

ISLAM TELIMATIDIN SUAL-JAWAPLAR

I-kitap

ISLAM TELIMATIDIN SUAL-JAWAPLAR

I-kitap

**Iman we ibadet, exlaq
we aile bélimliri**

Teyyarlighuchi: ibni abduqadir abid

Bismillahir rahmanir rehiyim

"islam telimatidin sual-jawaplar" ning kirish sözi

nahayiti shepquetlik we méhriban allah taalaning nami bilen bashlaymen.

Barche medhiye we güzel maxtachlar alemlarning perwerdigari we möminlarning medetkari janabi allah taalagha xastur. Yekke - yégane bolghan, hemme peqetla uningdin yadrem soraydighan, héchkimge muhtaj bolmaydighan, toghmighan we toghulmighan we héchkishi uninggha tengdash bolalmaydighan janabi allahqa san - sanaqsiz hemdu sanalar bolsun.. Allah taalagha mewjudatning saniche hemdu sana éytimen. Uni maxtaymen we uninggha shükri éytimen, uningdin meghpiret tileymen we uningdin méni toghra yolgha bashlishini ötümen.

Mexluqatirining eng yaxshisi, peyghemberlarning we elchilarning ichide tallan'ghini, heq dinni insaniyetke yetküzüsh arqiliq ularni kupri, zalalet we azghunluqning qarangghuluqliridin qutuldurup, iman, hidayet we heqiqetning nurigha yétekligen, insaniyetni toghra we heq yolgha chaqirghuchi bolghan söyümlük peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyhissalamgha, uning aile tawabatlirigha we uning yolini dawamlashturup bizlergiche yetküzgen aliyjanap sahabilirigha, shundaqla ta qiyametkiche heq yolda yürgen möminlerge dua we salam yollaymen.

Janabi allahtin biznimu ularning jümlisidin qilishini, barliq musulmanlarni öziye itaet qilishqa, özining meghpiritige, raziliqigha érshishke muweppeq qilishini soraymen. Chünki allah néme dégen yaxshi igidar we néme dégen yaxshi yadremchi - he! Barliq hemdu sanalar alemlarning perwerdigarigha xastur.

Men eslide özümning ögünishi we perzenitirimni terbiyelesh meqsidide muhemmed bni sulayman meghribining "jamul pewaid" (hedisler toplimi) namliq 10 qisimliq (erepchisi 4 qisim) kitawidiki 10100 hedisni körüp chiqqandin kiyin, kitapta sehii hedislernin sirit yene hesen, zeip hedislerning barliqini bilip perzenitirimiz waqitni tijep sehii hedislernila ögensun , zeip hedisler bilen qaymuqup qalmisun digen nyette muhendis muhemmed nasirdin albani teripidin sehii we hesen dep baha birilgen 6200 din artuqraq hedisni tallap "jamul pewaidtin tallan'ghan sehii hedisler" namida ikki kitap qilip teyyarlighan idim. Kiyin buninggha ulap "emellerning peziliti heqqidiki 448 hedis" , tepsiri ibni kesirdin paydilini "muminler üçün nida ayetlirining tepsiri" namliq kitaplarnimu teyyarlap chiqtim. Emdilikte, janabi heq subhane weteelaning eqil paraset, kuch quwet , medet birishi bilen sewiyemning töwen bolushigha, yishimning 60 qa uliship qalghinigha qarimay töt jilid, 24 bölüm, 182 bap 3000 arginaldin terkip tapqan "islam telimati " namidiki bu chong hejimliq kitapni teyyarlashqa muweppeq boldum. Yene keng islamiy qirindash, qewim qirindash, qan qirindashlirimizning ihtiyajini közde tutup kitapning mezmün bölekliri boyiche parchilap muwapiq ixchamlap 3239 sual - jawapni öz ichige alghan ikki qisimliq "islam telimatidin sual - jawaplar" namliq kitapnimu teyyarlap chiqtim. Bu ejir mihnetlirim janabi heq subhane weteelaning yadrimi bilen künlarning biride keng jamaetchilik bilen yüz körüşse ejep emes digen ümittemen.

Yiqinqi yillardin buyan her qaysi jaylardiki bir bölük alim mujtehidlirimiz zor tirishchanliq körsitip, islam, iman, ibadet timisida yizilghan bir qisim nadir eserlerni ana tilimizgha terjime qilip keng jamaetchilikige sunup katta sawapliq ish qildi. Emma alimlarning eserlirini uyushturup "islam

eqidisi" yaki "islam telimati" ni bir pütün halda yorutup biridighan, sistimilq, birer eser tixiche jamaetchilik bilen yüz körüşmidi. Kemine ajiz insan, islam dini ilmi toghirisidiki bilimlirimning yüze hem kemchil bolushigha qarimay, mushu sahediki boshluqning toldurlushigha az- tola paydisi bolarmikin digen mudd'a bilen mujtehid, alim ölimalirimizning aldigha ötüp bu büyük xizmetke kiriship qaldim. Kitaptiki barliq mezmunlarni alim ölimalirimiz teripidin terjime qilin'ghan, tüzülgen teyyar eserlerdin tallap, qobul qilip mezmun ret tertipi boyiche kirishtürdüm, uyushturdum. Bu arqiliq mujtehid, alim ölimalirimizning tepekkur jewherlirini "islam telimati" digen bir siziq üstige tizip jem qildim. Buning bilen ewlatlirimiz islam eqide bilimlirini, telimatlirini öginishte u kitap, bu kitapni axturup, qaymuqup yürmisun, ixtilap ichide qalmisun, qimmetlik waqtini zaye qiliwetmisun, didim. Mujtehid alim ölimalirimizning bu tenteklikmni eyipke buyrimasliqini, malamet qilmasliqini, ilim - meripet bilen toshqan derya kebi köngli blen epu qiliwitishini soraymen. Pütün netije, shan sherep kitap menbesidiki eserlarning muelliplirige mensup. Janabi heq subhane weteelaning ularning ejir mihnitige yarisha katta mukapat in'amlirini ata qilishini tileymen. Kemine ajiz ibni abduqadir abidning bu xizmetni toghra rewishte muwapiqiyetlik, meqset muddagha layiq tamamlashigha yiterlik waqit, eqliy we jismaniy küch quwet ata qilghan janabi heq subhane weteelagha cheksiz hendusanalar bolsun.!

Bölmeler mündərisi

birinchi kitap- iman we ibadet , exlaq we aile bilimliri

birinchi bölüm: islam.....	53
ikkinchi bölüm: iman.....	60
üçinchi bölüm: taharetning bayani.....	154
tötinchi bölüm: namaz.....	178
besinchi bölüm: zakat.....	278
altinchi bölüm: roza ehkamliri we qaide – tertibliri.....	314
yettinchi bölüm: hej paaliyetlirining bayani.....	355
sekkizinchi bölüm: dua we durud.....	395
toqquzinchi bölüm: islamiy exlaq.....	450
oninchi bölüm. Islamiy aile.....	524
on birinchi bölüm. Islamdiki ewlat terbiyisi.....	682
on ikkinchi bölüm. Islam iqtisadshunasliqi.....	783
on üçinchi bölüm. Kündilik turmushqa alaqudar hökümlerning bayani.....	914

ikkinchi kitap- qur'an we sünnet, qanun we medeniyet bilimliri

on dörtinchi bölüm. Quran kerim we sünnet.....	42
on besinchi bölüm. Allahning peyghemberliri.....	119
on altinchi bölüm. Muhemmed eleyhissalamning shanliq hayati.....	238
on yettinchi bölüm. Iz basar töt xelipe dewri we sahabilar hayatidin örnekler.....	428
on sekkizinchi bölüm. Islam qanunining menbesi, pirinsipi we jazalargha munasiwetlik mesililerning bayani.....	575
on toqquzinchi bölüm. Islam qanunidiki halal –haram mesililirining bayani.....	647
yigirminchi bölüm. Islam dinidiki hökümdarlik tüzümliri.....	791
yigirme birinchi bölüm. Islam medeniyiti.....	860
yigirme ikkinchi bölüm. Mezheb we din heqqidiki mesililer.....	963
yigirme üçinchi bölüm. Tesewwufning bayani.....	983
yigirme dörtinchi bölüm. Islamgha qarshi ighwalargha reddiye.....	1053

Munderije

"islam telimatidin sual- jawablar" ning kirish sözi.....	2
bölümler munderijisi.....	4
tepsili munderije.....	5
birinchi jilid- iman we ibadet.....	50
muqeddime.....	50
1. Sual: "islam telimati" ning mezmun dairisi we meqsidi.....	50
2. Sual: islam eqidisi we unng roli	50
birinchi bölüm: islam.....	53
birinchi bap. Islamning mahiyiti we alahidiliki.....	53
3. Sual: islamning meqsidi.....	53
4. Sual: allahning dini birdur.....	53
5. Sual: "islam" atalghusining menisi.....	54
6. sual: islam dinining alahidiliki.....	54
7. Sual: islam dini musulmanlarni nimige buyruydu?.....	54
8.sual: kufri we uning mahiyiti.....	55
9. Sual: islamning néimetliri.....	56
ikkinchi bap. Islamning asasy prinsipliri.....	58
10. Sual: islamning asasy prinsipliri.....	58
11. Sual: islamning iman we emel bilen bolghan munasiwiti.....	58
12.sual: kelime teyyibening menisi.....	58
13. Sual: islam dinining shuari we rohi.....	58
14.sual: kelime teyyibening paydiliri.....	59
15.sual: islam dinining kishilerni allahqa dewet qilishtiki usuli.....	59
ikkinchi bölüm: iman.....	60
birinchi bap. Imanning sheritliri we alametliri.....	60
16.sual: iman digen nime?.....	60
17.sual: imanning sheritliri.....	60
18.sual: imanning küchiyishi we ajizlishishi.....	60
19.sual: imanni küchlendüridighan we uni ziyade qilidighan amillar.....	60
20.sual: imanning alametliri.....	61
21.sual: imanning insan hayatigha körsitidighan tesiratliri.....	61
22.sual: iman we islamdin chiqip kétishke seweb bolidighan amillar.....	62
ikkinchi bab. Allahqa iman keltürüş.....	63
23.sual: allahning mewjudliqi.....	63
24.sual: insan néme uchun yaritilghan?.....	64
25.sual: allahni tonushning wasitiliri.....	64
26.sual: allahni eqil we ilim arqiliq qandaq tonughili bolidu?.....	64
27. Sual: allahni allahning süpetliri arqiliq tonush.....	65

28. Sual: allah taalaning mexluqatliri iüstide tepekkur qilish arqiliq allahning hemme süpetlirini tonughili bolamdu?.....	65
29.sual: allah taalani uning quran we hedislarda kelgen isim - süpetliri arqliq qandaq tonughili bolidu?.....	66
30.sual: allahning kamali süpetliri.....	66
31.sual: allah taalagha iman keltürüşning heqiqiti.....	66
32.sual: allah taalaning güzel isim süpetlirining peziliti we bu isimlar.....	67
33.sual: allah taalagha iman keltürüşning ghayisi.....	69
34.sual: allahning insanlar iüstidiki heqqi.....	70
35.sual: ibadet oqumi.....	70
36. Sual: ibadet rohning ghizasidur.....	70
37.sual: ibadetning mahiyiti.....	70
38.sual: islamning asasiy ibadetliri.....	70
39.sual: ibadetning qobul bolush shertliri.....	71
40.sual: ibadetning dairsi we türi.....	71
41.sual: ibadet qanche türge bölünidu? Keng mendiki ibadet nimilerni öz ichige alidu?....	72
42.sual: tar menidiki ibadet qanche türge bölünidu? U nimilerni öz ichige alidu?....	72
43.sual: ibadetlerni orunlashqa salahiyetlik bolushning sherti.....	73
44. Sual: balilarning balaghetke yétishi we uning alametliri.....	73
45.sual: allah taalagha ibadet qilishning sewebi.....	73
46.sual: ibadetning usuli.....	73
47.sual:"din qelbimizde" dégichilerning dewasi toghirisida.....	74
48.sual: tewhid we uning türi.....	74
49.sual:sheriet istilahliri.....	74
50.sual: perz we uning hökmi.....	74
51.sual: perzning türi.....	75
52.sual: wajib we uning hökmi.....	75
53.sual:sünnet we uning türliri.....	75
54.sual:haram we uning hökmi.....	76
55.sual:mekruh tehrimi we uning hökmi.....	76
56.sual:mekruh tenzihi we uning hökmi.....	76
57.sual: mubah we uning hökmi.....	77
58.sual: sheriet istilahlirining emel ibadetler bilen bolghan munasiwiti.....	77
59.sual: shert we jaiz.....	78
60.sual: islamda waqti belgilenmigen eng chong ibadetler.....	78
61.sual: emr-merup.....	78
62.sual: emr-merupning hökmi.....	78
63.sual: jihadning hökmi.....	78
64.sual: jihadning perz eyin'ge aylinishi.....	78
65.sual: jihadning meqsidi.....	78
66.sual:gunah meisiyet we uning türi.....	79
67.sual: allah taalaning heqqige qarshi ishlen'gen gunah - mesiyetlerning tewbisining qobul bolush sherti.....	79

68.sual: insnlarning heqqige qarshi ishlen'gen gunah - mesiyetlarning tewbisining qobul bolush sherti..... 79

iüchinchî bab. Peyghemberlerge iman keltürüş.....80

69.sual: peyghemberler we ularning wezipisi.....80

70.sual: quran kerimde isimliri tilgha élin'ghan peyghemberler.....80

71.sual: quran kerimde isimliri tilgha élinmighan peyghemberler.....80

72.sual: peyghemberlerge qandaq iman keltürüldü?.....80

73.sual: peyghemberlarning heq ikenlikini ispatlaydighan alametler nime?.....80

74.sual: möjizining menisi.....81

75.sual: eng awalqi we eng axirtqi peyghember.....81

76.sual:peyghemberler nime uchun ewetilgen?.....81

77.sual:peyghemberlerge iman keltürüş nimilerni öz ichige alidu?.....81

78.sual:peyghembirimiz muhemmed eleyhissalam we u zatning wezipisi.....82

79.sual:peyghembirimiz muhemmed eleyhissalamning nesibi.....82

80.sual:peyghembirimiz muhemmed eleyhissalamning qisqiche peyghemberlik hayati.....82

81. Sual: peyghembirimiz muhemmed eleyhissalamning heq peyghember ikenlikini ispatlaydighan deliller möjizliri.....83

82.sual: quranning möjize ikenlikining ispati.....83

83.sual:muhemmed eleyhissalamning qurandin bashqa möjiziliri.....83

84.sual: muhemmed eleyhissalamning heq peyghemberliki toghirisida burunqi diniy kitablardiki bésharetler.....85

85.sual:peyghember eleyhissalamning kélichektin xewer bérishi.....85

86.sual:muhemmed eleyhissalamning hayatidiki allahning elchisi ikenlikini ispatlaydighan iüch mohim mesile.....87

87.sual:öz waqtidiki heqiqetchilarning étiraplıridin bir qanche misal.....87

88.sual: muhemmed eleyhissalamning ilgiriki peyghemberlerdin artuqchılıqliri.....88

89.sual:peyghembereleyhissalamni dost tutqanliqning alamiti.....89

tütinchî bab. Rohiy alemlerge iman keltürüş.....89

90.sual: rohiy alemler dégen néme?.....89

91.sual: gheyipke ishinishning ehmiytiti.....89

92.sual:perishtiler we ulargha iman keltürüş.....89

93.sual:perishtilerge iman keltürüş nimilerni öz ichige alidu?.....90

94.sual: töt chong meshhur perishtining wezipiliri.....90

95.sual:perishtilarning yaritilishi we xarakteri.....90

96.sual:perishtilarning wezipiliri we makani.....90

97.sual:jınlar qandaq mexluq?.....91

98.sual:jınlarning yaritilishi.....91

99.sual:jınlarning xarektiri hem wezipisi.....91

100.sual: sheytanlar qandaq mexluq?.....91

101.sual: iblis qandaq mexluq? Iblis nime uchun insnlargha düşmenlik qlidu?.....92

102.sual: sheytanlarning barlıqini qandaq bilimiz?.....92

103.sual: sheytanlarning xarektiri.....92

104.sual: sheytanlar kimlarni azduralaydu, kimlarni azduralmaydu?.....	92
105.sual: sheytanlar nime uchun yaritilghan?.....	92
beshinchi bab. Allahning kitablirigha iman keltürüş.....	92
106.sual: allah teripidin chüshürülgen kitablarning meqsidi.....	93
107.sual: allah teripidin chüshürülgen kitablarning mezmunliri.....	93
108.sual: allah teripidin chüshürülgen töt chong kitab.....	93
109.sual: allah teripidin chüshürülgen bashqa kitaplar.....	93
110.sual:allah teripidin kitaplarning chüshürülüshi.....	93
111.sual: wehiyning menisi.....	94
112.sual:allahning kitablirigha iman keltürüşning mezmunliri.....	94
113.sual:allahning kitablirigha iman keltürüşning paydiliri.....	94
114.sual: peyghember eleyhissalamning quran kerimni qobul qilip, saqlap , tarqitishi.....	95
115.sual: quran kerimning toplinip retlep tarqitilishi	95
116.sual: quran kerimning süre ayet, kelime , herpliri	96
117.sual:quran kerimning ilgiriki samawiy kitablardin artoqchiliqi.....	96
118.sual:quran kerimning séhriy möjizisi.....	97
119.sual: quran kerimning ilmiy heqiqetlerdin bergen xewerliri.....	97
120.sual:gheyriy dindiki hazirqi zaman alimlirining quran'gha bergen bahaliri.....	99
altinchi bab. Teqdir - qaza we qederge iman keltürüş.....	99
121.sual: teqdirning menisi.....	99
122.sual: teqdirge iman keltürüş	100
123.sual: qaza.....	100
124.sual: qaza we qederning menisi.....	100
125.sual: qaza we qederge iman keltürüş nimilerni öz ichige alidu?.....	101
126.sual: teqdirning meydanliri.....	101
127.sual: teqdir heqqidiki ixtilapi mesile.....	102
128.sual: qaza we qederge iman keltürüşning shekli.....	102
129.sual: qaza we qederge iman keltürüşning hékimiti	103
130.sual: qaza we qederge iman keltürüşning paydisi.....	103
131.sual: ixtiyarliq bilen mejburi arsidiki insan.....	104
132.sual: insandiki ixtiyarliq bilen mejburluq toghrisida quran kerimning bayani.....	104
133.sual: insanda ixtiyarliq yoq dégüchilerning, ilahning bilishning ilgililigi toghrisida gumani köz qarishi.....	105
134.sual: eger insanning ixtiyari ishlarda iradisi bolidighan bolsa bu iradining allahning iradisi bilen qandaq alaqisi bar?.....	105
135.sual: insanning qudriti ishlarning yüz birshide tesir körsitelemdu yaki tesir körsitelmemdu?.....	106
136.sual: insanda ixtiyarliq yoq digen eqidining ziyni.....	106
137.sual: insanda ixtiyarliq yoq digen eqidige qandaq qarash kirek?.....	107
138.sual:allahning bendilirini hidayet qilshi yaki azghun qilishi.....	107
139.sual: hidayetning türi.....	107
140.sual: allah bendilirini qandaq hidayet qilidu we qandaq azduridu?.....	108

141.sual: teqdir mesliside chékidin ashurwétish we bixestelik qilishning peyda bolishi....	108
142.sual: teqdirning menisi.....	111
143.sual: teqdir we yaxshi emel.....	112
144.sual: teqdir we riziq.....	114
145.sual: néme uchun bezi ademler köp japa chikip, sewep qilsimu az mehsulatqa irshidu?..	115
146.sual: teqdirning adaliti.....	116
147.sual: teqdir we ejel.....	116
148.sual: gunah ishlargha teqdir bilen bahane körsitish.....	117
149.sual: gunahlargha teqdir bilen bahane körsitishning pasatliq terepliri.....	118
150.sual: qaza we qederge iman keltürüş, seweb we tewekkul.....	119
151.sual: tewekkulning menisi we sherti.....	120
152.sual: qaza qeder mesiliside allah bikiwetken ishlar.....	120
153.sual: özrisi heqiqi qubul qilinidighan kishi kim?.....	120
154.sual: teqdirni mudapie qilghili bolamdu?.....	121
155.sual:hidayet bilen ézish arsidiki insan.....	121
156.sual: ikki nimet barliq bexitning asaidur.....	122
157.sual:"xalighan kishini azduridu dégen" ayetning menisi.....	122
158.sual: azdurwitish dégen sözning menisi.....	123
159.sual: izishning sewebi.....	123
160.sual: hidayetning menisi.....	123
161.sual: lewhulmehpuz digen nime?.....	124
162.sual:emellerning insan diligha bolghan tesiri.....	124
163.sual: teqdirning siri.....	124
164.sual: teqdirge ishinishning miwisi we tesirliri.....	125
yettinchi bab. Berzexiy alem heqqidiki bayanlar.....	127
165.sual: insanning bisip ötidighan menzilliri.....	127
166.sual: berzex alemi dégen qaysi alem?.....	127
167.sual: qebre(berzex) alimidiki ishlar.....	127
168.sual: ten bilen rohning munasiwiti.....	128
169.sual: qebirning azabi.....	128
170.sual: qebirning némiti kimlerge bolidu?.....	128
171.sual: qebrining azabi we nimitige inkar qilghuchilargha rediye.....	129
172.sual:berzexi alemidiki ishlarning yoshurun bolushtiki sir.....	130
173.sual: qebre azabigha sewep bolidighan ishlar.....	131
174.sual: qebre azabidin qutulushning charisi.....	132
175.sual: qebre azabi qanche türlük bolidu?.....	133
176.sual: rohlarning berzexi alemdiki orni	133
177.sual: rohlarning berzexi alemdiki aqiwiti.....	134
178.sual:rohlr duagha muhtaj.....	134
179.sual: rohning tendiki haliti.....	135
sekkizinchi bap. Qiyamet künige iman keltürüş	135
180.sual: qiyamet we uning isimliri.....	135

181.sual: qiyamet künidiki ishlar we qiyametke ishinish.....	135
182.sual: qurandiki qiyamet bilen namlan'ghan süriler we uning ehmiyiti.....	136
183.sual: qiyamet künidiki chong hadise.....	136
184.sual: sur chilin'ghanda yüz biridighan ishlar.....	137
185.sual: axiret hayatining bashlinishi.....	137
186.sual: heshir digen nime?.....	137
187. Sual: heshir toghirisda quran kerim we hedis shiripning xewerliri.....	137
188.sual:qiyamet künige qandaq iman keltürüş kirek?.....	138
189.sual: qiyamet künige iman keltürüşning paydiliri.....	138
190.sual: ölgendin tirilishning heqliqi toghirisidiki deliller.....	138
191.sual: qiyametning qachan bolidighanliqi.....	140
192.sual: qiyametning alametliri.....	140
193.sual: qiyametning kichik alametliri.....	141
194.sual: qiyametning chong alametliri.....	142
195.sual: qiyametning bashlinishi.....	143
196.sual: beis dégen néme?.....	143
197.sual: qiyamet künidiki tirilish qandaq bolidu?.....	143
198.sual: insan qandaq maddilardin terkip tapqan?.....	143
199.sual: insan terkiwidiki üç maddining kiyinki ehwalı qandaq bolidu?.....	144
200.sual: shapaet we uning sherti.....	144
201.sual: peyghember eleyhissalamning shapaiti qanche türük?.....	144
202.sual: allah taalaning hisap ilishi qandaq bolidu?.....	145
203.sual:bendining eng awal hisap biridighan emili qaysi?.....	145
204.sual:bendilerning hisap birishi qandaq bolidu?.....	146
205.sual:soal soraqsız halda jennetke kiridighanlar.....	146
206.sual: nahayiti asan we yenggil hisap bérighanlar.....	146
207.sual: qattiq hisap élinidighanlar.....	146
208. Sual: jaza digen nime?.....	146
209.sual: mizan digen nime?.....	147
210.sual: insanlar mizanda ölchen'gendin kiyin qandaq pirqilerge bölünidu?.....	147
211.sual: mizanni qandaq chüshinish kirek?.....	147
212.sual: mizanda nimiler ölchinidu?.....	147
213.sual: siratning menisi.....	148
214.sual: siratning teswiri.....	148
215.sual: duzax we uning derijiliri.....	149
216.sual: dozaxqa muekkel perishtiler.....	149
217.sual:dewzixiylernng ehwalı.....	149
218.sual: dewzexte menggü qalidighanlar we qutulidighanlar.....	151
219.sual: jennet qandaq jay?.....	151
220.sual: jennet we jennitilerning süpetliri.....	151
221.sual: jennet we jennitilerning derijiliri.....	152
222.sual: jennetining derwaziliri we uningdin kiridighanlarning süpetliri.....	152
223.sual: hewzi kewser.....	153

224.sual: jennitiylarning hayati.....	153
225.sual: jennet we dunya alimi.....	153
226.sual: jennetiki eng katta nimet qaysi?.....	153

üchinchí bölüm: taharetning bayani.....154

birinchi bap. Taharet oqumi, peziliti we pakizlighuchi nersiler.....154

227.sual: pakizliq oqumi.....	154
228.sual: pakizliqning türi.....	154
229.sual: pakizliqning ghayisi.....	154
230.sual: pakizliqning islamdiki orni.....	154
231.sual: taharetning peziliti.....	155
232.sual: pakizliq pakizlighuchi nersiler we pakizlash usuli.....	155
233.sual: su we uning türi.....	156
234.sual: taharet élish yaki ghusli qilish arqiliq paklinishqa we kiyimlerni yuyup paklashqa, shundaqla ichishke bolidighan sular.....	156
235.sual: suning paskinaliqigha höküim qilish.....	156
236.sual: su miqdarining az yaki köplikini ölchesh.....	156
237.sual: paklinish uchun tupraq ishlitishning yolgha qoyulushi.....	157
238.sual: uwlash bilen pak bolidighan we pak bolmaydighan ehwallar.....	157
239.sual: sürtüsh bilen pak bolidighan we pak bolmaydighan nersiler.....	157
240.sual: qurutush bilen pak bolidighan we pak bolmaydighan nersiler.....	158
241.sual: paskina nersining bashqa nersige özgirip kitishi.....	158
242.sual: ashlash.....	158

ikkinchi bap. Taharetning türliri.....158

243.sual: taharet yeni adettiki pakizlinish qanche qisimgha bölünidu?.....	158
244.sual: paskina nersilerdin pakizlinish uqumi.....	158
245.sual: nijasetning türliri.....	159
246.sual: kechürwétidighan paskina nersiler.....	159
247.sual: istinja.....	159
248.sual: istinja qilishning hökmi.....	159
249.sual: teretni tazilashta ishilitidighan nersiler.....	160
250.sual: teretni tazilashta ishilititishke bolmaydighan nersiler.....	160
251.sual: hajetni ada qilishning sünnet we edebliiri.....	160
252.sual: taharetsizliktin paklinish.....	162
253.sual: taharet ilishning hökmi.....	162
254.sual: taharetni toghra élishning shertliiri.....	162
255.sual: taharetni toghra ilishqa tosalghu bolidighan amillar.....	162

üchinchí bap. Taharetning periz, sünnet, musteheb we mekruhliri.....163

256.sual: taharetning perzi.....	163
257.sual: taharette yuyush periz bolghan ezalarning dairisi.....	163
258.sual: taharetning sünnetliiri.....	164
259.sual: taharetning mustehebliri.....	165
260.sual: taharetning mekruhliri.....	164

261.sual: taharetni sunduridighan amillar.....	164
262.sual: kirgen chiqqan nersilerdiki taharet buzulidighan we buzulmaydighan ehwallar.....	166
263.sual: uxlap qalghan kishidiki taharet buzulidighan we buzulmaydighan ehwallar.....	166
264.sual:özrisi bar ademning tahariti toghrisida.....	167
265.sual: ayaghqa mes'hi qélishning hökmi.....	167
266.sual: ayaghqa mes'hi qilishning shertliri.....	167
267.sual: mes'hi qandaq qélinidu?.....	167
268.sual: mes'hining mudditi.....	168
269.sual: ayaghqa qilin'ghan mes'hini buzudighan amillar.....	168
270.sual: mes'hi qilish toghra bolmaydighan nersiler.....	168
tötinchi bap. Yuyunush yeni ghusli qilish toghrisida.....	168
271.sual: yuyunush we uning türi.....	168
272.sual: junup bolghan ademge yuyunushning periz bolushining delili.....	168
273.sual: junup bolushning sewebi.....	169
274.sual: yuyunushni perz qilidighan ishlar.....	169
275.sual: sünnet bolghan yuyunush.....	169
276.sual: yuyunushning perzliri.....	170
277.sual: yuyunushning sünnetliri.....	170
278.sual: ghuslining qandaq ada qilidighanliqi toghrisida.....	170
279.sual: ghusli qilishta diqqet qilidighan ishlar.....	171
beshinchi bap. Heyz we nifas hökümliri.....	171
280.sual: heyz dégen sözning uqumi.....	171
281.sual: heyzning shertliri.....	171
282.sual: heyzning mudditi.....	171
283.sual: heyz qénining rengliri.....	171
284.sual: heyzning asasliri.....	172
285.sual: pakliq haliti.....	172
286.sual: heyzge alaqidar hökümler.....	172
287.sual:nifas toghrisida.....	174
altinchi bap. Hökmi pakizliqning bayani.....	174
288.sual: hökmi pakizliqning yolgha qoyulushi.....	174
289.sual: teyemmum uqumi.....	174
290.sual: teyemmumning qandaq qilidighanliqi.....	174
291.sual: teyemmomnng hökmi.....	175
292.sual: teyemmumning toghra bolushining shertliri.....	175
293.sual: teyemmum qilishqa élip baridighan sewebler.....	175
294.sual: teyemmum bilen oqulghan namazning hökmi.....	176
295.sual: teyemmumning sünnetliri.....	176
296.sual: teyemmumni buzidighan amillar.....	176
297.sual: junup ademning teyemmomi toghrisida.....	176
298.sual: téngiqning üstige mes'hi qilishning hökmi.....	177
299.sual: téngiqning üstige mes'hi qilishtiki ehwallar.....	177

tötinchi bölüm: namaz.....178

birinchi bap. Namaz uqumi we namazning paydisi.....178

300.sual: namaz uqumi.....	178
301.sual: namaz uqumi.....	178
302.sual: namazning istilah jehettiki menisi.....	178
303.sual: namazdiki durudning menisi.....	178
304.sual: namazda durudning buyrulishi.....	179
305.sual: namaz kimlerge perz?.....	179
306.sual: ösmürlerge namazning buyrulishi.....	179
307.sual: namaz namazning mertiwisi.....	179
308.sual: namaz namazning paydiliri.....	180
309.sual: namazni terk etküchilerning hökmi	181
310.sual: allahning rehmitini ümid qilish.....	182
311.sual: qobul bolmaydighan namaz.....	182
312.sual: pasiqlarning delili.....	183
313.sual: islam bir pütün gewde.....	183

ikkinchi bap. Namazdiki xushu.....183

314.sual:xushu digen nime?.....	183
315.sual: xushuning orni we xushu hasil qilish.....	183
316.sual: xushuning perizliki.....	184
317.sual: xushuning namazdiki emelliri qaysi jehetlerde bolidu?.....	184
318.sual: eqilning emelliri.....	184
319.sual: qelibning emelliri.....	184
320.sual: hissi ezalarning emelliri.....	184
321.sual: tashqi ezalarning emelliri.....	185
322.sual: namazda xushu hasil qilishning chariliri.....	185
323.sual: namazda oqulghan süre patihe ge allah taalaning jawab qayturidighanliqi.....	185
324.sual: namazni xushu bilen ada qilishqa yadrem bérighan ishlar.....	186
325.sual: namazdiki xushuning yoqulishgha yaki ajizlishishigha sewep bolidighan ishlar.....	187

üchünchi bap. Ezan we tekbir..... 186

326.sual: ezan.....	186
327.sual: ezanning yolgha qoyulishi.....	186
328.sual: ezan bilen tekbirning peziliti.....	186
329.sual: ezan éytish bilen tekbir oqushning hökmi.....	188
330.sual: ezan we tekbirning qandaq iytilidighanliqi.....	187
331.sual: ezanni muezzin bilen teng qaytilashning peziliti.....	189
332.sual: ezandin kiyin qandaq qilish kirekliği toghirisida.....	189
333.sual: ezandin kiyinki duaning peziliti.....	189
334.sual: ezan oqulwatqanda nime diyish kirekliği toghirisida.....	190
335.sual: muezzinning awazini anglighanda nime diyish kirekliği toghirisida.....	190
336.sual:ezan oqushning sheritliri.....	190
337.sual: ezanning sünnetliri.....	190

338.sual: ezanning mekruhliri.....	191
339.sual: tekbirning waqti.....	191
tötinchi bap. Namazning periz, wajip, sünnetliri.....	191
340.sual: namazning perizliri.....	191
341.sual: namaz uchun paklinish lazim bolidighan nersiler.....	192
342.sual: ewrette biliwilishqa tigishlik mohim mesililer.....	193
343.sual: erkishining ewret dep qarilidighan ezaliri qanche?	193
344.sual: ayal kishining ewret dep qaralghan yerliri qanche?.....	194
345.sual: namazning waqtining shert qilinishing delili.....	194
346.sual: namazning waqitliri.....	194
347.sual: namaz uchun peziletlik waqitlar.....	195
348.sual: namaz waqitlirining köp bolghanliqining hékmiti.....	195
349.sual: namaz oqush mekruh bolidighan waqitlar.....	196
350.sual: namazda nime uchun qiblige yüz keltürimiz?.....	196
351.sual: qiblige yüz keltürüshte biliwilishqa tigishlik mesililer.....	197
352.sual: qandaq chaghda qiblige aldini qilish saqit bolidu?.....	197
353.sual: namazda qiblige yüzlinishning siri.....	198
354.sual: namazgha qilin'ghan niyetning toghra bolushi uchun kirek bolghan shertler	198
355.sual: namazgha kirish uchun éytildighan tekbirning toghra bolishining sherti.....	198
356.sual: namazni öre turup oqushqa qadir bolalmaydighan kishining qandaq qilidighanliqi toghrisida.....	198
357.sual: sejde qilghanda biliwilishqa tigishlik mesililer.....	199
358.sual: namazning wajiqlirining hökmi.....	200
359 .sual: namazning wajiqliri	200
360.sual: namazning sünnetliri.....	201
beshinchi bap. Namazdiki edepler, mekruhlar we namazni buzidighan amillar.....	204
361.sual:namazdiki edepler.....	204
362.sual:namazdiki mekruh uqumi.....	205
363.sual:namazdiki mekruhning türli.....	205
364.sual:namazdiki mekruhlarning meydan'gha kilish sewebi.....	205
365.sual: namazning mekruhliri.....	205
366.sual: namazning qandaq oqulidighanliqi toghrisida.....	207
367.sual: perz namazlardin keyin oqush sünnet bolghan dualar.....	209
368.sual: namazni buzidighan amaillar.....	210
369.sual:gep qilish arqiliq namaz buzulidighan we buzulmaydighan ehwallar.....	210
370.sual: birer herketning tekrarlinishi arqiliq namaz buzulidighan we buzulmaydighan ehwallar	212
371.sual: yep ichish arqiliq namaz buzulidighan we buzulmaydighan ehwallar.....	212
372.sual: ayetlerni xata oqup qilishta namaz buzulidighan we buzulmaydighan ehwallar..	212
373.sual: ayetlerni heriplerni öz jayida chiqarmay oqushning hökümliri.....	214
374.sual: namazda diqqet qilidighan mohim noqtalar.....	214

altinchi bap. Namazni jamaet bilen oqush.....215

375.sual: namazni jamaet bilen oqushning hokmi.....	215
376.sual: namazni jamaet bilen oqushning peziliti.....	215
377.sual: mesjidte namazga saqlashning peziliti.....	215
378.sual: xupten we bamdat namizini jamaet bilen oqughanning peziliti.....	216
379.sual: birinchi tekbirge iulgu'rushning peziliti.....	216
380.sual: mesjidke yiraq jaydin kilishning peziliti.....	216
381.sual: qarangghuda mesjidke birishning peziliti.....	216
382.sual: namazni oyide oqushqa ruxset qilinmighanlar.....	216
383.sual: ayallarning mesjdke jamaet bilen namaz oqush uchun kelish mesilisi.....	217
384.sual: namaz oqush uchun jamaet bolup mesjidke yighilishning hikmiti.....	217
385.sual: jamaetke kelmeslikke ozri bolalaydighan sewebler.....	217
386.sual: jamaet bilen namaz oqushning pezilitige irishish uchun oquwatqan namzni buzush we mesjiddin namaz oqumay chiqip ketishning hokmi.....	218
387.sual: imamliqqa eng layiq adem	219
388.sual: imam bolushi durus bolmaydighan ademler.....	220
389.sual: imamning qilidighan ishliri.....	220
390.sual: imamgha iqtida qilghan jamaetning qilidighan ishliri.....	221
391.sual: imam bolidighan ademde tepilishi lazim bolghan shertler	222
392.sual: iqtida qilish toghra bolidighan we bolmaydighan ademler.....	222
393.sual: imamgha iqtida qilidighan ademler hazirlashqa tegishlik shertler we imamgha egishish	222
394.sual: jamaet bilen imamning bir yerde turushigha munasiwetlik mesililer.....	223
395.sual: imamgha iqtida qilghan ademning bliwilishi zorur bolghan mesililer.....	223
396.sual: jamaetning imamdin kiyin qilidighan ishliri.....	224
397.sual: imam qilmisa jamaetmu qilmaydighan ishlar.....	224
398.sual: imam qilmisimu jamaet qilidighan ishlar.....	224
399.sual: mesjidlerge birishta biliwilishqa tigishlik mesililer.....	225
400. Sual: mesjidke kerishning edepliri.....	225

yettinchi bap. Namazning turliri.....226

401. Sual: namazning turliri.....	226
402. Sual: besh waqit namazning buyrulush sewebi.....	226
403. Sual: besh waqit namazning perzi we uning hokmi.....	226
404. Sual: besh waqit namazning sunniti we uning hokmi.....	227
405. Sual: bamdatning sunnitining peziliti we qandaq oqulidighanliqi.....	227
406. Sual: bamdatning perzi.....	228
407. Sual: bamdatning peziliti.....	229
408. Sual: pishin namizi.....	229
409. Sual: tot reketlik namaz qandaq oqulidu?.....	229
410. Sual: pishinning sunnitining peziliti.....	230
411. Sual: namaz esrining oqulushi.....	230
412. Sual: namaz esrining sunnitining peziliti.....	230

413. Sual: namaz esirning peziliti.....	230
414. Sual: namaz shamning oqulushi.....	231
415. Sual: sünnet namazlarning peziliti.....	231
416. Sual: namazda qiraetning qandaq qilinidighanliqi.....	231
417. Sual: xupten namizining oqulushi.....	231
418. Sual: xupten namizining peziliti.....	231
419. Sual: besh wax namazning sünnetlirining ehmiyiti.....	232
420. Sual: witri namizining hökmi we oqulushi.....	232
421. Sual: namazni toxtitish yaki keynige sürüşni jaiz qilidighan sewebler.....	233
422. Sual: qaza bolup ketken namazlarning qazasini qilish.....	234
423. Sual: namazni öz waqtidin kéchiktürüp oqushqa özre bolalaydighan ishlar.....	234
424. Sual: qaza bolup ketken namazni qandaq ada qilidighanliqi toghrisidiki biliwilishqa tigishlik mesililer.....	234
425. Sual: qaza bolup ketken namazning qazasini qilishning delili	235
426. Sual: késel ademlerning namazni qandaq oquydighanliqining bayani.....	236
427. Sual: hushidin ketken we sarang bolup qalghan ademlerning hökmi.....	237
428. Sual: seperde namazning qandaq oqulidighanliqi toghrisida.....	238
429. Sual: qatnash quralliri iüstide namaz oqush mesilisi.....	240
430. Sual: ikki namazni jughlap birlikte oqush toghrisida.....	240
431. Sual: namazlarni jemi qilip oqushqa bolidighan ehwallar.....	240
432. Sual: xewp namizining yolgha qoyulushi.....	242
433. Sual: xewip namizining qandaq oqulidighanliqi.....	242
434. Sual: sehwenlik sejdising yolgha qoyulushi.....	243
435. Sual: sehwenlik sejdisini qilishta biliwilishqa tigishlik mesililer	243
436. Sual: sehwenlik sejdising shekli.....	244
437. Sual: namazda shek qilip qilishning hökmi.....	246
438. Sual: tilawet sejdising bayani.....	247
439. Sual: tilawet sejdise oqulidighan dua.....	250
440. Sual: shükür sejdisi.....	250
441. Sual: jüme namizining hökmi	250
442. Sual: jüme namizining hikmiti.....	250
443. Sual: jüme namizining buyrulushi.....	251
444. Sual: jüme namizining peziliti.....	251
445. Sual: jüme namizi periz bolmaydighan kishiler.....	251
446. Sual: jüme namizi oqumighan ademning hökmi.....	251
447. Sual: jüme namizi oqushning sheritliri.....	252
448. Sual: jüme namizining qandaq oqulidighanliqi toghrisida.....	252
449. Sual: xutbini tingshashning peziliti.....	254
450. Sual: héyt namazlirining yolgha qoyulushi.....	254
451. Sual: héyt namazlirining waqti.....	254
452. Sual: héyt namazlirining oqulush shekli.....	254
453. Sual: ruza héyt namizining oqulushi.....	255
454. Sual: qurban héyt namizining oqulushi.....	256

455. Sual: héyt namizida tekbr éytish mesilisi.....	256
456. Sual: ikki hiyt künliri qilish sünnet bolghan ishlar.....	256
457. Sual: terawih namizi oqushning delili.....	257
458. Sual: terawih namizining oqulushi.....	257
459. Sual: jinaze namizining buyrulushi we hökmi.....	258
460. Sual: jinaze namizigha qatnashquchining sherti.....	258
461. Sual: chüshürölgen jinaza namizining toghra bolushi uchun ölgen ademde tipilishi lazim bolghan sheritler.....	258
462. Sual: jinaza namizining oqulush shekli.....	259
463. Sual: méyt namizida oqulidighan dua.....	260
464. Sual: kichik balining namizining qandaq oqulidighanliqi.....	260
465. Sual: ghayibtiki kishilerning namizining qandaq oqulidighanliqi.....	260
466. Sual: méytни yuyushtin burun qilidighan ishlar.....	261
467. Sual: sekeratqa chüshken adem uchun qilidighan ishlar.....	261
468. Sual: méytни depne qilishtin awwal qilishqa tégishlik muhim ishlar	262
469. Sual: méytни yuyushta biliwilishqa tigishlik mesililer.....	262
470. Sual: miytning qandaq yuyulidighanliqi.....	262
471. Sual: kifenlikke élish.....	263
472. Sual: jinazini chiqirish	264
473. Sual: ölükni yerlikide qoyush.....	265
474. Sual: teziye bildürüş	265
475. Sual: teziyede oqulidighan dua.....	266
476. Sual: musibette oqulidighan dua.....	266
477. Sual: shéhitning hökümliri.....	266
478. Sual: qebrilerni ziyaret qilish heqqide.....	267
479. Sual: qebirlerni ziyaret qilghanda oqulidighan dua.....	267
sekkizinchi bap. Neple namazlar.....	267
480. Sual: neple namazning yolgha quyulishi.....	267
481. Sual: neple ibadetlerning peziliti.....	268
482. Sual: neple namaz we uning türi.....	268
483. Sual: neple namazning ewzili qaysi.....	269
484. Sual: mesjid salimi namizi.....	269
485. Sual: taharet namizi.....	269
486. Sual: chashgah namizi.....	269
487. Sual: chashka namizining peziliti.....	269
488. Sual: chashka namizining waqti.....	270
489. Sual: tehejjud namizi oqughuchilarning süpiti.....	270
490. Sual: tehejjud namzining hökmi we peziliti.....	270
491. Sual: tehejjud namzining oqush usuli we waqti.....	271
492. Sual: peyghember eleyhissalamning tehejjud namizini qandaq oquyidighanliqi.....	271
493. Sual: seper namazi.....	271
494. Sual: tewbe namizi.....	271
495. Sual: istixare namizi nime uchun qandaq oqulidighanliqi.....	272

496. Sual: istixar namizining duasi.....	272
497. Sual: hajet namizi.....	273
498. Sual: ewwabiyn namizi.....	274
499. Sual: tesbihat namizi.....	274
500. Sual: kün we ay tutulghanda oqulidighan namazning yolgha qoyulushi.....	274
501. Sual: kün tutulghanda namaz oqushning sewebi.....	275
502. Sual: kün tutulghanda oqulidighan namazning qandaq oqulidighanliqi.....	275
503. Sual: su telep qilip oqulidighan namaz.....	275
504. Sual: su telep qilish usuli.....	276
505. Sual: su telep qilish namizining qandaq oqulidighanliqi.....	276
506. Sual: peyghember eleyhissalamning su telep qilghan dualiri.....	276
507. Sual: neple namazlarni oqushta biliwilishqa tigishlik ishlar.....	277

beshinchi bölüm: zakat.....278

birinchi bab. Zakat uqumi we peziliti.....278

508. Sual: zakatning islam dinidiki orni.....	278
509. Sual: zakat bérishning peziliti.....	278
510. Sual: zakatning buyrulushi.....	279
511. Sual: zakatning perz bolushining sewebliri.....	279
512. Sual: zakatning perz bolushining ghayisi.....	280
513. Sual: islam neziride pul- malning mahiyiti.....	280
514. Sual: allah taalaning insanalarga pul birishtiki meqsidi.....	280
515. Sual: islam nezeride pul- malning wezipisi.....	280
516. Sual: islam nezeride ishleshning qimmiti.....	281
517. Sual: mal- dunya ghaye emes.....	281
518. Sual: zakat bérishning axiretlik paydiliri.....	282
519. Sual: zakatning bu dunyalik paydiliri.....	282
520. Sual: zakat bermeslikning gunahi.....	283

ikkinchi bab. Zakatning perzliki.....284

521. Sual: zakatning tonushturulushi.....	284
522. Sual: zakatning perz bolushining shertliri.....	284
523. Sual: zakattiki balaghetke yetken bolush mesililisi.....	284
524. Sual: zakattiki eqil- hoshi jayida bolush meselisi.....	285
525. Sual: zakat ölchimidiki pul malning miqdari.....	285
526. Sual: zakattiki "pul- malgha ige bolghan'gha bir yil ötüş" mesilisi.....	286
527. Sual: zakattiki qerzdar bolmasliq mesilisi.....	286
528. Sual: zakatni ada qilishning sherti.....	286
529. Sual: qerzni zakatqa sürüp birish mesilisi.....	287
530. Sual: zakatni ada qilishning waqti.....	287
531. Sual: zakatni yil toshushtin burun ada qilishqa bolamdu?.....	288
532. Sual: iüstide ada qilishqa tégishlik zakat qalghan halda ölgen kishi heqqide.....	288

iüchinchin bab. Zakat kélidighan mallar.....289

533. Sual: zakat kélidighan mallar.....	289
---	-----

534. Sual: neq pul- zakitining miqdari.....	289
535. Sual: tijaret mallirining zakiti.....	289
536. Sual: tijaret mallirining zakitini ada qilishda riaye qilishqa tigishlik qaidiler.....	290
537. Sual: qerzi bar ademning zakatni qandaq ayridighanliqi meslisi.....	290
538. Sual: yil ichidiki kirimning mesilisi.....	290
539. Sual: ayallarning zinnet buyumliri heqqide.....	291
540. Sual: bashqilarning iüstidiki qerzning zakiti.....	293
541. Sual: charwa mallirining zakiti.....	294
542. Sual: charwa mallirigha zakat kélishining shertliri.....	294
543. Sual: tögining zakat ölchimi.....	295
544. Sual: kalining zakiti.....	295
545. Sual: qoylarning zakiti.....	295
546. Sual: atlarga zakat kélemdu?.....	295
547. Sual: tijaret uchun tutulghan charwa mallirining zakiti.....	296
548. Sual: zakatqa bérishke yarimaydighan mallar.....	296
549. Sual: ashliq we méwilerning zakiti.....	296
550. Sual: öshre- xiraj bérish usuli.....	297
551. Sual: ashliq we méwilerge zakat kélishining ölchimi.....	297
552. Sual: köktatlarning zakiti.....	298
553. Sual: köktatlarning zakat miqdari.....	299
554. Sual: köktatlarning zakitini birishte biliwilishqa tigishlik mesililer.....	299
555. Sual: yer asti bayliqlirining zakiti.....	300
556. Sual: yer asti bayliqlirining zakat miqdari.....	300
557. Sual: déngiz bayliqlirining zakiti.....	301
558. Sual: heselning zakiti.....	301
559. Sual: bulap kéligen, oghurlan'ghan we yütürülgendin keyin tépilghan mallarning zakiti.....	302
560. Sual:shériket hessidarliqining zakiti.....	302
tötinchi bab. Zakat bérilidighan shexsler.....	303
561. Sual: zakat bérilidighan shexsler.....	303
562. Sual: zakat xadimliri toghirisida.....	303
563. Sual: köngüllirini islamgha mayil qilish közde tutulghanlar kimler?.....	303
564. Sual: zakattin birishke tigishlik qerzdarlar kimler?.....	304
565. Sual: zakattiki allahning yoli digen ibare toghirisida.....	304
566. Sual: zakattiki musapirlar digen oqum toghirisida.....	304
567. Sual: zakatni sekkiz xil shexsning hemmisige bérish shertmu?.....	305
568. Sual: zakat bérilmeydighanlar.....	305
569. Sual: zakat birishte diqqet qilidighan ishlar.....	306
570. Sual: pitri sediqisining yolgha qoyulushi we hökümi.....	307
571. Sual: pitir sediqiside biliwilishqa tigishlik mesililer.....	307
beshinchi bap. Zakat toghriliq suallargha jawablar.....	308
572. Sual: zakatta bérilidighan mallarning qimmitini bérishke bolamdu?.....	308
573. Sual: baj - séliqlar zakatning ornida turamdu?.....	309

574. Sual: zakatni bir dölettin ikkinchi bir döletke yotkeshke bolamdu?.....	309
575. Sual: belgilen'gen zakat miqdaridin kem - ziyade qilishqa bolamdu?.....	310
576. Sual: birawni péqir dep oylap zakatni uninggha béríp bolghandin kéyin, uning péqir emesliki otturigha chiqqan bolsa, uninggha bérilgen zakat ada tapamdu?.....	310
577. Sual: qandaq nersilerge zakat kelmeydu?.....	311
578. Sual: kichik balilargha zakat bérishke bolamdu?.....	311
579. Sual: özi yash, ishleshke qadir kishilerge zakat bérishke bolamdu?.....	311
580. Sual: bankining chekliri we kartishkilirigimu neq pulgha oxshash zakat kélemdu?.....	312
581. Sual: bankining ösümünü zakatqa hésablap bérishke bolamdu?.....	312
582. Sual: banka iüsümni qandaq qilish kérek?.....	312
583. Sual: zakat uchun ayrighan mal zakat élishqa heqliq bolghan kishilerge bérishtin burun halak bolghan bolsa qandaq qilish kérek?.....	312
584. Sual: ata- anisi bay bolsimu özi muhtajliqta qalghan kishige zakat bérishke bolamdu?..	313
585. Sual: balisi bay bolsimu özi muhtajliqta yashaydighan ademge zakat bérish jaizmu?.....	313
586. Sual: zakat alghuchi péqirning teqwa, diyanetlik kishilerdin bolishi shertmu?.....	313
587. Sual: islamda zakattin bashqimu yarem wasitiliri barmu?.....	313
588. Sual: sile- rehim dégen néme?.....	313
589. Sual: zakat bérishning perz bolishigha yéterlik shertliri toluqlinip bolghan malning zakitini waqtidin kéchiktürüş jaizmu?.....	314

altinchi bölüm: roza ehkamliri we qaide – tertibliri..314

birinchi bab. Ramizan rozisining hökmi, peziliti, paydiliri.....314

590. Sual: ramizan rozisining hökmi.....	314
591. Sual: rozining islam dinidiki orni.....	315
592. Sual: ramizan éyining pezletliri.....	315
593. Sual: rozining budunyaliq paydiliri	317
594. Sual: roza tutushning tibbiy jehettiki paydiliri.....	318
595. Sual: roza tutushning ijtimaiy paydiliri.....	318
596. Sual: ramizan rozisining buyrulushning hékmetliri.....	319
597. Sual: ramizan rozisining perz qilinishi.....	320
598. Sual: rozini terk qilishning gunahi.....	320

ikkinji bab. Ramizan éyining ispatlinishi.....321

599. Sual: ramizan éyining kirgenliki qandaq ispatlinidu?.....	321
600. Sual: ay körüş uchun izdinish ibadettur.....	321
601. Sual: bir dölette körün'gen ay bashqa döletlerdiki kishilerningmu roza tutushliri uchun yéterlikmu?.....	321
602. Sual: roza tutush künini dölet tereptin belgülishi shertmu?.....	323
603. Sual: shewwal éyining ispatlinishi.....	323
604. Sual: ay körün'genlikige bir ademning guwahliq bérishi yéterlikmu?.....	323
605. Sual: ay körüşning waqti.....	324

iüchinchibab. Rozining ehkamliri.....324

606. Sual: rozining heqiqiti.....	324
607. Sual: roza kimlarga perz bolidu?.....	325
608. Sual: roza tutushning shertliri.....	325
609. Sual: rozining perzliri.....	325
610. Sual: rozida niyetning perz bolghanliqining sewebi.....	326
611. Sual: niyette rozining türini teyinlash mesilisi.....	326
612. Sual: rozini buzidighan amillar.....	326
613. Sual: rozisini buzghan ademgeqaza bilen kaparetni lazim qilidighan amillar	326
614. Sual: rozisini buzghan ademge qazanila lazim qilidighan amillar	327
615. Sual: rozida xatalashqan kishi bilen untup qalghan kishining hökümi.....	329
616. Sual: roza tutqan kishi uchun mekruh bolidighan ishlar.....	329
617. Sual: roza tutquchilargha ruxset qilin'ghan ishlar.....	329
618. Sual: kefaretni berishni qachan wajib bolidighanliqi toghrisida.....	331
619. Sual: kefaretni berish wajib bolidighan ademler.....	331
620. Sual: kefaretni berish wajib bolushning sheritliri.....	332
621. Sual: ramizanda jinsi munasiwet ötküzgen kishige dair hökümler.....	332
622. Sual: kefaretning miqdari.....	333
623. Sual: roza tutqan kishi uchun musteheb bolidighan ishlar.....	334
624. Sual: iptar qilghanda oqulidighan dua.....	335
625. Sual: ayliq aditi ichidiki we tughutluq ayallar heqqide.....	335
626. Sual: kichik balilarning roza tutushi toghrisida.....	335
627. Sual: késel kishiler heqqide.....	336
628. Sual: musapirning rozisi heqqide.....	336
629. Sual: musapir uchun roza tutush ewzelmu yaki tutmasliqmu?.....	337
630. Sual: hamildar, bala émitidighan ayallarwe yashinip qalghan kishiler heqqide.....	337
631. Sual: iüstide tutushqa tégishlik rozisi qalghan halda ölüp ketken kishi heqqide.....	338
tötinchi bab. Rozining türiliri.....	339
632. Sual: rozining türiliri.....	339
633. Sual: periz bolghan rozilar.....	339
634. Sual: wajib roza.....	339
635. Sual: sünnet bolghan rozilar.....	339
636. Sual: haram qilin'ghan roza.....	341
637. Sual: mekruh bolidighan roza.....	341
638. Sual: nepliy rozilar.....	342
beshinchi bab. Ramizandiki peziletlik waqitlar hem emeller.....	342
639. Sual: ramizan éyi ibadet we quran tilawet qilish éyidur.....	342
640. Sual: ramizan éyida jibrilning peyghember eleyhissalamgha telim berishi.....	343
641. Sual: ramizanning axirqi on künide ibadet qilishning peziliti.....	343
642. Sual: qedir kéchisining peziletliri.....	343
643. Sual: qedir kéchisi islam millitige berilgen imtiyazdur.....	344
644. Sual: qedir kichisining waqti.....	345
645. Sual: qedir kichisini tipish uchun étikapta oltursh.....	345

646. Sual: étikapta olturghan adem qilidighan ishlar.....	345
647. Sual: étikapning paydisi.....	346
648 . Sual: étikapning buyrulushi.....	346

altinchi bap. Ramizan toghirisida mulahizilik sual- jawablar.....346

649. Sual: néme uchun roza tutimiz?.....	346
650. Sual: ramizan irade we wijdanni küchlendüridu.....	348
651. Sual: namaz oqumaydighan kishi roza tutsa meqbul bolamdu?.....	349
652. Sual: iftarning waqti	350
653. Sual: sohurluqning waqti we qaidilri.....	350
654. Sual: kisel kishi qachan éghiz achsa bolidu?.....	351
655. Sual: kiselning ramizinini buzudighan we buzmaydighan ishlar.....	351
656. Sual: saq ademning ramizinini buzudighan we buzmaydighan ishlar.....	353
657. Sual: ata-anisi uchun ramzan tutup qoyush toghrisida.....	354
658. Sual: ramizanda sheytanlar baghlinidu dégen hadisning mezmuni néme?.....	354

yettinchi bölüm: hej paaliyetlirining bayani.....355

birinchi bap. Hej sözining uqumi we hejning islam dinidiki orni.....355

659. Sual: hej sözining uqumi.....	355
660. Sual: hejning peziliti.....	356
661. Sual: hejning perz bolushining shertliri.....	356
662. Sual: hejni ada qilidighanlarda tépilis kerek bolghan shertler.....	357
663. Sual: hejge bérishtin burun qilishqa tégishlik ishlar.....	358

ikkinchi bap. Hejning periz, wajib, sünnetliri.....358

664. Sual: hejning perzliri.....	358
665. Sual: hej qilishni niyet qilip ihram baghlash.....	358
666. Sual: öz waqtida kélip erafat téghida turush.....	359
667. Sual: kebini ziyaret tawap qilish.....	359
668. Sual: hejning wajibliri digen nime?.....	359
669. Sual: hejning wajibliri.....	359
670. Sual: hejning wajiplirini terik qlighan kishining hökümi.....	360
671. Sual: hejning sünnetliri.....	360

iüchinchi bap. Ömre hej.....361

672. Sual: ömre qilishning hökmi we peziliti.....	361
673. Sual: ömre hejning waqti.....	361
674. Sual: ömre hejning paaliyetliri.....	361

tötinchi bap. Hejning türliiri..... 361

675. Sual: hejning türliiri.....	361
676. Sual: taq hej (hej ifrad)	361
677. Sual: behriman hej (hej temettu).....	362
678. Sual: temettui (behriman) hejning shertliri.....	362
679. Sual: jup hej (hej qiran) ning paaliyetliri.....	362
680. Sual: jup hejning shertliri.....	363

beshinchi bap. Hej paaliyitining jeryani.....364

681. Sual: hej sepiridin burun qilidighan ishlar.....	364
682. Sual: ihramgha kirishte qilidighan ishlar.....	364
683. Sual: éhramda turup qilish cheklen'gen ishlar.....	365
684. Sual: ihramda cheklen'gen ishlarni qilghan kishi néme qilishi kérek ?.....	366
685. Sual: jaza miqdari qanchilik bolidu?.....	366
686. Sual: ihram ichide ruxset qilin'ghan ishlar.....	367
687. Sual: telbiye éytish.....	367
688. Sual: mekke mukerremege kirish.....	368
689. Sual: mekke we herem mesjidini körgende oqulidighan dua.....	368
690. Sual: herem mesjidige kirish.....	368
691. Sual: kebini tawab qilishda oqulidighan dua.....	369
692. Sual: tawap qilish.....	369
693. Sual: rukni yemani bilen hejruleswed ariliqida oqulidighan dua.....	371
694. Sual: zemzem süyidin ichish.....	372
695. Sual: safa bilen merwening ariliqida aylinish.....	372
696. Sual: safa - merwide toxtighanda oqulidighan dua.....	373
697. Sual: erafatqa méngish jeryanida qilidighan paaliyetler.....	374
698. Sual: erafatta turghanda qilidighan paaliyetler.....	374
699. Sual: erefatta oqulidighan dua.....	375
700. Sual: erafattin muzdelifige kélish jeryanida qilidighan paaliyetler.....	375
701. Sual: kéchide muzdelifide yétish jeryanida qilidighan paaliyetler.....	376
702. Sual: minagha qarap méngish.....	377
703. Sual: tash étish.....	377
704. Sual: tashni atidighan waqitlar.....	378
705. Sual: mal boghuzlash.....	378
706. Sual: chéchini chüshürüsh yaki qisqartish.....	379
707. Sual: ziyaret tawapini qilish.....	379
708. Sual: mina künliri.....	379
709. Sual: xushlushush tawapini qilish.....	381
710. Sual: peyghember eleyhissalamning hejining süpetlirining bayani.....	381
711. Sual: peyghember eleyhissalamning "hejjetul wida" da sözligen nutqi.....	385

altinchi bap. Hejdiki ayallargha, kichik balilargha, kisellerge, wakaliten hej qilishqa , tosulup qilishqa oxshash ishlarning bayani.....385

712. Sual: hejning ayallargha xas hökümliri.....	385
713. Sual: hejning kichik balilargha xas hökümliri.....	386
714. Sual: késel ademning hejining bayani.....	387
715. Sual: bashqilarning namidin hej qilishning hökmi.....	388
716. Sual: yolda tosulup qélishning bayani.....	390
717. Sual: yolda tosulup qalghan ademning éhramdin qandaq chiqidighanliqining bayani.....	390

yettinchi bap. Peyghember eleyhissalamning qebrisini ziyaret qilish, we uni

ziyaret qilishtiki qaide yusunler.....391

718. Sual: peyghember eleyhissalamning qebrisini ziyaret qilishning hokumi.....391
719. Sual: peyghember eleyhissalamning qebrisini ziyaret qilishtiki edep qaidiler.....391
720. Sual: peyghember eleyhissalamning qebrisini ziyaret qilighanda oqulidighan duaning mezmuni..... 393

sekkizinchi bap. Qurbanliqqa munasiwetlik mesililer.....394

721. Sual: qurbanliqning turliri.....394
722. Sual: qurbanliq qilinidighan mallar we ularning supiti.....394
723. Sual: qurbanliqqa yarimaydighan ozurluk mallar.....394
724. Sual: qurbanliqqa kesilishi uchun eybliri tosalghu bolalmaydighan haywanlar.....395
725. Sual: qurbanliqning goshide munasiwetlik mesililer.....395

sekkizinchi bolüm: dua we durud.....395

birinchi bap. Dua.....395

726. Sual: duaning tonushturulishi.....395
727. Sual: duaning islam dinidiki orni.....396
728. Sual: duaning peziliti.....396
729. Sual: ijabet qilinmaydighan dualar we uning sewebi.....396
730. Sual: dua ijabet bolushining shertliri.....396
731. Sual: duani terk etishning gunahi.....397
732. Sual: duaning edebliri.....397
733. Sual: dua ijabet bolushqa eng yeqin ewzel waqitlar.....399
734. Sual: dua ijabet bolushqa eng yeqin ulugh jaylar.....402
735. Sual: dua sewebtin bihajat qilalamdu?.....403
736. Sual: dua teqdirmi bekar qiliwetelemdu?.....403
737. Sual: dua birawning wasitisige muhtajmu?.....404

ikkinchi bap. Durud.....405

738. Sual: durudning menisi, buyrulishi we peyghember eleyhissalamgha durud eytishning peziliti.....405
739. Sual: peyghember eleyhissalamgha durud eytmighan ademning supiti.....406
740. Sual: eng ewzel durud qaysi?.....406
741. Sual: peyghember eleyhissalamni chushide korushning peziliti.....406

iuchinchi bap : quran kerimdin tallan'ghan dualar.....407

742. Sual: adem eleyhissalamning duasi.....407
743. Sual: nuh eleyhissalamning duasi.....407
744. Sual: ibrahim eleyhissalamning dualiri.....407
745. Sual: musa eleyhissalamning dualiri..... 408
746. Sual: es'habulkehfning duasi..... 408
747. Sual: eyyub eleyhissalamning duasi..... 408
748. Sual: suleyman eleyhissalamning duasi..... 408
749. Sual: yunus eleyhissalamning duasi..... 409

750. Sual: zekeriya eleyhissalamning duasi.....	409
751. Sual: peyghemberlarning ortaqlari.....	409
752. Sual: muhammad eleyhissalamning dualari.....	409
753. Sual: sahabilarning dualari.....	410
754. Sual: ilimda toshqanlarning duasi.....	410
755. Sual: toqadamlarning dualari.....	410
756. Sual: sebirlik mōminlarning duasi.....	411
757. Sual: ʻaysa eleyhissalamning duasi.....	411
758. Sual: ʻaysa eleyhissalam muritlarining duasi.....	411
759. Sual: yūsuf eleyhissalamning duasi.....	411
760. Sual: perishtilarning duasi.....	411
761. Sual: umumiy mōminlarning dualari.....	412

beshinchi bap. Hedislardan talarʻgan muayyan ishlar uchun oqulidigan dualar.....413

762. Sual: qardazni qutqulish duasi.....	413
763. Sual: kimbeghlikdan qutqulish duasi.....	414
764. Sual: jin shaytanlarning ziyankashlikidan qutqulish duasi.....	415
765. Sual: muxliklarning sherridan qutqulish duasi.....	415
766. Sual: etgan - axshamda u yotganʻga kirganda oqulidigan duasi.....	416
767. Sual: yatidigan chagʻda oqulidigan duasi.....	419
768. Sual: kichisi uyqudan oyghinib ketkanda oqulidigan duasi.....	422
769. Sual: chōchūp oyghunib ketkanda oqulidigan duasi.....	422
770. Sual: ōydan chiqqanda oqulidigan dualar.....	423
771. Sual: masjidga kirganda oqulidigan dualar.....	423
772. Sual: birer sorundan ayrilganda oqulidigan duasi.....	424
773. Sual: seperga atlanʻganda oqulidigan duasi.....	424
774. Sual: seperda oqulidigan duasi.....	426
775. Sual: seperdan qayitqanda oqulidigan duasi.....	426
776. Sual: seperga uzatqulishlarning oqulidigan duasi.....	426
777. Sual: birer orunʻga chūshkanda oqulidigan duasi.....	427
778. Sual: chol bayawanda oqulidigan duasi.....	427
779. Sual: qorqunuchta qalghanda oqulidigan duasi.....	427
780. Sual: bashqa kün chūshkanda oqulidigan duasi.....	427
781. Sual: qiyin ishqqa yulqulqanda oqulidigan duasi.....	427
782. Sual: yigän ichkanda oqulidigan duasi.....	428
783. Sual: tamaqtin kiyin oqulidigan duasi.....	429
784. Sual: yingä kiyim keyganda oqulidigan duasi.....	430
785. Sual: qulaq ghunguldighanda oqulidigan duasi.....	430
786. Sual: yēngi ayni körganda oqulidigan duasi.....	430
787. Sual: boran u shamal chiqqanda oqulidigan duasi.....	430
788. Sual: chūshkürganda oqulidigan duasi.....	431
789. Sual: hajetxaniga kirishte oqulidigan duasi.....	431

790. Sual: hajetxanidin chiqqanda oqulidighan dua.....	431
791. Sual: teshehhudtin kéyin we salam bérishtin burun oqulidighan dualar.....	431
792. Sual: toy tebrikleshte oqulidighan dua.....	432
793. Sual: xotun yaki xizmetchi yaki ulagh alghanda oquydighan dua.....	432
794. Sual: er - ayal yéqinchiliqidin ilgiri oqulidighan dua.....	432
795. Sual: mejlistin kéyin oqulidighan dua.....	432
796. Sual: yaxshiliq qilghan kishi uchun qilinidighan dua.....	432
797. Sual: qatnash qurallirigha chiqqanda oqulidigha dua.....	433
798. Sual: méhmanning sahibxan uchun oquydighan duasi.....	433
799. Sual: késel yoqlighanda oqulidighan dua.....	433
800. Sual: birer yiri aghrighanda oquydighan dua.....	433
801. Sual: yashashtin iümidi iüzülgen bimarning duasi.....	434
802. Sual: mal boghuzlighanda éytilidighan tekbir.....	434
803. Sual: duada toghirisda biliwilishqa tigishlik mesile.....	434
altinchi bap. Köz tigish we uningdin saqlinish dualiri.....	434
804. Sual: köz tigishning delili.....	434
805. Sual: quranning, muiminler uchun shipa ikenlikining delili we shipaliq izdigüchining sheritliri.....	434
806. Sual: köz tégishtin saqlinishning chariliri.....	435
807. Sual: köz tekkendin kéyin uni qayturush chariliri.....	436
yettinchi bap. Séhirdin saqlinish we uningdin shipa tépish usuli.....	436
808. Sual: sihir qilinishning delili.....	436
809. Sual: séhirdin saqlinish chariliri.....	436
810. Sual: séhiridin shipa tépishning chariliri.....	437
sekkizinchi bap. Kündilik ibadet uchun tallap jemilen'gen dualar.....	437
811. Sual: quran kerimdin tallan'ghan dualar.....	437
812. Sual: hedis shiriftin tallan'ghan dualar.....	440
813. Sual: ilim ehlining dualiri.....	440
814. Sual: ehli salihlarning duasi.....	444
815. Sual: quran kerimni tamam qilghanda oqulidighan dua.....	448
ikkinchi jilid- exlaq we aile.....	450
toqquzinchi bölüm: islamiy exlaq.....	450
birinchi bap. Ibadet we exlaq.....	450
816- sual: din bilen ibadetning munasiwiti.....	450
817- sual: güzel exlaq muhemmed eleyhissalamning peyghemberlikining ghayisidur.....	451
818- sual: exlaqning ibadettin mohimliqi.....	451
819- sual: ibadetlarning négizi exlaqtur.....	452
820- sual: ibadet bilen exlaq ayrilmaydighan bir pütünlük.....	452
821- sual: ibadettin exlaqiy nésiwe alalmighanlar qiyamette quruq qol qalidu.....	454
822- sual: rohi dunyasi güzel bolghanlarning ish heriketlirimu güzel bolidu.....	454

823- soal: güzel exlaq imanning qoldishidur.....	454
824- soal:exlaq bilen imanning munasiwiti.....	455
825- soal: exlaq bilen ibadetning munasiwiti.....	455
826- soal: exlaqning ajizliqi imanning ajizliqining delili.....	455
827- soal: exlaqning ghayisi -yüksek dunya uchun.....	456
ikkinchi bap. Exlaq chüshenchisi we exlaqi burchimiz.....	457
828- soal: exlaq we uning türi.....	457
829- soal: islam dinidiki exlaq chüshenchisi.....	457
830- soal: exlaqiy burchimiz qaysilar?.....	458
831- soal: dinimizgha qaritilghan exlaqiy burchimiz nimilerni öz ichige alidu?.....	458
832- soal: özimizge qaritilghan exlaqiy burchimiz nimilerni öz ichige alidu?	458
833- soal: ailimizge qaritilghan exlaqiy burchimiz qandaq bolidu?	459
834- soal: weten we xelqimizge qaritilghan burchimizqandaq bolidu?.....	459
835- soal: insaniyetke qaritilghan bu rchimiz qandaq bolidu?	459
836- soal: tebietke qaritilghan burchimiz qandaq bolidu?	460
837- soal: güzel exlaqliq musulmanniing süpiti.....	460
838- soal: güzel exlaqliq musulman qilmaydighan ishlar.....	461
839- soal: exlaqni özgertish mumkinmu ?.....	461
840- soal: insan yaxshiliq bilen yamanliqning otturisida.....	461
841- soal: kim özining durusluq halitide qélip qalidu, dunyadiki eng töwen orun'gha chékinip kétishtin saqlinip qalalaydu?	462
iüchinchii bap. Peyghember eleyhissalamning exlaq peziliti.....	464
842- soal: yégane iülge muhemmed eleyhissalam.....	464
843- soal: peyghembirimizning exlaqi qandaq idi?.....	465
tötinchii bap. Islamiy exlaqning mezmun dairisi.....	469
844- soal: exlaqning dairisi hemmini öz ichige alidu.....	469
845- soal: islamda sadaqetmenlikning mohimliqi.....	469
846- soal:islamdiki qebih yalghanchiliq.....	470
847- soal: islam dinining balilargha bolghan raschilliq terbiyesi.....	470
848- soal: yalghanchiliqning alametliri we yaman aqiwetliri.....	470
849- soal: yalghan guwahliq birish we uning yaman aqiwetliri.....	471
850- soal: heq sözligen kishining islamdiki mukapati.....	472
851- soal: ixlasing islam iümmitige bolghan paydisi.....	473
852- soal: ishenchlik bolushning menaliri.....	473
853- soal: wedining hökümi.....	476
854- soal: wedini emelge ashurush.....	476
855- soal: eng büyük wede.....	476
856- soal: wede toghirisida islam nimige tewsiye qilidu?	477
857- soal: qerzning islamdiki hökümi.....	477
858- soal: durus niyetning u dunyalik paydisi.....	478
859- soal: ixlasmelikning paydisi.....	479
860- soal: riyakarliqning ziyni.....	479

861- soal: musulman'gha ixlasning zörürliki.....	480
862- soal: allahning insan'gha bergen chong atasi.....	480
863- soal: allahning insan'gha ata qilghan tildin ibaret bu nimitidin qandaq paydilinishi kirek?.....	481
864- soal: qelibni adawettin yiraq qilishning usuli	483
865- soal: adawetning ziyini we adawetni tügütüshning usuli.....	484
866- soal: pes exlaqning menbu nime?.....	485
867- soal: hesedxorluqning ziyini.....	486
868- soal: hesed bilen hewesning perqi.....	487
869- soal: ibadetning netijisini körüshning usuli.....	487
870- soal: gunah bolmaydighan adawet.....	488
871- soal: küchlük, gheyretlik bolushning menbu nime?.....	489
872- soal: gheyretlik bolushning menisi.....	489
873- soal: muiminning iradisi.....	489
874- soal: tewekkulning menisi we paydisi.....	490
875- soal: küchlük, gheyretlik bolushning mezmuni.....	490
876- soal: kishilarning eyipini sezgende nimilerge diqqet qilish kirek?	491
877- soal: ishenche bilen insan xarektirining munasiwiti.....	491
878- soal: ghezeplinishning ziyini.....	492
879- soal: ghezepni bisiwilishning paydisi.....	492
880- soal: islamning sixiyliqni teshebbus qilidighanliqi	493
881- soal: musulmanning kündilik maddi turmush ölchimi.....	493
882- soal: allahning musulman kishini muhtajlarga yaxshiliq qilishta buyrighan tewsiyesi.....	493
883- soal: islamning séxiyliq we merdlikke bolghan chaqiriqui.....	493
884- soal: namratliqning ziyini.....	494
885- soal: islamning nezidiki mukemmel pezilet.....	494
886- soal: sheytanning hilisini berbat qilidighan mohim bir ish.....	495
887- soal: insanning, özini hörmetlishi.....	495
888- soal: " sewri - nurdur. "	496
889- soal: hemmisining asasi sewrilik bolush.....	496
890- soal: sewrining alametliri.....	497
891- soal: kishilarning siniqi ularning iqtidari we taqiti boyiche bolidu.....	497
892- soal: sewirning türliri.....	498
893- soal: islam nime uchun otturahal bolushni telep qilidu?.....	499
894- soal: islamning kiyim kichek jehettiki mötidillik telipi.....	500
895- soal: islamning pakliq jehettiki ilghar tedbir -telepliri	500
896- soal: islamning saghlamlıqqa bolghan telipi.....	502
897- soal: islamning exlaqi -hayaliq bolushtur.....	503
898- soal: hayaning mezmun telepliri.....	503
899- soal: eng ulugh haya.....	505
900- soal: qérindashliqning yiltizi.....	505
901- soal: islamiy qérindashliqning hikmiti.....	506
902- soal: islamiy qirindashliqni saqlap qilishta diqqet qilidighan ishlar.....	508

903- soal: islam qirindashliqi digen nime?.....	509
904- soal: ittifaqsizliqning sewebi.....	509
905- soal: tewhid kelimesi - ittifaqliqning derwazisidir.....	509
906- soal: dostluqning islamdiki orni.....	510
907- soal: qandaq ehwalda jamaatin ayrilip ayrim yashashqa yol qoyulidu?.....	511
908- soal: dosluqning sherti.....	512
909- soal: allah uchun yaxshi körüş, allah uchun yaman körüşning menisi.....	512
910- soal: dositluqning sheritliri.....	512
911- soal: heqiqi shan - sherep igisi kim?	514
912- soal: musulmanning, bende aldida özi xar körüşü haramdur.....	515
913- soal: islamda musulmanning xarlinishiga yol qoyulmaydu.....	515
914- soal: ulughluq we hörmatlinishning sewebi.....	516
915- soal: mehribanliqning menbesi.....	517
916- soal: islam körsetken mehribanliq qilishqa layiq kishiler.....	518
917- soal: islamda bilimning perz qilin'ghanliqi.....	519
918- soal: islamda mustahkem turushning asasi nime?.....	520
919- soal: heqiqetni tonushning paydasi.....	520
920- soal: musulman kishi igellishi zörür bolghan ilmning dairisi we pezilati.....	521
921- soal: waqitning paydilanishning mohimligi.....	522
922- soal: islamda waqitning qimmi.....	523
923- soal: zamandan ibret ilish digen uqumning menisi.....	524
oninchi bolum. Islamiy aile.....	524
birinchi bab. Ailining quruluşi.....	524
924- soal: erxotunluq hayatining bexitlik bolushining kapaliti.....	524
925- soal: islamda öylinishning hökümi.....	525
926- soal: islamiy nikahning paydiliri.....	525
927- soal: aile qurushning umumiy ghayiliri.....	527
928- soal: aile qurushning ijtimaiy ghayisi.....	527
929- soal: aile qurushning siyasiy ghayisi.....	528
930- soal: aile qurushning iqtisadiy ghayisi.....	529
931- soal: aile qurushning exlaqiy ghayisi.....	529
932- soal: aile qurushning saqliq tereptin bolghan ghayisi.....	530
933- soal: aile qurushning rohiy tereptin bolghan ghayisi.....	530
934- soal: islamdiki muhebbet.....	531
935- soal: ishq.....	531
936- soal: künlesh.....	532
937- soal: islam dinidiki künleshning menisi.....	532
938- soal: ailining mesulligi.....	533
939- soal: erlarning yaritilishidiki artuqchiligi.....	534
940- soal: er bilen ayal barawer bolidighan mesililer.....	535
941- soal: er bilen ayal barawer bolalmaydighan mesililer.....	536
942- soal: ikki ayalning guwahliqi bir erning guwahliqigha teng kilidighanliqning	

sewebi.....	537
943- sual: mirasta ayallarga erlarga birilgen mirasning yirimi birilishining sewebi.....	537
944- sual: erlarning mirasni ayallardin bir hesse artuq ilishining sewebi.....	538
945- sual: talaqta hoquqning erlarga birilishining sewebi.....	538
946- sual: er - ayalliq ottursidiki edebler.....	539
947- sual: teminatning bayani.....	540
948- sual: ishleydighan ayalning teminati heqqide.....	540
949- sual: bir ademge uruq tughqanchiliq sewebi bilen ikkinchi bir ademning teminatini berishining lazim ikenliki toghrisida.....	541
950-sual: ishlishe ruxset qilinighan ayallarning sheritliri.....	542
951- sual: ayallarning ishlisi toghrisidiki hokum.....	543
952- sual: anining balisini terbiyelishi ishleshtinmu mohim.....	543
953- sual: ayallarning ishlisining ziyini.....	543
954- sual: ayallarning ishlisidiki xeterler.....	544
ikkinchi bap. Er xotunlarning bir-birining iustidiki heqliri.....	545
955- sual: er ayallarning bir birining iustidiki heqliri toghrisida quran kerimning bayani...	545
956- sual: ayalning eri iustidiki heqliri.....	546
957-sual: ayallarning bilim elishining zorurliki.....	548
958-sual: ayalning erige qilidighan yaxshiliqliri.....	549
959-sual: ayallarning اساسliq wezipisi.....	549
960- sual: erning heqliri.....	550
iuichinchi bap. Nikahning yolgha qoyulushi we uning hikmiti.....	552
961- sual: nikahning lewzi.....	552
962- sual: nikah bashqa sozlarni qilish bilenmu chishemdu?.....	552
963- sual: tizimlitip toy xiti ilishning paydiliri.....	553
964- sual: nikah , chaqchaq qilishqa bolmaydighan nazuk mesile.....	553
965- sual:oylinishning yolgha qoyulushigha bolghan ihtiyaj.....	554
966- sual: oylinishning paydiliri.....	554
967- sual: jahiliyet dewridiki nikah shekli.....	554
968- sual: quran kerimning toy qilish toghrisidiki bayanliri.....	555
969- sual: peyghember eleyhissalamning oylinishke tewsiye qilish toghrisidiki bayanliri...	556
970- sual: fiqhishunaslarning oylinish toghrisidiki hokumliri.....	557
totinchi bap. Nikahtin burunqi ishlarga munasiwetlik bezi mesililarning bayani	558
971- sual: nikah qilinishtin ilgiri qilinidighan ishlar.....	558
972-sual: islam neziridiki yaxshi ayalning supetliri.....	558
973-sual: xotunluqqa yaxshi ayal tallash uchun qaysi ishlarga diqqet qilish lazim?.....	559
974-sual: yaxshi erde tepilishqa tegishlik bolghan supetler.....	560
975- sual: oylinishtin burun qiz - oghullarning bir - birini korushining lazim ikenliki.....	561
976- sual: islamda rahibliq yoq.....	562
977- sual: yigitning oylenmekchi bolghan qizgha qarishi.....	563
978- sual: qizlar yatliq bolushqa zorlanmaydu, raziliqi elinidu.....	563

979- sual: qiz - oghullarni özliri xalimighan birsi bilen öylinishke zorlimasliq.....	564
980- sual: toy tekliptining cheklen'gen türliri.....	564
981- sual: toyning meniwi ghayiliri.....	565
982- sual: birawning nishanlan'ghinigha nishanlinishning jaiz emeski.....	565
983-sual: xéridar bolup barghan kishining ayal bilen xali bir yerde qélishning hökmi.....	566
984-sual: öylinishke bergén sözini buzushning hökmi.....	566
985- sual: iddet ichidiki ayallargha nishanlinish mesilisi.....	566
986- sual: öylinishtiki qiyinchiliqlar.....	567
beshinchi bap. Nikahning sheritliri we edepliri.....	568
987- sual: nikah qilish uqumi.....	568
988- sual: nikahning toghra bolishining shertliri.....	568
989- sual: nikahqa munasiwetlik ishlar.....	569
990- sual: mihirning miqdari mesilisi.....	570
991- sual: toydiki xoshalliq tentetini.....	570
992- sual: toyni namayan qilish.....	570
993- sual: toyda naxsha éytish we chalghu eswablrini chélish.....	571
994-sual: qizni chiqiridighan kéchide raye qilinidighan edebler.....	571
995-sual: ayalni ata anisining öyidin érinig öyige yötkep kélish murasimi.....	572
996- sual: awwalqi iüchrishish.....	573
997- sual: yéqinchiliqning muqeddimiliri.....	573
998- sual: ayal kishilerning zinnetliri.....	575
999- sual: er kishining zinniti.....	575
1000- sual: yéqinchiliqning edepliri.....	575
1001- sual: ayallarning ayalliq halliri.....	576
1002- sual: ayallargha ularning ayalliq hallirida yéqinchiliq qilish mesilisi.....	577
1003- sual: hazirqi zaman alimlirining heyizdar ayallargha yiqinlishishning ziyini toghirisidiki ilmiy yekünliri.....	577
1004- sual: islam dinining ayallarning ayalliq hali mezigilge bolghan muamilisi.....	579
1005- sual: insanning jinsiy orginidin chiqidighan sularning hökümliri.....	579
1006- sual: jinsiy hewesning normalsizliqi.....	580
1007- sual: éhtilam.....	581
1008-sual: ayaligha ziyan urushning haramliqi.....	581
1009-sual: ayalimgha yéqinlashmaymen dep qesem ichishning haramliqi.....	581
1010- sual: toy qilish haram qilin'ghan ayallarning bayani.....	582
1011- sual: bir ayal bilen toy qilishning menggü haram bolishining sewebliri.....	582
1012- sual: toy qilish waqitliq haram qilin'ghan ayallar.....	583
1013- sual: menggülük nikahlinishqa bolmaydighan ayallar.....	584
1014- sual: yéqin ayallar bilen nikahlinishning haram bolush hékmiti.....	584
1015- sual: émildashliq sewebi bilen nikahlinishqa bolmaydighan ayallar.....	585
1016- sual: émildashliq sabit bolushning shertliri.....	585
1017- sual: émildashliq sewebidin nikahlinishning haram bolushining sewebi.....	586
1018- sual: imildash acha singillar bilen nikahlinishning haram bolushining sewebi.....	586
1019- sual: quda - bajiliq sewebi bilen öylinishke bolmaydighan ayallar.....	586

1020- sual: melum waqitqiche nikahlinishqa bolmaydighan ayallar.....	588
1021- sual: qiyin ana bilen nikahlinishning haram bolushining sewebi.....	588
1022- sual: ögey qiz bilen nikahlinishning haram bolushining sewebi.....	588
1023- sual: kilini bilen nikahlinishning haram bolushining sewebi.....	588
1024- sual: ikki acha - singil bilen birla waqitta öylenmekning haram bolushining sewebi.....	588
1025- sual: bashqilarning nikahidiki ayallar bilen nikahlinishning haram bolushining sewebi.....	588
1026-sual: nikahlinish haram qilin'ghan bashqa ayallar.....	589
1027- sual: iddet we nikahlinish haram qilin'ghan ayallar toghirisida quran kerimning hökümi.....	589
1028- sual: mushrik ayallar bilen nikahlinishning haram bolushining sewebi.....	590
1029- sual: ehli kitab ayallar bilen nikahlinish.....	590
1030- sual: mushrik ayallar bilen nikahlan'ghanlarga diqqet qilishqa tégishlik bir qanche agahlandurush.....	591
1031- sual: musulman ayalning musulmandin gheyriyge yatliq bolushi haram.....	592
1032- sual: musulman ayalning musulmandin gheyriyge yatliq bolushining haram bolushining sewebi.....	592
1033- sual: zina qilidighan ayallar bilen nikahlinishning haram qilinishning sewebi.....	593
1034- sual: mehrem dégen kimler ?.....	594
1035-sual: mehremler bilen nikahlinishning haram bolushinng hikmiti.....	594
1036-sual: shertige toshmighan nikah.....	595
1037-sual: shertige toshmighan nikahning hökmi.....	595
1038-sual: nikah qilghan waqtida ayalning erge qoyidighan shertlirining hökmi.....	595
1039-sual: ayalning taki toyluqini qoligha élip bolghiche özini erge tapshurmasliqning bayani.....	596
1040-sual: ayali bilen seperge chiqishning hökmi.....	596
altinchi bap. Ailining buzulushi.....	597
1041- sual: ghurning yuqalghanliqi erlikning ölgenlikidur.....	597
1042- sual: er - xotun arisida yüz bérighan ixtilaplarning sewepliri.....	598
1043- sual: er - xotun arisida yüz bérighan ixtilaplarning sewepliri toghirisida quran kerim we hadis shiripning bayani.....	599
1044-sual: er xotun arisidiki ixtilapni tögütüsh uchun tirishish.....	601
1045- sual: er - xotun munasiwitining buzulishigha seweb bolidighan amillar.....	602
1046- sual: er - ayal arisini islah qilishning hökümi.....	605
1047- sual: er ayal ottursini islah qilishning usuli.....	605
1048- sual: heyizdar ayal bilen jinsiy munasiwette bolushning hökümi.....	607
1049- sual: arqa tereptin saqlinish.....	607
1050- sual: er - xotun otturisidiki sirlarni saqlash.....	608
1051- sual: er - ayal, bir - birige sewrlik bolishi kérek.....	608
1052- sual: inaqsizliq körülgende.....	609
1053- sual: talaq qilish ruxset qilinidighan ehwallar.....	609
1054- sual: talaq bilen qesem ichish haramdur.....	610
1055- sual: talaq qilin'ghan ayal idditi toshqiche er - xotunluq öyide turidu.....	610

1056- sual: talaq birdin - birdin bolidu.....	611
1057- sual: iüch talaqning hökümi.....	611
1058- sual: chirayliqche öy tutush yaki chirayliqche qoyiwétish.....	611
1059- sual: éridin ajrashqan ayalning qayta toy qilishini tosush haram.....	612
1060- sual: éridin nepretlinidighan ayalning heqqi.....	612
1061- sual: ayaligha ziyar urush haramdur.....	613
1062- sual: ayalimgha yéqinlashmaymen dep qesem ichish haramdur.....	613
1063-sual: er xotunchiliqning mukemmelishishige tosalghu bolidighan eyiblarning bayani.....	613
1064- sual: zina aile buzulishining eng chong amili.....	615
1065- sual: zinaning derijiliri.....	615
yettinchi bap. Talaqni yolgha qoyushning zörürligi we türliri.....	615
1066- sual: talaq uqumi we uning yolgha qoyulushi.....	615
1067- sual: talaqning erning qolida bolidighanliqning bayani.....	616
1068- sual: talaqning yolgha qoyulushining hikimiti.....	617
1069- sual: talaq aldiraydighan mesile emes.....	618
1070- sual: talaqning basquchliri.....	619
1071- sual: tlaq mesilaside yüz biriwatqan xata qilmishlar.....	619
1072- sual: adet ichidiki ayalni talaq qilishni meni qilshining hikmiti.....	620
1073- sual: talaqtin kiyin er ayal ikisining tartidighan ziyni.....	620
1074- sual: talaq qilishda riaye qilishqa tégishlik ishlar.....	620
1075- sual: talaqning türliri.....	620
1076- sual: sünnetke uyghun halda qilin'ghan talaq.....	620
1077- sual: bid'et talaq.....	621
1078- sual: talaq reji.....	622
1079- sual: talaq bain.....	623
1080- sual: iüch talaqni tehlil qilish.....	624
1081- sual: bir lewz bilen iüch talaq qilish.....	624
1082- sual: mesning, zorlan'ghuchining we bihushning taliqi heqqide.....	624
1083- sual: ghaibning taliqi.....	625
1084- sual: béxilning taliqi.....	626
1085- sual: murted bolush bilen nikahning buzulishi.....	626
1086- sual: bedellik talaq.....	627
sekkizinchi bap. Talaqning sheritliri.....	627
1087- sual: talaqning chüshüshining shertliri.....	627
1088- sual: ayalni talaq qilish uchun ishilitilidighan sözler.....	629
1089- sual: talaq qilish hoquqini ayalgha tapshurushning bayani.....	632
1090- sual: bir ishning yüz birishige baghlap qoyulghan talaq.....	634
1091- sual: talaqqa talaqni chaplashning bayani.....	634
1092- sual: talaqning keynidin, allah xalisa dégen gepni qilishning hökmi.....	635
1093- sual: késel ademning ayalini talaq qiliwétishining hökmi.....	635
1094- sual: toy qilip jinsiy munasiwet ötküzülüshtin burun talaq qilin'ghan ayalning hökmi...	636

1095-sual: ayalini anisining uchisigha oxshitishning hökmi.....	636
1096-sual: ayalni toyluqni qayturup bérish sherti bilen talaq qilishning bayani.....	638
1097-sual: lenet dégen sözning oqumi toghrisida.....	639
1098-sual: lenet eytishish toghrisida quranning bayani.....	639
1099- sual: lenet éytishishning shertliri.....	639
1100- sual: lenet éytishidighan erde tépilishi lazim bolghan shertler	639
1101- sual: zina qildi, dep qarilan'ghan ayalda tépilishqa tégishlik shertler.....	640
1102-sual: balining nesebining özidin emeslikini ispatlash uchun tipilish lazim bolghan sheritler.....	640
1103-sual: lenet eytishishtin bash taritqan ademning hökümi.....	640
1104-sual: lenet éytishishning shekli.....	641
1105-sual: lenet eytishishtin kiyinki ishlarning bayani.....	648
toqquzinchi bap. Talaqtin kiyinki ishlarning bayani.....	641
1106- sual: yénishishning bayani.....	641
1107- sual: iddetning bayani.....	643
1108- sual: qariliq tutushning bayani.....	644
1109- sual: balining nesebi toghrisida.....	645
1110- sual: balini terbiylesh toghrisida.....	645
oninchi bap. Ailige munasiwetlik bashqa mesililerning bayani.....	646
1111- sual: ewretning tonushturulishi.....	646
1112- sual: ayallarning awazi ewret emes.....	647
1113- sual: ayallarning romal artishi (hijab)ning ehmiyiti.....	647
1114- sual: ayallarning romal artishining buyrulushi.....	648
1115- sual: haywani güzellik bilen hijabiy güzellikning perqi we peziliti.....	648
1116- sual: romalning islam sherutidiki ölchimi.....	648
1117- sual: romal artish qalaqliq emes.....	649
1118-sual: waqitliq nikah uqumi.....	650
1119- sual: waqitliq nikahning yolgha qoyulushining sewebi.....	650
1120- sual: waqitliq nikahning haram qilinishi.....	651
1121- sual: islamda köp xotunluq bolushning yolgha qoyulushi.....	651
1122- sual: köp xotunluq bolushta diqqet qilidighan pirinsiplar.....	651
1123- sual: birdin artuq ayal bilen öylinishning sherti.....	652
1124- sual: köp xotunluq bolushnng cheklimesi	652
1125- sual: er kishige birdin artuq ayalni nikahida saqlishigha ruxset qilinishning hékmiti...	653
1126-sual: bir qanche ayalliq bolush exlaqi we insanperwer tüzüm.....	653
1127-sual: bir qanche ayalliq bolush ruxsitini yaman éstimal qilish.....	654
1128-sual: ehli kitab ayallar bilen nikahlinishning hökümi.....	655
1129-sual: ehli kitab ayallar bilen nikahlinishqa yol qoyushning sewebi.....	655
1130-sual: ehli kitab ayallar bilen nikahlinishning sherti we hikmiti	656
1131-sual: ehli kitab ayallar bilen nikahlinishtin saqlinishning ewzelliki.....	656
1132-sual: ehli kitab ayallar bilen nikahlinishta diqqet qilidighan mesililer.....	657
1133-sual: musulman ayallarning gheyri musulman erlerge yatliq bolushining hökümi.....	658

1134-sual: musulman ayallarning gheyri musulman erlarga yatliq bolushini chekleshning sewebi.....	658
1135-sual: musulman ayallarning gheyri musulman erlarga yatliq bolushini.....	659
1136- sual: tughut cheklesh siyosatining otturgha qoyulushi.....	659
1137- sual: tughut cheklesh, namratliq we ishsizliqni tugütüşning ilmi yoli emes.....	660
1138- sual: tughut cheklesh siyosatini teshebbus qilghuchilarnng meqsidi.....	660
1139- sual: tughut chekleshni teshebbus qilghuchilarning ghayisi.....	660
1140- sual: tughut chekleshning hökümi.....	661
1141- sual: tughutni retke sélishni jaiz qilidighan zörür ehwallar.....	661
1142- sual: balini chüshüriwétish mesilisi.....	662
1143- sual: bala émitishning mudditti.....	662
1144- sual: ana süting baligha bolghan paydisi.....	662
1145- sual: ajriship ketken ata-anilarning bowaqni imitish mesilisi.....	663
1146- sual: hezane (yesli) yishidiki balini biqish mesilisi.....	663
1147- sual : yingi tughulghan balining hoqoqi.....	664
1148- sual: yesli yishidiki balini terbiyeleydighanlarning tertipi mesilisi.....	664
1149- sual: balilarni yesli yéshida terbiyileshke heqliq bolushning shertliri.....	664

on birinchi bab. Ailidiki munasiwet we edep qaidiler.....665

1150- sual: ailining uruq - tughqanlar bilen bolghan munasiwiti.....	665
1151- sual: ailining qol astidiki xizmetkarliri bilen bolghan munasiwiti.....	665
1152- sual: ailining xoshnilar bilen bolghan munasiwiti.....	655
1153- sual: sile - rehim heqqide.....	665
1154- sual: uruq - tughqanlarga qilinidighan sile - rehimning nimilerni özichige alidighanliqi.....	665
1155- sual: sile rehim qilinidighanlarning tertipiliri.....	666
1156- sual: sile - rehim qilishning hökmi.....	666
1157- sual: sile - rehim qilishning peziliti.....	666
1158- sual: omumiy sile - rehim.....	667
1159- sual: xususiy sile - rehim.....	667
1160- sual: sile - rehimni iüzüp qoyushning gunahi.....	668
1161- sual: xoshnilargha yaxshiliq qilish.....	668
1162- sual: xoshnidarchiliqning heqliri.....	669
1163- sual: xoshnilargha yaxshiliq qilishning tertibi.....	669
1164- sual: kishilarning öylirige kirishtiki edep exlaqlar.....	669
1165- sual: ayallarning sirtqa chiqishidiki edepler.....	670
1166- sual: yimek -éçmekning hökümi.....	670
1167- sual: tamaq yéyishning sünnetliri.....	671
1168- sual: tamaqta diqqet qilidiğan ishlar.....	673
1169- sual: méhmandarchiliqning edep exlaqliri.....	673
1170- sual: mihmandarchiliqning tamaq iüstidiki edep- exlaqliri.....	674
1171- sual: qérindashlarni we dost yarenlerni ziyaret qilishning sheri qilip belgilen'genliki.....	676

1172- soal: qérindashlarni we dost yarenlerni ziyaret qilishning peziliti.....	676
1173- soal: yol üstide emel qilishqa tégishlik edep exlaqlar.....	676
1174- soal: uxlashning edep exlaqliri.....	677

on ikkinchi bap: ailige munasiwetlik bir qisim mesililarning bayani...679

1175-soal: awamning étiqadida: biraw bir ayal bilen zina qilip bolup, andin ikkisi öylenmekchi bolsa, bu ikkisining qilmaqchi bolghan nikahi chüshmeydu, deydighan chüshenje bar, buning dinimizda asasi barmu?.....	679
1176- soal: öylnishitin burun bir - biri bilen zina qilghan er - ayalning bu öylinishi ularning qilghan zinalirining gunahi uchun kaparet (yeni kechürüm) sanilamdu?.....	679
1177- soal: ayal özining meshghuliyiti yaki harghinliqi sewebidin érinining righbitige unimisa toghra bolamdu?.....	680
1178- soal: adet yaki tughutning özrisini bahane qilip ayal kishining éridin yiraqliship, ayrim yétiwélishi toghrimu?.....	680
1179-soal: er xotunlar özlirining jinsiy heweslirini qozghitish uchun jinsiy filimlerni körse bolamdu?.....	680
1180-soal: öylinishke pütüshken qiz bilen yigitning ata - anisi ularning toy qilishigha muwapiq kelmigini uchun qizni élip qéchish toghra bolamdu?.....	680
1181- soal: ata - anisi muwapiq kelmeslikte ching turiwalsa néme qilish kérek?.....	680
1182-soal: öylinishke shert - sharaiti yar bermigenler özlirini haramdin saqlash uchun néme qilishi kérek?.....	681
1183-soal: tughut jeryanida ölüp ketken ayal kishi shehidliq derijiside ölgen bolidu, déyilidu. Bu sözning asasi barmu?.....	681
1184-soal: er kishining ayalini sirtta ishleshtin meni qilish hoquqi barmu?.....	681
1185- soal: tughulmaqchi bolghan balining saghliq tereptin kemtük tughulidighanliqi duxturlar teripidin bilinse, uni chüshüriwétishke bolamdu?.....	681
1186- soal: nikahni yurtning motiwer ölümasi yaki meschitning imami qilishi shertmu?.....	681
1187- soal: ayal kishi béshini yörgesh niyitide chéchining üstige yasima chach kiyiwalsa, bu islamda buyrulghan islamiy qiyapettiki romal qatarigha kiremdu?.....	681

on birinchi bölüm. Islamdiki ewlat terbiyisi.....682

birinchi bap. Ata - anilar hazirlashqa tégishlik umumiy shertler.....682

1188-sual: terbiye mesuliyiti.....	682
1189-sual: balilarning ata - anilar üstidiki heqliri.....	683
1190-sual: perzenit terbiyside ana bolghuchini yaxshi tallash we terbiyilesh.....	683
1191-sual: salih , yaxshi anining ejri.....	685
1192-sual: yaxshi anining qandaq bolididighanliqi.....	685
1193-sual: ayali we balilirigha nepiqe bérishning sawabi.....	686
1194-sual: muweppiqiyetlik terbiyichining süpetliri.....	686
1195-sual: perzentler dunya hayatining zinnitidur.....	687
1196-sual: perzentler dunya hayatining pitnisidur.....	688
1197-sual: perzenitler pitnisige kaparet bolidighan emeller.....	689
1198-sual: perzentler allahning amanetliridur.....	690

1199-sual: ewlad terbiyileshte insan bilen sheytan arisidiki küresh.....	690
1200-sual: ata - anilarning yaxshi bolushining ewladlarga bolghan tesiri.....	691
1201-sual: er ayal bir töshekte bolghanda yaxshi perzent ümid qilip dua qilish.....	692
ikkinchi bap. Bowaqning tughulushi we terbiyisi.....	692
1202-sual: tughutning asan bolushi uchun qilinidighan dualar.....	692
1203-sual: tughutning birinchi künidiki emeller.....	692
1204-sual: yingi tughulghan balining quliqigha ezan eytishning hikmiti.....	693
1205-sual: bala tughulup yettinchi küni qilinidighan emeller.....	694
1206-sual: baligha yaxshi isim qandaq tallinidu?.....	696
1207-sual: mal soyup eqiqisini qilishning paydiliri we hékmetliri.....	696
1208-sual: balini ikki yil émitishning wajiqliqi.....	696
1209-sual: iridin ayrilghan ayalning balini imitishning , erning imitish heqqini birishning perizliki.....	697
1210-sual: ana sütning paydiliri.....	697
iüchinchinchi bap. Peyghember eleyhissalamning bala terbiyileshe uslubliri.....	698
1211-sual:balilarni terbiyileshte diqqet qilididighan ishlar.....	698
1212-sual: bala uchun yaxshi iülge kim?.....	698
1213-sual: terbiye qilishqa muwapiq waqit tallash.....	699
1214-sual: balilar arisida adil bolush.....	700
1215-sual: balilarning heqlirini qobul qilish we uni bérishning ehmiyiti.....	700
1216-sual: balilargha yaxshi dua qilish.....	701
1217-sual: balilargha beddua qilishtin saqlinish.....	701
1218-sual: balilarni epu qilish.....	702
1219-sual: balilargha yaxshi muamile qilish.....	702
1220-sual: balilargha oyunchuq élip bérish.....	702
1221-sual: balilarning yaxshi we teqwa bolup yétilishige yadrem qilish we uning seweblirini teyyarlash.....	703
1222-sual: köp achchiqlash we kayishtin yiraq bolush.....	703
1223-sual: balining eqlini yétildürüshte paydiliq pikri usullar.....	703
1224-sual: balining psixikisigha tesir körsitidighan amillar.....	706
1225-sual: balilarning öz- öziye bolghan ishenchisini turghuzushning uslliri.....	712
1226-sual: tekrarlashning balining rohigha körsitidighan tesiri.....	712
tötinchinchi bap. Ata - anigha yaxshiliq qilishqa righbetlendürüş we ularni qaxshitishtin agahlandurush.....	713
1227-sual: ata - anigha yaxshiliq qilish peyghemberlerning exlaqi.....	713
1228-sual: ata - anilarning baliliri iüstidiki heqliri heqqide quran kerimning körsetmiliri.....	714
1229-sual: ata - anigha yaxshiliq qilishning dunya we axirettiki sawabi.....	715
1230-sual: ata - anigha yaxshiliq qilishni perz kupaye ibadetlerningmu aldigha qoyush.....	716
1231-sual: allahqa asiy bolidighan ishlarda ata - anigha itaet qilmasliq, emma u ikkisige yaxshiliq qilishni toxtatmasliq.....	718

1232-sual: insanlar ichide hemsöhbət bolushqa eng layiq kishiler ata – anidur.....	719
1233-sual: anigha yaxshiliq qilish bilen atigha yaxshiliq qilish birla waqitqa toghra kélip qalghanda, anigha yaxshiliq qilishni aldigha qoyush.....	720
1234-sual: sen we méling atanggha teelluqtur.....	721
1235-sual: ata - ana herqandaq bir malda qerzdar bolup qalsa, ularni qerzdin qutuldurush....	722
1236-sual: ata - ana we perzentlarning bir birige dua qilishi.....	722
1237-sual: ata - anisining tillinishigha sewebchi bolmasliq.....	722
1238-sual: ata - anini qaxshitishning chong gunah ikenliki we uninggha dunya axirette jaza bérilidighanliqi.....	723
1239-sual: peyghember eleyhissalamning muazgha qilghan on wesiyyiti.....	724
1240-sual: ata - anigha ularning wapatidin kéynmu yaxshiliq qilishning usulliri.....	724
1241-sual: ata - anilargha yaxshiliq qilish heqqide tewsiyeler.....	726
beshinchi bap. Baligha edep ögitish.....	728
1242-sual: edep exlaq ögitish terbiyening muhim bir qismidur.....	728
1243-sual: balining éngidiki xata pikirni tüzitish.....	730
1244-sual: balilarni edepleshning basquchliri.....	730
1245-sual: balini urushning cheklimesi, shertliri we qaide tertipliri.....	731
1246-sual: balini urushta qollinilidighan nersiler.....	732
1247-sual: balini urush usulliri.....	732
1248- sual: urulidighan orunlar.....	733
altinchi bap. Balining islamiy shehxiyitini shekillendürüş.....	733
1249-sual: balining islamiy xarektirini shekillendürüşning zörürliki hem waqti.....	733
1250-sual: balini itiqadiy jehettin terbiyeleshning meqsidi.....	733
1251-sual: baligha islam eqidisini singdürüşning usuli.....	734
1252-sual: balilarda toghra islamiy eqide turghuzushning qedem basquchliri.....	734
1253-sual: balilarni peyghember eleyhissalamni we uning aile tawabiatlirini yaxshi köridighan qilip terbiyileshning usuli.....	738
1254-sual: ata- anilarning balilirigha quran ögetkenlikining sawabi we quran ögitishning usuli.....	739
1255-sual: ibadetning ehmiyyiti.....	740
1256-sual: balilarni namazgha buyrushning hökümi.....	741
1257-sual: baligha namaz ögitishning waqti.....	741
1258-sual: namaz yishigha yetken balilarning yataqlirini ayrishning hikmiti.....	742
1259-sual: bala namaz oqumisa uni urushning waqti hem hikmiti.....	743
1260-sual: balilarni jüme namizigha köndürüşning paydiliri.....	744
1261-sual: ata-anilarning balilargha namaz oqushta iülge bolushi.....	744
1262-sual: mesjidke kelgen balilargha bolghan muamile.....	745
1263-sual: balilarni roza tutushqa köündürüşning paydisi.....	745
1264-sual: balilarning hej qilish mesilisi.....	746
1265-sual: balining hejining fiqhi hökümliri.....	746
1266-sual: balilardiki mülükning zakiti.....	746
yettinchi bap. Ijtimaïy munasiwet ögitish.....	747

1267-sual: baligha ijtimai munasiwet o'g'itishning meqsidi.....	747
1268-sual: balini chonglarning sorunliriga e'lip b'rishning paydisi.....	747
1269-sual: balini ish b'jirip k'lishke ewetishning paydisi.....	748
1270-sual: balilarni salam b'rishtin ibaret s'nnet emeliga k'nd'r'ush.....	748
1271-sual: balilar aghrip qalghanda, ularni yoqlashning ehmiyiti.....	748
1272-sual: balilargha balilardin dost tutup b'rishning paydisi we sherti.....	749
1273-sual: balilarni soda- s'tiqqa k'nd'r'ushning paydisi.....	749
1274-sual: balilarni sherietke uyghun murasimlarga qatnashturushning paydisi.....	749
1275-sual: balilarni salih uruq- tughqanlirining oyliride qondurushning paydisi.....	750

sekkizinchi bap. Exlaqni berpa qilish.....750

1276-sual: exlaq we uni berpa qilishning ehmiyiti.....	750
1277-sual : balilarni exlaqiy jehettin terbiyeleshning meqsidi.....	751
1278-sual: g'uzel exlaqning menisi.....	751
1279-sual: balilargha exlaq o'g'itishning mohimliqi.....	752
1280-sual: ata-anigha k'rsitidighan edepler.....	752
1281-sual: q'rindashliq we dostluq edepliri.....	753
1282-sual: qoshnidarchiliq edepliri.....	753
1283-sual: ijazet sorash edepi.....	753
1284-sual: dastixandiki edepler.....	754
1285-sual: balining tashqi qiyapet edepliri.....	754
1286-sual: chach qoyush we ch'ush'r'ushtiki edepler.....	754
1287-sual: kiyim renggining edepi.....	755
1288-sual: quran oqush edepliri.....	755
1289-sual: rastchilliq exlaqi.....	755
1290-sual: mexpiyetlikni saqlash exlaqi.....	756
1291-sual: amanetni saqlash exlaqi.....	756
1292-sual: k'ng'ulni adawettin salamet qilish exlaqi.....	756

toqquzinchi bap. H's- tuyghu we shexsiyitini berpa qilish.....756

1293- sual: his tuyghuning balining yitilishidiki mohimliqi.....	756
1294-sual:balilarni erkilitish we ular bilen oynishishning s'nnetke egishish ikenliki....	757
1295-sual:balilargha hediylar teqdim qilishning his tuyghu yitild'r'ushtiki mohimliqi.....	757
1296-sual: balining b'shini silash uninggha bolghan s'yg'ü muhebbetning ipadisi.....	757
1297-sual: balini yaxshi qarshi e'lish ular bilen yiqinlashish ishikini achidu.....	758
1298-sual: balining ehwalini k'zitip turushning paydisi.....	758
1299-sual: qiz balilargha we y'etim balilargha alahide e'tibarda bolushning mohimliqi.....	758
1300-sual: qiz balini terbiyileshning kelg'usi islamiy aile qurulushidki mohimliqi.....	759
1301-sual: qiz balini terbiyeleshtiki asasiy qaidiler.....	760
1302-sual: qiz balilarni terbiyilesh, ulargha yaxshiliq qilish, sewr qilish we ularni yatliq qilishning sawabi.....	761
1303-sual: balining yitimlik mudditi.....	761
1304- y'etim oghul qizlarni terbiyilestiki xizmetler.....	761
1305-sual: bala terbiyesidiki normal mihribanliqning qandaq bolidighanliqi.....	762

1306-sual: balining késel bolush we ölüp kêtishige sewr qilishning sawabi.....	763
oninchi bap. Jismaniy jehettin yétildürüş.....	764
1307-sual: balilarni jismaniy jehettin terbiyileshning meqsidi.....	764
1308-sual: balini jismaniy jehettin yitildürüşning ehmiyiti.....	764
1309-sual: balining su iüzüş, oq étish we at minishni öginish heqqi.....	765
1310-sual: balilar arisida tenterbiye musabiqisi ötküzüşke ehmiyet bérish.....	766
1311-sual: chonglarning kichikler bilen oynishi.....	766
1312-sual: balilarning balilar bilen oynishi.....	766
1313-sual: balilarning oynishi cheklen'gen oyunlar.....	767
1314-sual: jismaniy jehettiki chéniqishning balilargha bolghan paydiliri.....	767
on birinchi bap. Ilmiy we pikriy jehette yétildürüş.....	768
1315-sual: balilarni eqliy jehettin terbiyileshning meqsidi.....	768
1316-sual: balilarni eqliy jehettin terbiyileshning ehmiyiti.....	768
1317-sual: balining bélim élish heqqi.....	770
1318-sual: balining niyitini xalis qilghan halda quran we hadislerdin yad ilishining eqliy iqtidarni yitildürüshtiki roli.....	770
1319-sual: bala uchun yaxshi we teqwadar ustaz yaki terbiyiligüchi tutup bérishning ehmiyiti.....	771
1320-sual: balini gheyri islam mekteplirige tutup birishning xetiri.....	771
1321-sual: ereb tilini yaxshi ögitishning mohimliqi.....	772
1322-sual: chetel tilini yaxshi öginishke ilhamlandurushning ehmiyiti.....	772
1323-sual: balini özi qiziqidighan penni öginishige purset yaritip bérishning zörürliki.....	773
1324-sual: öyde yaxshi bir kitabxanining bolushi we uning baligha bolghan tesiri.....	773
1325-sual: balilargha tarixniki salih alimlarning baliliq dewrliridiki bélim telep qilishqa ait ish- izlirini sözlep bérishning paydisi.....	774
on ikkinchi bap. Saghlamlıq we pakizlıq jehettin yétildürüş.....	774
1326- sual: dawalinışqa buyrushning islamdiki hökümi.....	774
1327-sual: jismaniy jehettin yétildürüşning saghlamlıqqa bolghan tesiri.....	774
1328-sual: balida yitildürüş zörür bolghan saghlamlıq adetliri.....	775
1329-sual: peyghember eleyhissalamning dawalash yolliri.....	777
on üçinchi bap. Balining jinsiy közqarışını toghrilash.....	778
1330-sual: jinsiyet allah yaratqan insan tebutidur.....	778
1331-sual: saghlam jinsi köz qarashni turghuzushta balida yitildürüş zörür bolghan adetler we tedbirler.....	779
on ikkinchi bölüm. Islam iqtisadshunaslıqı.....	783
birinchi bap. Islam iqtisad chüshenjisining menbu.....	783
1332-sual: islam iqtisad chüshenjisining asasi menbesi-quran kerim.....	783
1333-sual: sahabilarning quran kerim ayetlirini qanun destur qiliwalghanlıqı heqqidiki misallar.....	785
1334-sual: islam iqtisadshunaslıqıning ikkinchi menbesi-peyghember sünniti.....	787
1335-sual: islam iqtisadshunaslıqıning üçinchi menbesi- ijma.....	790

1336-sual: hazirqi dewirdiki her xil jemiyet yaki birleshmilerning ijma shertige uyghun kelmeydighanliqi.....	790
1337-sual: islam iqtisadshunasliqidiki sahabelerning iymaliridin örnekle.....	791
ikkinchi bap. islam iqtisadining meqsidi.....	794
1338-sual: iqtisadning islamdiki orni.....	794
1339-sual: islam iqtisadshunasliqining meqsidi.....	795
1340-sual: islamda iqtisadni tereqqi qildurushning usuli.....	795
1341-sual: sermayini köpeytishte hemme imkanlardin paydilinish.....	795
1342-sual: zimindin paydilinishning wajip ikenliki we misalliri.....	796
1343-sual: islam dölitining bayliq menbeliridin paydilinish uchun bayliqni puxralargha tariqitip birish yolliri we misalliri.....	797
1344-sual: güllinish uchun meblegh sélishning yolliri.....	800
1345-sual: istixrajiye uqumi.....	800
1346-sual: tehwiylie uqumi.....	800
1347-sual: xizmetning türü.....	800
1348-sual: insanlarning bext saadetke érishish wastiliri.....	801
1349-sual: islamdikli eng töwen turmush meishetliri.....	801
1350-sual: insanning, islam chekligen maddiy we meniwi jehettiki arzusigha érishishi.....	801
1351-sual: bayliqning oxshash tarqilish tengpungliqini saqlash.....	804
iüchinchü bap. Islam iqtisadining xususiyetliri.....	805
1352-sual: islam iqtisadining xususiyetliri.....	805
1353-sual: pul malni qandaq serp qilish kérek?.....	808
tötinchü bap. Ishlepchiqirsh.....	809
1354-sual: ishlepchiqirishning meqsidi.....	809
1355- sual: ziraet zéminidin paydilinishning hökümi.....	809
1356- sual: térilghu yerdin paydilinish usulliri.....	809
1357- sual: tériqchiliqtiki buzuq kélishim.....	810
1358- sual: térilghu yerni pulgha ijarige bérish usuli toghirisida kiyinkilerning qarashliri...811	
1359- sual: qiyas térilghu yerni pulgha ijarige bérishni chekleshni teqezza qilidu.....	812
1360- sual: haywanatlarni béqishta shérliklishish.....	813
1361-sual: ishlepchiqirishning tarqitish bilen bolghan munasiwiti.....	814
1362-sual: ishlepchiqirish élméntliri.....	815
1363-sual: sermaye we uning mahiyiti.....	815
1364-sual: sermayening türiliri.....	815
1365-sual: emgek dégen néme?.....	816
1366-sual: emgekning ishlepchiqirish amilliridiki tutqan orni.....	816
1367-sual: emgekning türiliri.....	817
1368-sual: emgekning hökmi we türiliri.....	817
1369-sual: ayal kishining emgikining hökümi we ayal kishi qilishi jaiz bolididighan hem bolmaydighan emgekler.....	818
1370-sual: sirtqa chiqip emgek qilmaqchi bolghan ayallar riaye qilishi lazim bolghan shertler.....	818

1371-sual: döletning emgekke biwaste arilishishi.....	819
1372-sual: emgekchining mejburiyeti.....	820
1373-sual: emgekchining kishilik heq hoquqliri.....	820
1374-sual: islam we gheyri islamning tebiet uqumigha bolgha chüshenchisi.....	821
1375-sual: mülükning türliri.....	821
1376-sual: tebiet ishlepchiqirishning muhim amilidur.....	822

beshinchi bap. Iqtisatning menbesi we tarqilishi.....823

1377-sual: kishilarning ishlepchiqirish iqtidarining periqliq bolidighanliqi heqqide quran kerimning bayani.....	823
1378-sual: sermaye (meblegh).....	824
1379-sual: islam iqtisadigha ayit bezi atalghular.....	824
1380-sual: itlafning menisi we hökmi.....	825
1381-sual: nefeqe uqumi.....	826
1382-sual: zörür bolghan nefeqening dairisi.....	826
1383-sual: nefeqining sheritliri.....	827
1384-sual: nefeqening öziğe xas paydiliri.....	829
1385-sual: mal-mülük uqumi we sheritliri.....	830
1386-sual: mal mülükning türliri.....	830
1387-sual: mal mülükke irishishning qanunluq yolliri.....	830
1388-sual: toxtam tüzgüchi ikki terepning shertliri.....	831
1389-sual: tawar mesilisidki omomi pirinsiplar.....	831
1390-sual: mal mülükke bolghan mejburiyetler qaysi.....	833
1391-sual: zakatning pirinsipiliri.....	833
1392-sual: jizye uqumi.....	834
1393-sual: zörür bolghan nefeqelarning türliri.....	834
1394-sual: ayaligha birilidighan nepeqening sheritliri.....	834
1395-sual: yiqin uruq tuqqanlarga birilidighan nepeqining sheritliri.....	835
1396-sual: mejburi birilidighan nepeqining sheritliri.....	835
1397-sual: sediqe.....	835
1398-sual: meblegh sélish mesilisi.....	836

altinchi bap. Soda – tijaretning yolgha qoyulushi we shertliri.....837

1399- sual: soda - sétiq uqumi	837
1400- sual: soda – sétiqning yolgha qoyulishining bayani.....	837
1401- sual: soda - sétiqning hökmi.....	838
1402- sual: soda - sétiqning hikmiti.....	838
1403- sual: soda sétiqning mohimliqi.....	838
1404- sual: soda - sétiqning shertliri.....	838
1405- sual: soda - sétiqning toghra bolushi uchun zöröri sheritler.....	839
1406- sual: soda - sétiqning chüshüshi uchun kérek bolidighan shertler.....	839
1407- sual: soda - sétiq qilghuchilarda tépilish lazim bolghan shertler.....	839
1408- sual: soda - sétiqning özide tépilish lazim bolghan shertler.....	840
1409- sual: soda - sétiqning küchke ige bolushi uchun kérek bolidighan shertler.....	840

1410- soal: soda - sėtiqning toghra bolushi uchun kérek bolidighan shertler.....	840
1411- soal: xususiy shertler.....	841
1412- soal: soda - sėtiqning túrlirining bayani.....	841
1413- soal: bir nersini nésigha sėtişning bayani.....	842
1414- soal: nésini neqqe sėtiş sodisining bayani.....	842
1415- soal: nisini neqqe sitish sodisining sherti.....	842
1416- soal: qerzni sėtişning hókmi.....	843
1417- soal: maddiy nersilerge baghliq bolghan heq hoquqlarni sėtişning hókmi.....	843
1418- soal: toghra bolmighan soda - sėtiq we shertige toshmighan soda - sėtiqning bayani.....	844
1419- soal: insanning jismini, we ezalirini sėtişning hókmi.....	844
1420- soal: insanning qénini sėtişning hókmi.....	845
1421- soal: bir-birige qan bergen er ayallarnng toy qilishining hókümi.....	845
1422- soal: toghra bolmighan soda - sėtiq bilen shertige toshmighan soda - sėtiqning arisidiki perq.....	845
1423- soal: shertige toshmighan soda - sėtiqning bayani.....	845
yettinchi bap. Soda-sėtiqtiki haram we mekruh ishlarning bayani.....	847
1424- soal: bir nersining haramliqining yótkilishi.....	847
1425- soal: mekruh bolghan soda - sėtiqlarning bayani.....	849
1426- soal: sėtiłghan nersini qolgha tapshurup élišning toghra bolushi uchun tépilish lazim bolghan shertler.....	850
sekkizinchi bap. Sodidiki meslihet, qerz , maldiki eyib we bashqa mesililarning bayani.....	851
1427- soal: meslihet qiliwélish shertining bayani.....	851
1428- soal: meslihet qéliwélish sherti qoyulush toghra bolidighan we toghra bolmaydighan orunlarning bayani.....	851
1429- soal: sėtip alghan nerside kórülgen eyipning hókmi.....	852
1430- soal: sodini zakalet bilen qilishning hókmi.....	854
1431- soal: aldinip ketken ademge bérilgen heqning bayani.....	854
1432- soal: aldan'ghuchining ziyinini eslige keltürüşning hókümi.....	855
1433- soal: qerzning uqumi.....	855
1434- soal: qerzge muddet toxtitip bérishning bayani.....	856
1435- soal: qerz élišqa birawni wekil qilishning hókmi.....	857
1436- soal: pulini bölüp - bölüp bérish sherti bilen soda qilishning bayani.....	858
1437- soal: heykel sitiwilishning hókümi.....	858
1438- soal: itni sitiwilishning hókümi.....	858
1439- soal: her xil haywanlarni sitishning hókümi.....	858
1440- soal: nijis yaghni sitishning hókümi.....	859
1441- soal: yilandin paydilinishning hókümi.....	855
1442- soal: yoq bolup ketken ademning mal mülking hókümi.....	859
1443- soal: yawayi haywanning chójisi we torgha chüşken haywanning hókümi.....	859
1444- soal: hesel herisining hókümi.....	859
1445- soal: ilim sitimdiki hójjet mesilisi.....	860

1446- soal: kipenlik sitiwishlning h�k�mi.....	860
1447- soal: haram pulning paydisining h�k�mi.....	860
1448- soal: tashliwetken kiyim kichekning h�k�mi.....	860
1449- soal: dadining baligha tewe m�l�kni sitishining h�k�mi.....	860
1450- soal: anining balisi uchun bir nerse sitiwilishining h�k�mi.....	860
1451- soal: esirni qutuldurushqa ishletken pulning h�k�mi.....	860
1452- soal: qoshnilargha eziyet biridighan kesip bilen shughullinishning h�k�mi.....	861
1453- soal: g�sh sitiwishlning h�k�mi.....	861
1454- soal: sodida aldan'ghanning h�k�mi.....	861
1455- soal: ilim sitim arisda buzulghan nersining we kiyinki ziyanni bir terep qilishning h�k�mi.....	861
1456- soal: saxta pulni bir terep qilishning h�k�mi.....	862
1457- soal: soda bilen pulining bir orunda bolmaslining h�k�mi.....	862
1458- soal: ziraet bar yerni sitishning h�k�mi.....	862
1459- soal: yerge kelgen t�lemning h�k�mi.....	862
1460- soal: bagh sodisining perwishchi bilen bille bolushning h�k�mi.....	862
toqquzinchi bap. Ijarining bayani.....	863
1461- soal: ijarining uqumi.....	863
1462- soal: ijarining yolgha qoyulishining bayani.....	863
1463- soal: birer nersini ijarige b�rishte we �lishta t�pilish lazim bolghan shertlarning bayani.....	863
1464- soal: ijarining t�rliri.....	864
1465- soal: ijarige �lin'ghan nerside qilish bolidighan we bolmaydighan ishlarning bayani.....	864
1466- soal: yer, ulagh we kiyimni ijarige b�rishning h�k�mi.....	865
1467- soal: shertke xilapliq qilishning bayani.....	866
1468- soal: shertige toshmighan ijarining bayani.....	867
1469- soal: inik ana ijarige �lishning bayani.....	867
1470- soal: gunah ishlar we emel -ibadetler uchun ijarige �lishning bayani.....	869
oninchi bap. Rene (g�r�) we uninggha munasiwetlik mesililerning bayani.....	870
1471- soal: rene we uning yolgha qoyulushi.....	870
1472- soal: rene muamilisige yol qoyushning sewebi.....	870
1473- soal: qerz renisining sherti.....	871
1474- soal: renige qoyulghan nersidin k�peygen nersilerni qandaq qilish k�rek?.....	872
1475- soal: haram qilin'ghan rene.....	872
1476- soal: g�r�ge qoyulghan nersini saqlashning bayani.....	872
1477- soal: g�r�ge qoyulghan nersini tapshurup b�rish.....	872
1478- soal: g�r�ge �lish toghra bolidighan we toghra bolmaydighan nersilerning bayani.....	873
1479- soal: g�r�ge b�rilgen nersining adil kishige b�rilishi k�reklikining bayani.....	873
1480- soal: birer nersini g�r�ge �lish yaki b�rish uchun birersini wekil qilish h�k�mining bayani.....	874
1481- soal: g�r�ge alaqidar bir qanche mesililerning bayani.....	875

on birinchi bap. Hejr we muzarebetke munasiwetlik mesililarning bayani.....876

1482- sual: hejr dégen néme?.....	876
1483- sual: salahiyetsizlarni teserruptin chekleshning sewebi.....	877
1484- sual: teserrupi cheklen'genlarning ishlari.....	877
1485- sual: muzarebet (ish bilen desmayining hemkarlishishi) dégen néme?.....	877
1486- sual: muzarebet kélishimige yol qoyushning sewebi.....	877
1487- sual: pul igilirining tejirbe igiliridin paydilanishining hökümi.....	878
1488- sual: pulni bisip yitishning gunahi.....	878
1489- sual: muzarabening jazanige özgürüshi.....	878
1490- sual: muzarebet muamiliside shérıklarni tallash prinsipi.....	879
1491- sual: muzarebet muamiliside chiqqan ziyanning bir terep qilinishi.....	879
1492- sual: qaysi ehwalda chiqqan ziyanni küch igisila töleydu?.....	879
1493- sual: muzarebette melum miqdarda pul élishni shert qilish toghrimu?.....	879
1494- sual: muzarebette payda nisbitining belgilinishi.....	880
1495- sual: muzarebet shéríkchilikining shertliri.....	880
1496- sual: pul igisining bezi shertlarni belgilesh heqqi.....	880
1497- sual: pul igisi qoyalmaydighan shertler.....	881
1498- sual: pulni ishletküchi shérík uni yene bir ishletküchige bérelemdu?.....	881
1499- sual: muzarebet kélishimining buzulishi.....	881
1500- sual: desmaye igilirining shéríklishishi.....	881

on ikkinchi bap. Sughurta we bankigha munasiwetlik mesililarning bayani.....882

1501- sual: sughurta uqumi.....	882
1502-sual: sughurtigha bolghan éhtiyaj.....	882
1503-sual: sughurtining wujutqa kélishi.....	882
1504-sual: sughurta pelsepisi.....	883
1505-sual: islamda xewp xeterning teltüküs yoq qilinishi.....	883
1506-sual: sughurtining türli.....	884
1507-sual: payda élish sughurtisi.....	884
1508-sual: payda élish sughurtisining islamdiki hökmi.....	884
1509-sual: kapaletlik qilish (baghlinishliq) sughurtisi.....	885
1510-sual: kapaletlik qilish sughurtisning sheri hökmi.....	886
1511- sual: saghlam hemkarlishish sughurtisining sherti.....	886
1512- sual: hayat sughurtilirining islamiy sughurta shertlirige uyghun kelmeslikning sewebi.....	886
1513- sual: tijariy sughurtilarning haram bolishining sewebli.....	887
1514- sual: salamatlik sughurtisi dégen qandaq sughurta?.....	887
1515- sual: zörüriyet yüzisidin sughurta shirketlirige qatnishishqa bolamdu?.....	887
1516- sual: sughurta shirketige qatnishishni durus qilidighan sewebler.....	888
1517-sual: sughurta shirketlirige qoshulushqa bolamdu?.....	888
1518-sual: sughurta shirketliri hemkarlishish qurulmilirimu?.....	889
1519- sual: islamiy sughurta uqumi.....	891

1520- soal: islamiy sughurtining sherti.....	891
1521- soal: islamiy sughurta bilen tijariy sughurtila rning perqi.....	892
1522- soal: islam dölitining puxralirining amaliylikka kapaletlik qilish usuli.....	892
1523-sual: bankaning peyda bolushi.....	893
1524-sual: bankining xizmet ötüshige köre türleri.....	893
1525-sual: bankining pul muamile ishlirigha köre türleri.....	894
1526-sual: ösüm bankisi.....	894
1527-sual: jazanining ziyani zexmetliri.....	894
1528- soal: ösüm asasiyga qorolghan bankilarning ishlirining haramliqining bayani.....	894
1529-sual: ösüm banka sistemisining shexiske (insanlarga) bolghan ziyani.....	895
1530-sual: ösüm bankisining ijtimaïy we iqtisadiy jehettiki ziyani.....	895
1531-sual: jazanining islamiy hökmi.....	896
1532- soal: qerz höjjetlirining haramliqining bayani.....	896
1533- soal: kirdit kartoshkisi ishletishning hökmi.....	897
1534- soal: shexsi hisabat kartisining hökümi.....	898
1535- soal: kirdit kartushkisi bilen shexsi hisawat kartushkisining perqi.....	898
1536-sual: ösümsiz banka (islam bankisi) ning wujutqa kilishi.....	898
1537-sual: ösümsiz bankining puqehalar izdinip tipip chiqqan islam itirap qilghan bir qanche yolliri.....	898
1538-sual: islam bankilirining keng qanat yeyishi we tereqqi qilishdiki asasiy amillar.....	899
1539-sual: tashqi perewut soda muamililirining türleri.....	900
1540-sual: meblegh selish muamililirining ehmiyati we hökümi.....	900
1541-sual: islam kingishining meblegh selish muamililirining hökümi toghirisidiki petiwaliri.....	900
1542-sual: islam kingishining meblegh selish bankilirigha bolghan telipi.....	901
1543-sual: muzarebe shirkiti.....	901
1544-sual: umumiy igidarchiliq shirkiti.....	901
1545-sual: pul amanet qoyushning hökümliri.....	901
1546-sual: zayumning hökümi.....	902
1547-sual: hawale kirimi.....	902
1548-sual: pul perewut qilish.....	902
1549-sual: neqleshtürüş perewut cheki.....	903
1550-sual: kapaletname.....	903
1551-sual: kapaletnamening shekli.....	903
1552-sual: kapaletname bilen kipillik ottursidiki ixtilap mesililiri.....	903
1553-sual:kapaletlikning türleri.....	904
1554- soal: öy setiwelish uchun ösümge qerz elish durusmu?.....	904
1555- soal: paycheqi sodisi bilen shughullinish toghrimu?.....	904
1556- soal: qashteshi sodisi qilish durusmu?.....	905
1557- soal: zakalet birish toghrimu?.....	905
1558- soal: zakalet bergen kishi sodidin yeniwalsa qandaq qilish kerek?.....	905
1559- soal: zakalet alghan kishi sodidin yeniwalsa neme qilish kerek?.....	906
1560- soal: ösümge qerz elishqa bolamdu?.....	906

1561- sual: bankining ösümini xejlesh halalmu?.....906

on üçinchi bap . Islamda iqtisadi güllinish.....907

1562-sual: güllinish we uning ghayisi.....907

1563-sual: ijtimai güllinish.....907

1564-sual:ijtimai güllinishni ishqa ashurushta diqqet qlidighan ishlar.....908

1565-sual:islamning güllinish herkiti uchun insanni tawlaydighanliqi.....908

1566-sual: mebleghni köpeytish.....910

1567-sual: pen téxnikining tereqqiyati iqtisadiy güllinishning sherti ikenliki.....911

1568-sual: tawarlarga layiq bazar bolush.....911

1569-sual:iqtisadiy güllinishini ishqa ashurushning sheritliri.....912

1570-sual: güllinishning asasi prinsiplri toghirisidiki quran kerimning bayanliri.....913

on üçinchi bölüm. Kündilik turmushqa alaqidar hökümlarning

b a y a n i 9 1 4

birinchi bap. Wesiyetning bayani.....914

1571- sual: wesiyet uqumi we uning yolgha qoyulushi.....914

1572- sual: wesiyetni orunlashta biliwilishqa tigishlik mesililer.....915

1573- sual: wesiyet qilghuchi ademde tépilishqa tégishlik bolghan shertler.....916

1574- sual: wesiyet qilin'ghuchida tépilishqa tégishlik bolghan shertler.....916

1575- sual: wesiyet qilinidighan nerside tépilishqa tégishlik bolghan shertler.....917

1576- sual: bir ademning wesiyetlirini orunlashqa tallan'ghan adem we u kishide tépilishqa tégishlik bolghan shertler.....917

ikkinchi bap. Miras ilmi toghirisida.....918

1577- sual: miras ilmining sherti.....918

1578- sual: ölgen ademning qaldurup ketken mal dunyasigha qarashliq bolghan heqler.....919

1579- sual: mirasqa heqliq bolushning sewebliri.....919

1580- sual: melum ölchem boyiche miras alidighan mirasxolarning bayani.....920

1581- sual: miras élish uchun melum ölchem békitilmigen mirasxorlarning bayani.....922

1582- sual: miras élishtin cheklinishning türi.....923

1583- sual: miras ilishtin pütünley cheklinip qalmaydighanlar.....923

1584- sual: mirastin pütünley cheklinip qilishning sewebi.....923

1585- sual: miras ilishtin yirim cheklinish bilen cheklinidighanlar.....924

1586- sual: ölgen adem bilen arisida uruq tughqanchiliq munasiwiti bolghanliq süpiti bilen uningdin miras alidighanlarning bayani.....924

1587- sual: birla waqitta ölüp ketken uruq tughqanlarning miraslirining bayani.....925

1588- sual: téxi tughulmighan balining mirasining bayani.....926

1589- sual: yoq bolup ketken ademning hökümlirining bayani.....926

1590- sual: qosh jinsliq ademning hökümlirining bayani.....927

1591- sual: miras élishqa tusalghu bolidighan amillar.....927

üçinchi bap. Tashliwitilgen bala, chüshüp qalghan nerse we kündilik turmushta uchraydighan mohim mesililarning bayani.....929

1592- sual: tashliwitilgen balining hökümlirining bayani.....929

1593- sual: tashliwitlgen balini éliwélishning hökmi.....	929
1594- sual: chüshüp qélin'ghan nersini uchratqan ademning élishining hökmi.....	931
1595- sual: chüshüp qalghan nersini tépiwalghuchi ademde tépilishqa tégishlik bolghan shertler.....	931
1596- sual: chüshüp qalghan nersining uni tépiwalghan ademning qolida turghan chaghdiki hökmi.....	932
1597- sual: iüstide qalghan qerz pul we bashqlardin naheq iliwalghan mal dunyaning mirasxorining kimlkini tapalmighan ademning qandaq qilidighanliqi.....	933
1598- sual: bulap ilin'ghan yaki oüurlan'ghan mirasqa ige bolup qalghan ademning qandaq qilidighanliqi.....	933
1599- sual: chüshüp qalghan we naheq alghan nersilerning igisni bilmigende qandaq qilidighanliqining bayani.....	933
1600- sual: seper iüstide ölgen ademning mülki toghirisida.....	934
1601- sual: mirasxorining kimlikini bilgili bolmighan ademning mal mülki toghirisida.....	934
1602- sual: melum seweb tépilghan ademlerni, teserrup qilishtin chekleshning bayani.....	934
1603- sual: cheklimining sewebliri.....	934
1604- sual: bir ademge uning exmeq adem bolghanliqi sewebi bilen cheklime qoyulushining bayani.....	935
1605- sual: qerzdargha cheklime qoyushning bayani.....	935
1606- sual: cheklimining kötürölüp kêtishining bayani.....	936
1607- sual: kichik baligha we eqli ajiz ademge igidarchiliq qilidighan ademler we ularning tertiwining bayani.....	937
tötinchi bap. Qesemning bayani.....	938
1608- sual: qesem atalghuliri.....	938
1609- sual: qesemning shertliri.....	939
1610- sual: qesemning hökmi.....	939
1611- sual: qandaq waqitta qesem qilish perz bolidu?.....	939
1612- sual: qandaq waqitta qesem qilish haram bolidu?.....	940
1613- sual: qandaq waqitta qesem qilish musteheb bolidu?.....	940
1614- sual: qandaq waqitta qesem qilish mekruh bolidu?.....	940
1615- sual: qandaq waqitta qesem qilish mubah bolidu?.....	940
1616- sual: qesemning türliiri.....	940
1617- sual: yalghan qesemning jazasi.....	941
1618- sual: qesemning qandaq qilnidighanliqi.....	941
1619- sual: peyghember eleyihssalamning qesemni qandaq qilidighanliq toghirisida bergen telimliri.....	941
1620- sual: qesemni buzghaning jazasi.....	941
1621- sual: némining qesem bolidighanliqi we némining qesem bolmaydighanliqining bayani.....	942
1622- sual: qesemdiki muhim ikki qaide heqqide.....	943
1623- sual: qesemning kapariti.....	943
1624- sual: kaparet bérish tertibi.....	944
beshinchi bap. Wede(nezir) ning bayani.....	944

1625- sual: wedining türi.....	944
1626- sual: yaxshi ishni qilish uchun qilin'ghan wedining yolgha qoyulghan bir ish ikenlikining bayani.....	944
1627- sual: yaxshi ish qilish uchun qilin'ghan wedining toghra bolushining shertliri.....	945
1628- sual: bir ishning yüz bérishge baghlap qoyulghan we baghlap qoyulmighan wedining bayani.....	946
1629- sual: ölgen kishilerge atap bir nerse birishke qilin'ghan wedining bayani.....	946
altinichi bap. Weqpe qilin'ghan mallarning bayani.....	946
1630- sual: weqpe digen sözning uqumi toghrisida.....	946
1631- sual: mal mülükni weqpe qilishning yolgha qoyulishining hikmiti.....	947
1632- sual: weqip qilishning toghra bolushning shertliri.....	947
1633- sual: mal mülükni allah taalaning yolida weqpe qilishning hökmi.....	947
1634- sual: weqpe qilghan ademning meqsitige raye qilish lazim.....	948
1635- sual: weqpe qilin'ghan nersini almashturushning bayani.....	949
1636- sual: weqpe qilin'ghan nersini ijarige qoyushning hökmi.....	949
1637- sual: weqipning türiliri.....	949
1638- sual: weqip qilishning paydisi.....	950
1639- sual: weqipning shertliri.....	950
1640- sual: seudi erebistanidiki uyghur weqpiliri.....	950
1641- sual: medine munewwere shehiriki xoten weqpi.....	951
1642- sual: mekke mukerreme shehiridiki yaqub bedewlet weqpi.....	951
1643- sual: jidde shehiridiki yaqub bedewlet weqpi.....	951
1644- sual: medine munewwe shehiridiki qeshqer weqpi.....	952
1645- sual: mekke mukerreme shehiridiki atush ribat.....	952
1646- sual: mekke mukerreme shehiridiki xoten ribat.....	953
1647- sual: medine munewwere shehiridiki kériye weqpi.....	953
1648- sual: mekke mukerreme shehiridiki kériye weqpi.....	954
1649- sual: uyghurlar weqpilerdin paydilanmaydu.....	954
yettinchi bap. Sowgha qilishning bayani.....	954
1650- sual: soghat uqumi.....	954
1651- sual: sowghining islam dinidiki orni.....	955
1652- sual: sowgha qilin'ghan nersining toghra sowgha salam bolushining shertliri.....	955
1653- sual: balaghetke yetmigen kichik baligha qilin'ghan sowgha salamning bayani.....	955
1654- sual: sowgha bilen para birishning perqi.....	956
1655- sual: birilishi toghra bolghan sowgha salam.....	956
1656- sual: sowgha salamni qayturwélisning bayani.....	957
1657- sual: sowgha salamda shert qoyushning bayani.....	958
sekkizinchi bap. Amanet (saqlap birish), képil bolush, wekil bolush qatarliqlarning bayani.....	958
1658- sual: amanet qoyush uqumi.....	958
1659- sual: bir nersini saqlap birishke qoyushning yolgha qoyulishining bayani.....	959
1660- sual: bashqilargha saqlap birish uchun bergen nersining hökmi.....	960

1661- soal: k�p�l bolush digen s�zning oqumi.....	960
1662- soal: k�p�l bolushning yolgha qoyulishining bayani.....	960
1663- soal: k�p�l bolushning islam dinidiki orni.....	961
1664- soal: k�p�l bolushning shertliri.....	961
1665- soal: k�p�l bolushning h�kmi.....	961
1666- soal: wekil bolush digen s�zning oqumi.....	962
1667- soal: wekil bolushning yolgha qoyulushi.....	962
1668- soal: wekillikning toghra bolushining shertliri.....	962
toqquzinchi bap.guwahliq we uninggha munasiwetlik mesililer.....	963
1669- soal: guwahliq d�gen n�me?.....	963
1670- soal: guwahliqtin �t�shning h�kmi.....	963
1671- soal: yalghan guwahliq b�rish we uning gunahi.....	963
1672- soal: guwahliqning t�rliri.....	964
1673- soal: itiqadtiki guwahliq.....	964
1674- soal: muamilidiki guwahliq	964
1675- soal: guwahliq b�rishke salahiyetlik bolushning sherti.....	964
1676- soal: guwahliq b�rishning shertliri.....	965
1677- soal: guwahliqi qobul qilinmaydighanlar.....	965
1678- soal: guwahchining yalghanchiliqi k�yinche ashkarilansa n�me qilish k�rek?	965
1679- soal: guwahliqning derijiliri.....	966

birinchi jilid- iman we ibadet

Bismillahir rahmanir rehiyim

Muqeddime

1. sual: "islam telimati" ning mezmun dairisi we meqsidi

"islam telimati" musulmanlar ammisining islam dinidiki iman, ibadet, exlaq, qanun, hakimiyet, medeniyet, iqtisad qatarliq اساسliq jehetlerdiki eqide, bilim, chüshenchilirini deslepqi qedemde shekillendürüş, chongqurlashturush, mukemmelleshtürüşni اساس qilghan bir qeder sistimilq, etrapliq bilmler toplimidur. "islam telimati" töwendiki mezmunlarni öz ichige alidu.

1) islamdiki iman we imanning asasi hulliridin bolghan allahqa, allahning malaikilirige, kitapligigha, peyghemberlirige, qiyamet künige, qaza we qederge iman keltürüshtin ibaret alte imanni sherhilep chüshendüridu.

2) islamning asasi rukniliridin bolghan namaz, namazning achquchi bolghan taharet, zakat, roza, hej, dua qatarliq ibadet shekilliri, bu ibadetlarning yolgha qoyulushi, peziliti, periz, wajip, sünnet, musteheb, mubah, mekruhliri, edep qaidiliri toghirisidiki bilmlerni chüshendüridu.

3) islam exlaqinng asasi mezmunliri, dairisi bolupmu, her bir musulmannng kündilik hayatigha zich munasiwetlik bolghan kiyim-kichek, yimek-ichmek, yürüş-turush, söz herket, muamile, edep-qaide, aile, bala-chaqa, ata-ana ottursidiki munasiwetke dair bilim chüshenchilerni öz ichige alidu.

4) islamdiki halal-haram, nikah -talaq, miras, wesiyyet, kipillik, wekillik, wexpe, soda -muamilat, muzarabet qatarliq kündilik hayatqa alaqidar qanuniy mesillerni öz ichige alidu.

5) islam qanunshunasliqining asasi menbeliridin bolghan qur'an, sünnet, ijma, qiyas heqqidiki bilimler, islamdiki xelipilik, jihad, qaziylıq, siyasi tüzüm, dimukratiye we yingı dewirdiki islam hakimiyitige munasiwetlik bolghan bilmler, islamdiki medeniyet, iqtisadshunasliq qatarliq bilmlerni sherhilesh, chüshendürüşni meqset qilidu.

2. sual: islam eqidisi we unng roli

eqide- itiqad, iman, ishenche digen menilerde bolup, m islam eqidisi bolsa, allah taalaning birliki, barliqigha, muhemmed sellallahu eleyhi sellemning allahning berheq peyghembiri ikenlikige chin ishinip, allah we peyghembirining buyrighan, chekligen ishlerini ixlas bilen orunlashni körsitidu.

1) eqide insanning könglide, wijdanida yaxshiliq énergıyelirini, güzel ishlarni we peziletlik exlaqlarni étildurup chiqip, u insanni maddi we meniwi tereptin yuqri sewiyege örleshke, tereqqi qilishqa ündeıdu. Shuning üçün, mumin insan rohluq we aktip

paaliyetchan bolup qisqighine muddet ichide, azghine küch bilen ghayet zor netijilerni-allah bilen medet tiligen, umidsizlik yaki ajizliqni his qilmighan halette, wujutqa élip chiqidu.

2) eqide medeniyet quruluşning asasi we qelblerning achquchidur. U insandiki yoshurun küchlerni herketlendürüş roligha ige. U parchilinip ketken küchlerni birlikke keltürüp, qarmu-qarishi halettikilerni kélishtürüp, hemmisini bir yönülüşke chaqiridu. Eqide sap bolghanda, allah u kishige zéminda mangidighan nur ata qilidu, uninggha bilmigen nerslerni ügitidu we u ademdin sheytanning weswesilirini tosüp qalidu. Eqidilik insan xatirjemlik we meniwi rahet bilen hozurlinidu.

3) eqide insanning iddiyisi, istili, emili we alaqa neziryelirining hemmiside chongqur özgirish peyda qilidu. U medeniyetning oxshimasiliqidiki asastur. U insan hayatidiki bu mohim jiddi xizmetni orunlash üçün asasiq merkizi kirish éghizidur. Eqide islahati pikri, meniwi we exlaqi sahelerde tereqqiyat quruluşining hulidin ibaret.

4) heqiqi pak eqidilik insan'gha shek- shubhe, weswese, ikkilinish we dawalghush yaki ghem qilish dégendek ishlar hergizmu tesir körsitelmeydu. Biz bu tesewwurgha kelgen waqtimizda elwette wijdanimiz titrep, his -tuyghulirimiz uning bilen maslishidu. U tesewwurning uqumi ezalirimizda körünidu we uning tesiri emeli hayatimizdimu izhar bolidu. Eqidining saghlam bolishi musulman shexis alahide étibargha élishqa tégishlik mesilidur.

5) eqide insanni emel we heriketke éntildüridu. Qelib imanning temini tétip, iman köngülde resmi yerleshken waqtida, iman öz heqiqitini ezalarda, kishilik dunyada we emeli hayatta körsitishke bashlaydu. Eqide heqiqetning choghi, imanning mesh'ilidur. U dilgha orunlashqan waqtida, kapirlarning bayriqi lepildewatqan, imanning munari töwenliship ketken, pasatchiliq we rezillik yamrap ketken mundaq peyitte ademni shuk turghili qoymaydu. U insanni moturdek herketlendirüp turidu.

6) eqide, janliq yash dillarni, uchqundap turghan jesur qelblerni we yoqurigha éntilidighan arzu - ümidi yoquri rohlarni terbiylep chiqidu. Islam eqidisi insan'gha nisbeten su bilen hawa zörür bolghandek lazim bolidu. Insan eqidisiz bolsa özining wujudini yoqatqan halda yoqilang nersige aylinip qalidu.

7) rastchil eqide bilen iman medeniyet berba qilalaydu, ummetlerni tüziyeleydu, nizamlarni turghuzup, insaniyet jemiyyitni tereqqi qilduridu. Heqiqi imanning aldida héchqandaq nerse tosalghu bolup turiwalalmaydu. Tarixniki hadisiler, pidakarliqlar we qurban bérishlerning asasi iman idi. Iman we qurban bérish mesilisi möminlerning könglide xursenlik bilen qobul qilinidighan lezzetke we nimetke aylinidu. Teshwiqatchilarning tarixi shuninggha delil bolalaydu.

8) islam eqidisining teqezzasi musulmanlarning islam bayriqi astigha uyishishidur. Islam eqidisi, selbi tesir körsetmeydighan ijabi eqide bolup dühmenlerge teslim bolushni

ret qilidu. Eqidining orni qelb bilen emeli hayattur. Din dūshmenliri buni obdan bilgenlikni űchūn eqidini her xil usullar bilen buzushqa urunup baqidu, lēkin ularning hilisi emelge ashmaydu.

9) musulmandiki chongqur iman, u kishi her qanche xapiliq yaki qiyinchiliqta qalsimu tewrep qalmaydu. Kapirlar pūtūn dunyani bēsiwēlip, u imanda yalghuz qalsimu mustehkem turiwēridu. Insanda mana mushundaq mukemmel, mustehkem eqide tiklen'gendin kiyin, bu eqide insanni allah űchūn bolghan emel we ibadetke yitekleydu. Islamning emel ibadetliri, iman, namaz, zakat, roza, hej, jihad, dua , exlaq, ixlas qatarliqlar bolup insan bu emel ibadetler arqiliq allahning raiziliqgha iriship gūzel axiret hayatini berpa qilidu.

10) iman bolsa ibadetning herketlendūrgūch kūchi. U, allahning birlik-barliqigha, malaikilirige, peyghemberlirige, kitaplirigha, qaza we qederge iman keltūrūshni űz ichige alsa, muminning miraji bolghan namaz , aldi bilen namazning achquchi bolghan taharetni kamil ilip namazning teidil erkanlirigha raye qilghan asasta, namazni xushu bilen ada qilishni telep qilidu. Islamning ikkinchi perzi bolghan zakat, allah ata qilghan riziq, pul mallirimizni paklap, qirindash, uruq -tuqqan, xulum- xoshna we baylar bilen piqirlar arisidiki islamiy dosluqni berpa qilip űmmet arisidiki inaqliqni kūcheytidu. Ramizan rozisi bolsa, muminning iman- itiqad we tēnini tawlap chidamchanliqini ashuridu, allahning insan'gha bergen hozur halawet we nimitini his qilduridu. Dua bolsa ibadetning del űzi, jewhiri, yiliki bolup, duadin bash taritqan insan, xar halda jehennemge muptila bolidu. Islamiy hayatning asasi bolghan exlaq, muminning muminklik pezilitining namayendisi. Islamiy aile , islamiy jemiyyet berpa qilishning asasi. Halal we haram toghirisidiki itiqad hemde buyrulghanni beja keltūrūp cheklen'gendin cheklinish bolsa muminni sinaydaighan, rohini tawlap pakizlaydighan mohim űlchem. Ailisige bala chaqlirigha yaxshiliq qilish, kōyūnūsh, soda- sētiqta raschil, semimi bolush qatarliq muamilat ishlrimu, gūzel islamiy aile we jemiyyet berpa qilishtiki yene bir mohim űlchem, chūnki aile tūzūlse jemiyyet tūzilidu. Islam tarixini, peyghemberlarning hayatini bolupmu peyghemberlarning seidi bolghan, bizni kuprining qarangghuliqidin imanning nurigha yitekligen peyghembirimiz muhemmed sellallahu eleyhi wesellemning we uning sahabe kiramlirining hayatini űginish bolsa, iman itiqadimizni mustehkemlesh, kūcheytish, allahning dini űchūn, islam űchūn barliqimizni bighishlash rohini shekillendūrūshning tūp asasi.

Birinchí bölüm. Islam

birinchí bap. Islamning mahiyiti we alahidiliki

3. sual: islamning meqsidi

dinimizning ismi, "islam" dégen atalghuning menisidin kilip chiqqan bir alahide süpetni körsitip biridu. Bu isimning özidinla, buning bir sheks ijad qilip chiqqan din emesliki, shundaqla bu isimning qandaqtur bir qebile we yaki bir yurtqa mensup emesliki éniq. Bu dinning birla meqsidi- insanlar arisida "islam"ning süpitini peyda qilishtin ibaret.

4. sual: allahning dini birdur

diyanetning asasi insanning tughulushidin béri uninggha hemrah bolup kelgen eqide, eqidining négizi allahning barliqi we birlikige chin ishinishtur. Insaniyetning yaritilishi bilen birge meydan'gha kelgen we adem eleyhissalamdin muhemmed eleyhissalamghiche bolghan pütün peyghemberlerge wehiy qilinip kelgen din - islam dinidur. Hezriti adem eleyhissalam zamanidin bashlap pütün insanlarning semawiy dini islam dini. Biz sözimizning béshida, islam dini bizning eqidimizde muhemmed eleyhissalam islamni tunji qurughuchi süpitide otturigha élp chiqqan yéngi dinning ismi emeslikini éniqlashturiwélishimiz lazim. Chünki janabi allah bizge bu heqiqetni özüning roshen kitabi qur'an kerimde bayan qilip mundaq deydu: " éytinglarki " allahqa iman éyttuq, bizge nazil qilin'ghan wehige, ibrahimgha, ismailgha, is'haqqa, yequbqa we uning ewladlirigha nazil qilin'ghan wehige, musagha bérilgen (tewratqa), iysagha bérilgen (injilgha) we peyghemberlerge perwerdigari teripidin bérilgen (kitablargha) iman éyttuq, ulardin héch birini ayriwetmeymiz. Biz allahqa boysun'ghuchi (musulmanlar) durmiz. " " (süre beqer 136 - ayet)

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: meryem oghli iysagha dunya we axirette eng yéqin kishi mendurmen, peyghemberler ana bashqa qérindashlar bolup, gerche aniliri bashqa - bashqa bolsimu, dini birdur. (buxari: 3443)

buningdin ochuqlandiki: "islam" muhemmed eleyhissalam élip kelgen din'ghila; "musulman" muhemmed eleyhissalamning dinigha étiqad qilghuchilarghila xas bolmastin, belki "islam " allahtin kelgen herqandaq din'gha, "musulman" allah ewetken herqandaq peyghemberge egeshken möminlerge quyulghan isimdur.

Yuqiriqi ayetlerdin biliniduki, islam dini pütün peyghemberlerning ortaq dini bolup, u muhemmed eleyhissalamgha kelgende kamaligha yetti. Muhemmed eleyhissalam musteqil, yéngi bir din élip kelgen emes, belki u, allahning dinini islah qilp, uni ta qiyametkiche dawamlashturush üçün kelgen. Zanimimizdiki yehudiyliq bilen xiristanliq esli buzulghan dinlar bolup, "yehudiy" we "xiristan" dégen atalghularmu kishiler teripidin qoyulghan. Chunki musa we iysa eleyhissalamlarga kelgen samawiy dinlarning rohi "islam" idi.

5. sual: "islam" atalghusining menisi

"islam" atalghusi erebche söz bolup, boyun egmek, teslim bolmaq, itaet qilmaq dégen menilerni bildüridu. Dinimizning asasi- allahqa boysunush we qet'iy itaet qilish üstige qurulghanliqtin, uninggha "islam" dep nam bérilgen. Bu noqtini imam buxari we imam musulmdin riwayet qilin'ghan hedistiki, jibril eleyhissalamning islam toghirisidiki sualigha, "peyghember sellellahu eleyhi wesellemning: islam déginimiz, bir alletin bashqa héch bir ilahning yoqluqigha we muhemmedning allening elchisi ikenlikige guwahliq bérish, namaz oqush, zakat bérish, ramzanda roza tutush, heremge bérishqa qadir bolalighanlar hej qilishtur, dédi." dep jawab bergenliki ispatlap biridu. Peyghembirimiz muhemmed mustapa sellahu eleyhi wesellemning islamgha bergen tebiridin, islam dinining alahidiliki- uning herqandaq bir shexs yaki bir qewmge mensup bolmighanliqidin, bir allahqa ibadet qilishni buyriydighan ilahi heq din ikenliki qeyt qilinidu. Kainatimiz ilahiy qanunlar bilen idare qilin'ghan bir alemdin ibaret bolup, ichidiki her nerse özige bérilgen buyruq belgilep bergen yolni boylap ilgilileydu. Kainattiki hemme nersiler bu qanun'gha tewe we boysun'ghan halda mewjut bolup turidu. Mana bu jehettin éytqanda, pütün alemning mezhibi "islam" dep éytimiz.

6. sual: islam dinining alahidiliki

1 - islam dini allah teripidin peyghembirimiz muhemmed eleyhissalam arqiliq kelgen we esli héch özgermestin, kelgen péti dawam qiliwatqan bu arqiliq bashqa samawiy dinlarga xatime bergen we insanlarga uning bilen némitini tamamlighan heq dindur. Islam dinining meqsiti we ghayisi insanlarni bu dunyada we axirette bextke érishtürüshtur.

2 - islam dini - allah uni ta qiyametkichilik pütün insaniyetning dini bolushqa tallighan bir dindur.

3- islam dini - allahqa qobul bolghan birla din bolup, boningdin bashqisi qet'iy qubul qilinmaydu.

4 - islam dini - pütün insaniyet uninggha étiqad qilishqa chaqirilghan dunyawiy dindur.

5 - islam dini - özidin burunqi pütün samawiy dinlarning اساسliq ghayisini öz'ichige alghan, meqsetlirini orunlighan we özining herqandaq zaman we herqandaq makan'gha muwapiq, kishilarning menpeetlirige oyghun kélishtek alahide xususiyiti bilen tonulghan, eng ilghar bir dindur.

6 - islam dini - allah uninggha heqiqiy étiqad qilghuchilarga yadrem qilidighanliqigha we bu dinni bashqa dinlardan üstün qilidighanliqigha wede qilghan birdindur.

7 - islam dini - eqide we sherettin ibaret bolup u , eqide we sheritide eng takamullashqan bir dindur.

7. Sual: islam dini musulmanlarni nimige buyruydu?

1- allah taalaning bir ikenlikige étiqad qilishqa buyruydu, uninggha shérik keltürüshtin men'i qilidu.

- 2- rastchilliqqa boyruydu, yalghanchiliqtin men'i qilidu.
- 3- adaletlik bolushqa buyruydu, heqsizlik qilishtin men'i qilidu.
- 4- ishenchlik bolushqa boyruydu, xiyamet qilishtin men'i qilidu.
- 5- wapadarliqqa boyruydu, wapasizliqtin men'i qilidu.
- 6- ata - anigha yaxshiliq qilishqa boyruydu, ularni qaxshitistin men'i qilidu.
- 7- uruq - tughqatlarga sile - rhim qilishni boyruydu, uni üzüp quyushtin men'i qilidu.
- 8- xoshnilarga yaxshiliq qilishqa boyruydu, ularga jebr sélishtin men'i qilidu.
- 9- pakiziliqqa boyruydu, paskiniliqtin men'i qilidu.
- 10- rehim - shepqtlik bolushqa boyruydu, shepqetsizlik qilishtin men'i qilidu.
- 11- merd, séxi bolushqa boyruydu, qorqunchaqliq we bexilliqtin men'i qilidu.
- 12- bilimlik, medeniyetlik bolushqa chaqiridu, jahilliq we qashshaqliqtin men'i qilidu.
- 13- kishilerge menpeetlik bolushqa boyruydu, buzghunchiliq qilishtin men'i qilidu.
- 14- paaliyetchan bolushqa boyruydu, horunluq we teyyartapliqtin men'i qilidu.

Xulase qilghanda, islam dini kishilerni barliq ésil we güzel exlaqlargha boyruydu, ularni pütün rezillik, peskeshlik we nacharliqlardin men'i qilidu, barliq yaxshi ishlargha boyruydu we barliq yaman ishlardin men'i qilidu.

8.sual: kufri we uning mahiyiti

Kufrining esli menisi- "yushurmaq, yögimek- yeni perdilimek" dégenlik bolup, allahni inkar qilghan insan, özining yaritilishidiki nepsi we rohidiki heqiqetni yushuridu. Uning pütün bedini, ezaliri, muskul we nérwilirining her bir talasi tebiy qanuniyetke boysun'ghan halda ishleydu. Uning etrapidiki janliq we jansiz her bir parche- bir ilahiy qanun bilen öz wezipilirini ijra qiliwatqan bolsimu, bu insanning közi we eqli xuddi tuman bilen tosulup qalghandek, bu heqiqetlerge köz yumghan we buninggha xilap haldiki ekis chüshenche we heriketlerde bolmaqta. Kufrining qarangghuluqlirida timsiqlap yürmekte. Mana bu kufrining mahiyiti.

1) "kufri" jahaletning özidur. Bir insan desleptila xata yolgha kirgeniken uning köz qarashliri, tetqiqatliri we toghra yolni tépish üçün körsetken tirishchanliqliri menggü netijisiz qalidu. Chünki, toghra we heqiqetke bashlaydighan yol uninggha taqalghan bolidu. Uning jahaletning qarangghuligida éziqip yürügin yürügen.

2) yine bir jehettin éytqanda, kufri- zulumdur. Zulum dégen néme? Bir nersining tebiy yaritilishigha, heqiqiy iradisige qarshi we tebiy qabiliyitige xilap ishlargha mejburlash zulum démecktur. Kainattiki her bir nerse yaratquchisi allahning qanunlirigha boysun'ghan halda mewjud bolup turidighanliqini kördüq. Bularning tebiy yaritilish qanunining özi ilahiy qanun'gha itaet qilish, yeni "islam" din ibarettur.

3) kufri bulardin bashqa yine isyankarliq we tuzkorluqtur. Bir kishi yaxshiliq qilghan adimige yamanliq qilsa, uni héch ikkilenmestin tuzkur deymiz. Yaratquchi, asrighuchi we igimiz bolghan allahning barliqini inkar qilish, uning mutleq hakimiyitige itaet qilmasliq

wapasizliq, xainliq we eng uchigha chiqqan tuzkorluqtur.

4) kufri we itaetsizlik kishilerni hayatiy köz qarashlarda choqum muweppeqiyetsizlikke élip baridu. Bundaq bir isyankar insan heqiqiy ilim we hékmetni menggü tapalmaydu. Chünki, yaratquchisini bildürelmigen bilimi hayatta héchqachan uni toghra yolgha élip baralmaydu. Bu xil insanning köz qarashliri, muhakime we tetqiqatliri dawamlıq xata yönilishte we tuyuq yoldidur. Chünki yaratquchisini toniyalmighan eqli uning hayat yolini yurutalmaydu. Netijide hayatidiki pütün ishliri muweppeqiyetsizlikke uchraydu. Wujudidiki her bir ezasi, her bir organliri, méngisi, közliri, burni, qol- putliri bu xain tuzkor insanning üstidin "bu zalim sanga asiqliq qildi, emr- permaninggha xilaplıq qilip sanga isyan qildi we bu isyanda bizni zorlap qollandi" dep adaletning igisi we jinayetkarlarni eng adil jazalighuchi allahqa shikayet qilidu we allah ulargha tigishlik jazasini biridu. Mana bu kufrining éghir aqiwiti. Bu dunyadimu, axirettimu ziyan tartishtin qutulalmaydu.

9. Sual: islarning németliri

dunyada etrapimizgha qaraydighan bolsaq, közimiz chüshkenla jayda allahning qudret kamalining simwoli we ülgilirini körimiz. Özgertishke mumkin bolmaydighan bir qanuniyetke asasen qet'iy tewrenmestin tertip- intizam bilen héch toxtimastin heriket qiliwatqan bu seltenetlik kainat yaratquchisi, hazirlighuchisi, bashqurghuchisi, her nersige qadir, pütmes- tügimes küch- qudret, ilim- irpan igisi allahning barlıqigha guwahlıq bermekte. Uning hékmiti hékmetlerning eng mukemmilidur.

Kainattiki her bir nerse u yaratqan tebet qanunigha boysunmay mewjud bolup turalmaydu. İnsanmu shundaq. Chünki, bu qanuniyetlerge qarshi chiqqan insanning hayat qélishi mumkin emes. Bular bizning her küni boysunup emel qiliwatqan tebet qanuni dep atalghan ilahiy qanunlardin ibaret.

Lékin, allah insanlarga idrak, yeni bilish qabiliyitini ata qilghan. Chüshinish, muhakime qilish qabiliyitini we toghrini xatadin ayrish iqtidarini bergen. Shundaqla insan'gha belgilik asasta irade we heriket musteqilliqinimu bergen. Eslide bu erkinlik insanni sinashtin ibaret uning ilmini sinash, eqlini sinash we yaxshi- yamanni perq itish qabiliyitini we uninggha ata qilghan bu erkinlikni qandaq shekilde qollan'ghanlıqini sinashtur. Bu sinaqta insan'gha héchbir cheklime bolmaydu. Eger cheklime qoyulsa, mejburlaninsa sinaq (imtahan)ning héchbir ehmiyiti bolmaydu. Shuning üçün insan bu imtihanda u yaki bu yolni ixtiyar qilishqa zorlap mejburlanmaydu.

Musulman alim, ilmiy tetqiqatlıridin netije qazan'ghansiri, kainattiki keshpiyatlıri méwe bergensiri uning allahqa bolghan imani we testiqi shunche küchlinidu. Allahqa téximu köp hemdu- sana éytidighan bolidu. Uning eqidisi- bu ilim we küch- qudret manga allah ata qilghan némettur, bularni men yene allah rizasi üçün, insanlarning menpeeti üçün serp qilimen dep chüshinidu. Ilahiy tebligh we islarning exlaq peziliti uninggha rehberlik qilidu. Shuning bilen uning bilimi insanlarning paydisi üçün bir wasite bolidu. Allahning bergen

németlirige bu yol bilen minnetdarliqini bildürgen bolidu. Shundaqla, tarix, iqtisad, hoquq qatarliq ilim- pen saheside we sen'etning her qaysi bölümliride ishlesh we tetqiq qilishda musulman alim bir kapir alimdin héchqachan arqida qalmaydu.

Musulmanning exlaqi her zaman allahtin qorqush, teqwadarliq we rastchil bolushtin ibarettur. Musulman her nersining igisi bir allah ikenlikini, bashqilargha bergen nersiningmu allahning amaniti ikenlikini bilip turidu. Héchqandaq bir nersige, hetta özining jismighimu igidarchiliq qilalmaydighanliqini bilidu. U bularning hemmisi allahning amaniti, manga bular qollinish üçün birilgen, bu hoququmni allahning raziliqi we emrige muwapiq qollinishim lazim, bir küni allah bu amanetlerni mendin qayturiwalidu we u küni bulardin bir- birlep hésab alidu, deydighan yaratquchisi aldidiki mes'uliyetchanliq tuyghusi uni xatalishishtin saqlaydu.

U insan yürükini pütün yaman xiyallardin pak tutidu. Méngisini eski we buzuq pikirdin saqlaydu. Közlrini yamanliqqa qarashtin, qoligini yaman we kufri sözni anglashtin saqlaydu. Yalghanni tilgha almaydu, kufri sözleshke tili barmaydu, turmushini halal yol bilen qamdaydu. Haramdin tapqan we yaki bashqilarning heqqi bolghan yaki ajizlarni yighlitip, qaqshitip tapqan dunyani achliqtin ölüp ketsimu yimeydu. Irqi we jinsi qandaq bolushidin qet'iynezer, héchqandaq bir insan'gha zorluq we heqsizliq qilinishqa yol qoymaydu. Zalimlarga yan basmaydu, bash egmeydu. İnsanlar arisida yaxshiliq we peziletning ülgisi bolidu. Heq yolida shexsiy arzu we menpeetlirini qurban qilishqa héch ikkilanmeydu. Uning del bu yolda ghelibe qazinishqa ishenchisi kamil we héchqandaq bir küch uni aldap yaki qorqutup heq yoldin tosiyalmaydu.

Yer yüzide uningdinmu shereplik kishi bolmaydu. Chünki uning béshi yalghuz yaratquchisi allahning huzurida igilidu (sejdige baridu- t). Dunyada uningdinmu izzetlik kishi bolmaydu, chünki uning qoli allahtin bashqisigha échilmaydu (allahdin bashqa héchkimdin tilimeydu- t). Dunyada uningdin küchlük insan yoq, chünki u allahtin bashqa héchkimdin qorqmaydu. U allahtin bashqa héchkimdin mukapat yaki üstün derije teme qilmaydu. Uni heq yoldin azdurushqa, imanini sétiwélishqa qadir héchqandaq bir küch mewjud emes.

Bu dunyada shereplik we mötiwer hayat kechürgendin kéyin, u üstige eng aliy rehmetlirini yaghduridighan yaratqan igisining aldigha qaytidu. Chünki u wezipisini ghelibilik orundap imtihandin ela netijiler bilen ötti. U panij dunya hayatida bext- saadet ichide yashidi, axirettimu ebediy huzur, xushalliq we saadet ichide yashaydu.

Her qandaq bir shexs, xelq topi, melum dewr yaki bir jaygha munasiwetlik bolmighan, insanning dini bolghan islam, yuqiriqilardin ibarettur. Islam pütün kainatning birdinbir yoli we pütün insaniyetning birdinbir dinidur. Her qaysi dewrlerde, her qaysi memliketlerde we her qaysi qewmler ichide yashap ötkén, allahning barliqigha ishen'gen we heqni qollighan pütün yaxshi xisletlik kishler, meyli ular öz tillirida bu dinni "islam" dep atisun, yaki bashqa

isimlar bilen atisun, ularning hemmisining mezhibi bolup, ular islam yolidiki musulmanlardin idi.

Ikkinchi bab. Islamning asasy prinsipliri

10. Sual: islamning asasy prinsipliri

1 - allahtin bashqa ibadetke heqliq bolghan mebud berheq (yeni heqiqiy ilah)yoqliqigha, muhemmed eleyhissalamning insanlarni toghra yolgha bashlash üçün, allah teripidin ewetilgen berheq peyghember ikenlikige chin ishinip, uninggha guwahliq bérish.

2 - herküni besh wax namazni, islam sheritide körsitilgen boyiche ada qilish.

3 - yilda bir ay ramizan rozisini tutush.

4 - pul - méli zakat bérish ölchimige yetse, yilda bir qétim pul - mélining zakitini ayrish.

5 - iqtisadi yéterlik bolup qodriti yetse, ömür ichide bir qétim beytollahqa béríp hej tawap qilish.

Islamning yoqiriqi besh chong asasiy prinsipigha emel qilghan adem "musulman" dep atilidu.

11. Sual: islamning iman we emel bilen bolghan munasiwiti

islamning iman we emel bilen bolghan munasiwiti - bir - birini toluqlaydighan, bir - biridin ayrilalmaydighan zich baghlinishliq munasiwettur. Islam - iman we emel démeaktur. Chünki iman étiqadqa, emel sheretke wekillik qilidu. Étiqad bilen sheret ikkisi birlikte islamgha wekillik qilidu. Shunga qur'an kerimde, iman hemishe yaxshi emeller bilen birlikte bayan qilin'ghan. "iman éytqan we yaxshi emellerni qilghanlar üçün allah heqiqeten (ularning dillirida) muhebbet peyda qilidu" [meryem sūrisi 96 - ayet].

12.sual: kelime teyyibening menisi

kishiler islam dinigha " lailahe illellaho, muhemmedun resulullah (yeni allahtin bashqa heqiqiy ilah yoq, muhemmed eleyhissalam allahning berheq elchisi" dégen kelime teyyibeni menisni bilip oqup, uninggha ishinip, iqrar qilish bilen kiridu. Bu kelime teyyibening menisi: allahtin bashqa ibadetke heqliq bolghan heqiqiy ilah yoq, muhemmed eleyhissalam allahning elchisi we berheq peyghembiri dégenlikitur. Bu kelime iman we islamning menilirini öz ichige alghan intayin ixcham bir kelime bolghanliqtin, kishiler islam dinigha kirishte, aldi bilen ulardin mushu kelime telep qilinidu. Kelime teyyibe herqandaq kishi uning menisige iqrar qilip, könglidin tesdiq we qobul qilish bilen musulman bolidighan we uninggha inkar qilish bilen musulmanliqning chek - chégrisidin chiqip kétidighan birdinbir ehmiyetlik kelimidur.

13. Sual: islam dinining shuari we rohi

chünki islam dinining shuari we rohi "la ilahe illella" yeni" allahtin bashqa heqiqiy ilah yoq" dégenliktin ibaret bolup, buni qobul qilip iqrar we tesdiq qilghan kishi islam dinining asasiy meqsitini urunlighan bolidu. "muhemmeden resulullah" yeni"muhemmed

eleyhissalam allahning berheq peyghembiri" dep étirap qilip, guwahliq bérish bolsa, "la ilahe illella" dégen shahadetni toluqlighanliqtur. Bu ikki shahadet (yeni kelime teyyibe) islam dinining rohi bolghinining sirtida, pütün emel - ibadetlarning durusliqi we allahning dergahida qobul bolushining kapalitidur. Chünki, allahqa ixlas qilmastin we muhemmed eleyhissalamning yoligha egeshmestinqilin'ghan emel - ibadetler hergiz qobul bolmaydu. Allahqa chin ixlas qilish bilen "la ilahe illella" dégen shahadet orundilidu. Muhemmed eleyhissalamning yoligha heqiqiy rewishte egishish bilen "muhemmeden resulullah" dégen shahadet öz ipadisini tapidu.

14.sual: kelime teyyibening paydiliri

axirette azabtin saqlinish we jennetke érishish üçün kapalet qilghuchimu birdinbir kelime teyyibedur. Peyghember eleyhissalam bu heqte mundaq deydu: "alletin bashqa héch bir ilah yoqtur, muhemmed eleyhissalam allening elchisidur, dep guwahliq bergen herqandaq kishige alle dozaxni haram qilidu déyilgen."

kelime teyyibening paydiliri intayin köp. Kelime teyyibening eng chong paydisi, kishilerni mexluqatqa chuqunushning qulluqidin we peyghemberlarning bashqisigha egishishning halaketliridin qotuldurup, bir allahqila étiqad we ibadet qilishtek, toghra yolgha yéteklesh arqiliq, ularni ikki alemde bextlik qilishtin ibarettur.

15.sual: islam dinining kishilerni allahqa dewet qilishtiki usuli

islam dini kishilerni musulman bolushqa zorlashni qet'iy ret qilidu. Islam dinining kishilerni allahqa dewet qilishtiki birdinbir usuli: awwal islamning mahiyitini kishilerge tuluq bayan qilish we qur'an kerimni ulargha chüshendürüp oqup bérish, uningdin kéyin, ularni xalisa islamni qobul qilish, xalisa terk étish ixtiyari bilen öz hallirigha qoyuwétishtin ibaret. Allah peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyhissalamgha, kishilerni din'gha dewet qilishning usulini telim bérıp mundaq deydu: " qur'anni kishilerge dane - dane oqup bérishing üçün uni bölüp - bölüp nazil qilduq, uni tedrijiy nazil qilduq. "qur'an'gha ishininglar yaki ishenmenglar (meyli, chünki ishinishinglar uninggha kamalet, ishenmeslikinglar uninggha nuqsan élip kelmeydu)" dégin. Shübhisizki, qur'an nazil bolushtin ilgiri kitab bérilgenler qur'anni anglighan chaghilirida (tesirlinip) derhal sejdige baridu. " [isra sürisi 106 -107-ayet]. Yeni xalisanglar iman éytinglar, xalisanglar kupriliq halitinglar bilen qélinglar, silerge özünglar xalimighan bir étiqadni téngish yoq, dégenliktur. Islam dini kishilerni uninggha kirshke héch waqt zorlighan emes we zorlimaydu. Belki kishilerni musulman bolushqa chirayliqche dewet qilidu, bes. Chünki islam dini bir nersige ishiniduki, u bolsimu islam dinining heqliqi, telimatlirining ilgharliqi we qanun - prinsiplirining adilliqidur! Allah mundaq deydu: " dinda (uninggha kirishke) zorlash yoqtur, hidayet gumrahliqtin éniq ayrildi, kimki taghut (yeni allah tin bashqa barche mebud) ni inkar qilip, allahqa iman éytidiken, u sunmas, mehkem tutqini tutqan bolidu, allah (bendilirining sözlirini) anglap turghuchidur, (ishlirini) bilip turghuchidur "

[beqer sürisi 256 - ayet]. Qur'an kerimning telimati musulmanlar kuffarlarga ghalib kelgen chaghlardimu, ularni din'gha kirshke zorlashni qet'i ret qilidu.

Ikkinchi bölüm. Iman

birinchi bap. Imanning sheritliri we alametliri

16.sual: iman digen nime?

Iman - allahning barliqigha we birlikige chin ishinip, étiqad qilish, til bilen uninggha iqrar qilish we emeller arqiliq uni ispatlash démecktur. Imam buxari we imami muslimning ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qilghan (aldinqi bölümde neqil qlin'ghan29/38-) hediste peyghember sellellahu eleyhi wesellem: iman déginimiz, allening bar we birlikige ishinish, perishtilerge ishinish, peyghemberlerge we peyghemberlerge chüshürülgen kitablarga ishinish, alle bilen uchrishishqa we ölgendin kéyin tirilishke ishinishtin ibarettur, dep jawap bergenliki bayan qilin'ghan.

17.sual: imanning sheritliri

peyghembirimiz muhemmed mustapa sellallahu eleyhi wesellemning iman'gha bergen tebiridin imanning asasiy prinsipi töwendiki alte heqiqetke chin ishinip étiqad qilishtin ibaret ikenlikini bilimiz.

- 1 - allahning barliqi we birlikige chin ishinip étiqad qilish.
- 2 - allahning peyghemberlirige chin ishinip étiqad qilish.
- 3 - allahning perishtilirining barliqigha chin ishinip étiqad qilish.
- 4 - allahning kitablirigha chin ishinip étiqad qilish.
- 5 - qiyamet künining bolidighanliqigha chin ishinip étiqad qilish.
- 6 - yaxshiliq we yamanliq allahning teqdiri bilen bolidighanliqigha chin ishinip étiqad qilish.

Yuqiriqi alte heqiqetke chin dilidin ishinip, uning teqezzasi boyiche emel qilghan adem "mumin" dep atilidu.

18.sual: imanning küchiyishi we ajizlishishi

iman kem - ziyade bulidu. Allahni yad étish we yaxshi emellerni qilish bilen iman ziyadilishidu we küchiyidu, allahni unutush we gunah, yaman ishlarni qilish bilen iman naqislishidu we ajizlishidu. Mana bu, imanning kem - ziyade bolghinidur.

Iman allahning zikri bilen küchiyidu we uningdin ghapil qélish bilen ajizlishidu.

19.sual: imanni küchlendüridighan we uni ziyade qilidighan amillar

1) ilim - ilim allahni tonushning wasitisidur. Allahni tonush étiqadni kücheytidu, étiqadning küchiyishi imanning küchiyishi démecktur.

2) emel - yaxshi emeller bendining allah bilen bolghan yéqinliqini zich baghlap turidighan bir chong wasite bolup, insan yaxshi emellerni köp qilish arqiliq allahqa téximu

yéqinlishish pursitige ige bolalaydu. Allahqa yéqinlishish imanni kamaletke yetküzidu.

3) tepekkur - allahning kainattiki güzel sen'etliri üstide tepekkur qilish kishini allahni téximu tonushqa élip baridu. Allahni tonush imanni kücheytidu. Qur'anda tepekkur qilishqa chaqiridighan ayetler intayin köp. Allahning kamaliy qudretliri üstide tepekkur qilish ibadetning jewhiridur.

4) allahni yad qilish - qur'an tilawet qilish, tesbih - tehlillerni éytish bilen allahni yad étish imanning küchiyishige wasite bolidu. Chünki allahni yad étish allahqa bolghan ixlas we muhebbetni ashuridu. Ixlas we muhebbet imanni kücheytidu we kamaletke yetküzidu.

20.sual: imanning alametliri

1) güzel exlaq- exlaq insanning rohida yerliship adetke aylinip qalghan qiliqlar bolup , exlaq ikki türlük bolidu. Biri, güzel exlaq, yene biri nachar exlaq. Güzel exlaq imanning toluqlanmisi bolup, u söz - heriket we ish - paaliyetlerde toghra bolush démeaktur. Güzel exlaqning padishahi toghriliqtur. Güzel exlaq imanning kamilliqini namayan qilidu. Exlaqsiz kishining imani kemdur.

2) allah we uning peyghembirining söygüsi-allah we uning peyghembiri hemmidin söyümlük bolushi we bu söygüning pütün ish - paaliyet we gep - sözlerde ipadilinishi imanning alametliridindur.

3) allahtin qorqush- allahni heqiqiy tunughan kishi allahning ulughluqini tonuydu, allahning heywitidin eyminidu we özining allahni layiqida qedirliyelmingenlikini étrap qilidu. Mana bu, imanning alametliridindur.

4) yaxshi emeller - rohlarni paklaydighan, hayatni güllendüridighan yaxshi emeller imanning alametliridindur. Shuning üçün qor'anda iman hemishe yaxshi emeller bilen birlikte keltürülgen. Chünki iman eger yaxshi emellerdin ayrilip qalidighan bolsa, u, ne méwisidin, ne sayisidin paydilan'ghili bolmaydighan paydisiz derexke oxshap qalidu. Imansiz qilin'ghan emel - ibadetlermu riya we nifaqtur.

21.sual: imanning insan hayatigha körsitidighan tesiratliri

imanning insan hayatigha bérighan tesiratliri intayin köp, biz töwende peqet bir qanchisini bayan qilimiz.

1) hidayet- iman kishini toghra yolgha bashlash arqiliq, uni ikki alemning saadetlirige érishtüridu. Chünki toghra yolgha hidayet tépish iman we yaxshi emellerning netijisi, shuningdek, axirette jennetni qazinishmu hidayetning netijisidir.

2) shijaet- iman musulman kishide, allah taalaning gheyridin qorqmaydighan, ésil xisletni yétildüridu. Chünki imanning heqiqiti, kishige payda - ziyan yetküzüş, öltürüş - térildürüş we rizq bérish peqet bir allahning qolida, dep étiqad qilishni teleb qilidu.

3) ghelibe- iman mömin kishilerni ghelibige érishtüridu. Allah heqiqiy möminlerni halaketlerdin saqlaydu we düshmenliri üstidin ghalib qilidu. Bu allahning wedisidir.

4) qanaet- iman musulman kishining qelbide, qanaet we ésil peziletleri yétishtüridu.

Chünki heqiqiy chin iman rizq peqet allahning qolida, allahtin bashqa rizq bergüchi yoq, allahtin kelgen rizqni tosiwalghuchi hem yoq, dep étiqad qilishni tegezza qilidu.

5) xatirjemlik- iman musulman kishining könglige xatirjemlik we amanliq béghishlaydu. Chünki dunyada nurghun kishiler jewr - zulum we heqsizliklerge uchraydu. Lékin intiqam élishqa köpinchisining küchi yetmeydu. Maddiy we meniwi ziyan - zexmetlerge uchraydu. Lékin köp hallarda uning bedilini körelmeydu. Bu sewebtin ular huzursiz we xatirjemsiz yashashqa yüz tutiwatqanda, iman ularni, ularning bu dunyada alalmighan intiqamlirini élip biridighan, tartqan ziyanilrini paydigha aylandurup bérighan keremlik allahning adalitige ishinip, axiretni kütüp, xatirjem, behuzur ömür sürüşke ündeydu.

6) chidam we sewirchanliq - iman musulman kishide, bashqa kelgen herqandaq bala - qaza we musibetler aldida tewrenmeydighan, chidamliq iradini yétishtüridu. Chünki heqiqiy chin iman bashqa kelgen pütün balayapet we musibetler allahning teqdir qilishi bilen bolidu, dep étiqad qilishni telep qilidu. Shunga mömin kishi béshigha kelgen herqandaq ongushsizliqlar we musibetlerni qeyserlik bilen qarshi alidu we sewir bilen özini tutiwélip, turmushini yenila behuzur ötküzüp kételeydu.

22-sual: iman we islamdin chiqip kétishke seweb bolidighan amillar

- 1 - islam dinigha inkar qilish.
- 2 - allahqa shérik keltürüş.
- 3 - munapiqliq, yeni éghizida musulmanliqini sözlep qoyup, dilida ishenmeslik yaki uninggha shek qilish.
- 4 - emel - ibadetni yaki duani allahning gheyrige qilip, ular arqiliq allahqa yétidu, dep étiqad qilish.
- 5 - kuffarlarning étiqadlirigha we tutqan yollirigha köngüldin raziliq bildürüş.
- 6 - bashqilarning tutqan yollirini muhemmed eleyhissalamning yolidin ewzel körüş.
- 7 - qur'an we sehîh hedislari bilen sabit bolghan islam ehkamlirining birersige inkar qilish.
- 8 - muhemmed eleyhissalamning peyghemberlikini inkar qilish yaki uni mesxire qilish.
- 9 - musulmanlarning ziyinigha kuffarlar bilen birlishish.
- 10 - bashqa qanunlarni islam sheritidin ewzel körüş.
- 11 - séhrigerlik qilish yaki séhirge ishinish.
- 12 - islam telimatliridin yüz örüş yaki ularni mesxire qilish.
- 13 - allahning kitabi we peyghember eleyhissalamning sehîh hedisliri boyiche höküm qilishqa qayil bolmasliq yaki sheretni kemsitish, yeni uni hazirqi zaman'gha maslashmaydu, déyish.
- 14 - daxan, palchi we remchilarning gheybtin sözligen sözlirige ishinish.
- 15 - allahning emr- permanlirini ashkara ret qilish, yeni heqiqetke iqrar qilip turup, uninggha boysunushtin bash tartish.

Ikkinchi bap. Allahqa iman keltürüş

23.sual: allahning mewjudliqi

allahning mewjud ikenlikini delil - ispatliri bilen körsitish hajetsiz. Chünki allahning mewjud ikenlikini körsitidighan sansiz alametler etrapimizda her waqit özlirini namayan qilip turmaqta. Kainattiki her bir alamet we her bir mewjudat allahning barliqini ispatlap turmaqta. Allahning mewjud ikenlikige delil - ispat telep qilish, xuddi op'ochuq kündüzde, asmanda quyashning barliqigha delil - ispat telep qilghan'gha oxshash bimenilikitur. Allah taalaning mewjud ikenlikige dalalet qilidighan delil - ispatlarni sanap tügitish mumkin emes. Allahning mexluqatlrining saniche deliller uning barliqigha keskin dalalet qilidu. Dunyadiki her bir mewjudat özidiki we etrapidiki, allahning mewjudliqi we uning yekke - yégane yaratquchi ikenlikige dalalet qilidighan nurghun alametlerni namayan qilip turmaqta. Bu menada allah mundaq deydu: "asmanlarda we zéminda möminler üçün (allah taalaning barliqi, birliki we qudrisini körsitidighan) nurghun deliller bar" [jasiye sürisi 3 - ayet].

Kainat we uningdiki janliq - jansiz barliq shey'ilerning qandaq peyda bolghanliqi heqqide izdinip, uninggha jawab tapmaqchi bolghan her qandaq kishi, töwendiki töt jawabtin bashqisini tapalmaydu:

1 - kainat we uningdiki shey'iler özligidin peyda bolghan, yeni maddining zerriliri (parchiliri) eqil, idrak we tepekkur qilish qabiliyitige ige bolush arqiliq, kainat we uningdiki barliq shey'ilerni wujutqa chiqarghan déyish. Bundaq jawab eqilgha hergizmu muwapiq kelmeydu, chünki , tash, su, hawa, tupraq we ulardin bashqa maddilarda eqil, idrak we tepekkur qilish qabiliyitining yoqligi hemmige melum. Tarixtin béri, héchbir zaman ularning eqil, idrak we tepekkur qilish qabiliyitige, shundaqla yaritish qudrisige ige bolghanliqi melum emes.

2 - kainat we uningdiki shey'ilerni tebet yaratqan déyish. Eger biz, bu jawabni bergüchilerdin tebet dégen néme dep suraydighan bolsaq, ulardin beziler: "tebet - kainatning menzirsini" dep jawab béridu. Buningdin melum boliduki, kainat yoq iken tebetmu yoq idi. Chünki bir nersining menzirsini shu nersede mewjud bolghandila andin mewjud bulalaydu.

3- kainat we uningdiki shey'iler tasadipi yaritilip qalghan, yeni kainat we uningdiki shey'iler, eslide atom zerriliridin ibaret bolup, ular ushtumtut heriketke kélishe arqiliq bir - biri bilen tasadipi pütünlishishi netijiside kainat wujutqa kelgen déyish.

4 - kainat we uningdiki barliq shey'ilerni allah yaratqan déyish.

Yoqirliqi üç xil jawabning héchbiri ilmiy اساسqa yölenmigenliki we eqil, mentiqqa oyghun kelmigenliki seweblik ret qilin'ghanliqidin melum boldiki, kainat we uningdiki janliq

- jansiz barliq shey'iler ilim - hékmetlik we cheksiz qudretlik, kamil bir zat teripidin intayin inchike nizam we puxta pılanlar bilen yaratilghanliqi shek qobul qilmaydighan birdinbir heqiqettur. U zat bolsimu, allahtur. Uning üstige allah kainat we uningdiki janliq - jansiz pütün shey'ilerni özining yaratqanliqini élan qildi. U mundaq deydu: "ene shu allah silerning perwerdigaringlardur. Allahtin bölek héch mebud berheq yoqtur, u hemme nersini yaratquchidur" [en'am sürisi 102 - ayet].

Xulase: allah taalaning barliqigha iman keltürüş insan tebitining telibila bolup qalmastin, belki u, eqilning zörüriyiti we kamalitidur. Allahning hemmini yaratquchi yekke - yégane xaliq (yaratquchi) ikenlikini tonup, uninggha iqrar qilghandin kéyin, insan özining néme üçün yaratilghanliqi heqqide oylinishi kérek.

24.sual: insan néme üçün yaratilghan?

Insanning néme üçün yaratilghanliqining jawabi musulmanlarda teyyardur. Her qandaq bir ijadkar özi ijad qilghan nersisining sirini, oni néme üçün ijad qilghanliqining sewebini yaxshi bilgendek, barliq kainatning, jümlidin insanning ijadkari we yaratquchisi bolghan allah taala "insan" dep atalghan bu mexluqatni néme üçün yaratqanliqining sewebini elwette yaxshi bilidu.

Allah qur'an kerimde, insanni yer yüzide allahning emr - permanlirini yürüzüş we uning iradisige warisliq qilish üçün, özidin orun basar qilip yaratqanliqini élan qilip mundaq deydu: "öz waqitida perwerdigaring perishtilerge: men yer yüzide orun basar yaritimen, dédi. Perishtiler yer yüzide buzuqchiliq qilidighan, qan tökidighan (shexsni) orunbasar qilamsen? Halbuki biz bolsaq séni pak dep medhiyileymiz, muqeddes dep medhiyileymiz dédi. Allah men heqiqeten siler bilmeydighan nersilerni bilimen dédi" [beqer sürisi 30 - ayet]. Yer yüzide urunbasar bolushning salahiyiti we eng aldinqi sherti insanning öz perwerdigarini tonushi we uninggha itaet qilishi ikenlikini bayan qilip, allah taala mundaq deydu: "jinlarni we insanlarni peqet manga ibadet qilish üçünla yarattim " [zariyat sürisi 56 - ayet].

Insanning pütün kainattikilerning olughraqi bolup yaratilghanliq hörmitige muwapiq, eqilge uyghun kélidighan birdinbir eng toghra jawab shuki, insan allah üçün: allahni tunush, uninggha étiqad we ibadet qilish üçün yaratilghan. Shu wejedin, kainat we uningdiki barliq mewjudatlar peqet insanning menpeiti üçün yaratilghan we uninggha boysundurup bérilgen. Insan elwette, yoqiriqi shey'ilerdin ulughdur.

25.sual: allahni tonushning wasitiliri

allahni tonushning wasitiliri intayin köp, emma ularni töwendiki ikkige qisqartip chüshendürüş mumkin: biri, eqil bilen ilim, yene biri, allahning süpetliridin ibaret.

26.sual: allahni eqil we ilim arqiliq qandaq tonughili bolidu?

Insandiki organlarning héchbiri bikargha yaratilghan emes. Insan wujudining yétekchisi bolghan eqilni alayluq: eqilning wezipisi - tepekkur qilish we izdinishtin ibaret. Eger insan

eqlini ishlitip, etrapidiki shey'iler üstide pikir yürüzüp, izdenmeydiken, u, eqilning wezipisini jari qildurmighan, hetta bara - bara eqilning rolini tamamen yoqatqan bolidu. Islam dini eqliy bilish üstige qurulghan bir din bolup, uning dewiti peqet eqillargha xitab qilidu. Kishilerni pikir yürüzüp izdinshke chaqiridu. Islam dini kishilerning uninggha qarighularche étiqad qilishini qet'iy ret qilidu. U kishilerni eqil ishlitip oylap, pikir yürüzüp, yaxshi chüshinip, andin islam dinigha kirishini telep qilidu. Shunga, qur'an kerimde, allahning asman, zémin we ularning arisidiki güzel sen'etliri üstide oylinip, pikir yürüzüshni ibadetning jewhiri dep qarighanliqtin, uninggha intayin köp sawab bérilidighanliqigha wede qilin'ghan. Allah peyghember eleyhissalamgha xitab qilip mundaq deydu: " éytqinki, "asmanlardiki we zémindiki nersilerni közitinglar. Möjiziler we agahlandurghuchilarning (yeni peyghemberlerning) iman éytmaydighan qewmge paydisi bolmaydu " [yunus sürisi 101 - ayet]. Bu ayettiki közitishtin meqset, allahning kainattiki ajayib qudretliri we kamaligha yetken sen'etliri toghrisida pikir yürüzüsh arqiliq allahni tonushtin ibaret.

Ilim - pen meydanining kéngéygenliki insan eqliyitining tereqqi qilghanliqining netijisidir. Chünki eqil ilimning quralidur! Ilim - penning tereqqi qilishi kishilerning alahni téximu éniq tonushi üçün xizmet qilidu. Chünki ilim - allahni tonushning wasitisidir.

27. Sual: allahni allahning süpetliri arqiliq tonush

allahning köpligen ésil süpetliri bar. Ularning hemmisige ijmali iman keltürüsh alahqa iman keltürüshning bir parchisidir. Allahning süpetlirini, uning mexluqatliri üstide pikir yürüzüsh we uning peyghembiridin üginishtin ibaret ikki yol bilen bilgili bolidu.

Allahning süpetlirini uning mexluqatliri üstide pikir yürüzüsh arqiliq bilgili bolidu. Her qandaq eqil igisi kainat we uningdiki barche shey'iler üstide tepekkur qilidighan bolsa, elwette, bularning yaratquchisi we idare qilghuchisi bolghan zat - allahning hékmetlik ish qilghuchi, hemmige qadir, hemmini bilgüchi, xalighanni yaratquchi, hemmini perwish qilghuchi. Ulugh zat ikenlikini bileleydu.

28. Sual: allah taalaning mexluqatliri üstide tepekkur qilish arqiliq allahning hemme süpetlirini tonughili bolamdu?

Tepekkur arqiliq allahning süpetlirining hemmisini tonughili bolmaydu. Allahning mexluqatliri üstide tepekkur qilish bilenmu bilelmigen süpetlirini, allahning peyghembirining wasitisi bilen, yeni qur'an kerim we hedislargha murajat qilish bilen bilimiz. Peyghember eleyhissalam bir hediside: allah taalaning jem'i 99 isim - süpetliri bar ikenlikini bayan qilghan. Allah qur'an kerimde yene mundaq deydu. " allahning güzel isimliri bar, allahni shu (güzel isimliri) bilen atanglar, allahning isimlirini kelse - kelmes qollinidighanlarni terk étinglar, ular (axirette) qilmishlirining jazasini tartidu " [eraf sürisi 180 - ayet]. Allahning qur'an we hedislarda bayan qilin'ghan güzel isimliri we ésil süpetliri toghriliq pikir yürüzgen herqandaq adem, allahning barche kamaletlerge ige, neqeder

katta we ulugh zat ikenlikini tonuydu.

**29.sual: allah taalani uning qur'an we hedislarda kelgen isim - süpetliri
arqliq qandaq tonughili bolidu?**

Insanda besh héssiy eza bolup, kainattiki bezi maddiy shey'ilerni shu héssiy ezaliri arqliq bilidu, bu besh héssiy ezasi arqliq bilelmigen shey'ilerni ishenchlik xewerler arqliq anglap bilidu. Chünki héssiy ezalar arqliq peqet bezi maddiy shey'ilernila bilgili bolidu. Halbuki allahning zati madda emes. Shunga, insanning körüşh iqtidari cheklik bolghanliqi sewebtin, u, allahni közi bilen körüp tonushqa qadir bolalmighanliqi üçün, allahni ishenchlik xewerler arqliq tonuydu. Dunyada eng ishenchlik xewer qur'an kerim we sehiyh hedislarning bergen xewerliridur. Moshrikler muhemmed eleyhissalamdin allahni teriplep bérishni sorighanda, allah muhemmed eleyhissalamgha mundaq deydu: "éyitqinki, "u allah birdur, hemme allahqa mohtajdur. Allah bala tapqanmu emes, tughulghanmu emes, héch kishi uninggha tengdash bolalmaydu" [ixlas sürisi].

30.sual: allahning kamali süpetliri

allah ezeldin bar bolghan yalghuz ilahtur. Uning pütün kainatni yaritishta we uni perwish qilishta héch bir shériki yoqtur. U, özining kamali süpetliri bilen hemishe süpetlinip turghuchidur. U barliq eyb - noqsan we kemchiliklerdin elwette paktur, dep iman éytish kérek. Allahning köpligen kamali süpetliri bar. Ularning hemmisige ijmalî iman keltürüş, alahqa iman keltürüşning bir parchisidur. Bizning tepsiliy bilip iman keltürishimizge zörür bolghan süpet sekkizdur.

- 1 - heyyun (hemishe tirik bolghuchi)
- 2 - alimun (hemmini bilgüchi alim)
- 3 - qadir (hemmige kuchi yétidighan qadir)
- 4 - muriydun (irade qilghuchi)
- 5 - mukewwinun (ijad qilghuchi)
- 6 - mutekellim (sözligüchi)
- 7 - semun (anglighuchi)
- 8- besiyrun (körgüchi)

31.sual: allah taalagha iman keltürüşning heqiqiti

allah taalagha iman keltürüş, töwendiki töt heqiqetke iman keltürüşni öz ichige alidu:

- 1 - allah taalaning bar ikenlikige iman keltürüş.
- 2 - allah taalaning hemmini yaratquchi we hemmini idare qilghuchi mutleq perwedigar ikenlikige iman keltürüş.
- 3 - allah taalaning yekke - yégane ilah, birla heqiqiy ilah ikenlikige iman keltürüş.
- 4 - allah taalaning isim - süpetlirige iman keltürüş, yeni allah taala qur'an kerim yaki

muhemmed eleyhissalamning hedisliri arqiliq özüge mensup qilghan isim - süpetlerni özgertiwetmestin, allah taalaning ali maqamigha layiq halda uninggha mensub qilish we uni shu isim - süpetliri bilen atash.

32.sual: allah taalaning güzel isim süpetlirining peziliti we bu isimlar

peyghember eleyhissalam mundaq deydu: " allening 99 ismi bar bolup, kimki uni yadlisa, jennetke kiridu. Alle taqtur, (shunga) taqni yaxshi köridu. " (muslim: 2677)

alle ning 99 isim supati we uning izahati

oqulushi	menisi
1 ellahu	heqiqi ilah
2 rehmanu	cheksiz köyün'güchi
3 errehiymu	axirette köyün'güchi
4 elmeliku	pütkül shey'ilerning xojayini
5 elquddusu	barliq nuqsandin pak
6 esselamu	möminlerge salametlik béghishlighuchi
7 elmuminu	xatirjem qilghuchi
8 elmuheyminu	barliq shey'ilerni küzütüp turghuchi
9 el'eziyzu	küchlük
10 eljebbaru	qehri ghezep qilghuchi
11 elmutekebbiru	büyükülükte yégane
12 elxaliqu	hemmini yaratquchi
13 elbaru	yoqluqtin peyda qilghuchi
14 elmusewwiru	hemme nersige süret shekil bergüchi
15 elghaffaru	kechürüm qilghuchi
16 elqahharu	hemme shey'ini tizginlep turghuchi
17 elwehhabu	köplep bergüchi
18 errezzaqu	köplep riziq bergüchi
19 elfettahu	heqliq bilen höküm qilghuchi
20 el'eliymu	hemmini bilip turghuchi
21 elqabizu	yighquchi
22 elbasitu	yayghuchi
23 elxafizu	chökürgüchi
24 errafu yuqiri	kötürgüchi
25 elmuizzu	eziz qilghuchi
26 elmuzillu	xar qilghuchi
27 essemi'y'u	hemmini anglighuchi
28 elbesiyru	hemmini körgüchi
29 elhekemu	hel qilghuchi, höküm qilghuchi

30	el'edlu	kamil adalet igisi
31	elletiyfu	köyün'güchi
32	elxebiyru	hemmidin xewerdar
33	elheliymu	mulayim, asrighuchi
34	el'eziymu	büyük, katta
35	elghefuwru	köchürgüchi
36	eshshekuwru	köp merhemet qilghuchi
37	el'eliyyu	aliy
38	elkebiyru	shanu - shewkiti buyuk
39	elhefiyzu	muhapizet qilghuchi
40	elmuqiytu	qudretlik, hemmige küchi yetküchi
41	elhesiybu	hemme nersige kubaye , hésab alghuchi
42	eljeliylu	nahayiti katta süpetke ége
43	elkeriymu	nahayiti aliyjanab, séxi
44	erreqiylu	közitip turghuchi
45	elmujiybu	ijabet qilghuchi
46	elwasu	merhemiti keng
47	elhekiymu	hékmét bilen ish qilghuchi
48	elweduwdu	dost tutquchi
49	elmejiydu	bek ulugh
50	elbaisu	qozghighuchi
51	eshshehiydu	hemmini körüp turghuchi
52	elhequ	mewjutluqi shekisz , ezeldinla mewjut
53	elwekiylu	wekil bolghuchi
54	elqewiyyu	küch quwwette yüksek
55	elmetiynu	bek mustehkem
56	elweliyyu	bek yéqin
57	elhemiylu	medhiyige layiq
58	elmuhsiyu	barliq shey'iler sanini mukemmel igelligüchi
59	elmubdu	yoqtin bar qilghuchi
60	elmuiydu	qayta eslige keltürgüchi
61	elmuhiyu	tirildürgüchi
62	elmumiylu	janni alghuchi
63	elheyyu	menggü hayat
64	elqeyyuwmu	barliq mexluqatni idare qilip turghuchi
65	elwajidu	tapquchi
66	elmajidu	aliyjanab, ulugh

67	elwahidu	yekke- yégane
68	essemedu	bihajet
69	elqadiru	hemmige küchi yetküchi
70	elmuqtediru	nahayiti küchlük
71	elmuqeddimu	ilgiri qilghuchi
72	elmuexxiru	kéchiktürgüchi
73	elewwelu	eng ewwel
74	el'axiru	menggü mewjut
75	ezzahiru	ashkara bolghuchi
76	elbatinu	mexpiy
77	elwaliyu	ige bolghuchi
78	elmutealu	büyük
79	elberru	yaxshiliq qilghuchi
80	ettewwabu	tewbini bek qobul qilghuchi
81	elmunteqimu	intiqam alghuchi
82	el'efuwwu	kechürüm qilghuchi
83	erreuwfu	köyümchan
84	malikulmulki	shahlarshahi
85	zuljelali wel'ikrami	ulughluq, büyüklük igisi
86	elmuqsitu	adil, heqqaniyetchi
87	eljamu	jughlighuchi
88	elgheniyyu	bek bay
89	elmughniyu	bay qilghuchi
90	elmanu	tosquchi
91	ezzarru	düşmenlirige azab- oqubet yetküzgüchi
92	ennafu	payda yetküzgüchi
93	ennuwru	nurluq
94	elhadiyu	hidayet qilghuchi
95	elbediy'u	örneksi yoqtin barqilghuchi
96	elbaqiyyu	menggü baqi
97	elwarisu	yoqalmas waris
98	erreshiydur	toghra yolgha yétekligüchi
99	essebuwru	nahayiti sewirchan

33.sual: allah taalagha iman keltürüşhning ghayisi

allahqa iman keltürüşning asasiy ghayisi - eqil, fitret(yaritilishtin allahqa étiqad qilish éngi) we heqetning chaqiriqigha egeshken halda, alahqa étiqad we ibadet qilip, insan bolup yaralghanliq burchini ötesh arqiliq, ikki alemlik bext - saadetlerni qolgha keltürüshtin ibarettur.

34.sual: allahning insanlar üstidiki heqqi

allahning insanlar üstidiki heqqi - insanlarning allahqa xalis ibadet qilishidur. Allah bu heqte mundaq deydu: "jinlarni, insanlarni peqet manga ibadet qilish üçünla yarattim" [zariyat sürsi 56 - ayet].

35.sual: ibadet oqumi

ibadet - til, qelb we bedenning heriketliri bilen allahqa bendichilikni ada qilsh démektur. Kishiler musulman bolup, islam dinigha kirgendin kéyin, ulargha allah taalaning eng awwal buyrighan nersisi ibadettur. Ibadet - allah taalagha bolghan imanni namayan qilish we allah taala ata qilghan san sanaqsiz we hésabsiz németlerge shükür ada qilish yüzisidin, allah taalaning emrige itaet qilghan halda, uning buyruqini orunlash niyeti bilen qilinidu. Insanning esli tebiti uni yoq yerdin bar qilip, uninggha türlük németlerni ata qilghan shepsetlik igisi - allah taalagha ibadet qilishni öteshke tégishlik tebiy burch dep tonuydu.

36. Sual: ibadet rohning ghizasidur

insan démek biz tashqiridin köriwatqandek - yeydighan, ichidighan, sözleydighan we heriket qilidighan maddiy jisimla emes, belki insanning heqiqiy mahiyiti shundaq qimmatlik bir jewher bolup, insan bu jewherning yüzidin kainattiki pütün mexluqatlarning eng sherepliki we ularning xojayini bolushqa layiq bolghan. Bu jewher bolsimu, insandiki rohtur. Allah taalagha ibadet qilish arqiliq bu rohning meniwi ghisasi toluqlinidu.

37.sual: ibadetning mahiyiti

ibadetning heqiqiy mahiyiti - allah taalagha eng kemterlik we eng semimi muhebbet hem ixlas bilen itaet qilish démektur. Iman ibadet qilishni lazim qilidu. Ibadet imanning namayendisidur. Emma islam dinida éshinip iman éytish buyrulghan étiqad mesililiridin birersige inkar qilmighan peqet horunluq we bashqimu sewebler tüpeyli ibadetlerni orundimighan adem gunahkar bolsimu, musulmanliqtin chiqip ketmeydu. Shundaqla iman éytip musulman bolmastin qilin'ghan ibadetlerningmu paydisi yoq.

38.sual: islamning asasiy ibadetliri

islam dinining asasiy ibadetliri besh bolup, islam dini mushu besh asasning üstige qurulghan.

1) allah taaladin bashqa étiqad we ibadet qilinishqa heqliq bolghan ilah yoq ikenlikige, muhemmed eleyhissalamning allah taala teripidin ewetilgen heq peyghember ikenlikige chin ishinip étiqad qilish we shundaq guwahliq bérish yeni imanini élan qilish.

- 2) herkünı besh wax namazni islam dinida körsitilgen boyiche ada qilish.
- 3) mal-mülki zakat bérish miqdarigha yetse her yili bir qétim zakat ayrish.
- 4) her yili bir ay ramizan rozisni tutush.
- 5) iqtisadi yéterlik bolup, qudriti yetken kishining ömri ichide bir qétim beytullahni hej qilishi.

39.sual: ibadetning qobul bolush shertliri

bizni we dunyadiki barliq shey'ileri yoqtin bar qilip, bizge türlük németlerni ata qilghan allahqa shükür qilish burchimizni ada qilish we allahning emrini orundash, shundaqla allahning raziliqigha érishish yüzisidin ibadet qilimiz. Ibadetlerning allahqa qobul bolush sherti ikki bolup, birinchisi: iklas bilen niyet, ikkinchisi: ibadetlerni islam dinida körsitilgen qaide - yosunlarga oyghun shekilde qilishtur.

40.sual: ibadetning dairsi we türi

islamda ibadetning dairisi intayin keng bolup, ibadet birinchidin, bir pütün islam dinini we hayatning hemme tereplirini öz ichige alidu, ikkinchidin, insanning ichki we tashqi paaliyetlirining hemmini öz ichige alidu. Bularning tepsilati töwendikiche:

1) ibadetning bir pütün islam dinini öz ichige alidighanliqi

sheyxul'islam ibn teymiye, ibadetning néme ikenliki we uning némilerni öz ichige alidighanliqi toghriliq soralgħinida, mundaq dep jawab béridu: "ibadet - allah yaqturidighan we razi bolidighan herqandaq söz - heriket we qelbning emellirini öz ichige alghan bir isimdur. Namaz oqumaq, roza tutmaq, zakat bermek, hej qilmaq, rast sözlimek, amanetni ada qilmaq, ata - anigha yaxshiliq qilmaq, tughqanlarga sile - rehim qilmaq, wedige wapa qilmaq, emr - merup, wez - nesihet qilmaq, allah yolida jihad qilmaq, bilim almaq, xoshnilargħa, yétimlerge yaxshiliq qilmaq, dua qilmaq, qur'an oqumaq, allahqa we peyghember eleyhissalamgha muhebbet we iklas qilmaq, allahqa tewekkül qilmaq, allahning rehmitidin ümid kütüp, azabidin hezer qilmaq, bala - qazagħa razi bolmaq qatarliqlarning hemmisi ibadet türige kiridu". Xulase qilghanda, din démek ibadet démektur.

2) ibadetning hayatning hemme tereplirini öz ichige alidighanliqi

ibadet - ednasi adettiki yéyish - ichish we olturush - qopush qaidiliridin bashlap, yuqirisi dölet siyasiti we döletning bashqa eller bilen alaqla qilish usullirighiche bolghan bir pütün qaide - tertiplerning hemmini öz ichige alidu. Yoqiriqi paaliyetler toghra niyet bilen musulmandin sadir bolghaniken, ular taet - ibadet qataridin orun alidu. Uningdin bashqa, paydiliq bolghan ijtimaiy paaliyetler we halal rizq hasil qilish üçün ishlesh niyetning durus bolushi sherti bilen ibadet qatarigha kiridu.

3) ibadetning insanning ichki we tashqi paaliyetlirining hemme tereplirini öz ichige

alidighanliqi

islam dindiki ibadetler dinning we turmushning hemme tereplirini öz chige alghandek, insanning ichki we tashqi paaliyetlirining hemmini öz ichige alidu. Musulman kishi allahqa tepekkur qilish bilen, qelbi bilen, quliqi bilen, közi bilen (bashqa héssiy ezaliri bilen), pütün bedini bilen, pul - méli bilen, jénini pida qilish bilen, yurtidin ayrilish bilen ibadet qilidu.

41.sual: ibadet qanche türge bölünidu? Keng mendiki ibadet nimilerni öz ichige alidu?

Ibadet keng mendiki ibadet we tar menidiki ibadet dep ikki türge bölünidu. Keng mendiki ibadet töwendikilerni öz ichige alidu.

1) tepekkur bilen ibadet qilish

tepekkur bilen ibadet qilish - asman we zémindiki allahning mexluqatliri, insanning öz zatidiki allahning kamali qudretlirini körsitidighan alametler üstide pikir yürgüzüp mulahize qilish arqiliq allahning kamali qudretliri we güzel sen'etlirini tonush démeaktur.

2) qelb bilen ibadet qilish

qelb bilen ibadet qilish - héssiyat we tuyghular bilen bolidu. Allah we uning peyghembirini söyüş, ixlas qilish, allahqa teqwaliq qilish, uning yardimi we rehmitidin ümid kütüş, ghezibige uchashtin hezer qilish, uning hökmige we teqsimatigha razi bolush, németlirige shükür qilish, uninggha tewekkül qilish, bala - qazagha sebir qilish qatarliqlarning hemmisi qelbning ibadetliridindur.

3) til bilen ibadet qilish

til bilen ibadet qilish - qur'an oqush, allahqa hemdu sana éytish (allahni medhiyilesh), zikir - tesbih (allahning nuqsanlardin pak ikenlikini) éytish, dua qilish, tekbir (allahning ulughliqini sözlesh) - tehlil (allahtin bashqa heqiqiy ilah yoq, uning shériki hem yoq ikenlikini) éytish démeaktur.

4) beden bilen ibadet qilish

beden bilen ibadet qilish - bedenning herikiti yaki bedenning lezzetliridin waqitliq waz kéchish arqiliq bolidu.

5) pul - mal bilen ibadet qilish

pul - mal bilen ibadet qilish - zakat, sediqe bérsh, hajetmenlerge xeyr - éhsan qilish, ilim tehsil qilish we hej - ömre üçün pul - mal serp qilish dégenlikdur.

6) janni pida qilish bilen ibadet qilish

janni pida qilish bilen ibadet qilish - allahning yolida jihad qilish, islam dewitini teshwiq qilish we heqiqetni qoghdash yolida janni pida qilish bilen bolidu.

7) wetendin ayrilish bilen ibadet qilish

wetendin ayrilish bilen ibadet qilish - jihad, hej - ömre we ilim tehsil qilish yolida

wetendin ayrilish démehtur.

42.sual: tar mendiki ibadet qanche türge bölünidu? U nimilerni öz ichige alidu?

Tar mendiki ibadet bolsa jismaniy, iqtisadiy we hem jismaniy hem iqtisadiy ibadetler dep üçke bölünidu. Jismaniy ibadetler bedenning herikiti bilen qilinidighan ibadetler bolup, namaz oqush, roza tutush, ata - anining xizmitini qilish, ajizlarning ishlirini qilip bérish we bashqilar. Iqtisadiy ibadetler pul mal serp qilish bilen orundilidighan ibadetler bolup, zakat bérish, fitir sediqisi bérish, péqirlargha, yétimlerge xeyr - éhsan qilish we bashqilar. Jismaniy hem iqtisadiy ibadetler pul - mal serp qilish hem bedenning herikiti bilen orundilidighan ibadetler bolup, hej, ömre qilish, bilim élish we yaxshi ish qilish yolida seperge chiqish we ba shqilar.

43.sual: ibadetlerni orunlashqa salahiyetlik bolushning sherti

ibadetlerni orundashqa salahiyet bolushning sherti 3 bolup, ular : 1) musulman bolush. 2) eqli jayida bolush. 3) balaghetke yetken bolush.

44. Sual: balilarning balaghetke yétishi we uning alametliri

qizlar 9 yash, oghullar 12 yashtin bashlap balaghetke yétishke qedem basidu. Qiz - oghullarning balaghetke yétishining eng axirqi pelli 15 yash bolup, ular 15 yashqa tolushtin burun ularda balaghetke yetkenlikning alametliri körülse, körülgen shu kündin bashlap ularning ibadetlerni orunlash burchi bashlinidu we qilghan yaxshi we yaman ishliri üçün sawab we gunahlar yézilishiqa bashlaydu. Eger ular 15 yashqa toshqandin kéyinmu ularda balaghetke yetkenlikning alametliridin héchbiri körülmise, ular 15 yashqa kirgen künidin bashlapla balaghetke yetken bolup hésablinidu.

Qizlarning balaghetke yetkenlikining alameti ulardin normal ayallargha oxshash ayliq adetning kélishe bashlishi (heyz körüshi), oghullarning ihtilam bolushi (spérmining shehwet bilen étip chiqishi) dur.

45.sual: allah taalagha ibadet qilishning sewebi

bendilerning qilghan ibadetliridin allahqa héchbir payda yetmeydu. Ibadettin yüz örügenlerning asiqliqliridinmu, allahqa héchbir ziyan yetmeydu. Chünki allah pütün mexluqatlardin we ularning ibadetliridin béhajettur. Hemme allahqa mohtajdur. Allah shundaq hékmetlik ish qilghuchi pewardigarki, u insanlarni paydisiz we hékmetsiz ishlargha buyrumaydu, belki ularning özliri üçün yaxshiliq we paydiliq bolidighan ishlarghila buyruydu. Ibadetlerning paydisimu peqet insanlarning özliri üçündür!

46.sual: ibadetning usuli

ibadetning allah körsetken sistémisi - ibadetni allahqa chin ixlas, muhebbet we eng kemterlik bilen éhsan teriqiside qilishtin ibaretur. Shundaq qilin'ghan ibadetla allah

dergahida qobul bolidu.

Éhsan - emel - ibadetlerni, xuddi allahni körüp turghandek hés - tuyghu bilen ada qilish démehtur.

Ixlas - emel - ibadetlerni riya (kishilerge körsitish) üçün emes, belki peqet allah raziliqigha érishish niytide, uni allahqa xalis qilish démehtur.

Herqandaq emel - ibadetning allahning dergahida qobul bolushi peqet allahqa bolghan ixlas we muhebbetke baghliqtur.

Niyet - dildiki meqset démehtur. Emellerning allahning dergahida qobul bolushi yaki ret qilinishi peqet niyetlerge baghliqtur.

47.sual:"din qelbimizde" dégichilerning dewasi toghirisda

bu söz bezi kishilerning, islam dinida buyrulghan emel - ibadetlerni ada qilishtin özlirini qachurush meqsiti bilen éytip kelgen bimene sözdur. Melumki, din - eqide, ibadet, exlaq we muamile qatarliqlarning hemmini öz ichige alidu. Eqide mesililiri qelbte bolsimu, emel - ibadetler, muamilatlar we bashqa emeller qelb bilen bedenning birdek ishtirak qilishi bilen bolidu. Buningdin melumki, din - eqide bilenla ada tapmaydu. Belki - biz yoqirida bayan qilghandek - din démek - emel - ibadet démehtur.

48.sual: tewhid we uning türü

eng ulugh we eng katta ibadet tewhid bolup, tewhid pütün ibadetlerning jewhiridur. "tewhid" siz qilin'ghan emel - ibadetler allahning dergahida qet'iy qobul bolmaydu. Tewhidning eksi shériktur. Tewhid - allahni bir bilish we ibadetlerni uningghila xalis qilish démehtur. Tewhid üç türlük bolup, ular töwendikiche:

1) tewhid rububiye. Hemmini yaratquchi bir allah ikenlikige étirap qilish dimehtur.

2) tewhid ubudiye (uluhiye). Emel, ibadetlerni bir allahqila xalis qilish démehtur.

3) tewhid esma we sifat. Allahning qur'an kerim we sehih hedislarda bayan qilin'ghan güzel isimliri we ésil süpetlirige iman keltürüş we bu ism - süpetlerni bashqilarning isimlirigha we süpetlirige oxshatmasliq, shundaqla allahni héch bir shey'ige oxshatmasliq démehtur.

49.sual:sheret istilahliri

ibadetke salahiyetlik bolghan her qandaq kishining bilishi zörür bolghan sheret istilahliri yette bolup, ular : perz, wajib, sünnet, haram, mekruh tehrimi, mekruh tenzihi, mubahtur.

50.sual: perz we uning hökmi

perz uning buyrulghanliqi qur'an kerim we mutewatir (rastinla muhemmedaleyhissalamdin kelgenliki bir top jamaet teripidin birxil ibare bilen riwayet qilinip, shübbisiz derijide ispatlan'ghan) hedislerning éniq we keskin delilliri bilen békitilgen emeller démehtur. Mesilen : qur'an kerimning delilliri bilen békitilgen besh wax namaz,

zakat, roza we hej qatarliqlargha, mutewatir hadislerning delilliri bilen békitilgen namazda qur'an oqush we bashqilargha oxshash emeller.

Perzning hökmi : uni orunlash zörürdur. Orunlighan kishi sawab tapidu. Uninggha ehmiyet bermigenliktin orunlimighan kishi allah taalaning aldida qattiq gunahkar bolidu we özi axiretning azabigha tutqan bolidu. Uning perz ikenlikige inkar qilghan kishi kapir bolidu.

51.sual: perzning türi

perz ikki türlük bolidu. Ularning biri, perz eyin, yene biri, perz kifayedur. Perz eyin - musulmanlardin her bir shexsning biwasite özi orunlishigha buyrulghan perz démeaktur. Mesilen : besh wax namaz oqush, haram we yaman ishlardin yiraq bolushqa oxshash her bir shexsning özi buyrulghan emellerdur. Perz eyin dep atalghan emellerni musulmanlardin her bir shexsning özi orunlishi sherttur. Bashqilarning orunlap qoyushi bilen ada tapmaydu.

Perz kifaye omumiy musulmanlarning üstige buyrulghan perzdur. Mesilen : allah yolida jihad qilish, kishilerge nesihet qilib, ularni yaxshi ishlargha buyrup, yaman ishlardin tosush, dini ilim yaki pen téxnika saheliridin qaysibiride mutexessis bolush, jinaza namizigha qatnashish qatarliqlargha oxshash emellerdur. Perz kifaye bolghan ishlar gahida perz eyn'gha aylinip qalidu. Mesilen : melum bir mehellide yaki birer sheherde bir kishidin bashqa dinning ehkamlirini bilidighan adem chiqmisa, xelqke wez - nesihet qilib, ularni toghra yolgha chaqirish shu ademning üstige perz eyn bolup belgilinidu. Shuningdek, birer ilim saheside oqup mutexessis bolush adette perz kifaye bolup, melum bir ilim saheside oqushqa tallan'ghanlar üçün shu sahede oqush perz eyn'gha aylinidu. Perz kifaye emellirini musulmanlar ammisidin bir türküüm kishilerning orunlishi bilen orunlimighanlarning üstidiki bu perzni orunlash burchi ada tapidu. Eger musulmanlardin héchbirs bu perzni orunlimighan bolsa, pütün musulman ammisi gunahkar bolidu we terk qilin'ghan bu perz üçün hemmisi jawapkarliqqa tartilidu.

52.sual: wajib we uning hökmi

wajib, buyrulghanliqi qur'an kerim delilliri bilen ispatlan'ghan bolsimu, shu mesilige nisbeten dalaliti keskin bolmighan ayetler we gheyri mutewatir (muhemmed eleyhissalamdin kelgenliki bir yaki ikki sahabe teripidin riwayet qilin'ghanliqi seweblik, keskin delil ispatlar qataridin orun alalmighan) hadisler bilen békitilgen emeller démeaktur. Mesilen : qurbanliq qilish, fitir sediqisi, héyt namazliri, witr namizi qatarliqlar. Wajibni orunlash xuddi perzge oxshash zörürdur. Wajib emellerni orunlighan kishi sawab tapidu. Uni terk etken kishi perzni terk etkenning gunahidin bir derijide töwen gunahkar bolidu. Wajibqa inkar qilghan kishi kapir bolmaydu, belki qattiq gunahkar bolidu.

53.sual:sünnet we uning türliri

sünnet peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyhissalamning sözliri, ish paaliyetliri, emel ibadetliri we bashqilardin sadir bolghan ishlardin sheretke oyghun kélidighanlirini muwapiq körgenliri démeaktur. Sünnetning yene bir menisi peyghember eleyhissalam perz, wajib emellerning sirtida qilghan we biznimu qilishqa tewsiye qilghan ibadetlerdur. Mesilen : besh wax namazning sünnetlirini oqush, taharet alghanda miswak qollinishqa oxshighan emeller. Sünnet ikki türlük bolidu : ularning biri, tekitlik sünnet, yene biri, tekitsiz sünnettur. Tekitlik sünnet peyghember eleyhissalam hemishe orunlashqa adetlen'gen we özürsiz qet'iy terk etmigen emeller démeaktur. Mesilen : besh wax namazning sünnetlirini oqush, taharette miswak qollinishqa oxshash emeller. Tekitlik sünnet bolghan emellerni orunlighan kishi sawabqa érishidu. Terk etken kishi gunahkar bolmaydu. Biraq allahning kayishigha uchrash xewpi bar.

Tekitsiz sünnet peyghember eleyhissalam orunlashqa adetlenmigen bolup, gahida orunlighan, gahida özürsiz terk etken emeller démeaktur. Mesilen : esir namizining perzidin burunqi töt rek'et sünnetni oqushqa oxshash emeller. Tekitsiz sünnet bolghan emellerni orunlighan kishi sawabqa érishidu, terk etken kishi gunahkar bolmaydu. Allah taalaning kayishighimu uchrimaydu.

54.sual:haram we uning hökmi

haram uning qet'iy türde men'i qilin'ghanliqi qur'an kerim we mutewatir hedislarning delilliri bilen shübhisiz we keskin halda ispatlan'ghan ishlar démeaktur. Mesilen : zina qilish, haraq ichish, ösüm yéyish qata rliqlargha oxshash gunahlar. Haram qilin'ghan ishlarni qilghan kishi qattiq gunahkar bolidu. Tewbe qilip qaytmisa dozaxning azabigha duchar bolidu. Haramlarni terk etken kishi sawabqa érishidu. Haramni halal sanighan kishi kاپir bolidu.

55.sual:mekruh tehrimi we uning hökmi

mekruh yaqturulmaydighan ish dégenlik bolup, mekruh tehrimi men'i qilin'ghanliqi gheyri mutewatir hadisler arqiliq ispatlan'ghan ishlar démeaktur. Mekruh tehrimi haram terepke éhtimali küchlükrek bolghan ishlardur. Mesilen : taharet alghanda suni israp qilish yaki normaldin az qollinish, namazda turghanda közini yomuwélish yaki uyaq buyaqqa qarash qatarliqlargha oxshash ishlar. Emma ijtimaiy turmushta bolsa, bashqilarning sodisining üstige soda qilish (yeni bashqilarning sodisini buzush) , bashqa biri nikahlanmaqchi bolghan ayalgha uning iznisiz nikahliniwélish qatarliqlargha oxshash ishlar. Mekruh tehrimini ishligen kishi haramni ishligendin bir derije töwenrek gunahkar bolidu. Uni terk etken kishi sawabqa érishidu. Mekruh tehrimini halal sanighan kishi kاپir bolmaydu. Belki gunahkar bolidu.

56.sual:mekruh tenzihi we uning hökmi

mekruh tenzihi - men'i qilin'ghanliqi gheyri mutewatir hadisler bilen békitilgen ishlar

démektur. Mekruh tenzihi halal terepke éhtimali küchlükre bolghan ishlardur. Mesilen : ammiwi sorunlarga we mesjidlerge béríp turidighan kishilerning xam samsaq we xam piyazgha oxshash hid buyi yéqimsiz nersilerni istémal qilghinigha oxshash ishlar. Mekruh tenzihini ishligen kishi gunahkar bolmaydu. Emma uni terk étish ewzeldur.

57.sual: mubah we uning hökmi

mubah uni qilish yaki terk étish her kishining öz ixtiyarigha tapshurulghan ishlar démektur. Mesilen : yéyish ichsh, olturush qopushlarga oxshash ixtiyariy ishlar. Mubah bolghan ishlarni ishlesh yaki terk étish bilen héchqandaq gunah yaki sawab bolmaydu. Mubah ishlarni yaxshi niyet bilen ibadet qatarigha ötküzgili bolidu. Mesilen : allah taalaning buyrighanlirini orunlash we ibadetlerde paaliyetchan bolush niyeti bilen yéyish we ichish, méngini yaxshi dem aldurush arqiliq allah taalaning emrlirini téximu yaxshi orunlash niyeti bilen uxlash we ten saqligini saqlash arqiliq sheret körsetmilirini yaxshi orunlash niyeti bilen ten heriket qilish qatarliq ishlar ning hemmisi ibadetke yatidu we bu ishlargha allah taala öz pezlidin choqum ibadetning sawabini béridu.

58.sual: sheret istilahlirining emel ibadetler bilen bolghan munasiwiti

yuqiriqi sheret istilahlirining emel ibadetler bilen bolghan munasiwiti töwenkidek ipadilinidu:

1) her qandaq emel ibadetlerdiki perz ismini alghan ishlardin birersi qesten yaki sehwenlik (untup qalghanliq yaki bilmigenlik) bilen terk qilinsa yaki nuqsan bilen qilinsa, shu emel ibadetler buzulghan bolidu, uni qaytidin orunlashqa toghra kélidu. Mesilen : namazning perzlidiridin bolghan paaliyetlerdin ruku yaki sejdilerdin birersining terk qilinishi bilen namazning inawetsiz bolghinigha oxshash.

2) her qandaq emel ibadetlerdiki wajib ismini alghan ishlardin birersi terk qilinsa, bu emel ibadetler buzulmaydu, inawetsizmu bolmaydu. Emma wajibni terk etkenlikni üçün gunahkar bolidu. Mesilen : ikki rek'ettin köp namazlarning ikkinchi rek'itidin kéyinki olturushni sehwenlikten terk etken kishining namazning axirida sejde sehwe qilishi bilen namazi toluqlan'ghan'gha oxshash. Emma wajibni qesten terk etkenlikning misali: namazning wajibliridin bolghan her rek'ette fatihe sürisni oqushning qesten terk qilinishi bilen namazlarning buzulghini we inawetsiz bolghinigha oxshash.

3) her qandaq emel ibadetlerdiki sünnet namini alghan ishlardin birersining yaki hemmsining qesten yaki sehwenlikten terk qilinishi bilen shu emel ibadetler buzulmaydu we nuqsan bilenmu süpetlenmeydu. Mesilen : namazning sünnetliridin bolghan her rek'etning béshida bismillah déyishning terk qilinishi bilen namazning nuqsanliq bilen süpetlenmiginige oxshash.

4) her qandaq emel-ibadetlardiki mekruh dégen ishlardin birersini yaki birdin köpini sadir qilish bilen shu emel ibadetlarning durusliqigha tesir yetmeydu. Mesilen : perz namazlarda birinchi rek'etke oqughan (fatihe sürisidin bashqa) sürining özini özürsiz halda, ikkinchi rek'etke oqush mekruhtur. Emma uning bilen namazning süpitige we qobul bolishigha qet'iy tesir yetmeydu. Mekruhning menisi yuqirida éytilghandek yaqturulmighan ish dégenlik bolup, chünki " mekruh " ibadetni buzmaydu, süpitigimu tesir körsitelmeydu.

59.sual: shert we jaiz

shert - birer emelning emelge éshishi üçün mewjud bolushi shert qilin'ghan, emma shu emelning mahiyitidin sanalmaydighan nerse démektur. Mesilen : taharet namazning shertidur. Taharet bolmisa namaz oqughili bolmaydu. Biraq taharet namazning qataridin sanalmaydu.

Jaiz - durus yeni qilsa bolidu, dégenliktur. Mesilen : namaz oquydighan jayda nijaset bolsa, uni tazilap, esirini yoqitish arqiliq bu "durus " jayda namaz oqush jaiz dégenlik.

60.sual: islamda waqti belgilenmigen eng chong ibadetler

islamda waqti belgilenmigen eng chong ibadetler ikki bolup, ularning biri, emr - merup, wez - nesihet, yene biri allah yolida jihad qilishtur.

61.sual: emr-merup

emr - merup - islamni teshwiq qilish arqiliq kishilerni yaxshiliqqa chaqirish, wez nesihet - kishilerge axiretni yadlandursh arqiliq ularni yaman ishlardin qayturush dégenliktur.

62.sual: emr-merupning hökmi

kishilerge qudrining yétishche emr - merup, wez - nesihet qilish, her bir musulmanning yeni: er bolsun, ayal bolsun, alim bolsun, jahil bolsun her bir shexsning diniy burchidur. Sheret stémali boyiche éytqanda, perz eynidur. Emr - merup, wez - nesihet qilish islam millitige xas alahide bir xislettur.

Peyghember eleyhissalam kishilerge emr - merup, wez - nesihet qilishning herqandaq musulman'gha perz ikenlikini bayan qilib mundaq deydu: " kimki bir yaman ishni körse, uni qoli bilen özgertsun. Undaq qilalmisa, tili bilen özgertishke tirishsun. Undaqmu qilalmisa, dilida u ishni yaman körsun. Mana bu, imanning eng ajiz halitidur. "

63.sual: jihadning hökmi

allah yolida jihad qilish - perzkupayedur, yeni: herbir musulmanning üstige emes, belki pütün musulmanlar ammisining üstige buyrulghan perz bolup, musulmanlar ammisidin bir türküm kishilerning uni urunlishi bilen bu perz bashqilarning gerdinidin saqit bolidu. Emma jihad bezi sharaitlarda perz eyn, yeni xuddi besh wax namazgha oxshash herkim özi béwasite orunlashqa buyrulghan perz bolup teyin tapidu.

64.sual: jihadning perz eyin'ge aylinishi

jihad töwendiki üç türlü ehwalda perz eyin'ge özgiridu:

1 - jihadqa teyinlinip mujahidlarning sépige qoshulup bolghan kishi üçün jihad qilish perz eyndur.

2 - musulmanlar turiwatqan rayon yaki döletke düşmenler bésip kirgen waqitta, pütün musulmanlarga jihad qilish perz eyn bolup teyin tapidu. Bu waqitta jihadqa chiqmighan kishi allahning aldida qattiq gunahkar bolidu.

3 - hakim yaki imam (yeni islam dölitining hakimi yaki xelipisi) melum shekslerni jihadqa chiqishqa belgiligen waqitta, belgilen'gen sheksler üçün jihad qilish perz eyndur.

65.sual: jihadning meqsidi

jihad qilsh köpligen aliy meqsetler we ulughwar hékmetler üçün buyrulghan, bularni töwendiki üç meqsetke qisqartishqa bolidu.

1 - islam eqidilirini xeterlik küchlerdin himayet qilsh.

2 - din düşmenlirining tajawuzchiliqigha reddiye bérish

3 - musulmanlarning diyarlirini tashqi küchlerdin mudape qilish

66.sual:gunah mesiyet we uning türü

gunah insanlardin sadir bolidighan gunah - mesiyetler we qilmishlardin ibaret. Gunah, allahning heqqige qarshi ishlen'gen gunah - mesiyetler we mexluqatqa qarshi ishlen'gen qilmishlar, dep ikkige bölünidu: allahning "qil" we "qilma" dégen emr - permanlirigha xilapliq qilish uning heqqige qarshi gunah sadir qilghanliq bolidu.

Mexluqatni, xususen insanlarni ziyan - zexmetlerge uchritish, ulargha zulum qilish, ularning heqlirini yewélish we ularning abroylirini töküsh qatarliq qilmishlar, ularning ziyan - zexmetke uchritilmastin behuzur yashashtin ibaret tebiy heqqige tajawuz qilghanliq bolidu.

67.sual: allah taalaning heqqige qarshi ishlen'gen gunah -

mesiyetlerning tewbisining qobul bolush sherti

allah taalaning heqqige qarshi ishlen'gen gunah - mesiyetlerning tewbisi töwendiki üç shert bilen qobul qilinidu. Ular:

1 - burun qilghan gunah - yaman ishlirigha pushayman qilish.

2 - gunah - yaman ishlardin qet'iy qol üzüş.

3 - burun qilghan gunah - yaman ishlarni qayta qilmasliqqa chin irade baghlash.

68.sual: insanlarning heqqige qarshi ishlen'gen gunah -

mesiyetlerning tewbisining qobul bolush sherti

insanlarning heq - hoquqlirigha qarshi ishlen'gen zulum, heqsizliq, düşmenlik, haramxorluq we bashqa yamanliqlarning tewbisi, yoqiriqi üç shert bilen birlikte, 4 - shert

heqsizliq qilin'ghuchi yaki tajawuz qilin'ghuchidin kechürüm sorash, heqqi bolsa uni qayturup béríp, heq igisini razi qilish bilenla qobul qilinidu. Chünki allah öz heqqige qarshi ishlen'gen gunah - mesiyetlarning tewbisni yuqriqi üç shert bilen qobul qilidu. Emma kishilarning heq - hoquqlirigha qarshi ishlen'gen qilmishlarning tewbisini, yamanliq qilin'ghuchi we heq igisi razi bolup ötmigiche, allah qobul qilmaydu we ötmeydu. Mana bu, allahning adalitidur.

Üchinchi bap. Peyghemberlerge iman keltürüş

69.sual: peyghemberler we ularning wezipisi

peyghemberler - allahning insanlar arisidin tallap chiqirip, öz teripidin ulargha ewetken elchilidir. Peyghemberler barliq eyib - noqsan we kemchiliklerdin elwette pak, mesum zatlardur, ularning her bir ish - izliri pütün insaniyet üçün aliy pezilet we güzel exlaqlargha ülgidur.

Peyghemberler insanlarga allahning dinini yetküzüş arqiliq ularni toghra yolgha bashlash we gunah - yaman ishlardin qayturup yaxshi emellerge chaqirish üçün ewetilgen.

70.sual: qur'an kerimde isimpliri tilgha élin'ghan peyghemberler

insanlar yaritilghandin béri nurghun peyghemberlarning kelgenliki melum. Emma ularning hemmisining isimpliri tepsiliy bayan qilinmighan, qur'an kerimde peqet 25 peyghemberning isimpliri tilgha élin'ghan.

Ular: adem, idris, noh, hud, salih, ibrahim, lut, ismaiyl, is'haq, yequb, yüsüp, eyyub, shueyb, musa, harun, dawud, sulayman, yunus, ilyas, elyese, zulkifl, zekeriya, yehya, iysa we muhemmed eleyhissalamlardur.

71.sual: qur'an kerimde isimpliri tilgha élinmighan peyghemberler

bulardin bashqa, uzeyr, loqman we zulqerneyn qatarliq üç zatning isimpliri qur'anda tilgha élin'ghan bolsimu, bularning peyghember ikenliki yaki emesliki toghriliq qur'an kerim yaki hedislarda éniq melumat bérilmigen. Shunga qismen alimlar yoqiriqi üç zatni peyghemberlerdin sanighan bolsimu, köp sandiki islam alimpliri ularni peyghemberlerdin emes, belki yaxshi, teqwa, ewliyalarning jümlisidin sanaydu. Shuningdek, qur'an kerimde isimpliri bayan qilinmighan peqet bezi hedislarda we tarix kitablirida ismliri bayan qilin'ghan we peyghember ikenlikliri sözlen'gen bezi kishiler bolup, ular: shish, yushe, xizir, beshir, daniyal, ishmoil, ermiya, hezqel, jirjis, hebqoq we henzele eleyhissalamlardur.

72.sual: peyghemberlerge qandaq iman keltürülidu?

Xulase: qur'an kerimde, isimpliri éniq bayan qilin'ghan 25 peyghemberge tepsiliy we

qur'anda ismli bayan qilinmighan jimi peyghemberlerge ijmalij iman keltürüş imanning shertliridin biridur.

73.sual: peyghemberlarning heq ikenlikini ispatlaydighan alametler nime?

Peyghemberlarning allah teripidin kelgen berheq peyghemberler ikenlikirini ispatlaydighan we ularning peyghemberlik ehwalini küchlendüridighan alametliri ulargha allah teripidin ata qilin'ghan möjizilidir. Allah herqandaq peyghemberni ewetishte, uning we ummitining ehwaligha munasip halda möjizilerni yaritip bergen. " biz heqiqeten peyghemberlirimizni roshen möjiziler bilen ewettuq we ular bilen bille, insanlar adaletni berpa qilsun dep, kitabni, qanunni chüshürduq. " [hedid sürisi 25 - ayetning bir qismi].

74.sual: möjizining menisi

möjize sözi lughet étibari bilen - kishilerni uninggha oxshaydighan birini ijad qilishtin ajiz qaldurghuchi birdinbir xariqi adet ish dégenni ipadileydu. Möjizining sheret istémalidiki menisi - insanlarni toghra yolgha bashlash wezipisini öz üstige alghan halda, allah teripidin ewetilgen peyghemberlarning, özlirining rastinla allahning elchiliri ikenlikirini kishilerge ispatlap bérishliri üçün, ulargha allah ata qilghan delil, ispat we pakit démektur.

75.sual: eng awalqi we eng axirtqi peyghember

peyghemberlarning eng awwalqisi insanlarning atisi hezriti adem eleyhissalam we eng axirqisi hemde samawiy dinlarning peyghemberlikini tamamlighuchi, bizlarning peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyhissalamdur. Muhemmed eleyhissalamdin kéyin peyghember kelmeydighanliqi we uning peyghemberlarning eng axirqisi ikenliki munazire qobul qilmaydighan birdinbir heqiqettur. Chünki muhemmed eleyhissalam allah teripidin kelgen pütün samawiy dinlarning eng axirqi peyghembiridir. Uning bilen peyghemberlik tamamlan'ghan.

76.sual:peyghemberler nime üçün ewetilgen?

Peyghembelarning allah teripidin insanlarga toghra yolni körsitish üçün kelgenlikliri heq we rasttur. Ular allahning dinini kishilerge kem - ziyade qilmastin, allah körsetken boyiche toluq yetküzüş arqiliq, özlirining elchilik wezipilirini kamil ada qilghan ulugh zatlardur.

77.sual:peyghemberlerge iman keltürüş nimilerni öz ichige alidu?

Peyghemberlerge iman keltürüş töwendiki 4 mesilige iman keltürüşni öz ichige alidu.

1 - peyghemberlerge kelgen dinlarning allah taala teripidin kelgen heq dinlar ikenlikige we peyghemberlarning hemmisige birdek iman keltürüş. Allahning peyghemberlirining birersige inkar qilghanliq, ularning hemmisige inkar qilghanliq hésablinidu.

2 - qur'an kerimde ismliri bayan qilin'ghan 25 peyghemberge we ularning arsidiki noh, ibrahim, musa, iysa we muhemmed eleyhissalamlardin ibaret iradilik peyghemberlerge tepsiliy; qur'an kerimde ismliri bayan qilinmighanliqtin, ismliri bizge melum bolmighan pütün peyghemberlerge ijmalij iman keltürüş.

3 - peyghemberlarning - ulardin sadir bolghanliqi éniq bilinip ispatlan'ghan - xewerlirige chin ishinip iman keltürüş.

4 - bizge ewetilgen peyghember - muhemmed eleyhissalamning sheritige emel qilish.

78.sual:peyghembirimiz muhemmed eleyhissalam we u zatning wezipisi

muhemmed eleyhissalam - bizlarning peyghembirimiz, peyghemberlarning eng axirqisi, insanlarga allah teripidin slam dinini élip kélish bilen, samawiy dinlarni toluqlighan we bu dinlarning ghayisini emelge ashurghan eng shereplik peyghemberdur. Allah teripidin kelgen her bir peyghember bir mexsus millet arisigha ewetilgen bolsa, peyghembirimiz muhemmed eleyhissalam pütün insaniyetke qaritilghan omumyüzlük burchini zimmisige alghan halda pütün alemge peyghember bolup ewetilgen. Muhemmed eleyhissalam mushundaq alahide peyghember bolghanliqi üçün, uning pewqul'adde roli arqisida, musulmanlarning muhemmed eleyhissalamgha hörmet qilishi barliq peyghemberlerge hörmet qilghanliq bilen barawer bolidu deydighan orun'gha kötürülgen.

79.sual:peyghembirimiz muhemmed eleyhissalamning nesibi

muhemmed eleyhissalam miladining 571 - yili 20 - april, fil yili rebol'ewwel ayning 9 - küni(yene bir riwayetke köre, 12 - küni) düshenbe künlükte, hazirqi seudi erebistanning mekke shehiridiki qureysh qebilisining eng mötiwer ailisi bolghan beni hashim ailiside dunyagha kelgen. Muhemmed eleyhissalamning nesebi ibrahim eleyhissalamning oghli ismail eleyhissalamgha tutishidu. Bu heqte muhemmed eleyhissalam mundaq deydu: " alle taala ismail eleyhissalamning ewladliridin kinane qebilisini, kinane qebilisidin qureyshni, qureyshtin hashim jemetini, hashim jemetidin méni tallidi. (muslim: 2276)"

80.sual:peyghembirimiz muhemmed eleyhissalamning qisqiche peyghemberlik hayati

muhemmed eleyhissalam kichikidinla özining güzel exlaqi we aliyjanap peziliti bilen xelq arisida alahide tonulghan, hetta u, kishiler teripidin "ishenchlik muhemmed" , "rastchil muhemmed" dégen'ge oxshash ésil unwanlarga érishken, u qiriq yashqa yetken

chéghida allah jibril isimlik perishtini ewetish arqiliq, uninggha peyghemberlik wezipisini tapshurghan. Muhemmed eleyhissalam peyghember bolghandin kéyin mekkide awwal üç yil yoshurun, kéyin 10 yil ashkara, jemi 13 yil islam dewitini teshwiq qilish bilen meshghul bolidu. Kéyin mekke mushriklirining heddidin ashqan jewr - zulumliri tüpeylidin allahning boyruqi bilen mekkini terk étip, medinige hijret qilidu. U, medinige kelgendin kéyin, künden - kün'ge musulmanlar sanining köpiyishi we islam dinining qudrét tépishi netijiside, medinide tunji islam dölitini quridu. Muhemmed eleyhissalamning yétekchilikide medinide teshkillen'gen on ming kishilik islam qoshuni hijriyening 8 - yili mekke shehirini mushrik küchlirining qolidin azat qilip, uni medine islam dölitining terkiyige kirgüzidu. Peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyhissalam özining peyghemberlik wezipisini toluq ada qilghandin kéyin, miladining 632 - yili, hijriyening 11 - yili rebol'ewwel ayning 12 - küni dūshenbe künlükte 63 yéshida alemdin ötkén.

81. Sual: peyghembirimiz muhemmed eleyhissalamning heq peyghember ikenlikini ispatlaydighan deliller möjizliri

peyghembirimiz muhemmed eleyhissalamning allahning heq elchisi ikenlikini ispatlaydighan deliller minglap bar. Muhemmed eleyhissalamning qolida meydan'gha kelgen héssiy we meniwi möjiziler, gheybtin xewer bérishi, bashqa dinlarning kitablarida bérilgen bésharetler we uning shanliq hayatidiki janliq pakitlar heqiqeten uning allah elchisi ikenlikini ispatlap béridu. Muhemmed eleyhissalamning möjiziliri ichidiki eng ulugh we menggülik möjize - qur'an kerimdur. Qur'an kerim meniwi möjizidur.

82.sual: qur'anning möjize ikenlikining ispatlari

qur'anning möjizisini töwende tötké qisqartip chüshendürüsh mumkin:

1 - qur'anning terkiyblinishtiki üstünlik. Qur'an ayetliridiki her bir söz özi ixcham, menisi chongqur sözlerdin bulup, kelimiliridiki öz'ara baghlinishchanliq pewqul'adde yoqiridur. Qur'anning ibarilirimu intayin siliq, chaqqan, menige dalalet qilish üstünlik alahide yoqiri, oqush we yadlash üçün shunchilik eplik hem unghaydur. Qur'an oqushni bilmeydighan ademmu buni hés qilalaydu. Hetta ular angliwatqan erebche sözler ichidin qur'an ayetlirini tézla bayqiwalaydu. Qur'an ayetliridiki her bir sözde, ereb edebiyatidiki barche bediylik türlerining eng yoqiri ülgiliri tépilidu.

2- qur'anning uslubidiki ajayibliqi. Qur'anning uslubu insannargha tonushluq bolghan héchqandaq bir uslubqa oxshimaydu. U shéir emes, nesir emes, dastan emes we bashqa insaniy uslublardin biri emes, belki allahqa xas bolghan ilahiy uslubtur.

3 - qur'anning gheybilerdin xewer bérishtiki rastchilliq. Qur'an kerimde xewer bérilgen nurghun ishlar emeliyette meydan'gha kelgen.

4 - qur'anning oqush we yézishni ügenmigen bir ummi peyghemberge chüshürülgenlik. Muhemmed eleyhissalam ömri ichide héch oqumighan, bu sewebtin oqush we yézishni

ügenmigen bir zat idi. Uninggha chüshken qur'anda, iliriki peyghemberler we ummetlerning weqelikliri, hetta tarix yüzide héch izi qalmighan qedimiy milletlerningmu kechürmishliri, étiqadliri we aqiwetliri tepsiliy bayan qilin'ghan.

83.sual:muhemmed eleyhissalamning qur'andin bashqa möjiziliri

muhemmed eleyhissalamning qur'andin bashqa köpligen möjiziliri medan'gha kelgen.

1- ayning yérilishi. Mushrik erebler muhemmed eleyhissalamgha "eger sen rastinla peyghember bolidighan bolsang, ayni ikkige bölüp béreleysen" dégende, allah taala ayni ikkige bölüp körsitip bergen.

2- isra - miraj . Allah taala muhemmed eleyhissalamni bir kéchidila mekkidiki mesjidi heremdin pelestindiki mesjidi eqsagha élip barghan. Bu weqe "isra" yeni (kéchide yürüş) dep atalghan. Yene shu kéchide uni yettinchi asman'ghiche élip chiqqan, shu jayda uninggha we ummetlirige besh wax namazni perz qilghan. Bu weqe "miraj" yeni (örlesh) dep atalghan. Besh wax namazning "musulmanning miraji" dep atalghanliqimu bu sewebtin - uning miraj kéchisi yettinchi asmanda perz qilin'ghanliqi sewebtin - idi. Allah bu weqelikni qur'anda mundaq bayan qilidu: "bir kéchide, uninggha qudrimizning delillirini körsiteyli dep, bendisi muhemmed eleyhissalamni mesjidi heremdin etrapini beriketlik qilghan mesjidi eqsagha élip kelgen allah (barche noqsan we kemchiliklerdin) paktur. Heqiqeten allah hemmini anglap turghuchidur. Hemmini körüp turghuchidur"[isra sürisi 1- ayet].

3 - boran we közge körünmeydighan qoshunning muhemmed eleyhissalamgha yadrem qilghanliqi.

Mekke mushrikliri barliq ittitaqdashliri bilen birlikte, intayin zor qoshun teyyarlap medine munewwere shehirige bésip kelgende, musulmanlar medinini mudape qilish üçün, özliri uning etrapigha kolighan xendekning bir teripide, mushrik qoshunliri uning qarshi teripide turatti. Tosattin qattiq boran chiqishi bilen mushrik qoshunlirining chédirliri, suliri, at - olaqliri ejellik weyranchiliqqa uchraydu. Mushrik qoshunlirining köpinchisi allah ewetken namelum qoshun teripidin öltürilidu. Qalghanliri qachidu. Muhemmed eleyhissalam bilen sahabiliri bolsa ghelibe qilidu. Allah bu weqelikni musulmanlarga eslitip mundaq deydu: "i möminler! Allahning silerge qilghan némitini eslenglar, öz waqtida üstünlargha (kuffarlardin uyushqan urushchi) qoshun kelgen idi. Biz ulargha qarshi boran we silerge körünmeydighan qoshun (perishtilerni) ewettuq. Allah silerning qilghan ishinglarni körüp turghuchidur" [ehzab sürisi 9 - ayet].

4 - muhemmed eleyhissalamning hijret esnasida uninggha perishtilerning yadrem qilghanliqi. Mekke mushrikliri muhemmed eleyhissalamni öltürüş üçün uning yatqan öyige kiridu. Emma muhemmed eleyhissalam hemrahi ebubekri reziyellahu enhu bilen

alliqachan medinige qarap yolgha chiqip bolghan idi. Qureysh kattiliri muhemmed eleyhissalamni ölük yaki tirik tutup kelgen ademge 100 töge mukapat bérídighanliqini élan qilidu. Shuning bilen ularning sehra yolbashchiliri 100 tögige ige bolushning mestanilikide, bu ikkisini qoghlashqa kirishidu. Meshhur sehra yolbashchisi suraqe muhemmed eleyhissalam bilen hemrahi ebubekrining yoshurniwalghan ghardin chiqqinini körüp arqisidin qoghlaydu. Suraqé peyghember eleyhissalamgha yéqinlishishi bilen étining ikki puti qursiqighiche qumgha pétip qalidu.

5 - muhemmed eleyhissalamning barmaqlirining arisidin su chiqqanliqi. " iyas ibni selemening dadisidin mundaq riwayet qilinidu: biz peyghember sellallahu eleyhi wesellem bilen bir ghazatqa chiqtuq. Harduq yétip, qorsiqimiz échip ketkechke, tögilirimizni soymaqchi bolduq. Lékin peyghember eleyhissalam tamaq qachilirimizni bir yerge yighishqa buyrudi. Qachilirimizni yighqandin kéyin, peyghember eleyhissalamgha bir dastixan sélip berduq. Andin hemmimizning ozuq tülüki (peyghember eleyhissalamning aldidiki) dastixan'gha töküldi. Qanchilik ozuq tülük yighilghanliqini körüp béqish üçün boynumni sozup qaridim we yatqan qoychilik barliqini texmin qildi. Biz jem'iy 114 kishi iduq. Hemmimiz taamdin toyghuche yégendin sirt, qachilirimiznimu liq tolduruwalduq. Andin peyghember eleyhissalam: taharetke su barmu? Dep soridi. Bireylen azraq su bar bir iwriqni kötürüp kelgenidi, uningdiki suni bir qachigha töküp, hemmimiz keng tasha taharet alduq. (muslim: 1729)"

6 - azghine tamaqning köp kishini toyghuzghanliqi. Medinide xendek kolash paaliyitige qatnashqan sahabilarning birdek riwayitide bu möjize bayan qilin'ghan.

7 - yaghachning yighlighanliqi. " jabir ibni abdullah reziyellahu enhumadin mundaq riwayet qilinidu: ensarilardin bir ayal: i resulullah ! Méning bir yaghachchim bar. Xalisang, sanga olturidighan bir nerse yasap bersun, dégenidi, peyghember eleyhissalam: meyli, éytqiningdek bolsun! Dédi. Shuning bilen, u ayal peyghember eleyhissalamgha munber yasitip berdi. Jüme küni bolghanda, peyghember eleyhissalam u munberde olturghan idi, (peyghember eleyhissalam) ilgiri yénida turup xutbe sözleydighan xorma yaghichi shundaq qattiq awaz chiqardiki, yérilip ketkili tas qaldi. (buxari: 2095)"

8 - qetadening közining shipa tapqanliqi. Qetade isimlik bir sahabining uhud ghazitida yaridarlinip bir közi quyulup ketkendin kéyin, peyghember eleyhissalamning uning quyulup ketken közini mubarek qoli bilen tutup ornigha sélip qoyushi bilen, uning közi xuddi héchnerse bolmighandekla eslidiki halitige kelgenliki we uning "bu közüm yene bir saq közümdinmu bekrek köridighan bupqaldi" dégenlikini köp sahabilar riwayet qilghan.

84.sual: muhemmed eleyhissalamning heq peyghemberliki

toghrisida burunqi diniy kitablardiki bésharetler

muhemmed eleyhissalamning axir zaman peyghembiri bolup kélidighanliqi toghrisida

yehudiy, xiristan, mejus(ateshpere), hindus, birehma we bashqa dinlarning kitablirida köpligen bésharetler kelgen. Héchkim bu bésharetlerni muhemmed eleyhissalam ularning kitablirigha yéziwalghan dep guman qilalmaydu. Chünki bu bésharetler muhemmed eleyhissalam dunyagha kélishtin birqanche esirler burun bérilgen. Yuqiriqi dinlarning kitabliri nurghun qétimlik özgertilish we yenggüshnilishlirige qarimay bezi bésharetler saqlinip qalghan.

85.sual:peyghember eleyhissalamning kélichektin xewer bérishi

muhemmed eleyhissalam xewer bergen gheybler (kélichekte bolidighan ishlar)ning jümlisidin qiyametning hazirqi zamanda köriliwatqan alametliri bolup, bularning hemmisi muhemmed eleyhissalamning heqiqeten allahning elchisi ikenlikini ispatlimaқта. Töwende zamanimizda barliqqa kelgen qiyamet alametliridin birqanche misal bérilidu.

1 - kishilarning xiyaligha kélip baqmighan ajayib ishlar. Zamanimizda ilim - penning tereqqi qilishi bilen téxi mundin yüz yil burunqi insanlarning xiyaligha kelmigen pen - téxniki, keshpiyatlar we ijadiyetler meydan'gha keldi. Téliwiziye, anténa, kompyutér, intérnét, tor uchurliri we bashqa yéngiliqlar zamanimizda meydan'gha kelgen ajayib ishlardindur.

2 - yalangtöshlarning ésil qesirlerge ige bolushi. Peyghember eleyhissalam qiyametning alametliridin biri, chopanliqtin bashqa hüner - kesibni bilmeydighan, namratliqtin mohtajliqta kün ötküzidighan yalangtöshlarning ésil qesirlerge ige bolidighanliqidin xewer bergen.

3 - yérim yalingach kiyinidighan, bashlirigha taj taqiwalghan azghun we azdurghuchi ayallarning meydan'gha kélidighanliqi. Muhemmed eleyhissalamning mundin 14 esir burun xewer bergenlirining zamanimizda meydan'gha kelgenlikidin héchkim sheklenmeydu. "peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: ikki türlük dozax ehli (insan) bar bolup, ular téxi dunyagha kelmidi, birinchisi: qollirigha kalining quyruqidek qamchilarni éliwélip, insanlarni qamchilaydu. Ikkinchisi: kiyin'gen emma yalingach, chachlirini tögining lokkisigha oxshash tügüp, naynaqlap méngishliri bilen kishilarni özi jelp qilidighan ayallardur. Ular jennetke kirmeydu, hidinimu puriyalmaydu. Halbuki, jennetning hidi munchilik - munchilik yiraq musapidinmu purap turidu. (muslim: 2128)"

4- jansiz nersilarning sözleydighanliqi. " peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: jénim ilkide bolghan zatning nami bilen qesemki, yirtquch haywan insanlar bilen sözleshmighiche, insan qamchisining uchi we keshining boghquchi bilen sözleshmighiche, öz öyidin ayrilghandin kéyin, ailisining néme qilghinini yotisi anglatmighiche qiyamet bolmaydu. (tirmizi: 2181)"

5- diniy alimlarning tügep kétishi, yertewreshning köp bolishi, waqitning téz ötüshi, pasatchiliqning köpiyishi we égez binalarning barliqqa kélishi." peyghember sellallahu

eleyhi wesellem mundaq dégen: waqit bir - birige yéqinlishop (beriket kötürölüp), bir yil bir aydek, bir ay bir heptidek, bir hepte bir künde, bir kün bir saettek, bir saet ot uchqunidek bolup ketmigiche qiyamet bolmaydu. (tirmizi: 2332)"

heqiqetni qorqmay sözleydighan diniy alimlarning tögep ketkenliki, yertewresh hadisiliri bilen pasatchiliqlarning köp boliwatqanliqi, tirikchilikning qiyinliqi seweblik waqitning téz ötkendek hés qilinishi we kishilarning égiz binalarda olturishi qatarliq ishlarning hemmisi zamanimizda köriliwatmaqta.

6 - jazanixorluqning köpiyip kétishi. Zamanimizda bankilarning köpiyishi we tereqqi qilishi bilen ösümning hemmila jayda omumlashqanliqi peyghember eleyhissalam bergen xewerlarning rast ikenlikini ispatlamaqta.

86.sual:muhemmed eleyhissalamning hayatidiki allahning elchisi ikenlikini ispatlaydighan üç mohim mesile

1 - rastchilliq. Muhemmed eleyhissalamning rastchilliqigha, hayatida birer qétimmu yalghan sözlep baqmighanliqigha uning qewmi hemme birdek guwahliq bergen. Muhemmed eleyhissalam peyghember bolushtin burun qewmi ichide "rastchil muhemmed" we "ishenchlik muhemmed" dégen'ge oxshash ésil unwanlar bilen tonulghan idi. Muhemmed eleyhissalamning rastchilliqi uning pütkül hayatigha eks etken bolup, musulman, kapir héchkimning uni yalghanchiliq bilen eyibligini melum emes. 40 yashqa kelgichilik bolghan ariliqta kishiler pishshiq bilidighan muhemmed eleyhissalam siyasiyonmu, din terghibatchisimu yaki natiqmu emes idi. Kishiler uning métafizika, edeb - exlaq telimati, qanunshunasliq, siyasetshunasliq, iqtisadshunasliq yaki jem'iyetshunasliq qatarliq mesililerdin birer mesile üstide söz échip baqqinini zadi körüp baqmighan idi. Uning exlaqi hem peziliti intayin mukemmel, yürüş - turushliri jelb qilarliq, terbiyilinishimu intayin aliyjanab idi.

2 - intizamchanliq. Muhemmed eleyhissalam kishilerni chaqirghan nersisige aldi bilen özi toluq emel qilatti. Insan nepsi özige cheklimilerni qoyushni yaqturmaydu. Xususen jem'iyette melum orni bolghan bir adem üçün bu ish téximu qiyin tuyulidu. Muhemmed eleyhissalamning ehwaligha nezer salidighan bolsaq, uning kishilarning eng teqwasi, eng exlaqligi, ibadetlerni bija keltürüshte eng aldinqisi ikenlikini bayqaymiz.

3 - qaytmas irade. Muhemmed eleyhissalam allahning dinini kishilerge yetküzüshtiki qet'iy iradisidin hergizmu boshap qalmidi. U dewet yolida birkünmu toxtap qalmidi, ümidsizlenmidi, belki barliq charilerni qollandi.

87.sual:öz waqtidiki heqiqetchilarning étiraplriridin bir qanche misal

muhemmed eleyhissalamgha peyghemberlik kélishning aldi - keynide uning rastinla allahning heq peyghembiri ikenliki toghriliq köpligen yehudiy we xiristan din alimliridin

bolghan heqiqetchiler özlirining samawiy kitablirida bérilgen bésharetler arqiliq bilgenlirini terepsizlik meydanida turup ochuq jakarlighan.

1 - rahib buheyra. Peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyhissalam peyghember bolushtin ilgiri taghisi ebu talib bilen shamgha qilghan tunji qétimliq sepiride, muhemmed eleyhissalam özini izdewatqan rahib buheyra bilen uchrashti. U muhemmed eleyhissalamning yüzidiki we ikki targhiqi arisidiki peyghemberlik alametlirini kördi

2 - rahib néstora. Muhemmed eleyhissalamning sham seperliridin biride, rahib néstora uning béshida aq bulutning saye tashlap turghanliqini körüp uning samawiy kitablarda bésharet bérilgen axir zaman peyghembiri ikenlikige ishen'gen idi.

3 - hebeshsitanning padishahi nejashi. Padishah nejashi hebeshistan'gha hijret qilghan musulmanlar topining yétekchisi jeper ibni ebutalib oqup bergen qur'an ayetlirini anglighan waqta ixtiyarsiz halda yighlap kétidu, saqalliri hól bolup kétidu we jeperge mundaq deydu: "siler étiqad qilghan bu din bilen iysagha kelgen din ikkisi bir menbedin chiqqan".

4 - mekkige ewetilgen xiristan elchiler ömiki. Muhemmed eleyhissalamning dewiti bashlinip uzaq waqit ötmeyla uning xewiri etraptiki döletlerge pur ketti we ularning diqqitini qozghiwetti. Bu sewebtin mekkige yéqin sheherlerdiki xiristanlar her qaysi dölet we sheherlerdin teshkillen'gen 20 kishilik xiristan din alimliri elchiler ömikini mekkige ewetip, muhemmed eleyhissalamning ehwalini közitish we u dewet qiliwatqan yéngi dinni tekshürüp körüshüp sorighan soallirigha muhemmed eleyhissalamdin qanaetlinerlik jawablarni anglaydu we axirida özlirining musulman bolghanliqlirini élan qilishidu.

5 - abdulla bni salam. Abdulla ibni salam öz waqtida medinidiki yehudiylarning büyük ölimesi we hemme étirap qilghan, xelq ichide chong inawet tapqan bir katta zat idi. Muhemmed eleyhissalam medinige kelgendin kéyin, u muhemmed eleyhissalamni sinap köridu, peyghemberlik alametlirini tonup yétidu we musulman bolidu.

6 - selman farsiy. Selman farsiy muhemmed eleyhissalamning medinige kelgenlikini anglap, uni 3 türlük özgichiliki bilen sinap béqish meqsitide yolgha chiqidu. Bu üç türlük özgichilikning birinchisi muhemmed eleyhissalamning sediqe yémeydighanliqi, ikkinichisi uning sowghini qobul qilidighanliqi, üçinchisi ikki targhiqi arisidiki peyghemberlik belgisi idi. Selman muhemmed eleyhissalamning bu özgichiliklirini sham rahibliridin angliwalghan idi.

88.sual: muhemmed eleyhissalamning ilgiriki peyghemberlerdin artuqchililiri

muhemmed eleyhissalam ilgiriki peyghemberlerge oxshashla allahning heq peyghembiri bolghinining sirtida, ilgiriki peyghemberler érishkinidin perqliq bolghan imtiyazlarga érishken zattur:

1 - ilgiriki peyghemberlerdin her biri özining qewmigila peyghember bolup ewetilgen idi. Emma muhemmed eleyhissalam pütkül dunyagha peyghember bolup ewetildi. Allah mundaq deydu: "i muhemmed! Séni biz pütün jahan ehli üçün peqet rehmet qilipla ewettuq" [enbiya sürisi 107- ayet],

2 - ilgiriki peyghemberlarning möjiziliri ularning hayat waqtidila küchini körsiteleytti. Peyghemberlarning alemdin ötüshi bilen ularning möjizilirimu ular bilen birge tügishetiti. Emma muhemmed eleyhissalamning eng chong möjizisi bolghan qur'an ta qiyametkiche özining möjizisini namayan qilghuchi we reqiblirige özining munazirisini élan qilip turghuchidur.

3 - ilgiriki peyghemberlarning sheretliri, ulardin kéyin kelgen peyghemberlarning wasitisi bilen yéngilinip kelgen bolsa, muhemmed eleyhissalamning sheriti ta qiyametkiche yéngilanmaydu we özgertilmeydu. Chünki muhemmed eleyhissalamdin kéyin peyghember kelmeydu!

4 - muhemmed eleyhissalam qiyamet künidiki chong shapaetning igisidur. Muhemmed eleyhissalamdin bashqa peyghemberlarning bu büyük imtiyazdin nésiwisi yoq.

89.sual:peyghember'eleyhissalamni dost tutqanliqning alamiti

1- peyghember eleyhissalamni dost tutush - uninggha itaet qilish we uning yoligha izchil egishish bilen bolidu. Peyghemberge itaet qilmastin, uninggha egeshmestin uni dost tutimen, dégenlik peqet quruq dewadinla ibaret birnersidur. Allah mundaq deydu: "kimki peyghemberge itaet qilidiken, u allahqa itaet qilghan bolidu (chünki peyghember allahning emrini yetküzidu). Kimki (i muhemmed!) sendin yüz örüydiken, (bilginki) biz séni ulargha közetchi (yeni ularning emellirini közitip, emellirige qarap hésab alghuchi) qilip ewetmiduq" [nisa sürisi 80 - ayet].

2- peyghember eleyhissalamni, allahtin bashqa hemmidin artuq yaxshi körüp, uninggha cheksiz iklas we chongqur muhebbet qilish, uni chin qelbtin söyüşh arqiliq dost tutush kérek. Peyghember eleyhissalam bu heqte mundaq deydu:" her qandaq bir kishi méni özining ata - anisi, balawaqisi we jimi insanlardin artuq körmigüche heqiqiy mumin bolalmaydu. (buxari: 15)"

Tütünchi bap. Rohiy alemlerge iman keltürüşh

90.sual: rohiy alemler dégen néme?

Rohiy alemler - insanlar idrak qilalmaydighan gheybiy alemler démeaktur. Kainattiki shey'iler ikki türlüktur. Ularning biri, insandiki héssiy ezalar arqiliq bilgili bolidighan shey'iler bolup, ular: adem, haywan, tagh, derya, térim, derex we bashqa her qandaq maddiy shey'iler, yene biri, héssiy ezalar arqiliq bilgli bolmaydighan shey'iler bolup, ular: perishtiler, jinlar, sheytanlar we bashqilar. Buxil shey'ilerni insanlar héssiy ezaliri bilen

idrak qilalmighanliqliri üçün, bular gheybiy alemler yaki rohiy alemler, dep atilidu.

91.sual: gheyipke ishinishning ehmiytiti

gheyblerni peqet allah özila bilidu. Kainattiki ashkara shey'ilerni héchkim inkar qilmaydu. Chünki ularni insanlar héssiy ezaliri arqiliq bilip we körüp turidu. Emma ular héssiy ezaliri arqiliq bilelmigen shey'ilerni allah peyghemberlerge wehiy qilish arqiliq bildürgen. Shuning üçün gheybke ishinishning ehmiyiti chong. Chünki gheyblerge ishinish allahning bergen xewerlirini heq we rast dep tesdiq qilghanliqtur.

92.sual:perishtiler we ulargha iman keltürüş

perishtiler - rohiy alemdur. Ular körünmeydighan dunyaning birqismi. Mahiyet jehette, ularda birer nerse istémal qilish yoq hemde uxlashqimu mohtaj emes. Ular er yaki ayal déyilmeydu. Perishtilerde, insan we haywanlarda bolghinidek, shehwaniylik yoqtur. Perishtilerge iman keltürüş imanning اساسliq maddiliridin biridur. Ulargha inkar qilish kuprining jümlisidindur.

93.sual:perishtilerge iman keltürüş nimilerni öz ichige alidu?

1 - ularning barliqigha ishinish. Chünki, perishtilerning bar ikenlikige ishinish islam dinining اساسliq eqidiliridin sanilidu.

2 - jibril, israfil, mikail we ezraillargha oxshash bizlerge isimliri melum bolghan perishtilerge tepsiliy, isimliri bizlerge melum bolmighan jimi perishtilerge ijmalij iman keltürüş.

3 - jibrailgha oxshash bizge süpetliri melum bolghan perishtilerning süpetlirige iman keltürüş.

4 - perishtilerning allah teripidin tapshuriwalghan wezipiliri we emelliridin bizge melum bolghanlirigha ishinish.

94.sual: töt chong meshhur perishtining wezipiliri

perishtilerning meshhurliri: jibrail, ezrail, mikail we israfil eleyhissalamlardur. Jibrilning wezipisi, allah bilen uning peyghemberliri otturisida elchilik qilish. Ezrailning wezipisi, ejeli toshqanlarning janlirini élish. Mikailning wezipisi, allahning emri bilen shamallarni qozghash arqiliq bulutlarni heriketlerndürüp, zéminning allah xalighan jaylirigha yamghurlarni yaghdurush. Israfilning wezipisi, qiyamet qayim bolush aldida, birinchi qétimliq sürge püwlesh arqiliq bu dunya hayatining axirlashqanliqini we axiret alimi bashlan'ghan künide, ikkinchi qétimliq sürge püwlesh bilen insanlar tirildürülüşke bashlighanliqini élan qilishtur.

95.sual:perishtilerning yaritilishi we xaraktéri

insanlar tupraqtin yaritilghan bolsa, perishtiler "nur" (yeni yoruqluq) din yaritilghan.

Perishtilerning xaraktéri - allahqa mutleq itaet qilishtin ibarettur. Ularda kemchilik

ötküzüsh we allahqa asyiliq qilish yoqtur. Allah perishtiler toghriliq mundaq deydu: " i möminler! Özüglarni we bala - chaqanglarni insan we tashlar yéqilghu bolidighan, rehim qilmaydighan qattiq qol perishtiler muekkel bolghan dozaxin saqlanglar, u perishtiler allahning buyruqidin chiqmaydu, némige buyrulsu shuni ijra qilidu " [tehrim sürisi 6 - ayet].

96.sual:perishtilerning wezipiliri we makani

perishtilerdin her birining allah teripidin tapshurulghan ayrim wezipiliri bardur. Ularning beziliri bendilerning yaxshi - yaman emellirini xatirlash bilen meshghul bolsa, beziliri insanlarni kéche - kündüzning balayi - apetliri we xewp - xeterliridin muhapizet qilish bilen meshghuldur. Beziliri bendilerning janlirini qebzi roh qilish bilen meshghul bolsa, beziliri ölgenlerdin soraq - soal qilish bilen meshghuldur. Ularning beziliri qur'an uqulghan, allah yad qilin'ghan urunlarga we mesjidlerge béríp ulargha sami bolush bilen meshghul bolsa, beziliri hemishe allahqa sejde qilish arqiliq allahni medhiyilesh bilen meshghuldur. Allahning belgilimisi boyiche, perishtilerning köp qismi asmanlarda turup allahning emr - permanlirini ijra qilsa, ularning bir qismi zéminda yürüp allahning boyruqlirini yürgüzidu. Démek, ular asmanlar bilen zémin arsida allahqa itaet qilish yolida seyr qilidu.

97.sual:jinlar qandaq mexluq?

Jinlar - perishtilerge oxshash gheybiy alemlerdin bolup, perishtilerni körgili bolmighandek, ularnimu körgili bolmaydu. Jinlarning barliqigha ishinish imanning asasliq maddiliridin bolmisimu, ularning barliqigha ishinish imanning kéreklik maddiliridin biri, inkar qilish kuprining jümlisidin sanilidu. Chünki, qur'an kerimde jinlarning barliqi ochuq bayan qilin'ghan. Ularning barliqigha inkar qilish qur'an kerimning xewerlirige inkar qilghanliqtur. Qur'an kerimning xewerlirige inkar qilghan kishi kapir bolidu.

98.sual:jinlarning yaritilishi

perishtiler yoruqluqtin yaritilghan bolsa, jinlar ot yalqunidin yaritilghan. Allah jinlarning yaritilishi toghriliq mundaq deydu: "jinlarni ilgiri tütünsiz ot yalqunidin yaratqan iduq" [hijr sürisi 27 - ayet]. Bu ayettin jinlarning ot yalqunidin yaritilghanliqi we ularning insanlardin borun yaritilghanliqi ipadilidu.

99.sual:jinlarning xarektiri hem wezipisi

jinlarning xaraktérimu insanlarning xarektérige oxshashtur, yeni ularning arisida insanlarga oxshash musulman, yaxshi teqwalarmu, yaman, gunahkar, asiylarmu bardur. Allah jinlarning sözlirini hékaye qilip mundaq deydu: "bizdin musulmanlar we heq yoldin chiqquchilarmu bar, musulman bolghanlar toghra yolni izdégen bolidu" [jin sürisi 14 - ayet]. Jinlarmu qiyamet künide insanlarga oxshash budunyadiki barliq yaxshi - yaman qilmishliridin elwette jawabkarliqqa tartilidu. Ularning arsidinmu yaxshi ishlarni qilip allahni razi qilghanliri sawabqa érishkinidek, yaman ishlarni qilip allahqa asyiliq qilghanliri azabqa duchar bolidu. Chünki ularmu insanlarga oxshash allahqa ibadet qilishqa

chaqirilgan we ibadet üçün yaritilgan mexluqattur. Allah bu heqte mundaq deydu: "jinlarni, insanlarni peqet manga ibadet qilish üçünla yarattim" [zariyat sürsi 56 - ayet]. Jinlarmu insanlarga oxshash gheyblarni bilmeydu.

100.sual: sheytanlar qandaq mexluq?

Sheytanlar - jinlardin kélip chiqqan kapirlar bolup, ular insaniyetning esheddi düshminidir. Sheytanlar hemishe insanlarni toghra yoldin azdurush üçünla tirishidu. Sheytanlarmu jinlarga oxshash jisimsiz mexluqat bolup, ularni körgili bolmaydu. Emma ular bizlarni köridu. Sheytanlar herqandaq yollar bilen insanlarni toghra yoldin azdurup, özlirining teweliridin qiliwélishe tirishidu. Shunga allah insanlarni sheytanlarning sherridin (yeni yamanliqliri we azdurushliridin) saqlinishqa we allahtin ularning sherridin panah tileshe chaqiridu.

101.sual: iblis qandaq mexluq? Iblis nime üçün insanlarga düshmenlik qlidu?

Iblis - sheytanlarning atisi. U jinlardin kélip chiqqan rezil mexluqtur. Allah iblisning kélip chiqishi heqqide toxtilip: "iblis jinlardin idi" deydu. [kehf sürsi 50 - ayet].

Iblis - eng esheddi kapir bolup, uning kapir bolup kétishining sewebi mundaq: allah adem eleyhissalamni yaritip bolghinidin keyin, iblisni pütün perishtiler bilen birlikte adem eleyhissalamgha hörmét bildürush üçün sejde qilishqa boyrugghanda, hemme perishtiler sejde qilsa, iblis tekebburluq qilip allahning buyruqini beja keltürmeydu. Bu sewebtin allah uni öz himayisidin qoghlap, kapirlarning qataridin qiliwétidu. Iblis adem eleyhissalamning sewebi bilen allahning lenitige uchap, kapir bolup ketkini üçünla, adem eleyhissalamning esheddiy düshminige aylinidu. Netijide, uni azdurup, uning jennettin chiqip kétishigimu sewebchi bolidu. Shundin bashlap iblisning ewladliri bolghan sheytanlarmu adem eleyhissalamning ewladliri bolghan insanlarga menggülük düshmen bolup kelmekte.

102.sual: sheytanlarning barliqini qandaq bilimiz?

Sheytanlarning barliqigha ishinish imanning asasiq maddiliridin bolmisimu, ularning barliqi qur'an kerimde bayan qilin'ghanliqi üçün, ularning barliqigha ishinish imanning kéreklik maddiliridin biri, inkar qilish kuprining jümlisidindur.

103.sual: sheytanlarning xarektiri

sheytanlarning xaraktéri - pütünley yamanliqtin ibaret bolup, sheytanlar herxil yollar bilen insanlarning köngüllirige yamanliqning, azghunliqning weswesilirini sélishe arqiliq, ularni toghra yoldin azdurushqa tirishidu. Allah bu heqte mundaq deydu: "sheytan heqiqeten silerge düshmendur. Uni düshmen tutunglar. Sheytan özining tewelirini ehli duxaxtin bolushqa chaqiridu" [fatir sürsi 6 - ayet].

104.sual: sheytanlar kimlerni azduralaydu, kimlerni

azduralmaydu?

Sheytanlar allahning taitidin yiraqlashqan, imani ajiz, iradisi mustehkem bolmighan kishilerni azdurup kételeydu. Emma hemishe allahning itaitide bolghuchi, teqwadar, iradilik we ixlasmen zatlarni sheytanlar héchbir yol bilen azdurup kételmeydu. Allah taala sheytanlarning atisi iblisning buheqtiki iqrarini hékaye qilip mundaq deydu: "(iblis éyttiki) izziting bilen qesemki, ularning hemmisini choqum azdurimen, ulardin peqet tallan'ghan bendiliringla buningdin mustesna (yeni ularni azduralmaymen)" [sad sürisi 82 - 83 - ayetler].

105.sual: sheytanlar nime üçün yaritilghan?

Allahning tallan'ghan bendiliri imani kamil, teqwadar, iradilik we ixlasmen zatlardur. Bu dunya imtihan dunyasi bolup, yamanliq bolmisa yaxshiliqning qedir - qimmiti bilinmeydu. Shunga allah jennetni yaritish bilen birge duzaxnimu yaratqan. Chünki duzax bolmisa jennetning qedir - qimmiti bilinmeytti. Shunga allah öz hékmitige asasen insanlarni bu imtihan dunyasigha ewetish bilen birge ularning ziyinigha sheytanlarnimu ewetken we sheytanlarga insanlarni azdurush qabiliyitini bergen.

Beshinchi bap. Allahning kitablirigha iman keltürüsh

106.sual: allah teripidin chüshürülgen kitablarning meqsidi

allahning kitabliri - allah peyghemberlerge chüshürgen muqeddes kitablardur. Ular samawiy kitablar dep atilidu. Allah bu kitablarni - peyghemberlarning wasitisi arqiliq insanlarni yaman yollardin qayturup , bir allahqila ibadet qilishtek toghra yolgha bashlap, ularni dunya we axiretning saadetlirige érishitürüsh üçün chüshürgen.

107.sual: allah teripidin chüshürülgen kitablarning mezmunliri

allah chüshürgen kitablarda, kainatning yaratquchisi we uning perwish qilghuchisi yalghuz allah ikenliki we allahtin bashqa ibadetke heqliq bolghan mebud berheq yoq ikenlikining bayani, insanlarning dunya we axiretlik saadetliri üçün kéreklik mesililer, ilgiriki peyghemberler we ummetlarning qissiliri, hertürlük paydiliq wez - nesihetler, axiret alemining xewerliri, dua we ibadetlarning usul we sistémiliri, ijtimaiy we kishilik hayatning qanun, prinsipliri qatarliqlar sözlen'gen.

108.sual: allah teripidin chüshürülgen töt chong kitab

peyghemberlarning hemmisige kitab chüshürülgen emes, belki ularning az qismigha kitab chüshürülgen bolsimu, köpinchisige allahtin wehiyla kéletti. Ular allahtin kelgen wehiyning rohini ummetlirige yetküzüsh arqiliq, ularni din'gha dewet qilatti. Allah teripidin chüshürülgen kitablar qur'an kerimning bayan qilishi boyiche töwendikilerdin ibaret:

1 - tewrat - musa eleyhissalamgha chüshürülgen.

2 - zebur - dawud eleyhissalamgha chöshürülgen.

3 - injil - iysa eleyhissalamgha chöshürülgen.

4- qur'an - muhemmed eleyhissalamgha chöshürülgen.

109.sual: allah teripidin chüshürülgen bashqa kitaplar

peyghember eleyhissalamning hedislirige köre, yoqiriqilardin bashqimu bezi peyghemberlerge samawiy kitaplar chöshürülgenliki melum. Ular töwendikilerdin ibaret: adem eleyhissalamgha 10 betlik, ibrahim eleyhissalamgha 10 betlik, shish eleyhissalamgha 50 betlik, idiris eleyhissalamgha 30 betlik kitaplar chöshürülgen.

110.sual:allah teripidin kitaplarning chüshürülüshi

qur'an kerimdin ilgiriki samawiy kitaplar peyghemberlerge allah teripidin diwan qilin'ghan halda, bir yoli chöshürülgen bolsa, qur'an kerim allahning emri bilen jibrail eleyhissalamning muhemmed eleyhissalamgha weqelerning telibige we sharaitlarning teqezzasigha munasip halda, az - azdin oqup bérishi netijiside, wehiy yoli bilen toluq 23 yil ichide tedrijiy chöshürülgen. Muhemmed eleyhissalam jibrail eleyhissalamning wastisi bilen allahtin tapshurup alghan qur'an kerimni allahtin chüshken péti kem - ziyade qilmastin, birer heripke chaghliq özgertiwetmestin islam ummitige eynen yetküzüsh arqiliq özining elchilik burchini toliqi bilen ada qilghan.

111.sual: wehiyning menisi

wehiy sözining lughettiki menisi - ilham démecktur. Emma wehiyning sheret istémalidiki menisi: allahning peyghemberge béwasite yaki perishtining wasitisi bilen söz qilishi démecktur.

Allahning peyghemberlerning wasitisi bilen insanlarni toghra yolgha bashlash üçün ulargha kitablarni chüshürgenliki we bu kitaplar arqiliq insanlarga toghra yolni körsitip, ularni uninggha chaqirghanliqi, ularni yaman yollardin tosüp uning aqiwitidin agahlandurghanliqi heq we rasttur.

112.sual:allahning kitablirigha iman keltürüşning mezmunliri

allahning kitablirigha iman keltürüş töwendiki 4 mesilige ishinip étiqad qilishni öz ichige alidu:

1 - peyghemberlerge kelgen samawiy kitablarning rastinla allah teripidin chöshürülgen heq kitaplar ikenlikige chin ishinish.

2 - allah taala bizge isimlirini bildürgen qur'an, tewrat, injil we zebur qatarliq samawiy kitablargha tepsiliy; isimliri bizge melum bolmighanlirining hemmisige ijmalij iman keltürüş.

3 - qur'an kerimning pütün xewerlirige we bashqa samawiy kitablarning özgertilishtin saqlinip qalghan xewerliridin qur'anning tesdiqlighanlirigha ishinip, uni tesdiq qilish.

4 - samawiy kitablarning emeldin qaldurilmighan ehkamlirigha emel qilish.

113.sual:allahning kitablirigha iman keltürüşning paydiliri

allahning kitablirigha iman keltürüşning eng chong paydisi imanning toluqlinishidur. Chünki allahning kitablirigha iman keltürmigen kishining imani toluqlanmaydu. Netijide, musulman bolalmaydu. Mundin bashqa paydilirimu köptur. Ulardin:

1 - allahning herqandaq bir qewmge peyghemberlerning wasitisi bilen kitablarni chüshürüp, ularni dunya we axiretning saadetlirige bashlighanliqini tonup, allahning insanlarga qilghan rehmet we shepquetlirini bilish we uninggha layiq shükür ada qilish.

2 - allahning kitabliridiki ilahiy desturlargha emel qilish arqiliq dunya we axiretning saadetlirige érishish.

3 - allahning her qewmge ularning ehwaligha munasib halda sheret belgiligenlikidiki ulugh hékmitini tonush.

4 - allahning yuqiriqi németlirige layiqida shükür ada qilish.

114.sual: peyghember eleyhissalamning qur'an kerimni qobul qilip, saqlap , tarqitishi

muhemmed eleyhissalam ömri ichide oqumighan, mekteb körmigen bir zat bolghanliqtin, u xet yézish we oqushni ügenmigen. Her qétim jibrail eleyhissalam muhemmed eleyhissalamgha wehiy élip kélip, qur'an ayetliridin oqup bergende, muhemmed eleyhissalam uni pishshiq yadliwélip sahabilirigha özi yadlighini boyiche yadqa aldurush bilen birge "kuttabulwehyi - wehiylerni yazghuchi katiblar" gha buyrup ularni siliq tashlarga, térilerge we xormining yupurmaqlirigha yazdurup özining yénida saqlatti. "kuttabulwehyi" sahabilarning eng bilimlik we iqtidarliqliridin teshkillen'gen chong bir komité bolup, komitétta wehiylerni yézip xatirlesh ishliri bilen shughullinidighan 40qa yéqin mexsus katib bar idi. Komitétning reisi zeyd ibni sabit idi. Ular peyghember eleyhissalam éghizche oqup bergen ayetler we sürilerni, shu boyiche öz waqtida eynen yézip turatti. Shundaq qilip, qur'an kerim muhemmed eleyhissalamdin musulmanlarga uni yadlitish we yézip qaldurush arqiliq yétip kelgen.

115.sual: qur'an kerimning toplinip retlep tarqitilishi

peyghember eleyhissalam we sahabilirining dewride, qur'anni toluq yadliwalghan qariylarmu intayin köp idi. Birinchi xelipe hezriti ebubekri reziyellahu enhuning dewride, peyghemberlik dewasi qilip chiqip kishilerni qaymuqturushqa orun'ghan kazzablarga qarshi urushta bir kündila 70 qariyning shehid bolghanliqi shu zamanlarda qur'anni toluq yadlighan qariylarning tolimu köp ikenlikidin dérek béridu. Muhemmed eleyhissalamning hayat waqtida özining hedislirini yézip qaldurushqa ruxset qilinmighanliqining sewebimu, kishilarning qur'an kerim ayetlirini hedislarga arilashturup qoyushidin éhtiyat

qilghanliqidin idi. Emma peyghember eleyhissalamning hayati waqtida qur'anning barliq ayeti we süriliri yézilip we retlinip bolghan bolsimu, u toplanip diwan qilinmighan idi. Chünki peyghember eleyhissalam hayati bolghachqa qur'an ayetliridin yene chüshüshidin ümidwar idi. Peyghember eleyhissalam wapat bolup, ebu bekri reziyellahu enhu xelipilik qiliwatqan waqitta, peyghemberlik dewasi qilip chiqqan kazzablar bilen bolghan orushta, qur'anni toluq yadliwalghan qariylardin köp kishi wapat bolup ketkendin kéyin, ebu bekri reziyellahu enhu qariylar tögep ketse, kéyinche, qur'an ayetlirini toplanip diwan qilishning qiyin bolidighanliqidin ensirep, pütün sahabilarning muwapiqetchiligi bilen qur'anning ayetlirini toplanip, uni kitab qilip öz yénida saqlaydu. Toplash ishini peyghember eleyhissalamning mexsus katibi we "kuttabulwehyi" komitétinin reisi zeyd ibni sabit reziyellahu enhu komitéti ezaliri bilen birlikte öz üstige alghan. Ebubekri reziyellahu enhu wapat bolghandin kéyin, qur'anni ikkinchi xelipe ömer reziyellahu enhu yénida saqlaydu. Ömer reziyellahu enhu wapat bolghandin kéyin, uning qizi (peyghember eleyhissalamning ayali) hefse reziyellahu enha öz öyide saqlaydu. Üchinchi xelipe osman reziyellahu enhuning waqtigha kelgende, musulmanlar arisida qur'anni qiraet qilishning usuli toghrisida bezi ixtilaplar chiqidu. Hetta qur'an köpligen qebililarning shiwiliride oqulup, qiraet, tejwid tereptin bezi xataliqlar körilidu. Bu waqitta osman reziyellahu enhu qur'anni hefse reziyellahu enhadin qayturup élip zeyd ibni sabit we abdullah ibni zobeyrler bashchiligidiki "kuttabulwehyi" ge buyrup, qur'an kerimni qureysh shiwiside bir nusxa yazdurup chiqidu. (qur'andiki ayetler we sürilerning tertiblerini peyghember eleyhissalam öz waqtida jibrail eleyhissalamning körsetmisi boyiche, "kuttabulwehyi" ge yazdurup saqlighan idi). Osman reziyellahu enhu bu bir nusxini 7 nusxigha köpeytküzüp, birini öz yénida saqlap qalidu, qalghan alte nusxisini mekke, sham, yemen, kufe, besre we behreyn qatarliq islam sheherlirige bir nusxidin ewetip béridu.

116.sual: qur'an kerimning süre ayet, kelime , herpliri

peyghembirimiz muhemmed eleyhissalamgha allah teripidin chöshürülgen qur'an kerim 114 süre, 6236 ayet, 77439 söz we 325743 heriptin terkip tapqan. Qur'an kerim barawer 30 parigha bölünidu. Uning her bir parisi ikki hizbiga, herbir hizbisi töt rob'igha bölünidu. Netijide qur'an 30 para, 60 hizb, we 240 rob'idin terkip tapqan bolidu.

117.sual:qur'an kerimning ilgiriki samawiy kitablardin artoqchiligi

qur'an kerimning ilgiriki samawiy kitablardin artoqchiligi köptur, emma biz bu yerde qur'anning 7 alahidilikinila bayan qilsaq shu yéterlik dep oylaymiz. Ular töwendikiche:

1 - qur'an kerimdin bashqa samawiy kitablarning hemmisi insanlar teripidin dégüdek özgertilish we bormilnishlarga uchrighan. Netijide, ularning allahtin chöshürülgen esli yoqalghan.

2 - qur'an kerim - samawiy kitablarning eng axirqisi bolup, u, ilgiriki samawiy kitablarning eslisini étirap qilghuchi we mezkur kitablardiki ilahiy telimatlar we sheret hökümlirining özgertilmey qalghanlirini küchke ige qilghuchi hem tesdiq qilghuchidur.

3 - qur'an kerim héchqandaq bir ilmiy heqiqetke zit kelmeydu. Belki uning bilen tamamen maslishidu. Zanimimizda meydan'gha kelgen ilmiy heqiqetler buni ispatlamaqta.

4 - qur'an kerim - muhemmed eleyhissalamning birdinbir daimliq möjizisidir.

5 - qur'an kerimning hökümliri ta qiyametkiche dawam qilidu we qet'iy özgertilmeydu.

6 - qur'an kerim - oqush we yadlashqa tolimu ungay kitabtur. U, tilgha éghir söz-kelimilerdin elwette xaliydur.

7 - qur'an kerim - uning ehkamliri bilen emel qilinidighan, tilawiti bilen ibadet qilinidighan alahide bir desturdur.

118.sual: qur'an kerimning séhriy möjizisi

qur'an kerimning kishilerni özige tartishtiki séhri küchige qedimdin ta hazirghiche héchkim inkar qilalighan emes. Bulupmu qur'an kerim muhemmed eleyhissalamgha chüshken waqittiki erebler ereb tilining bediy uslublirigha pewqul'adde mahir bolghanliqi seweblik ular qur'an kerimning bediylikini nahayiti yaxshi chüshinetti. Shunga qur'an kerimni birer qétim anglighan adem uning allah kalami ikenlikige iman éytishqa mejbur bolup qalghanliqini sézetti. Bu sewebtin ereb kuffarlirining kattibashliri öz tewelirini qur'anni anglashtin tosatti. Kuffar erebler qur'an kerimning kishilerge tonushluq birer uslub bilen emes, belki allahqa xas ilahiy uslub bilen kelgenliki seweblik, özlirining ataghliq edib we talantliq shairlirini ishqa sélipmu qur'an sürilirige oxshaydighan birer sürini otturigha chiqirip qur'an'gha taqabil turalmighandin kéyin, ular tewelirige chong yighin chaqirip, yighinda hemme birdek qur'an kerimni séhir déyishke ittitaqlashidu. Démek, öz waqtidiki pütün erebler qur'an kerimning séhri küchige qayil bolghan. Nurghunliri uni bir yaki ikki qétim anglash bilen musulman bolghan. Hetta musulman bolushtin ilgiri peyghember eleyhissalamgha eng qattiq dühmenlik körsetken we tash yürek dep atalghan ömer ibni xettabmu singlisidin qur'an kerimning tilawitini anglap qalghandin kéyin, köngli birdinla yumshap ketken we shu haman iman éytip musulman bolghan. Emma heqiqet xuddi kündüzdiki quyashtek roshen körinip tursimu, özlirining tekebburliqi seweblik imandin yüz örügenlermu az bolmighan.

119.sual: qur'an kerimning ilmiy heqiqetlerdin bergen xewerliri

1 - shamal we bulutlarning qozghilishi. Qur'an kerim bulutning shamallar arqiliq qozghilidighanliqini bayan qilip mundaq deydu: " allah shamallarni ewetip bulutni qozghaydu, andin uni asmanda xalighini boyiche tarqitidu, (gahi) uni tarqaq parchilargha bölidu, shuning bilen yamghurning bulutning arisidin chüshüwatqanliqini körisen, allah yamghurni xalighan bendilirining üstige yaghdurghan chaghda, ular derhal xushal bolup

kétidu " [rum sūrisi 48 - ayet]. Qur'an yene, shamallarning suparlirini heydeydighanliqini, andin uningdin éghir bulut hasil bolup, uningdin yamghur tamchiliri chūshidighanliqini bayan qilidu: " biz yamghurni heydeydighan shamallarni ewettuq. Biz buluttin yamghur yaghdurup silerni sugharduq, siler hergiz uni saqlashqa qadir emessiler" [hijr sūrisi 22 - ayet]. Yene qur'an kerimning bashqa ayetliride shamallarning bulutni qozghash bilen birge uni kōtirip mangidighanliqimu bayan qilin'ghan.

2 - asman jisimlirining eslide tuman ikenliki. Kishiler asman jisimlirining eslide tuman ikenlikini bilmeytti. Emma qur'an kerim buheqiqetni mundin burun qeyt qilghan. " andin u asmanni (yaritishqa) yüzlendi, halbuki, u tuman halitide idi, asman bilen zémin'gha: "ixtiyariy yaki ixtiyarsiz halda kélinglar (yeni emrimni qobul qilinglar)" dédi. Ikkilisi "ixtiyariy kelduq" dédi " [fussilet sūrisi 11 - ayet].

3 - ay nurining öchürülgenliki. Tetqiqatchilar ayniq eslide quyashqa oxshash yanidighan nurluq madda bolup, kéyin uning nuri öchürülgenlikini we kéchidiki ay nurining peqet qarshi tereptiki quyashning nuridin eks etken yoruqluq ikenlikini bayqidi. Halbuki qur'an kerim buheqiqetni alliburun élan qilghan: " kéche bilen kündüzni (kamali qudritimizni kōrsitidighan) ikki alamet qilduq, kéchining alamtini kōtürüwettuq, perwerdigaringlarning pezlini telep qilishinglar (yeni turmush lazimetliklirini tépish yolida seyi herikette bolushunglar) üçün, (kéche bilen kündüzning almishishi arqiliq künlarning, aylarning) yillarning sanini we hésabini bilishinglar üçün, kündüzning alamtini yoruqluq qilduq, (diniy we dunyawiy) ishlarning hemmisini tepsiliy bayan qilduq " [isra sūrisi 12 - ayet].

4 - hawa boshluqida okséginning kemliki. Kishiler hazirqi ilim - pen barliqqa kélishtin burun, biz nepes éliwatqan okséginni hawaning yuqri qatlamiridimu bar, dep guman qilishatti. Emma qur'an bu heqetni mundin burun élan qilghan: " allah kimni hidayet qilmaqchi bolsa, uning köksini islam üçün achidu (yeni uning qelbini iman'gha kéngeytip béridu), allah kimni azdurmaqchi bolsa, uning köksini shunche taraytiwétiduki, (iman éytish) uninggha goya asman'gha chiqishtinmu qiyin tuyulidu, iman éytmighanlarni allah mushundaq azablaydu " [en'am sūrisi 125- ayet]. Bu ayette, iman éytish qiyin kelgenlikdin köksi tarayghan kishi hawa boshluqigha chiqqanda okséginning kemlikidin nepisi siqilghan kishige oxshatilghan.

5 - her shey'ining jüp ikenliki. Tetqiqatchilar nabatatlarningmu janliqlargha oxshash jüp ikenlikini ispatlidi. Qur'an kerim mundaq dégen: "pütün shey'ilerni jup yaratqan, zémindin ünüp chiqidighan nersilerni, ularning özlirini we ular bilmeydighan nersilerning hemmisini jüp yaratqan allah barche noqsanlardin paktur" [yasin sūrisi 36 - ayet].

6 - sézimning téride ikenliki. Tibbiy mutixessislér aghriqni hés qilish peqet téride ikenlikini ispatlap chiqti. Qur'an bu ilmiy heqiqetni öz waqtidila élan qilghan:

" shübbisizki, bizning ayetlirimizni inkar qilghanlarni dozaxqa kirgüzimiz, ularning tériliri piship tügigen chaghda azabni tétitish üçün ornigha bashqa tére yenggüshleyimiz. ALLAH

heqiqeten ghalibtur, hékmet bilen ish qilghuchidur " [nisa sūrisi 56- ayet].

7 - déngizning ichki dolqunliri. Kishiler déngizlarning su üsti dolqunliridin bashqa ichki dolqunlarningmu barliqini bilmeytti, shundaqla su üsti dolqonlirining yuqiridin chūshken yoruqluqni tosiwélip, su tégide qarangghuluq peyda qilidighanliqini bilmeytti. Hazirqi pen - téxnika wasitiliri buni ispatlidi. Emma qur'an eng awwal buni ispatlighan idi: ﴿ ۞ ﴾ " yaki ularning (yaxshi dep guman qilghan) emelliri chongqur déngizdiki qarangghuluqqa oxshaydu, uni (yeni déngizni) qatmuqat dolqunlar we dolqunlarning üstidiki qara bulutlar qaplap turidu. (mana bu) qatmuqat qarangghuluqlardur, (bu qarangghuluqqa giriptar bolghuchi) qolini uzatsa barmaqlirini körelmeydu, allah nur ata qilmisa, kim bolmisun, nurni körelmeydu (yeni allah hidayet qilmighan adem hergiz hidayet tapmaydu) " [nur sūrisi 40 - ayet].

120.sual:gheyriy dindiki hazirqi zaman alimlirining qur'an'gha bergen bahaliri

gheyriy dindiki hazirqi zaman hersahe alimliridin nurghun kishiler rastchil meydanda turup qur'an kerim heqqide tetqiqat élip barghandin kéyin, ular qur'an kerim toghriliq chūshen'genlirini dadil otturigha qoyghan.

1 - sherqshunas sél mundaq deydu: " qur'anning uslubi tolimu ésil we üstündurki, u özining qaltis uslubi we tilawiti bilen uninggha iman éytqan we uninggha iman éytmay qarshi septe turghan xiristanlarning zéhnilirini özige jelb qiliwalmaqta"

2 - fransiyilik sherqshunas muris mundaq deydu: " qur'an - ilahiy hékmet insanlar üçün shundaq dunyagha keltürgen eng ewzel kitabtur. Uning heq ikenlikide shek yoq."

3 - sherqshunas léyon mundaq deydu: " qur'an dunyagha kelginige 14 esir ötti. Emma uning uslubidiki üstünliki xuddi u deslep dunyagha kelgen waqittikidek dawam qilmaqta, uningdiki héch nerse özgergini yoq"

4 - muris bukay mundaq dep yazidu: "qur'anni zamaniwi bilimlerge اساسlinip sap obiktip qanuniyet boyiche tehlil qilghinimizdimu, uningdiki mezmunlar bilen hazirqi zaman penni bilimlarning shunche birdek ikenlikini bayqaymiz. Bu bizni shundaq tonushqa ige qiliduki, muhemmed(aleyhissalam) yashighan dewrdiki bilim ehwalini nezerge alghanda, u dewrdiki kishilarning mushundaq bir eserni yézip chiqalishi mumkin emes."

5 - p.t. Xuis mundaq deydu: " qur'anni adem qanche köp oqusimu uningdin zirikmeydu. Her bir qétim uni oqughanda, deslep temsizdek bilinsimu, lékin uzun ötmeyla ademni pütünley özige jelb qiliwalidu. Uningda kishini heyran qalduridighan ajayib mezmunlar bolup, ademning qelbide uninggha qarita hürmet tuyghusi peyda qilidu. Uningdiki edebiy mezmunlar, meqsetler bir - birige oxshamaydu. Keskin, heywetlik jaylirimu we sürlük jaylirimu bar. "

6 - ajis. J. Apélli mundaq deydu: " men barche eqil - parasitim bilen qur'andiki mol

bilimler we xilmu xil wezinler üstide izdendim. Uningdiki wehiylarning öz mezmunidin bashqa qapdash hem wezinlik ibariler jehettin alghandimu, qur'an insaniyetning qimmatlik medeniy bayliqidiki intayin etiwariq edebiy eser bolushqa tégishlik."

altinchi bap. Teqdir - qaza we qederge iman keltürüş

121.sual: teqdirning menisi

kainat we kainattiki barliq shey'iler texminen heriket qilmaydu, kainatta birer ish tasadipi yaki ehmiyetsiz peyda bolup qalmaydu. Allahning ilmi, ishlar yüz birishtin ilgiri bileleydighan ezeli bilishdur. Allah taala u ishlarning zamani, orni, miqdari, shekli, xususiyetliri, süpetliri we ehwalini teqdir qildi. U ishlarning (yeni kainatta yüz biridighan ishlarni) yézip xatirlidi, héchqandaq bir nersini untup qalmidi. U ishlar allahning iradisi we qudirti bilen allah teqdir qilghan shekilde yüz biridu yaki peyda bolidu. Allah taalaning bir nersini teqdir qilshining menisi, töt heqiqetni ispatlashni öz ichige alidu.

Birinchi: allah taala ishlarni peyda bolushtin yaki yüz birishtin ilgiri bilidu, allahning ilmidin héchqandaq bir nerse qéchip qutulalmaydu. Allah ishlarni sadir bolushtin ilgiri, qandaq sadir bolidighanliqi, qachan we qeyerde sadir bolidighanliqini bilidu.

Ikkinchi: kainatta sadir bolidighan nersilarning hemmisi allahning ötkür xahishi we iradisi bilen sadir bolidu. Ish heriket élip barghan yaki söz qilghan kishi bu dairidin chiqip kitelmeypu.

Üchinchi: kainatta her bir nerse allahning mexluqidur, allahning qudirtining tesiridur, yartish ishlarida allahning shiriki yoq.

Tötinchi: allah taala kainatta yüz bérighan ishlarning hemmisini qedimdin tartip " lewhulmehpuz " din ibaret qéshidiki bir kitapqa xatirlidi.

122.sual: teqdirge iman keltürüş

teqdirge iman keltürgenlik ilahi kamaletning teqezzasigha iman keltürüshtur. Islam dini élip kelgen teqdirge ishinish mesilisi bext teleyge yaki tasadipiliqqa ishinish emes, u ilahi kamaletning teqezzasigha ishinishtur, islam eqidisi ilahi kamaletning teqezzasi bilen alahide bolghan. Kainatta yüz biriwatqan ishlarning hemmisi bu ilahning teqdiri, kontirolliqi, iradisi, bilishi we hikmet teqezzasi bilen bolidu, teqdirge iman keltürüş mana mushundaq bolidu.

Teqdirge iman keltürüş dégen allahning ilmining kengliki, iradisining omumluqi, qudirtining kengirliki, kainattiki her qandaq bir nersining ilahi ikenlikige ishinishtur. Kainatta yüz biriwatqan yaki sadir boluwatqan ishlar ilgiriki pilan, qedimqi tedbir, hemmini bilgüchi, hemmidin ghalib zatning teqdir qilishgha binaen bolidu.

123.sual:qaza

qaza- allahning shu aldin'ala bilgini we belgiliginige asasen, kainatta bolidighan barliq

hadisler we insanlar teripidin sadir bolidighan ish - paaliyetlerni wujutqa chiqirishi démeaktur.

124.sual: qaza we qederning menisi

qaza we qederning menisi - bezi kishiler chüshen'gendek, allahning özi teqdir qilghan nersisige bendilerni zorlighanliqi emes. Belki uning eksiche, insan xalighan ishni qilish yaki qilmasliqta mutleq erkindur. Allah shunga insan'gha herqandaq ishlarni qilish yaki terk étishte erkin irade, xahishni we uninggha yéterlik qabiliyetni bergen. Birer ishni qilishda erkin bolalighan adem, uni terk étishtimu erkindur. Allahning, birer bendining kélichekte qilidighan ishlirini aldin'ala bilip uni shundaq teqdir qilghanliqi we emeliyette bu ishlarning allahning bilgini we belgiligini boyiche wujutqa chiqip emelge ashqanliqi u bendining iradisi we xahishining sirtida bolghan ish emes. Belki bendining irade we xahishigha asasen emelge ashqan ish. Chünki insanda her qandaq bir ishni qilish yaki terk étishte erkin irade bar.

125.sual: qaza we qederge iman keltürüş nimilerni öz ichige alidu?

Qaza we qederge iman keltürüş islam dinida iman keltürüşke buyrulghan alte imanning biridur. Qaza we qederge iman keltürmigen, ishenmigen ademning imani qobul emes. Qaza we qederge iman keltürüş töwendiki 4 heqiqetke ishinip étiqad qilishni öz ichige alidu. Ular töwendikiche:

1 - kainatta bolup turghan herqandaq paydiliq hadisler, mesilen: yamghurlarning yéghishi, ziraetlerning mol husul bérishi, derexlerning méwe bérishi dunyada yüz bérup turghan her qandaq ziyaliq hadisler, mesilen: yer tewresh, waba, qorghaqchiliq, su apiti qatarliqlarning hemmisi allahning teqdiri we qazasi bilen bolidu. Bu hadisilerni we ularning seweblirining hemmisini allah yaratqandur, dep ishinish.

2 - dunyadiki her qandaq yaxshiliqlar, mesilen: tinchliq, amaniq, ten saqliqi, xatirjemlik, bayashatliq we uningdiki her qandaq bextsizlikler, mesilen: urush, ölüm, késellik, dert, japa - musheqqetler hemmisi allahning teqdiri we qazasi bilen bolidu, bularni we bularning seweblirining hemmisini allah özi yaratqan, dep ishinish.

3 - mexluqatlarning yürüş - torush, yéyish - ichish we bashqa barliq ishlari peqet allahning teqdiri we qazasi bilen bolidu. Allah bu ishlarni yaritish bilen birge insanlarga ularni qandaq yosunda qollinish ixtiyarini we qabliyitini bergen, dep ishinish.

4 - insanlarning qolidin kélidighan her qandaq yaxshiliq we yamanliqni teqdir qilghuchi allahdur. Lékin bu ishlarning herqaysisini qilish yaki terk étish insanlarning ixtiyarida bolup, bu ixtiyarni ulargha allah bergen, dep ishinish.

126.sual:teqdirning meydanliri

teqdirning meydanliri üç türlük bolidu:

birinchi:kainatta yüz biriwatqan ishlar: orbitilarning aylinishi, seyyarilarning herkiti,

shamalning yönülüşü, bulutlarning tiz sür'ette heriket qilishi, yamghurning chüshishi, kéche - kündüzning almishishi, zerre chaghliq nersidin tartip alem boshluqidiki quyash sistimisigha qeder xilmu- xil ösümlük we jansiz nersilerde yüz biridighan omumi kainat nizamigha alaqidar.

Ikkinchi :yaritlshimiz we hayatimizdiki biz arlshalmaydighan meydan: insanlarga alaqidar bolghan meydandur; néme üçün yartilduq? Néme üçün insan süptide yartilduq? Néme üçün birsi er yene birsi qiz qilip yartilduq? Néme üçün bu uyghurdin u ereptin yartildi? Néme üçün bu bu yerde u bashqa orunda we bashqa waqitta yartildi? Néme üçün buning renggi aq yene birsining qara? Néme üçün bu zerek yene birsi galwang? Néme üçün buning qeddi qamiti uzun uning pakar? Néme üçün bu 100 yil ömür kördi, yene birsi yash turupla ölüp ketti dégen sahede insanlarning héchqandaq iradisi yaki ixtiyarliqi bolmaydu!. Bu suallargha ilahi irade we ilahi teqdirdin bashqa jawap yoq. Allah taala teqdir qilidu, xas qilidu, tallaydu we irade qilidu.

Üchnichi: ixtiyari ishlirimiz: ixtiyari ishlar meydan; mubah we itaet ishlardin: yimek - ichmek, kiyim - kéчек, namaz oqush, ramizan tutush, jihad qilish, zakat birish, allahni eslesh, gunah ishlardin: oghurluq qilish, pahishe qilish, haraq ichish, jazane bilen shughullunushqa oxshash insan öz könglide erkin irade, ixtiyarliq we iqtidarini his qilidighan ishlar. Dimek insan öz könglide erkinlik we ixtiyarliqni his qilidighan meydanlar ixtiyari meydanlar qataridin hisaplinidu. Bu meydanmu nahayiti kengridur. Siz bu ixtiyari meydanda qandaq heriket qilisingiz bolidu, toghra yolda mangamsiz yaki xata yolda mangamsiz u sizdiki ixtiyar. Bu meydan chemberches yumilaq dairige oxshaydu, bu meydanda qandaq qedem tashlisingiz siz hör. Insan'gha birilgen bu hörlük meydanida mejburlash deydighan ishlar qet'i yüz bermeydu. Özimizde ixtiyarliq we qudretni his qiliwatqan bu ishlar allahning bilishi, ilgiri yézip qoyushi, iradisi we ötkür qudriti bilen bolamdu? Emma allah taalaning bu ishlarni sadir bolushtin ilgiri bilishi, uni lewhulmehpuzda yézip qoyishi musulmanlar arsida birlikke kelgen mesile.

127.sual:teqdir heqqidiki ixtilapi mesile

bir pikirge kilelmigen mesile: insanlarning qiliwatqan ishliri insanlarning öz iradisi we qudirti bilen bolamdu? Yaki allahning iradisi we qudirti bilen bolamdu? Yaki allah bilen insanlar arsida ortaq bolamdu? Perwerdigargha alaqidar teripi qaysi? Insanlarga alaqidar teripi qaysi? Bashqiche uqum bilen éyitqanda: allah taala insanlarning hemme ishlirining itaet we gunah bolushini irade qilamdu? Insanlarning qiliwatqan ishlirini allah yarattimu? Yaki insanlarning özliri ixtiyari bilen yarattimu?.

128.sual: qaza we qederge iman keltürüşning shekli

1 - insanlarning béshigha kelgen késellik, dert - elem, balayapet, yoqsulluq we japa - musheqqetlarning hemmini allahning teqdiri we iradisi bilen bolidu, dep ishinish bilen

birge bulardin qutulush üçün qolidin kelgen seweblarning hemmini qilish, allahqa ularni kötüriwétishini sorap dua qilish we bularning sewebidin (yeni yuqiriqi külpetlarning sewebidin) tartqan japalarning bedilige allahning sawab bérídighanliqigha ishinish imanning jümlisidindur.

2 - insanlarga yetken késellik, ajizliq we yoqsulluqlarni "allahning teqdirighu" dep ulardin qutulush üçün seweb qilmasliq chong xataliqtur. Chünki allah yuqiriqi külpetlerni yaratqan bolsa, insanda eqil bilen iradinimu yaratti. Insanning allah bergen bu eqil, irade bilen seweb qilishimu imanning jümlisidindur.

3- kainatta bolidighan herqandaq hadise, insanlarning qilidighan yaxshiliq - yamanliq herqandaq ishliri allahning teqdiri we qazasi bilen bolidu. Insan herqandaq ishni qilishta yaki qilmasliqta allah bergen ixtiyar bilen erkindur. Lékin allah yaxshi ishlarga raziki, yaman ishlarga razi emestur.

129.sual: qaza we qederge iman keltürüşning hékimiti

qaza we qederge iman keltürgen kishi kainat we uningdiki barliq shey'ilarning eng küchlük bir ilahiy qanunning himayisi astida heriket qiliwatqanliqigha we hemme ish allahning teqdiri we qazasi bilen bolidighanliqigha chin ishinidu. Netijide, uning béshigha birer bala - qaza yaki éghir külpetler kelse ah urup özini yoqitip qoymaydu, birer muweppeqiyet qazansa xoshalliqtin özige ishinip körenglep ketmeydu. Chünki u hemmini allahtin dep bilidu. Shunga u, bala - qaza yetkende sebir qilidu, muweppeqiyet qazan'ghanda allahqa shükür qilidu. Insan meghlubiyetke ah urup ketmeydighan we muweppeqiyetke körenglep ketmeydighan derijige yetkende, u heqiqi piship yétilgen bolidu. Iman ene shundaq ésil erlerni yaritidu.

130.sual: qaza we qederge iman keltürüşning paydisi

qaza we qederge iman keltürüşning eng chong paydisi - musulman bolushning sherti bolghan 6 imanning toluqlinishidur. Chünki qaza we qederge iman keltürmigen kishi musulman bolalmaydu. Qaza we qederge iman keltürüşning bashqa paydiliri töwendikiche:

1 - meghpiret. Qaza we qederge iman keltürgen kishining gunahliri meghpiret qilinidu. Peyghember eleyhissalam bu heqte mundaq deydu: "mumin'ge aghriq, charchash, késellik, qayghu - hesret, hetta kichik bir ghem yetse, shuning bedilige alle taala u muminning xataliqlirini kechüridu." (muslim 2573)

2 - sawabliq. Qaza we qederge iman keltürgen kishige sawab bérilidu. Allah bu heqte mundaq deydu: "(béshigha kelgen ziyan - zexmet, musibetlerge) sebir qilghuchilargha (jennet bilen) xushxewer bergin. Ulargha birer musibet kelgen chaghda ular "biz allahning égidarchiliqidimiz, chuqum allahning dergahigha qaytimiz" deydu. Ene shular perwerdigarining meghpiriti we rehmitige érishküchilerdur. Ene shular hidayet

tapquchilardur" [beqer sūrisi 156 - 157 - ayete].

3 - qanaet we keng qursaqliq. Qaza we qederge iman keltürgen kishi qanaetlik we keng qursaq bolidu. Peyghember eleyhissalam mundaq deydu: " pul - malning köp bolghini bayliq emes, belki nepsning qanaetchan bolghini bayliqtur. " (buxari: 6446)

4 - shijaet. Qaza we qederge iman keltürgen kishi her qandaq bir qiyinchiliqqa shijaet bilen taqabil kélidu, özining heq - hoquqini qoghdash yolida allahning gheyridin qorqmaydu. Chünki u, ejel allahning ilikide ikenlikige chin ishinidu - de, bashqilarning qolidin kélidighan xewp - xeter we ziyan - zexmetlerdin qorqup qalmaydu.

5 - sewrchanliq. Qaza we qederge iman keltürügen kishi sewrchan bolidu, ötkenlerge hesret - nadamet chekmeydu. Chünki u hemme ishning allahning teqdiri we qazasi bilen bolidighanliqigha ishinidu.

6 - ümidwarliq. Qaza we qederge iman keltürgen kishining köngli xatirjem we rohi ümidwar bolidu. Chünki bundaq kishiler her qandaq qiyinchiliqtin kéyin ongayliqning barliqigha, bashqa kelgen musibet, japa - musheqqetlerning bedilige sawabning barliqigha ishinidu - de, ongushsizliqlargha, külpetlerge we chong qoldin bérishlerge uchrihandimu, ah urup özlirini yoqitip qoymaydu. Belki ümid bilen temkin halda xatirjem ömür süridu.

131.sual: ixtiyarliq bilen mejburi arsidiki insan

insan qiliwatqan ishlerida ixtiyarimu yaki mejburmu? Dégen sual toghrisida pelsepichiler we dinlarning köz qarishi xil bolmaqta. Bu sual pelsepe yaki din saheside insanni heyretke salmaqta, izden'güchilerni ikkilendürmekte, her sahediki kishlerni bugün'ge qeder meshghul qilmaqta.

Bu jehette normal yol tutquchilar " ehl sünne " köz qarshidikiler bolup ularning köz qarshi mundaq:

1- biz eqil we hissi ezalirimizning zörürlikini bilimiz. Biz irade we iqtidarimizgha tayinip ixtiyari ishlarni qilalaymiz, ong terepke herketlenmekchi bolsaq, bu herkitimiz sol terepke bolup qalmaydu, nan yiyishni irade qilsaq topa yep salmaymiz, mesjidke barmaqchi bolsaq haraqxanigha bérip qalmaymiz, biz shotidin chiqiwatqan kishi bilen tuyuqsiz yiqilip chüshüp ketken kishining herkiti arsidiki perqni bilimiz, birinchisi (yeni chiqquchi) herkitide ixtiyari, ikkinchisi ixtiyari emes.

2- allah taala bizde irade we qudret dégen nersini yaratti, biz u ikki nerse bilen ishlimizni orundialaymiz, bizdiki irade we qudret bizning dunya we axirette mes'uliyetke tartilshimizning asasi, mukapat bilen jaza mushuninggha alaqidardur.

3- yuqrida déginimiz, allah taala hemme nersini yaratquchi, kainattiki her bir nerse allahning qudirti we iradisi bilen yartilghan dégen sözge zit kelmeydu. Chünki allah taala insanni, insandiki küch -quwwet, maddi we meniwi süpetlerni yaratquchidur.

4- bu itibar bilen insan özining ishlerini öz ixtiyari, iradisi we qudirti bilen peyda qilghandek, allah insanlarning ishlerini yaratquchi diyeleymiz. Chünki allahning qanuni

nersilerni sewep we wastilar arqiliq yartishtur, bu seweplarning qataridin allahning insanda yaratqan qudret, irade we ixtiyarligidur.

132.sual: insandiki ixtiyarlik bilen mejburluq toghirisida qur'an kerimning bayani

1- qur'an kerim we hedis sherif yüz nechchiligen bayanlirida ishlarni insan'gha nisbet berdi. " emel qilidu, ibadet qilidu, jihad qilidu, ishinidu, kapir bolidu, islah qilidu, buzidu".

2- dunya-axirette yaxshiliqqa irshish yaki dunya- axirette jazagha uchrash insanning qilghan ishlirigha munasiwetlik. Netije sewepke alaqidar. Eger insan ixtiyari ishlirini özi qilghuchi bolmisa allah uni hisapqa tartmaydu we jazalimaydu. Kim allah taalani insanning iradisi, qudirti yaki tesiri yoq ishlarda azaplaydu dep guman qilsa xatalashqan bolidu.

3- qur'an kerim insanning tallaydighan, terjih qilalaydighan iradisi (yeni birsini yene birsidin küchlük dep qaraydighan iradisi) we ixtiyarining barliqi, shundaqla bir ish qilalaydighan we tesir körsiteleydighan küch- quwwétining barliqini ispatlidi. Biraq bu küch -quwwet we irade allah taalaning qudirti we iradisidin élin'ghan, bu ikki nerse allah taaladin musteqil emes.

133.sual: insanda ixtiyarlik yoq dégüchilerning, ilahning bilishning ilgiriliki toghrisida gumani köz qarishi

insandin yüz bérédighan yaki yüz bermeydighan ishni ilahi bilishning ilgiri bolushi (yeni allahning alliburun bilishi) insanning ixtiyarligini yoqutup qoyidu dep qaraydu. Bu shek birqanche tereptin orunsiz:

1- allah taala ishlarni öz haliti boyiche bilidu. Yeni bir insanning bu gunahni öz iradisi we ixtiyarliqi bilen qilidighanligini bilidu. U ish allahning bilishge qarita yüz biridu.

2 - "bilish" peqetla échip bérédighan süpettur. U tesir körsetküchi amil emes, tesir körsetküchi allahning iradisi we qudirtidur. " bilish" bolsa melumatlarning heqiqitini échip béridu. U bir nersining heqiqitini öz eyni ekis ettürüp bérédighan eynekke oxshaydu. " bilish" bir nesini peyda qilmaydu.

3- eger bir ishning yüz birshini yaki yüz bermeslikini aldin'ala bilish bir ishning mejburi bolushini teqezza qilidighan bolsa, elwette allah taala öz ishlirigha mejburlan'ghuchi bolup qalatti. Chünki her qandaq ish allahqa nisbeten melumdur. Biraq allah taala barliq ishlirida ixtiyardur.

134.sual: eger insanning ixtiyari ishlarda iradisi bolidighan bolsa bu iradining allahning iradisi bilen qandaq alaqisi bar?

Insanning iradisi allahning iradisi bilen bolidu, insanning küch quwwiti allahning qudret

yartip bérishi bilen bolidu.

Yoqarqi gipimizge ralliq shahid bolalaydu. Insan ixtiyari ishilirida özide iradining barliqini his qilidu, shuning üçün bir ishni qilishqa niyet qilidu, u ishlarni deslepte oylaydu, netijisini eqli bilen ölcheydu, andin kéiyin qilishqa yaki qilmasliqqa irade baghlaydu. Eger qilishni irade qilib qalsa ixtiyari halette qedem basidu, xalimay qalsa bu ishtin yüz örüydu. Shundaq turughluq bezide özi qiziqiwatqan bir ish toghurluq könglide üshtümtut özgirish peyda bolidu, shuning bilen iradisini özgertip, köz qarshini bashqa terepke buraydu.

Insanning iradisini insanning cheklik qudriti we kemtuk taqiti dairige élip turidu, insan qanchilighan nersini irade qilidu, heriket qilidu, biraq raliqqa ashmay qalidu, qanchilighan nersiler insan oylighanning eksiche yüz béridu. Qanchilighan nersiler irade qilmisimu yüz béridu. U yaxshi köridighan qanchilighan nersiler japa tartmisimu yügürüp kilidu.

Dimek insanda xususi irade we ixtiyarlıq bar, biraq u irade we ixtiyarlıq allahning iradisidin élin'ghan, insanning iradisi allahning iradisidin musteqil emes. Ilahi irade bilen insanning iradisi arliqida norghun perq bar:

insanning iradisi mexluq, allahning iradisi yaratquchi;

insanning iradisi egeshküchi irade, allahning musteqil irade;

insanning cheklik irade, allahning mutleq irade;

insanning kemtük irade, allahning toluq iradidur.

135.sual: insanning qudriti ishlarning yüz birshide tesir körsitelemdu yaki tesir körsitelmemdu?

Eger insanning qudriti tesir körsiteleydu diyilse, u chaghda allahning qudriti bilen insanning qudriti ispatlap qoyush bilen shérık keltürüş haliti yüz béridu. Eger insanning qudriti tesir körsitelmeydu disek insan ixtiyarsiz mejburi bolup qalidu dégen sualda köpligen kishler heyran bolup turidu.

Biz deymizki: ishning yoqluqtin barliqqa kilishi allahning insanda orunlashturghan küch qudririning wastisi arqiliq yartilghan. Yeni barliq netije we mexluqlarni sewep we waste arqiliq yaratqandek, insandiki küch- qudiret allahning u ishni yartishtiki sewebi we wastisi bolidu dégenlikdur.

Insanning qudririgha tesir körsitish süptini qoshqanliq shérık keltürgenlik emes, bolmisa barliq seweplerni ispatlash shérık hisaplinip qalidu.

136.sual: insanda ixtiyarlıq yoq digen eqidining ziyni

insan hör, irade qilghuchi, küch- quwwetke ige, paaliyetchan mexluq. Insanni mushundaq süpette yaratquchi allahdur. Undaqa insanning paaliyetchanlighi bilen allahning omumiyüzlük paaliyetchanlighi(qilghuchi) ikenliki ottursida ziddiyet yoq.

Insanda ixtiyarlıq yoq dégen xata eqide birer jemiyyette tarqilip ketse, teb'iy halette

hökümran küchlerge xizmet qilidu, uninggha xelqlerni boysundurup béridu, xelqni suslashturup boshashturwétidu. "teqdir mushundaq iken, nesibimiz mushundaq oxshaydu"! Deydighan xata angni tarqitidu.

Insanda ixtiyarliq yoq deydighan xata eqide, kishlerde ralliqqa boysunush, emeliyette yüz bergen xorluqqa teslim bolush éngini tarqitidu. Bu eqididiki kishler özgirishke yaki özgertishke urunmaydu yaki qarshi turushqa keskin irade baghlimaydu. Insanda irade we qudret bar dep qarighan kishi özgertidu we qarshi turidu. Emma özini teqdir shamal qozghighanda uchup kitidighan pey dep qaraydighan kishide pasatchiliqqa qarshi turush iradisi yaki xorluqni özgertishke urunush iradisi tépilmaydu.

Biz néme ish qilalaytuq dégen petiwani peyda qilip, ajizliq, horunluq, qorqunchaqliq we mes'uliyettin qéchish bilen kishler özlirining mes'uliyetni öz üstige élish awarichiliqidin aram tapturidu.

137.sual: insanda ixtiyarliq yoq digen eqidige qandaq qarash kirek?

Bilimlik we medeniyetlik kishler, musulmanlar arsida tarqilip ketken "insanda ixtiyarliq yoq, insan mejburi qanun nizam astida yashaydu" dégen xata eqidige qarshi turmaq lazim. Bu xata eqide insandiki ijadiyet rohi, qaramliq rohini óltüridu, insanda töwen sharait bilen razi bolush éngini peyda qilip, yuqriga intilish rohini yoqtuwétidu.

Insan'gha ixtiyarliq bermeydighan, mejburi nizam astida yashashqa ündeydighan her qandaq xata éqimgha qarshi chiqmaq lazim. Insanning erkin, hör, küch - quwwetke ige, ixtiyarliq hoquqi bar mes'ul mexluq ikenlikini, uning shamalda uchup kitidighan pey emeslikini, dunya we axirette uning qilghan ishleridin bashqisining payda yetküzelmeydighanliqini ilan qilish üçün, insanda ixtiyarliq yoq, u shu ishlarni qilishqa mejburi deydighan xata eqidini ret qilshimiz lazim. Allah qur'anda: "insan peqet özining ishligen ishining netijisini köridu" deydu, (süre nejm- 39- ayet).

138.sual:allahning bendilirini hidayet qilshi yaki azghun qilishi

bendilerni toghra yolgha hidayet qilish yaki uningdin azduriwétish allahtindur. Allahtin bashqa héchkim uning iznisiz hidayet qilalmaydu we azduralmaydu. Allah bu heqte mundaq deydu: " özining yaman emeli chirayliq körsitilgen, shuning bilen uni chirayliq hésablighan kishi (hidayet tapqan kishi bilen oxshashmu?) allah heqiqeten xalighan kishini gumrah qilidu (xalighan kishini hidayet qilidu). Shunga sen ular üçün (yeni iman éytmişliqliri üçün) qayghurup özüngni halak qiliwalmighin, allah heqiqeten ularning qilmishlirini bilip turghuchidur " [fatir sürisi 8 - ayet]. Buninggha asasen, sheytanlarning insanlarni azdurushi peqet allahning teqdiri we izni bilen bolghan bolidu. Chünki allah qandaqla bir ademni hidayet qilishni xalisa uning qelbini toghra yolgha yétekleydu. Bu

arqiliq u hidayet tapidu. Allah qandaqla ademning azghun bolushini xalisa uninggha sheytanlarni musellet qilidu - de, sheytanlar uninggha uning yaman ishlerini yaxshi körsitish arqiliq uni azdurup kétidu. Netijide hidayet qilish we azdurush allahtin bolghan bolidu. Allah mundaq deydu: "kimki méhriban allahni yad étishtin (yeni qur'andin) yüz örüydiken, biz uninggha sheytanni musellet qilimiz, sheytan uninggha hemrah bolidu. Shühbisizki, sheytan ularni toghra yoldin tosidu" [zuxrup sürisi 36 - 37 - ayetler].

139.sual: hidayetning türi

qur'an kerimning istémali boyiche, hidayet ikki türlük bolidu: biri yol körsitish menisidiki hidayet, yene biri muweppeqiyetke érishtürüş menisidiki hidayet. Aldinqisi, siz yol sorighan kishining sizge siz barmaqchi bolghan jaygha élip baridighan tüz yolni éniq sherhlep körsitip qoyghinigha, kéyinkisi, uning sizning qolingizdin tutup, siz barmaqchi bolghan jay eger yiraq bolsa mashinisigha olturghuzup, sizni shu jaygha apirip qoyghinigha oxshashtur.

Peyghemberlarning wezipisi kishilerge jennetning yolini körsitip béríp, ularni shu yolgha chaqirishtin ibaret. Allah bumenini ipadiligen halda, peyghember eleyhissalamgha xitab qilip mundaq deydu: " shuningdek (yeni bashqa peyghemberlerge wehyi qilghandek) emrimiz boyiche sanga qur'anni wehyi qilduq, sen (wehyidin ilgiri) qur'anning we imanning néme ikenlikini uqmaytting, lékin biz qur'anni bir nur qilduqki, uning bilen bendilirimizdin xalighan kishilerni hidayet qilimiz. Shek - shühbisizki sen toghra yolgha bashlaysen " [shura sürisi 52 - ayet]. Emma muweppeqiyetke érishtürüş menisidiki hidayet allahtin bashqisining qolidin kelmeydu. Buheqte allah muhemmed eleyhissalamgha xitab qilip mundaq deydu: "shühbisizki, sen xalighan adimingni hidayet qilalmaysen, lékin allah xalighan ademni hidayet qilidu, allah hidayet tapquchilarni ubdan bilidu" [qeses sürisi 56-ayet]. Hazir biz toxtiliwatqan hidayet peqet allahningla qolidin kélidighan, muweppeqiyetke érishtürüş menisidiki hidayettur.

140.sual: allah bendilirini qandaq hidayet qilidu we qandaq azduridu?

Allah toghra yolgha hidayet tépishni xalighan kishini uninggha hidayet qilish bilen birge u kishige toghra yol tépishning wasitilirini ongaylashturup béridu. Chünki " allah hidayet tapquchilarni obdan bilidu" hidayetni xalimay azghunluqni özige rawa körgen kishige, allah azghunluqni nisib qilidu we uning yollirini ongaylashturup béridu.

Chünki toghra yolgha hidayet tépish peqet yaxshi niyet we yaxshi emellerning netijisidir. Allahning bir ademni toghra yolgha hidayet qilghanliqi u kishige eng katta német ata qilghanliqidur. Dunyada toghra yolgha hidayet tépishtin zor utuq yoqtur. Allahning bu katta némiti hergizmu uninggha intilmestin, arzu qilinmastin we soralmastin bérilmeydu. Shunga, allah, gunahlirigha tewbe qilip allahning yoligha egeshküchilerni

hidayet qilidu. Allah, toghra yolgha hidayet tépishni xalimay, özlirining qingghir yollirigha razi bolup, dindin özaqlashquchilarni hidayet qilmaydighanliqi heqqide mundaq deydu: "kimki özige toghra yol éniq bolghandin kéyin, peyghemberge(yeni uning emrige) muxalipetchilik qilidiken, möminlerning yolidin gheyrige egishidiken, uni öz yoligha qoyup bérimiz, jehennem néme dégen yaman jay!" [nisa sürisi 115- ayet].

141.sual:teqdir mesliside chékidin ashurwétish we bixestelik qilishning peyda bolishi

teqdir mesliside xilmu- xil pirqilarning eqidisige kirgen chékidin éshish we bixestelik qilishtin ibaret burulush töwendiki töt amil sewebidin yüz bergen:

1) ilahi süpetlerge bolghan köz qarashning tarliqi: chékidin ashurwétish we bixestelik qilishning birinchi ispatliridin birisi allah taalaning süpetlirige tar köz qarash bilen qarashta körünidu. Chünki insanda ixtiyarlıq yoq dep qarighuchilar; allah taalaning iradisining omumliqi, qudirtining omumliqi, mülkining kattiliqi, ilahliqining mükemmelliki, kainattiki her bir nersini kontrol qilib turghuchi ikenliki, her bir nersining yaratquchisi, her bir nersini teqdir qilghuchi, her bir nersini pilanlighuchi ikenlikige qaridi.

Bu nuqtidin ular allahning mülkide allahning iradisiz we biwaste qudirtisiz birer ishning yüz birishini yiraq sanidi. İnsanlar qiliwatqan ishlarning hemmisi - gerche insanlarga köchme meniside nisbet birilsimu - emeliyette allahning ishidur dep qarashti. Biraq bular allahning mukemmel adilliq, toluq hikmet we kengri rehmet igisidin ibaret allahning süpetliridin bolghan mohim bir terpige diqqet qilishmidi. Allah taala qandaqmu özi qilghan, insanlar qilmighan ishlar bilen insanni mes'uliyetlikke tartsun? İnsanlar qilmighan ishlarga qandaqmu ularni eyiplisun? Bularning köz qarishi boyiche bolghanda insan teqdir qolidiki saymandin bashqa nerse emes.

Insanda mutleq ixtiyarlıq bar dep qarighuchilar: bular allahning adilliq, héch bir mexluqqa zulum qilmaydighanliqi, héch bir mexluqni qilmighan bir ish bilen jazalimaydighanliqi, allahning ehmiyetsiz bir ishqa buyrup tosmaydighanliqi, insanlar qiliwatqan ishlarni allahning yartishining mumkin emesliki, insanlardin sadir boluwatqan gunah we xataliqlarning allahning iradisi we allah terpidin sadir bolushning mumkin emeslik terpige qarashti. Chünki allahning qebih ishlarni teqdir qilish we irade qilishtin adil, hikmetlik we rehmidil ikenlik terpige qarashti.

Bu xil köz qarastikiler, eger biz allah taalagha nisbeten mutleq irade, toluq qudretni ispatlap qoysaq, u waqtida allah taalaning adaliti we hikmitini kemsitken bolimiz dep qaraydu. Chünki insan bularning neziride itaet we jinayet (yeni yaxshiliq we yamanliq)ni yaratquchidur, allah taala bunimu yaratmighan, unimu yaratmighan we héch birsini irade qilmighan.

Bularning köz qarshida allah taala mömin bendillirige dunyada nimet ata qilghan bolsa

kapirlarghimu oxshash ata qilghan. Chünki allah insanlarga peyghember ewetti, ish qilish imkaniytini yartip berdi, buning özi öz ixtiyari bilen iman éytip yaxshi ish qildi. Awu öz ixtiyari bilen kapir bolup yaman ish qildi, allah imanni buninggha we uninggha söyümlük qilghan we kufirliq, pasiqliq, guna ishlarni yaman körsetken idi. Biraq möminler allah yaman körsetken nersini yaman kördi, kapirlar bolsa ekische ish élip bardı.

Bu arqiliq bu xil köz qarastiki kishler allahni bir terepte aqlap, mutleq irade, qudret we yartish tereptin sel qaridi.

Insanda ixtiyarlıq yoq digüchiler; allahning mülkining mukemmellik süptige qarashlı. Mutleq ixtiyarlıq bar digüchiler; allahning ulughluq we maxtashqa sazawerlik süptige qarashlı. Emeliyette: allah taalagha padishahlıq we maxtash mensuptur.

2) insanning özige bolghan köz qarshining tarlıqi: bu amil birnichi amilgha munasiwetlik, chünki kainatta ikki xil körünüş bar:

(1) qilghuchi, hergiz tesirlinip qalmaydu, u allahdur.

(2) qilin'ghuchi, u hergiz qilalmaydu, u jansız nersiler we shu menidiki nersiler.

Insan bu ikki xilning qaysi birsige nisbet bérilidu?

Emma allahning adıllıqi, hikmiti, rehmiti we zulum, ehmiyetsiz ishlardin pak ikenliki pikir we tuyghullirini igelliwalghan kishler, insanni öz ishida tesirlenmeydighan xalis qilghuchi itibari bilen qarap, insan öz ishlirini öz iradisi we qudirti bilen yartidu diyshidu.

Bularning neziride insan allah irade qilmisimu, özi irade qilghan nersini yalghuz qilalaydu, allah xalisimu allahqa asiylıq qilalaydu, eger insan xalisa özi toghra yolgha bashliyalaydu yaki azduralaydu.

Allahning padishahlıqining kattılıqi, iradisining ötkürliki, qudirtining omumiliqi pikir we his tuyghullirini igellep ketken kishler, insanni eslide bir ish qilalmaydighan tesirlinidighan mexluq dep qaraydu, insanni saymanning ornidiki nerse diyshidu. Ular insanning herkitini derexning lingshıghan herkitige oxshatti, insan bir ishni qılsa köchme meniside qilidu dep qaraydu. Yoqarqi her ikkili goruhtiki kishler bu mesilige qarighu közliri bilen qaridi.

Normal köz qarastikiler her ikki ishqa toghra nezer bilen qarashlı. Insan'gha qilghuchi we tesirlen'güchi itibari bilen qaridi. Insan heqiqette ish qilghuchi, tesir körsetküchi we iradilik mexluqtur. Biraq insan bir ishlarni qilalishida héchqandaq bir tereptin tesirlinip qalmastin allah terpidin tesirlinidu. Insan qilghuchi we irade qilghuchidur, chünki allah insanni shundaq yaratti.

3) muqeddes tikistlerni parchilap qobul qilish: yeni bir mesilide muqeddes tikistlerni parchilash yaki bezisini élip yene bezisini tashlap qoyush digenliktur.

Her bir mezheb yaki pikir igisi öz qarshini doramichiliq, tesirlinish yaki xosusi oylunush sewebidin tüzüp chiqidu. Andin muqeddes tikistlerni öz pikirini janlandurush üçün sörep kiridu. Eger öz pikirige zit kilidighan tikistler bolup qalsa, tikistlerni ret qilidu yaki uni normalsız izahlaydu.

4) chüshenchilerni belgilmeslik: chékidin ashurwétish we bixestelik qilishning misalliridin: allah bendillirining gunahi we qebih ishlarni qilishini xalamdu yaki xalimamdu? Dégen sualgha bolghan pozsiysi.

Eger kupirliq, ézish, zulum, pasatchiliq allahning iradisi bilen bolghan bolsa, qandaqmu bu allahning adilliq, hikmet bilen ish qilish, séxiliq we rehmidilliq süpiti bilen mas kilidu?

Eger kupirliq, pasiqliq, asiyliq allahning iradisidin xali bolghan bolsa, bu qandaqmu allahning hemme nersining padishahi, yaritish we permanning igisi, u xalighan nerse bolidu, xalimighan nerse bolmaydu dégen süpitige mas kilidu?

Ixtilap asasen bir menadin köp mezmunni ipadileydighan söz ishletkenlik we chüshenchilerni inchike we tepsili belgilmesliktin kilip chiqqan.

Chünki irade dégen söz ikki xil mena bilen istimal qilinidu:

(1) bir nersini yaxshi körüş, uningdin razi bolush we uni buyrush üçün kiterlik bolghan irade.

(2) mejburlashning zitidiki omumi ixtiyarliq menisidiki irade.

Irade, birinchi mena bilen élip éytqanda " dini irade" dep atilidu. U meqsetning hasil bolushini telep qilmaydu. Belki bezide uni allah bendilliridin irade qilidu, u ish hasil bolmay ekische ish peyda bolidu.

Irade, ikkinchi mena bilen élip éytqanda " bolush iradisi" dep atilidu. Bu meqsetning hasil bolushini telep qilidu, musulmanlar bu toghrisida: " allah xalighan nerse bolidu, xalimighan nerse bolmaydu " deydu.

Ikki iradining arsidiki perq ashkara bolsa mundaq diyeleyimiz:

allah bendilirining gunah ishlarni qilishini birinchi mena(yeni dini irade) bilen xalimaydu. Chünki allah pasatchiliqni xalimaydu. Bendilirining kapir bolushigha razi bolmaydu, yaman ishlargha buyrumaydu, yaman we qebih ishlarni allah yaman köridü. Shuning üçün bir bölük ishlarni cheklidi, u ishlarni qilishtin agahlandurdi.

Emma irade ikkinchi mena bilen (yeni bolush iradisi) bilen bolghanda , kainattiki hemme nersining allahning hökümraniqligha boysundighanliqida shek yoq. Bu mena toghrisida allahning munu sözi kelgen: " allah kimni hidayet qilmaqchi bolsa, uning köksini islam üçün achidu(yeni uning qelbini iman'gha kéngéytip béridu). Allah kimni azdurmaqchi bolsa, uning köksini shunche taraytiwétiduki, (iman éytish) uninggha goya asman'gha chiqishtinmu qiyin tuyulidu, iman éyitmighanlarni allah mushundaq azaplaydu", (süre en'am- 125- ayet).

142.sual: teqdirning menisi

teqdirning menisi: allah hemme nersilerni biletti, allah u nersilerni yüz bérishtin ilgiri irade qildi. Undaqa u allahning ilmi we iradisige binaen sheksiz yüz béridu. Mundaq dégenlik ghaye we netijige yetküzidighan sewep we usullarni tashliwitish dégenlik bolamdu? Chünki allah teqdir qilghan nerse emeli yüz béridu, allahning teqdirige héch bir

nerse qarshi turalmaydu.

Eger allah kiselning saqiyshini teqdir qilghan bolsa, u doxturgha körünsun yaki körünmisun yaki dora yisun yaki yimisun choqum saqiyidu. Eger eskerlarning ghelbe qilishini teqdir qilghan bolsa, toluq teyyarlik qilmighan bolsimu ghelibe qilidu, dep bezi kishler xiyal qilishidu. Bular teqdirge ishinishte, netije belgilinip bolghanliqi üçün, sewep qollunushqa zit kélidu dep qarshidu, bular teqdirning menisini toghra chüshenmigenlikтин yoqurqidek xatalashti, bular, allah netijilerni sewepsiz we muqeddimisiz teqdir qilidu dep oylashidu, bu ochuq xataliqtur.

Chünki allah netije bilen sewepni, netije bilen muqeddimini teng teqdir qilidu. Chünki teqdir alemdeki barliq peyda bolghuchi nersilerge chétishliq bolidu. Allahning bilishidin héch bir nerse qéchip kitelmeydu, eger allah kiselning saqiyshini teqdir qilsa, saqiyish netijsining özinila teqdir qilmaydu, belki uning mueyyen dorilarni ichishini yaki mueyyen tamaqtin saqlinishni yaki mueyyen bir xil adetni qollunushni teqdir qilidu. Allahning qanuni boyiche- sewep arqiliq kseldin saqiyidu.

Eger allah bir kiselning ölüshini yaki saq kishining kisel bolushini teqdir qilsa, allah taala ishlarni sewepliri bilen birlikte teqdir qilidu, hemmisi teqdirning qatarigha kiridu. Netije yaki qilin'ghan ish allahning teqdiridur, shundaqla sewep qilishmu allahning teqdiridur. Allahning teqdiri heqiqet, allahning teqdiri ijra bolidu, biraq u teqdir allah kainatning nizamini turghuzghan qanuni, hayatliqning nizami tüzlüshi üçün allah yaratqan sewepler arqiliq ijra bolidu, qanun bilen sewepler allahning omumi teqdiridin parchilanmaydighan bir qismidur.

143.sual:teqdir we yaxshi emel

1) teqdirge ishinishte, itaet we yaxshi ishlarni qilishqa zit kilidu, allah ezeldin bilgen we lewhulmehpuzda belgilen'gen nerse sheksiz bolidu, undaq bolmisa allahning ilmi bilmeslik bolup qalidu dégen köz qarash, xataliqlarning jümlisidindur.

Eger ömer(ibni xettab) allahning ilmida bexitsiz we dozax ehlidin bolsa, bu bexitsiz künlerning biride bexitlik bolup, jennet ehligé özgirip qalmaydu.

Eger peyghembirimiz muhemmed eleyhissalam bexitlik bolup jennet ehlidin bolsa, u künlerning biride bexitsiz bolup, dozax ehligé özgirip qalmaydu.

Shuning üçün, bexitlik kishi apisining qorsiqida bexitlik bolghini, bexitsiz kishi apisining qorsiqida bexitsiz bolghinidur. Bexitlik bexitsiz bolup qalmaydu. Shundaqla bexitsiz kishi bexitlik bolup qalmaydu. Undaqta emel qilishning, özi charchitishning héchqandaq paydisi yoq, chünki teqdirde belgilen'gini sheksiz shundaq bolidu diyilmekte.

Bu köz qarash qattiq nadanliq we éghir ézish bilen yekünlen'gen köz qarashdur, bu köz qarash ikki tereptin xatadur:

birinchi: allahning bilishi nersilerning emeliyettiki ehwalgha alaqidar, shundaqla allah u ishlarni öz piti yézip qoyidu we teqdir qilidu. Chünki bilish melumatqa mas kilidu. Allah

taala ishlarning sewepliri bilen boldighanliqini yézip qoydi we teqdir qildi. Chünki bu emeliyet, kim, allah netijilerni muqeddimisiz, seweplik qilin'ghan ishlarni sewepsiz teqdir qilidu dep oylisa, allahqa töhmet chaplighan bolidu.

Allah, bir insanning iman keltürüp, yaxshi ish qilip, shu seweplik bexitlikler bilen jennetke kiridighanliqini, palanining yaman ishlarni qilip, cheklen'gen ishlar bilen shughullunup bexitsizler bilen dozaxqa kiridighanliqini, palanining palani xénim bilen toy qilidighanliqini, uning bala yüzi köridighanliqini, palanining köchet tikip miwésini tiridighanliqini bilip, uni lewhulmehpuzgha yézip qoyidu.

Kim; méning jennet ehli ikenlikim teqdir qilin'ghan, shuning üçün men emel qilmisammu bexitlik bolup jennetke kirimen dep oylisa, allahning bilishi we teqdirige zit bolidu.

Alayluq; eger birsi qopup, eger allah manga perzent teqdir qilghan bolsa idi, toy qilmisammu perzent yüzi körimen dep oylisa, u nadan we exmeqliq qilghan bolidu, chünki allah uninggha perzent teqdir qilghan bolsa, u perzentni sewebi bilen birge teqdir qildi. Teqdir qilin'ghan perzentni, teqdir qilin'ghan sewepsiz kütken insan exmeq we toghra yoldin azghan insandur.

Ikkinchi: bir nerse uqulup we yézilip, hemde shu nerse heqqide xewer bérilse, yézip qoyghanliq shu nersining emeli bolushida kupaye qilmaydu. Sewep we amillardin bihajat bolushni teqezza qilmaydu. Chünki bilish hélqi melumluq bolghan ishning peyda bolushini keltürüp chiqiridighan sewep emes. Belki emeliyettiki nersige mas kilishtur.

Kilechektiki ishlarni bilish we u heqte xewer bérish, ötmüşni bilish we u heqte xewer bergenlкке oxshash. Chünki bizning bizdin ilgiri yüz bergen ishlarni bilishimiz we u heqte xewer birshimiz asman we zémindex biz peyda bolushtin ilgiri peyda bolghan nersilerni bilshimizge oxshash. Belki allahning isim we süpetlirini bilginimizge oxshash. Bu bilishning hélqi melumluq nersini peyda qilishta héchqandaq tesiri yoq.

Bu arqiliq, bexitlik insanning bexitsiz bolup qalmaydighanliqini, bexitsizning bexitlik bolup qalmaydighanliqini ochuqlashturalaymiz. Biraq allah bir ademning bexitlik bolushini teqdir qilghan bolsa, u insan allah bexitlik bolushining sewebi qilghan ishlarni qilish bilen bexitlik bolidu. Bexitsiz adem allah bexitsizlikning amilliri we sewepliri qilghan ishlarni qilish bilen bexitsiz bolidu. Teqdirge tayniwélish, tigishlik ishlarni qilmasliq bexitsiz bolup qélishning amillirining qataridindur.

Eli reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: biz peyghember sellallahu eleyhi wesellemning qéshida olturattuq. U bizge: hemminglarning jennettiki we dozaxniki orni pütülüp boldi, dédi. Biz: i allening resuli! Undaq bolsa, biz shuninggha tayansaq bolmamdu? Dégeniduq. U: yaq, emel ibadet qilinglar. Her ademning péshanisige pütülgini özige muyesser qilinidu, dédi. Andin: "(pul mélini allening raziliqi üçün) serp qilghan, teqwadarliq qilghan, (kelime tewhidni) testiq qilghan ademge kelsek, uninggha

biz yaxshi yolni muyesser qilip bérimiz. Béxilliq qilip (allening sawabidin) özini bihajet hésabligan, kelime tewhidni inkar qilghan ademge kelsek, biz uninggha yaman yolni muyesser qilip bérimiz" (süre leyl, 5 - 10 - ayetler) dégen ayetlerni oqudi. (buxari: 4947)

dimek teqdir belgilinip bolghan, u emelni tosmaydu, teqdirge tayniwélisni wajip qilmaydu, belki tirshishni we köp xizmet qilishni wajip qilidu. Chünki héch bir mexluq özining bexitlik yaki bexitsiz yartilghinini bilmeydu.

2) insan teqdir qilin'ghan nersige imkaniyet yartip bergen sewep arqiliq irsheleydu, eger u sewep qilsa, sewep uni teqdir qilin'ghan netijige yetküzidu.

Ilgiri yézilghini: bexitlik insanning yaxshi emellerni qilish bilen bexitlik bolidighanliqi, bexitsiz insanning yaman emellerni qilish bilen bexitsiz bolidighanliqi yézilghan, birisi yézilip, yene birsi yézilmay qalghan ish yoq.

Buyrulghan ishlarni qilish, cheklen'gen ishlardin qol tartish bexitni qolgha keltürgili bolidighan seweplerning jümlisidindur, yézilghan teqdir bexitning we bexit saadetni qolgha keltürgili bolidighan emellerning yighindisidur.

Eger insan ilgiri yézilghan teqdirge tayinip, buyrulghan ishlarni qilmisa, bexitsiz bolushning sewebidindur. Bundaq oylash: yimeymen, ichmeymen, chünki allah manga yimisem we ichmisemmu toyushni we ussuzluqqa qénishni teqdir qildi dégen'ge oxshash bir ish. Teqdirde yézilghinigha taynimen dégen insan özining bexitlik yaki bexitsiz dep yézilghanlighini lewhulmehpuzdin körüptimu yaki biliptimu?.

3) insanlarning bexitlik bolushi üçün allah bexitlik bolushqa sewepchi bolidighan bir bölük ishlargha buyrudi, bexitsizlikke sewepchi bolidighan bir bölük ishlardin cheklidi. Bexit yolini we bexitsizlik yolni körsitip qoydi, biraq héch bir insanni mueyyen bir ishni qilishqa mejburlimidi. Cheklen'gen ishni qilip turup, allah méní mushundaq bexitsizlar qataridin teqdir qilip qoyuptiken dégen söz eqligha sighamdu?. Qaysi yolni tallash sizdiki ixtiyar.

144.sual:teqdir we riziq

1) riziq allah terpidin insan'gha teqdir qilin'ghan, ularning ichide riziqi kengri bolghanliri, riziqi tar bolghanliri we normal bolghanliri bar, hemmisige riziq bergüchi allah taaladur. Allah her bir nersige riziq teyyarlap biridighanliqigha kipil bolup mundaq deydu: "yer yüzidiki haywanlarning hemmisige riziq bérishni allah (merhemet yüzsidin) üstige alghan", (süre hud- 6- ayet). " nurghun haywanlar öz rizqini üstige alalmaydu(yeni öz rizqini tépip yéyishtin ajizdur), ularni we silerni allah riziqlanduridu, allah (sözünglarni) anglap turghuchidur, (ehwalinglarni) bilip turghuchidur" deydu, (süre enkebut- 60 - ayet).

Köpligen insanlar, riziq allah tereptin insanlargha teqsim qilinip belgilen'gen bolidu dégen sözni; riziq izdep heriket qilishning paydisi yoq, chünki allah her kimning bay bolushini teqdir qilghan bolsa, öyde olturup ish qilmsimu bay bolidu, kimning kembeghel bolushini teqdir qilghan bolsa, u her qanche zirek, paaliyetchan bolup, köp ishlep ketsimu

kembeghel bolidu dep xata chüshinidu.

2) emeliyette allah taala riziqla sewebi bilen birge belgilidi, riziqla teqdir qilin'ghandek sewepmu teqdir qilin'ghan. Mesilen; allah, palanining eqlini we hushyarliqini ishqa sélip, turmushini yaxshilashta köp japa tartidighanliqini teqdir qilghan bolsa, uninggha riziqla kengri qilip biridu, yene bir insanning horunluqla qilip, emgek qilmay, töwen turmushqa razi bolup turidighanliqini teqdir qilghan bolsa uning rizqla tar qilidu. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaqla dégen: kimki namratliqla duchar bolup, uni kishilerdin tilesh arqiliqla tügetmekchi bolsa, uning namratliqla tögimeydu. Kimki ishni alleqla tapshursa, alle meyli ilgiri bolsun yaki kéyin bolsun, uninggha riziqla ata qilidu. (tirmizi: 2326)

3) riziqla emgek qilmisa irshkili bolmaydighanliqla allahning qanunidur, sheret shundaqla qilishqa buyruydu. Insanning riziqla tépishi üçün emel qilishi wajip hisaplinidu. Kim riziqla, mal-dunya tépishtin horunluqla qilip olturwalsa, sewebini qilmisa, u kishi allahning kainattiki qanunigha we sher'i hökümlirige xilapliqla qilghan bolidu. "riziqla dégen teqdir qilin'ghan, emgek qilmisangmu sanga kilidighini haman kilidu" dégen chüshenche xata uqumdin ibaret. Islam dini déhqanchiliqla, sanaet, hünér- kesip, sodigerlik, karxanchiliqla we hayatning her qaysi saheside xizmet qilish bilen riziqla izdishimizni buyrudi. Jan béqish üçün kesip qilish, emgek qilish, riziqla izdesh islam dinida ibadetning qataridin hisaplinidu.

145.sual: néme üçün bezi ademler köp japa chikip, sewep qilsimu az mehsulatqa irshidu?

Toghra, bezi hushyar kishler kichini kündüzge ulap, köp bedel tölep xizmet qilsimu azghina netijige irship qalidu. Bezi kishler az kuch chiqirip az xizmet qilsimu köp riziqla irship qalidu. Bezi kishlerge riziqla japasiz kilipmu qalidu, bu bir qanche seweplerdin shundaqla bolidu:

1- weziyette yochuqla, nizamlarda egirlik we eyip noqsan bolup, iqtisad we bayliqla adil teqsim qilinmaydu. Bundaqla nizamni islah qilish lazim bolidu.

2- teb'i weziyetmu oxshash bolmay qalidu, mesilen, sharaiti toluqla munbet mohitlarda xizmet qilghan adem bilen sharaiti toluqla emes qaqasliqla mohitlarda xizmet qilghan adem teng bolalmaydu. Yawrupa, amrikida xizmet qilghan adem bilen afriqa yaki asiyaning bir qisim jaylirida xizmet qilghan adem oxshash mehsulatqa ige bolalmaydu.

3- yaki bu yerde insan sirni bilmeydighan teqdir bolidu. Kishler uni bext teley dep atishidu. Möminler uni " teqdirning hökmi" dep ataydu. Bezi waqitlarda xoshna ikki sodigerning bir xil baha bilen oxshash tawar yaki mal satidighanliqla körimiz, birsining dukkini xéridarlar bilen toshup kitidu, yene birsige xéridar kirmey qalidu.

Bezi waqitlarda puxta ish qilidighan xizmetchi yaki hünérwenning bexit taliyi kelmey qalidu, yene bir insan'gha kelsek uninggha mundaqla iqtidar bolmisimu taleyliqla bolidu, her qandaqla bir nerse élip satsa payda alalaydu, yoquri pilan tüzmisimu netijige irsheleydu.

Bezide allah insan'gha meryem eleyhissalamgha oxshash japa tartmisimu öz pezlidin riziq ata qilidu. Bu yerde teqdir qilghan nersige iman keltürüş, allah teqsim qilip bergen nerse bilen razi bolush payda qilidu. Teqdirge ishense köngül xatirjem bolup aram tapidu.

4- riziqta oxshash bolmasliq allahning kainattiki qanuniydidur, allah qur'anda: " allah silerning bezinglarni bezinglardin riziqta üstün qildi" deydu, (süre nehl- 71- ayet). Shundaqla bezide, riziqta oxshash bolmasliq kishlarning bir birsige zulum qilish, iqtisadni adil tarqatmasliqtin kilip chiqidighanliqimu heqiqet, adil teqsim qilinmighan nersini teqdirge artip qoyush toghra emes.

5- eqilliq adem köpinche waqitlarda köp mal - dunyagha irshelmey qalidu, chünki u mal-dunyani halal yoldin tapidu, mal dunya tapsimu bixilliq qilmay yaxshiliq orunlarga we iqtisad telep qiliwatqan sahelerge séxiliq qilip béridu. Nadan adem bolsa qandaq bolishi, nedin kilishi we halal, haramgha qarimay toplawéridu, kishlarning mallirini hiyle mikir bilen qolgha chüshüridu, yaman ishlarni qilishtin qol tartmaydu.

146.sual: teqdirning adaliti

teqdirning adaliti artuq birish we alahide qilishqa zit kelmeydu, yeni ikki adem bir xil oxshash ish bilen shughullunup oxshash ish heqqi alidu. Shundaqtimu allah her ikki ademning tégishlik ejirni béridu, andin kéyin birsige öz pezlidin ashurup béridu, yene birsini qaldurup qoyidu.

Bezide ikki adem oxshash jinayet ishlep oxshash jazagha layiq bolidu. Andin birsi epu qilinip yene birsi gunahigha baghlinip qalidu. Shuni bilish kérekki, allah bir ishqa mejburlanmaydu, uning ixtiyarliqi we iradiside tosalghu deydighan nerse bolmaydu. Shuning üçün bendiler allah terepke qelibliri jennetni arzu qilish, dozax azabidin qorqush bilen tesirlinip kelsun!

147.sual: teqdir we ejel

allah taala riziqni teqdir qilghandek ömür we ejelni teqdir qildi. Ömür cheklik we belgileklik, insanning qanchilik ömür köridighanliqi allahning qéshida xatirlen'gen bolidu. Ejel kelgende kichikip qalidighan ish yüz bermeydu. Allah qur'an kerimde: " ölüm waqti kelgende, ular birdemmu ilgiri kéyin bolmaydu" deydu, (süre eraf- 34- ayet). " her qandaq ademning ömrining uzun yaki qisqa bolushi lewhulmehpuzda yézilghan, bu heqiqeten allahqa asan" deydu, (süre fatir- 11- ayet).

Ömür uzun bolsun yaki qisqa bolsun ejel teqdir qilinidu dégen sözning menisi: u sewepliri bilen teqdir qilinidu, sewepliridin ayrim bolmaydu. Peyghember eleyhissalam mundaq dégen: adem ewladi bilen ölümning 99 xil sewebliri bille yaritilghan bolup, pütün seweblerdin qutulup ketken teqdirdimu, nihayet qérip kétip ölidu. (tirmizi: 2150)

kimning ejilining uzun bolushi teqdir qilin'ghan bolsa, uninggha yaxshi ghizani, süzük

hawaning toluq bolushi, beden chéniqturush, mes qilidighan yaki eqilni yoqtiwitidighan zeherlik chikimlik, tamakigha oxshash beden'ge ziyaniq nersilerdin yiraq bolushigha oxshash seweplirining toluq teyyarlinishi teqdir qilinidu. U insanning ömri bu sewepler bilen uzun bolidu, ejel teqdir qilin'ghandek sewepmu teqdir qilin'ghan bolidu.

Kimning ömrining qisqa bolushi teqdir qilin'ghan bolsa; uning nachar ghiza we bulghan'ghan hawagha uchraydighanliqi, yuqumluq kisellerge uchraydighanliqi, ziyaniq nersilerni istimal qilidighanliqi, her türlük hadislerge yoluqidighanliqi, bashqilarning qesten yaki xata halette öltürwétishige düch kilidighanliqigha oxshash ishlar teqdir qilin'ghan bolidu. Bu seweplerning birisi bilen ejili ayaghlidighu. Biraq u allahning neziride belgilen'gen waqitta ölüp ketken bolidu. Teqdir mesilliride sewepler bilen sewep qilin'ghuchi ishlar (yeni netijiler) arsida héchqandaq bir ehwalida ayrilish yüz bermeydu. Bezi kishler; ölüm, hadise we kiselge oxshash teqdirlarni sewepliridin ayrip xata chüshinidu.

148.sual: gunah ishlargha teqdir bilen bahane körsitish

1) bezi kishler qilghan xataliqliri we gunahlarigha teqdir bilen bahane körstidu. Bashqilarning hoquqigha tajawuz qilghan, haram ishlarni qilghan jinayitini teqdirge artip qoyidu. Ular; mushundaq bolush bizge pütüwétilgen, allahning teqdiridin qéchip qutulghili bolmaydu, eger allah xalighan bolsa undaq qilmighan bolattuuq diyshidu.

Ilgirimu mushiriklar özlirining allahdin bashqa ilahlargha ibadet qilghanliqi, allah halal qilghan nersini haram qilghanliqlirini teqdirge artip, u "allahning iradisi bilen bolghan" dep bana körsetken idi. Qur'an kerim ulargha reddiye bérip: " mushirkklar; " eger allah xalisa idi, biz we ata bowilirimiz shérik keltürmeyttuq we héch nersini haram qilmayttuq" deydu, ulardin burunqi kishler taki azabimizni tétighan'gha qeder (özlirining peyghemberlirini) mushundaq (yeni mushrikklar séni inkar qilghandek) inkar qilghan idi. (ulargha) éyitqinki, " sözünglarda rastiliqqa pakitinglar bolsa, bizge chiqirip körsitinglar, siler peqet guman'ghila asasinisler"" deydu, (süre en'am- 148- ayet).

2) insan köpinche xataliqlirini aqlap bahane körstishke urunidu. Bezide kichik xataliqlarni yalghan sözleshtin ibaret chong xataliq bilen hel qilmaqchi bolidu. Bezide bir insan bir ishqa buyrulsu éghirliq qilib u ishni ada qilmaydu. Bezide bir ishlardin cheklense u ishqa aldinip kitip qalidu. Bu ishlarning sewebini sorighan waqtingizda yaxshi ishlargha qarita horunluq qilghanliqi, yaman ishlargha qarita mayilchanliqini bayan qilmaydu. Belki eqilsizlarche méning qolumdin néme ish kiletti? Bu ishlar méning ixtiyarimda emes, men mezur dep ilgiriki zamanlarda mushirkklar bahane körsetken illetlarni til chaynap bayan qilidu.

3) insanning allah teminligen küch-quwwet, oy-tepekkur, uning teb'iytide yaratqan üstünlük yaki töwenlikke teyyarliq we yaxshiliq yaki yamanliqqa yüzlünüş erkinlikini

héchqandaq bésimsiz bergenlikini bilmesliki, insanning gedindiki mes'uliyetni kimeytip qoymaydu.

4) allah insannarning bu dunyada qandaq ishlarni qilidighanliqini, axirette aqiwitining qandaq bolidighanliqini sheksiz bilidu. Biraq allahning bu ishlarni burun bilgenliki insanlarni ilgiri yézilip ketken ishlarni qilishqa mejburlimaydu. Allahning ilmi échip biridighan nur, mejburlaydighan küch emes. Insanlar özligidin özliri xalighan ishlarni qilishqa yüzlinidu, allah ularning meqsetlirini toluqlap biridu.

Alma térighan adem ishtihaliq miwige irshidu. Tiken térighan adem némini térighan bolsa shuninggha irshidu, allah bu ishlarning qaysi birsini qilishqa mejburlimaydu.

5)kim yaxshiliq seweplirige ésilsa, u meqset qilghan nersini toluqlap béridu we ishlirini asanlashturup béridu. Kim yamanliq seweplirige ésilsa, uninggha meqset qilghan nersini toluqlap béridu, uning xataliqidin yéniwilishi üçün möhlet béridu, tes ishlirini asanlashturup béridu.

6) allah bendilerning emelliri, rizqi, bexitlik bolushi yaki bexitsiz bolushini teqdir qilghanda, bu ishlarni sewepliri bilen birge teqdir qilghan. Xuda xalighandin bashqa teqdir qilin'ghan nersiler sewepliridin ayrilamaydu. Kainattiki zerre chaghliq nersidin tartip chong jisimlarchiche her bir nerse qanuniyet nizamigha munasiwetlik bolidu.

Abdullah ibni emr reziyellahu enhuma mundaq deydu: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini angighanidim: alle mexluqatlarning teqdirini asman we zéminni yartishtin 50 ming yil burun pütüwetken. U chaghda allening ershi su üstide idi. (muslim: 2653) dimek, allah taala kainatni yartishtin 50 ming yil burun, bir bendining palani künde, palani chislada, palani orunda tughulidighanliqini, mijez xarakterning qandaq bolidighanliqini, u tallaydighan ilimni we u qilidighan ishlarni öz iradisi bilen tallaydighanliqini biletti. Ishlarni shu boyche yézip qoydi. Shuning üçün yoqarqi hedis sheryf emelni insan'gha nisbet berdi.

7) bezi waqitlarda yaxshi insan yaxshi ishlarni qilip kétiwitip, dunyaning her түrlük aldishigha egiship xata yolgha kirip qalidu. Shu noqtidin emel qilishtiki erkinlimizni bikar qilip, mes'uliyetni teqdirge artip qoyush toghra bolmaydighan ish.

149.sual: gunahlargha teqdir bilen bahane körsitishning pasatliq terepliri

guna we xataliqlargha teqdir bilen bahane körsitish bir qanche tereptin xata:

1- teqdir bilen bahane körsetkende yaxshi kishler bilen yaman kishler ayrilmay qalidu, chünki allah taala insanlarni yartishtin ilgiri ularning teqdirlirini yézip bolghan, ular shundaq turuqluq iman we yaxshi emelni qilish bilen bexitlikke, kupirliq qilish we gunah ishlarni qilish bilen bexitsizlikke bölün'gen.

2- eger ishning burun pütüwitilgini gunahlargha özre bolidighan bolsa, elwette allah

halak qilib tashligan ad, semud, fir'ewin, qarun we lut qewmdin ibaret zalim milletler qilghan zulumlirida özre qoyulghan bolatti. Chünki allah taala ular zulum qilghan chaghda ularni jazalidi.

3- guna ishlargha teqdirni bahane qilib körsitishni héch bir insan qobul qilmaydu. Eger shundaq bolidighan bolup qalsa mes'uliyetsizlik qilghan kishi eyiplenmeydu, jinayetchi jazalanmaydu, zalim hisapqa tartilmaydu, düshmen'ge qarshi jihad élip bérilmaydu, naheq ishlargha qarshi köresh élip bérilmaydu, yaxshi ishlargha buyrulup, yaman ishlar cheklenmeydu, bu ishning netjisi hayt buzulup, jemiyyet weyranchiliqqa uchraydu.

4- asi gunahkarning teqdirni bahane qilishi nadanliqtur. Chünki teqdrini bahane qilish jazagha élip baridighan ikkinchi jinayettur.

5- gunah qilib salghanda teqdirni bahane qilib körsitidighan kishi, qorusigha ot uchquni uchup kelgen ademge oxshaydu. Eqilliq kishler u ademge: öyüng köyüp ketmesliki üçün otning uchqunni öchürgin dise, u : bu uchqun nedin keldi? Shamal sörep keldi, bu méning ishim emes, bashqilarning ishi, méning bu ishqa alaqem we gunayim yoq dep, mushu bahanilerni sewep qilib turwiridu, shuning bilen uchqun ulghuyup öyni pütün köydürüp tashlaydu. Guna ishlarni teqdirge artip qoyghan insanning hali mushundaq bolidu. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: musa eleyhissalam adem eleyhissalam bilen takalliship, uninggha: "sen gunah ishlep, insanlarni jennettin chiqiriwetken we ularni bextsiz qilib qoyghan ademsen" deydu. Adem eleyhissalam: "i musa! Alle insanlar ichidin séni peyghemberlikke tallash we özi biwasite sözlesh bilen shereplendürdi. Halbuki, alle méni yaritishtin ilgiri pütiwetken yaki alle méni yaritishtin ilgiri teqdir qiliwetken bir ish üçün méni eyiblemsen? " deydu. Shundaq qilib, adem eleyhissalam gepte musa eleyhissalamni yéngip qoyidu. (buxari: 4738)

adem eleyhissalam musa eleyhissalam bilen munazire élip barghanda özini mudape qildi, chünki u heqiqette idi, u musani yengdi. Chünki insanlarning zéminda yashishi, zéminda mes'uliyetchan bolishi we u yerde her türlük dert elemmlerge uchirshi, adem eleyhissalam peyda bolushtin ilgiri allahning teqdiri idi.

Musa eleyhissalam adem eleyhissalamni gunah qilib salghanliqi üçün eyiplidi digen köz qarash ochuq xataliqtur. U adem eleyhissalamning ewlatlirigha tépip bergen qiyinchiliqliri sewebidin eyipligen idi. Adem eleyhissalam xataliq ötküzgenlikige inkar qilmidi, u xataliqning ilgiri yézilip ketken teqdir bilen sadir bolghanliqi bilen özre éytti. Shuning üçün adem töwbe qildi.

6- mumin insan qiyinchiliq yüz bergende teqdirge tayinidu, teqdir bilen himayilinidu. Insanning bext saaditi buyrulghan ishni qilish, cheklen'gen ishtin yénish we teqdirge boysunush bilen qolgha kilidu. Shuni bilish kérekki, allahning iradisi we teqdiri bilen gunah ishlargha höjjet keltürülmeydu, chünki allah gunah ishlarni haram qildi , biraq musibetlerge höjjet körsitilidu.

150.sual: qaza we qederge iman keltürüş, seweb we tewekkul

qaza we qederge iman keltürüş seweb qilishqa hergiz zit kelmeydu. Kishige yetken yaxshiliq - yamanliq, musibet - xoshaliq, payda - ziyanlarning hemmini, shundaqla bolup ötken her qandaq bir ishni allahning teqdiri bilen boldi, dep étiqad qilish imanning bir parchisidir. Kélichekte bolidighan her qandaq ishlarnimu allahning teqdiri bilen bolidu, dep étiqad qilish imandin. Biraq "allahning teqdiride néme bolsa shu bolidighu" dep seweb qilmasliq imandin emes, belki chong xataliqtur. Gerche insanning rizqi, ejeli we yaxshi - yaman pütün ishliri allahning teqdiri bilen bolisimu, insan shu rizqni hasil qilish, jénini qoghdash we özi hem jem'iyitige paydiliq ishlarni emelge ashurush üçün seweb qilishqa buyrulghan. Eger u, "allahqa tewekkül qildim" dep sewebni qoldin bérídiken, u choqum gunahkar bolidu we tewekkülning menisini suy'istémal qilghan bolidu. Chünki allah bu dunyada hemme ishni seweblerge baghlihan. Bu dunya seweb dunyasi. Her kishi seweb qilip ishliginige yarisha qazinidu. Allah bu heqte mundaq deydu: " insan peqet özining ishligen ishning netijisini körüdu" [nejm sürisi 39 - ayet].

151.sual: tewekkulning menisi we sherti

tewekkül sözining loghettiki menisi - birer ishni emelge ashurushqa kapalet telep qilish démeaktur. Emma uning sheret istémalidiki menisi - allahqa chin ishench bilen yölinish démeaktur.

Tewekkül qilishning sherti - tewekkül qilmaqchi bolghan her qandaq ish üçün awwal qolidin kélishi we küchining yétishche seweblarni qilish, uningdin kéyin uning emelge éshishini allahqa tapshurup, allahqa chin ishench bilen yölinishtin ibarettur. Mesilen: addi bir déhqan allahqa tewekkül qilishta, aldi bilen yerni heydep yumishtidu, uninggha yéterlik uruq we ughutlarni chachidu, suni waqtida béríp turidu, mundin bashqa déhqanchiliqning pütün shertlirini toluq urunlaydu. Shuningdin kéyin ziraetning salamet ünüp chiqishi we mol husul bérishini allahqa tapshurup tewekkül qilidu. Allah xalisa uni salamet ündürüp mol hosul chiqirip béridu. Xalisa tebetning türlük apetlirige emr qilidu - de, ziraetlerni bir andila nabut qiliwétidu. Shunga her qandaq ish seweb qilish bilen birge allahqa yölinish arqiliq emelge ashidu. Seweblergila choqunup kétip allahni untup qélish toghra bolmighandek, allahqa tewekkül qildim dep seweb qilmasliq téximu toghra bolmaydu. Tewekkül peqet allahqila qilinidu. Allahqa tewekkül qilish ibadetning jümlisidindur. Allah bizlerni uninggha tewekkül qilishqa buyrup mundaq deydu: " allah uninggha oylimighan yerdin riziq béridu, kimki allahqa tewekkül qilsa, allah uninggha kupaye qilidu, allah heqiqeten meqsitige yételeydu, allah heqiqeten her bir nerse üçün mueyyen miqdar, mueyyen waqit belgilidi. " [talaq sürisi 3 - ayet].

152.sual: qaza qeder mesilaside allah biktiwetken ishlar

qaza we qederning jümlisidin bezi ishlar barki, ularni allah taala insanlar xalisun, yaki xalimisun, hés qilsun yaki hés qilalmisun uningdin qet'iynezer halda, béwasite öz xahishi bilenla békitiwetken. Mesilen: sizning nede we qachan tughulishingiz, ata - aningizning kimler bolishi, boyingizning égiz yaki pakar bolishi, chirayingizning chirayliq yaki körümsiz bolishi, eqlingizning ötkür yaki kem bolishi, xaraktéringizning qandaq bolishi, ömringizning qanchilik bolishi we bashqilar qatarliq ishlar bendining ixtiyari sirtidiki ishlar bolghanliqtin, insanlar uningdin jawabkar emes, elwette. "allah silerni ananglarning qursiqidiki chéghinglarda özi xalighan shekilge kirgüzidu" [al imran sürisi 6 - ayet].

153.sual:özrisi heqiqi qubul qilinidighan kishi kim?

Insanning qilidighan ishiliri yaki jinayi qilmishlirining burun teqdirde belgilen'gini, insan'gha özre bayan qilish pursitini birelmeydu. Heqiqi özirlik adem qilghan emlining hökmini bilmigen yaki iradisi we qudirti bolmighan, yetmigen insandur.

1) meripet salahiytge ige bolalmaydighan kichik bala, sarang we islam dewiti yetmigen insanlardur. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: uxlawatqan kishining oyghan'ghiche, kichik balining balaghetke yetküche, sarangning saqayghiche bolghan ariliqta qilghan - etkenliri yézilmaydu. (tirmizi: 1423)

2) shundaqla mejburlan'ghan, untup qalghan we xataliship qalghan insan'gha oxshash qilmishida iradisi bolmighan kishi özirlik bolidu. Allah qur'anda: " siler sehwenliktin qilip salghan ishlarda silerge héch gunah bolmaydu, lékin qesten qilghan ishlirlinglarda(silerge gunah bolidu)"deydu, (süre ehزاب- 5- ayet).

154.sual:teqdirni mudape qilghili bolamdu?

Bezi kishler teqdir mudape qilinmaydu(yeni qarshi turghili bolmaydu dep oylaydu). Shuning üçün: allah kimning kembeghel bolushini teqdir qilghan bolsa u kembeghel bolidu, kimning bay bolushini teqdir qilghan bolsa bay bolidu. Kimgé xatirjemlik teqdir qilghan bolsa u sheksiz halette xatirjem bolidu, kimgé kisel bolushni teqdir qilghan bolsa u sheksiz kisel bolidu dep qarshidu. Shu seweptin bular: dua qilghanning paydisi yoq, chünki dua teqdir qilin'ghan nersini özgertelmeydu diyshidu.

Bulargha deymizki:

1) allahning nimini teqdir qilghinni biz bilmeymiz. Uni peqet allah bilidu, biz özimizge teqdir qilin'ghan nersini emeliyette sadir bolghandin kiyin andin bilimiz, emeliyette sadir bolushtin ilgiri qandaq bolushini bilmeymiz. Shuning üçün ilgiri héchqandaq nerse teqdir qilinmighandek heq söz we yaxshi emellerge yüzlinish lazim bolidu.

2) biz allahning némini teqdir qilghanliqigha qarimay, allahning qandaq ishlarni buyrup, nimilerni chekligenlikige qarayli. Biz mushuni qilishqa qadir , u biz üçün paydiliqtur. Shuning üçün duagha ésilayli, u sheret righbetlendürgen bir ish, uning üstige allah uni dunya we axirette yaxshiliqning sewepliridin bir sewep qilip belgilidi. Shundaqla uni dunya we axirette yamanliq we bexitsizlikni mudape qilidighan qilip belgilidi.

3) insan allah yolida jihat qilishqa, itaet ishlar bilan gunah bolidighan ishlargha qarshi turushqa buyrulghan. Insan allah üçün buyrulghan teqdir bilen cheklen'gen teqdirge urush ilan qilidu.

4) qorsa qorqushning, ussap kitishning özimu bir teqdir, biz bu teqdirge tamaq yeyish we ussuzluqni qanduridighan ichimliklerni ichish arqiliq qarshi turalaymiz. Umu teqdir, bumu teqdir. Dimek sewep arqiliq telep qiliniwatqan nerse hasil bolidu, sewep qilmisingiz izdewatqan nersingizge irshelmeysiz.

5) eqilliq insan teqdirge teqdir bilen qarshi turidu we qayturidu. Insan sewepsiz yashiyalmaydu. Qorsa qorqush, ussuzluq, qorqush teqdirning qataridin sanilidu, insanlar bu teqdirge bu teqdirlarni tosalighudek teqdir bilen qarshi turushqa heriket qilidu. Allah muweppeqiyet ata qilghan insan axiretning jazasidin ibaret teqdirge tewbe qilish, iman éytish we yaxshi ishlarni qilishtin ibaret teqdir bilen qarshi turidu. Dunya we axiretning ilahi birdur, uning hikmitimu birdur, bezisi bezisige zitliship qalmaydu.

155.sual:hidayet bilen ézish arsidiki insan

hidayet derwazisi hemme kishler'üchün ochuq:

allah taala insanning özidin özi mes'ul bolushini, aqiwitining öz qolida bolushini xalidi. Insanning nijatliqi we bextini insanning herkiti, chiqarghan küchi, pakliqni arzu qilish we hawayi hewes üstidin heqiqetni, ézish üstidin toghra yolni talishigha munasiwetlik qildi. Qur'an kerim mundaq deydu: " kimki hidayet tapidiken, hidayet tapqanning paydisi uning üçündür. Kimki azidiken, azghanliqning ziyni uning özi üçündür, bir adem yene bir ademning gunahini üstige almaydu"deydu, (süre isra- 15- ayet). " eger yaxshiliq qilsanglar, yaxshiliqlar özenglar üçündür, yamanliq qilsanglarmu özenglar üçündür", (süre isra- 7 - ayet).

" allah héchkimni taqiti yetmeydighan ishqa tekliq qilmaydu, kishining qilghan yaxshiliq(ning sawabi) özigidur, yamanliq(ning jazasi) mu özigidur", (süre beqer- 286- ayet).

Yuqarqi ayetlerdin insanning iman éytish, toghra yolda méngishqa mutleq ixtiyarliq, hörligi, shundaqla ézip ketse mes'uliyetke tartildighanliqi körünüp turidu.

156.sual: ikki nimet barliq bexitning asasidur

allah bendillirige büyük ikki nimet ata qildi. U ikki nimet pütün bexitning asasi, barliq yaxshiliqning menbiyidur.

Birinchi: allah taala insanlarni deslepqi yartilishida sap tebet üstide yaratti.

Ikkinchi:allah insanlarni omumyüzlük hidayet qildi, birer milletni ayrip qoymidi, kitap chüshürüp berdi, peyghember ewetip berdi we ular bilmigen nersilerni ügetti. Dewet yetmigen kishlerni azaplimasliq allahning rehmitidur.

157.sual:"xalighan kishini azduridu dégen" ayetning menisi

allah qur'anda:" özining yaman emeli chirayliq körsitilgen, shuning bilen uni chirayliq hésabliq kishi (hidayet tapqan kishi bilen oxshashmu?) allah heqiqeten xalighan kishini

gumrah qilidu (xalighan kishini hidayet qilidu). Shunga sen ular üçhün (yeni iman éytmighanliqliri üçhün) qayghurup özüngni halak qiliwalmighin, allah heqiqeten ularning qilmishlirini bilip turghuchidur" deydu, (süre fatir- 8- ayet).

Beziler mushu ayetke ésilip, ayetni mulahize qilmighanliqi, ayetning bezisini yene bezisi bilen birlishtürüp chüshenmigenliki sewebidin qilghan jinayetlirini teqdirge artip qoyushqa urunidu. Allah qur'anda:

" allah heqiqeten pasha we uningdinmu kichik nersilerni misal qilip keltürüshtin tartinip qalmaydu, möminler bolsa uni perwerdigari teripidin nazil bolghan heqiqet dep bilidu; kapirlar bolsa: "allah bu nersilerni misal qilip keltürüshtin némini irade qilidu?" deydu. ALLAH bu misal bilen nurghun kishilerni (uni inkar qilghanliqtin) azduridu we nurghun kishilerni (uni testiqlighanliqtin) hidayet qilidu; shu arqiliq peqet pasiqlarnila azduridu. Pasiqlar allah wede alghandin kéyin bergen wedisini buzidu. ALLAH ulashqa buyrugghan shey'ini üzüp qoyidu (yeni sile - rehim qilmaydu), yer yüzide buzuqchiliq qilidu; ene shular ziyan tartquchilardur "deydu(süre beqer 26-27 - ayet).

Dimek bu yerdiki azdurush wedisini buzghan, zéminda buzghunchiliq qilghan pasiqlar üçhün birilgen jazadur. Kishler imandin yüz örüp, allahning pirinsipini tashlighan chaghda, allah ularning dillirigha pichet bésiwétish we qeliblirini qattiq qilip qoyush bilen jazalidi. Bu ularning kاپirliqi we allahning yolidin tosқанliqigha uyghun jazadur.

Allah taala, azghunluqni uningdin kéyinki azghunluq bilen jazalaydu. Hidayetni uningdin kéyinki hidayet bilen mukapatlaydu, shundaqla yamanliqqa oxshash yamanliq bilen jazalaydu, yaxshiliqqa oxshash yaxshiliq bilen mukapatlaydu.

158.sual: azdurwitish dégen sözning menisi

azdurwitish dégen sözning menisi, yeni bu kishi hidayetni tashlap, xata yolni tallidi, shuning bilen allah u ademni meqsitige yetküzdi. Izedawatqan nersisini tamamlap berdi digenliktur. Allah ata qilghan közni toghra ishletmigen, qelbini kupri, yalghanchiliq, israp, shek, zulum we pasiqliq bilen bulghighan kishi allahning hidayetini tapalmaydu,. Chünki u, qiliqi we istilning nacharliqi bilen öziǵe hidayet yolni taqiwettti, istilning insan hayatida tesiri barliqida shek yoq.

159.sual: izishning sewebi

insandin tunji yüz biridighan gunah allahning azdurishi we tes ishni asanlashturup birishi bilen emes, könglini xalighanche qoyiwetkenligi üçhün peyda bolghan.

Asasliq mesile, insan könglini qiziqqan nersilerge qoyuwetti, özi bilen kar bolmidi, könglining keynige kirdi. Qur'anning bayanigha qarang! " kimki öziǵe(möjizler arqiliq) toghra yol éniq bolghandin kiyin, peyghemberige (yeni uning emrige) muxalipetchilik qilidiken, möminlerning yolidin gheyriǵe egishidiken, uni öz yoligha qoyup birimiz, uni (axirette) jehennemge kirgüzimiz, jehennem néme dégen yaman jay"deydu, (süre nisa- 115- ayet).

Eger siz allah hemme ishni yartip yene néme üçün jazalaydu? Déyshingiz mumkin!.

Allah hemme ishni yaratti, biraq sizning xata yolda méngip qalmasliqingiz üçün peyghember ewetip, kitap chüshürüp berdi. Peyghember sizge qilidighan we qilmaydighan ishlarni sizip berdi. Bexitlik bolushingiz üçün cheklen'gen ishlardin yiraq bolushingizni tewsiye qildi. Siz qaysi bir ishni qilsingiz öz ixtiyaringiz bilen qildingiz, allah sizni mejburlighini yoq. Qolingizdin tutup turup yaman ishlarni qildurmidi. Belki yaman ishlardin qéchishingizni buyrudi.

160.sual: hidayetning menisi

hidayet ikki xil menada kilidu: 1- körsitip qoyush hidayiti; 2- yadrem birish hidayitidur. Birinchisi kapirlar bilen orta qaqiwet. Peyghember eleyhissalamning qilidighan hidayiti körsitip qoyush hidayitidur. Yadrem birish hidayiti allahqa ishen'gen, allahning pirisnipigha yüzlen'gen kishige bolidu. Körsitip qoyush hidayiti barliq insaniyet üçün omumdur. Qiyinchiliqlarni boysundurup bérish we yaxshiliq yollirigha yadrem birish menisidiki allahning hidayiti, allahqa ishen'gen we heq yolgha mangghan kishige bolidu. Emma allahqa ishenmeydighan allahning pirisnipigha ésilmaydighan, yaxshi ishlardin yüz örügen kapirlarni allah hidayet qilmaydu.

161.sual:lewhulmehpuz digen nime?

Lewhulmehpuz - allah ezelde teqdir qilip belgiligen kainatta bolidighan her qandaq hadisiler, mexluqatların ehwali we insanların qilidighan her qandaq yaxshi - yaman barliq ishliri xatirilen'gen büyük diwan démehtur. Uning orni asmanların yuqiri tebiqiside. Qur'an kerim muhemmed eleyhissalamgha chüshishtin ilgiri lewhulmehpuzgha yézilip saqlan'ghan idi. Allah bu heqte mundaq deydu: "belki u, lewhulmehpuzda saqlan'ghan ulugh qur'andur" [buruj sürisi 21 - 22 - ayetler.]

162.sual:emellerning insan diligha bolghan tesiri

allahning qanuni boyiche emeller yaxshi yaki yaman bolsun insanning diligha tesir körsitidu. Mesilen namaz, eger bir insan namazning waqtigha toluq raye qilip, iqlas bilen ada qilsa, bu namaz igsining qelbiga nur, könglige xursenlik, bedinige küch-quwwet, iradisige küch, yüzige nur we yaman ishlardin qol üzüş miwillirini ata qilidu.

1) yaman emellerning oxshashla tesiri we netijisi bolidu. Mesilen: haraq ichish, pahishe qilish, jazanixorluq qilish idologiyeye, exlaq, eqil, qelib, wijdan we iradide insanning dili we istiligha tesir körsitidu.

2) yaxshiliqning sawabi uningdin kiyinki yaxshiliq, yamanliqning jazasi uningdin kiyinki yamanliq bolidu. Emellerning tesiri sawap we jazaning bir qismidur. Allah taala sewep we netijilerni yaratquchi, uning küch quwwet we tesirini bergüchi, iradisi we hékmitige qarita u ishlarni mangdurghuchidur.

163.sual: teqdirning siri

teqdir mesilide " haram deydighan bir daire" qélip qaldi. Eqilliq kishler bu meydan'gha kirmesliki we u etrapta chöglimesliki lazim. U bolsimu allahning xas qilghan nersisi, xalighan nersini tallishi, dert elem we balani teqdir qilishi, buninggha néme üçün berdi? Uninggha néme üçün bermidi? Néme üçün bir türlük kishlerni hidayet qildi? Eger xalighan bolsa barliq insaniyetni hidayet qilghan bolatti. Néme üçün insanlarning gunah ishlarni qilishini xalidi? Néme üçün zalim, nadan we kapir insanni yaratti? Néme üçün uni pershte süpet yaratmidi? Dégen'ge oxshash allahning hikmitige alaqidar ishlar.

Buninggha oxshash suallargha her qandaq cheklimdin xali bolghan ilahi xahish we mutleq ilahi iradige teslim bolmaqtin bashqa qanaetlinerlik jawap yoq. Biz ilahi hikmetning azghina bir qisminila bileleymiz, köpligen tereplirini bilmeymiz. U hikmetlerni bilmeslikimiz uning yoq ikenligini ipadilimeydu.

Eqilliq insan, allahning her bir nersini bilidighanliqi, hikmet bilen ish qilidighanliqi, rehmitining hemme nersidin kengri ikenliki, hemme nersidin toluq xewerdar ikenliki, allahning teqdiride saqlan'ghan sir we allahdin bashqilar bilmeydighan ilimning barliqini bilishi yiterlik delildur. Allah u hikmetning sirlirini bizge köyünüp bizdin yoshurdi. Sirini bilelmigen ishlarda hikmetke ishensek yiterliktur. Chünki perwerdigar bir nersini ehmiyetsiz yaratmaydu. Eger her insan özining ölüp kitidighan waqtini bilip qalsa qanchilik azap ichide turmush kechürer he!.

Allah qilghan ishliridin soralmaydu, insanlar sorilidu. Teqdirning yoqarqi sahelerde izdinishtin cheklenduq. Chünki her qanche qilsaqmu heqiqi netijige irshelmeymiz, eqil sewiymizning küchi u ishlargha yetmeydu. Bu gipimiz insanning öz qilmishliri toghurluq ixtiyarimu yaki mejburmu? Dégen sahede izdinishge zit kelmeydu.

164.sual: teqdirge ishinishning miwisi we tesirliri

teqdirge ishinishning miwisi musulmanning eqli, meniwiyyiti, wijdani, iradisi, perwerdigari bilen bolghan alaqisi we omumi islam hayatida berketlik miwisi we yaxshi tesiri bar. Teqdirge ishinish musulmanning xususi we omumi istilida qandaq bir sharaitta bolmisun ijabi tesiri bolidu. Eqilliq insanlar buni his qilip yiteleydu.

1- xeter we urush meydanlirida küchlük bolush; allah teqdir qilghan nerse sheksiz bolidu, bir insan ejli kilishtin ilgiri ölüp ketmeydu, bir insan ömrini uzartish yaki qisqartishqa qadir bolalmaydu. Teqdirge ishen'gen insan ölümdin qorqmaydu, chünki teqdir qilin'ghan bolsa öyide bolsimu ölidu, teqdir qilinmighan bolsa urushtimu ölmeydu. Ejel belgilen'gen, riziq bölün'gen, hemme ishlar allahning qolida dep étiqad qilidighan insan, dinini qoghdashta qandaqmu ölümdin qorqsun? Mömin insan ömrin角度 ensirimeydu, chünki u yéziqliq kitapta sanaqliq kün we belgileklik tiniqtin ibaret. Musulmanlarning deslepki tarixi buning janliq shahididur. Teqdirge ishen'gen insan batur, qeyser we qehriman bolidu. Shirlar qedem tashliyalmaydighan sahelerde xatirjem qedem basalaydu.

2- zalimlarga qarshi turushta mustehkem turush; teqdirge ishen'gen insan batil, zulum

ishlarga qarshi turush we yaman ishlarni chekleshte mustehkem turidu. Ilahliq dewasi qilidighan pir'ewinlar we zalim hökümlarlardin qorqmaydu. İnsanlar sining ömringni qisqartishqa qadir bolalmighinidek, rizqingdin bir burde éliwilishqimu qadir bolalmaydu. Shuning üçün musulmanlar zalimlarga qarshi turup keldi, ular her qanche küchlük bolismu bash egmidi.

3- balayi qaza chüshkende sewr qilish; teqdirge ishinishning yene bir miwisi, balayi musibet chüshkende sewr qilistur. Mömin kishini qorqunchaqliq, sewrsizlik we taqetsizlik basmaydu, belki u musibetlerni qelbide ornap ketken taghdek irade bilen kütüwalidu.

Musibet yüz bergende teqdirge ishinish mustehkemlik ata qilalaydu. Chünki u kelgen musibetning özi yartilishtin burun teqdir qilin'ghanliqini bilidu. Shuning bilen u qoldin ketken nersige ghem- qayghu qilmaydu, kelgen xursenlik bilen özini yoqutup qoymaydu, belki mustehkem we tengpung halitini saqlap turalaydu. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: alle taala mundaq deydu: i iysa ! Men sendin kéyin bir ümmet ewetimen, ulargha bir xushalliq yetken chaghda, alleqa hemde éytip, shükür qilidu. Ulargha bir musibet yetken chaghda, sewr qilip, mukapatini alletin tileydu. Ularning bundaq qilishigha türtke bolghan amil ulardiki eqil we ilim emes, belki ixlastur “ dédi. Iysa eleyhissalam: “i perwerdigarim! Undaqta bu qandaq bolidu? “ dep soridi. Alle taala: “ularning ixlasigha türtke bolidighan eqil we ilimni men bérimen“ dédi. (ehmed26997)

4- allah teqsim qilghan nerse bilen razi bolush; teqdrige shinishning méwiliridin birsi: allah teqsim qilghan nerse bilen razi bolush, allah riziq ata qilghan nerse bilen qanaetlinishtur. Bu möminning könglide we hayatida yaxshi netije biridu.

Birinchisi: heqiqi bayliq köngülning bayliqidur: chünki kishlarning qatarida bir oyman altun birilse yene ikkinchisi bolsa bolatti deydirghanlar bar. Heqiqi bayliq köngülning bayliqidur.

Ikkinchisi: riziq izdeshte yaxshi yol izdesh, mömin kishi riziq izdeydu, turmushini yaxshilash üçün japa chikidu. Biraq normal yol bilen riziq izdeydu. Kiche- kündüz dunya helekchiligi bilen bolup, bedenliri charchap, qelbliri chéhilip, köngli ghemge chümüp, birdemmu köngli xatirjem bolmaydighan, mingisi aram tapmaydighan kishlerde bolup ketmeydu.

Üchinchi: qol ilkide bolmighan nersilerge özini urup ketmeydu. Küchining yitishiche heriket qilidu, irishkili bolmaydighan nersini arzu qilip yashimaydu.

5- ihtiyajlirini hel qilishta izzetlik bolush; teqdirge ishinishning yene bir méwisi, mömin kishi hajitini qolgha keltürüshte izzitini qoghdaydu, özini xar qilip qoymaydu, béshini töwen qilip qoyidighan ishlarni qilmaydu, mexluqqa bilini egmeydu. Izzet möminning sheripi, buninggha sel qarashqa bolmaydu. Bir nersige irshish üçün özini xar qilish toghra bolmaydu.

6- köngül xatirjem bolush; möminning köngül xatirjemlikini his qilishi, qelib aramini

tétishidur. Chünki u, allah teqdir qilghan xatirjemlik choqum bolidighanliqi, allah teqdir qilghan balayi qazadin qéchip qutulalmaydighanlighini obdan bilidu. Allah taala köngül xursenlikini razi bolush we ishnish اساسida belgilidi. Ghem we qayghuni renjish we shek qilishqa alaqidar qildi. Allahning teqdiri sheksiz ijra bolidighan tursa némige renjimek, ichi siqilmaq we shumlanmaq? Möminning shuari daim: " allah némini teqdir qilghan bolsa shu bolidu" dimektur.

7- xizmet we heriketke yüzlinishtin ibaret. Musulman kishi teqdrige ishinish arqiliq könglide we hayatida qolgha keltürgen köngül xatirjemliki, yürek rahiti, ötmüşke hesretlinishtin, hazirqi ralliqtin taqetsizlik qilishtin, kilechektin ikkilinishtin salamatlikni his qilghandin kéyin, dilini tazilash, zéminni güllendürüş, jemiyetni islah qilish we alemni toghra yolgha yitekleshte ijabî yölünüşke, paydiliq xizmetke we yaxshi xisletke yüzelenmektin bashqa yolni tapalmaydu. Mana bu musulmannıng ghémi, buyrulghan ishlargha boysunush, cheklen'gen ishlardin qol tartish we teqdir bilen razi bolushtur. Ajiz musulman teqdir bilen höjjet körsitidu(bahane körsitidu), küchlük mömin kishi allahning teqdiri meghlup bolmaydu, hökmi qayturulmaydu! Dep ishinidu.

Yettinchi bap. Berzehi alem heqqidiki bayanlar

165.sual: insanning bisip ötidighan menzilliri

insan töt menzilni bésip ötidu. Herbir menzilning perqi aldinqi menzilge sélishturghanda intayin chong bolidu. Aldinqi menzil anining baliyatqusi bolup, bu hem tar, hem qarangghu bir menzildur. Bu menzil üç qarangghuluqni öz ichige alidu. Ikkinchi menzil pani dunya bolup, kishi anidin tughulup, terbiyilini, tedriyi chongiyip, könüküp qalghan jaydur, kishi bu jayda ish heriketliri arqiliq özining heqiqy bextlik bolushi yaki bextsizliki üçün teyyarliq qilidu. Üchinchi menzil bolsa, alemi berzextur. Bu jay rohqa nisbeten dunyadiki hayatliq ornidin kengri we katta jaydur. Tötinchi menzil- jennet yaki dowzaxtin ibaret menggü turidighan eng axirqi jaydur. Allah taala eng axirida roh bilen tendin pütken insanni pellimu- pelle bu yerge yötkeydu. Anining baliyatqusidin dunya hayatliqigha, dunyadiki hayatliqtin alemi berzexte, alemi berzextin axiret dergahigha yötkep hemmini jem'ileydu. Bu menzillerge yétishke insandin bashqa. . .. Janliqlarning salahiyiti we layaqqiti yoq.

166.sual: berzext alemi dégen qaysi alem?

Berzext - bu dunya alemidin ayrilip, axiret alemige yétip barghichilik bolghan ariliqtiki alem démektur. Ölükler ta qiyamet qayim bolghan kün'ge qeder berzext alemide bolidu. Berzext sözining lughettiki menisimu - ikki nersining otturisini ayrip turidighan tosaq yaki toasma dégenliktur. Insan töt xil alemni bashtin kechüridu. Ular:

- 1 - qarangghuluq alemi (yeni anisining qursiqidiki alem) 2 - dunya alemi
- 3 - berzext alemi 4 - axiret alemi.

Axiret alemining tügeydighan chéki yoqtur. U menggülük alem.

167.sual: qebre(berzex) alimidiki ishlar

méyt depin qilinip bolghandin kéyin allah teripidin ewetilgen ikki perishte qebirde méytning yénigha hazir bolup, uni yatqan yéridin turghuzidu we uningdin “rebbing kim? Dining néme? We peyghembiring kim?” dégen soallarni soraydu. Méyt eger musulman bolsa, yuqiriqi soallargha “rebbim allah, dinim islam, peyghembirim muhemmed eleyhissalam” dep jawab béreleydu. Andin uninggha duzaxtin bir körünüş körsitip, séning ornung - eger iman éytip musulman bolmighan bolsang - bu idi. Allah séning imaniningni sewebi bilen ornungni jennetke belgilidi, dep jennettin bir körünüş körsitidu we yüzini shu terepke qaritip qoyidu. Méyt eger musulman bolmisa yuqiriqi soallargha jawab bérelmeydu, uninggha jennettin bir körünüş körsitip, eger sen iman éytip musulman bolghan bolsang ornung mushu idi, emdi séning ornung duzax bolidu, dep yüzini dowzaxqa qaritip qoyidu. Peyghember eleyhissalam mundaq dégen: méyit qebrige qoyulghandin kéyin, munker we nekir isimlik, chéqir közlük, qapqara ikki perishte uning yénigha kiridu. U ikkisi: sen bu kishi toghruluq néme deytting? Dep soraydu, u: u, allening bendisi we uning resuli. Bir alletin bashqa héchbir meibudning yoqluqigha, muhemmed sellellahu eleyhi wesellemning allening bendisi we resuli ikenlikige guwahliq bérettim, - deydu. U ikki perishte: biz séning mushundaq déyishingni bilettuq, deydu. Shuning bilen, uning qebresining uzunluqi 70, kengliki 70 gez kingeytilip, nurlandurup bérilidu, andin uninggha: sen aram alghin! Déyilidu. U: men ailemge qaytip, ulargha (bu yerdiki ehwallarni) yetküzimen, deydu. Perishtiler uninggha yene: sen yingi toy qilghan, eng yaxshi körgen kishisidin bashqa héchkim oyghutalmaydighan yigitke oxshash uxlighin! Deydu. Taki alle uni qayta tirildürgiche, u shu halette qalidu. Eger u munapiq bolsa: men bashqilardin némini anglighan bolsam, shuni dédim. Bashqisini uqmaymen, dep jawab béridu. Perishtiler: biz séning mushundaq deydighanliqingni bilettuq, deydu. Uning qebresige: i qebre! Yighilghin, tarlighin ! Déyilidu. Qebre yighilip, uning ustixanliri bir - birige kiriship kétidu. Taki alle subhanehu weteela uni qayta tirildürgiche, u shundaq azablinidu. (tirmizi: 1071)

168.sual: ten bilen rohning munasiwiti

rohning ten bilen besh xil munasiwiti bolidu:

- (1) adem tughulushtin ilgiri baliyatqudiki alaqisi;
- (2) tughulghandin kéyinki hayatliq dawamidiki alaqisi;

(3) uyquluq halettiki alaqisi, bu chaghda rohning munasiwiti ikki xil halette bolidu. Birxil haliti bedendin ayrilmas haliti (bu halet tébapette rohi muqim - déyilidu). Yene bir xili rohning tendin ayrilip heriket qilish haliti (bu rohi rawan- déyilidu). Rohning kéyinki haliti adem uxlighan chaghda rohning tendin toluq ayrilip chiqidighanliqini körsitidu, roh bu chaghda tendin toluq ayrilip chiqip rohlar dunyasigha chiqidu. Rohning rohlar dunyasida körgen ishliri kishining xatiriside chüsh bolup shekillinidu. Rohning ewwelqi haliti (rohi muqim) tendin ayrilmighanliqi üçün ten hayatliqining ipadisi bolghan qan aylinish, nepes

élish, yégen tamaqning ashqazanda hezim bolushi dawamlishop turidu.

(4) roh bilen tenning alemi berzexde bolidighan alaqisi bolup, bu chaghda rohning bir qismi bolghan rohi muqim haliti bedendin toluq chiqip ketken bolsimu, rohi rawan yene ten bilen bolghan alaqisini saqlap qalidu. Mushu seweptin islam en'eniside qebristan'gha barghan kishilerning ölüp ketken kishilerge salam qilish aditi shekillen'gen.

(5) qiyamet qayim bolghan chaghdiki ten bilen rohning alaqisi. Bu intayin toluq bolghan bir xil alaqa sheklidir. Bu chaghdiki roh bilen tenning haliti ölüm, uyqu we buzulush-chirish qatarliq nachar haletler bolmaydighan menggülük munasiwettur.

169.sual: qebirning azabi

qebirning azabi - kapirlargha, munapiqlargha we musulmanlardin bolghan asiy - gunahkar kishilerning bezisige bolidu. Meyli ularning jesetliri qebirlerge kömülmestin küyüp kül bolup ketken bolsun, meyli yirtquchlargha yem bolup tügeshken bolsun, meyli qandaqla halette bolmisun, allah her halette ularning janliri bilen jesetlirini azablashqa qadirdur.

170.sual: qebirning némiti kimlerge bolidu?

Qebirning némiti we rahiti heqiqiy möminlerge bolidu. Allah taala bu heqte mundaq deydu: "shühbhiszki, "perwerdigarimiz allahtur" dégenler, andin toghra yolda bolghanlarga perishtiler chüshüp: "qorqmanglar, ghem qilmanglar, silerge wede qilin'ghan jennet üçün xoshal bolunglar" deydu" [fussilet sürisi 30 - ayet].

171.sual: qebrining azabi we nimitige inkar qilghuchilargha rediye

bezi azghun kishilerni qebirde méytning tirilishige, qebirning azabi we némitige - bundaq bolush ralliqqa uyghun emes, qebirdiki méytning achqandin kéyin u eslidiki kömülgen halitide yatqan, qebirmu kengiyish yaki tarlishish jehettin héchqandaq özgermigen dégen axmaqlarche sözliri bilen - inkar qlip kelmekte. Ularining bu inkari neqil, eqil we hés delilliri bilen ret qilinidu.

Neqliy delil: qebirdiki tirilish, qebirning azabi we némitining heq we rast ikenlikini tekitleydighan ayet we hedislardin bezi deliller yuqirida bayan qilinip ötti. Sehihulbuxarida ibni abbas reziyellahu enhuning munu hedisi riwayet qilin'ghan: peyghember sellallahu eleyhi wesellem ikki qebrining yinidin ötüp kétiwitip: bu ikkisi qebride azabliniwatidu. Emma chong gunah tüpeylidin emes, bularning birsi suxenchilik qilatti, yene birsi süydükige diqqet qilmaytti dédi we höl shaxtin birni élip ikki parche qilip, her birini birdin qebrige sanjip qoydi, andin: bu ikkisining azabi mushu shax qurup ketkiche bolsimu yéniklishi mumkin dédi. (buxari: 1378)

héssiy delil: berzex alemi budunya alemidin ayrim bir alem. Insan mushu alemde özining etrapida boliwatqan nurghun ishlarni bilmeydighan we hés qilalmaydighan tursa, u

bashqa bir alemde bolidighan ishlarni qandaqmu bilelisun?! Anining qursiqidiki buwaq tughulghiche bashqa bir alemge ait bolghanliqtin, uning ehwalini, xoshalliqini, dertlirini we bashqa ishlirini bilelmeymiz. Chünki u bashqa bir alemde, biz bashqa bir alemde emesmu?!

Buni biliwélish lazimki, qebrining azabi we qebridiki rahet dégende, alemi berzex (adem ölüp ketkendin kéyin qiyamet qayim bolghuche bolghan waqit) ning azab- oqubiti we rahiti közde tutulidu. Shundaq bolghan iken adem ölgendin kéyin meyli u qebrige kömülsun, yaki yirtquch haywanlarning qarnigha kirip ketsun we yaki otta köyüp kül bolup ketsun, küküm - talghan bolup ketsun, külliri hawagha tozup ketsun, jan chiqqandin kéyin qebrige kirgen'ge oxshashla, alemi berzexdiki azabqa we yaki rahetke uchraydighanliqi choqum. U azab yaki rahet ewelde rohqa, uningdin kéyin roh arqiliq ten'ge yétidu.

Eqliy delil: uxlighan kishi chüshide ralliqqa muwapiq heq chüshlernimu köridü. Hetta bezi kishiler chüshide peyghember eleyhissalamni öz süriti bilen köridü. Lékin u kishi oyghan'ghandin kéyin özini chüshide körgenliridin bekmu yiraq bir jayda - özining yataq jayida - köridü. Mundaq ishlar bu dunyada ralliqta bolawatqan tursa, axiret alemide qandaqmu bolmisun!? Emma ularning " qebirlarni échip körgendin kéyin méyt eslidikidek yatqan, qebirmu kéngiyish yaki tarlishish jehettin héchqandaq özgermigen" deydighan gumanlirigha mundaq jawab bérilidu:

1 - qur'an we hedislarda bayan qilinip kelgen gheyblarni héssiy ezalar arqiliq bilelmigenlik sewebtin inkar qilishqa bolmaydu. Inkar qilghuchilar insanning bilishi we körishi cheklik bolghanliqtin budunyadiki nurghunlighan maddiy nersilernimu bilelmey, körelmey kéliwatqanliqini bilse idi, bu ishlargha inkar qilmighan bolatti.

2 - berzex alemining ehwali héssiy ezalar bilen bilgili bolmaydighan gheybiy ishlardindu. Eger bu ishlar hés bilen bilinidighan bolsa idi, gheybke iman keltürüşning ehmiyiti bolmighan we gheybke ishen'güchiler bilen inkar qilghuchilar oxshash bolup qalghan bolatti.

3 - qebirning azabi, némiti, uning kéngiyishi we tarlishishini méytning özila bilidu. Bashqilar uni bilelmeydu. Xuddi uxlighan kishining chüshide tar bir jayda azabliniwatqanliqi, hetta qorqunchidin nale - peryad qilghanliqini uning qoynida yatqan jürisimu bilmiginidek, ölükning yénida turghan kishilermu uninggha néme ishlarning boliwatqanliqini qet'iy bilelmeydu. Peyghember eleyhissalamgha gahida sahabiliri bilen birge olturiwatqan waqitlirida, uninggha wehiy kéletti emma sahabilar uni hés qilmaytti.

4 - insanlarning idrak qilish qabiliyiti cheklik bolghanliqtin, mewjudatning hemmini idrak qilalishi mumkin emes. Yette qat asman we zémindiki janliq, jansiz mexluqatlarning hemmisi allah taalagha hemdu sana éytidu. Allah ularning hemdu sanalirini xalighan bendilirige anglitidu. Shundaqtimu bu ishlar bizlerge melum emes. Allah bu heqte mundaq deydu:

172.sual:berzexi alemidiki ishlarning yoshurun bolushtiki sir

heq subhanehu weteala özüning méhribanliqi we séxiyliq xususiyiti bilen mewjudat ichidiki nurgun ishlarni insanlardin yoshurun tutti, ulargha bildürmidi. Eger insanlar u ishlarni bilip ketse ularning hayat yashimiqlari tolimu teske toxtaydu. Hayatliqning qanuniyetliri öz izidin chetnep kélidu. Shuninggha oxshash misallardin buni keltürüş mumkin: bir adamning könglidi yene bir adamge nisbeten xeterlik bir yaman xiyal peyda bolsa, bu yaman xiyalning peyda bolghanliqini qarshiy terep bilip qalsa, u chaghda bu bilip qélis her ikki terepke nisbeten téximu zor xeterlerni élip kélidu. Yene bir misal: tirik adam ölüp ketken adamlarning qebiridiki qorqunushluq ehwalini körelise yaki toluqi bilen bilip ketse, jan chiqqandin kéyin ölüp ketken adamni héchkim yerlikde qoyushqa pitinalmaytti.

Allah taala öz hékmiti bilen axiretke tewe ishlarni sheret hökmi yüklen'gen bu insanlardin yoshurup qoydi. Bu gheybke ishinidighan möminlar bilen ishenmigüchilarning perqini körsitishning usuli idi. Bir kim allahni tonusa, uninggha ishense- iman keltürse, özi ishen'gen allahning, öz hékmiti bilen shundaq sirliq hadisilerni wujutqa chiqiralaydighan, uni bezilerge zahir qilip bezilerge körsetmeydighan qudrining barliqini, qandaqmu inkar qilghili bolsun? Allahning bezi insanlarning közidin bu sirliq hadisilerni yoshurup qoyghanliqi mahiyette allahning shu kishige rehim qilghanliqi idi. Uning yene bir hékmiti shuki, insanlarning bilish sezgüleri axiretke tewe bolghan hadisilarning eynen jeryanlirini bilishtin hazirche ajizliq qilidu. Emma bilelmigenliktin uni inkar qilish eqilsizliq, chékidin ashqan shehsiyetchilikdur. Chünki insaniyetning hayatliq tarixida ghayib alemge tewe bolghan hadisilerni öz közi bilen körge, awazini anglighan kishilarning ötkenlikini hemme adam bilidu. Buni öz közi bilen körge bir qisim kishiler eyni waqitta hushidin kétép dunya hayatliqidiki allah in'am qilghan meishetlerdin paydilinalmidi. Bir qisim kishilarning qelib perdiliri kötürölüp kétish bilen ghayib alemdiki ishlarni körüşke berdashliq bérelmey jénidin ayrildi.

173.sual: qebre azabigha sewep bolidighan ishlar

méráj kéchisi peyghember eleyhissalam bir qanche xil gunahlar sewebidin qebre azabi bolidighanliqini sanap körsetken hadisilarning mezmuni boyiche uning sewepchiliridin töwendikilerni sanap körsütüş mumkin: bular qelb, köz, qulaq, éghiz, til, qorsaq, jinsiy eza, qol, put we beden qatarliq ezalargha munasiwetlik chong gunahlarni qilighandin kéyin töwbe qilmayla ölüp ketken adamge qebrining azabi bolidu.

Chéqimchiliq, yalghanchiliq, gheywetxorluq, yalghan guwahliq bérish, ippetlik kishilerge "zina qildi" dégen böhtan chaplash, kishiler arisida pitne- éghwa tarqitish bilen tinchsizliq peyda qilish, bid'etlik ishlarni terghip qilish, peyghember eleyhissalamning shenige layiq bolmighan sözler bilen uni haqaret qilish, emeliyette yüz bermigen weqelerni özüning xiyali

boyiche toqup sözlesh, jaznixorluq qilish, yéimlarning heqqini yolsizliq bilen igelliwélish, parixorluq we shuninggha oxshash haram yollar bilen kishilerni qaqtı- soqti qilish, mes qilidighan ichimlik- chékimliklerni istémal qilish we élip sétish, zinaxorluq we bechchiwazliq qilish, oghurluq qilish, xiyanet qilish, aldamchiliq- qoymichiliq, toxtamgha xilapliq qilish, héle- mékir bilen xelqni aldap jan béqish, jazane we para qatarliq yolsiz alghu- bergü ishlar üçün arichiliq qilish, héle bilen sherettin yochuq izdep haram ishlarni halal qilish, halal ishlarni haram qilish, periz ishlarni ijra qilmasliq üçün petiwa izdesh, musulmanlarning dilini aghritish, musulmanlarning kishi bilmigen eyb nuqsanlirini kochilap yürüş, allahning buyrqining qarshisigha höküm chiqirish, gunahliq ishlargha yadrem bérish, kishilerning sheret cheklimisini buzup tashlaydighan ishlargha yadrem bérish, xelq ammisining qéni, méli we yüz abruyigha dexli- teruz qilidighan ishlar üçün qolchomaq bolush, yolsizliq bilen qan töküsh, itiqadsizliqni esebiylik bilen terghib qilish, allah taalaning isim we süpetlirining heqiqitini inkar qilish, özining xususi qarishini peyghember eleyhissalamning en'enisidin yuqiri orun'gha qoyush, musibet we matem bolghanda ayallar yuqiri awaz bilen yighlash we uni anglap turush, neghme we saz türilirining ichide allah haram qilghan we peyghember eleyhissalam chekligen mezmunlarni öz ichige alghan türilirini qilish we anglash- körüş, qebrining üstige mesjid bina qilish, we mesjidlerge zinnet chiraqlirini ornitish, kishilerdin bir nerse alghanda toluq élish- bergende kam bérish, chongchiliq bilen öziğe sür peyda qilip kishilerning könglige wehime sélish, yaxshi ishlarni sawap izdesh niyeti bilen emes bashqilargha köz- köz qilish meqsitide riyagerlik bilen qilish, bashqilargha kemsitish neziri bilen qarap ular toghrisida ösek sözlerni qilip yürüş, musulmanlar ichidin burun alemdin ötkén kishilerning heqqide tenilik ibarilerni ishlitish, ularni haqaretlesh, palchiliq, yultuzlargha choqunush we yultuzlarning herikiti bilen kishining kelgüsige baha bérish, kishilerning qiyapettin, yürüş turushtin kishilerning kelgüsige baha bérish we ulardin sual sorash, ularning éytip bergen kelgüsi toghriliq sözlerni rast dep qarash, zalimlargha yantayaq bolup, bashqilarning mal- mülkige irshish bedilige axiretlik ishlardin kéchish, xudadin qorqmay öziğe oxshash yene bir mexluqtin ziyade qorqup kétish (iradisi ziyade ajiz bolush), allahning sözi we peyghember eleyhissalamning hedisliri arqiliq toghra yolgha méngishqa chaqirilsa uni qobul qilmasliq- nezer közini salmasliq. Emeliyette eski bir adem birer yaxshiliq qilsa uninggha choqunup kétish, qur'an tilawet qilip berse könglige tesir qilmasliq, hayajanlanmasliq, bedini éghirliship qaldek hés qilish, ichi siqilish, gunahliq sözler, shehwaniy paranglar bolsa ichki dunyasidin xushalliq tuyghuliri qaynap kétish, tenliri huzurlinip, hayajanlinip kétish, nazlinip turalmasliq, yalghan ishlarda allahning ismi bilen qesem qilish, qilghan gunahliridin pexrilinish, kishilerning yüz abruyi, mal mulük, balichaqilirigha xiyanet qilish, yaman gherezde bolush, bashqilarning til azaridin qorqup namazni kichiktürüp oqush, namazni ziyade tizlik bilen kem- köte oqush, toxu dan choqughandek sejde qilish,

namazning qiyam, ruku, sejde qatarliq böleklirini qorqush tuyghusida turup ixlas-estaydilliq bilen oqumasliq, zakat bergende chin dilidin söyünmeslik, qilghan saxawitidin xushalliq hés qilmasliq, qudriti bar turup hej qilmasliq, qol ilkide bar turup kishilerning heqqini qayturmasliq, gunah bolidighan ishlarni qilishni dawamliq oylap turush, bashqilarni közige ilmasliq, özini chong tutush xahishidin özini tartmasliq, uruq-tuqqanlarga yar- yölek bolmasliq, kembeghel, namratlarga, yétim oghul, tul ayallarga ich aghritmasliq, ularning béshini silimasliq, yadrem bermeslik, ularga azar bérish, renjitish, qopalliq bilen muamile qilish, özining sharaiti yar bermigen ehwalda bashqa puldarlarni ayet we hedislerning mezmunini yetküzüp turup righbetlendürmeslik, qolum-qoshnilar ara öy saymanlirini ariyet bermeslik (qulqa bermeslik), özining gunah we kemchiliklirini untup qélish, bashqilarning gunah we kemchiliklirini échip yürüş. Yuqarqi ishlar kishini qebre azabigha duchar qilidighan qilmishlardur. Kishining gunahi qanche köp bolsa, qebride tartidighan azab shünche köp bolidu, qilghan gunahi qanche az bolsa, qebride tartidighan azab shünche az bolidu. Yuqarqilarning ichide bir qisim gunahlar kichik, yene bir qisimliri chong gunahlardur. Chong gunahlardin qol üzüp tewbe qilsa, u kichik gunahqa özgiridu yaki yoqulidu.

174.sual: qebre azabidin qutulushning charisi

kishini qebrining azabidin saqlaydighan we uningdin qutquzidighan chare tedbirlerining ichide eng yaxshi tedbir shuki, kishi her küni uxlashtin ilgiri allahqa chin dili bilen yüzlinip olturup, estayidilliq bilen özining bir künlük ishini hésaplap baqsun. Bu bir künde qanchilik yamanliq, gunahlarni qiliptu, qanchiliq yaxshiliq- sawapliq ishlarni qiliptu, özini tekshürüp körgendin qilghan gunahligha derhal tewbe nesuh (toluq estayidilliq bilen allahqa yiglap turup tewbe qilish) qilghandin kéyin andin uxlisun. Etidin bashlap qet'i gunah qilmaymen, dep qet'i irade baghlisun. Eger u kishige shu kéchide qaza yétip ölüp qalsa, tewbe bilen alemdin ketken bolidu. Eger saq oyghinalisa, qilghan tewbisi üçün allahning bergen iltipatlirigha irishkenlikidin köngli xush bolup qalidu. Shu arqiliq itiqadi téximu küchiyidu, allahqa téximu bek yüzlinidu. Künsiri dili süzülüp, köngli aqirip, kündin - kün'ge yaxshi ishlarni qilghusi kélip turidighan bolup qalidu. Shu arqiliq nurghun yaxshiliqlarni qiliwélis pursitige ige bolidu. Kishige mundaq uyqudin yaxshiraq uyqu bolmas? Kishi özini kündülük tekshürüshtin ötküzüp bolghandin kéyin qattiq uyqu tutquche bolghan ariliqta allahni zikri qilsa, sünnet, nepli ibadetlerni qilsa, allah taala u kishige tewpiq béridu. Uninggha yaxshi adem, yaxshi ishlarni udullap béridu, shundaq ishlar uninggha udul kélipla turidighan bolup qalidu. Özini kündülük tekshürüp turush, kündülük tewbe qilish, kündülük allahni zikri qilishtin ibaret bu üç heriket peyghember eleyhissalamning körsetmisidir.

175.sual: qebre azabi qanche türlük bolidu?

Qebrining azabi ikki türlük bolidu. Buning bir türi ewwelqi sür chélin'ghuche toxtimay

dawamlashidu, birinchi sür bilen ikkinchi süarning ariliqida azab kapirlardin bashqilargha yénik bolidu. Bundaq kupri ölümidin allah hemmimizge panah bersun. Yene bir xili qebre ichide bir mezigil azab bolup kéyin toxtap qalidu. Bundaq azab iman bilen alemdin ketken kishilerge xasdur. Chünki ularning gunahliri yenggilraq bolidu. Gunahining miqdariche azab bolghandin kéyin yaki tiriklarning duasi we ular méyitning heqqide qilghan sediqat, istighfar, hej tawap qilish, qur'an oqutup sawabini atash we uningdin bashqa xeyrilik ishlar tüpeylidin azab yenggilleydu yaki kötürölüp kétidu.

176.sual: rohlarning berzexi alemdiki orni we aqiwiti

rohning alemi berzexte turidighan jaylirining perqi chong bolup, bezi uluqlarning rohi peyghemberlarning rohliri turidighan elai illiyin dégen yuqiri mertiwilik jayda bolidu. Peyghemberlarning janliri jennetlarning eng yoqiri tebiqiliride németlinidu. Peyghemberlarning rohliri turidighan elai illiyinler otturisdimu köp perq bolidu. Bezi peyghemberlarning derijisi yuqiri, bezilirining otturihal, bezilirining derijisi elai illiyinning töwen dirijiside turidu. Shehidlardin bezilirining janliri jennetlerde erkin uchup yüridu, bezilirining janliri - ularda bashqilarning qerzi yaki amaniti bolup, uni ada qilmighanliqliri seweblik - jennetning ishiki aldida toxtilip turidu. Teqwa yaxshi zatlarning janliri jennetlerde xushpuraqlar arisida huzurlinidu. Adettiki musulman kishilarning janliri özlirining emellirige layiq jennettin orun alidu. Méraj kéchisi peyghember eleyhissalam körgegen weqeler shuni chüshendüridu. Bu rohlar yéshil, kök ucharliqlarning ichide bolidu, bu janwarlar jennetning xahlighan yerliride uchup yüriydu. Ular yuqiri mertiwili, izzet-hörmetke sazawer bolghanliqtin jennet ara seyri qilip yüreleydu. Bezilarning turidighan jayi jennetning derwazisi aldidiki kök gümbezning ichide bolidu. Etigen we axshamda jennettin riziqler kélip turidu. Allahqa yéqinliq hasil qilghuchilar, shuhedailar, we salihlardin bashqa ömrini axiret ishleridin bixewer, bixutluqta, gunah bilen ötküzgen, ilim we merifetullah hasil qilishning paydisidin quruq qalghan, taet we ibadet qilmighan, shehwaniy arzu, ten heweslirige bérilip ketken, sheytanning qiziqturushlirigha egiship ketken, ömri tewbe qistighfarsiz ötkén gunahkar musulmanlarning rohi yerde tosulup qalidu. Musulmanlardin bolghan asiy - gunahkarlarning janliri zémindin kötirilmigen haliti bilen qalidu. Kuffarlar we munapiqlarning janliri duzaxning eng astin qétidiki hidi intayin sésiq bolghan qan we yiring déngizigha gherq bolidu.

177.sual: rohlarning berzexi alemdiki aqiwiti

dunyadiki hayatliqida itiqadliq yashighan, taet ibadet bilen meshghul bolghan, yaxshi ishlarni köplep qilghan kishilarning rohliri yeni ali derijilik rohlar bu chaghda erkin heriket qilish iqtidarigha ige bolidu. U alemil emri we meleil elagha chiqalaydu. Chünki roh alemil emri we meleil eladiki türlerge tewedur. Emma herqandaq roh bu xil xususiyetke ige bolalmaydu. Dunyadiki hayatliqida itiqadttin ayrilip qalghan, buzuqchiliq we nachar

exlaqqa bérilip ketken, yamanliqlarni köp qilghan nachar xususiyetlik rohlar qamili, heriketsizlikke bent bolidu. Ular yette qat zémin astigha qamili sheytanlar bilen bille azablinidu. Ular tartidighan azab künden- kün'ge küchiyip baridu. Roh tendin ayrilghandin kéyin uninggha késellik, aghriq, xapiliq, ghem qayghu, xushalliq, saghlamlıq, lezzetlinish, huzurlinish, rahatlinish qatarlik rohiy keypiyatların tesirige uchrishi dunyadiki hayatliq waqidikige qarighanda küchlükrek bolidu.

178.sual:rohlar duagha muhtaj

hayat ademlerning ölüp ketken kishilerning heqqide qilghan dua we yaxshi ishlirining ulargha paydisi yétidu. Bu ehli sunni weljamae iqimidiki islam alimlirining ichidiki tepsirshunas we hadisshunasların orta qarishidur. Ölüp ketken adem hayat waqtida shexsen özi yaki bu kishi ölüp ketkendin kéyin ewladliri, yéqin - yoruqliri teripidin bu kishining namida mesjid, medrise- mekteb sélis, köl, quduq qézis, ériq, östeng chépis, yol, köwrük yasash, yétimlar, ige- chaqisiz qérisal kishilerning turmushidin xewer élish orni qurush, qur'an, kitab basturup neshri qildurush qatarliq ishlarni yaki shu ishlarning biresini qilip omumning paydisi üçün heqsiz yolgha qoyushi, hayat kishilerning ölüp ketken kishilerning gunahining meghfiretlikini tilep dua qilishi, uning namida hej qilishi, sediqat bérishi, roza tutush, namaz oqush, qur'an oqush- oqutush qatarliq sawabliq ishlarning ölüp ketken kishilerge paydisi bolidu. Ularning heqqide dua qilish peyghember eleyhissalamning sünnitidur. Ibni abbas reziyellahu enhumaning mundaq dégenliki riwayet qilinidu: bir adem peyghember sellellahu eleyhi wesellemning qéshigha kélip: méning bir hemshirem hej qilishqa wede qilghanidi, lékin hej qilalmay ölüp ketti, dédi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: eger uning üstide qerzi bolghan bolsa, sen uni ada qilmamting? Dep sorighanidi, u adem: ada qilattim, dédi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: undaqta, hemshirengning alle taalagha bolghan qerzini ada qilghin, chünki uning qerzi ada qilinishqa eng heqliqtur, dédi. (buxari: 6699)

179.sual: rohning tendiki haliti

tehqiqlighan alimlar: roh - körünüp turghan bu tendin ayrim bir shey'i bolup, yuqri alemge tewe bolghan nurluq xususiyitige igidur. Özi yenggil, hayati küchke we heriket iqtidarigha ige. U bedenning barliq bölekliride heriket qilip turidu. Bu xuddi gülning tüwige quyulghan su gülning hemme yérige tarqighan'gha oxshaydu. Zeytunning méyi eslide zeytunning hemme yérige tarqaq halette mewjut bolghan'gha oxshitishqa bolidu. Ot yéqilghuning hemme yérige tarqighan'gha oxshaydu. Tenning barliq bölek- ezaliri melum waqitlarda rohning tesirini qobul qilish iqtidarigha ige. Roh ten'ge yépiship turidu. Bilish we heriketke ige bolush iqtidarini roh ten'ge bérıp turidu. Tenning melum bölükide buzulush yüz bérıp, buzuq xilitlar üstünlükni igellesh bilen ten rohning tesirini qobul qilish imkaniyiti tapalmisa, bu chaghda roh tendin chiqip rohlar alemige kétidu. Ten böleklirining

sagham turushi, uningda özgirishlarning yüz bérishi, rohning bedende turushi yaki tendin chiqip kétishi chong menadin éytqanda perwerdigarning xahishigha we u teqdir qilghan ejelge baghliq bolidu. Bu qarash qur'an ayetliri we hadisler arqiliq delillen'gen bolup, eqli we neqli bolghan, birlikke kelgen delil اساسigha ige.

Sekkizinchi bap: qiyamet kunige iman kelturush

180.sual: qiyamet we uning isimliri

qiyamet küni - bu dunya hayati pütünley axirliship, allahtin bashqa hemme paniy bolghandin kéyin, axiret isimlik yéngi bir hayatning bashlinishi démehtur. Qiyamet küni qur'an kerimde "hésab küni", "din küni", "axiret küni" we "mukapat - jaza küni" dégen herxil isimlar bilen nurghun orunda bayan qilinip kelmekte. Insanning ömri cheklik bolup, uning ayaqlshishi ölüm dep atalghinidek, dunyaning ömrü cheklik bolup, uning yoqilishi qiyamet dep atilidu.

181.sual: qiyamet künidiki ishlar we qiyametke ishinish

qiyamet künde allah insanlarni qayta tirildürgendin kéyin ularni hésab meydanigha toplaydu. Hésab meydanida her bir insan özining bu dunyadiki hayatida qilghan yaxshi - yaman barliq emelliridin tepsiliy hésab béridu. Bu kündiki hésabni allah özi béwasite alidu. Allah bu künde zerre chaghliq yaxshiliqi bolghan ademgimu shu yaxshiliqining mukapatini körsitidu we zerre chaghliq yamanliqi bolghan ademgimu shu yamanliqining jazasini tétitidu. Qiyamet künidiki ishlar heqqide allah tala mundaq deydu: "(qiyametning) qulaqni gas qilghudek qattiq awazi kelgen chaghda (hemme adem öz hali bilen bolup qalidu). U künde kishi özining qérindishidin, anisidin, atisidin, xotunidin we baliliridin qachidu. U künde her ademning bir hali boliduki, uning bashqilargha qarishigha (shu hali) yar bermeydu. U künde nurghun yüzlerdin nur, külke we xushal - xuramliq yéghip turidu. Yene bu künde nurghun yüzlerni chang - tozan bésip ketken, qaridap ketken bolidu". (süre ebese 33-41-ayetler)

qiyamet küнге ishinish allahqa melum bir waqitta jimi janliqlar ölüp, hayati dunyaning axirlidighanliqi, andin allahning jimi ölüklerni tirildürüp hésap üçün öz dergahigha yighidiqanliqi, herbir ademning dunyadiki emellirige yarisha dozax yaki jennetke kiridighanliqigha sheksiz ishinishni körsitidu. Möminning eqidisi uningsiz durus bolmaydu. Qiyamet küнге iman éytish allahqa iman éytish bilen chemberches baghlan'ghan. Qur'anda " eger siler allahqa we axiret küнге iman éytidighan bolsanglar" digen ibare xéli köp uchraydu. Emellerdin hésap élinidighan shundaq bir ulugh küning barliqigha bolghan imanning musulmanning hayatidiki özini islah qilishi we jemiyyetning musteqim toghra yolida bolishidiki roli tengdashsiz, shu seweblik qur'an kerimde qiyamet küнге iman éytish eng muhim téma süpitide nechche yüzligen ayetlerde tekrar éytilghan.

182.sual: qur'andiki qiyamet bilen namlan'ghan süriler we uning ehmiyiti

süre qiyamet, süre heshir, süre teghabun, süre haqqe, süre waqe, süre zelzelege oxshash bir qanche süriler qiyamet künining ismi bilen atalghan. Bir qiyamet künining qur'anda oxshash bolmighan 87 түrlük isim bilen atilishi we herbir ismining özi xas mena qatlimigha ige bolishimu bu témining ehmiyiti we salmiqining chong ikenlikining delilidir. Imam ghezzali bu heqte mundaq deydu: "allahtaala qiyamet künini oxshimighan түrlük isimlar bilen atighan. Isimlarning köplikidin meqset isim tekrarlash emes, belki insanni agahlandurush, insanni oxshimighan isim astigha yushurun'ghan oxshimighan mena heqqide oylinishqa yétekleshtur, chünki bu isimlarning herbiri qiyamet künining bir sirini, her biri bir süpitini échip biridu."

183.sual: qiyamet künidiki chong hadise

allah taala mundaq deydu: "sur chélin'ghanda asmanlardiki we zémindiki allah taala xalighandin bashqa mexluqatlarning hemmisi ölidu, andin sur ikkinchi qétim chélin'ghanda nagahan ular turup (némige buyrulidighanliqlirigha) qarap turidu". (süre zumer 68-ayet). Mana bu ayettin melumki, qiyamet mundaq ikki chong hadisini öz ichige alghan. Biri zimindiki janliqlarning hemmisi ölüp, hayatliq we alem axirlishidu. Ikkinchisi allahtaalaning izni bilen jimi ölükler tirilip, qebrilerdin chiqip, mehshergahqa soal-suraq üçün hazir bolidu, axiret hayati bashlinidu. Bu ikki hadisining bashlinishi ikki qétimliq sür bilen baghlan'ghan.

184.sual: sur chilin'ghanda yüz biridighan ishlar

birinchi qétimliq sür chélinish bilen kainatta nahayiti chong özgirishler yüz béridu. Tebetning normal qanuniyiti pütünley buzulup, insanning xiyaligha kelmigen dehshetlik hadisiler heqqide qur'anda qeliblerni titiretküchi obrazliq bayanlar kelgen. "birinchi qétimliq sur chélin'ghan chaghda, zémin we taghlar (orunliridin) kötirilip (bir - birige) urulup (uwilip ketken) chaghda, bu künde chong ish (yeni qiyamet) yüz béridu. Asman yérilidu, bu künde asman (qalaymiqanliship) ajizliship kétidu" (süre haqqe 13-16- ayet) "asman yérilghan chaghda, yultuzlar tökülgen chaghda, déngizlar bir - birige qoshulghan chaghda, qebriler asti - üsti qilin'ghan (yeni ölükler chiqirilghan) chaghda, her adem ilgiri - kéyin qilghan ishlirining hemmisini bilidu" (infitar 1-5-ayet) "u künde asman éritilgen mistek bolup qalidu. Taghlar étilghan renglik yungdek bolup qalidu" (süre maarij 8-9 ayetler).

Birinchi qétimliq sur chélin'ghanda asmanning yérilishi, kün nurining öchishi, taghlarning parchilinip uwilinip kétishi, yerning qattiq tewrishi, yultuzlarning tökilishidek zor hadisiler bilen alemning birliki bozulidu. Zémindiki janliqlar- insanlar, jinlar, haywanlar hemmisi ölidu.

Ikkinchi qétimliq sür chélin'ghanda allahning izni bilen jimi janliqlar qebriliridin tirilip qopidu, tunji adem eleyhissalamdin taki birinchi qétimliq sür chélin'ghiche ötkén jimi insanlar, meyli u suda éqip, otta köyüp, hawada partlap qandaq teriqide ölgen bolsun, allahning qudret ilahi bilen tirilidu.

185.sual: axiret hayatining bashlinishi

axiret hayati jimi insanlar, jinlarning jismi we rohi bilen tirilip allahqa hésab bérish üçün mehshergahqa toplanishidin bashlinidu. Insanlarning hayati dunyadiki emelliri seweblik qayta tirilgendiki halitide perq bolidu. Yaxshi emellerni qilghanlar béjirim, chirayliq halette bolidu. Yamanliqtin özini tartmighanlar bolsa kemtük, eyibnaq halette qebriliridin chiqidu.

186.sual: heshir digen nime?

"heshr" sözi erebche "toplinish, yighilish" meniside bolup, qiyamet küni ademlarning emelliridin hésab bérish üçün yighilishni körsitidu. Tilimizdiki mehshergah sözi shuningdin kelgen.

187.Sual: hesir toghirsida quran kerim we hedis shiripning xewerliri

Allah taala mundaq deydu: "qiyamet küni teqwadarlarni merhemetlik perwerdigarning dergahigha izzet bilen yighimiz. Gunahkarlarni ular changqighan halda jehennemge heydeymiz" [meryem sürisi 85 - 86 - ayetler] "u künde zéminmu bashqa bir zémin'gha, asmanlarmu bashqa bir asmanlargha aylinidu. Ular (yeni pütün xalayıq qebriliridin chiqip) yégane qudretlik allahning dergahida (yeni mehshergahta) hazir bolidu". [süre ibrahim48-ayet]. Peyghember eleyhissalam mundaq dégen: allah taala qiyamet küni zéminni sol changgilida asmanni ong changgilida tutup: "men padishahturmen, zéminning padishahliri qeyerde?," deydu allah taala mehshergahning süpitini mundaq bayan qilidu: "u künde (yeni qiyamet künide) biz taghlarni yoq qilimiz, zéminni ochuq, tüptüz körüsen (yeni uni tosüp turidighan tagh, derex, binalar bolmaydu), ularni (yeni insanlarni) (mehshergahqa) yighimiz. Ulardin bir kishinimu qaldurup qoymaymiz". [süre [kehf 18- süre]

allahning wedisi heqtur. Mana mushundaq héchkim héch nersini yoshuralmaydighan, hemme ashkara bolidighan keng meydan'gha beni adem toplanidu, perishtiler sep-sep bolup turidu. Bu heqiqeten qiyin kündür, dehshitidin balilarning chéchi aqirip kétidighan, hamilidar ayalning boyidin ajrap kétidighan, kishiler mestek ganggirap qalidighan kündür.

188.sual: qiyamet künige qandaq iman keltürüş kirek?

Qiyamet künige iman keltürüş islam eqidisining muhim terkibleridin biri we imanning eng asasiq noqtisidir. Uninggha inkar qilish kupriliqtur. Qiyamet künige iman keltürüş töwendiki ikki heqiqetke chin ishinip étiqad qilishni öz ichige alidu:

1 - qiyamet künide bolidighan bes, heshir, mizan, jaza, hésab, sirat, jennet we duzaxning heq we rast ikenlikige chin ishinip iman keltürüş.

2 - qiyamet qayim bolghichilik qebirde bolidighan berzex alemige ait ishlargha, yeni méytning qebirde tirilidighanliqi we soraq - soal qilinidighanliqining, qebirning azabi we némitining heq we rast ikenlikige iman keltürüş.

189.sual: qiyamet künige iman keltürüşning paydiliri

qiyamet künige iman keltürüşning paydiliri intayin köp bolup, uning eng chong paydisi musulman bolushning sherti bolghan alte imanning toluqlinishidur. Chünki qiyamet künige ishenmigen kishining imani qobul bolmaydu. Qiyamet künige iman keltürüşning bashqa paydilirini töwende 3 ke qisqartishqa bolidu.

1 - allah taalaning axirette béridighan sawabini közlep taet - ibadetlerni orunlashqa aldirash.

2 - qiyamet künidiki azabtin saqlinish üçün gunah, yaman ishlarni qilishtin tosulush.

3 - bu dunyada tartqan jebr - japalar, yoluqqan heqsizlikler we musibetlerning bedilige, axirette ejir we sawabqa érishidighanliqqa ishinip, xatirjemlik hés qilish.

190.sual: ölgendin tirilishning heqliqi toghirisidiki deliller

kapirlar ölgendin kéyinki tirilishni inkar qilip kelmekte. Ularning bu inkari neqil (qur'an we hedis delilliri), eqil we héssiy deliller bilen ret qilinidu.

1 - neqliy delil : qur'an kerimning köpligen ayetliri we peyghember eleyhissalamning hedisliri qiyamet künining chuqum bolidighanliqini tekitlimekte. Mundin bashqa samawiy kitablarning hemmisi bu künning chuqum meydan'gha chiqidighanliqigha we u künde ölüklerning tirildürilidighanliqigha birdek ittapaqtur.

2 - eqliy delil: eqliy deliller ikki yol bilen qiyametning bolidighanliqini ispatlaydu:

1) allah taala asmanlarni, zéminni we ularning arisidiki pütkül mewjudatni yoqtin bar qilghan tengdashediz yaratquchidur. Mexluqatlarni yoq qilish we bar qilish allahqa asandur. Mewjudatni yoqtin bar qilishqa qadir bolghan zat ularni ölgendin kéyin, qaytidin tirildürüşke elwette qadirdur. Allah taala mundaq deydu: "mexluqatni deslepte (yoqtin) bar qilidighan, andin uni (ölgendin kéyin) tirildüridighan allah ene shudur, u (yeni ölgenlerni tirildürüş deslepte yoqtin bar qilghan'gha qarighanda) ongaydur" [rum sürisi 27 - ayet]. Allah taala yene mundaq deydu:

2) zémin eslide del - derex we yéshilliqlardan xaliy ölük halitide bolidu. Uninggha yamghur yaghqandin kéyin, qaqqas zémin tirilip uningda türlük del - derexler we yéshil ösümlükler ösidu. Ölük zéminni yamghur bilen tirildürüşke qadir bolghan allah elwette, ölgen janliqlarnimu tirildürüp eslidiki halitige keltürüşke qadirdur. Allah bu heqte mundaq deydu: "(bumu) allahning (birlikini we qodritini körsitidighan) alametliridindurki, sen zéminni qaqqas körisen, uninggha yamghur yaghdurghan waqtimizda, zémin kötürilidu

we köpishidu, shübhizki, zéminni tirildürgen zat ölüklerni elwette tirildürgochidur. U heqiqeten her nersige qadirdur" [fussilet sürisi 39 - ayet].

3 - héssiy delil: allah taala ölüklerni tirildürüşning mumkin ikenlikini bendilirige mushu dunyadila körsetken. Birla süre beqerde ölüklerni tirildürüşke allahning qadir ikenlikige 5 misal körsitilken.

1) musa eleyhissalamning qewmi "biz allahni ashkara halda körmisek sanga ishenmeymiz" dep, musa eleyhissalamgha egishishtin bash tartqanda, allah ularni öltürüp qaytidin tirildürgen. Allah bu heqte israil ewladigha xitab qilip mundaq deydu: "öz waqtida "i musa! Allahni op'ochuq kormigiche sanga hergiz ishenmeymiz" dédinglar - de, (silerge chüshürülgen azabni) körüp turghininglar halda silerni chaqmaq soqti, andin kéyin silerni shükür qilsun dep ölgininglardin kéyin qayta tirilidürduq" [beqer sürisi 55- 56- ayet].

2) qatili bilinmigen ölüq toghriliq israil ewladi jenggi - jédel qilishqanda, allah ularning qatilni tépishi üçün ularni kala qurbanliq qilishqa buyrighanliqi heqqidiki qisside allah mundaq deydu: "öz waqtida siler birkishini öltürgen we (qatilning kimliki) toghrisida detalash qilishqan idinglar. Siler yoshurmaqchi bolghan nersini (yeni qatilning ishni) allah ashkarilighuchidur. (silerge musa arqiliq) déduqki, kalining bir parchisi bilen ölüknü urunglar (u tirilip qatilni éytip béridu), allah ölüklerni shundaq (yeni köz aldinglarda bu ölüknü tirildürgendek) tirildüridu. Silerni chüshensün dep qudritining alametlirini silerge körsitidu" [beqer sürisi 73 - ayet].

3) ölümدين qorqup wetinidin qéchip chiqqandin kéyin, allah taala ularni öltürüp qaytidin tirilidürgen qewmning qissisi heqqide allah mundaq deydu: "özliri minglarche turuqluq ölümدين qorqup yurtliridin qéchip chiqqan kishilerdin xewiring yoqmu? Allah ularni "ölünglar" dédi (ular öldi), andin kéyin alla ularni tirildürdi. Allah insanlarga heqiqeten merhemetliktur we lékin insanlarning köpchiligi (allahning némitige) shükür qilmaydu" [beqer sürisi 243 - ayet].

4) uzeyr eleyhissalam tam - ögziliri yéqilip xarabige aylinip qalghan beytulmuqeddes shehiridin ötken waqtida, u "bu sheherning ölgen ahalisini allah qandaq tirildürer?" dep ejeplen'gende allahning uni öltürüp 100 yildin kéyin tirildürgenliki toghriliq qur'an kerim mundaq deydu: "yaki sen tam - ögziliri yéqilip weyran bolghan sheher (beytulmuqeddes) din ötken kishini (özeyrni) kormidingmu? U (ejeblinip); "allah bu sheherning ölgen ahalisni qandaq tirildürer?" dédi. Allah uni 100 yil ölüq halitide turghuzup andin (kamali qudritini körsitish üçün) tirildürdi.

5) allahtin ölüklerni qandaq tirildüridighanliqini korsitip bérishini sorighan ibrahim eleyhissalamning qissisini bayan qilip allah mundaq deydu: "öz waqtida ibrahim: <i perwerdigarim! Ölüklerni qandaq tirildüridighanliqingni manga körsetkin> dédi. Allah <(ölüklerni tirildüreleydighanliqimgha) ishenmidingmu> dédi, ibrahim: <ishendim, lékin könglüm (téximu) qarar tapsun üçün (körüşni tileymen)> dédi. Allah éytti <qushtin tötni

alghin, ularni özengge toplighin (yeni ularni parchilap peyliri bilen göshlirini arilashturghin), andin her bir taghqa ulardin bir bölükini qoyghin, andin ularni chaqirghin, séning aldinggha ular chapsan kélidu. Bilginki allah ghalibtur, hékmet bilen ish qilghuchidur. >", [beqer sürisi 260 - ayet].

191.sual: qiyametning qachan bolidighanliqi

qiyametning waqtini allahtin bashqa héchkim bilmeydu. U allahqila xas ilimdur. Qiyametning waqti allahtaala bendiliridin mexpi qaldurghan, öziğe xas gheyb ilmidur. Qiyametning qachan bolishini allahning huzuridiki hörmetlik perishtilermu, peyghember eleyhissalammu bilmeydu. Allahtaala qur'anda peyghember eleyhissalamgha qiyametning waqtini sorighuchilargha mundaq jawab birishni buyruydu: "(i muhemmed!) ular sendin qiyametning qachan bolidighanliqini soraydu. Éytqinki, uning qachan bolidighanliqini peqet perwerdigarim bilidu. Uni peqet belgiligen waqitta meydan'gha chiqiridu. Qiyamet asmanlarning we zéminning ehligé éghir weqedur. U silerge tuyuqsiz kélidu" [eraf sürisi 187 - ayet].

Shunga herqandaq kishining qiyametning waqti toghrisidiki qiyas-ölchemliri, hésapliri yalghanchiliqtur. Iniq bir waqitni békitish üçün izdinisimu qur'an bizge buyrighan, resulullah tewsiye qilghan menhejge xilap bihude ishtur. Bendilik salahiytimiz bilen bizge ayan bolghini qiyamet kishiler bixewer turghan halda tuyuqsiz kilidu.

192.sual: qiyametning alametliri

qiyametning alametliri toghrisidiki ayetler we hedislerni toplan qarighanda, mundaq ikki türge bölüşke bolidu. Birinchisi, qiyametning kichik alametliri, kkinchisi, qiyametning chong alametliridin ibaret.

193.sual: qiyametning kichik alametliri

qiyametning bu kichik alametliri körülgen waqit étibari boyiche töwendikidek ikki türge bölgili bolidu.

1. Ilgiri yüz béríp körülgen alametler:

1) peyghember eleyhissalamning allahning elchisi süpitide islam dinni tarqitishi we peyghemberlikning shuning bilen ayaghlisishi qiyamet yiqinlashqanliqining alametliridin biri hésaplinidu.

(2 ayning yérilghanliqi. Peyghember eleyhissalamning dewride ay yérilghan bolup, bu peyghember eleyhissalamning ashkara möjiziliridin biri hésaplinidu. Qur'anda ayning yérilishi qiyametning alameti ikenlikini éniq bayan qilip mundaq deydu: "qiyamet yéqinlashti, ay yérildi, (qureyish kuffarliri) birer möjizini körsila (imandin yüz örüp) bu dawamlashquchi séhridur, déyishidu". (süre qemer 1-2- ayetler)

(3hijaz rayunidin busra tögisining boynini yorutalighidek chong otning chiqqanliqi qiyametning yiqinlashqanliqining alametlirining biri hésaplinidu. Ibni kesir we imam

shahabiddin ebu shame kitablirida bu weqening hijriye 654-yili yüz bergenlikini tepsilati bilen yazghan.

2. Kichik alametlarning ikkinchi türü ilgiri kürülgen, shundaqla hazir mu dawamlashiwatqan alametler.

1) urush- jengning köpiyshi

(2 jahaletning yamrap, ilimning kötirilip kêtishi.

3) emel tutushqa layiq kelmeydighanlar kishilarning ish béshigha chiqishi.

4) musulmanlarning yehudilar üstidin ghelbe qilishi. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: musulmanlar yehudiylar bilen urushmighiche qiyamet bolmaydu. Musulmanlar ularni öltüridu, hetta yehudiylar tash we derexlarning arqisigha yoshuruniwalidu. Lékin tash bilen derex: "i musulman ! I allening quli! Arqamda yehudiy bar, buyaqqa kélip, uni öltürgin!" deydu. Peqet gherqed dégen derexla undaq démeydu, chünki u yehudiylarning derixidur. (muslim: 2922)

5) qiyametning yéqinlashqanliqini körsitidighan yene türlük alametler bolup, bular hediste tarqaq halda kelgen. Bularni jemligende: dédek öz xojayinini tuqqanda, chaqiriqi oxshash ikki chong goroh ottursida qattiq urush bolmighuche, yer tewresh apetliri köpiyip, zamanlar yéqinlashmighuche (yeni waqitlardin beriket kötirilip ketmigüche), pitne-pasat, urush - jidel köpeymigiche, mal-dunyaning köplikidin mal igisi sediqe bérighan adem tépishtin ghem qilip, birersige sediqe berse "mining buninggha hajitim yoq!" démigüche, kishiler igiz imaretlerni salmighuche, bir adem yene bir ademning qebrisi yénidin ötüp kétéwétip "kashki uning ornida men bolsamchu" dep arzu qilmighuche qiyamet qayim bolmaydu.

194.sual: qiyametning chong alametliri

peyghember eleyhissalam qiyamet yéqinlashqanliqining chong alametliri süpitide bir qanche türlük hadisilerni sanap ötkén. Bular töwendikiche:

1. Duxan yeni asmanni oriwalidighan chong tütün. Huzeyfe ibni useyd riwayet qilip mundaq deydu: biz ghifari bilen öz ara bir mesilini muhakime qiliwatattuq. Bu chaghda peyghember eleyhissalam chiqip, "siler nime heqqide sözlshiwatisiler?" dep soridi. Biz "qiyamet heqqide" déduq. Resulullah: "töwendiki 10 türlük alamet körülmigüche qiyamet bolmaydu" dédi we birinchi qilip duxanni sanidi.

2. Bir türlük haywan (dabʼ) ning meydan'gha chiqishi, yamanliq köpiyip, pitne- pasatlar tarilip, yaxshiliq azayghan axirqi zamanda allahtaala bir türlük haywanni meydan'gha chiqiridu. Bu haywan kishilerge heqni sözleydu. Allahtaala süre "nemi"de bu alametke ishare qilip mundaq digen: "ular (yeni kuffarlarga) aldin ala éytilghan söz ishqa ashqanda (yeni azab we qiyamet yéqinlashqanda), ulargha zémindin bir türlük haywanni chiqirimizki, u ulargha insanlarning bizning ayetlirimizge ishenmigenlikini sözleydu". (süre neml 82-

ayet)

3. Dejjalning peyda bolishi. Dejjal sözi ereb tilida heqni yalghan bilen yögigüchi aldamchi, kazzap menisini bildüridu. Peyghember eleyhissalam bir qanche hedisliride qiyamet yiqinlashqanda meshriq tereptin bir aldamchi dejjalning chiqidighanliqi, allahtaalaning uninggha yamghur yaghduralaydighan, ölükni tirüldüreleydighan, qaças yerlerge ziraet ündüreleydighan, yer'asti bayliqlirini chiqiralaydighan karamet ata qilidighanliqini, shuning bilen dejjalning ilahliq dewasi qilip, nurghun kishilarning uninggha egishidighanliqi, iysa eleyhissalamning asmandin chüshüp dejjalni öltüridighanliqidin xewer bergen.

4.iysa eleyhissalamning asmandin chüshishi. Qur'an we peyghember eleyhissalamning hedisliri xewer bergen qiyametning chong alametlirining biri dejjalning pitnisi küchiyp, möminler qattiq qisilghan chaghda iysa eleyhissalamning asmandin chüshüp dejjalni öltürishi we islam sheriti buyiche höküm yürgüzishidur.

5. Yejuj- mejujlarning meydan'gha chiqishi. Allahtaala qur'anda zaman axirida yejuj-mejuj déyilidighan, san jehettin intayin köp bir qewmning meydan'gha kilidighanliqi, ularning yer yüzide pitne-pasat térip, buzghunchiliq qilidighanliqi, bu qiyamet yiqinlashqanliqining alametliridin ikenlikige ishare qilghan.

6. Quyashning megribtin chiqishi

quyashning megribtin chiqishi bilen iman we tewbining waqti tügigen bolidu, yeni bu waqitta éytqan iman we qilghan tewbining paydisi bolmaydu. Allah bu heqte mundaq deydu: "perwerdigaringning quyash (megribtin chiqishidin ibaret) bezi alametliri kelgen künde ilgiri iman éytmighanlarning yaki iman éytip yaxshi ish qilmighanlarning éytqan imani paydisiz bolidu" [en'am sürisi 158 - ayet].

Berzex - bu dunya alemidin ayrilip, axiret alemige yétip barghichilik bolghan ariliqtiki alem démeaktur. Ölükler ta qiyamet qayim bolghan kün'ge qeder berzex alemide bolidu. Berzex sözining lughettiki menisimu - ikki nersining otturisini ayrip turidighan tosaq yaki toasma dégenliktur. Insan töt xil alemni bashtin kechüridu. Ular:

1 - qarangghuluq alemi (yeni anisining qursiqidiki alem) 2 - dunya alemi

3 - berzex alemi 4 - axiret alemi.

Axiret alemining tügeydighan chéki yoqtur. U menggülük alem.

195.sual: qiyametning bashlinishi

qiyamet, kainatta omumyüzlük chong özgirishning yüz bérishi bilen bashlinidu. U künde asmanning yérilishi, yultuzlarning we bashqa planétlarning bir - birige orulush netijiside yoqilishi, zémining tewrep parche - parche bolup kétishi, taghlarning küküntalqan bolup, bir döwe qumgha aylinishi qatarliq weqeler yüz béridu. Allah qiyametning bashlinish heqqide mundaq deydu: "ukünde zéminmu bashqa bir zémin'gha, asmanlarmu bashqa bir asmanlarga aylinidu. Ular (yeni pütün xalayıq qebirliridin chiqip) yégane, qudretlik

allahning dergahida (yeni mehshergahda) hazir bolidu" [birahim sürisi 48 - ayet]. Allah yene mundaq deydu: "kunning nuri öchken chaghda, yultuzlar tökülgen chaghda, taghlar gumran bolghan chaghda, boghaz tögiler tashliwétilgen chaghda, yawayi haywanlar toplan'ghan chaghda, déngizlar ot bolup lawuldighan chaghda, janlar (öz qayashlirigha) qoshulghan chaghda, tirik kömiwétilgen qizdin sen qaysi gunah bilen öltürüldüng? Dep soralgan chaghda, name - emallar échilghan chaghda, asman échip tashlan'ghan chaghda, dozax qizitilghan chaghda, jennet teqwalargha yéqinlashturulghan chaghda, her adem özining qilghan (yaxshi - yaman) ishlirini bilidu." [tekwir sürisi 1- 14- ayetler].

196.sual: bes dégen néme?

Bes - qiyamet qayim bolghan küni israfil eleyhissalam ikkinchi qétimliq sürge püwliginidin kéyin (birinchi qétimliq püwlishi bilen pütün xalayıq ölidu) pütün insanlarning tirilishi démecktur.

197.sual: qiyamet künidiki tirilish qandaq bolidu?

Qiyamet künidiki tirilish jan we beden bilen bolidu. Bu allahqa hergizmu qiyin emes. Insanni deslepte yoq yerdin bar qilghan allah meyli uning jesidi chirip tupraqqa aylinip ketken bolsun, meyli yirtquchlarga yem bolup tügiship ketken bolsun, meyli köyüp kül bolup ketken bolsun, meyli titilip parche - parche bolup ketken bolsun, her halette uni birleshtürüp eslidiki halitige keltürüşke elwette qadirdur.

198.sual: insan qandaq maddilardin terkip tapqan?

Insan üç اساسliq maddidin terkip bolghan bolup, ular:

1 - adem eleyhissalam nesilidin dawam qilip kelgen uruq(ereb tilida, "ejebuzzeneb" dep atilidu).

2 - insan jismini östürgen tupraq esillik uzuqluqlar.

3 - insan anisining qursiqidiki waqtida allah teripidin ata qilin'ghan jan.

199.sual: insan terkiwidiki üç maddining kiyinki ehwali qandaq bolidu?

Uruq, tupraq, jandin ibaret üç maddining terkiyblinishi bilen "insan" dep atilidighan angliq mexluqat bu qisqighine imtihan dunyasigha ewetilgen bolup, uning ejili toshqan hamam, bu dunyadin ayrilip berzax alemige yökilidu we uningda birinchi qétimliq kichik hésabni béridu. Andin qiyamet qayim bolghan küni qayta tirildürilidu. Insan ölgendin kéyin, u deslepte terkiyblen'gen üç madda eslige qaytidu, yeni tupraq tupraqqa, jan allah xalighan jaygha qaytidu. Peqet insanning birinchi terkiyi bolghan uruq tupraqta chirimestin, otta köygen yaki yirtquchlarning ashqazanlirida ézilgen bolsimu yoqalmastin ta qiyametkiche saqlinip qalidu. Bu allah üçün qiyin ish emes. Allah uningsizmu, insanlarni xalighan usul bilen tirildürüp eslige keltürüşke elwette qadirdur. Chünki u janliqlarning deslepki uruqini yoqtin bar qilghan zat emesmu?!

Qiyamet qayim bolghan küni qattiq yamghur yaghidu. Shu waqitta, xuddi ziraetler

yerge tikilgen uruqtin ünüp chiqqandek, insanning terkiyilinishidiki üç asasiq maddining birinchisi bolghan uruqtin insan ünüp chiqidu. Qiyamet künidiki bu ehwal bu dunyadiki del - derexler, ziraetler we ösümlüklarning ehwaligha oxshap kétidu. Bularmu yerge tikilgen uruqchilarning ünüp chiqishi arqisida barliqqa kélidu.

200.sual: shapaet we uning sherti

allah taala shapaetni muqimlashturup qur'anda mundaq dégen : "bu künde merhemetlik allah izni bergen we sözidin allah razi bolghan ademning shapaitidin bashqa héchqandaq shapaet payda bermeydu",,"allahning ruxsisiz kimmu allahning aldida shapaet qilalisun?". (süre beqere 25- ayet)

yuqiriqi ayetlerdin melum boliduki, shapaetning ikki türlük sherti bar, birinchisi allahtaalaning shapaet qilghuchigha ruxset qilishi, ikkinchi shapaet qilin'ghuchi gunah mesiyetlerni ötküzgen bolsimu, allahning birlikige iman éytqan mömin bolishi.

201.sual: peyghember eleyhissalamning shapaiti qanche türlük?

Allah muhemmed eleyhissalamgha katta fezil, merhemetlerni ata qilghan bolup, shulardin biri peyghember eleyhissalamning axirette öz ümmetlirige shapaet qilishidur. Ebu hureyre reziyellahu enhu riwayet qiliduki, peyghember eleyhissalam mundaq dégen : "her bir peyghemberning ijabet bolidighan duasi bar. Men ijabet bolidighan duayimni axirette ümmitimge shapaet qilishqa saqlimaqchimen" (imam buxari, muslim riwayet qilghan). Peyghember eleyhissalamning shapaiti üç türlüktur.

Birinchisi, chong shapaet dep atilidu. Bu mehshergahning qiyin minutlirida allahning izni bilen xalayıqqa qilidighan shapaiti.

Ikkinchi tür, peyghember eleyhissalamning ümmiti ichidin bir türküm kishilerning jennetke kirishige shapaet qilishi. Bu ikki türlük shapaet bashqa peyghemberlerdin perqliq halda allah peqet muhemmed eleyhissalamghila xas qilghan xususiyettur.

Üchinchi tür, gunahkar asiylar dozaxta gunahliri miqdariche azablan'ghandin kéyin allahning izni, peyghember eleyhissalamning shapaiti bilen jennetke kiridu. Bu muhemmed eleyhissalamdin bashqa peyghemberler, salih möminlergimu xas shapaettur.

202.sual: allah taalaning hisap ilishi qandaq bolidu?

Allah taala nahayiti adildur, allahning adaliti shuki, mexluqatlardin héchbirawgha zulum qilmaydu. Allah taala herbir nersini özige layiq orun'gha munasip rewishte qoyghuchidur. Allahning hékmiti we adaliti shuki, mömin bilen kapir, salih bilen pasiq, yaxshi bilen yaman héchqachanda barawer bolmaydu. Allah her ademge emilige yarisha mukapat yaki jaza biridu. Peyghember eleyhissalamning mehshergahta xalayıqqa shapaet qilishidin kéyin qeza we höküm bashlinidu. Ene shu künde, quyash kishilerning bash üstige toghrılan'ghan, perishtiler sep-sep bolup turghan, kishiler qara terge chömülgen chaghda, allah taala herbir bendidin hésab élishni bashlaydu. Bu shundaq tepsiliy, inchike hésabki ,

uningda insan herbir sözidin, herikitidin, emilidin birmu-bir hisab beridu. Bu shundaq adaletlik hisabki , uningda insanning teriqchilik yaxshiliqimu hazir qilinidu. Zerrichilik yamanliqimu chüshüp qalmaydu. Allah taala herbir ademge emellirini xatiriligüchi perishtilerni muekkel qilghan. Allahtaalaning ilmi hemmini öz ichige alghandur. "kishilarning name-emeli otturigha qoyulidu , gunahkarlarning uningdiki xatirilerdin qorqqanliqini körüsen , ular : way bizge! Bu name-emalgha chong-kichik gunahning hemmisi xatiriliniptighu? Deydu, ular qilghan etkenlirining hemmisining name-emaligha xatirilen'genlikini köridü , perwerdigaring héch ademge zulum qilmaydu" (süre kehf 49-ayet) insan gunahliridin téniwalmaqchi bolghanda, allahning emri bilen uning ezaliri qoli, közi, tili, puti ... Tilgha kirip heqni bayan qilish bilen uning ziyinigha guwahliq beridu.

203.sual:bendining eng awal hisap biridighan emili qaysi?

Bendining emelliridin eng awal hisap élinidighini namaz. Peyghember eleyhissalam mundaq dégen: qiyamet künide bende eng awal hisab biridighan nerse namazdur, eger uning namazliri jayida, durus bolsa, u nijatliqqa irishken bolidu, undaq bolmisa ziyan tartqan bolidu, nawada periz namazliridin kem qalghini bolsa, allah taala perishtilerge: "qarap béqinglar, bendemning nefli namazliri barmikin" deydu, shuning bilen perizning kem qalghan yirige nefli namazdin élip bérip tuluqlinidu. Bendining qalghan emellirimu mushu rewishte bolidu. (imam nesei, tirmiziy riwayet qilghan) bende herbir ishida meyli chong yaki kichik bolsun xalis halda bir allahning raziliqini közligen bolishi kirek, kishilerge körsitip maxtinishtek riya we yaki bashqa meqsette qilin'ghan emellerni allah qobul qilinmaydu. Allah emellernila emes, dillardikinimu bilip turghuchidur.

204.sual:bendilarning hisap birishi qandaq bolidu?

Mana mushu teriqide allah taala herbir bendining taet-ibadetliri, kishiler bilen bolghan muamile ehwali, emelliridin adil we inchike hisap alidu. Kishilarning emelliri oxshash bolmighachqa, hisap birishtimu periqliq bolidu. Ulardin asan hisap biridighini, qiyin hisap biridighini shundaqla ashkara we yushurun hisap biridighanliri bar.

205.sual:soal soraqsiz halda jennetke kiridighanlar

peyghember eleyhissalam mundaq digen: manga ümmetler toghrilandi. Men yene bir top kishilerni kördüm. Manga: bu sining ummiting we ular bilen hisapsiz we azapsiz jennetke kiridighan 70 ming adem bille diyildi" andin peyghember eleyhissalam ornidin turup öyige kirip ketti. Andin sahabilar hisap élinmay we azapqa duchar bolmay jennetke kiridighan kishiler toghrisida detalash qilishti. Andin peyghember eleyhissam chiqip, ulardin "nime toghriliq detalash qiliwatisiler" dep soridi. Peyghember eleyhissalamgha ularning nime toghrida detalash qiwatqanliqi éytip birilgende ظن: ular süf köch qilmaydighan, süf köch qildurmaydighan, pal achmaydighan, allahqa tewekkul qilidighan

kishilerdur" didi.

206.sual: nahayiti asan we yenggil hisap bérídighanlar

bularning qarargahi jennet bolidu, bulardin nahayiti yenggil hisap élinidu. Ularning emelliri otturigha tashlinidu, allahtaala rehmet qilip ularning gunahlarini meghfired qilidu. Qur'anda ulargha mundaq ishara qilin'ghan. "name - emali ong teripidin bérilgen ademdin asan hésab élinidu. (u jennettiki) ailisige xoshal qaytidu. Name - emali arqa teripidin bérilgen adem way dep towlaydu (yeni ölümni arzu qilidu) duzaxqa kiridu" [inshiqaq sürisi 7 - 12 - ayetler].

207.sual: qattiq hisap élinidighanlar

allahtaala bularning herbir chong-kichik emelliridin inchike hisap alidu. Bu guya ularning yaman aqiwitige isharetur. Aishe reziyallahu enha riwayet qiliduki peyghember eleyhissalam : "allahtaala qiyamet küni hisap-kitap alghan adem choqum halak bolidu" didi. Men:" i resulullah, ejeba allahtaala kitawida: name-emali ong teripidin birilgen ademdin asan hisap élinidu" digen tursa didim. Peyghember eleyhissalam "u digen bendining emellirining otturigha tashlinishidur, emma kimki inchikilep soal-suraq qilinidiken, u qattiq azapqa qalidu" dep jawab berdi.

208. Sual: jaza digen nime?

Jaza - bendilerning bu dunyada qilghan yaxshi - yaman emellirige bérilgen mukapat we jazaning élan qilinishi démeaktur. Bu heqte allah mundaq deydu: "shu künde allah ulargha toluq tégishlik jazasini béridu. Ular allahning ashkara heq ikenlikini bilidu" [nur sürisi 25 - ayet].

209.sual: mizan digen nime?

Bendining emelliridin hisap-kitap élin'ghandin kéyin tarazida ölchindu. Mana bu axiret hadisiliridin bolghan mizandur. Mizan insanning axirettiki qarargahining jennet we yaki dozax bolishidiki halqiliq basquch hisaplinidu. Bendilerning emellirining ilahi tarazida ölchinidighanliqi we bu heqtiki ehwallar qur'an ayetliri we hadis sherifte bayan qilin'ghan yeqiyni mesilidur. Bu heqte allah taala nahayiti uchuq rewishte mundaq deydu: "qiyamet küni biz (emeller tartilidighan) adalet tarazisini ornitimiz héch ademege qilche uwal qilinmaydu. (yeni yaxshi ademning yaxshiliqi kémeйтиwilmeydu, yaman ademning yamanliqi ashuriwétilmeydu, eger uning qicha chaghliq emeli bolsimu uni hazir qilimiz, (bendilerning emelliridin) hisap élishqa biz yiterlikmiz" (süre enbiya 47- ayet)

210.sual: insanlar mizanda ölchen'gendin kiyin qandaq pirqilerge bölünidu?

Gheyibtin xewer bergüchi qur'an ayetliri we hadislerdin melumki, mizanda ölchinish

bilen ademler shuninggha mas yosunda üç firqige bölünidu. Birinchi pirqe yaxshiliqliri yamanliqlirini bésip chüshüp tarazisi éghir kelgen kishilerdur, bular bolsa nijat tapquchi jennet ehli bolidu. İkkinchi pirqe tarazisi yenggil kelgenler yeni yamanliqliri yaxshiliqliridin ziyade bolghan kishiler, bular ziyan tartquchi dozax ehlidur. Qur'anda bu ikki türkümdiki kishilerge ishare qilinip mundaq diyilgen: "tarazisi éghir kelgen (yeni yaxshiliqliri yamanliqlirini bésip chüshken) ademge kelsek, u küngüllük turmushta (yeni nazu-németlik jennette) bolidu. Tarazisi yinik kelgen (yeni yamanliqliri yaxshiliqlirini bésip ketken, yaki yaxshiliqi bolmighan) ademge kelsek uning jayi hawiye bolidu. Hawiyening nime ikenligini qandaq bileleysen? Hawiye qiziq ottur" (süre qare 6-11 ayetler). Üchinchi pirqe yaxshiliqi bilen yamanliqi teng nisbette bolghan ademler bolup, bu allahning rehmet-meghfiritige baghliq, xalisa meghfired qilidu, xalisa azaplaydu.

211.sual: mizanni qandaq chüshinish kirek?

Mizan yeni axirettiki adalet tarazisi allahqa xas gheyp ilimler jümlisidin bolup, biz mizanni qur'an we hadisler ashkara qilghanche chüshinish we iman éytishqa buyrulghan. Emma uning heqiqiti we tepsilatleri heqqide zéghirlash bihude zoruqush hisablinidu.

212.sual: mizanda nimiler ölchinidu?

Mizanda ölchinidighan nerse heqqide ölimalar mundaq üç xil köz qarashni otturigha quyidu. Birinchisi mizanda emeller ölchinidu. İkkinchisi emeller xatirilen'gen name-emel kitawi ölchinidu. Üchinchisi bendining özi ölchinidu. Qiyamet küni, emeller tarazida ölchen'gende bir bendining yaxshiliq teripi bésip kétédighan'gha birla yaxshiliq kemlep qalidu. Shuning bilen uninggha: i bendem, béríp qarap baqqin birer adem sanga öz emelliridin bir yaxshiliqni béremdikini diyilidu. U adem bir tuqqan qérindishinng yénigha, andin anisining yénigha, andin dadisining aldigha, andin xotunining qéshigha, andin balisining qéshigha baridu. Ulardin bir yaxshiliqini birishni soraydu, hich qaysisi birelmeydu. Shuning bilen u adem özinig dunyadiki eng yéqin eng mihriban kishilirining yénidin quruq qol, ümütsiz, qattiq qorqqan halda allahtaalaning aldigha qaytidu ﷻ: i perwerdigarim, men dunyadiki eng yéqin kishilirimdin méning nijat tapquchilardin bolishim üçün birla yaxshiliqni bérishni soridim, emma héchkim bermidi, deydu. Bu chaghda allahtaala: i bendem, men sanga séning qérindishing, anang, dadang, xotunung we balangdinmu bekrek rehimdilmen. Men séni meghfired qildim. I perishtiler, bendemni jennetke élip kiringlar, deydu.

213.sual: siratning menisi

sirat sözining lughet menisi ochuq, éniq yol bolup, sherette ikki xil menide qollinilidu. Biri allah taala hayati dunyada bendilirige belgilep bergen toghra yol bolup, töwendiki ayet mana shu menide éytilghan "bu méning toghra yolumdur, shu yolda méninglar, natoghra yollarda mangmanglar, ular silerni allahning yolidin ayriwitidu" (süre en'am 153- ayet)

ikkinchisi qiyamet küni dozaxning üstige qurulghan köwrük bolup, u guya inchilikte qildek, ötkürlükte qélich bisidektur. Peyghemberlerdin tartip asiy gunahkarlarghiche jimi adem pilsirat köwrükidin ötidu. Yaxshi emelliri sharapitidin jennetke muyesser bolghan möminler jennetke udul ötüp kétidu. Jehennemge mensup bolghan kupparlar mödürüp yiqilidu, köwrüktin ötelmeydu we duzaxqa chüshüp kétidu.

214.sual: siratning teswiri

sirat hayati dunyadiki siratning axirettiki körünishi bolup, kimiki bu dunyada allah belgiligen toghra yolda mangghan bolsa, jehennem üstige tartilghan sirattin ötüş asan'gha toxtaydu. Emma sheret yolidin chetnep gunahqa patqan bendining uningdin ötmiki besiy müshkül bolidu. Peyghember eleyhissalam hedisliride sirat heqqide melumat bergen. Sirat jehennemning üstige tartilghan. Men shu sirat köwrükidin eng awwal ötüşke izni birilgen peyghembermen. Bu künde peyghemberlerdin bashqa héchkim gep qilishqa jür'et qilalmaydu. Ularning sözlirimu peqet: perwerdigarim amanliq bergin, digendinla ibaret bolidu. Jehennemde tikenlik tömür qarmaqlar bar, siler nejdide ösidighan tikenlik qamghaqni körüp baqqanmu? Sahabilar "hee" diyishti. Andin peyghember eleyhissalam: u xuddi siler körgendek tikenliktur, emma uning chonglighini bir allahtin bashqa héchkim bilmeydu. Kishiler emellirining étibari boyiche ashu tikenlik tömür qarmaqlargha ilinidu. Bezilerni yaman emelliri seweplik qarmaq halak qilidu. Bezilerni qarmaq ilghandin kéyin qutulup kétidu", " ademler jehennemning üstige jaylashqan sirattin ötidu. Uningda tikenlik tömür qarmaqlar we ilmekler bolup, ademlerni ong sol terepliridin iliwalidu. Etrapta :i perwerdigarim, amanliq bergin, amanliq bergin, dep turidighan perishtiler bolidu. Ademlerning beziliri sirattin chaqmaqtek ötüp kitidu, yene beziliri shamaldek, beziliri uchqur attek, beziliri yügürüp, beziliri méngip ötidu, beziler tizlinip, beziler ömilep ötidu. Dozax ehli bolsa ya ölmeydighan ya tirilmeydighan qattiq azapta bolidu. Ademler gunah-mesiyetliri miqdariche köyüp kömürdek qaridap kétidu. Andin kéyin ulargha shapaet qilinidu". Mana bu sehîh hadislerde bayan qilin'ghan siratning teswiri. Qorqidighan qelb igiliri üçün axiretning herbir hadisiliride chong ibret bar.

215.sual: duzax we uning derijiliri

duzax - dehshetlik ot qaynimidin ibaret bolup, u kapirlar, munapiqlar we musulmanlardin bolghan asiy - gunahkarning bir qismi baridighan jaydur. Allah bu heqte mundaq deydu: " i möminler! Özenglar we bala - chaqanglarni insan we tashlar yéqilghu bolidighan, rehim qilmaydighan qattiq qol perishtiler muekkel bolghan duzaxtin saqlanglar" [tehrim sürisi 6 - ayet].

Dozax - kupparlar, gunahkar asilarning axirqi qarargahi, allah taalla bendilirini agahlandurghan, peyghemberler qewmlirini sherridin qorqutqan, muhemmed

eleyhissalam "ümmitim, ümmitim" dep azabidin panah tiligen jehennemdur.

Süre hijrining 44-ayitide xewer bérilgende, dozaxning oxshimighan derijiliri, derwaziliri bolup, ularning herbiridin kiridighan mueyyen bir bölek ademler bar. Bular: jehennem, leza, huteme, seer, seker, jehim, hawiye. Süre kehfining 102-ayitide kelginidek jehennem kapirlargha teyyarlan'ghan menzilgahtur, leza bolsa heqtin yüz örüp buralghan we pul-mal yighip saqlap, uningdin allahning we miskinlerning heqqini ada qilmighanlarning jayidur. Hawiye dozaxning astinchi qewiti, azab jehettin eng qattiq bolup, munapiqlar mushu yerde jazalinidu.

216.sual: dozaxqa muekkel perishtiler

dozaxqa qattiq qol perishtiler muekkel qilin'ghan bolup, süre muddesirning 30-ayitide xewer bérilgende, ularning sani 19dur. Ehli dozaxning aldidin, keynidin, astidin, üstidin, ong-sol terepliridin ot orap turidu.

217.sual:dewzixiylerning ehwalı

allah taala mundaq deydu: "dozaxta ularning astigha salidighan körpisi ottin, üstige yépinidighan yotqinimu ottin bolidu". (süre eraf 41-ayetning bir qisimi)

ularning boyunlirigha taqaa, put-qollirigha kishenler sélin'ghan halda otqa sörep kirilidu. "kapirlargha ottin kiyimler pichilidu, ularning bashliri üstidin yuqiri hararetlik qaynaqsu qoyulidu. Uning bilen ularning ich-baghri we tériliri éritilidu, ular tömür-toqmaqlar bilen urulidu. Her qachan ular (yétiwatqan) ghem-qayghuning qattiqliqidin dozaxtin chiqmaqchi bolsa, ular dozaxqa qayturulidu, (ulargha) köydürgüchi (dozax) azabini tétinglar (déyilidu)". (süre hej 19-22-ayetler).

Gunahkarlar dozaxqa kirgende allah ularning ténini yoghinitip zoraytidu, bu ularning azabini ziyade qilish üçündür. Resulullah mundaq dégen: "kapirlarning ikki mürisining ariliqi xuddi aldirap téz mangghan yoluchining üç künlük seper musapisidek ariliqta bolidu". (imam buxari riwayet qilghan). "kafirning chishi uhud téghidek, térisining yirikliki üç künlük yol musapisidek bolidu" (imam muslim riwayet qilghan)

dozax ehlining chiray-shekil jehettin intayin set, qebih ikenliki toghrisida qur'an mundaq bayan qilidu. "ularning yüzleri goya qarangghu kéchining parchisi bilen oralghandek qariyip kétidu". (süre yunus 27-ayet), "ularning yüzlerini ot köydüridu, kalpukliri qorulup, chishliri échilip (betbeshire) bolup qalidu". (süre muimnun 114-ayet).

Ötkür zehiri bilen chéqip, beden'ge yögiship turidighan yılan-chayanlarmu dozaxniki xilmu-xil, türlü azablarning biridur. Ehli dozaxning azabliri türlü, xilmu-xil bolidu. Pul-malliridin allah buyrighan zakatni ada qilmighanlarning jazasi bolsa : "u künde (yeni qiyamet künde) u altun-kümüşler jehennemning otida qizitilip, uning bilen ularning pishanliri, yanliri we dümbiliri daghlinidu. Ulargha bu silerning özensizlikleri üçün yighqan altun-kümüşinglar (siler bu dunyada allahning heqqini ada qilmidighanlar) yighqan altun-

kümüşhünlarning wabalini tétinglar déyilidu". (süre tewbe 35-ayet).

Dozax ehli azab chékishte bir xil emes, perqliq bolidu. Ular hayati dunyada qilghan yaxshi-yaman emellirining hésabi boyiche beziliri qattiq azabta, beziliri yenggilrek azabta bolidu. Resulullah mundaq dégen: "ot ularning bezilirini hoshuqighiche, bezilirini tizighiche köydüridu, bezilirini béliqiche, bezilirini oqrek söngeklirigiche köydüridu" (imam muslim riwayet qilghan). "qiyamet küni dozax ehlining eng yénik azab chékidighini shundaq bir ademki, uning ikki tapini astigha ikki chogh qoyulidu, choghning tesiridin uning méngisi qaynap kétidu. U mendinmu qattiq azablan'ghan adem yoq dep oylaydu. Heqiqette u eng yenggil azab chekken kэшidur". (imam buxari, imam muslim riwayet qilghan).

Hayatliq qanuniyidin élip éytqanda, dozax ehlimu yémek-ichmekke muhtaj bolidu. Emma bu ularning azabigha hessilep azab qatidu. Ehli dozaxning taami ularning achlighini peseytlemeydu. Ichimlik usuzliqini basalmaydu. Dozax ehlining yémeklik bolghan zeqqum, ghislin, zer'i heqqide qur'anda nahayiti ochuq bayanlar kelgen. "bu (yeni jennetning németliri) yaxshi ziyapetmu yaki zeqqum deriximu? Zeqqumni biz zalimlar (yeni gumrahlar) üçün (axirette) azab qilduq. Shübhisizki, u jehennemning qeride ösidighan derextur. Uning méwisi goya sheytanlarning bashlirigha oxshaydu. Ular shübhisz shu méwilerdin yeydu, uning bilen qorsaqlirini toyghuzidu. Andin ular uning üstige (yiring bilen) qaynaqsuning arilashturmisini ichidu" (süre saffat 62-67-ayetler).

Ehli dozax ene shundaq tekrar-tekrar azab chékish, qiynilish bilen nale-peryad qilip xar halda yashaydu, azab ulardin bir minutmu néri bolmaydu. Ular alla-towa bilen yighazar qiliship mundaq déyishidu: "perwerdigarimiz! Bizni dozaxtin chiqarghin (andin dunyagha qayturghin), eger biz (shuningdin kéyin) yene gunah qilsaq, biz heqiqeten zalim bolup qalimiz. Allah éytidu: jehennemde xar halda qélinglar, (üstünlardin azabning kótilirip kétishi heqqide) manga söz achmanglar" (süre mumnon 106-108-ayetler) ularning nale-peryadigha héchikimmu qulaq salmaydu. Dozax ehli qattiq azabta ölümni shunchilik arzu qilidu. Allahtin özlirige ölüm bérishni, buning bilen azabtin qutulup, aram tépishni tileydu. Emma axiret hayati menggülik hayat bolup, ölüm bolmaydu, uningdiki azab yaki német ebediy dawam qilidu.

218.sual: dewzexte menggü qalidighanlar we qutulidighanlar

ehli sünne we jamaaning eqidisi boyiche éytqanda, allahning birlikige iman éytqan musulman her qanche chong gunah ötküzgen bolsimu, menggü dozaxta qalmaydu, belki gunahliri miqdariche dozaxta azablan'ghandin kéyin axiri bir küni dozaxtin chiqidu we allahning rehmiti bilen jennetke kiridu. Bu allahqa shérik keltürmigen tewhid eqidisidiki emma yaman emelliri yaxshiliqidin éship ketkenlerge qaritilghan. Allah taalaning "ular dozaxta menggü qalidu" dégini allahni inkar qilghan imansiz kuffarlar we allahqa shérik keltürgen mushriklarni körsitidu. "allah heqiqeten allahqa shérik keltürüş gunahini meghfiret qilmaydu. Xalighan ademning uningdin bashqa gunahini meghfiret qilidu. Kimiki

allahqa shérik keltüridiken, chong gunah qilghan bolidu" (sürensa 48-ayet). Peyghember eleyhissalam mundaq dégen: jennet ehli jennetke, dozax ehli dozaxqa kirip bolghandin kéyin, allah taala: qelbide tériqchiliq imani barlarni tartip chiqiringlar deydu, ular otta köyüp qaridap ketken halette chiqidu. Andin ular abihayat östingige tashlinidu. Bu ademler xuddiy kelkün latqilirida ot-chöp ünüp chiqqandek, chirayliq halette ünüp chiqidu. Ejiba sen eshundaq yumran sériq maysini körüp baqmighanmu? (imam buxari, muslim riwayet qilghan). Peyghember eleyhissalam mundaq dégen: "kimiki, bir allahdin bashqa ilah yoq" dése, qelbide misqalche yaxshiliq bolidiken, dozaxin chiqidu. Kimiki bir allahtin bashqa héch ilah yoq dése, qelbide tériqchiliq yaxshiliq bolidiken, dozaxin chiqidu. Kimiki, "bir allahtin bashqa héchbir ilah yoq" deydi we qelbide zerriche yaxshiliq bolidiken umu dozaxin chiqidu (imam buxari, muslim riwayet qilghan).

219.sual: jennet qandaq jay?

Jennet – allah taala mömin, teqwadarlar üçün teyyarlighan katta mukapat. Uningda japa-musheqqetmu, qériliq, ölüm, qayghu-hesiretmu yoq. Uningda bari allahning rehmet, merhimiti, ebediylik xushalliq we tügimes rahet-paraghattur. Jennet allahni körmey turup iman éytqan, allahning rehmitini ümüd qilip, azabidin qorqqan, allah buyrighan yaxshi emellerni qilish bilen chekligen ishlardin özini saqlighan teqwadarlarga xastur.

220.sual: jennet we jennitlerning süpetliri

jennet - bük - baraqstan bostanliq, güzel baghche bolup, u, musulman teqwadar zatlarining menggülük qarargahidur. Allah jennetni teriplep mundaq deydu: "teqwadarlar heqiqeten bixeter jayda bolidu. Baghlarda bulaqlarning arisida bolidu. Ular qélin - yupqa - yépek kiyimlerni kiyip, bir - birige qariship olturishidu. (ular türlük hörmetler bilen) mushundaq ikram qilinidu. Shehla közlük hörlerni ulargha jüp qilimiz. Ular jennette (meyde éghirlishish we késelliklerdin) emin bolghan halda xizmetchilerdin hemme méwilerni keltürüşini telep qilidu. Ular mushu dunyadiki ölümdin bashqa jennette héchqandaq ölümni tétimaydu. Allah ularni duzax azabidin saqlaydu. Bu perwerdigaringning merhimitidur. Bu zor muweppeqiyettur" [duxan 51 - 57 - ayetler].

Hedis qudisida allah taala mundaq éytidu: men salih bendilirimge köz körüp baqmighan, qulaq anglap baqmighan, kishining könglige kéchip baqmighan németlerni teyyarlidim. Xalisanglar munu ayetni oqunglar: "ularning qilghan emellirige mukapat yüzisidin allah taallahning huzurida saqlan'ghan we ularni xushal qilidighan katta németni héchkim bilmeydu". (süre sejde 17-ayet)

jennetning süpetliri we uningdiki nazu-németler toghrisida qur'an we hedislerde nurghun bayanlar kelgen. Jennetning qesirliri, baghliri, derexliri, östengliri, méwiliri, altun-kümüshliri, hörü-ghilmanliri insanning cheklik eqli we sezgüsidin halqighan bolup, biz

bilidighan hayati dunyadiki shey'iler bilen peqet isim jehette ortaqtur. Jennettiki németler dunyadiki nersilerge peqet isim jehettinla oxshaydu. Jennetning kengliki asman-ziminchilik bolup, al-imran sürisining 137-ayiti bu heqte xewer bergen. Jennetning xushbuy hidi toghrisida resulullah mundaq dégen: "jennetning xushbuy hidi yüz yilliq musape nérísidinmu dimaghqa urulup turidu" (imam tirmizi, ibni maje, imam ehmed riwayet qilghan).

221.sual: jennet we jennitilerning derijiliri

kishiler yaxshi emellerde perqliq bolghinidek, jennettimu emellerge layiq yuqiri-töwen derijiler bolidu. Peyghember eleyhissalam mundaq dégen: jennette yüz derije bar, bir derije bilen yene bir derijining ariliqi asman-zimindek perqlinidu. Firdews eng yuqiri derijidur. Uningdin töt jennetning östengliri éqip chiqidu. Uning üstide ersh bar, allahtin sorisanglar, jenniti firdewsni soranglar. (tirmizi riwayiti). Hedislerde bu derijilerdin firdews, andin edn, andin xulud, andin mewa tilghan élin'ghan.

222.sual: jennetining derwaziliri we uningdin kiridighanlarning süpetliri

jennetning sekkiz derwazisi bolup, bu derwazilarning chongliqi heqqide resulullah mundaq dégen: jinim ilkide bolghan zat bilen qesemki, jennet derwazisining ikki qanitining ariliqi mekke bilen hejarning ariliqichilik yaki mekke bilen busraning ariliqichilik kélidu. (imam buxari, imam muslim riwayet qilghan). Bu ishiqlarning herbiri mueyyen yaxshi emel bilen baghlan'ghan bolup, kim qaysi emelni köp qilghan bolsa shu ishiqtin chaqirilidu. Namaz ishiqidin köp namaz oqughuchilar, reyyan dep atilidighan ishiqtin köp roza tutquchilar, sle-rehim ishiqidin köp éhsan qilghuchilar kiridu. Peyghember eleyhissalam jennetning derwaziliri we uningdin kiridighan kirgüchilerning emellirini tilghan alghanda ebu bekir reziyellahu enhu: i resulullah, bir adem ashu ishiqlarning hemmisidin chaqirilamdu dep soridi, peyghember eleyhissalam: shundaq, i ebu bekir, men séning ene shularning jümlisidin bolushingni tileymen“ dep jawab berdi. (imam buxari, imam muslim riwayet qilghan)

223.sual: hewzi kewser

hewzi kewser toghrsida peyghember eleyhisalam mundaq digen: méning kölüm-mewzi kewserning toghrisi bir ayliq musapidur. Uning süyi süttinmu aq, hidi ipardinmu xushbuydur. Uning jamliri asmandiki yultuzlargha oxshaydu. Uningdin ichken adem mengge changqimaydu (imam buxari riwayet qilghan).

224.sual: jennitiylerning hayati

jennettiki hayat menggülik hayattur. Meyli qéri, chong bolsun ehli jennet newqiran yash halette jennetke kiridu we menggü shu newqiran yéshida turidu. Ular késel

bolmaydu. Qérimaydu, ölmeydu, hérip charchimaydu, ghem-qayghusi bolmaydu. Allahtaala ehli jennetning qelbini öch-adawet, hesettin pak qilip, méhir-muhabbetlik köyümchan qérindashlarga aylanduridu. Resulullah mundaq digen: jennet ehli jennetke kirse bir nida qilghuchi mundaq deydu: "siler menggü yashaysiler, ölmeysiler, salamet bolisiler, hergiz késel bolmaysiler, yash turisiler, hergiz qérimaysiler, nazu-nimette, bexit saedette ötiseler, menggü bextsizlikke duchar bolmaysiler" (imam buxari we muslim riwayet qilghan) peyghember eleyhisalam mundaq digen: jennet ehli yeydu-ichidu, chong teret qilmaydu, mishqirmaydu we kichik teret qilmaydu. Lékin, ularning yémiki iparning hédidek xushbuy kékirish bilen hezim bolidu. Xuddi ular teb'iy nepeslinip turghinidek tesbih, tekbirler ularning tiligha jari bolup turidu. (imam buxari we imam muslim riwayet qilghan).

225.sual: jennet we dunya alimi

insan shunche chong bilgen dunyaning jimi rahet-paraghetliri jennet in'amliri aldida héchnersige erzimeydu. Resulullah mundaq dégen: "jennettiki bir yachaq dairisichilik jay we yaki silerning jennette qedimnglarni qoyghan jay dunya we uningdiki jimi nersilerdin yaxshidur. Eger jennet ehlidin bir ayal zimin'gha chiqsa uning nuridin dunya yorighan, uning xushhidi hemme yerni qaplighan bolatti. Uning salghan chümbili dunya we uningdiki jimi nersilerdin artuqtur". (buxari, tirmizi riwayeti).

226.sual: jennetiki eng katta nimet qaysi?

Jennettiki shunchiwala németlerning ichidiki eng katta német allah taalaning mubarek jamlini körüş we allahning raziliqigha érishistur. Ehli sünne we jamaening eqidisiye teqwidar möminler axirette perwerdigarini körüş sheripige nail bolidu. Emma gunahkarlar allahni körüshtin men'i qilin'ghan. Qur'an we hadislerde buni delilligüchi ayetler we hadisler bar. Allah taala mundaq deydu: "bu künde(saadetmenlerning) yüzliri nurluq bolidu. (ular) perwerdigarigha qarap turidu" (süre qiyamet 22-,23-ayetler)

allah taallahning bendige bergen németliri nurghun, ten-saqliq, mal-mülük, bala-chaqa, méhri-muhebbet, shan-shöhret..... Emma bularning ichidiki eng chong német allahning hidayiti, chünki shu hidayet bilen insan menggülük jennetning ishkini qéqishqa nail bolidu. Shu hidayet insanni rahet-paraghetlik yéngiche hayatqa ulashturidu. Mana bu heqiqiy bexttur.

Üchinchi bölüm. Taharetning bayani

birinchi bap. Taharet oqumi, peziliti we pakizlighuchi nersiler

227.sual: pakizliq oqumi

taharet dégen söz, mena jehettin nijasetke oxshash maddiy meynetchiliktin, eyiplerge we gunahlargha oxshash meniwiyy meynetchiliktin pakizlinish, dégenlik bolidu. Taharet dégen söz istilah jehettin, taharetsizlikdin yaki nijasetlerdin pakizlinish, dégenlik bolidu. Nijasetler bolsa, kichik teret, chong teret we qan'gha oxshash sheret nijis dep, bayan qilghan nersilerdur.

228.sual: pakizliqning türi

pakizliq uqumi keng menada ikki türlük bolidu : biri, tashqi pakizliq, yene biri, ichki pakizliq. Tashqi pakizliq déginimiz bedenning, kiyimning, yémek ichmekning we namaz oquydighan jayning paskiniliq we kirladin pakiz bolishi démeaktur. Ichki pakizliq déginimiz nepsning we qelbning yaman gherez we nachar exlaqlardin pak bolishi démeaktur. Islam dini musulmanlarni her ikki pakizliqqa buyruydu.

229.sual: pakizliqning ghayisi

islam dinining pakliqqa we pakizliqqa ehmiyet bérip, musulmanlarni taziliqqa we pakizliqqa buyrushida, insanning ten saqliqigha we rohigha intayin paydiliq bolghan nurghunlighan aliy meqsetler ghaye qilin'ghan. Su bilen paklinish bedendiki yéqimsiz hidlarni yoqitidu. Paaliyetchanliqni ashuridu. Ibadet we dunyalik ishlar üçün insanning himmitini, joshqunliqini yéngilaydu. Shunga islam dini musulmanlarni pakliqqa buyrup, ulargha taziliqni, pakizliqni perz qildi we köpligen ibadetler üçün pakliqni shert qildi. Insanning tashqi ezalirining pakiz bolghinining sirtida, uning qelbi bilen nepsidin ibaret ichki dunyasiningmu özini chong tutush, körelmeslik, düşmenlik, öchlük we bashqa selbiy exlaqlardin pak pakiz bolghan halda, bir pütün pakliq ichide, allah taalaning hozurigha yüzlinishi arqiliq allah taalaning némitige we rhemitige érishishi üçün islam dini musulmanlarni ichki we tashqi pakliqlargha emr qilghan.

230.sual: pakizliqning islamdiki orni

islam dini, pakliq we pakizliq üstige qurulghan bir din bolup, insanlar özlirining dunya we axiretlik ishlarida pakizliqqa qattiq ihtiyajliq bolghanliqi üçün musulmanlar 6- esirdiki chaghlardin biri taziliqqa eng zor derijide ehmiyet bérip kelgen xelqtur. Chünki meniwiyy kirlardin tazilinish imanning telebliridin biri bolghinidek, bezi ibadetlerni orunlashning aldingi sherti pakizliqtur. Pakizliq töwendikidek ehmiyetke ige.

1.taharet namazning achqusidur. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: taharet namazning achquchi bolup, namazgha kirish üçün alle ekber, namazdin chiqish üçün essalamu eleykum werehmetullah déyilidu. Perz we uningdin bashqa namazlarda süre fatihe we yene bir sürini oqumighan kishining namizi ada bolmaydu. (tirmizi: 238)

2.pakizliq imanning yirimidur.

Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: "pakizliq imanning yérimidur. "

héketlik sözlerning bérinde bolsa mundaq déyilidu: "pakizliq imandindur" pakizliq namazgha turushning aldinqi sherti.

3. pakizliq bir insanning saghlam tebetlik, yaxshi xisletlik we medeniyetlik ikenlikining nishanisidur.

4. Pakizliq bendini allah taalaning dost tutushigha we razi bolushigha irishtüridu.

5. pakizliq bendining qebre azabidin qutulushigha sewep bolidu.

6. taharet qiyamet küni yüzining nurluq qopushigha sewep bolidu.

231.sual: taharetning peziliti

1. taharet insanni gunahlardin paklaydu. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki taharetni kamil alsa, uning tirmaqlirining astidin tartip pütün wujudida gunah qalmaydu. (muslim: 245)

2. Kamil élin'ghan taharet insan'gha jennetni wajip qilidu. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq digen: taharetni kamil élip bolghandin kéyin, ornidin turup, pütün wujudi bilen bérilgen halette ikki rek'et namaz oquydighan musulman bolidiken, jennet uninggha wajip bolidu. Kimki taharetni kamil élip bolghandin kéyin: "bir alletin bashqa ibadet qilishqa layiq mebud yoq, muhemmed sellellahu eleyhi wesellem alle taalaning bendisi we elchisi dep guwahliq bérimen" deydiken, uninggha jennetning sekkiz derwazisining hemmisi daghdam échip bérilidu, u qaysini xalisa, jennetke shuningdin kiridu. (muslim: 234)

3. Taharetni kamil ilip oqughan namaz uning üçün katta ejir bolidu.

232.sual: pakizliq pakizlighuchi nersiler we pakizlash usuli

birinchi, su ikkinchi, tupraq. Üchinchi, uvlash. Tötinchi, sürtüş.

Beshinchi, qurutush altinchi, paskina nersining bashqa nersige özgirip kitishi yettinchi, ashlash

233.sual: su we uning türü

su bolsa, taharetsizliktin we meynetchiliktin pakizlinish üçün eng muhim bolghan we eng köp ishli tilidighan maddidur. Su üç türlük bolidu :

1. Pakiz hem bashqisini pakizlaydighan su. Bu pakiz hem pakizlighuchi su depmu atilidu. Bu, yamghur we déngiz süyige oxshash héchbir nerse arilashshmighan we özining eslidiki süpiti bilen qalghan sudur.

2. Pak emma taharetsizliktin pakizliyalmaydighan su. Bu xildiki sular bilen taharet alghili bolmaydu. Lékin meynet we nijasetlerni yughili bolidu. Bu suni ichish we uning bilen xémir yughurush mekruhtur. Bu su bolsa, kichik taharet yaki chong taharet élish üçün bir qitim ishli tilgen sudur.

3. Türdiki su, paskina sudur.

234.sual: taharet élish yaki ghusli qilish arqiliq paklinishqa we kiyimlarni yuyup paklashqa, shundaqla ichishke bolidighan sular

töwendiki yette xil sudur: 1) yamghursüyi 2) déngiz, derya, ériq, östeng suliri 3) quduq süyi 4) bulaq süyi 5) qar we muzdin érigen su 6) köl süyi 7) turubidin kelgen su. Yuqarqi yette xil suning renggi yaki temi yaki puriqi özgermigen bolush sherti bilen, bu sularni pütün taziliqlar we ichish üçün qollinishqa bolidu. Eger suning temi yaki renggi yaki hidi özining eslidiki tebitidin özgergen bolsa, bu waqitta uni ishlitishke bolmaydu.

235.sual: suning paskinaliqigha höküm qilish

su eslide pakiz yaritilghan bir nerse bolghanliqi üçün, uning paskina bolghanliqigha höküm qilish üçün keskin delil lazimdur. Bir adem munchidek bir yerge kirgen, u yerde azraq suning barliqini körgegen we u sugha birer nijasetning chüshkenlikini guman qilghan bolsimu lékin jezmiyleshtirelmigen bolsa, u su bilen taharet alghili we yuyun'ghili bolidu. U sugha birer nijasetning chüshkenlikige bolghan guman u suda taharet élishni yaki yuyunushni cheklep qoymaydu. Chünki, u su eslide chuqum pakiz sudur. Bu chuqumluq özi oxshash bir choqumluq bilen kötirilip kétidu. Buninggha asasen bir suning paskina bolghanliqigha, uninggha nijasetning chüshkenliki éniq bolghandin kéyin höküm qilinidu. Eger su jiq bolghan, u suda nijasetning renggi yaki temi, yaki puruqigha oxshash nijasetning eserlirining biri körilgendin kéyin u su paskina dep höküm qilinidu. Eger su az bolghan, u sugha birer nijaset chüshishi bilenla suda u nijasetning héchqandaq eseri körilmisimu u su paskina hésaplinidu.

236.sual: su miqdarining az yaki köplikini ölchesh

su miqdarining az yaki köpliki mundaq ölchinidu : töt bürjeklik bir kölning chungqurliqi 46 santimétirdin, töt teripining her bir teripining uzunliqi az dégende 4 métir, 6 santimétirdin kelmise yaki köl yumilaq bolup, etrapining omumiy aylanmisi 24 métir, 24 santimétirdin kem bolsa, mundaq su " miqdari az su " déyilidu. Bundaq miqdari az sugha chüshken nijasetning esiri körülsun yaki körülmisun, u paskina sudur.

237.sual: paklinish üçün tupraq ishlitishning yolgha qoyulushi

islam dini su yoq yaki uni ishletse ziyan qilidighan, yaki késel bolghanliqi üçün suni ishlitilmeydighan sewebler bilen suni ishlitish qiyin bolup qalghan chaghlarda, taharetsizlikdin tupa bilen paklinishni yolgha qoydi.

Tupa bilen pakizlinish heqiqiy pakizlinish emes, hökmen pakizlinishtur. Shuning üçün, islam dini teyemmumni, taki teyemmum qilishni lazim qilidighan sewebler tügigen'ge

qeder waqitliq we hökmen taharet dep qaridi. Eger teyemmum qilishni lazim qilidighan sewebler tügise, teyemmum qilghan adem ilgiriki taretsizlik bilén tebiyla taharetsiz halitige qaytidu. Hetta uqumaqchi bolghan namizini taharet almighiche, eger ilgiriki taharetsizlik chong taharetsiz bolghan bolsa yuyunmighiche oquyalmaydu.

238.sual: uwlash bilén pak bolidighan we pak bolmaydighan ehwallar

meniy yuqup qalghan kiyim - kichekler meniy qurup bolghandin kéyin uni uwlash bilén pakiz bolidu. Emma meniy höl bolsa, u uwulash bilén pak bolmaydu. Uni yuyush lazimdur.

Eger meniy ademning tinige yuqup qalsa, meniyni tendin uwluwitish bilén ten pak bolmaydu chünki, meniy yuqup qalghan kiyimni uwluwitish bilén u kiyimning pak bolushi qiyasqa paktur. Shuning üçün uninggha bashqisi qiyas qilinmaydu. Chünki, tenning qizizliqi meniyning höllikini özige tartidu. Kéyin ademning terlishi bilén tendiki meniy ayaligha yuqidu hemde uwulash bilén ten sumurwalghan we ten'ge yuqup qalghan meniyning hemmisi chiqip ketmeydu. Eger kichik teret qilip bolghandin kéyin teret yolini téxi su bilén tazilap bolghiche meniy chiqqan bolsa, bu meniy süydük bilén ariliship qalghanliqi üçün uwuluwétish bilénla pak bolmaydu. Chünki, süydük uwluwitish bilén pak bolmaydu. Emma meniy étilipala chiqqan yaki süydük aldi teret yolining béshida turup qalmaq chüshüp ketkendin kéyin meniy chiqqan bolsa, bu halette meniy süydükke ariliship qalmighanliqi üçün meniy uwluwitish bilén pakizlinidu.

239.sual: sürtüsh bilén pak bolidighan we pak bolmaydighan nersiler

eynek, qélich, siliq tash, eynekler, pichaq we maylan'ghan qachigha oxshash séziqchi yoq qattiq siliq jisimlérge höl yaki quruq nijaset yuqup qalghan, andin uni taki uningdiki nijasetning esiri yoqalghiche topigha sürtken bolsa, u nerse pakiz bolidu. Chünki, nijaset u nersining ichige kirip kételmeydu. Siliq yüzige yuqqan nijaset bolsa topigha sürtüsh bilén chiqip kétidu. Chünki, sahabilarning qélichlar bilén kapirlarni öltürüp andin qélichlarni yumastin topigha sürtiwétip qélichlarni yanlirigha ésip turup namaz oqughanliqi riwayet qilindi. Eger nijaset datlap qalghan bir nersige yuqup qalghan bolsa, u nerse topigha sürtüsh bilén pak bolmaydu. Chünki, nijaset datlarning ichigimu kirip kétidu, uni yuyush lazimdur.

240.sual: qurutush bilén pak bolidighan we pak bolmaydighan nersiler

qurutush, peqet paskina tupraqni pakizlaydighanla quraldur. Eger paskina tupraq qurusa we uningda nijasetning héchqandaq esiri körilmise, u tupraq pakiz bolghan hésaplinidu. Derex, ot-chöp, shéghil tash we qumgha oxshash zémin tipidin

h  sapl  n  dighan we uningdin ajrimay turidighan nersilerning h  kmi, tupraqning hökmige oxshashtur. Emma z  min'gha s  lin'ghan bora, kigiz-kichek we rextke oxshash z  min tipidin h  saplanmaydighan we uningdin ajrap turidighan nersiler bolsa, qurutush bilen pakizlanmaydu.

241.sual: paskina nersining bashqa nersige özgirip kitishi

bir nersining bashqa nersige özgirishi uning paskiniliq süpetlirini we mahiyitini almashturidu. Axirida u nerse paskiniliq halitidin pakizliq halitige k  lidu. Bir nersining bashqa bir nersige özgirishi bilen u nersige baghlinishliq bolghan s  petlerningmu   zgiridighanliqigha asasen, paskina nersining k  li pakizdur.   l  p qalghan qoyning m  yigha oxshash nijis maydin yasalghan supun pakizdur. Bir nijaset nerse quduqning astigha ch  k  p u yerde laygha aylansa, pakiz bolidu.

242.sual: ashlash

t  rining purap we buzulup q  lishining aldini alidighan her qandaq ish ashlash dep atilidu. Ashlash ikki qisimga b  linidu. 1) heqiqiy ashlash. Bu ashlash dup derixi, shap, tuz we shuninggha oxshash tire ashlash   ch  n teyyarlan'ghan pakiz maddilar bilen bolidu.2) h  kmen ashlash. Bu ashlash bolsa, tirini topigha tashlap qurutush yaki aptapqa y  yip qurutush , yaki   sip qoyup shamal bilen qurutush arqiliq tirining purishining we buzulishining aldini   lish bilen bolidu.

Ikkinchi bap. Taharetning türliri

243.sual: taharet yeni adettiki pakizlinish qanche qisimga b  l  n  du?

Biri paskina nersilerdin pakizlinish, yene birisi taharetsizliktin pakizlinishtin ibaret ikki qisimga b  linidu.

244.sual: paskina nersilerdin pakizlinish uqumi

paskina nersilerdin pakizlinish bolsa, kiyim-kichek, ten we olturidighan yerlerdiki paskina nersilerdin pakizlinishtin ibarettur. Nijasetke ait hemme nerse paskina nerse h  sapl  n  du.

245.sual: nijasetning türliri

nijasetning t  rlirige kiridighan nersiler köptur mana t  wendikiliri uning t  rliridindur.

1. insandin chiqqan kichik chong teret, meni, mezi, wediyler, heyz, nifas we normalsiz heyz qanliri yeni istihaze qanliri, jarahetlerdin aqqan qan, yiring we   ghiz toshqudek kelgen qosuqlardur.

2. barliq haywanlardin chiqqan süydük, t  zek we qanalar paskinidur. Chünki, u nersilerde paskiniliqning menisi bardur. U bolsimu u nersilerning meynet bolghanliqidur

we sésiq puraqliq nersige aylinidighanliqidur.

3. toxu we ördekke oxshash ucharliqlarning mayaqlirimu paskina nersilerdindur. Bularning mayaqlirining paskina nersilerdin bolushining sewebi, u mayaqlarning meynet bolghanliqi we sésiq puraqliq nersige aylinidighanli üçündür.

4. haraqmu nijis nersilerning qataridindur.

246.sual: kechürwétidighan paskina nersiler

asanlashturush we tesleshturmeslik üçün köz bilen körgili bolmaydighan derijidiki yingning uchichilik kiyimge yaki ten'ge, yaki yerge chachirap ketken süydükke oxshash saqlinish qiyin yaki pakizlash tes bolghan az nijasetler kechiriliwétididu. Buninggha oxshash paskina nersiler ulardin saqlinish qiyin bolghanliqi üçün tazilimisimu kechürülüp kétidu. Alimalar kechürülüp kétidighan nijis nersilerge ölchem qoyup, "eger nijis chong teretke oxshash qoyuq nerse bolsa, bir tenggining éghirliqi miqdarda bolghan nijis nerse kechürülüp kétidu. Kichik teretke oxshash suyuq nerse bolsa, bir tenggining kengliki miqdarda bolghan nijis nerse kechürülüp kétidu" dédi.

247.sual:istinja

istinja qilishmu bedenni pakizelashning ichige kiridu. Istinja qilish dégen hajitini ada qilip bolghandin kéyin aldi teret yolidiki yaki arqa teret yolidiki paskina nersilerni tazilash dégen bolidu. Kichik we chong teret qilghan adem taharet almaqchi bolghinida, yuqirida körsitilgen boyiche istinja qilishi sherttur. Emma uxliganliq yaki yel chiqarghanliq tüpeyli tahariti sun'ghan kishi üçün istinja qilish lazim emeslikide pütün fiqhishunas alimlar birdek ittapaqtur. Chünki istinja peqet ikki teret orginidin chiqqan paskiniliqlarni paklash üçünla buyrulghan.

248.sual:istinja qilishning hökmi

1)istinja qilishning hökmi küchlük sünnettur. Arqa teret yolidin chiqqan nerse u yerning etrapidin halqip bashqa yerge yuqup barmighan yaki u yerning etrapidin halqip bashqa yerge yuqup barghandimu nahayiti azraq yuqup barghan bolsa, bu halette teretni su bilen tazilash küchlük sünnet bolidu. Emma arqa teret yolidin chiqqan nerse u yerning etrapidin halqip bashqa yerge xili obdan yuqup barghan bolsa, bu halette teretni su bilen tazilash we teretni tazilash perz bolidu.

2) eger bir adem kisel sewebi bilen teretni tazilashqa qadir bolalmighan , u ademning yénida uyatliq yérini aldida ichish bolmaydighan bashqa bir kishi bolghan, bu kishi kisel ademning teritini tazilimaqchi bolghanda , uning uyatliq yérige qarashqa mejbur bolup qalidighan we u yerni tosüp turghili bir nerse tapalmighan bolsa , kisel adem teritini tazilimisimu bolidu.

3) arqa teret yolidin chiqqan nerse u yerdiki bir tenggidek miqdardiki yerdin halqip, bashqa yerge xili obdan yuqup bergen bolsa bu halette u kisel adem uyatliq yirini

kishilarning alvida achmastin kuchining yitishiche tashtek bir nersini ishlatish bilan u yerdiki paskina nersini azlitishqa tirishidu we uningdin kiyin namaz oqusa bolidu.

4) yel yurish ketkendin keyin yaki uxlap qopqandin keyin eger kichik yaki chong teret qilmighan bolsa, taharet almaqchi bolghanda aldi teret we arqa teret yollirini su bilen yuyus lazim emestur. Kim bu halette u yerlirini su bilen yusa, u dinda yolgha qoyulmighan bir ishni qilghan hesaplinidu.

249.sual:teretni tazilashta ishlatilidighan nersiler

istinja qilishta ishlatidighan maddilarning eng yaxshisi sudur. Sudin yaxshi paklaydighan madda yoqtur. Su bilen istinja qilishqa imkaniyet bolmighanda, chalma, tash, rext parchisi, qeghez we amalsiz qalghanda yaghach we otun qatarliq maddilarning qaysibiri bilen stinja qilishqa bolidu. Istinja qilishta ewret jaylarni kishilerge korsitishke bolmaydu. Chunki mundaq qilish haramdur.

1)hollukni sumiridighan we u yerdiki paskina nersilerni tazilaydighan yaki u yerdiki paskina nersilerni azaytidighan we u yerni qurutidighan herqandaq pak nerse bilen teretni tazilashqa bolidu.

2)tash yaki lata, yaki ustige bir nerse yezilmighan qattiqraq qeghez, yaki sugha oxshash qimmetsiz nersilerni ishlatish yaxshidur. Ereb herpi bilen yezilghan kitab, jurnal we gezitlarning waraqlirini istinjada qollinishqa bolmaydu. Emma ereb herpi bilen emes, belki latin, rus, xitay we bashqa herpler bilen yezilghan, diniy bolmighan kitab, jurnal we gezitlerni stinjada qollinishqa bolidu. Teretni ewwel tash bilen andin su bilen tazilash eng yaxshidur. Uningdin qalsa su bilen tazilash yaxshidur. Uningdin qalsa tashtek nersiler bilen tazilash yaxshidur. Gerche arillirida yaxshiliq derijide perq bolsimu, lekin u nersilarning qaysi biri bilen teret tazilansa, sunnet ada bolghan bolidu. Songek, tamaq we tezeklerni teretni tazilash uchun ishlatishke bolmaydu.

250.sual:teretni tazilashta ishlatilishke bolmaydighan nersiler

istinja qilghanda kirpish, komur, tomur, eynek, hak, insan yaki haywanlar yeydighan taam qatarliqlarning qaysi birini istinja qilishta ishlatishke bolmaydu.

251.sual: hajetni ada qilishning sunnet we edebiri

1)insan hajitini ada qilishni taki kichik yaki chong teret qistap ketkichilik kichikturwetmey hajitini baldur ada qilishqa aldirishi lazimdur. Hajiti qistighan'gha qeder hajitini ada qilmasliq, ten salamatlikke ziyaniqtur. Hemde hajiti qistap turghanda namaz oqushmu mekruhtur.

2)hajetxanigha kirmekchi bolghan adem, putigha ayaq kiyip kirish we yenida allah taalaning yaki peyghember eleyhissalamning ismi bar uzukke oxshash nerse bolsa, uni hajetxanigha kirishtin ilgiri chiqirwetishi lazimdur.

3)hajetxanigha kershtin ilgiri allahning nami bilen bashlaymen, i allah! Men sanga seghinip erkek we chishi sheytanlarning yamanliqidin panah tileymen degen duani

oquydu. Yeni" euzu billahi mineshsheythanir rejiym " deydu.

4) hajetxanigha kirishtin awwal ishtanning pachiqlini türüş.

5) hajetxanigha kirgende sol puti bilen kéridu, chiqqanda ong puti bilen chiqidu. Uyatliq yérini yérin olturup bolup achidu.

6)éqiwatqan bolsimu sugha, ériqqa, östengge, quduqqa, bolaqqa, derex astigha xususen miwélik derex astigha, ziraetlikke, kishiler paydilinidighan yéshilliqqa, ademler toplinidighan yerlerge, yolgha, mesjidning yénigha we héyt namazlirini oqush üçün teyyarlan'ghan yerge kichik yaki chong teret qilish haramgha yéqin mekruhtur. Mana bu islam dinining muhitning pakizliqigha we her türlik késellerdin saqlinishqa ehmiyet bergenlikidur.

7)kichik teret qiliwatqanda, hetta süydük shamal bilen keynige qaytip chachrimasliqi üçün, shamal chiqish terepke qarap olturushqa, yene shuningdek chongqur yerde turup döngge qarap teret qilishqa bolmaydu.

8)tashning astidiki ziyarliq hasharetlarning chiqip ziyar yetküzüp qélididin yaki tashning astiki haywanlarga ziyar sélip qoyushtin saqlinish üçün tashqa kichik teret qilish haramgha yéqin mekruhtur.

9)teret qiliwatqan chaghda özrisiz gep qilish haramgha yéqin mekruhtur.

10)özrisiz öre turup kichik teret qilish mekruhtur.

11)er kishining, uning kichik we chong teretni tazilashtin ilgiri hetta aldi teret yolidin süydükning chuqum chiqip bolghanliqlini jezmileshtüridighan haletke we dilida süydükning choqum toxtighanliqligha ishineleydighan haletke kelgen'ge qeder aldi teret yoligha topa yaki qeghez tutup uyaq buyaqqa mangghan'gha oxshash ishlar bilen aldi teret yolidin süydükni pakizlishi lazimdur. Andin teritini su yaki tash bilen tazilaydu.

12) teret qilghanda amal bar teretlirini chiqirishqa tirishidu we uyatliq yérini ornidin turup öre bolushtin ilgiri yapidu.

13)hajetxanidin chiqip bolup, i allah! Séning meghepiritingni tileymen, mendin paskina nersilerni chiqirwetken we manga salametlik bergen allah tealagha hemdu sanalar bolsun, deydu.

14)hajetxanidin chiqip bolghandin kéyin qolini yuyidu yaki kichik taharet alidu.

252.sual:taharetsizlikdin paklinish

bedenning pakliqi nijasettin pakilinish bolup, nijaset ikki xildur:

1- chong - kichik teret qilish bolup, taharet élishni yaki (su pak bolmighan yaki su istémal qilsa bolmaydighan bir özür mewjut bolghanda) teyemmumni wajib qilidu. Bu bolsa ikki organning biridin pishep yaki süydük yaki bolmisa yel chiqish arqiliq meydan'gha kélidu.

2- junubet bolup, bu ghuslini wajib qilidu. Bu bolsa ya uyquda ihtilam bolush yaki er - ayalning tenasul ezalirining bir - biri bilen uchirishishi arqiliq bolidu. Yene ayallarda

körüldighan heyz we nipasmu ghuslini wajib qilidu.

253.sual:taharet ilishning hökmi

1.taharetsiz adem namaz oqumaqchi yaki jinaza namizi oqumaqchi, yaki tilawet sejdisi qilmaqchi bolghanda , uning taharet ilishi perizdur. Janabi allah taala mundaq deydu: " i möminler! (siler taharetsiz bolup) namaz (oqumaqchi bolup) turghininglarda, yüzünlarni yuyunglar, qolunglarni jeynikinglar bilen qoshup yuyunglar, béshinglarga mes'hi qilinglar, putunglarni oshuqunglar bilen qoshup yuyunglar, eger junup bolsanglar paklininglar (yeni ghusli qilinglar), eger késel bolsanglar (su ziyan qilidighan bolsa), yaki seper üstide bolup (su tapalmisanglar), yaki silerning birsinglar hajetxanidin kelgen (yeni taharet sundurghan) bolsanglar, yaki ayalliringlar bilen yéqinchiliq qilghandin kéyin (ghusli taharet üçün) su tapalmisanglar, pak tupraqta teyemmum qilinglar, uning bilen yüzünlargha, qolunglarga mes'hi qilinglar, allah silerge musheqqetni xalimaydu, lékin allah shükür qilishinglar üçün silerni pak qilishni, (islam sheritini bayan qilish bilen) némitini silerge tamamlashni xalaydu. " (maide sürisi 6 - ayet). Mana bu ayet bilen taharet, uningsiz namaz oqughili bolmaydighan, peqetla taharet élip bolghandin kéyin andin namaz oqush jaiz bolidighan qet'iy bir perz boldi. Taharetsiz oqulghan namaz batil bolup, taharetsiz namaz oqughan kishi gunahkar bolidu.

2. Kebining etrapini tawap qilghanda taharet élish wajiptur.

3.uxlash aldida taharet élish sünnettur.

4. Peyghember eleyhissalam dawamliq shundaq qilghanliqi üçün taharetning üstige taharet élish musteheptur.

254.sual:taharetni toghra élishning shertliri

1. taharet hem pakiz hem bashqisini pakizliyalaydighan su bilen élinishi lazimdur. Sudin bashqa nerse bilen taharet élish toghra emestur.

2. yuyush perz bolghan ezaalargha suning yétishige tusalghu bolidighan, u ezaalardiki shamning éqindisi, xémir, hak, gej we buyaqqax oxshash nersilerni tazilash lazimdur.

3. taharetke zit kélidighan nersilerning özilmisidur. Mesilen: bir adem süydükning tamchiliri yaki yaridin aqqan qan toxtashtin ilgiri taharet élishni bashlighan bolsa, alghan tahariti toghra emestur. Lékin özrisi bar ademler bu qaidining ichige kirmeydu.

255.sual:taharetni toghra ilishqa tosalghu bolidighan amillar

1) ayallarning tirnaqlirigha sürtiwalghan buyaqliri, suning tirnaqlirigha yétip bérishigha tusalghu bolidu. Shuning üçün ayallar tirnaqliridiki u buyaqqni chiqirwétip taharet almisa, alghan tahariti toghra bolmighan bolidu. Emma yüzlirige we ikki lewlirige sürtiwalghan buyaqliri chaplashqaq we qattiq bolmighanliqi üçün , ular suning u yerlerge yétip bérishige tusalghu bolmaydu. Bularning hökmi xuddi qolgha we putqa qoyghan xénining hökmige oxshastur. Bu nersilerde itibargha élinidighan ish suning ten'ge yétip bérish yaki barmasliqidur.

2)eger barmaqqa salghan üzüki tar bolsa, suning hetta üzükning tégige kirishi üçün üzüknü uyaq buyaqqqa midirlitish wajiptur. Eger üzük kengri bolsa, üzüknü uyaq-buyaqqqa midirlitish sünnettur.

3)eger ayal kishi yasalghan tirnaq salidighan bolsa, u tirnaq suning tirige yétip bérishigha tosalghu bolidighan bolghachqa, taharet élishtin ilgiri u tirnaqlarni chiqirwétish wajiptur.

4)eger ayal kishi yasalghan chach kiyidighan bolsa, u chachning üstige qilghan mes'hisi toghra bolmaydu chünki, yasalghan chachning üstige mes'hi qilish xuddi telpek tumaqning üstige mes'hi qilghan'gha oxshashtur, bu toghra emestur.

5)boyaqchi, tamchi we suwaqchigha oxshash ademlerning taharette yuyush perz bolghan ezalirining üstidiki suning tirige yétip bérishigha tusalghu bolidighan nersilerning hemmisini taharet élishtin ilgiri tazilash lazimdur. Eger chiqirish qiyin bolghanliri qélip qalsimu bolidu.

Üchinchi bap. Taharetning periz, sünnet, musteheb we mekruhliri

256.sual:taharetning perzi

taharetning perzi töt bolup bular töwendikiche:

1. suni yüzide yügürtüsh bilen yüzni bir qétim yumaq.
2. ikki qolni jeynek bilen qoshup bir qétim yumaq.
3. bashning tötten birige bir qétim mes'hi qilmaq.
4. ikki putni hoshuq bilen qoshup bir qétim yumaq.

257.sual:taharette yuyush periz bolghan ezalarning dairisi

1.uzunliqidin alghanda bashning chach ün'gen yerdin bashlap éngekning astighiche, tughurliqidin alghanda ikki qulaq bilen yüzning ariliqidiki yerler yüzning chek chigrasining ichige kéridu.

2. Yüzning chigranisining ichige yene ikki közning chaniqimu kéridu.

3. Tégi körülmeydighan qoyuq saqalning tashqirqi qismini yuyush saqalning tégidiki tirini yughan bilen oxshashtur. Emma saqal tigi körinidighan derijide shalang bolsa, suni saqalning tigidiki tirige yetküzüp saqalning tigini yuyush lazimdur.

4. Eger taharet élip bolghandin kiyin saqilini chüshürgen bolsa uning ornini yuyush, eger burutini chüshürgen bolsa uning ornini yuyush, béshini chüshürgen bolsa, bashqa qayta mes'hi qilish, eger tirisi suyulup ketken we qan chiqmighanla bolsa uning ornini yuyush perz emestur.

5. Ikki qolni yuyushning ichige jeynekmu, ikki putni yuyushning ichige ushuqmu kéridu.

258.sual:taharetning sünnetliri

1. niyet qilmaq. Niyet taharetsiz turup qilish toghra bolmaydighan bir ibadetni könglige püküş bilen yaki taharetsizlikni yoqutushni könglige püküş bilen, yaki allah taalaning buyruqigha boysunushni könglige püküş bilen bolidu. Taharet alghanda niyet qilish, sawabqa érishish üçündür chünki, taharet niyet arqiliq ibadetke aylinidu.
2. taharet ilishni bashlighanda "bismillahirrehmanir rehiyim " diyish.
3. ikki qolini béghishighiche ich qétim yuyush.
4. miswak qilish. Namaz oqughili turghanda, uyqudin oyghan'ghanda, qur'an oqumaqchi bolghanda we kishiler bilen bir yerge toplan'ghanda miswak ishletish musteheptur.
5. éghizni her qétimda yingi - yingi su élip üç qétim chayqash.
6. burun'gha üç qétim su élish, her qétimda suni burnining ichige sümürüş lazimdur. Éghizini ayrim we burnini ayrim su bilen chayqash yaxshi bolsimu, lékin peyghember eleyhissalam éghiz, burnini bir su bilenla chayqaytti.
7. quyuq saqalni arilash.
8. suni barmaqlarning arisigha yetküzüş üçün qol we putlarning barmaqlirini arilash. Qollarning barmaqlirini arilash birini birige gireleshtürüş bilen bolidu. Emma putlarning barmaqlirini arilash cheppe qolining kichik barmiqi bilen bolup ayrishni ong putning kichik barmiqidin bashlap sol putning kichik barmiqighiche ayridu.
9. yüz, qol we putlardin ibaret yuyulidighan ezalarni yughanda üç qétimdin yuyush.
10. bir qétimlik su bilen bashning hemmisige mes'hi qilish. Bir qétimlik su bilen bashning hemmisige mes'hi qilish üçün ikki alqanni we barmaqlarni höl qilish, kokulning üstige her bir qoldin üç barmaqni qoyush, quliqigha mes'hi qilish üçün ikki chong barmiqini we ikki körsetküch barmiqini bashqa tekküzmeslik, andin ikki qolini taki bashning hemmisige mes'hi qilish üçün gerden'giche mangghuzush we ikki qolini gerden'giche mangghuzghan waqtida ikki alqanni bashning ikki teripige tekküzüş lazimdur.
11. bashqa mesih qilip bolghandin kiyn qolini bashqa yingi su bilen höl qilmastin ikki qulaqqa mesih qilmaq.
12. taharetni ayyette bayan qilin'ghan tertip bilen élish shuningdek yene éghizini chayqash bilen burnigha su élishning ariliqidiki we burnigha su élish bilen yüzini yuyushning ariliqidiki tertipke raye qilish.
13. yuyulghan ezalarni silash. Chünki silash perzning toluqlimisidur.
14. taharetni arqimu - arqa élish. Taharetni arqimu - arqa élish dégen, özrisiz halette bir ezani yughandin kéyin ariliqta héchqandaq waqt ötküziwatmastin u eza qurup bolghiche yene bir ezani yuyushqa ötüstür.

259.sual: taharetning mustehebliri

1. bashqa mes'hi qilib bolghandin kéyin geden'ge mes'hi qilish.
2. taharetni qible terepke qarap ilish.
3. taharetni pak orunda olturup ilish.
4. namazning waqti kirishtin ilgiri taharet ilip namazgha teyyarlinish.
5. ezalarni yuyush we mes'hi qilishqa oxshash taharetning hemme ishlarini bashqa bir ademdin yordam sorimastin özi qilish.
6. ighizgha we burnigha suni ong qoli bilen ilish. Mishqirish we putlirini sélashni sol qoli bilen qilish. Rozidar bolmisa, éghiz-burnigha suni qattiq-qattiq élish.
7. taharet, bir ibadetni qilishning bashlinishi bolghachqa taharetning dunyaning kirliridin yiraq bolushi üçün taharet éliwatqan chaghda dunya ishlarigha ait sözlerni qilmasliq.
8. suni ishletishte israpmu qilmasliq, bek béxilliqmu qilmasliq.
9. Öre turup we qible terepke qarap taharitidin ashqan süyidin ichish.
10. Taharetni élip bolghandin kéyin shériki yoq bir allahdin bashqa héch ilah yoq, muhemmed eleyhissalam allahning bendisi we peyghembiri, dep guwahliq bérish we i allah! Méni tewbe qilghuchilarning we paklan'ghuchilarning qataridin qilghin diysh lazimdur.
11. taharet élip bolghandin kéyin ikki rek'et namaz oqush.
14. qol we putlirini yughanda, chek toxtutulup bérilgen yerliri bolghan jeynektin we hoshuqtin ashurup yuyush.

260.sual: taharetning mekruhliri

1. su bilen yüzige urush.
2. eger adem nahayiti jiq yaki éqip turghan suda taharet alghan bolsimu, suni hajettin tashqiri ishletip israp qilish.
3. yéngi su bilen bashqa yene bir qétim mes'hi qilish.
4. üç qétimdin artuq yuyush sünnet dep qarap ezalarni üç qétimdin artuq yuyush.

261.sual: taharetni sunduridighan amillar

1. meyli chiqqan nerse kichik teret, chong teret we yelge oxshash adette chiqidighan nersiler bolsun yaki qurut we tashqa oxshash adette chiqmaydighan nersiler bolsun aldi we arqa teret yolliridin birer mumkin nersining chiqishidur.
2. qan, yiring we qusuqqa oxshash paskina nersilerning aldi we arqa teret yolliridin bashqa bir yerdin chiqishi.
3. bir kishi saghrisini yerge bésip emes suzulupraq yétip uxlighan bolsa, uning taharitining hökmen buzulup ketkenlikige höküm qilinidu.
4. balaghetke yetken bir ademning meyli u özining namazda ikenliki iside bar turup qesten külgén bolsun yaki özining namazda ikenliki iside yoq turup külgén bolsun ruku we sejdilik bir namazning ichide turup awazliq külishi taharetni we hem namazni buzidu.
5. hushidin kétish yeni sarang bolup qélish, mest bolush we zeherlik chikimlikke

oxshash taharetni sunduridighan birer seweb bilen hushidin kétish taharetni sunduridu.

6. shehwet bilen qesten ayallargha qol tekküzüş.

7. qesten yalingach we arida héchqandaq bir kyim bolmastin özining yaki bashqilarning jinsi ezasini tutush.

**262.sual: kirgen chiqqan nersilerdiki taharet buzulidighan we
buzulmaydighan ehwallar**

1) eger er yaki ayalning kichik teret yolidin yel chiqsa, bu yel taharetni sundurmaydu. Chünki, u yel paskina nersilerning ornidin qozghalmighandur.

2) eger arqa teret yoligha giradus tekshürgüchni tiqip alghan, uninggha chong terettin yaki kichik terettin bir nerse élinip chiqqan bolsa, taharet buzulup kétidu.

3) eger biri, arqa teret yoligha dora éqitqan, andin u dora u yerdin éqip chiqqan bolsa tahariti buzulup kétidu.

4) eger er kishi aldi teret yoligha dora témitqan, andin u dora u yerdin qaytip chiqqan bolsa, buning bilen taharet sunup ketmeydu. Chünki, aldi teret yoli paskina nersiler turidighan bir orun emestur.

5) eger ayal kishi aldi teret yoligha paxta qoyghan, aldi teret yolidin chiqqan höllük paxtining yüzini höl qilghan bolsa, uning tahariti buzulidu. Eger uning aldi teret yolidin chiqqan höllük paxtining teret yoligha tigip turghan teripini höl qilghan we u höllük, u tereptin paxtining yüzige ötmigen bolsa, uning tahariti taki u yerge qoyghan paxtini éliwatqan'gha qeder buzulup ketmeydu.

6) ayallarning aldi teret yolidin chiqidighan bolupmu tughuti yéqinliship qalghanda chiqidighan shirlik suyuqluqning chiqishi bilen taharet buzulup kétidu.

**263.sual: uxlap qalghan kishidiki taharet buzulidighan we buzulmaydighan
ehwallar**

1) eger tahariti bar bir adem yéniche yaki tizining birige yölinip uxlighan bolsa, uning tahariti buzulup kétidu.

2) eger u adem saghrisini yerge bésip olturghan halette uxlighan bolsa, meyli u birer nersige yölinip uxlighan bolsun yaki uxlimighan bolsun uning tahariti buzulup ketmeydu.

3) eger bir adem öre turghan yaki ruku qilghan yaki sejde qilghan halitide turup uxlighan'gha oxshash özini qoyup bermigen halda turup uxlighan bolsa, u adem meyli namazning ichide turup shundaq uxlisun yaki namazning sirtida turup shundaq uxlisun tahariti buzulup ketmeydu.

264.sual:özrisi bar adamning tahariti toghrisida

özrisi bar kishi bolsa, süydük éqish késilige yaki ichi sürülüş késilige yaki yel kélidighan késelge griptar bolghan yaki köz aghriqi késilige griptar bolup uningdin yéring éqip turidighan yaki quliqidin yaki emchikidin, yaki kindikidin bir nerse aqqan'gha oxshash

tinidin dawamliq taharetning buzudighan bir nersa chiqip turidighan bir késelge giriptar bolghan adǎmdur. Islam dini shepqet we asanliq élip kélidighan din bolghanliqi üçün özrisi bar kishilerge her bir namazgha u namazning waqti kirgen chaghda taharet élip taki u namazning waqti chikitip bolghiche u ademdin chiqidighan nersa chiqip tursimu u namazni we uningdin bashqa özi xalighan neple namazlarni oqushqa ruxset qildi.

265.sual: ayaghqa mes'hi qélishning hökmi

taharet alghanda putni yuyushning ornigha ayaghqa mes'hi qilinishning yolgha qoyulishi, islam sheretining kengchilik qélishi we asanlashturup bérishidur. Mes'hi qélinidighan ayagh hushuqni yapqudek derijide uzun we qélin bolushi lazimdur. Ayaghqa mes'hi qilishning hökmi peyghember eleyhissalamning sözi we emeliyiti bilen sadir boldi. Bu heqte peyghember eleyhissalamdin kelgen hadisler nahayiti köp bolghanliqtin u hadisler hetta inkar qilish toghra bolmaydighan hadislerning derijisige yetti.

266.sual: ayaghqa mes'hi qilishning shertliri

1. ayaghni kamil taharetning üstige kiyish lazimdur.
2. mes'hi qilmaqchi bolghan ayagh ushuqning üstige qeder putning hemme yérini yögishi lazimdur.
3. u qiynalmastin eng az besh kilométirgha yéqin yol yürgili bolidighan ayagh bolushi lazimdur.
4. ayagh, yoghan töshüklerdin xali bolushi lazimdur. Bir pay ayaghda kichik kichik bolup bir nechche yerde töshük bolghan, eger ular bir yerge toplansa, u töshüklerning hemmisi putning kichik barmaqliridin uningdin üç barmaq ochuq qalghidek derijidiki chongluqta bolsa, u ayaghqa mes'hi qilish toghra emestur.
5. mes'hi qélinidighan ayaghning mes'hide ishli tilgen suning putqa ötüp kétishini tosüp qalidighan derijide qélin bolushi lazimdur.
6. mes'hi qilmaqchi bolghan adem eger putning barmaq teripi yoq we putning qalghan teripi qolning kichik barmaqliridin üç barmaq kelgidek miqdarda bolmighan adem bolsa, uning ayighigha mes'hi qilishi toghra emestur.

267.sual: mes'hi qandaq qélinidu?

Taharet alghan adem qollirining barmaqlirni hól qilip we barmaqlirining ariliqini échip turup ong qolini, ong putning uchchining üstige, sol qolini sol putning uchchining üstige qoyidu, andin mes'hini tartishni ayaghning uchchidin bashlap üsti terep bilen pachaqa terepke tartidu. Putning üstidin qolning kichik barmaqliridin üç barmaq kelgidek yerge mes'hi qilsa, mes'hi yéterlik bolidu. Ayaghning asti teripige yaki uning qonchisigha yaki ikki teripige, yaki uning qonchisigha mes'hi qilish toghra emestur.

268.sual: mes'hining mudditi

seperge chiqmighan ademning bir kéche kündüz, seperge chiqqan ademning üç kéche

kündüz mes'hi qilishga ruxsettur. Yeni seperge chiqmighan adem 24 saet we seperge chiqqan adem 72 saet ayigha mes'hi qilalaydu.

269.sual: ayaghqa qilin'ghan mes'hini buzudighan amillar

1. taharetni buzudighan amillarning hemmisi mes'hini buzidu.
2. mes'hining mudditining ötüp kitishi.
3. bir piyini bolsimu ayighini chiqirish. Shuningdek putining köp qismining ayaghning qonji teripige kötürölüp kitishi.
4. putining köp qismining su bilen höl bolup kitishi.
5. ayaghning uni kiyip turiwatqan chaghda tétilip kétishi yaki yirtilip kétishi yaki tishilip kétishi yaki uning bilen méngish qiyin bolidighan bir halette kélip qélishi mes'hini buzidu.
6. özrisi bar adem ayigha mes'hi qilghan bolsa, u adem atap taharet alghan namazning waqtining chiqip ketkenlik sewebi bilen buzulup ketken tahariti bilen tengla uning mes'hisimu buzulup kétidu. ger tahariti bar ademning peqet mes'hisi buzulup ketse u peqet ikki putini yuyiwetsila bolidu.

270.sual: mes'hi qilish toghra bolmaydighan nersiler

selle yaki tumaq, telpekke oxshash bashqa kiyidighan nersige, chümbelge oxshash yüzini yapidighan nersige we peleyge oxshash qolgha kiyidighan nersige mes'hi qilish toghra emestur.

Tötinchi bap. Yuyunush yeni ghusli qilish toghrisida

271.sual: yuyunush we uning türü

yuyunush dégenlik- tenning suni yetküzüsh mumkin bolghan yerlirige suni yetküzüsh, dégenlik bolidu.

Yuyunush ikki qisim bolidu. Biri perz bolghan yuyunush, yene biri sünnet bolghan yuyunush. Ikki halette yuyunush perz bolidu.

272.sual: junup bolghan ademege yuyunushning periz bolushining delili

birinchi halet bolsa, junupluq halitidur. Bu halette uninggha yuyunushning perz bulushining delil pakiti allah taalaning: (i muhemmed!) ular sendin heyz toghruluq (yeni heyzdar ayal bilen jinsiy alaqa qilishning durusluqi yaki durus emesliki toghruluq) soraydu. Éytqinki, "heyz ziyaniqtur (yeni heyz mezigilde jinsiy alaqa qilish er - xotun her ikkisige ziyaniqtur), heyz mezigilde ayalinglardin néri turunglar, (heyzdin) pak bolghuche ulargha yéqinchiliq qilmanglar, pak bolghanda, ulargha allah buyrughan jaydin yéqinchiliq qilinglar". ALLAH heqiqeten tewbe qilghuchilarni dost tutidu. (haramdin we nijasettin) pak

bolghuchilarni heqiqeten dost tutidu [süre beqer 222- ayet]. Digen ayitidur.

273.sual: junup bolushning sewebi

insan ikki seweb bilen junup bolidu. Birinchi sewep tutqan'gha, qarighan'gha, we quchaqlashqan'gha, ihtilam bolghan'gha oxshash birer seweb bilen meniynig insanning wujudiki ornidin ayrilip er kishidin yaki ayal kishidin shehwet bilen chiqishidur.

Ikkinchi halet bolsa, ayal kishining heyz yaki nifastin paklan'ghan halitidur. Bu halettimu ayal kishige yuyunush perz bolidu.

274.sual: yuyunushni perz qilidighan ishlar

töwendiki ehwallarda ghusli perz bolidu:

1- oylash arqiliq bolsimu shehwet bilen étilghan halda meni chiqisa.

2- er bilen ayalning xetnigahi uchrashqanda, ikki xetnigah uchrashsa ikkisining héchqaysidin meni chiqmisimu ghusli perz bolidu.

3- er - ayallar ihtilam bolghanda. Ihtilam bolghuchi oyghan'ghan waqtida kiyimide yaki körpicide héchqandaq bir eser körmise u kishige ghusli perz bolmaydu. Shuningdek, ayallarmu erlerge oxshash ihtilam bolidu. Eger bir ayal oyghan'ghanda meni körse ghusli perz bolidu. Körmise perz bolmaydu. Chünki hediste déyilgendek, su (yeni meni) suni lazim qilidu. Buning eksiche eger bir kishi chüshide héch nerse körmisimu oyghan'ghan waqtida meni izi körge bolsa ghusli qilishi perz bolidu.

4- ayal kishi heyzdin pak bolghanda ghusli qilish perz bolidu.

5- yenggigen (tughut haliti) ayallar tughuttin qiriq kün ötkende ghusli qilishi perz bolup, eger uning qéni qiriq kün toshmastin toxtighan bolsa, bu teqdirde yuyunup paklinidu we qiriq künning tushushini kütmeidu.

6- eger bir kishi yingidin islam dinigha kirgen bolsa, u musulman bolghanliqini izhar qilip bolghandin kéyin ghusli qilishqa buyrulidu.

275.sual: sünnet bolghan yuyunush

1)jüme namizi üçün yuyunush sünnettur. Buning delil pakiti peyghember eleyhissalamning töwendiki hedisi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki jüme küni ghusli qilip, imkanining bérice pakizlinip, chach - saqal we bedenlirini maylap, öydiki xushpuraqliq buyumlarni ishlitip, andin mesjidke kelse we ikki ademning otturisdin atlap ötmestin, qanchilik namaz oqughusi kelse oqup bolup, imamning xutbisige shük olturup qulaq salsa, u ademning shu jümedin yene bir jüme künigiche bolghan ariliqtiki gunahliri meghpiret qilinidu. (buxari: 883)

2)ikki héyt namizi üçünmu yuyunush sünnettur.

3)yene ihram baghlash üçünmu yuyunush sünnettur.

276.sual: yuyunushning perzliri

1-2- éghizigha we burnigha su élish chünki, éghiz we burnu qatarliqlarmu tenning

ichidiki bir ezadur.

3.tenning su yetküzüş qiyin bolghan yerliridin bashqa hemme yerlirini u yerlerge suni éqitip yuyush.

277.sual: yuyunushning sünnetliri

1. uyatliq yerlirini échishtin ilgiri" bismillahirrehmanir rehiyim" diyish.
2. yuyunushning sawab bérilidighan bir ibadet shekilge kirishi üçün niyet qilidu. Niyet bolsa, yuyunushning toghra bolushining bir sherti emestur.
3. qachidiki sugha qolni tiqish üçün qolni yuyush. Yeni burunqi zamanda hazirqidek yuyunush üçün muncha yaki bashqa yuyunush saymanliri bolmighanliqtin , suni qachidin qol bilen élip yuyunushqa toghra kéletti.
4. aldi we arqa teret yollirini tazilap yuyush.
5. namazgha alghandek kichik taharet ilish.
6. bedinige üç qitimdin su quyup yuyush.
7. yuyun'ghanda kishilarning körüp qilishidin özini tosüp turidighan bir yerde yuyunush lazim.

278.sual: ghuslining qandaq ada qilinidighanliqi toghrisida

nijasettin pak bolush niyiti bilen suni hazirlap munchigha kirip bolghandin kéyin töwendikilerni qilishingiz sünnet:

- 1) qolni üç qétim yuyush.
- 2) ewret jayni su bilen üç qétim yuyush.
- 3) namazgha taharet alghandek taharet élish, lékin bu taharete putingizni ghuslini qilip bolghandin kéyin yuyisiz (emme taharet alghanda yuyulushmu jaiz).
- 4) andin chachliringizni barmaqliringiz bilen arilap bolghandin kéyin béshingizgha üç uchum miqdarida su tökisiz.
- 5) andin su quyup bediningizning qalghan qismigha su tökishingiz we bediningizde su tegmigen yer qalmasliqi kérek.
- 6) bedingizning hemme yérini uwap chiqishingiz mustehebtur.
- 7) ghusli qilish yene , ighz - burunni chayqash arqiliq taharet alghandin kéyin déngizgha yaki östengge we yaki mutleq halette sugha chömülüş bilenmu ada bolidu.
- 8)yene xelq munchiliridimu ada bolidu. Bediningizning hemmisige toluq su töküp bolghandin kéyin axirida putingizni yuyup, allahqa hemdu - sana éytqan halda bediningizni qurutushqa kirshisiz.
- 9) ghuslidin kéyin shu duani oqushingiz sünnettur. (i allah méni tewbisi qobul bolghanlardin we pak bolghanlardin qilghin).

279.sual: ghusli qilishta diqqet qilidighan ishlar

1- ghusli qilghuchining bir nerse bilen ewretlirini yépishi lazim. Lékin xilwet bir jayda yaki ewretni yapalaydighan bir sugha chömülüş arqiliq ghusli qilghan kishi alahide bir

nerse bilen ewritini yapmisimu bolidu.

2- ghusli qilghuchining we taharet alghuchining bir östengde bolghan teqdirdimu suni israp qilmasliqi kérek. Chünki insanlarning israpxorluqqa könüp qalmasliqi we buning netijiside sheytan'gha itaet qilip özining sheriti arqiliq her ishta iqtisadchan bolushqa boyrighan rehman taalaning emrige xilapliq qilmasliqi üçün sheret buni chekligen.

Beshinchi bab. Heyz we nifas hökümliri

280.sual: heyz dégen sözning uqumi

heyz dégen söz, mena jehettin bir nersining aqqanliqini ipadileydu.

Heyz dégen söz istilah jehettin yéshi toqquz we uningdin yuqri, téxi ellik besh yashqa kirmigen, birer késel sewebi bilen we qorsaq kötürmigen ayal jinsining bala yatqusidin kelgen bir qanni bildüridu.

281.sual: heyzning shertliri

bir ayaldin kelgen qanning heyz hésaplinishi üçün töwendiki shertlarning tépilishi lazimdur.

1. qanning, bala yatqudin chiqishi lazimdur.
2. qanning, bala tughqanliq sewebi bilen kelgen qan bolmasliqi lazimdur.
3. ayalning qan kélishtin ilgiri hökmen bolsimu , pakliq bir mudditining üçide yashishi lazimdur.
4. qanning kélishi, eng az dégende üç kéche kündüzdin az bolmasliqi lazimdur.
5. qanning kélishi, ayal jinsining toqquz yashqa kirip bolghandin kéyin bolushi lazimdur.

282.sual: heyzning mudditi

bu heqte mezhepler arisida ixtilap bolup henepiy mezhipidikiler : "heyzning eng qisqa mudditi bolsa, üç kéche kündüz, uning eng uzun mudditi bolsa, on kündür. Eng qisqa bolghan üç kéche kündüzdin az yaki eng uzun mudditi bolghan on kündin artuq kelgen qan heyz qéni hésaplanmaydu, u normalsiz heyz hésaplinidu" dédi.

283.sual: heyz qénining rengliri

heyz qénining rengliri qara, qézil, sériq, yéshil, qarigha mayil we tupa renglerdin ibaret alte xil bolidu. Bu rengge oxshash rengde kelgen qanning heyz qéni hésaplinishi üçün kelgen u qan normalda heyz köridighan künlerde kélishi lazimdur.

284.sual: heyzning asasliri

heyzning asasliri qanning ayalning ichkiri jinsiy ezasidin chiqishidur. Yeni uning ichkiri jinsiy ezasidin tashqiri jinsiy ezasigha chiqishidur.

1)eger qan chiqip ayalning ichkiri jinsiy ezasining girwékige kélip turup qélip, u yerdin sirtigha chiqmighan bolsa, bu qan bilen ilgiride bayan qilin'ghan shertler tépilghan shert

astida u ayal heyzdar h saplinidu.

2) eger u qan kelgen qiz tunji q tim qan kelgen qiz bolsa, u qiz u qanning seebi bilen balaghetke yetken h saplinidu.

3) eger bir ayal özining ichkiri jinsiy ezasigha qanning kelgenlikini sezgen, l kin u qan uning ichkiri jinsiy ezasidin uning tashqiri jinsiy ezasigha chiqmighan bolsa, küchlük riwayetke asasen u qan heyz q ni h sapanmaydu.

4) eger bir ayalning ichkiri jinsiy ezasigha qoyghan latida qanning esiri k r lgen bolsa, u heyz q ni h saplinidu.

5) k p uchraydighan bir mesile shuki bir ayal uxlighanda pak halette uxlighan, oyghan'ghanda özidin qan k liwatqanliqini körgen bolsa, uning oyghan'ghan waqtidin bashlap heyz k rgenlikige höküm qilinidu.

6) eger bir ayal uxlighanda heyzdar halette uxlighan, oyghan'ghanda pak halette qopqan bolsa, uning heyzdin pak bolghanliqigha uxlashni bashlighan waqittin tartip höküm qilinidu. Buninggha asasen uninggha uning uxlighan chaghlirida oqumay waqitlirini  tk ziwatqan hemme namazlirining qazasini qilish lazimdur.

285.sual: pakliq haliti

pakliq haliti bolsa, qanning kelmey üzülüp qalghan mudditini körsitidu. Pakliq haliti yaki heqiqeten bolidu yaki hökmen bolidu. Pakliqning heqiqeten bolushi qanning peqet üzülüp q lishidur. Emma uning hökmen bolushi heyz mudditining eng uzun mudditi bolghan on k n toshqandin k yin qanning kelgen mezigilidur.

286.sual: heyzge alaqidar hökümler

ayal kishidin k lidighan qan heyz q ni, nifas we normalsiz heyz q ni qatarliqlardin ibaret  ch qisim bolidu. Heyz bilen nifasning hökümliri oxshashtur. Ular töwendikilerdin ibar ttur.

1. namaz oqushning haramliqi. Ayal kishi heyz k riwatqan yaki nifaslik ichide turiwatqan chaghd, uninggha meyli perz namaz bolsun meyli wajip namaz bolsun meyli sünnet namaz bolsun meyli neple namaz bolsun her qandaq bir namazni oqush haramdur. Yene uninggha meyli tilawet sejdisege oxshash wajip sejde bolsun yaki allah taalaning n metlirige shükür qilish  ch n qilinidighan sejdisege oxshash wajip bolmighan sejde bolsun, her qandaq birer sejdini qilish haramdur. U namazlarning qazasini oqushqa buyrulmaydu.

2. roza tutushning haram bolushi. Heyzdar ayallargha roza tutushning haram qilinishi allah taalaning ulargha qilghan bir rehmitidur. Chünki heyz, ayal kishini ajizlashturwitidu. Roza qanni azlashturwitidu. Her ikki ish ayal kishige birla waqitta kelmisun, dep allah taala ayallargha yenggillik ata qilip heyz we nifas waqtida roza tutushni ulargha haram qildi. Heyzdar ayalgha roza tutush roza meyli perz roza bolsun yaki neple roza bolsun haramdur. Eger bir ayal roza tutqan we k n kirip k tishtin azraq burun uningdin qan kelgen bolsa, u

künning rozisi pütünley buzulup kétidu we kéyin uninggha meyli u, perz roza bolsun yaki neple roza bolsun qazasini qilish perz bolidu.

3. qur'an kerimni oqushning haramliqi. Heyzdar ayal taki heyzi toxtap yuyunup pak bolghiche uninggha qur'anni oqush hetta addiysi bir ayetning bir qismi bolsimu oqush haramdur.

4. toluq bir ayet yézilghan nersini tutushning haramliqi. Qur'an ayiti meyli taxtigha yaki pulgha yaki tamgha yézilghan bolsun, heyzdar ayalning toluq bir ayet yézilghan nersini tutishi haramdur. Eger ayet, qur'andin bashqa birer nersige yézilghan bolsa, peqet u ayetnila tutush haramdur. Emma qur'anning meyli uning muqawisi bolsun yaki uning ayet yézilmighan aq yéri bolsun kichikkine yérini tutushimu haramdur.

5. mesjidke kérishning haramliqi. Yéritquch haywanlardin, bulangchilardin, qattiq soghuq we qattiq ussuzluqtin qorqqan'gha oxshash mesjidke kérishke qattiq zörür bolup qalghan haletlerdin bashqa chaghda, heyzdar ayalning mesjidke kérishi we mesjidte turup qalmisimu bu ishiktin kérip u ishiktin chiqip kétishi haramdur.

6. kebini tawap qilishning haramliqi. Heyzdar ayalning kebini tawap qilishi haramdur eger ayal kishi hej qilidighan chaghda heyz körüp qalsa, kebini tawap qilishtin bashqa hejning barliq paaliyetlirini qilidu. Tawapni taki heyz toxtap yuyunup heyzdin pak bolghiche qilmaydu.

7. jinsiy munasiwet ötküzüshning haramliqi. Heyzdar ayal bilen jinsiy munasiwet ötküzüsh we kindiki bilen tizning ariliqidiki yerge bir nerse qoyuwalmay u yerdin jinsiy munasiwet ötküzmisimu bashqa ishlar arqiliq huzurlinish haramdur. Eger heyzdar ayal érinig jinsiy munasiwet ötküzüsh teliwéni ret qilmay uninggha qoshulghan bolsa, umu er bilen bille gunahkar bolidu we her'ikkisige tewbe qilish we istighpar éytish lazimdur. Heyzdar ayal bilen jinsiy munasiwet ötküzüshni halal dep qarighan ademning kapir bolidighanliqi heqqide ikki xil köz qarash bardur. Birinchi köz qarash köp qisim alimlarning köz qarishi bolup bu qarash heyzdar ayal bilen jinsiy munasiwet ötküzüshni halal dep qarighan adem kapir hésaplinidu. Ikkinchi xil köz qarash boyiche alimlar arisida bu meselide ixtilap bar.

8. qan toxtighanda yuyunushning perz bolidighanliqi. Heyzdar ayalning heyzi toxtighanda yuyunishi pezdur. Eger u ayal teyemmum qilishni durus qilidighan birer seweb bilen yuyunushqa qadir bolalmisa, teyemmum qilidu. Eger u ayaldin teyemmum qilishni durus qilidighan seweb kötürülüp ketse, uninggha yuyunush perz bolidu. Heyzdin yuyunush usuli junupluqtin yuyunush usuligha oxshashtur.

287.sual:nifas toghirisida

nifasning mena jehettiki uqumi bala toghush dégenlik bolidu. Nifasning eng az mudditining qanche kün bolidighanliqining bir miqdari yoqtur chünki, bezi ayallar tughuduyu, lékin tughutning arqisidin uningdin héch nerse chiqmaydu. Nifasning eng köp

miqdari bolsa 40 kündür.

Altinchi bap. Hökmi pakizliqning bayani

288.sual: hökmi pakizliqning yolgha qoyulushi

Islam dini, pakizliqqa nahayiti e'miyet beridighan, asanchiliq élip kélidighan we yolgha qoyghan hökümliri hemme yerge uyghun kélidighan din bolup, hökmi pakizliqningu yolgha qoydi. Bu, islam dinining insanning hemme haletliride pak pakiz bolishigha qattiq ehmiyet bergenlikini körsütüp biridu. İnsan, dilida, sizimlirida we adetliride, pakizliqning rohi we beden pakizliqqa bolghan intilishning dawam qélishi üçün, heqiqiy pakizliqni qolgha keltürüshtin ajiz kelgen haman hökmi pakizliqqa ésilishi lazimdur. İnsan heqiqiy pakizliqni qolgha keltürüshtin ajiz kélidighan ehwallar bezide uzun muddetkiche dawam qilishimu mumkin. Hökmiy pakizliq bolsa, teyemmum qilish, téngiqqa mes'hi qilish we ayaqqa mes'hi qilishtin ibarettur.

289.sual: teyemmum uqumi

teyemmum, lughette qesd qilish yaki niyet qilish dégen bolup, ayette ötken "piyd" kelimesi bolsa tupraq bilen élin'ghan taharet dégen bolidu. Pakliq bolsa musulmannıng pak bolishidur. Lékin meqset (allah eng yaxshi bilidu) héchqachan namazni terk qilmasliq we buning netijiside namaz oqumasliqqa könüp qalmasliq we uni ada qilmaqchi bolghinida horunluq qilidighan bolup qalmasliq üçün taharet we ghuslining ornini basalaydighan bir ishni qilishtur. Shu arqiliq janabi allah bizge namazning qanchilik ehmiyetlik ikenlikini körstiwatidu. Shunga su tapalmighan we kisel bolup qalghan halettimu namazlirimizni oqushimiz we ada qilghandimu telepke layiq ada qilishimiz kérek.

290.sual: teyemmumning qandaq qilinidighanliqi

su tapalmay sizge teyemmum qilish perz bolup qalghanda, sas we qumgha oxshash pak tupraq izdeng, awwal ichingizde teyemmumgha niyet qiling andin "bsm allah alrhmn alrhym" deng andin barmaqliringizni tüz tutup, alqiningizni achqan halda alqiningizni tupigha qoyung. Ikki alqiningizni tupraqqa sürtkendin kéyin, ularni körüp yuqup qalghan topilarni püdiwéting, andin ikki alqiningiz bilen yüzingizni we ikki alqiningizning tashqi teripi bilen qolingizgha jeynikingiz bilen qoshup mes'hi qiling. Mana buning bilen namazni ada qilsingiz bolidu, chünki buning bilen taharet alghandek bolisiz.

Eger siz junub bolup qélip su tapalmighan bolsingiz yuqiridikige oxshashla teyemmum qilisiz. Bu teyemmum sizdin jinabetni kötiriwétip taharetning xizmitini ada qilidu. Su tapalmighan kéishining teyemmum qilishi bolsa ichingizde jinabetning kötirilip kétishini niyet qilisiz we teyemmum qilghanda bismillah... Deysiz.

291.sual: teyemmomnıng hökmi

teyemmumning hökmi bolsa taharetning hökmi bilen oxshash bolup, peqet

oxshimaydighan teripi bolsa, su tépilghanda buzulup kétishidur. Taharetke oxshashla sunup ketküchilik we yaki su tépilghuchilik bir teyemmum bilen xalighiningizche perz we nepli namaz oqusingiz bolidu. Bezi mezheb imamliriningmu déginige oxshash (allah hemmisidin razi bolsun) bir qétim yüz üçün, yene bir qétim qol üçün tupraqqa qolini urush arqiliq, teyemmum qilish eng toghrisidur.

292.sual: teyemmumning toghra bolushining shertliri

birinchi shert, niyet qilishtur. Niyetni alqanlirini tupraqqa urghanda yaki qolgha yuqqan topa bilen qollarni silashqa bashlighanda qilish.

Ikkinchi shert, teyemmum qilishqa élip baridighan seweblarning bolushi.

Üchinchi sherit : teyemmumni pak tupraq bilen qilish. Pak tupraq zémin jinsidin bolghan hemme nersini öz üçige alidu. Shuninggha asasen tupigha, qumgha we tashning hemme türliroge oxshash zémin jinsidin bolghan hemme nersiler bilen teyemmum qilish toghra bolidu. Te yemmumni pak tupraq bilen qilish sherti zémindin qolgha tupa yuqmisimu qolni zémin'gha shundaq tekküzüsh bilenla wujudqa chiqidu. Mesilen qolini séliq tashning üstide qoyghan we qoligha tupa yoqmighan bolsimu uning qilghan teyemmumi toghra bolidu.

Tötinchi shert , yüzini we ikki qolini jeyneklirigiche yaxshi silashtur.

293.sual: teyemmum qilishqa élip baridighan seweblar

1. su tapalmasliq. Su tépilmighanda qilin'ghan teyemmum toghra bolidu. Eger bir adem junup bolup qalghan we qéshida yuyunushqa emes, peqet taharet élishqa yétidighan su bolghan bolsa, bu halette u adem teyemmum qilidu we uninggha su bilen kichik taharet élish lazim emestur.

2. suni ishletishtin ajiz kélish. Suni ishletishtin ajiz késel yaki qattiq soghuq, yaki shuninggha oxshash birer ishning sewebi bilen bolidu. Késel sewebi bilen suni ishletishtin ajiz kilish. Su ishletkenliki yaki taharet élish yaki yuyunush üçün heriket qilghanliq sewebi bilen késil i éghirliship qalidighan yaki saqiyishi kéchikip qalidighan késel adem bolsa, u ademning bu halette teyemmum qilishi toghra bolidu. Eger bedinining hemme yiri jarahetlen'gen bolup su ziyah qilidighan u adem bu halette yuyunushqa toghra kélip qalsa teyemmum qilidu. Qattiq soghuqning sewebi bilen suni ishletilmigen adem. Bir adem meyli seper üstide bolsun yaki seper üstide bolmisun eger su bilen taharet alsa yaki yuyunsa soghuqtin ölüp qélishtidin yaki késel bolup qélishtidin qorqqan we suni issitqudek bir nerse tapalmighan yaki munchigha bergidek pul tapalmighan bolsa, uning teyemmum qilishi toghra bolidu.

294.sual: teyemmum bilen oqulghan namazning hökmi

eger bir ademning qorqunchisi, bir ademning uninggha tehdid salghinigha oxshash insan teripidin kelgen bolsa, bu halette uning teyemmum qilip namaz oqushi toghridur,

lékin teyemmum bilen oqughan namazni kéyin qayta oqush lazimdur. Eger bir ademning qorqunchisi bir ademning uninggha tehdid sélishi arqiliq bolmay mesilen yirtquch haywandin qorqqinigha oxshash tebiy bolsa, bu halette uning teyemmum qilip namaz oqushi toghridur we uning u namazlarni kéyin qayta oqushi lazim emestur. Chünki, bu halette uning qorqunchisi bendiler teripidin emes allah taala teripidin kelgendur. Eger namazni kichiktürmey deslepki waqtida teyemmum qilip oquwatqan we namazning waqti chiqip kétip bolghiche su tapqan bolsa, uning u namazni qayta oqushi lazim emestur chünki, u namazni namazning waqti kirgende özide tépilghan sharaiti boyiche oqudi.

295.sual: teyemmumning sünnetliri

1. Teyemmumning béshida bismila déyish.
2. Teyemmumni tertip bilen qilish.
3. Arqimu - arqa silashtur. Yeni yüzini silap bolghandin kéyinla qollirini silashtur.
4. Teyemmum qilmaqchi bolghan tupraqqa qolining alqini bilen urushtur.
5. Ikki alqanni teyemmum qilmaqchi bolghan yerge qoyup turup aldi keynige azraq herketlendürüş.
6. Chirayini paskina qiliwélishtin saqlinish üçün qollirigha topa köp yuqiwalghan bolsa, alqinini yerge qaratqan halda birini yene birige urush bilen qollirigha yuquwalghan topilarni qéqiwétish.
7. Qollirini tupraqqa urghan waqtida barmaqlirini yumuwalmay échip turush.
8. Qollirini silashqa kelgende deslep ong qolini, andin sol qolini silash.

296.sual: teyemmumni buzidighan amillar

1. teyemmumning eslisi bolghan taharetni we ghuslini buzudighan amillar teyemmumnimu buzidu. Chünki eslini buzghan nerse urunbasarini elwette buzidu.
2. teyemmum qilishqa élip baridighan seweblerning tügishidur. Mesilen bir adem junupluqtin yuyunush üçün su tapalmay teyemmum qilghandin kéyin yuyun'ghili yéterlik su tapqan bolsa, u adem özining eslidiki junupluq halitige qaytidu, shuning üçün uninggha yuyunush lazim bolidu. Teyemmum qilishqa élip baridighan seweblar tügeshtin burun teyemmum bilen oqulghan namazlar kéyin qayta oqulmaydu. Eger namaz oquwatqan chaghda teyemmum qilishqa élip barghan u seweblar tügigen bolsa, teyemmummu buzilidu we oquwatqan u namazmu buzilidu.

297.sual: junup ademning teyemmomi toghirisda

1. junup bolup qalghan adem peqet kichik taharetke yetkidek su tapqan bolsa, u adem u su bilen kichik taharet almastin teyemmum qilidu.
2. junup bolup qalghanliqi üçün teyemmum qilghan bir adem özining yuyunishigha yéterlik suning qéshidin uxlap qalghan halette ötüp ketken bolsa, u adem u suni ishletishtin ajiz kelgenliki üçün uning junup bolup qalghanliqi üçün qilghan ilgiriki teyemmumi buzulup ketmeydu.

3. eger u adem suning qéshidin oyghaq halitide ötken bolsa, teyemmumi buzulup kétidu.

298.sual: téngiqning üstige mes'hi qilishning hökmi

meyli sunuq yerni tangghan téngiq bolsun meyli jarahetlerni tangghan téngiq bolsun téngiqning üstige mes'hi qilish toghra bolidu. Téngiqning üstige mes'hi qilish, eger uning astidiki yerni yuyushqa yaki u yerning özige mes'hi qilishqa qadir bolalmighan teqdirde téngiqning astini yughanning ornida turidu.

299.sual: téngiqning üstige mes'hi qilishtiki ehwallar

1) eger téngiq kichik taharetsizlik yaki junupluq halitide téngilghan bolsimu uning üstige mes'hi qilghili bolidu.

2) eger téngiq jarahet yaki sunuq saqiyishtin burun chüshüp ketken bolsimu u téngiqning téngilishigha seweb bolghan késel téxi saqaymighanliqi üçün uning üstige qilin'ghan mes'hi buzulup ketmeydu.

3) eger téngiq jarahet yaki sunuq saqayghandin kéyin chüshüp ketken bolsa, uning üstige qilin'ghan mes'hi buzulup kétidu.

4) eger u ademning tahariti bolsa, peqet téngiqning astinila yusa bolidu.

5) tendiki aghriqning üstige chaplaydighan yépushquchining hökmimu téngiqning hökmidir. Eger u yépushquchini éliwetse aghriq küchiyip qalidighan ish bolsa, uning üstigila mes'hi qilsa bolidu.

6) eger u soyup éliwétish qéyin bolghan bir yerge chaplashturulghan bolsa, aghriq saqayghandin kéyinmu uning üstige mes'hi qilishqa bolidu.

7) eger jarahetning yaki put qollardiki yériqning üstige dora qoyulghan yaki chépilghan, u yerning üstidin su mangdurwétish mumkin bolidighan bolsa, su mangdurwitidu. Eger undaq qilish mumkin bolmisa, uning üstige mes'hi qilidu. Eger mes'hi qilsa u yer yaman bolup qalidighan bolsa, hetta mes'himu qilmaydu.

8) téngiq we uning etrapidiki yerlerge mes'hi qilishning hökmide, kichik taharetsiz adem we chunup bolup qalghan adem oxshashtur.

9) mes'hi qilishning mueyyen bir mudditi yoqtur. Shuning üçün téngiqning yaki sunuqqa taki ular saqayghan'gha qeder mes'hi qilghili bolidu.

10) her qétim taharet alghanda yaki yuyun'ghanda uning üstige bir qétim mes'hi qilidu.

11) téngiqni almashturghanda yaki téngiqning üstige bashqa bir téngiq tangghanda uning üstige qayta yene bir qétim mes'hi qilish lazim emestur.

Tötinchi bölüm. Namaz

birinchi bap. Namaz uqumi we namazning paydisi

300.sual: namazning hökmi

namaz- islamning tügrüki we dinning asasiy bolup, uninggha sel qarashqa qet'iy bolmaydu, terk qilishqa téximu bolmaydu. Chünki islamda namaz uqumighuchilar pasiq yaki kاپir déylidu. Shunga "men musulman" dégen her bir kishining namazni qet'iy terk qilmasliqi lazim. Namaz oqup kéliwatqan yaki yéngidin namaz bashlimaqchi bolghanlarning namazni toghra - durus oqushi telep qilinidu.

301.sual:namaz uqumi

namaz mexsus keypiyatliiri we bedenning herikiti bilen allahqa qilinidighan bendichilik burchi. Namaz imandin qalsila eng muhim ibadettur. Namazning (salat) esli uqumi "dua" dégen bolup, bezi heriketlirining nami bilen "namaz" dep atalghan. Chünki namazning bir qismi duadur. Namazning esli uqumi "ulughlash" dégen bolup, uningda allah maxtalghanliqi üçün mushu isim bilen atalghanmu déylidu. Islam dini namazni perz qilip, rehmet peyghembiri muhemmed eleyhissalam uni bayan qilghan we uninggha sahabiler, tabinler we bashqa diniy imamlar egeshken.

302.sual:namazning istilah jehettiki menisi

shuning bilen istilah jehettin namaz dégen waqtimizda: mexsus söz we heriketler arqiliq allahqa ibadet qilidighan we uni olughlaydighan, allahu ekber tekbiri bilen bashlinip, essalamu eleykum werehmetullah salami bilen tügeydighan, islam dini élip kelgen nur we körsetmisige binaen barliq musulmanlar méngip kelgen alahide tertip - intizam bilen oqulidighan bir ibadet köz aldimizgha kélidu.

Shuninggha asasen namazning dua we ulughlashtin ibaret lughet menisi saqlinip keldi. Bizning teshehhudta oquydighan (esselatu lillahi) sözining uqumi bolsa, "allah taala ulughlinishqa layiq bolup, uningdin bashqisi ulughlinishqa layiq bolmaydighan, dualar peqetla allahqa xastur" dégen bolidu.

303.sual:namazdiki durudning menisi

namazda peyghember eleyhissalamgha yollaydighan durutlirimizning menisi bolsa, yeni muhemmed eleyhissalamni dunyada uning nami - sheripini üstün qilish, dewitini ghalib qilish we sheritini qiyametkiche dawamlashturush arqiliq ulughlighin. Axirette bolsa, uni ummitige shapaetchi qilish we uning ejri we sawabini hesisilep birish arqiliq eziz qilghin dégen bolidu. Yene déyliduki, uning mensi, allah bizni özining tallighan bendisi we elchisige durut (dua) yollashqa buyrisimu biz u emrining qedrige yetmigechke uni allahqa hawale qilip "i allah! Muhemmed eleyhissalamni eziz qilghin, chünki muhemmed eleyhissalamgha némiting layiq bolup - bolmaydighanliqini sen eng yaxshi bilisen" déduq. "essalat" allah tereptin peyghembirige xitab qilinsa rehmet, perishtilerdin kelse istighpar, bizdin sadir bolsa dua we kattilash dégen menini ipadileydu.

304.sual:namazda durudning buyrulishi

janabi allah mundaq deydu: "allah heqiqeten peyghembirige rehmet yollaydu (yeni peyghember eleyhissalamgha rehmet qilidu, shenini ulugh qilidu, derijisini üstün qilidu), perishtilermu heqiqeten (peyghemberge) meghipret telep qilidu, i möminler! Siler peyghemberge durut éytinglar we amaniq tilenglar (chünki resulullahning silerning üstünglardiki heqqi chongdur, u silerni gumrahliqtin hidayetke, zulmettin yoruqluqqa chiqarghuchidur)". (ehzab sürisi 56 - ayet)

305.sual:namaz kimlerge perz?

Namaz eqilliq, balaghetke yetken, er - ayal, muhemmed eleyhissalamning chaqiriqi yétip kelgen we berpa qilishqa küchi yétidighan, nijasettin we kirqattin pakiz her bir musulmanning oqushi lazim kelgen perzi eyindur.

306.sual: ösmürlerge namazning buyrulishi

ösmür balilar bolsa, namazni söygen halda chongiyishi we uni oqushqa adetlinishi üchün yette yashqa kirgende namaz oqushqa buyrulidu. Eger 10 yashqa kirgende namaz oqughili unimisa we namaz oqush toghrisida ata anisigha we terbiyiligüchining sözige qolaq salmisa yumushaqraq urush lazim. Namaz toghrisida qur'an kerimde nahayiti köp ayet nazil bolghan bolup, töwendikiler ularning bir qismidur.

307.sual:namaz namazning mertiwisi

1)her bir musulmanning aghzida meshhur bolghan we uning qelbiga orniship ketken nersilerning biri "namaz dinning tüwriki" ikenliki bolup, emeliyettimu shundaq. Chünki namaz musulmanliq bilen kapiqliqning chek chégrisini ayriydighan alahide bir chégra qilin'ghan bolup, namazning üstün derijisimu, uning, peyghembirimiz muhemmed eleyhissalamning neziridiki chong ehmiyiti tüpeylidinla, uninggha bu süpetni béríp, uni dinning tüwrüki we dinning üstün pellisi qilghan.

2) namaz qiyamet küni eng awwal hésab élinidighan birdinbir ibadettur. Resulullah sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: qiyamet küni bendining emelliridin eng ewwel tekshürilidighini namizi bolup, eger namizi qobul bolsa, bashqa emellirimu qobul bolidu. Eger namizi qobul bolmisa, bashqa emellirige qarapmu qoyulmaydu. (malik: 420)

3) namaz, din yoqalmaydiken qet'i yoqalmaydighan ibadettur. Chünki namaz dinning shuaridur.

4) namaz peyghember eleyhissalamning axirqi wesiyitidur. Peyghember eleyhissalam wapat bolush aldida, sekeratta turup " namazni terk etmenglar, namazni terk etmenglar ! " dep wesiyet qilghan.

5) namazning perz bolghanliq qissisimu, namazning neqeder ulugh we muhim ibadet ikenlikige ayrim delildur. Chünki pütün ibadetler zéminda perz qilin'ghan bolsa, besh wax namaz miraj kéchsi allah muhemmed eleyhissalamni asman'gha élip chiqip uninggha biwasite emr qilish arqiliq asmanda perz qilin'ghan.

308.sual:namaz namazning paydiliri

1.xushu we xuzu bilen oqulghan kamil namaz dilni yurutup, rohani paklaydu. Kishige bendichilikning edep - qaidilirini we namaz oqughuchining diligha allahning katta we büyüklükini ornitish arqiliq bendige janabi allah üçün ada qilidighan wezipilirimizni qandaq ada qilidighanliqimizni ügitidu. Yene namazning insanni güzel exlaqqa ige qilip, uni raschilliq, amanetke raye qilish, qanaetchan bolush, wedige wapa qilsh, helim we köyümchan bolush, kichik köngül bolush, adil bolush we bashqilargha yaxshiliq qilishqa oxshash güzel xisletler bilen bizeydu. Yene namaz, namaz oqughuchilarni üstün mertiwige érishtürüp, uni yalghuzla allahqa yüzlendürürüdu. Shuning bilen kishi allahni téximu köp yad qilp, uningdin téximu bek qorqidu. Netijide, uning himmiti aliy, nepsi pakize bolup, gunah - mesiyettin yiraq turup, yalghanchiliqtin, xianettin, yamanliqtin, aldanchiliqtin, qehri - ghezebtin we mutekebbirlikitin uzaq turidu. Zulum, düşmenlik, peskeshlik, pasiqliq we asiqliqtin saqlinidu. Démek, bende namaz arqiliq janabi allahning yuqirdiki ayitide dégenliri emeliylashidu.

2.namaz dilgha shipadur. Namaz shekil we rohtin ibaret bolup, uning shekli ezalarning ibaditidur, rohi bolsa, dilning ibaditidur. Yene namaz hem jismaniyy telim - terbiye hemde rohiyy terbiye bolup, namaz oqughuchining dilini yuritidu, yüzini ilahiy nur bilen yuritidu. Namaz bilen uning rohi kötürüldü. Shuningdek, namaz bende bilen perwerdigari otturisida bir alaqe bolup, uni kamil telepke layiq oqush imanning eng chong alamiti, diniy shuarlarning eng kattisi we sansizlighan németliri tüpeylidin allahqa shükür qilishni bildürüdighan eng roshen namayendidur. Namaz oqumasliq bolsa, allah bilen munasiwetning üzülishi, uning rehmitidin, német buliqidin we nurghunlighan pezli - éhsanidin mehrum qélish we allah taalaning pezli - éhsani bilen uning németlirige köz yumghanliqtur. Telepke layiq ada qilin'ghan namaz, bir qisim yürek kisellirige we rohiyy baramliqlargha shipaliq dora bolup, gunah - meisiyyet qarangghuluqlirini yoq qilghuchi nurdur.

3.namazdiki birlik barawerlik. Namazda adalet we teng - barawerlik namayen bolidu. Muezzin heyyelel feleh (yeni namazgha kélinglar) dep nida qilghinida u, bay - kembeghel, chong - kichik, riyasetchi we xizmetchilerdin terkiyb tapqan, namaz perz bolghan kishilarning ichidin ezanni anglighan kishilarning hemmisini namazgha chaqiridu. Toplan'ghan waqitlirida bolsa, bir septe turidu. Ularning arisida héchqandaq bir ayrimchiliq we alahidilik bolmaydu. Chünki hemmisi töwendiki ayette tilgha élin'ghan rewishte allahni yad qilish we allahning öylirining biride uninggha bash igish üçün bir yerge toplan'ghandur.

4.namaz gunahlarni öchürüdu. Kamil taharet ilip xushu bilen oqulghan her qandaq namaz insandin ötkén türlük xataliqlarni öchürüp gunahlirining meghpiret qilinishigha sewep bolidu. Dozaxin qutuldurup jennetke bashlaydu.

5. Namaz insanni gunah we yaman ishlardin saqlaydu. Chünki namaz oqugan kishi künde besh qitim allah taalaning hozoriga yüzlinip , uninggha ehdisini yingilap turghan iken , allah taala u kishini öz himayisige alidu. Uninggha yaxshi ishlarning yollirini ongaylashturup, yaman ishlardin uzaqlashturidu. Netijide uninggha sheytan ziyan yetküzelmeydu.

6.namaz pakizliq we güzellikke yitekleydu. Namaz insanni peqet kibir, gheplet, meghrurluq qatarliq meniwi illetlerdin tazilapla qalmastin yene insan bedini we kiyimlirini paskiniliqlardin kirlardin , yiqimsiz hidlardin paklaydighan chong tazilinishtur.

7.namaz insanning sewirchanliqi we chidamchanliqini ashuridu. Dunyaning musibetliri we qiyinchiliqliri üçün namaz arqiliq teselli biridu. Allah taala mundaq deydu: i möminler! Sewr arqiliq we namaz arqiliq yarem tilenglar. ALLAH heqiqeten sewr qilghuchilar bilen billidur [süre beqer 153- ayet].

309.sual: namazni terk etküchilerning hökmi

allahu subhanehu weteela namazni yolgha qoydi we uni islamning munari we dinning tüwriki qildi. Namaz janabi allah eng awwal perz qilghan bir ibadet bolup, miraj kéchisi perz qilin'ghan. Namazning intayin ehmiyetlik ikenliki we uning allahning neziridiki mertiwisining nahayiti kattiliqi tüpeylidin janabi allah uni elchisige biwaste uqturghan bolup, uni terk qilghuchining jazasi toghrisida qattiq ipade qollandi we ularni kupur we azghunluq derijisigiche élip bardi.

Shuning üçün kimki namazdin yiraqlashsa, islamdin yiraqlashqan, perwerdigarining ghezep nepritige uchrighan, öz dinining emrige xilapliq qilghan, özini halaket girdawigha élip barghan we bu sewebtin bashqa yaxshi ishlirini mu bikargha chiqarghan bolidu. Allahning ayetlirige xilapliq qilghuchining hökmi bolsa, inkar qilghuchining hökmi bilen opmu oxshashtur. Chünki eger uni étirap qilghan bolsa, uning mezmunigha asasen emel qilip, bu samawi emirlerge itaet qilghan bulatti.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: biz bilen kapirlarning arisidiki perq namazdur, kimki namazni terk etse (yeni oqumisa), kapir bolidu. (nesai: 463)

yuqiriqi we bashqa hadislerge asasan'ghan halda namazning islamdiki katta mertiwisi tüpeylidin bir qisim sahabiler namazni terk qilghuchining kapir bolidighanliqi köz qarishida bolup, nurghunlighan alimlarmu ularning bu közqarashlirigha qoshulghanliqini ipadiligen. Shuning bilen birge ulardin bashqa bir qisim alimlar namazning perzlikini inkar qilmastin qesten namazni terk qilghuchilarning gunahkar - pasiq bolidighanliqini sözligen.

Özlirini biz musulman, dep turup islamning ruknilirini we perzlrini ada qilish bilen musulman ikenlikini emeliyette körsetmigenlerni sheret hökmi boyiche kapir yaki pasiq, dep atash ejeblikerlik emes. Biz qur'an kerimni oqugan waqtimizda namaz oqumighuchilarni gunahkar, shu gunahi bilen jehennemge ketküchiler dégenlikini körimiz.

310.sual: allahning rehmitini ümid qilish

rehim - shepgetke peqetla yaxshi guman qilish qatarliqlar arqiliq érishkili bolidu. Uninggha iman keltürüş bolsa bu imanning teliwige layiq, uni testiqalaydighan ishlardur. Imanni qoruq arzu bilen qolgha keltürgili bolmaydu. Lékin uninggha (insanning) nepside orun alidighan, mehkem orunlishidighan we uni emeliyette ispatlaydighan ishlar bilen érishkili bolidu. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: töwendiki üç xisletni özide özleshtürgen kishi imanning lezzitini tétiydu: alle we allening resulini hemmidin bek yaxshi körüş, bashqilarni peqet alle üçünla dost tutush we alle uni kupurluqtin qutquzghandin kéyin, kupurluqqa qaytishni xuddi otqa tashlinishni yaman körgendek yaman körüş. (muslim 43) undaq bolsa tewbige aldirang, chünki uning derwazisi kirgüchiler üçün her waqit ochuqtur. Siz allahqa aldingiznila qilsingiz allah sizge aldini qilidu we sizge küchlük, yéngilmes bir shekilde yadem qilidu. Dini wezipiliringizni ada qiling, allahqa qet'iy ishen'gen, qulchiliq qilghan we sejde qilghan halda qiyamda torung, allah sizning gunahliringizni meghpiret qilip, xataliqliringizni üçüriwétidu. Sizni özining rehmet qaniti astigha alidu. Siz üçün baghu bostanlar hazirlap, sizge aywan - saraylar yasaydu. Munker ishlardin saqlap janabi allahqa yéqinlashturidighan namazni telepke layiq oqushqa aldirang.

Shuningdek, namazning alemlerning perwerdigari bolghan janabi allah üçün xalis we uningdin qorqqan halda oqulghan bir namaz bolushi üçün qoruq arzu arman igilirige oxshash bolmang, chünki namazgha kéchkine riya ariliship qalghan haman, oqughan namazingiz batil bolidu. Namaz oqughuchining japa - musheqqetlirini bikargha ketküziwétidu.

311.sual: qobul bolmaydighan namaz

eslide namaz nepsini paklap, exlaqni güzelleshtüridu. Namaz oqughuchini herxil gunahtin, yalghanchiliqtin tusup, uni kirlerdin we nijasettin paklaydu. Eger namaz oquydighan, emma buning bilen birge naheqtin kishilerning mal - mülkini yewalidighan, kishilerning öz - ara munasiwitini bozushqa orunidighan we dinning isil xisletlirige zit ish - heriketlerni qilidighan, hetta namazni insanlarning medhi - sanalirigha érishish wastisi qiliwalghan, namaz oqush arqiliq oning oquwatqan namizi boyrighan yaxshi ishlargha tüptin zit kélidighan gunah - mesiyetlerni yögigen we namizi uni gunahtin tosop qalalmighan kishlerni körginimizde shuni bilishimiz kirekki, uning namizi qobul qilinmighan batil bir namaz bolup, uning namazliri kona kyim toplan'ghandek toplanip meyli u xalisun yaki xalimisun yüzige tashlinidu. Namazliri uninggha héch payda bermeydu. U namazlar uni allahqa yéqinlashturmastin, eksiche bu xil namazlar arqiliq yiraqliq we ziyandin bashqisi köpeymeydu. Buningdinmu yamini islam sheriti namazgha ehmiyet bermigen, taharetni kamil almighan, xushu we xuzuni toluq qilmighan, rukusini we sejdisini telepke layiq (tedil erkan bilen) qilmighan kishilerning namazlirini yüzige atidu. Chünki uning köngül bölmesliki musheqqet tartmighanliqtin dérek béridu.

312.sual: pasiqlarning delili

bezi kishilarni namaz oquyli dep chaqirsingiz ular mundaq jawab béridu: "din namazda emes. Mesilen, nurghunligan kishiler barki ular namaz oquydu. Halbuki ularning dilliri qap - qara, namazning téshida qilidighan ishi gunahtinla ibaret, bizning bolsa qelbimiz pak, shuningdek, biz dinni yaxshi körimiz we uni namaz oquydighanlardin bekrek hörmetleyimiz wahakeza... Mana bu ularning pichek delilliridur. Xuddi namazliri qobul qilinmighan ashu ademler bularning neziride din'gha we eyni waqitta namazgha qarshi delildur.

313.sual: islam bir pütün gewde

bilinglarki, islam dini namazdinla ibaret bolmighinidek, dilning pakiliqidinla ibaretmu emes, belki islam dini hem namaz hem dilning pakliqi hem muhebbet hemde wedige wapa qilish hem (allah üçün) qiyamda turush hemde allahni körüp toriwatqandek ibadet qilishtur. Hem séxliq hem hej hem shahadet éytish hem zakat hem ibadet hem allah yolida jihad qilish hemde hemme ishlarni xalis allah üçün qilishtur. Yene islam dini qomandanliq hem ibadettur hem qur'an kerim hem qélichni qolgha élip allah yolida jihad qilish hem imandur hem ilim hemde emeldur hem helim hem temkinliktur hem jennet hem jehennemdur hem itaet hem hörmet hem jamaet hem intizamdur. Islam ayrilmas bir pütün gewde bolup, parchilinishini qobul qilmaydu. Kishining qur'anning bir qismigha ishnip, yene bir qismigha ishenmesliki jaiz bolmaydu. U kishi hem ishinishi hemde bu imanini ispatlash üçün hemmige emel qilishi kérek.

Ikkinchi bap. Namazdiki xushu

314.sual:xushu digen nime?

Xushu namazda turghanda allah taalaning ulughluqi we heybitidin eymen'gen, köngülün namaz bilenla meshghul qilghan we pütün pikir xiyalini allah taalagha bighishlighan halda , kemterlik we hushyarliq bilen turush digenliktur.

315.sual: xushuning orni we xushu hasil qilish

xushuning orni qelib. Uning miwisi insan organlirida körülidu. Chünki insanning barliq organliri qelibke egishidu. Xushu sheni ulugh , yoqulushi tiz, hazirqi zamanda tipilishi intayin az bolghan halettur. Namazdiki xushu peqet namaz üçün könglini pütünley bighishlighan kishigila hasil bolidu. Shu waqittila köngül namaz bilen aram tapqan bolidu we namazdiki heqiqi hozur halawetni titighili bolidu.

316.sual: xushuning perizliki

allah taala mundaq deydu: sewr qilish, namaz oqush arqiliq (allah tin) yardem tilenglar. Namaz allah tin qorqquchilar (yeni kemterlik bilen allahqa boysun'ghuchilar) din bashqilargha heqiqeten musheqqetlik ishtur [süre beqer 45-ayet]. Bu ayette allah

taalaning heybitidin eymen'gen halda xushu bilen turmighuchilarni söküşni teqezza qilidu. Namazda xushuni terik etküchilerning sökölgenliki xushuning periz ikenlikini körsitidu.

Namazni xushu bilen oqush perzdur. Xushu namazning jénidur. Uningdin nisiwisini alalmighan namaz ölük namazdur. Chünki herkimning namazdin alidighan nisiwisi peqet uningda eqli oyghaq turghan qismi bilenla cheklinidu. Namazgha birilidighan sawapmu xushugha qarap bolidu. Xushuni terik etken kishi bolsa hich qandaq sawapqa irishelmeydu.

317.sual: xushuning namazdiki emelliri qaysi jehetlerde bolidu?

Xushuning namazdiki emelliri eqil, qelib, hissi ezalar we tashqi ezalarning emlliri bilen bolidu.

318.sual: eqilning emelliri

1. namazda eqil allah taalaning aldida özining ajizliqini itirap qilghan halda , pütün xiyalni yighip allah taalaning ulughliqini oylap turidu.

2. Namazda eqil barliq himmiti we küchini allah taalaning hozuridiki bu ulugh mulaqatqa bighishlap turidu.

3. Namazda eqil allahtin bashqa hemmidin ayrilghan halda kemterlik bilen turidu.

4. Namazda eqil dunyaliq ishlardin qet'i qol üzgen halda , bir allahqila qarap turghandek his tuyghu bilen eyminip turidu.

319.sual: qelibning emelliri

1. namazda qelib allahqila bighishlan'ghan halda , uning bilenla bolidu.

2. Namazda qelib allah taalaning heywitidin eymen'gen halda turidu.

3. Namazda qelib allah taalagha yilinish we yalwurush bilen turidu.

4. Namazda qelib allah taala bilen biwaste mulaqatta bolup turidu.

320.sual: hissi ezalarning emelliri

1. namazda til allah taalani zikir qilish bilen meshghul bolup turidu.

2. namazda köz pütün herketlirini yighip , sejde qilidighan yerge tikilp diqqet bilen turidu.

3. Namazda qulaqlar namazdiki qiraettin bashqa barliq awazlarni anglashtin gas bolghan halda turidu.

4. Namazda ikki qol allah taalagha eng ali ihtiram bildürüp kindikning üstide baghlinip turidu.

321.sual: tashqi ezalarning emelliri

1. namazda ikki put allah taalaning her qandaq permanigha hazir ikelikini ipadiligen halda tüp-tüz we rawrus turidu.

2. namazda bash allah taalagha chongqur hörmet bildürgen halda kemterliktin sanggilap

turidu. Andin rukuda allah taalagha tiximu chongqurraq hörmet bildürüp töwen'ge igilidu. Andin sejdide yerge tigish arqiliq allah taalagha bolghan qulchiliqni wayigha yetküzidu.

3. Namazda yüz allah taalaning meniwi mulaqatigha yüzlinip turidu. Sejdide bolsa allah taalani eng körünerlik rewishte ulughlash we heqiqi qulchiliqni ipadilesh yüzisidin bu hörmetlik yüz yerge qoyulidu.

4. Namazda ruku qilghanda bel allah taalagha hörmet bildürüş yüzisidin igilidu. Bulardin bashqa insandiki pütün organlarmu namazda allah taalagha eng itaetchanliq bilen turup yuqirqi ezalargha ishtirak qilidu.

322.sual: namazda xushu hasil qilishning chariliri

1.namazda turghan kishi özining nime dewatqanliqni we nime qiliwatqanliqini bilishi, xuddi allah taalani körüp turiwatqandek yaki allah mini körüp turiwatidu digendek his tuyghu bilen allahqa munajat qilish.

2.namazdiki ruku we sejdiler arisidiki yötkilishlerni aldirmay temkinlik bilen qilish.

3.namazda ölümni yad itish. Teb'iki ölüsh aldida eng axirqi qitimliq namazni oqughan adem bu namazni choqum wayigha yetken xushu bilen oquydu.

4.namazdiki qiraet, dua - tesbihlerni bilip oylap oqush we pikir yürgüzüş.

5. Namazda oqulghan qur'an sürisini ayet- ayet boyiche oqush lazim. Chünki peyghember eleyhissalam shundaq qilatti. Her bir ayetning béshida toxtash sünnettur. Gerche aldinqi ayetning menisi kéyinki ayet bilen munasiwetlik bolsimu, bu ikki ayet otturisida toxtash ewzeldur. Her bir ayettin kéyin toxtap oqush " xushu " ning hasil bolishi üçhün paydiliqtur.

6.qur'andiki her bir heripni dane- dane chiqirip tertil bilen oqush.

7.namazda allah taala manga söz qiliwatidu, digen his tuyghu bilen turush.

323.sual: namazda oqulghan süre patihe ge allah taalaning

jawap qayturidighanliqi

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: alle taala mundaq deydu: men namazni özüm bilen bendemning otturisida ikkige böldüm, bendem némini sorisa, shu nerse bérilidu. Eger bendem: " elhemdu lillahi rebbil alemiyin* (yeni pütün hemdusanalar alemlerning perwerdigari bir alleqa xastur)" dése, men: "bendem manga hemde éytti" deymen. Eger bendem: errahmanir rehihiyim *(yeni alle nahayiti shepquetlik we méhriban dur)" dése, men: "bendem méni medhiyilidi" deymen. Eger: maliki yewmiddiyin* (yeni qiyamet künining igisidur)" dése, men: "bendem méni ulughlidi we ishlirini manga tapshurdi" deymen. Eger: iyyake nebudu weyyake nesteiyin* (yeni i alle! Biz sangila ibadet qilimiz we sendinla yadrem tileymiz)" dése, men: "bu men bilen bendemning otturisdiki ish, bendem némini sorisa, shuni bérimen " deymen. Eger bendem: ihdines siratel musteqiyim siratelleziyne en'emte eleyhiyim ghiyiril meghdubi eleyhiyim

weleddaliyin* (i alle! Bizni ghezippingge yoluqqanlarning we azghanlarning yoligha emes, sen in'am qilghanlarning yoligha bashlighin)" dése, men: "bendemning bu tiliki hasildur, bendem némini sorisa, shu bérilidu" deymen. (muslim 395)

324.sual: namazni xushu bilen ada qilishqa yardem bérighan ishlar

1. ALLAH taalaning hemmining padishahi, asman-zéminni kontirol qilghuchi, pak we hemmidin ghalip, büyük qudrisini eslesh;

2. Özingizning kemchilikingizni, ajizliqingizni we sizning xushuni kamaletke yetküzüşke yardem bérighan büyük allahqa neqeder muhtaj ikenliqingizni eslesh;

3. Dunya erzimes nerse bolup menpeetliri cheklik, menggülük axiretke mensup biz allahning hozurigha qaytidighanliqimizni eslesh;

4.namazni ada qilishda aldirimasliq, aldirangghuluq xushuni zaya qilidu, namazni aldirmay, estayidilliq bilen ada qilish ;

5.namazni ewwelqi waxtida ada qilish, taharetni kamil élish;

6. Dillarni oyghitidighan sünnetlerni iklas bilen ada qilish;

7. Namaz jeryanida - namazdin siritqi-herketlerni qilmasliq, shuk turush estayidilliq bilen élip bérish;

8. Namaz waxtida barliq meshghulatlaridin saqlinish, ebu derda (allah u kishidin razi bolsun)kishining denalighi- namazgha köngli xatirjem kirish üçün, namazgha kirishtin burun ishlirini tügitishi kérek, digen. Biz sheytanning azdurishi we weswese qilishidin allahtin panah tilep, namazni ada qilish jeryanida özimizni dunya ishliri bilen meshghul qilmasliqimiz kirek. Peyghember eleyhissalam bizge estayidilliq bilen namaz oqushimizgha wesiyet qilghan.

9.tesirlinip mulahize bilen namaz oqushqa tesir yetküzidighan adetler we shekilwazliqtin saqlinish kirek. Namazda oquwatqan ayet we zikirlarning mezmunini oylap oqush, ilgiriki namazlarda oqulghan ayetlerdin bashqa ayetlerni oqush, jennet ehlidin ibaret biz bilen zikri qilinip ötiwatqan kishilarning halini bizning halimizgha sélishturush lazim.

10.sheret ilimlirini köp üginishke tirishish, allahni tonushni we yaxshi körüşni ziyade qilish, allahning azabidin qorqup, rehmitidin ümidwar bolush, allahning huzuridiki nersilerge ishinish;

11.barliq gunahliridin tewbe qilish, (yeni allahning huzurigha qaytish) tewbini qayta-qayta yéngilash.

12.qur'an oqushni köp qilish, zikr-tesbihler bilen köp shughullinish, ölümni köp eslesh we riyadin saqlinip, özidin -özi köp hisap élish kérek.

325.sual: namazdiki xushuning yoqulishgha yaki ajizlishishigha

sewep bolidighan ishlar

1. yanponlarni ochuq qoyup namazgha turush. Yanponni ochuq qoyup namazgha kirgen adem öziningla emes, jamaetningmu namzdiki xususini yoqutup azar yetküzidu.

2. kishining diqqitini tartidighan yaki buzidighan türlük bizek, neqishler köp bolghan orunlar we jaynamazlarda namaz oqusa we shundaq kiyimler bilen namaz oqusa xushu yoqilidu yaki ajizlaydu.

3. Teret qistighanda namazgha turush.

4. Taam teyyar bolghanda namazgha turush.

Aishe reziyellahu enhadin riwayet qilin'ghan bir hediste "men peyghember sellellahu eleyhi wesellemdin: tamaq teyyar bolghanda we chong - kichik teret qistighanda, namaz oqushqa bolmaydu, dégenlikini anglighan, dédi." diyilgen. (muslim: 560)

5. uyqusi ichilmighan, mügidigen, charchighan halette namazgha turush.

6. namazda turup sejde qilidighan jayni sürtüsh, tazilash yaki tüzlesh bilen meshghul bolush.

7. namazda uyaq buyaqqa qarash. Namazda turup uyaq buyaqqa qarighan adem allah taalaning hozuridin yüz örigen bolidu. Namazda turup köngülni uyaq buyaqqa yügürtüshmu men'i qilnidu.

Üchinchi bap. Ezan we tekbir

326.sual: ezan

ezan alahide sözler arqiliq namaz waqtining kirgenlikini élan qilish we musulmanlar jamaitini dunya - axirette nijatliqqa seweb bolidighan namazgha hazir bolushqa chaqirishtur.

327.sual: ezanning yolgha qoyulishi

ezan namazdin burun qilinidighan bir ibadet bolup, islamning eng chong shuarliridin we eng chong alametliridin biridur. Islamda ezan oqush hijriyening birinchi yili yeni peyghember eleyhissalam medinige hijret qilip kelgendin kiyin yolgha qoyulghan bolup, u tarixitin bashlap heziriti peyghember eleyhissalam kéche - kündüz öz shehiride bolsun yaki seperde bolsun dawamlashturghan, wapat qilghuchilik uni emeldin qaldurghanliqi we yaki terk itishke bolidighanliqi toghrisida héchqandaq bir nerse démigen bir ibadettur.

328.sual: ezan bilen tekbirning peziliti

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: namazgha ezan éytilghan chaghda, sheytan ezanni anglimasliq üçün osurghan péti keynige qarap tikiwitidu. Ezan tügigende yene kélidu. Namazgha tekbir éytilghan haman yene tikiwitidu. Tekbir éytilip bolghandin kéyin yene kélidu we namaz oqughan insanning diligha: "uni oyla, buni oyla"

dep, éside yoq ishlarning hemmisini ekilip, weswese sélishqa bashlaydu. Shuning bilen, u kishi namazni qanche rek'et oqughanligini bilelmey qalidu. (buxari: 608)

329.sual: ezan éytish bilan tekbir oqushning hökmi

namaz meylli öz waqtida oqulsun yaki qazasi oqulsun, meylli namaz oqumaqchi bolghan adem seper üstide bolsun yaki seperge chiqmighan bolsun, meylli kishler namazni jamaet bolup oqusun yaki yalghuz oqusun, besh wax namaz üçün ezan oqush we tekbir chüshürüş peqet erler üçün sünnettur, ayallargha mekruhtur. Héyt namazliri, kün we ay tutulup qalghanda oqulidighan namaz üçün ezan oqulmaydu we tekbir chüshürülmeydu. Witir namizi üçünmu ezan oqulmaydu. Chünki, xupten namizigha oqulghan ezan witir namizining waqtiningmu kirgenlikini bildiridu. Ezan we tekbir oqulidighan sheherde olturidighan adem öyide namaz oqumaqchi bolsa, namazni ezan oqumay we tekbir chüshürmey oqusimu bolidu. Eger birer wax namaz qaza bolup ketse, uning qazasini qilghanda ezan oqulidu we tekbir chüshürülide. Eger bir nechche wax namaz qaza bolup ketken bolsa, peqet bu qaza namazlardin aldida oqulidighini üçün ezan oqulidu we qalghan her bir namazgha tekbir chüshürülide. Eger namazning qazasi mesjidte qilin'ghan bolsa, ezan oqulmaydu.

330.sual: ezan we tekbirning qandag iytilidighanliqi

sehih hadislarda bayan qilin'ghan ezan bilan tekbirning tikisti we éytilishi mundaq:

ebu mehzure reziyellahu enhuning riwayet qilishiche, peyghember sellellahu eleyhi wesellem uninggha ezanni on toqquz kelime, tekbirni on yette kelime bilen ögetken bolup, ezanni:

[illegible]

sheklide ögetken. (ebu dawud: 502)

331.sual:ezanni muezzin bilen teng qaytilashning pezilati

muezzin ezanni junup emes halitide oqughan, öz waqtida we toghra oqulghan ezanni anglighan ademning, gep qilishtin hetta qur'an oquwatqan bolsimu uni oqushtin toxtap muezzin némini dégen bolsa, shuni déyishi lazim.

Ebu hureyre reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: bir küni, peyghember sellellahu eleyhi wesellem bilen birge iduq. Bilal reziyellahu enhu ezan oqup toxtighandin kéyin, resulullah sellellahu eleyhi wesellem: kimki ezanda éytilghan heqiqetlerge chin qelbidin ishen'gen halda muezzinning oqughinini ichide tekrlisa, u kishi jennetke kiridu. (nesai 674)

332.sual: ezandin kiyn qandaq qilish kirekliği toghirisida

muezzin'ge bu rewishte jawab béríp bolghandin kéyin muhemmed eleyhissalamgha durut éyting. Andin uning üçün shapaet qilshqa wesile bolushini allahtin tileng, resulullahtin riwayet qilin'ghan dualar bilen dua qiling we allah taala burunqi we kéyinki gunahlarini kechürüm qilghan katta peyghember muhemmed eleyhissalamning ummitidin her ezandin kéyin insanlarni yalghuzla allahqa yüzlendürüş we ulargha barliq ishlarda teserrupning allahqa xas ikenlikini, uning xalighan ishni qilidighanliqini we xalighanni tallaydighanliqini, insanlar qanchilik yuqiri pellige chiqip ketsimu we qanchilik katta bolup ketsimu, ularning beribir shepsetlik we rehimlik allahning bendisi ikenlikini, her yer we her jayda uninggha muhtaj ikenlikini ögitish üçün öziye durut oqushni, dua qilish arqiliq körssetken kichik köngüllüklikige bir qarang!

Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: ezanni anglighan chéghinglarda, muezzin néme dése shuni denglar. Andin manga durut éytinglar. Kimki manga bir durut éytse, uning bir duruti üçün alle taala uninggha on rehmet ata qilidu. Andin kéyin, alle taaladin men üçün "wesile" tilenglar. "wesile" dégen jennettiki bir mertiwé bolup, u peqet alle taalaning bendiliridin birigila bérilidu. Shu bendining men bolup qélisimni ümid qilimen, kimki ashu mertiwining manga nésip bolushini tilise, u kishige méning shapaitim nésip bolidu. (muslim: 384)

333.sual: ezandin kiynki duaning peziliti

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki ezanni anglap bolghandin kéyin:

[اللَّهُمَّ رَبِّ هَذِهِ الدَّعْوَةُ التَّامَّةُ وَالصَّلَاةُ الْقَائِمَةُ آتِ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ وَابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًا الَّذِي وَعَدْتُهُ]

(allahumme rebbi hazihid dewetit tammeti wesselatil qaimeti ati muhemmeden wesiylite wel peziylete web'es'hu meqamen mehmudenleziy weedtehu) dégen duani oqusa, qiyamet küni u kishige méning shapaitim nésip bolidu. Bu duaning i mushu

mukemmel chaqiriqning (yeni ezanning) we hazir oqulmaqchi bolghan namazning igisi alle! Muhemmed eleyhissalamgha wesile namliq mertiwini we yüksek peziletini ata qilghin, muhemmed eleyhissalamni sen uninggha wede qilghan medhiyege layiq maqamgha (yeni büyük shapaet qilish maqamigha) yetküzgin. (buxari: 614)

334.sual: ezan oquliwatqanda nime diyish kirekliği toghirisida

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: muezzin ezan oqughanda, muezzinning oqughinini ichide chin qelbidin tekrarlıghan, muezzin: "heyte elessalah, heyte elel felah" dégende, "lahewle wela quwete illa billah" dégen we muezzin'ge axirighiche egeshken kishi jennetke kiridu. (muslim: 385)

335.sual: muezzinning awazini anglighanda nime diyish kirekliği toghirisida

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki muezzinning awazini anglighanda:

: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ رَضِيتُ بِاللَّهِ رَبًّا وَبِمُحَمَّدٍ رَسُولًا

وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا -

eshhedu en la ilahe illellahu wehdehu lasheryke lehu we enne muhemmeden ebduhu weresuluhu rediytu billahi rebben webi muhemmedin resulen webil islami diyna (yeni: guwahliq bérimenki, shériki yoq yalghuz bir alletin bashqa héch ilah yoq, muhemmed eleyhissalam bolsa alle taalaning bendisi we elchisidur, alle taalaning perwerdigarim, muhemmed eleyhissalamning peyghembirim, islamning dinim bolghanliqigha chin dilimdin memnun boldum)" dése, uning gunahi meghfired qilinidu. (muslim: 386)

336.sual:ezan oqushning sheritliri

1. Namaz waqtining kirishi.
2. Ezanning erip tilida oqulushi.
3. Ezanning jamaetke anglinishi.
4. Ezan tikistining hemmisining bir muezzin teripidin oqulushi.
5. Muezzinning musulman, er, baligh, aqil bolushi.
6. Ezanda oqulidighan sözlerning tertiplirige raye qilish we arqa- arqidin oqush.

337.sual:ezanning sünnetliri

1. Muezzinning awazi chirayliq , yuqiri bolush.
2. Ezanning anglinishi üçün igiz munarda yaki mikraponda oqush.
3. Muezzinning namaz waqtigha raye qildighan bir kishi bolushi.
4. Muezzinning taharetlik bolushi.
5. Muezzin kor bolmasliq.

6. Muezzin ezan oqughanda birer barmiqini qulaqqa tiqishi.
7. Muezzinning ezanni qiblige qarap oqushi.
8. Muezzinning " heyeyeles salah" digende yüzini ong terepke, " heyeyeel pelah" digende yüzini sol terepke burishi.
9. Kishilarning namazgha hazirlinishi üçün, ezanning namazning ewelqi waqtida oqulushi.
10. Ezan tikislriridin her bir kelimini oqup bolghandin kiyin azraq toxtutup andin oqushi.

338.sual:ezanning mekruhleri

1. Ezanning sünnetlirini terik itish.
2. Junup kishining ezan oqushi.
3. Ezandiki kelimilerni özgertiwitidighan derijide uzartip yaki titritip oqush.
4. Ezanni mingiwitip oqush.
5. Ezanni olturup oqush.
6. Ezanning arisida sözlesh.

339.sual: tekbirning waqti

muezzin ezan oqughandin kéyin tekbir bilen ezanning arisida insanlar namazgha hazirliq qilip ülgüreligüdek bir waqit kütishi sünnet bolup, tekbirni ezan oqughan kishining éytishi ewzeldur. Tekbir namaz üçün kireklik bolghan barliq shertler toluqlinip bolghandin kéyin bashlinidu. Qachanki pütün shertler orundilip, namazgha hazir bolghanda üre turghan halda qiblige aldini qilghandin kéyin tekbir éytip namaz oquydu.

Tötinchi bap. Namazning periz, wajip, sünnetliri

340.sual: namazning perizliri

namazning bir bülük shertliri bolup, bu namazgha kirtishtin ilgiri we namazda hazirlash periz qilin'ghan ishlardur. Bu shertler urundalmisa, namaz toghra bolmaydu. Kishi qachanki u shertlerni toluq orundap namaz oqusa, uning perwerdigarining huzurida namazni ada qilishi jaiz bolghan bolidu. Mezkur shertler 12 bolup ular töwendikiche:

- 1.taharetsizlikdin paklinish. Namazgha kirishtin ilgiri kéchik-chong taharetsizlikdin, heyzdarliqtin we nifasdarliqtin xali bolush sherttur.
2. Nijis nersilerdin pakizlinish. Bu nijasettin, namaz oqumaqchi bolghan ademning bedinide, kiyimide we uning namaz oquydighan yiride bolghan we bular bolghan ehwalda namaz oqushqa bolmaydighan nijasetler közde tutulidu.
3. Ewretni yögesh. Ewret bolsa eslide chong - kichik taharet yerliri bolup, erlarning kindikining astidin bashlap aldi - arqisidin tizighichilik dep belgilen'gen. Bu bolsa eng ewzel we tuluqraqidur. Ayallarning ewriti bolsa yüzi we alqinidin bashqa bedinining hemmisidur.
4. namaz waqtining kirishi. Waqitning kirishi besh wax namazni ada qilish üçün qoyulghan xususiyy bir sherttur. Sherette belgilen'gen waqit kirishtin burun namaz oqush

toghra emes.

5. Qiblige aldini qilish- yeni mekkei mukeremediki beytullahqa yüz keltürüş.

6.niyet qilish. Namazgha niyet qilish dégenlik namazgha kirish üçün keskin irade baghlash dégenlik bolidu. Yaki qelibtiki meqset dimektur.

7. Tekbir iytip namazgha kirish. Tekbir éytip namazgha kirish dégenlik, namaz oqumaqchi bolghan ademning allahu ekber! Dep qulaq qéqip namazgha kirishi démektur.

8. qiyamda turush, yeni namazning ichide öre turush. Perz namazlarda we wétirge oxshash wajip namazlarda namazning ichide ayetlerni oqup bolghichilik miqdarda öre turush perzdur. Kamil öre turush normal halette belni ruslap turush bilen bolidu.

9. Namazda qiraet qilish. Allah taala: "qur'andin silerge qolay bolghanni oqunglar" [süre muzzemmil 20- ayettin] digenliki üçün , köp qisim alimlarning köz qarishi boyiche namazda ayet oqush perizdur. Ayettin oqush perz qilin'ghan miqdar bolsa, her bir rekette qisqa üç ayet yaki qisqa üç ayetke barawer kelgidek uzun bir ayet oqushtur. Namazda ayetler ereb tilida oqulishi sherttur. Chünki namazda oqulushqa buyrulghan nerse qur'andur. Qur'an erebchidur. Bashqa til bilen oqulghan ayetler heqiqiy qur'an hésaplanmaydu.

10. Ruku qilish. Allah taala : i möminler! Bextke érishishinglar üçün ruku qilinglar, sejde qilinglar (yeni tezerru bilen namaz oqunglar), (yalghuz) perwerdigaringlarga ibadet qilinglar, yaxshi ishlarni (yeni xish - eqribalargha siler - rehim qilish, yétim - yésirlarning béshini silash, kéchisi tehejjud namizi ötesh qatarliq ishlarni) qilinglar [süre hej 77]. Dep ruku qilishqa buyrighanliqi üçün namazda ruku qilish perizdur. Ruku, qollirini uzartsa tizlirigha yétidighan derijide dümbini yeni ademning üst terepni égish bilen wujudqa chiqidu. Kamil ruku, bash hetta saghri bilen teptekshi bolghan'gha qeder, dümbini égish bilen bolidu. Xuddi ruku qilghandek égilip turidighan dümchek adem özining öre turghan halitidin ruku qilghan halitige yötkelgenlikini ipadilesh üçün rukuni béshini égish bilen qilidu.

11. Sejde qilish. Sejde qilish ikki qol, ikki tiz we ikki put bilen bille pishanni we burunni yerge quyush bilen ada bolidighan bir perzdur.

12.eng axirqi olturushta olturush. Namazda eng axirqi olturushta teshehhudni yeni etteheyyatuni oqup bolghichilik miqdarda olturush perzdur.

Mana bular namazning asasiq perzlidir. Bu perzlerge yene namazda öre turushni ruku qilishtin we ruku qilishni sejde qilishtin ilgiri qilghan'gha oxshash ilgiri qilinidighan her bir ishni, u ishning keynidin kélidighan ishtin ilgiri qilish perzi qétildu.

341.sual: namaz üçün paklinish lazim bolidighan nersiler

namaz oqumaqchi bolghan kishining namazgha turushtin burun pakizilishi lazim kelgen nersiler bolsa, kiyim - kichek, namaz oqulidighan yer we bedinidur. Eger bulardin birige nijaset yoqup qalghan bolsa uni su bilen yuyup paklishi we nijasetning déghini yoqitishi

kérek. Yoq qilinishi kérek bolghan nijasetler bolsa, süydük, gende, höl meni, emma quruq bolsa uwliwatsa bolidu, it we tonggüzning shaluki, qan we yiringlardur. Ayallargha nisbeten heyizdin kéyn uning qan déghini yoq qilip ghusli qilishi kérek. Tughutluq ayallarmu shuninggha oxshash qilidu.

342.sual: ewrette biliwilishqa tigishlik mohim mesililer

- 1) namazda ayal kishining yüzidin we alqinidin bashqa hemme yerliri ewrettur.
- 2) namazda bir ademning ewret dep qaralghan yerliri uning özi üçün emes, belki bashqilar üçün ewret hésaplinidu.
- 3) ewretni asti tereptin emes yan tereptin yépish telep qilinidu. Mesilen, bir ayal ishtan keymey uzun köyneki kiyip namaz oqughan bolsa, eger bir adem kélip uning asti teripidin qarighanda u ayalning ewretlirini körüp qalidighan bolsimu, u ayalning uqughan namizi toghra bolidu. Ewretni uni qiynilip turup körmekchi bolghan teqdirdimu u körelmigidek derijide yépish shert emes. Qiynalmay mundaq qarashqa ewretliri yépiqliq bolghan adem ewritini yapqan hisaplinidu.
- 4) eger kiylgen kiyim, keygüchining tirisining qandaq rengde ikenlikini bilgili bolidighan derijide nipiz bolsa, u kiyimni keygenlik ewretni sheretning telipige uyghun halette yapqanliq hésaplanmaydu. Chünki, tirining renggining qandaq ikenlikini bilinip qalghanliq sewebi bilen ewretni yépish wujudqa chiqmighan bolidu.
- 5) eger bir adem, özining ewritini yapqudek kiyim tapalmisa, namazni olturup ruku we sejdini béshi bilen isharetlep turup oquydu.
- 6) ewritini yapqudek bir nerse tapalmighan adem ewritini yapqudek birer nersining chiqip qélishidin ümidi bolsa, namazni taki uning axirqi waqtighiche kéchiktürishi musteheptur. Eger u adem ötni sorap bolsimu, ewritini yapqudek birer nerse tapalaydighan bolsa, uning shundaq qilishi lazim.
- 7) eger bir adem, ewret dep qaralghan yerlirining bezi qismini yapqudek birer nerse tapalighan bolsa, u ademning u nerse bilen ewritini yépishi lazim. Emma ayal kishi u nerse bilen deslep jinsiy ezasini yapidu. U yerdin ashqinida saghrisini yapidu. U yerdin ashqinida jinsiy ezasining etrapini yapidu. U yerdin ashqinida yutisini yapidu. U yerdin ashqinida qursiqini we köksini yapidu. U yerdin ashqinida dümbisini yapidu. Yerdin ashqinida tizini yapidu.

343.sual: erkishining ewret dep qarilidighan ezaliri qanche?

Erkishining ewret dep qarilidighan ezaliri sekkizdur.

1. Aldi teret yoli we uning etrapı.
2. Ikki uruqdan we uning etrapı.
3. Arqa teret yoli we uning etrapı.
- 4.5. Saghrisining ong we sol qismi.
- 6.7. Ikki yuta we ikki tiz.
8. Kindiktin bashlap taki tizghiche bolghan ariliqtiki ikki yan, arqa we aldi tereptiki barliq orun qatarliqlardur.

344.sual: ayal kishining ewret dep qaralghan yerliri qanche?

Ayal kishining ewret dep qaralghan yerliri on sekkizdur.

1. ushuq bilen qoshulup ikki pachaq. 2. Sanggilap turidighan köksi. 3. qulaqliri.
4. Béghishi bilen qoshulup ikki qol. 5. boljing gösh bilen jeynek qismi. 6. Kökrek.
- 7.bash. 8. Chach. 9. Boyun. 10.ikki taghaq.

345.sual: namazning waqtining shert qilinishining delili

namazning waqtining shert qilinishining delil pakiti allah taalaning "shibhisizki, namaz möminlerge waqti belgilen'gen perz qilindi"[süre nisa 103- ayetning bir qismi] digen ayitidur. Shunga namazning asasiq shertliridin biri, waqittur.

346.sual: namazning waqitliri

1- bamdats namazining waqti- kéche qarangghusidin pashlap chiqidighan nurdin ibaret bolghan heqiqiy tang sherqtin tughqandin bashlap kün chiqquchiliktur. Kimki kün chiqishtin burun bamdats namazidin birer rek'etni oquwalghan bolsa bamdats namazini waqtida ada qilghan bolidu.

Namaz waqtida uxlap qélip, namazning waqti ötüp kétép bolghandin kéyin oyghan'ghan kishi qesten uxlimasliq we ornidin turushtin irinip hurunluq qilmasliq sherti bilen namazini qachan oyghansa shu waqtida oquydu. Chünki u namazning waqti oyghan'ghan waqtidur. Kimki hurunluq qilip namazini qaza qilsa uchuqtin uchuq chong ziyatqan bolidu.

2- pishinning waqti, quyash asmanning otturisidin igilgendin bashlap esirning waqti kirgüchiliktur. (texminen ettigen saat 12 din bashlap kiridu. Lékin bu saat yaz we qish mewsumlirining özgirishige egiship özgerginidek, bir dölet bilen bashqa bir dölet arisidimu perqiliq bolidu).

3- esirning waqti, her nersining sayisi ikki hesse uzarghanda kiridu. Yeni siz qolingizgha bir qelem élip sayisigha qarghiningizda uning sayisining qelemdin ikki hesse uzun ikenlikini körginingizde esirning waqti kiridu we bu waqitta namaz esirni oqush perz bolup, namaz esirning waqtini kün qizilghichilik kichiktürüşke bolmaydu. Qur'an kerimde namaz esir alahide tilgha élin'ghan bolup, ulugh allah mundaq dégen: "(besh waqit) namazni bolupmu namaz digerni dawamlashturunglar (yeni pütün shertliri bilen waqtida tuluq ada qilinglar), allahning huzurida (yeni namazda) itaetmenlik bilen turunglar" (beqer sürisi 238 - ayet) peyghember sellallahu eleyhi wesellem: esir namazini terk etken ademning (burunqi) emeli bikar bolup kétédu dégenidi, dédi. (buxari: 553)

4- namaz shamning waqti, quyash patqandin tartip, kün kirip ketkendin kéyinki qarangghuluq chüshkichilik ariliqita etrapta qep qalidighan kün qizili yoqalmighuchilik bolup, uning waqti bek qisqidur. Shu tüpeylidin uni oqushqa qanchilik aldirisaq shunche yaxshi bolidu.

5- xuptenning waqti, kün qizilliqi yoq bolghandin tartip tang atquchiliktur. Kimki tang étishtin burun xuptenning bir rek'itini oquwalsa xuptenni waqtida oqughan bolidu. Lékin peyghember eleyhissalam xuptendin burun uxlashni we xuptendin kéyn (dunyaliq) sözi qilishni yaman küretti. Shuning bilen birge ilim üginish we mihman uzutush üçün xuptendin kéyn kéchilik parang qilishqa ruxset qilghan.

Xuptenni kéchining üchten birigiche kichiktürüş peziletlik bolup, kichiktürginide namazning waqtini qachurup qoyushtin yaki jamaetni qoldin bérıp qoyushtin qorqsa uni waqitning kirishi bilen teng oqughan yaxshi. Mana islam dini besh waqit namazning waqitlirini yuqiriqidek belgilime we ölchemler bilen toxtatqan bolup, uni özgertish yaki mewsumlarning özgirishige qarap xalighanche özgertish mumkin emes.

347.sual: namaz üçün peziletlik waqitlar

1. Erler üçün bamdat namzini tang yorughan waqitta oqush musteheb. Emma ayallar üçün bandat namizini qarangghuluqta, tang aqirishtin ilgiri oqush musteheb bolghinidek , bashqa namazlarni erler mesjid din tarqighan waqitqiche kichiktürüp oqush mustehebtur.

2. Issiq belwaqqa jaylashqan memiliketlarning yaz künliride pishin namizini sayida yürüşke bolidighan sörünlük chüshkiche kichiktürüp oqushi mustehebtur.

3. Neple namazlarni oqushqa imkaniyet yaritish üçün , esir namizini qish, yaz, küz we bahar hemme pesilde hawa ochuq bolghan quyash sarghiyip uning közni qamashturidighan sholisi tixi yoqilip bolmighan waqitqiche kichiktürüp oqush mustehebtur.

4. Sham namizini her qandaq pesilde mutleq kichiktürmestin ezan oqulghandin kiyinla oqush mustehebtur.

5. Xupten namizini kichiktürüprek oqush mustehebtur.

348.sual: namaz waqitlirining köp bolghanliqining hékmiti

1. Allah bilen bendining ottursidiki xaliq we mexluq munasiwitining hemishe dawam qilip turushi üçündür.

2.insanlarning kiche kündüz waqitlirida sadir qilghan gunahlirining bu besh wax namaz bilen yuyulup turushi üçün idi.

3 insanning gheplet ichide qilip allah taalani untup ketmesliki üçün idi.

4. Insanning kündilik ihtiyajlirini allah taaladin sorash we hayatliq musapiside bishigha kelgenlerge namaz bilen sewir taqet hasil qilishi üçün idi.

5. Namazgha taharet ilish arqiliq pakiz bolushi we uning bilen saghlam bolushi üçün idi.

6. İnsanlar namazliri sayisida gunah- yaman ishlardin saqlinip qalalaydu.

349.sual: namaz oqush mekruh bolidighan waqitlar

1) kün chiqip taki aqirip harariti taza küchlen'gen'ge qeder bolghan ariliqta, kün tik chüsh bolup taki gherb terepke igilgen'ge qeder bolghan ariliqta we kün kirip kêtish üçün saghirip kéyin qizirip özgirishke bashlighandin tartip taki kirip ketken'ge qeder bolghan ariliqta namaz oqush mekruhtur. Kün kirip kêtawatqan chaghda, shu künning esir namizini oqushqa bolidu, uningdin bashqa héchbir perz namazni mushu üç waqitta oqush toghra emes.

2) bamat namizini oqup bolghandin kéyin taki kün chiqqan'gha qeder we esir namizini oqup bolghandin kéyin taki kün kirip kêtish üçün sarghayghan'gha qeder bolghan ariliqta neple namaz oqush haramgha yéqin mekruhtur.

3) yene tang süzülgendin kéyin bamat namizining ikki reket sünnitidin bashqa neple namaz oqush mekruhtur. Eger bir adem téxi tang süzülmidi, dep guman qilip ikki reket namaz oqughan we kéyin uning u namazni tang süzülgendin kéyin oqughanliqi ashkara bolghan bolsa, u ikki reket namaz bamatning ikki riket sünnitige hésap bolidu. Chünki sünnet namaz, namaz oqushqa qilin'ghan herqandaq bir niyet bilen ada bolidu.

4) eger bir adem bamat namizini oquwatqanda kün chiqip qalghan bolsa, u adem namazni bashlashta kamil waqitta bashlap axirda kamil emes waqitqa kirip qalghanliqi üçün uning namizi buzulup kétidu.

5) esir namizini oquwatqanda kün kirip ketken bolsa, bu halette uning namizi buzulup ketmeydu. Chünki u adem esir namizini esli bashlighan waqitta, uning emesliktin kamil emes waqtida yeni kün sarghayghan waqtida bashlighan idi. Kün kirip shamning waqti kirish bilen bu waqit kamil emesliktin kamilliqqa chiqidu. Shuning üçün uning esir namizi buzulup ketmeydu.

350.sual: namazda nime üçün qiblige yüz keltürimiz?

Islam dini birlik we barawerlik dinidur. Chünki allah taala bir, peyghember bir, qur'an kerim bir, qible bir we yersharining sherq, gherb, jenub we shimal teripidin bolghan barliq musulmanlar chin köngülliri we eqil közliri bilen musulmanlar birlikining simuwli, daghdam yolgha bashlighuchi muhemmed eleyhissalam körsetken nurning menbi bolghan ulugh kebigé yüz keltüridu. Shunga namaz oqumaqchi bolghan kishining mekke mukerremediki ulugh kebidin ibaret bolghan qiblige aldini qilishi lazimdur. Bu toghrida janabi allah mundaq deydu: "kishiler (yeni yehudiylar we mushriklar) ge silerge qarshi delil - ispat bolmasliqi üçün, (i muhemmed! Seper qilishqa) qeyerdin chiqmighin, (namizingda) yüzüngni mesjidi herem terepke qilghin. (i möminler!) silermu qeyerde bolmanglar, (namizinglarda) yüzüglarni mesjidi herem terepke qilinglar. Peqet ularning ichidiki zulum qilghuchilarla (qiblining özgergenlikini silerge qarshi delil qiliwalidu), ular (yeni zalimlar) din qorqmanglar, (méning emrimni tutush bilen) mendin qorqunglar. (qiblini özgartishke

emr qilishim) silerge bergen némitimni kamaletke yetküzüşüm üçün we toghra yolda bolushunglar üçündür." (beqer sürisi 150 - ayet)

allah taala musulmanlarning yüzini bir yerge merkezleshtürüş, ibadetning peqet bir allahqila qilindighanliqini bildürüş we his qildurush üçün ularni kebige yüz keltürüşke buyrighan. Bu hergizmu kebige ibadet qilinglar digenlik emes.

351.sual: qiblige yüz keltürüshte biliwilishqa tigishlik mesililer

1)beytullahni körüp turghuchiningmu beytullahqa aldini qilishi lazimdur. Uni körmigüchiler bolsa kebe terepke aldini qilidu. Chünki uning qilalaydighini shu bolup, janabi allah héchkimni küchi yetmeydighan bir ishni qilishqa buyrimaydu. Burunqi alimlirimiz her döletning qiblisini teyin qilip, mesjidlarning mihrablrinimu shu terepke yasatquzghan. Shuningdek qiblini kompas yaki qibliname dep atilidighan sayman bilen yaki bolmisa kéchidiki qutub yultuzi bilen teyin qilish imkanimizmu bardur. Shu boyiche, mesilen, eger siz shimaliy iraqta bolup, yultuzgha arqingizni qilsingiz qible jenub terepke kélidu. Eger baghdad etrapida bolsingiz téximu ungay tapalaysiz. Bu qétim yultuzni ong qolingiz terepke qoyup qaraydighan bolsingiz qible gherbiy jenubta bolidu. Besredimu shuninggha oxshap kétidu. Lékin gherbke köpraq igilidu.

2)bir kishi bolutluq hawa yaki qarangghuluq tüpeylidin qiblining qayisi terepte ikenlikini bilelmey qalsa, u kishining qiblining qaysi terepte ikenlikini körstip qoyalaydighan biridin sorishi kérek. Eger sorighudek birsni tapalmisa qiblining qayisi terepte ikenlikini tépishqa tirshidu. Emma yenila tapalmisa oylinish arqiliq texmin qilghan terepke qarap namizini oquydu. Bu rewishte namaz oqughan kishining namizi toghra bolup, namazni tügitip bolghandin kéiyin qiblining xata bolup qalghanliqi namayen bolsimu namizning qazasini qilmaydu. Eger xata terepke qarighanliqini namaz oquwétip bilse namizini buzmastin toghra qible terepke yüzlinidu.

3)eger qiblining qaysi terepke kélidighanliqini oylap kalla qaturghandin kéyin qible mushu terepte bolishi mumkin, dep könglingizde bir pikirge kelgen terepke qarap namazgha turghiningizda, sizni biraw körüp, sizdin yüzlinishingizni telep qilghan terepni körstip turup: "palan terepke aldingizni qiling" dése déginidek qiling. Burulush we bu heriket tüpeylidin namizingiz bozulmaydu.

4)eger biraw uzun muddet qiblini bilelmey qalsa, her waqit namazgha ayrim - ayrim qiblini tépishqa tirshidu. Eger qible toghrisida pikri özgerse kéyinki pikrige asasen namaz oquydu we burun oqughan namazlirini qayta oqumaydu.

352.sual: qandaq chaghda qiblige aldini qilish saqit bolidu?

Qiblige aldini qilish perzdur. Lékin bu bezi ehwallarda saqit bolidu. Bu ehwallar töwendikiler:

1. xewp ichide qalghan kishining, bir yerde mejburiyet astida qalghan kishining we

kisellarning qiblige teltüküs aldini qilalmisa bashqa terepke qarap namaz oqushi jaizdur.

2. Ulaghqa min'güchi nepli namaz oqumaqchi bolsa, ruku we sejdisini isharet bilen qilghan halda ulighning üstide namaz oqushi jaiz bolup, rukusi sejdigidin tüwenraq bolidu. Qiblisi bolsa ulagh yaki mashina, poyiz, ayrupilan we paraxut... Qaysi terepke qarap méngiwatqan bolsa uning qiblisimu shu tereptur. Eger mumkin bolsa namazni bashlighanda qiblige aldini qilghan halette bashlap andin mashina qaysi terepke qarap mangghan bolsa shu terepke qarap oquwéridu. Resulullah eleyhissalam nepli namazlarda shundaq qilatti. Biraq perz namazlarda bundaq qilmaytti.

353.sual: namazda qiblige yüzlinishning siri

1) ibrahim eleyhissalamning sünnitini berpa qilish we qeliblerde uning yadini dawam qilish.

2) namaz oqughan kishi yüzini kebe terepke qaritish bilen uning pütün ezaliri kebe terepke yüzlinip turidu. Netijide qelib allah taaladin eymen'gen halda turup namazning allah dergaahida qobul bolushi üçün öz rolini körsitidu.

3) namazda qiblige yüz keltürüş, insanning qelbini aram tapturidu we pütün musulmanlarning öz ara qirindash ikelikini his qilduridu.

4) qiblige qarash arqiliq qelibni, eqilni we pütün ezalarni allahqa qulchiliq ada qilishtin ibaret bir meqsetke qaritish bilen ibadetning jewhiri bolghan ixlasni hasil qilghili bolidu.

5) qiblige yüzlinish musulmanlarni gerche ular musape jehettin bir- biridin yiraqta bolsimu, ularning qelibliri bir allahqa ibadet qilishtin ibaret ortaq meqsette bir ikenlikini namayen qilidu.

354.sual: namazgha qilin'ghan niyetning toghra bolushi üçün kirek bolghan shertler

1) islamgha kirgen bolush.

2) namazgha qilin'ghan niyet bilen namazgha kirish üçün éytilidighan allahu ekber dégen tekbinning ariliqini bir nerse yégen'ge yaki échken'ge yaki sözligen'ge oxshash namazgha tewe bolmighan ishlar bilen ayrimasliq lazim.

355.sual: namazgha kirish üçün éytilidighan tekbinning toghra bolishining sherti

namazgha kirish üçün éytilidighan tekbinning toghra bolishining bir sherti bolsa allahu ekber! Dégen tekbinni öre turghan halitide éytishning lazim ikenlikidur.

356.sual: namazni öre turup oqushqa qadir bolalmaydighan kishining qandaq qilidighanliqi toghirisida

1) bir adem öre turushqa qadir bolalaydighan, emma sejde qilishqa qadir bolalmaydighan bolsa, u ademning namazni olturup oqushi yaxshidur. Chünki namazda

öre turush öz aldigha bir ibadet h saplanmastin eksiche sejde  ch n yolgha qoyulghan bir wasite h saplinidu. Shuning  ch n eslini qilishqa yeni sejde qilishqa qadir bulalmisa, uning wastisining yeni sejdining wastisi bolghan  re turushning h kmi chüshüp k tidu.

2) eger sejde qilsa jarahitidin qan, y ring aqidighan adem bolsa, namazni sejde qilmay isharet bilen oquydu. Chünki uning tahariti sejde qilish bilen jarahitidin chiqqan qan y ringning sewebi bilen buzulup ketse, namazning ichide uning taharitige urunbasar qalmaydu. Emma sejde qilmisa, namazda uning urunbasari bolghan isharet qilish bardur.

3) eger bir ademning jamaet bilen namaz oqush  ch n mesjidke k lishi uni  re turup namaz oquyalmaydighan haletke keltürüp qoyush ihtimali bolsa, u adem namazni mesjidke chiqmay  yide  re turup oquydu chünki namazni  re turup oqush perzdur. Namazni jamaet bilen oqushtin ibaret k chlik bir sünnetni qilimen dep, u perzni tashlap qoyushqa bolmaydu.

4) qattiq birer aghriqqa yaki k selning  ghirliship q lishigha yaki k selning k chikip saqiyishigha seweb bolmaydighan ish bolsa, azraq qiyinilip bolsimu  re turalaydighan ademning namazda  re turmay olturushi toghra emes. Shuningdek yene eger u bir nersige yölinip bolsimu  re turalaydighan bolsa, uning  re turmasliqi toghra emestur. Eger u azraq muddet  re turalaydighan adem bolsa, shu muddette  re turushi lazim.

5) eger bir adem  re turup namaz oqusa, ayetlerni oquyalmaydighan, olturup namaz oqusa, ayetlerni oquyalaydighan bir halette bolsa, uning  re turmay olturup ayetlerni oqup namaz oqushi lazim. Eger u adem melum miqdar ayetlerni  re turup oqushqa qadir bolalisa, uning qadir bolghan miqdargha qeder ayetlerni  re turup oqushi lazim.

6) eger bir adem neple namazni  re halette bashlighan, andin uninggha harduq we  ghirliq yetken bolsa, uning namazni hasigha yaki tamgha oxshash nersilerge tayinip yaki olturup oqushigha bolidu. Sewepsiz bir nersige tayinip neple namaz oqush mekruhtur. Chünki bundaq qilish edepsizlik qilish h saplinidu.

7) neple namazni  re turup bashlighan, andin h chqandaq  zre bolmisimu uni olturup dawamlashturushqa bolidu chünki neple namazning b shidin tartip u namazni oqumaqchi bolghan ademge, uni olturup oqush bilen  re turup oqush arisini talalsh heqqi b rilg ndur.

8) eger bir adem neple namazni olturup bashlighan, andin namazni  re turup ayaghlashsturghan bolsa, uning oqughan namizi toghra bolidu. Chünki peyghember eleyhissalammu shondaq qilghan idi.

357.sual: sejde qilghanda biliwilishqa tigishlik mesililer

1)eger bir adem sejdini burnini yergen tekk zmey pishanisi bilenla qilsa, uning qilghan sejdisi toghra bolidu , l kin peyghember eleyhissalam dawamliq qilip kelgen ishqa qarshi bir ish qilghanliqi  ch n undaq qilish mekruh bolidu.

2) birer  zri bolmisa, sejdini peqet burni bilenla qilish toghra emes. Eger pishanisini yerge tekk zmeslikke birer özrisi bolsa, sejdini peqet burni bilenla qilsimu bolidu.

3) sejde qilghandae putlirining barmaqlirini qible terepke qaritish sünnet.

4) eger qista - qistangchiliq sewebi bilen bir adem özi bilen oxshash namazni oqughan yene bir ademning öshnige sejde qilishqa toghra kélip qélip uning öshnige sejde qilghan bolsa, uning qilghan sejdisi toghra bolidu. Emma u ikkisi bashqa - bashqa namaz oquydighan adem bolsa, bashqa bir ademning öshnisige sejde qilghan ademning sejdisi toghra bolmaydu. Bir ademning bashqa birsining öshnisige sejde qilishi peqet qista qistangchiliq ehwaldila toghra bolidu. Emma bashqa haletlerde bir ademning yene bir ademning öshnisige sejde qilishi toghra bolmaydu.

5) qilghan sejdining toghra bolushi üçün sejde qilmaqchi bolghan yerning put turghan yerdin yérím gezdin köprek igiz bolmasliqi sherttur.

6) eger bir adem yung yaki paxtidin toqulghan bir nersining üstige sejde qilghan, pishanisi u nersining ichige pétip ketmey qoyghan yerde turghan we zéminning qattiqliqini hés qilghan bolsa, uning u nersining üstige qilghan sejdisi toghra bolidu.

358.sual: namazning wajiqlirining hökmi

wajip bolsa, derijisi perzdin tüwen we sünnettin yuqiri turidighan bir hökümdur. Wajipni qilmasliq bilen namaz buzulup ketmeydu. Emma namazning wajiqlirining birersini qesten qilmasliq bilen namazni qayta oqush lazim bolidu. Eger bir adem namazning wajiqlirining birersini sewe nlik bilen qilmay qélip uning üçün sehwe sejdisini qilmighan bolsa, uninggha u namazni qayta oqush lazim bolidu. U namazning waqti, meyli chiqip ketmigen bolsun meyli chiqip ketken bolsun uning u namazni qayta oqushi lazim. Eger u adem namazni qayta oqumighan we namazning wajiqlirini ada qilmasliqta dawamlashqan bolsa, u pasiq hésaplinidu we gunahkar bolidu.

359 .sual: namazning wajiqliri

namazning wajiqliri on sekkiz bolup ular t'we ndikilerdur.

1. süre fatiheni oqush. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: süre fatiheni oqumighan kishining namazi namaz hésablanmaydu. (buxari: 756)

2. Perz namazda oqulidighan ayetlerni uning deslepki ikki reketide oqush.

3. Süre fatihege bir süre qoshush. Perz namazlarning deslepki ikki reketide, witir we neple namazlarining hemme reketide süre fatihedin kéyin bir süre yaki bir sürige barawer kelgidek ayet oqush wajiptur.

4. Süre fatiheni uning keynidin oqulidighan süre yaki ayetlerdin ilgiri oqush.

5. Süre fatiheni tekrarlilasliq.

6. Ikki sejdining arilqidiki tertipke raye qilsh.

7. Sejdini pishanisini, burnini, qollirini we tizlirini yerge tekküzüp turup qilish.

8. Rukudin bashni kötürgende belni ruslap bir az turush we ikki sejdining ariliqidimu

azraq olturush.

9. Rukuda, sejdide, rukudin bash kötürgende we ikki sejdining ariliqida bir qétim subhane rebbiyel ezim dégichilik miqdarda turush.

10. Birinchi olturushida etteheyyatuni oqup bolghichilik miqdar'olturush.

11. Her olturushta etteheyyatuni oqush.

12. Etteheyyatuni oqup bolupla üçinchi reketke qopush. Eger bir adem etteheyyatuni oqup bolup üç qétim subihan'alla dégichilik miqdar yaki allahumme selli ela muhemmedin we ela ali muhemmedin dégen'ge qeder üçinchi reketge qopmay olturghan bolsa, uninggha üçinchi reketke qopush perzini kéchiktürüp salghanliqi üçün sehwe sejdisini qilish lazim bolidu.

13. Witir wajipning üçinchi rekitide rukugha bérishtin ilgiri duayi qunutni oqush.

14. Ikki héyt namazlirining tekbirlirini éytish.

15. Ayetlerni ünlük oqush. Qazasini oqughan bolsimu bamdat namizida, sham namizining we xupten jüme namizida, ikki héyt namazlirida, terawih namazlirida we ramizan éyida oqulghan witir namizida imamning ayetlerni ünlük oqushi wajiptur. Namazni yalghuz oqughan adem bu namazlarda ayetlerni ünlük oqusimu yaki ichide oqusimu bolidu.

16. Ayetlerni ichide oqush.

17. Namazning her bir perizlirini we wajiqlirini öz ornida ada qilish.

18. Salamni ong terep we sol terep bolup ikki qitim iyitish.

360.sual: namazning sünnetliri

sünnet bolsa, peyghember eleyhissalam dawamliq qilghan, likin qilmighan adem éyiplanmaydighan, uni qilghan ademge sawap bérilidighan we özrisiz qilmighan adem gunahkar bolidighan bir hökümdur. Namazning sünnetliri töwendikilerdin ibarettur.

1. qulaq qéqip namazgha kérish üçün allahu ekber! Déyishtin azraq ilgiri alqanlirini qible terepke qaratqan, barmaqlirini bekmu échiwalmighan we bekmu yéghiwalalmighan halette tutup, er kishi qollirini qulaqlirining udulighiche, ayal kishi qollirini dulisining udulighiche kötürüş.

2. imam allahu ekber! Dégen tekbirni, semellahu limen hemideni we esslamu eleykum ni iqtida qilghanlarga anglighudek qilip ünlük éytish, likin bularni hajettin yeni heddidin artuq ünlük éytish mekruhtur.

3. imamgha iqtida qilip namaz oqughan ademning namazgha kirish üçün éytilidighan tekbirni imam bilen teng éytishi.

4. ong qolining chong we kichik barmiqi bilen sol qolining béghishini tutqan we ong qolining qalghan barmaqlirini sol qolining bilikining üstige qoyghan halette ong qolini sol qolining üstide qoyup kindikning astida tutush. Emma ayal kishi ong qolining barmaqliri bilen sol qolining béghishini tutmastin ong qolining alqinini sol qolining dimbisige qoyghan

halette qollirini köksining astida we kökrikinin üstide tutidu. Chünki ayal kishining qollirini shundaq tutishi uning bek échilip qalmasliqigha yeni pinhan halette turushqa sewep bolidu.

5. allahu ekber dep qulaq qiqip namazgha kirip bolghandin kiyin "subhanekellahumme we bihemdike, we tebarekesmuke we teala jedduke we lailahe gheyruke". Duasini oqush.

”سبحانك اللهم، وبحمدك، وتبارك اسمك، وتعال جدك ولاإله غيرك“

6. u duani oqup bolghandin kiyin "euzubillahi mineshsheytanirrejiym" diyish.

7. " euzubillahi mineshsheytanirrejiym" ni dep bolghandin kiyin bismillahni diyish. Bismillahni her bir rekette déyish sünnettur. Emma süre fatihedin kéyin oqumaqchi bolghan sürining béshida bismillahni déyish musteheptur.

8. imamning we imamgha iqtida qilghan ademning süre fatihedin kéyin aminni mexpiy déyishi.

9. namazgha kéchikip kelgenlarning birinchi reketke yétishiwélishi üçün imamning bamdat namizining birinchi rekitini uzun qilip oqushi. Chünki bamdat namizining waqti uyqu waqtidur.

10. Rukugha bérish üçün allahu ekber dep tekbir éytish.

11. Ruku qilghanda qolliri bilen tizini qamallap tutush, qollirining barmaqlirini échipraq tutush, pachaqlirini tiklep turush, gewdisini rus tutush we béshini bekmu kótirwalmastin yaki bekmu sanggiltiwalmastin béshi bilen saghrisini tekshi qilip turush.

12. Rukuda üç qitim "subhane rebbiyel ezeyim" ni we sejdide üç qitim "subhane rebbiyel ela" ni diyishi.

13. Imammning we yalghuz namaz oqughan ademning rukudin bashlirini kótürgen waqtida " semellahu limen hemide (alle taala özige hemdi éytqan kishini anglaydu), dep bolup , kiyin, rebbena lekelhemdu (i rebbimiz! Barliq hemdusana sanga xastur) ح emden kesiren , teyyiben, mubarken fiyhi diyishi.

14. Sejde qilish we sejdidin bishni kótürüş üçün allahu ekber dep tekbir iytish we sejdide üç qitim " subhane rebbyel ela (ulugh rebbim barliq eyibtin paktur)" ni diyishi.

15. Sejde qilish üçün yerge deslepte ikki tizni, andin qollirini, andin alqanliri arisigha yüzni qoyush.

16. Erkishi sejde qilghanda qorsiqini yutisidin, ikki tereptiki ademlerni qistimighan halda ikki jeynikini ikki béqinidin we bélikini yerdin yiray tutidu.

17. Sejde ariliqida putlarning barmaqlirini qible terepke qaritish. Bu, putlarning tapinining uchi teripini yerge qoyush bilen bolidu.

18. ikki sejdining ariliqida olturghanda, qollarni xuddi etteheyyatuni oquwatqanda qoyghandek yutining üstide qoyush qollarni yotining üstide qoyghanda , qollarni uning

barmaqlirining üchi tizigha yéqin kélidighan bir yerde qoyush.

19. Ikki sejdining ariliqida olturghanda, gunahlarning kechirim bolushini tileydighan duani oqush.

"{اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَارْحَمْنِي وَاهْدِنِي وَاجْبُرْنِي وَعَافِنِي وَارْزُقْنِي وَارْزُقْنِي}"

allahummeghpirliy werhemniy wehdiyniy wejubriyniy weapiyniy werzuqniy werpeniy "

20. Ikkinchi sejdini qilip bolghandin kéyin putlirining uchchi bilen ikknchi reketke qopush. Özri bolmisila qopushta yerge qolliri bilen tayanmastin tizlirigha tayinipla qopidu.

21. Teshehhudda olturghanda yeni etteheyyatuni oqush üçün olturghanda ong putining barmaqlirini qible terepke qaratqan halette tikleydu we sol putining üstide olturidu. Emma ayal kishi ong yutisini sol yutisigha y'lep we potlirini ong tereptiki saghrisining astidin chiqirip saghrilirini yerge qoyup olturidu. Chünki bundaq olturush uning bek échilip qalmasliqi üçündür.

22. Etteheyyatuni oqup "eshhedu ennela" dégen yerge kelgende, körsetküch barmiqi bilen isharet qilish. Isharet bu shekilde bolidu. Deslep barmaqlirini halqa shekilde qilidu. Andin etteheyyatuning eshhedu enne la dégen yirige kelgen waqtida körsetküch barmiqini kōtiridu we "illellah" dégen yirige kelgende barmiqini yutisining üstige tekrar qoyidu. Barmaqlar teshehhudning béshidin tartip taki ayighigha qeder emes peqet isharet qilmaqchi bolghandila halqa qilinidu. Barmaqlarni halqa sheklide qilish ottura barmaq, namsiz barmaq we chimchalq barmaq qatarliq barmaqlarning uchilirini bir yerge yéghish we chong barmiqining uchini ottura barmiqining otturdiki bughimigha qoyush bilen bolidu. Körsetküch barmiqidin bashqa barmaq bilen isharet qilinmaydu. Hetta u barmaq késiwétilgen yaki késel bolghan bolsa, uning ornida ong yaki sol qolining barmaqliri bilen isharet qilinmaydu. Shuningdek yene ong qoldiki körsetküch barmaqqa qoshup sol qoldiki körsetküch barmaq bilenmu isharet qilinmaydu.

23. Perz namazlarning üçinchi we tötinchi rekitide süre fatiheni oqush. Perz namazlarning üçünchi we tötinchi rekitide süre fatihege bashqa ayet qoshulmaydu. Eger uninggha süre yaki ayet qoshup oqulsa mekruh bolidu. Likin sehwe sejdisini qilish wajip bolmaydu. Chünki bu reketlerde süre fatiheni oqumay bashqa sürilerni oqushqimu bolidu, likin süre fatiheni oqush sünnettur.

24. Axirqi olturushta etteheyyatudin kéyin durutlarni oqush.

Etteheyyatu lillahi wessele watu wetteyyibat essalamu eleyke eyyuhennebiyyu werehmetullahi webere katuhu* essalamu eleyna weela ibadillahissalihiyn eshheduen la ilahe illellahu weeshheddu enne muhemmeden ebduhu weresuluhu*

allahumme selli ela muhemmedin weela ali muhemmedin kema selleyte ela ibrahiyme weela ali ibrahiyme inneke hemiydun mejid* allahumme barik ela muhemmedin weela ali muhemmedin kema barekte ela ibrahiyme weela ali ibrahiyme inneke hemiydun mejid*

25. Bu durutlarning keynidin rebbena duasini oqush.

rebbena atina piddunya heseneten wepil axiyreti heseneten weqina ezabennar*

26. Yüzini birinchi salamda ong terepke , ikkinchi salamda sol terepke qaritish. Ong terepke salam bergende ong tereptiki perishtilerga we bille namaz oqughan möminlerge salam bérishni niyet qilidu. Sol terepke salam bergendimu shundaq qilidu.

Beshinchi bap. Namazdiki edepler, mekruhlar we namazni buzidighan amillar

361.sual:namazdiki edepler

edeb bolsa, peyghember eleyhissalam dawamliq emes bezi bir waqitlirida qilghan ishlardur. Sünnetke oxshash buni qilmighan ademmu gunahkar bolmaydu we tenqidlenmeydu, likin, qilish yaxshidur.

1. Namazdiki adem kebini körüp turghan halette namaz oquwatqan bolsimu namazda közini sejde qilidighan yerge qaritip turush.

2. Köp qilip namazning buzulup ketmesliki üçün amal bar gal qirmasliq.

3. Kékirmeslik. Chünki kékirish namazning téshidimu mekruh bolghachgha, namazda turup kékirish elwette mekruhtur.

4. Namazda esnek kelgende, amal bar éghizni yumuwélishtur.

362.sual:namazdiki mekruh uqumi

namazdiki mekruhlar bolsa, namazning chide turup qilish mekruh yeni yaman bolidighan shilardur.

363.sual:namazdiki mekruhning türliri

mekruh halalgha yéqin mekruh we haramgha yéqin mekruh, dep ikkige ayrilidu, cheklimidiki haramgha yéqin mekruhlar bolsa, buyruqlardiki wajipqa udul kélidu. Yeni cheklimidiki haramgha yéqin mekruh ishlarning derijisi buyruqlardiki qilish wajip bolghan ishlarning derijisi bilen barawer. Emma cheklimidiki halalgha yéqin mekruh bolsa, buyruqlardiki tekitlen'gen sünnet we yaxshi sünnetke udul kélidu. Yeni halalgha yéqin mekruh ishlarning derijisi, qilish tekitlen'gen sünnet yaki yaxshi sünnet bolghan ishlarning derijisi bilen barawerdur. Shuning üçün halalgha yiqin mekruhning derijisi oxshash emestur.

364.sual:namazdiki mekruhlarning meydan'gha kilish sewebi

haramqa yéqin mekruh, namazning wajiqliridin birersini qesten qilmasliq bilen, yaki sabit bolush yoli yaki menani ipadilishi sheklik bolghan, birer cheklimige xilapliq qilish bilen meydan'gha kélidu.

Halalgha yéqin mekruh bolsa, tekitlen'gen birer sünnetni yaki yaxshi birer sünnetni qilmasliq bilen meydan'gha kélidu.

365.sual: namazning mekruhliri

namazning mekruhliri töwendikilerdin ibarettur.

1. Namazda turup sewesiz kiyimni yaki bedenning birer ezasini oynash.
2. Namazni kötüp olturwatqan yaki namazgha kétiwatqan bolsimu barmaqlardin qas chiqirish yaki gireleshtürüş.
3. Qolini béqinigha tirep turush.
4. Topa bolup qalmisun, dep yenglarni türüş we kiyimlirining peshlirini kötürüş bundaq qilish tekebburluq qilghanliq hésaplinidu.
5. Bashqa kiyimliri bar we ular ni kiyishke héchqandaq tusalghu yoq halda, peqet asti tereptiki birla kiyim bilen namaz oqush.
6. Kiyim kichikni tüzitip kéymestin öz péti üstige tashlap qoyush we béshigha keygen nerse bilen hetta éghizini étiwalghuche yüzini yögesh.
7. Salam qilghan ademege namazning ichide turup qoli yaki béshi bilen salam qayturush.
8. Béshini yaghliq bilen téngiwélish yaki béshining ottursini ochuq tashlap qoyup etrapigha selle oruwélish.
9. sejde qilidighan yérige chichip qoyghan etirge oxshash xushbuy nersilerni purash. Yaki qesten purash üçün chichip qoyush.
10. Közni yumushqa hich bir sewep yoq turup közni yumush.
11. Sejdide turup qol we potlirining barmaqlirini qible tereptin bashqa terepke qaritish.
12. Qollarni ruku qilghanda tizgha we teshehhudda olturghanda yutighan qoymasliq.
13. Ayetlerni telepke layiq oqushqa tusalghu bolidighan yaki diqqitini namazdin buraydighan we irimeydighan birer nersini éghizigha sélish.
14. Yerning qattiliqini sizip turidighan halette bolsimu héchbir özrisiz sellining yaki béshigha keygen nersining pishanini yögep turidighan yérige sejde qilish.
15. Yolda, mal bughuzlaydighan yerde, exletxanida, qebristanliqta, munchixanida, jilghining ichide, özige birer yamanliq kélip qilish ihtimalliqi bar bolghan tögige we kaligha oxshash mallarni baghlaydighan yerde, igisidin naheq éliwélin'ghan yerde, raziliqini almastin bashqa birsining yiride we kebinging ögziside namaz oqush mekruhtur. Qebire bolmisa qebristanliqning namaz oqush üçün teyyarlan'ghan yérige namaz oqushqa bolidu.

16. Ademning diqqitini buzudighan we namazda allah taaladin qorqop turush halitige dexli yetküzidighan haletlerde namaz oqush mekruhtur. Mesilen tamaq teyyar bolup qalghanda , teriti qistap qalghanda oqulghan namaz kamil namaz emestur. Eger namazning ichide bir ademning teriti qistap qalghan bolsa, eger u chiqip taharet élip kirgiche jamaetning namazni oqup bolishidin endishe qilghan teqdirdimu namazni buzup chiqip kétidu. Eger u adem namazning waqtining chiqip kétishidin endishe qilsa, namazni buzup chiqip ketmeydu. Chünki namazning waqtini chiqirwétish haramdur. Ademning diqqitini buzudighan ishlarning biri oghurlinip kétishtin xatirjem bolalmaydighan yerde ayighini qoyup qoyush. Bu halette ayighini aldida qoyup olturush eng yaxshidur.

17. imamning mihrapning bek ichide, yaki hich bir sewepsiz arqisida iqtida qilghan ademler turghan yerdin igiz bir yerde turushi mekruhtur.

18. Imamgha iqtida qilip namaz oqughan ademning sepning arqisida yalghuz turup namaz oqushi. Arqa septe namaz oqughan adem ikki teripide adem bolghan bolsimu aldinqi septe adem sighqudek yer bolsa, u ademning yene arqa septe turup namaz oqushi mekruhtur.

19. Yaman körüşke tégishlik bir süpetning imamning özide barliqi sewebi bilen yaki kishilerning ichide imamliqqa uningdin layiqraq bir kishining bolghanliqi sewebi bilen kishiler imam bolup bérishni yaman körgen bir imamning u kishilerge imam bolushi mekruhtur.

20. Imamning ayetlerni we namazning tesbihlirini sünnet qilin'ghan miqdardin ashurup oqup arqisida iqtida qilghanlarga éghirliq sélip qoyushi mekruhtur. Shuningdek yene ruku, sejdining tesbihlirini we etteheyatuni aldirap oqup, oqush sünnet qilin'ghan miqdarni toshquzmasliqmu mekruhtur. Chünki bundaq qilin'ghanda bir sünnet tashlinip qalidu.

21. Imamning ayetlerni oquyalmay arqisida iqtida qilghan adamlarni özige loqma sélishqa mejbur qilip qoyidighan haletke keltürüshi mekruhtur. Eger imam ayetlerde éliship kétip oqushni dawamalshturalmaydighan we éliship kétishtin burun namaz ada bolghidek ayet oqup bolghan bolsa, uning rukugha bérishi lazim. Eger u téxi namaz ada bolghidek ayet oqup bolmighan bolsa, yaxshi bilidighan bashqa ayetke yötkilishi we iqtida qilghanlarni özige loqma sélishqa mejbur qilip qoymasliqi lazim. Chünki uning ayetni oquyalmay turup qélishi yaki ayetni oqushni dawamlashturalmay qayta - qayta tekrlash arqiliq kishilerni özige loqma sélishqa mejbur qilip qoyushi mekruhtur.

22. Bir süridin bir yaki ikki ayet oqup bolup kéyin bashqa sürige yötkilish yaki qesten bir ayetni tashliwétip uning keynidiki ayetni oqush yaki bir rek'ette bolsun, yaki ikki rek'ette bolsun, ikki sürining ariliqidiki qisqa bir sürini tashliwétish mekruhtur. Dindin sawadi yoq kishilerning shu bir sürinila oqush lazim oxshaydu, dep guman qilip qalmasliqi üçün namazda süre fatihedin kéyin qoshup oqulidighan sürini, hetta u süridin bashqa héchbir

sürini oqumaydighan derijide melum bir sürige teyin qiliwélip daim dégidek shu sürinila oqush mekruhtur.

23. Héchbir zörüiyetsiz perz namazning bir rek'etide yaki ikki rek'etide untup bir sürini tekrarlash mekruhtur. Eger u adem bir süridin bashqa sürini yad bilmeydighan bolsa, uni tekrarlashqa bolidu. Emma neple namazlarda bir sürini tekrarlash mekruh emestur. Chünki neple namazlarning ruxsetliri perz namazningkidin kengdur.

24. Perz namazlarda ayetlerni qur'anning tertipige xilap halette oqush. Eger birinchi rek'ette qur'anni tügenken bolsa, ikkinchi rek'ette süre beqerdin bashlap qur'anning béshidin bashlap oqush mekruh emestur. Qur'anni tertipige xilap halette oqushning mekruh bolishining sewebi bolsa, barliq sahabiler birlikke kelgen tertipke raye qilmighanliqi üçündür.

25. Janliq nersilerning süretliri yaki heykelliri bar yerde namaz oqush mekruhtur. Eger süret yaki heykel namaz oquydighan ademning aldi teripide bolsa, bu halette namaz oqush eng éghir mekruhtur. Eger süret yaki heykel namaz oquydighan ademning üsti teripide yaki ong teripide yaki sol teripide, yaki arqa teripide bolsa, mekruhluc yenggil halette bolidu.

26. Öylerge süretlerni ésish mekruhtur, likin u süretler eger ulargha yölinip olturilidighan'gha yaki dessep turulidighan'gha oxshash yerlerge xar bir shekilde qoyulghan bolsa, mekruh bolmaydu.

27. Eger namaz oqumaqchi bolghan ademning aldida, ichide ot yaki chogh bar tunur yaki uchaq bolsa, u ademning u yere turup namaz oqushi mekruhtur. Chünki u adem bu halette turup namaz oqusa, ateshpereslarning ibadet qilishlirigha oxshushup qalidu. Emma aldida sham yaki chiragh bar turup namaz oqush mekruh emestur. Chünki bu halette ateshpereslerge oxshushup qélish bolmaydu.

28. Aldidin adem ötüş ihtimali bar yerde meyli imam bolsun meyli yalghuz namaz oqughan adem bolsun aldigha tayaqtek bir nerse tiklep qoymay turup namaz oqush mekruhtur. Aldida bir nerse qoyup qoyush, namaz oqumaqchi bolghan adem sejde qilghudek yer tashlap qoyup hasa yaki tayaqqa oxshash birer nersini aldigha tiklep qoyush bilen wujudqa chiqidu. Eger tiklep qoyghudek bir nerse tapalmisa, her qandaq bir nersini aldigha tashlap goysa bolidu.

29. Aldigha héchnerse tashlap qoymay namaz oqughan ademning aldidin ötüş mekruhtur. Namaz oqumaqchi bolghan adem tam yaki tüwrükning qéshigha kélip namaz oqushi eng yaxshidur.

30. Namazda bir putqa tayinip turup ong yaki sol terepke singayan turush mekruhtur. Emma terawih namazlirida ikki putini yerge qoyup turup, emma birige bir muddet yene birige bir muddet tayinip turush mekruh emestur.

31. Namazgha yugurup kélish mekruhtur.

366.sual: namazning qandaq oqulidighanliqi toghrisida

yuqirida tilghan élin'ghan taharet, ewretni yélish, namazning waqtining kirishi qatarliq namazning aldinqi shertliri urundilip bolghandin kéyin, orningizdin turup, qiblige aldingizni qilsiz we chin qelbingizdin allahqa yüzlinisiz. Niyet we emilingizni allahqa xalis qilghan halda ulugh allah üçün namaz oqushqa niyet qilisiz.

1- namazgha "allah ekbr" din ibaret tekbir tehrime bilen bashlaysiz we tekbir bilen birge qolingizni ikki qoliqingizning udulighiche kötirisiz. Emma ayal kishi qollirini mörisining udulighiche kötüridu.

2- andin ong qolingizni sol qolingizning üstige qoyisiz we ikkisini birlikte kindikingizning üstige qoyisiz.

3- andin kéyin allahqa yüzlinish we bashlash dualirini qilisiz. Siz bu yerde resulullahning tekbir tehrimidin kéyin, qiraettin burun qilghan we namazni ular bilen bashlighan dualiridin xalighiningizni qilsingiz bolidu.

4- dua bilen namazni bashlighandin kéyin, qiraettin burun "euzubillahi mineshe sheytanir rejiym" déyish arqiliq allahning ismi bilen sheytanning sherridin panah tileydu. Bu panah tilesh peqetla birinchi rek'ette bolup, qalghan rek'etlerde bismillah yéterliktur.euzubilla din kéyin "bsm allah alrhmn alrhym" déyilidu.

5- andin menisini oylighan we pikir tepekkur qilghan halda fatihe sürisini oquysiz. Imam bolsun, iqtida qilghuchi bolsun yaki yalghuz namaz oqughuchi bolsun her bir namaz oqughuchining "weledalliyin" din kéyin "amiyn" déyishi sünnet bolup, jehri oqulghan namazlarda ünlük, mexpi oqulghan namazlarda bolsa mexpiy déyilidu.

6- süre fatihedin kéyin qisqa sürilerdin bir süre yaki qur'andin üç ayet miqdari yaki köpraq oqushi sünnet bolup, bu qiraette bamdatning ikki rek'et perzide, jümening ikki rek'et perzide, pishinning töt rek'et perzining aldinqi ikki rek'etide, esirning we namaz shamning we xuptenning perzlrining aldinqi ikki rek'etide we barliq nepli (sünnet) namazlarda sünnettur.

7- fatihe we arqisidin oqulidighan sürini oqup bolghandin kéyin allahu ekber dep tekbir éytqandin kéyin rukugha barisiz. Rukuda ikki qolingizni tizgha uzatqan halda béshingizni igshingiz wajib bolup, ajizliqni ipadilep béshini rus tutush, béqindin yiraq tutush bilen birge ikki qol bilen tizgha taynish, tizning üstige qolini qoyghanda barmaqni we putni échish we köksini kerip turush sünnettur. Rukuda töwendiki dualar bilen allahni zikri qilisiz (yad qilisiz): "subhane rebbiyel eziyim" üç qétim. (hemmidin katta bolghan perwerdigarimni noqsan süpetlerdin paklaymen).

8- andin rukudin qopup rawrus halda üre turisiz we meyli imam bolung meyli iqtida qilghuchi bolung we yaki özingiz yalghuz namaz oqup rukudin turghan waqtingizda: "semi allahu limen hemide" (allah özini ulughlighanlarni ishtküchidur) deysiz. Qiyamda rawrus

turghandin kéyin bolsa, "rebbena lekel hemdu" (i perwerdigarimiz! Barliq medhiyeler sanga xastur) deysiz. Bular bolsa rukudin üre turghan waqtida déyilidighan eng qisqa hemdu sana shekli bolup, sehih hadislerde sabit bolghan riwayetlerge اساسlan'ghanda buningdin köpraqini oqush musteheb (yaxshi) dur.

9- rukudin turup bolghandin kéyin ikki qolingizdin burun tizingizni yerge qoyghan halda sejde qilisiz. Eger buni qilish sizge qiyin kelse ikki putingizni yerge qoyushtin burun ikki qolingizni yerge qoyushingizning héchqandaq bir ziyini yoq. Chünki islam dini allahning inayiti bilen qolayliq dini bolup, bezi imamlar buni jaiz dep qaraydu. Andin ikki qolingizni, andin ikki yüzingizni we burningizni yerge qoyisiz. Ikki qolingizni uzatqandin kéyin alqiningizni yerge qoysiz, ikki alqiningizdin kéyin yüzingizni qoyisiz. Sejdide barmaqliringizning ariliqini achmastin yumup, tebi halitide tutisiz, sejde qilghan waqtingizda ikki putingizni tikleysiz we ularni yerdin körtürmestin barmaqliringizni yerge chaplighan halda uchlirini qibilige qaritisiz. Lékin sejdide putingizning üstini yerge chaplap turmasliqingiz kérek. Sejdide heqiqi menisi bilen allahtin qorqung, perwerdigaringizgha yéqinlashqanliqingizni oylang we sejdide üç qétim: "subhane rebbiyel ela" deng.

10- namaz oqughuchi sejdide aram alghandin kéyin "allahu ekber" dep tekbir éytqan halda sejdidin béshini kötiridu we putini yerge bir qoyghandin kéyin, ong putining üstige olturidu, andin ong qolini ong tizingning üstige, sol qolini bolsa sol tizingning üstige qoyghan we ong putining barmaqlirini tiklep uchini qiblige qaratqan halda olturidu. Barmaqliri bolsa tebi halette yeni igilgendek bolup, sejdide aram élishi kérek, andin yene "allahu ekber" dep tekbir éytqan halda ikkinchi sejdige baridu. Buning shekli we oqulidighan dualiri bolsa aldinqi sejde bilen pütünley oxshash.

Ikki sejdining ariliqida töwendiki duani oqush mustehebtur: (i allah! (gunahlimni) kechürgin, manga rehmi qilghin, méni epu qilghin, salametlikimni yaxshi qilghin, manga riziq bergin, méni (taitingge) mejburlighin we éyplirimni yögigin). (ebudawud riwayiti)

11- ikkinchi sejdini qilghandin kéyin yene "allahu ekber" dep tekbir éytqan halda béshini kötüridu. Mana bu sejdining tügishi bilen bir rek'et namaz tamamlan'ghan bolidu.

367.sual: perz namazlardin kéyin oqush sünnet bolghan dualar

pishin, sham we xupten namazlirida perzlrini oqup bolup olturmayla sünnetni oqush üçün qopush kirek. Likin perz bilen oqulmaqchi bolghan sünnetning * "allahumme entes salam we minkes salam tabarekte yazel jelali wel ikram" we "esteghpirulla hel eziyim" üç qitim digüchilik miqdarda olturush mustehebtur. Periz namazdin oqush sünnet bolghan xasiyetlik zikir dualar köptur. Buning delili üçün töwendiki hedislerni körüng.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: perz namazdin kéyin ayetulkursini oqughan adem yene bir namazghiche allening himayiside bolidu. (elkebir2733:)

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: her perz namazdin kéyin 33 qétim "subhanallah", 33 qétim "elhemdulillah", 34 qétim "allahu ekber " dégen kishi jennettin mehrum qalmaydu. (muslim: 596)

yene bir riwayette: her namazdin kéyin 33 qétim "subhanallah", 33 qétim "elhemdulillah", 33 qétim "allahu ekber" dése, andin bu 99 ni

لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ*

(yégame alletin bashqa héch bir ilah yoqtur, padishahliq alleqa mensuptur, jimi hemdu sana alleqa xastur, alle her nersige qadirdur)" dégen kelime bilen 100 qilsa, déngizning köpükidek köp gunahi bolsimu, hemmisi meghpiret qilinidu déyilgen. (muslim: 597)

368.sual: namazni buzidighan amaillar

1. Gep qilish.
2. Birer heriketning köp tekrarlinishi.
3. Yep ichish.
4. Namazning perzliridin birni qilmasliq. Namazning perzliridin ruku we sejdige oxshash birer perzni qilmasliq bilen namaz buzulup kétidu.
5. Taharetsizlik. Namazning barliq perzliri ada qilinip bolushtin ilgiri taharetini qesten sundurwétish namazni buzidu. Emma qesten emes sehwenlik bilen tahariti sunup ketken bolsa, namaz buzulup ketmeydu.
6. namazda yipishqa tigishlik bolghan yerlerni namazda turup ichish.
7. islamdin yiniwilish.
8. nijis nersining yuqup qilshi.
9. Qiblidin yüz örush. Namaz oquwatqan adem kökrikini üzrisiz qible tereptin bashqa terepke burighan bolsa , uning namzi buzulup kitidu.
10. Namazning waqtining chiqip kétishi. Mesilen: bamedat namizida kün chiqip qalghan'gha , ikki hiyt namizida kün iglip ketken'ge we jüme namzida esir namzining kirip qalghinigha oxshash namaz oqup turghanda u namaz waqtining chiqip kitishi bilen namaz buzulup kitidu.
11. namazda turup bashqisigha boysunush.
12. Niyetni özgertish bilen tekbir iytish. Oquwatqan namazdin bashqa namazgha almishish niyiti bilen almashmaqchi bolghan namazgha qulaq qéqip kirish üçün tekbir éytish, ilgirki namazni buziwatidu.
13. ayetlerni xata oqup qilish.

369.sual: gep qilish arqiliq namaz buzulidighan we

buzulmaydighan ehwallar

1) namaz oquwatqan adem namazning ichide turup meyli untup qélip yaki qesten namazgha ait bolmighan bir gepni qilsa, uning namizi buzulup kétidu.

2) qilin'ghan söz meyli köp bolsun yaki az bolsun namazni buzidu.

3) eger namaz oqughan adem namazda uxlap qélip gep qélip salghan bolsimu namizi buzulup kétidu.

4) eger gal qérishqa yeni qéqishqa mejbur bolup qélip gal qirghan yaki chüshkürüşke mejbur bolup qélip chüshkürgen, yaki esneshke mejbur bolup qélip esnigen bolsa, namaz buzulup ketmeydu. Sewebsiz yaki toghra bir meqsetsiz gal qirghan'gha oxshash awaz chiqirish namazni buzidu.

5) késsel sewebi bilen bolsun yaki birer musibet sewebi bilen bolsun uh dep, uh tartish namazni buzidu. Eger namazdiki yiglashning sewebi jennetni eslesh üçün yaki dozaxtin qorqqanliqtin bolsa, yiglash namazni buzmaydu.

6) eger yiglash aghriq yaki birer musibet sewebidin bolsa, namaz buzulidu. Chünki bu shekildiki yiglash bir shikayet menisidur.

7) eger namazda turup shikayetni söz bilen ashkara éytisa, namaz buzulidu.

8) eger aghriq bek qattiq bolup uning sewebidin özini tutulmay yiglap salghan bolsa, namaz buzulup ketmeydu. Chünki özini tutuwélishtan momkin bolmaydighan derijidiki yiglash, kechürülüp kétidu.

9) eger namazda turghan adem özining imamidin bashqa bir ademge loqma salghan bolsa, u ademning namizi buzulup kétidu. Chünki bu ish namazning ichide turup qur'anni ögetkenlik hésaplinidu. Ögitish we öginish namazgha tewe ish emes. Emma namazda turghan adem bir ayetni oqughan, u ayet del bashqa namaz oqughan bashqa bir kishi tapmay qalghan ayet bolghan we shuning bilen u kishi u ayetni oqup ketken bolsa, bu halette u ademning namizi buzulup ketmeydu. Shuningdek yene özining imamigha loqma salghan bolsa, loqma salghuchining namizi buzulup ketmeydu.

370.sual: birer herketning tekrarlinishi arqiliq namaz buzulidighan we buzulmaydighan ehwallar

1) özi namazning heriketliridin bolmighan yaki namazning toghra bolushi üçün tüzütish sheklide qilinmighan köp tekrarlan'ghan herqandaq heriket namazni buzidu.

2) eger bir ayal namazda turup bir kichik balini qoligha élip émitken bolsa, uning namizi buzulup kétidu. Emma u ayal balini qoligha alghan, likin émitmigen bolsa, namizi buzulmaydu.

3) eger bir kichik bala namaz oquwatqan bir ayalni emgen we u balining shorushi bilen u ayalning köksidin sü chiqqan bolsa, u ayalning namizi buzulup kétidu.

4) bir kishi namazda turghan bir ademning keynidin kélip ittirgen shuning bilen u adem özini tutuwalalmay üç qedemche méngip ketken bolsa, ittirilgen u ademning namizi buzulup kétidu.

5) eger bir ayal namaz oquwatqan bir erni söygen, likin u erde héchbir shehwet tuyghusi sézilmigen bolsa, u erning namizi buzulup ketmeydu.

6) eger namaz oquwatqan adem qoli yaki béshi bilen birsige salam qayturghan bolsa, uning namizi buzulmaydu.

7) bir adem namazning ichide turup sellisini keygen yaki bir qoli bilen u sellini béshidin élip yerge qoyghan yaki sellisini tüzetken, yaki ayal kishi yaghliqini tüzetken bolsa, bu ishlar bilen namaz buzulmaydu.

8) namazdiki adem bedinini her qétimda qolini kótirip bir qétim yaki arqimu arqa ikki qétim qashlighan bolsa, namizi buzulup ketmeydu.

9) eger bir adem namazda turup dilida bir nersini oylighan, likin uni ish heriketliri bilen ipadilimigen bolsa, uning namizi buzulup ketmeydu.

10) namazning ichidiki adem aldidiki kitabqa qarighan uningdin bir nerse chüshen'gen bolsa, namizi buzulup ketmeydu.

11) eger bir adem namazda oquydighan ayetlerni qur'an'gha qarap yaki mihrabqa qarap oqughan bolsa, imam ebuhenifening közqarishiche uning namizi buzulup kétidu imam ebuyisif we imam muhemmedning k'zqarishiche buzulup ketmeydu.

12) namazda méngish. Eger arqimu- arqa bolmay eksiche bir qedem méngip bir az tuxtap, yene bir qedem méngip, bir az toxtap méngish bilen bolghan we mangghuchi mesjiddin chiqip ketmigenla bolsa, méngish namazni buzmaydu.

13) eger mangghuchi bir qedem méngip bir az tuxtap yene bir qedem méngip bir az toxtap mangghan bolsimu, likin mesjiddin chiqip ketken bolsa, uning namizi buzulidu.

14) eger u adem qible terepke arqisini qilghan bolsa, meyli azraq mangsun yaki köp mangsun uning namizi buzulup kétidu.

371.sual: yep ichish arqiliq namaz buzulidighan we buzulmaydighan ehwallar

1) namazda turup künjut chongliqtiki bir nersini yigen'ge yaki bir témim yamghur süyini, yaki taharet süyidin qalghan suni ichken'ge oxshash az bolsimu bir nerse yéyish yaki ichish namazni buzidu.

2) chish ariliqidiki nersiler eger nuqut miqdardek bolsa, uni yutush namazni buzidu.

3) namaz oqumaqchi bolghan ademning éghizida, eger yigen tamaqning esiri yaki ichken shirin nersining temi bolsa, éghizini su bilen chayqiwétish musteheptur.

372.sual: ayetlerni xata oqup qilishta namaz buzulidighan we buzulmaydighan ehwallar

1) bu mesilidiki asasiy qaide, ayetlerni xata oqughan adem u ayetlerni, eger bir kishi u ayetlerdin chiqqan menalarni heq dep qarisa, u kishi kapir bolup k tidighan derijide mena b ridighan shekilde özgertip oqughan bolsa, u ademning ayetlerni bu shekilde özgertip oqushining sewebi meyli ayetlerni toghra oquyalmighanliqtiki xataliq sewebidin bolsun yaki bashqa bir sewebtin bolsun u ademning namizi buzulup kütidu. Chünki u adem ayetni qesten shundaq özgertip oqughan bolsa, kapir bolup k tetti. Undaq iken xataliship ayetlerni shundaq özgertip oqush, namazda turup kapirlarning geplirini s zligenlik h saplinidu. Namazda turup kapirlarning geplirini sözlesh elwette namazni buzidu.

2) ayetlerning asti- üstige qoyulghan heriketlirini xata oqup qilish. Ayetlerning asti- üstige qoyulghan heriketlirini eger heriketliri xata oqulghan u ayetlerdin chiqidighan menalarni heq dep qarighan kishi kapir bolup k tidighan derijide  zgertiwatidighan shekilde xata oqup qalghan bolsimu namaz buzulup ketmeydu. Chünki k p sandiki kishiler ayetlerning asti - üstige qoyulghan heriketlirining qaysisining qandaq qaysisining qandaq oqulidighanliqini bilelmeydu. Ulargha, siler bu heriketlerning hemmisini toghra bir shekilde oqunglar, dep teklipl qoyush, ularni qiyin bir haletke s lip qoyush h saplinidu.

3) ayetlerde toxtaydighan yerde toxtumasliq we ularni bashlaydighan yerdin bashlimasliq, herqandaq waqitta namazni buzmaydu. Eger bir adem ayetlerning toxtaydighan y ride toxtimighan halda qur'anning hemmisini oqughan bolsimu namizi buzulup ketmeydu.

4) ayetlerni, ularning heriplirini almashturup oqush. Bu halette eger almashturulup oqulghan söz, qur'anning ichide bar söz bolghan we uning bilen ayetning menisi özgirip ketmeydighan bolsa, namizi buzulup ketmeydu. Eger heripler almashturulup oqulghanda, heripler almashqandin k yin oqulghan ikkinchi söz qur'anning ichide yoq söz bolsimu, likin eslidiki ayetning menisi özgirip ketmigenla bolsa, imam ebuhenife bilen imam muhemmedning k zqarishiche namaz buzulmaydu. Emma imam ebuyis fning k zqarishiche namaz buzulup kütidu.

5) ayetke bir söz qoshup oqush. Eger ayetke qoshup oqulghan söz qur'anning ichide bar söz bolghan we u sözning qoshulup oqulishi bilen ayetning menisi özgirip ketken bolsa, imam ebuy s pning k zqarishiche namaz buzulup ketmeydu. Eger u söz hem qur'anning ichide yoq, hem ayetning menisini  zgertiwitidighan söz bolsa,  ch imamning k zqarishiche namaz buzulup kütidu.

6) bir sözdin birer heripni tashliwitip oqush. Eger birer herip tashliw tilip oqulghanda ayetning menisi özgirip k tidighan ish bolsa, imam ebuhenife bilen imam muhemmedning k zqarishiche namaz buzulup kütidu. Eger heripning tashlinip k tishi bilen ayetning menisi

özigirip ketmeydighan bolsa, namaz üç imamning birdek közqarishi boyiche buzulup ketmeydu.

373.sual: ayetlerni heriplerni öz jayida chiqarmay oqushning hökümliri

1. U ademning imam bolushi toghra emestur.
2. U adem dawamlıq tilini tüzütishke we ayetlerni, heriplerni jayidin chiqirip oqushqa tirishishi lazim.
3. Eger u, ayetlerni toghra oquydighan bir kishige iqtida qilip namaz oqushqa sharaiti bar adem bolsa, uning namazni yalghuz oqushi toghra emestur.
4. Eger u, ayetlerni toghra oquydighan bir kishige iqtida qilip namaz oqushqa sharaiti yar bermeydighan adem bolsa, tilini tüzütishke we ayetlerni heriplerni jayidin chiqirip oqushqa qilghan tirishchanlıqini boshashturmighan halda, namazni yalghuz oqusimu bolidu.

374.sual: namazda diqqet qilidighan mohim noqtilar

1- namazni bashlighiningizda uning edep - erkanlırigha we shertlırige raye qilish yüzisidin héchqandaq söz qilmaslıqingiz, ong - solgha qarimaslıqingiz, ezaliringizni we bediningizni qalaymiqan heriketlendurmeslıkingiz kérek. Chünki eger siz namazda söz qılsingiz yaki namazdin bolmighan bir ish bilen meshghul bolsingiz yaki bolmighanda namazning shertlıridin birde - bir shertni terk qılsingiz namazingiz bikar bolidu we sizning u namazni shertlırini teltüküs urundighan halda qaytidin oqushingiz wajib bolidu.

2- namazni bashlighandin kéyin namazda közingizni üstün terepke qaratmighiningizdek, közingizni yumuwalmaisiz. Eksiche közliringiz uchuq bolsun. Eger siz qiyamda bolsingiz sejde qilidighan yéringizge qarang, rukuda bolsingiz putingizning uchchigha qarang, teshehhudta olturghiningizda bolsa shahadet bilen teng üstige kötiridighan ong qolingizning isharet barmıqigha qarang.

3- kesh yaki ayagh bilen namaz oqushingiz jaizdur. Lékin namazgha turushtin burun ayighingizni qéqip uning tapinigha qarap, eger bir höllük yaki nijaset körsingiz uni tupigha sürtiwatqandin kéyin namazgha turushingiz lazim. Bitingge yaki kesh bilen namaz oqush (eyni zamanda) yehudılargha oxshimaslıq üçhün namazning sünnetlırining biri idi. Zéminning hemmisi pak we mesijıdtur. Shunga mazarlıqtin bashqa qandaq yerde namazning waqti kirgen bolsa shu yerde namazingizni oqung. Emma kimki qebiristanlıqta namaz oqusa batıl bolidu. Yene insanlar ghuslı qilidighan yerde namaz oqush jaiz

bolmaydu.

4- namaz oqawatqan kishining xuzu xushusini buzidighan pikirlerge chömüp kêtish jaiz emes. Eksiche uning dili allahni yad qilish bilen meshghul bolishi we uning bilen awat bolishi kérek.

5- besh wax namazlarning perzlirinila oqush kupaye qilmaydu. Allah taala buyrighan besh wax namaz, ularning perzliridur. Bu perzlerni barliq shertlirige we jimi qaide tertiblirige toluq raye qilghan halda, kamil ada qilghan kishi islam dinida buyrulghan besh wax namazni ada qilghan bolidu. Emma insan beribir kemchiliklerdin, xataliqlardin we nuqsanlardin xaliy bolalmaydu. Bu sewebtin héchkim namazlirini allah taala teleb qilghan rewishte toluq ada qildim dep éytalmaydu. Shunga besh wax namazni sünnetliri bilen qoshup oqushqa zor éhtiyajliqimiz. Chünki besh wax namazning sünnetliri, perzlerdiki kemchilikler we noqsanlarni toluqlaydu we ayrim sawabqa érishtüridu.

Altinchi bap. Namazni jamaet bilen oqush

375.sual: namazni jamaet bilen oqushning hökmi

islam dini birlik we barawerlik dini bolup, allah taalani bir dep tonushqa, sözi birdek bolushqa we allahning mustehkem arghamchisi (allahning dini) gha mehkem yépshishqa chaqiridu. Shunga islam dini bir - birliri bilen tunushup dosluq ornitishni, bir - birige nesihet qilishni, bir - biri bilen munasiwet baghlashni, bir - birige toghrini we chidamliq bolushini tewsiye qilishi üçün musulmanlarni mesjidlerde namaz oqush üçün yigilishqa chaqiridu.

Erlarning namazni jamaet bilen oqushi wajiptur, dégen qarash eng toghra qarashtur we birer özrisi yoq turup namazni jamaet bilen oqumighan ademning guwahliqi qobul qilinmaydu.

376.sual: namazni jamaet bilen oqushning peziliti

islam dinining jamaet bilen oqughan namazni yalghuz oqughan namazdin 27 hesse peziletlik qilishi bolsa, jamaet bilen namaz oqushqa terghib qilish we uninggha bérilgen ehmiyetni körstidu. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: shübhisizki, jamaet bilen oqulghan namazning sawabi, yalghuz oqulghan namazning sawabidin yigirme besh hesse artuq. (tirmizi: 216, buxari: 646)

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: jamaet bilen oqughan namaz yalghuz oqughan namazdin yigirme yette derije ewzel. (muslim: 650)

377.sual: mesjidte namazgha saqlashning peziliti

yene bir riwayette peyghember sellellahu eleyhi wesellem: namazni saqlap turghan kishige namazda turghandek sawab bolidu, dégen. (buxari: 659)

muslimning riwayitide mundaq kelgen: u kishi mesjidning ichide bashqilargha eziyet bermise we tahariti sunup ketmisila, perishtiler: "i alle! Uninggha rehmet qilghin, uni kechürgin, tewbisini qobul qilghin!" dep dua qilip turidu. (muslim: 649)

muwettada peyghember sellellahu eleyhi wesellemning yine mundaq dégenlik qoshup riwayet qilin'ghan: eger u namaz oqughan yéridin turup kétip, mesjidning ichide yine bir namazning kélishini kütüp oltursa, shu namazning waqti kirip uni oqighiche bolghan ariliqta ötken waqtigha namazning ichide turghandek sawab bérilidu. (malik: 385)

378.sual: xupten we bamdat namizini jamaet bilen oqughanning peziliti

osman reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, u resulullah sellellahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighan: kimki xuptenni jamaet bilen oqusa, kéchining yérimini namaz bilen ötküzgendek sawab alidu. Kimki bamdatni jamaet bilen ada qilsa, kéchiche uxlimay namaz oqughandek sawab alidu. (muslim: 656, ebu dawud: 555)

379.sual: birinchi tekbirge ülgürüşning peziliti

enes ibni malik reziyellahu enhudin peyghember sellellahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlik riwayet qilinidu: kimki alle taala üçün birinchi tekbirge ülgürüp jamaet bilen 40 kün namaz oqusa, u bendining ikki nersidin qutulup qélishi pütülidu. Birinchisi, dozaxtin; ikkinchisi, munapiqliqtin. (tirmizi: 241)

380.sual: mesjidke yiraq jaydin kilishning peziliti

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: mesjidke eng yiraqtin kelgen kishining ejri eng katta bolidu. (ebu dawud: 556)

381.sual: qarangghuda mesjidke birishning peziliti

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: qarangghudimu mesjidlerge baridighanlarga qiyamet küni toluq nur bérilidighanliqi bilen bésharet béringlar. (tirmizi: 223)

382.sual: namazni öyide oqushqa ruxset qilinmighanlar

resulullah sellellahu eleyhi wesellemning qéshigha bir ema kélip: i allening elchisi! Méni mesjidke yétilep apirip qoyidighan adem yoq, shunga namazni öyde oqughan bolsam,

dep ruxset sorighan idi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem uninggha ruxset qildi. U ruxset élip bolup qaytip kétiwatqanda, peyghember eleyhissalam uni chaqirip: namazgha chiqqan ezan sanga anglinamdu? Dep soriwidi, u: hee, dédi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: undaқта, ezan'gha awaz qoshqin (yeni namazgha kelgin)! Dédi. (muslim: 653)

383.sual: ayallarning mesjdke jamaet bilen namaz oqush üçün kélish mesilisi

ayallarning mesjdke jamaet bilen namaz oqush üçün kélishi jaiz bulup, erlarning ularning jamaet bilen namaz oqushqa bérishtin cheklishi jaiz emes. Peyghember eleyhissalamning dewride ayallarmu namaz oqush üçün mesjdke kiletti. Emma ularning birer ziyan - zexmetke yoqulup qélishidin qorqsa, bundaq ehwalda ayallarning mesjdte jamaet bilen namaz oqushidin öyide namaz oqushi ewzel. Mohimi aishe reziyellahu enhaning dewrige kelgende eyni waqttiki sahabe ayallarning tedirji azlap kitishi bilen ayallar türlük perdaz boyumliri bolupmu etir, upa - englik digendek xushpuraq boyumlarni ishлитishtin xali bolalmighanliqi üçün ayallar bundaq halette mesjdke kilish üçün chiqsa pitnige sewep bolup qalidighanliqi üçün ayallarning mesjike namaz oqush üçün kilishi cheklen'gen.

384.sual: namaz oqush üçün jamaet bolup mesjdke yighilishning hikmiti

jamaet bilen namaz oqush islam dinining eng chong shuarliridin we dini qérindashliqni küchlendürüshning eng yaxishi yolliridin biri bolup, oningdin chong bilen kichik, bay bilen gaday, katta bilen töwenning ötturisida héchqandaq bir perq bolmastin, hemme barawer bir septe allahning huzurida turidu. Allahning aldida ularning eng peziletlikraqi ularning ichidin eng teqwadar bolghanlardur. Jamaet bilen oqulghan namazda bay bilen péqir, padishah bilen qul oxshashla bir septe turush we üstün bir peshtaqaq jughlishish arqiliq adalet, birlik - barawerlik we itaet namayen bolidu. Eger musulmanlar buning menisini we méghizini bilelise idi, jamaetni qoldin bermeytti, uninggha ehmiyetsizlik bilen qarimaytti we allahning öyliri bolghan mesjidlarni musulmanlar özlirini terk etkenliki we uningdin yiraqliship ketkenliki üçün allahqa shikayet qilghudek derijide héchkim barmaydighan bosh halda tashlap qoymaytti.

385.sual: jamaetke kelmeslikke özri bolalaydighan seweblar

töwendiki shlarning biri tépilghanda jamaetke kelmisimu bolidu.

1. Qattiq yamghur yaghqan yaki qattiq soghuq bolghan yaki qattiq qarangghu bolghan kéchide, yaki shamal chiqqan chaghdayaki yollar bek patqaq, layliq bolsimu namaz öyde oqulidu. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem soghuq kéchide yaki yamghurluq künlerde seperge chiqsa, muezzinini: diqqet, hemminglar namazni chüshken yéringlarda

(yeni chédiringlarda) oqunglar!, dep jakarlashqa buyruytti. (muslim: 697)

2. Bir adem eger jamaetke chiqsa, zalimlerden özi yoki mal mülkige birer ziyalik kélishidin endishe qilsa, u adem jamaetke chiqmisimu bolidu shuningdek yene jamaet bilen namaz oqughanda mal- mülkining yoqap kétishidin yoki yoluchi bolsa hemrahlirining kétip kélishidin endishe qilsa, namazni jamaet bilen oqumisimu bolidu.

3. Olturup qalghan'gha yoki putliri késiwétilgen'ge oxshash mesjidge méngip kélelmeydighan késel ademlermu jamaetke kelmise bolidu.

4. Köngül yéyishke tartip turudighan tamaq hazir bolup qalghanda yoki u halet bilen jamaetke kelse, teriti qistap qalidighan ish bolghan, yoki bir gurup kishiler bilen ders muzakire qiliwatqan bolsa, jamaetke kelmisimu bolidu.

386.sual: jamaet bilen namaz oqushning pezilitige irishish üçün oquwatqan namzni buzush we mesjiddin namaz oqumay chiqip kétishning hökmi

bu heqte alimlarning birdek qarishi boyiche, imam salam bérishtin burun namazgha ölgirgen adem jamaetning pezilitini tapqan hésaplinidu.

1)bir adem sünnet namazni yoki oqushni özi nezir qilghan birer namazni yoki üstidiki qaza namazni oqushqa bashlighanda yoki oqiwatqanda, imam perz namazni jamaet bilen oqushqa bashlighan bolsa, hetta u ademning bashlighan namizining oqulup bolghan qismi bikar bolup ketmesliki üçün , u adem perz namazni imam bilen oqush üçün bashlighan namizini buzmaydu.

2)bir adem bir perz namazni yalghuz oqushqa bashlighandin kéyin imam shu perz namazni jamaet bilen oqushqa bashlighan bolsa, u adem birinchi rekette bolup téxi birinchi reketning sejdisini qilmighan bolsa, u adem perz namazni eng mukemmel bir shekilde ada qilish üçün öre turupla bir terepke salam birip namizini buzup imamgha iqtida qilidu.

3) eger u adem birinchi reketning sejdisini qilip birinchi reketni oqup bolghan bolsa, namizi ikki reket bolushi üçün uninggha yene bir reketni qoshup oqup namazni ikki reket qilghandin kéyin salam bérup imamgha iqtida qilidu bu, eger uning oquwatqan namizi esir we xupten namizigha oxshash töt reketlik namaz bolsa, ehwal shundaq bolidu. Eger uning oquwatqan namizi bamedat we sham namizigha oxshash namaz bolsa, birinchi reketning sejdisini qilip birinchi reketni oqup bolghan bolsimu, uninggha yene bir reketni qoshup olturmayla namizini buzup imamgha iqtida qilidu.

4)pishin yoki jüme namizining töt reket sünnitini oquwatqan waqtida perzni oqush üçün tek bir chüshürülgen yoki xutbe oqush üçün imam munberge chiqqan bolsa, töt reketlik sünnetning üchinchi reketining sejdisini qilip bolmighanla bolsa, ikki reketni oqup bolup salam bérup pishin namazning perzige turidu yoki eger jume namizi bolsa, imamning xutbisini tingshaydu. Pishin yoki jümening perzini ada qilip bolghandin kéyin u töt reket

sünnetning qazasini qilidu. Eger u töt reketlik sünnetning üçinchi rekitining sejdisini qilip bolghanla bolsa, uni ayetlerni yenggil qilip oqup töt reket qilip tuluqliwatidu.

5) kimki mesjidke kelgende jamaetning perz namazgha turghanliqini körse, namazning aldida oqulidighan sünnetlerni oqup olturmayla imamgha iqtida qilip namazgha kiridu. Likin bamdat namizida eger bamdatning sünnitini oqup kirgendin keyinmu jamaetke ölgireleydighan bolsa, imam bamdatning perzini oqughili turghan bolsimu bamdatning sünnitini mesjidning téshida oqup kirip andin imamgha iqtida qilidu. Eger u bamdatning sünnitini oqup oltursa, imam bamdatning perzini oqup bolidighan bolsa, sünnetni oqup olturmayla imamgha iqtida qilip perzni oquydu. Perz namazgha turghanda sünnetni oqushqa ruxset qilin'ghan ish peqet bamdat namizining sünnitigila xastur. Chünki bamdat namizining sünniti namazlarning sünniti ichide eng köp tekitlen'gen we peziliti eng yuqiri sünnettur.

6) melum bir namaz üçün ezan oqulup bolghandin yaki u namazning waqti kirip bolghandin keyin u namazni oqumay mesjiddin chiqip kétish haramgha yéqin mekruhtur.

Biz mesjidte ebu hureyre reziyellahu enhu bilen olturattuq. Muezzin ezan tolawatqanda, bir adem ornidin turup mesjiddin chiqip ketti. Ebu hureyre u ademge qarap turup: bu adem ebulqasim (peyghembirimiz) sellellahu eleyhi wesellemning sünnitige xilapliq qildi, dédi. (muslim: 655)

387.sual: imamliqqa eng layiq adem

siler bir jamaet bolup, namazni jamaet bilen oqumaqchi bolsanglar yalghuz emes birlikte namaz oqushunglarga toghra kélidu. Shunga silerning ichinglardin kim allahning kitabi qur'an kerimni yaxshiraq oquyalsa u aldigha ötüp silerge imam bolishi lazim. Eger qur'an kerimni oqushta hemminglar oxshash bolsanglar bu chaghda ichinglardin kim heziriti peyghember eleyhissalamning sünnitini bekrek bilse we yaxshiraq chüshense shu kishi aldigha ötüp imam bolsun. Eger ilim - bilimde we chüshenjide oxshash bolsanglar, ichinglardin kimning yéshi chongraq bolsa shu imam bolsun. Emma mesjidlerde imamlar melum bolghanliqi üçün ular aldigha ötüp namazni oqup béridu, shunga yaxshi imamlarning saylinishi lazim.

Men abdullah ibni mes'ud reziyellahu enhuning mundaq dégenlikini anglidim: peyghember sellellahu eleyhi wesellem bizge qarap: jamaetke alle taalaning kitabini eng yaxshi oquydighanlar we oqushni eng burun ögen'genler imam bolsun. Eger ikki kishi qiraette teng kélip qalsa, baldur hijret qilghini imam bolsun. Hijret waqti oxshash bolsa, yashta chongraqi imam bolsun. Bir kishining igidarchiliqidiki yerde (yeni sahibxan'gha) uning ruxstisiz imam bolmanglar. Shundaqla birsining huquq dairisidiki yerde uning ruxstisiz imam bolmanglar we sahibxanning ruxstisiz uninggha xas orundimu olturmanglar. (muslim: 673)

1) peyghember eleyhissalamning hediste kelgen kishilerge, allahning kitabini yaxshiraq

oqiylaydighan adem imam bolsun dégen sözidin, allah taalaning kitabidiki yeni qur'andiki hökömlerni eng yaxshi bilidighan adem imam bolsun, dégenlik közde tutulidu. Chünki sahabiler qur'anni oqush bilen uninggha qandaq emel qilishnimu öginetti.

2)eger ademler qur'anning hökümlirini bilishte we uni oqushta barawer bolsa, ularning ichidin eng teqwasi imam bolup béridu. Chünki, teqwa adem shühilik ishlardin eng yiraq turidighan kishidur.

3) perz namazlarda qur'anni eng yaxshi oquyalaydighini we dinni eng yaxshi bilidighini bolush sherti bilen aq - qarini perq iteleydighan kichik balining chonglarga imam bolishi jaizdur.

388.sual: imam bolushi durus bolmaydighan ademler

1)pasiq ademning imam bolushi mekruhtur. Chünki undaq adem din ishlirigha ehmiyet bermeydu. U, namazning bezi shertlirini kem qilip qoyushi mumkin.

2) eger bir kishi pasiq bir ademning arqisida namaz oqushqa toghra kélip qélip namaz oqup salghan bolsa, u kishining namizi toghra bolidu. Sahabiler we tabinlermu hejjaj we uningdin bashqa zalimlarning arqisida namaz oqughan.

Ubeydullah ibni edi ibni xiyardin riwayet qiliniduki, u muhasirige chüshüp qalghan osman ibni effan reziyellahu enhuning qéshigha kirip: sen pütün ümmetning imamisen. Sanga kelgen musibetni körüp turuwatimiz. Bizge pitnining imami namaz oqup bériwatidu, uning arqisida namaz oqushtin bekmu siqilip kétiwatimiz, dédi. Osman reziyellahu enhu: namaz insanning emelining eng yaxshisidur. Bashqilar yaxshi ish qilsa, senmu ulargha oxshash yaxshi ish qilghin. Ular yaman ish qilsa, ularning yamanliqidin yiraq turghin, dédi. (buxari: 695)

3) diniy hökümlerni bilmeydighan ademning imam bolushi mekruhtur. Eger kishiler arisida kor ademdin yaxshiraq birsi bolmisa, u kor adem imam bolup berse bolidu.

4) salih kishiler yaxshi körmeydighan pasiqliq we jahilliq bilen eyiplen'gen kishilerning namazda jamaetke imam bolishi yaxishi emes. Bundaq kishiler özidin ilimlikraq, teqwadar we peziletlik kishilerning aldigha ötüp imam bolishi üçün mihrabtın yiraq turushi lazim. Imamliqqa layaquetlik kishilerningla saylinishi kérek. Chünki imamlar biz bilen perwerdigarimiz arisida elchilirimiz bolup, ularning bizni sadaquetlik bilen eks etturishi (namayen qilishi) üçün bu elchilerni bizning yaxshilirimiz arisdin saylishimizgha toghra kélidu.

389.sual: imamning qilidighan ishliri

1)imamni saylap bolghandin kéyin, ular silerge imam bolup namaz oqup bérish üçün aldigha ötüp sepning otturisida silerning aldinglarda turghandin kéyin, jamaetning sépini közdin kechürüp sepni tüptüz qélidu. Chünki sepni tüz qilish namazni tamamlaydighan shertlerdin biridur.

2) namazgha tekbir chüshürölüp bolghandin keyin imam tekbir tehime étish arqiliq namazgha shuru qilidu. Silermu uning arqisidin tekbir éytisiler, imamning arqisida turghan iqtida qilghuchilar patihedin bashqa bir nerse oqumaydu.

3) imam jehri oqulidighan namazlarda qiraetni jehren oquydu. Mexpi oqulidighan namazlarda bolsa qiraetni mexpi oquydu.

4) imamning namazni sünnetke uyghun halda yénik oqushi sünnettur. Chünki iqtida qilghuchilarning arisida ajiz, küchsiz we hajatmen kishiler bolishi mumkin.

5) namazni yénik oqush bolsa patihedin keyin oqulidighan süre zemde qisqa oqush dégen bolup, ruku, sejde we ruku bilen sejde arisida teltüküs ruslinishqa oxshash ishlarda bolsa köngül rahatliki bilen tedil erkanlirigha raye qilghan halda oqush we namazgha dexli yetküdek derijide tiz oqumasliqi kérek. Bügünki künde bir qisim imamlar bilen bezi kishilarning namazda chépip tuxu dan yégendek aldirap oqughan namazliri bolsa batil bolup, sheretning körsetmisige uyghun emes. Démekki, namazda xushu we xuzu bolmisa u namaz batil bolup, uningdin kütülgen meqset emelge ashmaydu.

390.sual: imamgha iqtida qilghan jamaetning qilidighan ishliri

1) imamgha iqtida qilghuchilar namazdiki heriketlerde imamgha egiship imam rukugha barghandin keyin ruku qilidu. Imam rukudin béshini kötergendin keyin umu béshini rukudin kötiridu. Imam sejde qilghandin keyin sejde qilidu... Namaz tügigüchilik imamgha egishidu. Mesilen: imam salam bergendin keyin, iqtida qilghuchilar salam béridu. Iqtida qilghuchilarning imamdin burun yaki uning bilen birlikte heriket qilishi haramdur.

2) imamgha iqtida qilghuchi bolsa hemishe süre patihenila oquydu.

3) bir kichik bala yene biri ayal kishi bolghan teqdirdimu ikki kishi jamaet bolidu. Shunga siz namazni jamaet bilen oqumaqchi bolghiningizda yéningizda bashqa bir kishi bolsa biringlar aldigha ötüp imam bolsun, iqtida qilghuchi bolsa imamning ong teripide uning bilen teng tursun. Ikkinglarcha iqtida qilish üçün bashqa bir kishi kelgende, iqtida qilghuchilarning arqigha chikinip yéngi iqtida qilghan kishi bilen birlikte bir sep bolishi, imamningmu sepnig otturisida turushi lazim.

4) eger iqtida qilghuchilar bu hökümni bilmise, biri imamning ong yénida, yene biri sol yénida tursa ularning bir sep bolishi üçün imam ularning qolidin tutup arqigha chiqirip qoyidu.

5) eger iqtida qilghuchi imamning ayali yaki singlisigha oxshash ayal kishi bolsa, uning imamning ong teripide emes arqisida turushi kérek.

6) kim imamning bir rek'etige yétishelgen bolsa jamaet bilen oqulghan namazning pezilitini tapqan bolidu. Emma imamgha yétishelmigen qismini imam salam béríp bolghandin keyin toluqliwalidu. Yeni imam namazni tügitip salam bergende (eger sizning namazingiz kam qalghan bolsa) siz salam bermestin qep qalghan rek'etlerni toluqliwélis

üchün orningizdin turisiz.

7) bir kishining sepning kéynide yalghuz turup namaz oqushi jaiz bolmaydu. Shunga bir kishi jamaet bilen namaz oqush üchün kelse, biraq sep toshup ketken bolup, septe sighalghudek bir yer tapalmisa, astaghina barawer turush üchün axirqi septin bir kishini arqigha tartip uning bilen birlikte yéngi bir sep tüzüp namaz oquydu. Chünki imamning arqisida yalghuz turup namaz oqughan kishining namizi batildur.

391.sual: imam bolidighan ademde tépilishi lazim bolghan shertler

- 1.imam bolidighan ademning musulman bolushi sherittur.
2. Balaghetke yetken bolushi lazim.
3. Er kishi bolushi lazim.
4. Üzri dep qarilidighan ishlardin xali bolushi lazim.
5. Namazning shert we perzlrinde imam bolidighan ademning ehwalı iqtida qilidighan ademning ehwalidin yuqiri yaki barawer bolushi lazim.

392.sual: iqtida qilish toghra bolidighan we bolmaydighan ademler

1) ayetlerni yaxshi oquydighan ademning ayetlerni yaxshi oquyalmaydighan ademge yaki kikech ademge, üstide kiyim bar ademning üstide kiyim yoq ademge, namazni isharet qilmay oquydighan ademning namazni isharet qilip oquydighan ademge we namazni olturup isharet qilip oquydighan ademning namazni yétip turup isharet qilip oquydighan ademge iqtida qilishi toghra emestur.

2)taharet alghan ademning teyemmum qilghan ademge iqtida qilishi toghridur.

3)putlirini su bilen yughan ademning, ayaqlirigha yaki téngiqlirigha mes'hi qilghan ademge iqtida qilishi toghridur.

4) namazni öre turup oqughan ademning namazni olturup oqughan ademge iqtida qilishi toghridur.

393.sual: imamgha iqtida qilidighan ademler hazirlashqa tégishlik shertler we imamgha egishish

1. Iqtida qilidighan adem namaz oqushni niyet qilish bilen bille imamgha iqtida qilishinimu niyet qilishi lazim.

2. Iqtida qilghan adem namazda imamning aldida turmasliqi lazim.

3. Imam oqumaqchi bolghan perz namaz bilen iqtida qilghan adem oqumaqchi bolghan perz namaz bashqa bashqa namaz bolmasliqi lazim.

4. Imam kéchikip qalmasliqi lazim.
5. Imam bilen uninggha iqtida qilghan adem hökmen bolsimu bir yerde turush lazim.
6. Iqtida qilghuchining étiqadi boyiche imamdin imamning namizini buzidighan birer ish körilmesliki lazim. Imamning namizining buzulup kétishi bilen imamgha iqtida qilghan adamlarning namizining buzulup kétishining hökmi nurghunlighan sahabiler we tabinlerdin riwayet qilin'ghandur.

394.sual: jamaet bilen imamning bir yerde turushigha munasiwetlik mesililer

- 1)namaz chölde yaki chong bir qoruda oqulghan we imam bilen iqtida qilghuchilarning ariliqida eng az ikki sep patqudek yer bosh qalghan bolsa, bu halette imamning keynide turup imamgha iqtida qilghan adamlarning qilghan iqtidasi toghra bolmighan bolidu.
- 2) imam bilen iqtida qilghuchilarning ariliqida harwa ötelgidek keng yol bolghan we sepler bir birige yéqin bolmighan yaki kichik qiyiq mangalghudek ériq bolghan yaki imamning olturup qopqanlirini bilgili bolmaydighan derijide tusap turidighan tam bolghan bolsa, bu halette imamning keynide turup imamgha iqtida qilghan adamlarning qilghan iqtidasi toghra bolmighan bolidu.
- 3)bir mesjidning hemme yiri bir orun hésaplinidu. Shuning üçün mesjidning ichide imam bilen iqtida qilghuchining ariliqida bosh tashlinip qalghan yer iqtida qilishning toghra bolishigha tesir yetküzelmeydu.
- 4) eger namaz mesjiddin bashqa dukandek yaki öydek bir yerde oqulghan we sepler bir birige yéqin turghan bolsa, bu yer xuddi mesjidke oxshash bir orun hésaplinidu. Imamgha qilin'ghan iqtida toghra bolghan bolidu.

395.sual: imamgha iqtida qilghan ademning bliwilishi zörür bolghan mesililer

- 1)imamgha iqtida qilghan ademning imamigha namazning perzlriride we wajiplitirida kéchikmestin egishishi wajiptur.
- 2)eger imamgha egishish ishigha bashqa bir wajip duch kélip qalsa, u wajipni tashlap qoymaydu. Eksiche u wajipnimu qilidu, andin imamgha egishishni dawamalshturidu. Chünki bir wajip ishni qilghanliq imamgha egishishni tashlap qoyghanliq hésaplanmaydu. Peqet uni kéchiktürüp qoyghanliq hésaplinidu
- 3) imamgha iqtida qilghan adem etteheyyatuni oqup bolghiche imam üçinchi reketke turup ketken bolsa, u adem etteheyyatuni oquydu, andin üçinchi reketke qopidu. Chünki etteheyyatuni oqush wajiptur.
- 4) eger u etteheyyatuni axirghiche oqup bolmastin imam bilen bille turup ketken

bolsimu namizi toghra bolghan bolidu.

5) iqtida qilghan adem durut we dualarni oqup bolushtin ilgiri imam salam bergen bolsa, imamgha egiship imam bilen bille salam béridu. Chünki durut we dualarni oqush sünnettur.

6) iqtida qilghan adem rukuda yaki sejdide éytidighan tesbihlerni üç qétim éytishtin burun imam rukudin yaki sejdidin béshini kótirse, u ademning imamgha egishishi lazim.

7) iqtida qilghan adem béshini rukudin yaki sejdidin imamdin burun kótirip qalsa, qayta rukugha yaki sejdige bérishi lazim. U, bundaq qilish bilen rukuni yaki sejdini ikki qétim qilghan hésaplinip qalmaydu.

396.sual: jamaetning imamdin kiyin qilidighan ishlari

1. Jamaet ettiheyatuni oqup bolmastin imam salam bergen bolsa , jamaet imamgha egeshmestini ettiheyatuni toluq oqup bolup andin salam biridu. Chünki ettiheyatuni oqush herkim üçün wajip.

2. Jamaet allahumme selli we barik durudlirini oqup bolmastin imam salam bergen bolsa , jamaet durudni terik qilidu we imam bilen birlikte salam birip namazdin chiqidu.

3. Ikki rikettin köp namazlarning ikkinchi rikitidin kiyinki olturushta imam, jamaet ettiheyatuni oqup bolmastin 3- riketke qopup ketken bolsa , jamaet ettiheyatuni oqup andin imamgha egishidu.

4. Jamaet rukuda yaki sejdide üç qitim tesbih eytip bolghichilik imam turup ketse, jamaet imam bilen birge turidu.

5. Imam ikki sejdidin kiyin yene bir sejde qilmaqchi bolsa , jamaet uninggha egeshmeydu.

6. Imam namazning axirdiki olturushta olturmastin turup ketse , jamaet turmaydu. Belki imamni kütidu. Eger turup ketse ularning namizi buzulidu.

7. Jamaet ettiheyatuni oqup bolup imamdin burun salam birip namazdin chiqsimu ularning namizi durus bolidu , biraq mekruhluq bilen ada tapidu.

397.sual: imam qilmisa jamaetmu qilmaydighan ishlar

1. Terawih namizning axirqi rekitide imam qunut duasini oqushni untup ruku qilsa , jamaetmu oqumastin ruku qilidu.

2. Imam seydi sehwi qilmisa jamaetmu qilmaydu.

3. Imam tilawet sejdisi qilmisa jamaetmu qilmaydu.

4. Imam hiyit namazlirining artuq tekbirlirini iyitmisa jamaetmu iyitmaydu.

5. Imam töt reketlik namazning ikkinchi rekitide olturmisa , jamaetmu olturmaydu.

398.sual: imam qilmisimu jamaet qilidighan ishlar

1. Namaz bashlash tekbirliride qollarni kótürüş.

2. Sana oqush.

3. Rukugha igilishte tekbir iytish.
4. Sejdilerge barghanda we uningdin turghanda tekbir iytish.
5. Ruku we sejdilerde tesbih iytish.
6. Imam semallahu limen hemide dimisimu , jamaet rebbena we lekelhemdu, diyish.
7. Tehiyyat duasini bashqa dua we durudlar bilen toluq oqush.
8. Namazdin kiyin salam birish.
9. Qurban hiytning teshriq tekblririni iytish.

399.sual: mesjidlerge birishta biliwilishqa tigishlik mesililer

mesjidler allah taalaning öyliridur. Mesjidler ularni hörmetlesh we ulughlash yüzisidin allah taalaning öyliri dep allah taalagha nisbet birilidu. Mesjidlerge barghanda raye qilish lazim bolghan bezi hökümler bar.

1)mesjidlerni hörmetlesh we ularni ulughlash ularda ibadet qilish, ularni her xil paskina , nijis nersilerdin , betbuy puraqlardin pak tutush we ularda yaman söz, soda sitiq qilishtin saqlinish bilen bolidu.

2)eger kichik balilarning we saranglarning mesjidni nijis we paskina qilib qoyush ihtimali küchlük bolsa ularni mesjidke ilip kirish haramdur.

3)mesjidlarning ishiklrini üzrisiz qulup silip taqap qoyush mekruhtur.

4) samsaq, piyaz yaki shuninggha oxshash yirginchilik puraydighan nersilerni yigen bolsingiz sizdin shu puraqa yoqalmighuche mesjidke kirip namaz oquwatqanlarni baram qilmasliqingiz kérek.

5) mesjidke kelgen ademler özlirining kiyim kücheklirining we tenlirining pakize bolushigha diqqet qilishi lazim.

6)mesjidke kirgen waqtingizda töwendiki duani oqung: bismillahi wesselamu ela resulullah allahumme meghpirliy zunubi weptehliy ebwabe rehmetike (allahning nami we resulullahqa amanliq tilesh bilen kirimen. I allah gunahlimni meghpiret qilghin, manga rehmet ishkingni échwatqin). Arqisidin peyghember eleyhissalamgha durud eyting. Kirgende ong putingiz bilen kiring. Chiqqanda sol putingiz bilen chiqing we chiqiwétip töwendiki duani oqung: bismillahi wesselamu ela resulullah allahumme meghpirliy zunubi weptehliy ebwabe pezlike (allahning nami we resulullahqa amanliq tilesh bilen kirimen. I allah gunahlimni meghpiret qilghin, manga pezli - németliringning ishikini échiwetkin). Arqisidin peyghember eleyhissalamgha durud eyting.

Mesjidlarning ichide peziliti eng yuqiri mesjid haram mesjididur. Uningdin qalsa, medinidiki peyghember eleyhissalamning mesjididur. Uningdin qalsa, eqsa mesjididur. Uningdin qalsa, quba mesjididur. Uningdin qalsa, eng burun sélin'ghan mesjidtur. Uningdin qalsa, eng köp adem séghidighan eng chong mesjidlerdur. Likin bundaq chong mesjidlarning ichidinmu peziliti eng yuqrisi bolsa, eng burun sélin'ghan mesjidtur.

400. Sual: mesjidke k r shning edepliri

1. Kemterlik bilen allah taalaning  yige kirish.
2. Mesjid ke kirgending kiyin olturmastin ikki reket namaz oqush.
3. Sawapning köprek bolushi  ch n mesjid ke salmaq qedem bilen bérish.
4. Jamaet bilen namaz bashlan'ghuchilik qiblige qarap edep bilen olturup allah taalaning zikri bilen meshghul bolush.  zrisiz halda putlirini her terepke sunup olturushtin , mesjidning qible t migha y linip yaki tamgha y qin yerde qiblige keynini, jamaetke aldini qilip olturushtin, allahning zikridin gheyri sözlerni yeni dunya sözini qilishtin saqlinish lazim. Ibni mes'ud reziyellahu enhu jamaetning bamd t namizining ezan bilan tekbiiri ariliqida mesjidning qible t migha yölinip olturghanliqini k r p: "perishtilerning namizining aldida turuwalmanglar!" d di. (elkebir8943)
5. Her qandaq chong kichik gunahlar  ch n tewbini yingilash.
6. Namazda turghanda sepni tüzesh, bosh orunlarni toldurush.
7. Namazgha chirayliq kiyinip birish.

Yettinchi bap. Namazning türliri

401. Sual: namazning türliri

namaz  ch t rge b linidu:

1. Perz namazlar- bu, her bir ademning özige perz qilin'ghan namaz bolup her bir adem  zi oqumisa bolmaydighan namazlardur. Bular besh wax namaz we jume namazliridin ibarettur. Jamaet  stige perz qilin'ghan namazlar bolsa, awam xelq ichidin bir türküm adem ada qilsa qalghanlardin uni ada qilish mes'uliyiti k t r l p kitidighan, eger u bir türküm kishilermu uni ada qilmisa, pütün awam xelq gunahkar bolidighan perz namazdur. U bolsa, jinaze namizidur.
2. Wajip namazlar- bu, witir namizigha we bashlap bolghandin k yin, toluq oqup bolmayla buzuwatqan neple namazning qazasini qilishqa oxshash, uni ada qilishni buyrup kelgen buyruq perz namazlarni ada qilishqa, buyruqtin ajizraq we sünnet namazlarni ada qilshiqa buyrup kelgen, buyruqtin küchlükrek bolghan namazlardur.
3. sünnet namazlar- bu, sünnet namaz we tekitlen'gen sünnet namaz dep ikkige ayrilidu.

402. Sual: besh waqit namazning buyrulush sewebi

bir k che kündüzde besh waqit namaz bolup, janabi allah bu namazlarni musulmanlarning köngüllirini yighishi we uning bilen dillirini paklishi, hemmidin ulugh we katta allah bilen küchlük ala e baghlishi we dawamliq allahni yad qilip turishi  ch n perz qilghan. Bu ala ining lezzitini m minlerdin bashqisi bilelmiginidek, iman we ibadetning

halawitinimu mutteqiylerdin bashqisi tétiyalmaydu. Bu namazlarni layiqida ada qilghan kishilerni allahning jennetke kirgüzidighanliqigha wedisi bolup, bu namazlarni oqumighanlarga wedisi yoqtur. Bu xil kishilerni xalisa azabqa duchar qilidu. Xalsa epu qilidu. Chünki bu namazlar ada qilish jehette besh waqit bolsimu, ejri we sawabqa kelgende birge on hésabigha asasen ellik waqit namazning sawabi bérilidu.

403. Sual: besh waqit namazning perzi we uning hökmi

besh waqit namazning ichide perz we sünnet namazlar bolup, perzler bolsa, uning rek'et sani bamdatta ikki, namaz shamda üç, pishin, namaz diger we namaz xuptende töt rek'ettin bolup, bir kéche - kündüzde jem'i on yette rek'ettur. Ada qilghan insanlar sawabqa irishidighan, oqumighanlar jazalinidighan namazlar mana mushu perz namazlar bolup, qur'an kerimde peyr qilin'ghanliqigha dair uchuq delil (yeni ayet) bolghan namazlar perz namazlardur.

404. Sual: besh waqit namazning sünniti we uning hökmi

sünnet namazlar bolsa, bularning omumi on ikki rek'et bolup, pishinde alte rek'et, bamat , namaz sham we xuptende ikki rek'et sünnet namizi bardur. Bu namazlarni oqughanlar sawabqa irishidu, allahqa yéqinlishidu, lékin oqumighanlar, (qiyamette) azapqa duchar bolmaydu. Shundaqtimu resulullah eleyhissalam biz üçün eng yaxshi ülgé bolghanliqtin sünnetlernimu oqushimiz, peyghember eleyhissalamning izidin méngishimiz kérek. Chünki, janabi allah bizni shundaq qilishqa buyrup mundaq deydu: " peyghember silerge bergenni élinglar, peyghember chekligen nersidin cheklininglar, allah tin qorqunglar, heqiqeten allahning azabi qattiqtur", (heshir sürisi 7 - ayet)

405. Sual: bamatning sünnitining peziliti we qandaq oqulidighanliqi

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: bamatning ikki rek'et sünniti dunya we dunyadi barliq nersilerdin yaxshidur. (muslim: 725)

aishe reziyellahu enhadin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem bamat namizining ezan - tekbirining ariliqida bamatning ikki rek'et sünnitini yenggil oquytti. (buxari: 619)

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: bamatning ikki rek'et sünnitini (waqtida) oquyalmighanlar kün chiqqandin kéyin oqusun!. (tirmizi: 423)

bamatning ikki reket sünniti resulullah eleyhissalam hetta seperdimu dawamlıq oqughan we tekitligen bir sünnettur.

Namazning shertlirini hazirlap bolghandin kéyin, taharet bilen pakiz yerge barimiz. Eger yerning pakiz bolmasliq éhtimali bolsa, jaynamaz ishlitimiz. Jaynamazning yónilishini qiblige qaritip sélip, uning üstige kélip, qiblige yüzlen'gen halda tüptüz öre turup ichimizde allah raziliqi üçün dep " bamat " namizining ikki rek'et sünnitini oqushqa niyet qildim

dep niyet qilimiz we allah ekber dep tekbir éytip ikki qolimizni ikki qulaqning barawiride kötürimiz. Alqanlarni qiblige qaritimiz. (ayallar tekbirde ikki qolini ikki mürisigiche kötüridu. Alqanlirini erlerge oxshash qiblige qaritidu). Tekbir éytip bolghandin qollirimizni chüshürüp kindikimizning astigha qoyup qol baghlap turimiz, yeni ong qolimizning alqinini sol qolimizning alqinining dümbisi üstige élip, ong qolimizning bash we chimiltaq barmaqliri bilen sol qolimizning béghishini tutimiz. (ayallar qiyamda turghanda, qollirini kökreklirining üstige qoyup turidu. Ong qolini sol qolining üstige qoyidu. Közlirini sejdigahqa qaritip, putlirini him jüpleshtüridu, tizliri tik turidu). Er we ayal herqandaq kishi qiyamda turghanda közler sejdigahqa qarap turidu, ong solgha yaki yoqiri töwen'ge qarashqa bolmaydu. Shundaqla közlerni yumuwélisqimu bolmaydu. Ikki putning ariliqi töt barmaq sighthudek kenglikte ochuq qaldurilidu. Tizlarni egmestin tik tutimiz, bash gewde ong solgha tewrenmestin sanggilap turidu. Andin sana oquymiz, euzu, bismillah kelimirini dep bolghandin kiýin süre patiheni ichingizde oqup uninggha bir süre qoshup oquysiz. Andin rukugha igilisiz, rukuda üç qitim subhane rebbiyel eziyim deysiz, rukudin turghanda semallahu limen hemide rebbena lekelhedu hemden kesiren teyyiben mubareken piyhi dep andin sejdige barisiz, sejdide üç qitim subhane rebbiyel ela deysiz. Ikki sejde arliqida allahummeghipirli werhemni weapiyni wehdini werzuqni digen tesbihni eytisiz hem eytip bolghidek miqdarda olturisiz. Andin ikkinchi reketke turisiz. Ikkinchi riketke turghanda sana oqumaysiz. Bismillah kelimisni dep , patihege ötüsiz. Qalghan tertipliri birinchi riketke oxshashtur. Ikkinchi reketning sejdigidin kiýin olturup ettiheyatu, allahumme selli, barik, rebbena qatarliq dua durutlarni oqup bolup andin ong, sol tereplerge salam birip namazdin chiqisiz.

406. Sual: bamdatning perzi

ikki rek'et sünnet namazni oqup bolghandin kéyin, ikki rek'et perzni oquysiz. Bamdat namazining perzining oqulishimu, xuddi uning sünnitining oqulishigha oxshashtur. Peqet niyet perqliq bolidu. Chünki sünnetke sünnet, perzge perz dep niyet qilish kérek. Yene bir perqi shuki, bamdat namazining perzini oqush aldida erler üçün tekbir éytish sünnettur. Bu ikki rek'ette qiraetni uzunraq we ünlük oquysiz. Shübhisizki, siz bu namazda islamning ulugh bir din ikenlikini hés qilisiz, qarangghu bir waqitta qur'anning halawitini tétiyalaysiz. Shuning bilen siz yéngi küningizni rehmet tiligen, hemdu sana éytqan we rohingizni nurlandurup dawamliq rehmet qilghuchi allahning bamdat waqtidiki chaqiriqi astida mewjut bolghan we ichingizni yorutqan ilahiy nularni qolgha keltürgen halda qarshi alisiz.

Birinchi rek'etning ikkinchi sejdigidin kéyin üre turisiz, andin " bismillahir rehmanir rehiyim* " deysiz we arqisidin süre patihe bilen birge qur'andin iqtidaringiznng yétishche oquysiz, andin "allahu ekber" dep tekbir éytqan halda ruku qilisiz, sejde qilisiz we birinchi rek'ette néme ish qilghan bolsingiz öz eynisini qilisiz. Ikkinchi sejde tügigendin kéyin olturursiz. Olturghanda sol putingizni yerge qoyup uning üstide olturisiz. Ong putingizning

uchini qiblige qaratqan halette ong qolingizni ong tizingizning üstide, sol qolingizni sol tizingizning üstide qoyup isharet we bash barmiqlingizdin bashqa barmaqliringizni bir - birge yéqin tutqan halda olturghandin kéyn ettehiyyatuni oquysiz, resulullah eleyhissalamgha durut yollaysiz. Ettehiyyatuni oqup, uningdin kéyn xalighiningizche dua qilip bolghandin kéyn, salam bérish arqiliq namazdin chiqisiz. Salam birishte yüzingizni essalamu eleykum we rehmetulla dégen halette ong terepke qaritisiz, andin yene essalamu eleykum we rehmetulla dégen halette yüzingizni sol terepke qaritisiz.

Shuning bilen namaz tügigen we axirlashqan bolidu. Salam birip namazdin chiqqandin kéyn, peyghember eleyhissalamdin neqil qilin'ghan dua tékistliri bilen dua qilish lazim. Musulmanlarning, peyghember eleyhissalamning sünnitige emel qilish, resulullah eleyhissalamning iz basari bolush üçün uningdin neqil qilin'ghan dua tékistlirini yadqa élishi we u dualar bilen dua qilishi sünnettur.

407. Sual: bamdatning peziliti

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki bamdat namizini oqusa, u kishi alle taalaning himayiside bolidu, alle taala silerdin öz himayisidiki kishi toghruluq hésab élip qalmisun. (tirmizi: 2164)

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki bamdat namizini jamaet bilen oqup, andin kéyn kün chiqquche alle taalagha zikri éytip, kün chiqqandin kéyn ikki rek'et zuha (chashgah waqti) namizi oqusa, u kishige hej we ömre qilghanning sawabi toluq bérilidu. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem: hej we ömrining sawabi toluq bérilidu dégen kelimini üç qétim tekrlighan. (tirmizi: 586)

408. Sual: pishin namizi

kündüzning yérimidin kéyn insan'gha qiliwatqan ishi tüpeyli harghinliq we charchash peyda bolidu. Shuning bilen kishi rohini tinchlanduridighan bir ishqa muhtaj bolup, pishin namizi oqushqa tutush qilidu we bedinining aktipchanliqini yéngidin peyda qilish üçün taharet alidu, andin qiblige aldini qilghan halda perwerdigari bilen xaliy qalidu we söyümlük yaratquchisi bilen mexpiy dertlishish bilen bolup kétép özining harghinliqini untup kétédu, rohiy jehettin aktipchanliqini qaytidin peyda qilghandin kéyn naxoshluqtin qutulghan halda namazni tögtidu we xizmitige burunqidinmu bekrek küchlük we chin irade bilen qaytidu.

Pishin namizida perzdin burun oqulidighan töt rek'et sünnetni oqup bolghandin kéyn töt rek'et perzni oquysiz, andin sünniti muekkide bolghan ikki rek'et sünnetni oquysiz. Meyli imam bolung, meyli iqtida qilghuchi bolung we meyli yalghuz namaz oqung pishin namizining hemmiside qiraetni ichingizde mexpiy oquysiz.

409. Sual: töt rek'etlik namaz qandaq oqulidu?

Biz yuqirida ikki rek'et oqulidighan bamdat namizini tepsli tonushturup öttuq. Eger siz

uni yaxshi ügen'gen bolsingiz qalghan namazlarni üginishingiz ongay bolidu. Eger namaz pishin, namaz diger we xupten'ge oxshash töt rek'ettin oqulidighan namaz bolsa awwalqi ikki rek'etni oqup bolghandin keyin birinchi teshehhudqa olturisiz, andin ettehiyyatuni oquysiz, andin orningizdin turup, ong qolingizni sol qolingizning üstige qoyisiz we namazni dawamlashturisiz, shuning bilen üchinchi we tötinchi rek'etni oquysiz, bu ikki rek'ette süre patihenila oquysiz. Tötinchi rek'et tügigendin keyin, teshehhudqa olturup ettehiyyatuni durutlar bilen qoshup oqughandin keyin xalighan dualiringizni qilsingiz, andin namingizni salam bilen tügitisiz. Perzni tügutip bolghandin keyin ikki rek'et sünnetni oquysiz shuning bilen pishin namizi tügeydu.

410. Sual: pishinning sünnitining peziliti

abdullah ibni saib reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem peshinning perzidin burun, kün egilgendin keyin töt rek'et namaz oquytti we bu heqte: bu, (bendilerning emeli asman'gha örlishi üçün) asmanning derwaziliri echilidighan bir waqit, bu waqitta meningmu bir yaxshi emelim asman'gha örlisiken deymen, deytti. (tirmizi: 478)

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki on ikki rek'et sünnetni dawamlıq oqusa, alle uninggha jennette bir öy bina qilidu. Ular: peshindin burun töt rek'et, peshindin keyin ikki rek'et, shamdin keyin ikki rek'et, xuptendin keyin ikki rek'et we bamdattin burun ikki rek'ettur. (tirmizi: 414)

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki peshinning perzidin burun töt rek'et, perzidin keyin töt rek'et sünnet oqusa, alle uninggha dozaxni haram qilidu. (tirmizi: 427, 428)

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: peshinning perzidin burun (her ikki rek'etning ariliqida salam bermestin, ulap) oqulghan töt rek'et namaz üçün asmanning derwaziliri echilidu. (ebu dawud: 1270)

411. Sual: namaz esrining oqulushi

namazdiger töt rek'et bolup, pishinni oqughandek oquysiz. Ewwelqi rek'ette patihe sürisi bilen birge bir süre oqughandin keyin ewwelqi teshehhudqa olturisiz, andin axirqi ikki rek'etni oquysiz. Biraq bu ikki rek'ette süre patihenila oquysiz, tötinchi rek'etni oqup bolghandin keyin axirqi teshehhudqa olturisiz, andin salam bilen tügitisiz. Namazdigerdiki qiraet bolsa hemme rek'ette mexpi oqulidu we namazdigerdin keyin kün kirip ketküchilik namaz oqush (qandaq namaz bolishidin qet'i nezer) mekruhtur.

412. Sual: namaz esrining sünnitining peziliti

emma namazdigerning sünnetlirige kelsek, namazdigerning dawamlıq oqulidighan tekitlen'gen bir sünniti yoq. Biraq perzdin burun oqulidighan töt rek'et sünnet bolup, hediste buni oqushni tekitleydighan riwayetler bar. Bu namaz bezide ikki rek'et halette

oqulidu.

Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: esirning perzidin burun töt rek'et namaz oqughan kishige alle rehmet qilsun! (tirmizi: 430)

413. Sual: namaz esirning peziliti

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: aranglarda kéchining perishtiliri bilen kündüzning perishtiliri nöwet bilen almiship turidu, ular bamdats namizi bilan esir namizi waqtida jem bolidu. Andin kéchisi silarning aranglarda bolghan perishtiler (etigende) asman'gha örleydu. Alle taala bendilirining ehwalini perishtilerdin obdanraq bilip turup ulardin: "méning bendilirim qandaq halette qaldi?" dep soraydu. Ular jawab béríp: "biz yétip barghanda, ular namaz oquwatqan iken, biz qaytqandimu namaz oqup qaldi" deydu. (buxari: 555)

ebu bekri ibni umare ibni rüeybe dadisidin riwayet qiliduki, u peyghember sellellahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighan: her qandaq bir kishi kün chiqishtin burunqi we kün pétishtin burunqi namazni, yeni bamdats we esir namizini oqusa, u kishi hergizmu dozaxqa kirmeydu. Besrelik bir kishi umare reziyellahu enhudin: sen bu gepni resulullah (sellellahu eleyhi wesellem) din anglidingmu? Dep sorighan idi, u: hee, men resulullahtin anglidim, dédi. Andin u kishi: guwahliq bérimenki, menmu resulullah sellellahu eleyhi wesellemning heqiqeten shundaq dégenlikini anglighan idim, dédi. (muslim: 634)

414. Sual: namaz shamning oqulushi

namaz shamning perzi üç rek'et bolup, ewwelqi ikki rek'ette qiraetni jeheren (ünlük) oqughandin kéyn ewwelqi teshehhudqa olturisiz. Teshehhuttin kéyn orningizdin turup üçinchi rek'ette peqetla süre fatiheni mexpi oqughandin kéyn rukugha barisiz, andin sejde qilisiz we ikkinchi sejdidin kéyn axirqi teshehhudqa olturisiz. Bu teshehhutta bolsa bashqa namazlardikige oxshashla ettehiyyatuni durutlar bilen birlikte oqup xalighiningizche dua qilghandin kéyn salam bilen namazdin chiqisiz. Perizni tügitip bolghandin kéyn tekitlen'gen sünnetlerdin biri bolghan ikki rek'et sünnet namizi oquysiz. Shuning bilen namaz sham axirlashqan bolidu.

415. Sual: sünnet namazlarning peziliti

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki on ikki rek'et sünnetni dawamlıq oqusa, alle uninggha jennette bir öy bina qilidu. Ular: péshindin burun töt rek'et, péshindin kéyn ikki rek'et, shamdin kéyn ikki rek'et, xuptendin kéyn ikki rek'et we bamdattin burun ikki rek'ettur. (tirmizi: 414)

416. Sual: namazda qiraetning qandaq qilinidighanliqi

sünnet namazlarning hemmisi qiraet mexpi oqulidu. Qiraet jehren oqulidighan yerler bolsa bamdatsning ikki rek'et perzi, namaz shamning we xuptenning perzlrining ewwelqi

ikki rek'etliri bolup, qalghan perzlerde qiraet mexpi oqulidu.

417. Sual: xupten namizining oqulushi

xuptenning perzi töt rek'et bolup, ewwelqi ikki rek'ette qiraetni jehren oqughandin bashqa, tamamen pishinnng perzini qandaq oqughan bolsingiz shundaq oquysiz. Perz tügigendin kéyin tekitlen'gen sünnetlerdin biri bolghan ikki rek'et sünnet namizi oquysiz. Emma xuptenning perzini oqushtin burunqi sünnetke kelsek, ikki we yaki töt rek'et nepli namaz oqusingiz bolidu. Xupten namizini witri namizini oqush bilen axirlashturisiz.

418. Sual: xupten namizining peziliti

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki xupten namizini 40 kün jamaet bilen mesjidte oqusa we her küni birinchi rek'itige ülgürse, alle taala u kishini (jehennem) otidin azad qilidu. (ibni maje: 798)

malik mundaq deydu: seid ibni museyyeb mundaq deytti: qedir kéchiside xupten namizini jamaet bilen oqughan kishi, shu kéchidiki nésiwisini alghan bolidu. (malik riwayet qilghan)

419. Sual: besh wax namazning sünnetlirining ehmiyiti

1. Besh wax namazning sünnetlirini oqush peyghember eleyhsalamgha emeliy rewishte egeshenlikur.

2. Besh wax namazning sünnetlirini oqush jennette qesirge ige bolushning yolidur.

3. Besh wax namazning sünnetlirini oqush allah taalagha itaet qilghanliqtur.

4. Besh wax namazning sünnetlirini ada qilish musulmanning emellirining zapisidur.

5. Besh wax namazning sünnetliri, perizni ada qilishtiki nuqsanlarni toluqlaydu.

Ebu hureyre reziyellahu enhu mundaq dédi: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighan idim: qiyamet küni bendining emelliridin birinchi bolup sorilidighini namazdur. Eger u ademning namizi kamil bolghan bolsa qutulidu we nijat tapidu. Undaq bolmisa, pushayman qilidu we ziyan tartidu. Eger perzdin bir nerse kémiyip qalsa, alle taala: bendemning neple ibaditige qarap béqinglar! Deydu. U bendining neple ibaditi bolsa, uning bilen perzdin kémiyip qalghan yerliri toluqlinidu. Shuning bilen, bendining qalghan emellirining sürüshtürmisimu mushu rewish boyiche dawamlashidu. (tirmizi: 413)

6. besh wax namazning sünnetlirini ada qilmasliq, peyghember eleyhissalamning yolidin we uning muhebbitidin yüz örügenlik bolup qilish qorqunchisi bar.

420. Sual: witri namizining hökmi we oqulushi

witrining menisi yalghuz dégen bolup, buning rek'etliri bolsa namaz shamgha oxshash birlikte oqulidighan üç, besh we yette rek'ettur. Chünki namaz shammu birlikte oqulidighan üç rek'et namazning ismidur. Witir namizini oqush wajibtur. U, xuptendin kéyin oqulidu. Witir namizi adette jamaet bolmay yalghuz halda oqulidu. Ramizanda

terawih namizidin keyin jamaet bilen oqulidu. Witir namizi ramizandin bashqa waqitlarda jamaet bolup oqush mekruhtur.

Witri tekittlen'gen sunnetlerdin bir sunnettur. Hetta bezi imamlarning (nupuzluq alimlar) k6z qarishiche bolsa wajibtur. Witri eng az bir rek'et bolup, eng k6p bolsa on'6ch rek'ettur. L6kin hazir musulmanlar oqup kelginige oxshash 6ch rek'et oqush kamaletke y6qin bolghinidur.

Peyghember eleyhissalam witrni 6ch rek'et oqughan waqitlirida birinchi rek'ette patihedin keyin " sebbihismi rebbikel ele ni, ikkinchi rek'ette "qulya eyyuhel kapidun "ni we 6chinchi rek'ette bolsa "qulhuwellahu ehed " we muewwizeteyn deyilidighan "peleq we nas s6rilirni" ni oquytti.

Witrining waqti bolsa, xuptenning axirqi waqtidin tartip k6chining axirisi bolghan tang atquchilikdur. Witir namizi, k6che namizining eng axirida oqulidighan , 6ch rek'et namaz bolup, arisida salam bermestin ikkinchi rek'ettin keyin rukugha birip, 6chinchi rek'ette rukudin burun qunut duasini oquymiz. Witrining her rek'itide s6re patihe bilen birlikte yene bir s6re oquymiz. Qunut duasini oqumaqchi bolghanda tekbir 6ytqandin keyin dua qilidu. Qunutta t6wendiki duani oquydu:

" . Allahumme inna neste iynuke wenesteghpiruke wenestehdiyke wenuminu bike wentewwabu ileyke wene tewekkelu eleyke wenusni eleykel xeyri neshkuruke wela nekpuruke weneileu wenetruku men yepjuruke allahumme iyyake nebudu weleke nuselli wenesjudu weileyke nes'a wenehpidu nerjurementike wenexsha ezabike inne ezabike bilkuppari mulhiq.

Terjimisi i allah ! S6ningdin yadrem soraymiz, sendin meghpiret tileymiz, sanga ishinimiz, sanga tewekkul qilimiz, s6ni yaxshi teripler bilen medhiyileymiz, sanga sh6k6r qilimiz, nash6k6rl6k qilmaymiz we sanga asiqliq qilghandin y6z 6r6ymiz. I allah ! Sangila ibadet qilimiz, sen 6ch6nla namaz oquymiz we sejde qilimiz, s6ning raziliqinggha 6rishish 6ch6n tirishimiz we aldiraymiz, rhemitingni 6mit qilimiz we azabingdin qorqimiz. Heqiqeten s6ning azabing kuffarlarga yetk6chidur.

Witrni t6gitish bilen birge xuptenni t6getkinimizdek besh waqit namaz t6gigen bolidu. Musulmanning k6nd6zi we k6chisi mana mushundaq taet - ibadet, niyetni peqetla allah taalagha xas qilish bilen 6tidu. Shuning bilen u musulman oyghan'ghanda hemdu sana bilen k6nd6zni qarshi alghinidek oyqinimu hemdu sana, sh6k6r we dua bilen bashlaydu.

Kichiliri namaz oquyidighan yeni tehejjud namzi oquydighan ademning witr namizini kichisi tehejjud namzidin kiyn oqushi ewzeldur. Emma uxlap qilip kichide turushqa ishenche qilalmighan ademning witr namzini oqup bolup uxlighini yaxshi.

421. Sual:namazni toxtitish yaki keynige s6r6shni jaiz qilidighan sewebler

1) mal mülkinin oghurlinishidin ensirigen kishining (gerche mal) bashqilarning bolsimu namazni toxtitishi jaizdur.

2) oghridin, qaraqchidin, kelkündin qorqqan yolochning namaz waqtini keynige sürishi jaizdur.

3) qazini qaynap téship kétishidin yaki tamaqning köyüp kétishidin ensirigen ayal kishining namazni toxtitishi jaizdur.

4) qéchip kétiwatqan haywanni tutuwélip igisige qayturush üçün namazni toxtitish jaizdur.

5) namazda teriti qistap qalghan kishining, yéngidin taharet élip namazni qaytidin oqush üçün uni toxtitishi jaizdur.

6) nepli namazlarni oquwatqan kishining ata - anisidin birersining qandaqla bir ish üçün chaqirishi bilen uni toxtitishi jaizdur.

7) oghri yaki qaraqchining shepisini hés qilghan musapirning namizini toxtitishi jaizdur.

422. Sual: qaza bolup ketken namazlarning qazasini qilish

perz namazlarni oqushni öz waqtidin özrisiz kéchiktirwétish chong gunahlarning qataridindur. Namazni öz waqtidin kéchiktirwetken adem mundaq ikki xil gunah qilghan bolidu. Bir xili, namazni oqumighanning gunahi. Bu gunah namazning qazasini qilish bilen gerdendin chüshüp kétidu. Yene bir xili bolsa namazni öz waqtidin kéchiktirwetkenning gunahi. Bu gunah, peqet tewbe we istighpar éytish bilen kechürilidu. Ada qilish démek, qilishqa buyrulghan bir ishni, shu ish qilinshqa buyrulghan waqtida qilish démeaktur. Qaza démek, qilishqa buyrulghan bir ishni, u ishning waqtini ötküziwétip qilish démeaktur. Qayta qilish démek, ilgiri bir qétim qilghan bir ishni, u ishning waqtida yaki waqti ötkendin kéyin qayta yene bir qétim qilish démeaktur. Buning delil pakiti bolsa, alimlarning mesilen wajip ishtin birersining tashlinip qalghanliqi sewebi bilen haramgha yéqin mekruh halitide ada qilin'ghan her bir namazni öz waqtida yaki waqtidin kéyin qayta oqush wajiptur, dégen sözidur.

423. Sual: namazni öz waqtidin kéchiktürüp oqushqa özre bolalaydighan ishlar

namazni öz waqtidin kéchiktürüp oqushqa özre bolalaydighan bezi ishlar bolup ular töwendikilerdin ibaret.

1.düshmendin qorqushtur. Eger bir adem düshmendin qorqup namazni olturghan halette qible tereptin bashqa terepke qarap bolsimu oqushqa yaki qéchip turup bolsimu oqushqa qadir bolalmisa, namazni öz waqtidin kéchiktürüp oqusa bolidu.

2. Doxturning yaki séstiraning késellerning ehwalidin endishe qilishidur.

424. Sual: qaza bolup ketken namazni qandaq ada qilidighanliqi

toghrisidiki biliwilishqa tigishlik mesililer

1. Namazning qazasini, namaz oqush cheklen'gen üç waqittin bashqa hemme waqitta oqushqa bolidu. Qaza bolup ketken namazlarning qazasini oqushqa aldirash lazim.

2. Bir ademning qaza qiliwatqan namizi bek köp bolghan, u adem xutun baliwaqilirining ihtiyajlirini qamdap bérishke tirishishtek birer ish bilen aldirash bolsa, u namizining qazasini u ishtin bikar bolghanda imkaniyitining yétishiche qilsimu bolidu.

3. Üstidiki qaza namazlarni oqush neple namaz oqughandin yaxshidur. Likin qaza namazni oqush perz namazning aldi keynidiki sabit sünnetlerni oqushtin, taharet namizigha, mesjid salimi namizigha we chashka, tehejjud namizigha oxshash oqushqa buyrup heqqide hadisler kelgen namazlarni oqushtin yaxshi emestur.

4. Perz namazning qazasini qilish perizdur.

5. Witr namizigha, oqushqa nezir qilghan namazgha we oqushni bashlap bolup buzuwatqan neple namazgha oxshash wajip namazning qazasini qilish wajiptur.

6. Namazning qazasimu xuddi uning eslidikige oxshash oqulidu. Shuning üçün eger qaza bolup ketken namazlar köp bolsa, u namazlar tertib boyiche mesilen deslep bamdat, kéyin pishin oqulghan'gha oxshash tertib boyiche oqulidu.

7. Namazlar meyli öz waqtida oqulghanda bolsun meyli qazasi qilin'ghanda bolsun besh wax namaz bilen witr wajipning arisidiki tertibke raye qilish lazim.

8. Yene eger yéterlik waqit bolsa, öz waqtida oqulmaqchi bolghan namaz bilen qaza bolup ketken namazning arisidiki tertibke rayet qilish wajiptur. Mesilen pishinni qaza qilip qoyghan adem eger esirning waqti chiqip ketmeydighan bolsa, esirni oqushtin burun pishinning qazasini qilidu, andin esirni oquydu.

9. Eger waqit chiqip kétép qalidighan ish bolsa, öz waqtida oqulmaqchi bolghan namaz bilen qaza bolup ketken namazning arisidiki tertibke raye qilish wajip emes. Shuning üçün qaza namazni oqush üçün waqti kirgen namazni oqush kéchiktürülmeydu.

10. Tertibke raye qilish yene özining namazni qaza qiliwetkenlikini untup qilish bilenmu chüshüp kétidu. Chünki namazni qaza qiliwetken adem özining namazni qaza qiliwetkenlikini untup qalghan halette turup uning namazning qazasini qilish momkin emestur.

11. Tertibke raye qilish yene qaza bolup ketken namazlarning köp bolushi bilenmu chüshüp kétidu. Mesilen bir adem eng az bolghanda witr namizidin bashqa alte wax namazni qaza qiliwetken bolsa, bu halette tertibke raye qilish qiyin bolup qalidighan bolghachqa, bu namazlarning qazasini qilghanda ularning arisidiki tertibke raye qilmastin qaysisi udul kelse shuning qazasini qilidu.

12. Namazni qaza qiliwetken adem namazning qazasini qilishqa niyet qilghan waqtida, eger qaza qiliwetken namaz az bolsa, qazasini qilmaqchi bolghan namazni palani künining namizi dégen'ge oxshash teyin qilish lazim. Eger qaza qiliwetken namazlari köp bolsa,

qazasini qilmaqchi bolghan namazni peqet mesilen pishinning qazasini qilmaqchi bolsa, eng deslep qaza bolup ketken yaki eng axir qétim qaza bolup ketken pishinning qazasini qilimen, depla niyet qilsa bolidu.

13. Qaza namazlar kishilarning köz aldida qilinmaydu. Chünki namazni öz waqtidin kichiktürwétish gunahtur. Bu gunahni kishilarning aldida ashkarilash yaxshi emestur.

425. Sual: qaza bolup ketken namazning qazasini qilishning delili

qaza bolup ketken namazning qazasini qilishning toghriliqining delil pakiti bolsa, peyghember eleyhissalamning qaza bolup ketken namazining qazasini qilghanliqidur.

Ebu hureyre reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: biz resulullah sellellahu eleyhi wesellem bilen xeyber urushidin qaytishimizda kéchilep yol yürduq. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem bek charchap ketkenidi. Bir yerde toxtap, uxlashtin burun bilal reziyellahu enhugha: sen bizni bamatqqa oyghatqin dédi. Shuning bilen, hemmimiz uxlap qalduq. Bilal reziyellahu enhu bir chaghqiche namaz oqughandin kéyin, yük taqlirigha yölen'gen halda kün chiqishqa qarap olturup uxlap qaptu. Shuning bilen, hemmimiz kün chiqip bolghuche uxlap kétiptimiz. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem hemmimizdin burun chöchüp oyghinip ketti we: hey bilal! Dégenidi, bilal reziyellahu enhu: "i resulullah ! Ata - anam sanga pida bolsunki, séni tutqan uyqu ménimu tutuptu, menmu uxlap qaptimen" dédi. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem: ornunglardin turup, ulaghlarni yitilenglar! Dédi. Bir az mangghandin kéyin toxtiduq, peyghember sellellahu eleyhi wesellem taharet aldi, bilal reziyellahu enhu tekbir chüshürdi. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem namazni oqup bergendin kéyin mundaq dédi: kimki namazni untup qélip oqumay qalghan bolsa, ésige kelgende oqusa, öz waqtida oqughan bolidu. Chünki alle taala: {namazni méni ésingge alghanda oqughin!} dédi. (muslim: 680)

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki untup qélip namazning waqtini ötküzüwetse, ésige kelgende oqusa bolidu, namazni untup qalghan'gha bashqa kaparet ketmeydu. (buxari: 597)

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: eger biringlar namaz waqtida uxlap qalghan yaki untup qalghan bolsa, oyghan'ghan yaki ésige kelgen haman oqushi lazim, chünki alle taala qur'an kerimde: {namazni méni ésingge alghanda oqughin !} (süre taha, 14 - ayetning bir qismi) dédi. (muslim: 684)

426. Sual: késel adamlarning namazni qandaq oquydighanliqining bayani

islam dini, rehmet we asanchiliq élip kélidighan dindur shuning üçün késel adem namazni imkaniyitining yetken halitigiche oquydu.

1. Eger namazni öre turup oqusa özi késilining éghirliship qélishigha oxshash birer

zerer kélip qalidighan késel adem, namazni bedashqan qorup olturamdu yaki bashqa bir shekilde olturamdu özi qaysisi asan bolsa, shu shekilde olturup ruku we sejdini qilip oquydu.

2. Bir adem eger hasigha yaki tamgha yaki ayaligha, balisigha we xizmetchisige oxshash özi boysunidighan bir ademege tayinip bolsimu öre turup namaz oqushqa qadir bolalisa, uning shundaq qilip oqushi lazim.

3. Bir ademning jamaet bilen namaz oqush üçün mesjidke chiqishi, uni öre turalmaydighan haletke kelturip qoyssa, u adem mesjidke chiqmay namazni öyide öre turup oquydu.

4. Eger bir adem ruku we sejde qilishitin ajiz kelse yaki peqet sejde qilishtin ajiz kelse, ruku bilen sejdini olturup turup isharet bilen qilidu.

5. Eger bir adem namazni öre turup oqup ruku qilghan, andin namazni olturup oqup sejdini isharet bilen qilghan bolsa, uning namizi toghra bolghan bolidu. Likin bu halette eng yaxshisi ruku bilen sejdini isharet bilen qilishtur. Chünki namazdiki öre turush bilen ruku qilishning her biri öz aldigha musteqil bir ibadet shekilde yolgha qoyulghan bolmastin eksiche sejde üçün bir wasite shekilde yolgha qoyulghandur. Isharet qilish igilish bilen bolidu. Sejdide rukugha qarighanda bekreke igilidu. Rukuni shundaq igilip qilsa bolidu. Sejde qilghanda pishanisini yerge tekküzüş üçün bek küchep ketmisimu bolidu eger igilip isharet qilish qiyin kelse, ruku bilen sejdini bash ishariti bilen qilidu.

6. Eger bir adem olturushtin heqiqeten ajiz kelgen yaki duxtur uni namazni bir nechche kün yétip turup oqup turushqa buyrighandek seweb bilen olturushtin heqiqeten emes, hökmen ajiz kelgen bolsa, namazni ongdisigha yétip we putlirini qible terepke qaritip turup oquydu. Likin tizlirini tiklimeydu. Chünki tizlirini tiklise putlirining barmaqliri qible terepke qaritilip qalidu. Putlarning barmaqlirini qible terepke qaritish mekruhtur. Béshini isharet qilip turup ruku we sejde qilalishi we hem yüzini qible terepke qaritalishi üçün béshining astigha yastuq qoyup bérilidu. Yaki u adem namazni yéniche yétip turup we yüzini qible terepke qaritip oquydu. Likin namazni ongdisigha yétip turup oqushi yaxshidur. Chünki namazni ongdisigha yétip turup oqughan ademning qilghan ishariti qible terepke toluq bir shekilde yüzlen'gen bolidu.

7. Eger bir adem namazni béshi bilen isharet qilip oqushtinmu ajiz kelse, namazni közi we qéshi bilen isharet qilip turup oqumaydu. U adem bu halette namaz oqushni kéchiktüridu.

8. Eger késel ademning késili sewebidin ajiz kélip oquyalmighan namizi bir kéche kündüzning namizidin éship ketken bolsa, uningdin bu namazlarning qazasini qilish kötirilip kétidu.

427. Sual: hushidin ketken we sarang bolup qalghan

adamlarning hökmi

1. bir adamlarning hushsiz yoki sarang bolup qalghandiki waqti bir kéche kúndizdin artuq dawam qilib uning qaza qiliwetken namizi alte waxqa yetse, uning boynidin u namazlarning qazasini qilish kútilirip kitidu.

2. Eger bir adamlarning hushsizliqi yoki sarangliqi bir kéche kúndüzdin az dawam qilghan bolsa, uninggha bu ariliqta qaza bolup ketken namazlarning qazasini qilish lazim bolidu.

3. Eger bir adam narkoz dorisi yoki dora qollinish arqiliq hushidin ketken yoki haraq ichish arqiliq eqlini yoqatqan bolsa, uning hushsiz yoki eqlini yoqitip qoyghan bu mudditi qanchilik uzun bolsa bolsun, uninggha ashu muddet ichide qaza bolup ketken namazlarning qazasini qilish lazim bolidu. Chünki uning hushsizliqigha yoki eqlini yoqatqanliqigha özi sewepchi bolghandur.

4. Namazning qazasini qilish yoki qilmasliq heqqide sarang bolup qalghan adamlarning hökmimu xuddi hushidin ketken adamlarning hökmige oxshash.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: uxlawatqan kishining oyghan'ghiche, kichik balining balaghetke yetküche, sarangning saqayghiche bolghan ariliqta qilghan - etkenliri yézilmaydu. (tirmizi: 1423)

428. Sual: seperde namazning qandaq oqulidighanliqi toghrisida

islam dini dawamlıq we ebediy héchqandaq bir jan igisini küchi yetmeydighan bir ishqa mes'ul qilmaydu we taqiti yetmeydighan bir ishni oninggha yüklimeydu. Buninggha asasen seperde qiyinchilik tartip qélish éhtimali bolghanliqtin janabi allah tót rek'etlik namazlarni ikki rek'et qilib qisqartip oqushqa ruxset qildi.

"seperge chiqqan waqtinglarda kapirlarning özenlarga ziyan - zexmet yetküzüp qoyishidin qorqup, namazni qesir qilib (yeni tót rek'etni ikki rek'et qilib) oqusanglar silerge gunah bolmaydu", (nisa sürisi 101 - ayet).

Shunga siz seperdiki waqitliringizda namazliringizni qisqartip pishin, namazdiger we xupten namazlirini tót rek'et emes, ikki rek'et oqung, bamedat namizi bilen sham namazliri bolsa qisqartilmastin eslidikidek oqulidu.

Seperde namazliringizni qisqa oqung, chünki bu wajibtur. Seperde siz meyli ayripilanda bolung meyli mashinida, meyli paraxutta bolung meyli poyizda, meyli töge bilen seper qiling meyli piyade, hemmisi seper déyilidu we seper bolghaniken hemmisi oxshashla namaz qisqartilip oqulidu.

1. Kishi seperdila bolidiken namaz qisqartilip oquliridu. Emma eger u kishi barghan yéride turup qalmaqchi yoki uzunraq turup qalmaqchi bolsa, bu waqitta namazlirini tót rek'et halette toluq oquydu. Lékin imamlarning arisida namazni toluq oqush üçün yéterlik bolidighan muddetning qanchilik ikenliki toghrisida ixtlap bardur.

Imami ebu henife (allah rehmet qilsun) mundaq deydu: "bir sheherde yoki yézida 15

kün yaki uningdin köpraq turushni niyet qilmighuchilik musapirliq hökmi küchke igidur. Bashqa mezheblarning pikriche uning turidighan yeri melum bolghuchilik namazlirini qisqartip oquydu. Peyghember eleyhissalam mekke pethi qilin'ghan yili hewazin qebilisi bilen bolghan urushta 18 yaki 19 kün namazni qisqartip oqughan.

2. Bir kishi sheherge kirse, emma lékin u yerde munchilik waqit turimen dégenni niyet qilmastin ete yaki ögün qaytip kétimen, dep qaytip kétish nisip bolmay ashundaq qepqéliwerse, mushu xil halette bir nechche yil turup qalghan teqdirdimu yenila namazlirini qisqartip oquydu.

3. Kishi turush niyeti bolmighan teqdirdimu özi yashaydighan sheherge qaytip kelgen haman namazlirini toluq oqushqa bashlaydu.

4. Seperde namazliri qaza bolup ketken kishi qazap bolup ketken namazlirining qazasini özi yashaydighan yerde ikki rek'et oquydu. Mesilen: bir baghdattliq misirgha seper qilip barsa we pishinning waqti kirse, biraq u seper meshghuliyetliri bilen uni ada qilmastin ayrupilan'gha chiqip baghdattqa esirdin kéyin kelgen bolsa bu kishi pishinni ikki rek'et, namaz esirni bolsa töt rek'et oquydu. Yene eksiche eger bir kishining özi diyarida bir namazi qaza bolup ketken bolsa, seper üstide u namazning qazasini töt rek'et oquydu.

5. Seperge chiqqan adem taki chiqqan shehirige qaytip kelgen'ge yaki barghan yéride sheherge yaki kentige oxshash yashashqa mumkin bolidighan bir yerde eng az bolghanda on besh kün turushni niyet qilghan'gha qeder namazni qisqartip oquydu. Namazni qisqartmay toluq oqush üçün barghan yerde eng az bolghanda on besh kün turushni niyet qilishning we uningdin az bolup qalghan ehwalda namazni qisqartishqa bolmaydighanliqining delil pakiti töwe ndiki hadislerdur.

6. Yuluchi özi yashighan sheher yaki yézini terkitip, unng etrap we bagh - bostanliqliridin ötüp kétip bolmighuchilik öyidin seper üçün chiqar - chiqmayla namazni qisqartip oqushqa bashlimaydu.

7. Yuluchining (barghan yéride yaki yol üstide) öz mehellside yashawatqan kishilerge imam bolishi jaiz bolup, u ikki rek'et oqughandin kéyin salam biridu. Uninggha iqtida qilghuchilar bolsa, hemmisi öz aldigha namazlirini tuluqliwalidu. Shundaqtimu yoluchi imamning salam béríp bolghandin kéyin özige iqtida qilghuchilargha: "men yoluchi, siler namazinglarni tuluqliwélinglar" déyishi mustehebturn.

8. Shuningdek, yuluchining öz mehellside yashawatqan kishilerning arqisida turup uninggha iqtida qilishi jaizdur. Lékin uning imam we jamaetke egiship imamgha iqtida qilghuchilar bilen birlikte namazni toluq oqushi jaiz bolghinidek, qisqartip oqushimu jaizdur.

9. Seper qilghan adem seperdin özining yurtigha qaytip kelgende u yerde turushni niyet qilmisimu u yerde turghuchi hésaplinidu. Shunga uning namazni toluq oqushi lazim.

10. Seperge chiqqan bir adem déngizdiki kimige yaki adem yashimaydighan bir aralgha

oxshash yashash mumkin bolmaydighan bir yerde turushni niyet qilghan bolsa, u adem, bu niyiti bilen musapirliq halitidin chiqip ketmeydu.

11. Insanning tughulghan yéri yaki olturaqliship qalghan yéri uning esli wetini hésaplinidu. Insanning bashqa bir yerni weten tutuwélishi bilen uning eslidiki wetini bikar bolup kétidu. Yeni u, u ademning wetini hésaplanmaydu. Chünki peyghember eleyhissalamning we mekkidin medinige hijret qilghan sahabilerning eslidiki wetini mekke bolghan bolsimu, ular mekkige kelgende namazni qisqartip oqughan.

12.eger bir adem esli wetinidin bir yerge seper qilip mangghan we téxi seperning musapisini bésip bolmay turup esli wetinige qaytishni niyet qilghan bolsa, u adem téxi seperning musapisini bésip bolalmighanliqi üçün , wetinige qaytishni niyet qilishi bilenla musapirliq halitidin chiqip kétidu.

13. Eger musapir adem ikki reket namazni töt reket oqusa, edebke raye qilmighan we namazni qisqartip oqushtin ibaret bir wajipni qilmighanliqi üçün gunahkar bolidu.

14. Bir ademning namazni qisqartip oqushi yaki qisqartmay toluq oqushi u ademning namazning eng axirqi waqtidiki ehwaligha baghliqtur.

15. Musapir adem aldirash emes bir halette bolsa, namazning sünnetlirini we neple namazlarni oquydu. Eger u bek aldirash we ishi jiddi bir halette bolsa, namazning sünnetlirni oqumisimu bolid.

429. Sual: qatnash quralliri üstide namaz oqush mesilisi

paraxot, kéme, ayrupilan, poyiz, aptomobil qatarliq qatnash quralliri üstide seper qilghanda, özürsiz turupmu olturup namaz oqush jaizdur. Bu mesilining tepsilati mundaq :

1) paraxotta yürgende, namazlarni öre turup adettikidek oqush kérek. Chünki paraxotta bash qéyish yaki yéqilip kétish xewpi bolmaydu. Chünki paraxut öyge oxshashtur.

2) kéme yürgende kéme kichik bolup, öre tursa béshi qéyish yaki yéqilish éhtimali bolsa, olturup oqush jaizdur. Perz, wajip, sünnet we her qandaq namazni olturup oqusa bolidu.

3) ayropilanda yürgende, orunduqtin chiqip bosh jaylarda öre turup namaz oqushqa (bosh orun tépilmighanliqtin) imkaniyet bolmighan yaki öre tursa béshi qayidighan sharaitlarda, olturup isharet bilen namaz oqush jaizdur.

4) mashinida yürgende, öre turup oqush heqiqeten imkansiz bolghanliqtin, eger namazni kéichiktürse uning waqti chiqip kétish éhtimali bolghan sharaitlarda, olturup isharet bilen mashinining yönilishige qarap oqush jaizdur.

5) perz, wajip, tekittik sünnet bolghan namazlardin bashqa neplige oxshash namazlarni özürsiz haldimu, qaysibir waqitta olturup yaki isharet bilen oqush jaizdur. Biraq sawab jehette perqliq bolidu.

430. Sual: ikki namazni jughlap birlikte oqush toghrisida

yoluchining ikki wax namazni jughlap bir waqitta oqushi jaizdur. Mesilen: pishinni namaz esirning waqtighiche kéchiktürüp ikkisini ayrim - ayrim halda namaz esirning waqtida oquydu. Yeni ewwel pishinni, andin namaz esirni bir ezan bilen we ikki tekbir bilen oquydu. Mana buninggha kéchiktürüp jughlap oqush meniside jem'i texir déylidu.

Yene bir xil jughlap oqush bolup, buninggha aldigha élin'ghan jughlash meniside jem'i teqdim déylidu. Buningda namaz esri aldigha élinip pishinning waqtida pishin bilen birge yaki xupten aldigha élinip namaz shamning waqtida namaz sham bilen birlikte oqulidu. Buxil jughlap oqush toghrisida bir qisim imamlar otturisida ixitlap bolsimu, toghrisi ihtiyaj bolghanda bundaq jughlap oqushning jaiz bolidighanliqigha ait pikirdur.

431. Sual: namazlarni jemi qilip oqushqa bolidighan ehwallar

töwendiki sharaatlarda namazlarni jem'i qilip oqushqa bolidu :

1) hajilarning " erefat " ta esir bilen péshin namazlirini péshin waqtida, sham bilen xupten namazlirini xupten waqtida oqushi jaiz bolupla qalmastin, belki sünnettur.

2) yoluchilar namazlarning qaza bolup kétishidin ensirise birinchi namazning waqtini bir az kéchiktürüp, awwal birinchisini andin ikkinchisini bir waqitta jem'i qilip oqusa bolidu.

Enes ibni malik reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem seperge kün égilishtin burun atlansa, péshinni esirning waqtighiche kéchiktürüp, ikki namazni jüplep oquytti. Eger kün égilgendin kéyin atlansa, péshinni oquwitip, andin ulaghqa minetti. (muslim: 704)

enes reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem seperde aldirash bolup qalsa, péshinni esirning waqtighiche kéchiktürüp, ikki namazni jüplep oquytti, namaz shamnimu kéchiktürüp, xupten bilen jüplep oquytti. (nesai: 594)

muaz reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem tebuk ghaziti sepiride kün égilishtin burun yolgha chiqsa, péshinni esirning waqtighiche kéchiktürüp, esir bilen jüplep oquytti. Kün égilgendin kéyin yolgha chiqmaqchi bolsa, esirni aldigha sürüp, péshin bilen jüplep oquwitip, andin yolgha chiqatti. Shamdin burun yolgha chiqsa, shamni kéchiktürüp xupten bilen jüplep oquytti. Shamdin kéyin yolgha chiqsa, xuptenni aldigha sürüp, sham bilen jüplep oquytti. (tirmizi: 553)

eli reziyellahu enhu seperde bolsa, kün pétip, alemni qarangghu bésishqa az qalghuche mangatti. Andin kéyin ulaghdin chüshüp, shamni oqup, kechlik tamiqini yeytti. Andin xuptenni oqup yolgha chiqatti. U: peyghember sellellahu eleyhi wesellemmu mana mushundaq qilatti, deytti. (ebu dawud1234)

3) késel sewebi bilen namazlarni jem'i qilmisa musheqqet tartip qélish.

4) özürlük (hemishe qéni éqip turidighan) ayallar ikki namazni bir waqitta oqusa bolidu.

5) bala émitidighan ayal üçün bowiqining teretliridin kiyimini hemishe yuyup bolush qiyin bolghanliqtin, aldinqi namazning waqtini axirqi waqtighichilik kéchiktürüp, ikkinchi namazning awwalqi waqtida ikki namazni jem'i qilip bir waqitta oqushni islam fiqhishunas alimliri durus sanaydu.

6) süydüki toxtimaydighan özürlük kishi her namazgha ayrim taharet élishqa ajiz kelse, uning ikki namazni bir waqitta bir taharet bilen oqushi jaiz sanalghan.

7) mundin bashqa qattiq soghuq yaki qattiq yamghurluq künlerde namazlarni jem'i qilish jaiz körülgen. Biraq buning sherti : eger jem'i qilmisa musheqqet tartip qalsa yaki ten saqliqqa ziyan yétidighan sharaitta bolsa jem'i qilishqa bolidu.

8) pishin bilen esir we xupten bilen namazshamdin bashqa namazlarni jughlap birlikte oqushqa bolmaydu. Mesilen: namaz sham bilen namaz esirni birleshtürüp oqush jaiz emes. Namazni jughlap birleshtürüp oqushning sewebi bolsa insanlarga asanliq yaritip birishtur.

432. Sual:xewp namizining yolgha qoyulushi

xewp namizining yolgha qoyulushi bolsa islam dinining asanliq ilip kilidighan, jengde musulmanlarga asanliq ilip kilidighan , jeng meydanliridimu namazni oqushqa righbetlendüridighan bir din ikenliki chiqidu. Xewp namzi töwendiki ayette ochuq bir shekilde yolgha qoyulghandur.

(i muhemmed!) sen möminler bilen (jihadqa) bille bolup ular bilen namaz oqumaqchi bolghiningda, ularning bir pirqisi sen bilen birlikte namazgha tursun, qorallirini (éhtiyat yüzisidin) yénida tutsun, sejdige béríp bolghandin kéyin ular arqanglarga ötüp tursun (yeni namaz oqup bolghan pirqe arqanglarda közetchilik qilip tursun, ularning ornigha) namaz oqumighan ikkinchi bir pirqe kélip sen bilen birlikte (yeni arqangda) namaz oqusun, (düşmenliridin) éhtiyatchanliq bilen hoshyar tursun. (düşmenliri bilen urushushqa teyyar turush yüzisidin) qorallirini yénida tutsun, kapirlar silerning qoralliringlardin, eshyaliringlardin gheplette qélishinglarni, shuning bilen silerge birdinla (tuyuqsizdin) hujum qilishni arzu qilidu (yeni düşmenlerning silerge hujum qilish pursitige ige bolalmasliqi üçün, hemmenglar birla waqitta yighilip namaz oqumay, yuqiriqi usul boyiche oqunglar). Eger silerge yamghur seweblik herej bolidighan bolsa yaki késel bolsanglar, (bu chaghda) qoralliringlarni qoyup qoysanglar silerge héch gunah bolmaydu, éhtiyatchan we hoshyar bolunglar, allah heqiqeten kapirlar üçün xor qilghuchi azab teyyarlidi [süre nisa 102- ayet].

433. Sual: xewip namizining qandaq oqulidighanliqi

peyghember eleyhissalam bu namazni sahabililar bilen her xil shekilde oqugan. Bu , bu namazni jeng meydanida qandaq shekilde oqusa, jeng weziyitige qolay bolidighan bolsa shundaq shekilde oqusa bolidighanliqini körsitip biridu.

Sehl ibni ebu hesme mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem bir qétim sahabiler bilen xewp namizi oquganda, sahabilerni ikki sepke tizip, aldingi septikiler bilen bir rek'et oqudi, andin ornidin turdi. Arqa septikiler bir rek'et oqup bolghuche, peyghember sellellahu eleyhi wesellem öre turup turdi. Ular bir rek'et oqup bolup aldigha ötti, aldidikiler arqigha chékindi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem aldigha ötkenler bilen yene bir rek'et oqup bolup, arqa septikiler bir rek'et oqup bolghuche olturup turdi. Arqa septikiler bir rek'et oqup bolghandin kéyin salam berdi. (muslim: 841)

salih ibni xewwat zatirriqa (lata - putilar) urushi bolghan küni peyghember sellellahu eleyhi wesellem bilen xewp namizi oqugan bir sahabidin xewp namizining jeryanini mundaq riwayet qilidu: bir guruppa peyghember sellellahu eleyhi wesellem bilen sep tüzüp turdi, yene bir guruppa düşmen terepke qarap sep tüzüp turdi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem yénidiki guruppa bilen bir rek'et oqughandin kéyin öre turup turdi, ular yene bir rek'etni özliri oqup tamamlitip, düşmen terepke béríp sep tüzüp turdi, yene bir guruppa kelgendin kéyin, peyghember sellellahu eleyhi wesellem ular bilen qalghan bir rek'etni oquwitip ornida olturup turdi, ular qalghan bir rek'etni özliri oqup tamamlighandin kéyin, peyghember sellellahu eleyhi wesellem ular bilen birge salam berdi. (muslim 842, nesai, buxari)

malik, tirmizi we ebu dawud yuqiriqi hadisning axirini mundaq riwayet qilghan: birinchi guruppa qalghan bir rek'etni özliri oqup salam béríp, düşmen terepke béríp bolghuche imam öre turidu, andin kéyin namaz oqumighan guruppa kélip, imamgha iqtida qilidu. Imam ruku, sejdini ular bilen birge qilip, bir rek'etni oqup bolghandin kéyin, (yalghuz) salam béridu, keynidikiler qalghan bir rek'etni özliri oqup bolup salam béridu. (ebu dawud: 1239)

eger jeng meydanining ehwali ighir bolsa , namazni öre turghan yaki olturghan hetta ulaghqa minip kitiwitip ayrim- ayrim halette oqusimu bolidu. Bu heqte allah taala mundaq deydu:

eger jeng meydanining ehwali bek xeterlik bolsa namaz oqulmay kichiktürülidu. Chünki peyghember eleyhissalam xendek urushida medine qorshawda qalghanda namazni kichiktürgen.

434. Sual: sehwenlik sejdining yolgha qoyulushi

sehwenlik sejdisi bolsa, namazning sünnetlirining tashlinip qalghanliqi bilen emes namazning esli wajiplirining bir yaki uningdin köp wajipning sehwenlik bilen tashlinip qilishi bilen namazda peyda bolghan kemchilikni toluqlash üçün yolgha qoyulghan sejdudur.

Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: namazdiki her qandaq sehwenlik üçhün, salamdin kéyin ikki sejde qilinidu. (ebu dawud: 1038)

435. Sual: sehwenlik sejdisini qilishta biliwilishqa tigishlik mesililer

1. Namazda sünnetning tashlinip qélishi bilen sehwenlik sejdisi qilinmaydu chünki namaz, sünnetning tashlinip qélishi bilen kem bolup qalghan hésaplanmaydu.

2. Namazda yene perz bir ishning tashlinip qélishi bilen sehwenlik sejdisi qilinmaydu chünki namaz, perz bir ishning tashlinip qélishi bilen buzulup kétidu. Buzulup ketken nersini sehwenlik sejdisi bilen toluqlighili bolmaydu.

3. U, namazning axirida qilinidighan ikki sejdudur. Bu sejdini qilishtin ilgiri ong terepke salam bérétip, andin bu sejdini qilish eng yaxshidur. Bu sejdini namazning eng axirida qilinidighan salamdin ilgiri qilip andin salam bérép namazdin chiqishqimu bolidu likin bundaq qilish mekruhtur.

4. Sehwenlik sejdisini qilip bolghandin kéyin etteheyyatuni qayta oqush wajiptur. Chünki sehwenlik sejdisini qilishtin burun oqughan etteheyyatu sehwenlik sejdisini qilish bilen emeldin qalidu.

5. Eger bir adem sehwenlik sejdidadin béshini kótürüpla etteheyyatuni oqumastin salam bergen bolsa, bir wajipni qilmighan bolidu. Bundaq qilish bilen namazi buzulup ketmeydu. Likin haramgha yéqin mekruh ishtin birni qilghan hésaplinidu.

6. Sehwenlik sejdisini qilish wajiptur. Chünki u, namazda ötülp salghan kemchilikni toluqlash üçhün yolgha qoyulghan sejdudur.

7. Ibadetni mukemmel bir shekilde ada qilish wajiptur. Sehwenlik sejdisi xuddi hejde ötküzülp salghan kemchilikni toluqlash üçhün mal soyush wajip qilin'ghinidek namazda ötküzilip qalghan kemchilikni toluqlash üçhün yolgha qoyulghan wajip bir ishtur.

8. Sehwenlik sejdisini qilmasliqqa özrisi yoq turup qesten qilmighan adem gunahkar bolidu we uninggha namazni qayta oqush lazim bolidu.

436. Sual:sehwenlik sejdining shekli

1. Imamgha iqtida qilghan adem, eger imam namazda sehwenlik ötküzüp sélip sehwenlik sejdisi qilghan bolsa, imam bilen bille sehwenlik sejdisini qilish lazim.

2. Eger bir adem, üstide sehwenlik sejdining barliqi éside bar turup salam bériwetken bolsa, u sejdini kéyinmu qilalaydu.

3. Emma u adem üstide namaz sejdining yaki tilawet sejdining barliqi éside bar turup salam bériwetken bolsa, u sejdini salam bérép bolghandin kéyin qilish toghra bolmaydu.

4. Bir adem töt reketlik perz namazning yaki witr namizining birinchi olturushida olturmay sehwenlik bilen qopup kétip salghan bolsa, qopup tiklinip bolmighanla bolsa qaytip birinchi olturushta olturidu.

5. Eger u adem qopup tiklinip bolghandin keyin qaytip olturushta olturghan bolsa, namizi buzulup ketmeydu. Chunki namazda azraq artuq ore turup qelish namazning toghra bolishga dexli yetkuzmeydu.

6. Emma perz namaz we witr namazlardin bashqa mesilen sunnen namaz we neple namazgha oxshash namazlarda birinchi olturushta olturmay sehwenlik bilen qopup ketip tiklinip bolghan bolsimu qaytip olturushta olturidu. Chunki bu xildiki namazlarda her bir ikki reket oz aldigha bir namaz hasaplinidu.

7. Eger u adem qopup ketip uchinchi reketning sejdisini qilip salghan bolsa, olturushta olturush uchun qaytmay namizini dawamlashturidu.

8. Birinchi olturushta olturmay sehwenlik bilen uchinchi reketke qopup ketip salghan, andin yenip qayta olturghan adem, eger ore turup bolushqa az qalghan waqtida yenip qayta olturghan bolsa, sehwenlik sejdisini qilidu. Eger texi olturushqa yeqin bir shekilde qopup bolup, andin olturghan bolsa, sehwenlik sejdisini qilmaydu.

9. Eger bir adem axirqi olturushta olturmay tot reketlik namazda beshinchi reketke yaki uch reketlik namazda totinchi reketke yaki bamdatdek ikki reketlik namazda uchinchi reketke qopup ketip qalghan, qopup ketken reketning sejdisini qilmighanla bolsa, qaytip axirqi olturushta olturidu. Chunki u qopup ketken reketning sejdisini qilmighachqa texi perzning dairisi ichidin chiqip ketmigen bolidu we sehwenlik sejdisini qilidu.

10. Eger u adem sehwenlik bilen qopup ketken reketning sejdisini qilghan bolsa, perzning dairisi ichidin chiqip ketken bolidu we uning perz namizi bolsa neple namazgha aylinip ketidu. Shuning bilen u adem u bir reket namazgha yene bir reket qoshup ikki reket qilidu. Uninggha sehwenlik sejdisini qilish lazim bolmaydu. Chunki buzulup ketken namaz yeni perzliktin buzulup neplige aylan'ghan namaz sehwenlik sejdisi bilen eslige kelmeydu.

11. Eger bir adem axirqi olturushta olturup bolghandin keyin sehwenlik bilen artuq reketke yeni tot reketlik namazda beshinchi reketke yaki uch reketlik namazda totinchi reketke yaki bamdatdek ikki reketlik namazda uchinchi reketke qopup ketken bolsa, u artuq reketning sejdisini qilmighanla bolsa, ozining artuq reketke qopup ketkenliki esige kelgen hamana oltursa bolidu we axirqi salamni kechikturup salghanliqi uchun uninggha sehwenlik sejdisini qilish lazim.

12. Eger u adem u artuq reketning sejdisini qilip bolghan bolsa, axirqi rekette olturghanliqi uchun uning perzi buzulup ketmeydu. Eger u adem xalisa u artuq bir reketke yene bir reket qoshidu we artuq ikki reket bu namaz uning uchun neple hasaplinidu. Uninggha sehwenlik sejdisini qilish lazim kelidu. Chunki u adem perz namaz uchun berilidighan axirqi salamni qilmidi.

13. Sure fatihening kop qismini oqumighanliq sewebi bilen sehwenlik sejdisini qilish wajip bolidu. Eger bir adem sure fatiheni oqumay bashqa suridin bir ayet oqup bolghandin

kéyin süre fatiheni oqumighanliqi ésige kelgen bolsa, süre fatiheni oquydu, andin u sürini qayta oquydu we süre fatiheni oqushni kéchiktürüp qoyghanliqi üçün sehwenlik sejdisini qilidu.

14. Eger u adem namazning deslepki ikki reketining birer rekitide sürini oqushtin ilgiri süre fatihening hemmisini yaki bir qismini qayta qayta oqughan bolsa, uninggha yene sehwenlik sejdisini qilish lazim bolidu.

15. Eger bir adem süre fatihening keynidin oquydighan sürini oqumayla rukugha kétip rukuda yaki rukudin béshini kótirip téxi sejdige barmay turghan waqtida, sürini oqumighanliqi ésige kelgen bolsa, arqisigha yénip sürini oquydu, rukuni qayta qilidu we sehwenlik sejdisini qilidu.

16. Eger bir adem duayi qunutni oqushni untup qélip rukugha kétip rukuda yaki rukudin béshini kótürüp téxi sejdige barmay turghan waqtida qunutni oqumighanliqi ésige kelgene bolsa, uning orni ötüp ketkenliki üçün uni oqush üçün arqisigha yanmaydu. Eger arqisigha yan'ghan we duayi qunutni oqughan bolsa, uning ilgiri qilghan rukusi buzulup ketmeydu. Chünki duayi qunutni oqush wajiptur. Wajip bir ishni qilish bilen perz buzulup ketmeydu. U adem meyli arqisigha yénip duayi qunutni qayta oqusun meyli oqumisun, uning sehwenlik sejdisini qilishi lazim. Chünki u, birinchi sürette duayi qunutni oqushni kéchiktürdi, ikkinchi sürette bolsa, uni peqet oqumidi.

17. Eger bir adem ruku yaki sejde qilghanda yaki rukudin béshini kótürgen we téxi sejdige barmay turghan waqtida sehwenlik bilen ayet oqup salghan bolsa, sehwenlik sejdisini qilish lazim.

18. Eger u adem olturushta olturup etteheyyatuni oqushtin ilgiri ayet oqup salghan bolsa, olturushning béshida etteheyyatuni oqumighanliqi üçün uninggha sehwenlik sejdisini qilish lazim kélidu. Chünki olturushning béshida etteheyyatuni oqush wajiptur.

19. Eger bir adem birinchi olturushta etteheyyatudin kéyin ayet oqup salghan bolsa, etteheyyatuning keynidinla üçinchi reketke qopushtin ibaret bir wajipni qilishni kéchiktürüp salghanliqi üçün uninggha sehwenlik sejdisini qilish lazim.

20. Eger u adem üçinchi reketke qopushni durut oqughanliq sewebi bilen kéchiktürüp salghan bolsimu yene uninggha sehwenlik sejdisini qilish lazim kélidu.

21. Emma u eger axirqi olturushta olturup we etteheyyatuni oqup bolghandin kéyin ayet oqup salghan bolsa, bu halette uninggha sehwenlik sejdisini qilish lazim kelmeydu. Chünki axirqi olturushta etteheyyatuni oqup bolghandin kéyinki muddet durut oqush we dua qilish üçündür. Ayet bolsa bu ikkisining her ikkisini öz ichige alidu.

22. Eger bir adem etteheyyatuning hemmisini yaki bir qismini yaki duayi qunutni oqumighan yaki duayi qunutning tekbirini éytmişan bolsa, uninggha sehwenlik sejdisini qilish lazim.

23. Eger ayetler awazsiz oqulidighan namazlarda imam eng az bolghanda uzun bir ayet

yaki qisqa üç ayetni awazliq oqup salghan, yaki ayetler awazliq oqulidighan namazlarda awazsiz oqup salghan bolsa, uninggha sehwenlik sejdisini qilish lazim.

437. Sual: namazda shek qilip qilishning hökmi

1. Bir adem namazni oqup bolup salam béríp bolghandin kéyin namazni toghra oqughanliqi yaki xata oqughanliqi heqqidee shek qilip qalghan bolsa, bu shek héchbir étibargha élinmaydu. Likin uning gumanigha özining namazda bir ishni kem qilip qoyghanliqi küchlük kelse eger u adem salam béríp bolghandin kéyin namazgha zit kélidighan mesilen gep qilghan'gha yaki awazliq külgen'ge oxshash birer ishni qilghan bolsa, namazni qayta oquydu. Eger undaq ishni qilmighan bolsa, peqet kem qilip qoyghan ishni qilidu we andin sehwenlik sejdisini qilidu.

2. Eger bir adem namaz oquwétip turup özining namazni qanche reket oqughanliqida shek qilip qalghan we uning bu tunchi qétim namazda shek qilip qélishi bolsa, bu halette uning namizi buzulup kétidu we uning namazni qayta oqushqa toghra kélidu.

3. Eger bir adem namaz oquwitip turup özining namazni qanche reket oqughanliqida shek qilip qalghan we uning bu, ikkinchi qétim namazda shek qilip qélishi bolsa, bu halette u adem namazni uning eng küchlük gumanida qanche reket namaz oqughanliqi bolsa, shu reketin hésaplap oquydu. Eger uning gumani birer sanda küchlük bolmisa, eng az sandin bashlap oquydu wajip bolghan olturush bolsimu bu olturidighan yer dep oylighan yerde olturidu we sehwenlik sejdisini qilidu.

4. Namaz oqughan bir ademge adil bir adem kélip uning namazni kem oqughanliqini xewer qilghan we u adem xewer qilghuchining sözining toghra yaki toghra emeslikide sheklinip qalghan bolsa, bu halette u ademning namazni qayta oqushi musteheptur. Eger uninggha ikki adem kélip xewer qilghan bolsa, uning namazni qayta oqushi wajiptur.

5. Imam men namazni toghra oqudum dégen, jamaet namaz xata bolup qaldi dégen we shuning bilen imam bilen jamaet ixtilap qiliship qalghan bolsa, eger imam özining namazni toghra oqughanliqigha ishench qilalisa, imamgha namazni qayta oqush lazim bolmaydu. Eger ishench qilalmisa, imam jamaetning sözige asasen namazni qayta oquydu.

6. Imam namazda sheklinip qélip jamaetning özige qandaq qilishni bildürüp qoyushi üçün ulargha diqqet qilghan bolsa, bu halette eger jamaet ornidin öre tursa imammu öre turidu. Eger jamaet oltursa imammu olturidu. Namazda bunchilik sheklinip qélish namazning toghra bolushigha héchqandaq dexli yetküzmeydu we sehwenlik sejdisinimu qilmaydu.

7. Bir adem özining taharet alghanliqini éniq bilidighan, likin taharitini sundurghan yaki sundurmighanliqida sheklinip qalghan bolsa, u adem tahariti bar hésaplinidu.

438. Sual: tilawet sejdising bayani

1. Tilawet sejdising qilinish usulimu namaz sejdisege oxshashtur. Likin uning qétim sani

peqet birdur sejde qilishtin burun allahu ekber! Dep tekbir éytish we sejde qilip bolghandin kéyinmu allahu ekber! Dep tekbir éytish sünnettur.

2. Tilawet sejdaside tekbir éytip qulaq qaqidighan, sejdidin kéyin etteheyyatu oquydighan we salam bérighan ish yoqtur.

3. Sejde qilishni öre turup bashlap sejdini qilip bolup yene öre turush musteheptur.

4. Qur'anning ichide on töt yerde bezi riwayetlerde on besh yerde sejde ayetliri bolup, u ayetlerdin birer ayetni oqughan yaki tingshigghan ademge tilawet sejdisini qilish wajiptur.

5. Sejde ayetlirini oqughan ademge sejde qilish wajip bolghinidek uni tingshigghan ademgimu sejde qilish wajiptur. Sejde ayitini tingshigghan ademge sejde qilishning wajip bolushining bir sherti u ademning sejde ayitini toghra bir shekilde anglishi lazim.

6. Eger u adem sejde ayitini sarang ademdin yaki oxlawétip, ayet oqughan ademdin yaki qushtin yaki balaghetke yetmigen kichik balidin tingshigghan bolsa, uninggha sejde qilish wajip bolmaydu.

7. Bashqilarning sejde ayetlirini oqughanliq sewebi bilen gas ademge sejde qilish wajip bolmaydu. Emma gas adem eger u sejde ayetlirini özi oqusa, uninggha sejde qilish lazim bolidu.

8. Tilawet sejdisini qilishning wajip bolushi üçün ayettiki peqet sejde dégen sözni uning béshidiki bir söz yaki keynidiki bir söz bilen oqush yéterliktur. Sejde qilishning wajip bolushi üçün bir ayetning hemmisini oqush lazim emes.

9. Eger bir adem sejde ayitini hejilep oqughan bolsa, oqughuchigha we tingshigghuchigha tilawet sejdisini qilish wajip bolmaydu. Chünki ayetni hejilesh ayetni resmiy yosunda oqughan bolmastin peqet heriplerni hejiligenlik we sanighanliq, dep qarilidu. Shuning üçün namazda ayetni hejilep oqush bilen namaz ada bolmaydu.

10. Sejde ayetlirni yézish bilen yaki oqumastin uninggha qarash bilen tilawet sejdisini qilish wajip bolmaydu. Chünki ayetni yézish yaki uninggha qarash uni oqughanliq yaki tingshigghanliq hésaplanmaydu.

11. Eger bir adem sejde ayitini ulaghqa minip kétip béríp oqughan yaki tingshigghan bolsa, sejdini ulaghning üstide turup béshi bilen isharet qilip ada qilsimu bolidu.

12. Namazning ichide wajip bolghan, likin namazning ichide ada qilinmay qalghan yeni qesten ada qilinmighan tilawet sejdisi, ada qilinmisimu bolidu. Likin shundaq qilghan adem gunah ötküzgen hésaplinidu. Shuning üçün uning tewbe qilishi lazim.

13. Bir adem, namaz oquwatqan bir kishining namazdiki tilawitidin sejde ayitini tingshigghan, u adem u kishidin sejde ayitini tingshigghan chaghda téxi u kishige iqtida qilimghan yaki u kishige namazning bashqa bir rekitide iqtida qilghan bolsa, u adem tilawet sejdisini namazning téshida qilidu.

14. Eger u adem u kishige, u kishi tilawet sejdisini qilip bolghandin kéyin sejde ayitini oqughan namazning ashu rekitige iqtida qilghan bolsa, hökmen bolsimu tilawet sejdisini

tapqan bolidu. Chünki u adem sejde ayiti oqulghan rek'etke iqtida qilip u reketke ölgirishi bilen tilawet sejdisini tapqan bolidu. Chünki tilawet sejdisi namazning u rekitining bir qismi hésaplinidu.

15. Namaz oquwatqan kishi meyli imam bolsun yaki imamgha iqtida qilghan kishi bolsun yaki yalghuz namaz oqughan kishi bolsun namazda bashqa namaz oquwatqan bir ademdin sejde ayitini anglighan bolsa, u kishi tilawet sejdisini namazning ichide qilmaydu. Uni namazni oqup bolghandin kéyin qilidu.

16. Eger u kishi tilawet sejdisini namazning ichide qilsa, tilawet sejdisi ada bolmighan bolidu- de namazni oqup bolghanda uni qayta qilishqa toghra kélidu.

17. Bir adem tilawet sejdisini bir nechche qétim tekrarlighan, emma oqulghan u ayet birla ayet bolghan, hem u ayetni birla orunda turup tekrarlighan bolsa, u adem bir qétim sejde qilsa bolidu.

18. Bir adem sejde ayitini bir orunda olturup bir nechche qétim tingshigghan bolsa, u adem bu ehwaldimu bir qétim sejde qilsa bolidu.

19. Eger bir adem bir sejde ayitini bir orunda bir qétim yene bir orunda bir qétim oqughan bolsa, uninggha almashqan her orun üçün bir qétim sejde qilish lazim.

20. U adem muqim bir orunda olturup sejde ayiti bar bashqa bashqa ayetlerni oqughan bolsa, uninggha her bir ayet üçün bir qétimdin sejde qilish lazim bolidu.

21. Sejde ayitini tingshigghan adem bir orunda olturup sejde ayiti bar bashqa bashqa ayetlerni tingshigghan bolsa, uningghimu her bir ayet üçün bir qétimdin sejde qilish lazim bolidu.

22. Eger sejde ayitini tingshughuchi bir ayetni bir qétim bu yerde, bir qitim u yerde tingshigghan'gha oxshash orun almashturghan bolsa, uninggha her bir orun üçün bir qétim sejde qilish lazim.

24. Eger bir adem ulaghning üstide namaz oqup kétip bérip sejde ayitini qayta - qayta oqughan bolsa, hemmisi üçün birla qétim sejde qilsa yéterlik bolidu chünki namazda bir nechche orun bir orun hésabida étibargha élinidu.

25. Eger bir adem namazda sejde ayiti oqughan we uning üçün qilinidighan sejdini namazning sejdisi bilen bille qilmay ayrim qilghan bolsa, sejdidin turup bir ikki ayet oqumastin namazning sejdisini qilish mekruhtur.

26. Ayet awazsiz oqulidighan namazlarda imamning sejde ayitini oqushi mekruhtur.

27. Meyli namazda oqusun yaki namazning sirtida oqusun sejde ayiti bar sürini oqup sejde ayiti bar yerge kelgende, uni oqumay tashlap ötüp kétish mekruhtur. Chünki bundaq qilghan adem yaki sejde qilishtin bash tartqan ademge oxshap qalghan bolidu yaki qur'anning bezi qismidin yüz örgen ademge oxshap qalghan bolidu.

28. Sejde ayitini oqughan ademning yénida taharetsiz ademge yaki sejde qilish tes kélidighan özrilik ademge oxshash tilawet sejdisini qilishqa teyyar emes adem bolsa, ayet

oqughuchining sejde ayitini ichide oqushi musteheptur.

29. Sejde ayitini oqughan yaki uni tingshighan adem shu chaghning özide sejde qilishqa momkin bolmisa, amal bar buyruqqa boysunush üçün "semina we etana ghufraneke rebbena we ileykel mesir" déyishi musteheptur. Kéyin sejde qilish momkin bolghan waqitta tilawet sejdisini qilidu.

30. Birer ish bilen meshghul bolup qélip sejde ayitini anglimay qalghan ademge tilawet sejdisini qilish wajip emes.

31. Eger bir adem sejde ayitini munberning üstide turup oqup tilawet sejdisini qilsa, mesjidning ichidikilerdin peqet sejde ayitini tingshighan ademlerla tilawet sejdisini qilidu. Mesjidning ichide bolsimu emma sejde ayitini tingshimighan ademler tilawet sejdisini qilmaydu.

32. Eger imam namazda sejde ayitini oqup sejde qilghan bolsa, uninggha iqtida qilghanlarning ichidin ayetni meyli tingshighanlar bolsun meyli tingshimighanlar bolsun ularning hemmisining imam bilen bille sejde qilishi wajiptur.

439. Sual: tilawet sejdiside oqulidighan dua

1- {سَجَّدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ، وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ تَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ}

"méning yüzüm uni yaratqan, chirayliq shekilge kirgüzgen we közüm bilen quliqimni saghlam qilghan zat - allahqa sejde qildi. Eng mahir yaratquchi allah hemme jehettin elwette ulughdur"

2- {اللَّهُمَّ اكْتُبْ لِي بِهَا عِنْدَكَ أَجْرًا، وَضَعْ عَنِّي بِهَا وَزْرًا وَاجْعَلْهَا لِي عِنْدَكَ دُخْرًا، وَتَقَبَّلْهَا مِنِّي كَمَا تَقَبَّلْتَهَا

مِنْ عَبْدِكَ دَاوُدَ}.

" i allah! Qilghan bu sejdem arqiliq manga sawab bergin, gunahimni yoq qilghin, bu sejdini men üçün dergahingda esqatidighan ibadetlirim qatarida qilghin, xuddi dawud eleyhissalamning ibadetlirini qobul qilghandek mendin uni qobul qilghin"

440. Sual: shükür sejdisi

shükür sejdisi insan'gha birer xushalliq yaki xush xewer yetse allahqa hemde eyitsh, rehmet eytish üçün qilinidighan sejdidir. Ibni abbas reziyellahu enhumadin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem süre sadni oqughanda, sejde qilip mundaq dédi: dawud eleyhissalam bu (süride zikri qilin'ghan) sejdini tewbe üçün qilghanidi, biz uni shükür üçün qilimiz. (nesai: 957)

ebu bekr seqefi reziyellahu enhuning mundaq dégenliki riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellemge birer xushalliq yetse yaki xush xewer bérilse, alleqa shükür

qilish üçün sejde qilatti. (ebu dawud: 2774)

441. Sual: jüme namizining hökmi

jüme namizi, sheherlerde yaki chong kentilerde yashawatqan we uninggha kéleleydighan adem üçün perz bolghan bir namazdur. Musapir ademge, ayal kishige, mesjidke kélelmeydighan ajiz késel kishige, yurtning chet yaqa jaylirida yashaydighan kishige we musulman bashliqi we qazisi yoq kichik kentilerde yashaydighan ademlerge jüme namizi perz emestur. Jüme namizi pishindin ayrim we uningdin küchlük bir namazdur. Chünki jümeni oqumighan adem heqqide pishinni oqumighan adem heqqide kelmigen éghir tehdidler keldi. Shuning üçün jümeni oqumighan adem pishinni oqumighan ademge qarighanda qattiq azablinidu we jümeni oqughan ademge pishinni oqughan ademge qarighanda köp sawab bérilidu.

442. Sual: jüme namizining hikmiti

jüme küni islam dini intayin ehmiyet bergen künlerdin biridur. Jüme küni künlerning ichide eng peziletlik kün bolghinidek, eyni waqitta musulmanlarning heptilik bayram küni bolup, musulmanlar u künde allahni zikir qilidu we uni ulughlaydu. Hékmét bilen orunlashturulghan bu perzni ada qilish üçün dunya we uninggha munasiwetlik ishlardin qol üzgen halda allahning öyliride jughlishidu we heptide bir bolidighan bu chong yéghilishta xatiplarning wez - nesihetliri bilen alimlarning körsetmilirige qulaq salidu.

Jüme namizining xutbiliri jem'iyetning heptilik mesililirini köpchilikke tunushturidighan derslerdin ibaret bolup, bu xutbe dinliri bilen yéqindin munasiwetlik bolghan izzet we hörmitini saqlap qélisliri üçün musulmanlarni hayatligigha munasiwetlik her ishni islamning nuri we yolyuruqlirigha uyghun qilishqa dawamliq we yéngidin chaqirip turidighan güzel bir wesilidur. Chünki musulmanlar teqwa hem dindarla bolidiken ular hörmetke sazawer we eziz bolidu.

443. Sual: jüme namizining buyrulushi

jüme namizi qur'an kerimde uchuq bayan qilin'ghan janabi allahning perzlidirin hékmetlik bir perz bolup, allahu subhanehu we taala qur'an kerimde mundaq deydu: "i möminler! Jüme küni jüme namizigha ezan éytilsa, allahni yad étishke (yeni jüme xutbisini anglashqa we jüme namizini ada qilishqa) aldirap béringlar, élim - sétimni qoyup turunglar, eger bilsenglar bu siler üçün yaxshidu", (jüme sürisi 9 - 10 - ayetler).

Jüme namizi balaghetke yetken, erkin (azat), mehelliside yashawatqan musulman erlerge wajib bir heq bolup, yézida bolsimu öz mehelliside olturiwatqan musulmanlar jamaitige wajibtur.

444. Sual: jüme namizining peziliti

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki taharetni kamil alghandin kéyin, jüme namizigha kélip, xutbini ixlas bilen tingshisa, uning shundin kéyinki

on künlük gunahliri meghpiret qilinidu. Kimki xutbe oquluwatqanda yerdiki ushshaq tashni oynisa, bu sawabtin quruq qalidu. (muslim: 857)

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki jüme küni ghusli qilip, imkanining bérliche pakizlinip, chach - saqal we bedenlirini maylap, öydiki xushpuraqliq buyumlarni ishlitip, andin mesjidke kelse we ikki ademning otturisdin atlap ötmestin, qanchilik namaz oqughusi kelse oqup bolup, imamning xutbisige shük olturup qulaq salsa, u ademning shu jümedin yene bir jüme künigiche bolghan ariliqtiki gunahliri meghpiret qilinidu. (buxari: 883)

445. Sual: jüme namizi periz bolmaydighan kishiler

tariq ibni shihab peyghember sellellahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: jamaet bilen jüme namizi oqush töt türlük kishidin bashqa her bir musulman'gha periz bolup, bu töt türlük adem töwendikiche: qul, ayal kishi, kichik bala we késel adem. (ebu dawud: 1067)

446. Sual: jüme namizi oqumighan ademning hökmi

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki biperwaliq qilip jüme namizini uda üç qétim oqumisa, alle uning qelbini péchetliwitidu. (tirmizi: 500)

abdullah ibni ömer we ebu hureyre reziyellahu enhumalar uninggha peyghember sellellahu eleyhi wesellemning öz munbiride turup mundaq dégenlikini sözlep bergen: bir türküm kishiler jüme namizini terk étishtin waz kechsun. Undaq qilmisa, alle ularning dillirini péchetliwitidu. Shuning bilen, ular elwette ghapillardin bolup kétidu. (muslim: 865)

abdullah ibni mes'ud reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem jüme namizigha kelmeydighanlar heqqide mundaq dégen: biringlarni jamaetke imam qilip qoyup, özüm jüme namizigha kelmigenlarning öylirige ot quyuwetküm kélidu. (muslim: 652)

447. Sual: jüme namizi oqushning sheritliri

1. Jüme namizi hakim ruxset bergendin kéyin oqulidu. Hakimning mesjid sélishqa ruxset bergenliki, uning jüme oqushqa ruxset bergenlikidur. Hakimdin mesjid sélishqa ruxset élip bolghandin kiyin jüme oqushqa qayta ruxset élish lazim emes. Eger hakim jüme namizini bir ademning oqup bérishige ruxset qilsa, u adem jüme namizini oqup bérish üçün bashqa bir kishige ruxset béreleydu. U kishi yene bashqa bir kishige ruxset béreleydu.

2. Kapirlar bésiwalghan islam döletliri bolsa, kapirlarning bésiwélishi bilen kapir döliti bolup qalmastin yenila islam döliti hésaplinidu. Mejburi yaki özligidin kapirlargha boysun'ghan musulman waliylarning we qazilarning yaki kapirlar teripidin tiklep qoyulghan herqandaq musulman waliyning imam bolup kishilerge jüme namizini we héyt namazlirini oqup bérishi toghridur.

3. Eger waliylar kapir bolsa, jüme namizini musulmanlarning özlirining oqushi toghra bolidu.

4. Jüme namizi peqet jamaet bilenla oqulidu. Jamaet imamdin bashqa eng az bolghanda üç kishi bolush lazim. Chünki jüme namizigha aldirap kélishke buyrup kelgen allah taalaning "aldirap béringlar" dégen ayiti köplikke qilin'ghan buyruqtur. Shuning üçün jümege kelgen ademler imam bilen qoshulup köpchilikni teshkil qilishi lazim.

448. Sual: jüme namizining qandaq oqulidighanliqi toghrisida

1. Jüme namizi musulmanlar jughlushup, imam xutbe oqup ulargha wez - nesihat qilidighan we ulargha toghra yolni körstidighan namaz bolup mesjidlerdin bashqa joylarda oqulmaydu.

2. Jüme namizining waqti bolsa pishin namizining waqtida oqulidu. Emma kün igilishtin burun oqulsimu bolidu deydighanlarmu bardur. Pishin namizining waqti del jüme namizining waqtidir. Shuning üçün meyli ada bolsun meyli qaza bolsun jüme namizini pishinning waqti kirishtin ilgiri yaki uning waqti chiqip ketkenden kéyin oqush toghra bolmaydu.

3. Jüme namizini qaza qilip qoyghan adem pishinni oquydu.

4. Jüme namizigha baralmasliqqa birer özrisi yoq ademning jümedin ilgiri pishin namizini oqushi haramdur.

5. Jüme namizigha baralmasliqqa birer özrisi bar ademning pishinni oqushni taki imam jümeni oqup bolghan'gha qeder kéchiktürüshi musteheptur.

6. Xutbe oquydighan imam munberge chiqip bolghandin kéyin imamning aldida turup ezan oqush sünnettur.

7. Imam xutbe oqush üçün munberge chiqqandin bashlap taki jümeni oqup bolghiche gep qilinmaydu we namaz oqulmaydu.

8. Jümening perzidin ilgiri töt reket we uningdin kéyin töt reket sünnet oqush küchlük sünnettur.

Peyghember eleyhissalamning kün igilgenden kéyin töt reket namaz oqushni tashlimay dawamliq qilishidin we pishin bilen jümening arisini ayrimighanliqidin bu töt reket namazni hem pishinde hem jümede oqushning sünnet ikenliki chiqidu.

9. Jüme künide munchigha kirip ghusli qilish, andin pak we chirayliq puraydighan (etrige oxshash) xushpuraq nersilerni shilitish eng güzel we pak kiyimlerni kéygendin kéyin, éghir bésiqliq we salmaqliq bilen mesjidke bérish sünnettur.

10. mesjidke kériwétip: "i allah bizge rehmtningning ishlirini échiwetkin" deysiz. Namazni kütüş üçün olturushtin burun ikki rek'et "tehiyetul mesjid" (mesjidke salam bérish) namizi oquysiz.

11. Ikki rek'et namaz oqup bolghandin kéyin olturisiz we oqulghan qur'anni tingshayisiz we ayetlerning meniliri heqqide pikir - tepekkur qilisiz. Eger qur'an oquydigha kishi

bolmisa pikir - tepekku qilghan we yaki ichingizde allahni yad qilghan halda edep bilen olturung, namazning waqti kirgende muezzin ezan oquydu we qur'an oquwatqan bolsa u tügeydu. Namaz oqumaqchi bolup kelgen musulmanlarmu orunliridin turup xatip munberge chiqishtin burun ikki we yaki töt rek'et namaz oquydu. Her qandaq ehwalda nepli namaz oqush yaxshidu. Resulullah eleyhissalam anche we yaki manche rek'et démostin jüme künlükte nepli namaz oqushqa qiziqturatti.

12. Alimlarmu, imam xutbige chiqmighanlar bolsa, jümening perzidin ilgiri nepli namaz oqushqa bolidighanliqini éytidu. Emma imam xutbige chiqqandin kéyin héchqandaq namaz oqughili bolmighinidek, söz qilghilimu bolmaydu.

Bu nepli namazdin kéyin xatipning munberge chiqiwatqanliqini, shuning bilen birge muezzinning ezan éytiwatqanliqini körisiz, bu waqitta sizmu muezzin'ge egiship ezanni uning bilen birlikte tekrarlighandin kéin pütün diqqitingiz bilen xutbini tingshang. Xutbe oqulawatqanda söz qilish haram bolup, yéningizda olturghan kishi söz qiliwatqan bolsa, uninggha "söz qilmang" désingizmu qalaymiqan gep qilghan bolup qalisiz, qalaymiqan gep qilghuchilarning bolsa jüme namizi meqbul bolmaydu.

13.xatip xutbe arisida bir olturush bilen oquydighan ikki xutbini tügitip bolghandin kéin munberdin chüshidu, andin tekbir oqulidu. Imam kishilerge jüme namizning ikki rek'et perzini oqup béridu. İnsanlar bolsa uninggha iqtida qilidu, yeni jüme namizining perzi jamaet bilen oqulghan bamdats namizining perzige pütünley oxshaydu. Lékin birla oxshimaydighan yéri bamdats namizida, bamdatsning perzige niyet qilisiz, emma bu namazda bolsa jüme namizining perzige niyet qilisiz.

14. Jümening ikki rek'et perzi oqulup bolghandin kéyin imam salam béridu, uninggha iqtida qilip namaz oqughuchilar bolsa uning arqisidinla salam béridu. Perz salam bilen tügigendin kéyin xalisingiz mesjidte, xalisingiz öyingizge qaytip jümening kéinki töt reket sünnitini oquysiz. Mana bu sünnet bilen jüme namizi, uning sünnetliri we edep erkanliri axirlashqan bolidu.

15. Jüme namizini oqush perz bolghan ademning jüme küni kün igilgendin kéyin jüme namizini oqumay sheherdin chiqishi mekruhtur.

16. Jüme küni süre kehepni oqush ewzeldur.

449. Sual:xutbini tingshashning peziliti

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki taharetni kamil alghandin kéyin, jüme namizigha kélip, xutbini ixlas bilen tingshisa, uning shundin kéyinki on künlük gunahliri meghpiret qilinidu. Kimki xutbe oquluwatqanda yerdiki ushshaq tashni oynisa, bu sawabtin quruq qalidu. (muslim: 857)

450. Sual:héyt namazlirining yolgha qoyulushi

ikki héyt namizi hijriyening birinchi yili yolgha qoyulghan bolup u namazning biri rozini

achidighan künde yene biri qurbanliq qilidighan künde yolgha qoyuldi. U ikki künning biri shewwal éyining birinchi küni dur yene biri zulhejji éyining oninchi künidur. Jüme namizini oqush perz bolghan ademge ikki héyt namizini oqush wajiptur.

451. Sual:héyt namazlirining waqti

eger héyt namazliri jüme künige toghra kélip qalsa, héyt namizimu jüme namizimu oqulidu héyt namizini oqush bilen jüme namizini oqush emeldin qalmaydu. Ikki héyt namizi chashka namizining waqtida oqulidu. Ikki héyt namizining waqti kün ufuqtin neyze buyi kötirilip aqirishqa bashlighandin tartip taki kün igilgen'ge qeder dawam qilidu. Héchqandaq özre bolmay turup namazni oqushni ikkinchi künige kéchiktürüş toghra emestur. Emma qurban héyt namizini oqushni birer özre sewebi bilen üç kün'ge qeder kéchiktürüşke bolidu.

452. Sual:héyt namazlirining oqulush shekli

ikki héyt namizimu jüme namizigha oxshash ikki reket bolup jamaet bilen oqulidu likin, ikki héyt namizigha ezan we tekbir oqulmaydu.

Ikki hiyt namizi- ruzi héyt namizi we qurban héyt namizi bolup ikkilisi imam qiraetni ünlük oquydighan ikki rek'et namazdur. Bu namazlarda ezan bilen tekbir éyilmighinidek, perzdin burun yaki kéyin héchqandaq bir namaz oqulmaydu.

453. Sual: ruza héyt namizining oqulushi

musulmanlar mubarek ramizan éyida perz bolghan ruzini tutup ada qilghandin kéyin üç kün dawam qilidighan "ruza héyt" munasiwiti bilen bir yerge jem bolup, bu héyt - bayramni janabi allah üçün xalisane namaz oqush, dua qilish we uninggha hemdu sana éytqan halda qarshi alidu.

Musulmanlar shewwal éyining birinchi küni bamedat namizini ada qilish üçün (eger yétishelmigen bolsa oqup bolghandin kéyin) ghusli qilip, chirayliq kéynip, xushpuraq ishlitip, birdane xorma bilen bolsimu iptar qilghandin kéyin mesjidke chiqishi lazim, bularning hemmisi peyghember eleyhissalamning ruzi héytta qilghan ishleridir.

Héyt kéchisidin bashlap tekbir éytishqa bashlinidu, musulmanlar héchqandaq namaz oqumastin mesjidke kélip, kün chiqquchilik oquliwatqan qur'an kerimni tingshaydu. Kün chiqip texminen 20 minuttin kéyin yeni kün uchuq körinidighan bolghanda héyt namizining waqti kiridu. Shuning bilen imam insanlarga héyt namizini oqup bérish üçün ornidin turidu. Insanlarmu sepke tézilip, seplirini rawrus qilghandin kéyin imam tekbir tehriime éytidu. Insanlarmu iman'gha egiship tekbir éytqandin kéyin hemme birlikte namazgha bashlash duasini (yeni sana) axirighiche ichide oquydu.

Andin imam tekbir tehrimge oxshash 6 qétim tekbir éytidu, jamaetmu imamgha egiship tekbir éytidu, hem imam hemde jamaet her tekbir bilen birlikte qollirini qolaqlirining udulighiche kötiridu we hemme kishi bir tekbir bilen yene bir tekbir ariliqida mexpi halda

töwendikilerni oquydu: (sübhan allah, elhemdulillah, wela ilahe illella allahu ekber) tekbir tehrimini qoshqanda bu alte tekbir bilen yette qétim tekbir éytilghan bolup, bularning hemmisi qiraettin burun éytilidighan tekbirlerdur.

Andin imam jehren süre patiheni oqughandin kéyin yene bir süre oquydu. Andin bashqa namazlardikige oxshash ruku sejde qilidu, andin ikkinchi rek'etni oqush üçün ornidin turup qiraettin burun 5 qétim tekbir éytidu we bu tekbirlerni éytqanda bir tekbir bilen yene bir tekbir arisida (sübhan allah, elhemdulillah, wela ilahe illella allahu ekber) deydu. Tekbirdin kéyin süre patiheni oquydu, andin yene bir süre oquydu, andin ruku we sejde qilghandin kéyin teshehhudqa olturidu we ettehiyyatuni durutlar bilen birlikte oqughandin kéyin salam bilen namazdin chiqidu. Salam bergendin kéyin imam töwendikidek tekbir éytidu, jamaetmu imam bilen birlikte tekbir éytidu: allí «kbr, allí «kbr, allí «kbr, allí «kbr, la||« !la allí oallí «kbr, allí «kbr ollí alçmd. Bu tekbirler bilen namaz axirlashidu, andin kéyin xatip héyt - bayram xutbisini oqush üçün minberge chiqidu. Bu xutbe ulugh héytining ehmiyeti, bir - birige nesihet, keng qorsaq bolush, bir - birini ziyaret qilish, bir - birige yordam qilish, yaxshiliq qilish we bu yaxshiliqni allahning raziliqi üçün qilish, rehim - shepquyetlik allahqa itaet qilish ittifaqsizlik, ikki yüzlük, allahning emrige boysunmaslik we uninggha asiqlik qilishqa oxshash ishlardin chekleydighan héytta we dawamlıq musulmanlarning diqqet qilishi lazim bolghan islam dini chaqirghan we musulmanlarni özlirining exlaqida ularni öyleshtürüş we edep erkanlırigha raye qilish teshwiq qilghan muhim mezmunlarda söz qilidu.

Xutbidin kéyin xatip munberdin chüshüp, musulmanlar bilen qol éliship körishidu we musulmanlarmu uning bilen qol éliship körishish arqiliq bir - birining héyt - bayrimini tebrikleshidu we xushalliqini izhar qilishidu.

454. Sual: qurban héyt namizining oqulushi

qurban héyt namizi tekbirliri, qiraiti we shekli jehettin tamamen ruzi héyt namizigha oxshaydu, peqet birla oxshimaydighan teripi niyet qilishta bolup, ruzi héyt namizida ruza héyt namizigha, qurban héyt namizida bolsa qurban héyt namizigha niyet qilisiz.

Yene bir oxshimaydighan teripi ruza héytta öyingizdin chiqip mesjidke birip bolghuche ariliqita tekbir éytmisingizmu bolidu. Lékin qurban héytta bolsa öyingiz bolsa öyingizdin chiqqandin tartip mesjidke bérıp bolghuchilik tekbir étishingiz sünnettur.

455. Sual: héyt namizida tekbir éytish mesilisi

roza héytta meyli öylerde bolayli, meyli yollarda we yaki bazarda, meyli kéchide bolsun yaki kündüzde, meyli insanlar tiqmi - tiqman bolghan yerlerde meyli öz mehelligimizde bolayli, meyli musapir, meyli er we yaki ayal omumen kim bolishidin qet'iynazer roza héyt kéchisi kün chiqqandin tartip imam namazgha bashlighuchilik tekbir étishi kérek.

Qurban hétta tekbir étish mesilisige kelsek, bu toghrida janabi allah mundaq deydu:

"sanliq künlerde (yeni teshriq künliride) allahni yad étinglarr, (yeni namazliringlarning axirida tekbir éytinglar)". (beqer sûrisi 203 - ayet).

Bu ayetning tepsiride ibni abbas reziyellahu enhudin riwayet qilip mundaq deydu: sanliq künlerdin meqset, teshriq künliridir. Ibni mes'ud reziyellahu enhu bolsa, bu ayetning tepsiride mundaq deydu: "u sanaqliq künlerdin meqsed, erefe küni ettiginidin minada turidighan künlarning axirighichiliktur".

Qurban hiyitning harpa künidin bashlap taki zulhejjining 13- künining esir namizighiche her periz namazning keynidin tekbir iytish her bir balaghetke yetken kishige wajiptur.

456. Sual: ikki hiyit künliri qilish sünnet bolghan ishlar

1) roza hiyit künliri namazgha chiqishtin ilgiri tatliq bir nerse yiyish sünnettur.

Enes ibni malik reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem roza héyt küni bir qanche tal xorma yémey turup namazgha chiqmaytti. Xormilarning sani taq bolatti. (buxari: 953)

2) u künde yene yuyunush, miswak qilish, xushbuy nersilerni ishlitish, chirayliq kiyimlarni kiyish, yolda tekbir iytish, xushchiray bolush sünnettur.

Eli ibni ebu talib reziyellahu enhu mundaq deydu: héyt namizigha piyade chiqish we chiqishtin burun bir nerse yéyish sünnet. (tirmizi: 530)

3) namazgha birishta bir yoldin qaytishta bir yoldin mingish sünnettur.

Ebu hureyre reziyellahu mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem héyt namizigha bir yoldin chiqip, bashqa yol bilen qaytatti. (tirmizi: 541)

4) roza hiyit künde bir nerse yiyish bolsa namazgha birishtin burun , qurban hiyit künide bolsa namazdin kiyin bolidu. Abdullah ibni bureyde dadisi bureyde reziyellahu enhuning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem roza héyt küni bir nerse yémey turup namazgha chiqmaytti. Qurban héyt küni bolsa, namazdin qaytmighuche bir nerse yémeytti. (tirmizi: 542)

457. Sual: terawih namizi oqushning delili

terawih namizi ramizan iyida oqulidighan 20 reket namazdur. Buning delili töwendiki hedistur.

Malik yezid ibni rumandin riwayet qilip mundaq deydu: ömer reziyellahu enhuning zamanida kishiler (terawih namizini) yigirme üç rek'et oquytti. (malik: 254)

ramizan iyining kichiliride bir ay terawih namzi uqush küchlük sünnettur. Ramizan kéchiliri oqulidighan namazda, her töt reketin kéyin kishilarning rahet éliwélishi üçün birdem olturush mustehap bolghanliqi üçün u namaz terawih namizi yeni rahatlinish namizi dep ataldi. Terawih namzi ramizan aylirida xupten bilen witir namzining arliqida oqulidu.

Ebu hureyre reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem

ramizan kéchiside (nefle namazgha) turushqa keskin buyrimastin, righbetlendürüp mundaq deytti: kimki ramizan kéchisi allening wedisige ishen'gen we sawab ümid qilghan halda (namazgha) tursa, uning burunqi gunahliri kechürüm qilinidu. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem wapat bolghanda, terawihni oqush ishi mushundaq (terghib qilinip ayrim - ayrim oqulidighan) shekilde idi. Ebu bekri reziyellahu enhuning dewri we ömer reziyellahu enhu dewrining deslepki yillirimu mushundaq bolghan. (muslim: 759)

458. Sual: terawih namizining oqulushi

terawih namizini mesjidte jamaet bilen oqush eng yaxshidur. Shuning üçün terawih namizini özi yalghuz oqush yaxshi emestur. Chünki terawih namizini yalghuz oqughan adem, alimlarning terawih namizini mesjidte jamaet bilen oqushning sünnet ikenlikige birlikke kelgen qarishigha zit ish qilghan hésablinidu. Terawih namzi jamaet bilen oqulghinidek alahide yaki üzürlük ehwalda öz aldigha ayrimmu oqulidu.

Terawih namizi 20 rekettur. Her ikki rekette bir qétim salam bérilip 20 reket namaz on qétim salam bérilish bilen oqup tamamlinidu. Terawih namzini ikki rekette bir salam birip, töt rekette bir salam biripmu oqush mumkin. Ikki rekettin oqulghan terawih namzi bamat namzining sünnitige, töt reketliki bolsa pishin namzining sünnitige oxshash oqulidu. Ikki rekettin oqush ewzel diyilidu.

Terawih namizigha imam bolghuchi ayetni arqisidiki namaz oqughuchilarni qachurwetmigidek shekilde oquydu, shuning üçün imam arqisida namaz oquydighan adamlarning ehwallirini yaxshi bilishi lazim. Eger arqisida namaz oquydighanlarga éghir kélip qalmaydighan bolsa, her bir rekette on ayet oqush bek yaxshidur, chünki her rekette on ayet oqulghanda bir sünnet ada bolidu. U sünnet bolsimu pütün ramizan ichide terawih namizida qur'an kerimni bir qétim tögitishtur. Terawih namizda qur'an kerimni xetme qilish sünnettur. Terawih namzini yinikrek oqush yaxshidur. Terawih namizining waqti xupten namizining waqtining keynidin kéridu. Chünki bu, uni oqush xupten namizining keynidin yolgha qoyulghan neple namazdur. Shuning üçün terawih namizini xupten namizining aldida oqush toghra emes. Shunga u, xupten namizigha egeshtürülüp xupten namizining keynidin oqulidu. Uni xuptendin kéyin wétir namizidin ilgiri oqush eng yaxshidur. Terawih namzini ramizanda oquyalmighan ademge uning qazasi kelmeydu. Terawih namzini kichining yirimighiche kichiktürüş mustehebatur. Witir namzini terawih namzidin burun oqushmu jaizdur.

459. Sual: jinaze namizining buyrulushi we hökmi

islam dini ölgendimu, tiriklikidimu insanlarni qedirleydu. Qachanki bir musulman wapat bolsa, dinimiz bizni uni yuyup - tarashqa, xushpuraq nersiler sürtüşke, kipenleshke, uning namizini oqushqa, uni élan qilishqa, depne qilishqa we uninggha dua qilishqa buyridi.

Jinaze namizi perzi kufaye bolup, bir gurup musulmanlar oqusa bashqa

musulmanlarning gerdinidin saqit bolidu. Bu namaz meyyit üçün ich aghritqanliq we uninggha hörmet qilghanliqtin oqulidu. Jinaze namizini chüshürüşning yolgha qoyulghanliqi barliq islam alimliri teripidin birlikke kelgen bir mesilidur. Shuning üçün uning yolgha qoyulghan bir ish ikenlikini inkar qilghan adem kapir hésablinidu. Jinaze namizini chüshürüş bir musulmanning yene bir musulmanning üstidiki heqlirining biridur.

Ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: muminning muminde mundaq alte türlük heqqi bar: aghrip qalsa yoqlaydu ; wapat bolsa, namizigha qatnishidu ; (öyige) chaqirsa baridu; uchrisa salam qilidu; chüshkürse teshmit éytidu (yeni "yerhemukellah" deydu); meyli u bar yaki yoq bolsun, (hemishe) semimiy muamile qilidu. (nesai: 1938)

460. Sual: jinaze namizigha qatnashquchining sherti

xuddi bashqa namazlarga oxshash jinaze namizidimu, uni oqumaqchi bolghan ademning uni oqushqa qadir bolalishi, eqli hushi jayida bolushi, balaghetke yetken we musulman bolushi sherttur. U shertlerge yene ölüp ketken ademning ölüm xewirini bilish sherti qoshulidu.

461. Sual: chüshürülgen jinaza namizining toghra bolushi üçün

ölgen ademde tipilishi lazim bolghan sheritler

1. Ölgen ademning musulman bolushi. Shuning üçün kapirning namizi chüshürülmeydu. Taala bu heqte mundaq deydu: (i muhemmed!) sen ularning arisidin ölgen héchbir ademning namizini chüshürmigin, (depne qilish, ziyaret yaki dua üçün) uning qebrisi üstidimu turmighin, chünki ular allahni we allahning peyghembirini inkar qildi. Ular pasiq haliti bilen öldi [süre tewbe 84- ayet].

2. Ölgen ademning deslep tirik tughulup andin ölgen bolushi kérek. Özini olturwalghan ademning namizi chüshürülmeydu.

Jabir ibni semure reziyellahu enhu mundaq riwayet qilidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellemning yénigha özini pichaqlap öltürwalghan birining méyiti keltürülgenidi, uning namizini chüshürmidi. (muslim: 978)

3. Ölgen ademning yuyush arqiliq pakizlan'ghan kipen'ge ilin'ghan bolushi. Eger ölgen bir adem yuyulmayla kömülüp üstige tupa tashlinip bolghan bolsa, uni chiqirip yuyup olturmastinla uning qebrisige namaz oqulidu. Emma téxi uning üstige topa tashlinip bolunmighan bolsa, u qebridin chiqirilip yuyulidu we namizi chüshürülidu.

4. Ölükning kipenlikining pakiz bolushi sherttur. Eger kipen ölüknü yuyup urap bolun'ghandin kéyin ölüktin chiqqan nerse bilen paskina bolup qalghan bolsa, bu halette kipenni yuyup pakizlash shert emestur.

5. Ölükning uyanliq yérini yépush we uninggha kipen keydürüş. Kipen keydürüş perzdur.

6. Ölgen kishining hemme ezaliri yaki uning köp qismi namazni chüshürmekchi bolghanlarning aldigha keltürülishi lazim. Aldida yoq ademge namaz oqush toghra bolmaydu.

7. Méyitning qible terepte jamaet aldida hazir qilinishi.

8. Méyitning qatnash qoralliri yaki kishilarning müriside bolmasliqi, belki yerge qoyulishi sherttur.

9. Niyet qilish. Yeni namazni allah taala üçün , duani ölük üçün , dep niyet qilish lazim.

462. Sual: jinaza namizining oqulush shekli

miyitning jinazisi qible terepke qoyulghandin kéyn, eger wapat qilghuchi erkishi bolsa, imam uning béshi bilen taghaq süngikining otturisida turidu, ayal kishi bolsa jinazining qap otturisida turidu, jamaet bolsa imamning ong, sol we arqa teripide orun alghandin kéyn imam her tekbirde qolini kötürgen halda töt qétim tekbir éytidu, jamaetmu uning bilen birge tekbir éytidu.

Birinci tekbirde, imam we jamaet ” “ سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ... ” ni axirighiche, süre patiheni we yene bir sürini mexpi oquydu.

Ikkinchi tekbir: bu tekbirde hemme kishi (اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَيَّ) we (اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَيَّ) durutlirini oquydu.

Üchinchi tekbir: bu tekbirde töwendiki dua oqulidu:

{ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِحَيَّتِنَا وَمَيِّتِنَا، وَشَاهِدِنَا وَغَائِبِنَا، وَصَغِيرِنَا وَكَبِيرِنَا، وَذَكَرْنَا وَأُنْشَأْنَا، اللَّهُمَّ مَنْ أَحْيَيْتَهُ مِنَّا فَأَخِيهِ عَلَى الْإِسْلَامِ ، وَمَنْ تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا فَتَوَفَّهُ عَلَى الْإِيمَانِ }

(i allah! Bizning tiriklirimizni, ölgenlirimizni, bu yerde bolghanlarni we bulalmighanlarni, kichiklirimizni we chonglirimizni, erlirimizni we ayallirimizni kechürgin, i allah! Arimizdin birawgha hayatliq bermekchi bolsang uni islamgha uyghun yashatqin, yene arimizdin birawning jénini almaqchi bolsang, uni iman bilen ketkili nsip qilghin).

Tötinji tekbir: namazgha hazir bolghanlar bu tekbirde munu dua bilen dua qilidu: "i allah! Bizni uning ejridin mehrum qilmighin, uningdin (ayrilghandin) kéyn bizni azdurmighin we hem bizning hemde uning (gunahlirini) kechürgin".

Andin kéyn imam jinaze namizini « السلام عليكم ورحمة الله » dep ikki terepke salam bérish bilen tügitidu.

463. Sual: méyt namizida oqulidighan dua

{ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُ وَارْحَمْهُ وَعَافِهِ. وَاعْفُ عَنْهُ. وَأَكْرِمْ نُزُلَهُ. وَوَسِّعْ مَدْخَلَهُ. وَاعْسِلْهُ بِالْمَاءِ وَالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ، وَنَقِّهِ

مِنَ الْخَطَايَا كَمَا نَقَّيْتَ الثَّوْبَ الْأَبْيَضَ مِنَ الدَّنَسِ. وَأَبْدَلَهُ دَارًا خَيْرًا مِنْ دَارِهِ. وَأَهْلًا خَيْرًا مِنْ أَهْلِهِ وَزَوْجًا خَيْرًا مِنْ زَوْجِهِ. وَأَدْخَلَهُ الْجَنَّةَ وَأَعَدَّ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَمِنْ عَذَابِ النَّارِ}.

"i allah! Uninggha meghpiret qilghin, uninggha rehim qilghin, uninggha amanliq ata qilghin, uni kechürgin, uning qaragahini yaxshi qilghin, qebrisini keng qilghin, aq kiyimni kirlerdin paklighiningdek, uni su, qar we muz bilen yuyup, xataliqliridin paklighin. Uninggha dunyadiki öyidin yaxshirah qarargah, ailisidin yaxshirah aile we jürisidin yaxshirah jüre ata qilghin. Uni jennetke kirgüzgin, uni qebre we duzax azabidin saqlighin". [muslim riwayiti].

464. Sual: kichik balining namizining qandaq oqulidighanliqi

wapat qilghuchi kichik bala bolsa, uning ata - anisigha dua qilish sünnettur. Jinaze namizi oqughan kishi üçinchi tekbirde dua qilip bolghandin kéyin, (i allah! Uni ata - anisi üçün zapas ejir, köp ejir wesilisi we shapaetchi qilghin, i allah! Uning bilen ata - anisining yaxshiliqini éghir qilghin, ularning ejrini chong qilghin we uni salih möminlerge qoshqin, uni öz shepqiting bilen dozaxning azabidin saqlighin).

Anining qursighidiki 4 ayliqqa yetken buwaq chüshüp ketse, sim quyulup yuyup tarilip namaz uqulidu. Emma töt ayliqtin burun chushup ketken bolsa u téxi bir parche gösh bolghanliqi üçün yuyulmaydu hem namazmu uqulmaydu.

465. Sual: ghayibtiki kishilarning namizining qandaq oqulidighanliqi

özi bolmighan yeni ghayip kishilerge jinaze namizi oqush jaiz bolup, resulullah eleyhissalam nejashi ölüp ketkende, yoq yéride jinaze namizi oqughan we shundin buyan bu sünnet bolghan. Emma peyghember eleyhissalamning aldida bolmighan nejashiyning namizini oqushi peyghember'eleyhissalamghila xas bir ishtur, bashqa ademlarning miyiti namaz oqulghan orunda bolushi kirek dep qaraydighanlarmu bar.

Birkshining ghayipta namizini oqush jaiz bolghinidek, bir jamaetning jinaze namizini oqushmu jaizdur. Mesilen, bir yede bir gurup musulman shehid qilin'ghan bolsa, musulmanlarning ghayiptin uning jinaze namizini oqushi lazim.

Miyit namizigha we jinazini chiqirishqa kilidighanlarning sani köp bolushi üçün wapat bolup ketken ademning ölüp ketkenlikini hemme tereplerge xewer qilish musteheptur.

466. Sual: méytني yuyushtin burun qilidighan ishlar

herbir musulman'gha ülüm kilidighanliqi üçün yaxshi emellerni köp qilish we islam teripidin cheklen'gen ishlardin néri bulushtek ibadetlerni alahide köngül qoyup qilish arqiliq bexit izdishi lazim. Qachanki bir musulman wapat bolsa uning qéshidiki kishilarning urundashqa tigishlik birnechche türlük ishliri bar:

1- méytning közni yumdurishi lazim, chünki resulullah ebu selemening küzni

yumdurghan. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: ölüklirlarning yüzini yögep qoyunglar, yehudiylargha oxshiship qalmanglar! (elkebir)

2- méytning qursiqi köpüp ketmesliki üçün qursaqlar üstide birnerse qoyushi kérek.

3- méytning pütün bedinini yögep qoyushi lazim.

4- méytning yuyup tarash ishlérini tizlitishi we jinaza namizini tizraq oqup tiz depne qilishi kérek.

5- resulullah uhut künide wapat bolghanlarni yotkimestin wapat bolghan urunda depne qilishqa burighanliqi üçün méyt qeyerde wapat bolsa shu yerde depne qilishliri kérek.

6- miyitqa xushbuy nersilerni chichip qoyush yaxshidir.

Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: eger méytqa xushbuy nerse chachsanglar, üç qétim chéchinglar! (ehmed: 14131 ; bezzar)

467. Sual: sekeratqa chüshken adem üçün qilidighan ishlar

birawning sekeratqa chüshkenliki uning putlirining boshiship sozulishi, putining muzlishi, dimiqining qisilip gep - sözining titrishi we ikki chékisining qorulup qélishidin bilinidu. Sekeratqa chüshken kishi üçün qilinidighan ishlar munular :

1) sekeratqa chüshken kishini ong yénigha yatquzush we qiblige qaritish.

2) sekeratqa chüshken kishin'ge" laale alaalle mçmd rsol a lle " (allahtin bashqa ilahiy mebud yoq, muhemmed eleyhissalam allahning berheq elchisidir) dégen shahadet kelimisini telqin qilish (yeni ögitish, éytquzush.)

468. Sual: méytni depne qilishtin awwal qilishqa tégishlik muhim ishlar

1) méytni yuyup képenlesh.

2) uning qezrliri bolsa tülesh.

3) wesiyetliri bolsa orunlash.

469. Sual: méytni yuyushta biliwilishqa tigishlik mesililer

méytni yuyush uni kipenlikke élish we uninggha jinaza namizi uqush we uni depne qilish qatarliq ishlar periz (kufaye) dur. Démek yuqarqi ishlargha musulmanlarning bir qismi hazir bolsa bezi sewepler bilen qatnishalmighan musulmanlardin gunah saqit bulidu.

1. Méytni yuyushqa ademler ichidin shu méytning hayat waqtida wesiyet qilghan adimi eng layiqdur. Undaq bolmisa yiqin tuqqanlérinin bireri yuyushi kérek. Yuqarqi qaide er ayalgha umumdur.

2. Wafat bolghuchi ayal bolsa öz éri yuyup tarisa bolidu. Oxshashla wafat bolghuchi er bolsa ayali yusa hem bolidu. Chünki xelipe ebubekri reziyellahu enhu özni yuyushni ayaligha wesiyet qilghan.

3. Wafat bolghuchi yette yashtin tüwen bolsa (oghul yaki qiz bolsun) yughuchi er yaki ayal bolsun bulawiridu.

4. Qachan bir er wafat bulup u kishi wafat bolghan urunda ayallarla bulup er bolmisa yaki wafat bolghuchi ayal bulup u yerde ayal bolmisa u chaghda u méyitni yumastin teyemmum qildurlidu. (qéshidikilerdin biri qolini tupraqqa urup méytning yüzini silaydu ikki alqinini hem silaydu.)

5. Musulman kishige kafirning méytini yuyush we uninggha jinaza namizi uqush we uning depne ishlirigha qatnishishi haramdur.

6. Méytни sughaq su bilen yuyush yaxshidur.

7. Eger méyt yughuchi méyitning bedinidiki kirning köplüki sewebidin issiq sugha muhtaj bolsa kirni pakizlash üçün sopun ishletse bulidu. Lékin méytning bedinini qattiq uwlamaydu.

470. Sual: miyitning qandaq yuyulidighanliqi

1. Méytни yuyudighan chaghda uning ewritini yögep qalghan kiyimlerini saldurwitish sunnet.

2. Uning béshini olturghili temshilgendek kötürüp qursiqidiki eziyetlerni chiqirwitish üçün qorsiqi yenggil siqilidu.

3. Méyt yughuchi quligha yumshaq rext yögep yaki feley kiyip wafat bolghuchi yette yashtin yuquri bolsa uning ewritige qarimastin ewritini yuydu.

4. Shuningdin kéyin bismillah dep méyitqa namazning taharitige oxshash taharet alduridu. Lékin uning éghizigha we burnigha su kirgüzülmeydu belki méyit yughuchi özining ikki barmiqini yumshaq rext bilen orap méyitning ikki liwining arisigha kirgüzüp chishlirini pakizlaydu we burnigha kirgüzüp unimu hem pakizlaydu.

5. Sidirdin sugha bir'azchilap uning maghzipi bilen méytning béshi we saqilini yuyush mustehebdu. (sidiir tiwiplardin tépilidu)

6. Aldi terepdin ong yanni yuyidu we arqa terepdinmu ong yénini yuyidu sol terepnimu shu qaide buyiche yuyidu. Shu usul buyiche üç qétim tekrar yuyidu. Herqétimdin kéyin méyit yughuchi meytning taharet urunlirini tekshürüp birernerse chiqqan bolsa uni pakizlaydu. Üch qétimdin ziyade yuyush méyit yughuchining ixtiyarida hajet tépilsa yette qétimdin artuq yusimu bulidu.

7. Axirqi yuyushta kishiler arisida tunushluq bolghan uning furiqidin hasharetler qachidighan (kafur) dégen durini ishlitish sunnettur.

8. Méytning burut tirnaqliri adettikidin ösük bolsa uni qirqish mustehebdu. Emma qoltuq we ewretlirning tükliri élinmaydu.

9. Méyt ayal bolsa, uning chéchi üç örüm örülup arqisigha quywtilidu.

10. Méyit kipenlikke élinip bolghandin kéyin uningdin birer nerse chiqsa (pishap suydukke oxshash) uni qayta yuyulmaydu.

471. Sual: kifenlikke élish

méytini kipelesh wajib bulidu. Méytini kipeleshte uning ehwaligha qarap kipeleshe élinidu. Képen- ölgen kishni yuyup bolghandin kéyin, uninggha kiygüzilidighan mexsus ölüm kiyimidur.

1. Eger méytning kipeleshe yarighudek nersisi bolmisa bashqilar teyyarlisimu bulidu umu bolmisa öz kiyimi bilen depne qilinsimu bulidu.

2. Erni üç qat, aq renglik kipeleshe ichide kipeleshe mustehabdur. U kipeleshe klerge muwapiq xüshbuy ishletilgendin kéyin bir karwat ustige bir-birlep yéyilduridu. Démek karwat ustide ayrim ayrim üç qat rex yéyilghan bulidu.

3. Er méytning képini " lifafe " we " qemis " , " izar " din ibaret üç parchidin terkip tapidu. " izar " méytning choqqisidin tartip ikki putigha yetkichilik uzunluqtiki ishtan démehtur. " qemis " méytning boynidin ikki putigha yetkichilik uzunluqtiki könglek démehtur. " lifafe " méytning béshi bilen ikki putini toluq yögep turghichilik miqdarda uzun we keng yögenje démehtur.

Er méytini képenleshte aldi bilen " lifafe " yéyip sélinidu, andin uning üstige izar silinidu. Andin uninggha " qemis " kiygüzüldü, andin astigha sélin'ghan " izar " bilen yögilidu. Yögeshe méytning sol yénidin bashlinip ong yénida axirlashidu. Andin " lifafe " bilen uning béshining choqqisidin bashlap ikki putining uchlirighiche toluq yögilidu. " lifafe " méytning bash teripi bilen ayaq teripidin éship turidu. Jesedning échilip qélishidin qorqulsa képenning üstidin baghlap qoysa bolidu. Méytning béshigha selle orash mekruh sanilidu.

4. Ayal méytning képini besh parchidin terkip bolidu. Ular" lifafe " , " xirqe " , " yaghliq " , " qemis " , " izar " din ibarettur.

Ayal méytqa kiydürüldighan" izar " bilen " qemis " we ayal méytini yörgéydighan " lifafe " ning ölchimi er méytning izar, qemis we " lifafe " sige oxshash bolidu. " yaghliq " ayal méytning yüzi bilen béshini yögep turalaydighan ölchemdiki kengrek yaghliqtur. " xirqe " ayal méytning ikki emchikining yuqirisidin kindikining astighiche bolghan orginigha kiydürüldighan uzun we kengrek xaltidur.

Ayal méytini képenleshte, awwal " lifafe " sélinidu, andin üstige " izar " silinidu. Andin ayal miyit bu ikkisining üstige yatquzilidu, andin uninggha " qemis " kiygüzüldü, andin béshigha" yaghliq " tingilidu. Andin" xirqe " könglikining üstidin köksige kiygüzüldü, chéchi ikki boghum qilip örelgen halda köksige(könglek üstige) qoyulidu, andin " izar " bilen yögilidu. Uning üstidin " lifafe " bilen yögilidu.

5. Shuningdin kéyin eng üstidiki kipeleshe birteripi bilen méytning ong teripi yögilidu. Ikkinji qedemde sol teripi yögilidu. Ikkinchi we üçinchi kipeleshe awwalqigha oxshashla yögilidu.

6. Méytning kipeleshe bir'az puxtiraq qilimiz. Mesilen: ayagh teripidin ashqan rexni bash teripige qayturup chigilidu.

7. Méyt kifenlikke ilin'ghandin kéyin umumen yette yerdin chigilidu. Eger yettidin az chigilsimu bulidu.

8. Méyt orunda quyulghandin kiyn chekken urunlar yishiwitilidu.

9. Eger periz yaki omur hej qiliwatqan bir ihram baghlig'huchi shu halda wapat bolsa uni bashta éytilghan usul buyunche yuyup tarilidu. Likin furaqliq nerse ishliitmeydu.

10. Wafat bolghuchi er bolsa uning béshi hem yögelmeydu. Chünki resulullah ihram halitide wafat bolghan birkishi toghirsida , uninggha xushbuy ishletmenglar we uning béshinimu yögimenglar chünki u qiyamet küni telbi éytqan halda qopidu, dégen (muttefequn eleyhi).

11. Méytни yuyushta su bolmasliq yaki bashqa seweptin yuyush qiyin bolsa tiyemmum qaidisi buyinche tiyemmum qildurlidu.

12.méytни yughan kishi méytning bedinide körgen herqandaq nersilerni mexfi tutishi lazim.

472. Sual: jinazini chiqirish

1. Jinazini erlarning chiqirishi we ularning kütürüshi sünnettur.

2. Ayallarning jinaze bilen bille qebirgiche bérishi haramgha yéqin mekruhtur.

3. Jinazini ichidiki ölüк silkinip ketmeydighan, uni kütirip mangghan we uninggha egiship mangghan kishilerge japa musheqqet bolup qalmaydighan derijide tizraq élip méngish musteheptur.

4. Namazdin kiyn töt adem jinazini dolilirigha élip tiz emma siliq halda qebiristanliqqa élip mangidu. Yol üstide kishiler jinazining qaysi teripide mangsa héch kérek yoq.

5. Jinaza quyulushtin burun olturushtin saqlinish lazim.

6. Jinazigha egiship mangghanda uning arqisidin méngish musteheptur.

473. Sual: ölüкni yerlikide qoyush

1. Ölüк adem öz buyining yérimigha yaki meydisige qeder kélidighan chongqurluqta kolan'ghan qebride qoyulidu. Qebrini adem buyi chongqurluqta kolash téximu yaxshidur.

2. Qebri, uning uzunliqi ölüкning uzunliqidek we kengliki ölüкning uzunliqining yérimidek kenglikte qilip kolinidu.

3. Ölüкning qoyulishi üçün qebrining bir teripidin ich gör yeni lehet échish sünnettur.

4. Eger yer bosh yer bolup ich gör échish momkin bolmisa, ich gör chiqarmay qebri kolapla qoysimu bolidu.

5. Eger yer nem yaki yumshaq bosh yer bolsa, ölüкni sanduqning ichide qoysimu bolidu. Eger yer undaq yer bolmaydighan bolsa, ölüкni sanduqning ichide qoyush mekruhtur.

6. Eger yer nem yaki yumshaq bosh yer bolup ölüкni sanduqning ichide qoyushqa toghra kelse, sanduqqa bir qat tupa yéyétip andin ölüкni uning ichige sélish lazim.

7. Kéme we paraxutta ölüp qalghan adem yuyulidu, kipen'ge élinidu we uninggha namaz oqulidu.

8. Eger quruqluq yiraq bolup quruqluqqa chiqip bolghiche uning jesidining özgirip kétish éhtimali bolsa, u déngizgha tashliwétulidu.

9. Méytini qebirge ekirishte bash teripi awal ekirlidu.

10. Lehet qoyghanda ong teripini basurup qiblige yüzlendurlüp yatquzlidu.

11. Lehet éghizini birnerse bilen dalda qilin'ghandin kéyin qaide buyiche tupa tashlap kömtürlidu.

12. Qebrining béshida qebrining kimning ikenlikini tunush üçün tash qoyup qoyush xata emestur.

13. Ölükni yerlikide qoyup bolghandin kéyin uning béshida turup uning gunahining kechürülishini tilep uninggha dua qilish lazim. U ebediy qalidighan ornigha yolgha séliniwatqanda qebiristan'gha barghuchilarning meyyitining gunahlrining kechürüm qilinishi, allahning uninggha shepqet bilen muamile qilishi, allahning uningdin razi bolushi üçün we az waqittin kéyin uning yénigha kirip uning perwerdigari, dini we peyghembiri toghrisida ayrim - ayrim soal soraydighan ikki perishtige yaxshi jawab birelishi üçün nahayiti köp dua qilishi kérek.

474. Sual:teziye bildürüş

1. Erlerning we birer yamanliqqa yol échish éhtimali bolmighan ayallarning, musibet kelgen ailige kélip teziye birishi musteheptur.

2. Musibet kelgen adamlarning qoshnilirining we urugh tughqanlirining musibet kelgen ailidikiler üçün tamaq teyyarlishi lazim. Abdullah ibni jefer reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem dadam jeferning ölüm xewirini anglap: jeferning ailisige tamaq teyyarlap béringlar, ular musibet bilen meshghul dédi. (tirmizi: 998)

3. Musibet kelgen kishilerning teziye üçün kilidighanlarni kütüp üç kün'giche olturushi toghra bolidu. Üch kündin kéyin yene teziye üçün kilidighanlarni kütüp olturush mekruhtur.

4. Teziye üçün kilidighanlarni kütüp ishikning aldida olturushmu mekruhtur. Chünki, undaq qilish islam kilishtin ilgirki ereblerning adetliridin qalghan ishtur. Islam dini islam kilishtin ilgirki ereblerning yaman adetliridin chekligen, bezi yerlerde boliwatqan teziye üçün kilidighanlarni kütüp yollarda olturush bolsa, eng yaman ishtur.

5. Bezi yerlerde eng keng dairde tarqilip ketken bid'etning biri bolsa, musibet kelgen ailining teziye üçün kelgenlerge tamaq teyyarlishidur. Bu sünnetke zit bir ishtur.

6. Islam dini ölüp ketken kishige ün sélip yighlashni we uning üçün heddidin artuq qayghurushni qattiq haram qilip cheklidi.

7. Normal yighlashqa we qayghurushqa yol qoyuldi.

475. Sual: teziyede oqulidighan dua

1- {إِنَّ لِلَّهِ مَا أَخَذَ وَلَهُ مَا أُعْطِيَ. وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِأَجَلٍ مُّسَمًّى. فَلْتَصْبِرْ وَلْتَحْتَسِبْ}

" allahning alghan we bergenlirining hemmisi öziğe aittur. Her nersining ejeli allahning dergahida belgilen'gendur. Sebiri qiling we allahtin sawab ümit qiling". [buxariy riwayti].

2- {عَظَّمَ اللَّهُ أَجْرَكَ} "allah (bu musibet yüzisidin)ejringizni ziyade qilsun!" [imam newewiyning "el'ezkar" namliq kitabidin].

476. Sual: musibette oqulidighan dua

{إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ. اَللّٰهُمَّ اَجْرِي فِيْ مُصِيبَتِيْ وَ اَخْلَفْ لِيْ خَيْرًا مِنْهَا}

" biz allahning igidarchiliqidimiz, choqum allahning dergahigha qaytimiz. I allah! Bu musibitimde manga ejir bergin we manga qoldin berginimdin yaxshiraqini bergin" [muslim riwayiti].

477. Sual: shéhitning hökümliri

shéhit bolsa orunsiz öltürülgen balaghetke yetken musulman kishidur. Mesilen. Allah taalaning yolida jihad qilip jeng meydanida yarilinip yaran'ghandin kéyin bir nerse yémestin, ichmestin, dawanmastin we uninggha köngül bölüşh we uni qotquzush üçün jeng meydanidin yötkelmestin ölüp ketken kishige oxshash.

1. Shéhitning jesidi yuyulmaydu chünki, uning ölishi uni pakizlighuchi bolup hésablinidu.

2. Shéhitlerge jinaze namizi oqulidu. Chünki, ölgen kishige namaz oqush bolsa ularni hörmetlesh üçündür. Shéhitler hörmetleshke eng layiq ademlerdur. Chünki, peyghember eleyhissalamning uhud urushida shéhit bolup ketkenlerge ularni yerlikide qoyup bolghandin kéyin namaz oqughanliqi riwayet qilindi.

3. Shéhit yerlikige shéhit qilin'ghanda üstide bar kiyim bilen qoyulidu. Likin, uningdin sawut, ötüq we qural yaraqqa oxshash kipenlik qilishqa bolmaydighan nersiler saldurwétilidu. Eger uning üstidiki kiyim ölgen ademge ishlitish sünnet qilin'ghan képenlikning sanigha yetmise, uninggha képenlik qoshulup shu san toluqlinidu.

478. Sual: qebrilerni ziyaret qilish heqqide

qebrilerni ziyaret qilish ruxset qilin'ghan bir ishtur. Qebrilerni ziyaret qilishni ruxset qilip, peyghember eleyhissalam mundaq dégen.

Ibni bureyde dadisidin peyghember sellallahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: men silerni qebristanliqni ziyaret qilishtin tosqaqan idim, emdi ziyaret qilsanglar bolidu, chünki qebre insan'gha ölümni eslitidu. (ehmed: 1240)

1. Qebrilerni ziyaret qilish erler we ayallar üçün musteheptur. Likin, eger ayallarning qebrilerge chiqishi qayghu hesret we yéghini qayta yéngilaydighan ish bolsa yaki birer

pitne pasadqa yol achidighan ish bolsa, ularning ziyaretke chiqishi cheklinidu chünki, pitne pasadning aldini élish birer paydini qolgha keltürüshtin yaxshidur.

2. Qebrini ziyaret qilishning mueyyen bir waqti yoqtur.

3. Qebrini ziyaret qilghan kishining öre turup essalamu eleykum dara qewmim muminiyn, we inna in shaallahu bikum lahiqun(essalamu eleykum i muminler diyari, bizmu choqum allah xalisa silerge qoshulimiz.) déyish we ularning gunahlrining kechürülishini tilep dua qilish qebrini ziyaret qilishning edebirining biridur.

479. Sual: qebirlerni ziyaret qilghanda oqulidighan dua

{السَّلَامُ عَلَى أَهْلِ الدِّيَارِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُسْلِمِينَ وَيَرْحَمُ اللَّهُ الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنَّا وَالْمُسْتَأْخِرِينَ. وَإِنَّا إِن شَاءَ

اللَّهُ، بِكُمْ لِلْآحِقُونَ أَسْأَلُ اللَّهَ لَنَا وَلَكُمْ الْعَافِيَةَ }

" allahning amanliqi bu jayda yatqan mömin musulmanlarga bolsun. Bizdin burun wapat bolghanlar we hayat qalghanlarning hemmisige allah rehim qilghay. Bizmu xuda xalighan waqitta elbette silerge qoshulimiz. Allah taaladin bizge we silerge amanliq tileymen" [muslim riwayiti].

Sekkizinci bap. Neple namazlar

480. Sual: neple namazning yolgha quyulishi

neple namazlar bendilerge rehmet (weslisi) we ularning jennettiki aliy derijilerge yétishi üçün bir türkke bolushi, perz namazlarda kemchilikler bolup qalghan bolsa, uning ornigha hésablinishi üçün, yene namazda bashqa ibadetlerde tépilmaydighan derijide üstün pezilet bolghanliqi üçün yolgha qoyulghan.

Ebu hureyre reziyellahu enhu mundaq dédi: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighan idim: qiyamet küni bendining emelliridin birinchi bolup sorilidighini namazdur. Eger u ademning namizi kamil bolghan bolsa qutulidu we nijat tapidu. Undaq bolmisa, pushayman qilidu we ziyar tartidu. Eger perzdin bir nerse kémiyip qalsa, alle taala: bendemning neple ibaditige qarap béqinglar! Deydu. U bendining neple ibaditi bolsa, uning bilen perzdin kémiyip qalghan yerliri toluqlinidu. Shuning bilen, bendining qalghan emellirining sürüshtürmisimu mushu rewish boyiche dawamlashidu. (tirmizi: 413)

481. Sual: neple ibadetlarning peziliti

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: alle taala mundaq dédi: kimki méning dostumni düshmen tutsa, men uninggha urush élan qilimen. Bendem manga perzlerni qilishtinmu yaxshirag bir ishni qilish bilen yéqinlashmaydu. Bendem manga neple ibadet bilenmu men uni dost tutqan'gha qeder dawamlig yéqinlashidu. Qachanki

men uni dost tutsam, men uning anglaydighan quliqi, köridighan közi, tutidighan qoli, mangidighan puti bolimen. Mendin némini sorisa, shuni bérimen. Manga séghinsa, öz panahimda saqlaymen. Men muminning jénini élishtin bashqa héchbir ishta tereddut qilmaymen. Mumin bendem ölümni yaxshi körmeydu, men bolsam, uning xapiliqlirini yaxshi körmeymen. (buxari: 6502)

482. Sual: neple namaz we uning türü

perzge we witrgha oxshash wajip namazlardin bashqa namazlar neple namaz, dep atilidu. Bu neple namazlar ikki qisimga bölünidu.

Birinchi qismi, sabit sünnetler. Bu, perz namazlar bilen bille oqulidighan sünnet namazlardur. Bu, tekitlen'gen sünnet depmu atilidu. Yeni adettiki bashqa neple namazlarga qarighanda küchlükrek telep qilin'ghan namazlardur. Bu sünnetler ularni dawamlıq türde özrisiz oqumighan ademning gunahkar bolushida we u ademni pasiqliqqa höküm qilishta wajip emelni qilmighandek gunahkar hésaplashqa bolidu. Bular besh wax namazda oqulidighan 12 riket sünnet bolup bu toghirida yuqirda bayan qilindi.

Ikkinchi qismi, sabit emes sünnetler, yeni neple namazlardur.

Bu namazlar, peyghember eleyhissalam bezide oqughan yaki bashqilarning oqushigha yol qoyghan, tekitlik sünnet derijisige yetmigen namazlar bolup, tekitsiz sünnet qataridin sanilidu. Bular: taharet namizi, tehejjud namizi, chashka namizi, mesjid heqqi namizi, hajet namizi, istixar namizi, su tilesht namizi, kün tutulghanda oqulidighan namaz, tesbihat namzi qataliqlar bolup bularning derijiliri oxshashtur.

483. Sual: neple namazning ewzili qaysi

kéchide oqughan neple namaz kündüzde oqughan neple namazdin yaxshidur. Chunki kéchide oqughan neple namaz ademge bek éghir kélidu. Allah taala bu heqte mundaq deydu. Ularning yanliri orun - körpidin yiraq bolidu (yeni ular kéchisi ibadet qilip az uxlaydu), ular perwerdigarining (azabidin) qorqup, (rehmitini) ümid qilip uninggha dua qilidu, ulargha biz riziqlar qilip bergen nersilerdin (yaxshiliqlar yollirigha) serp qilidu [süre sejde-16].

Imam ebu henifening közqarishi boyiche meyli kéchide bolsun meyli kündüzde bolsun neple namazni töt rekettin - töt rekettin oqush yaxshidur.

484. Sual: mesjid salimi namizi

mesjid salimi yeni tehiyyetul mesjid namizi, bir adem mesjidke kirgen we mesjidke kirgen u waqit namaz oqush mekruh qilinmighan waqit bolsa, olturushtin burun ikki reket yaki töt reket namaz oqushi mustehebhtur. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: mesjidke kirgininglarda, olturushtin burun ikki rek'et namaz oqunglar!. (tirmizi: 316)

mesjidke künde bir nechche qétim kirip chiqidighan adem, mesjid salimi namizini her kün üçün bir qétim oqusa kupaye qilidu.

485. Sual: taharet namizi

taharet namizi u taharet élip bolghandin kéyin taki taharetning süyi qurup bolghiche bolghan ariliqta oqulidighan ikki reket namazdur. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki taharetni kamil élip, ikki rek'et namaz oqusa, namazda zéhnini namazdin bashqa ishqa bermise, u kishining burun qilghan kichik gunahliri epu qilinidu. (ebu dawud905)

486. Sual: chashgah namizi

chashgah quyash toluq chiqip bolghandin bashlap péshin waqtigha 45 minut qalghichilik bolghan waqitlardin ibarettur. Chashgah namizi ejri - sawabi köp bolghan musteheb bir namazdur. Lékin bu namaz wajib bolmighinidek, perzmu emes, uni oqughanlarga bérilidighan ejri we sawabqa qiziqquchilar uni oquydu. Biraq uni oqumighanlar bolsa oqumighanliqliri üçün eyiplenmeydu. Chashka namizi, eng az bolghanda ikki reket oqulidu. Eng töwen mukemmellik derijisi töt rekettur.

487. Sual: chashka namizining peziliti

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: her insan (öz bedinining) her bir ügisige her seher birdin sediqe bérishi wajip bolidu. Tesbih (subhan'allah déyish), tehmid (elhemdulilla déyish), tehlil (lailahe illallah déyish) we tekbir (allahuekber déyish)ning her biri birdin sediqidur. Yaxshi ishqa buyrush bir sediqe, yaman ishtin tosushmu bir sediqidur. Ikki rek'et chashgah namizi oqush yuqiriqilarning hemmisige kupaye qilidu. (muslim: 720)

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki bamedat namizini jamaet bilen oqup, andin kéyin kün chiqquche alle taalagha zikri éytip, kün chiqqandin kéyin ikki rek'et zuha (chashgah waqti) namizi oqusa, u kishige hej we ömre qilghanning sawabi toluq bérilidu. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem: hej we ömrining sawabi toluq bérilidu dégen kelimini üç qétim tekrarlighan. (tirmizi: 586)

488. Sual: chashka namizining waqti

chashgah namizining waqti künning bir qilich boyi örlishi bilen bashlinip, kün tamamen tiklen'gende tügeydu. Shundaqtimu kün resmiy chiqip issiq bolghili turghanda oqush mustehebtur. Bu namaz eng az bolghanda ikki rek'et oqulidu. Biraq peyghember eleyhissalamning eng köp bolghanda sekkiz rek'et oqughanliqi riwayet qilinidu.

489. Sual: tehejjud namizi oqughuchilarning süpiti

shek - shübhe yoqki, musulmannig ishligen emellirining eng yaxshisi teqwa kiyimi we möminning miraji bolghan namazdur. Janabi allah qur'an kerimde tehejjud namzi

oqughuchilarni mundaq süpetleydu: "ular kéchisi az uxlaytti, ular seherlerde (perwerdigaridin) meghpiret tileytti" (zariyat sürisi 17 - 18 - ayetler). "ular kéchilerni perwerdigarigha sejde qilish we qiyamda turush bilen (yeni namaz oqush bilen) ötküzidu" (furqan sürisi 64 - ayet). Janabi allah özüning elchisi we ishenchilik dosti muhemmed ibni abdullah (eleyhissalam) gha shundaq emr qildi: "sanga neple (ibadet) bolushi üçün, kéchining bir qismida (namaz oqushqa, qur'an oqushqa) oyghan'ghin, (i muhemmed!) perwredigaringning séni medhyilidighan orun'gha (yeni büyük shapaet maqamigha) turghuzushi heqiqettur" (isra sürisi 79 - ayet).

490. Sual: tehejjud namzining hökmi we peziliti

tehejjud namizi perz bolush süpiti bilen peyghember eleyhissalamgha xas bir ish bolsimu, (bashqa) möminlerge nisbeten perz emes neplidur. Uni oqughan kishi ejrini alidu, oqumighan kishi bolsa gunahkar bolmaydu. Shundaqtimu musulmanlar köpchilikidin heziriti peyghember eleyhissalamgha egishish telep qilin'ghanliqi üçün bu namazning hökmi dairisige kiridu. Kéchining otturisida oqulidighan bu namazning pezilti toghrisida nurghun maxtash sözliri éytilghanliqtin musulmanlar kéche namizi üçün turush we söyümlük perwerdigari bilen mexpi mungdishishta musabiqileshti.

Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: bir adem kéchide qopup on ayet bilen tehejjud namizi oqusa, u ghapillar qatarigha yézilmaydu. Yüz ayet bilen tehejjud namizi oqusa, alle taalaning emrige chin dilidin itaet qilghuchilar qataridin yézilidu, ming ayet bilen oqusa, köplep ejirge érishküchiler qataridin yézilidu. (ebu dawud: 1398)

peyghember sellellahu eleyhi wesellemdin: qaysi emel eng ewzel? Dep soralganidi: kéchide qopup, qiyamda uzun turup oqughan namaz, dep jawab berdi. (ebu dawud: 1325)

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kéchisi qopup tehejjud namizi oqughan, andin ayalini namazgha oyghatqan, eger qopqili unimisa, yüzige su chéchip oyghatqan kishige alle rehmet qilsun. Alle taala yene kéchisi qopup namaz oqughan, andin ériini namazgha oyghatqan, eger qopqili unimisa, yüzige su chéchip oyghatqan ayalgha rehmet qilsun. (nesai: 1610)

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: er kishi kéchisi ayalini oyghitip, ikkisi ikki rek'ettin namaz oqusa, ular zikir qilip turghuchi er we zikir qilip turghuchi ayallarning qatarida yézilidu. (ebu dawud: 1309)

491. Sual: tehejjud namzining oqush usuli we waqti

tehejjud namzining ézi ikki rek'et, köpi sekkiz rek'et bolup, her ikki rek'ette yaki töt rek'ette bir salam béripmu oqulidu. Emma her ikki rek'ette bir salam bérip oqush ewzeldur. Tehejjud namzining eng ewzel waqti, kéchining üchtin birining axirqisidur. Bu

waqit dualarning ijabet bolishi we gunahlarning meghepiret qilinishi üçün eng munasip waqitlardur.

492. Sual: peyghember eleyhissalamning tehejjud namizini qandaq oquyidighanliqi

sheriq hewzeni mundaq deydu: men aïshe reziyellahu enhaning yénigha kirip uningdin: peyghember eleyhissalam kéchisi tehejjudqa turghanda, namazni qandaq bashlaytti? Dep sorighanidim, u mundaq dédi: sen mendin bundin burun héchkim sorap baqmighan bir soalni soriding, peyghember eleyhissalam kéchisi namazgha turghanda, "alle ekber"ni on qétim, "elhemdulillah"ni on qétim "subhanellah we bihemdihi"ni on qétim, "subhabelmelikilquddus "ni on qétim, "estegfirullah "ni on qétim, "lailahe illallah"ni on qétim deytti, andin on qétim: i alle! Men sanga séghinip, dunyaning japa - musheqqitidin we qiyamet künidiki japa - musheqqettin panah tileymen deytti, andin namazni bashlaytti. (ebu dawut: 1617)

493. Sual: seper namazi

kishi seperdin öz yurtigha tinich aman qaytip kelgende allahqa hemdi eytish , tinich amanliqigha shükür qilish üçün aldi bilen mesjidke kirip ikki riket namaz oqup andin bashqilar bilen körüşüshi yaxshidur.

Abdullah ibni keb özining keb ibni maliktin mundaq anglighanliqini riwayet qilghan: peyghember sellessallahu eleyhi wesellem seperdin qaytip kelse, aldi bilen mesjidke kirip, ikki rek'et namaz oquytti, andin jamaetning qéshigha kélip olturatti. (ebu dawud: 2773)

494. Sual: tewbe namizi

tewbe namizi allah taaladin meghepiret teleb qilip oqulidighan namaz bolup, bu namazning buyrulghanliqida pütün islam olimaliri birdek ittipaqtur. Tewbe namizi omumen, gunah sadir qilghandin yaki bu namazni oqushni könglige pükkendin kéyinla oqulidu. Tewbidin kéyin, taharet élip, ikki rek'et namaz oqushi lazim. Tewbe namizini oqup gunahi üçün allahtin meghepiret tilishi, uning gunahining meghepiret qilinishigha wasite bolidu.

495. Sual: istixare namizi nime üçün qandaq oqulidighanliqi ?

Stixare namizi janabi allahning bir némiti bolup, bendiliri u namaz arqiliq pererdigarigha qilmaqchi bolghan ishning uning üçün yaxshiliq yaki yamanliq élip kélidighanliqi toghrisida bir ilham bérishni sorap yüzlinidu we janabi allahtin özi üçün paydiliq bolghan ishlarni ilham qilishini we uning üçün yaxshiliq bolghan ishlarni körstip bérishni telep qilidu.

Istixare namizini oqumaqchi bolghan kishi aldi bilen ghusli taharet ilip , perzdin tashqiri ikki rek'ettin alte reketkiche namaz oqup salam bilen namazni tügetkendin kéyin istixare

duasini oquydu we taharet bilen bishini shimal terepke, putini jenup terepke qlip, qiblige qarap yatidu. Qilmaqchi bolghan ishning ismini tilgha alghandin kéiyin könglining mayilliqigha diqqet qilidu. Körgen chüshliri we könglige chüshken ilhamgha asasen eger köngli u ishni qilishqa mayil bolsa qilshqa atlinidu, eger qilmasliqqa mayil bolsa u ishni tashlap, uningdin yaxshiraq bolghan bashqa bir ishni qilishqa atlinidu. Chünki bir musulman bir ishni allahning raziliqi üçün qilmighan bolsa, janabi allah uning üçün u shning ornigha uningdin yaxshiraq bir ishni toghrilap béridu. Bu namazni üç qitimdin on bir qitimghiche jüme kichiliri oqush ewzeldur.

496. Sual: istixar namizining duasi

bu toghrida heziriti peyghember eleyhissalamning nurghunlighan hedisliri bizge istxareni ögitidu.

Jabir ibni abdullah reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem hemme ishta istixare sélishni xuddi qur'andin süre ögetkendek ögitip, mundaq telim béretti: kimki birer ishni qilmaqchi bolsa, ikki rek'et neple namaz oqusun, andin:

[اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْتَخِيرُكَ بِعِلْمِكَ وَأَسْتَقْدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ وَأَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ الْعَظِيمِ، فَإِنَّكَ تَقْدِرُ وَلَا أَقْدِرُ وَتَعْلَمُ وَلَا أَعْلَمُ وَأَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ، اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الْأَمْرَ خَيْرٌ لِي فِي دِينِي وَمَعَاشِي وَعَاقِبَةِ أَمْرِي أَوْ قَالَ: عَاجِلِ أَمْرِي وَآجِلِهِ فَاقْدُرْهُ لِي وَيَسِّرْهُ لِي ثُمَّ بَارِكْ لِي فِيهِ، اللَّهُمَّ وَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الْأَمْرَ شَرٌّ لِي فِي دِينِي وَمَعَاشِي وَعَاقِبَةِ أَمْرِي أَوْ قَالَ: فِي عَاجِلِ أَمْرِي وَآجِلِهِ فَاصْرِفْهُ عَنِّي وَاصْرِفْنِي عَنْهُ، وَاقْدُرْ لِي الْخَيْرَ حَيْثُ كَانَ ثُمَّ رَضِّنِي بِهِ]

i alle! Manga (bu ishta) qandaq qilsam yaxshi bolidighanliqini séning ilming bilen tileymen, qudriring bilen küch - quwet bérishingni tileymen, séning büyük pezlingdin soraymen. Chünki sen hemmige qadirsan, men qadir emes. Sen hemmige alimsan, men alim emes we sen hemme gheyiblarni bilip turghuchisen. I alle! Eger (qilmaqchi bolghan) bu ish men üçün dinimda, dunyaliquimda we kelgüsimde yaxshi bolsa, u ishni manga teqdir qilghin we asanlashturghin, andin u ishta manga beriket ata qilghin. Eger bu ish manga dinimda, dunyaliquimda we kelgüsimde xeyrlik bolmisa, u ishni mendin, méni u ishtin qayturup, yaxshiliq nede bolsa, shuni manga teqdir qilghin, andin manga raziliq ata qilghin, dep dua qilsun we bu ishta dégen yerde qilmaqchi bolghan ishini tilgha élip bayan qilsun. (buxari: 1166)

497. Sual: hajet namizi

dunya we axiretke munasiwetlik éhtiyaji bolghan kishi taharetni kamil élip ikki rek'et namaz oqoydu, namazdin kéyin alla taalagha hemdu sana we peyghember eleyessalamgha durud éytidu. Andin hajet duasini (yaki özi bilidighan dualarni) oqop

bolup, hajitining emelge éshishini allahtin soraydu. Hajet namizida peyghember eleyhissalam körsetken munu duani oqush ewzel.

{ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ، سُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ. أَسْأَلُكَ مُوَجِّبَاتِ رَحْمَتِكَ وَعَزَائِمِ مَغْفِرَتِكَ وَالْعَصَمَةَ مِنْ كُلِّ ذَنْبٍ وَالْغَنِيمَةَ مِنْ كُلِّ بَرٍّ وَالسَّلَامَةَ مِنْ كُلِّ إِثْمٍ، اللَّهُمَّ لَا تَدْعُ لَنَا ذَنْبًا إِلَّا غَفَرْتَهُ وَلَا هَمًّا إِلَّا فَرَجْتَهُ وَلَا حَاجَةً هِيَ لَكَ رِضًا إِلَّا فَرَجْتَهَا يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ }.

" allahtin bashqa heqiqiy ilah yoqtur, u tolimu helimdur, ulugh ershining igisi bolghan allah , barche noqsanlardin paktur. Hemdu sana alemlarning perwerdigari bolghan allahqa xastur. I allah ! Séningdin, séning rhemitingge érishtüridighan emelni, meghpiritingge muyesser qilidighan tewbini, méni her qandaq gunahtin saqlishingni, pütün yaxshiliqlargha érishtürishingni we herqandaq yamanliqtin aman qilishingni tileymen. I allah! Méning pütün gunahlimni meghpiret qilghin, barliq qiyinchiliqlirimni hel qilip bergin we séning raziliqinggha érishishim üçün türtke bolidighan her qandaq hajetlimni rawa qilip bergin. I rehim qilghuchilarning eng shepquchiligi bolghan allah "

hajet tiligende yene töwendiki ismi ezem bilen kelgen duani oqush heqqide hedis riwayet qilin'ghan.

Bureyde eslemi reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem bir kishining:

اللهم إني أسألك بأني أشهد أنك أنت الله لا إله إلا أنت الأحد الصمد الذي لم يلد ولم يولد ولم يكن له كفوا أحد، « والذي نفسى بيده، لقد سأل الله باسمه الأعظم، الذي إذا دعي به أجاب، وإذا سئل به أعطى»*

i perwerdigarim! (men sendin) séningdin bashqa héch mebudning (berheq) yoqluqigha, séning yekke yégane ikenlikingge, hemmining sangila mohtaj ikenlikige, séning bala tapqanmu emes, tughulghanmu emes ikenlikingge we héch kishining sanga tengdash bolalmaydighanliqigha heqiqiy guwahliq bérighanliqimni shépi keltürüp (hajitimni) tileymen, dep dua qiliwatqinini anglap: jénim ilkide bolghan zatning nami bilen qesemki, u, allening eng katta ismi (yeni ismi ezem)ni shépi keltürüp turup dua qildi, kimki bundaq dua qilsa, ijabet bolidu we tiligen nersisi bérilidu, dédi. (tirmizi: 3475)

498. Sual: ewwabiyn namizi

ewwabiyn allah taala terepke tewbe bilen qaytquchilar dégenliktur. Ewwabiyn namizi sham namizidin kéyin oqulidu. Sani alte rek'et bolup, alte rek'ette birla salam bérup yaki her ikki rek'ette birdin salam bérupmu oqush mumkin.

499. Sual: tesbihat namizi

bu namaz, namaz oqush men'i qilin'ghan waqitlardin bashqa qandaqla bir waqitta

oqusa bolidighan 4 rek'etlik namaz bolup, uni künde bir qétim yaki heptide bir qétim yaki ayda bir qétim yaki yilda bir qétim, héch bolmighanda ömür ichide bir qétim oqushqa bolidu.

Ibni abbas reziyellahu enhuma mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem abbas ibni abdulmuttelibke mundaq dédi: i abbas! I tagha! Men sanga on xisletni usupla béreymu? Eger u on ishni qilsang, alle taala séning burunqi we kényinki, kona we yingi, sehwenlik we qesten, kichik we chong, mexpiy we ashkara gunahliringni meghpiret qilidu. On xislet budur: her rek'ette süre fatihege bir süre qoshup, jem'iy töt rek'et namaz oquysen. Birinchi rek'etning qiraitini qilip bolghandin kényin, öre turghan péti: subhan allahi welhemdulillahi welailahe illellahu wallahu ekber (alle taala barliq eyib - nuqsandin paktur, pütün hemdusana alle taalaghila xastur, alle taaladin bashqa héch ilah yoqtur, alle büyüktur), dégen zikirni on besh qétim oquysen. Andin ruku qilip, rukuda u zikirni yene on qétim oquysen, andin rukudin béshingni kötürüp, yene on qétim oquysen. Andin sejde qilisen we sejdide yene on qétim oquysen. Andin sejdidin béshingni kötürüp, yene on qétim oquysen. Andin sejde qilip, yene on qétim oquysen. Andin sejdidin béshingni kötürüp, yene on qétim oquysen. Shundaq qilip, bu zikir her rek'ette yetmish besh qétim oqulidu. Qalghan rek'etlernimu mushundaq oquysen. Eger her küni bir qétim oqushqa imkaniyiting bolsa oqughin, uninggha imkaniyiting bolmisa, her jüme bir qétim oqughin, uningghimu imkaniyiting bolmisa, ayda bir qétim oqughin, uningghimu imkaniyiting bolmisa, yilda bir qétim oqughin, uningghimu imkaniyiting bolmisa, pütün ömrüngde bir qétim bolsimu oqughin! (ebu dawud 1297)

500. Sual: kün we ay tutulghanda oqulidighan namazning yolgha qoyulushi

kün bilen ayning tutulishi allahning birlik we barliqigha uchuq - ashkara we chong ikki tebi delil bolup, köpinche waqitta insanlar uni körgende qorqidu we yürekliride bir tarliq hés qilidu. Bu sewebtin islam dini bu ikki büyük we ashkara delil üçün möminlerning derdini tökishi, perwerdigari bilen mungdishish arqiliq ularning köngülliri xatirjem bolsun, bu uchuq - ashkara delillerdin bir ibret chiqirishni eslitidighan xatiplarning xutbilarini tingshap, yaratquchining büyüklükige we uning özi tengdashesiz küch - qudriti bilen kainatta qandaq xalisa shu boyiche teserrup qilidighanliqigha diqqetlirini borishi üçün bu ikki büyük we ashkar delilni körgende oqulidighan xususi bir namazni yolgha qoydi.

501. Sual: kün tutulghanda namaz oqushning sewebi

kün tutulghanda oqulidighan namaz hijrining kényinki yillirida heziriti peyghember eleyhissalam teripidin yolgha qoyulghan bolup, bashlinish jeryani mundaq idi:

peyghember sellellahu eleyhi wesellemning oghli ibrahim wapat bolghan küni kün tutulghanidi, kishler: kün ibrahimning ölümü üçün tutuldi, déyishti. Shuning bilen, peyghember sellellahu eleyhi wesellem ornidin turup, kishiler bilen alte rek'et kün

tutulush namizi oqudi we alte rek'ette töt sejde qildi. Bu alte rek'etning her rek'iti özidin kéyinki rek'etke qarighanda uzun oqulghanidi, rukuliri bilen sejdiliri (uzunluqta) anche perqlinip ketmeytti. (muslim: 904)

502. Sual: kün tutulghanda oqulidighan namazning qandaq oqulidighanliqi

kün we ay tutulghanda oqulidighan namaz shekil jehette bashqa namazlarga oxshimaydu. Bu namaz ikki rek'et bolup, eng ewzili jamaet bilen oqushtur. Lékin yalghuz kishining oqushimu jaiz. Jamaet bilen oqulghanda imam ikkili rek'ette qiraetni ünlük oquydu. Namaz tügigendin kéyin imam jamaetke buninggha oxshash ehwallardin ibret élish toghrisida qisqa bir nutuq sözleydu.

Namazning shekli bolsa mundaq, namaz tekbir tehime bilen bashlinidu, andin süre patihe oqulidu, andin qur'andin bir qanche ayet oqulidu, andin ruku qilnidu, rukudin kéyin béshini kötürüp rus turghandin kéyin sejde qilishtin burun qur'an oqushni dawamlashturidu. Qur'andin bir qanche ayet oqup bolghandin kéyin yene bir qétim ruku qilidu, andin rukudin béshini kötüridu, andin sejdige baridu. Yeni her rek'et ikki ruku we ikki sejde bilen oqulidighan bolup, ikkili rek'et mushundaq oqulidu.

503. Sual: su telep qilip oqulidighan namaz

bir sheherge yamghur yaghmisa yaki yer - zémin qurup kétip ziraetler qurup kétishke bashlisa, musulmanlar allahqa yalwuridu, uninggha yélinip turup dua qilidu we uningdin rehim - shepqet, yadem we yamghur, su telep qilish namizi oquydu. Su telep qilish namizi bolsa, éhtiyajliq bolghanda janabi allahtin su telep qilshtin ibaret bolup, bu namaz tekitlen'gen sünnettur.

Ebbad ibni temim taghisining mundaq dégenlikini riwayet qilidu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemni su telep qilip chiqqan küni körgen idim. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem u chaghda kishilerge arqisini, qiblige aldini qilip dua qildi. Duadin kéyin tonini tetür örüp kiydi, andin kéyin ünlük qiraet qilip, jamaet bilen ikki rek'et namaz oqudi. (buxari: 1025)

504. Sual: su telep qilish usuli

musulmanlarning yalghuz bolsun yaki jamaet bilen bolsun peqetla dua qilish arqiliq su telep qilishidur. Bu eng addisi. Ottura hali, perz yaki nepli namaz bolghan teqdirdimu her namazdin kéyin dua qilish arqiliq su telep qilish. Eng ewzel su telep qilish shekli bolsa, mexsus namaz oqush we namazdin kéyin imam musulmanlarga wez - nesihet qilip, ulargha hemmidin üstün we hékmetlik ish qilghuchi allahni eslitidighan, ularni uning azabidin we jazasidin qorqitidighan, yene ularni sediqe bérishke, qolliridin kélishche her xil yaxish ishlarni qilishqa, (bashqilargha) zulum qilmasliqqa we gunahtin tewbe qilishqa wesile bolidighan bir namaz oqush arqiliq su telep qilishtur.

505. Sual: su telep qilish namizining qandaq oqulidighanliqi

su telep qilish namizi tekitletlen'gen sünnet bolup, pütünley héyt namizigha oxshash ikki rek'et oqulidu. Yeni imam birinchi rek'ette qiraettin burun 7 qétim tekbir éytip bolghandin kéiyin, ikkinchi rek'ette bolsa, qiraettin kéyin 5 qétim tekbir éytidu, andin qiraetni ünlük oquydu. Qiraettimu héyt namizida oqulidighan sürilerni oquydu. Namaz tügigendin kéyin imam ornidin turup insanlarga xutbe sözleydu. Chünki peyghember eleyhissalam su telep qilish namizida munberge chiqip xutbe oqughan.

Xatip xutbide nahayiti köp stighpar éytishi lazim. Chünki bundaq ehwallarda qilishqa tégishlik eng munasip ish istighpardur.

Xatip bolsun, jamaet bolsun tonlirini tetür kyidu. Bundaq qilishta qattiqichiliqning rahet - paraghetke, qiynchiliqning asanliqqa, ghezepning raziliqqa özgertilishi üçün bir ima - isharet bolup, dua qilghanda qollirini kötüridu we barliq kainatning padishahi we (xatalashqanlarning gunahlarini) kechürüm qilghuchi bolghan allahning huzurida xarlinip - zarlinip turup ichide we ünlük dua qilidu. Imam mexpi dua qilghanda jamaet dua qilidu, ünlük dua qilghanda bolsa jamaet sukut qilidu.

Insanlarning mumkin qeder peyghember eleyhissalamning qilghan dualiri bilen dua qilishi yaxishi bolup, eger u dualarni bilmise xalighan dualar bilen dua qilishi jaizdur. Nimila bolmisun duaning allahqa yalwurush, bash igish, uning huzurida xarlinip - zarlinish arqiliq, bolupmu istighpar éytish bilen qilinishi kérek.

506. Sual: peyghember eleyhissalamning su telep qilghan dualiri

i allah! Bizni nural, yaxshi we köp beriketlik, süyi köp, hemme yerge oxshash taralghan, daim yighip turidighan, zéminni qaplighuchi, daimi yighip turidighan bir yamghur bilen sugharghin. I allah! Bizni yamghur bilen sugharghin, bizni rehmitingdin ümit üzgenlerdin qilmighin. I allah! Shühhisizki, bendiliringizning we bu sheharning shundaq qiyinchiliqi, achliqi we kembeghilliki barki, biz ularni sendin bashqisigha shikayet qilmaymiz. I allah! Bizning ziraetlirimizni ündürüp bergin, bizni özüngge boysundurghin, bizge asmaning beriketlirini chüshürgin (yeni yamghur yaghdurghin) we bizge zéminning beriketliridin chiqarghin, bizdin sendin bashqa héchkim kötiriwitelmeydighan bu balayi - apetlerni kötiriwetkin. I allah! Biz (gunahlarimizni) kechürüm qilshingni soraymiz, chünki sen bizning xataliqirimizni epu qilghuchisen, undaq bolghaniken bizge mol yamghur yaghdurup bergin.

Musulmanlarning yamghur yaghqan chaghda mundaq déyshi sünnettur: "i allah! Köp we paydiliq yamghur yaghdurghaysen" yene "allahning bizge bolghan pezli - merhemeti bilen yamghur yaghdurghin" yamghur yaghqan waqitta xalighanche dua qilish lazim. Barliq maxdashlar alemlarning perwerdigari allahqa bolsun.

507. Sual: neple namazlarni oqushta biliwilishqa tigishlik ishlar

1- neple namaz nurdur we yuruqluqtur, shunga kishining öyini bu mubarek namaz bilen

yurutushi üçün bu namaz öyde oqulsa téximu yaxishi bolidu. Ibni ömer reziyellahu enhuma peyghember sellellahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: öyüglarni qebristanliqqa oxshitiwalmay, namaz oqup turunglar. (buxari: 432)

2- neple namazni üre turup oqushqa küchingiz yetken teqdirdimu olturup, oqushingiz jaizdur. Shuningdek, birqismini olturup bir qsmi bolsa üre turup oqushmu bolidu. Buni bir rek'ette qilsingizmu bolwéridu, mesilen, bir rek'et namazning bir qismini olturghan, birqismini bolsa üre turghan halda oqusingizmu bolghinidek, burun olturup andin üre turghan halda oqushmu jaiz bolidu. Yene bir dem üre turup oqughandin kéyin, olturup oqusngizmu boliwéridu. Buning héchqandaq ziyini yoq. Yene u namazda xalighanche olturushqa bolidu. Bu namazni töt rek'ettin oqush ewzeldur.

4- kéchining otturisida allahning raziliqi üçün tehejjud namizi oqumaqchi bolghan musulmanning kéche namizini yénik ikki rek'et namaz oqush bilen bashlighandin kéyin xalighiniche oqushi lazim.

5- kishining bu mubarek ibadetlerni birlikte qilish we birlikte ejir sawabqa érishishi üçün ehli - ayalini oyghitish lazim.

6- özini bek qiynimasliqi lazim. Ekische küchi yetküchilik we salametlikige tesir yetmigüdek shekilde ibadet qilishi kérek. Yeni qachan uyqusi kélip, harghinliq we xoshyaqmasliq hés qilsa, namaz oqushni toxtitip uyqusi échilghuche uxlishi lazim.

7- kishi kéche namizini bashlap, allahni köp zikri qilidighan we uninggha köp shükri éytidighanlardin bolghandin kéyin, bu ibadetni dawamlashturushi we uni zörüriyet bolmisila toxtutup qoymasliqi lazim.

8- kéche namazining belgilik bir waqti yoq, shunga bu namazni kéchining ewwilide bolsun, otturisida bolsun yaki axirida bolsun ishqilip xuptendin kéyinla oqulsa bolidu.

Janabi allah bizni we sizni (köp) ruza tutquchilardin, kéche tehejjud namiz oqughuchilardin we uninggha tewbe bilen qaytquchilardin qilsun, u néme dégen yaxishi dost we néme dégen yaxshi yaremchidur. Barliq hemdu sanalar alemlarning pewardigari allahqa, aldinqilarning we kéyinkilarning yobashchsi we bizningmu yobashchimiz muhemmed eleyhissalamgha, uning aile tawabatlirigha we barliq sahabilirige salam bolsun.

Beshinchi bölüm. Zakat

birinchi bap. Zakat uqumi we peziliti

508. Sual: zakatning islam dinidiki orni

zakat- islam perizlirining üçinchisi bolup, allah taala zakatni musulmanlarning baylirigha perz qilip belgiligen. Islam nezeride imandin qalsa eng birinchi perz namaz bolsa, namazdin kéyin eng ulugh ibadet zakattur. Peyghembirimiz bu heqiqetni ipadilep mundaq

dégen: "islam besh اساسning üstige qurulghan: allah taaladin bashqa heqiqiy mebud yoqligigha, muhemmed eleyhissalamning allah taala teripidin ewetilgen heq peyghember ikenlikige chin ishinip guwaliq bérish, namaz oqush, zakat bérish, roza tutush we qudriti yetse beytullani tawap qilish" (buxari we muslim riwayiti).

Shungimu zakat qur'an kérimning 82 ayitide namaz bilen yandiship kélish arqiliq uning islam nezeridiki yüksek orni we zor ehmiyiti bildürölgen. Chünki zakatni ada qilishmu xuddi besh waqit namaz oqushning zörür bolghinidek, zörür bolghan ibadettur.

Zakat- ijtimaiy ibadettur. Zakat sözi erep tilining lughet terkiyide "paklash" we "östürüş" dégen ikki menini bildüridu. Islam dini bu ikki menining her ikkisini birge ipadilesh meqsitide bu mawzu üçhün zakat sözini nahayiti hékmetlik halda tallap alghan. Chünki, pul- malning zakitini ayrighanliq heqiqette uni hajatmenlerning heqliridin, öz nepsini bolsa béxilliqlarning illetliridin paklighanliqtur.

509. Sual: zakat bérishning peziliti

allah taala bergen pul- malning zakitini islam sheritide körsitilgen boyiche ada qilish eng pezeletlik we ulugh ibadetlerning biri bolghinidek, heqiqiy musulmanliqlarning ipadisidur.

Namaz, roza we bashqimu ibadetlerge oxshighan iqtisad telep qilmaydighan ibadetlerni her qandaq musulman kishi ungayla ada qilidu. Emme ter töküp ishlep tapqan mal-dunyadin birqismini ayrip hajatmenlerge bérishni kérek qilidighan zakatqa oxshighan ijtimaiy ibadetni, peqet heqiqiy mömin bolghan kishilerla toluq orunliyalaydu. Shunga allah taala qur'an kerimde: " rohini (nachar illetlerdin) pak qilghan adem choqum muradigha yétidu" deydu. (shems sürisi 9- ayet).

Allah yolida serp qilin'ghan pul- malning mushu dunyada hessilep köpiydighanliqini we serp qilghuchiningmu allahning dergahida hessilep sawapqa érishidighanliqini qur'an kérim mundaq bir misal bilen ipadileydu: " allahning yolida pul- mélini serp qilghanlarning (serp qilghan nersisi yerge térilip) yette bashaq chiqarghan, her bashiqida 100 din dan tutqan bir dan'gha oxshaydu, allah xalighan bendisige hessilep béridu" (beqer sürisi 261- ayet).

510. Sual: zakatning buyrulushi

zakat peyghembirimiz muhemmed eleyhissalam mekkidin medinige hijret qilghinidin 18- ay kéyin yeni hijriyening ikkinchi yili shewwal (qemeriyé 10- ay)da perz qilin'ghan.

Zakat besh chong islam perzlrining biri bolghanliqi süpiti bilen, zakat bérish shertige toshqan herqandaq musulman kishige perz eyndur. Zakatning perz ikenliki qur'an, hedis we ijma delilliri bilen tekitlen'gen.

1- qur'an delili: allah taala qur'an kerimde mundaq dégen: " namazni ada qilinglar, zakatni (öz jayigha bérilip) ada qilinglar"(beqer sürisi 43- ayet).

2- hedis delili: peyghember eleyhissalam muaz ibni jebel reziyellahu enhuni yemen'ge

waliy qilib ewetkende, uninggha tewsiye qilib mundaq dégen: sen ehli kitab qewmige qarap kétip barisen. Ularni aldi bilen alle taalagha ibadet qilishqa dewet qilghin. Eger ular alleni tonusa, andin allening ulargha bir kéche - kündüzde besh wax namazni perz qilghanliqini éytqin. Eger uni qilsa, andin allening ularning mallirigha zakatni perz qilghanliqini we zakatning ularning péqirlirige bérilidighanliqini éytqin. Eger uni qobul qilsa, ulardin zakat alghin. (zakatqa) ularning ésil mallirini élishtin saqlan'ghin. (buxari: 1458)

3- ijma delili: pütün islam milliti zakatning perz ikenlikige, uning islam asasliridin biri, uning perz ikenlikini étirap qilmighan kishining islam dairisidin chiqip kétidighanliqigha birdek ittitaqtur. Zakatni ada qilish zakat bérish shertige toshqan herqandaq musulmanning üstige perzdur. Zakat bérishke iqtidari bar turup uni ada qilishtin bash tartquchilar allah tealaning azabidin qéchip qutulalmaydu. Chünki zakatni ada qilish mesilisi sediqe, éhsan'gha oxshash kishilarning ixtiyaridiki ish emes, belki u islam sheriti teripidin pul- méli zakat bérish ölchimige yetken musulmandin élip, musulmanlarning péqirlirigha bérilidighan diniy séliqtur.

511. Sual: zakatning perz bolushining sewebliri

péqirliq musulmanlar jem'iyiti üçün bir noqsandur. Péqirlarning éhtiyajlirini hel qilib jem'iyettiki barliq musulmanlarni oxshash parawanliqqa, barawerlikke we bextlik turmush terzige ige qilishning birdin- bir charisi musulman baylirining üstige melum miqdarda zakatni perz qilib buyrup, uning bilen péqirlarning hajetlirini rawa qilishtin ibarettur. Islam dini musulmanlarga bu muqeddes perzni belgilesh arqiliq jem'iyette ijtimaiy adaletni berpa qilishni meqset qilghan. Künimizde baylardin zakatni yighip péqirlargha tarqitish ishini béwasite öz üstige alidighan islam hakimiyiti bolmisimu, allah taala buyrighan bu perzni her qandaq bir musulmanning öz wijdani we imanining türtküsi bilen toluq ada qilishi, buning bilen jem'iyettiki péqirlarning éhtiyajlirini hel qilishi heqiqiy musulmanliqning ipadisidur.

512. Sual: zakatning perz bolushining ghayisi

" zakat- bir- biri bilen yardemlishidighan bir- birini süyidighan adaletlik shepquetlik bir jem'iyetni qurup chiqishning eng aldinqi amilidur. Chünki, zakat baylarning wasitisi bilen jem'iyettiki péqirlarning halini yaxshilighanliqi sewibi bilen péqirlarning küngülliridiki baylarga qarita öchmenlik, düshmenlik we körelmeslik tuyghulirini yéngip baylar bilen péqirlar otturisida öz'ara söygü we hemkarliqni peyda qilish we diniy qérindashliqni kücheytish arqiliq ularning bextlik hayat sürüshige képillik qilidighan bir ésil ibadettur" " islam iqtisad ansklopiyedisi" 23- bet

513. Sual: islam neziride pul- malning mahiyiti

islam dini neziride, insanlar qanchilik köp pul- mal igisi bolsun we bularni qanchilik japa

bilen ishlep tapqan bolsun ular qolliridiki mal- mülükning esli igiliri emestur. Belki ular qollirigha kelgen bu pul- mallarni teserrup qilghuchi wekiller, bes. Chünki mal- mülükning esli igisi we ata qilghuchisi allah taaladur! Qur'an kérin bu heqiqetni jakarlap mundaq dégen: " asmanlardiki, zémindiki, ularning arisidiki we yer astidiki shey'ilerning hemmisi allahningdur" (taha sürisi 6- ayet).

514. Sual: allah taalaning insanlarga pul birishtiki meqsidi

allah taala mal- dunyani insanlarga ikki meqset bilen béridu: biri ularga éhsan we in'am qilish; yeni biri, ularni bu mal- dunya bilen sinash yüzisidin béridu. Mal- dunya kishilerning iqtidari we küch- quwwitige köre ige bolidighan nerse emes, belki u allah taalaning ata- éhsanidur. Oxshash iqtidargha, oxshash diplomgha we oxshash ishta ishleydighan ikki ademning birini, allah taalaning bay qilidighanliqi yene birini uningdin tuwenrek yaki péqir qilidighanliqi bir réallıqtur. Eger mal- dunya iqtidar bilenla qolgha kélidighan nerse bolidighan bolsa idi, yoqiriqi ikki adem iqtisadiy jehette oxshash bolghan bolatti. Bundaq iken, musulman kishi allah taala uninggha ata qilghan pul- malning heqqini ada qilishqa mejburdur. Bu bolsimu zakattur. Shunga zakat bergüchining "men péqirlargha öz mülkümdin xeyr- ésan qiliwatimen'ghu " dep minnet qilish heqqi yoqtur. Eger shundaq qilidéken, uning bergen zakiti, allah taalaning dergahida qobul qilinmaydu. Chünki u allah taala tapshurghan amanetning tégishlikini kishilerge yetküzüsh arqiliq özining qolida qalghan qismini haramdin (yeni péqirlarning heqqidin) paklighan kishidur.

515. Sual: islam nezeride pul- malning wezipisi

islam dini musulmanlar jem'iyitide péqirliqning mewjut bolup turushini jiddi bir yétersizlik dep qaraydu. Shungimu u musulmanlarning parawanlıq, barawerlik ichide hayat kechürüshi üçün eng mukemmel prinsiplarni belgiligen. Islam dini sheriti boyiche mal- mülükning wezipisini töwendiki üçke qisqartishqa bolidu:

- 1- pul- malni islam sheritide körsitilgen we buyrulghan yollar bilen östürüsh.
- 2- pul- malni éhtiyajgha qarap israp qilmastin, heddidin az qisiwalmastin normal halda qollunush.
- 3- pul- malning zakitini toluq ayrish we sediqe, yadem, éhsan'gha oxshash ixtiyari yadem wasitiliri bilen éhtiyaj igilirige yaxshiliq qilish.

Yuqiriqilar islam dinining pul- malni teserrup qilishtiki körsetmisidur.

516. Sual: islam nezeride ishleshning qimmiti

islam dini musulmanlarga ishleshni perz qilip belgiligen we ishligenning shenini, qedir-qimmitini alahide kötürgen yégane dindur. Musulmanlar jem'iyitining qudret tépishi we xelq'arqiliq riqabetke dadil kirip özining yüksek ornini saqlap qélishi yolida ishleshning roli alahide chongdur. Allah taala qur'am kerimde: " insan peqet özining ishligen nersisining netijisini köridu" dep körsetken. (nejm sürisi 39- ayet).

Halal riziq tépish yolida ishlesh allah taala buyrighan emellerning ichide eng ehmiyetlik we mötiwer ibadettur. Chünki allah taala buyrighan zakat, hej, ilim tehsil qilish we jihad qatarliq iqtisad bilen qilinidighan ibadetlerdin bashqimu perzlerni toluq ada qilish üchünmu insanning saghlamlıqı we bedenning küch- quwwiti telep qilinidu. Melumki, ten saghlamlıqını we bedenning quwwitini saqlash ishi kündilik kéreklik yémek- ichmeklerni teminleydighan iqtisatqa muhtajdur. Iqtisad peqet ishlesh arqiliq qolgha kélidu. Ishlesh tereqqi qilishning aldinqi amilidur.

Islam dinida ibadetning dairisi shunchilik keng bolup, u hayatliqning hemme tereplirini öz ichige alidu. Insaniyetke paydiliq bolghan her qandaq ijtimaiy xizmetler, din üchün, weten üchün we özining turmushini qamdash üchün ishleshlerning hemmisi allah raziliqini közligen bolush sherti bilen ibadet dairisige kiridu.

Qur'anda " ishlesh" dégen ibare 359 orunda tilgha élin'ghan. Islam dini kishilerni ishleshke we shu arqiliq tereqqi qilishqa chaqirdi. Ishleshke qadir bolghanlar üchün ishleshni perz qildi. Démek, ishlesh heqiqiy imanning asasliridin biridu. Shunga deymizki, ishlesh péqirliqqa xatime bérish we jem'iyetni tereqqi qildurush yolidiki aldinqi amildur.

517. Sual: mal- dunya ghaye emes

islam nezeride mal- dunya ghaye emes. Belki u ghayige yétishning wasitisidur. Musulman kishi özining halaldin tapqan mal- dunyasini allah taala buyrighan yaxshi ishlargha serp qilish arqiliq axirette jennetni qazinishtin ibaret özining ulughwar ghasisige yétishning wasitisi qilidu. Peyghember eleyhissalam mundaq dégen: kimki halal mélidin zakat berse (alle peqet halal maldin bérilgen zakatnila qobul qilidu), alle uni ong qoligha alidu. Gerche u bir xorma chaghliq nerse bolsimu, alle taalaning qolida xuddi siler tay yaki botiliqlarni bordap chong qilghandek chongiyip, taghdek bolup kétidu. (muslim: 1014)

kimki mal- dunyani özi üchün ghaye qiliwélip, halal- haramni ayrimastin toplaydiken we yaxshi- yamanni ayrimastin serp qilidiken, mundaqlarning mal- dunyasi özining duzaxtin orun élishigha yéterliktur.

518. Sual: zakat bérishning axiretlik paydiliri

zakatning axiretlik paydilirini töwendiki besh noqtigha yighinchaqlashqa bolidu:

1- mal- mülkining zakitini toluq ada qilghan kishi islam dinining اساسliq perzlidir bolghan bir ijtimaiy perzni berpa qilghan bolup, allah taalaning cheksiz rehmet we meghpiritige sazawer bolidu. Allah taala bu heqte mundaq dégen: "iman éytqan, yaxshi emellerni qilghan, namaz oqughan we zakatni ada qilghan kishiler perwerdigarining dergahida chong sawapqa érishidu. Ulargha (axirette) héch ghem- qayghu we qorqunch bolmaydu" (beqer sürisi 277- ayet).

2- zakatni ada qilghan kishi dunya we axirette bextke érishidighan heqiqiy möminlerning qataridin orun alidu.

3- zakatni ada qilghan kishining imani küchlük bolidu. Chünki, xaliqning (allahning) we mexluqning (yeni péqirlarning) heqlirini tonup ularni yolida ada qilmighan kishining imani toluqlanmaydu. Allahning heqqi namaz oqushqa oxshash allah bilen bendining otturisdiki ibadetlerni orunlash bilen ada tapsa, péqirlarning heqqi allah teala buyrighan zakatni ulargha bérish bilen ada tapqan bolidu. Yuqiriqi ikki xil heqni yolida ada qilghan kishining imani toluqlan'ghan we dunya - axiretlikimu bextlik bolghan bolidu.

4- zakat, uni bergüchining qelbini bexilliqling kirliridin we shepqetsizlikning illetliridin paklighandek uning mal- dunyasini haramdin yeni péqirlarning heqqidin paklaydu we beriket bilen köpeytidu. Zakat sözining lughattiki menisimu bu menilerni ipadilimekte.

5- zakat kishige mertlikni, séxiyliqni, öz'ara yardemlishishni, rehimdilliqni we pidakarliqni ügitish arqiliq uni islamiy güzel exlaqlargha érishtürüşke képillik qilidu. Netijide uni allah taalaning ölgilik bendiliridin qilip yétishtürüp chiqidu.

519. Sual: zakatning bu dunyalıq paydiliri

zakatning bu dunyalıq paydilirimu nahayiti köptur. Zakat zörür bolghan ijtimaiy ibadet bolghanlıq étibari bilen uning paydisi zakatni bergüchi we alghuchi her ikkisige ortaqlı bolghanning sirtida, pütün jem'iyetke menpeetliktur. Chünki zakat sözi lughet étibari bilen " paklash" we " östürüş" dégen ikki menini bildüridu. Buninggha baen zakatning bu dunyalıq paydilirini töwendikilerge qisqartishqa bolidu:

1- zakat- paklash menisi bilen baylarnı bexilliqling illetliridin paklap, ularni mertlik bilen séxiylıqtin ibaret ésil exlaqlargha érishtüridu. Dunyada mertlik maxtilidighan ésil exlaqlar bolghinidek, bexilliqling herqandaqlı milletning lughitide sukilidighan bir rezil xuluqtur. Bexilliqling eng yaman bolghini shuki, u gahida kishilerni pul- malgha bexilliqling qilip özlirining hayatini halak qilishigha, nomuslirini bulghishigha seweb bolidu.

2- zakat paklash menisi bilen, yoqsullarning, yétim- yésirlarning we bashqimu éhtiyajıgilirining köngüllirini allah taala ata qilghan pul- maldin ulargha chiqim qilishqa bexilliqling qilidighan baylargha bolghan öchlük, adawet we düshmenlik tuyghuliridin paklaydu. Shundaqla zakat paklash menisi bilen jem'iyetni yoqsullar bilen baylarning otturısında yüz béridighan ziddiyetlerdin, toqunushlardan we qan töküshlerden paklaydu.

3- zakat paklash menisi bilen baylarning pul- mallirini yoqsullarning heqliridin paklaydu. Chünki zakat yoqsullarning heqqi. Zakiti bérilmigen mal napaktur.

4- zakat paklash menisi bilen, zakat bergüchini gunahliridin paklaydu. Chünki zakat- ibadettur. Her qandaqlı bir ibadetni durus shekilde ada qilghan kishining gunahliri shu ibadet yuzisidin öchirilidu.

5- zakat östürüş menisi bilen, zakat bergüchining mal- dunyasini beriket bilen östüridu. Beziler mundaqlı sual qoyushi mumkin: bérilgen nerse kémeymeystin qandaqlı köpeysun? Ulargha jawap bérıp deymizki, zakat bérilgen mal- dunyadiki waqitliqlı kémiyish bolsa, shundaqlı tashqi körünüş bolup, emma heqiqette uning arqısında beriket we ösüş

bardur. Allah taala mundaq deydu: "siler kishilarning pul- méli ichide östürüş üçün bérer pul- mal bersenglar, allahning dergahida u ösmeydu. Allahning raziliqini közlep bergen zakitinglar hessilep ösidu" (rum sūrisi 39- ayet)

6- zakat östürüş menisi bilen, zakat bergüchining meniwiyyitini östüridu. Chünki, bashqilargha yaxshiliq qilidighan, yoqsullarning ghémini yeydighan adem özining köngli-köksining kéngeygenlikini we qoli uzun, rohi üstün bolup kötirilgenlikini birdin his qilidu.

7- zakat ustürüş menisi bilen yoqsullarning, yétimlarning we bashqimu éhtiyaj igilirining rohini kutiridu. Chünki, ularmu özlirini jem'iyette yar- yuleksiz, bécharilikke yaritilghanmiz, dep his qilip hayatliqtin ümitlirini üzmestin, buraderlirining ularningmu yüklirini yengillitidighanliqini, qiyinchiliqlirini hel qilishqa yardemlishidighanliqini his qilidu- de, özlirini bexitlik his qilidu.

8- zakat yoqiriqi her ikki menisi bilen, ijtimaiy barawerlikni qoghdashning wasitisidur. Qisqisi, islam dini musulmanlar jem'iyetide yétim- yésir, baqquchisiz, ajiz, méyip kishilarning yar- yuleksiz qélishini jiddi bir ijtimaiy yétersizlik dep qaraydu we buninggha hergizmu yol qoymaydu. Musulman kishi hayatliqqa kéreklik bolghan éhtiyajlarni qamdash yolida öz méhniti we halal kespi bilen ishleshke buyrulghan. Qérlitqin, yaki aghriqchanliqtin ishleshke qadir bolalmighan yaki yétimliqtin charisiz qalghanlarning éhtiyajlirini musulmanlar jamaesi hemkarliship qamdashqa buyrulghan. Zakat ene shundaq parawanliq we barawerlik jem'iyetning kapalitidur.

520. Sual: zakat bermeslikning gunahi

pul- malning esli igisi allah taala bolup, qolimizdikisi allah taalaning bizge in'am we sinaq teriqiside ata qilghinidur. Pul- mal yaxshi ishlarni qolgha keltürüş üçün eng yaxshi yardemchi bolghandek, gahida kishi üçün tügimes balayi apet we bextisizliklarni élip kélidu. Buning sewebi, pul-mal igilirining öz qolliridiki pul- malgha munasiwetlik bolghan heq- hoquqlarni tonumasliqi we uni yolida ishletmigenlikliridin idi. Allah taala insanlarga mal- dunyani ata qilish bilen birge uni yaxshi yollargha ishlitishke éhtiyaj igilirining uningdiki heqlirini toluq ada qilishqa buyrighan.

Allah taala musulman pul igilirini éhtiyaj igilirige xeyr- éhsan qilishqa buyrighinidin bashqa, ularning mal- dunyasidin mueyyen miqdarini ulargha zakat yoli bilen bölüp bérishini perz qilip belgiligen. " ularning (yeni musulman pul igilirining) pul- mallirida tileydighan péqirigha we tilimeydighan péqirigha bérishke tégishlik bolghan mueyyen heq(yeni zakat) bardur." (mearij sūrisi 24- 25- ayetler).

Allah taala qur'an kerimning köpligen ayetliride zakatni ada qilishning zörürlükini tekitligen we zakatni nermigüchilarning (axirette) tesewwur qilghusiz qattiq azab-oqubetlerge duchar bolidighanliqini jakarlighan.

" allah öz pezlidin bergen nersilerge (yeni pul- malgha) bexilliq qilidighanlar bexilliqini özliri üçün paydiliq dep guman qilmisun, emeliyette, bu ular üçün ziyanliqtur. Ularning

béxilliq qilghan nersisi qiyamet künide ularning boynigha taqaq qilip sélinidu." (al'imran sürisi 180- ayet).

Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: herqandaq bir qewm zakatni bermeydiken, alle ularni qurghaqchiliq apitige duchar qilidu. (el'ewset)

Ikkinchi bap. Zakatning perzliki

521. Sual: zakatning tonushturulushi

zakat - islam dinida, musulman pul- mal igiliridin élip jem'iyettiki éhtiyaj igilirige bérish üchün allah taala teripidin belgilen'gen bir diniy séliqtur.

"zakat" dégen söz mena je•ettin köpiyish we paklinish, dégen menalarda kélidu. Istilah je•ettinmu bu ikki xil menani béridu. Chünki zakat, malliridin zakat ayrighan ademni xuddi béxilliq késilidin paklinighinidek guna•lardinmu pakalydu. Shuning üchün mallardin zakat ayrish peyghemberlerge perz qilinmighandur. Chünki peyghemberler béxilliq késilidin xaliydur. Zakat yene mallarning köpiyishige we awushigha seweb bolidu. "zakat" dégen söz istilah je•ettin bir adem allah taalaning rizaliqi üchün melum miqdardiki bir mallarni özining igidarchiliqidin pütünley chiqirip musulman bir péqir ademge bérish, dégenlik bolidu. Zakattin ibaret bu ijtimaiy perzni ada qilish katta ibadetlerdin sanalghinidek, zakat bérishke iqtidari yétidighan turup, uni ada qilmasliq eng éghir gunadur.

522. Sual: zakatning perz bolushining shertliri

zakat töwendiki shertlerge toshqan kishilerge perz bolup buyrilidu:

1- musulman bolush.	2- balaghetke yetken bolush.
3- eqil- hoshi jayida bolush.	4- melum miqdarda pul- malgha ige bolush.
5- pul- malgha ige bolighinigha bir yil toshushi.	6- qerzdar bolmasliq.

523. Sual: zakattiki balaghetke yetken bolush mesililisi

zakatning perz bolushi üchün balaghetke yetken (yeni 14 yashqa tolghan) bolush sherttur. Balaghetke yetmigen balilarning ilkidiki zakat bérish ölchimige yetken pul- malgha zakat kelmeydu. Bu henepiy mezhibining körüshi bolup, shafiy, malikiy we henbeliy mezheblirige köre, balaghetke yetmigen balilarning ilkidiki zakat bérish ölchimige yetken pul- malghimu zakat kélidu. Bularning delili shuki, zakat iqtisadiy ibadet bolghanliqi étibari bilen uning perz bolushi üchün balaghetke yetken bolush shert emes. Buninggha binaen, balaghetke yetmigen balilarning igilikidiki pul- mélidinmu zakat ayrilidu. Ularning zakitini ularning igiliri ularning mexsus mélidin ayrip béridu. Henepiy mezhibining delili bolsa, zakatmu namaz, roza, hej we bashqimu ibadetlerge oxshash islam perzlidirini biri bolghanliqtin uning perz bolushi üchünmu baligh bolush sherttur. Chünki islam dinidiki ibadetlerning ada qilinishi üchün baligh bolush sherttur. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: uxlawatqan kishining oyghan'ghiche, kichik balining

balaghetke yetküche, sarangning saqayghiche bolghan ariliqta qilghan - etkenliri yézilmaydu. (tirmizi: 1423)

bu mesilide henepiy mezhibining delili küchlük bolghanliqi üçün bizmu bu mezhebning körüşhige qoshulimiz.

524. Sual: zakattiki eqil- hoshi jayida bolush meselisi

zakat bérish ölchimige yetken pul- malgha ige bolghan saranglarga zakat perz bolmaydu. Chünki islam dinidiki badetlarning perz bolushi üçün uninggha buyrulghuchining eqil- hoshi jayida bolghan bolushi sherttur. Saranglarmu bu mesilide balaghetke yetmigen balilarga oxshastur. Manabu, henepiy mezhibining körüşhidur.

Emma shafiy, maliki we henbeli mezheblirige köre, eqil hoshi jayida bolmighan saranglarning zakat bérish ölchimige yetken pul- méli bolsa ularningmu zakat bérishi perz bolidu. Ularining pul- mélining zakitini ularning igiliri ulardin wekil bolup ularning malliridin béridu. Her ikki mezhebning delili yuqiriqi, balaghetke yetmigen balilarning mesilisi toghriliq keltürülgen delillarning özidur. Bu mesilidimu henepiy mezhibining körüşhi emel qilishqa erziydu.

525. Sual: zakat ölchimidiki pul malning miqdari

islam sheriti zakatning perz bolushi üçün belgiligen miqdargha yetmigen pul- malgha ige bolghan kishige zakat perz emes. Chünki zakat baylar üçün buyrulghan bir perzdur.

Zakatning perz bolushi üçün, bezi kishilarning chüshen'ginidek , atalghan baylardin yaki milyonérlardin bolush shert emes. Belki zakatni perz qilidighan miqdar sherette bayliq dep sanalghan miqdar bolup, buningda baylarning we otturhallarning maddiy yardimi bilen éhtiyaj igilirining yüklirini yenggillitish közde tutulghan. Mueyyen miqdardin az iqtisadqa ige bolghan kishilerge zakat perz emestur. Birawning zakat bérishke salahiyetlik bolushi üçün uning normaldiki aile éhtiyajidin tashqiri yoqiriqi zakat ölchimige yetken yaki uningdin köprek miqdarda pul- méli bolushi sherttur. Buninggha binaen, uning we ailisining éhtiyajidiki kiyim- kéçekliri, öy- imaretliri, ishliwatqan mashiniliri zakatning perz bolush ölchimige kirmeydu. Belki uning öy- imaretliri qanchilik heshemetlik, ishliwatqan mashinisi qanchilik qimmet bahaliq bolup ketsun ulargha zakat kelmeydu. Chünki bular éhtiyajning ichidiki shey'ilerdur. Shuningdek, öy jihazliri, sanaet eshyaliri, kitab- matéryalliri we mujahidlarning quralliri zakatning perz bolush ölchimige kirmeydu we zakat kelmeydu. Yoqiriqlar qollinish üçün emes, tijaret üçün tutulghan bolsa, ulargha elwette zakat kélidu.

526. Sual: zakattiki "pul- malgha ige bolghan'gha bir yil ötüş" mesilisi

zakat bérishning perz bolushi üçün yéterlik bolghan mueyyen zakat miqdarigha ige bolghandin bashlap qemeriye (hijriye) yil hésabida toluq bir yilning ötishi zakatning

shertliridin biridir. Ige bolghan'gha bir yil toluq toshmighan pul- malgha zakat kelmeydu.

Emma ashliq, méwe we köktatlarning öshre zakitini ayrish üçün yil ötüşshi shert qilinmaydu. Belki ularni yighqan küni hésabtur. Medenler üçünmu ularni chiqarghan küni hésabqa élinidu.

Islam dini kishilerning menpeetini birinchi orunda qoyidu. Pul- mal igilirini ziyan'gha uchritishni xalimaydu. Shunga u baylarga zakat chiqirishni perz qilish bilen birge, ularning zakatni ada qilishidin burun ulargha toluq bir yil waqit bergen. Mana bu, ularning pul-mallirini tijaret we bashqimu yolluq wasitiler bilen östürüwélishi, andin zakatni desmi maldin emes, belki uning chiqqan paydisidin bérishi üçün purset yaritip bergenlik bolushi éhtimal. Eger pul igiliri özlirining desmilirini buyrulghan yollar bilen östürüşke tirishmighanliqtin östürelmigen bolsa, u özlirining yétersizlikidindur. Emma zakat bu halettimu ularning zimmisidin saqit bolmaydu.

527. Sual: zakattiki qerzdar bolmasliq mesilisi

zakatning perz bolushi üçün qerzdar bolmasliq sherttur. Chünki zakat- normaldiki éhtiyajidin tashqiri mueyyen miqdargha yetken pul- malgha ige bolghanlarga buyrulghan perzdur. Halbuki, qerzdar bolghan adem éhtiyaj igilirining qataridin sanilidu. Shuning üçün uninggha zakat perz emestur. Eger birawning normal aile éhtiyajidin tashqiri zakat bérish miqdarigha yétip ashidighan pul- méli bolup üstide bu miqdarni bésip chüshidighan kölemde qerz bolsa u bay hésablanmaydu. Belki péqirning qatarigha kériidu. Netijide uninggha zakat perz bolmaydu. Eger birawning qolida normal éhtiyajidin tashqiri pul- méli bar bolup, üstide qerzmu bolsa, u awwal qerzisini öteydu, andin qerzdin ashqini zakatning perz bolush miqdarigha yetse uningdin zakat bériidu. Eger u miqdargha yetküdek nerse qalmisa uninggha zakat kelmeydu.

528. Sual: zakatni ada qilishning sherti

allah taala buyrighan her qandaq bir perzni ada qilishning özi ibadet bolghandek, zakatni ada qilishmu katta ibadettur. Her qandaq bir ibadetni ada qilish üçün aldi bilen uninggha köngülde niyet baghlash shert qilin'ghandek, zakatni ada qilishtimu uni niyet qilish sherttur. U bolsimu, zakat bergüchining zakatni ayrighan waqtida özining zakat bériwatqanliqini könglide his qilishi démeaktur. Lékin zakatni alghuchi péqirlarning uning zakat ikenlikini bilishi shert emmes. Hetta zakat bergüchi zakat alghuchining könglini ayighanliqtin ichide zakatni niyet qilip turup, uni alghuchigha hediye yaki yarem namliiri astida bersimu zakat ada tapidu. Chünki niyetning orni qelbtur. Uni élan qilish shert emes. Peqet uning zakat ikenlikini allah taalaning bilishi yéterliktur.

529. Sual: qerzni zakatqa sürüp birish mesilisi

biraw birsidin qerz alghan bolup, uni waqtida qayturalmighan bolsa, qerz bergüchining mezkur qerzni zakatqa hésablashi jaiz emes. Chünki u qerzni bergen waqtida zakatni niyet

qilghan emes, belki qerz h sabida bergen. Bundaq shara tta, qerz bergüchi özining zakatqa b r sh  ch n ayrighan pulini qerzdargha zakat niyiti bilen b rip bolup, andin uningdin qerzisini sorisa we alsa bolidu.

Henbeli mezhibige k re zakatning niyitini zakat b rishtin yaki zakat b rilidighan miqdarni umumi maldin ayrishtin qisqa bir muddet burun qilishmu jaizdur. Chünki, zakatni uninggha heqliq bolghan  htiyaj igilirige yetküzüp b r sh ishida  zi  ch n bashqisini wekil qilish jaizdur.

530. Sual: zakatni ada qilishning waqti

normal aile  htiyajidin tashqiri zakat b r shke t g shlik bolush miqdarigha yetken pul-malgha ige bolghan kishining uninggha ige bolghinigha toluq bir yil tolushi bilen uning zakitini k chikt rmestin haman ada qilishi belgilinidu. Bu pütün qiqhishunas alimlirining birdek ittapaqidur. Chünki, zakatni ada qilishning waqti belgilinip bolghandin k yin uni k chikt r sh zakat  lishqa heqliq bolghan ihtiyaj igilirining menpeeti  ch n ziyaniqtur. Yene bir tereptin perz bolup belgilinip bolghan zakatni waqtida ada qilmighan kishi özige we bashqilargha k p hallarda ziyankeshlik qilghan bolidu. Chünki, mubada u ziyangha uchr p yaki tijariti buhran'gha uchr p pul- maldin ayrilip qalsa, belgilinip bolghan mezkur zakat uning zimmisidin saqit bolmaydu. Bu waqıtta u  zini we  htiyaj igilirini ziyangha uchr tq n bolidu. Shunga zakatni yilning toshushi bilen teng k chikt rmestin b r sh perzdur.

Zakitini b r shke t g shlik pul- malgha ige bolghinigha bir yil tolma tin, uningdin ayrilip qalghan kishige zakat kelmeydu. Chünki ige bolghan pul- malgha bir yil tolush zakatning perz bolup belgilinishi  ch n sherttur. Emma yil toshqandin k yin zakitini  htiyaj igilirige chiqirip b rishtin burun halak bolghan pul- malning zakiti u kishining zimmisida qalghan bolidu. U peqet b r sh bilenla ada tapidu. Chünki, bu zakat pütün shertliri toluq bolghan we b r shla qalghan zakat bolghanliqtin, u kechürüm qilinmaydu. Shungimu islam fiqhishunas alimliri yil toshq n haman zakatni k chikt rmestin ada qilishning tolimu z r rligini hemmisi birdek tekitleydu.

531. Sual: zakatni yil toshushtin burun ada qilishqa bolamdu?

Aldi bilen shuni keskin  ytish k rekki, islam dunyasidiki pütün fiqhishunas alimliri zakatni waqtidin burun ada qilishning jaizliqida ittapaqtur. Ular bu mawzuda peyghember eleyhissalamning zakatni yil toshushtin burun b r shke ruxset qilghanliqini asas qilidu. Abbas reziyellahu enhu peyghember sellellahu eleyhi wesellemdin zakatni bir yil toshmay turup b riwitishni sorighanidi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem uninggha ruxset berdi. (ebu dawud: 1624)

islam perzlidiridin biri bolghan zakatni ada qilish shübhisizki eng yaxshi emel- ibadettur. Bundaq iken, xalighan kishining bir yilliq, ikki yilliq yaki uningdin köprek yilning zakitini

aldin'ala bérishi jaizdur we yaxshi emelni qilishqa aldirighanliqidur. Xususan, musulmanlarning bëshigha qurghaqchiliq yer tewresh, sel, soqush we bashqilar qatarliq palaketler kelgen waqitlarda ularning dertlirige derman bolush üçün kélidighan yillarning zakatlrini aldin'ala bérish elwette yaxshi ish bolupla qalmastin, belki ulugh ibadetlerdin sanilidu. Peyghember eleyhissalam bu mawzuda: " bérer musulmanni bu dunyaning qiyinchiliqliridin bolghan bérer qiyinchiliqtin chiqarghan kishini allah taala qiyamet künining qiyinchiliqliridin chiqiridu" dep körsetken.

532. Sual: üstide ada qilishqa tégishlik zakat qalghan halda

ölgen kishi heqqide

zakat bérish shertige toshqan pul- mélining zakitini ayrishtin burun ölüp ketken kishining üstide qalghan mezkur zakatni uning warisliri berse bolamdu? Dégen mesile üstide fiqhishunas alimliri ixtilapqa chüshken: shafiy we henbeliy mezheblirige köre, zakat bérish shertlirige toshqan pul- mélining zakitini bérelmey ölgen kishining warisliri uning qaldurghan pul- mélidin uning ornida zakat bérishi kérek.

Ibni abbas reziyellahu enhuma mundaq deydu: bir ayal peyghember sellellahu eleyhi wesellemning yénigha kélip: i allening resuli! Méning anam wapap boldi. Uning gedinide nezir qilghan roza qalghan idi, uning üçün men roza tutsam bolamdu? Dep soridi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: éytqine! Eger anangning qerzi bolsa, uni sen töliseng, u qerz ada bolamdu? Dégen idi, u: hee, dédi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: undaq bolghaniken, uning ornida roza tutsang bolidu, dédi. (muslim: 1148)

yuqiriqi ikki mezhep wekilliri zakatni rozigha qiyas qilish arqiliq zakatnimu uning warisliri uning üçün béririp ada qilsa bolidu, dégen qarashqa kelgen.

Emma henepiy mezhibige köre, zakat bermey ölgen kishi üçün uning warislirining bérishi lazim emes. Eger ölgüchi üstide qalghan zakatni ada qiliwétish üçün warislrigha mexsus wesiyet qilghan bolsa, bu waqitta uning miras qaldurghan pul- mélining üchte biridin zakat bérilidu. Chünki zakatni ada qilish ibadettur. Her qandaq bir ibadetning allah taalaning dergahida qobul bolushi üçün uni orunlighuchining shuninggha niyet qilishi shert bolghandek, zakatning qobul bolushi üçünmu ölgüchining uni ada qilishni niyet qilghan, shu niyitini emelge ashurush üçün warislrigha bu heqte wesiyet qilghan bolushi sherttur. Halbuki, ölgüchi üstidiki zakat toghriliq wesiyet qilmighan we uning ölishi bilen uning mal- dunyasi warislirining heqqige aylan'ghan tursa, warislirining béririp qoyushi bilen uning üstidiki bu qerz, yeni zakat qandaqmu ada tapsun?! Ibadetler eslide insanlarni sinash, ularning arisidiki itaetchan bilen asiyni ayrish üçün perz qilin'ghan tursa, ölgüchining öz iradisi we wesiyitisiz halda bashqisining orunlap qoyghan bu ibaditi qandaqmu qobul bolsun?! Shuning üçünmu bu mesilide henepiy mezhibining qarishigha qoshulmiz.

Üchinchi bap. Zakat kélidighan mallar

533. Sual: zakat kélidighan mallar

zakat kélidighan mallar töwendikiche:

1- neq pul	2- tijaret malliri
3- ashliq, méwe we köktatlar	4- charwa malliri
5- yer asti bayliqliri	6- déngiz bayliqliri
7- shériket hessidarliqi	

534. Sual: neq pul- zakitining miqdari

altun, kümüş, yüen, tengge, som, riyal, dollar we bashqimu chelq pulliri qatarliq neq pulning zakat miqdari %2.5 (yüzdin ikki yérin pirsent)tur. Yeni normal aile éhtiyajining sirtida altundin 85 giram altun yaki 595 giram kümüş yaki buning qimmitide neq puli bolghan kishining umumiy neq pulidin % 2.5 ni zakatqa bérishi perzdur. Bu nisbet 40 din1 ge teng yeni 40ming yüen xelq puligha ige bolghan kishige ming yüen zakat ayrish perz bolup belgilinidu. Manabu, %2.5 ge tengdur. Altun bilen kümüshtin ibaret bu ikki neq pulning birining zakitini yene biridin bérish jaizdur. Altun bilen kümüşning zakiti üçün qeghez puldin bérish jaiz bolghandek, uning eksimu, yeni xelq pulining zakiti üçün altun yaki kümüshtin bérishmu jaizdur.

535. Sual: tijaret mallirining zakiti

tijaret malliri- tijaret we bashqimu qanunluq yollar bilen östürüş üçün teyyarlighan mallar démeaktur. Pütün fiqhishunas alimlirining birdek ittitaqi boyiche tijaret mallirigha zakat kélidu. Mesilen: birawning özi qollunush üçün emes, belki sétish yaki kiragha qoyush üçün tutulghan zémin, öy- imaret, dukan, kiyim- kéчек, may, un, gürüch, rext we bashqilar qatarliq tijaret mallirining hemmisige zakat kélidu. Bu mallargha ige bolghan'gha bir yil toshqan haman ularning hemmisi neq pulgha sundurulup, neq pulgha zakat bérish miqdari boyiche, %2.5 zakat bérilidu. Chünki tijaret mallirimu neq pulning ornididur. Pul-malni östürüş niyiti bilen tutulghan yer- zémin, öy- imaret, yémek- ichmek, kiyim- kéчек, rext- matériyal, qatnash qoralliri, öy saymanliri we bashqilarning hemmisi üçün zakat ayrish perzdur.

536. Sual: tijaret mallirining zakitini ada qilishta raye qilishqa tigishlik qaidiler

tijaret mallirining zakitini ada qilishta töwendiki qaidilerge raye qilish telep qilinidu:

1- tijaretni bashlighan'gha toluq bir yil toshqandin kéyin, qoldiki türlük mallarning hemmisini qoshup shu dölette éqiwatqan xelq puligha sundurulidu.

2- tijaret mallirining xelq puligha sundurulghan omumiy pul miqdarigha yénidiki neq

pullarni qoshidu.

3- yoqiriqi umumiy pul miqdaridin %2.5 zakat bérilidu.

537. Sual: qerzi bar ademning zakatni qandaq ayridighanliqi meslisi

eger zakat bergüchining üstide qerz bolsa, bérilidighan zakat miqdarini hésablap chiqishtin burun üstidiki qerz miqdarini hésabtin chiqiriwétidu. Eger uning ortaqliridin birining üstide uning qerzisi bolsa, bu qerzni umumiy pulining hésabigha kirgüzüp turup zakat béridu. Emma uning bashqilar üstidiki qerzisining zakitini shu qerzisini tapshurup alghan'gha qeder kéchtürsimu bolidu.

538. Sual: yil ichidiki kirimning mesilisi

biz yoqirida zakatning perz bolushi üçün zakat ölchimige yéterlik pul- malgha ige bolghan'gha toluq bir yil toshushi shert dégeniduq. Emma tijaret esnasida qolgha kirip turidighan mallarning her biri üçün ayrim- ayrim yil sanashqa hajet yoq. Peqet yil béshi we axiri hésabqa élinidu. Yilning axirida qolgha kelgen pul- malning hemmisige biraqla zakat bérilidu. Mesilen: ayda ming yüen maash alidighan bir kadir yaki ishchining alghan maashi özining we ailisining ayliq xirajitidin éship u her ayda 400 yaki 500 yüendin éqtisad qilghan bolsa, yil axirida uning qolida bolghan umumiy pul miqdaridin zakat béridu. Uning qolida yil béshida 1000 yüen bolup, yil axirigha kelgende bu meblegh 3000 yüen'ge yetken bolsa, zakat bérishte yil axiridiki qolida mewjut bolghan meblegh hésab qilinidu yeni 3000 yüendin zakat béridu. Chünki qoligha chüshken her bir qétimliq meblegh üçün ayrim- ayrim yil sanash qiyin ishtur. Yene bezide kishining qoligha az- azdin pul kirip turidu. Qoligha kirgen her qétimliq pulning waqtini bilish we her qétim kirgen pul üçün yil sanash heqiqeten qiyin ishtur. Shunga yilning axirida qolida mewjut bolghan mebleghdin zakat bérilidu. Tijarechiler mu shundaq qilidu. Chünki her ayda qoligha kirim kirip turidighan tijarechi üçün her qétim qoligha kelgen pul- malgha ayrim yil sanash we her qétimda kirgen pul üçün ayrim bir yilni toshquzush tolimu qiyindur. Shunga tijarechi, kadir, ishchi we bashqimu kesépdarlar zakatning perz bolushigha yéterlik miqdarda pul- malgha ige bolghinigha toluq bir yil tolghandin kiyin, yil axirida qolida bar bolghan umumiy pul miqdarining zakitini chiqiridu. Emma yil otturisdiki ösüş yaki kémiyishler hésabqa élinmaydu. Peqet zakat béridighan waqitta qolida bolghini hésabtur.

539. Sual: ayallarning zinnet buyumliri heqqide

yuqirida, özining we ailisining normal éhtiyajidin tashqiri pul-malgha ige bolghan kishi üçün zakatning perz bolidighanliqini we uning normal éhtiyajliridin sanilidighan igidarchiliqigha zakat kelmeydighanliqini sözligeniduq. Bu prinsiplargha asasen, islam fiqhishunas alimliri ayallarning zinnet buyumliri ularning normaldiki éhtiyajliridin sanilamdu yaki ihtiyaj sirtidiki bayliqlardin sanilamdu? Dégen mesile üstide jidiy ixtilap

qilishqan: ayallarning zinnet buyumlirini ularning normal éhtiyajliridin sanighanlar ulargha zakat kelmeydu, dep qarar qilghan. Buni dégenler shafiy, maliki we henbeli mezhebliri. Sahabilardin ibni umer, aishe reziyellahu enha we jabirlardur. Ayallarning zinnet buyumlirini ularning normal éhtiyajining sirtidiki bayliq dep qarighanlar ulargha zakat kélidu, dep qarar qilghan. Buni dégenler henepiy mezhibi we sahabilardin ibni mes'ud, ibni abbas we seid ibni museyyeblerdur. Töwende her ikki mezhebning delilliri qisqiche bayan qilinidu:

birinchi mezheb, ayallarning zinnet buyumlirigha zakat kelmeydu, dégüchilerning delilliridin:

1- ayallar altun, kümüş we bashqimu qimmetlik buyumlardin yasalghan zinnet buyumlirini qollinishqa éhtiyajliqtur. Bundaq qilish ularning normaldiki yémek- ichmek, kiyim- kéчек we bashqimu zörür éhtiyajlirigha oxshash éhtiyajliridiki ishtur. Allah taala qur'an kerimde, qizlarni allahning qizliri, dep shérík keltürgüchi mushriklargha reddiye bergen sözide mundaq dégen: " ular allahqa zinnet buyumliri ichide chong bolidighan, munaziride meqsitini ochuq bayan qilalmaydighan qizlarni mensup qilamdu?" (zuxruf sürisi 18- ayet).

Allah taala yoqiriqi ayette zinnet buyumlirini ayal jinsining kéreklik eshyaliridin qilip körsetken. Bundaq iken, ayallarning altun, kümüş we bashqimu qimmetlik nersilerdin yasalghan zinnet buyumliri ularning kem bolsa bolmaydighan tebiy éhtiyajliridin sanilidu. Shunga ulargha zakat kelmekliki kérek. Eger ayallar yoqiriqi zinnet buyumlirini tijaret bilen östürüş meqsitide tutqan we saqlighan bolsa uninggha elwette zakat kélidu.

2- imam malik , aishe reziyellahu enha özining qérindishi muhemmedning yétim qizlirini baqatti, ularning zinnet buyumliridin zakat bermeytti we abdulla ibni umerning qizliri we chöriliri altun buyumlirini taqaytti. Abdulla ibni umer bularning zakitini chiqarmaytti. Dégen hedislarni riwayet qilghan. Abdurahman ibni qasim dadisining mundaq dégenlikini riwayet qilidu: aishe reziyellahu enha akisining yétim qalghan qizlirini béqiwalghan bolup, ularning zibu- zinnetliri bar idi, lékin u ularning zibu - zinnetlirining zakitini bermeytti. (malik: 584)

yuqiriqi hedislarda körginimizdek bezi sahabilarmu ayallarning özliri qolliniwatqan zinnet buyumlirigha zakat kelmeydu, deydighan pikiride idi. Eger ayallarning bu zinnet buyumliri öz ihtiyajlirining sirtida bolup ularni qollanmisa yaki zakat bérishtin qéchip neq pullirigha bu buyumlarni élip saqlighan bolsa, pütün islam fiqhishunas alimlirining birdek ittitaqi bilen uninggha zakat kélidu.

Ikkinchi mezheb, ayallarning zinnet buyumliri üçün zakat perz bolidu, dégüchilerning delilliri mundaq: peyghember sellallahu eleyhi wesellemning qishigha yemenlik bir ayal qizi bilen keldi. Qizining qolida chong ikki altun bileyzük bar iken, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: buning zakitini béremsen? Dep soridi, u ayal: yaq, dep jawab berdi.

Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: qiyamet küni, allening qolunggha ottin ikki bileyzük sélip qoyushini xalamsen? Dédi. Shuning bilen, u ayal ikki bileyzükni chiqirip, peyghember sellellahu eleyhi wesellemge berdi we: bu, alle we allening resuli muhemmed (sellellahu eleyhi wesellem) ningdur, dédi. (nesai: 2479)

abdullah ibni sheddad ibni hadi mundaq dégen: biz aishe reziyellahu enhaningkige kirgen iduq, u mundaq sözlep berdi: peyghember sellellahu eleyhi wesellem méning qishimga kirip, qolumdiki chong - chong kümüş üzüklerni körüp: i aishe! Bu néme? Dep soridi. Men: i resulullah ! Men bularni sanga chirayliq körünüş üçün yasattim, dédim. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: bularning zakitini ada qilamsen? Dep soridi, men: yaq (yaki alle xalisa), désem: buning wabalidin otqa kirisen, dédi. (ebu dawud: 1565)

bu hedistin peyghember eleyhissalamning musulman ayallarni zinnet buyumlrining zakitini bérishke buyrughanliqi ipadilidu.

Yuqariqilar islam fiqhishunas alimlrining ayallarning zinnet buyumlrining zakiti toghriliq öz körüshlirini küchlendürüş üçün keltürgen delilliri bolup, shafi, maliki we henbeli mezheblirining ayallarning zinnet buyumlrigha zakat kelmeydu dégen rayida ayallar üçün ungayliq we kengchilik bardur. Emma henepiy mezhibining ayallarning zinnet buyumlrigha zakat kélidu, dégen rayi delil jehette küchlüktur. Buningda éhtiyatchanliq közde tutulghan.

Yuqariqi oxshash bolmighan mezheb körüshlirige asalinip deymizki, ayallarning zinnet buyumliri üçün mutleq zakat kelmeydu déyish, pursetperesler üçün zakat bérishtin qéchish ishikini échip bergenliktur. Netijide, bezi kishiler zinnet buyumlrigha zakat kelmeydu dégenni bahane qilip bar puligha altun, kümüş we bashqa qimmetlik eshyalardin yasalgan zinnet buyumlrini sétiwélip saqlash arqiliq zakat perzini ada qilishtin bash tartishta ghelibe qilghan bolidu. Buning bilen péqir , yétim- yésir we mundin bashqimu éhtiyaj igilirining heqlirini zaya qilghan bolidu.

Shunga islam qiqhishunas alimlrining delillirini birleshtürgen halda deymizki, bileyzük, üzüq, bulopka we bashqimu zinnet buyumlrinin ibaret adette ayallar uningdin béhajet bolmaydighan we normalliqtin chetnep ketmigen haldiki zinnet buyumliri üçün zakat kelmeydu. Emma adettiki normalliqtin éship ketken, normal éhtiyajning sirtida bolup, uni qollanmastin neq pul ornida saqlighan yaki qimmiti normal bahadin pewqul'adde yoqiri: on ming hetta yüzming dollarliq qimmetke ige zinnet buyumliri üçün zakatning perz bolushi shübhisizdur. (" zakat perzi" m.eli sabuniy 48- bet)

imam xettabiy " hedis ilimliri" namliq esiride mundaq dégen: " qur'an kerimning zakat heqqide kelgen umumiy ayetliri ayallarning zinnet buyumliri üçün zakat kélidu, deydighanlarning pikirlirining heqliqini küchlendüridu. Hedislarmu shundaq. Éhtiyaj yüzisidin bolsimu ayallarning zinnet buyumlrining zakitini ada qilishi kérek." ("hedis ilimliri" xettabiy 1- jild 291- bet)

ibni qudame " el mughni" namliq esiride mundaq dégen: " ayallarning adette özliri qolliniwatqan zinnet buyumliri üçü n zakat kelmeydu. Emma pulgha éhtiyaj tépilghanda sétip xejlesh niyiti bilen saqlap qoyulghan zinnet buyumliri üçün zakat kélidu. Shuningdek, zakat bérishtin qichish niyitide sétiwalghan zinnet buyumlrighimu zakat kélidu, elwette peqet özi ishlitish üçün tutqanliridinla zakat saqit bolidu. Éqiwatqan adetke oyghun halda altun, kümüş we bashqimu qimmetlik eshyalardin yasalghan bileyzük, üzük bulopka we bashqilar qatarliq zinnet buyumlrigha zakat kelmeydu. Emma éqiwatqan adetke xilap bolghan zinnet buyumlrigha zakat kélidu. (" éhtiyajni qandurghuchi ilim" 4- jild 220- bet:ibni qudame)

yuqariqilar islam fiqhishunas alimlirining ayallarning zinnet buyumlrining zakiti heqqidiki körüshliri bolup, ular bu mesile üstide ixtilapqa chüshken bolsimu, ayallarning normal éhtiyajlirining sirtida bolghan, pul ornida saqlan'ghan we bahasi pewqul'adde qimmetlik bolghan zinnet buyumliri üçün zakatning perz ikenlikide hemme birdek ittitaqtur. Zakat eslide musulmanlar jem'iyitidiki péqirlarning, yétim- yésirlarning we bashqimu éhtiyaj igilirining yüzlrini küldürüş, ularning yüklerini bir az bolsimu yenggillitish üçün perz qilin'ghan muhim bir perzdur. Zakat bérish bermigendin elwette yaxshi we ewzeldur. Allah taala qur'anda, allah yolida bir yüen serp qilghan kishige 700 hesse we xalisa uningdinmu köp beriket we sawap bérighanliqini wede qilghan. Shunga bu mesilide herkim özining wijdani bilen hésablashishi we musulmanliq süpiti bilen shühbilerdin yiraq bolup éhtiyat bilen ish körishi tolimu zörürdur. Ayallar zinnetlinish üçün qollinidighan almas, merwayit we zeberjedlermu sheret nezeride, yoqirida bayan qilin'ghan altun, kümüshtin yasalghan zinnet buyumlrigha oxshash bolup, qolliniwatqanlirigha zakat kelmeydu. Éhtiyajning sirtida bolup pul ornida saqlan'ghanlirigha zakat kélidu. Zinnet buyumlrining zakitini xelq pulidin berse bolidu. Zakat bérish miqdari neq pulning zakat miqdari boyiche, %2.5 (yüzdin ikki yérin pirsent)dur.

540. Sual: bashqilarning üstidiki qerzning zakiti

bashqilarning üstidiki qerz ikki türlük bolidu:

1- ishenchilik, diyanet we üstidiki qerzni étirap qilghan birining üstidiki qerz bolup, buninggha pütün fiqhishunas alimlirining birdek ittitaqi boyiche, zakat perzdur. Chünki ishenchilik qolidiki qerz öz igisining qolida bolghan neq pulgha oxshastur. Emma buxil qerzning zakiti kishining qolidiki pul- mallirining zakitini ada qilghan waqtida birge ada qilidighan perzmu yaki qerzni tapshurup alghandin kéyin ada qilinidighan perzmu? Dégen mesilide mezheb péshiwaliri ixtilap qilishqan:

shafiy mezhibige köre, kishi bashqilardiki qerzisini tapshurup almighan bolsimu qolidiki pul- mallirining zakitini ayrighan waqitta, ishenchlik kishidiki qerzisinimu hésablap hemmige birla zakat ayriydu. Chünki ishenchlik kishidiki qerz haman bir küni qoligha

kélidighan puldur. U xuddi sanduqta saqlan'ghan neq pulgha oxshashtur.

Henepiy we maliki mezheblirige köre, kishining bashqilardiki qerzisige zakat bérishi perz. Biraq uni ada qilish waqtini qerzni tapshurup alghan waqitqa qeder kéchiktürsimu bolidu. Chünki u qolida neq bolmighan malning (yeni qerzning) zakitini aldin bérishke mejbur emes. Qerzlrini tapshurup alghandin kéyin, ötken yillarning zakitini biraqla berse bolidu.

2- ishenjsiz yaki üstidiki qerzni téxi étirap qilmighan birining üstidiki qerz bolup, buninggha uni tapshurup almighichilik zakat perz bolmaydu. Uni tapshurup alghandin kéyin, shu bir yilningla zakitini bérishi perzdur. Chünki mundaq xildiki qerz uni tapshurup élishtin burun yoqning ornida bolup, tapshurup élin'ghandin kéyin qerz bergüchining ilkige yéngidin kirgen bolidu. Shunga u shu bir yilningla zakitini ada qilishqa buyrulidu.

541. Sual: charwa mallirining zakiti

bu mawzudiki chawar malliridin töge, kala, qoy we öchke qatarliq gushi yéyilidighan haywanlar közde tutulidu. Allah taala qur'an kerimde: " silerge (bu süride töwende) oqup bérilidighanlardin bashqa, haywanlar, (yeni töge, kala, qoylar) ning hemmisini (zebhi qilin'ghandin kéyin yéyish) halal qilindi. (maide sürisi 1- ayet)

bu ayette bayan qilin'ghan charwa malliridin yaylaqta qoyup bérip baqqanlirigha zakat bérish perzdur. Emma öyde baqqanlirigha bodaqchiliq qilish üçün tutulmighan bolsa zakat kelmeydu. Shuningdek, éshek, xéchir qatarliq göshi yéyilmeydighan haywanlarchimu zakat kelmeydu. Chünki ular allah taala insanlarning ularning üstige minishi we yüklirini artishi üçün yaratqan janliqlardur. Allah taala bu heqte mundaq dégen: " allah atni, xéchirni we éshekni minishinglar we zinnet üçün yaratti" (nehl sürisi 8- ayet)

542. Sual: charwa mallirigha zakat kélishining shertliri

charwa mallirigha zakatning perz bolushining sherti üç bolup, ular töwendikiche:

birinchi shert: yilning hemmiside yaki uning köprekide yaylaqlarda qoyup bérip béqilghan bolushi. Charwa mallirining zakitida, ularning yilning hemmiside yaki uning köprekide yaylaqlarda qoyup bérip béqilghan bolushini shert qilin'ghanliqining hékmiti shuki, yaylaqlarda qoyup bérip béqilghan mallar igisidin artuq chiqim telep qilmaydu. Emma öyde béqilghan mallarning chiqimliri japaliri köp bolidu. Shunga islam dini mal igilirining menpeetige raye qilin'ghanliqtin öyde béqilghan mallargha zakat bérishni perz qilmighan.

Ikkinchi shert: charwa mallirigha ige bolghan'gha toluq bir yil tolghan bolushi bolup, islam dini mal igilirining esliy mallirini zakat üçün chiqim qilmasliqi, belki bir yil ichide nesillinip köpeygenlirining bir qismi bilen zakatni ada qilishini közlep bu shertni belgiligen.

Üchinchi shert: charwa mallirining zakatning perz bolushi üçün yéterlik ölchemge yetken bolushi bolup, charwilarning türü we sani étibari bilen ulargha kélidighan zakat

miqdarimu oxshash bolmaydu.

543. Sual: tögining zakat ölchimi

besh tögige bir qoy, on tögige ikki qoy, 15 tögige üç qoy, 20 tögige töt qoy zakat kélidu. 25 tin 35 ke yetkiche ikki yashliq bir chishi töge; 35 tin 45 ke yetkiche üç yashliq bir chishi töge; 45 tin 60 qa yetkiche töt yashliq bir chishi töge; 60 tin 75 ke yetkiche besh yashliq bir chishi töge; 75 tin 90 gha yetkiche üç yashliq chishi tögidin ikkisi; 90 din 120 ge yetkiche töt yashliq chishi tögidin ikkisi ; eger 120 din dawamlıq köpeyse, her 50 tögige töt yashliq chishi tögidin birsi; her 40 tögige üç yashliq chishi tögidin birsi kélidu. Qoy 40 tin bashlap, 120 ge yetkiche, bir qoy kélidu. Uningdin éship, 200 ge yetkiche ikki qoy; uningdinmu éship, üchyüzge yetkiche, üç qoy; üchyüzdinmu éship, 400 ge yetkiche, her yüz qoygha bir qoy (zakat) kélidu. Zakattin qéchish üçün ayrim - ayrim türdiki haywanlarni birlishtürüşke yaki oxshash türdiki haywanlarni ayriwıtışke bolmaydu. Shérıklıshıp bėqılghan malning zakitini her terep teng tölėydu. Aqsaq cholaq, qėri yaki eyibnak mal zakatqa qobul qilinmaydu. (tirmizi: 621)

544. Sual: kalining zakiti

kalining zakiti töge we qoylarning zakitidin perqliqtur. Kala sani 30 gha yetmigichilik uninggha zakat kelmeydu. Kalılarning sani 30gha yetse, ulargha ige bolghan'gha toluq bir yil ötken we yilning hemmiside yaki köprekide yaylaqlarda qoyup bėrip bėqılghan bolsa 30 kaligha 2 yashliq kalidin 1 kala zakat bėridu.

545. Sual: qoylarning zakiti

qoylarning zakat miqdarinimu peyghember eleyhissalam özi bėwasite belgiligen bolup, sani 40qa yetmigen qoygha zakat kelmeydu. Qoylarning sani 40qa yetse, yilning hemmiside yaki köprek qismida yaylaqlarda qoyup bėrip bėqılghan we bu qoylargha ige bolghan'gha toluq bir yil toshqan bolsa 40 tin 120 gichilik bolghan qoydin bir qoy zakat bėrilidu.

546. Sual: atlargha zakat kėlemdu?

Islam fiqhishunas alimliridin köpünchisining ittıpaqi boyiche, atlargha zakat kelmeydu. Peqet ularni tijaret üçün tutulghan bolsa, bu waqıtta ulargha zakat kélidu. Chünki bu waqıtta atlar tijaret malliri qataridin hėsablinidu. Atqa zakat kelmeydu deydighan alimlarning delilliri töwendikiche:

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dėgen: silerdin atning zakitini we qulgha kėlidighan zakatni kőtürüwettim, malliringlarning zakitini ada qilinglar; her 200 ge besh (yeni 40 tin bir) ni bėringlar. (nesai: 2477)

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dėgen: at bilen qulgha zakat kelmeydu, emma qulgha pitre (zakat) kélidu. (ebu dawud1594)

emma henepiy mezhibining pėshiwasi imam ezem ebu henipe erkek we chishidin ibaret

her ikki jinstin atliri bolghan ademning bu atlar üçün zakat bérishi perz ikenlikini sözleydu. Xulase qilghanda, atqa zakat kelmeydu deydighanlarning qarashliri küchke ignedur. Emma at élip sétish arqiliq at tijariti qilidighanlarning atlirigha zakat kélidighanliqda héch ixtilap yoqtur. Chünki bundaq atlar tijaret mallirining qataridin sanilidu. Netijide, atlardin tijaret mallirining zakat miqdari boyiche %2.5zakat bérish perzdur.

547. Sual: tijaret üçün tutulghan charwa mallirining zakiti

tijaret meqsidi bilen tutulghan töge, kala, at, qoy we öchke qatarliq mallarning zakitini ada qilishda ularning sani we türi étibari bilen emes, belki neq pulgha sundurulghan fimmiti étibari boyiche zakat bérilidu. Shunga tijaret üçün tutulghan bu mallarning zakitida yoqirida ötken jedwellerdiki san we miqdarlar hésabqa élinmastin, ularning omumiy qimmiti hésab qilinidu. Mallarning omumiy qimmiti neq pulning zakat ölchimige yetken bolush sherti bilen bu mallargha zakat perz bolidu we neq pul zakitining miqdari boyiche bu mallardin %2.5 zakat bérilidu.

548. Sual: zakatqa bérishke yarimaydighan mallar

islam sheriti mal igilirining menpeetini közde tutqat halda, ularning mallirigha zakatni belgileshte mallirining xilliridin tallap bérishni buyrimighandek, zakat alghuchi éhtiyaj igilirining heqlirini qoghdash meqsidi bilen zakat bérishde mal igilirining éyiqliq, qéri, aghriqchan, bek uruq we chishliri chüshüp ketken mallardin bérishini men'iy qilghan we otturhalliridin bérishini buyrighan. Adette, qurbanliq qilishqa yarimaydighan mallar zakatqa hésablap bérish üçünmu yarimaydu.

Eger mal igiliri zakat bérishde mallirining yaxshiliridin bérishni xalisa bu özlirining pidakarliqidur. Buning sawabimu elwette köp bolidu. Emma ular mallirining eng yaxshiliridin bérishke zorlanmaydu. Belki otturhalliridin berse zakat ada tapidu.

549. Sual: ashliq we méwilerning zakiti

neq pul, tijaret malliri we charwa mallirigha zakat perz bolghandek, ashliq we méwilergimu zakat perzdur. Ashliq we méwilerning zakiti " öshre- xiraj", "öshre zakat" we "öshre" dégen namlar bilenmu atilidu. Allah taala qur'an kerimde ashliq we méwilerge zakatning perz ikenlikini ipadilep mundaq deydu: " allah bidishlik we bidishsiz baghlarni berpa qildi. Méwiliri, danliri bir- birige oxshimaydighan xorma derexlirini, ashliq, méwiler (renggi we shekli) bir- birige oxshimaydighan, (temi) oxshimaydighan zeytun we anarni yaratti. Méwisi pishqanda, ulardin yenglar, méwe (ning hosulini) yighqan künde (yeni yighqan waqitta) uning öshrisini ada qilinglar, israp qilmanglar. Allah taala heqiqeten israp qilghuchilarni yaqturmaydu" (en'am sürisi 141- ayet).

Peyghember eleyhissalam ashliq, méwe we bashqimu térilghularning zakat miqdarini we keypiyatini bayan qilip mundaq dégen: salim ibni abdullah dadisidin peyghember sellallahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: yamghur yaki bulaq

süyide sughurulidighan yerdin we yaki nem yerdin chiqqan mehsulatning ondin biri zakatqa bérilidu; chélek yaki bashqa usullarda sughurulidighan yerdin chiqqan mehsulatning yigirmidin biri bérilidu. (buxari: 1483)

bu hedistin éniqliniduki, yamghur süyi bilen sughurulghan ashliq, méwe we bashqimu térilghulardin % 10 zakat bérilidu. Chünki yamghur bilen sughurulghan térilghularda chiqim we japa az bolidu. Emma adem küchi bilen yaki zamaniwiyy usullar bilen sughurulghanliridin % 5 zakat bérilidu. Mana bu islam dinining déhqanlarning menpeetige raye qilghanliqidur.

550. Sual: öshre- xiraj bérish usuli

yamghur süyi bilen sughurilip yétishken ashliq we méwilerning omumiy hosulini 10gha bölüp, uning 1 bölüki, adem küchi bilen yaki zamaniwiyy usullar bilen sughurup yétitürülgen ashliq, méwilerning omumiy hosulini 20ge bölüp, uning 1 bölüki, eger bu ashliq, méwiler yamghur süyi we adem küchi her ikkisi bilen sughurulghan bolsa, uning omumiy hosulini 15ge bölüp, uning bir bölüki, yeni %7.5 i zakat élishqa heqliq bolghan éhtiyaj igilirige bérilidu.

551. Sual: ashliq we méwilerge zakat kélishining ölchimi

islam fiqhishunas alimliri ashliq we méwilerdin zakat bérishning perz bolushi üçün bu mehsulatların müeyyen miqdargha yetken bolushi shert qilinamdu yaki az bolsun, köp bolsun zakat kélemdu? Dégen mesile üstide ixtilap qilishqan. Imam ezem ebu henipening mezhibige köre, ashliq, méwilerning zakiti üçün uning müeyyen ölchemge yetken bolushi shert qilinmaydu. Belki zémindin chiqqan mehsulat az bolsun yaki köp bolsun her ikki halette ulardin zakan bérish perzdur.

Emma shafiy, henbeliy we malikiy mezheblirige köre, zémindin chiqqan mehsulatların zakat bérishning perz bolushi üçün ularning omumiy miqdari 675 kilogrammidin kem bolmasliqi sherttur.

Yehya ibni umare ibni obulhesen reziyellahu enhu ebu seidin peyghember sellallahualeyhi wesellemning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: besh uqiye (200 tengge) din az kümüşke, beshtin az tögige we besh weseqtin (weseq - ölchem birliki bolup, bir weseq 60 sagha teng kélidu. Bir sa: 3. 3litirgha teng) az xorma, üzüm we ashliq qatarliqlargha zakat kelmeydu. (buxari: 1405)

ewseq- qedimqi ölcheklerdin bolup, bir ewseq 60 sagha, bir sa 2 kilo 250 giramigha ($60 \times 2250 = 135000$ grammigha) , 5 ewseq 675 grammigha ($135000 \times 5 = 675000$ gha) tengdur. 675kilogrammidin az hosul alghan ademge öshre zakat perz emes. Chünki bunchilik miqdardiki ashliq bilen méwe normalda ularni térighan déhqanning éhtiyajidin ashmaydu. Xulase: bu mesilide yoqiriqi üç mezhebning körushi orunluq bolsimu, henepiy mezhibining körishi éhtiyatchanliq we teqwaliqqa yéqindur.

552. Sual: köktatlarning zakiti

islam fiqhishunas alimliri köktatlarga zakat kélemdu yaki kelmemdu? Dégen mesile üstide ixtilap qiliship ikkige bölün'gen:

birinchi mezhebke köre, zémindin chiqidighan ashliq, méwe we köktatlar az bolsun yaki köp bolsun hemmisige zakat kélidu. Bu imam ezem ebu henipening mezhibi bolup, bularning delilliri töwendikiche:

allah taala qur'an kerimde mundaq deydu: " allah bidishlik we bidishsiz baghlarni berpa qildi. Méwiliri, danliri bir- birige oxshimaydighan xorma derexlirini, ashliq, méwilerni (renggi we shekli) bir- birige oxshimaydighan, (temi) oxshimaydighan zeytun we anarni yaratti. Méwisi pishqanda, ulardin yenglar, méwe (ning hosulini) yighqan künde (yeni yighqan waqitta) uning öshrisini ada qilinglar, israp qilmanglar. Allah heqiqeten israp qilghuchilarni yaqturmaydu" (en'am sürisi 141- ayet).

Bu ayet zémindin chiqidighan ashliq, méwe we köktatlarning hemmisidin zakat bérishning perz ikenlikini ipadileydu.

Peyghember eleyhissalamning yoqirida ötken: " yamghur yaki bolaq süyi bilen sughurulghan térilghulardin ondin bir (yeni %10), adem küchi bilen sughurulghanliridin ondin birining yérimi (yeni %5) öshre- xiraj bérilidu." dégen hedisi zémindin chiqqan her qandaq muhsulattin zakat bérishning perzlikini ispatlaydu.

Bu hadis zémindin chiqidighan ashliq, méwe we köktat qatarliq mehsulatlarning hemmini öz ichige alidu.

Ikkinchi mezhebke köre, mehsulatlarga zakat kélishi üçün ularning bughday, arpa, qonaq, xorma we quruq üzümge oxshash kélolap tartqili we saqlighili bolidighan bolushi sherttur. Emma köktatlarni kilolap tartqili bolsimu, ularni saqlighili bolmaydu. Shuning üçün köktatlarga zakat kelmeydu.

Bu mawzuning xulasisi: shafiy, maliki we henbeliy mezheblirining ashliq, méwidek kilolap tartqili we saqlighili bolidighanlirigha öshre zakat kélidu. Emma köktatlarga zakat kelmeydu. Chünki bularni saqlighili bolmaydu dégen körishi tetbiq qilishqa ungaydur. Emma henepiy mezhibining zémindin chiqqan mehsulatlarning her qandiqigha zakat kélidu, dégen körishi yéqirlarning menpeeti üçün paydiliq we delil jehettinmu küchlüktur. Chünki imam ezem ebu henipening keltürgen delilliri qur'anning ayetliridir. Allah taala qur'an kerimde:

" i möminler! Siler érishken nersilerning we biz silerge zémindin chiqirip bergen nersiler (yeni ashliqlar, méwiler) ning yaxshiliridin sediqe qilinglar; özünglarmu peqet közünglarni yumup turup alidighan nacharlirini ilghap sediqe qilmanglar. Bilinglarki, allah (bundaq sediqenglardin) bihajettur, hemdige layiqtur " dep buyrighan. (beqer sürisi 267- ayet) bu ayetmu zémindin chiqidighan her qandaq bir mehsulattin zakat bérishning perz ikenlikini ipadileydu.

Bu mesilide, eng toghrisi imam ezem ebu henipening mezhibidur. Chünki, köktat dep addi sanalghan otyashlar künimizde bezi ellarning xéli chong iqtisad menbiyi bolup qalmaqta. Baghwenchilik we köktatchiliq bilen kötürülgen baylarmu az emes. Köktatlarni saqlighili bolmaydighan otyashlar dégen bahane bilen bularning zakitini chiqarmasliq péqirlarning menpeetlirige raye qilmighanliqtur. Chünki burunqi zamanlarda kilolap tartimaydighan we saqlighili bolmaydighan bu köktatlar künimizde kilolap tartilidu we bularni hazirqi zamaniwi usullar bilen uzun muddet saqlighili bolidu. Démek, köktatlardin zakat bermeslikke özür yoqtur.

553. Sual: köktatlarning zakat miqdari

köktatlarning zakat miqdari ashliq we méwilerning zakat miqdarining eynisi bolup, mehsulat az bolsun, köp bolsun, her halette, yamghur süyi bilen sughurulghan köktatlardin %10, adem küchi bilen sughurulghanliridin %5, adem küchi we yamghur süyi her ikkisi bilen sughurulghanliridin %7-5 i zakat bérilidu.

554. Sual: köktatlarning zakitini birishte biliwilishqa tigishlik mesililer

1.ashliq, méwe we köktatlarning öshre zakitini ada qilish üçün bir yil ötüşhi shert qilinmaydu. Belki ashliq, méwe we köktatlarni yighqan waqit öshre zakatni ada qilishning waqtidur. Bir yilda 2 yaki uningdin köp qétim hosuli élinidighan ashliq, méwe we köktatlardinmu her qétim hosul yighqan waqitta öshre zakitini bérish perzdur. Chünki, zakat bérilidighan mallar ikkige bölünidu: biri, ashliq, méwe we köktatlargha oxshash özligidin ösidighan shey'iler bolup, bulargha zakatning perz bolushi üçün yil ötüşhi shert qilinmaydu. Belki ularni yighqan waqittila zakat perz bolidu. Yene biri, xelq puli, altun, kümüş, tijaret malliri, charwilar we bashqilar qatarliq özligidin ösmisimu östirishke bolidighan mallar bolup, bulargha zakatning perz bolushi üçün ulargha ige bolghan waqittin toluq bir yil ötken bolushi shert qilinidu.

2.ashliq, méwe we köktatlardin öshre zakat bérishning perz bolushi üçün bularning mueyyen miqdargha yetken bolushi shert qilinmaydu. Belki mol hosul miqdari az bolsun yaki köp bolsun her halette ulardin öshre zakat bérish perzdur.

3. Ashliq, méwe we köktatlarning öshre zakitida otturhalliridin bérilidu. Nacharlirini tallap bérish bilen zakat perzi ada tapmighandek, eng yaxshiliridin bérishkimu zorlanmaydu.

4. Ashliq, méwe we köktatlarning öshre zakitini ada qilishtiki esli qaide her mehsulatning öshrisini öz jinsidin bérishtur. Emma mehsulatning öz jinsidin bermestin uning qimmitini hésablap xelq pulidin bersimu bolidu.

555. Sual: yer asti bayliqlirining zakiti

bezi fiqhishunas alimliri yer asti bayliqlirini meden we rikaz dep ikkige ayriydu:

meden- yer astidin tépilghan altun, kümüş, tömür, mis we bashqimu medenlerdur.

Zakat- islam dini kélishidin burunqi chaghlardiki kishilarning yer astigha kömüp qoyghan altun, kümüş we bashqimu bayliqliri démeaktur. Chünki qimmatlik nersilirini yer astigha kömüp saqlash qedimqi zamanlardiki kishilarning adetliridin idi.

Emma imam ezem ebu henipige köre, meden bilen rikazning menisi birdur. Chünki meyli ularni allah taala yer astida shundaq yaratqan bolsun, meyli qedimqiler kömüp qoyghan bolsun, her ikkisi yer astidin chiqirilghan bayliqlardur.

Yer astidin qézilghan yaki tépilghan bayliqlardin zakat bérishning perz ikenliki qur'an, hedislari we fiqhishunas alimlirining ittipaqi bilen békertilgen. Allah taala qur'an kerimde mundaq deydu: " i möminler! Siler érishken nersilarning we biz silerge zémindin chiqirip bergen nersilarning yaxshiliridin zakat ada qilinglar" (beqer sürisi 267- ayet)

bu ayet, zémindin chiqidighan we chiqiridighanlarning hemmini öz ichige alidu. Shühhisizki, medenlermu zémindin chiqirilidighan bayliqlardindur. Ibni ömer reziyellahu enhuma mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellemge bir parche altun keltürüldi. U, bizge medendin keltürülgen tunji zakat idi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dédi: kelgüside meden kanliri échilip kétidu we ulargha insanlarning eng eskiliri igidarchiliq qilidu. (el'ewset we elseghir)

islam fiqhishunas alimliri yer asti bayliqlirining zakat miqdari toghriliq ixtilaplashqan bolsimu, yer asti bayliqliridin zakat bérishning perz ikenlikide qedimdin hazirgha qeder birdek ittipaqtur.

556. Sual: yer asti bayliqlirining zakat miqdari

imam ezem ebu henipe yer asti bayliqlirini 3 türge ayriydu:

1- altun, kümüş, mis, tömür we bashqilargha oxshighan ot bilen éritkili bolidighan medenler.

2- yaqut, marjan, qashtéshi, merwayit we bashqimu qimmatlik tashlarga oxshighan ot bilen éritkili bolmaydighan medenler.

3- néfitke oxshighan suyuq maddilar.

Ebu henipening mezhibige köre, birawning igidarchiliqigha kirmeydighan taghlardin, sehlalardin qézilghan yaki bashqilargha ait bolghan zémindin tépilghan altun, kümüş, mis, tömür we bashqilar qatarliq ot bilen éritkili bolidighan medenlerdin beshte biri (yeni %20 si) zakat bérilidu. Qalghan 4 bölüki uni qazghan yaki tapqan kishining heqqidur. Eger bu medenlerni kishi öz hoylisidin yaki özige ait bolghan jaydin tapqan yaki qazghan bolsa uningdin zakat bérish kérek emes. Chünki zémin uning özige ait bolghanliqtin uningdin chiqqan bayliqlarmu özining mülki hésablinidu. Shuningdek, birawning igidarchiqida bolmighan jaylardin tépilghan bayliqlar islam dini kelgendin kéyin kömülgen bolsa, uni tépiwalghan kishining uningdin zakat bérishi lazim kelmeydu.

Emma yaqut, qashtéshi we bashqimu qimmatlik tashlarga oxshighan ot bilen éritkili

bolmaydighan medenler bilen néfitqa oxshighan suyuq medenlerdin zakat bérishning perz emeslikide islam fiqhishunas alimliri birdek ittitaqtur.

Shafiy we henbeli mezheblirige köre, yer astidin qézip élin'ghan medenlerge zakat kélidu. Biraq uningdin zakat bérish miqdari kishi ishlep tapqan altun, kümüş we xelq pulining zakitigha oxshash %2.5 zakat bérilidu. Emma rikaz (islamdin burun yerge kômülgen bayliq) tin %20 yeni beshte bir zakat bérilidu. Chünki bu mezheb, rikaz bilen meden ikkisining bir menide ikenlikini étirap qilmaydu. Shunga bu ikkisidin zakat bérish miqdari oxshash bolmaydu.

Xulase:

bu mesilide imam ezem ebu henipening yer astidin tépilghan yaki qézilghan bayliqlardin beshte biri zakat bérilidu, deydighan körishi emel qilish üçün oyghundur. Chünki, shafiy we henbeliy mezheblirige köre, kishi ter töküp ishlep tapqan altun, kümüş we xelq pulining zakiti bilen héch ejir qilmastin kômülgen yéridin tépiwalghan yaki cheklik ejir bilen yer astidin qézip alghan altun, kümüşning zakitini oxshash qilip belgilep her ikkisidin %2.5 zakat bérishni perz qilidu.

Emma ebu henipe ishlep tapqan altun, kümüş we neq pul bilen, cheklik ejir singdürüp yer astidin qézip alghan yaki islamdin burunqilar kômgen jaydin tépiwalghan altun, kümüş we bashqimu bayliqlarning zakat miqdarini perqlendürgen bolup, awwalqisidin %2.5 kényinkisidin %20 zakat bérishning perz ikenlikini qarar qilghan.

557. Sual: déngiz bayliqlirining zakiti

pütün islam fiqhishunas alimlirining birdek ittitaqi bilen déngizdin chiqirilghan bayliqlargha zakat kelmeydu. Chünki islam zakat qanunida déngiz, deryalardin chiqirilghan bayliqlardin zakat bérish toghrisida bérer delil yoqtur. "emma déngiz bayliqlirini chiqirip sétishni kesip qilghanlar üçün déngizdin chiqarghan nersileridin zakat bérish perzdur. Chünki déngiz bayliqliri bu waqitta tijaret mallirigha aylan'ghan bolidu. Shunga uningdin %2.5 zakat bérish perz bolidu.". Shuningdek, déngizdin chiqirilip neq pul ornida saqlan'ghan qimmetlik bayliqlardinmu yoqiriqi miqdar boyiche zakat bérish perzdur.

558. Sual: heselning zakiti

islam fiqhishunas alimliri heselge zakat kélemdu yaki kelmemdu? Dégen mesile üstide ixtilap qilishqan. Henepiy we henbeliy mezheblirige köre, hesel herisi baqquchining heseldin alghan mehsulati meyli az bolsun, meyli köp bolsun %10 zakat bérishi perzdur. Ibni ömer reziyellahu enhuma peyghember sellallahu eleyhi wesellemning: on könek heselge bir könek zakat kélidu dégenlikini riwayet qilghan. (tirmizi: 629)

559. Sual: bulap kételgen, oghurlan'ghan we yütürülgendin kényin tépilghan mallarning zakiti

birawning bolap kételgen yaki oghurlap kételgen yaki yütürülgen pul- mélidin uni

tapshurup alghichilik zakat bérishi perz emes, dégüchiler köp sandiki fiqhishunas alimliri bolup, bu henepiy, shafiy mezhebliridur. Chünki bundaq pul- mal uning igidarchiliqida bolmighanliqtin uninggha zakat kelmeydu. Peqet uni tapshurup alghandin kéyin, toluq bir yilni toldurup andin shu bir yilning zakitini bérishi perz bolup belgulinidu. Henbeliy mezhibining péshiwası imam ehmed ibni henbeldin kelgen bir riwayetke köre umu bu ikki mezhebni qollighan bolsimu, yene uningdin kelgen bashqa bir riwayetke asasen, bolap kétılgen yaki oghurlan'ghan yaki yütürülgen pul- malgha zakat kélidu, uni ada qilishda, mezkur pul- mal tapshurup élin'ghandin kéyin, qolidin chiqip ketken waqittin bashlap hésablap ötkenki yillarning hemmisi üçün uning zakitini biraqla bérishi perzdur. Chünki uning mezkur pul- méli waqitliq uning qolidin chiqip ketken bolsimu, uning bu malgha bolghan igidarchiliqi yoqalghan emes. Emma malikiy mezhibige köre, mundaq pul- mal tapshurup élin'ghandin kéyin, yil toshmisimu uning bir yilliq zakitini bérishi lazim kélidu. Bu mesilide, köpchilik fiqhishunas alimlirining " bolap kétılgen yaki oghurlan'ghan yaki yütürülgen pul- malgha zakat kelmeydu. Peqet uni tapshurup alghandin kéyin, toluq bir yilni toldurup andin uning shu bir yilliq zakiti bérilidu." dégen körishi küchke igidur. Chünki mundaq pul- mal igisining qolidin chiqip kétish bilen birge uning igidarchiliqidinmu chiqip ketken, uni tapshurup alghan waqıtta qaytidin uning mülkige kirgen bolidu. Shunga bundaq pul- malni tapshurup alghan'gha bir yil ötkendin kéyin uningdin zakat bérish perz bolidu.

560. Sual:shériket hessidarliqining zakiti

her qandaq bir shirkette hessidar bolup uninggha pay salghan kishining shu payidin zakat bérishi perzdur. Zakat bérishde pay salghan waqttiki neq pul étibari bilen emes, belki yil axiridiki neq pulning hésabi boyiche zakat bérilidu. Shiriket payidin %2.5 zakat bérish perzdur. Mesilen: biraw bérer shirkette 1000 yüen neq pul pay sélip, uninggha hessidar bolghan bolsa, bir yildin kéyin bu pay 3000 yüen'ge yetken bolsa, mushu 3000 yüendin zakat béridu. Eger pay salghan 1000 yüen pul yil axirida kémiyip 500 yüen'ge chüshüp qalghan bolsa, ashu 500 yüwendin zakat béridu. Chünki zakat yilning axirida qolda qalghan miqdardin bérilidu.

Shirket hessidarlıri özlirining shirkettiki hessilirining zakitini uninggha heqliq bolghan shekslerge yetküzüp bérish ishida shirket mes'ullirini özliridin wekil qilishimu jaizdur. Bu waqıtta shirket mes'ulliri shirket hessidarlırining yil axiridiki tégishlik hessilirini uning paydiliri bilen qoshup birleshtürüp omumiy miqdardin zakat ayriydu.

Tötinchi bap. Zakat bérilidighan sheksler

561. Sual: zakat bérilidighan sheksler

zakat élishqa heqliq bolghanlar töwendiki 8 түrlük shekslerdur:

1- péqirlar 2- miskinler 3- könglini din'gha mayil qilish közde tutulghanlar

4- qerzdarlar 5- zakat xadimliri 6- qullarning azatliqi üçün

7- allahning yolidiki mujahidlar 8- yolda qalghan pulsiz musapirlar

yuqariqilarning hemmini allah tealaning munu sözi öz ichige alghan: " zakat peqet péqirlargha, miskinlerge, zakat xadimlirigha, dillirini islamgha mayil qilish közde tutulghanlarga, qullarni azat qilishqa, qerzdarlarga, allahning yoligha, wetinidin ayrilip yolda qalghan musapirgha bérilidu. Bu allahning belgilimisidir, allah (bendilirining menpeetini ubdan) bilgüchidur. Hékmét bilen ish qilghuchidur ." (tewbe sürisi 60- ayet)

562. Sual: zakat xadimliri toghirisida

zakat xadimliri- zakat yighishqa wezipilen'gen ademler bolup, ular gerche bay bolsimu zakattin nésiwe élishi halaldur. Chünki zakat xadimliri waqitlirini serp qilib bu ishqa wezipilen'gen iken, ulamu maash yaki ish heqqi alghanning ornida, özlirining we ailisining éhtiyajlirigha yetkidek miqdarda zakattin nésiwe élishqa heqliqtur.

" zakat xadimlirigha ularning qilghan xizmetlirige yarisha heq bérilidu. Chünki ular zakat toplash ishgha wezipilen'gen kishiler bolghanliqtin ularning éhtiyajliri zakattin toplan'ghan maldin bérilidu. Zakat xadimliri gerche bay bolsimu ularning zakattin nésiwe élishi halaldur." shunimu eskertip ötüş kérekki, zakat xadimlirining diyanetlik we ishenchilik musulmanlardin bolushi sherttur. Gheyri musulmanlarni bu ishqa belgileshke bolmaydu. Chünki ular bu ishqa salahiyetlik emes.

563. Sual: köngüllirini islamgha mayil qilish közde tutulghanlar kimler?

Köngüllirini islamgha mayil qilish közde tutulghanlar- peyghember eleyhissalamning zamanida dillirini yumshitish, shuning bilen musulman bolishini yaki musulman bolghan bolsimu din'gha mustehkem bolishini temin étish üçün zakat malliridin bérilgen shexslerdur. Köngüllirini islamgha mayil qilish közde tutulghanlar töwendiki 3 xil shexslerdur:

1- musulman bolushi, andin öz qowmliri ichide islam dinini teshwiq qilish arqiliq ularningmu musulman bolushigha wesile bolushini közde tutqan halda peyghember eleyhissalam zakat malliri bilen teminligen kishiler.

2- musulman bolghan bolsimu imani küchlenmigenlarning dillirini din'gha mustehkem qilish közde tutulghanliqtin zakat bérilgenler.

3- musulman bolmighan bolsimu, ularning düşmenlikliridin saqlinish meqsitide zakat bérilgen kishilerdur.

Köngüllirini islamgha mayil qilish közde tutulghan yoqiriqi 3 xil shexsning zakattin alidighan nésiwiliri 2- xelife umer ibni xettab reziyellahu enhuning zamanida uning pikiri we barliq sahabilarning birdek ittapaqi bilen emeldin qaldurulghan. Bu sahabilar teripidin

qilin'ghan ijma idi. Xelife umer ibni xettab reziyellahu enhu bashchiliqida köngüllirini islamgha mayil qilish közde tutulghanlarning zakattin bérilidighan nésiwilirini toxtitishtin ibaret bu ijma ular toghriliq kelgen ayetning hökümini emeldin qaldurghanliq emes, elwette.

564. Sual: zakattin birishke tigishlik qerzdarlar kimler?

Qerzdar- üstide bashqilargha öteshke tégishlik heq bolghan adem démeaktur. Emma yoqiriqi ayette tilgha élin'ghan " qerzdarlar" sözi adettiki her qandaq bir qerzdarni emes, belki üstige yüklen'gen qerzni öteshke özining maddiy sharaitiy zadi yar bermigen, uni üzüş üçün jiddiy yademege éhtiyajliq bolghan adamlarni körsitidu. Shunga ayette "gharim- qerzge boghulghan" dégen ibare qullinilghan. Chünki ereb tilida adettiki qerzdarni "medyun" deydu. Bu aldinqisidin perqliqtur. Qerzge boghulghanlarning qerzlrini ötishi üçün zakat malliridin nésiwe bérish allah taalaning emridur. Chünki qerzisini ötiyelmey muhtajliq halida chüshüp qalghan kishi péqirgha oxshashtur. Ularning qerzliri qanchilik köp bolup ketsun shu qerzlrini öteshke yéterlik miqdarda zakattin bérishke bolidu.

565. Sual: zakattiki allahning yoli digen ibare toghirisida

allahning yoli- allahning dinini we musulmanlarning zéminlirini qoghdash yolidiki jihadtur. Mujahidlarning jihadqa yéterlik teyyarliqlirini hazirlishi, qural- yaraq, oq- dora sétiwélishi, özlirining we ailisining éhtiyajlirini qamdishi üçün zakat malliridin bérilidu. Bu islam fiqhishunas alimlirining ortaqlar pikridur.

Hazirqi zaman alimliridin beziliri " allahning yoli" dégen ibarining mesjidlarni bina qilish, mektep, medrisilarni sélish we rémont qilish, yollarni yasash, doxturxanilarni échish we bashqilar qatarliq omumning menpeetini közlep qilin'ghan ishlarning hemmisini öz ichige alidighanliqini sözligen bolsimu, emma islam fiqhishunas alimliri " allahning yoli" dégen ibarining peqet allah yolida jihad qilidighan mujahidlarning éhtiyajlirini öz ichige alidighanliqini tekitligen.

566. Sual: zakattiki musapirlar digen oqum toighirisida

musapir- wetinidin ayrilghan adem démeaktur. Emma yoqiriqi ayette meqset qilin'ghan musapir- wetinidin ayrilip bashqilarning yurtida pul- malgha éhtiyajliq bolup qalghan adem démeaktur. Bashqilarning yéride pul- mélidin ayrilip qélip yademege muhtaj bolghan adem gerche öz wetinide bay bolsimu uninggha zakat bérishke bolidu. Az sandiki bezi alimlar mundaq musapirgha zakat bérish üçün uning gunah- mesiyet üçün seper qilmighan bolishini shert qilidu. Chünki allahqa asiqliq bolidighan gunah - mesiyetlerge yademege qilghan kishi shu gunahni qilghan'gha oxshashtur. Pütün islam fiqhishunas alimlirining birdek ittitaqi boyiche, yurtidin ayrilip pul- malgha éhtiyajliq bolup qalghan musapirgha uning éhtiyajigha yéterlik miqdarda zakat bérish perzdur.

567. Sual: zakatni sekkiz xil shexsning hemmisige bérish shertmu?

Pütün fiqhishunas alimlirining birdek ittifaqi boyiche, zakatni mezkur 8 xil shexstin bérersige bérish bilenmu zakat perzi ada tapidu. Chünki allah taala bizni qur'anda bayan qilin'ghan 8 xil shexske zakat bérishke we bulardin bashqisigha bermeslikke buyrighan. Muhim bolghini zakatning mezkur 8 shexstin bashqisigha bérilmeslikidir. Bundaq iken, zakat bergüchining zakat üçün ayrighan mélini 8 ge bölüp, andin zakat alidighan 8 shexsning her birige teqsim qilishi shert emes. Belki bu qiyin ishtur. Bolupmu künimizde bundaq qilish mumkin emes. Shunga zakat bergüchi béridighan zakitini mezkur 8 xil shexsning qaysi birige berse bolidu. Chünki zakattin meqset éhtiyaj igilirining hajetlirini rawa qilish bolghanliqtin, qaysi xildikilerning yardemge éhtiyajliri köp bolsa shundaqlargha bérish ewzeldur.

568. Sual: zakat bérilmeydighanlar

zakat 5 xil shexske bérilmeydu. Chünki ulargha zakat bérish jaiz bolmighanliqtin, ulargha bérilgen zakat bilen zakat perzi ada bolmaydu. Ular töwendikiler:

1- baylar. Bay- islam nezeride, zakat bérishke iqtidari yetken (yeni normal éhtiyajining sirtida 85 gram altun yaki 595 gramm kümüş, puli, yaki uning qimmitide pul- méli bolghan) adem démehtur. Baylarga zakat bérilmeydu.

2- kuffarlar. Kafir- islam dinidin bashqa bir din'gha étiqad qilidighan yaki héchqandaq bir din'gha ishenmeydighan ademlerge qoyulghan bir atalghudur. Kapirlargha zakat bérilmeydu. Ulargha bérilgen teqdirdimu bundaq zakat allahning dergahida ada tapmaydu.

3- zakat bergüchining ata- anisi. Bu mawzudiki ata- anilar- zakat bergüchining ata- anisi, buwa- momiliri we jimi ejdadliri démehtur. Zakat bergüchining zakatni özining atisigha, anisigha, buwilirigha we momilirigha bérishi jaiz emestur. Bundaq zakat ada tapmaydu. Buningdiki sewep shuki, kishi ata- anisini, bowa- momilirini béqishqa buyrulghan. Ata- anilarning barliq chiqimlirini qamdash we ularni yaxshi béqish balilirining üstidiki uningdin bash tartalmaydighan, alahide ehmiyetlik bolghan bir perzdur. Zakatni ata- anisigha bergen adem xuddi özi özi zakat bergen'ge oxshashtur. Chünki ata- anisini béqish özining yalghuz burchidur. Ata- anigha bérilgen zakat bilen zakat perzi ada tapmaydu, elwette.

Shunga pütün islam fiqhishunas alimliri zakatni özining ata- anisigha, bowa- momilirigha bérishning jaiz emeslikige we bundaq zakatning ada tapmaydighanliqigha birdek ittifaqtur.

4- zakat bergüchining baliliri. Bu mawzudiki balilar- zakat bergüchining baliliri, newriliri we chewrilirining hemmini öz ichige alidu. Pütün islam fiqhishunas alimlirining birdek

ittipaqi boyiche, kishining öz balilirigha, newrilirige we chewrilirige zakat bérishi jaiz emestur. Chünki ulargha bérilgen zakat bilen zakat perzi ada tapmaydu. Buningdiki seweb shuki, balilarning, newrilerning we chewrilerning barliq éhtiyajlirini toluq qamdash atanilarning üstige perzdur. Zakatni ulargha bergen adem xuddi özige özi zakat bergen'ge oxshashtur. Netijide bu zakat meqbul emestur.

5- zakat bergüchining jorisi. Er- ayal ikkisining bir- birige zakat bérishi jaiz emestur. Chünki ular bir aile kishiliri bolghanliqtin iqtisad her ikkisige aittur. Er- ayal ikkisining bir- birige zakat bérishi özige özi zakat bergen'ge oxshashtur. Chünki ayal kishining pütün chiqimlirini we éhtiyajlirini qamdash érinig üstige perzdur. Shuning üçün erning ayaligha zakat bérishi jaiz emes we bundaq zakat meqbul emestur. Emma ayal kishi bay bolup, uning éri péqir bolsa, bu ayalning öz érige zakat bérishi jaizmu yaki emesmu? Dégen mesilide fiqhishunas alimlirining qarashliri birdek emes. Imam shafiyge köre, bundaq ehwal astida, ayali érige zakat berse uning bergen zakiti ada tapidu. Emma imam ezem ebu henipe bilen imam ehmed ibni henbelge köre, ayal kishining érige zakat bérishi jaiz emes, bundaq bérilgen zakat ada tapmaydu. Her ikki terepning rayini küchke ige qilghan delilliri bardur. Xulase qilghanda, imam ezem bilen imam ehmedning " ayal kishining öz érige zakat bérishi jaiz emes" dégen körishi küchke igidur. Islam memliketlirimu buninggha köre ish körmekte.

569. Sual: zakat birishte diqqet qilidighan ishlar

1. Saranggha yaki qoligha tapshurup ilishning nimilikini chüshenmeydighan balaghetke yetmigen kichik baligha zakat birilmeydu. Emma wesiyet arqiliq igidarchiliqni üstige alghan adem tapshurup ilip shulargha ishlitip berse bolidu.

2. Qerizdar péqirdin yaki baliwaqiliri bar péqirdin bashqa péqirlargha zakatni, zakat miqdaridin artuq bérish mekruhtur. Bir péqirgha zakattin peqet uning bir künlikige yetkidek bérish musteheptur. Eslide toghrisi zakat ayrimaqchi bolghan ademning zakitini bermekchi bolghan péqirning baliwaqilirining bar yoqliqigha, uning olturiwatqan öyde ijarige olturdighanliqi yaki undaq emeslikige oxshash uning ehwalirigha qarishi lazim.

3. Mal mülkige zakat kélidighan, lékin özi kapirlar shehride yashaydighan adem zakitini kapirlar shehridiki musulman péqirlargha emes musulman shehridiki musulman péqirlargha béridu. Chünki musulman yurtida yashaydighan péqirlar kapir shehride yashaydighan péqirlardin yaxshidur.

4. Zakat mehelligi péqirlargha bérilidu. Uni bir yurttin bashqa yurtqa yökesh mekruhtur. Eger bashqa yurttaki péqir zakat bermekchi bolghan ademning urugh tughqanliri yaki bek ihtiyajliq yaki bek teqwadar yaki musulmanlargha paydisi köp adem bolsa, bu halette zakatni u yurtqa yökise bolidu.

5. Zakat we sediqiler deslep péqire er bir toghqanlirigha, ulardin qalsa qiz bir toghqanlirigha, ulardin qalsa ularning balilirigha, ulardin qalsa dada teripidin bolghan

taghillirigha, ulardin qalsa dada teripidin bolghan hamma achillirigha, ulardin qalsa ana teripidin bolghan taghillirigha, ulardin qalsa ana tereptin bolghan hamma achillirigha, ularédin qalsa bashqa orugh tughqanlarga, ulardin qalsa qulum qoshnilarga, ulardin qalsa mehellisidiki ademlerge we ulardin qalsa shehirdiki ademlerge bérilidu.

6. Zakatni nadan péqirgha bergendin ilimlik péqirgha bergen yaxshidur. Shuningdek yene eger zakat bermekchi bolghan adem zakitini yil tushushtin ilgiri bermekchi bolsa, uni bashqa yurtqa yótkise toghra bolidu.

570. Sual: pitri sediqisining yolgha qoyulushi we hökümi

pitri sediqisi bolsa, zakatqa oxshash islamda mal arqiliq ada qilinidighan ibadettur. Bu hem pitri zakiti depmu atilidu. U hijriyening ikkinchi yili zakat yolgha qoyulushtin ilgiri yolgha qoyulghandur. Pitri sediqisini bérish wajiptur. Chünki u, keskin delil bilen sabit bolmighan, shuning üçün pitri sediqisini inkar qilghan adem kapir hisaplanmaydu.

571. Sual: pitir sediqiside biliwilishqa tigishlik mesililer

1. Pitri sediqisini bérish, qerzge we baliwaqilirining nepeqilirige oxshash zörür bolghan ihtiyajliridin éship turidighan zakatning miqdarigha yetkidek mal dunyagha ige bolghan her bir musulman hör ademge wajiptur.

2. Pitri sediqisining wajipliqi roza héyt künining téngi étish bilen sabit bolidu. Shuning üçün u künning téngi étishtin ilgiri ölüp ketken ademge yaki uningdin kéyin tughulghan baligha yaki musulman bolghan ademge pitri sediqisini bérish wajip bolmaydu.

3. Xuddi zakatta, zakat bermekchi bolghan ademning eqli hushining jayida bolushi we uning balaghetke yétishi shert qilin'ghinidek pitri sediqiside bu sediqini bermekchi bolghan ademning eqli hushining jayida bolushi we uning balaghetke yétishi shert emestur. Shuning üçün pitri sediqisini bérish mal- mülki bar kichik balilarghimu we saranglarghimu wajiptur. Pitri sediqisini u ikkisining mal - mülkidin u ikkisige igidarchiliq qilidighan adem chiqirip béridu. Eger u ikkisige igidarchiliq qilidighan adem u ikkisining mal mülkidin pitri sediqisini chiqirip bermise, pitri sediqisini kichik bala balaghetke yetkendin kéyin we sarang ongshalghandin kéyin ada qilidu.

4. Pitri sediqisini, uni bérish lazim bolghan adem özining namidin we péqir kichik balisining namidin béridu. Emma eger balaghetke yetken balisi sarang we péqir bolmisa, u ademge u balining namidin pitri sediqisini bérish lazim emes.

5. Er, pitri sediqisini ayalining namidin bérishke buyrulmaydu. Chünki erning ayalining üstide bolghan igidarchiliq hoquqi xuddi özining kichik balisining üstide bolghan igidarchiliq hoquqigha oxshash mukemmel emestur. Eger bir adem ayalining we balaghetke yetken balisining ijazitisiz ularning namidin pitri sediqisini bergen bolsa, toghra bolidu. Chünki adette ular bu ishqa ijazet béridu.

6. Pitri sediqisi üçün eger bughday yaki bughday uni bermekchi bolsa, her bir jan

üchün yérím sa bérídu. Henefiy mezhepidikilerning kǎzqarishiche, pitri sediqisi üchün shu nersilerning özliri emes ularning héyt künlirdiki bazardiki bahasigha hésablap pulini bersimu bolidu. Chünki pitri sediqisining yolgha qoyulushtiki meqset bolsa, péqirlarning héyt künidiki ihtiyajlirini qamdashtur. U künde péqir yimek ichmektin bashqa nersige bek ihtiyajliq bolushi mumkin.

7. Pitri sediqisini ada qilishning wajiqliqi mueyyen bir waqitqa qarashliq emestur. Shuning üchün uni rozi héyt künidin burun yaki kéyin bersimu bolidu. Chünki pitri sediqisini ada qilishqa buyrup kelgen buyruq xuddi zakatqa oxshash uni palani waqitta ada qil! Dep kelmidi. Hetta péqirlarni héyt küni kishilerdin bir nerse tileshtin bihajet qilish üchün pitri sediqisini roza héyt namizini oqughili chiqishtin ilgiri bérish eng yaxshidur.

8. Pitri sediqini bérish lazim bolghan adem uni bérishni kéchiktürüş bilen u sediqe u ademning boynidin chüshüp ketmeydu. Lékin sawabi kémiyip kétidu. Bir adem pitri sediqisini bir péqirgha yaki bir nechche péqirgha bersimu bolidu. Lékin bir nechche péqirgha bérish mekruhtur. Chünki bir adem pitri sediqisini bir nechche péqirgha berse, u sediqe ularning shu kündiki ihtiyajlirini qamdiyalmasliqi mumkin. Shunga pitri sediqisini bir nechche péqirgha bergen adem yuqirida bayan qilinip ötkén hediske xilap ish qilghan bolidu. Pitri sediqisimu yuqirida bayan qilip ötkén zakat bérilidighan sekkiz xil ademlerge bérilidu.

Beshinchi bap. Zakat toghriliq suallargha jawablar

572. Sual: zakatta bérilidighan mallarning qimmitini bérishke bolamdu?

Köp sandiki fiqhishunas alimlirigha köre, zakat bérishte, her qandaq bir malning zakitini shu malning öz jinsidin bérish lazim kélidu. Uning bedilige xelq pulidiki qimmitini bérishke bolmaydu. Chünki zakat ibadettur. Ibadetler sherette körsitilgen boyiche ada qilinishi kerek. Peyghember eleyhissalam muaz ibni jebel reziyellahu enhuni yemen'ge waliy qilip ewetkinide, uninggha: " ashliqtin ashliq, qoydin qoy, kalidin kala we tögidin töge zakat yighqin" dep tewsiye qilghan.

Emma imam ezem ebu henipe bashchilighidiki fiqhishunas alimlirining körishi boyiche, her qandaq malning zakiti üchün uning qimmitini bérishke bolidu. Chünki zakat bérishtin meqsed péqirlarning we bashqimu éhtiyaj igilirining hajatlirini rawa qilish we ularning iqtisadiy qiyinchiliqlirini yenggillitishtin ibarettur. Péqirlarning we bashqimu éhtiyaj igilirining hajatlirini ashliq, üzüm, xorma, kiyim- kéчек we bashqimu mallar bilen rawa qilghili bolghandek, béridighanlarning bedilige neq pul béripmu rawa qilghili bolidu. Belki

ikkinchisi hajetmenlarning menpeeti üçün téximu yaxshidu. Chünki hajetmenler neq pulgha özlirining éhtiyajlirini xalighanche sétiwalalaydu. Buninggha binaen, meyli ashliq, méwe we köktatlarning öshre zakiti bolsun, meyli altun, kümüşning zakiti bolsun, meyli charwa mallirining zakiti bolsun, meyli ulardin bashqimu mallarning zakiti bolsun, ularning xelq pulidiki qimmitini bérish jaizdur.

573. Sual: baj - séliqlar zakatning ornida turamdu?

Hökümetler teripidin déhqanlarning térimlirigha, tijaretilarning mallirigha, charwichilarning charwilirigha we bashqimu kesipdarlarning kesiplirige belgilen'gen baj-séliqlar islam dinida buyrulghan zakat üçün bedel bolup, yoqiriqlarning zakitini ada qilishtin béhajet bolushqa bolamdu? Dégen sualgha jawap bérishtin awwal, zakat bilen bajning xususiyitini we bu ikkisi ottursidiki perqlarni qisqiche bayan qilishqa toghra kélidu:

1- hökümetler teripidin térim yerlirige belgilen'gen baj- séliqlarning wezipisi zakatning wezipisidin perqliqtur. Mesilen: baj- séliqlar térim yerliri térilghan yaki térimighan bolushidin qet'iynezer térim igiliridin élinidu. Emma zakat peqet térilghan yerning mehsulatidin bérilidu.

2- baj- séliqlardin yighilghan meblegh döletning umumiy éhtiyajlirigha ishli tilidu. Emma zakattin yighilghan meblegh we mallar allah taala qur'an kerimde belgiligen 8 xil shexskila bérilidu.

3- zakat- zakat bérishke sherti toshqan musulman kishidin élinidu. Emma baj- séliqlar musulman bolsun we gheyri musulman bolsun, her qandaq térim, tijaret we kesp igiliridin élinidu.

4- baj- séliqlar dölet teripidin belgilinidu. Islam dölitide bolsa baj- séliqlar musulmanlarning umumiy menpeeti üçün paydiliq bolush yaki bolmasliq étibari bilen belgilinidu. Eger baj- séliqlarning musulmanlar jem'iyiti üçün bérer paydisi bolmisa islam döletlirining puqralarning üstige baj- séliqlarni belgilesh hoquqi yoqtur. Shuningdek, döletning zakat mallirini omumning ishliri üçün qollunushi yaki baj bilen kupaye qilip zakatni emeldin qaldurushi intayin xatadur. Zakat allah taalaning bėwasite buyriqi bilen belgilen'gen ijtimaiy ibadettur. Islam döletliri zakat perzini ijra qilishqa buyrulghan. Buninggha binaen, döletning zakatni bėrishtin bash tartquchilargha bėsim ishtilishimu heqliqtur.

574. Sual: zakatni bir dölettin ikkinchi bir döletke yökeshke bolamdu?

Eslide her dölette toplan'ghan zakat malliri shu döletning puqraliridin bolghan éhtiyaj igiliri üçün serp qilinidu. Emma bashqa döletlerdiki musulmanlar öz dölitdikilerdin köprek éhtiyajliq bolsa, zakatni shu döletlerdiki éhtiyajliq musulmanlarga bérish ewzeldur. Chünki peyghember eleyhissalamning zakat toghriliq éytqan: " allah ularning bayliridin élip péqirlirigha bėrilidighan zakat perzini belgilidi" dégen hedisidiki "pėqirlar "

musulmanlarning péqirliri bolup, dunyaning her qaysi jayliridiki péqirlarning hemmini öz ichige alidu. Musulmanlar dunyaning her qaysi memliketlirige tarqalghan bolsimu ular öz ara qérindashlardur.

Shuningdek, néfit bayliqigha ige bay döletlarningmu pul- mallirining zakitini öz iqlimining péqirliridin bekrék yademege éhtiyajliq bolghan bashqa islam döletlirige bérishi ewzeldur. Eger kishining öz dölitidiki péqirlarning yademege bolghan éhtiyaji bashqa döletlerdiki musulman péqirlirigha oxshash yaki uningdin köprek bolsa, zakatni bashqa döletlerge yötkimestin, öz dölitining, mehellisining péqirlirining éhtiyajlirini hel qilishi yaxshidur. Chünki yéqindikilerning hajetlirini rawa qilish uzaqtikilerning hajetlirini rawa qilishtin ewzel we zörürdur.

575. Sual: belgilen'gen zakat miqdaridin kem - ziyade qilishqa bolamdu?

Yuqarida bayan qilinip ötkén altun, kümüş, xelq puli, tijaret malliri, ashliq, méwe, köktatlar, charwa malliri, yer asti bayliqliri, déngiz bayliqliri we bashqila qatarliq zakat kélidighan her xil mallar üçün belgilen'gen oxshash bolmighan zakat bérish miqdarliri sheret nezeride eng edna miqdarlar bolup, bu miqdarlardin az bérilgen zakat qet'i ada bolmaydu. Emma uningdin ashurup qanchilik köp bérilse shunchilik köp sawap we beriket bolidu. Allah taala bu mawzuni qur'an kerimde mundaq bir misal bilen bayan qilghan: "allahning yolida pul- mélini serp qilghanlarning (serp qilghan nersisi yerge tikilip) 7 bashaq chiqarghan, her bashiqida 100 din dan tutqan birdan'gha oxshaydu. Allah xalighan bendisige hessilep (sawap we beriket) béridu." (beqer sürisi 261- ayet)

shuningdek, zakatning perz bulushi üçün belgilen'gen mueyyen miqdargha yetmigen derijide azraq pul- malgha ige bolghanlarningmu öz ixtiyari bilen zakat bérishi peziletlik ishlardin sanilidu. Sawabimu köp bolidu. Belki allah taala yoqiriqi ayette qilghan wedisi boyiche, ularning bu yaxshiliqliri yüzisidin ularning pul- mallirigha beriket bérüp köpeytip béridu.

576. Sual: birawni péqir dep oylap zakatni uninggha bérüp bolghandin kéyin, uning péqir emesliki otturigha chiqqan bolsa, uninggha bérilgen zakat ada tapamdu?

Esilde zakat bérishde uninggha heqliq bolghanlarni éniqlap, tépip shularghila bérish arqiliq zakat perzini ada qilish telep qilinidu. Shunga allah taala qur'an kerimdiki musulmanlarni zakat bérishke buyrighan ayetlerde, zakatni uninggha heqliq bolghan shexslarni tépip, shulargha yetküzüp bérish arqiliq bu perzni jayida ada qilishqa buyruydu. Bu ninggha binaen, zakatni qandaqla birsige bérish bilen perz ada tapmaydu. Belki zakatqa heqliq bolghanlarni izdep tépip shulargha bérish arqiliqla zakat perzi ada tapqan bolidu. Emma zakat bergüchi birawni péqir dep tonup zakatni uninggha bergendin kéyin, zakat alghuchining péqir emesliki otturigha chiqqan bolsa, zakat bergüchining zakatni bergen

waqtidiki uni péqir dep bilgen étiqadi étibari bilen uning bergen bu zakiti jaizdur. Bundaq zakat ada tapidu. Bu waqitta zakat bergüchining qayta zakat bérishige hajet yoq. Belki, zakat bergüchi uni bergen waqtida öz gumani boyiche péqirgha bergen boldi. Chünki kimning bay, kimning péqir ikenlikini ayriwélsh her waqit ungay emes. Emma kishilerning zakat élishqa éhtiyajliq yaki emeslikini özidin sorash shert emes, belki bu yaxshi ish emes. Özidin sorimastin bashqilardin uning ehwalini igileshke bolidu. Shundaq qilish eng yaxshi yoldur.

577. Sual: qandaq nersilerge zakat kelmeydu?

Islam dini kishilerning normal éhtiyajliri üçün kéreklik bolghan nersilerdin zakat bérishni perz qilmidi. Peqet normaldiki éhtiyajning sirtidiki pul- malning zakitini ada qilishqa buyridi. Buninggha binaen, éytimizki, kishining özi we ailisidikiler qolliniwatqan mashinilirigha, özi we baliliri olturiwatqan öy- imaretlirige, ayali, qizliri, we kélinliri ishliwatqan altun, kümüsh we bashqimu qimmetlik maddilardin yasalghan zinnet buyumlirigha, öy jihazlirigha, höner eswablirigha, kitab- matériyallirigha we mundin bashqimu özi we ailisining éhtiyajliri üçün ishliwatqan eshyalirigha zakat kelmeydu. Yoqiriqlar qanchilik qimmet bahaliq eshyalar bolsun, ishliwatqan iken ulargha zakat kelmeydu.

578. Sual: kichik balilargha zakat bérishke bolamdu?

Kichik bolsun, chong bolsun her qandaq yétimge zakat bérish jaiz bolghandek, atisi péqir bolghan kichik balilarghimu zakat bérish jaizdur. Emma ata- anisi bay bolghan kichik balilargha zakat bérish jaiz emestur. Chünki bundaq balilar ata- anisining bay bolghanliq étibari bilen bay hésablinidu.

579. Sual: özi yash, ishleshke qadir kishilerge zakat bérishke bolamdu?

Éhtiyaj igiliridin ishleshke küchi bar, özi yash kishilerge zakat halal emestur. Küchi bar yashlarga zakat bérishning men'i qilinishidiki seweb, kishilerni ishlimestin yétiwélshqa, horunluqqa köndürüp qoymasliq üçün bolsa kérek. Chünki bezi teyyartaplar üçün horunluq heseldeki tatliq, ishlesh bolsa zeherdek achchiq tétiydu. Mundaqlar yardemge éhtiyajliq bolsimu bulargha zakat bérilmeydu. Bizning dinimiz ishleshni ibadet qataridin sanap uninggha sawap béridighan, horunluqni qet'iy yaqturmaydighan bir ilghar dindur. Emma özi yash we küchimu bar, biraq ishley dise ish tapalmighan yaki ishlisimu tapqanliri bilen ailisining éhtiyajlirini qamdiyalmighan kishilerge zakat bérishke bolidu. Shuningdek, késellik sewibi bilen ishliyelmigen yashlarghimu zakat bérishke bolidu. Chünki yoqiriqlar zakat élishqa heqliq bolghanlardur.

580. Sual: bankining chekliri we kartishkilirigimu neq pulgha oxshash zakat kélemdu?

Bankidin neq pulning bedilige bérilgen chekler we kartishkilargha elwette zakat kélidu. Chünki ular neq pulgha oxshashtur. Bularning zakitini xelq pulidin bérilidu.

581. Sual: bankining ösümini zakatqa hisablap berishke bolamdu?

Bankining ösümi jazanidur. Jazane nijis we haramdur. Jazanidin ibaret mundaq haram malni özi ishlatishke halal bolmighan yerde uni bashqilargha yigüzüshke bolmaydu, uni zakatqa hisablap berishke téximu bolmaydu. Chunki u - haram pul. Shuninggha oxshash, jazanidin bashqimu haram mallarni zakat yaki sedeqe hisabida kishilerge berish haramdur, yeni u meqbul bolmaydu.

582. Sual: banka üsümni qandaq qilish kérek?

Bankining üsümini qandaq qilish toghriliq 4 yol bar: biri, özi xeshlesh. Bu jaiz emes, chunki üsümni yeyish eng éghir gunalardin sanilidu. U haram bolghandimu eng nijis haramlarning biridur. Ikkinchisi, bankida ane hisabida qaldurush. Bumu jaiz emes. Chunki jazanigha yadrem berish éghir gunahlardan sanilidu. Üchinchisi, sediqe hisabida péqirlargha berish. Bu toghra emes. Chunki haram mal sediqige yarimaydu we qobul bolmaydu. Tötinchisi, qolidiki bu haram puldin qutulush niyiti bilen uni bérer péqirgha bedelsiz halda bériwétish. Yoqiriqi 4 yolning axirqisi bilen bu haramdin qutulushqa bolidu. Chunki islam nezeride haram ikki túrlük bolup: biri, haram eyni, yene biri, haram hökmiydir. Haram eyniy- öz zati étibari bilen haram bolghan haraq, choshqa göshigha oxshighan haramlardur. Emma haram hökmiy- öz zati étibari bilen emes, belki muamile étibari bilen haram bolghan üsüm, oghurlan'ghan malgha oxshighan haramlardur. Üsüm öz zati étibari bilen haram bolmastin, belki muamile yeni jazane qilish bilen haram bolghan puldur. Chunki pul dégen öz zati étibari bilen éytqanda, bir qerghez, qerghez dégenning halili we harimi bolmaydu. 10 yüen pulni siz ishlep tapqan bolsingiz u siz üçün halal, eger biraw uni sizdin oghurlighan bolsa bu 10 yüen pul oghri üçün haramdur. Shuninggha oxshash, üsümni bérer péqirgha bedelsiz bergende, u alghuchisi üçün halalgha aylinidu. Uni bergen kishige sawap yaki guna bolmaydu, peqet qolidiki üsümdin ibaret u haram puldin qutulghan bolidu. Hazirqi zaman mujtehid alimliridin doktor yusuf el qerdliwy bu mesile toghriliq toxtilip: "bankining üsümini özi ishletmestin, bashqa hajetmenlerdin bérersi xejlise uning üçün halal bolidu. Chunki jazane muamilisini qilghan adem u emes. Qisqisi, üsümdin igisining paydilinishi haram, emma bedelsiz halda bashqisigha bériwetse, uni alghan kishi üçün u halaldur " deydu. (alftawi- petiwa yusuf el qerdawiy)

583. Sual: zakat üçün ayrighan mal zakat élishqa heqliq bolghan kishilerge berishtin burun halak bolghan bolsa qandaq qilish kérek?

Bundaq halette zakat qayta berilidu. Chunki beridighan zakatni ayrighanliq zakatni ada qilghan'gha yatmaydu. Belki uni zakatqa heqliq bolghanlarga yetküzüp berish bilenla zakat perzi ada bolidu. Bu pütün islam fiqhishunas alimlirining ortaq qararidur.

584. Sual: ata- anisi bay bolsimu özi muhtajliqta qalghan kishige zakat berishke bolamdu?

Ata- anisi bay bolsimu ularning bayliqidin mehrum bolghan yaki paydilinalmighan we péqirliqqa qalghan kishige zakat mélidin bérish jaizdur. Shuningdek, éri bay bolghan bolsimu, uning bayliqidin mehrum bolghan we muhtajliqta qalghan ayal kishigimu zakat mélidin bérish jaizdur.

585. Sual: balisi bay bolsimu özi muhtajliqta yashaydighan ademge zakat bérish jaizmu?

Balisi bay bolsimu, uning yardimige érishelmigen we péqirliqta yashaydighan ademge zakattin bérish jaizdur. Chünki mundaq kishi balisining bayliqi étibari bilen bay, emma özining muhtajliqi we balisining bayliqidin mehrumliqi étibari bilen péqirning qataridin sanilidu.

586. Sual: zakat alghuchi péqirning teqwa, diyanetlik kishilerdin bolishi shertmu?

Zakat élishqa heqliq bolushning sherti, zakat alghuchining musulman we éhtiyaj igisi bolushtin ibarettur. Emma zakat alghuchining teqwa yaki pasiq bolushi sürüshte qilinmaydu. Eger uning zakat alghan pul- malni haraq ichish, qimar oynash, neshe chékishke oxshash haram ishlargha xejleydighanliqini éniq bilgen kishining uninggha zakat bérishi yaxshi emestur. Chünki bundaq qilish mesiyetke yarem bergenlik qatarigha kirip qalidu. Emma uninggha bérilgen zakat pulini haram ishlargha xejleydighanliqini kuman bilen yaki bashqilarning éghizidin bilgen teqdirdimu zakatni uninggha bérish jaizdur we bu zakat ada bolidu. Chünki, guman'gha we ishenchisiz kishilerning ighwalirigha yölinip ish körüş bizning dinimizda cheklen'gen bir yaman ishtur.

587. Sual: islamda zakattin bashqimu yarem wasitiliri barmu?

Zakattin bashqimu yarem wastiliri köptur. Sediqe, yarem, sile- rehim, éhsan we bashqimu atalghular astida buyrulghan yarem wasitiliri uning misalidur. Allah taala öz hékmitige asasen, musulmanlarga zakattin ibaret bolghan mejburi yarem wastisini buyrush bilen birge, sediqe, yarem, éhsan, sile- rehim we bashqilar qatarliq ixtiyari yarem wasitilirini buyrush arqiliq musulmanlar jem'iyitining birlik, birawerlik, qérindashliq ichide güllep yashnishini meqset qilghan. Islam dini musulmanlarning öz'ara yarem qilishishini imanning kéreklik maddiliridin qilip belgiligen.

588. Sual: sile- rehim dégen néme?

Sile- rehim- uruq- tughqanlarga yaxshiliq qilish démektur. Sile- rehim allah taala özi béwasite buyrighan eng ehmiyetlik ibadetlerdindur. Uni terk étish éghir gunahlardin sanilidu. Allah taala qur'an kerimde: "allah taalagha bergen wedini mustehkemligendin kéyin buzghanlar, yer yüzide buzghunchiliq qilghanlar, allah taalaning sile- rehim qilishtin ibaret emrini tutmighanlar, ene shular lenetke duchar bolidu we ularning axiretliki yaman

bolidu." deydu. (red sürisi 25- ayet)

zakat we her qandaq yordamni eng awwal özining péqir tughqanlirigha bérish eng ewzeldur. Uruq- tughqanlarga qilin'ghan yordemde sediqe bilen sile- rehim her ikkisinin sawabi bardur. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: miskin'ge sediqe bérish peqet sediqining sawabigha érishtüridu. Tughqanlarga sediqe bérish sediqe we sile rehimning sawabigha érishtüridu. (nesai: 2582)

589. Sual: zakat bérishning perz bolishigha yéterlik shertliri toluqlinip bolghan malning zakitini waqtidin kéchiktürüsh jaizmu?

Zakatning perz bolishi üçün yéterlik miqdarda pul- malgha ige bolghan'gha hijriye hésabida toluq bir yil ötkendin kéyin, uning zakitini ada qilish perz bolup belgilenidu we hamam uni ada qilish lazim kélidu. Chünki, xuddi namazning waqti kirgen hamam namazni ada qilish perz bolghandek, zakatnimu shertliri toluqlinip ada qilish waqti kelgen hamam kéchiktürmestin ada qilish perzdur. Zakatni özürsiz kéchiktürgen adem gunahar bolidu.

Altinchi bölüm. Roza ehkamliri we qaide - tertibliri

birinchi bap. Ramizan rozisining hökmi, peziliti, paydiliri

590. Sual: ramizan rozisining hökmi

roza tutush ibaditi allah teripidin kelgen samawiy dinlarning hemmiside ortaq buyrulup kelgen qedimiy ibadettur, emma islam dinida musulmanlarga perz bolup buyrulghan ramizan rozisi bolsa, aylarning ichide eng hörmetlik, ming aydin yaxshi bolghan qedir kéchisini öz ichige alghan we qur'an chüshüshke bashlighan bir mubarek aygha belgilen'gen katta we xasiyetlik ibadettur.

Ramizan rozisini tutush islam dinining asasiy prénsipliridin biri we heqiqi möminlikning namayendisidir. Roza tutush, tang atqandin bashlap taki kün kirip ketkiche roza tutush niyiti bilen rozigha zit kilidighan nersilerni istimal qilishtin heqiqeten yaki hökmen toxtash digenliktur.

Roza insanni pes heweslerdin yükseltip, rohaniy xisletlerge érishtürüsh arqiliq uni yuquri mertiwilerge kötiridighan; insan'gha chidam we sebirchanliqni ügitish arqiliq uni ghelebige érishtüridighan terbiye xarektirlik ibadettur.

Ramizan éyida bir ay roza tutush herqandaq musulman, baligh (yeni 14 yashtin ashqan), aqil (yeni eqil hushi jayida bolghan) kishige perz eyndur. Buning delili allah taalaning qur'an kerimdiki munu sözidir: " i möminler! (gunahlardin) saqlinishinglar üçün silerdin ilgirikilerge (yeni burunqi ummetlerge) roza perz qilin'ghandek, silergimu (ramizan rozisi) perz qilindi. " (beqer sürisi 183- ayet).

591. Sual: rozining islam dinidiki orni

islam dinida musulmanlarga perz bolup buyrulghan ramizan rozisi islam dinining qurulmisidiki besh chong اساسning biridir. Hediste mundaq kelgen: muslimning yene bir riwayitide: islam dini alletin bashqa barche mebudlarni inkar qilip, ibadetni peqet allehqila qilish, namaz oqush, zakat bérish, ramzanda roza tutush we beytullani tawab qilishtin ibaret besh اساس üstige quruldi, déyilgen. (muslim: 16)

592. Sual: ramizan éyining pezletliri

qur'an kerim we sehîh hadislerde bérilgen melumatlardin melumki, ramizan éyi - rehmetning ishiki ichilidighan, jennetning ishiki ichilidighan, dewzex ishiki itilidighan, sheytanlar baghlinidighan, kimki ishen'gen, sawap !mid qilghan halda roza tutsa, ilgiri- kiyn qilghan gunahliri meghfiret qilinidighan, uning qedir kichiside ishen'gen we sawap !mid qilghan halda qiyam qilsa, ilgiri- kiyn qilghan jinayetliri kechürüm qilinidighan, bir emel qilsa sawabi 700 hesse köpeytilidighan, uningda bir kiche bolup, bashqa künlerge qarighanda ming aydinmu artuq bolidighan, uninggha irishken adem barche yaxshiliqqa irishidighan, uningdin mehrum qalghan kishi barche yaxshiliqlardin mehrum qalidighan, bir perizni ada qilsa, 70 perizni ada qilghanning ejri, bir neflini ada qilsa bir perizni ada qilghanning sawabi bolidighan, kim bir roza tutquchini sughirip qoysa, qiyamette jennetke kirgüchilik uningdin ichiwalssa ussap qalmaydighan muhemmed sellellahu eleyhi wesellemning hewzidin sughurilidighan, ewwili rehmet, otturisi meghfiret, axiri dewzextin qutulush bolghan, jennetning hörul- eynliri roza tutquchilarni öz rebbidin: i rebbimiz! Sen sining roza tutquchi bendiliringdin bizge jüplerni qilip bergin! Dep telep qilidighan, uni qilghuchini qiyamet küni aldida shapaet qilidighan, uningda barche yaxshiliq, yamanliq pütülidighan, heq bilen batil ayrilidighan, pütün insaniyet zalalet patqiqigha pitip, zulmette izip tinep yürgende, pütün insaniyet nurghun kichini kündüzge ulap izdinip qutulalmighan ashu künlerdin qutquzghan, zulmetni yoruqqa, azghunluqni hidayetke özgertken, almashturghan pütün kainatning rebbi bolghan büyük allah bilen ajiz, heqir insanlarning alaqisi ulan'ghan, barche ishlar teqdir qilin'ghan qedir kichisini öz ichige alghan qedir-qimmetlik aydur.

1-ramizan éyi qur'an kerim nazil bolghan aydur.

Ramizan éyi barliq aylarning kattisi we eng shereplikidir, chünki samawiy kitablarning eng axirqisi we hidayetning birdin bir mesh'ili bolghan qur'an kerimning nazil bolushqa (yeni chüshüshke) bashlinishi ramizan éyida emelge ashqan. Heqiqeten qur'an kerimning nazil bolghanliqi allah taala teripidin insaniyetke béghishlan'ghan eng büyük németning tamamlan'ghanliqi idi.

2- ramizan éyi qedir kéchisi bilen shereplen'gen aydur . Ming aydin xeyrlik bolghan qedir kéchisining ramizan éyigha belgilen'genliki bu ayning sherep üstige sherep

qazan'ghan eng qedirlik ay bolushigha yéterliktur.

3- ramizan éyi mukapat éyidur. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: adem balisining her bir yaxshi emelining ejri on hessidin yetteyüz hessigiche köpeytip bérilidu. Alle taala: "lékin roza uning sirtida, roza peqet men üçün bolidu, uning ejrini men bérimen. U kishi méning raziliqimni dep tamighini, shehvitini terk étidu " dégen. Roza tutquchi üçün ikki xushalliq bar, biri iptar qilghan chaghdiki xushalliq, yene biri rebbige uchrashqandiki xushalliq. Roza tutquchining aghzining puriqi allening neziride ipar buyidinmu xushpuraqtur. (muslim: 1151)

4- ramizan éyi meghpiret éyidur. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki allening wedisige ishen'gen we sawab ümid qilghan halda ramizan éyining rozisini tutsa, ilgiri ötküzgen gunahliri meghpiret qilinidu. Imam ehmed: kéyinki gunahlimu meghpiret qilinidu dégenni qoshup riwayet qilghan. (buxari: 38, ehmed: 8775)

5- ramizan éyi beriket éyidur. Heqiqeten ramizan éyi musulmanlar üçün meniwi mol hosul éyidur. Téni saq turup ramizan rozisini tutmay bu mubarek ayning beriketliridin behrimen bolalmighan, netijide gunahliri meghpiret qilinmighan ademdinmu bexitsiz adem bolamdu?!

Melumki ramizan éyi rehmet we meghpiret éyidur. İnsan mushu ayni ghenimet bilip allah taalagha yéqinlishish arqiliq gunahlardan paklanmisa, bashqa qaysi ayda bu aydikichilik allah taalagha yéqinlishish pursitige érisheleydu we gunahlarini yuyalaydu?!

6- ramizan éyi nijatliq éyidur. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki alle ezze wejelle yolida bir kün roza tutsa, alle u kishidin dozax yolini yüz yil yiraqlashturiwitidu. (nesai: 2254)

7- ramizan éyi sheytanlar baghlinidighan aydur. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: ramizan éyi kirgende, jennetning derwaziliri échilip, dozaxning derwaziliri taqilidu we sheytanlar baghlinidu. (nesai: 2099)

bu hedistiki " sheytanlar baghlinidu " digen ibare ramizan éyining sharapiti bilen sheytanlarning insanlarni azdurush küchi ajizlashidighanliqini we kishilerningmu bu ayda sheytaniy heweslerge aldanmaydighan teqwaliqqa hem chin iradige ége bolidighanliqini ipadileydu.

8- ramizan éyi jennetni qazinish éyidur. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: shübhizki, jennette reyyan déyilidighan bir derwaza bar bolup, qiyamet küni roza tutqanlar shu derwazidin chaqirilidu. Kimki roza tutquchilardin bolsa, shu derwazidin kiridu, uningdin kirgen kishi ebedi ussimaydu. (ibni maje: 1640)

9- ramizan éyi dualar ijabet bolidighan aydur.

10- ramizan éyida qilin'ghan ömre hejge tengdur. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: ramizan éyida qilghan ömre perz hejning barawiride bolidu, dédi. (ebu dawud:

1988)

11- ramizan iyi, insan rozining sayisida sewir qanaetni yitildürüp nepsini chiniqturup iradini tawlap perishtilerning mertiwisige yétidighan aydur.

Nepsining xahishlirigha höküm qilishini üginip, lezzetlerni waqitliq terk étish we yérikchiliklerge özini chéniqturup, özini insanliqqa - muhim bolghini musulmanliqqa- layiq kelmeydighan töwen orun'gha chüshürüp qoymastin, belki insanliq hörmitige layiq halda perishte meqamigha yétish, buning bilen allah taalaning jennitige we ali mukapatigha érishish üçün roza tutush eng yaxshi pursettur. Chünki roza insanning hawayi - heweslirini yéngip, rohiy meniwiytini yükseldürüshi üçün eng paydiliq ibadettur.

593. Sual: rozining budunyaliq paydiliri

rozining bu dunyaliq paydiliri nahayiti köptur.

1- roza insanni dunyada öziye ishinip, heddidin éship kétishidin saqlighandek, uni dozax otidin saqlaydu.

2- roza insanni maddiy we meniwi tereplerdin terbiyeleydu.

3- roza insanni gunah, eyshi- ishret qirliridin saqlaydu.

4- roza tutqan kishining éghizining hidi allah taalaning neziride ipar, enberdinmu xushpuraq puraydu.

5- roza insanni késelliklerdin saqliqqa élip baridu.

6- roza tutqan adem etigendin kechkiche ibadet ichide bolghan bolidu.

7- perishtiler roza tutqan kishining gunahlarigha meghpiret tileydu.

8- roza sayisida insan perishtiler hasil qilalmighan peziletlerge érishidu.

9- roza insan'gha sewir qilishni ügitidu we yérikchiliklerge chéniqturidu.

10- roza insan'gha nepsining heweslirige hakim bolushni ügitidu.

11- roza insan'gha iqtisad qilishni ügitidu. Chünki roza tutqan kishi kündüzde xalighinini yéyishtin, ichishtin tosildu, bu arqiliq iqtisadni üginidu.

12- roza insan tughulishidin ölgiche turmay ishlep turghan ashqazanni aram aldurush arqiliq uning ajizlap qélishining aldini alidu.

13- roza insanni artuqche semrip kétishtin saqlaydu. Chünki artuq sémizlik késellikning alamitidur.

14- roza insan bilen allah taalaning otturisdiki mexpi emeldur. Chünki kimning roza tutqan yaki tutmighanliqini peqet allah taala özi bilidu.

15- roza insanni haram ishlardin saqlaydu. Peyghember eleyhissalam öylinishke qudrityetmigen yashlarga roza tutushni tewsiye qilip mundaq dégen : " ey yashlar jamaesi! Toy qilishqa qadir bolalighininglar öylininglar, chünki öylinish közni we ezalarni haramdin saqlaydu. Toy qilishqa qadir bolalmighanlar roza tutsun, chünki roza uni haram ishlardin saqlaydu ." (buxari riwayiti)

16- roza insanning yaxshiliqni süyidighan, méhri- shepquetlik we saxawetlik bolup

yétiship chiqishigha yétekchi bolidu.

594. Sual: roza tutushning tibbiy jehettiki paydiliri

roza tutushning tibbiy jehettiki paydiliri nahayiti köptur. Künimizdiki zamaniwilashqan médictsina roza tutushni bezi késellikler üçün dawa ornida qollanmaqta. Roza tutush, bezi yémekliklerni yéyishtin perhiz(réjim) qilish, doxturlarning neqeder muhim tewsiyesige aylan'ghanliqi hemmige melum. Pütün dunya doxturliri késel kishilerning némilerni yep, némilerni yémeslikini we qandaq waqitta yep, qandaq waqitta yémeslikini körsitip bermekte. Roza tutush omumen insandiki hezm qilish séstimilirini rahetlendürüş arqiliq ularning dawamlıq normal ishlep turushini saqlap qélishigha alahide yádemchi bolidu.

Roza tutush yene jégerning saqlıqini saqlaydu, chünki roza tutqan yaki perhiz qilip birnerse yémigen kishining jigiri aram alidu. Jiger rahetlen'genliki üçün köpligen zeherlik maddilarni ungayche buzup tashlap, bashqa ezalarning zeherlinishining we charchishining aldini alidu. Yene köpligen doxturlar bezi késelliklerge roza tutush arqiliq réjim qilishini tewsiye qilmaqta. Xususen qent késilige griptar bolghan kishiler üçün roza tutushning neqeder paydiliq ikenlikini doxturlar tewsiye qilmaqta. Artuqche semrip ketken kishilerning salametlikini saqlashliri üçün roza tutushning paydisi nahayiti köptur.

595. Sual: roza tutushning ijtimaiy paydiliri

1. Roza tutqan kishi yeydighan, ichidighan nersiliri yoq, hali éghir, yétim- yésir yoqsullarning mung - zarini roza tutush jeryanida yaxshıraq chüşhiniwélış imkaniyitige ége bolidu.

2. Roza insanni gunahlardin saqlaydighan qalqandur. Insandiki jinsiy heweslerning qozghulushi qandiki hurmunatlarning küchi we shidditige baghliqtur. Hurmunatlarning küchiyishi bolsa, köp yéyishtin meydan'gha kélidu. Roza tutush buxil hurmunatlarning qandiki sewiyesini we küchini azlitidu. Roza tutqan künlerdiki hewessizlik qandiki hurmunatlarning azlighinidindur.

3. Roza güzel exlaqni yétildüridu. İnsan nepsi köpünche hallarda ghepletler bilen özini téz unutidu. Özining ajizliqini, péqirliqini we xatalıqlirini körmeydu, körüşnimu xalimaydu. Xuddi héch ölmeydighandek héris bilen dunya ishlırigha özini atidu. Lezzetlik we menpeetlik bolghan hemme nersige baghlinidu. Özini yaratqanni unutidu, axiret heqqide anche endişe qilip ketmeydu, chünki u, özige ishinidu. Roza bolsa, herqandaq ghapıl, hakawur insan'gha özining ajizliqini, péqirliqini we bichare ikenlikini eslitidu. U, roza tutush jeryanidiki achlıq wastisi bilen awwal ashqazınını oylaydu we ashqazanning éhtiyajlırını chüşhinidu, ajiz bedinining neqeder kichik we chidamsız ikenlikini chüşhinidu. Özining shepqetke qanchilik muhtaj bolidighan ajiz bir mewjudat ikenlikini bilidu. Mana buwaqıtta, eqıllıq insan öz nepsining pir'ewnliqını tashlap, ajizliqını we muhtajlıqını étırıp qılghan halda allah taalagha qulchılıq qılış yoligha kiridu.

4. Roza tutush iradini tawlaydu. Hayatliq allah taalani tonush yolidiki bir seper bolup, uning kamaliti we ghayisi allah taalagha layiqida shükür eylep, bendichilikni ada qilish arqiliq uni razi qilishtin ibarettur. Roza tutush bolsa, boseperdiki birinchi basquchluq meshiqtur. Insan bumeshiq arqiliq beden we nepsiy heweslirining tizginini özi tutup bashqurush bilen özining xojayinliqini yürgüzidu we eyni waqitta allah taalaning emrini orunlighan bolidu. Nepsiy- heweslerning we kökülning tizginini tutup bashqurush üçün mustekem irade kérek. Irade eqil bilen wijdanning teleblirige maslishishqa özini köndürüş arqiliq küchiyidu we piship yétilidu. Roza tutush iradini kücheytish we sewirchanliqni ashurush üçün eng yaxshi pursettur.

5. Roza insan'gha perhizni ügitidu. Roza insan üçün tolimu ehmiyetlik bolghan maddiy we meniwi perhiz hem tibbiy jehettiki qoghdinishtur. Chünki insanning nepsi xalighanche yéyish- ichish bilen herket qilidighan bolsa, intizamsiz yéyish - ichish bilen özining ten saghlamlighigha hem halal- haramni ilghimastin her nersige bérilish arqiliq özining meniwiyyitige ziyah salghan bolidu. Buning bilen uninggha rohning we eqilning teleblirige boysunush éghir tuyulidu- de, asta- asta nepsiy hewes uni tizginleshke bashlaydu. Bu waqitta uni nepsiy hewisi bashquridighan bolidu. Buning bilen u, insanliq xislitidin ayrilip qalidu. Insan roza sayisida bu rozining wastisi bilen perhiz qilishni üginidu. Riyazet chékishke künidu we bichare ashqazanni arqa- arqidin yémek bilen toldurmighachqa késellerdin aman bolidu.

596. Sual: ramizan rozisining buyrulushning hékmetliri

ramizan- qemeriye (islamiy) ayliridin 9- ayning nami bolup, buay qur'an kerimde ismi bilen bayan qilin'ghan yigane aydur. Ramizan éyida roza tutushning perz bolup buyrulushning hékmetliri töwendikiche:

1- ramizan éyi allah taalaning neziride eng hörmetlik ay bolup tunulghan bu ayda roza wastisi bilen nepsining teleblirini waqitliq ret qilish arqiliq insan özini chéniqturidu we bu munasiwet bilen gunahlardin saqlinish arqiliq teqwaliq mertiwisige érishidu. Netijide dunya we axiretning saadetlirige layiq bolidu.

2- roza insanni allah taalaning emri- permanlirini orunlash we men'i qilghanliridin yénishtin ibaret itaetmenlikke köndüridu. Allah taalagha itaetmenlik qilish bolsa heqiqiy möminlikning ipadisidur. Allah taalaning rehmet we merhemetliri ene shundaq möminlerge xastur.

3- roza insan nepsini terbiyelep takamulluqqa élip baridighan bir terbiye wastisidur. Roza tutqan kishi lezzetlik yémekliklerni we sughuq suni köz aldida körüp tursimu allah taalaning raziliqigha érishishni közlep sewir qilidu, achliqqa we ussuzluqqa berdashliq biridu. Insan shundaq nepsini kontrol qilish ishigha birer ay dawam qilghandin kéyin u özide heqiqiy sewirchanliqni yétildureleydu.

4- roza insanda yaxshi ishlarni süyidighan, bashqilarning haligha yétidighan,

yoqsullargha ich aghritidighan we özining ajiz bir qul ikenlikini tunuydighan güzel exlaqlarni yétildüridu.

597. Sual: ramizan rozisining perz qilinishi

peyghember eleyhissalamgha peyghemberlik wehi qilin'ghan mekkidiki mezigilide roza perz qilinmighan, belki peyghember eleyhissalam medinige hijret qilghan we medinide musulmanlarning döliti berpa bolghandin keyin hijriyening 2- yili musulmanlarga ramizan éyida bir ay roza tutush perz qilin'ghan. Buheqte allah taalaning munu ayiti chüshken: " i möminler! (gunahlardin) saqlinishinglar üçün, silerdin ilgirikilerge (yeni ilgiriki ummetlerge) roza perz qilin'ghandek, silergimu (ramizan rozisi) perz qilindi. " (beqer 183-ayet).

Allah taala yoqiriqi roza ayitide mömin bendilirige töwendiki üç heqiqetni yadlandurmaqta:

1- islam dinida musulmanlarga perz qilin'ghan roza, islam dinidila mewjud bolghan bir perz bolmastin, belki burunqi samawiyy dinlardimu buyrulup kelgen qedimiy ibadet ikenlikige bu ayettiki " silerdin ilgirikilerge perz qilin'ghandek " digen ibare arqiliq isharet qilmaqta.

2- ramizan rozisi besh wax namazgha oxshash kündilik ada qilinidighan we yil boyi üzmestin orunlashqa buyrulghan perz bolmastin, belki ramizan rozisi yilda bir'ay tutushqa buyrulghan perzdur. Qemeriye ayliri gahida 29 kün, gahida 30 kün bolidu, mundin artuq bolmaydu.

3- allah taala ramizan éyida qur'an kerimni nazil qilishni bashlishidin ibaret bu katta némitini musulmanlarga yadlandurush üçün bu ayni ramizan rozisi bilen shereplendürgen. Bu ay musulmanlarning izziti, ghelibisi we nijatliqi qolgha kelgen eng mubarek aydur.

598. Sual: rozini terk qilishning gunahi

ramizan rozisini tutmasliqning gunahi intayin éghirdur. Ramizan rozisi adette kishilerge malalliq bérighan yaki besh wax namazgha oxshash kündilik ada qilinidighan bir ibadetmu emes, belki u, yilda bir ay tutushqa buyrulghan perzdur. Eger allah taala bizlerge bir'aydin köp roza tutushni perz qilghan bolsimu, uni tutushqa mejbur iduq. Chünki musulmanliqning teqezzasi buyrulghanlarni toluq orunlash we men'i qilin'ghanlardin qet'i yénishtin ibarettur. Insanlarning maddi we meniwi menpeetliri üçün buyrulghan bu bir aylıq rozinimu toluq tutmasliq allah taalaning németlirige tuzkörluq qilghanliqtur.

Ikkinji bap. Ramizan éyining ispatlinishi

599. Sual: ramizan éyining kirgenliki qandaq ispatlinidu?

Ramizan éyining kirgenliki ramizan éyining körün'genlikini körüşh arqiliq ispatlinidu. Ramizan éyi we roza héyt kalindar bilen hésablanmaydu. Chünki islam sheriti bu mesilide ay körüşhni asas qilip belgüligen. Peyghember eleyhissalam bizlarni ay körüşh arqiliq ramizan éyining kirgenlikini bilip, andin roza tutushqa emir qilghan. Peyghember sellemallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: ayni körmigiche yaki sheban éyini toluq toshquzmighiche aldirap roza tutmanglar. Andin yingni ayni körmigiche yaki ramizan éyini toluq toshquzmighiche aldirap roza tutushni toxtatmanglar (ebu dawud: 2326)

bumesile meshhur töt mezhebning fiqhi mejmueside mundaq belgilen'gen: "ramizan éyining kirgenliki töwendiki ikki ishning biri bilen ispatlinidu:

1- asman ayni körüşhke tosqun bolidighan bulut, tütün, tuman qatarliqlardin xali bolghan halda süzük we ochuq bolsa ramizan éyining kirgenliki ayni körüşh arqiliq ispatlinidu.

2- eger asman bulutluq yaki tütünlük yaki tumanliq bolghanliq sewebtin ayni körüşh imkansiz bolsa sheban éyini ottuz kün qilip toluqlap, andin roza tutush kérek."

600. Sual: ay körüşh üçün izdinish ibadettur

musulmanlar üçün sheban éyining we ramizan éyining 29-künliri shamdin kéyin ay körüşhke izdinish perz kipaye bolup, bu, sawabi katta bolghan ibadetlerdin sanilidu. Perz kipaye- pütün musulmanlarning üstige ortaq buyrulghan bolup, bezi kishilarning ijra qilishi bilen bashqilardin saqit bolidighan perz démecktur.

Musulmanlar sheban éyining 29- küni shamdin kéyin ramizan éyining körün'genlikini körüşh arqiliq roza tutushni bashlaydu, ular ramizan éyining 29- küni shamdin kéyin shewwal (ramizandin kéyinki ay)ning körün'genlikini körüşh arqiliq héyt qilidu. Chünki allah taala roza tutush, héyt qilish we hej ishlirini ay köresh arqiliq orunlashqa belgiligen. Ay körüşh üçün izdinish pütün musulmanlarning üstige buyrulghan perz kipaye bolghan iken, herqandaq musulman kishining ay körüşh mesilisige ehmiyet bérishi we bu perzni ada qilish üçün tirishchanliq kösitishi muhimdur. Eger musulmanlardin héchbir kishi ay körüşhke izdenmise pütün musulmanlarning hemmisi gunahkar bolidu.

601. Sual: bir dölette körün'gen ay bashqa döletlerdiki kishilarningmu roza tutushliri üçün yéterlikmu?

Biliwélisheq tégishlik muhim mesililarning biri shuki: bir dölette körün'gen ay bashqa döletlerdiki kishilarningmu roza tutushliri üçün yéterlikmu? Yaki roza tutush üçün her dölet musulmanlirining öz döletliride ay körüşhliri shertmu? Bu mesile üstide islam fiqhishunas alimlirining perqliq körüşhliri bardur: henepiy, maliki we henbeli mezheblirige köre, islam memliketlirining qaysi biride ayni körün'genliki ispatlansa bashqa memliketlerdiki musulmanlarningmu hemmisige roza tutush perz bolidu. Chünki

peyghember eleyhissalam " ay körüp roza tutunglar, ay körüp héyt qilinglar " digen sözi arqiliq pütün islam millitige ortaq xitab qilghan. Bu hedistiki xitab birla medine ehlige yaki mekke ehlige yaki sham ehlige xas bolmastin, belki dunyaning herqaysi jayliridiki barliq musulmanlarga qaritilghan ortaq emirdur. Zulhejje éyining kirgenlikni ispatlash arqiliq pütün musulmanlar qurban héytini tentene qilghandek we erefatta turush pütün hajilargha bir waqitta bolghandek ramizan éyining kürün'genliki qaysi bir memlikette ispatlinishi bilen pütün dunya musulmanlirigha roza tutush perz bolidu. Shuningdek shewwal éyining kirgenliki qaysi bir memlikette ispatlinishi bilen pütün dunya musulmanlirigha héyt qilish belgilen'gen bolidu.

Shafi mezhibige köre, her dölet xelqi özining ay körginige asasen roza tutidu we héyt qilidu. Buninggha binaen, bir memlikette körün'gen ay bashqa memliketlerdiki musulmanlarning roza tutushini lazim qilmaydu. Chünki ayning körünishi hemme memlikette bir waqitta bolmaydu. Bu mezhebning delili shuki, imam muslim kureyb isimlik bir sahabining munu sözini riwayet qilghan; kureyb mundaq deydu: ummu fezl binti haris méni shamdiki muawiye reziyellahu enhuning yénigha ewetti. Men shamgha kélip, uning buyrighan ishini tügettüm. Bu arida ramizan éyi kirip qaldi. Men ayni etisi jüme bolidighan axshimi körüp roza tuttum we shu ayning axiri medinige qayttim. Abdullah ibni abbas reziyellahu enhuma mendin ehwal sorap, ayni tilgha élip: siler ayni qachan kördünglar? Dep soridi, men: jüme axshimi kördüq, dédim. U: senmu kördungmu? Dep soridi. Men: shundaq, bashqilarmu kördi. Muawiye reziyellahu enhumu shu kéchisidin bashlap roza tutti, dédim. U: biz shenbe kéchisi kördüq. Biz ottuz kün toluq roza tutimiz yaki ayni körüp héyt qilimiz, dédi. Muawiyening ayni körüp roza tutushi kupaye emesmu ? Désém, u: yaq, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mushundaq (ayni körüp roza tutushqa we ayni körüp héyt qilishqa buyrighan, dédi. (muslim: 1087)

bumawzuning xulasisi shuki: biz bu mesilige diqqet bilen qaraydighan bolsaq, yoquridiki henepiy, maliki we henbeli mezheblirining közqarashlirini eng toghra dep baha bérimiz, chünki peyghember eleyhissalamning " ay körüp roza tutunglar, ay körüp héyt qilinglar " dégen hedisidiki xitabning pütün islam millitige ortaq, umumi emir ikenliki nahayiti éniqtur. Melumki, sheretning emir we men'iliri hemmige ortaq we umumiydur, musulmanlar dunyaning qaysi jaylirigha tarqalghan bolmisun ularning hemmisi bir ummettur. Bundaq bolghan iken, ularning roza tutushliri bilen héyt qilishlirimu, hej paaliyetlirige oxshash birla waqitta bolushi kérek. Emdi bu yerde mundaq bir sual tughulishi mumkin: andaqta nime üçün pütün dunya musulmanlirining namaz oqush waqitlirimu oxshash birla waqitta bolmaydu? Buninggha mundaq dep jawab yérimiz: roza tutush mesilisi namazdin perqliqtur. Chünki namazning waqitliri, tangning yorushi, quyashning égilishi, uning pétishi we upuqtiki qizilliqning yoqilishi qatarliq alametlerge baghliqtur. Emma roza ay körüşh arqiliqla perz bolidu, chünki allah taala namaz waqitlirini

yoqiriqi alametlerge baghligan bolsa, roza tutushning waqtini ay körüşke baghligan. Musulmanlardin bezi kishilarning ayni körgenlikini pütün musulmanlarning köriginige oxshastur.

602. Sual: roza tutush künini dölet tereptin belgülishi shertmu?

Ramizan éyining körün'genlikini ispatlashta we roza tutushqa bashlashta döletning qarar qilishi shert emes. Eger musulmanlardin birer kishi ramizan éyini körgenlikini ispatligan bolsimu, dölet uning ay körgenlikini étirap qilmighanliqtin bashqilar roza tutmisimu ay körgen kishining özi yalghuz bolsimu roza tutushi perz bolup belgilinidu. Islam sheret alimlirining birdek ittipaqi boyiche : ramizan éyini körgen kishining roza tutushi perzdur. Eger dölet qaysi bir yol bilen bolmisun ramizan éyining körün'genlikini ispatlap chiqip, musulmanlarni roza tutushqa emir qilsa- buemir bezi kishilarning mezhibige yaki közqarashlirigha zit kelgen teqdirdimu- pütün musulmanlarning roza tutushi perz bolup belgilinidu. Chünki döletning qarari musulmanlar arisidiki ixtilaplarni hel qilidu.

603. Sual: shewwal éyining ispatlinishi

shewwal éyining kirgenlikini ramizan éyining 29- küni shamdin kéyin ay körüş arqiliq ispatlinidu. Shu axshimi shewwalning éyi körünse etisi héyt qilinidu, eger buaxshimi ay körünmise ramizanni 30 kün qilip toluqlap, andin héyt qilinidu. Eger ramizan'gha 30 kün toshqandin kéyinmu yéngi ayni körgili bolmisa qandaq qilish kérek? Henepiy mezhibige köre, ramizan'gha 30 kün toshqandin kéyinmu hawa ochuq turup shewwalning éyi körünmise héyt qilishqa bolmaydu. Belki yene bir kün roza tutup, andin ay körünsun yaki körünmisun héyt qilinidu. Bundaq sharaitta, ramizanning béshidiki roza tutushqa bashligan birinchi kün ramizandin sanalmaydu. U waqittiki ay körduq dégen shahidlar yalghanchi yaki xatalashqan dep hésablinidu. Bundaq qilmighanda ramizan éyi 31 kün bolup qalghan bolidu. Bu toghra emes, chünki qemeriye ayliri 30 kündin artuq bolmaydu, belki 29 bilen 30 kün arisida dawam qilidu. Eger hawa tutuq bolghanliq sewebtin ay körünmigen bolsa, 30 kün toshqandin kéyin etisi héyt qilish perzdur. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: ayni körmigiche yaki sheban éyini toluq toshquzmighiche aldirap roza tutmanglar. Andin yingi ayni körmigiche yaki ramizan éyini toluq toshquzmighiche aldirap roza tutushni toxtatmanglar (ebu dawud: 2326)

604. Sual: ay körün'genlikige bir ademning guwahliq bérishi yéterlikmu?

Asmanda bulut yaki tuman qatarliq ayni körüşke tosalghu bolidighan seweblar mewjud bolghan waqitta, adaletlik bir ademning ayni körgenlikini heqqidiki guwahliqi qobul qilinidu. Adaletlik dégendin meqset- dinigha mehkem, teqwa, birer qétimmu yalghan sözligenlikini melum bolmighan, dindar adem démektur. Chünki ay körüş mesilisimu sheret

ehkamliri bilen munasiwetlik bir mesile bolghanliqtin, buningdimu guwahchining adaletlik bolushi shert qilinidu. Eger asmanda bulut, tuman qatarliqlar bolmay, hawa ochuq bolghan bolsa, bundaq waqitta bir ademning guwahliqi qobul qilinmaydu, belki ay korgenlikke birdin kop ademning guwahliqi kérek bolidu. Henepiy we maliki mezheblirige kóre, bundaq waqitta (yeni hawa ochuq bolghan waqitta), ikki ademning ayni kórduq dep bergen guwahliqi qobul qilinidu. Shapiy we henbeli mezheblirige kóre, adaletlik bir ademning guwahliqi yéterlik sanilidu.

605. Sual: ay kórushning waqti

kündüzi kórün'gen ay hésabqa élinmaydu. Belki shamdin kéyin kórün'gen ay étibargha élinidu. Chünki peyghember eleyhissalam sahabilirini sheban éyining 29- küni shamdin kéyin ay kórushke chiqip, ayni korse roza tutushqa, eger hawa bulutluq yaki tumanliq bolghan sewebtin ayni korgili bolmighanda, sheban éyini 30 kün qilip toluqlap, andin roza tutushqa, ramizanning 29- küni shamdin kéyin shewwalning éyini kórushke chiqip, ay kórünse etisi héyt qilishqa, eger hawa bulutluq yaki tumanliq bolghanliqtin ayni korelmise ramizan éyini 30 kün qilip toluqlap, andin héyt qilishqa buyrighan. Buninggha binaen, eger ramizanning 29- küni etigende ay kórünse bu ay étibargha élinmaydu, belki shamdin kéyin kórün'gen ayla hésab qilinidu.

Üchinchi bap. Rozining ehkamliri

606. Sual: rozining heqiqiti

rozining heqiqiti - allah taala we uning peyghembiri men'i qilghan: jidel- majra qilish, yalghan sözlesh, gheybet qilish, suxenchilik qilish, kishilerni aldash we bashqilargha azar qilish qatarliq yaman ishlarning hemmisidin saqlinishtin ibarettur. Allah taala qur'an kerimde ramizan rozisining perz qilin'ghanliqining ghayisi musulmanlarning allah taala men'i qilghan ishlardin saqlinishi arqiliq teqwaliq mertiwilirige yétishliri üçün ikenlikini bayan qilip mundaq deydu: " i möminler! (gunahlardin) saqlinishinglar (buarqiliq teqwaliq mertiwilirige yüksilishinglar) üçün silerdin ilirikilerge roza perz qilin'ghandek, silergimu (ramizan) rozisi perz qilindi. " (beqer sürisi 183- ayet).

Peyghember eleyhissalammu rozining heqiqiti- ezalarni we tilni allah taala men'i qilghan barliq yaman ishlardin saqlashtin ibaret ikenlikini bayan qilip mundaq deydu: kimki rozidar turup yalghan sözlesh we saxta ish qilishni terk etmeydiken, alle taala uning yémek - ichmekni terk étishige mohtaj emes (yeni undaq roza tutqanning néme paydisi!) (buxari1903)

607. Sual: roza kimlerge perz bolidu?

Yilda bir ay ramizan rozisini tutush- herqandaq musulman, aqil, baligh kishi üçün perzdur. Chünki ibadetke tekliq qilinishning asasiq shertliri: musulman bolush, aqil we baligh bolushtin ibarettur, shunga kapirlar ibadetke tekliq qilinishqa layiq emes, ular allah taalaning neziride chaharpaylar bilen oxshash derijidur. Shuning üçün ramizan éyining rozisini tutush balagh^{tk} y^{tmig}n kichik balilargha perz emes. Lékin balaghetke yetmigen kichik bala meyli qiz bolsun meyli oghul bolsun qiynilip qalmay roza tutushqa qadir bulalisa, ata anilarning ularni roza tutushqa buyrushu lazim. Eger bir bala on yashqa kirgendin kéyin roza tutqili unimisa xuddi uni namaz oqumisa namaz oqutush üçün urghan'gha oxshash roza tutturush üçünmu ursa bolidu. Eger kichik bala rozisini buziwatsa, u bala u rozining qazasini qilishqa buyrulmaydu. Chünki rozining qazasini qilish uninggha qiyinchiliq élip kélidu. Emma u bala namazni buziwatsa uni qayta oqushqa buyrulidu. Chünki namazni qayta oqush uninggha héchqandaq qiyinchiliq élip kelmeydu.

Ramizan rozisi periz bolghan 4- xil adem kapirlar dölitidiki musulmanlar bolup kapir dölitide yashaydighan musulman ademning ramizan rozisining perz roza ikenlikini bilishi lazim. Emma musulmanlar dölitide yashaydighan musulman ademge ramizan rozisining perz bolushi üçün bu shert lazim emestur. Chünki islam dölitide yashaydighan bir ademning ramizan rozisining perz ikenlikini bilmesliki uningdin qobul qilinidighan özre emes-tur.

Emma aqil, baligh bolmighanlarga kelsek, bular sheretning teklipliridin epu qilin'ghanlardur.

608. Sual: roza tutushning shertliri

roza tutushning shertliri: téni saq bolush, muqim (seper üstide bolmasliq), ayallarning heyz (ayliq aditi) we nepas (tughutluq hali) din pak bolushidin ibarettur. Ayal kishi eger heyz yaki nepasning qanliridin pak bolmighan bolsa, ularning roza tutushi men'i qilinidu. Bundaq waqitta eger roza tutsimu, tutqan rozisi meqbul emestur. Ayal kishiler ramizanda heyz yaki nepas sewebi bilen tutalmighan rozisini ramizandin bashqa qaysi bir'ayda, tutalmighan bir künige bir kündin hésablap tutidu.

609. Sual: rozining perzliri

rozining perzliri ikki bolup, ular töwendikilerdin ibarettur :

1. Yéyish- ichish we jinsiy munasiwettin özini men'i qilish.
2. Perz roza üçün tang yorushtin burun niyet qilish.

Bularning tepsilati töwendikiche:

rozining birinchi perzi, roza tutqan kishining tang yurughandin bashlap, kün patquchilik bolghan waqit ichide, yéyish- ichish we chinsiy munasiwet qilishtin tusulushidin ibaret .

Rozining ikkinji perzi, tang aqirishtin burun roza tutushni niyet qilishtin ibarettur. Tang yurushtin burun niyet qilinmighan roza hésabqa élinmaydu. Niyetning orni qelbtur. Peqet

dilda roza tutushni niyet qilish yéterliktur. Niyetni éghiz arqiliq ipadilesh shert emes, emma dildiki niyetni éghiz arqiliq ipadilesh ewzeldur. Niyetning heqiqiti- allah taalaning emrini orunlash arqiliq uning raziliqigha érishishni mexset qilishtin ibarettur. Tang yurushtin burun allah taala raziliqini közlep roza tutushni meqset qilghan we shumeqsitige binaen aghzini yapqan kishi heqiqiy rozidar kishidur.

610. Sual: rozida niyetning perz bolghanliqining sewebi

rozida niyetning perz bolghanliqining sewebi- ibadetni adettin perqlendürüş üçündür. Chünki insan gahida perhiz sewebi bilen yaki tapalmighanliqtin yaki ishi aldirash bolup, waqti yetmigenliktinmu bezide kün boyi yémek- ichmektin tosulidu. Bohalette uni rozidar diyishke bolmaydu. Niyet pütün emel- ibadetler üçün teleb qilinidu. Bolupmu ramizan rozisida niyet muhim perzlarning biridur.

611. Sual: niyette rozining türini teyinlesh mesilisi

ramizan éining rozisi yaki nepli rozilar üçün niyet qilishta, rozining türini teyinlesh shert emes, yeni " bögünki ramizan rozisini tutushqa niyet qildim " yaki "nepli roza tutushqa niyet qildim " dep, tutmaqchi bolghan rozining türini niyette teyinlesh teleb qilinmaydu. Belki " allah taala raziliqi üçün roza tutushqa niyet qildim " dep niyet qilish yéterliktur. Chünki ramizan éyida ramizan rozisidin bashqa roza tutulmaydu. Buayda tutulghan qandaqla roza özligidin ramizan rozisigha kiridu. Shunga uning türini ochuqlashqa hajet qalmaydu. Emdi, nepli rozilargha kelsek, nepli rozilarni tutushning mueyyen bir waqti yoqtur. Shunga uninggha niyet qilishta, mutleq roza tutushqa niyet qilsimu yéterliktur. Emma ramizan rozisining qazasini, kaparetning rozisini we nepli üçün tutup, buziwatqan rozisining bedilini tutmaqchi bolghan kishi özining shu waqitta tutmaqchi bolghan rozisining türini niyette teyinlishi sherttur.

612. Sual: rozini buzidighan amillar

rozini buzidighan amillar ikki türge ayrilidu. Ularning biri: rozini buzush bilen birge qaza we kaparetni lazim qilidighan amillar. Ikkinjisi: rozini buzush bilen birge qazanila lazim qilidighan amillar.

613. Sual: rozisini buzghan ademgeqaza bilen kaparetni lazim qilidighan amillar

roza tutqan kishining ramizan kündüzide jinsiy munasiwet ötküzüshi, yéyishi, ichishi rozini buzidu we qaza bilen kaparetni lazim qilidu. Kaparet- maddiy jaza démeaktur. Özürsiz halda ramizan rozisini qesten buzghan kishining mushu dunyada bu gunahini yuyushi üçün töleydighan bedili kaparet dep atilidu. Kaparettin ibaret bujaza- bir qulni azat qilish, eger uninggha küchi yetmise ikki ay arqa-arqidin, üzmey roza tutush, uningghimu küchi yetmise yoqsullardin atmish kishige birqétim tamaq bérish bilen ada tapidu. Mundaq

kishige kaparetning lazim kélishining sewebi shuki, roza tutqan kishi ramizan kündüzide, héch bir zorlanmastin, bilip turup, qesten halda rozisini buzush arqiliq mubarek ramizan éyining hörmitni buzghan bolidu. Shunga mundaq kishige islam sheritining belgiligen jazasi éghir bolidu, u bolsimu buzghan herbir küni üçün bir qulni azat qilish, eger uninggha küchi yetmise ikki ay arqa- arqidin üzmey roza tutushtin ibarettur. Ikki ay ichide birer künni rozisiz ötküzüp qoyghan kishning tutqan barliq rozisi békar bolup kétidu. Mundaq waqitta, u kishi ikki ayliq bu rozini qaytidin bashlashqa mejbur bolup qalidu. Ikki ay arqa- arqidin roza tutalmaydighan kishi yoqsullardin atmish kishini özi yeydighan normal tamaq bilen birqétim ghizalandurush arqiliq bu kaparetni ada qilidu.

614. Sual: rozisini buzghan ademge qazanila lazim qilidighan amillar

qaza- waqtida ada qilalmighan ibadetlerni bashqa bir waqitta ada qilish démecktur. Rozining qazasi bir kün'ge bir kün roza tutush bilen ada tapidu. Rozisni buzghan kishige qazaning lazim kélishining sewebi shuki, ramizan kündüzide rozisini buzghan kishi, bu bir künlük rozini yoqqa chiqarghan bolidu. Shunga bundaq kishining ramizandin bashqa künlerde özining buzghan rozisining bir künige bir kündin hésablap roza tutushi uning ramizanda buzghan rozisining ornini tolduridu. Chünki roza tutup, uni buziwetken kishi roza tutmighan'gha oxshashtur. Shunga bundaq kishige qaza lazim kélidu.

1. Adette yéyilmeydighan nersilerning galdin ötüp kétishi, meslen: qum, tupraq, köp miqdardiki tuz qatarliqlarning galdin ötüp kétishi rozini buzidu we qazani lazim qilidu.

2. Qarnidiki yémeklerni chiqirish üçün qesten qusush rozini buzidu we qazani lazim qilidu. Emma ixtiyarsiz halda qusqan kishining rozisi buzulmaydu.

3. Iptarning waqti kelgenlikini guman qilip, éghizini iptardin burun échiwatqan yaki tang yurumidi dégen guman bilen tang yurup bolghandin kéyinmu yéyishni dawam qilghan kishige qaza lazim kélidu.

4. Rozidar kishining qesten ihtilam bolushi, yeni rozidar kishining ayalini söygenliki yaki quchaqlighaliqi sewebtin méni (sipérm)ning étilip chiqishi yaki qoli bilen uni qesten chiqirishi rozini buzidu we qazani lazim qilidu.

5. Qursiqidiki yaki béshidiki yarigha dora quyush bilen, bu dora uning ichige yaki géligha kirip ketken bolsa, bukishining rozisi buzulidu we qaza lazim kélidu.

6. Burun'gha, qulaqqa dora témitish rozini buzidu we qazani lazim qilidu. Chünki qulaq we burundin kirgen nersiler éghizdin kirgen'ge oxshashtur. Shuningdek, tomurgha sélin'ghan quwwet ukulliri rozini buzidu we qazani lazim qilidu. Emma bedenning qaysi bir yérige sélin'ghan normal ukullar rozini buzmaydu. Chünki burun, éghiz we qulaqtin bashqa ezalar adette, ich qisimgha sirttin birnerse qobul qilish ezaliridin sanalmaydu. Shuningdek közge sürme tartish bilenmu roza buzulmaydu. Közige témitilghan dora eger galgha ötüp

ketken teqdirdimu roza buzulmaydu.

7. Ayallarning ramizan kündüzide heyz körüshliri yaki toghushliri rozini buzidu we qazani lazim qilidu. Chünki ayallarning rozisining durus bolushining sherti ularning heyz we nepaslardin pak bolushidur.

8. Eger roza tutiwatqan adem esnesh üçün bëshini asman'gha kötirgende, bir tamche yamghur yaki qar yaki üstündin aqqan bir témim su chüshüp uning géligha kirip ketken bolsa, uning rozisi buzulup kétidu. Chünki uning esniwatqan chaghda éghizigha qolini qoyuwélishtu arqiliq u nersilerdin saqlinishi mumkin idi.

9. Gerche roza tutiwatqan ademning ichige kirgen nerse, uning ténige paydiliq bolmisimu, lékin u adem u nersini özi kirgüzgen we u nerse uning ichide qalghan bolsa, bu halettimu uning rozisi buzulup kétidu.

10. Er kishining yaki ayallarning arqa teret yoli arqiliq yaki ayallarning aldi teret yoli arqiliq ademning ichige kirgüzüldighan dorilar meyli ularni roza tutiwatqan adem ichige özi kirgüzsun meyli bashqilar kirgüzsun rozini buzidu. Chünki bu dorilar insanning ténige paydiliqtur.

11. Yuqirida bayan qilip ötülgén hökümlerge qarighanda yanpashqa yaki tumurlargha orulghan ukul arqiliq ademning ichige kirgen nersilerningmu rozini buzudighanliqi chiqidu. Chünki ukul arqiliq ademning ichige kirgüzülgén dorilar duxturlarning déginidek ademning bedinide qalidu we az bir waqitning ichide ademning ténige taraydu. Uning ademning ténige hem paydisi bardur.

Rozining buzulup kétishi yaki buzulup ketmesliki dorining ademning ichige yétish yaki yetmeslikige munasiwetlik bolidighan bolsa, zamanimizda duxturluq sahaside qollunidighan saymanlar, u saymanlar arqiliq ademge urulghan dorilarning ademning ichige chuqum yétidighanliqini körsitip béridu- undaq iken dorilarni ukul bilen mangghuzush rozini buzidu, dep qarash eng toghra qarash bolushi lazim. Arqa teret yoligha téqilghan höl barmaqtiki kichikkine höl rozini buzidu, déyilgen yerde zamaniwi duxturluq üsküniliri arqiliq köp miqdarda beden'ge payda qilidighan ukullarni beden'ge mangghuzush yaki beden'ge qan sélishtu rozini buzmaydu, dep qarash eqilge sighmaydu. Shunga roza tutiwatqan adem ukul ordurmaqchi bolsa, iptardin kéyin ordurishi lazim. Eger künimizde ordurushqa mejbur bolup qalsa, u adem sheretning hökmi boyiche ilajisizliqtin rozini buzushqa ruxset qilin'ghan késel adem hésablinidu.

12. Sehwenlik birnersilerni yep qélishta bolghinidek yene rozining waqtini ölcheshtimu bolidu. Mesilen: ramizanda bir adem téxi tang atmidi, dégen guman bilen ayali bilen jinsiy munasiwet ötküzüwatqan yaki sohurluq yewetqan, kéyin u ademge tangning atqanliqi melum bolghan bolsa, u adem tangning atqanliqini bilgen hamanla jinsiy munaswet ötküzishtin yaki sohurluq yéyishtin toxtighan bolsimu uning rozisi toghra bolmighan bolidu. Shuning üçün u ademge bir kün qaza roza tutush lazim bolidu. U ademning

niyitide qesten rozini buzuwétish bolmighanliqi üçün uninggha kefarete kelmeydu.

615. Sual: rozida xatalashqan kishi bilen untup qalghan kishining hökümi

rozida xatalashqan kishi bilen untup qalghan kishining perqi shuki, rozidarliqini untup qalghan halda, éside yoq yep, ichip qoyghan kishining rozisi buzulmaydu. Buninggha binaen, uninggha qazamu lazim kelmeydu. Emma rozida xatalashqan kishining rozisi buzulidu we qaza lazim kélidu. Mesilen : tang aqardi dep guman qilip, tangdin kéyinmu yéyish- ichishini dawam qiliwergen yaki kün patti dep guman qilip, iptardin burun éghizini achqan kishining rozisi buzulup, uninggha qaza lazim kelgen'ge oxshash.

616. Sual: roza tutqan kishi üçün mekruh bolidighan ishlar

mekruh - gunahgha yéqin bolghan, emma uni sadir qilish bilen emel- ibadet buzulmaydighan, belki emel- ibadetning süpitige dexil yetküzidighan ishlar démecktur. Her halda mekruh déyilgen ishlardin saqlinish yaxshidur.

1. bir nersining temini tétish, chaynash, aghzigha tükürüknü yighip yutush mekruhtur.
2. Eger özi tutuwéligha ishench qilalmisa ayalini quchaqlash, söyüş mekruhtur. Kiyimsiz yalingach quchaqlashimu mekruhtur.
3. Roza tutiwatqan ademning qan bergen'ge, shexek qoydurghan'gha, éghir ish qilghan'gha we yazda qizziq munchida uzun turghan'gha oxshash roza tutushni dawamlashturushtin ajizlashturup qoyushqa ihtimali bar ishlarni qilish mekruhtur.
4. Rozini xeterge yoluqturush ihtimali bolghanliqi üçün roza tutiwatqan ademning éghizini yuyush üçün peqet miswaknila emese, miswak bilen chish pastisi ishlitishi mekruhtur.
5. Éri bar ayallaning érinining ruxsitisiz neple roza tutushi mekruhtur. Eger er neple roza tutiwatqan ayalining rozisini buzdurwetken bolsa, u ayal rozining qazasini érinining ruxsitini alghandin kéyin qilidu.
6. Tamaqning tuzini tilning uchida bolsimu tétish, shuningdek rozidar anining balisigha nan chaynap bérishi qatarliqlar. Eger nan anining gélidin ötüp ketse rozisi buzulidu. Buwaqqa nan chaynap bérighan bashqa héchkim bolmighanda, anisi rozidar bolsimu chaynap bérishi jaizdur.

617. Sual: roza tutquchilargha ruxset qilin'ghan ishlar

roza tutquchilargha ruxset qilin'ghan ishlar töwendikiche:

1. Miswak qollinish. Rozidar kishining etigendin axshamghiche, höl yaki quruq hertürlük miswaklarni qollinishi jaizdur.
2. Rozidar kishining közlige sürme tartishi we dora témitishi jaizdur. Chünki köz adette, ich qisimgha sirttin birnerse qobul qilish ezaliridin sanalmaydu. Eger közge témitilghan dorining temi galgha ötüp ketken halettimu roza buzulmaydu. Chünki galgha ötkén nerse

dorining özi emes, belki esiri sanilidu.

3. Rozidar kishining ramizan kündüzide yuyunushi yaki isiqtin süründesh üçün sugha chömülüshi jaizdur. Buning bilen roza buzulmaydu.

4. Rozidar kishining kündüzde éghiz- burnigha su élip chayqishi jayizdur. Rozisini buzmaydu. Éghizni chayqighanda suning galdin ötüp ketmeslikige diqqet qilish kérek. Henepiy mezhibige köre, rozidar kishi éghiz- burnini chayqighanda su uning gélidin ötüp ketse uning rozisi buzulidu. Chünki u, özining rozidar ikenlikini bilip turup éhtiyat qilmighanliqi üçün qesten rozisini buzghan kishige oxshash sanilidu, dep qarar qilidu. Bu mawzuda, bashqa mezheb alimlirining pikiririge اساسlinip deymizki, bundaq kishi rozida xatalashqan bolup sanilidu. Buninggha binaen, uning buzulghan rozisi üçün qaza lazim kélidu, lékin u gunahkar bolmaydu. Kaparetmu kelmeydu, chünki u, rozisini qesten buzghan emes.

5. Dawalinish meqsiti bilen bedenning qaysi bir yérige bolmisun ukul saldurush arqiliq roza buzulmaydu. Emma ghizalinish yaki küchlinish meqsiti bilen quwwet ukul saldurusa rozisi buzulidu. Shuningdek insanning aldi we keynidin ibaret ikki ewret ezasining qaysi birige dora qoyushi bilen uning rozisi buzulidu.

6. Rozidar kishi üçün xushpuraq gullarni, etirlarni purash jaizdur. Chünki ademning ichige ötken hidlar ashqazan'gha barmaydu. Shunga xushpuraqlarni qollinish rozigha héchqandaq selbiy tesir körsetmeydu, belki paydiliqtur.

7. rozidar kishi jinabettin yuyunush ishini tang atqandin kéyinki waqitlarghiche kéchiktürsimu bolidu. Lékin junup bolghan kishining bamdat namizini qaza qilmasliq üçün tang yorushtin burun yuyunup, paklinishi lazim. Eger u, tangdin burun yuyunmay, kündüzi yuyun'ghan bolsimu, uning tutqan rozisi durustur. Emma bamdat namizini waqtidin kéchiktürgenliki üçün gunahkar bolidu. Shuningdek ayliq aditi ichidiki ayal kishi eger kéchide heyzdin paklinip, roza tutqan we yuyunushni kündüzgiche kéchiktürgen bolsa, uning tutqan rozisi durustur. Emma bamdat namizini kéchiktürgenliki üçün gunahkar bolidu.

8. Insanning bedinidiki töshükler arqiliq insanning qursiqigha kirgen nersiler rozini buzmaydu. Mesilen: roza tutiwatqan adem yuyun'ghan we qursiqining ichide suning sughuqini his qilghan bolsimu rozisi buzulup ketmeydu. Shuningdek roza tutiwatqan adem suyuq maddilar bilen tirisini yaghlighan yaki közige sürme tartqan bolsa, u adem gélide u nersilerning temini tétighan yaki tükrüki arisida u nersilerning renggini körgen bolsimu uning rozisi buzulup ketmeydu.

9. Adette saqlinish mumkin bolmaydighan nerse roza tutiwatqan ademning ichige uning qestisiz kirip kétishi bilen roza buzulup ketmeydu. Mesilen: roza tutiwatqan ademning géligha chang tuzang, tupa yaki tütün yaki chiwin kirip ketken bolsa, uning rozisi buzulup ketmeydu.

10. Eger ruza tutiwatqan adem bir yaki ikki témim aqqan terini yaki közidin aqqan yashni éghizigha kirgizgen, ter yaki yash uning tükrüki bilen ariliship ketken we éghizida terning yaki yashning tuzluq temini tétimighan bolsa, uning rozisi buzulup ketmeydu.

11. Roza tutiwatqan ademning chish ariliqliridin chiqqan qan uning qursiqigha kirip ketmigen bolsa, uning rozisi buzulup ketmeydu.

12. Roza tutiwatqan adem burnidiki mangqini tartip ichige kirgüzüş bilen yaki gep qiliwatqanda kalpuklirigha kélip qalghan tükrüki yutuwétish bilen, yaki gélini qaqqanda gélidin éghizigha kelgen belghemni yutuwétish bilen uning rozisi buzulup ketmeydu. Chünki bu nersiler téxi u ademning ténidin ayrilip ketmigendur.

13. Eger roza tutiwatqan adem chishlirining arisida qalghan bughdayning bir tal danisidek az miqdardiki tamaqning qalduqlirini yutiwetken bolsa, uni yutuwétish bilen uning rozisi buzulup ketmeydu. Chünki u, saqlinish mumkin bolmaydighan derijide kichik nersidur.

14. Chiqqan qey meyli az bolsun meyli chiq bolsun qey küchlük halette kélip rozidar ademning qestisiz uning éghizidin chiqip ketken bolsa, uning rozisi buzulup ketmeydu.

15. Meyli az bolsun meyli köp bolsun chiqqan qeyning hemmisi yaki birqismi ademning ichige öziche yénip ketken bolsa, roza buzulup ketmeydu. Chünki u qeyni roza tutiwatqan adem özi ichige qayturmighandur.

16. Roza tutiwatqan adem qizziqliq derijisini ölcheydighan quruq giradusni arqa teret yoligha tiqqan bolsa, uning rozisi buzulup ketmeydu. Shuningdek yene roza tutiwatqan bir er quruq barmiqini arqa teret yoligha tiqqan yaki roza tutiwatqan bir ayal quruq barmiqini jinsiy ezasigha tiqqan bolsa, roza buzulup ketmeydu. Eger giradus yaki barmaq höl bolghan bolsa, roza buzulup kétidu.

17. Duxtur duxturluqta qollinidighan birer quruq saymanni roza tutiwatqan ademning ichige téqip andin tartip alghan bolsa, u ademning rozisi buzulup ketmeydu.

618. Sual: kefaret we uni bérishning qachan wajib bolidighanliqi toghirisida

kefaret dégen söz mena jehettin gunahni yuyush we yépish dégen menalarni béridu. Chünki kefaret tewbining toluqlimiliridindur. Kefaret dégen söz istilah jehettin qul azat qilish yaki melum bir muddet roza tutush, yaki péqirlargha melum bir miqdarda tamaq bérishtin ibaret üç ishning birini shu ishni qilishqa niyet qilish bilen birge qilishni körsitidu. Kefaret bolsa, wajib bolush jehettin bir jaza, ada qilish jehettin bir ibadet hésablinidu. Kefaret tewbining toluqlimiliridin bolghanliqi üçün uni téz ada qilish wajibtur. Chünki, ötküzüp salghan xataliqlargha téz tewbe qilish lazimdur.

619. Sual: kefaret bérish wajib bolidighan ademler

kéchide qopup niyet qilip roza tutushni bashlap bolghandin kéyin késelge oxshash rozini

buzushqa bolidighan birer seweb, heyzge yaki nifasqa oxshash rozigha zit kélidighan birer ish yiz bermigen turuqluq zorlan'ghan we mejbur bolup qalghan halette emes öz ixtiyari bilen qesten ramizan éyining künlirining rozisidin birer künning rozisini buziwatqan her qandaq ademge kefaret bérish lazimdur.

620. Sual: kefaret bérish wajib bolushning sheritliri

yuqirida bayan qilip ötülgen u sözdin kefaretning wajib bolushi üçün bir nechche xil shertning barliqini köriwalalaymiz. Chünki kefaret ramizan éyining rozisini buzghanliqi üçün bérilidighan eng éghir jazadur. Shuning üçün bu jaza, ramizan éyining rozisigha qilin'ghan jinayet eng yuqiri pellige yetkende bérilidu. Kefaret bérish wajib bolushi üçün töwendiki shertler tépilishi lazim.

1. Roza, kéchide qopup roza tutushqa niyet qilip bolun'ghandin kéyin buzulghan bolushi lazim. Shuning üçün kün igilgili birer saet qélishtin burun roza tutushqa niyet qilip roza tutqan adem rozisini buziwatqan bolsa, uninggha peqet rozining qazasila kélidu, kefaret kelmeydu. Chünki u adem imam shafiyning közqarishi boyiche roza tutqan hésablanmaydu.

2. Rozini qesten buzushtin ilgiri sehwenlik bilen rozini buzudighan birer ishni qilip salmasliq lazim. Mesilen: roza tutiwatqan adem sehwenlik bilen birer nerse yep yaki échip yaki jinsiy munasiwet ötküzüp qélip andin özining roza tutiwatqanliqini ésige alghandin kéyin qesten birer nerse yep yaki échip yaki jinsiy munasiwet ötküzüp rozisini buzghan bolsa, u ademge peqet rozining qazasini qilishla lazim bolidu.

3. Rozini buzush, uni buzushqa mejburlan'ghan halette bolmasliqi lazim. Chünki mejburlan'ghan halette buzulghan roza üçün kefaret bérish lazim bolmaydu.

4. Eger rozini buzuwétish jinsiy munasiwet ötküzüshning sewebi bilen bolghan we jinsiy munasiwet kamil bir shekilde ötküzülgen bolsa, kefaret bérish wajib bolidu.

5. Eger rozini buzuwétish birer nerse yéyish yaki échish sewebi bilen bolghan bolsa, kefaret bérish adette uzuqlunush yaki dawalinush yaki lezzetlinish üçün yéyilidighan yaki échilidighan nersilerni yéyish yaki ichish sewebi bilen wajib bolidu.

6. Roza tutiwatqan adem birer ishni qilip sélip öz gumaniche bu ish rozini buzidu, dep qarap kéyin rozisini buzghan we u guman orunsiz chiqip qalghan bolsa, u ademge hem qaza hem kefaret kélidu.

621. Sual: ramizanda jinsi munasiwet ötküzgen kishige dair hökümler

1) ramizanda jinsiy munasiwet ötküzgen er kishi bu ishni bilip turup qesten qilghan bolsa islam éghir alidighan bir asiylıqni qilghan bolidu, chünki ramizan éyini roza tutush islamning muhim asasliridin biri bolup bu ish bilen uning rozisi bozulidu, undaq bolidiken uning ornigha ramizandin bashqa chaghda bir kün qaza roza tutishi kérek, bu köpchillik

alimlarning qarishi. Yene qaza qilish bilen bille kefaret bérishi lazim bolidu.

2)er-ayal ikkeylen'ge bir kefaret kélemdu yaki her birige ayrim-ayrim kefaret kélemdu? Köpchilik alimlar her birige ayrim-ayrim kefaret kélidu dep qarighan, imam shafiy ayalgha kefaret kelmeydu peqet qazasini qilishla wajib bolidu dep qarighan.

3)birnechche qétim ramizanda roza tutqan halda jinsiy munasiwet qilip rozini buziwetken bolsa imam ebu heniyfe uninggha birla kefaret kélidu dep qarighan, bashqa alimlar her bir qétimgha ayrim kefaret kélidu dep qarighan.

4) bir kishi seper üstide bolup turup roza tutqan bolsa, bu rozini jinsiy munasiwet yaki yémek-ichmek bilen buziwetken bolsa köpchilik alimlarning qarishida uninggha kefaret kelmeydu, u peqetla kéyin qazasini tutiwalsa bolidu, yene bir qisim alimlarning qarishida kefaret kélidu.

5) jinsiy munasiwettin bashqa söyüş we tutush qatarliq ishlar yash we yéngi toy qilghanlar yaki yashan'ghan bolsimu özini tutalmaydighan kishilerge nisbeten mekruh bolidu, özini tutalaydighanlarga nisbeten mubah bolidu. Emma söyüş we quchaqlashning axiri jinsiy munasiwet bilen yaki meni chiqish bilen axirlashsa yuqariqidek qaza we kefaret kélidu. Shunga özini tutalmaydighan yaki yéngi toy qilghanlar mumkin qeder ramizan kündüzide söyüş we shuninggha oxshash ishlardin yiraq turushi kérek, bolmisa bu ishlar axiri jinsiy munasiwetke élip baridu-de qaza yilen kefaret qilish wajib bolup qalidu.

6) tang étip bolghandin kéyin tang atmidi dep oylap qélip yaki kün patmastin kün patti dep oylap qélip jinsiy munasiwet qilghan bolsa kéyin özining xata oylighanliqini bilse köpchilik alimlarning qarishida uning qazasini qilishi kérek bolidu.

7) ramizanliqini untup qalghan yaki jinsiy munasiwetke zorlan'ghan kishige nisbeten imam ebu heniyfe rehmetullahi eleyhi qaza qilsila bolidu, kefaret bérishi kérek emes dep qarighan, köpchilik alimlar untup qélip jinsiy munasiwet ötküzgen bolsa qazasini qilishmu kefaret bérishmu kérek emes dep qarighan, yene bir qisim alimlar qaza bilen kefaret wajib bolidu dep qarighan. Bu qarashlarning qaysisigha emel qilsa bolidu.

8) jinsiy munasiwet ötküziwatqanda ezan chiqip yaki tang étip qalsa derhal munasiwetni toxtutush kérek. Bolmisa kündüzde jinsiy munasiwet ötküzgen hésabqa kiridu-de qaza bilen kefaret wajib bolidu.

622. Sual: kefaretning miqdari

üstige kefaret bérish lazim bolghan adem kefaret üçün meyli er bolsun meyli ayal bolsun meyli kéchik bolsun meyli chong bolsun, musulman bolmisimu bir qolni azat qilsila kefaret ada bolghan bolidu. Eger u adem qol azat qilalmisa, ichide roza héyt we qurban héyt künliri yoq aylarda üzöldürmey arqimu arqa ikki ay roza tutidu. Eger roza tutushni, ayni héjriye éyi boyiche hésablap bir héjriye éyining béshida bashlighan bolsa, rozini tutushni taki ikkinchi ay chiqip kétép bolghiche dawam qilidu. Eger u ikki ay kün hésabida

58 kün bolsimu u ademning tutqan rozisi toghra bolghan bolidu. Eger roza tutushni aynning béshidin bashlimighan bolsa, toluq 60 kün roza tutidu. Eger mushu muddet ichide meyli birer seweb bilen bolsun meyli sewebsiz bolsun birer kün roza tutmighan bolsa, rozini béshidin bashlap qayta tutidu. Emma ayal kishi bu muddet ichide heyz kélip qalghanliq sewebi bilen roza tutalmighan bolsa, heyzi toxtighan hamana roza tutushni dawamlashturishi lazim. Eger heyzi toxtighan hamana roza tutushni dawamlashturmighan bolsa, rozini béshidin bashlap qayta tutidu.

Késsel yaki bek yashinip qalghanliqning sewebi bilen 60 kün roza tutushqa qadir bolalmighan adem 60 miskin'ge toyghudek qilip ikki wax tamaq béridu, yaki her bir wax tamaqning ornigha ikki kilo 250 giram bughday yaki shu bughdayning pulini béridu-

eger bir adem jinsiy munasiwet ötküzüshtin bashqa bir ish bilen mesilen: bir nerse yéyish bilen ramizan rozisini bir nechche kün buziwatqan we u künler ikki yil ichidiki ramizan ayliridin bolghan bolsimu ilgiri bir qétim kefaret bermigen bolsa, u künlarning hemmisi üçün bir qétimla kefaret berse bolidu. Eger ikki künlük rozini buzuwétish jinsiy munasiwet ötküzüsh arqiliq bolghan bolsa, her bir kün üçün bir qétim kefaret bérish lazim. Chünki roza tutuwétip jinsiy munasiwet ötküzüsh, rozigha qarita qilin'ghan eng éghir jinayettur. Shuning üçün bir qétim kefaret bérish lazim.

623. Sual: roza tutqan kishi üçün musteheb bolidighan ishlar

musteheb- peyghember eleyhissalam köpinche waqitlarda orunlighan emeller démeaktur. Musteheb emellirini orunlighan kishi sünnet emellirini orunlighanning sawabini tapidu. Musteheb- tekitsiz sünnet depmu atilidu.

1- suhur. Suhur- tang aqirishtin burun yéyish, ichish démeaktur. Suhurluq yéyishning musteheb ikenliki we suhurluq yéyishni terk etken'ge gunah bolmaydighanliqi heqqide islam fiqhishunas alimlirining hemmisi ittipaqtur. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: sohurluq yenglar, shübhizki, sohurluqta beriket bar. (buxari: 1923) suhurluqtin éghizini yépishini tang aqirishqa azraq qalghan waqitqichilik kéchiktürüsh sünnettur.

2- iptargha aldirash . Rozidar kishining quyash pétishi bilen teng kéchikmestin iptar qilishi mustehebtur. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kech kirse, quyash patsa, rozidar adem iptar qilsa bolidu. (muslim: 1100)

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kishiler iptarni kéchiktürmey qilsila, hemishe yaxshiliq üstide bolidu. (buxari: 1957)

iptarni kün pétishi hamana qilishning ewzel bolushidiki hékmet: roza tutqan kishining ziyade maghdursizlanmasliqi we iptarning yehudi, xiristanlarning iptar qilish adetlirige oxshap qalmasliqi üçündür. Chünki ular roza tutsa iptarni kükte yultuzlar körün'gen'ge qeder kéchiktüridu.

3- iptarni xorma bilen qilish. Sabit bunani enes ibni malik reziyellahu enhuning mundaq

dégenlikini riwayet qilidu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem namaz oqushtin ilgiri bir qanche höl xorma bilen iptar qilatti. Eger höl xorma bolmisa, quruq xorma bilen iptar qilatti. Eger umu bolmisa, bir qanche yutum su bilen iptar qilatti. (ebu dawud: 2356)

4- iptarni namaz shamni oqushtin burun qilish yaxshidir. Sham namizini oqulup bolghandin kéyin, ghizalinish kérek. Eger qursaq qattiq achqan bolsa yaki tamaq hazir bolup qalghan bolsa, awwal ghizalini bolup, andin namazgha turush ewzeldur. Chünki qursaqni toyghuzup, köngülni aram tapquzup, andin namaz oqumighanda, köngül ghiza bilen meshghul bolup qilip, namazdiki diqqetke noqsan yétishi éhtimal.

5- iptar waqtida dua qilish. Iptar waqtida qilin'ghan dua ret qilinmaydu, belki ijabet qilinidu. Mana bu, allah taalaning roza tutqan bendilirige ata qilghan katta in'amiridindur.

6- roza tutquchilarni iptar qildurush. Roza tutqan kishilarni iptar qildurush we iptar qilghuchilarning öy égisige dua qilishi mustehebtur. Allah taala roza tutquchigha we iptar qildurghuchigha katta ejir, sawab béridu. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki rozidarni iptar qildursa, u kishige shu rozidargha bérilgen sawabqa oxshash sawab bérilidu. Buning bilen u rozidarning sawabidin héch néme kémiyip ketmeydu. (tirmizi807)

624. Sual: iptar qilghanda oqulidighan dua

1- { دَهَبَ الظَّمَاُ وَابْتَلَّتِ الْعُرُوقُ وَثَبَتَ الْأَجْرُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ } .

ussuzluq ketti, tomurlar soghirildi. Allah xalisa sawab pütüldi" [ebu dawud riwayiti].

2- { اَللّٰهُمَّ اِنِّيْ اَسْأَلُكَ بِرَحْمَتِكَ الَّتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ اَنْ تَغْفِرَ لِيْ } .

" i allah! Séning hemmige keng bolghan cheksiz rehmitingge séghinip méni meghipiret qilishingni tileymen" [ibni maje riwayiti].

625. Sual: ayliq aditi ichidiki we tughutluq ayallar heqqide

ayliq aditi ichidiki we tughutluq ayallarning namaz oqushi, qur'an kerim tilawet qilishi, qur'an kerimni tutushi we kebini tawap qilishi jaiz bolmighandek, ularning roza tutushlirimu jaiz emestur. Islam fiqhishunas alimlirining hemmisi, ayliq aditi ichidiki we tughutluq ayallarning roza tutushining qet'i toghra emeslikini, eger ular roza tutqan teqdirdimu, ularning buhalette tutqan rozisining békar bolidighanliqini we ularning heyz we nepasliq waqitlirida tutalmighan perz rozilirini pak bolghan bashqa waqitlarda tutushining perz ikenlikini qarar qilidu.

626. Sual: kichik balilarning roza tutushi toghirisida

kichik balilargha gerche roza perz bolmighan bolsimu, ularni kéchigidin bashlap ibadetlerge adetlendürüş üçün ularni roza tutquzush yaxshi ishtur. Peyghember eleyhissalam kichik balilarni kichigidin bashlap islam sheritide buyrulghan emellerni orunlashqa köndurushke emir qilghan. Bu ularning, ular balaghetke yetkendin kéyinmu,

emel- ibadetlarni qizghinliq bilan ada qilidighan, sheretning tekliplirining héchbirini éghir kórmeydighan bolup terbiyilinip chiqishi üçün idi.

627. Sual: késel kishiler heqqide

islam dini sheriti késel, musapir (yeni yol üstide bolghan) kishiler üçün ramizan künliride roza tutmasliqni ruxset qilghan. Késeller shipa tapqandin, musapirlar yurtigha qaytqandin kéyin, ramizanda tutmighan rozilirining qazasini tutidu. Allah taala buheqte mundaq deydu: " silerdin kimki ramizan éyida hazir bolsa, ramizan rozisini tutsun, kimki késel yaki musapir bolup, (tutmighan bolsa, tutmighan künler üçün) bashqa künlerde tutsun " (beqer sürisi 185- ayet).

Herqandaq késel kishining bu késellikini bahane qilip roza tutmasliqigha ruxset yoqtur. Késel adette éghir késellerdin bolushi we buhalettiki késel kishi eger roza tutsa, uning késilining téximu éghirliship kétédighanliqi yaki saqiyishining kéchikip kétédighanliqi doxturlarning ipadisi yaki tejribilerning yekünliri arqiliq éniq bilin'gen bolsa, bundaq kishining roza tutmasliqigha ruxsettur. Emma adettiki bash aghriqi, chish aghriqi we réwmatizimgha oxshighan yénik aghriqlar roza tutmasliqqa özür bolalmaydu. Bundaf aghrighan kishiler roza tutushtin bash tartalmaydu. Shuningdek roza tutsa uninggha berdashliq bérelmeydighan, yaki kéche- kündüz dora ichip turushqa tewsiye qilin'ghanliqtin, kündüzi dora ichimise késilining téximu éghirliship kétishi yaki shipa tépishining kéchikip kétishi éniq bolghan késellerning roza tutmasliqigha ruxsettur. Chünki islam dini asanliq üstige qurulghan birdindur. Shunga dinda qiyinchiliqlargha kishilerni zorlash yoqtur. Emel - ibadetlerde kishilerning menpeetliri alahide közde tutulidu.

628. Sual: musapirning rozisi heqqide

musapirlarning ramizan éyida roza tutmasliqi üçün seperning, adette namazni qesir qilishqa oyghun bolghan seper bolushi sherttur. Ubolsimu eng az 90 kilo métir musapilik yolgha seper qilishidur. Eger seper 90 kilo métirdin qisqa musapilik bolsa bundaq kishining roza tutushi belgilinidu. Chünki qisqa musapilik seperde qiyinchiliq bolmaydu. Musapirning roza tutmasliqigha ruxset qilinishning sewebimu yoldiki az - tola qiyinchiliqlarning yüzisidin bolsa kérek.

Seper meyli ramizan éyidin burun bashlan'ghan bolsun, meyli ramizan ichide bashlan'ghan bolsun her halette, ramizan künliride seperde bolghan kishining roza tutmasliqigha ruxset bardur. Eger kishi muqim halitide ramizan rozisini tutup, shuküni seperge chiqidighan bolup qalsa, uning seperge chiqqanliqi sewebi bilen rozisini buzushi henepiy we maliki mezheblirige köre, toghra emestur. Bundaq qilghan kishi gunahkar bolidu. Shapiy we henbeli mezheblirige köre, jaizdur. Uninggha peqet qazala lazim kélidu. Emma pütün mezheblerde birdek ittipaqa kelgen mesile: muqim halitide roza tutup, shuküni seperge chiqqan kishi seperde berdashliq bérelmeydighan qiyinchiliqlargha duch

kelgen bolsa, mundaq kishining rozisini buzushi jaizdur. Kéyin uning qazasini tutidu.

Biz peyghember sellellahu eleyhi wesellem bilen birge seperde iduq, arimizda roza tutqanlarmu, tutmighanlarmu bar idi. Hawa qattiq issiq bir küni bir menzilge chüshuq, kiyim - kéchekliri köp bolghanlar obdan sayididi, beziler qolini dalda qilatti, roza tutqanlar berdashliq bérelmey yerde yatatti, roza tutmighanlar chédir tiklep, ulaghlarni sughardi. Buni körgen peyghember sellellahu eleyhi wesellem: bugün roza tutmighanlar sawabqa érishti dédi. (muslim: 1119)

629. Sual: musapir üçün roza tutush ewzelmu yaki tutmasliqmu?

Pütün islam fiqhishunas alimliri musapir kishining roza tutmasliqining jaiz (yeni durus) ikenliki we eger roza tutsa tutqan rozisining qobul bolidighanliqida ittipaqtur.

Aishe reziyellahu enha mundaq deydu: hemze ibni emr eslemi reziyellahu enhu bek köp roza tutidighan kishi idi, u shu seweptin peyghember sellellahu eleyhi wesellemdin: seperde roza tutsam bolamdu? Dep sorighan idi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: xalisang tut, xalisang tutma, dédi. (buxari: 1943)

islam fiqhishunas alimliri " musapir üçün roza tutush ewzelmu yaki tutmasliqmu? " dégen mesile üstide ixtilaplashqan. Henepiy, shapiy wemaliki mezheblirige köre, roza tutsa uninggha berdashliq béreleydighan kishilarning roza tutqini tutmighinidin ewzel, berdashliq bérelmeydighan kishilarning tutmighini tutqinidin ewzeldur. Chünki ramizanda roza tutush allah taalaning emri, seper sewebi bilen roza tutmasliq uning ruxsitidur. Shunga ruxsetke emel qilghandin köre, emirge emel qilish ewzeldur. Chünki allah taala qur'an kerimde, musapirlarning roza tutmasliqigha ruxset qilghan ayetning axirida: " eger bilsenglar roza tutush siler üçün(éghiz ochuq yürüshtin)yaxshidur" deydu. (beqersürisi 184- ayet). Emma henbeli mezhibige köre, musapirning roza tutmighini tutqinidin ewzeldur. Chünki allah taala özining emir- permanlirining ijra qilinishini yaqturghandek, ruxsetliriningmu ijra qilinishini yaqturidu. Musapirning roza tutmasliqi allah taalaning ruxsitidur. Yuqiriqilar chiqqan sepiride artuq qiyinchiliq yaki berdashliq bérelmeydighan derijide musheqqet körmeydighan musapirlargha xas hökümlerdur. Emma roza tutsa éghir qiyinchiliqqa duch kélidighan musapirlarning tutmighini tutqinidin ewzellikide ixtilap yoqtur, elwette. Peyghember eleyhissalam we kéynki sahabilarning dewrliride, musulmanlarning ramizanda seperge chiqqanlardin bezisi roza tutatti, bezisi tutmaytti. Tutqanla tutmighanlarni yaki tutmighanlar tutqanlarni éyiplimaytti. Emma musapir kishining nepli roza tutushi jaiz emestur. Sheret tebiri bilen mekruhtur.

630. Sual: hamildar, bala émitidighan ayallarwe yashinip qalghan kishiler heqqide

islam sheriti hamildar(yeni éghir ayaq) we bala émitidighan ayallar eger roza tutsa,

özlirining yaki buwaqlirining saqliqigha ziyaniq bolushidin qorqsa, ularning roza tutmasliqigha ruxset qilidu. Shuningdek yashinip qalghan er we ayal kishilerningmu roza tutmay, ramizanning her bir küni üçün bir piqir toyghudek miqdarda fidye (maddiy bedel) bérishige ruxset qilidu. Allah taala buheqte mundaq deydu: "rozini (qériliq yaki ajizliq tüpeylidin musheqqet bilen) aran tudidighan kishiler tutmisa, (künüki üçün) bir péqir toyghudek fidye bérishi lazim. " (beqer sürisi 184- ayet). Imam ebu henife mundaq dégen:" hamildar we bala émitidighan ayallar eger roza tutmisa, ular qazasini kéyin tutidu. Fidye bérishi lazim kelmeydu" "el ixtiyar" din. Ibni qudame mundaq dégen:" qériliqtin, ajizliqtin yaki késelliktin roza tutmighan kishi eger shipa tépishidin ümitsiz bolsa, tutmighan her bir küni üçün bir miskin toyghudek miqdarda fidye töleydu." ("elmughniy" din)

631. Sual: üstide tutushqa tégishlik rozisi qalghan halda ölüp ketken kishi heqqide

ramizan rozisini tutush- her bir musulman uni özi tutushigha buyrulghan perz eynidur. U jismaniyy ibadettur. Xuddi besh wax namaz birsining bashqa birsi üçün oqup qoyushi bilen ada tapmighandek, rozimu bashqa birining tutup qoyushi bilen ada tapmaydu. Islam fiqhishunas alimliri bu mesile üstide ixtilap qilishqan. Henepiyy, shaf'iy we malikiy mezheblirige köre, biraw üstide tutushqa tégishlik bolghan rozisi qalghan halda ölüp ketken bolsa, uning tughqanliridin birining uning tutalmighan rozisini tutup qoyushi jaiz emes, peqet ölgüchining tutalmighan rozisining her bir künliki üçün péqirlargha ottura derijilik bir waxliq tamaqtin hésablap fidye bérishi arqiliq uning rozisini ada qilghan bolidu. Bularning delili ibni ömer reziyellahu enhuning peyghember eleyhissalamdin riwayet qilghan monu hedisidur: ibni abbas reziyellahu enhuma mundaq deydu: eger bir adem ramizanda késel bolup qélip, qaza rozisini tutalmayla ölüp qalghan bolsa, uning üçün qaza roza tutulmastin, (miskinlerge) tamaq (pidiye) bérilidu. Eger uning gedinide birer nezir (yeni sediqe we undin bashqa allening raziliqi üçün atighan ibadetler) qalghan bolsa, uning qazasini yéqinliri qilidu. (ebu dawud: 2401)

emma henbeli mezhibige köre, üstide tutushqa tégishlik rozisi qalghan halda ölüp ketken kishining rozisini, uning tughqanliri tutup qoysa bolidu. Bularning delili, aish reziyellahu enha peyghember eleyhissalamdin riwayet qilghan munu hedistur. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki qaza rozini ada qilmastin ölüp ketken bolsa, uning qazasini yéqinliri qilidu. (buxari: 1952)

köpchilik alimlar buhedisning menisini tewil qilip, buning menisi: tughqanliri uning tutmighan rozisi üçün miskinlerge taam bérish arqiliq uning üstide qalghan rozini ada qilidu dégenliktur. Chünki ular miskinlerge taam berse xuddi uning üçün roza tutup qoyghan'gha oxshash bolup, ölükning üstidiki tutalmighan roziliri ada tapqan bolidu, dep

qarar qilidu. Bu mesilide yuquridiki mezheblarning qararliri eng küchlüktür. U bolsimu, üstide tutushqa tégishlik rozisi qalghan halda ölüp ketken kishi üçün tughqanliri uning tutalmighan rozisining her bir künige bir miskin toyghudek fidye bérish arqiliq uning rozisini ada qilidu, dégen qarardur. Pütün islam fiqhishunas alimliri, késellik yaki seperde bolghanliq sewebtin tutalmighan rozisining qazasini tutup bolghichilik ölüp ketken kishi üçün roza tutush yaki fidye bérishmu lazim kelmeydu, dégen qararda ittipaqtur.

Tötinchi bap. Rozining türliri

632. Sual: rozining türliri

roza alte türlük bolup, ular: perz, wajib, sünnet, haram, mekruh we neple rozilardur.

633. Sual: periz bolghan rozilar

ramizan éyining rozisi, kaparetning rozisi we ramizanda tutalmighan rozilarning qazasi qatarliqlardur. Kaparetning rozisi - ramizan rozisini qesten buzghanliq yaki qesimini buzghanliq yaki hejge éhram baghlighanda, éhramgha nuqsan yétidighan xataliqlarni sadir qilghanliq sewebtin jaza ornida belgilen'gen rozidur.

634. Sual: wajib roza

nepli üçün roza tutup, uni buzowetkenlik yaki melum waqitta roza tutimen dep atiwatqanliq sewebi bilen üstige yüklen'gen roza bolup, uni tutush wajibtur.

635. Sual: sünnet bolghan rozilar

1) erefat künining rozisi. Erefat- zulhejjining 9- küni (yeni erte qurban héyt dégen kün), erefat küni qedir kéchisidin qalsa islam neziride eng ulugh kündür, chünki bu kün musulmanlarning birge jem bolup, hej perzini ada qilidighan we shu arqiliq gunahlardin paklinidighan künidur. Shunga peyghember eleyhissalam kishilerni bukünde roza tutushqa teshebbus qilghan. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: alle taaladin erefat küni roza tutquchining undin burunqi bir yilliq we kéyinki bir yilliq gunahlirini uchurwitishini ümid qilimen. (tirmizi: 749)

erefat künining rozisini erefatta hazir bolmighanlar yeni hajilardin bashqilarning tutushi teleb qilinidu. Chünki erefatta bolghan kishi üçün bu künde roza tutush heqiqeten qiyin kélidu. Shunga ulardin roza tutush teleb qilinmaydu. Belki tutmasliqi teleb qilinidu.

Erefat küni bolsa, pütün ehli islamning eng büyük bayram künidur. Bu kün zémin ehli bilen asman ehlining (yeni perishtilerning) jem bolidighan we allah taalaning rehmet we meghpiritige érishidighan alahide ulugh bir künidur. Shunga bukünde erefatta hazir bolghan kishining pütün gunahliri meghpiret qilinip, xuddi anidin tughulghan waqtidikidek pak bolidu. Bu künde- erefatta bolalmisimu - roza tutqan kishining ikki yilliq gunahi kechürüm qilinidu. Qur'an kerim qedir kéchiside chüshüshke bashlighan bolup, erefat

künide tamamlan'ghan. Erefat küni bolsa musulmanlarning eng büyük bayram künidur. Qur'an kerim mushundaq ikki bayramning birleshken künide nazil bolghachqa, bu kün bayram üstige bayram bolghan eng shereplik we qimmatlik bir kündur. Bu künni qedirlesh herqandaq musulmanning burchidur.

2) zulhejje iyining deslepqi toqquz künide roza tutushmu peziliti yuqiri emeller qatarigha kiridu. Peyghember sellellahu eleyhi wesellemning bezi ayalliri mundaq dégen: peyghember sellellahu eleyhi wesellem zulhejje éyida toqquz kün, ashura küni we her ayda üç kün, yeni her ayning birinchi döshenbisi we ikki peyshenbisi roza tutatti. (nesai: 2417)

ibni abbas reziyellahu enhuma mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem: mushu künlerde (yeni zulhejje éyining ewelqi on künide) qilin'ghan emeldin ewzel emel yoq, dédi. Sahabiler: jihadmu shundaqmu ? Dep sorighanidi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: jihadmu shundaq. Peqet jénini, mélini jihadqa atighan we héchnémisi qaytmighan (yeni shehid bolghan) kishila uning sirtida, dédi. (buxari: 969)

3) ashura küning rozisi. Ashura- qemeriye ayliridin muherrem ayning 10- küni bolup, peyghember eleyhissalam bu künde roza tutatti we bashqilarnimu tutushqa teshebbus qilatti.

Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: alle taaladin ashura küni roza tutquchining ilgiriki bir yilliq gunahini epu qilishini ümid qilimen dédi. (tirmizi: 752)

ashura künide roza tutmaqchi bolghan kishining bukün'ge aldidin yaki keynidin birer künni qoshup tutushi sünnettur. Bu, islamiy rozini ehli kitablarning rozisidin perqlendürüş üçün idi. Chünki yehudilar ashura künidila bir kün roza tutidu. Musulmanlar ashura künide roza tutmaqchi bolsa, muherremning 9-10- künliri yaki 10- 11-künliri ikki kün tutidu. Shunga ashura künide roza tutqan adem musa we muhemmed eleyhissalamlarning sünnetlirige emel qilghan bolup, köp sawabqa érishidu.

4) düshenbe we peyshenbe künlirining rozisi. Düshenbe künlüki bolsa, peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyhissalamning dunyagha kelgen küni, bu, pütün insaniyet üçün mubarek kündur. Shunga peyghember eleyhissalam allah taalagha shükür izhar qilish yüzisidin bu künde roza tutushni adet qilghan we bashqilarnimu tutushqa teshebbus qilghan. Aishe reziyellahu enha mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem peyshenbe we düshenbe künliri roza tutushqa bekmu tirishatti. (nesai: 2360)

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: emeller peyshenbe we düshenbe künliri alle taalagha kötürülidu. Men emellirimning rozidar halitimde kötürülüşini yaxshi körimen. (tirmizi: 747)

yene bir riwayette mundaq déyilgen: peyghember sellellahu eleyhi wesellemdin düshenbe küni roza tutush toghruluq soralganidi: u, men tugulghan, peyghemberlikke teyinlen'gen yaki manga qur'an chüshürülgen kündur, dédi. (muslim: 1162)

peyghember eleyhissalam bu hediste, dūshenbe künide roza tutushining ghayisini we sewebini ochuqlap, bu kün özining dunyagha kelgen we wehining bashlan'ghan künini ikenlikini bayan qilghan.

5) her aydin üç kün roza tutush. Her aydin üç kün roza tutush sünnettur. Peyghember eleyhissalam shundaq qilatti. Bu, yil boyi roza tutqan'gha oxshash sawab bolidighan emeldur. Ibni milhan qeysi dadisining mundaq dégenlikini riwayet qilidu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem bizni tolun ayliq künlerde, yeni her ayning 13, 14 we 15 künleri roza tutushqa buyrup: shu künlerde roza tutush yil boyi roza tutqan'gha barawerdur deytti. (ebu dawud: 2449) her aydin üç kün nepli roza tutqan ademning yil boyi üzmestin roza tutqan'gha oxshash sawabqa érishidighanliqi bir heqiqettur.

6) shewwal aydin alte kün roza tutush. Shewwal- qemeriye ayliridin 10- ayning ismi. Bu, ramizandin kéyinki ay. Buayda 6 kün roza tutush sünnettur. Meyli arqa- arqidin ulap tutsun, meyli parche- parche tutsun, shewwal éyi ichide 6 kün roza tutush sawabliqtur. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki ramizan rozisini tutup bolup, arqisidin shewwal éyida alte kün roza tutsa, u, yil boyi roza tutqandek sawabqa érishidu. (ebu dawud: 2433)

7) bir kün roza tutup, bir kün ara bérish. Nepli rozilarni bir kün tutup, bir kün ara bérish sünnettur. Peyghember eleyhissalam sahabilirini yil boyi roza tutushtin men'i qilghan

8) sheban éyining rozisi. Ramizan éyining rozisidin qalsa eng peziletlik roza sheban éyining rozisidur. Chünki bu ay bendilerning bir yilliq emelliri allah taalagha körsitilidighan alahide ehmiyetlik aydur. Abdullah ibni ebu qeyis aishe reziyellahu enhaning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem neple roza üçün sheban éyini eng yaxshi köretti we sheban éyida tutqan rozisini ramizan éyigha ulaytti. (ebu dawud: 2431)

636. Sual: haram qilin'ghan roza

islam sheriti töwendiki künlerde roza tutushni haram (yeni men'i) qilghan:

1)roza héytning birinchi künini roza tutush haramdur. Chünki bu kün ramizanning sharapiti bilen allah taalaning musulmanlarga bayram qilip belgilep bergen künidur. Bu künde allah taalaning belgilep bergen ziyapitini qobul qilip, kengtasha yep, ichip we küngül échip allah taalagha shükür ada qilish lazim. Bu künde roza tutqan adem gunahkar bolidu.

2) qurban héytining birinchi künidin 4- künigichilik bolghan héyt künliride roza tutush haramdur. Pütün islam fiqhishunas alimliri roza we qurban héytlirida roza tutushning jaiz emeslikide ittipaqtur

637. Sual: mekruh bolidighan roza

1) ashura künide roza tutmaqchi bolghan kishining, ashura künini yalghuz tutushi mekruhtur. Sünnet uning aldidin yaki keynidin bir künni qoshup tutushtur. Peyghember

eleyhissalamning bu heqtiki hedisi yoqirida ötti.

2) nepli üçün roza tutmaqchi bolghan kishining jüme künila ayrip bu künde roza tutushi mekruhtur. Jüme küni musulmanlarning heptilik bayram küni. Islam dini yalghuz bu kündila nepli roza tutushni men'i qilghan. Sünnet shuki, jüme künide roza tutmaqchi bolghan kishi uning aldidin yaki keynidin birer künni qoshup tutushi lazim.

3) shenbe künni ayrip roza tutush mekruhtur. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: shenbe künliri alle perz qilghan rozidin bashqa neple roza tutmanglar. Eger birersinglar yégüdek bir nerse tapalmisa, üzümning posti yaki derexning notisini bolsimu chayniwetsun (yeni shu arqiliq shenbe küni neple roza tutmisun). (tirmizi: 744)

shenbe künlükte roza tutushning men'i qilinishing sewebi shuki, shenbe künlük yehudilarning bayram künidur. Musulmanlarning ular bayram qilghan künlerde bayram qilishi, ular ulughlighan künlerni ulughlishi toghra emes. Belki biz ulargha héchbir ishta oxshimasliqqa buyrulghan. Ashura künide bir kün roza tutushning men'i qilinishing hékmitimu bu sewebtin idi.

4) shek künide roza tutush mekruhtur. Peyghember uningdin men'i qilghan. Shek küni-kishiler uni sheban éyining axirqi künimu yaki ramizanning birinchi künimu dep shek qilip qalidighan kün bolup, bu künde roza tutushning men'i qilinishi kishilerning ramizan rozisining sanini uzartiwalmasliqi üçün idi. Eger dinimiz bundaq hushyarliq bilen ish körmigen bolsa idi, kishiler shek künni ramizan'gha qoshup, rozining sanini 30 kündin ashuruwalghan bolar idi. Chünki burunqi samawiy dinlarmu shu sewebtin öz eslini yoqatqan. Biz ay körsek roza tutushqa, eger ay körmisek roza tutmasliqqa buyrulduq.

5) iptarsiz ulap roza tutush mekruhtur. Eger bu ish roza tutquchining ten saqliqigha ziyani yetküzse haramdur. Ulap roza tutush - roza tutup iptar bolghandimu - éghiz achmastin yaki sohurluq yémestin etisi axshamghiche rozisini dawam qildurush démektur. Bundaq qilish ten saqliqigha ziyaliq bulushtin awwal dinimizning körsetmisige xilaptur. Chünki islam dini asanliqni terghip qilidu. Özini béhüde qiynighanliq ibadetke yatmaydu. Belki ibadet dinimizning körsetmilirige raye qilish bilen qilinidu. Peyghemberler ulap roza tutatti. Chünki ular taqet qilalaytti. Peyghember eleyhissalam özi ulap roza tutqan waqitlirida sahabilarning bundaq qilishini men'i qilatti.

638. Sual: nepliy rozilar

nepliy(ixtiyariy) rozilarni tutushning belgilik waqitliri yoqtur. Roza tutush haram we mekruh bolghan künlerning sirtida, yilning qaysi bir künliride nepli rozisini tutush jaizdur. Nepli ibadetler allah taalagha yéqinlishish we bu arqiliq uning rehmitidin behrimen bolush meqsitide qilinidighan ixtiyariy ibadettur. Nepli ibadetlerning sawabi köptur.

Beshinchi bap. Ramizandiki peziletlik waqitlar

hem emeller

639. Sual: ramizan éyi ibadet we qur'an tilawet qilish éyidur

musulman kishi ramizan éyini qur'an tilawet qilish, ibadetlerni eng yaxshi shekilde orunlash we dini bilimlerni köplep öginish üçün, özlirige bir dini medrise hésablashi lazim. Chünki ramizan éyi qur'an kerim nazil bolushqa bashlighan we ming aydin yaxshi bolghan qedir kéchisini öz ichige alghan bir ay bolghanliqtin, bu ay ibadetke bérilish, qur'an kerim tilawet qilish we hertürlük dini bilimlerni tehsil qilish éyidur. Bu ayda qilghan yaxshiliqlargha nechche hesse artuq sawab bérilidu. Chünki ramizan éyi ichidiki qedir kéchisi sawabta we pezilette ming aydin yaxshi bolghan iken, bu ayda qilin'ghan bir yaxshiliqning ming hesse bolup yézilishi tebiyydur.

Qur'an kerim oqush, ibadetlerni waqtida orunlash we diniy bilimlerni üginish hemme waqitta teleb qilinidighan muhim emellerdur. Emma ramizan éyida bu emellerni téximu köp, téximu toluq orunlash alahide jiddiy teleb qilinidu. Chünki ramizan éyi axiretlik üçün mol husulning peytidur. Xuddi peyghember eleyhissalam epsuslinish bilen éytqandek, mushundaq bir ulugh ayni ghenimet bilip, allah taalaning rehmitini izdimigen, netijide uningdin mehrum qalghan kishidinmu bexitsizrek birsi yoqtur!

640. Sual: ramizan éyida jibrilning peyghember eleyhissalamgha telim bérishi

her ramizan éyida jibril peyghember eleyhissalamgha telim béretti we qur'an kerimni uninggha oqutup bashtin axir bir qétim tingshaytti. Peyghember eleyhissalamning wapatidin aldinqi ramizanda jibril uninggha qur'an kerimni ikki qétim oqutup tingshighan.

641. Sual: ramizanning axirqi on künide ibadet qilishning peziliti

peyghember eleyhissalam bashqa künlerge nisbeten, ramizan aylirida ibadetke qattiq bériletti we bashqilarnimu shundaq qilishqa teshebbus qilatti. Xususen ramizanning axirqi onida ibadetke qattiq bérilishke we qedir kéchisini tépishqa buyruytti. Özimu bu künlerde ibadet üçün özini unutatti.

Aishe reziyellahu enha mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem ramizanning axirqi oni kirse, kéchiche ibadet qilatti, ailisini (tehejjud üçün) oyghitatti we nahayiti jiddi qaraytti hem ishtan béghini ching baghlaytti (yeni ayallirigha yéqinchiliq qilmaytti). (muslim: 1174)

642. Sual: qedir kéchisining peziletliri

allah taala qedir kéchisini ulugh qilip, uni ramizanning bashqa kéchiliridin alahide shereplik we xeyrlik qilip belgilidi. Chünki bu kéche qur'an kerimning nuri tunji qétim yersharida parlashqa bashlighan bir kéche idi. Peyghember eleyhissalam bu kéchining ramizanning axirqi on künidiki taq kéchilerning biride bolidighanliqidin xewer bergen we

bu kéchini tépish üçün ramizanning axirqi onida uxlamay ibadet qilishqa teshebbus qilghan hem özimu shundaq qilghan. Chünki bu kéchide qilin'ghan emel- ibadetler pezilette we sawabta ming ayliq emel- ibadettin artuqtur. Allah taala qur'an kerimde: " qedir kéchisi (pezilet we sawabta) ming aydin artuqtur " deydu (qedir sürisi 3- ayet). Démek, qedir kéchisi ming aygha teng bolghan iken, u bir insanning ömridin 83 yilgha teng bolghan bolidu. Eger bir insan 83 yil hemishe ibadet bilen meshghul bolghan teqdirdimu, birimizning qedir kéchisini ibadet bilen ötküzginimizning sawabi allah taalaning dergahida 83 yilliq ibadettin ewzeldur, elwette.

Shubhésizki, qur'an kerimning parlaq nuri isaniyetning qelblirige nur chéchishqa bashlighan bu kéche, bashqa herqandaq kéchilerdin ulugh we sherepliktur. Héchqandaq kéche uninggha teng bolalmaydu. Lékin shuni yaxshi bilish kérekki, herqandaq ulugh aynig, herqandaq ulugh kün yaki kéchining we herqandaq ulugh saetning ulughliqi we yaxshiliqliri, peqet uning ulughliqini bilip, uni qedirlep, uningdin paydilinalighan kishiler üçündür. Emma bu kéchini qedirlimey, özining gheplet uyqusida jimiqip qalghan kishiler üçün bu kéchining bashqa kéchilerdin héchbir perqi yoqtur.

643. Sual: qedir kéchisi islam millitige bérilgen imtiyazdur

imam xettabiy qedir kéchisining allah taala teripidin islam millitige mexsus ata qilin'ghan bir katta imtiyaz ikenlikige pütün islam alimlirining birdek ittapaqi bolghanliqini bayan qilidu. Chünki allah taala bu kéchini qur'an kerim bilen shereplendürdi. Qur'an kerim bolsa, islam millitining eng mötüwer desturidur.

Imam malikning éytishiche, u ilim ehlidin özi ishinidighan bir kishining mundaq dégenlikini anglighaniken: peyghember sellellahu eleyhi wesellemge özidin iliriki kishilerning (dunyada yashighan) ömürliri körsitildi (yaki alle xalighanliri körsitildi). Shuning bilen, peyghember sellellahu eleyhi wesellem öz ümmitining ömrini qisqa kördi we: burunqilarning ömri uzun bolghachqa, ular (köp emel qilip) érishken ejirge méning ümmitim érishelmigüdek dep qaldi. Köp ötmey, alle taala peyghember sellellahu eleyhi wesellemge ming aydinmu ewzel bolghan qedir kéchisini berdi. (malik riwayet qilghan)

allah taala bu kéchining qaysi kéchide ikenlikini bizge melum qilmighan. Bu, kishiler shu kéchini tépish meqsiti bilen ramizan kéchilirining hemmiside ibadetke bérilsun üçün idi. Shuningdek allah taala jüme künidiki dua ijabet bolidighan saetni we qur'an kerimdiki uni oqup néme tilse bérilidighan ismul'ezemni bizge bildürmigen. Bumu kishilerning dua ijabet bolidighan saetni we ismul'ezemni tépish üçün herwaqit dua qilsun we qur'an kerim oqusun üçün idi. Eger qedir kéchisining waqti, dua ijabet bolidighan saet we ismul'ezem éniq bildürülgen bolsa idi, kishiler qedir kéchisidila ibadet qilishqa, shu saettila dua qilishqa, ismul'ezemnila oqushqa üginwélip, bashqilirigha ehmiyet bermigen bolatti.

Enes ibni malik reziyellahu enhu mundaq deydu: ramizan éyi kirgenidi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: silerge yétip kelgen mushu ayda heqiqeten bir kéche bar bolup,

u kéche ming aydinmu yaxshidur. Kimki shu kéchidin mehrum qalsa, pütün yaxshiliqtin mehrum qalghan bolidu. Yaxshiliqtin nésiwisi yoq kishila uningdin mehrum qalidu dédi. (ibni maje: 1644)

644. Sual: qedir kichisining waqti

ibni ömer reziyellahu enhuma mundaq deydu: bir türküm sahabiler chüshide qedir kéchisi ramizanning axirqi yette künide ikenlikini kördi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: silerning chüshünglarga asasen, qedir kéchisini ramizanning axirqi yettisige toghra kélidu dep qaraymen, kimki qedir kéchisige yétishni xalisa, uni ramizanning axirqi yettiside izdisun dédi. (buxari: 2015)

peyghember sellellahu eleyhi wesellem: qedir kéchisi yigirme tötinchi kéchide bolidu dégen. Ibni abbas reziyellahu enhuma: qedir kéchisini yigirme tötinchi kéchidin izdenglar, digen. (ehmed: 23373, buxari: 2022)

peyghember sellellahu eleyhi wesellem bizge: qedir kéchisi etigini quyash nursiz halette chiqidu dep uqturghan. Shuning bilen, biz u kéchini hisablap, ésimizde saqliduq. Alle taalaning nami bilen qesem qilimenki, abdullah ibni mes'ud reziyellahu enhumu uning heqiqeten ramizanning ichide ikenlikini we u kéchining yigirme yettinchi kéchisi ikenlikini bilidu. Lékin u silerning shuningghila yöliniwilip, emel ibadette susliship kétishinglardin qorqup, silerge dep bérishni xalimaptu. (tirmizi: 793)

ebu bekirning yénida qedir kéchisi tilgha élin'ghanidi, u: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemning: qedir kéchisini axirqi toqquzi yaki axirqi yettisi yaki axirqi beshi qalghanda weyaki axirqi üchi qalghanda izdenglar! Dégenlikini anglighanidim, dédi. (tirmizi: 794)

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: qedir kéchisi yigirme yettinchi yaki yigirme toqquzinchi kéchide bolidu. U kéchide malaikiler zéminda san - sanaqsiz awup kétidu. (ehmed: 10356 ; bezzar)

645. Sual: qedir kichisini tipish üçün étikapta oltursh

itikapning loghet menisi birer yerde turush, bir ishni dawamlashturush digen bolup, sherettiki menasi bolsa bir mesjidte yaki shuninggha oxshash bir yerde itikap niyiti bilen bir muddet olturush dimektur. Itikapning wajib, sünniti muekkide we musteheb türleri bar. Dil bilen qilin'ghan itikap wajib. Ramzanning axirqi on künde kirilgen itikap küchlük bir sünnet. Bashqa waqitlarda itikap niyiti bilen mesjidte qilin'ghan itikap mustehebdir. Itikapning eng qisqa mudditi imam ebu yusufning qarishiche birkün, imam muhemmedning qarishiche bir saettur. Peyghembirimiz muhemmed eleyhissalam medinige köchüp kelgendin kiyn wapatighiche her yili ramizanning axirqi on küni itikap qilatti.

646. Sual: étikapta olturghan adem qilidighan ishlar

étikapta olturghan adem étikapta olturghan muddet ichide pütün waqtini perwerdigarigha ibadet qilishqa ajritidu. Yeni u étikapta olturghan muddet ichide waqitlirini perz namazlarni kütüş, ilim öginish, allah taalani yad étish we qur'an kerim oqush sorunlirigha qatnishish we kéchiliride kéchi namazlirini oqush bilen ötküzüdu. Allah taalaétikapta olturghuchigha, u étikapta olturghan muddet ichide qedri kéchisini tépishqa nisip qilishi mumkin. Qedri kéchisi bolsa, u kéchide qilin'ghan ibadetning sawabi ichide u kéche yoq aylardin ming ay qilghan ibadetning sawabidin artuq bolidighan bir kéchidur.

647. Sual: étikapning paydisi

étikapta olturushta yene insanning dilini rahetlendiridighan nurghunlighan meniwy paydilar bar. Chünki étikapta olturghuchi étikapta dilini, nérwa tumurlirini we meniwiyyitini rahetlendiridighan bir muddetni ötküzidighan bolghachqa, insan étikapta olturghan waqtida, dili dunyaning ishliridin we ghemliridin xali turidu. Köngli dunyaning qiyinchiliqliridin yiraq bolup rahet hés qilip pütün wujudi bilen perwerdigarigha ibadet qilishqa yüzlinidu we allah taalani yad étish bilen dili aram tapidu. Dillarning allah taalani yad étish bilen aram tapidighanliqi heqqide allah taalamundaq dédi: "(tewbe qilghanlar) iman éytqanlar bolup, ularning dilliri allahni yad étish bilen aram tapidu, bilintlarki, dillar allahni yad étish bilen aram tapidu " [süre redi 28- ayet]

648 . Sual: étikapning buyrulushi

étikap qilishni deslep peyghember eleyhissalam bashlighan. U, her yili ramizanning axirqi on künide mesjidte özi yalghuz olturup étikap qilatti. Kéyin uning ayalliri, andin sahabilar étikap qilishqa bashlighan. Shundaq qilip, étikap islam dinida eng peziletlik emellerdin bolup orun alghan. Allah taala qur'an kerimde étikapni qollap, quwwetlep uning shertliri toghriliq mundaq deydu: "mesjidte étikapta olturghan chéghinglarda, (kündüzi bolsun, kéchisi bolsun) ayalliringlarga yéqinchiliq qilmanglar"(beqer sürisi 187- ayet).

Étikap allah taalaning raziliqigha érishish meqsiti bilen, pütün dunyalik ishlardin qol üzüp, mesjidte olturup türlük ibadetlerni orunlash arqiliq emelge ashidighan ibadettur.

Altinchi bap. Ramizan toghirisida mulahizilik sual.

jawaplar

649. Sual: néme üçün roza tutimiz?

Ishlarni qilghanda néme üçün shu ishlarni qilidighanliqi toghriliq sorash we ejeplinish , insan tebitide bar ishlardur. Musulmanlar allahni razi qilish üçün emel bijiridu. Ular peqet allahqa itaet qilish we uni dinigha emel qilish arqiliqla uni xushal qilalaydu. Shunglashqa, beziler: "biz néme üçün roza tutimiz?" dep sorap qélishi mumkin. Biz ulargha shundaq

jawap bérimiz.

1. Ramizan - allah taalaning bizning üstimizge orunlashturghan tapshuruqi we éniq buyruqi. Bizning allahqa boysunushtin we uni chin muhebbet bilen yaxshi körüş we uningdin qorqush arqiliq uni razi qilishtin bashqa héchqandaq tallash yolimiz yoq.

2. Ramizan éyi bashqa aylargha qarighanda kündilik hayat we insaniyet alaqlirini bashqiche retleshke köngül bölidighan alahide bir ay. Kishler ramizan éyini "roh éyi" dep adetlendi, biz uni roh we beden'ge ige insan éyi dep süpetleyimiz. Ramizan bedenning wezipilirini retke salidu, uningda ashqazan mejburi rahet tapidu, shehwet kontrol qilinidu, u ikkisi ramizandin bashqa waqitta bedenning köpligen charchashlirini peyda qilidighan kirish éghizidur.

3. Allah taala ramizanni yolgha qoydi, ramizanda tang atqandin tartip namaz sham bolghuche tamaqtin cheklinimiz. Ghiza shehwetni kücheytidu we yol échip béridu, biz shehwetni küchlendüridighan éghizlarning peqet éghiz we ghiza emeslikini chüshinishimiz lazim. Belki qulaq, köz, söz we xiyalmu shehwetni kücheytish éghizliridur. Ramizanda sheytanlar baghlinidu, qisiqisi shehwetning yolliri tariyidu.

4. Ramizan özini tutuwilish we qaide prinsipqa könüşning emeli meshiqi, resulullah ramizan éyida ayalini söyüp qoyatti, kim özige ige bolalisa shundaq qilsun, uningdin ashurwetmisun, bolmisa uningghimu yéqinlashmisun! Ramizan kündüzide er-ayalliq munasiwitini ötküzüşning jazasi üçün qaza qilish we pidiye tölesh lazim bolidu, yaman yéri shuki u ish ramizan pelsepisining tengpunglashturush meshiq programmisini buziwitip qalidu. Ramizan kichilliride er-ayalliq alaqisidin cheklinish telep qilinmaydu, u allah halal qilghan ish. Bir ishni qilish yaki qilmasliq allahning permanigha asasen bolidu. Itaet insanni boysundurushi, insan itaetke munasip ishni qilishi, munasip bolmighinni qilmasliqi lazim. Islam dini roh bilen beden yaki madda bilen meniwiyyet arsida toqunush bar dep qarimaydu, islam dini her ikki terep allah terpidin yartilghan, bir birini toluqlaydu, toluqlash u ikkisi arsida telep qiliniwatqan alaqe. Buning ölchimi: "bediningning heqqi bar, ailengning heqqi bar, perwerdigaringning heqqi bar, her bir heq igisining heqqini öz igsige bergin" ramizan heq-hoquqlarni öz igsige tapshurush we ishlarni öz ölchimige qayturushning munasip peyti.. Ramizan: séning bedining bar, bu bedenning hoquq we telepliri bar, shundaqla u bedenning mejburiyetliri we mes'uliyetliri bar deydu. Ramizan beden we uning righbiti bilen chékidin ashurwetmestin yaki kimeytip qoymastin muamile qilish üçün programma belgilep béridu. U insanning shehwitige ige bolishi üçün köndürüshtur.

5. Ramizanda insanning iradisi ghelbe qilidu we ishlarni kontrol qilishqa qudriti éship baridu, u ishenchisini yoqtip qoyghanlar üçün özige ishenche peyda qilish peydidur. Süxenchilik, chéqimchilik, tamaka we shehwet qatarliqlarni cheklep boysundurup uning xumarigha chidap taqet qilip irade yitldüridu. Bular hemmisi bir biri bilen bir tutash nerse,

ramizan uning hemmisi bilen muamile qilidu, köngül righbetlirige ariliship uni retke salidu, iradini kücheytidu, qudretni ashuridu we ishenchini qayturup kilidu. Ramizan roh üçün kengri meydan hazirlap béridu, ramizan jinsi alaqe amilini retke sélip tengpunglashturidu we normallashturidu. Islam ümmiti qur'an kerimning rehmisidin meydan'gha chiqti, qur'an kerimning süriliri we ayetliri bu ümmetni tughdi we bashqa milletlerge sélishturghanda alahide birlik ümmiti qilip yétishtürüp chiqti. Qur'an kerim arqiliq eqide birliki ümmetni birleshtürdi. Qur'an kerim sheret birliki arqiliq ümmetni yiltizi mesililer, prinsip, qimmet qarash, qanun pelsepisi, qanun rohi we özgirishchan mesililerdiki köz qarashning oxshashmasliqini étirap qilish terepliride birleshtürdi. Qur'an kerim ümmetning birliki toghriluq toxtilip, islam ümmiti xelqiliri, qelibliri, renggi we tili türlük bolishigha qarimay birlikni perz qildi.

6. Qur'an kerimde silam ümmitining medeniyitini shekillendürgen özgermes qimmet qarashlar kengri bayan qilindi. Eqide, sheret, ümmet we medeniyet birliki üçün islam diyarliri birleshti. Tili, qebilisi, irqi we renggi qandaq bolishidin qet'i nezer islam wetini nami bilen tonuldi. Islam wetini birlik ichide bir biridin perqilinip turidu.

7. Qur'an kerim ramizan éyida chüshüshke bashlidi, miladiye610-yili ramizan éyining axirqi taq qedri kichilirining birsida qur'an kerimning nuri chaqnidi: biz qur'anni heqiqeten shebi qedride nazil qilduq qedr sürisi, 1-ayet.

8. Mubarek qedr kichisi bilen shereplik bu ay qur'an kerimning nur chéchishi bilen silamning tötinchi muhim asaslirining birsi bolghan ramizan perzi bilen bir waqitqa toghra keldi. Ramizan tutush perzini ramizan éyida ada qilghanliq, silam ümmitining bayrimi bolghan, qur'an kerimning chüshkenligini tebrikligentur.

9. Islamda, rejab, zulqede, zulhejje we muherremdin ibaret töt ay urush qilish haram qilin'ghan, tinichliq ayliri bolup urush qilish toghra bolmaydu. Shundaqtimu ramizan éyi bu töt ayni qatarigha kirmismu pezilet we artuqchiliq jehette bu töt ayni bésip chüshidu.

10. Qur'an kerimdiki"oqu" sürisining chüshishi qedri kichiside bashlandi, bu, kündüzning muqeddimesi bolghan, tangning yorushi idi, islam ümmiti mushu kündüzde tughuldi. Islam ümmitining ramizan éyida tughulghanliqi bu ayni alahide tebrikleshning sewebidur.

650. Sual: ramizan irade we wijdanni küchlendüridu

ruza, ikki dunya bext saaditining en'güshteri, insaniyet alimining ilahiy desturi qur'an kerim nazil bolghan mubarek ramizan éyidiki subhidin taki qoyash patqan'gha qeder yiyish, ichish, jinsi munasiwet qatarliqlardin özini tartishni teleb qilidighan olugh ibadet. Bu ibadet ademni gerche qiyapet (tashqi korünüş) jehettin anche qayil qilalmismu, uning mahiyiti, heqéqiti sheksiz musbet ibadettur. Insan allahqa yéqinlishish niyitide köngli tartqan, hawayi- hewesliri heydekchilik qilghan nurghun ishlardin qolini yighidu, nefsini kontirol qilidu. Buninggha oxshash mustehkem iradige munasiwetlik rohiy xususiyetke ige emelning heqning dergahida meqbulluqi, heqiqetning mizanida wezni bar- elwette.

Allah bizge ruzini ramizan éyida chongqur sirlar, yüksek ghayiler bilen perz qildi. Ulardin bizning bilidighanlirimizmu bilmeydighanlirimizmu, zamanlar sethisiye bayqalghanlirimu ta hazirghiche bayqalmighanlirimu hem bar. Bu yerdiki bizning mes'uliyitimiz we mejburiyitimiz shuningdin ibaretki achliq, ussuzluq we cheklinish arqiliq ada qilinidighan bu ibadetning perde arqisidiki allah orunlashturghan hékmet we sirlar heqqide oylash we tepekkür qilish, uning sirini kishlarning aditi, xahishi we hawayi- hewslirige béqip emes allah buyrughandek ada qilip, ruzidiki sirlar we hozur halawetlerni bayqishimiz lazim.

Ruza rohani küchlendüridu. Allah talaa insanni hawayi-hewesilirining sultanliridin azat qilish, rohini jeset qamaqxanisiyin boshitish üçün ruzini perz qildi. İnsan u arqiliq yaman ish, yaman sözlerdin saqlinidu, özidiki haywani tereplerni kontrol qilip guya perishtilerge oxshap kétidu. Shundaq, ruza tutqan ademning rohi yüksilip allahqa yéqinlashsa dualiri bilen asmanning ishiklirini chekkinide allah taala uning iltimasigha tileklirige asasen ishikni échip kel bendem néme tiliging bolsa éyit dise ejeb emes.

Ruzining yene bir alahidiligi shuki, u insanni mustehkem iradige, heqiqi sebirge adetlendüridu. Ruzidar, aldida taamliri turup qorsiqini ach quyidu. Qolida muzdek soghuq süyi turup ussap qalidu. Yénida qarap turghan ayaligha yéqinchilik qilmaydu, u yerde allahdin bashqa nazaretchi, imandin, wijdandin bashqa hakim, angliq küchlük iradidin bashqa tayanch yoq. Oxshash ehwal her küni 15 saet etrapida, her yili 29 yaki 30 kün tekrarlinidu. Quéni qandaq mektep insan iradisini we sebir telimatini islam dinimiz teripidin ramizanda barliq musulmanlarga ramizanda, mejburi bashqa chaghlarda ixtiyari, échilidighan ruzi mektiwidek élip baralaydu.

İnsan ruza arqiliq allahning németilirini tonuydu: bumu ruzining bir hikmiti. Allahning németliri insanning etirapida hemishe izchil mewjut bolsa uning nimetke bolghan hés tuyghusi azlap baridu. Çünkü német yoq chaghda andin bilinidu, qedri ötülidu. Çünkü tatliqning qimmiti achchiqni tétighanda bilinidu. Guya kündüzning qedrini qarangghu chüshkende andin bilidu.

Ruzining ijtimai sirliridin béri, péqir kembeghellerning ach qalghan künliri, qiyinchiliqrini, balaghet- pasahetsiz, natiq xatibsiz, emili tejribiler arqiliq ruzidargha eslitidu. Achliqning azawini, ussuzluqning derdini tétip körmigen ashqazanning ahi, üçeylarning nale peryadi, ruza tutqan ademning éngidiki hemme mendek yashaydighu dégen xata qarashlirigha jimjit reddiye qayturidu. Shuning üçün ular (kembegheller) ning mewjutliqigha ularning qiyinchiliqlirigha sukut ichide qarap turmaydu. Derd - azabliirigha teselli béridu, yadrem qilidu, ularning özining turmushini yaxshilishi, islah qilishi üçün köplep küch chiqiridu.

651. Sual: namaz oqumaydighan kishi roza tutsa meqbul bolamdu?

Sheksizki musulman kishi islam perz qilghan namaz, roza, zakat we hej qatarliq ibadetlerni özrisiz qilmay qalsa bolmaydu, chünki bu ibadetler islamning asasliridur, qilmasliqqa özrisi yoq turup bu perzlarning birini qilmighan kishini bezi alimlar pasiq dése bezi alimlar kapir depmu höküm qilghan, namaz bolsa islamdiki eng muhim perz, namazgha sel qarap hurunluq qilip oqumighan kishi allah we uning peyghembirige tanmighan halette bolsa eng küchlük we ortahal qarashqa asasen pasiq hésablinip özini allahning azabigha duchar qilghan bolidu.

Namaz oqumighan kishini bezi alimlar kapir dep qarighachqa ularning neziride uning tutqan rozisi paydisiz we meqbul emes. Emma küpchilik alimlarning qarishida uning iklas bilen tutqan rozisi toghra we meqbul bolidu, chünki namaz qatarliq yuqiriqi besh perzning her biri öz aldigha ayrim musteqil perz bolup kimki ularning héchbirini ada qilmisa uning iymani quruq dawadin bashqa nerse emes, kimki uning birini qilip birini qilmisa qilmighinigha chaghliq islam اساسini tiklimigen bolidu, qilghan perz bilen burchini ada qilghan bolidu, lékin birini qilip birini qilmighan ehwalda iymani ajiz, sus we diyaniti kemtuk pasiq bolghan bolidu.

Namaz rozigha qarighanda bekraq ehmiyetlik bolghachqa namaz oqumay roza tutqan kishi eng muhim ibadetni tashlap qoyup uningdin töwenrek ibadetni qilghan bolidu, bundaq kishiler köpinche jem'iyette roza tutush milliy adet bolup qalghachqa roza tutidu, allahqa iklas qilip roza tutidighan kishi elbette rozidin muhimraq bolghan namaznimu oquydu, emma roza bilen namazning ehmiyet jehette perqini bilmey islam körsetmiliridin toluq xewerdar bolalmighan kishi üçün éytqanda rozini iklas bilen tutsa allah qobul qilidu, undaq kishilerge namazning ehmiyitini chüshendürüş kérek.

Herhalda allah taala kishining qilghan yaxshi emellirini bikar qiliwetmeydu, qanchilik yaxshi emel qilghan bolsa allah uninggha shunchilik ejir we sawab béridu, ada qilmighan perzler üçün gunahkar bolidu, allah taala qur'an kerimde mundaq deydu: "chong-kichik barliq ishlar xatirilen'gendur" [elqemer sürisi 53-ayet.] " kimki zerrichilik yaxshi ish qilidiken, uning mukapatini köridu, kimki zerrichilik yaman ish qilidiken, uning jazasini tartidu" [zelzele sürisi 7-8-ayetler.]

652. Sual: iftarning waqti

iftar dégen éghiz échish dégenlik bolup roza tutqan kishining iftar qilish waqti kün pétish bilen kiridu. Bu kün pétish bilen iftar qilsa bolidighanliqini bildüridu, barliq musulmanlar kün pétish bilen iftar waqti kiridu dep qarighan.

Adette bu namaz shamning waqtining kirgenlikini bildüridu, shunga köpinche jaylarda namaz shamning ezini iftar waqtining bolghanliqidin dérek béridu. Muezzin ezan oqushta kéchikip qalghan teqdirde yaki mesjid yoq jaylarda yaki ezan anglanmaydighan jaylarda kün patqan iken iftar qilsa bolidu. Kün patqanliqini özi közi bilen körsimu bolidu, yaki bashqa ishenchlik birining xewirige tayansimu bolidu yaki saet we kalindardek bashqa

alametlerge asasen kün patti dep köngli xatirjem bolsa bolidu.

653. Sual: sohurluqning waqti we qaidilri

sohurluq dégen söz seher dégen sözdin kelgen bolup kéchining axirida tang étishtin ilgiri seher waqtida yéyilidighan yémekning ismidur. Eslide sehurluq köp bolsun yaki az bolsun yémek bolidu, héch bolmighanda birer yutum su bolsimu sehurluq hésablinidu. Sehurluq yéyish barliq alimlarning neziride wajib emes musteheb we sünnet bolup sehurluq yémigen kishi gunahkar bolmaydu, lékin uning pezli köp. Sehurluqning beriketliri shuki: sehurluq allahning taitini bija keltürüş we allahning taitini ada qilalishi üçün bolghachqa sawabqa érishtüridu, sehurluq küch bolghachqa uni yégen kishi roza tutushtin zérikip qalmaydu, sehurluq yémigen kishi qiynilip qélip asanla roza tutushni we bashqa ibadetlerni qilishni éghir köridighan bolup qalidu, sehurluq yégen kishi dua we istighpar waqti bolghan seherde oyghinidu we bu qimmetlik waqitni qoldin ketküzüp qoymaydu, sohurluqqa qopqan kishi bamdats namizini jamaet bilen oqush pursitige érishidu, shunga ramizanda bamdats namizida jamaet adettin tashqiri köpiyip kétidu.

Yene sehurluq qilish yehud, nasalargha xilap ish qilishtur. Sohurluqning waqti kéchining yérimidin bashlinip tang atqiche bolidu. Lékin sohurluqni mumkin qeder axirqi waqtighiche kéchiktürüş barliq alimlarning qarishida sünnet we musteheb bolup arqigha kéchiktürgende achliq we qiynilish mudditi aziyidu. Démek: sohurluqning waqti kéche yérimidin bashlap taki ezan oqulghan'gha qeder bolidu.

Sohurluqni ezan oqulushtin yérim yaki bir saet burun toxtatsimu bolidu, ezan oqulghanda toxtatsimu bolidu. Tamaq yewatqanda ezan oqulghan bolsa tamiqini yewélip andin toxtisa bolidu. Esri saadettiki nurghun sahabe we tabiynlarmu tang étishqa yéqin sohurluq yéyish heqqide kengchillik qilghan. Shunga sohurluqni tang étishtin bek burun toxtitish kérek dewalghanlar yaki ramizan künliride ezanni burunraq oquwalidighanlar peyghember eleyhissalamning körsetmisige zit ish qilghan bolidu.

Shuni tekitlesh kérekki islam dinimiz kengchillik we qolayliq dinidur, ibadetlerde qolayliq bolsa dawamlashidu, uni öz normisidin qiyinlashturiwétish yaki tesleshturiwétish üzülp qélisighila seweb bolupla qalmastin belki téxi allahning dinigha qoshumche bir nerse kirgüziwalghanliq dairisige kiridu.

654. Sual: kisel kishi qachan éghiz achsa bolidu?

Kisel kishi ramizanda-kötürelmigidek qiynilish yaki musheqqet hés qilsa yaki kisilining küchiyip kétishidin ensirise éghizi ochuq yürse durus bolidu. Kisel küchiyip kétemdu yaki ramizan kiselge anche tesir körsetmemdu? Buni ishenchilik doxturdin sorash yaki özi bilse özi bir nerse diyishi kérek.

Kisel ademning yuqiriqidek ehwallarda ramizan tutishi mekroh bolidu, yeni éghiz achsa sawab bolidu, ramizan tutsa gunah bolmaydu.

Kisel turup ramizan tutush seweblik kisili bek éghirliship ketse yaki ölümge yéqinlaship qalsa gunahkar bolidu, shuning üçün kisel kishi yuqirqidek sharaitta ramizan tutmasliqi lazim.

655. Sual: kiselning ramizini buzudighan we buzmaydighan ishlar

bir nersining ademning ichige-yimeklik yaki dora bolsun- qesten kirishi ramizanni buziwitidu. Lékin ademning ichi dégen bu atalghuni tonushturushta alimlarning türlük qarishi bar. Beziler: u peqetla hezim qilish orgini, chünki u yimek we ichmekning orunlishish orni dep qaridi. Hezim qilish orgini yaki üskini galdin tartip arqa dewazighiche bolidu. Emma südük yoli we ayallarning aldi ewret yolini beziler ichige tewe dise, yene beziler u ichige tewe emes dep qaridi.

Burun, qulaq, éghizning ichi we köz ichining qataridin emes, u peqet kirish éghizlidir. Kisel kishi sharaiti, ehwalı we imkaniyitige qarap, qaysi köz qarashqa köngli toxtisa, shu köz qarashlarning qaysini alsa boliwiridu. Chünki hemmisi ishenchilik alimlarning köz qarishi bolup, ular islam hökümlirini chüshünüş we kishlerge chüshendürüş üçün ömrini serp qilghanlardur.

1.arqa yol téléskopi, arqa yol dorisi, arqa yol hokuli we shuninggha oxshash nersiler: yuqiriqi nersilerning hemmisi ramizanni buzidu. Chünki u ademning ichige kiridu. Arqa yol hokuli ashqazan yaki üçeyge yetse andin buzulidu, bolmisa buzulmaydu dégen köz qarashmu bar.

2.doxtur kisel dawalash arliqida arqa yolgha qolini toluq kirküzgen bolsa ramizan buzulidu, bolmisa buzulmaydu.

3.ayallarning aldi ewret ezasini dawalash üçün istimal qilinidighan téléskop we aldi eza doriliri we shuninggha oxshash nersilerning hemmisi ramizanni buzidu, chünki u ademning ichige kiridu. Shundaqla doxtur ayallarning aldi ezasini dawalash üçün barmiqini ishletken bolsa yenila ramizan buzulidu.

4.kiselni ghizalandurush üçün üçey we ashqazan téléskopliri istimal qilin'ghan bolsa ramizan buzulidu.

5.eger téléskop saymanliri üçey arqiliq kirküzülse ramizan buzulidu, chünki u ademning ichige kiridu. Eger qorsaqlarning tirisi arqiliq kirküzülse ramizan buzulmaydu, chünki u ademning ichige kirmeydu.

6.kökrek téléskopi ramizanni buzmaydu, chünki burundin hawa yoligha kiridu.

7.gal, qolaq, köz, tiz we shuninggha oxshash hezim qilish orginigha kirmeydighan ezalar üçün istimal qilinidighan téléskoplarning hemmisi ramizanni buzmaydu.

8.boyar, moskol we tirining astidin urulidighan hokullar ramizanni buzmaydu, chünki ichige kirmeydu. Beziler buzidu dep qaraydu.

9. Tekshürüş üçün qan élish, jarahet qanliri we shuninggha oxshash nersilerning hemmisi ramizanni buzmaydu.

10.köz we qolaqqa timidighan dora, we sürmige oxshash nersiler ramizanni buzmaydu.

11.burun'gha timidighan dora we burunning qanishigha oxshash ishlar ramizanni buzmaydu. Lékin kisel burun'gha istimal qilinidighan dorini ishletkende diqqet qilishi kérek. Hajetsiz ishlitip ichige yétip qalsa ramizan buzulidu.

12.hushidin kétép tizraq hushigha kilelise ramizan buzulmaydu.

13. Pütün, qismen we orunni mes qilish: pütün mes qilish ramizanni buzmaydu, chünki mes qilish shilingkisi ademning ichige kirmeydu, belki hawa yoligha kiridu. Lékin mes qilish arliqida galning köpligen ishlepchiqarghan nersiliri éghizda topliship qalidu, ichige kiridu, ramizan buzulidu. Shuninggha asasen pütün mes qilish ramizanni buzidu we mes qilghan künni qayta tutushni lazim qilidu. Yérim mes qilish ramizanni buzmaydu, chünki u ademning ichige yetmeydu. Orunni mes qilish bular ramizanni buzmaydu.

14.Éghiz, kalpukning qanishi, dorini mezmeze qilish, chishni dawalash, éghizgha bir nerse qoyush yaki chaynash we chish chotkisi ishlitish, tükürükni yütüwitish ramizanni buzmaydu.

15.kisel sewebidin meni chühse ramizan buzulmaydu. Chünki qesten qilmidi, uning iradisidin sirt boldi. Uyqu arliqida ihtilam körüp qélish ramizanni buzmaydu, chünki umu iradisidin srt boldi.

16. Menidin bashqa ayallarning aldi jinsi ezasi ishlepchiqidighan nersiler ramizanni buzmaydu. Ayalning kisel sewebidin süyüqluq chiqip kétép qalsa yenila ramizini buzulmaydu.

17. Xun kisilige griptar bolghan ayal kishi ramizan tutiwiridu, ramizini buzulmaydu. Namaz oquwiridu, er-ayalliq alaqisini qilsa boliwiridu.

656. Sual: saq ademning ramizini buzudighan we buzmaydighan ishlar

1.hezriti ibni abbas hajet üçün tamaqning tuzini tétip baqsa durus dégen.

2. Belghem ramizanni buzmaydu, lékin qesten yütüwetken kishining ramizini buzulidu, untup qélip yütüp salghan bolsa buzulmaydu.

3. Chish arsida qalghan tamaqlar: az bolup, tükürük bilen irip ketse, yütüwitip qalsa ramizan buzulmaydu. Purchaqtin chong nerse bolsa qesten yütüwitip qalsa ramizini buzulidu.

4.bir ayalgha qarash bilen tengla meni chühse yenila ramizan buzulmaydu, chünki u qesten qilmidi, eger yat ayalgha shehwet neziri bilen tekrar-tekrar qarighan bolsa gunahkar bolidu, ramizini buzulmaydu. Emma shehwet toghrisida köp oylinip yaki mueyyen ayalgha toxtimay qarash sewebidin meni chühse ramizini buzulidu.

5.bir adem éghiz échishqa éghir mejburlansa mejburlan'ghan miqdarda yise yaki ichse ramizini buzulmaydu, lékin köp istimal qilmasliqi kérek.

6. Saqaymas kiselge griptar bolghanlar, yashan'ghan erler we yashan'ghan ayallar éghiz

ochuq yürüp pidiye berse bolidu. Yeni her küni bir miskinning qorsqini normal tamaq bilen toyghuzushi lazim.

7.chala ramizini tutalmay ölüp ketken kishining tuqqanliri uning heqqide pidiye töleydu.

8.hamildar we bala imtiwatqan ayallar éghiz ochuq yürüp qazasini qilidu yaki pidiye töleydu.

657. Sual: ata-anisi üçün ramzan tutup qoyush toghrisida

melumki roza tutush, namaz oqushqa oxshash jismaniy ibadet bolup eslide bu ibadetlerni her bir hayat kishi özi orundishi kérek. Bu sewebtin bezi alimlar rozini bir kishi bir kishining ornida tutup qoysa bolmaydu dep qarighan, yene bir qisim alimlar bolidu dep qarighan.

Birinchi qarashqa binaen her birining bir kün tutalmay qalghan rozisi üçün bir bichare miskin'ge ikki wax tamaq yégüzüp qorsiqini toyghuzsingiz bolidu.

Ikkinchi qarashqa asasen siz ata-aningizning tutalmighan rozisini ularning ornida tutsingiz bolidu. Bu qarashning delili küchlük. Köpchilik alimlar rozisini yéqin toghqini tutushi shert dep qarighan, imam buxari bashqa yat musulmanlar uning ornida rozisini tutup qoysimu bolidu dégen. Shundaqla insan özi perz hej qilip bolghan bolsa bashqa ölüp ketkenlarning ornida qilalmighan hejlirini qilip qoysa bolidu. Ulargha yene dua qilish, istighpar éytish, ulargha munasiwetlik sile rehimni qilish, wesiyetlirini orundash, qur'an oqup yaxshi emellerni qilish bilen yaxshiliq qilsingiz bolidu.

658. Sual: ramizanda sheytanlar baghlinidu dégen hadisning mezmuni néme?

Peyghember eleyhissalam hezriti ebi hureyre reziyellahu enhu riwayet qilghan bir hediste mundaq dégen: ramizan éyi kelse jennet derwaziliri échilidu, dozax derwaziliri taqilidu, sheytanlar baghlinidu imam buxari we muslim seihliride riwayet qilghan.

Bu hadisning menisi: allah taala bu ulugh ayda bendilirini yaxshi ishlarni qilishqa muyesser qilidu, netijide ular roza we tehejjudtek köp sawabliq ishlarni qilip jennetke kireleydu, shundaqla kishilerde qeyser irade we allah méni küzitidu deydighan tuyghu küchlen'gechke ular dozaxqa kirgüzidighan gunahlarni qilmaydu, démek bu peziletlik ayda sawab hessilep bérilidu, köp musulmanlar gunahlarni tashlaydu. Jennet derwaziliri échilidu, dégen sözning majaz ikenlikini körsitidighan bashqa bir hediste mundaq depmu kelgen: ramizan éyi kelse rehmet derwaziliri échilidu.

Sheytanlarning baghlinishigha kelsek bezi alimlar sheytanlarning baghlinishini heqiqet dep qarisa yene bezi alimlar bu majaz dep qarighan. Majaz dégen alimlar mundaq dégen: sheytanlarning baghlinishi ularning insanlarni azduralmasliqi, insanlarningmu ularning weswese we azdurushini qobul qilmaydighanliqi, hemde ularning insanlarni azdurushqa héch teme qilalmasliqidin majazdur, chünki ramizan éyi kirse kishiler roza tutidu, buning

bilen kishilerdiki haywaniy shehwet ajizlaydu, gunahlargha türtke bolidighan haywaniy shehwet ajizlighachqa köngülliri eynektek sap we süzük bolidu, eqilliri paydiliq we sawabliq ishlarni qilishqa gunahlarni qilmasliqqa ündeydu, netijide ular barliq yaxshi emel-ibadetlerge yüzlinip gunahlardin yüz örüydu, shunga ulargha jennet derwaziliri échilip dozax derwaziliri taqilidu, sheytan ulargha héch tesir körsitelmeydu, sheytan ulargha weswese sélishqa yéqinlashsa ulardiki iyman we taet nuri sheytanni köydürüp tashlaydu.

Sheytanlarning baghlinishini heqiqet dep qarighan bezi alimlar mundaq dégen: sheytanlarning hemmisi ramizan éyida heqiyqeten baghlinidu, shunga ular kishilerge weswese salalmaydu, yaki sheytanlarning yamanliri baghlinidu, kichik we ajizliri baghlanmaydu déyishkimu bolidu, chünki bezi hediste ramizan kelse sheytanlarning yamanliri baghlinidu déyilgen, démek bu ayda sheytanlarning hemmisi yaki yamanliri baghlan'ghanliqi üçün bashqa aylargha qarighanda bu ayda gunah ishlar az bolidu, sheytanlar baghlan'ghanliqi üçün bu ayda héchqandaq gunah sadir bolmasliqi kérek idi. Emeliyette bu aydimu gunahlar sadir bolidughu? Déyish orunsiz, chünki gunahlarning menbesi sheytanlarla emes belki pes kishiler, usal adetler we insiy sheytanlarmu gunahlargha seweb bolidu.

Buningdin shuni körüwalalaymizki peyghember eleyhissalamning hedisige heqiyqiy yaki majaziy mene bersek her ikki ehwalda bu hedis emeliyetke ziti kelmeydu, chünki yaman ishlar we gunahlar bashqa aylargha qarighanda ramizanda az sadir bolidu, bashqa aylarda emel-ibadetke yüzlenmey qalghanlarmu bu ayda namaz oqup roza tutush arqiliq allahning taitini qilishqa qolayliq tapidu, adette bashqa aylarda taet-iyadet bilen shughullan'ghanlar ramizan éyi kelse téximu köp emel-ibadet qilalaydu, qur'an oqush, tarawih namizi oqush, kéchide tehejjud oqush, xeyr-saxawet qilish ishlirini téximu köp qilalaydu, bashqa aylarda anche-munche kichik gunahlarni qilip salidighanlar bu ayda ashu kichik gunahlarnimu qilmay tashliyalaydu. Bu yerde shuni eslitip ötüş kérekki, her kishi öz ish-herikitige toluq mes'uldur, gunahlarni qilish yaki qilmasliq insanning qolidiki ish, gunahlarni insan özi tallap qilidu, nachar muhit uninggha tesir körsitidu, sheytan bolsa yamanliqni chirayliq körsitip perdazlap béridu, ündeydu, lékin uni qildurmaydu, kéyin sheytan qiyamet künide insanni tashlap bu özi qildi, gunah uningda dep özini aqlaydu, netijide toluq jawabkarliq insan üstide bolidu.

Yettinchi bölüm. Hej paaliyetlirining bayani

birinchi bap. Hej sözining uqumi we hejning islam dinidiki orni

659. Sual: hej sözining uqumi

hej dégen söz mena jehettin ulugh bir yerni meqset qilish, dégenlik bolidu. Hej dégen söz istilah jehettin melum shert sharait toluqlan'ghandin kéyin xususiy bir waqitta , xususiy bir süpet bilen allah taalaning öyige yeni kebige bérishni meqset qilish, dégenlik bolidu. Hej hijiriyening toqquzunchi yilining axirlirida perz qilin'ghan. Uning perz bolghanliqi qur'an kerim we hediste bayan qilin'ghan, shundaqla perz ikenlikige barliq ölimalar birlikke kelgendur. Allah taala hejning perzlikini bayan qilip mundaq dédi:

uningda ochuq alametler barki, maqami ibrahim shularning biri, beytullagha kirgen adem emin bolidu. Qadir bolalighan kishilarning allah üçün kebini ziyaret qilishi ulargha perz qilindi. Kimki inkar qilidiken (yeni hejni terk étidiken, ziyini özige), shübhisizki, allah ehli jahandin (yeni ularning ibaditidin) bihajettur. [al imran-97].

660. Sual: hejning peziliti

hejning peziliti heqqide nurghunlighan hadisler kelgen. Töwendiki hadisler ularning bir qismidir. Muminlarning anisi aisha reziyellahu enha peyghember sellallahu eleyhi wesellemdin: i allening peyghembiri! Jihat qilish emellerning eng ewzili dep qaraymiz, undaq bolghaniken, bizmu jihadqa chiqmaylimu? Dep sorighanidi, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: yaq, (siler üçün) eng ewzel jihat toghra rewishte qilin'ghan hejdur, dédi. (buxari: 1520)

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: hej bilen ömrini arqimu arqa qilinglar, chünki bu ikkisi (yeni hej bilen ömre) namratliqni, gunah mesiyetlerni xuddi kürek tömür, altun we kümüshlarning datlirini yoq qilghandek yoq qilidu. Meqbul bolghan hejning mukapati peqetla jennettur. (tirmizi: 810)

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki alle rizasini közlep hej qilsa, shu hejide yaman söz we gunah ishlarni qilmisa, u xuddi anisidin tughulghan kündikidek gunahlardin pak halette qaytidu. (buxari: 1521)

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: yashan'ghan er, kichik bala, ajiz insan we ayal kishining jihadi perz hej we ömredur. (nesai: 2626)

661. Sual: hejning perz bolushining shertliri

hej- hej qilish niyiti bilen mekkige bérıp, zulhejje éyida ada qilinidighan iqtisadiy hem jismani ibadettur, hemde ömride bir qétim ada qilsila bolidighan perz ibadettur. Uni ada qilishqa imkaniyet tughulghan chaghda kéchiktürmey derhal ada qilish lazim.

Birawgha hejning perz bolushining shertliri töwendikiche :

1) musulman bolush. Kapir ademge hej qilish perz emes we kapirning qilghan hejjimu toghra bolmaydu.

2) hejning perz ikenlikini bilish. Bu, kapir dölitide yashaydighan musulman üçün qoyulghan sherttur. Kapir dölitide yashaydighan musulman ademning hejning, ada qilish perz bolghan bir ibadet ikenlikini bilish üçün teqwa bir musulman ademning uninggha bu heqte xewer bergen bolishala yéterliktur. Emma islam dölitide yashighan ademge hejning

perz bolushi üçün uning hejning perz ikenlikini bilishi shert emes. Chünki islam dölitide yashighan ademdin uning sheret hökümlirini bilmey qalghanliq özrisi qobul qilinmaydu.

3) balaghetke yetken bolush. Bir insanning balaghetke yétishi hejning uninggha perz qilinishing we ada qilghan hejning üstidiki perz hejge hésab qilinishing shertidur.

4) eqil - hushi jayida bolush. Bu hejning perz bolush shertidur. Shuning üçün hej eqli hushi jayida bolmighan sarang ademge perz bolmaydu. Bir adem hej qilip bolghandin kéyin sarang bolup qalghan bolsa, uning ada qilghan heji uning üstidiki perz hejge hésab bolidu. Eger u adem kéyin sarangliqtin ongshalsa uninggha hejning qazasini qilish lazim emes.

5) hör bolush sherttur. Qulgha hej qilish perz emes. Chünki u, hejge barghudek mal mülke ige emestur.

6) hej qilishqa qadir bolushtin ibarettur. Bu, hejning toghra bolishining emes perz bolishining shertidur. Shuning üçün bir péqir adem qandaq qilsa qilip perz hej qilish niyiti bilen hej qilghan bolsa, uning qilghan heji perz hejge hésab bolidu we uning boynidiki perz hej ada bolghan bolidu.

Birawning hej qilishqa qadir bolup, uninggha hej perzning yüklinishi üçün uning hej chiqimlirigha, hejge bérip kelgüche öyide qalghan bala - chaqilirining pütün chiqimlirigha yetküdek iqtisadqa ige bolushi, ténining saq bolishi, hej yolining xatirjem we ochuq bolishi, özi hem mal - mülki ziyan'gha uchrimaydighan bolishi we qerzdar bolmasliqi sherttur !

662. Sual: hejni ada qilidighanlarda tépilis kérek bolghan shertler

bu, hejni ada qilishning perz bolushi üçün lazim bolidighan shertlerdur. Eger bir ademde bu shertler yuqirida bayan qilip ötülgen mezkur shertler bilen birlikte tépilsa, hej qilish u ademning özige perz bolidu.

1. Tenning késellerdin we hertürlük apetlerdin xali bolushi. Shuning üçün körge, olturup qalghan ademge, éghir késel kishige, yol yürelmeydighan we hejning japa musheqqetlirini kötürelmeydighan bek qéri ademge oxshash kishilerning, özlirige hej qilish perz bolmaydu. Hej, ularning mal mülkige perz bolidu. Yeni ular hejge özliri barmay hejning pütün chiqimliri bérip ornida hejge bashqilarni shu chaghda ewetidu. Yaki ölüp qalghandin kéyin özining mal mülki bilen bashqa birsining uning ornida hej qilip qoyushigha wesiyyet qilidu.

2. Yolning, özi we mal dunyasi üçün bixeter bolushi. Kimki birer zalimning yaki dushmaning yaki bulangchining özige yaki mal mülkige ziyan zexmet sélip qoyushidin endishe qilsa, hejni ada qilish uning özige perz bolmaydu. U adem özining ornida hej qilish üçün bashqa birsini ewetidu yaki u özi ölgendin kéyin birsining uning ornida hej qilip qoyushi üçün wesiyyet qalduridu. Turmige tashlan'ghan kishining we hejge bérishtin cheklen'gen kishining hökmimu yolda özige yaki mal mülkige birer ziyan zexmetning

yitishidin endishe qilghan ademning hökmige oxshash.

3. Hejge barmaqchi bolghan adem ayal kishi bolsa, u ayalning öyi bilen mekkinning arisida seperning musapisi yeni eng az 89 kilu métir yol bolsa, u ayal bilen uninggha mehrem bolalaydighan birer kishi yaki uning éri bille bérishi sherttur.

Imam shafiy allah taalauninggha rehmet qilsun! "eger ayal kishi hej qilish üçün ishenchilik bir top ayallargha qétilip barmaqchi bolsa, peqet perz hejgila mehremsiz yaki érisiz barsimu bolidu. Chünki ayal bir top ishenchilik ayallar bilen bille bolidighanliqi üçün uninggha birer yamanliq kélip qalmaydu" deydu.

4. bir ayal özi bilen bille hejge béríp bérish üçün mehrem tapqan bolsa, u ayalning érinig u ayalni perz hejge bérishtin tosush heqqi yoq. Chünki perz hejni ada qilish ernig heqqidin eladur.

5. eger ayalning mehrimi bolmisa, hejge bérish üçünla hejge baridighan bir adem bilen öylinishi toghra emes. Eger u ayal ölgen'ge qeder bir mehrem tapalmisa, ölgende unig mal mülkini chiqim qilip béríp unig namidin hej qilip qoyush üçün wesiyyet qaldurushi lazim.

6. ayal özining yurtidiki ademler hejge méngishqa teyyarliniwatqanda talaqning yaki éri ölüp ketkenning idditini tutuwatqan bolmasliqi lazim. Eger ayal iddet tutuwatqan turup yaki mehremsiz yaki érisiz hej qilghan bolsa, unig heji toghra bolidu, lékin gunahkar bolghan hésablinidu.

663. Sual: hejge bérishtin burun qilishqa tégishlik ishlar

hej yaki ömre sepirige atlanmaqchi bolghanlar töwendikilerni qilidu :

1) hej yaki ömre qilmaqchi bolghan ademning bu ibadetler bilen peqet allah taalanig raziliqigha érishishni meqset we ghaye qilishi.

2) bala-chaqilirigha sheret ehkamlirigha raye qilish, allah taala buyrighanlarni toluq orunlash we tosqanlirini terk étish heqqide wesiyyet qilishi.

3) üstide qerz bolsa tölesh, bala- chaqiliri we uruq - tughqanliri bilen razilishishi, bashqilardin élishi bolsa, bala- chaqilirigha yézip we guwahchilarni guwah qilip qaldurushi, wesiyyetliri bolsa qiliwélishi.

4) hej we ömre qilishning qaide - tertiblrini yaxshi öginish, hej qollanmisidin birni pütün sepiri boyiche özige hemrah qilishi.

5) heremge béríp kelgüchilik barliq chiqimlar üçün halal pul ishlitishi.

6) pütün sepiri ichide taziliqqa, pakizliqqa zor ehmiyyet bérishi.

Ikkinchi bap. Hejning periz, wajib, sünnetliri

664. Sual: hejning perzliri

hejning perzliri üç bolup, ular töwendikiche: hej qilishni niyyet qilip ihram baghlash.

Erefatta turush. Kebini tawap qilish.

665. Sual: hej qilishni niyet qilip ihram baghlash

éhram baghlash hejning ichige kirdi démeaktur. Éhram baghlash hejge niyet qilish bilen telbiye éytishtin terkip tapidu. Niyet bilen telbiyening ariliqi ayrilip ketmesliki lazim. Xuddi namazgha, namaz oqushqa niyet qilish bilen qolaq qéqip tekbir éytip kirgen'ge oxshash hejgimu niyet qilish bilen telbiye éytip kiridu. Allah taalani ulughlaydighan her qandaq bir duani oqush telbiyening ornida hésablinidu

666. Sual: öz waqtida kélip erafat téghida turush

erafat téghida azraq bolsimu turush hejning bir perzidur. Erafat téghida turushning waqti zulhejji éyining 9- küni, kün igilgendin tartip taki 10- künining yaki qurban héyt künining téngi atqan'gha qeder dawam qilidu. Kimki mushu muddet ichide erafat téghida azraq bolsimu turushqa ülgirelmise, u adem hej qilmighan hésablinidu.

667. Sual: kebini ziyaret tawap qilish

allah taalakebini tawap qilishqa buyrup mundaq dédi: andin ular kirlirini tazilisun (yeni éhramdin chiqqandin kéyin chachlirini, tirnaqlirini alsun), öz üstige alghan ibadetlirini ada qilsun, qedimiy beyt (yeni beytullahni) tawap qilsun [süre hej -29].

Perz ismini alghan ishlardin birersining qesten yaki sehwenlikdin terk qilinishi bilen qilghan hej békar bolidu. Yene bir yili qaytidin qilishqa toghra kélidu.

668. Sual: hejning wajibliri digen nime?

Hejning wajibliri bolsa, u wajiblar qilinmay qalghanliqi üçhün hej buzulup ketmeydighan, lékin hejning kamilliqigha noqsan yetküzüp qoyudighan kemchiliklerdur. Hejning kamilliqigha noqsan yetküzüp qoyghan kemchilik qurbanliqning shertige tushudighan bir haywanni jaza üçhün öltürüş bilen toluqlinidu.

669. Sual: hejning wajibliri

1) ihram baghlashqa belgilen'gen oru ndin ihram baghlap kélish.

Éhram baghlash üçhün belgilep bérilgen yerler- zülhüleyfe, juhpe, qirnun, zatuirqin, yelemlem. Bu yerlarning belgilinip bérilishi hedis arqiliq bolghandur.

2) safa bilen merwe arisida sei qilish méngish.

3) safa bilen merwening arisida aylanmaqchi bolghanda aylinishni safa tighi tereptin bashlash.

4) aylinishni tawaptin kiyin qilish.

5) tawap bilen aylinishni mingip qilish.

6) tawapni taharet bilen qilish.

7) tawap qilghanda uyatliq yerlerni yipish.

8) tawapni qara tashning udulidin bashlash.

9) tawapni ong tereptin bashlash.

10) tawaptin kiyin ikki reket namaz oqush.

11) ziyaret tawapini qurban héyt künlirining biride qilish. Ziyaret tawapini qilishning mudditi qurban héyt küning birinchi künidin tartip taki 10- küning küni kirip kétishke azraq qalghan'gha qeder dawam qilidu.

12) erafat téghida taki kün kirip ketkiche turush.

13) muzdelifede turush. Emma bir kéche qonush sünnet.

14) sham namizi bilen xupten namizini kéchiktirip muzdelifide oqush.

15) sheytan'gha tash étish.

16) tash itishni kichiktürmeslik.

17) bashni chüshürüş yaki chachni qisqartish.

18) birer janliq öltürüp qurbanliq qilish.

19) hejning paaliyetlirini tertip bilen qilish.

20) chachni öz waqtida , öz yiride chüshürüş.

21) wida tawipini qilish.

670. Sual: hejning wajiplirini terik qilghan kishining hökümi

wajib ismini alghan ishlardin birersi qesten yaki sehwenlikdin terk qilinsa hej buzulmaydu. Biraq bir qoy qurbanliq qilip, uning göshidin yémestin hemmisini mekkide kembeghellerge tarqitip bérish, uninggha qudrity yetmise hej künliride héyt künidin burun üç kün, yurtigha qaytqandin kéyin yette kün, jemi 10 kün roza tutush bilen noqsan toluqlinidu.

671. Sual: hejning sünnetliri

hejning mohim dep qaralghan sünnetliri töwendikiche :

1) ihram baghlashtin awwal yoyunush.

2) ihram baghlap bolup, ikki rek'et namaz oqush. " lebbeyke " duasini éytish.

3)ihramliq üçün ikki parche aq, yéngi yaki yuyulghan pakiz matériyal ishlitish.

4) mekkining sirtida olturidighan adem taq hejge yaki jup hejge éhram baghlap mekkige kelgen waqtida mekkige kélish tawapini qilish.

5) imamning zulhejji éyining yettinchi küni mekkide, toqquzunchi küni erafatta we on birinchi küni minada bolup üç yerde xutbe oqushidur.

6) zulhejji éyining sekkizinchich küni mekkidin mina téghigha chiqip kétish. Hetta besh wax namazni mina téghida oqush üçün minagha chiqidighan adem zulhejji éyining sekkizinchich küning bamedat namizidin kéyin chiqip kétidu.

7) erafat kéchisi yeni zulhejji éyining toqquzunchi küni tang yuruydighan kéche mina téghida yétish.

8) zulhejjining toqquzunchi küni kün chiqqandin kéyin minadin erafatqa méngish.

9) erafat téghida pishin namizidin ilgiri yoyunush.

10) erafattin chüshkendin keyin oninchi küni tang yuruydighan kéche muzdelifide yétish.

11) zulhejji éyning oninchi küni muzdelifidin mina téghigha kin chiqishtin ilgiri qozghulup bolush.

12) mina künlirining hemme kéchiside mina téghida yétish.

13) ihram baghlighandin bashlap taki qurban héyit küning birinchi küni sheytan'gha tunji tashni atqan'gha qeder telbiyeni köp éytish.

Üchinchi bap. Ömre hej

672. Sual: ömre qilishning hökmi we peziliti

ömre beytullahni ziyaret qilish dégen menide bolup, ömride bir qitim ömre qilish tekitlen'gen sünnettur. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: bir ömre ikkinchi ömrigiche bolghan ariliqta sadir bolghan gunahlargha kaparet bolidu, meqbul bolghan perz hejning mukapati peqetla jennettur. (buxari: 1773)

673. Sual: ömre hejning waqti

bir yilning ichining hemmiside ömre hej qilishqa bolidu. Lékin erafat küni we uningdin keyinki töt kün ichide ömre hejge éhram baghlash haramgha yéqin mekruhtur. Chünki bu künler mexsus perz hejning paaliyetliri üçün ayrilghan kündur. Ömre hejni ada qilidighan eng yaxshi waqit bolsa, ramizan éyidur.

Peyghember sellellahu eleyhi wesellem ensarilardin ummu sinan ismlik bir ayaldin: néme üçün biz bilen bille hej qilghili barmaysen? Dep soridi. U ayal: érimning su toshuydighan ikki tögisi bar idi, biride érim we uning oghli hej qilidu, yene birini (su toshup) ailimizning éhtiyajini qamdaymiz, dep jawab berdi. Shuning bilen, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: (undaq bolsa ramizanda ömre qilarsen) chünki ramizanda qilin'ghan ömrining sawabi, hejning yaki men bilen bille qilghan hejning sawabigha barawer bolidu, dédi. (muslim: 1256)

674. Sual: ömre hejning paaliyetliri

1) ömre qilishni niyet qilip, ihram baghlash.

2) kebing etrapini yette qétim aylinip tawap qilish.

3) safa bilen merweni yette qétim sei qilish.

4) axirida bashni chüshürüşh yaki chachni qisqartish.

Ömre hejge baghlinidighan éhramning hökümlirining hemmisi perz hejge baghlinidighan éhramning hökümliri bilen opmu oxshashtur.

Ömre hejde erafat téghida we muzdelifide turush, sheytan'gha tash étish, mekkige kélish we xoshlushush tawapini qilish paaliyetliri yoqtur.

Tötinchi bab. Hejning türleri

675. Sual: hejning türleri

hej üç türlik bolup, ular hej ifrad, hej temettu we hej qirandur.

676. Sual: taq hej (hej ifrad)

hej ifrad yekke hej dégen menide bolup, hej aylirida ömre qilmastin, peqet hejnla niyet qilip ihram baghlash bilen qilinidighan hejdur.

677. Sual: behriman hej (hej temettu)

hej temettu beherimen hej dégen menide bolup, hej aylirida hej bilen ömre ikkisini ayrim - ayrim éhram baghlash bilen ada qilinidighan hejdur.

Bu adem ömre hejning paaliyetirini ada qilip bolghandin kiyn ihramdin chiqip ihramsiz halette mekkide taki zulhejje iyining 8- künige qeder barliq halal nersilerdin behriman bolup turidu. Zulhejje iyining 8- küni periz hejge mekkidin ihram baghlaydu. Andin hejning barliq paaliyetirini ada qilidu.

Behriman hej qilghan ademge qurban héytning birinchi küni sheytan'gha tash étip bolghandin kéyin chéchini chüshürüp yaki qisqartip éhramdin chiqishtin ilgiri bir qoy qurbanliq qilish lazim bolidu.

678. Sual: temettu (behriman) hejning shertleri

1) ömre tawapining hemmisini yaki köp qismini hej aylirining ichide qilish lazim. Eger bir adem ömre hejini ramizan éyida qilghan we shu yili periz hej qilghan bolsa, u adem behriman hej qilghan hésablanmaydu. Eger u adem ömre hejining üç qitimliq tawapini ramizan éyida qilghan we kéyin shewwal éyi kirip qilip qalghanlirini shewwal éyida qilghan we shu yili periz hej qilghan bolsa, u adem behriman hej qilghan hésablanidu.

2) ömre hejini periz hejdin ilgiri qilish lazim. Yeni periz hejge éhram baghlashtin ilgiri ömre hejini ayaghashturup bolush lazim.

3) ömre hej bilen periz hejning paaliyetirini bir qétimliq seperde qilish lazim. Shuning üçün bir adem ömre hejning paaliyetirini qilip bolghandin kéyin wetinige qaytip kélip shu yilning özide yene tekrar periz hejge barghan bolsa, u adem behriman hej qilghan hésablanmaydu.

4) u adem éhram baghlashqa belgilep bérilgen yerlarning sirtida olturidighan we mekkini weten qilip menggü mekkide olturushni niyet qilmighan adem bolush lazim. Chünki mekkide we mezkur yerlarning ichide olturidighan adamlarning behriman hejini qilishi toghra emestur.

679. Sual: jup hej (hej qiran) ning paaliyetleri

hej qiran dégen, ulanma hej dégen menide bolup, hej bilen ömre ikkisini ada qilishni niyet qilghan halda ihram baghlap, baghligan shu ihram bilen awwal ömrini, andin periz

hejni ada qilinidighan hejdur.

1. Bu hej, hem ömre hej, hem perz hej bir éhram bilen ada qilin'ghanliqi üçün jup hej dep atilidu. Shuning üçün jup hej qilmaqchi bolghan adem éhram baghlig'hanliq üçün oqulidighan ikki reket namazdin kéyin " ellahumme inni uridul ömre welhejje feyessirhuma li we teqebbelhuma minni " deydu. Telbiye éytqandimu " lebbeyke bihejjetin we ömretin mean " dep u ikkisini qoshup telbiye éytidu.

2. Jup hej qilishqa éhram baghlig'han adem mekkige kirip deslep kebini yette qétim tawap qilidu. Yette qétim tawapning ewwelqi üç qétimliq tawapta sokuldap mangidu. Tawaptin kéyin safa bilen merwening ariliqida aylinidu. Mana bu ömre hejning paaliyetliridur.

3. Safa bilen merwening ariliqida aylinip bolghandin kéyin éhramdin chiqip ketmeyla perz hejning paaliyetlirini bashlap mekkige kélish tawapini qilidu, andin safa bilen merwening ariliqida aylinidu, andin perz hejning qalghan paaliyetlirini xuddi taq hej qilidighan ademge oxshashla qilidu.

4. Jup hejdimu ömre hejning paaliyetliri perz hejning paaliyetliridin ilgiri qilinidu. Chünki allah taala "eminlikte bolghan chéghinglarda aranglardin ömre qilghandin kéyin hej qilishtin behrimen bolghan adem yeni hejdin burun ömre qilip tamamlighan adem néme ongay bolsa, shuni qurbanliq qilsun" dep behriman hej qilghan ademning ömre hejni, perz hejdin baldur qilghanliqini bayan qildi. Bu ayet gerche behriman hej qilghan adem heqqide kelgen bolsimu, ayetning hökmi jup hej qilidighan ademnimu öz ichige alidu. Chünki jup hejning bezi hökümliri behriman hejning hökümlirige oxshushup kétidu.

5. Jup hej qilishqa éhram baghlig'han adem, birini ömre hej üçün yene birini perz hej üçün niyet qilip ikki qétim arqimu - arqa kebini tawap qilghan , andin birini ömre hej üçün, yene birini perz hej üçün niyet qilip safa bilen merwening ariliqida arqimu- arqa ikki qétim aylan'ghan bolsa, u adem yene toghra ish qilghan bolidu.

6. Lékin u adem, eslide perz hejning paaliyetliri bashlinishtin ilgiri qilinidighan ömre hejning aylinishini hejning tawapidin kéyin qilghanliqi we eslide ömre hejning paaliyetliri ayaghlisip bolghandin kéyin qilinidighan perz hejning tawapini ömre hejning aylinishidin ilgiri qilghanliqi üçün gunahkar bolidu.

7. Hej ifrad qilghuchilargha qurbanliq qilish wajib emes, emma hej temettu yaki hej qiran qilghuchilargha qurbanliq qilish wajibtur.

680. Sual: jup hejning shertliri

- 1) perz hej bilen ömre hejge bille éhram baghlash.
- 2) jup hej qilmaqchi bolghan adem erafat téghida turushtin ilgiri ömre hejning tawapini qilish lazim.
- 3) ömre tawapining hemmisini yaki köp qismini hej aylirida ada qilish lazim.
- 4) jup hej qilidighan ademmu xuddi behriman hejningidek éhram baghlashqa belgilep

bérilgen mezkur yerlarning sirtidin kelgen bolushi lazim.

5) perz hejning waqtini ötküzüwetmesliki lazim. Jup hejning peziliti behriman hejge qarighanda yuqiridur. Chünki jup hejni ada qilish behriman hejge qarighanda qiyindur.

Beshinchi bab. Hej paaliyitining jeryani

681. Sual: hej sepiridin burun qilidighan ishlar

1. Bir adem hej qilmaqchi bolsa, hetta qilghan hejning qobul bolushi üçün shubhe yoq we halal mal dunyadin, hej qilish jeryanida ishlitidighan hejning chiqimlirini teyyarlaydu.

2. Untup qalghan yaxshi ishlirini eslitip turidighan we biz bir az burun bayan qilip ötkinimizdek késel bolup qélip hejning paaliyetlirini qilalmay qalsa, yardemlishidighan yaxshi ademdin birini seperde hemrah qilidu.

3. U adem hej sepirige chiqishtin ilgiri hetta qilghan heji sheret ehkamlirigha uyghun bir halette bolush üçün hejning hökümlirini öginishi nahayiti yaxshidur.

4. U adem hej sepirige chiqishtin ilgiri qulum qushna we yurt mehellidiki ademlerni ziyaret qilip ular bilen razilishishi we ularning duasini élishi lazim.

5. Eger hejge chiqmaqchi bolghan ademning ata anisi bolsa, hejge méngishtin ilgiri ata anisidin ruxset élish lazim. Eger ata anining biri balining xizmitige ihtiyaji bolghanliqi üçün balining hejge bérishige qoshulmighan we balining barmaqchi bolghan hej uning üçün neple hej bolidighan bolsa, bu halette balining hejge bérishi mekruhtur. Chünki ata anigha boysunup ularning xizmitini qilish neple hej qilghandin yaxshidur. Eger u balining barmaqchi bolghan heji perz hej bolidighan bolsa, bu halette u bala hejge mangidu. Chünki perz hejni ada qilish ata anigha boysunushtin yaxshidur.

6. Qerizdar ademning hetta igilliridin ruxset almay turup hejge bérishi mekruhtur.

7. Peyghember eleyhissalamgha egishish yüzisidin hej qilmaqchi bolghan ademning seperge peyshenbe küni chiqishi musteheptur. Eger seperge peyshenbe küni chiqalmisa, dūshenbe küni ettigendila chiqidu. Öyidin chiqishtin ilgiri ikki reket namaz oquydu. Shuningdek yene öyige qaytip kelgendin kéyinmu ikki reket namaz oquydu.

8. Öyidin xush köngül bilen chiqidu we yol buyi allah taaladin qorqqan halette mangidu. Hej sepiride tijaret bilen shughullanmastin pütün sepirini allah taalagha taet we ibadet qilishqila ajritish eng yaxshidur. Eger u adem hej sepiride tijaret qilip qalsa, yene uning sawabi kem bolup qalmaydu.

682. Sual: ihramgha kirishte qilidighan ishlar

1. Éhram baghlaydighan chaghda, eger chéchini chüshürüşke kéreklik bolup qalghan

bolsa, chéchini chüshürüshi musteheptur. Eger chéchini chüshürmise, uni taraydu. Burutini qisqartidu. Put qollirining tirnaqlirini alidu. Qoltuqining tüklirini yongdaydu. Jinsiy ezasining etrapidiki tüklarni tazilaydu.

2. Ayali bilen jinsiy munasiwet ötküziwalidu.

3. Tikilgen barliq kiyimlarni sélip tashlaydu. Béshini yögimeydu. Ayagh, paypaq we peley keymeydu.

4. Eger mumkin bolsa, yuyunidu. Eger yuyunish mumkin bolmisa, taharet alidu. Eger su yoqluq yaki birer késel sewebidin taharet alalmisa yaki yuyunalmisa éhram baghlap bolup oqush sünnet bolghan namaz üçün teyemmum qilidu. Yeni teyemmum qilip shu namazni oquydu. Éhram baghlashtin ilgiriki yuyunush bolsa, taharetsizlikke oxshash meniwy meynetchilikdin pakizlinish üçün emes peqet ter we kirgha oxshash hissiy meynetchilikdin pakizlinish üçündür. Shuning üçün heyz körüp qalghan yaki nifasdar bolup qalghan ayallarghimu éhram baghlashtin ilgiri yuyunush musteheptur.

5. Erkishi éhram dep atilidighan ikki parche rexning bir parchisi bilen kindikidin tartip tizning astigha qeder yögeydu. Yene bir parchisini duligha artidu. U ikki parche rexning renggi aq we yingi yaki pakiz yuyulghan bolushi musteheptur. Kindikidin tartip tizning astigha qeder yögigen parche rexni hetta qista qistangda chüshüp ketmesliki üçün üstidin bir nerse bilen baghliwalidu. Éhramni ikki parchidin artuq rex bilen baghlisimu bolidu.

6. Eger soghuqtin qorqsa béshi bilen yüzini yögimeslik sherti bilen bedinini tikilmigen nerse bilen yögise bolidu. Qollirini yenglirige kirgizmeslik sherti bilen dulillirigha tikilgen kiyimlerden xalighanche artip mangsa bolidu. Chünki u adem qollirini kiyimning yenglirige kirgizmigenliki üçün kiyimni keygen hésablanmaydu. Eger u adem soghuqtin qorqmaydighan bolsa, uning shundaq qilishi mekruhtur.

7. Ayal kishi éhram baghligghan waqtidimu tikilgen özining kiyim kichekliri bilen qalidu. Uning erkishige oxshash yérim yalingach bolushi lazim emes. Ayal kishi ayagh, paypaq we peley kiyidu.

8. Ayal kishi éhramning ichide turupmu béshini yögeydu. Yüzini yaghliqi yüzining tirisige chaplashiwalmighudek bir shekilde qilip yögeydu.

9. Er kishi éhram baghlashtin ilgiri renggi tinide we chachlirida qélip qalmaydighan xushpuraq nersini özige ishlitidu.

10. Éhramni baghlap bolup namaz oqush mekruh emes waqitta éhramning sünniti, dep allah taalaüchün ikki reket namaz oquydu. Allah taaladin gunahlrining kichirlirishini tileydu we barliq gunahlrinin semimiy tewbe qilidu. Andin hej qilishqa keskin irade baghlap hejning niyitini qilidu.

683. Sual: éhramda turup qilish cheklen'gen ishlar

1. Jinsiy alaqe qilish cheklen'gendur.

2. Bashqilar bilen jédellishish, urushush, tillishish we herqandaq bir gunahni sadir qilishi. Allah taalabu heqte mundaq dédi.

3. Quruqluq haywanlirini owlash. Éhram baghligghan ademning ow owlisi yaki bashqilargha owni körsitip qoyushi yaki uni owlisi üçün eqil körsitishi haramdur.

Emma ilan - chayan, sériq chashqan, qargha, chishleydighan ghaljir it, chusa, pasha, qongghuz we kishilerge eziyet bérighan her qandaq haywan we hasharetlarni ihram ichide bolsimu öltürüshke bolidu.

4. Tikilgen herqandaq kiyim kichek we ayagh kiyishi. Er - ayal her qandaq kishining qollirigha peley kiyiwélisi. Éhram baghligghan ademning köynekke, ishtan'gha we duppigha oxshash nersilerni kiyishi toghra bolmaydu. Éhram baghligghan ademning mezkur kiyim kicheklerni keymey astidin azraq, üstidin azraq yépip turidighan ikki parche rextin terkip tapqan éhramni kiyishining hékmiti bolsa, uning éhramning ichide yashighan jeryanidae ésil turmushtin yiraq turushi, qorqqan we özini xar tutqan bir halette kiyinishi, uning shu halette turup ölüm we kipenlikirini eslishi üçündür. U yene qiyamet küni bolidighan, kishilerni qebriliridin yalang ayagh we yalingach halette téridürüp élip chiqip bir yerge topliyalaydighan körünüshnimu esliyeleydu.

5. Yüzini we béshni yépishi. Éhram baghligghan adem yüzini we béshini yögeshtin saqlinishi lazim. Emma ayallar yat erler bar jaydin ötkende, ulardin jamalini qachurush üçün yüzini yögiwalsa bolidu. Bu cheklen'gen ishlar qatarigha kirmeydu.

6. Éhramgha we beden'ge xushbuy nersilerni ishlitish we ezalarni yagh bilen yaghlshi. Éhram baghligghan adem mezkur nersilerni ishлитishtin saqlinishi lazim.

7. Chachni we saqallani chüshürüshi. Chachni, saqallani chüshürüsh we bedenning her qandaq bir yéridin tük yulush toghra bolmaydu. Emma ixtiyari chüshüp ketse yaki éside yoq élip tashlisa héch weqesi yoq.

8. Tirniqini özi élish yaki bashqilargha aldurushi. Éhram baghligghan adem tirnaqlirini élishtin saqlinishi lazim. Chünki tirnaqlirini élish hej qilidighan ademde tépilish lazim bolidighan uning paxpaq bolush süpitini yoqitiwitidu.

9. Nikahlinish yaki bashqilarning nikahini qilish.

684. Sual: ihramda cheklen'gen ishlarni qilghan kishi néme qilishi kérek ?

Ihramda cheklen'gen ishlardin birersini sadir qilghan kishining ehwali mundaq 3 түrlük bolidu :

1) ihramda cheklen'gen ishlardin birersini sadir qilghan kishi uni bilmigenliktin yaki untup qalghanliqtin yaki zorlan'ghanliqtin sadir qilghan bolsa, u kechürüm qilinidu, gunah bolmaydu, jazamu kelmeydu.

2) eger yuqiriqilardin birersini éhtiyaj yüzisidin bilip turup qilghan bolsa, gunahkar

bolmaydu, emma jaza kélidu.

3) eger yuqiriqlardin birersini özürsiz we éhtiyajsiz turup sadir qilghan bolsa, gunahkar bolidu we jaza kélidu.

685. Sual: jaza miqdari qanchilik bolidu?

Jaza miqdari mundaq 4 türlük bolidu :

1) ihram ichide cheklen'gen ishlarni sadir qilghanliqning jazasi: chach yaki qoltuqning tüklirini élish, tirnaq élish, xushbuy qollinish, qollirigha peley kiyish, erlarning tikilgen nerse kiyishi, bëshini yögishi, ayallarning sewesiz yüzini yögiwélishi we er- ayalning jinsiy hewesni qozghaydighan heriketlerni qilishishi qatarliq ishlardin birersini sadir qilghan kishi töwendiki üç xil jazaning birini tallaydu : ① arqa- arqidin yaki ara béríp üç kün roza tutush. ② alte péqirni bir qétim ghizalandurush. ③ bir qoy qurbanliq qilip göshidin özi yémestin mekkinig péqirlirigha tarqitip bérish. Bu xil jaza " dem " dep atilidu.

2) ihram ichide turup jinsiy munasiwet ötküzgenning jazasi: ihramdin chiqmay turup jinsiy munasiwet ötküzgen kishining qilghan hejjisi buzulidu. Uni kényinki yillarda qayta qilishi lazim kélidu.

Emma ihramdin chiqip bolghan bolsimu, perz tawab bilen sei qilishtin burun jinsiy munasiwet ötküzgen kishining hejjisi buzulmaydu, peqet qurbanliqqa yaraydighan mallardin birer qoy yaki birer öchke qurbanliq qilish yaki hej künliride üç kün, yurtigha qaytqandin kényin yette kün, jemi 10 kün roza tutush bilen hejjisi toluqlinidu.

3) quruqluq haywanliridin birer janliqni öltürgenning jazasi mundaq ikki türlük bolidu :

birinchisi, öltürgen nersisi charwa mallirigha oxshash qimmitini bahalighili bolidighan nerse bolsa, jazasi töwendiki üç ishning birini qilish bilen ada tapidu : ① öltürgen nersisining qimmitige chushluq birer mal mesilen, bir kiyikni öltürüp qoyghan bolsa bir qoy, töge qushidin birini öltürüp qoyghan bolsa bir kala élip qurbanliq qilip heremdiki péqirlargha tarqitip bérish. ② öltürgen nersisining qimmitige taam élip mekkidiki péqirlarning her birige yérím" sa " 1625 gra mdin tarqitip bérish ③ yaki qimmitini bérish. Yaki her bir péqirgha béridighan taamning ornigha bir kündin hésablap roza tutush.

Ikkinchisi, öltürgen nerse chéketkige oxshash oxshishini tapqili bolmaydighan janliq bolsa, töwendiki ikki ishning birini qilish lazim kélidu : ① öltürgen nersisining qimmitini hésablap uninggha taam yaki bughday élip mekkidiki péqirlarning her birige yérím" sa " din tarqitip bérish, yaki qimmitini bérish. ② yaki her bir péqirgha béridighan taam ornigha bir kündin roza tutush.

4) janliqni öltürgen kishining özrisi qobul qilinmaydu. Meyli qestlep öltürgen bolsun, meyli éside yoq yaki bilmestin öltürgen bolsun, her halette uning jazasini töleydu. Jinsiy munasiwet ötküzgenmu shundaq.

686. Sual: ihram ichide ruxset qilin'ghan ishlar

- 1) yuyunush. 2) ihramni almashturush yaki yuyush. 3) puraqsiz sürme tartish.
- 4) qoligha saet sélish. 5) belge kemer yaki hemyan (tikilgen bolsimu) taqash.
- 6) qoligha üzük sélish. 7) bashni yaki bedenning qaysibir yérini qashlash, tatilash, uwulash.

687. Sual: telbiye éytish

1.Éhram baghlap bolghandin kiyn peyghember eleyhissalam éytqan telbiyeni éytidu. Peyghember eleyhissalam éytqan telbiye: "lebbeykellahumme lebbeyk, lebbeyke la sherike leke lebbeyk, innel hemde wennimete leke welmulk la sherike lek" dégendin ibarettur.

" men hazirmen i allah! Men hazirmen, men hazirmen, séning héch shériking yoq, barliq hemdusana, német we padishahliq peqet sanga xastur, séning héch shériking yoqtur" [buxariy we muslim riwayiti].

2. Neple namaz bolsimu her namazning arqisidin we junup yaki heyzdar bolghan teqdirdimu, meyli öre turuwatqan bolsun, meyli olturwatqan, meyli méngiwatqan bolsun meyli turup turuwatqan bolsun, bir halettin yene bir haletke ötken waqtida telbiyeni köp éytish musteheptur.

3. Ariliqta telbiyeni éytishni her qétim bashlighanda üç qitim tekrrarlash musteheptur. Uni gep qilib özüp qoymaydu. Uni éytiwatqan ariliqta bashqilarning qilghan salimigha jawap qayturushqa bolidu. Telbiye éytmaydighan ademning uni éytiwatqanlarga salam qilishi mekruhtur.

4. Erler telbiye éytqanda özlirini qiynimighan halda awazlirini kötirishi sünnettur.

5. Hej qilmaqchi bolghan adem éhram baghlap bolupla bashlighan telbiyeni taki qurban héytning birinchi küni sheytan'gha atidighan tashni étip bolghan'gha qeder üzmei dawam qilidu.

688. Sual: mekke muckerremege kirish

hej qilmaqchi bolghan adem mekkige yéqinlashqansiri tehliil we tekbir bilen birge telbiyeni köp éytidu. Allah taalagha köp yélinip dua qilidu. Eger mumkin bolsa mekkige kirish üçün yuyunush sünnettur. Mekkiye kirgende uning hörmetlik bir yer ikenlikini hés qilish lazim. Mekke bolsa, allah taala hörmetlik qilghan bir sheherdur.

689. Sual: mekke we herem mesjidini körgende oqulidighan dua

{اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ فَحَيِّنَا رَبَّنَا بِالسَّلَامِ، اللَّهُمَّ زِدْ هَذَا الْبَيْتَ تَشْرِيفًا وَتَعْظِيمًا وَتَكْرِيمًا وَمَهَابَةً وَزِدْ مِنْ حَجَّهِ أَوْ اعْتَمَرِهِ تَكْرِيمًا وَتَشْرِيفًا وَتَعْظِيمًا وَبَرًّا}.

I allah! Sen tichliq bergüchisen, tichliq - amanliq zadi sendin. I pürwerdigarimiz! Bizni tichliq ichide yashatqin. I allah! Bu ulugh heremni téximu hörmetlik, téximu ulugh we heybetlik qilghin, bu jayda hej yaki ömre qilghuchilarning sheripini, hörmitini, yaxshiliqini

we sawablarini ziyade qilghin. [beyheqiy riwayiti].

690. Sual: herem mesjidige kirish

1. Mekkiye kirip nerse kireklirini xatirjem bir yerge orunlashturup bolghandin keyin tehlil, telbiye, tekbir éytqan we dua qilghan halette herem mesjidige qarap mangidu.

2. herem mesjidige allah taalagha bash ekken, nahayiti kemter we dilida shu orunning ulugh we hörmetlik bir orun ikenlikini yad etken halitide kiridu.

3. Herem mesjidining ishidin ong puti bilen kiridu. Herqandaq mesjidke kirgende ong puti bilen kirish sünnettur.

4. Herem mesjidining ichige dua qilghan we peyghember eleyhissalamgha durut éytqan halitide kiridu.

5. Herem mesjidining ichige kirip kebe közige körün'gende bir tüwrükning yénida turup üç qitim tehlil we tekbir éytidu, peyghember eleyhissalamgha durut oquydu we xalighan dua bilen dua qilidu.

6. Herem mesjidining ichige kirgende kebe közige körün'gen yerde turup qilin'ghan dua bolsa, ijabet qilinidighan dualarning qatarindur. Chünki mömin adem kebinin tunji körgen waqtida uning dilini qattiq bir eyminish tuyghusi qaplaydu we qattiq bir sür basidu. Kebini körgen waqtida dua qilsimu qollarini kötürmeydu.

7. Andin qara qirghaq dep atilidighan kebinin qara tash bar qirghiqining qéshigha baridu. Qara tash bolsa, jennetning tashlirindur.

8. Eger herem mesjidige kirgen adem üstide tawap qilish wezipisi bar yaki tawap qilmaqchi bolghan adem bolsa, herem mesjidige kirip mesjid salimini yeni tehiyetul mesjidni oqup olturmay tawap qilidu. Chünki bu xildiki kishiler üçün kebinin tawap qilish mesjid salimining ornida ötidu.

691. Sual: kebinin tawab qilishta oqulidighan dua

{ رَبِّ قَنِّعْنِي بِمَا رَزَقْتَنِي وَبَارِكْ لِي فِيهِ وَاخْلُفْ عَلَيَّ كُلَّ عَائِيَةٍ لِي بِخَيْرٍ }.

I perwerdigarim! Manga bergen rizqing üçün manga qanaet bergin, rizqimda manga beriket bergin, qolumdin kétip, qayta érishishim mumkin bolmaydighan ishlar we nersilerning ornini manga yaxshiliq bilen toldurup bergin [ibni xozeyme riwayiti].

692. Sual: tawap qilish

1. Eger qilinmaqchi bolghan tawap, arqisidin safa bilen merwening ariliqida aylinish kérek bolghan tawap bolsa, tawapta éhramni qoltuqqa qisturush sünnettur.

2. Éhramni qoltuqqa qisturushning shekli bolsa, éhramning ottursini ong qoltuqning astigha bésish, aldi we keyni teripidin kelgen éhramning ikki uchini sol dolisining üstige artish bilen bolidu. Shuning bilen ong dola uchuq sol dola éhram bilen yögelgen halda turidu.

3. Éhramni qoltuqqa qisturush bilen birge yene sokuldap méngishmu sünnettur. Sokuldap méngish qedemni qisqa qisqa élip, ikki dolini silkip tézraq méngish bilen bolidu.

4. Arqisidin safa bilen merwening ariliqida aylinish bar tawapning deslepqi üç qétimliq aylinishta, sokuldap méngish sünnettur.

5. Eger deslepki üç qétimda sokuldap mangmighan bolsa, qalghan töt qétimliq aylinishta sokuldap mangmaydu.

6. Eger adem jiq bolup qista qistang bolsa, hetta kishilerge eziyet bérip gunahkar bolup qalmasliqi üçün bir ademnimu étirmestin küchining yétishiche sokuldap mangidu.

7. Eger adem ajiz yaki qéri bolghanliqi üçün sokuldash qéyin kelse sokuldimisimu bolidu.

8. Herem mesjidining ichide tawap qilinidighan yer kebing etrapidur. Tawapni kebige qanchilik yéqin ariliqta qilalisa, shunche yaxshidur.

9. Eger bir adem kebing etrapidin yiraqliship tawapni mesjidning tüwrüklirining arqisidin yaki zemzem qoduqining arqisidin qilsimu toghra bolidu.

10. Emma mesjidning tishigha chiqip tawapni mesjidning téshidin qilghan bolsa, tawap toghra bolmaydu. Uning tawapni qayta qilishi lazim. Chünki u adem, bu halette kebingi emes mesjidni tawap qilghan bolidu.

11. Tawapni herem mesjidining tüwrüklirining arqisidin qilghan bolsimu mesjidning ichidila qilghan bolsa, tawap toghra bolidu. Chünki herem mesjidining hemme yéri bir pütün yerning hökmididur.

12. Shuninggha asasen mesjidning üstün qewetliridimu tawap qilishqa bolidu. Chünki mesjidning üstün qewetlirimu mesjidning bir parchisi hésablinidu. Bezi kishiler hej mewsimide adem bek qista qistang bolup ketkenliki üçün üstün qewetliride tawap qilishqa mejbur bolup qalidu.

13. Tawap qilishni qara tashning aldidin bashlaydu. Taki pütün jismi qara tashning aldidin ötishi üçün tawapni bashlimaqchi bolup turghanda qara tashning delmu del odulisida emes azraq keynige chikinipturidu. Tehlil, tekbir éytidu. Tekbir éytqanda qolini kötiridu.

14. Andin birer kishige eziyet bermestin tashni söyüsh mumkin bolsa, tashni söyidu.

15. Tashni söyüsh yolliri bu shekil bilen bolidu: deslep ikki alqinini tashqa chaplap qoyidu, andin ikki alqinining ottursigha éghizini qoyup tashni awazsiz söyidu. Eger undaq qilishqa mumkin bolmisa, ikki qolini tashning üstige qoyidu, andin ikki qolini söyidu, yaki ong qolini söyidu.

16. Eger tashning üstige qollirini qoyush mumkin bolmisa, hasigha oxshash bir nersini tashqa tekküzüp andin u nersini söyidu.

17. Eger tashqa bir nersini tekküzüshmu mumkin bolmisa, tashqa aldi teripini qilip turup qollirini qulighining odulighiche kötürüp ikki alqinini tash teripige qaritidu, andin ikki alqinini

söyidu.

18. Kebini tawap qilghanda kebin sol teripide qilip turup tawap qilidu.

19. Tawap kebining yénidiki adem boyi igizliktiki tamning ichidin emes uning tishidin qilinidu. Chünki u tamning ichimu kebige tewedur. Uning ichi alte gez we bir ghérich kélidu. U yer hetim yaki hijri dégen isimlar bilen atilidu.

20. Qara tashning yénidin her qétim ötkende eger mumkin bolsa, uni yuqirida bayan qilin'ghan shekil boyiche söyidu.

21. Her aylinishta ruknul yemaniy dep atilidighan kebining yemen teripidiki qirghiqini ong qol bilen silash lazim. U yerni söyüşke bolmaydu. Qista qistang bolup kétip u yerni silash mumkin bolmisa, u yerge xuddi qara tashqa qilghandek alqanni qaritishqa bolmaydu.

22. Tawap qilish jeryanida köp dua qilish lazim.

23. Tawaptin kéyin multezim dep atilidighan qara tash bilen kebining ishkining ariliqidiki yerge kélip u yerge yaki kebining u yerdiki perdisige ésilidu. Meydisini, qorsiqini bir qétim ong mengzini yene bir qétim sol mengzini bu yerge chaplaydu. Bundaq qilishtin meqset beriket telep qilishtur. Shuning üçün tendin u yerge chaplash mumkin bolghan hemme yerni u yerge chaplaydu.

24. Qollarni bashtin igiz kötürüp ichip kebining témigha qoyup xalighan dualar bilen dua qilidu. Chünki bu yermu dua ijabet bolidighan yerlarning biridur.

25. Bu yerde allah taalagha köp hemdu sana éytishi, peyghember eleyhissalamgha we barliq peyghemberlerge durut oqushi, özining xususiy hajetlirini tilishi we köp istighpar éytishi lazim.

26. Eger mumkin bolsa, ibrahim eleyhissalam turghan yerning arqisigha kélip ikki reket namaz oquydu. Eger namazni u yerde oqush mumkin bolmisa, xalighan yerde oqusimu bolidu. Allah taalau yerde namaz oqush heqqide mundaq dédi "kishilerge maqami ibrahimni namazgah qilinglar yeni shu yerde namaz oqunglar déduq" her tawaptin kéyin bu yerde oqush wajib bolghan u ikki reket namaz aldirimay oqulsimu bolidu. Lékin eger bir qétimliq tawapni ayaghlashturup bolup yene bir qétim tawap qilmaqchi bolsa, bu chaghda u namazni derhal oqush lazim.

27. Tawapning qétim sanida shübhilinip qalghan adem, eger tawap, ziyaret tawapigha oxshash perz tawap bolmisa, shübhilip qalghan u qétimqi aylinishni toluqlash üçün qayta aylanmisimu bolidu. Bu halette u ademning küchlük gumanida özining melum bir sanda tawap qilghanliqi küchlük bolsa, tawapining qétim sanini shu sandin bashlap hésablaydu. Emma tawap, ziyaret tawapigha oxshash perz tawap bolsa, gumanigha küchlük kelgen sandin bashlab hésablimastin eksiche shübhilinip qalghan u aylinishni béshidin bashlap qayta qilidu.

28. Tawapni bir qétimliq aylinishning ariliqi bilen yene bir qétimliq aylinishning ariliqida

arqimu arqa qilmasliq mekruhtur.

29. Tawapni uning her bir qétimliq aylinishining ariliqida köp pasil qoyup aylansimu, tawap yene toghra bolidu. Lékin sewesiz pasil qoyush mekruhtur.

693. Sual: rukni yemani bilen hejerul'eswed ariliqida oqulidighan dua

{ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ }.

Perwerdigarimiz! Bizge dunyada yaxshiliq atna qilghin, axirettimu yaxshiliq ata qilghin, bizni duzax azabidin saqlighin [beqer sürisi201- ayet].

694. Sual: zemzem süyidin ichish

tawapni qilip bolup zemzem süyining qéshigha kélip yüzini kebe terepke qilip turup zemzem süyidin ichidu. Zemzem süyidin ichken waqtida öre turup ichsimu bolidu. Olturup ichsimu bolidu. Zemzem süyidin ichishtin ilgiri xalighan dualar bilen dua qilidu. Zemzem süyidin hetta qénip qursaqiliri chiqip ketkiche ichidu.

695. Sual: safa bilen merwening ariliqida aylinish

1. Zemzem süyidin ichip bolup safa bilen merwening ariliqida aylanmaqchi bolghanda qara tashning qéshigha kélip uni silaydu.

2. Andin safa ishkidin sapa téghigha chiqip kebe közige körinidighan bir yerge kélip kebige yüzini qilip qollirini dolisi bilen barawer kötirip turup ünlik awaz bilen tehlil, tekbir we peyghember eleyhissalamgha durut éytidu. Özining we musulmanlarning paydisi üçün dua qilidu.

3. Andin merwe teripige mangidu. Yol üstidiki yéshil chiragh bar yerge kelgende hetta ikkinchi yéshil chiraghning qéshigha yétip barghan'gha qeder keng keng qedem élip, dolillirini silkip sokuldap mangidu. Bu ikki yéshil chiraghning ariliqi bolsa, safa téghi bilen merwe téghining ariliqidiki chilghining ichi idi. Bu yerde ayallarning emes erlerning sokuldishi sünnettur.

4. Eger safa bilen merwening ariliqida aylinishni sheytan'gha tash étishtin ilgiri yeni erafatqa chiqishtin ilgiri qilghan bolsa, bu ikki taghning ariliqida yügürgendimu telbiye éytidu.

5. Merwe téghigha yétip barghanda xuddi safa téghida qilghinidek yüzini kebe terepke qilip turup tehlil, tekbir, durut éytidu we dua qilidu.

6. Safa téghidin merwe téghigha kelgenlik bir qétim aylan'ghanliq bolidu. Merwe téghidin safa téghigha barghanliq bir qétim aylan'ghanliq bolidu. Bu ikki taghning ariliqidimu yette qétim aylinidu. Aylinishning béshi safa téghidin bashlinip axiri merwe téghida ayaghlashidu.

7. Eger bir adem aylinishni merwe téghidin bashlighan bolsa, merwe téghidin safa

téghigha barghanliq bir qétimliq aylinishqa hésab bolmaydu.

8. Safa téghi bilen merwe téghining töpisige chiqish sünnettur.

9. Her bir qétim aylan'ghanda dem élip turup aylansimu bolidu. Emma safa bilen merwening ariliqida ghaltek bilen emes méngip turup aylinish wajibtur.

10. Eger qériliq yaki késellik sewebi bilen méngip turup emes ghaltek bilen aylansimu bolidu.

11. Safa bilen merwening ariliqida aylinishni erafatqa chiqishtin ilgiri emes erafatqa chiqip kirgendin kéyin qilidighan ziyaret tawapidin kéyin qilish yaxshidur. Chünki safa bilen merwening ariliqida aylinish wajibtur.

12. Ziyaret tawapini qilish perzdur. Ikki taghning ariliqidiki aylinishni ziyaret tawapidin kéyin qilghan waqtida wajibni perzge egeshtürüp qilghan bolidu. Bundaq qilish elwette yaxshidur.

13. Ziyaret tawapidin kéyin üzüldürmey ikki taghning arisida aylinish sünnettur. Lékin wajib emes. Shuning üçün bir adem birer sewebtin yaki bek hérip ketkenlik üchün ikki taghning arisida aylinishni, ziyaret tawapidin kéyinla qilmay bir az kéchiktürüp qilghan bolsa, bu halette uninggha héchqandaq gunah bolmaydu.

14. Eger bir adem uni héchqandaq sewebsiz kéchiktüriwetken bolsa, gunahkar bolidu. Lékin uninggha héchqandaq jaza kelmeydu.

15. Bir adem uni taki perz hejini tamamlap bolghandin kéyin qilmaqchi bolghan ömre hejining paaliyetlirini qilishni bashlighan'gha qeder kéchikütüriwetse, uning jazasi üçün uninggha bir haywan öltürüş lazim bolidu.

16. Safa bilen merwening ariliqida aylinip bolghandin kéyin mesjidning ichide turup ikki reket namaz oqush musteheptur.

17. Tawap qilidighan adem namaz oquwatqan ademning aldidin ötsimu bolidu. Kebining etrapida namaz oqup turiwatqan ademning aldidin ötishkimu bolidu.

18. U adem taki zulhejjining sekkizinci künige qeder mekkide éhramliq halitide turidu. Bu ariliqta kebini xalighan waqtida bérup neple tawap qilidu. Chünki mekkilik we mekkide olturidighan ademlerdin bashqa adamlarning herem mesjidide neple namaz oqushidin neple tawap qilishi yaxshidur. Chünki sirttin kelgen ademler heremde neple namaz oquymen, dep yürse tawap qilinmay qalidu. Tawapning ornini toluqliwélish mumkin emes. Emma neple namazni bashqa yerdimu oqughili bolidu.

696. Sual: safa - merwide toxtighanda oqulidighan dua

peyghember eleyhissalam safa téghigha kelginide, allah taalaning:

{ إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ }

"safa bilen merwe heqiqeten allahning (dinining) alametliridur" dégen ayitini uqughan we "allah bashlighan tereptin bashlaymen, dep safa téghigha örligen, andin qiblige qarap

turup tekbir éytqan, andin munu duani uqughan édi:

{ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ. لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ. لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ. أَجْزَ وَعْدُهُ.

وَنَصَرَ عَبْدَهُ. وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ }

bir allahtin bashqa heqiqiy ilah yoqtur, uning héch shériki yoqtur, padishahliq we hemdusanalar uninggha xastur, u her nersige qadirdur. Bir allahtin bashqa heqiqiy mebud yoqtur, allah wedisini emelge ashurdi, bendisi (muhammed eleyhissalam)ge medet berdi, ittapaqdash düşmenlerni özi yalghuz meghlub qildi. Bu duani üç qétim oqughan we merwidimu safada oqughanlirini oqughan édi [muslim riwayiti].

697. Sual: erafatqa méngish jeryanida qilidighan paaliyetler

1. Zulhejjining sekkizinchi küni mekkide bamdat namizini oqup kün chiqqandin kéyin mina téghigha qarap mangidu.
2. Minada zulhejjining sekkizinchi künining pishin, esir, sham we xupten namazlirini oquydu.
3. Kichisi mina téghida yatidu.
4. Ettigende eger mumkin bolsa yeni bamdat waqtida minada bolsa, zulhejjining toqquzunchi küni bolghan erafat künining bamdat namizini oquydu.
5. Zulhejjining toqquzinchi küni kün chiqqandin kéyin telbiye, tehlil, tekbir we durut éytqan we dua qilghan halitide erafatqa qarap mangidu. Erafat téghigha xeyf mesjidining oduligha toghra kélidighan taghning yoli bilen méngip chiqish musteheptur.
6. Erafatqa qarap kéliwétip erafattiki rehmet téghi közge körün'gende, taki erafatning ichige kirgen'ge qeder dua qilidu, tesbih, stighfar we telbiye éytidu.

698. Sual: erafatta turghanda qilidighan paaliyetler

1. Erafatning urne dep atilidighan yerdin bashqa hemme yerde turushqa bolidu. U yer bolsa, nemira mesjidining gherbidiki bir chilghidur. Chünki peyghember eleyhissalam u yerde birersiningmu turmasliqigha buyridi. Rehmet téghigha yéqin bir yerde turush yaxshidur. Erafatta turghan adem köp dua qilish, telbiye éytish we allah taalani köp yad étish lazim.
2. Dua qilish taki pishin namizigha azraq qalghan'gha qeder dawam qilidu. Pishin namizigha ezan oqushtin ilgiri yéyish we ichishke oxshash özining dunyaliq hemme ishlirini ada qilip bolidu.
3. Yuyunidu yaki taharet alidu. Yuyunush yaxshidur. Chünki u, tekitlen'gen sünnettur.
4. Dilini pütün dunyaning ishliridin xali qilghan we pütün wujudi bilen allah taalagha yüzlen'gen halette nemira mesjidige baridu.
5. U yerde imamning qilghan xutbisini yeni wez nesihetini tingshaydu, andin imamgha iqtida qilip deslepte pishin namizini kéyin esir namizini oquydu. Her bir namazgha ayrim

ayrim tekbir chüshürlidu. Imam u ikki namazda ayetlerni ichide oquydu.

6. U ikki namazning ariliqida yaki esirdin keyin neple namazlar yeni namazning sünnetliri oqulmaydu. Lékin her namazning keynidin, qurban héyt künliri namazning keynidin oqulidighan tekbirler oqulidu.

7. Pishin namizi bilen esir namizini birge tolap oqush peqet erafat küni éhramdiki ademlergila toghra bolidu.

8. Namazdin keyin dili nahayiti sunuq halda turup özige, ata anisigha, ustazlirigha we qérindashlirigha dua qilishqa tirishish lazim. Dua qilghanda közdin yash chiqirishqa köngül bérish kérek. Chünki dua qilghanda közdin yashning chiqqanliqi duaning ijabet qilin'ghanliqining alamitidur.

9. Duani yüzini qible terepke qilip öre turup qilish yaxshidur. Chünki erafatta öre turush olturushtin yaxshidur.

10. Dua qilghanda peyghember eleyhissalamdin we seleplerdin qalghan dualar bilen dua qilinidu. Ariliqta telbiye eytilidu.

11. Erafatta turghanda diligha allah taalaning qorqunchisi we dili sunuqluq kiridighan yerde turushqa tirishish lazim. Emma ademlerning rehmet téghining üstige chiqishi asasi yoq bir ishtur.

699. Sual: erafatta oqulidighan dua

{ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ }

" bir allahtin bashqa heqiqiy ilah yoqtur, uning héch shériki yoqtur, padishahliq we hemdusanalar uninggha xastur, u her nersige küchi yetküchidur" [tirmizi riwayiti].

{ اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ كَالَّذِي نَقُولُ وَخَيْرًا مِّمَّا نَقُولُ، اللَّهُمَّ لَكَ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَخَيَاتِي وَمَتَاتِي وَإِلَيْكَ مَأْبِي وَلَكَ رَبِّ تُرَاتِي، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَوَسْوَاسَةِ الصَّدْرِ وَشَتَاتِ الْأَمْرِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا تَجِيءُ بِهِ الرِّيحُ }.

"i allah! Bizning éytqinimiz we éytqinimizdinmu yaxshiraq hemdusana sanga xastur, i allah! Méning namizim, ibadetlirim, hayatim we mamatim séning üçündür. Qaytishim séning teripinggidur, bala - chaqilirim sanga amanettur. I allah!sanga séghinip qebir azabidin, köngülning weswesisidin we ishlirimning chéchilip kétishidin panah tileymen. I allah! Sanga séghinip shamal élip kélidighan nersilerning yamanliqidin panah tileymen"

700. Sual: erafattin muzdelifige kélish jeryanida qilidighan paaliyetler

1. Erafatta taki kün kirip ketken'ge qeder turidu. Kün kirip ketkende hejge mes'ul bolghan adem erafattin chüshüshke bashlaydu. Ademler uning keynidin chüshidu. Ularning era fattin aldirimay xatirjem we salmaq halda chüshüshi lazim. Chünki aldirap chüshüsh bashqilargha eziyet élip kélidu.

2. Muzdelifige, quyruqi erafattin taki muzdelifige qeder suzulup kelgen ikki taghning yoli bilen kélish musteheptur.

3. Shuningdek yene taki muzdelifige qeder yolda kelgiche yighlap turup telbiye, tekbir, tehlil, stighpar we peyghember eleyhissalamgha durut éytish musteheptur.

4. Sham bilen xupten namizini erafatta oqumaydu. U ikki namazni yol üstidimu oqumaydu.

5. Eger muzdelifige kélip bolghiche yolda tang süzülüp qélip namazning waqti chiqip kétidighan ihtimal bolsa, yol üstide oqusimu bolidu. Chünki sham namizi bilen xupten namizi toplunup birge xupten namizining waqtida oqulidu.

6. Hejge éhram baghligghan adem üçün namaz oqulidighan orun muzdelifidur.

7. Eger bir adem muzdelifige xupten namizidin ilgiri yétip kelgen bolsa, taki xupten namizining waqti kirgen'ge qeder sham namizini oqumaydu.

8. Xupten namizining waqti kirgendin kéyin sham namizini oqushtin ilgiri ezan oqulidu. Sham namizigha egeshtürüpla xupten namizi ezansiz we tekbirsiz oqulidu.

9. Muzdelifide sham namizini xuptenning waqtida oqughan waqtida shamning niyitini qaza namaz, dep qilmay ada namaz dep qilidu.

10. Bu ikki namazni jamaet bilen oqush tekitlen'gen sünnettur.

11. Eger bir adem u ikki namazni jamaet bilen emes özi yalghuz oqughan bolsimu yene toghra bolidu.

12. Sham bilen xuptenni toplan birge oqush hejge éhram baghligghan ademdin bashqa ademge durus bolmaydu.

13. Hejge éhram baghligghan bir ademning sham bilen xuptenni toplan birge oqushining toghra bolushi üçün yene bir shert uning erafatta turghan adem bolishidur.

14. Eger bir adem sham namizini öz waqtida erafatta oqughan yaki sham bilen xuptenni muzdelifige kélishtin ilgiri yolda oqughan bolsa, u ademge u ikki namazni qayta oqush lazimdur.

15. Eger ikkinchi künining yeni etisining téngi atqan'gha qeder u ikki namazni qayta oqumighan bolsa, u ikki namaz yene toghra bolidu. Chünki u namazning buzulup kétishi u ikkisini qayta oqushqa qarashliqtur.

16. Eger u adem u ikki namazni qayta oqumisa, u ikkisini öz waqitlirida oqughan hésablinidu. Lékin u adem u ikki namazni muzdelifide toplan birge oqush bolghan bir wajibni qilmighan hésablinidu.

701. Sual: kéchide muzdelifide yétish jeryanida qilidighan paaliyetler

1. Hej qilghan adem tang süzülgendin kéyin muzdelifide turush üçün erafattin chüshken kichisi muzdelifide yatidu. Shu kichisi muzdelifide yétish tekitlen'gen sünnettur.

Lékin késelge, yashinip qalghanlarga we ayallarga oxshash ajiz ademler muzdelifide yatmisimu bolidu.

2. Muzdelifide kichining téngini namaz oqush, allah taalani yad étish we dua qilish bilen atquzush musteheptur. Chünki u kiche bir tereptin qurban héytning kichisi yene bir tereptin erafat künining kichisi bolghanliqi üçün eng ulugh bir waqitni we muzdelife heremge tewe yer bolghanliqi üçün eng ulugh bir orunni öz ichige alidu.

3. Hej qilghan adem muzdelife kichisi allah taaladin özining dewagarlirini razi qilishini tileydu we buninggha sel qarimaydu. Chünki bu yerde qilin'ghan dua ijabettur. Bolupmu tang étip bolghandin kéyin qilin'ghan dua ijabettur.

4. Muzdelifide baldur turush üçün tangning étishi bilenla tangni bek süzüldürüp olturmastin bamdatni ewwelqi waqtida oqush musteheptur.

5. Muzdelifide turghanda qibligha qarap eger mumkin bolsa muzdelifining ayighidiki bir kichik taghqa yéqin bir yerde turidu. Hazir u yerde bir mesjid bardur.

6. Muzdelifide turghanda qiblige qarap we qollirini échip turup taki kün chiqqili az qalghan'gha qeder dua qilidu, tehlil we tekbir éytidu, allah taaladin xalighan tileklirini tileydu.

702. Sual: minagha qarap méngish

1. Kün chiqqili az qalghan waqtida minagha qarap mangidu. Eger kün chiqqan'gha qeder muzdelifide tursa gunahkar bolidu. Lékin undaq qilghan ademge héchqandaq jaza kelmeydu.

2. Muzdelifidin, minada sheytan'gha atidighan tashlarni éliwélish musteheptur. U tashlarning hejmi xormining uruqidek yaki chong qunaqning danisidek bolushi lazim.

3. Qurban héytning birinchi küni atidighan yette tashni muzdelifidin tirip éliwalidu. Emma bashqa künliri atidighan tashlarni yolning qirghaqliridin yaki xalighan yerlerdin tersimu bolidu. Lékin sheytan'gha tash atidighan yerning qéshidin tirish mekruhtur.

4. Tashlarni yuyush musteheptur. Chünki u tashlar bilen bir ibadet ada qilinidu.

5. Zulhejji éyining oninchi küni yeni qurban héytning birinchi küni ettigini minagha yétip kelgen waqtida sheytan'gha tash atidighan kateklardin xeyf mesjidi teripidin bashlap birinchi we ikkinchi katekni tashlap qoyup mekke teripidiki üçinchi katekke kélip tashni shu yerge atidu.

703. Sual: tash étish

1. Sheytan'gha tash atmaqchi bolghan adem tash atidighan katektin besh gez yiraqliqta turup mina téghini ong qoli teripide, mekkini sol qoli teripide qilip, tash atidighan katekke qarap turup tash étishni bashlaydu.

2. Yette tashni atqanda hemmisini biraqla atmastin her birini ayrim ayrim atidu.

3. Her bir tashni atqanda bismilalhi ellahu ekber, reghmen lishsheytan we rizan

lirrahman dep tekbir oquydu.

4. Éhram baghligan waqtidin tartip éytishni bashligan telbiyeni birinchi tashni étish bilen toxtitidu.

5. Tashni chong barmiqining üstide qoyup körsetküch barmiqining yardimi bilen étish mosteheptur. Yaki tashni chong barmiqi we körsetküch barmiqi bilen qisip turup atidu. Bundaq étish köpligen ademler üçün asandur. Bundaq étish eng yaxshi shekilde étish hésablinidu. Bundaq shekilde emes özi xalighan shekilde atsimu bolidu.

6. Tashni ong qoli bilen étish musteheptur. Tash atidighan waqtida qolini taki qoltuqining éqi körinip qalghiche kötiridu.

7. Eger étilghan tash, tash atidighan yerdin eng az üç gez yiraqliqqa chishse, u tash hésab bolmaydu, uning ornigha qayta tash atidu.

8. Eger tash deslep bir ademning üstige, andin uning üstidin öziche tash étish üçün teyyarlan'ghan katekke yéqin bir yerge chüshken bolsa, tash atquchining qilghan heji qobul qilinidu.

9. Eger bir adem atqan tash heqqide shübhilinip qalghan bolsa, eng yaxshisi shübhilip qalghan qétimliq sanini qayta étish lazim.

10. Üchinchi katekke tash atqan waqtida tashni étip bolup dua qilish üçün katekning qéshida turmaydu. Eksiche duani yolda kétép barghach qilidu. Emma qurban héytning bashqa künliri tash atqan waqtida dua qilish üçün birinchi we ikkinchi katekning qéshida turidu.

704. Sual: tashni atidighan waqitlar

1. Qurban héytning birinchi küni tash étish shu künning téngi atqan waqtidin bashlinip taki ikkinchi künning téngi atqan'gha qeder dawam qilidu.

2. Tashni kün chiqqan waqtidin bashlap taki kün igilgen'ge qeder étish sünnettur.

3. Tashni kün igilgendin tartip taki kün kirip kétép bolghiche étishmu toghridur.

4. Kün kirip kétép bolghandin kéyin étish mekruhtur.

5. Qurban héytning ikkinchi küni tash étish shu künning téngi atqan waqtidin bashlinip taki üçinchi künning téngi atqan'gha qeder dawam qilidu.

6. Tashni kün igilgen waqtidin bashlap taki kün kirip ketken'ge qeder étish sünnettur.

7. Tashni kün igilishning aldida we kün kirip kétép bolghandin kéyin étish mekruhtur.

8. Qurban héytning üçinchi küni tash étish shu künning téngi atqan waqtidin bashlinip taki tötinchi künning téngi atqan'gha qeder dawam qilidu.

9. Tashni kün igilgen waqtidin bashlap taki kün kirip ketken'ge qeder étish sünnettur.

10. Tashni kün igilishning aldida we kün kirip kétép bolghandin kéyin étish mekruhtur.

705. Sual: mal boghuzlash

1. mal qurban héytning birinchi küni étidighan tash étilip bolghandin kéyin

boghuzlinidu. Mal boghuzlash taq hej qilghan ademge sünnettur. Jup hej yaki behriman hej qilghan ademge wajibtur. Normal qurbanliq qilish sirttin kelgen musapir hajilargha wajib emes.

2. Eger hej qilghan adem mekkide olturaqlashqan adem bolsa, uninggha qurbanliq qilish xuddi mekkiliklerge wajib bolghinidek wajib bolidu.

3. taq hej qilghan adem mal öltürmekchi bolsa, mallarni chéchini chüshürüshtin ilgiri öltürüş musteheptur.

4. eger u chéchini chüshürüp bolup andin mal öltürgen bolsa, uninggha héchqandaq jaza kelmeydu.

5. jup hej yaki behriman hej qilghan ademning malni chéchini chüshürüshtin ilgiri öltürüşu wajibtur.

6. U adem ishni undaq qilmay chéchini malni öltürüshtin ilgiri chüshürgen bolsa, uninggha jaza üçün yene bir qoy öltürüş لازم bolidu.

706. Sual: chéchini chüshürüş yaki qisqartish

1. Malni boghuzlap bolup bashning hemmisini chüshürüdu yaki her chachtin barmaqning uchchichilik miqdarda élip chachni qisqartidu.

2. Chachni chüshürgende yaki qisqartqanda chachning hemmisini emes tötten bir qismini chüshürsimu yaki qisqartsimu bolidu. Lékin er kishining chachning tötten bir qismini chüshürüş mekruhtur.

3. Eger u béshida chéchi yoq adem bolsa, uning béshining tötten bir qismigha ustur yügürtiwétishi sünnettur.

4. Ayal kishi béshining tötten bir qismining chéchidin barmaqning uchchichilik miqdarda qisqartidu. Ayal kishining chéchini chüshürüşu haramdur.

5. Chachni chüshürüshtin ilgiri we kéyin dua qilidu. Chünki u kün héyt künliridur.

6. Chachni chüshürüp bolghandin kéyin burutni we tirnaqlarni élish musteheptur.

7. Chachni chüshürüp bolghandin kéyin éhramning ichide turup qilish cheklen'gen ishlardin jinsiy munasiwet ötküzüshtin yaki uninggha alaqidar ishlardin bashqa hemme ishni qilishqa bolidu. Emma jinsiy munasiwet ötküzüş yaki uninggha alaqidar ishlarni qilish taki ziyaret tawapini ada qilmighuche halal bolmaydu.

707. Sual: ziyaret tawapini qilish

1. Qurban héytning birinchi küni sheytan'gha tash étip, mal öltürüp we chachni chüshürüp yaki qisqartip bolghandin kéyin shu küning özide mekkige kirip ziyaret tawapini qilidu.

2. Ziyaret tawapini qilidighan eng yaxshi waqit bolsa, qurban héytning birinchi künidur. Eger birinchi küni bolmisa, ikkinchi künidur. Eger ikkinchi küni bolmisa, üçinchi künidur.

3. Ziyaret tawapini we chach chüshürüşni mushu üç kündin kéchiktürüwétish

mekruhtur. Ziyaret tawapi bilen chach chüshürüşni mushu üç künden kéchikturwwatqan ademge imam ebuhenifening közqarishi boyiche jaza üçün bir haywan öltürüş lazim. Chünki hejning chach chüshürüş paaliyiti melum bir waqitqa xastur. U waqit bolsimu qurban héytning künliridur we melum bir yerge xastur. U yer bolsimu heremdur. Emma imam ebuyüsif we imam muhemmedning közqarishi boyiche uninggha héchqandaq jaza kelmeydu.

4. Bir adem tash étishtin we mal öltürüshdin ilgiri chach chüshürgen'ge oxshash hejning paaliyetlirining bezilirini beziliridin ilgiri kéyin qilip qoysa, uninggha imam ebuhenifening közqarishi boyiche jaza üçün bir haywan öltürüş lazim. Emma imam ebuyüsif we imam muhemmedning közqarishi boyiche uninggha héchqandaq jaza kelmeydu.

708. Sual: mina künliri

1. Ziyaret tawapini qilip bolghandin kéyin tekrar yene minagha chiqip kétip u yerde yatidu. Sheytan'gha tash atidighan künlerning kichiside minada yétish henefiy mezhepidikilerning közqarishida sünnettur. Emma bashqa mezheplerning közqarishida wajibtur.

2. Qurban héytning ikkinchi küni bu kün bolsa zulhejji éyning on birinchi künidur, pishin namizini xeyf mesjidide oquydu. Bu mesjidte hejde oqulush sünnet qilin'ghan üçinchi xutbini tingshaydu andin sheytan'gha tash atqili baridu.

3. Tashni biz yuqirida bayan qilip ötkünimizdek xeyf mesjidi teripidin sanighanda birinchi katektin bashlap atidu. Birinchi katekke qible terepke qarap turup yette tash atidu. Tashni étip bolghandin kéyin katekning qéshida turup dua qilidu we istighpar éytidu. Andin ikkinchi katekning qéshigha kélidu. Uningdimu xuddi birinchi katekta qilghan'gha oxshash yette tash atidu. Tashni étip bolghandin kéyin katekning qéshida turup dua qilidu we istighpar éytidu. Andin üçinchi katekning qéshigha kélidu. Uningghimu yette tash atidu. Lékin tashni étip bolghandin kéyin uning yénida turup dua qilmaydu we istighpar éytmaydu.

4. Qurban héytning üçinchi küning kichisinimu minada yoritidu. U küni taki kün igilgen'ge qeder minada saqlaydu. Kün igilgendin kéyin tash atidighan yerge kélip tashni ilgiriki künde atqan shekilde atidu.

5. Qurban héytning ikkinchi we üçinchi künliri atidighan tashni kün igilgendin kéyin étish sünnettur. Kün igilishtin ilgiri étish mekruhtur.

6. Eger bir adem qurban héytning üçinchi küni minadin mekkige kirip ketmekchi bolup yolda kün igilgendin kéyin bolidighan qista qistangchiliqtin qorqsa, tashni kün igilishning aldida atsimu bolidu.

7. Eger bir adem qurban héytning üçinchi küni taki kün kirip ketken'ge qeder minadin mekkige qaytip ketmise, uning taki qurban héytning tötinchi künidiki tashni atmay turup minadin qaytip kétishi mekruhtur. Eger u adem qurban héytning üçinchi küning küni

kirip k  tip bolghandin k  yin kichide minadin qaytip kirgen bolsa, gunahkar bolidu. L  kin uninggha h  chqandaq jaza kelmeydu.

8. Eger u adem qurban h  ytning tötinchi künining t  ngi atqan'gha qeder mina t  ghida turghan bolsa, uninggha shu künning t  shini   tish wajibtur. Bu künning t  shinimu xuddi ilgiri k  ndikilerge oxshash k  n igilgendin k  yin atidu. K  n igilishtin ilgiri atsimu bolidu, l  kin mekruhtur.

9. Eger bir adem birer künning t  shini atmighan bolsa, u tashning qazasini ikkinchi k  ni qilidu. Yeni u tashni ikkinchi k  ni atidu. U ademge imam ebuhenifening közqarishi boyiche jaza   ch  n bir haywan   lt  r  sh lazim bolidu. Emma imam ebuyüsif bilen imam muhemmedning közqarishi boyiche u ademge h  chqandaq jaza kelmeydu.

10.   tilmay qalghan tashning qazasini qilish taki qurban h  ytning tötinchi künining k  ni kirip ketken'ge qeder dawam qilidu. Eger qurban h  ytning tötinchi künining k  ni kirip ketse tashning qazasini qilidighan waqit   t  p ketken h  sablinidu.

11. Sheytan'gha tashni   tip bolup mekkige qarap mangidu. Yolda ebteh dep atilidighan bir yerde azraq turup dua qilish sünnettur.

709. Sual: xushlushush tawapini qilish

1.minadin qaytip kirip mekkide taki wetinige qaytidighan waqit kelgen'ge qeder turidu. Qurban h  ytning tötinchi künidin k  yin taki wetinige qaytidighan waqit kelgen'ge qeder muddet ichide   zige, ata anisigha we mesilen: ustazigha oxshash üstide heqqi bar ademlerge atap   mre hej qilidu.

2. Wetinige qaytidighan waqit kelgende mekkidin seper qilip chiqip k  tishtin ilgiri xushlushush tawapini qilidu. Bu tawapni qilish   hram baghlash   ch  n belgilep b  rilgen yerlarning sirtidin kelgen ademlerge wajibtur. Emma mekkiliklerge, mekking chigrasining sirtida we mezkur yerlarning ichide olturidighan ademlerge, heyzdar we nifasdar ayallargha u tawapni qilish wajib emes.

3. Heyzdar yaki nifasdar ayal mekking öylirining qoyruqidin ayrilip k  tishtin ilgiri heyzidin yaki nifasidin pak bolghan bolsa, uninggha xoshlushush tawapini qilish wajib bolidu.

4. Perz hejdin k  yin ömre hej qilghan waqtida qilghan tawap xoshlushush tawapining ornigha h  sab bolmaydu.

5. Ziyaret tawapining keynidin qilin'ghan her qandaq tawap xoshlushush tawapining ornigha h  sab bolidu.

6. Xoshlushush tawapining wetinige qaytmaqchi bolghan waqitta qilinishi musteheptur.

7. Wetinige qaytmaqchi bolghan adem bu tawaptin k  yin ikki reket namaz oquydu, andin zemzem süyidin ichidu. Andin kebing q  shigha tekrar k  lip uning q  shida dua qilidu. Bolupmu qara tash bilen kebing ishkining ariliqida turup dua qilidu. Eger mumkin bolsa, qara tashni söyidu.

8. Taki hezura ishkidin chiqip ketken'ge qeder kebidin ayrilghinigha yighlighan, hesret chekken we közini kebidin özmigen halette mangidu.

9. Heyzdar we nifasdar ayallar herem mesjidining ishkinig qéshida turup dua qilip qaytip kélidu.

10. Hajilar wetinige qaytidighan waqtida, eger mumkin bolsa mekkidin mespile teripidin chiqip kétidu we chiqidighan waqtida bir nerse sediqe qiliwitidu.

11. Hejge qilghan sepirining axiri ipar yeni eng ésil bolushi üçün peyghember eleyhissalamning shehri bolghan medinige qarap yolgha chiqidu.

710. Sual: peyghember eleyhissalamning hejining süpetlirining bayani

Jefer ibni muhemmed dadisining mundaq dégenlikini riwayet qilidu: biz jabir ibni abduallahning yénigha kirduq, men uningdin: peyghember sellellahu eleyhi wesellemning qandaq hej qilghanliqini éytip bergen bolsang, dédim. U barmiqi bilen toqquzni sanidi. Andin kéyin: peyghember sellellahu eleyhi wesellem (hijrettin kéyin) toqquz yilghiche hej qilmidi, oninchi yili, özining hejge barmaqchi bolghanliqini xelqge élan qildi. Buni anglighan insanlar terep - tereptin medinige qarap éqishqa bashlidi. Ular hej paaliyetlirini peyghember sellellahu eleyhi wesellemge egiship, u qandaq qilsa shundaq ada qilishni arzu qilatti.

Biz peyghember sellellahu eleyhi wesellem bilen bille yolgha chiqtuq. Zulhuleyfege yétip barghanda, esma reziyellahu enha muhemmed ibni ebu bekrini yenggidi. Esma reziyellahu enha qandaq qilishi toghruluq peyghember sellellahu eleyhi wesellemdin sorap kélish üçün adem ewetti. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem uninggha: yuyunup, lata bilen ching tangghin, andin éhram baghlighin ! Dédi. Andin zulhuleyfediki mesjidte namaz oqudi. Andin (qeswa isimlik) tögisige minip, beyda dégen jaygha keldi. Qarisam, peyghember sellellahu eleyhi wesellemning aldi keyni, ong soli ademge liq toluptu. Ularning beziliri ulaghliq, beziliri piyade idi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem arimizda idi. Uninggha ayet nazil bolup turatti, u bu ayetlarning menisini yaxshi biletti we shuninggha asasen emel qilatti, bizmu uninggha egishettuq. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem hejge niyet qilip, tewhid sözliri bilen mundaq telbiye éytti: hazirmen, i alle! Séning chaqiriqinggha awaz qoshup, buyruqinggha binaen bu yerge keldim. Séning héch shérikig yoqtur. Séning buyriqinggha asasen keldim. Barliq medhiyiler, németler we barliq hökümraniq hoquqi sanga mensup, séning héch shérikig yoqtur. Bizmu shundaq telbiye éytip, éhram baghliduq. Bizge héchqandaq inkas bildürmey, öz telbiyesini dawamlashturdi. Bizning niyitimizde hej qilishla bar idi, ömre qilish xiyalimizghimu kirip baqmighanidi. Shundaq qilip biz beytullahqa yétip barduq, peyghember sellellahu eleyhi wesellem hejer eswedni silidi. Andin üç qétim téz qedemler bilen, töt qétim normal

mingip beytullahni tawap qildi. Andin kéyin maqami ibrahimning aldigha kélip: {{kishilerge) meqami ibrahimni namazgah qilinglar (yeni shu yerde namaz oqunglar) déduq} dégen ayetni (süre beqer, 125 - ayetning bir qismi) oqudi. Andin maqami ibrahimni özi bilen beytullahning otturisigha élip turup, ikki rek'et namaz oqudi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem bu ikki rek'et namazda "süre ixlas " bilen "süre kafirun " ni oqudi, andin beytullahning yénigha béríp hejer eswedni silidi, andin haram mesjidining sefa derwazisidin chiqip, udul sefagha qarap mangdi. Sefagha yéqinlashqanda: {sefa bilen merwe heqiqeten allening (dinining) alametliridur} dégen ayetni(süre beqer, 158 - ayetning bir qismi.) oqudi we: "alle bashlighan yerdin bashlaymiz" dep, seyini sefadin bashlidi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem sefaning üstige chiqip beytullahni körüp tekbir éytti we allening bar we birlikini jakarlap: yalghuz bir alletin bashqa héch ilah yoqtur. Allening shériki yoqtur, padishahliq peqet alleqila xastur, barliq güzel medhiyeler peqet alleqila mensuptur. Alle tirildürgüchi we öltürgüchidur, her nersige qadirdur, yalghuz bir alletin bashqa ilah yoqtur. Alle wedisini ishqa ashurup, bendisige (yeni muhemmed sellellahu eleyhi wesellemge) yadem qildi, özi yalghuz ittipaqdash qoshunni meghlub qildi dédi, andin dua qildi. Buni üç qétim tekrarlap, her qétimda dua qildi. Andin merwege qarap chüshüshke bashlidi we tüzlükke chüshkende yügürdi. Tüzlükten merwege salmaq qedemler bilen chiqti. Sefada néme qilghan bolsa, merwedimu shuni qildi. Tawapini merwede axirlashturup: eger baldurraq oylashqan bolsam, qurbanliq élip kelmey, elwette, hej niyitini ömrege özgertken bolattim. Kim qurbanliq élip kelmigen bolsa, hej niyitini ömrege özgertip éhramdin chiqsun! Dédi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem we qurbanliq élip kelgenlerdin bashqilarning hemmisi chéchini qisqartip éhramdin chiqti. Suraqe ibni jushum reziyellahu enhu ornidin turup: i allening peyghembiri ! Bu yilla mushundaq qilamduq yaki ebediy mushundaq dawamlashturamduq? Dep soridi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem barmaqlirini bir - birige gireleshtürüp: ömre bilen hej bir birige mushundaq gireliship ketti. Bu yilla emes, belki dawamliq mushundaq bolidu, bu yilla emes, belki dawamliq mushundaq bolidu, dédi. Eli reziyellahu enhu yemendin peyghember sellellahu eleyhi wesellemning tögilirini élip kelgenidi. U, fatime reziyellahu enhaning éhramdin chiqip, renglik kiyim kiygen we sürme tartiwalghanliqini körüp, achchiqlan'ghan halda: kim séni bundaq qilishqa buyridi? Dep soridi. Fatime reziyellahu enha: dadam buyridi, dédi. Eli reziyellahu enhu (kéyin) iraqniki waqtida mundaq dégenidi: peyghember sellellahu eleyhi wesellemnimu fatimening qilghanlirini eyipleshke ündesh we bu heqte petiwa sorash üçün derhal peyghember sellellahu eleyhi wesellemning yénigha bardim we ehwalni éytip: men uning qilghanlirini qobul qilalmidim, u: dadam méni shundaq qilishqa buyridi, - dewatidu, - dégenidim, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: u rast éytiptu, rast éytiptu. Sen hejge niyet qilghanda, néme déding? Dep soridi. Men: i alle! Men peyghember sellellahu eleyhi wesellemge oxshash

niyet qildim, dégenidim, - dédim. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: undaq bolsa, mende qurbanliq qilidighan mal bar, shunga sen éhramdin chiqmighin! Dédi. Eli reziyellahu enhu yemendin élp kelgen qurbanliq bilen peyghember sellellahu eleyhi wesellem medinidin élip kelgen qurbanliqning sani yüzge yétetti. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem we qurbanliq élip kelgenlerdin bashqilar chéchini qisqartip éhramdin chiqti. Éhramdin chiqqanlar zulhejje éyining sekkizinci küni qaytidin hejge éhram baghlap, bashqilar bilen birge minagha qarap yolgha chiqti, peyghember sellellahu eleyhi wesellemmu tögisige minip yolgha chiqti. Minada pishin, esir, sham, xupten namizi we bamdat namizini oqudi. Andin kün chiqquche kütüp turdi. Buyruqigha binaen, chupurdin toqulghan chédiri (erefatning) nemire dégen yérige apirilip quruldi. Andin erefatqa qarap yolgha chiqti. Qureyshler xuddi jahiliyet dewride özliri qilghandek, peyghember sellellahu eleyhi wesellemnimu muzdelifediki mesh'erilheramda (mesh'erilheram - muzdelifediki quzeh namliq bir taghqa bérilgen nam. Pütün muzdelife rayoni mesh'erilheram dep atilidu, dégüchilermu bar) toxtaydu dep oylashqanidi. Lékin peyghember sellellahu eleyhi wesellem u yerde toxtimay, udul erefatqa yétip bardi we nemirege qurulghan chédirige chüshti. Kün égilgende, (qeswa) namliq tögisini jabdushqa buyridi. Andin tögisige minip wadining otturisigha kelgende, kishilerge nutuq sözlidi. Axida mundaq didi: silerdin men toghruluq sorilidu, shu chaghda néme deysiler? Kishiler: biz guwahliq bérimizki, sen bizge teblig qilding, wezipengni toluq ada qilding, bizge nesihet berding, dep jawab bérishiti. Buni anglighan peyghember sellellahu eleyhi wesellem körsetküch barmiqini bir asman'gha, bir kishilerge qaritip turup: i alle, guwah bol! I alle, guwah bol! I alle, guwah bol! Dep üç qétim tekrarlidi. Andin kéyin, bilal ezan oqup, tekbir éytti. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem jamaetke imam bolup péshin namizini oqudi. Péshindin kéyin, bilal yene tekbir éytti, esir namizini oqudi. U ikki namazning ariliqida héch qandaq namaz oqumidi. Andin tögisige minip, mewqifke (turush meydanigha) keldi we tögisining béqinini yoghan quram tashqa yéqin ekilip, kishilerge aldini qilip, qiblige yüzlendi we kün patqiche shu yerde turdi. Undin kéyin, usameni keynige mindürüp (muzdelifege qarap) yolgha chiqti, tögining chulwurini, tögining béshi igerning astidiki térige tégip kétey dep qalghichilik derijide ching tartip astilitip, ong qoli bilen kishilerge: jamaet astiraq! Jamaet astiraq! Dep isharet qilatti. Her qum döwisige kelgende, taki tüzlenglikke chiqquche tizginini sel qoyup béretti. Nihayet, muzdelifege yétip keldi we namaz sham bilen namaz xuptenni bir ezan, ikki tekbir bilen jem'i qilip oqup berdi. Ikki namazning arisida héchbir namaz oqumidi. Andin tang atqiche yétip, tang süzülgende bamdat namizini oqudi. Andin tögige minip, mesh'erilheramgha bardi we üstige chiqip, alle taalagha hemdusana, tekbir we tehliil éytip, allening bar we bir ikenlikini jakarlap : " elhemdulillahi wallahu ekber lailahe illellahu wehdehu lasheryke lehu" dep taki tang xéli süzülgiche shu yerde turdi. Andin fezl ibni abbas reziyellahu enhuni keynige mindürüp, kün chiqishtin burun minagha

qarap atlandi. Fezl ibni abbas chachliri chirayliq, téni aq, kélishken biri idi. Yolda yügirep kétiwatqan ayallar uchrihanidi, fezl ulargha qarashqa bashlidi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem qoli bilen uning yüzini tosiwalghanidi, u yüzini yene bir terepke burap, u tereptin qarashqa bashlidi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem qolini u terepke yötkise, u yüzini yene bir terepke yötkeytti. Nihayet, ular mudessir dégen jaygha yétip bardı. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem tögisini tézlitip, chong sheytan'gha baridighan ottura yolgha kirdi we derex astidiki chong sheytanning yénigha kélip, wadining ichide turup ushshaq tashlardin yette tash atti. Her atqanda tekbir éytatti. Andin qurbanliq qilinidighan yerge bérıp, öz qoli bilen 63 tuyaq töge boghuzlidi. Andin pichaqni elige berdi. Qalghinini eli reziyellahu enhu boghuzlidi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem qurbanliqigha eli reziyellahu enhuni shérik qilghanidi. Andin her bir qurbanliqtin bir parche göshni qazan'gha sélip pishurdi we göshini yep, shorpisini ichti. Andin tögisige minip, beytullahqa qaytip tawap qildi, mekkide péshin namizini oqudi. Abdulmuttelib qebilisidikiler zemzem süyige mes'ul bolup, quduqtin su tartip, hajilargha béretti. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem ularning yénigha bérıp: i abdulmuttelib jemeti! Zemzem tartinglar. Eger bashqilarningmu bu yerge kéliwilip, qistangchiliq chiqirishidin qorqmighan bolsam, elwette, menmu siler bilen bille zemzem tartattim dédi. Ular bir sogha su tartip, peyghember sellellahu eleyhi wesellemge sun'ghan idi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem uningdin qan'ghiche ichti. (ebu dawud1905)

711. Sual: peyghember eleyhissalamning "hejjetul wida" da sözligen nutqi

bir - biringlarning jénigha we méligha chéqilish, xuddi mushu künning, mushu aynıng we mushu yurtning hörmitini saqlımaslıq haram qilin'ghan'gha oxshashla haram qilindi. Jahiliyet dewrining ishlirining hemmisi bikar qilindi. I xalayıq ! Jahiliyet dewridiki xun dewasining hemmisi inawetsiz. Men aldi bilen jemetimizdin rebe ibni haris ibni abdulmuttelibning xun dewasini inawetsiz qildim (u, beni sed qebilisige inik'anigha bérilgen bolup, huzeyl qebilisi teripidin öltüriwılilgenidi). Bilinglarki, jahiliyet dewridiki jazanimu emeldin qalduruldi. Men aldi bilen jemetimizdin abbas ibni abdulmuttelibning jazanilirini emeldin qaldurdum, uning barlıq jazanisi inawetsiz qilindi. I xalayıq ! Ayallargha muamile qilishta alleni köz aldinglarga ekilip turup muamile qilinglar! Ular allening silerge bérilgen amanetliri, ularni allening kelimisi bilen özünglarga halal jüpti qildinglar, ayalliringlarning zimmeside silerning (ular raye qilishqa tégishlik) heqqinglar bar. Silerning heqqinglar shuki, ayalliringlar öyünglarga siler yaqturmaydighan kishilerni dessetmesliki kérek. Eger undaq qilip salsa, ularni edeplesh meqsitide astiraq urunglar. Silerning zimmenglerdimu. Ularning (siler raye qilishqa tégishlik) heqqi bar. Ayalliringlarning silerning üstünglardiki heqqi bolsa, ularni chiraylıq rewishte ash - nan,

kiyim - kéчек bilen teminleshtur. Men silerge allening kitabini qoyup kétimen. Uninggha mehkem ésilsanglar, hergizmu ézip ketmeysiler.

Altinchi bap. Hejdiki ayallargha, kichik balilargha, kisellerge, wakaliten hej qilishqa , tosulup qilishqa oxshash ishlarning bayani

712. Sual: hejning ayallargha xas hökümliri

1) ayallar hej sepiride éri yaki mehrem tughqinining hemrah bolushigha éhtiyajliqtur. Eger ayal talaq idditini yaki ölüm idditini tutuqluq bolsa, uning perz hejge yaki ömre hejge bérishi haramdur.

2) ayallar ihram baghlighanda erlarning eksiche, tikilgen kiyimlerni kiyidu.

3) ayallar tawap we sei qilish ishlirida bir xil mangidu. Erlerge oxshash tawapning aldingi üchide we safa bilen merwe otturidiki ikki yéshil chiraq arisida yügürmeydu. Safa bilen merwening ariliqida aylan'ghanda eger bek qista qistang bolsa, safa téghining üstige chiqmaydu.

4) eger ayal kishi etisi mina téghida sheytan'gha tash atidighan yerde bolidighan qista qistangchiliqtin qorqup minagha burun kélip tashni étiwélishe üchün muzdelifide turmighan bolsa, uninggha muzdelifide turmighanliq üchün bérilidighan bir haywan öltürüş jazasi bérilmeydu.

5) ayallar ihramdin chiqqanda béshini chüshürmeydu. Belki her bir chéchining uchidin az bir miqdarni késidu.

6) ayallar "lebbeyke" ni awazliq oqumaydu.

7) ayallar hejerul eswedning yénigha xalighan waqitta barmaydu. Peqet erlerdin xaliy bolghan mexsus waqitlardila barsa bolidu. Qara tashning etrapida qista qistang bolsa qara tashni söymeydu. Shuningdek yene eger ibrahim eleyhissalam turghan yer bek qistangghu bolsa, u yerning arqisidimu namaz oqumay bashqa yerde oquydu.

8) ayallar ihram baghlighanda erlarning eksiche béshini yögeydu.

9) ayliq adet yaki tughut, ayallarning ihram baghlishi üchün tosqu bolalmaydu. Eger ayal kishi heyz körüp qalghanliq yaki nifasdar bolup qalghanliq sewebi bilen ziyaret tawapini qilishni öz waqtidin kéchiktirwetken bolsa, uninggha yene jaza kelmeydu.

10) sheytan'gha atidighan tashni u yerdiki qista qistangchiliqtin qorqup uni étishe mustehap bolghan waqtin bashqa waqitta mesilen: kéchige oxshash bashqa waqitta atsimu uninggha héch gunah bolmaydu.

11) eger ayal kishi heyz körüp qalghanliq yaki nifasdar bolup qalghanliq sewebi bilen xoshlushush tawapini qilmighan bolsa, uninggha u héchqandaq jaza kelmeydu.

713. Sual: hejning kichik balilarga xas hökümliri

téxi balaghetke yetmigen kichik balining hej qilishi toghridur.

1. Kichik balining qilghan heji uning üçün balaghetke yetkenden kéyin qilish perz bolghan perz hejge emes neple hejge hésab bolidu.

2. Kichik bala özi qilalmaydighan hejning paaliyetlirini uninggha ige bolup aparghan adem qilip béridu.

3. Kichik bala meyli aq qarini perq etkidek yashta bolsun meyli uningdin kichik yashta bolsun özi qilalaydighan hejning paaliyetlirini uninggha ige bolghan adem qilip bermeydu. Bolupmu tawaptin kéyin oqulidighan ikki reket namazni kichik baligha ige bolghan adem hergiz u bala üçün oqup bermeydu. Emma tawapni eger kichik bala aq qarini perq etkidek yashta bolsa, özi qilidu.

4. Eger bala u yashta bolmisa, balini uninggha ige bolghan adem kötirip bille tawap qilidu.

5. Erafatta turushqa, safa bilen merwening ariliqida aylinishqa we tash étishqa oxshash ishlarni eger bala özi qilalmaydighan derijide bolsa baligha ige bolghan adem qilip béridu.

6. Balining igisi balini uning tikilgen kiyim keygen'ge we xushpuraqliq nersini ishletken'ge oxshash éhramni buzudighan ishlarni qilishtin yiraq tutushi lazim. Eger kichik bala mezkur ishlargha oxshash éhramni buzudighan birer ishni qilip salghan bolsa, uninggha héchqandaq jaza kelmeydu.

7. U hejning wajiblidin yaki perzlidin birersini qilmay qalghan bolsimu uninggha héchqandaq jaza kelmeydu we hejning qazasini qilishmu lazim bolmaydu. Chünki balaghetke yetmigen balining bir ibadetni bashlishi bilen u ibadet uninggha taki uni ayaghlashturmisa bolmaydighan derijide lazim bolup ketmeydu.

8. Eger kichik bala éhram baghlap bolghandin kéyin balaghetke yetken, balaghetke yetkenden kéyin erafatta turushtin ilgiri éhramini perz hejni niyet qilip qayta baghligghan bolsa, uning qilghan heji perz hejge hésab bolidu we shuning bilen uning üstidiki perz hej ada bolghan bolidu.

9. Eger u balaghetke yetkenden kéyin éhramini perz hejni niyet qilip turup qayta baghlimighan bolsa, uning qilghan heji neple hejge hésab bolidu.

10. Barliq mesililerde, sarang bolup qalghan ademning hökmi xuddi kichik balining hökmige oxshashtur.

714. Sual: késel ademning hejining bayani

1. Hej qilishni niyet qilip heremge mangghan bir adem éhram baghlaydighan yerge kelgende éhram baghlashtin ilgiri hushidin ketken yaki késel bolup qélip qattiq oyqigha ketken bolsa, u ademning buyruqi bilen yaki uning buyruqisiz uning hemrahisi yaki bashqa bir adem uning üçün hejge niyet qilip qoyidu we uning üçün telbiye éytip qoyidu. U

telbiyede kisel ademningu ismini ataydu. Shundaq qilsa késel bolup qélip oyqugha ketken yaki hushidin ketken u adem éhram baghligghan hésablinidu we uning qilghan heji perz hej üçün hésab bolidu.

2. Eger hushidin ketken adem éhram baghlinip bolghandin kéyin hushigha kelgen yaki qattiq oyqugha ketken késel oyghan'ghan bolsa, ularning hejning qalghan paaliyetlirini özlirining qilishi lazim.

3. Eger hushidin ketken adem hushigha kelmigen yaki oyqigha ketken késel oyghanmighan bolsa, hemrahliri ularni erafat téghigha kötirip élip chiqip azraq muddet bolsimu u yerde turghuzidu we kötürgen adem uning namidin tawap qilishni niyet qilib turup uni kötirip turup tawap qilghuzidu.

4. Sheytan'gha tash atidighan we safa bilen merwening ariliqida aylinidighan'gha oxshash hejning bashqa paaliyetlirini u adamlarni shu paaliyetlerni qilidighan yerge bille élip barmastin hemrahliri ularning namidin qilidu. Chünki bu paaliyetler hejning wajiblirining qataridindur. Shuning üçün u paaliyetlerni yashinip qalghanliq sewebidin qilalmighan ademning namidin bashqa bir ademning qilishimu toghridur.

5. Eger bir adem özi éhram baghlap bolghandin kéyin hushidin ketken bolsa, hemrahliri uni erafat téghigha kötirip élip kélishi we kötirip ziyaret tawapini qildurushi lazim.

715. Sual: bashqilarning namidin hej qilishning hökmi

namaz we rozigha oxshash ten bilen ada qilinidighan ibadetlerde uni ada qilish üçün bashqilarni wekil qilish hergiz toghra bolmaydu. Zakatqa oxshash mal arqiliq ada qilinidighan ibadette uni ada qilish üçün bashqilarni wekil qilish toghridur. Emma hejge oxshash hem ten bilen hem mal bilen ada qilinidighan ibadette, öni özi ada qilishtin ajiz kelgen adem ornida bashqa birsining ada qilishini wekil qilsa bolidu. Shuning üçün üstige hej perz bolup uni ada qilishtin ajiz kelgen adem bashqa birining ya özi hayat waqtida yaki ölüp kétép bolghandin kéyin özining namidin hej qilishini wekil qilish arqiliq uni öz namidin hej qildurushi lazim.

1. Hejni ada qilishtin ajizliq qilish ölüp kétép yaki kör bolup qalghan'gha we qattiq qérip ketken'ge oxshash yoqulup kétéshidin ümidi üzilgen bir késelge griptar bolup qilish yaki yolning xatirjem bolmasliqi bilen wujudqa chiqidu.

2. Emma ajizliq ayal kishi üçün yuqirida bayan qilin'ghan seweblerge qoshulup yene mehremning bolmasliqi bilen wujudqa chiqidu.

3. Bu seweblar taki üstige hej perz bolghan adem ölgen'ge qeder dawam qilsa, ehwal shundaq bolidu. Eger u adem ölüshtin ilgiri u seweblar tögise, uninggha hejni özining qilishi lazim bolidu.

4. Hej qilishqa wekil qilin'ghan kishining qilghan heji uni hejge ewetken ademning namidin bolghan bolidu we barliq ölümaların birlikke kélishi boyiche shuning bilen hejge ewetken ademning üstidiki hej ada bolghan hésablinidu.

5. Ornigha bashqa birini hejge ewetken adem uninggha hej qilip kélish üçün kétidighan barliq chiqimlarni biridu. Emma hejge ewetmekchi bolghan adem bilen men sanga bunchilik miqdarda pul bérimen, sen bu pul bilen méning namimdin hej qilip kelgin, dégen'ge oxshash uni ijarige élish shekilde pütüshüp uni hejge ewetishke bolmaydu.

6. Bashqilar teripidin hej qilip kélishke buyrulghan kishi hejge buyrugghan ademning polidin özige yetkidek xejlep éship qalghini bolsa, uni igisige qayturup béridu.

7. Eger u kishi hejni özining polidin xejlep turup qilghan bolsa, ketken pulni hejge buyrugghan ademdin alidu.

8. Hej qilishqa buyrulghan kishi taki hejge ewetken ademning wetinige qaytip kélip bolghiche puldin yolda ihtiyajliq bolghan nersilirige bekmu israp qilmastin bekmu qisiwalmastin normal chiqim qilidu.

9. Eger hejge ewetilgen kishi diqqetsizlikidin mesilen: yolda ishlarni téz hel qilmighan'gha oxshash hejge ölgirelmigen bolsa, u kishi ketken chiqimni tölep béridu.

10. Eger u kishi késel bolup qalghan'gha yaki birer hadise yüz bergen'ge oxshash sewebler tüpeylidin hejge ülgirelmigen bolsa, ketken chiqimni tölep bermeydu.

11. Bashqa birsining ornida hej qilishni üstige alghan kishi ornida bashqa birsini ewetmey hejni özi qilishi lazim.

12. Eger u kishi uni hej qilishqa buyrugghan ademning namidin hej qilish üçün bashqa birsini ewetken bolsa, bu halette u ademning qilghan heji deslep buyrugghan ademning namidin qilin'ghan hésablanmaydu. Lékin eger bir adem wekilge sen bu pul bilen xalighiningni qilghin, dégen bolsa, bu halette wekil meyli birer seweb bilen bolsun meyli sewesiz bolsun pulni bashqa birsige birip uni hejge ewetse bolidu.

13. Eger bir kishi méning namimdin peqet palani ademla hej qilsun, uningdin bashqisi hej qilmisun, dep wesiyet qilghan bolsa, u kishining namidin héliqi ademdin bashqa birsining qilghan heji toghra bolmaydu. Eger u kishi peqet méning namimdin peqet palani ademla hej qilsun, dep wesiyet qilghan bolsa, mirasxurliri uning namidin héliqi ademdin bashqa bir ademni hejge ewetken bolsimu hej toghra bolidu.

14. Eger bir kishi bir ademge bu pulni méning namimdin hej qilghan ademge bergin, dep pol bergen bolsa, u ademning u pul bilen u kishining namidin hej qilishi toghra bolmaydu.

15. Eger bir adem hej qilishqa wesiyet qilip qoyup ölüp ketken kishining namidin hej qilmaqchi bolsa, u hejning toghra bolushi üçün , eger ölgen kishining mal mülküning üchten biri shuninggha chiqishsa, hejni wesiyet qilip qoyup ketken kishining yurtidin bashlap qilish lazim. Eger uning qaldurup qoyup ketken mal mülküning üchten biri shuninggha chiqishmisa, hejni uning namidin uning mal mülki chiqishqan yerdin bashlap qilish lazim.

16. Shuningdek yene eger bir adem bashqa birsini sen bu pulgha méning namimdin hej qilghin, dep wesiyet qilghan bolsa, eger pul yétishse, pulni alghan adem hejni wesiyet

qilghan kishining yurtidin boshlap qilidu. Eger pul yétishmise hejni pul yétishken yerdin boshlap qilidu.

17. Eger bir adem birsini özining namidin boshqa bir sheherdin boshlap hej qilishqa wesiyet qilghan bolsa, meyli u sheher mekkige yiraq sheher bolsun meyli yéqin sheher bolsun uning hejni shu sheherdin boshlap qilishi lazim.

18. Bashqilarning namidin qilin'ghan hejning toghra bolushi üçün musulman bolghan'gha we balaghetke yetken'ge oxshash hejge ewetilidighan ademning hej ibaditini ada qilishqa shertliri toshqan adem bolushi sherttur.

19. Sherti tohsa téxi özining namidin hej qilmighan ademningmu bashqilar namidin, ayallarning, erkishining namidin we balaghetke yetken kichik baliningmu bashqilar namidin hej qilishi toghridur.

20. Balaghetke yetken, hej paaliyetlirini yaxshi bilidighan we burun özining namidin hej qilghan bir ademni ewetish eng yaxshidur.

21. Hej qilishqa buyrulghan ademning éhram baghligan waqtida éhramni hejge buyrugan kishining namidin qilishi sherttur. Dilida qilghan niyitige qoshup tili bilen men palanining namidin éhram baghlidim, we i allah! Palanining namidin sanga telbiye éytimen, dep shu kishining ismini atishi eng yaxshidur.

22. Bashqa ademning namidin hej qilishqa buyrulghan ademning éhram baghlash üçün belgilep bérilgen yerlerdin éhramsiz ötmesliki sherttur. Eger u adem mezkur yerlerdin éhramsiz ötüp qalsa, uning mezkur yerlerge qaytip bérip shu yerdin éhram baghlap kélishi lazim. Eger éhramni mezkur yerlerge qaytip shu yerlerdin baghlimay mezkur yerlarning ichidin yaki mekkidin baghlisa, uning heji buzulup kétidu.

23. Bashqa admning namidin hej qilishqa buyrulghan kishi deslepte ömre hej qilghan, andin shu yili mekkidin éhram baghlap hej qilghan bolsa, umu eslidiki buyruqqa xilap ish qilghan hésablinidu. Chünki u kishi buyrulghan perz hejning sepirini ömre hejge ishletti. Shuning üçün u kishi ketken chiqimni töleydu.

24. Bir adem birsini özining namidin perz hej qilishqa wesiyet qilghan, andin u kishi wesiyet qilghan ademning namidin neple hej qilghan bolsa, bu neple hej wesiyet qilip qoyup ölüp ketken u ademning üstidiki peyr hejge hésab bolmaydu. Chünki bu halette wesiyet qilip qoyup ketken u ademning meqsiti hasil bolmighan bolidu. Uning meqsiti hejge bergen chiqimning sawabigha érishish idi.

716. Sual: yolda tosulup qélisning bayani

yolda tosulup qélishtin hejge éhram baghligan adem erafatta turushtin we ziyaret tawapini qilishtin cheklinish, ömre hejge éhram baghligan adem ömrining tawapini qilishtin cheklinish, dégenlik közde tutulidu. Yolda tosulup qélis töwendikidek bir nechche xil yol bilen bolidu.

1. Düşmenning wastisi bilen bolidu.

2. Yirtquch haywanning wastisi bilen bolidu.
3. Turmige kirip qélish yaki padishahning cheklishi bilen bolidu.
4. Késel wastisi bilen bolidu.
5. Mehrimining ölüp qélish wastisi bilen bolidu.
6. Pulning yoqap kêtish wastisi bilen bolidu.
7. Yoldin ézip kêtish wastisi bilen bolidu.
8. Erning cheklishi wastisi bilen bolidu.

717. Sual: yolda tosulup qalghan ademning éhramdin qandaq chiqidighanliqining bayani

perz hejge yaki ömre hejge éhram baghligan adem yolda tosulup qalghan we éhramdin chiqip ketmekchi bolsa, uning heremge öltürüş üçün bir mal yaki uning pulini mekkige ewetishi lazim. Yolda tosulup qalghan ademning taki özige tusalghu bolghan amil yoqalghiche kötüp turushimu durus bolidu. Yolda tosulup qélip heremde boghuzlash üçün mal ewetken adem, hetta mal bughuzlinidighan waqittin xeweri bolup éhramdin shu waqitta chiqish üçün malni uning namidin boghuzlash üçün özi bilen bille élip mangghan adem bilen uning malni qaysi künde bughuzlaydighanliqini toxtutiwélishi lazim. Eger yolda tosulup qalghuchi jup hejge yeni perz hej bilen ömre hejge éhram baghligan adem bolsa, uning ikki hejning éhramdin chiqish üçün ikki tuyaq mal ewetishi lazim. Eger jup hejge éhram baghligan adem ömre heji üçün tawap qilip bolghandin we safa bilen merwening arisida aylinip bolghandin kéyin erafatqa chiqishtin tosalghan bolsa, uninggha bir mal öltürüş lazim. Eger yolda tosulup qalghuchi heremge ewetish üçün mal yaki uning pulini yaki uni bille ewetidighan adem tapalmisa, taki uni tépip ewetip malni heremde bughuzlitip éhramdin chiqqan'gha qeder éhramliq halitide turidu. U ademning uning ornigha roza tutushi yaki sediqe bérishi yéterlik bolmaydu.

Yettinchi bap. Peyghember eleyhissalamning qebrisini ziyaret qilish, we uni ziyaret qilishtiki qaide yusunler

718. Sual: peyghember eleyhissalamning qebrisini ziyaret qilishning hökümi

"peyghember eleyhissalamning qebrisini ziyaret qilish musteheptur. Qudriti yetken ademge uni ziyaret qilish wajibtur, dégen köz qarashmu bar. Eger hejge kelgen adem perz hejge kelgen bolsa, aldi bilen perz hejni ada qilidu. Kéyin peyghember eleyhissalamning qebrisini ziyaret, qilidu. Eger u neple hej qilish niyiti bilen kelgen, mekkige bérishda qebrining yénidin ötmigen bolsa, xalsa dslep qebrini ziyaret qilidu xalisa neple hejini qilidu. Eger u mekkige bérishda medinining yoli bilen ötken bolsa, deslepte qebrini ziyaret qilidu.

Qebrini ziyaret qilmaqchi bolghan adem qebrini ziyaret qilishni niyet qilish bilen birge yene peyghember eleyhissalamning mesjidinimu ziyaret qilishni niyet qilidu. Chünki peyghember eleyhissalam «u mesjidte oqulghan bir reket namaz herem mesjididin bashqa mesjidte oqulghan ming reket namazdin yaxshi», dep xewer berdi. Shuningdek yene u mesjidte qilin'ghan bashqa ibadetlarning sawabimu köp bolidu."

peyghember eleyhissalamning qebrisini ziyaret qilish mustehap ishlarning eng yaxshisidir. Belki wajibqa yéqin bir ishtur. Insanlarning bolupmu möminlarning üstide peyghember eleyhissalamning nahayiti köp iltipati bar. Chünki u, möminlerge ularning öz nepsiliridinmu charidur. Buni allah taalaochuq bayan qilip mundaq dédi "peyghember möminlerge ularning öz nepsiliridinmu charidur."

719. Sual: peyghember eleyhissalamning qebrisini ziyaret qilishtki edep qaidiler

peyghember eleyhissalamning qebrisini ziyaret qilish meqsiti bilen barghan adem ziyaret jeryanida töwendiki edep exlaq we qaide yusunlar bilen zinnatlinishi lazim.

1. Medinige kétip barghan yoldimu peyghember eleyhissalamgha durut we salamlarni köp éytish lazim.

2. Medine munewwer körün'gensiri peyghember eleyhissalamgha téximu köp durut we salam éytishi, allah taaladin qilghan bu ziyaritini özi üçün paydiliq qilishni, uni qobul qilishni tilishi, eger téz méngishta birer zerer bolmisa téz méngishi lazim.

3. Medinige yétip kelgende dilida u yerning hörmetlik, peziletlik yer ikenlikini we uning pütün mexluqatlarning eng yaxshisi bolghan muhemed eleyhissalam bilen hörmetlik qilin'ghan bir orun ikenlikini hés qilishi lazim. Medinige kelgen adem özining zéminning sherq we gherbidiki möminlarning dilliri mayil bolidighan pak bir yerdiki sheherde ikenlikini dawamliq eslep turush lazim. Medine bolsa islamning menbei we imanning toplanidighan yéridur.

4. Qebrini ziyaret qilish üçün kelgen ademning, ziyaretke peyghember eleyhissalamning mesjidige méngishtin ilgiri yuyunishi we özidin seperning topilirini tazilishi, eng chirayliq we eng pakiz kiyimlirini kiyishi lazim.

5. Peyghember eleyhissalamning mesjidining ishining aldigha barghanda we mesjiddin chiqqanda durud eytip, dua qilish sünnettur.

6. Mesjidining ichige kirgendiin kéyin eger mumkin bolsa, rewdetushsheripke yeni baghchigha bérish lazim.

7. Peyghember eleyhissalamning qebrisi bar öyning aldigha kelgende arqisini qible terepke , yüzini qebrining timi terepke qilip qebridin töt gez yiraqliqta turup közini yumghan halette , dilini dunyaning barliq ishliridin üzgen halette , özining peyghember eleyhissalamdek katta zatning yinida turghanliqini isige alghan halda turup awaz

chiqarmastin peyghember eleyhissalamgha salam biridu we salamlirini yollap dua qilidu.

Andin peyghember eleyhissalamgha salimini yetküzüp qoyushni tewsiye qilghan ademlerning salimini yetküzidu. Andin bir gez ong terepke sürülüp ebubekri reziyellahu enhuning qebrisining odulisida turup uninggha salam biridu. Andin bir gez ong terepke sürülüp ömer ibni xettab reziyellahu enhuning qebrisining odulisida turup uninggha salam biridu. Andin peyghember eleyhissalamning qebrisi aldida burun turghan yerge kélip turup özi, ustazlirigha, ata anisigha, üstide heqqi bar ademge, dua qilip qoyushni telep qilghan ademlerge we barliq musulmanlarga atap dua qilidu. Kéyin munberning qéshigha kélip uning qéshida turup dua qilidu. Rewdetushsheripning yénida turupmu peyghember eleyhissalamgha köp durut éytidu we duani köp qilidu.

8. Qebrini ziyaret qilghanda bezi nadan kishiler qilidighan bid'et ishlardin yiraq bolush lazim. Mesilen: qebrini ziyaret qilish jeryanida qebri bar öyning tamlirini silimaydu. Chünki bundaq qilish bu yerning edep exlaqigha we qaide yusunigha zit bir ishtur. Shuningdek u tamni söymeydu we silimaydu. Chünki siyilash we siylinish peqet kebidiki qaratashqa we uning yemen teripidiki qirghiqigha xas bir ishtur. Yeni qaratash söyülide we silinidu. U öyning etrapida aylinishqa bolmaydu. Öyning aldida turup ruku qilghan'gha oxshash igilishke bolmaydu. Öyge arqisini qilipmu turmaydu. Chünki bundaq qilish edepsizlik qilghan hésablinidu we peyghember eleyhissalamning qebrisige qarap namazmu oqumaydu.

9. Uhud urushida shéhit bolghan sahabilerning qebrilirini bolupmu shéhitlerning kattisi bolghan hemze reziyellahu enhuning qebrisini ziyaret qilish musteheptur. Ularning qebrilirini peyshenbe künlikte ziyaret qilish yaxshidur. Beqide yatqan sahabilerning qebrilirimu ziyaret qilish musteheptur.

10. Shenbe künlükte quba mesjidige ziyaretke bérup u mesjidte ikki reket namaz oqush we dua qilish musteheptur.

11. Peyghember eleyhissalamning qebrisini ziyaret qilish üçün barghan adem besh wax namazni peyghember eleyhissalamning mesjidide jamaet bilen oqushqa tirishishi lazim.

720. Sual: peyghember eleyhissalamning qebrisini ziyaret qilighanda oqulidighan duaning mezmuni

" i allahning peyghembiri! I allahning elchisi! I allahning mexluqlirining eng yaxshisi! I allahning söyümlük adimi! I rehmet peyghembiri! I ummetlerge shapaet qilghuchi! I peyghemberlerning kattisi! I peyghemberlerning eng axirqisi! I qara qashqiliq bendilerning yol bashlighuchisi! I muhemmed isimlik peyghember! I ehmed isimlik peyghember! I peyghember! Sanga allah taalaning salami, rehmeti we beriketi bolsun. Sanga we allah taala kemchiliklirini yoqutup pak pakiz qilghan pakiz ailidikiliringge salam bolsun. Allah

taala sanga bizdin, bir peyghemberge uning qewmidin we ummitidin körsetken mukapattinmu katta mukapat körsetsun. Men séning heqiqeten islam dinini yetküzgenlikingge, üstüngdiki amanetni ada qilghanliqinggha, ummitingge nesihet qilghanliqinggha we taki sen wapat bolghan'gha qeder allah taalaning yolida heqiqiy jihad qilghanliqinggha guwahliq bérimen. Allah sanga, ailidikiliringge, ayalliringgha we sahabiliringge, zikir qilidighanlar her qétim zikir qilghanda , ghapillar her qétim ghapil bolghanda qiyamet künige qeder dawam qilidighan eng mukemmel we yaxshi rehmet yollisun. I allahning peyghembiri! Biz séning qéshinggha kelgen elchiler we qebrengni ziyaret qilish üçün kelgen kishilerdurmiz. Biz séning heqqingni ada qilish, séni ziyaret qilish bilen beriket telep qilip we séning bizge perwerdigarimiz aldida shapaetchi bolushingni telep qilip yiraq yerlerdin kelduq. Chünki gunahlar bellirimizni sundurwetti. Sen bolsang shapaet qilghuchi, qilghan shapaeti qobul qilinidighan, qiyamet künidiki eng aliy orunning we hemme adem kélidighan hewzi kewser kölining igisi bolidighan zattursen. Allah taalamundaq dédi "ular yeni munapiqlar séning hökmingni qobul qilmay özlirige zulum qilghanda, sanga kélip allahdin meghpiret tilise, peyghembermu ular üçün meghpiret tilise idi, elwette, ular allahni kechürüm qilghuchi, nahayiti méhriban tapatti" biz séning qéshinggha meghpiret telep qilip we tewbe qilip kelduq. Shuning üçün perwerdigarimiz aldida bizge shapaetchi bolsang, uningdin bizning jénimizni biz séning heq yolingning üstide méngiwatqan waqtimizda élishini, bizni dinimizde mustehkem qilishini, bizni qiyamet küni toplinidighan meydan'gha séning bayriqing astida toplishini, bizge séning hewze kewser kölingge kélishni nésip qilishini we bizni séning mubarek qolung bilen kéyin menggülük ussumaydighan derijide sughurshini tiliseng. I allahning peyghembiri! Men shapaet telep qilimen, sanga shapaet soraymen we séni allah taalagha waste qilip turup méning, séning dining we heq yolung üstide musulman halette ölüshümni tileymen."

sekkizinchi bap. Qurbanliqqa munasiwetlik mesililer

721. Sual: qurbanliqning türleri

- 1) hajilarning hej paaliyiti ichide qilidighan qurbanliqi bolup, " udhiye "dep atilidu. Bu xil qurbanliq hajilardin hej temettu yaki hej qiran qilghanlarga wajib bolidu. Emma hej ifrad qilghuchilarga qurbanliq qilish wajib emes.
- 2) hej yaki ömre qilghanlarning ihram ichide ötküzgen xataliqliri, seweblik belgilinidighan qurbanliq bolup " dem " dep atilidu.
- 3) qurban héyt künliride qolida bar kishiler qilidighan qurbanliq.

- 4) allah yolida atiwetken qurbanliq bolup uni orunlash wajibtur.
- 5) yéngi tughulghan bala üçün késilidighan qurbanliq bolup , " eqiqe " dep atilidu.
- 6) sawab tépish niyiti bilen késilidighan neple ixtiyariy qurbanliq.

722. Sual: qurbanliq qilinidighan mallar we ularning süpiti

qurbanliq qilidighan mallar : qoy, öchke, kala we töge qatarliqlar bolup qurbanliq mallarning yash we süpet ölchimi töwendikiche :

- 1) qoydin alte ayliqtin chong bolghini. 2) öchkidin bir yashtin chong bolghini.
- 3) kalidin ikki yashtin ashqini. 4) tögidin besh yashtin ashqini.

Bir qoy yaki bir öchke bir adem üçün kupaye qilidu. Bir kala yaki bir töge 7 adem üçün kupaye qilidu.

723. Sual: qurbanliqqa yarimaydighan özürlük mallar

- 1) insan saqliqigha ziyan yetküzidighan késelliki bolghan haywan.
- 2) bir yaki ikkili közi kor bolghan haywan.
- 3) qolaq yaki quyruqining yérimidin köpreki késiwétilgen haywan.
- 4) öre turalmaydighan halettiki tokur haywan.
- 5) qolaqsiz yaki quyruqsiz tughulghan haywan.
- 6) chishlirining köpreki chüshüp ketken haywan.
- 7) qattiq uruq haywan.
- 8) münggüzliridin biri yaki ikkilisi tüwidin késilgen haywan.

724. Sual: qurbanliqqa késilishi üçün eyibliri tosalghu bolalmaydighan haywanlar

- 1) aqsap mangsimu özi saq bolghan haywan.
- 2) tughulushtin münggüzsiz bolghan yaki münggüzining azraq qismi sun'ghan haywan.
- 3) qolaqliri téshilgen haywan.
- 4) chishlirining yérimidin köp qismi saq bolghan haywan.
- 5) pichiwétilgen haywan.

725. Sual: qurbanliqning göshige munasiwetlik mesililer

1) hej yaki ömrige ihram baghligan kishining ihramda ötküzgen xataliqi seweblik uninggha yüklen'gen qurbanliqning göshidin özi we ailisidikiler yémestin, hemmisini mekkinning péqirlirigha tarqitip bérish.

2) allah yolida qurbanliq qilishni atiwetkenlik sewebtin qilin'ghan qurbanliqning göshini qurbanliq qilghuchining özi we ailisidikilerning yéyish mesiliside islam ölimaliri ixtilaplashqan bolup, bezisi yéyishke bolidu dése, bezisi bolmaydu, chünki u péqirlarningla heqqi dégen. Yéyishni tosquchilarning reyi péqirlarning menpeeti üçün paydiliq we éhtiyatliq höküm. Emma yése bolidu, dégüchilerning reyide kengchilik közde tutulghan.

Shunga qurbanliq qilghuchi eger p  qir bolsa qurbanliqining göshidin y  se bolidu.

3) qurban h  yttiki qurbanliq, hajilarning hej paaliyiti jeryanida qilidighan qurbanliqi udhiye, eqiqe we ixtiyary qurbanliqlarning göshini   chke b  l  p, bir bölükini p  qirlargha sediqe ornida tarqitip b  rish, yene bir bölükini toghqanlar, xoshnilar we dostlarga - gerche ular bay bolsimu hediye qilish, Üchinchi bölükini ailiside y  yish tewsiye qilinidu. Eger qurbanliq qilghan adem kembeghel bolup, etrapdikilerning hemmisi bay bolsa, qurbanliq qilghan m  lining g  shining hemmisini   z ailiside y  simu bolidu.

Sekkizinci b  l  m. Dua we durud

birinchi bap. Dua

726. Sual: duaning tonushturulishi

ereb tilidiki " dua " s  zi lughet   tibari bilen chaqirish d  gen menini ipadileydu. Emma dua s  zining sheret ist  malidiki menisi - eng kemterlik bilen allah taalagha yalwurup, uningdin hajetlirini sorash d  mektur. Allah taalaning qur'an kerimdiki: " perwerdigaringlar   ytidu: manga dua qilinglar, men (duayinglarni) qobul qilimen (tiligininglarni b  rimen), sh  bhisizki, m  ning ibaditimdin chongchiliq qilip bash tartidighanlar xar halda jehennemge kiridu" [ghafir s  risi 60- ayet] d  gen s  zi bu menini ipadileydu.

727. Sual: duaning islam dinidiki orni

dua xalis ibadettur. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq d  gen: alle taalaning neziride duadinmu ulughraq ibadet yoq. (tirmizi: 3370)

ibadetler, allah taalani yad   tish we uninggha bolghan hajetmenlikni izhar qilish   ch  n buyrulghan bolup, bu meqset duada eng obrazliq halda ibadisini tapidu. Chünki allah taalagha qol k  t  r  p dua qilghan adem uning yardimige bolghan zor   htiyajini h  s qilghan halda, toluq ixlası bilen uninggha yalwuridu, uningdin hajetlirini soraydu we özining ajizliqini, allah taalagha hemishe muhtaj ikenlikini toluqi bilen ipadileydu. Manabu, eng körünerlik xalis ibadet. Allah taala qur'an kerimde duaning ibadet ikenlikini bildürgen we bendilirini uninggha dua qilishqa buyrighan halda: " manga dua qilinglar, duayinglarni ijabet qilimen. M  ning ibaditimdin bash tartquchilar xorlan'ghan halda duzaxqa kiridu. " dep körsetken [ghafir s  risi 60- ayet].

Yuqariqi ayet bilen hedis sheriftin melum boldiki, duani xalisıaq qilip, xalisıaq uningdin bihajet bolidighan nerse emes, belki u allah taala buyrighan ibadettur. Eger undaq bolmisa   di, yoqiriqi ayet bilen hediste, duani terk etk  chiler allah taalaning ibaditidin bash tartquchilar we allah taalaning ghezibige uchraydighanlar dep s  petlenmigen bolatti.

728. Sual: duaning peziliti

dua shundaq peziletlik we paydiliq bir ibadetki, musulman kishi allah taaladin hajetlirini

sorash yüzisidin uninggha dua qilghinida ikki tereptin paydigha érishidu: birinchidin, ibadetning sawabigha érishidu, ikkinchidin, sorighan hajetliri rawa bolidu. Chünki allah taalaning wedisi heqtur, u dua qilghuchini quruq qayturmaydu. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: shübhisizki, alle bekmu haya qilghuchidur, bekmu séxiydur, kishi uningdin bir nerse tilep duagha qol kötürse, alle uni quruq qayturushtin haya qilidu. (tirmizi: 3556)

allah taalagha dua qilghan adem ibadetning sawabini tapqanning sirtida, muradigha érishidu. Kéchikip bolsimu duasining paydisini choqum köridu.

729. Sual: ijabet qilinmaydighan dualar we uning sewebi

ijabet qilinmaydighan dualarmu bar: bezi dualar ijabet qilnsa, dunya qanuniyiti igiz pes bolup kétidu mesilen: hemme kishi méni saghlam qil, bay qil, padishah qil, alim qil, dep dua qilsa, bularni ijabet qilsa, dunya qalaymiquanliship kétidu, dunyani yaritishtiki hékmet buzulidu. Bundaq dualargha ijabet qilinmighan teqdirdimu shuning ornigha allah taala sawab we yaki bashqa bir német ata qilidu, yaki axirette ayrim mukapat saqlap qoyidu.

730. Sual: dua ijabet bolushining shertliri

islam dinida buyrulghan herqandaq bir ibadetning qobul bolushi üçün mexsus shertliri bolghinidek, duaning ijabet bolushi üçünmu mexsus shertler bardur. Ular töwendikiche:

1- dua qilghuchining yémek- ichmiki we kiyim- kéchiki halaldin bolushi. Sahabilar yémek-ichmeklirining halal bolishigha bekumu ehmiyet béretti. Démek, halal yéyish ibadet we dualarning qobul bolushi üçün sherttur.

2- duani allahtin ümitwarliq bilen qilish. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: "dua qildim, emma duayim ijabet bolmidi " dep aldirap ketmigenlirlarning duasi ijabet bolidu. (buxari: 6340)

3- duani yürektin qilish yeni til dua bilen dil bashqa nersiler bilen meshghul bolmastin, tilni dildikining terjimini qilip turup pütün wujudini we kamaliy ixlasini allahqa béghishlighan halda uninggha yalwurush lazim. Shundaq qilghan dua ijabet bolushqa eng yéqindur.

4- duani uning ijabet bolushigha chin ishench bilen qilish. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: dua qilghanda, ijabet bolidighanliqigha qet'iy ishench qilghan halda dua qilinglar! Shuni bilip qoyunglarki, alle taala qoli duada, emma qelbi bashqa yerde kishining duasini ijabet qilmaydu. (tirmizi: 3479)

5- uruq- tughqanliq rishtisini üzüş yaki gunah - mesiyet ishlesh üçün dua qilmasliq.

731. Sual: duani terk étishning gunahi

islam dinida buyrulghan herqandaq bir ibadetni terk qilish gunah bolghinidek, duani terk étishmu gunahtur. Chünki dua- ibadettur. Mupessirler allah taalaning "manga dua

qilinglar, duayinglarni ijabet qilimen. Méning ibaditimdin bash tartquchilar xorlan'ghan halda duzaxqa kiridu. " [ghafir sûrisi 60- ayet] dégen sözini, allah taalagha dua qilishtin özlirini bihajat sanighanlar bolup, ular xorlan'ghan halda dozaxqa heydilidu, dep tepsir qilidu. Chünki bu ayettiki ibadet sözidin dua meqset qilinidu. Allah taalagha dua qilishtin bash tartqan adem özüning bendichilikini, ajizliqini we allah taalagha hemishe muhtaj ikenlikini iqrar qilishtin bash tartqan bolidu. Bundaqlarning gunahi heqiqeten éghir bolushqa tégishliktur. Chünki allah taalagha dua qilishtin bash tartqan adem töwendiki ikki xil ademning biridur: birinchisi, özigila ishen'genliktin allah taalagha dua qilishtin özini béhajat sanap duani terk etken adem. Mundaq adem heddini bilmigen mutekebbirlerdin sanilidu. Sheytanmu öz waqtida özüning tekebburliqidin allah taalaning emrini orunlashtin bash tartqan bolup, shu seweptin u taqiyametkiche allah taalaning we pütün xelqning lenitige layiq bolghan. Ikkinchisi, duasi ijabet bolup hajetlirining rawa bolishigha ishench qilalmighan(allah taalaning rehmitidin ümitsizlen'genliktin duani terk etken) adem bolup, mundaqlarmu éghir gunahkar bolidu. Chünki ümitsizlik kuprining jürisidur. Qur'an kerim ümitsizlikni kapirlarning süpitidin sanaydu.

732. Sual: duaning edebliri

dinimizda herqandaq bir ibadetning özüge xas edebliri we shertliri bolghinidek, duaningmu özüge xas edebliri bardur. Ular töwendikiche:

1- duani fatihe sûrisini oqush arqiliq allah taalagha hemdusana éytish bilen bashlash, andin "allahumme selli we barik" larni oqush bilen peyghember eleyhissalamgha durud éytish. Duaning otturida we axiridimu shundaq qilish. Andin hajetlirini sorash.

2- duani peyghember eleyhissalamgha durud éytish bilen axirlarshturush ewzeldur.

3- duani eng kemterlik bilen qilip allah taalagha yalwurush.

4- allah taalaning güzel isim- süpetlirini, kishi özüning yaxshi emellirini wesile qilish. Bureyde reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, u mundaq deydu: " peyghember eleyhissalam bir sahabining:

{اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِأَنِّي أَشْهَدُ أَنَّكَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْأَحَدُ الصَّمَدُ الَّذِي لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ}

i allah! Séning pezli - keremingni tileymen. Sen heqiqeten, hemme sanga muhtaj bolghan, perzentke we anigha muhtaj bolmighan, héchkim sanga tengdash bolmaydighan yekke- yégane ilahsen" dep dua qiliwatqanliqini anglap qélip mundaq dédi: "allah taalaning nami bilen qesem qilimenki, bu adem uning bilen néme sorisa bérilidighan, uning bilen qilghan dualar ijabet bolidighan ismul'ezem (allahning eng ulugh ismi) bilen dua qildi" " [tirmizi we ibni maje riwayiti].

5 - kishi özüning yaxshi emellirini wesile qilish.

6- dua qilghanda qiblige qarap, qolini kötirish we duadin kéyin qoli bilen yüzini sipash. Peyghember eleyhissalamning duani qiblige qarap qolini kötürgen halda qilghanliqi

heqqide kelgen hadisler köp.

7 - duada awazini qattiq kötürmeslik, belki ashkariliq bilen mexpilik otturisida kötürüş. Allah taala bu heqte mundaq deydu: " perwerdigaringlarga töwenchilik bilen yoshurun dua qilinglar, (dua qilghanda kelse - kelmes sözlep, towlap) heddidin ashurwetkenlerni allah yaqturmaydu " [eraf sürisi 55- ayet].

8- duada qapidash sözlerni ishltishtin saqlinish. Chünki dua dégen chin qelb qatliridin ixtiyarsiz halda étilip chiqidighan semimiy héssiyat bolup, u sözlerning bediyliki we éskilliki bilen qet'iy hésablashmaydu.

9- dua qilghanda aldi bilen özige andin bashqilargha dua qilish, shundaq qilghandila dua téximu ixlas bilen bolghan bolidu. Ebu eyyub reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem dua qilghanda, özidin bashlaytti. (elkebir4081)

10 - dua qilghanda islam körsetmisige uyghun kélidighan nersini tilep dua qilish, yamanliq yaki gunah ishni tilimeslik lazim. Bezi kishiler achchighim keldi dep özi yaki bashqilarni qarghap bed dua qilip salidu.

11- dua qilghanda qashangliq bilen arqa arqidin tekrar tekrar tileshe, duaning axirida "amiyn" dep ayaghlashturush.

12- duada sorighanlirini üç qétimdin qaytilap éytish.

733. Sual: dua ijabet bolushqa eng yéqin ewzel waqitlar

her qandaq waqitta qilin'ghan dualar allah taalagha choqum yétidu. Allah taala xalighan kishining duasini ijabet qilidu. Dua qilish men'i qilin'ghan bérermu waqit yoqtur. Biraq duaning ijabet bolushqa eng yéqin waqitlar déyilgen bezi waqitlar bolup, ular töwendikiche:

1- sejdige barghan waqit. Allah taala sejdining allahqa yéqinlishish we tileklirini sorap qolgha keltürüş üçün eng yaxshi purset ikenlikini bayan qilip mundaq deydu: " allahqa sejde qilghin we shu arqiliq uninggha yéqinliq hasil qilghin "[eleq sürisi 19- ayet].

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: bendining rebbige eng yéqin bolidighan haliti sejdidiki halitidur. Shuning üçün, sejdide duani köp qilinglar. (muslim: 482)

perz namazlarning sejdise, qur'an kerim we hadislerde kelgen dualarni ereb tili boyiche qilish lazim. Emma perzdin bashqa wajib, sünnet we nepliy namazlarning sejdiliride her kim öz tilida bilgen dualirini oqusa we hajatlirini sorisa bolidu.

2- roza tutqan waqitlar. Allah taala mundaq deydu: " ramizan éyida qur'an nazil bolushqa bashlidi, qur'an insanlarga yétekchidur, hidayet qilghuchi we heq bilen naheqni ayrighuchi roshen ayetlerdur, silerdin kimki ramizan éyida hazir bolsa ramizan rozisini tutsun; kimki késel yaki seper üstide (yeni musapir) bolup (tutmighan bolsa, tutmighan künler üçün) bashqa künlerde tutsun. Allah silerge asanliqni xalaydu, teslikni xalimaydu,

(aghzinglar ochuq yürgen künlarning qazasini qilish bilen ramizan rozisining) sanini toldurushunglarni, silerni hidayet qilghanliqigha allahni ulughlishinglarni, (uning in'amlirigha) shükür qilishinglarni xalaydu. Méning bendilirim sendin men toghruluq sorisa (ulargha éytqinki), men heqiqeten ulargha yéqinmen (yeni ularning ehwalini, sözlirini bilip turimen), manga dua qilsa, men dua qilghuchining duasini ijabet qilimen, ular toghra yol tépish üçün méning dewitimni qobul qilsun we manga iman éytsun (yeni hemishe iman bilen bolsun)[beqer sūrisi 185- 186- ayetler].

Yuqariqi ayetlerde, ramizanning perzlikining bayanigha allahning dualarni ijabet qilidighanliqi yandashturup keltürülen. Buningdin ramizanda qilin'ghan dualarning ewzelliki we ijabet bolushqa eng yéqinliqi ipadilinidu. Ramizan kéchilirimu dua ijabet bolidighan waqitlarning biridur.

3- erefat küni. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: alle taala bendilirini bashqa künlerge qarighanda erefat künide dozaxin eng köp azad qilidu. U künde, alle bendilirige yéqin kélidu we ularni perishtilerge körsitip, ulardin pexirlen'gen halda: bu bendilirim (bu yerge) néme meqsette yighildi? Deydu. (muslim: 1348)

4- kéchining axirqi üchtin biri yeni bamdat namazdin ilgiriki waqitlar. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: rebbimiz her kéchisi kéchining axirqi üchtin bir qismi qalghan chaghda dunya asminigha chüshidu we: "kim manga dua qilidu? Uning duasini qobul qilimen. Kim mendin soraydu? Sorighinini bérimen. Kim mendin meghepiret tileydu? Uni epu qilimen " deydu. (buxari: 1145)

5- qedir kéchisi. Allah taala qur'an kerimde: " qedir kéchisi (sherep we pezilette) ming aydin artuqtur" deydu. [qedir sūrisi3- ayet]. Qedir kéchisi ming aydin ewzel bolghanliqtin bu kéchide dua qilish tolimu ewzeldur. Peyghember eleyhissalammu ramizanning axirqi on künide mushu qedir kéchisini közlep uningda dua, istighfar we türlük ibadetlerni köp qilip qattiq tirishchanliq körsitetti.

6- jüme küni. Chünki jüme küni heptining eng ewzel küni hésablinidu. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: jüme küni künlarning xojisi we eng ulughi bolup, alle taalaning dergahida qurban héyt we roza héyttinmu ulughdur. (ibni maje: 1084)

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: jüme küni 12 saettur, her qandaq bir bende (jüme küni) alle ezze wejelledin qandaq nerse tilise, alle uning tiliginini béridu. Bu waqitni (yeni jüme künidiki dua ijabet bolidighan waqitni) esir namizidin kéyin (yeni kündüzning axirqi qismidin) izdenglar. (ebu dawud1048)

7- ezan bilen tekbir(iqamet) otturisdiki waqitlar. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: ezan bilen tekbir arisida qilin'ghan dua ret qilinmaydu. (ebu dawut: 521)

8- seper üstidiki waqitlar. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen:

mundaq üç kishining duasi sheksiz ijabet bolidu: mezlumning duasi, musapirning duasi, dadining baligha qilghan bedduasi. (tirmizi: 1905)

9- béshigha kün chüshken kishining duasi. Allah taala mundaq deydu: " béshigha kün chüshken adem dua qilsa (uning duasini) ijabet qilidighan, uning béshigha kelgen éghirchiliqni kötürüwétidighan we silerni zéminning orunbasarliri qilghan kim? Allahtin bashqa ilah barmu? Siler azghina wez - nesihet alisiler"[neml sürisi 62- ayet].

10- besh waqt namazdin kéyinki waqitlar. Peyghember sellallahu eleyhi wesellemdin: i resulullah ! Qaysi dua bek ijabet bolidu? Dep soralganidi, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: kéchining axirqi qismining otturisida we her bir perz namazdin kéyin qilin'ghan dua, dep jawab berdi. (tirmizi: 3499)

11- qur'an oqup bolghandin kéyin. Qur'an tilawet qilish, uni üginish we ügitish ibadetlerning eng kattisi we allah taalani eng yaxshi rewishte yad etkenliktur. Shunga qur'an oqup bolghandin kéyinki dua ijabet bolushqa eng yéqindur.

12- allah taalani zikir qilghandin kéyin. Allah taala qur'an kerimde mundaq deydu: musulman erler we musulman ayallargha, mömin erler we mömin ayallargha, taet - ibadet qilghuchi erler we taet - ibadet qilghuchi ayallargha, rastchil erler we rastchil ayallargha, sewr qilghuchi erler we sewr qilghuchi ayallargha, xudadin qorqquchi erler we xudadin qorqquchi ayallargha, sediqe bergüchi erler we sediqe bergüchi ayallargha, roza tutquchi erler we roza tutquchi ayallargha, nepsilirini haramdin saqlighuchi erler we nepsilirini haramdin saqlighuchi ayallargha, allahni köp zikir qilghuchi erler we allahni köp zikir qilghuchi ayallargha allah meghipiret we katta sawab teyyarlidi.[ehzab sürisi35- ayet]

allah taalani köp zikir qilghuchilar üçün teyyarlan'ghan "katta sawab" ularning dualirini ijabet qilishnimu öz ichige alidu, elwette.

13- ismul'ezem oqulghan waqitlar. Bureyde eslemi reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem bir kishining:

[اللهم إني أسألك بأني أشهد أنك أنت الله لا إله إلا أنت الأحد الصمد الذي

لم يلد ولم يولد ولم يكن له كفوا أحد]

i perwerdigarim! (men sendin) séningdin bashqa héch mebudning (berheq) yoqluqigha, séning yekke yégane ikenlikingge, hemmining sangila mohtaj ikenlikige, séning bala tapqanmu emes, tughulghanmu emes ikenlikingge we héch kishining sanga tengdash bolalmaydighanliqigha heqiqiy guwahliq bérédighanliqimni shépi keltürüp (hajitimni) tileymen, dep dua qiliwatqinini anglap: jénim ilkide bolghan zatning nami bilen qesemki, u, allening eng katta ismi (ismi ezem) ni shépi keltürüp turup dua qildi, kimki bundaq dua qilsa, ijabet bolidu we tiligen nersisi bérilidu, dédi. (tirmizi: 3475)

14- iptar waqti. Roza tutquchining iptar waqtida qilghan duasi ijabettur.

15- zemzem süyi ichken waqit. Jabir reziyellahu enhu mundaq deydu: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning: zemzem süyi némini meqset qilip ichilse, shuninggha paydiliq bolidu, dégenlikini anglidim. (ibni maje 3062)

16- zor qiyinchiliqlargha yoluqup allah taalagha bolghan éhtiyajini toluq hés qilghan we ixlas kücheygen waqitlar.

17- yamghur yaghqan waqit. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: ikki dua ret qilinmaydu. Biri, ezan waqtida qilin'ghan; yene biri, dühmen bilen qattiq urushwatqan chaghda qilin'ghan dua. Yene bir riwayette: yamghur yéghiawatqan chaghda (qilin'ghan dua ret qilinmaydu) déyilgen. (ebu dawut: 2540)

18- ata - anining balilirining paydisi yaki ziyinigha qilghan her qandaq duasi sheksiz ijabet bolidu.

19- birawning diniy qérindishigha ghayibane qilghan duasi choqum ijabet bolidu.

"musulman kishining diniy buradirige ghayibane qilghan duasi choqum ijabet bolidu. Uning béshida bir perishte daim hazir bolup turidu, u diniy buradirige her qétim dua qilghinida, mekuz perishte"i allah bu kishigimu qérinshidigha tiliginining oxshishini bergin"dep dua qilidu." [muslim riwayiti].

20- perz namazlarga ezan éytilghan waqitlar.

21- mujahidlar dühmen bilen tutushqan waqit.

22- musibetke uchrighan waqit.

23- peyghember eleyhissalamgha durud oqulghandin kéyin.

Fezale ibni ubeyd reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem bir kishining namizining axirida resulullahqa durud we salam yollimay turup dua qiliwatqanliqini anglap: bu kishi aldirap ketti dédi. Kéyin uni chaqirip: qachaniki namaz oqusanglar, andin namizinglarning axirida dua qilsanglar, awwal alleqa hemdu sana éytinglar, andin allening resuligha salam yollanglar, uningdin kéyin xalighan duani qilinglar! Dédi. (tirmizi: 3477)

24- rahat- paraghetlik künlerde dua qilish. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki qiyinchiliq we yaman künlerde duasining ijabet bolushini xalisa, téni saghlam, xatirjem waqtida duani köp qilsun. (tirmizi: 3382)

734. Sual: dua ijabet bolushqa eng yéqin ulugh jaylar

allah taala qur'an kerimde mundaq deydu: "meshriqmu, meghribmu (yeni pütün yer yüzi) allahningdur, qaysi terepke yüzlensenglermu, u allahning teripidur." [beqer sürisi 115- ayet].

Namaz we bashqimu ibadetlerni orunlash üçün mexsus jay we makan shert qilinmighandek, dua üçünmu mexsus jay we makan shert emes. Belki qandaqla jayda bolmisun allah taalagha qilin'ghan ibadetler we dualar uninggha yétidu. Allah taalagha

yéqin bolush jay we makan bilen emes, belki qelb bilen emelge ashidu. Emma kishilarning allahqa yéqin bolushi allahni yad éyish we iman, yaxshi emeller arqiliq uning teripige yol élishi bilen bolidu. Ibadet we dua üchün jaylarning hemmisi oxshastur. Peqet bezi jaylar ulughluqi yüzisidin ibadet we dualarning qobul bolushi üchün eng munasip we ewzeldur. Ular töwendikiche:

1- erefat téghi. Shühhisizki erefat küni erefatta qilin'ghan ibadetler we dualar qobul bolushqa eng yéqindur. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: dualarning eng yaxshisi erafat küni qilin'ghan duadur. Men we mendin ilgiriki peyghemberlarning qilghan sözining eng yaxshisi:

*"alletin «لا إله إلا الله وحده لا شريك له، له الملك، وله الحمد، وهو على كل شيء قدير»"

bashqa ilah yoq, u yalghuzdur, uning shériki yoqtur, padishahliq uninggha xastur, hemdu sana uninggha xastur we u hemme nersige qadirdur" dégen sözdur. (tirmizi: 3585)

2- multezem (kebinging ishiki bilen hejrul eswed (qaratash) otturidiki jay).

3- qur'an kerim tilawet qilin'ghan we allahqa zikir éytilghan orunlar. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: qandaq bir qewm allening öyliridin biride yighilip olturup, allening kitabini tilawet qilip, öz'ara öginiship olturidighanla bolsa, ulargha xatirjemlik chüshidu, rehmet yaghidu, ularning etrapini perishtiler chöridep turidu, alle ularni huzuridikilarning aldida tilgha alidu. (muslim: 2699)

4- kebinging ichi. Kebining sol teripige qopurulghan düglek yérim tamning ichi kebige hésablinidu. Shunga bu tamning ichide turup dua qilghan adem kebinging ichide turup dua qilghan'gha oxshash bolidu.

5- mekkidiki mesjidi herem.

6- mediniki peyghember mesjidi.

7- pelestindiki beytulmuqeddes.

8- safa we merwe taghliri.

9- mina, muzdelife we bashqimu muqeddes jaylar.

10- yer yüzidiki jimi mesjidler.

11- namaz oqulghan her qandaq jaylar.

735. Sual: dua sewebtin bihajet qilalamdu?

Tileklarning emelge éshishi üchün dua bilen seweb ikkisi bir - biridin ayrilalmaydu. Insan allahqa dua qilish bilen birge, qolidin kelgenche seweblarni qilishqa buyrulghan. Allahtin jennetni sorighan adem dua bilen birlikte, özini jennetke kirishke salahiyetlik qilidighan yaxshi emellerni qilishi, duzaxtin panah tiligen adem duzaxqa kirishige seweb bolidighan yaman ishlardin qet'iy qol üzishi, rizqining keng bolishi we péqirliqtin qutulushni tiligen adem rizi üchün ishlashi, qiyinchiliqlargha duch kelgen adem uningdin xalas bolushning chare we tedbiririni qollinishi, késeldin shipaliq tépishni tiligen adem allahqa dua qilip, uninggha yölinish bilen bir waqitta doxturgha bérishi lazim. Dua meqsetke yétishning seweblirini ungaylashturush we yollirini yorutush rolini oynaydu. Allah taala hemme ishni seweblerge baghliq qilghan. Qur'an kerim mundaq deydu: "insan

peqet özining ishligen ishining netijisini köridü." [nejm sürisi 39- ayet].

Sewebkila choqunup kétip allahni untush toghra bolmighandek, duaghila yölinip sewebtin béhajet bolush toghra emes. Chünki aldinqisi, allahning ibaditidin bash tartqanliq, kéyinkisi, "üjme pish, aghzimgha chüsh" dégenliktur.

Dua bilen sewebning baghlinishi nahayiti zich baghlinishtur. Eger tileklerning hasil bolishi üçün duala kupaye qilidighan bolsa édi, insanliqning iptixari we pütün peyghemberlerning eng ewzili peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyhissalam seweb qilmighan we uninggha teshebbusmu qilmighan bolatti. Eger tilekler seweb bilenla hasil bolidighan bolsa édi, peyghember eleyhissalam shunche ehmiyetlik we xasiyetlik dualarni ummitige ügetmigen we özimu qilmighan bolatti. Peyghember eleyhissalam dua bilen sewebning arisini qet'iy ayrighan emes. Uning kündilik turmushi her türlük xasiyetlik dualar bilen tolghandek, ishlesh, chare - tedbir qollinish we her ish üçün seweb qilishtimu peyghember eleyhissalam eng aldinqilardin édi. U mesjidte imam, ghazatlarda qomandan, medriside ustaz, dinda rehber we ailiside ishlemchan ata édi. Shunga u ghelibe qildi, ghayisini emelge ashuralidi we insaniyetke ölge bolup dillarda parlidi.

736. Sual: dua teqdirni békar qiliwételemdü?

Teqdir belgilinip bolghan bir ish. Dua uni békar qiliwételmeydu. Biraq dua teqdirde belgilen'genlerni yaxshiliq terepke buriyalaydu. Shertliri toluq bolghan we semimiy qilin'ghan dua elwette teqdirge tesir körsiteleydu. Bu yene seweb bilen ishqa ashidu. Chünki teqdir sewebtin ayrilamaydu, bu ikkisi ezeldinla shundaq birge békitilgen.

Teqdir démek bashqisini tallash ixtiyari bolmaydighan birla yol dégenlik emes. Belki teqdir seweb bilen baghlinishliq bolghanliqtin, seweblerge qarap türlük bolidu. Allah taala insanlarning qaysibir meqsetke yétish üçün qandaq seweblerge bash uridighanliqini we uning netijilirini éniq bilgüchidur. Chünki allah taalagha nisbeten bularning hemmisi xuddi widiyo plastinkilirigha élinip saqlan'ghan arxipqa oxshash nahayiti éniqtur. Siz qaysibir yolni tallimang we qandaq seweblerni qollanmang siz allah taalaning teqdiri boyiche ish körgen bolisiz. Chünki siz tallaydighan yollar, qilidighan ishlar we qollinidighan chare - tedbirlerning hemmisi teqdir xeritisining ichidin orun alghan we qaysisini tallash ixtiyari sizge bérilgen. Mana bu, "héchqandaq ish allah taalaning teqdiridin tashqiri bolmaydu." dégenning menisidur. Insan shunga yol tallashta erkindur. Uning tallighan yoli we qollan'ghan seweblirige qarap teqdiri emelge ashidu.

Yuqiriqilardin shuni chüshinishke boliduki, qeder oqi yachaqtin chiqip bolghan we u öz yönilishige qarap yürüp ketken. Shertliri toluq bolghan semimiy dua oqning nishan'gha tégishige tosqu bolalighandek, yürekin emes aghzaki qilin'ghan yaki shertliri toluq bolmighan dualar uni tosalmaydu. Duaning qeder oqini nishan'gha tégishtin saqlap qalalighanliqi teqdir qilinip bolghan ishni békar qiliwetkenliki yaki arqigha qayturiwetkenliki emes, elwette. Belki qeder oqi öz yönilishige qarap mangghan bolsimu,

duaning sewebi bilen uning nishan'gha yételmigenlikidur. Imam ghazali mundaq dégen:" bilginki balayi-apetni dua arqiliq qayturup rehmet keltürüşmu belgilen'gen qaza-qeder jümlisidindur"

737. Sual: dua birawning wasitisige muhtajmu?

Dua héchkimning wasitisige muhtaj emes. Tilekler peqet allahning özidin béwasite sorilidu. Allah taala qur'an kerimde muhemmed eleyhissalamgha xitab qilip mundaq deydu: " méning bendilirim sendin men toghriliq sorisa (ulargha étqinki), men heqiqeten ulargha yéqinmen (yeni ularning ehwalini we sözlirini bilip turimen), manga dua qilsa, men dua qilghuchining duasini ijabet qilimen." [beqer sürisi 186- ayet].

Duada wasite qollinishqa bolidu, biraq wasite kishining öz emeli we allah taalaning isim - süpetliri bilenla cheklinidu. Herkim özining allah taalagha bolghan chin imanini, allahning barche kemchiliklerdin pak ikenlikini, uning isim - süpetlirini, peyghember eleyhissalamgha bolghan söygüsini we allah raziliqini közlep qilghan yaxshi emellirini wasite qilip turup hajetlirini allahtin sorisa bolidu. Mana bu, islam dinining körsetmisidur. Allah taala qur'an kerimde özining imanini wasite qilip dua qilghanlarning duasini ijabet qilghanliqini hékaye qilish arqiliq musulmanlarga wasite qilishning usulini ügitip mundaq deydu. " perwerdigarimiz! Biz heqiqeten bir chaqirghuchining (yeni muhemmed eleyhissalamning), rebbinglarga iman éytinglar, dep iman'gha chaqirghanliqini angliduq, iman éyttuq, perwerdigarimiz! Bizning gunahlimizni meghpiret qilghin, yamanliqlirimizni yoqqa chiqarghin, bizni yaxshilarning qatarida wapat qildurghin. Perwerdigarimiz! Bizge peyghemberliring arqiliq wede qilghan nersini (yeni itaet qilghanlarga xas bolghan jennetni) bergin, qiyamet küni bizni reswa qilmighin. Sen heqiqeten wedengge xilapliq qilmaysen." allah taala yene qur'an kerimde yunus eleyhissalamning allahning birliki we nuqsanlardin pakliqini wasite qilip dua qilghanliqi we duasining ijabet bolghanliqini hékaye qilip mundaq deydu: " u qarangghuluqta (béliqning qarnida) perwerdigarim! Sendin bashqa heqiqiy ilah yoqtur. Sen jimi kemchiliklerdin paktursen. Men heqiqeten öz nepsimge zulum qilghuchilardin boldum, dep nida qildi. Uning duasini ijabet qilduq. Uni béliq yutqan chaghdiki ghemdin xalas qilduq." [enbiya sürisi 87- 88- ayetler]. Peyghember eleyhissalam hemishe allah taalaning isim - süpetlirini wasite qilip dua qilatti. U qiyin ishqa duch kelgende mundaq dep dua qilatti: i hemishe tirik turghuchi, pütün mexluqatlarni idare qilghuchi alle! Séning rehmitingge yélinip yardem tileymen. (tirmizi: 3524)

yuqariqilardin bashqa, hayat bolghan ata - ana, ölüma, we bashqimu kishilarning dua qilip bérishini ötinish durustur. Shundaqla kishi özining gunahtin yan'ghanliqini wasite qilishimu durustur. Chünki gunahtin yénish yaxshi emelge yatidu. Yaxshi emel duada eng yaxshi wasite bolidu. Yuqarida bayan qilin'ghan "öngkürdiki üç kishining qissisi" de, ularning biri allahtin qorqqanliqtin, shert - sharaiti hazirlinip bolghan zinani terk etkenlikini wasite qilghan édi.

Ikkinchi bap. Durud

738. Sual: durudning menisi, buyrulishi we peyghember eleyhissalamgha durud éytishning peziliti

durud - parishe söz bolup, uning islam istimalidiki menisi: allah taaladin peyghember eleyhissalamning shenini üstün, derijisini yoqiri we nam - nishanisini menggü qilishini tilesh dégenliktur. Allah taala qur'an kerimde mundaq dep buyruydu : " allah taala heqiqeten peyghemberge rehmet yollaydu, perishtilermu heqiqeten uninggha meghipret telep qilidu, i möminler! Siler peyghemberge durud éytinglar we amanliq tilenglar " (ehzab sürisi 56 - ayet).

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki manga bir qétim salam yollisa, alle uninggha on qétim salam yollaydu, on gunahini öchürüp tashlaydu we mertiwisini on derije yuqiri kötüridu. (nesai: 1297)

peyghember eleyhissalam mundaq dédi: yénimgha bir perishte kélip mundaq dédi: "i muhemmed ! Rebbing sanga salam yollidi we: kimki sanga bir qétim durut éytisa, men uninggha on qétim rehmet éytimen. Sanga bir qétim salam yollisa, men uninggha on qétim salam yollaymen. Bu séni xursen qilmamdu? Dédi". (nesai: 1283)

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: allening yer yüzide aylinip turidighan perishtiliri bar, ular ümmitimning salamini manga yetküzüp turidu. (nesai: 1282)

739. Sual: peyghember eleyhissalamgha durud éiytmighan ademning süpiti

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kim manga durut we salam yollashni unutsa, jennet yolidin adashqan bolidu. (ibni maje: 908)

keb ibni ujre reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: bir küni, peyghember eleyhissalam munberge chiqmaqchi bolup, birinchi peshtaqa putini qoyghanda: amin! Dédi. Andin ikkinchisige chiqqanda yene: amin! Dédi. Andin üchinchisige chiqqandimu: amin! Dédi. U munberdin chüshkendin kéyin, biz: i resulullah ! Bügün biz sendin bir söz angliduq, dégeniduq, peyghember eleyhissalam: anglidinglarmu? Dep soridi, biz: hee, angliduq, déwiduq, peyghember eleyhissalam mundaq dédi: birinchi peshtaqa ayagh basqinimda, jibril yénimgha kélip: "ata anisining biri yaki her ikkilisi hayat turup, ular tüpeyli (yeni ularning xizmitini qilmay) jennetke kirmigenler bedbext bolsun!" dégenidi, men uni testiqlap: amin! Dédim. Andin ikkinchi peshtaqa ayagh basqinimda, jibril: "isingning tilgha élin'ghinini anglap turup, sanga salam yollimighan kishi bedbext bolsun!" dégenidi, men: amin! Dédim. Üchinchi peshtaqa: "ramizan éyi yétip kirsimu,

gunahliri meghepirt bolmighan kishi bedbext bolsun!" dégenidi. Men yene: amin! Dédim. (elkebir144/19)

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: méning ismim zikir qilin'ghanda, manga durut we salam yollimighan kishi heqiqiy béxildur. (tirmizi: 3546)

740. Sual: eng ewzel durud qaysi?

Abdurahman ibni ebu leyli mundaq deydu: keb ibni ujre reziyellahu enhu uchrap qélip mundaq dédi: sanga bir hediye béreymu? Peyghember sellallahu eleyhi wesellem yénimizgha keldi, biz: "i resulullah! Sanga qandaq salam qilishni bilimiz, emma sanga qandaq durut éytimiz? Dep sorighaniduq, peyghember eleyhissalam mundaq dédi "i alle! Ibrahim eleyhissalam we uning ailisige rehmet qilghiningdek, muhemmed eleyhissalam we uning ailisige rehmet qilghin. Heqiqeten sen maxtashqa layiq ulugh zatsen. I alle! Ibrahim eleyhissalam we uning ailisige beriket ata qilghiningdek, muhemmed eleyhissalam we uning ailisige beriket bergin! Heqiqeten sen maxtashqa layiq büyük zatsen" denglar! Dédi. (buxari: 6357)

741. Sual: peyghember eleyhissalamni chüshide körüşning peziliti

peyghember eleyhissalamni chüshide körgen ademning axiretlik ishliri yaxshi bolidu, peyghember eleyhissalamning shapaitige irishidu, jennetke kiridu, özining we atanisining gunahi meghepirt bolidu. (ata- anisi musulman bolghan ehwalda gunahi meghepirt bolidu), qur'anni on ikki qétim tamam qilghanning sawabi bolidu, sekratil mewt asan bolidu, qebrining azabi kötürülüp kétidu, qiyametning dehshetliridin aman bolidu, allahning merhimiti we méhribanliqi bilen dunya we axiretlik hajetliri ada bolidu. Peyghember eleyhissalam mundaq dégen: kimki méni chüshide körse, oyghaq chaghdimu köridu yaki xuddi oyghaq chaghda körgendek bolidu, (chünki) sheytan méning süritimge kirelmeydu. (ebu dawut: 5023, buxari: 6997)

ibni ömer reziyellahu enhumadin riwayet qiliniuki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: yaxshi chüsh peyghemberlikning 70 parchisidin biridur dégen. (muslim: 2665)

peyghember eleyhissalamni chüshide körüşni arzu qilghan adem durudni köp oqushi lazim.

Üchinchi bap : qur'an kerimdin tallan'ghan dualar

742. Sual: adem eleyhissalamning duasi

{ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ }

" perwerdigarimiz! Biz özimizge özimiz zulum qilduq, bizni kechürmiseng biz elwette

ziyan tartquchilardin bolimiz"[eraf sūrisi 23- ayet].

743. Sual: nuh eleyhissalamning duasi

"{رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْأَلَكَ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَإِلَّا تَغْفِرْ لِي وَتَرْحَمْنِي أَكُنَ مِنَ الْخَاسِرِينَ}." perwerdigarim!

Men bilmigen nersini sorashtin séning panahinggha séghinimen, eger manga meghpiret qilmisang we rehim qilmisang, ziyan tartquchilardin bolimen"[hud sūrisi 47- ayet].

744. Sual: ibrahim eleyhissalamning dualiri

1- {رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ. رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ}.

"perwerdigarimiz! Bizning (xizmitimizni) qobul qilghin, sen heqiqeten (duayimizni) anglap turghuchisen, (niyitimizni) bilip turghuchisen. Perwerdigarimiz! Ikkitimizni özengege itaetmen qilghin, bizning ewladirimizdinmu özengege itaetmen ümmet chiqarghin, bizge hejjimizning qaidilirini bildürgin, tewbimizni qobul qilghin, chünki sen tewbini nahayiti qobul qilghuchisen, nahayiti méhribansen" [beqer sūrisi 127- 128- ayetler].

2- {رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءَ. رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ}.

Perwerdigarim! Méni we bir qisim ewladimni namazni ada qilghuchi qilghin, perwerdigarimiz! Duayimni qobul qilghin! Hésab alidighan künde(yeni qiyamet künide)manga, ata - anamgha we möminlerge meghpiret qilghin" [ibrahiym 40- 41- ayet].

3- {رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا وَأَلْحِنِي بِالصَّالِحِينَ. وَاجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ وَاجْعَلْنِي مِنْ وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِيمِ}.

Perwerdigarim! Manga ilim hékmet ata qilghin, méni yaxshilargha qoshqin. Kéyinkiler arisida yaxshi namimni qaldurghin méni nazu németlik jennetning warisliridin qilghin".[shuera sūrisi83- 85- ayetler].

4- {رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ (4) رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَافْعَزْ لَنَا رَبَّنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ

الْحَكِيمُ (5)}

"perwerdigarimiz sanga tewekkul qilduq, sanga qayttuq, axir qaytidighan jay séning dergahingdur. Perwerdigarimiz! Kapirlarni bizge ziyankeshlik qilish imkaniyitige ige qilmighin (ular bizge musellet bolup, bizni kötürgili bolmaydighan azab bilen dinimizdin chiqarmisun), perwerdigarimiz, bizge meghpiret qilghin, sen heqiqeten ghalibsen, hékmet bilen ish qilghuchisen"[mumtehine 4-5- ayetler].

745. Sual: musa eleyhissalamning dualiri

1- {رَبِّ أَسْرِحْ لِي صَدْرِي. وَبَسِّرْ لِي أَمْرِي. وَأَحْلُلْ عُقْدَةً مِّنْ لِّسَانِي. يَقْفَهُوا قَوْلِي}

" perwerdigarim! Méning qelbimni keng qilghin, (yeni iman bilen we peyghemberlik

bilen nurlandurghin)tilimdin kékechlikni kötürwetkin ular méning sözümni chüshensun".[taha sürisi 25- 28- ayetler].

2- { رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي }.

" perwerdigarim! Men heqiqeten özemge zulum qildim. Manga meghpiret qilghin".[qeses sürisi 16-ayet].

746. Sual: es'habulkehfning duasi

{ رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا } :

"perwerdigarimiz! Bizge rehmet xeziniliringdin ata qilghin, bizning ishlirimizni tüzep, bizni hidayet tapquchilardin qilghin". [kehf sürisi 10- ayet].

747. Sual: eyyub eleyhissalamning duasi

{ أَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ }.

"(perwerdigarim!) heqiqeten méni bala (yeni qattiq késsel) oriwaldi, sen eng merhemetliksen". [enbiya sürisi83- ayet].

748. Sual: suleyman eleyhissalamning duasi

{ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَذِلِّ لِي بُرْهَتِيَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ }.

"perwerdigarim! Sen méni manga we ata - anamgha bergen némitingge shükür qilishqa, sen razi bolidighan yaxshi emelni qilishqa muweppeq qilghin, rehmiting bilen méni yaxshi bendiliring qatarigha kirgüzgin"[nemi sürisi19- ayet].

749. Sual: yunus eleyhissalamning duasi

{ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ }.

" (perwerdigarim!) sendin bölek héch mebud (berheq) yoqtur, sen (jimi kemchiliklerdin) paktursen, men heqiqeten (öz nepsimge) zulum qilghuchilardin boldum". [enbiya sürisi 87- ayet].

750. Sual: zekeriya eleyhissalamning duasi

{ رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ }.

" i perwerdigarim! Méni (balisiz, warissiz) yalghuz qoymisang, sen eng yaxshi waristursen (yeni hemme adem ölidu, senla baqiy qalisen)".[enbiya sürisi89- ayet].

751. Sual: peyghemberlarning ortaq duasi

{ قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكُ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ. بِيَدِكَ

الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ. تُوَلِّجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُوَلِّجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ.

"éy tqinki, padishahliqning igisi bolghan i allah! Xalighan ademge padishahliqni bérisen, xalighan ademdin padishahliqni tartip alisen; xalighan ademni eziz qilisen, xalighan ademni xar qilisen; hemme yaxshiliq (ning xezinisi yalghuz) séning qolungdidur. Sen heqiqeten hemmige qadirsen. Kéchini kündüzge kirgüzisen, kündüzni kéchige kirgüzisen, (shuning bilen kéche-kündüzning uzun - qisqa bolushi pesiller boyiche nöwetliship turidu); janliqni (yeni tirik bolghan insanni, haywanni) jansizdin (yeni jansiz bolghan abimenidin) chiqirisen, jansizni (yeni jansiz bolghan abimenini) janliqtin (yeni janliq bolghan insandin, haywandin) chiqirisen; özeng xalighan kishige hésabsiz riziqli bérisen" [al imran sūrisi 26- 27- ayetler].

752. Sual: muhemmed eleyhissalamning dualiri

1- {رَبِّ اَدْخِلْنِيْ مُدْخَلَ صِدْقٍ وَّاَخْرِجْنِيْ مُخْرَجَ صِدْقٍ وَّاجْعَلْ لِّيْ مِنْ لَّدُنْكَ سُلْطٰنًا نَّصِيْرًا}.

" perwerdigarim! Méni qebremge ongushluq kirgüzgin, qebremdin ongushluq chiqarghin, manga dergahingdin heqiqetke yordem béridighan quwwet ata qilghin" [isra sūrisi 80- ayet].

2- {رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيْتَانِيْ صَغِيْرًا}.

" perwerdigarim! Ata - anam méni kichiklikimde terbiyiliginidek ulargha merhemet qilghin" [isra sūrisi 24- ayet].

3- {رَبِّ زِدْنِيْ عِلْمًا}. " perwerdigarim! ilmimni ziyade qilghin!" [taha sūrisi 114- ayet].

753. Sual: sahabilarning dualiri

1- {سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا غُفْرٰنَكَ رَبَّنَا وَاِلَيْكَ الْمَصِيْرُ}.

" biz (dewitingni) angliduq we (emringge) itaet qilduq, perwerdigarimiz, meghpiritingni tileymiz, axir qaytidighan jayimiz séning dergahingdur" [beqer sūrisi 285- ayet].

2- {رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا اِنْ نَّسِيْنَا اَوْ اَخْطَاْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا اِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلٰى الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا

طٰاقَةَ لَنَا بِهِ وَاغْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا اَنْتَ مَوْلٰنَا فَاَنْصُرْنَا عَلٰى الْقَوْمِ الْكَٰفِرِيْنَ}.

" perwerdigarimiz! Eger biz untusaq yaki xatalashsaq (yeni biz untush yaki sehwenlik sewebidin emringni toluq orunliyalmisaaq), bizni jazagha tartmighin. Perwerdigarimiz! Bizdin ilirikilerge yukliginingge oxshash, bizge éghir yuk yuklimigin (yeni bizni qiyin ishlargha tekliq qilmighin), perwerdigarimiz! Kuchimiz yetmeydighan nersini bizge artmighin, bizni kechürgin, bizge meghpiret qilghin, bizge rehim qilghin, sen bizning igimizsen, kapir qewmge qarshi bizge yordem bergin". [beqer sūrisi 286- ayet].

754. Sual: ilimde toshqanlarning duasi

{رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ. رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ}.

" perwerdigarimiz! Bizni hidayet qilghiningdin kéyin dillirimizni toghra yoldin buriwetmigin, bizge dergahingdin rehmet béghishlighin, shübhisizki, sen (bendiliringge atalarni) bekmu béghishlighuchisen. Perwerdigarimiz! Shübhisizki, kélishi sheksiz bolghan künde (yeni hésab élinidighan qiyamet künide) kishilerni toplighuchisen, shübhisizki, allah wedisige xilapliq qilmaydu " [al imran sūrisi 8-9- ayetler].

755. Sual: teqwadarlarning dualiri

1- {رَبَّنَا إِنَّا أَمَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ}.

"perwerdigarimiz! Biz shübhisiz iman éyttuq, bizning gunahlirimizni meghepiret qilghin, bizni dozax azabidin saqlighin ". [al imran sūrisi 16- ayet].

2- {رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا. إِنَّهَا سَاءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا}.

" perwerdigarimiz! Bizdin jehennem azabini dep'i qilghin, jehennemning azabi heqiqeten (séning dushmanliringdin) ayrilmaydu jehennem heqiqeten yaman qarargahtur, yaman jaydur".[furqan sūrisi65- 66- ayetler].

3 - {رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا فُرَّةً أَعْيُنٍ وَاجْعَلْ لَنَا لِمَتَّقِينَ إِمَامًا}.

"i perwerdigarimiz! Bizge ayallirimiz we ewlatlirimiz arqiliq shadliq béghishlashingni (yeni bizge sanga itaetmen perzent ata qilishingni) tileymiz, bizni teqwadarlarning péshiwasi (yeni teqwadarlarning nemunisi, yaxshiliqqa dewet qilghuchi) qilghin" [furqan 74- ayet].

756. Sual: sebirlik möminlarning duasi

{رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ}.

"perwerdigarimiz! Gunahlirimizni, ishimizda chektin ashqanliqimizni meghepiret qilghin, qedemlirimizni (jeng meydanida) mustehkem qilghin we kapir qewmge qarshi bizge yarem bergin" [al imran sūrisi147- ayet].

757. Sual: éysa eleyhissalamning duasi

{رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِنْكَ وَارْزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ}.

"i perwerdigarimiz allah! Bizge üstide tamaq bar dastixan chüshürgin, bu kün bizlerge we bizdin kéyinkilerge bayram bolup qalsun, u dastixan sendin bizge (qudritingni we

peyghemberlikimni körsitidighan) bir möjize bolup qalsun. Bizge riziq bergin, sen riziq bergüchilerning yaxshisisen" [maide sürisi 114- ayet].

758. Sual: éysa eleyhissalam muritlirining duasi

{رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ}.

" perwerdigarimiz! Sen nazil qilghan kitabgha ishenduq, peyghemberge egeshtuq, bizni (hidayitingge) shahit bolghanlar qatarida qilghin" [al imran sürisi 53- ayet].

759. Sual: yüsüp eleyhissalamning duasi

{ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيِّي فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ }.

" i asmanlarni we zéminni örneksiz yaratquchi zat! Dunya we axirette méning igemsen, méni musulman pétimche qebzi roh qilghin, méni yaxshi bendiler qatarida qilghin" yusuf sürisi[101- ayet].

760. Sual: perishtilerning duasi

{رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَّحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ. رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّاتٍ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ. وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ وَمَنْ تَقِ السَّيِّئَاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ}.

"perwerdigarimiz! Séning rehmiting we ilming hemme nersini öz ichige alidu, tewbe qilghanlarga we séning yolunggha egeshkenlerge meghpiret qilghin, ularni dozax azabidin saqlighin. Perwerdigarimiz! Sen ularni, ularning ata - bowiliridin, ayalliridin, ewladliridin yaxshi bolghanlarni ulargha wede qilghan menggülük jennetke kirgüzgin, sen heqiqeten ghalibsen, hékmet bilen ish qilghuchisen. Perwerdigarimiz! Sen ularni yaman ishlardin saqlighin, sen kimni yaman ishlardin saqlaydikensen, shübhisizki, bu künde sen uninggha rehmet qilghan bolisen, bu chong bexttur" [ghafir sürisi 7-8-9- ayetler].

761. Sual: omumiy möminlerning dualiri

1- {رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ}. 2- {رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ. رَبَّنَا إِنَّكَ مَنْ تَدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْرَجْتَهُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ. رَبَّنَا إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ. رَبَّنَا وَآتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلَى رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ}. 3- {رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ. وَبَحِّثْنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ}. 4- {رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ}. 5- {رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَى وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي دُرِّيَّتِي إِنَّي تُبْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ}.

- 6- {رَبَّنَا أَنْتُمْ لَنَا نُورٌ وَأَغْفِرْ لَنَا إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ}. 7- {رَبَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا وَإِزْهِمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ}. 8- {رَبِّ أَنْزِلْنِي مُنْزَلًا مُبَارَكًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ}. 9- {رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ} 10- {قَالَ اللَّهُ خَيْرٌ حَافِظًا وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ}. 11- {رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَقَّفْنَا مُسْلِمِينَ}.

1- " i perwerdigarimiz! Bizge dunyada yaxshiliq ata qilghin, axirettimu yaxshiliq ata qilghin, bizni dozax azabidin saqlighin" [beqer sūrisi 201- ayet].

2- " perwerdigarimiz! Buni bikar yaratmiding. Sen paktursen, bizni dozax azabidin saqlighin. Perwerdigarimiz! Sen kimniki dozaxqa kirgüzidikensen, uni elwette xar qilghan bolisen. Zalimlarga héchqandaq yadremchi bolmaydu. Perwerdigarimiz! biz heqiqeten bir chaqirghuchining (yeni muhemmed eleyhissalamning), rebbinglarga iman éytinglar, dep iman'gha chaqirghanliqini angliduq, iman éyttuq, perwerdigarimiz! Bizning gunahlimizni meghpiret qilghin, yamanliqlirimizni yoqqa chiqarghin, bizni yaxshilarning qatarida qebzi roh qilghin. Perwerdigarimiz! Bizge peyghemberliring arqiliq wede qilghan nersini (yeni itaet qilghanlarga xas bolghan jennetni) bergin, qiyamet küni bizni reswa qilmighin. Sen heqiqeten wedengge xilapliq qilmaysen" [al imran sūrisi 191- 194- ayetler].

3- " perwerdigarimiz! Zalim qewmni bizge ziyankeshlik qilish imkaniyitige ige qilmighin. Bizni rehmiting bilen kapir qewmdin qutuldughin" [yunus sūrisi 85- 86 ayetler].

4- " perwerdigarimiz! Bizge we bizdin ilgiri iman éytqan qérindashlirimizgha meghpiret qilghin, dillirimizda möminlerge qarshi dūshmenlik peyda qilmighin, perwerdigarimiz! Sen nahayiti meghpiret qilghuchisen, méhribansen" [heshr sūrisi 10- ayet].

5- " perwerdigarimiz! Séning manga we ata- anamgha bergen némitingge shükür qilishni we sen razi bolidighan yaxshi ishni qilishimni manga ilham qilghin, men üchün méning ewladimni tüzigin (yeni méning ewladimni yaxshi ademler qilghin), men heqiqeten sanga (jimi gunahlardin) tewbe qildim, men heqiqeten musulmanlardindurmen" [ehqaf sūrisi 15- ayet].

6- " i perwerdigarimiz! Bizge nurimizni mukemmelleshtürüp bergin, bizge meghpiret qilghin, sen bolsang heqiqeten her nersige qadirsen"[tehrim sūrisi 8- ayet].

7- " perwerdigarimiz! Biz iman éyttuq, bizge meghpiret qilghin, bizge rehim qilghin, sen bolsang eng rehim qilghuchisen"[muminun sūrisi 109- ayet].

8- " i perwerdigarimiz! Méni mubarek menzilge chūshürgin, sen (dostliringni) eng yaxshi orunlashturghuchisen" [muminun sūrisi 29- ayet].

9- " perwerdigarimiz! Hésab alidighan künde (yeni qiyamet künide) manga, ata - anamgha we möminlerge meghpiret qilghin"[ibrahim sūrisi 41- ayet].

10- " allah eng yaxshi saqlighuchidur, hemmidin méhribandur" [yusuf sūrisi 64- ayet].

11- " perwerdigarimiz! Bizge sewr ata qilghin, bizni musulman pétimizche qebzi roh qilghin" [eraf sūrisi 126- ayet].

Beshinchi bap. Hedislardin tallan'ghan mueyyen ishlar üçün oqulidighan dualar

762. Sual: qerzdin qutulush duasi

1) yehya ibni seid reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember eleyhissalam mundaq dua qilatti:

«اللهم فالق الإصباح وجاعل الليل سكناً والشمس والقمر حسباناً اقض عني الدين واغنني من الفقر، وأمتعني بسمعي

وبصري وقوتي في سبيلك»

i tang atquzghuchi, kéchini aram élish waqti qilghuchi, quyash bilen ayni öz oqi etrapida aylandurghuchi alle! Méni qerzimdin xalas qilghin, kembeghelliktin yiraq qilghin. Quliqim, közüm we quwwitim yeni pütün ezayimni séning yolungda xizmet qildurghin. (malik: 493)

2) 5808/9480 _ eli reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, uning yénigha bir mukateb kélip: méning azadliqqa chiqishimgha yarem bergin ! Dégenidi, eli uninggha mundaq dédi: men sanga peyghember eleyhissalamning manga ögetken duasini ögitip qoyay, shu duani oqusang, sir téghidek qerzing bolsimu, alle sanga yarem béríp, qerzingni ada qilidu. Mana mundaq dua qilghin:

«اللهم اكفني بحلالك عن حرامك، وأغنني بفضلك عن سواك»

i alle! Haramdin saqlap, halal riziq bilen méni qanaatlendürgin. Pezli kereming bilen méni héchkimge mohtaj qilmighin!. (tirmizi: 3563)

3) muaz reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember eleyhissalam jüme küni méni körmigini üçün, namazdin kéyin yénimgha kélip: i muaz! Bügün séni körmidimghu? Dep soridi. Men: i allening resuli! Bir yehudiygha bir uqiye altun qerzim bar idi, séning yénimgha mangsam, u kélip méni meshghul qilip qoydi, shuning üçün chiqalmidim, dédim. Peyghember eleyhissalam: i muaz! Sanga bir dua ögitip qoyay. Eger u duani qilsang, subeyr (yemendiki bir taghning ismi) téghidek qerzing bolsimu, alle uni tölishingge yarem qilidu. I muaz mundaq dua qil:

{تَوَلَّجَ اللَّيْلُ فِي النَّهَارِ وَتَوَلَّجَ النَّهَارُ فِي اللَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ

حِسَابٍ}

{i alle! Xalighan ademge padishahliqni bérisen, xalighan ademdin padshahliqni tartip alisen. Xalighan ademni eziz qilisen, xalighan ademni xar qilisen. Hemme yaxshiliq séning qolungdidur, sen heqiqeten hemmige qadirsan. Kéchini kündüzge kirgüzisen, kündüzni

kéchige kirgüzisen. Janliqni jansizdin chiqirisen, jansizni janliqtin chiqirisen. Özeng xalighan kishige hésabsiz riziq bérisen} (süre al imran, 26 - we 27 - ayetler)

« رحمٰن الدنيا والآخرة ورحيمهما، تعطي من تشاء منهما وتمنع من تشاء ارحمني رحمةً تغنين بها عن رحمة من سواك »

i alle! Dunya we axiretning rehman we rehimisen. Bu ikkisidin xalighiningni bérisen, xalighiningni bermeysen. Manga bashqilarning merhemitige mohtaj qilmaydighan rehmet ata qilghin. (elkebir20154)

763. Sual:kembeghelliktin panah tilesh duasi

ebu hureyre reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: fatime reziyellahu enha peyghember eleyhissalamdin bir xizmetchi sorap kelgenidi, peyghember eleyhissalam: sanga bergüdek xizmetchim yoq, dédi. Shuning bilen, fatime qaytip ketti. Kéyin, peyghember eleyhissalam uning yénigha béríp: sanga mendin sorighan nersini béreymu yaki uningdinmu yaxshiraq nersini béreymu? Dep soridi. Eli reziyellahu enhu gepke ariliship: téximu yaxshi bolghan nersini sorighin! Didi. Fatime reziyellahu enha: téximu yaxshisini xalaymen, dédi. Shuning bilen, peyghember sellallahu eleyhi wesellem uninggha: munu duani oqughin! Dédi:

«اللهم رب السموات السبع ورب العرش العظيم ربنا ورب كل شيء منزل التوراة والإنجيل والقرآن العظيم، أنت الأول

فليس قبلك شيء، وأنت الآخر فليس بعدك شيء، وأنت الظاهر فليس فوقك شيء، وأنت الباطن فليس دونك شيء،

اقض عنا الدين واغننا من الفقر»

i yette qewet asman we büyük ershning rebbi! Bizning we barliq nersilerning rebbi! (sen) tewrat, injil we qur'anni chüshürgüchi zatsen. Sen awwalsen, sendin burun héchnéme yoq idi. Sen axirsen, barliq mewjudattin kéyin senla qalisen. Sen ashkarisen (yeni mewjutliqing delil - pakitlar bilen eqil igilirige ashkaridur), séningdek ashkara biri yoq. Sen yoshurunsen (yeni séni köz bilen körgili bolmaydu, séning zatingning mahiyitini tonushqa eqiller yételmeydu), séningdek yoshurun birsi yoq. (i alle!) bizni qerzdin qutquzghin we kembeghelliktin saqlighin. (ibni maje: 3831)

764. Sual: jin sheytanlarning ziyankeshlikidin pana tilep oquydighan dua

1)n ebu seid reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem özige jin we insanlarning közi tégishidin panah tileytti. Muewwizeteyn (yeni feleq we nas süriliri) nazil bolghanda, burunqi panah tilep qilidighan dualirini tashlap, shu ikki sürinila oquydighan boldi. (nesai: 5494)

2) peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: men miraj kéchisi jinlardin ifritning qolida mesh'el kötürüwalghan halda arqamdin kéliwatqanliqini kördüm. Her qétim arqamgha qarisam, uni körettim, jibril manga: men sanga bir dua ögitip qoyay, uni

oqusang, ifritning qolidiki mesh'el öchüp qalidu, shuning bilen, ifrit düm chüshidu. Mana bu duani oqughin dédi:

« قل أعوذ بوجه الله الكريم وبكلمات الله التامات التي لا يجاوزهن بر ولا فاجر، من شر ما ينزل من السماء ومن شر ما يعرج فيها، ومن شر ما ذرأ في الأرض ومن شر ما يخرج منها، ومن فتن الليل والنهار، ومن طوارق الليل إلا طارقاً يطرق بخير يا رحمن»

”keremlik allening heqqi hörmiti we meyli teqwadar yaki gunahkar bolsun, héchkim éytmaydighan kamil sözlirining heqqi hörmiti üçün, asmandin bala bolup chüshken we asman'gha kötürülgen yamanliqlardin, yer yüzige térilghan we yer astidin chiqqan yamanliqlardin, kéche we kündüzning pitniliridin, kéche we kündüzning musibetliridin alleqa séghinip panah tileymen. Yaxshiliq élip kelgen hadisiler buningdin mustesnadir, i rehman!” (malik: 1773)

765. Sual: mexluqatlarning sherridin pana tilep oquydighan dua

1) peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki kechqurun üç qétim:

«أعوذ بكلمات الله التامات من شر ما خلق»

”allening mukemmel sözliri bilen alleqa séghinip u yaratqan nersilerning yamanliqidin panah tileymen“ dése, u kéche uni yilan yaki chayan chéqiwalimu, ziyan yetküzelmeydu. (rawi) suheyl mundaq deydu: biz bu kelimilerni ögenduq we her kéchisi oquydighan bolduq. (bir nechche künden kéyin) bir chörimizni chayan chéqiwalidi, lékin u héchqandaq aghriq hés qilmidi. (ehmed: 7838)

2) ebu hureyre reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: bir adem kélip, peyghember eleyhissalamgha: i allening resuli! Tünügün axsham chayan chéqiwalghanidi, bekmu qiynilip kettim, dégenidi, peyghember eleyhissalam uninggha: tünügün axsham waqtida:

«أعوذ بكلمات الله التامات من شر ما خلق»

”allening mukemmel sözliri bilen alleqa séghinip u yaratqan nersilerning yamanliqidin panah tileymen“ dégen bolsang, chayan sanga ziyan yetküzelmeytti, dédi. (muslim: 2790)

3) ibni abbas reziyellahu enhumadin mundaq riwayet qilinidu: peyghember eleyhissalam hesen bilen huseyin'ge:

«أعوذ بكلمات الله التامة، من كل شيطان وهامة ومن كل عين لامة»

”allening mukemmel sözliri bilen alleqa séghinip herqandaq sheytandin, zeherlik hasharettin we yaman közdin silerni saqlishini tileymen“ dep, dua oqup qoyatti we: chong dadanglar (ibrahim) baliliri ismail bilen is'haq üçün mushundaq dua qilip qoyatti deytti. (buxari: 3371)

766. Sual: etigen - axshamda we yotqan'gha kirgende oquydighan dua

1) ebu bekri reziyellahu enhu: i resulullah ! Manga etigen - axshamda oquydighan bir dua ögitip qoyghin! Dégenidi, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: etigen axshamda we yotqan'gha kirgende:

« اللهم فاطر السموات والأرض عالم الغيب والشهادة ربَّ كلِّ شيءٍ ومليكه، أشهد أن لا إله إلا أنت أعوذ بك من

شر نفسي وشرِّ الشيطان وشركه، قال: قلها إذا أصبحت وإذا أمسيت، وإذا أخذت مضجعك»

i yoshurun we ashkarini bilgüchi, asmanlarni we zéminni yaratquchi, hemme shey'ilerning perwerdigari we padishahi alle! Guwahliq bérimenki, sendin bashqa héchbir ilah yoqtur, sanga séghinip nepsimning yamanliqidin, sheytanning sherridin we uning méni shérikke dewet qilishidin panah tileymen“ dégin! Dédi. (tirmizi: 3392)

2) peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki etigende:

لا إله إلا الله وحده لا شريك له له المُلْكُ وله الحمدُ وهو على كلِّ شيءٍ قديرٌ*

(yégame alletin bashqa héchbir ilah yoqtur, padishahliq alleqa mensuptur, jimi hemdu sana alleqa xastur, alle her nersige qadirdur)“ dése, ismail eleyhissalamning ewladidin bir qulni azad qilghanning sawabigha érishidu. Undin bashqa, uninggha on sawab yézilidu we gunahliridin oni öchürülidu, mertiwisi on derije kötürülidu, taki kech kirgüche sheytan uninggha chéqilalmaydu. Bu zikirni kechte dése, yuqiriqidek sawabqa érishidu we sheytan taki tang atqan'gha qeder uninggha chéqilalmaydu. Hemmadning riwayitide mundaq déyilgen: bir kishi chüshide peyghember eleyhissalamni körüptu, u chüshide: ”i resulullah! Ebu eyyash séning mundaq - mundaq dégenlikingni riwayet qiliwatidu “ dégeniken, peyghember eleyhissalam: ebu eyyashning dégini toghra deptu. (ebu dawut: 5077)

3) peyghember sellallahu eleyhi wesellem sahabilirige telim bérıp mundaq dégen: tang atqanda:

اللهم بك أصبحنا وبك نختا وبك نموت وإليك المصير)

i alle! Séning yardiming bilen tang atquzduq, séning yardiming bilen kechliduq, séning yardiming bilen hayat kechürimiz, séning yardiming bilen ölimiz, axiri séning dergahinggha qaytimiz“ denglar; kech kirgende:

« بك أمسينا، وبك نختا وبك نموت وإليك المصير»

”i alle! Séning yardiming bilen kechliduq, séning yardiming bilen tang atquzduq, séning yardiming bilen hayat kechürimiz, séning yardiming bilen ölimiz, axiri séning dergahinggha qaytimiz“ denglar. (tirmizi: 3391)

4) abdullah reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember eleyhissalam kech bolghanda

mundaq deytti:

« أَمْسِينَا وَأَمْسَى الْمَلِكُ اللَّهُ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، رَبِّ أَسْأَلُكَ خَيْرَ مَا فِي هَذِهِ اللَّيْلَةِ وَخَيْرَ مَا بَعْدَهَا، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا فِي هَذِهِ اللَّيْلَةِ وَشَرِّ مَا بَعْدَهَا، رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكَسَلِ وَسُوءِ الْكِبَرِ، رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ النَّارِ وَعَذَابِ الْقَبْرِ»

biz kechliduq, pütkül padishahliq alleqa mensup bolghan halda kech boldi, jimi hemdu sana alleqa mensuptur. Bir alletin bashqa héchbir ilah yoqtur, alle yekke yéganidur, héchqandaq shériki yoqtur. Pütkül padishahliq alleqa mensuptur, jimi hemdu sana alleqa xastur, alle hernessige qadirdur. Perwerdigarim! Sendin bu kéchidiki we uningdin kéyinki kéchilerdiki yaxshiliqlarni soraymen. Perwerdigarim! Sanga séghinip bu kéchidiki we uningdin kéyinki kéchilerdiki yamanliqlardin panah tileymen. Perwerdigarim! Sanga séghinip horunluqtin, bek qérip kétishtin panah tileymen. Perwerdigarim! Sanga séghinip dozax azabidin we qebre azabidin panah tileymen. Peyghember eleyhissalam etigendimu mushu duani qilatti, emma: biz kechliduq, pütkül padishahliq alleqa mensup bolghan halda kech boldi... Dégen sözni almashturup:

«أَصْبَحْنَا وَأَصْبَحَ الْمَلِكُ اللَّهُ»*

biz tang atquzduq, pütkül padishahliq alleqa mensup bolghan halda tang atti... Deytti. (muslim: 2723)

5) peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki etigen yaki axshamda:

اللهم أنت ربِّي لا إله إلا أنت خلقتني، وأنا عبدك وأنا على عهدك ووعدك ما استطعت، أعوذ بك من شر ما صنعت أبوء لك بنعمتك عليَّ وأبوء بذنبي فاغفر لي؛ فإنه لا يغفر الذنوب إلا أنت

i alle! Sen méning perwerdigarimsen, sendin bashqa héch bir ilah yoqtur. Sen méni yaratting, men séning bendengmen. Men küchümning yétishiche sanga bergen ehdemde we wedemde turimen, men sanga séghinip yaman qilmishlirimdin panah tileymen. Séning bergen németliringni étirap qilimen, gunahlimgha iqrar bolimen, gunahlimni meghpiret qilghin, gunahlarni sendin bashqa héchkim meghpiret qilalmaydu“ dése, andin shu küni yaki shu kéchisi ölüp ketse, jennetke kiridu. (ebu dawut: 5070)

6) ibni ömer reziyellahu enhuma mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem etigen - axshamda munu dualarni qilishni héchqachan terk etmeytti:

«اللهم إني أسألك العفو والعافية في ديني ودنياي وأهلي ومالي، اللهم استر عوراتي وآمن روعاتي، اللهم احفظني من بين يدي ومن خلفي، وعن يميني وعن شمالي ومن فوقي، وأعوذ بعظمتك أن أغتال من تحتي»

i alle! Men sendin dunya we axiretlik amanliq tileymen. I alle! Men sendin diyanitimge, dunyaligimgha bala - chaqilirimgha we mal - mülkümge aman ésenlik we epu

tileymen. I alle! Méning eyblirimni yapqaysen, könglümni xatirjem qilghaysen. I alle! Méni aldimdin, arqamdin, üstümdin, ong we sol teripimdin qoghdighaysen. I alle! Men séning büyüklükingge séghinip, asti teripimdin tuyuqsiz hujumgha uchap halak bolushtin panah tileymen. (ebu dawut: 5074)

7) peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki, herküni etigen we axshamda üç qétim:

« بِسْمِ اللَّهِ الَّذِي لَا يَضُرُّهُ مَعَ اسْمِهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ *

(isini tilgha élish bilen asmandiki we zémindiki herqandaq ziyandashning ziyinidin qoghdan'ghili bolidighan allening ismi bilen qoghdinimen, alle hemmini anglighuchi we bilgüchidur)“ dégen duani oqusa, uninggha héchqandaq ziyan - zexmet yetmeydu. (tirmizi: 3388)

8) abdullah ibni xubeyb reziyellahu enhu mundaq deydu: biz yamghurluq, qapqarangghu bir kéchide peyghember eleyhissalamning bizge namaz oqup bérishini telep qilish üçün uni izdep chiqtuq, uni hemmidin burun men taptim. Peyghember eleyhissalam manga: oqughin! Dédi, men héchnéme démidim. Yene: oqughin! Dédi, men yene héchnéme démidim. Peyghember eleyhissalam yene: oqughin! Dédi. Men: némini oquymen? Dep sorighanidim, peyghember eleyhissalam: ixlas, feleq we nas sürilirini etigen - axshamda üç qétim oqughin! Bu, sendin her qandaq yamanliqni dep'i qilidu, dédi. (tirmizi: 3575)

9) peyghember eleyhissalam mundaq dégen: kimki etigen - axshamda yüz qétim

سبحان الله العظيم وبحمده

subhanallah webihemdihi dése, qiyamet küni héchkim uningkidin ewzel sawabqa érishelmeydu. Peqet shuninggha oxshash dégen yaki uningdin ashurup dégen kishila uningkidek yaki uningkidin ewzelrek sawabqa érishishi mumkin. (tirmizi: 3469)

10) huzeyfe reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember eleyhissalam yotqan'gha kirgende:

«بِاسْمِكَ اللَّهُمَّ أَحْيَا وَأَمُوتُ»

i alle! Séning isming bilen yashaymen we séning isming bilen ölimen deytti. Seherde ornidin turghanda:

«الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَحْيَانَا بَعْدَ مَا أَمَاتَنَا وَإِلَيْهِ النُّشُورُ»

jimi hemdu sana bizni wapat tapquzghandin kéyin tirildürgen alleqa xastur. Axiri shu allening dergahigha qaytimiz deytti. (buxari: 7394)

767. Sual: yatidighan chaghda oquydighan dua

1) ibni ömer reziyellahu enhuma mundaq deydu: peyghember eleyhissalam

yatidighan chaghda mundaq deytti:

«الحمد لله الذي كفاني وآواني وأطعمني وسقاني، والحمد لله الذي من علي فأفضل والذي أعطاني فأجزل، الحمد لله

علي كل حال، اللهم رب كل شيء ومليكه أعوذ بالله من النار»

méni kishilerdin bihajet qilghan, yatidighan'gha jay bergen, yeydighan'gha yémek bergen, ichidighan'gha ussuluq bergen we manga mol nazu - németlerni ata qilghan alleqa hemdiler bolsun. Her ehwalda alleqa hemdiler bolsun. I allahim! I barliq shey'ilerning perwerdigari we igisi! I barliq shey'ilerning ilahi! Men sanga séghinip dozaxin panah tileymen. (ebu dawut: 5058)

2) abdullah ibni ömer reziyellahu enhuma bir kishige: uxlash aldid:

«اللهم أنت خلقت نفسي وأنت تتوفأها، لك مماتها ومحياها، إن أحييتها فاحفظها، وإن أمتها فاغفر لها، اللهم إني

أسألك العفو والعافية»

i alle! Méning jénimni sen yaratting, uni sen wapat tapquzisen, uning ölümi we hayati séning ilkingde. Eger uni tirik qoysang, öz panahingda saqla. Wapat tapquzsang, uni meghpiret qil. I alle! Men sendin salametlik tileymen “ dégen duani oqughin! Dédi, yénidiki bir adem uningdin: sen buni ömerdin anglighanmu? Dep sorighanidi, abdullah ibni ömer: ömerdinmu yaxshi kishidin, yeni resulullahtin anglighan, dédi. (muslim: 2712)

3) enes reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember eleyhissalam yotqan'gha kirgende:

«الحمد لله الذي أطعمنا وسقانا وكفانا وآوانا فكم ممن لا كافي له ولا مأوي له»

"jimi hemdu sana bizge taam bergen, ussuluq bergen, ihtiyajimizni qamdighan we bizni orunlashturghan alleqa xastur. Qanchilighan kishiler éhtiyajini qamdaydighan we orunlashturidighan kishisi yoq yüriwatmamdu? ! Deytti. (muslim: 2715)

4) aise reziyellahu enhadin mundaq riwayet qilinidu: peyghember eleyhissalam yotqan'gha kirgende, ikki aliqinini échip turup, süre ixlas, süre feleq we süre nasni oqup, aliqinigha hüretti. Andin aliqanliri bilen yüzini we bedinini (alqini yetken yergiche) silaytti. Kéyin aghrip qalghan chéghida, mendin shundaq qilip qoyushni telep qilghan. (buxari: 5748)

5) peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: i palani! Uxlash üchün yatqiningda:

«اللهم أسلمت نفسي إليك ووجهت جهي إليك وألجأت ظهري إليك، رغبة ورهبة إليك، لا ملجأ ولا منجا منك

إلا إليك، آمنت بكتابك الذي أنزلت ونبيك الذي أرسلت، فإنك إن متَّ في ليلتك متَّ على الفطرة، وإن أصبحت

أصبحت خيراً»

i alle! Ümid qilghan we sendin qorqqan halda özümni sanga tapshurdum, sanga yüzlendim, ishlimni sanga hawale qildim we sanga tayandim. Sendin bashqa panahgahimmu yoq, qutuldurghuchimmu yoq. Men sen nazil qilghan kitabqa, sen ewetken peyghemberge iman éyttim “ déseng, andin shu kéchisi ölüp ketseng, iman bilen kétisen, ölmey qalsang, ejir alisen. (buxari: 7488)

6) bera ibni azib reziyellahu enhuma mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem manga: uxlash üçün yatmaqchi bolghiningda, namazgha taharet alghandek taharet alghin, andin ong teripingni bésip yatqin we: ”i alle! Ümid qilghan we sendin qorqqan halda özümni sanga tapshurdum, sanga yüzlendim, ishlimni sanga hawale qildim we sanga tayandim. Sendin bashqa panahgahimmu yoq, qutuldurghuchimmu yoq. Men sen nazil qilghan kitabqa, sen ewetken peyghemberge iman éyttim “ dégin! Shuning bilen, sen shu kéchisi ölüp ketseng, iman bilen kétisen. Bu sözler séning shu kündiki eng axirqi sözüng bolsun dédi. Men (rawi): bu duani bera ibni azib reziyellahu enhumaning aldida qaytilap: sen ewetken elchi (resul)ge. Dep oqughanidim. U: yaq, sen ewetken peyghember(nebiy)ge. Dep oqu! Dédi. (buxari: 6311)

7) huzeyfe ibni yemani reziyellahu enhuma mundaq deydu: peyghember eleyhissalam uxlimaqqchi bolghanda qolini bëshining astigha qoyatti we:

«اللهم قني عذابك يوم تجمع أو تبعث عبادك»

i alle! Bendiliringni heshir qilidighan (yeni qiyamet) küni méni azabingdin saqlighin! Deytti. (tirmizi: 3398)

8) ferwe ibni newfel reziyellahu enhu mundaq deydu: men peyghember eleyhissalamning qéshigha kélip: i resulullah! Manga uxlash waqtida oquyidighan bir dua ögitip qoyghin! Dégenidim, peyghember eleyhissalam: süre kafirunni oqu! Chünki u shériktin ada juda bolushtur, dédi. (tirmizi: 3403)

9) aishe reziyellahu enha mundaq deydu: peyghember eleyhissalam süre zumer we süre beni israilni oqumastin uxlimaytti. (tirmizi: 3405)

10) peyghember eleyhissalam mundaq dégen: biringlar (uxlash üçün) körpisiye kelgende, uni kiyimining bir teripi bilen üç qétim süpüriwetsun we:

« باسمك ربّي وضعت جنبي وبك أرفعه، إن أمسكت نفسي فارحمها، وإن أرسلتها فاحفظها بما تحفظ به عبادك

الصالحين»

i rebbim! Yénimni séning ismingni zikri qilip turup qoydum, séning ismingni zikri qilip turup kötürimen (yeni ornumdin turimen) i rebbim! Méni mushu uyqumda wapat tapquzsang, méni meghpiret qil. Hayat qaldursang, méni salih bendiliringni qoghdighandek qoghdighin“ désun. (buxari: 7393)

11) ebu hureyre reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember eleyhissalam

uxlimaqchi bolghanda ong teripimizni bésip yétishqa we:

« اللهم ربّ السموات ورب الأرض ورب العرش العظيم ربنا ورب كل شيء فالق الحب والنوى، منزل التوراة والإنجيل والقرآن، أعوذ بك من شر كل دابة أنت آخذ بناصيتها، اللهم أنت الأول فليس قبلك شيء وأنت الآخر فليس بعدك شيء، وأنت الظاهر، فليس فوقك شيء، وأنت الباطن فليس دونك شيء اقض عني الدين واغننا من الفقر»

i allahim! I asmanlarning, zéminning we büyük ershning perwerdigari! I bizning we barliq shey'ilerning perwerdigari! Dan we uruqlarni bixlandurghuchi, tewrat, injil we furqanlarni nazil qilghuchi alle! Sanga séghinip barliq nersilerning sherridin panah tileymen. Ularning kokulisi séning qolungdidur. I alle! Sen ewwelsen, sendin ilgiri biri yoq. Sen axirsen, sendin kéyin biri yoq. Sen ashkarisen (yeni mewjutluqung delil - pakitlar bilen eqil igilirige ashkaridur), séningdek ashkara biri yoq. Sen mexpiysen (yeni séni köz bilen körgili bolmaydu, séning zatingning mahiyitini tonushqa eqiller yételmeydu), séningdek mexpiy biri yoq. Bizni qerzdin xalas qilghin, namratliqtin qutqazghin dep dua qilishqa buyruytti. (muslim: 2713)

12) ebu ezher enmari reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem axshimi uxlash aldida:

«بسم الله وضعت جنبي لله اللهم اغفر لي ذنبي واخسأ شيطاني وفكّ رهاني، واجعلني في الندى الأعلى»

i alle! Yénimni séning isming bilen qoyimen, gunahlirimni meghpiret qilghin, sheytinimni qoghliwetkin, üstümdiki heq hoquqlarni xalas qilghin, méni üstünki alemning jamaiti (yeni perishtiler) ichide qilghin! Deytti. (ebu dawut: 5054)

768. Sual: kichisi uyqudin oyghinip ketkende oquydighan dua

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kéchisi oyghinip ketken kishi:

«لا إله إلا الله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد، وهو على كل شيء قدير، الحمد لله وسبحان الله والله أكبر

ولا حول ولا قوة إلا بالله»

”héch shériki yoq yégane alletin bashqa héchbir ilah berheq yoqtur, padishahliq we jimi hemdusana uninggha xastur, u her nersige qadirdur, jimi hemdusana alleqa xastur, alle paktur, alletin bashqa héch bir ilah yoqtur, alle büyüktur. Allening yardimisiz héch küch qudret yoqtur “ dése, andin: «اللهم اغفر لي» i alle! Méni meghpiret qilghin! “ dése yaki dua qilsa, duasi ijabet bolidu. Eger taharet élip namaz oqusa, namizi qobul bolidu. (buxari: 1154)

769. Sual: chöchüp oyghunup ketkende oquydighan dua

1) emr ibni shueyb atisi arqiliq bowisidin peyghember sellallahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: silerning biringlar uyqusidin chöchüp oyghinip

ketkende:

«أعوذ بكلمات الله التامة من غضبه وعذابه ومن شر عباده ومن هزات الشياطين وأن يحضرون، فإنها لن تضره»

allening mukemmel kelimilirige séghinip uning ghezpidin, jazasidin, bendilerning yamanliqidin, sheytanlarning weswesiliridin we ularning méning emellirimgé shérik bolushidin panah tileymen“ dése, sheytanlarning weswesiliri uninggha hergiz ziyan salalmaydu. Abdullah ibni ömer reziyellahu enhuma baliliri ichidin balaghetke yetkenlirige bu duani ögitetti yaki buni bir parche qeghezge yézip, balaghetke yetmigen balilirining boynigha ésip qoyatti. (tirmizi: 3528)

2) peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kishi uxlaydighan chaghda, uning yénigha bir perishte we bir sheytan kélidu. Perishte uninggha: “küningni yaxshiliq bilen tamamlighin!” dése, sheytan: “küningni yamanliq bilen tamamlighin!” deydu. Eger u kishi alleni yad étip uxlap qalsa, perishte kéchiche uni qoghdaydu. U kishi oyghan'ghan chaghda perishte uninggha: “küningni yaxshiliq bilen bashlighin!” dése, sheytan: “küningni yamanliq bilen bashlighin!” deydu. Eger u kishi :

«الحمد لله الذي ردَّ عليَّ نفسي ولم يمتها في منامها»

uyqumda jénimni almay, uni manga qayturup bergen alleqa cheksiz hemdusanalar bolsun“ dése we:

{ إِنَّ اللَّهَ يُمْسِكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تَزُولَا }

{alle heqiqeten asmanlarni we zéminni (qudriti we güzel hékmiti bilen) chüshüp kétishtin toxtitip turidu. Eger ular chüshüp ketse, ularni héch ehedi toxtitip turalmaydu. Alle heqiqeten helimdur (yeni kuffarlar azabqa tégishlik bolsimu, ularni jazalashqa aldirap ketmeydu), nahayiti meghpiret qilghuchidur} (süre fatir, 41 - ayet);

«الحمد لله الذي يمسك السماء أن تقع على الأرض إلا بإذنه»

{{asmanning) zémin'gha chüshüp ketmesliki üchün, alle asmanni toxtitip turidu, peqet allening izni bilen (asmanning qiyamet bolghan chaghda) chüshüp kétishi buningdin mustesna} (süre hej, 65 - ayet) dégen ayetlerni oqusa, karwitidin chüshüp kétip ölüp qalghan teqdirdimu jennetke kiridu. (rezin; mewsili: 1791)

770. Sual: öydin chiqqanda oquydighan dualar

ummu seleme reziyellahu enha mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem öydin sirtqa chiqqanda:

«بسم الله توكلت على الله، اللهم إنا نعوذ بك أن نزل أو نضل أو نُظلم أو نُجهل أو يجهل علينا»*

allening ismi bilen we alleqa tewekkül qilghan halda chiqimen. I alle! Sanga séghinip heqtin burulup kétishtin, toghra yoldin ézip kétishtin, zulum qilishtin, zulumgha uchashtin, nadanliq qilishtin we nadanlar qatarida körülüshtin panah tileymiz! Deytti.

(tirmizi: 3427)

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kishi öyidin chiqqanda:

«بسم الله توكلت على الله لا حول ولا قوة إلا بالله»

“allening ismi bilen we alleqa tewekkül qilghan halda chiqimen, allening yardimisiz héch küch qudret yoqtur“ dése, shu chaghda uninggha (toghra yolgha) yéteklending, kupaye qilinding (yeni hajetliring rawa boldi), (düşmenliringning yamanliqliridin) saqlanding dep nida qiliniidu we sheytanlar uningdin yiraqlashturulidu. (ebu dawut: 5095)

771. Sual: mesjidke kirgende oquydighan dualar

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: mesjidke kirgende, allening resuligha salam yollanglar (yeni allahumme selli ela... Ni oqunglar) we:

i alle! Manga rehmitingning derwazilirini échiwetkin!“ «اللهم افتح لي أبواب رحمتك»

denglar. Mesjidtin chiqqanda, yene allening resuligha salam yollanglar we:

i alle! Méni qoghlandi sheytandin saqlighin!“ denglar. «اللهم اعصمني من الشيطان الرجيم»

(ibni maje: 773)

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: mesjidke kirgende:

«اللهم افتح لي أبواب رحمتك» i alle! Manga rehmitingning derwazilirini échiwetkin!“ denglar.

Mesjidtin chiqqanda bolsa: «اللهم إني أسألك من فضلك»

i alle! Pezli merhemitingni tileymen “denglar. (muslim: 713)

772. Sual: birer sorundin ayrilghanda oquydighan dua

1) abdullah ibni emr ibni as reziyellahu enhuma mundaq deydu: birqanche kelime bar bolup, herqandaq adem birer sorundin ayrilish aldida u kelimilerni üç qétim éytisa, gunahliri meghpiret bolidu. Eger u kelimilerni herqandaq bir yaxshi sorunda we zikri sorunlirida éytisa, uninggha (yeni yaxshiliq deptirige) xuddi qeghezge möhür bésilghandek möhür bésilidu. U kelimiler:

«سبحانك اللهم وبحمدك لا إله إلا أنت أستغفرك وأتوب إليك»*

i alle! Séni barliq nuqsanlardin pak dep bilimen, sanga hemdi éytimen, sendin bashqa héch ilah yoqtur, sendin meghpiret tileymen we sanga tewbe qilimen “ dégenlerdin ibarettur. (ebu dawut: 4857)

2) ibni ömer reziyellahu enhuma mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem qandaqliki bir sorundin ayrilmaqchi bolsa, sahabilirige mundaq dua qilmay turup ayrilmaytti:

«اللهم اقسم لنا من خشيتك ما تحول به بيننا وبين معصيتك، ومن طاعتك ما تبلغنا به جنتك ومن اليقين ما تكون به

علينا مصائب الدنيا، ومتعنا بأسماعنا وأبصارنا وقوتنا ما أحييتنا، واجله الوارث منا، واجعل ثأرنا على من ظلمنا وانصرنا على من عادانا، ولا تجعل مصيبتنا في ديننا ولا تجعل الدنيا أكبر همنا ولا مبلغ علمنا ولا تسلط علينا من لا يرحمنا»

i alle! Bizge bizni sanga asiqliq qilishtin tosup qalidighan qorqunch ata qilghin, jennitingge yetküzidighan taet ibadet nésip qilghin, dunyadiki musibetlirimizni yengillitidighan ishench iman ata qilghin, biz hayat qalghan muddetkiche qulaqlirimizdin, közlirimizdin, küch quwwetlirimizdin bizni behrimen qilghin we bularni biz ölgen'ge qeder bizdin ayriwetmigin ! Bizge zulum qilghanlardin intiqamimizni élishni muyesser qilghin! Düşmenlirimizge qarshi bizge yarem bergin, musibetlirimizni dinimizda qilmighin, mal dunyagha érishishni eng chong ghémimiz we ilim öginishtiki ghayimiz qilip qoymighin, bizge rehim qilmaydighan zalimlarni musellet qilmighin. (tirmizi: 3507)

773. Sual: seperge atlan'ghanda oquydighan dua

1) imam malikning riwayet qilishiche, peyghember sellallahu eleyhi wesellem seperge atlinip putini üzenggige qoyghanda:

بسم الله، اللهم أنت صاحب في السفر، والخليفة في الأهل، اللهم ازو لنا الأرض وهون علينا السفر، اللهم إني أعوذ بك من وعثاء السفر، ومن كآبة المنقلب، ومن سوء المنظر في المال والأهل»

i alle! Seperde sen hemrahimizsen, bala chaqilirimizni muhapizet qilghuchisen. I alle! Yolimizni qisqartip, sepirimizni asanlashturup bergin, i alle! Sanga séghinip seperning japa musheqqetliridin, chüshkünlüktin, pul mal we xotun balilarning yaman aqiwetke qélshidin panah tileymen dep dua qilatti. (imam malik riwayet qilghan)

2) ibni ömer reziyellahu enhuma mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem seperge atlinip tögisige min'gende, üç qétim tekbir éytatti, andin:

«ثم قال سبحان الذي سخر لنا هذا وما كنا له مقرنين وإنا إلى ربنا لمنقلبون»

{bizge buni boysundurup bergin zat paktur, biz uninggha (minishke) qadir emes iduq, biz heqiqeten perwerdigarimizning dergahigha qayturulghuchilarmiz} (süre zuxruf, 13 - ayet) dégen ayetlerni oquytti we:

«اللهم هون علينا سفرنا هذا، واطو عنا بعده، اللهم أنت صاحب في السفر، والخليفة في الأهل، اللهم إني أعوذ بك من وعثاء السفر، وكآبة المنظر، وسوء المنقلب في الأهل والمال، وإذا رجع قالهن، وزاد فيهن، آييون، تائبون، عابدون، لربنا ساجدون»

i alle! Biz bu sepirimizde sendin yaxshiliq we teqwadarliqni, sen razi bolidighan emelni tileymiz. I alle! Bu sepirimizni asan qilip bergin, yiraqliqini qisqartip bergin! I alle! Seperde sen hemrahimizsen, bala chaqilirimizni muhapizet qilghuchisen. I alle! Sanga séghinip

seperning japa musheqqetliridin, chüshkünlüktin, pul mal we xotun balilarning yaman aqiwetke qélishidin panah tileymen" dep dua qilatti. Seperdin qaytip kelgendimu yuqiridiki duani qilatti we axirida: alleqa qaytqan, gunahlirimizdin tewbe qilghan, perwerdigarimizgha ibadet qilghan we uni medhiyiligen halda qaytip kelduq dégen duani qoshup oquytti. (muslim: 1342)

3) eli reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem seper üchün yolgha chiqsa:

«اللهم بك أصول، وبك أحول، وبك أسير»

i alle! Séning yardiming bilenla (düşmen'ge) hujum qilimen, séning yardiming bilenla (düşmenning) hiyle mikrisidin saqlinimen, séning yardiming bilenla (herbiy) yürüş qilimen deytti. (ehmed: 1298)

4) abdullah ibni serjis reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem seperge chiqsa:

«يتعوذ من وعشاء السفر وكآبة المنقلب ومن الحور بعد الكور ودعوة المظلوم وسوء المنظر في الأهل والمال»

i alle! Sen seperde hemrahimizsen, bala chaqilirimizni muhapizet qilghuchisen. I alle! Seperde bizge hemrah bolghin, bala chaqilirimizni özeng himaye qilghin. I alle! Sanga séghinip seperning japa musheqqetliridin, chüshkünlüktin, németlirimizning (köpeygendin kéyin) kémiyishke yüzlinishidin, zulumgha uchrihuchining bedduasidin, pul mal we xotun balilarning yaman aqiwetke qélishidin panah tileymen, dep dua qilatti. (tirmizi: 3437)

(5) {اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكَ فِي سَفَرِنَا هَذَا الْبِرَّ وَالتَّقْوَى، وَمِنَ الْعَمَلِ مَا تَرْضَى، اللَّهُمَّ هَوِّنْ عَلَيْنَا سَفَرَنَا هَذَا، وَاطْوِ عَنَّا بُعْدَهُ، اللَّهُمَّ أَنْتَ الصَّاحِبُ فِي السَّفَرِ، وَالْخَلِيفَةُ فِي الْأَهْلِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ وَعْثَاءِ السَّفَرِ، وَكَآبَةِ الْمُنْقَلَبِ، وَسُوءِ الْمُنْظَرِ فِي الْأَهْلِ وَالْمَالِ}

"i allah! Bu sepirimizde séningdin yaxshiliq bilen teqwaliqni we sen razi bolidighan emelni tileymiz. I allah! Bizge bu sepirimizni ungaylashturup bergin, uning musapisini yéqinlashturup bergin. I allah! Sen seperde hemrah, ehlimizde orunbasarsen. I allah! Sanga séghinip sepirimning zorliqidin, chirayimning sarghiyishidin, ailemge we pul - mélimgha ziyan - zexmet yétishidin panah tileymen"[muslim riwayiti].

774. Sual: seperde oquydighan dua

ebu hureyre reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem seper üstide bolup, tang seherde ornidin turghanda:

«سمع سامع بحمد الله وحسن بلائه علينا، ربنا صاحبنا وأفضل علينا. عائذًا بالله من النار»

bu yerge hazir bolghanlar bizning alleqa hemdi éytqanliqimizni anglidi we allening bizni

yaxshi sinaqlar bilan sinighanliqini kórdi. I perwerdigarimiz ! Bizni himaye qilghin, pezli merhemitingni ata qilghin, biz sanga séghinip dozaxin panah tileymiz deytti. (muslim: 2718)

775. Sual: seperdin qayitqanda oquydighan dua

abdullah ibni ömer reziyellahu enhuma mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem birer ghazattin yaki hej sepiridin weyaki ömre sepiridin qaytip kelse, yol boyi chiqqan her bir töpilikte üç qétim tekbir éytatti, andin:

«لا إله إلا الله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد، هو على كل شيء قدير، آيئون تائبون عابدون ساجدون

لربنا حامدون. صدق الله وعده ونصر عبده وهزم الأحزاب وحده»

shériki yoq yégane alletin bashqa héch ilah berheq yoqtur, pütkül padishahliq we hemdusana uninggha xastur, u her nersige qadirdur. Biz perwerdigarimiz alleqa qaytquchi, tewbe qilghuchi, ibadet qilghuchi, sejde qilghuchi we hemdi éytquchilarmiz. Alle wedisini emelge ashurdi, bendisige yardem berdi, ehzabni (yeni ittitaqdash qoshunni) özi yalghuz meghlup qildi, deytti. (buxari: 1797)

776. Sual: seperge uzatquchilarning oquydighan duasi

ibni ömer reziyellahu enhuma seper qilmaqchi bolghan herqandaq ademge mundaq deytti: manga yéqin kelgin, men séning bilen xuddi peyghember sellallahu eleyhi wesellem biz bilen xoshlashqandek xoshlishiwalay, u seperge mangghan kishi bilen xoshlashqanda:

«أستودع الله دينك وأمانتك وخواتيم عملك»

diningni, mal mülkingni we emilingning xatimisini alleqa tapshurdum deytti. (tirmizi: 3443)

777. Sual: birer orun'gha chüshkende oquydighan dua

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki birer jaygha chüshkün qilghandin kéyin: «أعوذ بكلمات الله التامات من شر ما خلق» allening mukemmel kelimilirige séghinip, u yaratqan barliq nersilerning yamanliqidin panah tileymen“ dése, u shu yerdin kétip bolghuche, héchnerse uninggha ziyan zexmet yetküzelmeydu. (tirmizi: 3437)

778. Sual: chol bayawanda oquydighan dua

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: allening yer yüzide bendilerning name emallirini yazidighan perishtiliridin bashqa yene derextin chüshken bir tal yopurmaq chaghliq nersinimu qaldurmay yézip turidighan perishtiliri bar. Kimki chöl bayawanda kétiwétip, béshigha kün chüshse: “i allening bendiliri! Manga yardem qilinglar!” dep towlisun. (bezzar: 3128)

779. Sual: qorqunuchta qalghanda oquydighan dua

ebu seid xudri reziyellahu enhu mundaq deydu: xendek urushi bolghan küni: i resulullah ! (urush wehimisidin) jan helqumgha yétip qaldi, biz qilishqa tégishlik birer dua barmu? Dep sorighaniduq, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: elwette bar, "i alle! Ewretlirimizni yapqin, bizni qorqunchlirimizdin emin qilghin!" dep dua qilinglar! Dédi. Shuning bilen, alle taala düshmenlirige qarshi boran chiqardi we ularni shu boran bilen meghlub qildi. (ehmed: 10613 ; bezzar)

780. Sual: bashqa kün chüshkende oqulidighan dua

ibni abbas reziyellahu enhuma mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem béshigha kün chüshkende:

« لا إله إلا الله العظيم الحليم، لا إله إلا الله رب العرش العظيم، لا إله إلا الله رب السموات ورب الأرض لا إله إلا

الله رب العرش الكريم »

bir alletin bashqa héch ilah yoqtur, alle ulughdur, nahayiti köyümchandur, uningdin bashqa héch mebud berheq yoqtur, büyük ershning igisidur, uningdin bashqa héch ilah yoqtur, asmanlarning, zéminning we ulugh ershning perwerdigaridur dep dua qilatti. (buxari: 6346)

781. Sual: qiyin ishqa yoluqqanda oquydighan dua

1) enes ibni malik reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellemge birer ish qiyin kelse:

« يا حي يا قيوم برحمتك أستغيث وقال ألظوا بيذا الجلال والإكرام »

i hemishe tirik turghuchi, pütün mexluqatlarni idare qilghuchi alle! Séning rehmitingge yélinip yarem tileymen, deytti. (tirmizi: 3524)

2) umeysning qizi esma reziyellahu enha mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem manga: sanga birer qiyinchiliqqa yoluqqanda oquydighan bir dua ögitip qoyay (eger shundaq ehwalgha yoluqsang): «الله الله ربي لا أشرك به شيئاً»

alle birdur, alle méning perwerdigarimdur, men uninggha héch nersini shérik qilmaymen“ dégin! Dédi. (ebu dawut: 1525)

782. Sual: yigen ichkende oqulidighan dua

1)ebu eyyub ensari reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem tamaq yégende yaki bir nerse ichkende:

«الحمد لله الذي أطعم وسقى وسوغه، وجعل له مخرجاً» yégüzgen, ichküzgen, uni singishlik

qilghan we uninggha chiqish yoli (yeni teret yoli) qilghan alleqa cheksiz hemdusanalar bolsun! Dep dua qilatti. (ebu dawut: 3851)

2)aishe rezyellahu enhadin riwayat qilnidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellemge qandaqliki tamaq yaki ichidighan nerse keltürölse, hetta dora bolsimu, uni yep yaki ichip bolghandin kéyin:

«الحمد لله الذي هدانا وأطعمنا وسقانا ونعمنا، الله أكبر، اللهم ألفتنا نعمتك بكل شر، فأصبحنا منها وأمسينا بكل خير، نسألك تمامها وشكرها، لا خير إلا خيرك ولا إله غيرك، إله الصالحين ورب العالمين، الحمد لله ولا إله إلا الله، ما شاء الله ولا قوة إلا بالله اللهم بارك لنا فيما رزقنا وقنا عذاب النار»

”bizni hidayetke érishtürgen, bizge yégüzgen, ichküzgen we német bergen alleqa hemdusanalar bolsun! Alle hemmidin büyüktur. I alle! Séning némiting bizni pütün yamanliqtin saqlap qaldi, shu német bilen tang atquzduq we nurghun yaxshiliq bilen kech qilduq. Sendin shu némitingning dawamini we bizning shu német üçün sanga shükri qilishimizni tileymiz ! Sen ata qilghan yaxshiliqtin bashqa héch yaxshiliq yoq, sendin bashqa héchbir ilah berheq yoq, sen yaxshi kishilarning we pütün ehli jahanning perwerdigarisen. Jimi hemdusana alleqa xastur, bir alletin bashqa héch ilah yoqtur, alle xalighan nerse wujudqa kélidu, barliq küch quwwet alleqa mensuptur. I alle! Bizge riziqlip bergen nersilerni beriketlik qilghin we bizni dozaxin saqlighin!“ dep dua qilatti. (malik: 1740)

3) ibni abbas reziyellahu enhuma mundaq deydu: men, peyghember sellallahu eleyhi wesellem we xalid ibni welid reziyellahu enhu üchimiz meymune reziyellahu enhaning öyige kirduq. U bizge bir qacha süt élip keldi. Süttin aldi bilen peyghember sellallahu eleyhi wesellem ichti. Men uning ong teripide, xalid ibni welid sol teripide idi. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem manga: süt ichish nöwiti séning, emma xalisang, xalid aldida ichiwalsun, dégenidi, men: séning aghzing tegken sütni bashqilargha hergiz ötünüp bermeymen, dédim. Kéyin, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: alle kimgé tamaq yégüzse, u:

«اللهم بارك لنا فيه وأطعمنا خيراً منه»

i alle! Tamiqimizni beriketlik qilghin we uningdinmu yaxshi tamaq bergin!“ dep dua qilsun! Alle kimgé süt ichküzse, u:

«اللهم بارك لنا فيه وزدنا منه»

i alle! Sütimizni beriketlik qilghin, yene uningdinmu köp süt bergin!“ dep dua qilsun! Dédi. U yene: süttin bashqa nerse yémeklik we ichimlikning ornini alalmaydu dédi. (tirmizi: 3455)

4) peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: biringlar tamaq yémekchi bolsa, ”bismillah “ dep bashlisun ! Nawada béshida ”bismillah“ déyishni untughan bolsa, ésige kelgende bismillahi ewwelehu we axirehu (yeni béshidimu we axiridimu bismillah)

dewetsun! (ebu dawud: 3767)

783. Sual: tamaqtin kiyin oqulidighan dua

1) peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki tamaq yep bolup:

«الحمد لله الذي أطعمني هذا الطعام ورزقنيه من غير حول مني ولا قوة غفر له ما تقدم من ذنبه»

bu tamaqni manga yégüzgen we uni méning küch quwwitimsiz riziq qilip bergen alleqa hemdusanalar bolsun!“ dése, uning ilgiri ötküzgen gunahliri meghpiret qilinidu. (tirmizi: 3458)

2) ebu umame reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem dastixandin tursa:

«الحمد لله كثيرًا طيبًا مباركًا فيه، غير مكفي ولا مودع، ولا مستغني عنه ربنا»*

sansizlighan, pak we mubarek hemdusanalar alleqa xasturki, uning némitidin bihajet bolghili bolmaydu, u németke bolghan tileklirimiz toxtap qalmaydu, biz uninggha hemishe mohtajmiz, alle bizning perwerdigarimizdur dep dua qilatti. (buxari: 5458)

3) { الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَطْعَمَنِي هَذَا وَرَزَقَنِيهِ مِنْ غَيْرِ حَوْلٍ مِنِّي وَلَا قُوَّةٍ } .

jimi hemdusana men héchqandaq küch serp qilmastin, méni bu taam bilen ghizalandurghan we uni manga riziq qilip ata qilghan allahqa xastur, uninggha shükür éytimen"[buxariy riwayiti].

4) { الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَطْعَمَنَا وَسَقَانَا وَجَعَلَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ } .

jimi hemdusana bizni ghizalandurghan, bizni sogharghan we bizni musulmanlardin qilghan allahqa xastur uninggha shükür éytimen "[ebu dawud riwayiti].

5) { اللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِيهِ وَأَطْعِمْنَا خَيْرًا مِنْهُ } .

"i allah! Bizge buningda beriket ata qilghin we bizni buningdinmu yaxshisi bilen riziqlandurghin" [ebudawud riwayiti].

784. Sual: yingi kiyim keygende oqulidighan dua

2) yene bir riwayette munular qoshup riwayet qilin'ghan: kimki yéngi kiyim kiygende:

«الحمد لله الذي كساني هذا ورزقنيه من غير حول مني ولا قوة، غفر له ما تقدم من ذنبه وما تأخر»

bu kiyimni manga kiygüzgen we uni méning küch quwwitimsiz riziq qilip bergen alleqa hemdusanalar bolsun!“ dése, uning ilgiri we kéyin ötküzgen gunahliri meghpiret qilinidu. (ebu dawut: 4023)

3) ebu seid xudri reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem yéngi köyneki kiyse yaki selle yögise, uning ismini tilgha alatti we:

«اللهم لك الحمد أنت كسوتني هذا، ويسمي به باسمه، إما قميصًا، وإما عمامة أو رداء أسألك خيره وخير ما صنع له،

وأعوذ بك من شره وشر ما صنع له»

i alle! Sanga cheksiz hemdusanalar bolsunki, bu kiyimni manga sen kiygüzdüng, sendin uning yaxshiliqini we uni yaxshi ishlargha ishlitishni tileymen. Sanga séghinip uning yamanliqidin we uni yaman ishlargha ishlitishtin panah tileymen dep dua qilatti. (ebu dawut: 4020)

785. Sual: qulaq ghunguldighanda oquydighan dua

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimning quliqi ghonguldisa, méning ismimni tilgha élip, durud yollisun we: «ذكر الله بخير من ذكرني به»

alle méning gépimni qilghan kishining yaxshi gépini qilghay“ désun. (elkebir958:)

786. Sual: yéngi ayni körgende oqulidighan dua

telhe ibni ubeydullah reziyellahu enhudin mundaq riwayat qilnidu: peyghember eleyhissalam yéngi ayni körgende mundaq dua qilatti:

«اللهم هله علينا باليمن والإيمان، والسلامة والإسلام، ربي وربك الله»

i alle! Bu ayni bizge beriket, iman, salametlik we islam éyi qilghin. (i ay!) méningmu, séningmu rebbing alletur. (tirmizi: 3451)

787. Sual: boran we shamal chiqqanda oqulidighan dua

1) aishe reziyellahu enha mundaq deydu: qattiq boran chiqqanda, peyghember eleyhissalam mundaq deytti: i alle! Men buning (boranning) yaxshiliqini we uningdiki yaxshiliqni hemde uning bilen ewetilgen nersining yaxshiliqini tileymen. Uning yamanliqidin we uningdiki yamanliqtin hemde uning bilen ewetilgen nersining yamanliqidin panah tileymen. (muslim: 899)

2) aishe reziyellahu enha mundaq deydu: peyghember eleyhissalam asman upuqlirida bir bulutni körgende, ishini tashlap, namaz oquwatqan bolsa, qisqila oqup, andin mundaq deytti:

«اللهم إني أسألك خیرها وخیر ما فیها وخیر ما أرسلت به، وأعوذ بك من شرها وشر ما فیها وشر ما أرسلت به»

i alle! Sanga séghinip uning yamanliqidin panah tileymen. Eger yamghur yighip qalsa: i alle! Beriket élip kélidighan yamghur ewetkin! Deytti. (ebu dawut: 5099)

788. Sual: chüshkürgende oqulidighan dua

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki chüshküirse: “elhemdulillahi ela kulli hal(yeni her qandaq ehwalda alleqa hemde éytimen) désun. Yénidiki buradiri yaki dosti uninggha: yerhemukellah (yeni alle sanga rehmet qilsun) désun. Bu sözni anglighandin kéyin (chüshkürgüchi): “yehdikumullah we yusle balekum “ (yeni alle silerni hidayet qilsun we ishinglarni onglisun) dep jawab qaytursun. (ebu dawut:

5033)

789. Sual: hajetxanigha kirishte oqulidighan dua

{اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْخُبْثِ وَالْخَبَائِثِ}.
i allah! Sanga séghinip erkek - chishi sheytanlarning ziyankeshlikidin panah tileymen".[buxariy riwayiti].

790. Sual: hajetxanidin chiqqanda oqulidighan dua

{عُفْرَانِكَ، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنِّي الْأَذَى وَعَافَانِي}.
i allah! Gunahlimni kechürgeysen, mendin ziyan - zexmetni yoq qilghan we méni salamet qilghan allahqa hemdusana éytimen"[buxariy riwayiti].

791. Sual: teshehhudtin kéyin we salam bérishtin burun oqulidighan dualar

1- {اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَالِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَفِتْنَةِ الْمَمَاتِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْمَأْثَمِ وَالْمَغْرَمِ}.

" i allah! Sanga séghinip qebri azabidin panah tileyme, dejjalning pitnisidin panah tileymen, sanga séghinip hayat we mamatning pitnisidin panah tileymen. I allah! Sanga séghinip gunahqa chömüshtin we qerzdarliqtin panah tileyme" [buxariy riwayiti].

- {اللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْمًا كَثِيرًا وَلَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ فَاعْفِرْ لِي مِنْ عِنْدِكَ مَغْفِرَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْعَفُورُ الرَّحِيمُ}.

i allah! Men özümge köp zulüm qildim, gunahlarni sendin özge meghpiret qilghuchi yoq, méni öz pezli - kereming bilen meghpiret qilghin. Sen nahayiti meghpiret qilghuchi we tolimu shepquletlik igemsen" [buxariy riwayiti].

3- {اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ، وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ، وَمَا أَسْرَفْتُ وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي أَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ}.

i allah! Ötken we kéyinki, yoshurun we ashkara qilghan barliq gunahlimni, heddindin ashqanlimni we men bilmeydighan xataqlirimni meghpiret qilghin. Sen ezeldin bar bolghan we menggüge qalidighan zatsen, séningdin özge mebud berheq yoqtur" [muslim riwayiti].

792. Sual: toy tebrikleshte oqulidighan dua

{بَارَكَ اللَّهُ لَكَ وَبَارَكَ عَلَيْكَ وَجَمَعَ بَيْنَكُمَا فِي خَيْرٍ}.
"sizge mubarek bolsun, allah silerge tewe nersiler beriket ata qilsun we ikkinglarni yaxshiliq ichide birleshtürsun" [ebudawud riwayiti].

793. Sual: xotun yaki xizmetchi yaki ulagh alghanda oquydighan dua

{ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَهَا وَخَيْرَ مَا جَبَلْتَهَا عَلَيْهِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَمِنْ شَرِّ مَا جَبَلْتَهَا عَلَيْهِ }.

i allah! Sendin uning yaxshiliqini we sen uning xaraktérigha orunlashturiwetlerning yaxshiliqini soraymen, uning yamanliqidin we sen uning xaraktérige orunlashturiwenlerning yamanliqidin sanga séghinip panah tileyme"[ebudawud riwayiti].

794. Sual: er - ayal yéqinchiliqidin ilgiri oqulidighan dua

{ اللَّهُمَّ جَنِّبْنَا الشَّيْطَانَ وَجَنِّبِ الشَّيْطَانَ مَا رَزَقْتَنَا } i allah! Bizdin sheytanni yéraq qilghin we bizge ata qilidighan perzenttin sheytanni yéraq qilghin" [buxariy riwayiti].

795. Sual: mejlistin kéyin oqulidighan dua

{ سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ } i allah! Sen paktursen, jimi hemdusana sanga xastur, sendin bashqa heqiqiy ilah yoqtur. Sendin meghpiret tileyme we sanga tewbe qilimen"[tirmiziy riwayiti].

796. Sual: yaxshiliq qilghan kishi üçün qilinidighan dua

{ جَزَاكَ اللَّهُ خَيْرًا } " allah sizni mukapatlisun" [imam ehmed riwayiti].

797. Sual: qatnash qurallirigha chiqqanda oqulidigha dua

1- { سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ }

" bizge buni boysundurup bergen zat paktur, biz buninggha(chiqishqa) qadir emes iduq, biz heqiqeten perwerdigarimizning dergahigha qaytquchilarmiz"[zuxruf sürisi 13- ayet].

2- { الْحَمْدُ لِلَّهِ، الْحَمْدُ لِلَّهِ، الْحَمْدُ لِلَّهِ، اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي }

فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ }.

jimi hemdusana allahqa xastur, hemdusana allahqa xastur, hemdusana allahqa xastur, allah hemmidin büyüktur, allah hemmidin büyüktur, allah hemmidin büyüktur, i allah! Sen paktursen, men özümge zulum qildim, méni meghpiret qilghin, shubhisizki, gunahlarni sendin bashqa meghpiret qilghuchi yoq".[tirmiziy riwayiti].

798. Sual: méhmanning sahibxan üçün oquydighan duasi

1- { اللَّهُمَّ بَارِكْ لَهُمْ فِيْمَا رَزَقْتَهُمْ وَاعْفِرْ لَهُمْ وَارْحَمَهُمْ }

i allah! Ulargha ata qilghan rizqinggha beriket ata qilghin, ularni meghpiret qilghin we ulargha rehim qilghin"[buxariy riwayiti].

2- {اللَّهُمَّ أَطْعِمْ مَنْ أَطْعَمَنِي وَأَسْقِ مَنْ سَقَانِي}.

i allah! Méni ghizalandurghanni ghizalandurghin we méni sugharghanni sugharghin"[muslim riwayiti].

799. Sual: késel yoqlighanda oqulidighan dua

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: bir adem téxi sekretqa chüshmigen késelni yoqlap, u késelning qéshida yette qétim:

«أَسْأَلُ اللَّهَ الْعَظِيمَ رَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ أَنْ يَشْفِيكَ» büyük ershning igisi bolghan ulugh alletin sanga shipaliq bérishini tileymen, dése, alle u ademni shu késeldin saqaytidu. (ebu dawud: 3106)

800. Sual: birer yiri aghrighanda oquydighan dua

osman ibni ebul'as seqafiy reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: musulman bolghandin tartip jismimda bir aghriq peyda bolghanidi. Bir küni, bu aghriqtin shikayet qilip, peyghember sellallahu eleyhi wesellemning yénigha barghanidim, manga mundaq dégen: jismingdiki aghrighan jaygha qolungni qoyup turup, üç qétim "bismillah ", yette qétim

«أَعُوذُ بِاللَّهِ وَقُدْرَتِهِ مِنْ شَرِّ مَا أَجِدُ وَأُحَازِرُ» "allening özi we qudrutige séghinip derdini tartiwatqan bu aghriqning sherridin panah tileymen" dégin! Dédi. (muslim: 2202)

801. Sual: yashashtin ümidi üzülgen bimarning duasi

{اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَارْحَمْنِي وَأَلْحِقْنِي بِالرَّفِيقِ الْأَعْلَى} i allah! Méni meghipret qilghin, manga rehim qilghin, méni huzurunggha élip ketkin". [buxariy riwayiti].

802. Sual: mal boghuzlighanda éytilidighan tekbir

{بِسْمِ اللَّهِ وَاللَّهُ أَكْبَرُ} "allahning nami bilen, allah eng ulughdur" [ehmed riwayiti].

803. Sual: duada toghirisda biliwilishqa tigishlik mesile

dua qilghanda, qur'an kerim we sehîh (peyghember eleyhissalamdin kelgenlik ispatlan'ghan eng ishenchlik)hedislerde kelgen dualarni qilish eng toghra we ewzeldur. Lékin bu dégenlik, qur'an kerim we sehîh hedislarda kelmigen bolsimu, islam dinining rohigha oyghun kélidighan, qur'an kerim we sehîh hedislardikisige xilap kelmeydighan dualarni qilish durus emes dégenlik bolmaydu. Belki sahabilar, tabiynlar, ölümalar we bashqimu yaxshi kishiler qilghan dualarni qilish, shundaqla kishi özüning xalighan dualarni qilishi elwette durustur.

Altinchi bab. Köz tigish we uningdin saqlinish

dualiri

804. Sual: köz tigishning delili

enes reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilnidu: (peyghember sellallahu eleyhi wesellem teripidin) bizge chayan chéqiwalghanda, yiringdap qalghanda we köz tegkende dem sélishqa ruxset qilindi. (muslim: 2196)

peyghember sellallahu eleyhi wesellemning ayali ummu seleme reziyellahu enhadin mundaq riwayet qilnidu: peyghember eleyhissalam bir dédikimning chirayining sarghiyip ketkenlikini körüp: uninggha köz tégiptu, dem saldurunglar dédi. (muslim:2197)

ubeyd ibni rifae zurqiy riwayet qiliduki, esma binti umeys reziyellahu enha mundaq dégen: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemge: i resulullah! Jeferning perzentlirige bek téz köz tégidu, ulargha dem saldurup qoysam bolamdu? Dégenidim, peyghember eleyhissalam: hee, nawada teqdirning aldigha ötidighan bir nerse bolidighan bolsa, köz choqum ötüp ketken bolatti, dédi. (tirmizi: 2059)

805. Sual: qur'anning, muminler üçün shipa ikenlikining delili we shipaliq izdigüchining sheritliri

aldi bilen shuninggha chin ishinish kérekki, qur'an kerimning ayetliri musulmanlar üçün shipadur. Bu heqte allah taala mundaq dégen: "i insanlar! Silerge perwerdigaringlar teripidin nesihet bolghan, dillardiki dertke (yeni shek we nadanliqqa) shipa bolghan, möminlerge hidayet we rehmet bolghan (qur'an) keldi" [yunus sürisi 57- ayet]

• { وَنُزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ } biz möminlerge shipa we rehmet bolidighan qur'an ayetlirini nazil qilimiz "[isra sürisi 82- ayet].

Köz, séhir, aghriq - silaq we bashqimu balayi - apetlerdin saqlinish hemde ulargha griptar bolghandin kéyin shipa tépish üçün qur'an kerim ayetliri we allahqa qilin'ghan semimiy dualar eng yaxshi qalqan we önümlük shipadur. Lékin, qur'an kerim ayetlirining shipasidin behrimen bolushning sherti bar. U bolsimu, qur'an ayetliri bilen dawa qilghuchi we dawalan'ghuchi her ikkisining chin musulman bolushi, qur'an kerimning allah sözi ikenlikige we uning ayetlirining möminler üçün maddiy we meniwi her ikki tereptin choqum shipaliq ikenlikige xuddi aspérinning bash aghriqigha payda qilidighanliqigha ishen'gendek chin ishinip yüriki bilen tesdiq qilidighan bolushidin ibarettur. Melumki, doxturning dorisi musulman - kuffar herkimge oxshashla shipaliq bolidu. Emma qur'an kerim ayetlirining shipasi möminlergila xastur. Shunga allah taala qur'an kerimning shipasi we hidayiti peqet allahqa we qur'an'gha iman keltürgenlergila xas ikenlikini tekitligen."éytqinki, qur'an iman keltürgenlerge hidayettur we shipadur" [fussilet sürisi 44- ayet].

806. Sual: köz tégishtin saqlinishning chariliri

(1) sheret ehkamlirini toluq orunlash, men'i qilin'ghan ishlarni terk étish we chong - kichik barliq gunahlargha tewbe qilish.

(2) qur'an kerim tilawiti bilen köprek meshghul bolush.

(3) sherette kündilik oqushqa buyrulghan dualarni oqushni özi weziye qilish. Mezkur dualarning muhimrekliri töwendikiche:

{ بِسْمِ اللَّهِ الَّذِي لَا يَضُرُّ مَعَ اسْمِهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ } [3qitim]. "uning namini atighan kishige asman we zéminde héchqandaq nerse ziyan yetküzelmeydighan allahning nami bilen bashlaymen. Allah hemmini anglighuchi we toluq bilgüchidir" dégen bu duani we ixlas, feleq, nas sürilirining her birini etigen hem axshamliri üç qétimdin oqush. [tirmiziy riwayiti].

Her namazdin kéyin we yétishtin burun ayetulkursini bir qétimdin we

{ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ } ni künige 100qétimdin oqush. [buxariy riwayiti].

(4) özidin yaki pul - mélidin yaki ailisidikilirining bérersidin xushlan'ghan waqtida, allah taaladin beriket tilep "mubarek bolsun" déyish we munu duani oqush:

{ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ، أَللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَيْهِ }

"hemme allahning xahishi bilen bolghuchidir. Allahning yardimi bolmisa qolimizdin héch ish kelmeydu. I allah! Uninggha beriket ata qilghin" [imam ehmed riwayiti].

(5) közdin qorqilidighanliqini kishiler közidin yoshurushqa tirishish. [ibni qeyym jewzining "zad almad" namliq esiri 4- jild, 173- bet].

807. Sual: köz tekkendin kéyin uni qayturush chariliri

(1) fatihe, ixlas, feleq, nas sürilirini, ayetulkursini, beqer sürisining eng axirqi ikki ayitini, köz we tildin saqlinishta oqulidighan zikir we dualarni üç qétimdin yaki uningdin köp oqup köz tekken kishige, xususen uning aghrighan yérige süflep ong qol bilen sipash. Köz tekken kishi eger qur'an sawadi bar kishi bolsa, yoqiriqilarni özi oqughini yaxshi.

(2) yoqiriqi ayet we dualarni sugha oqup köz tekküchige ichküzüsh we ashqinini uninggha sipip qoyush.

(3) közi tekküchini ghusli taharet alghuzup süyi bilen köz tekküchini yuyush. Aishe reziyellahu enhadin mundaq riwayet qilidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem közi tegken kishige taharet aldurup, andin köz tegken kishini shu taharet süyide ghusli qilishqa buyruytiti. (ebu dawut: 3880)

yettinchi bap. Séhirdin saqlinish we uningdin shipa tépish usuli

808. Sual: sihir qilinishning delili

séhirning tesir qilidighanliqi we kishilerni türlük dert - elemierge we késelliklerge uchritidighanliqi, hetta ölümigimu seweb bolalaydighanliqi bir heqiqettur. Séhir shundaq bir yaman ishki, séhir qilish, uni üginish, bashqilargha ügitish we séhirge yadrem qilish eng éghir we chong gunahlardin sanilidu. Séhirgerler we séhir ügetküchiler sheksiz kapirlardur. Pütün tepsirshunas alimlar qur'an kerimdiki: " sulayman (séhirger bolghini we séhir üginish bilen)kapir bolghini yoq, lékin sheytanlar kishlerge séhir ügitip kapor boldi" [beqer sürisi 102- ayet] dégen ayetning tepsiride, séhir qilghuchi we uni ügetgüchilerning choqum kapor bolidighanliqini tekitlimekte.

809. Sual: séhirdin saqlinish chariliri

(1) her xil apetler, aghriq - silaq we xéyim xeterlerdin saqlinish üçün oqulidighan ayet we dualarni, xususen, fatihe sürisini, ayetulkursini, ixlas, feleq we nas sürilirini, beqer sürisining axirqi ikki ayitini, peyghember eleyhissalam kündilik turmushidiki türlük munasiwetler, türlük hallar we jaylarda oqushni özige wezipe qilghan dualarni, közdin saqlinish üçün oqulidighan dua we zikirlerni köp oqushqa adetlinish.

(2) sheret teklibirini toluq orundash bilen birge, özini pakiz tutush we gunah, haram ishlardin yéraq bolush.

(3) qur'an tilawiti bilen köprek meshghul bolush.

810. Sual: séhiridin shipa tépishning chariliri

(1) séhir qilin'ghan orun bilinse, uni sheretke xilap kelmeydighan yollar arqiliq chiqirip tashlash. Bu eng önümlük charidur.

(2) fatihe, ixlas, feleq, nas sürilirini, ayetulkursini, beqer sürisining eng axirqi ikki ayiti ("amenerresulu") ni üç qétimdin yaki uningdin köp oqup bimargha süflep yürüş.

(3) bimarning aghrighan yérigé qolni qoyup turup, munu dualarni oqush:

1- {اللَّهُمَّ رَبَّ النَّاسِ إِذْهَبِ الْبَاسَ اشْفِهِ وَأَنْتَ الشَّافِي لَا شِفَاءَ إِلَّا شِفَاؤُكَ شِفَاءٌ لَا يُعَادِرُ سَقَمًا} [3qétim].

"i insanlarning perwerdigari allah! Dertke dawa, renjimizge shipaliq bergin, heqiqeten sen herqandaq aghriqlargha shipaliq bergüchisen. Séningdin bölek shipaliq bergüchi yoq, séning shipaying bilen késellik qalmaydu" [buxariy riwayiti].

2- {أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّةِ، مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ وَهَامَّةٍ، وَمِنْ كُلِّ غَيِّ لَآمَةٍ} [3 qétim]

"allahning ulugh kelimilirige séghinip herqandaq sheytandin, xeterlik mexluqlardin we herqandaq yaman közdin panah tileymen"[buxariy riwayiti].

3- {أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّةِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ}

"allahning ulugh kelimilirige séghinip, mexluqatning sherridin panah tileymen".[muslim riwayiti]. 3qétim].

-4 {أَسْأَلُ اللَّهَ الْعَظِيمَ رَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ أَنْ يَشْفِيكَ}

"büyük ershning igisi bolghan ulugh allahtin sizge shipaliq soraymen" [tirmiziy riwayiti]. [7qétim oqulidu].

-5 {بِسْمِ اللَّهِ أَزِيكَ مِنْ كُلِّ دَاءٍ يُؤْذِيكَ مِنْ كُلِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ، وَمِنْ كُلِّ عَيْنٍ وَسَمٍّ، وَاللَّهُ يَشْفِيكَ}

"allahning nami bilen sizni azabliwatqan herqandaq aghriq, her qandaq hesed, her qandaq yaman köz we her qandaq zeherlinishtin shipaliq tépishingiz üçün oquymen. Allah choqum shipaliq bergüsi, allahning nami bilen oqudum" [muslim riwayiti].

Sekkizinchi bap. Kündilik ibadet üçün tallap jemilen'gen dualar

811. Sual: qur'an kerimdin tallan'ghan dualar bismillahir rahmanir rehiyim

1.jimi hemdu sana alemlarning perwerdigari allahqa xastur. Allah nahayiti shepqetlik we méhribandur. Qiyamet künining égisidur. Rebbimiz sangila ibadet qilimz we sendinla yardem soraymiz. Bizni toghra yolgha bashlighin. Ghezipingge yoluqqanlarning yoligha emes, sen in'am qilghanlarning yoligha bashlighin. Perwerdigarimiz! Bizni hidayet qilghiningdin kéyin dillirimizni toghra yoldin buriwetmigin, bizge dergahingdin rehmet béghishlighin, shübhisizki, sen (bendiliringge atalarni) bekmu béghishlighuchisen. Perwerdigarimiz! Shübhisizki, kélishi sheksiz bolghan künde (yeni hésab élinidighan qiyamet künide) kishilerni toplighuchisen, shübhisizki, allah wedisige xilapliq qilmaydu. Jimi hemdusana bizdin ghem- qayghuni ketküzüwetken allahgha mensuptur! Bizning perwerdigarimiz heqiqeten nahayiti meghfired qilghuchidur az yaxshiliqqa köp sawab bergüchidur.

2. (perwerdigarim!) sendin bölek héch mebud (berheq) yoqtur, sen (jimi kemchiliklerdin) paktursen, men heqiqeten (öznepsimge) zulum qilghuchi-lardin boldum. Yüksek, eng ali, köp ata qilghuchi perwerdigarim paktur. I ezimetlik we keremlik zat, eyitqinki padishahliqning igisi bolghan i allah! Xalighan adimingge padishahliqni birisen, xalighan ademdin padishahliqni tartiwalisen. Xalighan ademni eziz qilisen, xalighan ademni xar qilisen. Hemme yaxshiliq (ning xezinisi yalghuz) sining qolungdidur, sen heqiqeten hemmige qadirsen.

Kéchini kündüzge kirgüzisen, kündüzni kéchige kirgüzisen, (shuning bilen kéche-kündüzning uzun - qisqa bolushi pesiller boyiche nöwetliship turidu); janliqni (yeni tirik bolghan insanni, haywanni) jansizdin (yeni jansiz bolghan abimenidin) chiqirisen, jansizni (yeni jansiz bolghan abimenini) janliqtin (yeni janliq bolghan insandin, haywandin)

chiqirisen; özeng xalighan kishige hésabsiz riziq bérisen "

3.perwerdigarimiz! Bizning (xizmitimizni) qobul qilghin sen heqiqeten (duayimizni) anglap turghuchisen, (niyitimizni) bilip turghuchisen. Perwerdigarimiz! Bizge dunyada yaxshiliq ata qilghin, axirettimu yaxshiliq ata qilghin, bizni dewzex azabidin saqlighin. Perwerdigarimiz! Eger biz untusaq yaki xatalashsaq (yeni biz untush yaki sehwenlik sewepidin emringni toluq orunliyalmissaq) bizni jazagha tartmighin. Perwerdigarimiz! Bizdin ilgirikilerge yüklighiningge oxshash bizge éghir yük yüklmigin (yeni bizni qiyin ishlargha tekliq qilmighin) perwerdigarimiz! Küchimiz yetmeydighan nersini bizge artmighin bizni kechürgin bizge meghfired qilghin bizge rehim qilghin sen bizning igimizsen kafir qewmge qarshi bizge yarem bergin.

4.perwerdigarimiz! Bizni hidayet qilghiningdin kéyin dillirimizni toghra yoldin buriwetmigin, bizge dergahingdin rehmet béghishlighin. Shübhisizki sen (bendiliringge atalarni) bekmu béghishlighuchisen. Perwerdigarimiz! Biz shübhisiz iman éyttuq bizning gunahlimizni meghfired qilghin bizni dewzex azabidin saqlighin. Perwerdigarimiz! Sen nazil qilghan kitabqa ishenduq peyghemberge egeshtuq bizni (hidayitingge) shahid bolghanlar qatarida qilghin.

5.perwerdigarimiz! Gunahlimizni ishimizda chektin ashqanliqimizni meghfired qilghin qedemlirimizni (jeng meydanida) mustehkem qilghin we kafir qewmge qarshi bizge yarem bergin. Perwerdigarimiz! Buni bikar yaratmiding sen paktursen bizni dewzex azabidin saqlighin. Perwerdigarimiz! Biz heqiqeten bir chaqirghuchining (yeni muhemmed eleyhissalamning) rebbinglarga iman éytinglar dep iman'gha chaqirghanliqini angliduq iman éyttuq. Perwerdigarimiz! Bizning gunahlimizni meghfired qilghin yamanliqlirimizni yoqqa chiqarghin bizni yaxshilar qatarida qebzi roh qilghin. Perwerdigarimiz! Bizge peyghemberliring arqiliq wede qilghan nersini (yeni itaet qilghanlarga xas bolghan jennetni) bergin qiyamet küni bizni reswa qilmighin sen heqiqeten wedengge xilapliq qilmaysen.

6.perwerdigarimiz! Biz öimizge öimiz zulum qilduq eger sen bizge meghfired qilmisang biz choqum ziyan tartquchilardin bolimiz. Perwerdigarimiz! Bizni zalim qewm bilen bille qilmighin. Perwerdigarimiz! Bizge sewr ata qilghin bizni musulman pétimizche qebzi roh qilghin. Perwerdigarimiz zalim qewmni bizge ziyankeshlik qilish imkaniytige ige qilmighin.

7.perwerdigarimiz hésab alidighan künde (yeni qiyamet künide) manga ata- anamgha we muminlerge meghfired qilghin. Perwerdigarim ular mini kichiklikimde terbiyilighende ulargha merhemet qilghin. perwerdigarimiz! Hisap alidighan künde manga, ata- anamgha, möminlerge meghpiret qilghin. Perwerdigarimiz! Biz shübhisiz iman eyittuq, bizning gunahlimizni meghpiret qilghin, bizni dozax azabidin saqlighin. Perwerdigarimiz! Bizge rehmet gheziniliringdin ata qilghin bizning ishlirimizni tüzep bizni hidayet

tapquchilardin qilghin. Perwerdigarimiz! Biz iman éyttuq bizge meghfired qilghin bizge rehim qilghin sen bolsang eng rehim qilghuchisen. Perwerdigarimiz! Bizge ayallirimiz we ewlatirimiz arqiliq shadliq béghishlishingni (yeni bizge sanga itaetmen perzent ata qilishingni) tileymiz bizni teqwadarlarning péshiwasi (yeni teqwadarlarning nemunisi yaxshiliqqa dewet qilghuchi) qilghin.

8.perwerdigarimiz bizge we bizdin ilgiri iman éytqan qirindashlirimizgha meghfired qilghin dilmizda muminlerge qarshi dushmanlik peyda qilmighin perwerdigarimiz sen nahayiti meghfired qilghuchisen méhribansen. Perwerdigarimiz sanga tewekkul qilduq axir qaytidighan jay sining dergahingdur. Perwerdigarimiz! Kafirlarni bizge ziyankeshlik qilish imkaniyitige ige qilmighin (ular bizge musellet bolup bizni kütürgili bolmaydighan azab bilen dinimizdin chiqarmisun) perwerdigarimiz bizge meghfired qilghin sen heqiqeten ghalbsen hékmet bilen ish qilghuchisen. Perwerdigarimiz bizge nurimizni mukemmeleshtürüp bergin bizge meghfired qilghin sen bolsang her nersige qadirsan.

9.perwerdigarimiz! Biz özimizge özimiz zulum qilduq, bizni kechürmiseng biz elwette ziyar tartquchilardin bolmiz. Perwerdigarimiz bizge sewir ata qilghin, bizni musulman pitimizche qebzi roh qilghin. I perwerdigarimiz! Bizge nurimizni mukemmelleshtürüp bergin, bizge meghpiret qilghin, sen bolsang heqiqeten her nersige qadirsan. Perwerdigarim! Sanga sighinip sheytanlarning weswesiliridin panah tileymen, perwerdigarim! Sanga sighinip sheytanlarning manga hemrah bolushidin pana tileymen. Perwerdigarim! Meghpiret qilghin, rehim qilghin, sen rehim qilghuchilarning yaxshisisen. Perwerdigarim! Dunya we axirette mining igemsen, mini musulman pitimizche qebzi roh qilghin, mini yaxshi bendiler qatarida qilghin* perwerdigarim! Méni (qebremge) ongushluq kirgüzgin, (qebremdin) ongushluq chiqarghin, manga dergahingdin heqqe yardem bérighan quwwet ata qilghin*

10.perwerdigarim! Manga ilim hikmet ata qilghin, mini yaxshilargha qoshqin, kiyinkiler arisida yaxshi namimni qaldurghin, mini nazu nimetlik jennetning warisilridin qilghin. (xalayıqlar hisap birish üçün) tirildürüldighan künde mini reswa qilmighin. Perwerdigarim! Sen mini manga we ata- anamgha bergen nimitingge shükür qilishqa, sen razi bolidighan yaxshi emelni qilishqa muweppeq qilghin, rehmiting bilen mini yaxshi bendiliring qatarigha kirgüzgin. Perwerdigarim! Séning manga we ata - anamgha bergen némitingge shükür qilishni we sen razi bolidighan yaxshi ishni qilishimni manga ilham qilghin, men üçün méning ewladimni tüzigin (méning ewladimni yaxshi ademler qilghin), men heqiqeten sanga (jimi gunahlardin) tewbe qildim, men heqiqeten musulmanlardindurmen. Perwerdigarim! Manga we mining qirindishimgha meghpiret qilghin, bizni rehmiting dairisige kirgüzgin, sen eng rehim qilghuchi zattursen.

812. Sual: hedis shiriftin tallan'ghan dualar

11. I allah! Ibrahim eleyhissalamgha we uning aile tawabatlirigha rehmet qilghandek

muhemmed eleyhissalamgha we uning aile tawabatlirigha rehmet qilghin. Sen heqiqeten maxtashqa layiq we ulugh mertibilik zatsen. I allah! Ibrahim eleyhissalam we uning aile tawabatlirining nam - nishanisini menggü qilghandek muhemmed eleyhissalamning we uning aile tawabatlirining nam - nishanisini menggü qilghin. Sen heqiqeten maxtashqa layiq we ulugh mertibilik zatsen. Yalghuz bir allahtin bashqa hich mebud (berheq) yoq, allahning shiriki yoq, barliq seltenet allahqa mensup, jimi medihye allahqa mensup, allahning hemme nersige qudriti yitidu. I allah! Men heqiqeten sen bilen soraymenki, sendin bashqa hich ilah yoqtur, allah birdur, allahqa hemme mohtajdur, uning ewladi bolghan emes, tughulghanmu emes we hich kishi uninggha tengdash emes. I allah! Sen bergen nersige hichkim tosqunlug qilalmaydu, sen bermigen nersini hichkim birelmeydu, sining aldingda baylarning bayliqi esqatmaydu. I allah! Sini zikir qilishimgha, sanga shükür qilishimgha we sanga obdan qulchiliq qilishimgha yar yölek bolghaysen. I allah! Shühbisizki, men sendin chikinmes imanni, tügimes nimetni, üzülmes xoshluqni, menggülük jennetlarning ali derijiliride xojimiz, peyghembiring muhemmed eleyhissalamgha hemrah bolushni tileymen*

12.i allah! Manga, isil jamalinggha qarash lezzitini we sanga mulaqat bolushni, sighinishni nisip qilghin. I allah bizge berginingni ziyade qilghin, kemeytiwetmigin, bizni eziz qilghin, xar qilmighin, bizge ata qilghin bizni mehrum qilmighin, bizni üstün qilghin, töwen qilmighin, bizni memnun qilghin we bizdin razi bolghin. I allah sendin paydiliq ilimni, pak riziqini, qobul bolidighan emelni soraymen.

13.i allah! Halal nerseng arqiliq mini haramdin bihajet qilghin, pezli merhemiting bilen mini özüngdin gheyridin bihajet qilghin. I allah sanga sighinip gunah ishlardin we qerizdar bolup qilishtin panah tileymen. I allah! Sanga sighinip ghem qayghudin, ajizliqtin, horunluqtin, qorqunchaqliqtin, bixilliqdin, qerizning bisiwilishidin we kishilarning xorlishidin panah tileymen.* i allah! Men ajizmen, mini küchlük qilghin, men xarmen, mini abruylug qilghin, men kembeghelmen, mini bay qilghin.

14.i allah! Sanga sighinip, ighir ehwalda qilishtin, bexitsizlikke duchar bolup qilishtin, bala qazagha yoluqup qilishtin we düşmenlerni xosh qilidighan ishqqa duchar bolushtin panah tileymen. I allah manga paydiliq nersilerni bildürgin, manga bildürgenliringdin mini paydilandurghin, ilmimni ziyade qilghin. I allah! Mini hayat qalduridikensen, ishlirimni güzelleshtürgin, jinim tinimde bolsila mini aman qilghin, manga bergenliringge berket ata qilghin, nimetliringni mendin ketküziwetmigin, mini qebzi roh qilsang manga rehim qilghin, qebridiki yalghuzluqumda manga hemrah bolghin, mendin hisap almaqchi bolghiningda manga merhemet qilghin, sen mini hidayet qildingki imandin ajratmighin. I allah! Manga heqni heq körsetkin, manga heqiqetke egishishni nisip qilghin, manga batilni batil körsetkin we uningdin saqlinishni manga nisip qilghin.

15.i allah! Yaxshiliqining burunqisi bolsun, kiyinkisi bolsun, uningdin bilidighinim bolsun

we bilmeydighinim bolsun hemmisini sendin soraymen, yamanliqning burunqisi bolsun kiyinkisi bolsun, uningdin bilidighinim bolsun we bilmeydighinim bolsun hemmisidin sanga sighinip panah tileymen, sendin jennetni we jennetke yiqinlashturidighan söz yaki herketni soraymen, sanga sighinip dozaxin we dozaxqa yiqinlashturidighan söz we herketlerdin panah tileymen. Bendeng we peyghembiring muhemmed eleyhissalam sendin sorighan nersilerning yaxshisini soraymen, bendeng we peyghembiring muhemmed eleyhissalam sanga sighinip panah tiligen nersilerning yaminidin panah tileymen, shundaqla mining pishanemge pütken ishning aqiwitini yaxshi qilishingni tileymen.*

16.i allah! Sendin toluq nimitingni, omomiy rehmitingni, üzülmes amanliqni, keng tasha turmushni, bextiyar ömürni, toluq ihsanni, keng in'amingni, eng yaxshi emelni, eng paydiliq ilimni, we keng riziqni tileymiz. I ghem qayghuni kötirwetküchi allah! Bishigha kün kelgenler duasini ijabet qilghuchi, dunya we axirette shepqet qilghuchi mihriban zat, sen manga rehmi qilghuchisen, manga shundaq rehmi qilghinki, sining qilghan rehmiting bilen bashqilarning rehmi qilishigha hajitim chüshmigei.

17.i allah! Gheyipni bilidighan ilmingni, yaritishqa qadir qudritingni shipi keltürüp turup sendin sorayki, hayatliq men üçün yaxshi bolsa mini yashatqin. Eger men üçün mamatliq yaxshi bolsa mini wapat tapquzghin. I allah! Manga kishiler köridighan, körmeydighan her qandaq jayda sendin qorqushni, xushalliqtimu, ghezeplen'ggendimu toghra sözleshni ata qilghaysen. I allah! Manga tügimes nimet, üzülmes xushalliq ata qilghaysen. I allah! Mini qazayi qederge razi bolidighan bendilerdin qilghaysen. I allah! Axirettiki turmushumni bayashat qilghaysen. Manga jamalinggha qarash hozurini, sen bilen körüshüsh ishtiyagini ata qilghaysen. I allah mini her qandaq ziyanliq ishtin we azghunluqqa ilip baridighan her qandaq pitnidin öz panahingda saqlighaysen. I allah! Ichimizni iman zinniti bilen zinnetligeysen. I allah bizni toghra yol üstide qilghaysen, bashqilarnimu toghra yolgha yitekleshni bizge nisip qilghaysen.

18.yigane allahtin bashqa hich bir ilah yoqtur, padishahliq allahqa mensuptur. Jimi hemdu sana allahqa xastur, allah her nersige qadirdur. Allahning yardimisiz hich bir ishqqa küch qudirtimiz yetmeydu, allahtin bashqa hich bir ilah yoqtur, biz peqet allahqila ibadet qilimiz, allah bendilirige nazu nimet ata qilghuchidur we merhemet qilghuchidur. Eng güzel medihye allahqa xastur. Allahtin bashqa hich bir ilah yoqtur, kafirlar yaqturmighan teqdirdimu biz ibadette allahqa hich nersini shirik qilmaymiz.

19.iy allah! Gunahimni we nadanliqimni kechürgin. Ishimdiki israpchiliqimni we mining heqqimde sen mendin yaxshi bilidighan kemchilikirimni epu qilghin. Iy allah mining rastin yaki chaqchaqtin, sehwenlik bilen yaki qesten sadir bolup qalghan gunahirimni meghpiret qilghin. Iy allah! Mining burunqi we kiyinki mexpi we ashkare shundaqla mining heqqimde sen mendin yaxshi bilidighan kemchilikirimni meghpiret qilghin. I allah sen xalighan kishini taitingge muweppeq qilisen, xalighan kishini taitingdin mehrum qilisen, sen

hemmige qadir zatsen. (9467)

20.iy yette qat asman we büyük erishning rebbi! Bizning we barliq nersilerning rebbi! Sen tewrat, injil we qur'anni chüshürgüchi zatsen. Sen awalsen, sendin burun hich nime yoq idi. Sen axirsen barliq mewjudattin kiyin senla qalisen. Sen ashkarisen, mewjutluquq delil pakitlar bilen eqil igilirige ashkaridur. Siningdek ashkare biri yoq. Sen yoshurunsen, sini köz bilen körgli bolmaydu, sining zatingning mahiyitini tonushqa eqiller yitelmeydu. Siningdek yoshurun birsi yoq. I allah bizni qerizdin qutquzghin we kembeghelliktin saqlighin.

21.iy allah! Sanga sighinip horunluqtin, bek qirip kitishtin, qerizdarliqtin, gunahtin, dozax azabidin , dozax we qebrining pitnisidin, qebre azabidin, bayliq yaki kembeghellik pitnisining yamanliqidin, dejjal pitnisining yamanliqidin panah tileymen. Iy allah! Gunahlimni qar we muz süyi bilen yughin, aq kiyimni kirlerdin paklighiningdek qelbimni gunahlardin paklighin. Men bilen gunahlimning arisini meshriq bilen meghribning arisidek yiraq qilghin.

22.iy allah ! Quliqimning , közümning , tilimning, qelbimning we ewritimning yamanliqidin sanga sighinip panah tileymen. Iy allah! Ajizliqtin, horunluqtin, qorqunchaqliqtin, bixilliqtin, bek qirip kitishtin, qebre azabidin panah tileymen. Iy allah nefsimni teqwa qilghin we uni paklighin. Uni yalghuz senla paklaysen, sen uning igisi sen. Iy allah! Paydisiz ilimdin , qoriqmaydighan qelbtin , toymaydighan nepsidin, qobul bolmaydighan duadin sanga sighinip panah tileymen.

23. I allah ! Sen mining rebbimsen, sendin bölek ilah yoq, sen mini yaratting, men sining bendengmen, sanga iman iytish we itaet qilishtin ibaret bergen wedemde küchümning yitishiche berqararmen, sanga sighinip yaman qilmishlirimdin panah tileymen, sining manga bergen nimetliringni itirap qilimen, gunahlimni iqrar qilimen, mini meghpiret qilghin, gunahlimni peqet senla meghpiret qilisen.

24. I alle! Sen awwalsen, sendin burun héchnéme yoq idi. Sen axirsen, barliq mewjudattin kéyin senla qalisen. Barliq haywanlarning yamanliqidin sanga séghinip panah tileymen. Ularning kokulisi séning qolungdidur. Gunahtin, horunluqtin, qebre azabidin, bayliq yaki kembeghellikning pitnisidin sanga séghinip panah tileymen. Gunah ötküzüshtin we qerzdar bolup qélishtin sanga séghinip panah tileymen. I alle! Aq kiyimni kirdin tazilighiningdek, méni gunahlimdin tazilighin. I alle! Men bilen gunahlimning arisini meshriq bilen meghrib arisidek yiraq qilghin. I alle! Sendin eng yaxshi nersini, eng yaxshi duani, eng yaxshi gheplibini, eng yaxshi emelni, eng yaxshi sawabni, eng yaxshi hayatni, eng yaxshi ölümni tileymen. Ayighimni heqtin téyildurmighin. Tarazamni éghir, mertiwemni yuqiri qilghin. Namizimni qobul qilghin, gunahlimni meghpiret qilghin, jennettin ali maqamni soraymen. Amin! I alle! Sendin jennetni soraymen, amin! I alle! Sendin qilin'ghan ishning yaxshisini, qilin'ghan emelning yaxshisini, mexpiy we ashkara

qilin'ghanning yaxshisini, jennettin yuqiri maqamni tileymen, amin ! I alle! Shenimni yuqiri, yükümni yenggil, ishimni toghra, qelbimni pak qilghin. Ewritimni saqlighin, qelbimni nurlandurghin. I alle! Gunahimni meghpiret qilishingni soraymen. Sendin jennetning aliy maqamini tileymen, amin ! I alle! Méni dozax azabidin saqlighin!

813. Sual: ilim ehlining dualiri

i perwerdigarimiz! Zatingning ulughliqi, padishaliqingning kattiliqigha layiq halda barliq hemdu - sanalar sanga bolsun! Jimi hemdu - sana allahqa xas! Asman - zéminni yaratqan allahqa hemdu - sanalar bolsun! Kün - tünni yaratqan allahqa hemdu - sanalar bolsun! Bizni islamgha hidayet qilghan allahqa maxdashlar xastur, allah bizni hidayetke bashlimighan bolsa biz hidayet tapalmas iduq... Islam, iman we qur'an ata qilghan allahqa güzel medhiler bolsun! I allah ! Xojimiz muhemmed eleyhissalamgha burunqilar ichide rehmet - beriket yaghdurghin! Uninggha kéyinkiler ichidimu rehmet - beriket yaghdurghin! Qiyamet künige qeder uninggha perishtiler arisida rehmet berikitingni yaghdurghin! I perwerdigar! Gunahlimizni kechürgin! Bizni meghpiret qilghin! Eyiylirimizni yapqin! Ajizliqimizgha rehmi qilghin! Kemchilikirimizni toluqlighin! Name - emellirimizni ongdin bergin! Hésabimizni asan qilghin! Ishlimizgha özeng ige bolghin! Bizni dozaxin azat qilghin! Bizdin razi bolghin, bizge rehim qilghin, biz sendin jennetni soraymiz, dozaxin qotquzushungni tileymiz! I allah! Bizni ehli jennet qatarigha pütkin! Bizge rehim qilghin, chünki sen bizge rehmidilsen. I, manga dua qilinglar, ijabet qilimen dégüchi zat! Duayimizni ijabet qilghin, gunahlimizni kechürgin! I söyümlük allah, i rehim shepquyetlik allah, i bizge yéqin allah, i, dualarni ijabet qilghuchi allah ! I, ulughluq, yükseklik igisi allah, barliqimizni epu qilishingni soraymiz, i büyüklük, ulughluq igisi alla! Musulman yashlirini hidayetke bashlighin, musulman qiz - ayallirini hidayetke bashlighin! Hemmimizdin razi bolghin! Barliq ishlimizgha özeng ige bolghin. Bizni dozaxin yiraq qilghin. Azghunliqimizni meghpiret qilghin. Tewbimizni qubul qilghin. Barliq gunahlimizni yuyuwetkin. Bizni özeng razi bolidighan yolgha bashlighin. I allah! Bizni dunyadin yaxshiliq bilen épketkin. Biz sanga asi bolup ölüshtin panah tileymiz. Ölüshtin ilgiri tewbimizni qubul qilishingni soraymiz. Shéhit halitide ölüshni sendin tileymiz. Ölgendin kéyin bexit - saadetlik jennetingni arzu qilimiz. I allah ! Biz sendin bexitlik yashashni, shéhitlerde ölüshni, peyghemberlarning hemraliqini, düşmenlerge qarshi yardimingni soraymiz. I allah! Biz xar halette aldinggha bérp qilishtin panah tileymiz. Tewbimizni séxiliq süpiting bilen qubul qiliwetkin. Bizge tewbini chirayliq körsetkin. Bizni aldinggha aq yüzimiz bilen élip ketkin. Dunyada ézip sendin ghapil qépqilishtin panah tileymiz. I allah! Sen bizni untup qalmisangmu, biz sini untup qilishtin panah tileymiz. Sen bizge yaxshiliq ata qiliwatsangmu, biz sanga asi bolawatimiz. Sen bizdin bihajat turupmu, rehmitingni bizdin ayimaywatisen. Biz sanga muhtaj turup yene sanga asi bolawatimiz. I allah ! Miskinlerni epu qilighn, ajizlarga rehim qilighn, asi bendeleringning gunahini kechürwetkin!

Tewbimizni qubul qilghin. I allah! Sendin bashqa barliq arzulirimizni bizdin yiraq qilghin. Sining yolungdin bashqa barliq yollarni bizge taqiwetkin. Sendin bashqa bizning héchqandaq perwerdigarimiz yoq. I allah! Duayimizni qubul qilib bizni raziliqinggha irishtürgin. I ulughluq we büyüklük igisi allah! I mihribanliq we yaxshiliq igisi allah! Bizge sanga zikri éytishqa, shükri qilishqa we yaxshi ibadet qilishqa yarem qilghin! Séni razi qilidighan ishlarda ching turushimzgha, bizni cheyleydighan we séni razi qilmaydighan ishlardin yiraqlishishimizgha yarem qilghin! I qelbler we közlerni bashqurghuchi alla ! Qelbimizni sanga itaet qilishqa burighin! Sendin ishlarda mustehkem berqararlıqnı we heq üstide ching turushni tileymiz. Némitingge shükri qilishni, sanga qilghan ibadetlerni yaxshi orundashni soraymiz. Sendin saghlam dilni, rastchil zikrigüy we shükrigüy dilni soraymiz. Sendin sen bilidighan yaxshi nersilerni soraymiz, sendin sen bilidighan yaman nersilerdin panah tileymiz. I allah, bizni roshen heqiqet üstide biz sanga yolucqiche mustehkem qilghin! I allah! Axirqi tiniqimizghiche bizni diningda ching turghuzghin! Bizni dunyadin yaxshiliq üstide ayrighin, dunyadin bizni dunya bulghimastin burun élip ketkin! Bizni mustehkem qilghin, bizge yarem bergin, her- bir islam yurtliridiki qirindashlirimizgha yarem bergin! Ularnı mustehkem qilghin, jasaretlirini östürgin! I allah, dualirimizni ijabet qilghin! Amin.!

814. Sual: ehli salihlarning duasi

I hemdusanagha tolimu heqliq, medhiyege tamamen layiq hem sazawer bolghuchi igem allah! Sanga asman, zémin we ularning arisidiki jimi mexluqatning sanichilik we uningdinmu köp hemdusana éytimeń, séni chin qelbimdin medhiyileymen we hidayetning mesh'ili, insaniyetning iptixarlıq ölgisi, süyümlük peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyhissalamgha durud, dua we salamlirimni yollaymen.

I allah! I allah! Barlıq ishlirimning kapaliti bolghan dinimni méning üçün toluqlap bergin. Meishitim bolghan dunyalıqimni méning üçün yaxshilap bergin. Qaytidighan jayim bolghan axiretlikimni méning üçün yaxshi qilib bergin. Méni dunya we axiretning xorluqliridin saqlighin.

I zerrichilik yaxshiliqimni mukapatsiz qaldurmaydighan keremlik allah! Ikki qollap béshim üstide kötürüp sanga tutqan bu ixlasimni qobul qilghin! Shu ixlasning türtkisi bilen ulugh dininggha xizmet qilish we musulmanlıq burchumni ada qilish yolida singdürgen bu erzimes méhñitimni mukapatsiz qoymighin!

I ixlas bilen muhebbetke toluq sazawer allah! Manga ixlasni we izgu niyetni ziyade qilghin. I allah! Emellirimde séning raziliqing we séning mukapatingnila tileymen, bendiliringning qolliridikidin qilche tamayim yoq. Chünki ular qanche qilsimu sen bergenning mingdin birini bérelmeydu. Bendiliringning maxtishi, qollishi we in'am qilishi hergizmu méning muddayimdin emes. I allah! Barche tamayim, arzu - arminim we tilikim peqet séning qolungdisige qaritilghandur. Séning qolungdikisila manga yéterliktur.

I qelblarni bashqurghuchi we xalighanche teserrup qilghuchi allah! Qelbimge riyakarliqning paskina tuzanlirini, tamaxorluqning rezil illetlirini hergiz daritmighin! Bu ikki halakettin méni qet'iy yéraq qilghin. Ilmimni ziyade qilghin, gunahlimni meghpiret qilghin, kemchilikirimni kechürgin we méni ölgilik bendiliring qataridin qilghin!

I allah! Séning raziliqingni izdep, musulman xelqimge xizmet qilish we ulargha bu muqeddes dininingni yetküzüish meqsitide, yétersiz ilmim we yétilmigen qabiliyitimge ten bermey qilghan bu addi ishimni dergahingda qobul qilghin we uni musulman xelqim üçün paydiliq qilip bergin.

I bicharilarning yégane yölenchüki we tayinidighan birdin - bir bashpanahi allah! Ghurbet kochilirida tingirqap yürgen, yürkliri dert - elemeler bilen tolghan, chirayliri samandek sarghayghan, bir qétimmu puxadin chiqqudek küelmigen, ilim tehsil qilish yolida yurtliridin ayrilip chiqip makansizlarga aylinip qalghan we ömrining bahar chaghliri sersanliqta bihude nabut bolushqa yüz tutiwatqan yashlirimizgha panah bergin, ularni naümit qilmighin, ularni armanlirigha qandurghin we ularni xelqimizning meripet buliqi qilip bergin.

I musapirlarning qoldishi allah! Musapirliqta, sersanliqta mükcheygen bellimizni rusliwélishimizgha medet bergin, sarghayghan chiraylirimizni ulugh pezling bilen küldürgin, chüshkün rohiyitimizni rehmiting bilen kötergin, bizni barche ghemlirimizdin xalas qilghin, oqughanlirimizdin méwe bérish pursitini bizge ata qilghin.

I yüsüp eleyhissalamni mushtaqliqtin tola yighlap közliri körmes bolup qalghan atisigha yetküzüp bergen shepquyetlik allah! Hijran kochilirida söygenliri üçün telpünüp aldirap soqiwatqan yüreklerni söygenlirige yetküzgin.

I allah! Ghurbet kochilirida yoruq dunyagha ixtiyarsiz köz échiwatqan kirsiz pak qunduzlirimizgha atilirining künlirini körsetmigin, yurtsizliq bilen ghubetchilikning dertlirini ulargha hegiz chektürmigin we ularning kélichikini atiliriningkidin parlaq qilghin!

I ibrahim eleyhissalamni nemrudning ot döwiside körydürmestin saqlap qalghan allah! Sining ulugh dininingni xuddi choghni tutiwatqandek teslikte tutup turiwatqan musulman qérindashlirimizgha medet bergin!

I musa eleyhissalamni pir'ewning sariyida iman bilen terbiyilep yétishtürgen qudrétlik allah! Zanimimiz pir'ewnlirining xudasizliq terbiyisige zorliniwatqan ap'aq qunduzdek pak sebiylarning xuddi ap'aq qerqhezdek kirsiz pak qelblirige iman nurini bexsh etkin!

I allah! Bizning ershingni titritiwatqan ahu - zarlimizni tingshighin! Chiki yoq elemelerde qétip ketken gunahkar béshimizni epu - rehmiting bilen silighin! Qachanlardin sanga qaqqash, tola yighlap, qurup ketken közlirimizni emdi bir shatliq yashlirida nemlugin!

I xeste jisimgha süret, süretke bayan, bayan'gha muqeddes tepekkur perwazi bexsh etküchi allah! Bizge rehim qilghin! Ejdatlirimizdin, shundaqla yene bizdin ötelgen hem

ötüliwatqan ixtiyariy - ixtiyarsiz, chong - kichik barliq gunahlimizni meghpiret qilghin we bizge hidayet, ilim - hékmet bergin! Chünki sen eng shepquetlik meghpiret qilghuchi, eng köp epu qilghuchi we eng keremlik bergüchi birdin - bir perwerdigarimizsen.

I kéche jismining qaqshal étizlirigha tang ümitining rengmu - reng maysilirini kökletküchi mihriban allah! Qismitimizdin köklewatqan payansiz kéche sukinatilirini ümit uchqunliri bilen yoritiwetkin! Bu zulmetlik dewrimizde yéngi uqum mesh'ellirige aylinip, bizdiki tingirqash, wehimilerning shepquetsiz, soghuq shiwirghanlirini yiraqlargha sürüp tashliyalaydighan yalqunluq jasaret qoyashi ata qilghin! Bizning qup - quruq éteklirimizni murad shebnemlirining hayatliq ünchilirige toldurghin.

I rohqa beden, beden'ge qanlar rawani ata qilip, rawanliqta yüreklerni herketlendürgüchi shepquetlik allah! Sen bizning birdin - bir medetkarimiz we heqiqiy تنها tayanchimizsen. Bizni bexit qoyashigha yoldash qilghin! Azabtin oxchighan qan éqinlirida hayatliq tügmenlirni mangdurup, qayghu - hesret bilenla mungdiship yashawatqan qehriman anilirimizning elley naxshilirini achliq we muhtajliqning iplas mungliridin azat qilghin! Qimmetchilik chaqnay turghan eynek jazilardiki qorchaqlargha telmürüp, tirnaq tatilawatqan béchare balilirimizning omaq chirayini meyüslük tuzanlirida xirelishishtin saqlighin! Ashu bigunah , yoqsiz ewlatirimizning arzu - armanlirini bahar renggide bézep, dadilarning qatmal kökreklirige ching yépishqiniche shim, köyneknining weyrane yanchuqliridin kütishiwatqan ümit tenggilirini menggü chaqnashtin toxtatmighin!

I qeliblerge qaynaq hislarni, hislargha ajayip xushpuraq hidlarni ata qilghuchi hékmetlik allah! Jismimizni chirmap, her nepeste shekil üstige shekil almashturup turidighan nepretlerdin bizni yéraq qilghin! Tebirsiz chüshlarning alwunluq yalqunlirida qiz- ayallirimizni köyüp kül bolup kétishtin saqlap qalghin! Taraza tutqan qollarni we tarazida tartiliwatqan bedenlerni halal riziqa muyesser qilghin! Özining bémurad armanlirini yérim jan jismigha depin qilip, ishretxor emeldarlarning oyun - külkisini qizitish üçün yéqulghu bolushqa mejburliniwatqan japakeshlirimizning hosulsiz terlirini chin ihtiramgha ige qilghin! Ularni chéki yoq tarixning bashlinish nuqtisi bolghan pilsirat köwrikidin yalang ayaq ötüsh tek azabtin saqlap qalghin! Rezge tamaxorluqqa bérilip, bulghan'ghan ghururimizni iman we exlaqning muqeddes hewzi kewserliride ghusli qildurghin!

I herptek muqeddes némettin ulughwar ijadiyet abidilirini tikligüchi küyümchan allah! Sen bizning تنها perwerdigarimizsen, ahu - zarlimizni hemmidin ilgiri tingshiguchi, bizge qan tomurlirimizdinmu bekreke yéqin turghuchi rehim shepquetlik ilahimizsen, ashu herplerning xushpuraq jewherliri bilen hayatliq gülzarliridiki newqiran ghunchilirimizgha hösün qoshiwatqan ustazlirimizni menisiz hayat kechürüş bexitsizlikidin yiraq qilghin! Ularni xar - zebunluq xarabiliride iz - déreksiz yoqulushtin saqlighin! Jahaletke pürken'gen gümbez munarlirimizda ilim - meripetning muqeddes ezanlirini yangratqin!

I zaman we makanlar arsida musapilerni ornatquchi, bésilghan qedemlerge jushqonluq, musapilerge mushtaqliq ata qilghuchi qedirdan allah! Bizni sepersiz hem menzilsiz musapilerning azablidin saqlighin! Egri yollarda rawan harghin qedemlirimizni xijalet tozanliridin paklinishqa tewpiq qilghin! Azghunluqta mükcheygen ema sewirchanliqimizni yol üstide deldüküshtin saqlap, qeddini hem yollirni rusliwélishta muweppeq qilghin!

I muhebbetning sercheshmisi, miskin közlerni shirin chüshler bilen chaqnatquchi süyümlük allah! Buruqtum külbimizge ershingning muhebbetlik meyin shamallirni bashlaydighan kunggirlerni achqin! Nepretning qingghir barmaqlirida ilan'guch uchiwatqan muelleq qedemlirimizni iman we ixlasning muqeddes tupraqlirida mehkem dessep turushqa muyesser qilghin! Ana rehmiye pak, minnetsiz qanlarni shümürge qiz, oghullimizning qeliblirini chin iman we muhebbetning qaynaq bulaqlirigha aylandurup bergin!

I qopal - qatmal tillargha pilidek yumran bayan ata qilghuchi allah! Bayanning munbet étizlirigha yéngi uqum maysilirini kökletkin! Bahardek newqiran ömrining aq waraqlirigha parlaq istiqbalini pütiwatqan yashlirimizning ghubarsiz, pak jismini naümitlik daghlirida kir bolushtin saqlighin! Ularning ijtimaiy alqanlirini jahalet prinsipliri jarahet qilishtin ilgiri zaman gerdishining üzenggilirini öz ilkide tutup turalaydighan qilghin!

I barliq nidalarni tingshiguchi allah! Bizning sadasiz nidalirimizni anglighin! Ümit changqaqliqida yérilghan lewlerge wisal sharabi, térik kömülge jasaret hem shijaetlerge sama perwazi ata qilghin! His tuyghulirimizdiki pinhan armanlarning tilsimlirini yéship, meyüslükning namrat yollirigha yéngi bexit funtanlirini ornatqin!

I bir lehziye bexit yaratquchi allah! Kelgüsi lehzilerni uzighan lehzilerdin parlaq qilghin! Uni jebir - zulumlarning musheqqetlik pesilliride piship yétilge menggölük wisal bahari süpitide ewlatlirimizgha mensup qilghin!

I dertmenlarning ghemgüzari, ajizlarning bashpanahi allah! Senla bizning heqiqiy perwerdigarimizsen, qayghu - hesret zulmetliride senla bizning nurluq qoyashimizsen, zulum, tehdit, wehimilerde senla bizning sebir, taqet, qelib teskinimizsen, dunyada sendin bashqa hich qandaq yölenchükimiz yoq.

I bécharilarning nale - peryadlirini anglighuchi, ularning qiyinchiliqlirini hel qilghuchi, bendilirige ularning jan tomurliridinmu bek yéqin turghuchi, mihri - shepsetlik, qedirdan allah! Dunyaning herqaysi jayliridiki xorliniwatqan musulman qérindashlirimizning derdige derman, renjige shipa bolghin. Zalimlarning ularni xorlishigha, kemsitishige we bozek qilishgha yol bermigin.

I muhemmed eleyhissalamgha nusret bergen we uning shenini yükseltken allah! Muhemmed eleyhissalamning ummetliri bolghan islam millitige nusret bergin we ularning shenini üstün qilghin!

I möminlarning medetkari allah! Dinimizgha nusret bergin, musulmanlarni qayta ézizliqqa érishtürgin, ularning yütirip qoyghan seltenitini bilen parlaq altun dewrini qayturup bergin! Amiyn ! Amiyn ! I sozulghan qollarni quruq qayturmaydighan keremlik ilahim amiyn !

I allah! Duayimni sanga hemdusana éytish, peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyhissalamgha durud, dua we salam yollash, shundaqla muhemmed eleyhissalamning aile tawabatlirigha, sahabilirigha we uning yolini dawamlashturup kegen, hemde taqiyametkiche shundaq dawamlashturidighan mömin, musulman qérindashlirimizgha menggülük amanliq we yoqiri mertibiler tileshtur bilén tügitemen.

815. Sual: qur'an kerimni tamam qilghanda oqulidighan dua

ey bu kainatni yoqtin bar qilghan, yigane sahibi we musteqil maliki bolghan rebbimiz allah, ey bizge san sanaqsiz, minnetsiz nimetlerni bergen, türlük yaxshiliqlargha, güzel hayatqa yitekligen, bizge bekmu rehim qilghuchi epu qilghuchi rebbimiz allah, sendin rehmitingni we meghpiritingni tileymiz, yalghuz sining rizaliqinggha irishmek üçün, söyümlük peyghembirimiz muhemmed eleyhissalamning shapaitige irishmek üçün, qur'an kerimning hökümlirini örneq qilip yashimaq üçün, uning yaxshilqidin, rehmitidin, shapaitidin ümit qilip qur'an kerimni tilawet qilduq. Xetme qilduq. Dergahingda qobul qil. Bu jeryanida hasil bolghan ejir we sawapni hezriti söyümlük peyghembirimiz, xojimiz, muhemmed mustapa sellellahu eleyhi wesellemning eziz rohi paklirigha hediye qilduq. Söyümlük peyghembirimizning aile tawabatliri, ewwaj kiramliri, ehli beyti, sahabi kiramliri, tabinliri tebbe tabinliri, dinning mushtihid alimliri, salihliri, abidliri, zahidliri, shakirliri we bu qur'an keremni eldin - elge, dildin- dilgha ulashturghan, bizgiche ulashturghan, zamanning ewwilidin hazrghiche dunyadin ötkén qariliri hapizlirining rohi paklirigha hediye qilduq. Ey allah, islamgha we musulmanlargha yadrem qilghin. Ulargha küch - quwet birlik, ittapaqliq ata qilghin. Bizning dunya we axiretimizge ige bolghin. Bizni dunya we axiretning yaxshiliqlirigha irishtürgin, bizning ata-animiz, bowimiz we pütün mömin qirindashlirimizning gunahlirini kechürgin, epu qilghin. Ewlatlirimizni toghra yolgha bashlighin. Shühbisizki sen bizning dualirimizni ishtküchi we qobul qilghuchisen. Qilghan bu dualirimizni kebei muezzimide, erepatta, muzdelipide, minada we huzuri resulullada qobul bolghan dualar qatarida qobul qilghin. Amin. Birehmetike ya erhemer rahimin.

Ikkinchi jilid- exlaq we aile
Bismillahir rahmanir rehiyim
toqquzinchi bۆlüm. Islamiy exlaq
birinchi bap. Ibadet we exlaq
816- sual: din bilen ibadetning munasiwiti

peyghembirimiz muhemmed eleyhissalam: "men gۆzel exlaqni mukemmelleshtürüş üchün peyghember qilip ewetildim" dēgen ulugh sözi bilen özining peyghember qilinishining tüp nishani we chaqiriqidiki roshen programmisini éniq ipadilep berdi.

Islamda otturigha qoyulghan, hem imanning asasi hēsablan'ghan ibadetler insanni chüşhiniksiz gheyb ishlargha baghlaidighan mewhum paaliyet we menisiz heriket emes. Islam kishilerni tekliq qilghan ibadetler kishiler aldidiki sharait qanchilik özgersun, gۆzel exlaqqa ching yépiship toghra exlaq bilen yashashqa adetlensun üchün tekrarlan'ghan meshiq. Insan tenterbiye arqiliq jismaniy saghlamlıqqa érishse, ibadetler arqiliq ésil rohi we gۆzel exlaqini saqlap qalidu. Qur'an we hedis bu heqiqetlerni éniq yorutup béridu, mesilen: allah taala namaz oqushqa buyrighanda uning hékmitini bayan qilip mundaq dēgen: "namazni (tedil erkan bilen) oqughin, namaz heqiqeten qebih ishlardin we gunahlardin tosidu." [sere enkebut 45- ayet]

nachar ishlardin yiraq bolush yaman söz we yaman ishlardin xali bolush, namazning heqiqiyti. Periz qilin'ghan zakat maldin élinidighan baj emes, belki muhimi u kishiler arisida köyinish we méhribanlıqni barlıqqa keltürüş, öz'ara munasiwet we dostluq alaqisini mustehkemlesh wasitisi. Qur'an kerim zakat élishning mahiyitini bayan qilip mundaq deydu: "(i muhemmed!) ularning mallirining bir qismini sediqe hēsabida alghinki, uning bilen ularni gunahlardin paklighaysen we yaxshiliqlirini köpeytkeysen." [süre tewbe 103- ayet] köngölüni rohi kemchilikning kirliridin paklash, jem'iyet bilen birge exlaqi angni yükseldürüş zakatning birinchi hékmiti.

Shuning üchün peyghember eleyhissalam musulman bérishke tégishlik sediqe dēgen sözning dairisini nahayiti keng qilip chüşhendürgen bolup, u mundaq dēgen: "qérindishingning chirayigha külüp qarishing sediqe, yaxshiliqqa buyrup yamanlıqtin tosishingmu sediqe, yoldin ézip qalghan kishige yol körsitip qoyishingmu sediqe, yoldin ziyalıq nersilerni tiken we ustixanlarni éliwitishing sediqe, qachangdin qérindishingning qachisigha su töküp bérishingmu sediqe, közi ajiz kishilerge yol körsitip bérishingmu sediqe."

öz'ara ziddiyet we ganggirash ichide uzun turghan sehra muhitida bundaq telimatlarning bolushi zulmetlik jahiliyettiki ereplerni yiteklesh üchün yolgha qoyghan ashu

ali ghayini körsitip béridu. Islam dini ramizannimu yolgha qoydi we uni bir qisim yémek - ichmektin waqitliq mehrum bolush dep qarimidi. Belki uni köngülni xata qiziqishliridin cheklep, héssiyatni kontrol qilishning yoli dep qaridi. Buning delili süpitide peyghember eleyhissalam mundaq dégen: kimki rozidar turup yalghan sözlesh we saxta ish qilishni terk etmeydiken, alle taala uning yémek - ichmekni terk étishige mohtaj emes (yeni undaq roza tutqanning néme paydisi!) (buxari1903)

yuqirida ötkén islamning asasi hésablan'ghan bir qisim ibadetlarning qisqiche chüshendürülshidin din bilen exlaqning munasiwitining neqeder mustehkem ikenlikigini köriwalalaymiz. Bu ibadetler mahiyet we körünüshte bir - birige oxshimisimu peyghember eleyhissalam "men güzel exlaqni kamaletke yetküzüş üçün ewetildim" dégen söz bilen körsitip bergen asasiy nishanda öz'ara bir nuqtidin chiqidu.

Namaz, roza, zakat, hej qatarliq islami ibadetler musulmanlar yetmekchi bolghan mukemmellikning shotisi, hayatliqni qoghdash we yükseldürüshtiki heriketlendürgüch küch. Shuning üçün ibadetlarning bu tertipige dinda nahayiti chong orun bérilgen.

Musulman kishi shu ibadetler arqiliq qelbini paklap, rohini saplashturalmisa, allah we kishiler bilen bolghan munasiwetni yaxshiliyalmisa u kishi toghra ünüm qazinalmighan, xatalashqan bolidu.

817.- sual: güzel exlaq muhemmed eleyhissalamning peyghemberlikining ghayisidur

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: men ésil exlaq peziletlerini toluqlash üçün ewetildim. (malik: 1609) exlaq peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyhissalamning peyghember bolup ewetilishining ghayisi bolghan, yeni muhemmed eleyhissalam insanlarning exlaqini islah qilish we güzel exlaqlarni toluqlash üçünla ewetilgen. Muhemmed eleyhissalam peqet exlaq ögitish üçünla peyghember bolup kelgenmu? Dep heyran bolghuchilargha éytimizki, allah taala qur'an kerimde muhemmed eleyhissalamgha: " biz séni peqet alemlerge rhemet qilip ewettuq" [süre enbiya 107-ayet] deydu. Rhemet sözi lughette köyünüş, mihribanliq, shepqet, rehimdilliq dégen menilerni ipadileydu. Rhemet sözini meshhur tilshunas alim abdulqahir jurjaniy "bashqilargha yaxshiliq yetküzüş" dep teripligen. Islahatchi alim ibni qeyyim jewziy " japa tartsimu, köngli xalimisimu bashqilargha menpeet yetküzüşni teqezza qilidighan süpet " dep teripligen.

818.- sual: exlaqning ibadettin mohimliqi

exlaq ibadettin muhim. Chünki pütün ibadetlarning eng asasiq ghayisi we méwisi peqet exlaqni islah qilish we shu arqiliq allah taala buyrighan bendichilikni ada qilishtin ibarettur. Eger shundaq bolmisa ibadetlarning hemmisi tenterbiye heriketliridin perqi bolmay qalidu. Yaxshi exlaq yaki güzel exlaq eng sawabliq ibadet qataridin sanilidu. Peyghember sellallahu

eleyhi wesellem mundaq dégen: qiyamet küni muminning tarazisida ésil exlaqtinmu éghirraq toxtaydighan bir nerse yoqtur. Alle taala set gep qilidighan, aghzi bézep kishilerdin bekmu nepretlinidu. (tirmizi: 2002)

dinimizning buyrighan we tosqanlirining hemmisi insanlarni dunya we axirette bextlik qilishni we insanlarni eng ésil exlaqlargha érishtürüshni meqset we ghaye qilghan. Insanlar dinimizda buyrulghanlarning hemmisige toluq emel qilidighan bolsa elwette ular eng güzel we eng ésil exlaqlargha ige bolghan bolidu. Chünki dinimizning buyrughanliri we tosqanlirining hemmisi insanlarni özlirige, ailisidikilerge, etrapidikilerge, jem'iyetke, muhitqa we pütün insaniyetke ziyaliq bolghan barliq nachar exlaq we yaman xuylardin yiraqlashturup paydiliq ishlargha yüzlendüridu. Shunga eng yaxshi musulman eng exlaqlik kishi dégenliktur.

819. sual: ibadetlerning négizi exlaqtur

dinimizda buyrulghan ibadetler eyni waqitta insanlarning exlaqidiki qingghirliqlarni tüzitish rolini oynaydu. Mesilen: ibadetlerning béshi bolghan namaz heqqide allah taala qur'an kerimde: " heqiqeten namaz qebih ishlardin, gunahlardan tosidu." [enkebut 45-ayet] deydu. Melumki, qebih ishlar bilen gunahlar nachar exlaqning netijisidir. Telebke layiq halda, semimiy niyet bilen ada qilin'ghan namaz yaman exlaqlardin choqum tosidu we yaxshi exlaqlargha yétekleydu. Buningdin körüwélishe boliduki, sizning namizingiz sizni insanlarga rehim shepquchilik qilalmisa, siz namaz oqup uning méwisini körelmigen bolisiz. Zakatning ghayisi we méwisi meqset güzel exlaqni yétildürüshtur. Chünki özi zakat we sediqilarni bérishke adetlendürgen adem yoqsullargha ich aghritish we shepquchilik qilishni, shundaqla séxiliqni öginidu. Zakatning buyrulushining ghayisi heqqide qur'an kerim mundaq deydu: " ularni gunahlardan paklash we yaxshiliqlirini köpeytish üçün ularning mallirining bir qisimini zakat hésabida alghin". Ayettiki yaxshiliqlirini dégen ibare, zakatning maddiy we meniwi barliq yaxshiliqlarni köpeytidighanliqini ipadileydu. Séxiliq we merdlikten ibaret güzel exlaqmu zakat köpeytip bérighan yaxshiliqlardin biridir. Güzel exlaqta choqum ibadetning sawabi bar. Rozining buyrulushining ghayisi heqqide qur'an kerim mundaq deydu: " i möminler ! Gunahlardan saqlinishinglar üçün, silerdin ilgirikilerge roza perz qilin'ghandek, silergimu ramizan rozisi perz qilindi. " ayettiki "gunahlardan saqlinishinglar" üçün dégen ibare, rozining insanni gunahdan yiraqlatidighan we yaxshiliqni söyidighan güzel exlaqqa élip baridighanliqini ipadileydu.

Yuqiriqi we bashqa pütün ibadetler, musulmanlar yetmekchi bolghan mukemmellikning shotisi we güzel exlaqlargha adetlinishining yolidur. Orunlighuchisigha bu dunyada paydisi bolmighan ibadetlerning axirette uninggha payda yetküzelishini tesewwur qilghili bolmaydu.

820. sual: ibadet bilen exlaq ayrilmaydighan bir pütünlük

insan tenterbiye arqiliq jismaniy saghlamlqqa érishse, ibadetler arqiliq rohiy güzelliklerge we güzel exlaqlargha érishidu. Bezi kishiler mesjidte nahayiti exlaqliq, emma mesjidning sirtida, jem'iyette, ailiside, ish ornida, u bashqa insan...

Ibadet bilen exlaq otturisdiki mundaq chong ayrilish netijiside, islam dunyasida, mundaq ikki xil insanlar mewjud :

biri, exlaqi nachar, emma ibadetlirini waqtida orundaydighanlar.

Yene biri, exlaqi yaxshi, emma ibadetlerni yaxsi orundimaydighanlar. Jem'iyette bezi kishiler barki, ular muamile ishlorida nahayiti rastchil, durus we ishenchlik, emma namaz oqumaydu. Yene bezi kishiler barki, ular ibadetlerge nahayiti hérismen bolsimu, exlaqi nachar bolghanliqtin birini aldaydu, yene birige azar qilidu. Bu ikki pirqining héchqaysisi islamdin emes ! Su bilen ot birlishelmigendek, telebke layiq orundalghan ibadet bilen yaman exlaq birlishelmeydu. Qur'an kerim bextke érishidighan heqiqiy möminlerning süpetlirini bayan qilghan jimi ayetlerde, ularning exlaqi bilen ibaditini maxtighan. Mesilen: muminun süriside mundaq kelgen:

"möminler heqiqeten bextke érishti. Ular shundaq möminlerki namazlorida allahni ulughlighanliqtin uningdin eyminip turghuchilar dur." bu ibadet.

" ular bihude söz, bihude ishtin yiraq bolghuchilardur" bu exlaq.

" ular zakat bergüchilerdur." bu ibadet.

" ular ewretlirini özlirining ayalliridin, chöriliridin bashqilardin (yeni haramdin) saqlighuchilardur." bu exlaq.

" öz ayalliri we chöriliri bilen jinsiy yéqinchiliq qilghuchilar." malamet qilinimaydu. "buning sirtidin jinsiy telebni qandurushni teleb qilghuchilar heddidin ashquchilardur.", "ular özlirige tapshurulghan amanetlerge we bergen wedisige raye qilghuchilardur." bu exlaq.

" namazlorini waqtida, telebke layiq ada qilghuchilardur." bu ibadet.

Qur'an kerim yene allahning söygüsige irishken bendilerning süpetlirini ularning ibaditi we exlaqi bilen birge bayan qilghan. Mesilen: furqan süriside mundaq kelgen: "merhemetlik allahning yaxshi köridighan bendiliri, zéminda özlirini töwen tutup temkinlik bilen mangidu, nadanlar ulargha nalayiq söz qilsa, ulargha, " silerge amanliq tileymiz " deydu we oz yoligha dawam qilidu." bu exlaq.

" ular kéchilerni perwerdigarigha sejde qilish we uzun uzun qiyamda turup namaz oqush bilen ötküzidu." bu ibadet.

" ular" perwerdigarimiz! Bizdin jehennem azabini yiraq qilghin, jehennemning azabi heqiqeten séning dushmanliringdin ayrilmaydu." bu ibadet.

" jehennem heqiqeten yaman qarargahtur, yaman jaydur. Ular xirajet qilghanda, israpchiliqmu qilmaydu, bexilliqmu qilmaydu, otturahal xirajet qilidu." mana bu exlaq.

821.- sual: ibadettin exlaqiy nésiwe alalmighanlar qiyamette quruq qol qalidu

peyghember eleyhissalam bir küni sahabiliridin kimning quruq qol qalghan kishi ikenlikini bilemsiler dep sorighanda, sahabilar: " héchqandaq mal - mülki bolmighan kishini quruq qol qalghan kishi, deymiz" deydu. Bu waqitta peyghember eleyhissalam "qiyamet küni biraw namaz, zakat we roza bilen kélidu. Emma birini tillighan, birige töhmet chaplighan, birining mélini yewalghan, birining qénini tökken, birini urghan bolup, uning yaxshiliqliri shulargha élip bérilidu. Uning yaxshiliqliri tügise, ularning gunahliri uninggha artilidu. Andin u dozaxqa tashlinidu. Mana bu, méning ummitimning quruq qol qalghuchisidur " dégen. Hediste körginimizdek, ibadetlerning qobul bolmasliqining we axirette esqatmasliqining birdinbir sewebi yaman exlaqlardur !

822.- sual: rohi dunyasi güzel bolghanlarning ish heriketlirimu güzel bolidu

insan rohiy dunyasini güzel edep- exlaq bilen zinnetligendila jem'iyette ish- herikiti güzel, söz - ipadisi güzel, muhiti güzel bolalaydu. Ippet - hayaliq, güzel ghayilik, qaytmas iradilik, chidam - gheyretlik, sewri - taqetlik, tirishchan, semimiy - sadaqetlik, kemter, ishchan, epuchan, mulayim, éghir - bésiq, rohiy dunyasi mukemmel adem bolalaydu. Eksiche, edep - exlaq terbiyisige sel qaralsa güzellik setlikke, yaxshiliq yamanliqqa aylinip özgiridu. Exlaqsiz adem yaman ish, yaman xuy, yaman illetni adetke aylاندuruwalidu. Mundaqlar ish - herikiti eski, sözliri qopal, bihaya, peskesh, nomussiz, wijdansiz, rehimsiz, saxtipez, wapasiz, yalghanchi, aldamchi, achköz, nepsaniyetchi, menmenchi, chéqimchi, bélix, jédelxor.... Qatarliq yaman yollargha kirip qalidu. Netijide, ailining xatirjemliki, jem'iyetning tertipi buzulidu. Shunga dunyadiki barche dinlar eng awwal kishilerni güzel exlaqlar bilen zinnetlinishke chaqirip kelgen. Musulmanlarda bolsa, güzel exlaq imanning kamaliti hem eng chong ibadet sanilidu. Aishe reziyellahu enhadin riwayet qiliniduki, u peyghember sellallahu eleyhi wesellemning: mumin kishi ésil exlaqi bilen (küdüzi) roza tutup, (kéchisi) tehejjud namizi oqughan kishining derijisige érisheleydu dégenlikini anglighan. (ebu dawut: 4798)

823.- sual: güzel exlaq imanning qoldishidur

güzel exlaq imanni takamulluqqa élip baridighan we uni küchlendüridighan amildur. Derije jehette exlaq bilen iman bir turidu. Peyghember eleyhissalam: qoshnisi (uning) yamanliqidin emin bolalmighan kishi, mumin bolalmaydu, didi. (buxari: 6016)

qéni oylap körüng ! Balkonigha yayghan kirning süyini astinqi qewettiki xoshnilirigha yaki yolgha éqitip kishilerge azar qilidighanlar bilen mashinisini xoshnisining ishiki aldigha

toxtitiwélip uni baram qilidighan yaki ammiwi yolgha toxtitip qoyup mesjitke kirip kétidighanlar özlirini imanimiz kamil dep éytalamdu? Eger " hee " dése, ular yalghanchilardur ! Namaz oqush üçün kettighu? Déyishingiz mumkin. Toghra namaz oqup allahqa qulchiliq ada qilish üçün ketti, emma insanlarning ötidighan yolini tarlashturup qoyup ulargha qiyinchiliq peyda qildi emesmu? Bu ehwal - yuqirida ötken köp ibadet qilsimu, xoshnilirigha azar bergenliki seweblik dozixi bolup ketken ayalning ehwalidin perqlenmydu. Insanning wujudida rezillik chongqurliship, yamanliqi köpeygenséri xuddi adem kiyimidin ayrilghandekla din diyanettin ayrilip qalidu. Ixchamlap éytqanda, exlaq her qandaq ademning dunya we axiretlik ghelibe yaki meghlubiyitige biwasite tesir körsitidighan muhim amil.

824.- sual:exlaq bilen imanning munasiwiti

güzel exlaq iman bilen bir orunda turidighan emel bolup, exlaq imanni toluqlash roligha ige. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: iman 70 nechche shaxchidin terkip tapqan bolup, haya shu shaxchilarning biridur. (muslim 35)

yene bir riwayette: uning eng ewzili: "bir alletin bashqa héch ilah yoq" déyish; eng töwini kishilerge eziyet yetküsidighan nersilerni yoldin éliwétishtur déyilgen. (muslim: 35) insanlar ötidighan yollardiki ziyanliq nersilerni élip tashliwétish, imanning bir parchisi bolghan yerde, ammiwi yollargha, kochilargha exletlerni we méwilerning shöpüklirini tashlaydighanlarning imani toluq bolalamdu? !

825.- sual: exlaq bilen ibadetning munasiwiti

exlaq bilen ibadetning munasiwiti bir- birini takamullashturidighan we toluqlaydigha munasiwet bolup, ibadet güzel exlaqlar bilen terbiyilinish yolidiki shota. Sawab we jaza jhettimu exlaq bilen ibadet oxshash étibargha igidur. Qur'an kerimdiki: "shundaq namaz oqughuchilarning haligha wayki, ular namazlirini gheplet ichide oquydu, bashqilargha körsitish üçün oquydu, xeyri éhsan'gha tosqunluc qilidu." dégen ayette ibadetni kishilerge körsitish üçün qilip suy'istimal qilghuchilar bilen xeyr éhsanni tosquchilar oxshashla sökölgen we bularning jazasiningmu birdek bolidighanliqigha isharet qilin'ghan. Namazni allah üçün oqush ibadet, namazni kishilerge özini teqwadar musulman qilip körsitish üçün oqush gunah bolghinidek, muhtajlarning derdige yétip, ulargha xeyri éhsan qilish güzel exlaq, xeyr éhsan'gha tosqunluc qilish yaman exlaqtur.

826.- sual: exlaqning ajizliqi imanning ajizliqining delili

iman pesliktin saqlighuchi, ulughluqqa qozghatquchi küch. Shuning üçün allah taala bendilirini yaxshiliqqa chaqirghan yaki yamanliqtin yiraqlashturghanda buni kishilarning qelbige orunlashqan imanning telipi qilip köpinche orunda "i iman éytqan kishler" deydu. Andin kéyin meqsetni bayan qilip bolup: "allahqa teqwa bolunglar, rastichillarning qataridin bolunglar." deydu. Mesilen: peyghember eleyhissalam keskin qilip küchlük iman,

küchlük exlaqni barliqqa keltüridu. Exlaqi chékinish imanning ajizliqining yaki yoqlighining ipadisi ikenlikini nahayiti éniq otturigha qoydi. Yüzi qélin, idiyisi buzuq, héchkimdin tartinmastin rezil ishlarni qilidighan kishi toghrisida peyghember eleyhissalam mundaq deydu: haya imandindur, iman ehli jennette bolidu. Aghzi bézeplik qopalliqtur, qopallar dozaxta bolidu. (tirmizi: 2009)

xoshnisigha eziyet yetküzidighan, töhmet chaplaydighan kishilerge keskin höküm qilip peyghember eleyhissalam mundaq deydu: "allah bilen qesemki, mömin bolalmaydu, allah bilen qesemki, mömin bolalmaydu, allah bilen qesemki, mömin bolalmaydu. Ya resulullah kim déyilgende, xoshnisi eziyet yetküzüshidin xatirjem bolalmighan kishi."

peyghember eleyhissalamning egeshküchilirige qalaymiqan, bihude, tola sözleshtin özini tartishni ögetkende mundaq dégenlikini bayqaysiz. Haya we kemsözlük imanning ikki tarmiqi, aghzi bézeplik we wat - watliq munapiqliqning ikki tarmiqidur. (tirmizi: 2027)

resululla mushundaq emili méwige érishken'ge qeder semimiy, mukemmel iman asasida ésil peziletleri kishilerge singdürüş we mustehkemlesh hemde ularning turmushida adetke aylandurushni üzlüksiz dawamlashturghan.

827- sual: exlaqning ghayisi -yüksek dunya üçün

bu telimatlardin shu ashkara boliduki, islam insaniyetni chong qedem bilen pezilet we edeb - exlaq bilen nurlan'ghan hayatqa élip chiqish üçün kelgen, mushu yüksek nishan'gha yetküzidighan basquchni özining muhim wezipisi qilghan, shuningdek buninggha tesir yetküzgenlerni bu nishan'gha qarshi chiqqan we uningdin yiraqlap ketken dep hésablighan. Exlaq kérek qilmisimu bolidighan, sel qarashqa bolidighan shey'i emes. Belki u, din razi bolidighan we qollap quwwetleydighan hayatliqning asasi.

Islam ésil peziletleri retke turghuzup egeshküchilirini shuninggha bir - birlep puxta emel qilishqa buyridi, eger biz peyghember eleyhissalamning yaxshi exlaqliq bolush toghrisidiki sözlirini yighsaq herqandaq islahat kitawidin katta bolghan mislisiz kitab barliqqa kélidu. Peyghember eleyhissalam ümmetni yaxshi chüshensun, exlaqning qimmitige sel qarimisun, exlaq bir xil murasimgha aylinip qalmisun dep bu heqqaniy prinsiplarni tekitleshke alahide küchigen.

Güzel exlaq jem'iyette yiraqtin oqutush yaki buyrush, tosushlar bilen barliqqa kelmeydu. Güzel exlaqni rohiyetke singdürüş üçün ögetküchining bashqilargha bundaq qil yaki undaq qilma déyishi kupaye qilmaydu. Netijilik telim - terbiye üçün uzaq terbiyileshke, üzlüksiz perwish qilishqa toghra kélidu.

Terbiye yaxshi ülgige tayan'ghandila andin ünüm béridu. Nachar adem etrapidiki kishilerge yaxshi ülgé bolup yaxshi tesir qalduralmaydu. Bashqilarning diqqitini tartidighan, edeb - exlaqi jelp qilidighan, ish - paaliyiti kishlarning méhri - muhebbet we hewisini qozghaydighan kishiler yaxshi tesir qaldurup, shundaq kishiler yaxshi ülgé bolidu. Egeshküchilerde hörmét we qayilliq barliqqa kélishi üçün yitekchi yuqiri exlaq - peziletlik

bolushi kérek.

Peyghember eleyhissalam es'habliri arisida özi teshwiq qiliwatqan exlaqning büyük ülgisi idi. U wez - nesihet qilishtin burunla özining parlaq turmush paaliyiti arqiliq ésil exlaqi peziletni es'habliri arisigha singdürüp bolatti.

Ikkinchi bap. Exlaq chüshenchisi we exlaqi burchimiz

828.- sual: exlaq we uning türi

insanlarning maddiy we meniwi ikki teripi bardur. Insanlarning maddiy teripi beden, meniwi teripi roh dep atilidu. Rohni körgili bolmaydu. Emma insan rohining esiri bolghan güzel xuylarni körgili bolidu. Bularni exlaq deymiz. Ochuqraq qilip éytqanda, rohimizgha yerliship adet haligha kelgen yürüş turushlirimiz exlaq dep atilidu.

Exlaq, yaxshi exlaq we nachar exlaq dep ikki türlük bolidu.

Güzel exlaq, her ishta toghra, adaletlik, rastchil bolush, wedige wapa qilish, amanetke ishenchlik, söygü wapaliq, iman étiqadliq bolush, ailisidikilerge méhriban, ata - anigha wapadar, uruq - tughqanlarga köyümchan, xoshnilargha epuchan, haywanlarga rehimdil bolush, meyli dunyaliq bolsun, meyli axiretlik bolsun öz wezipisini bilish we öz waqtida orunlash, xataliqini dadil étirap qilish, ebediy jasaretlik, séxi, merd, pakiz, medeniyetlik, köksi keng bolush, her ishta heqiqetni közlesh, özige ishinish, özige yölinish, wijdanliq, ghururluq bolush, nomusini saqlashni bilish, weten'ge, xelqge we pütün insanlarga menpeetlik bolush we bashqilar.

Yaman exlaq, yalghan éytish, aldanchilik qilish, haram yéyish, ata - anini qaxshitish, ailisidikilerni renjitish, xoshnilarni azarlash, xizmetdashlirigha chongluq qilish, bashqilargha dühmenlik qilish, töhmet qilish, körelmeslik, qorqunchaqliq, sözide turmasliq, haywanlarni qiynash, horunluq, temegerlik, pursetpereslik, pitnixorluq, gheywetxorluq we bashqilardur.

829.- sual: islam dinidiki exlaq chüshenchisi

dinimizning buyrighan we tosqaqlirining hemmisi insanlarni dunya we axirette bextlik qilishni we insanlarni eng ésil exlaqlargha érishtürüshni meqset we ghaye qilghan. Insanlar dinimizda buyrulghanlarning hemmisige toluq emel qilidighan bolsa elwette ular eng güzel we eng ésil exlaqlargha ige bolghan bolidu. Chünki dinimizning buyrughanliri we tosqaqlirining hemmisi insanlarni özlirige, ailisidikilerge, etrapidikilerge, jem'iyetke, muhitqa we pütün insaniyetke ziyaliq bolghan barliq nachar exlaq we yaman xuylardin yiraqlashturup paydiliq ishlargha yüzlendüridu. Allahqa eng yéqimliq adem, eng exlaqliq ademdur. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem: aranglardin manga eng söyümlük we

qiyamet küni manga eng yéqin olturidighanlar exlaqi ésil bolghininglardur. Aranglardin manga eng öch körülidighan we qiyamet küni manga eng yiraq olturidighanlar bolsa, memedanliq qilip, quruq gepni tola qilidighan, kelse kelmes sözlewéridighanlardur, dédi. Sahabilar: i resulullah ! Biz: quruq gepni tola qilidighan, kelse kelmes sözlewéridighan dégen sözni chüshenduq. Lékin: memedanliq qilidighan dégen sözning menisini chüshenmiduq? Dep soriwidi, peyghember eleyhissalam: ular mutekebbirlerdur, dédi. (tirmizi: 2018)

830.- sual: exlaqiy burchimiz qaysilar?

1. dinimizgha qaritilghan burchimiz.
2. özimizge qaritilghan burchimiz.
3. ailimizge qaritilghan burchimiz.
4. weten we xelqimizge qaritilghan burchimiz.
5. insaniyetke qaritilghan bu rchimiz.
6. tebetke qaritilghan burchimiz.

831.- sual: dinimizgha qaritilghan exlaqiy burchimiz nimilerni öz ichige alidu?

1) her qandaq bir musulmanning diniy prinsiplargha qaritilghan burchini ixchamlighanda mundaq: din mesililirini toghra rewishte öginish, dinning pütün buyrughanliri we tosqanlirigha raye qilip emel qilish arqiliq ülgilik bir musulman bolush.

2) allahqa qaritilghan burchimiz qisqiche mundaq: allah söygüsini, uning jazasigha uchrup qélish xewpini qelbimizge yerleshtürüshimiz, uning raziliqigha érishtüridighan ishlarni qilishqa aldirap, tosqanliridin yiraq turushimiz, uning bizge ata qilghan sansiz németliri üçün shükür éytip, allahning yaxshi bir bendisi bolushqa tirishishimizdin ibarettur.

3) peyghembirimizge qaritilghan burchimiz qisqiche mundaq: peyghembirimizning muhebbitini qelbimizge ornitish, uni özimizge pütün ishlirimizda rheber qilish, dinimizni uning chüshen'ginidek we u yashighandek yashitishqa tirishish, uning exlaqini özimizge ülgé qilish, uninggha durut we dualarni yollash we uning eng yaxshi ummiti bolushqa tirishishtin ibarettur.

4) qur'an kerimge qaritilghan burchimiz qisqiche mundaq: qur'an kerimning allahning sözi ikenlikini ésimizdin chiqarmasliq bilen birge uninggha edeb bilen muamile qilish, uni hemishe tilawet qilish, uning menisini öginip, körsetmilirini hayatimizda emeliyleshtürüshin ibarettur.

832.- sual: özimizge qaritilghan exlaqiy burchimiz nimilerni öz ichige alidu?

Özimizge qaritilghan burchimiz, bedinimizge qaritilghan burchimiz we rohimizgha qaritilghan burchimiz, dep ikkige bölünidu.

Bedinimizge qaritilghan burchimiz qisqiche mundaq: bedinimizning bizge allahtin bir amanet ikenlikini bilish bilen birge uni pakiz tutushimiz, pak we halal nersiler bilen ozuqlandurishimiz, ibadetlirimizni toluq orunlishimiz, bedinimizning saqligini saqlashqa ehmiyet bérishimiz, bedinimizni paydiliq ishlargha ishlitish we qiyamet künide her bir organning bizning bu dunyada qilghan yaxshi- yaman barliq ishlirimizgha guwah bolidighanligini estin chiqarmasliqimizdin ibarettur.

Rohimizgha qaritilghan burchimiz qisqiche mundaq: rohimizni islamiy étiqad, yaxshi exlaq we güzel hés - tuyghular bilen bészesh bilen birge xata étiqad, yaman exlaq we yaman hés - tuyghularning rohimizda orun élishidin saqlishimizdin ibarettur.

833.- sual: ailimizge qaritilghan exlaqiy burchimiz qandaq bolidu?

Aile ezalirimizgha qaritilghan burchimiz qisqiche mundaq: aile jem'iyetning asasi, insanlarning tunji mektibidur. Shunga ailining muqimligi we aile ezalirining bext - saaditi üçün gheyret körsitish teleb qilinidu. Ailidiki ata - anigha we bashqa chonglarga hörmet qilish we edeplik muamile qilishimiz, ularni renjitip qoyushqa seweb bolidighan her qandaq ish - heriketlerdin yiraq turushimiz we allahning raziliqi atining raziliqida, jennet anilarning tapini astida ikenlikini onutmasliqimiz lazim. Er ayal we ailining bashqa ezaliri arisida söygü bilen hörmetni her nersidin üstün tutushimiz, ailining éhtiyajlirini halal kesip we toghra yollar bilen temin étishimiz, balilargha pütün ishlarda yaxshi ülgé bolup, ularni islamiy güzel exlaq dairisi ichide yaxshi terbiye qilishimiz, balilar otturisida ayrimchiliq qilmastin, hemmige oxshash, yaxshi muamile qilishimiz lazim.

834.- sual: weten we xelqimizge qaritilghan burchimizqandaq bolidu?

Her qandaq xelqning wetini uning eng qimmatlik nersisi bolup, pul - mélini, jénini we qimmatlik her nersisini pida qilishqa erziydu. Bir musulmanning wetini we xelqige qaritilghan eng addi burchi wetini bilen xelqini dushmanlirining suyqestliridin jan tikip qoghdishi, wetinige we xelqige xiyamet qilmasliqi we bu ikkisini xuddi özining ailisidikilirini qoghdighandek qoghdishidin ibarettur.

835.- sual: insaniyetke qaritilghan bu rchimiz qandaq bolidu?

Pütün insaniyetke qaritilghan burchimiz qisqiche mundaq: dunyadiki barliq insanlar adem eleyhissalam bilen hewwa animizning perzentliridur. İnsanlar insanliq tereptin öz'ar qérindashlardur. Shunga héchbir insanni we héchbir milletni töwen körmeslik we kemsitmeslik lazim. Chünki insanlar otturisidiki til, reng, irq perqliri allahning ajayib

qudritini körsitidighan alametlerdin sanilidu. Biz özimizning diniy étiqadimiz we medeniyetimizni qedirlesh bilen birge bashqilar bilenmu chiqiship yaxshi ötüşke tirishishimiz lazim. Musulman adem pütün insanlarga ularning til, reng, irq, din we wetenlirining perqliq bolghanliqidin qet'iynezer yaxshi muamile qilidu, chetke qaqmaydu, kemsitmeydu, ulargha yordam qilidu we yaxshiliq tileydu. Emma musulmanlarning dinigha ziyankeshlik qilghan yaki ularning diyarlirigha xiris qilmaqchi bolghanlarga jénidin qarshi turidu.

836.- sual: tebetke qaritilghan burchimiz qandaq bolidu?

Allah yaratqan janliq - jansiz her qandaq nersining biz insanlar üçün biwasite yaki wasitiliq halda alahide wezipisi we paydisi bar. Biz mewjudatlarning her birining bizge qanchilik paydiliq ikenlikini her waqit bilelmeslikimiz mumkin. Emma allah héchbir nersini békargha yaratqan emes. Shunga mewjudatlardiki güzelliklerni we yaritilishidiki hikmetlerni bilishke we paydilinishqa tirishishimiz, allah yaratqan mewjudatlarning paydisini körginimizde allahqa shükür ada qilishimiz we allah tebette békitten tengpungluqni buzmasliqimiz lazim. Tebet allah taalaning sen'itidur. Allah taala tebetni insaniyetning menpeeti üçün yaritip bergen. Her qandaq bir musulmanni tebetke qaritilghan burchi tebettin yolluq halda paydilinish, uni bulghinishtin, kirlinish we buzulushtin asrash, uni söyüş we qoghdashtin ibarettur.

837.- sual: güzel exlaqliq musulmanniñ süpiti

1. Islam dinining asasiy eqidilirige chin könglidin ishinidu.
2. Allah buyrighan ibadetlerni orunlaydu.
3. Ibadetlerni peqet allah raziliqigha érishish üçün qilidu.
4. Allah men'i qilghan ishlardin yiraq turidu.
5. Herkimge güzel exlaq dairiside muamile qilidu.
6. Peyghembirimizni söyidu, uni öziğe ülgé qilidu.
7. Qur'an kerimni tilawet qilish bilen köp meshghul bolidu, uning menisini bilishke tirishidu we körsetmisi boyiche emel qilidu.
8. Wujudini pakiz we halal nersiler bilen ozuqlanduridu. Yémek - ichmekliride haram we ziyarliq nersilerdin yiraq turidu.
9. Rohini güzel tuyghular bilen tolduridu. Qelbidin buzuq xiyal we yaman gherezlerge orun bermeydu.
10. Ata - anisigha eng aliy éhtiram bilen yaxshi muamile qilidu, ularni renjitip qoyushtin hezer qilidu.
11. Aile chonglirigha, uruq toghqanlirigha, xoshnilirigha we dostlirigha yaxshi muamile qilidu.
12. Balilirigha we jorisige eng ésil muamile qilidu, ulaning ghémini yeydu, ularning

saaditi üçün tirishidu, balilirining yaman adetlerge könüp qélishining aldini alidu.

13. Musulmanlarni öz qérindashliridek söyidu we ular bilen yaxshi ötidu, yétimlarning béshini silaydu, ajizlarga yadrem qilidu.

14. Xelqining we wetinining menpeetini özining shexsiy menpeetidin üstün bilidu.

15. Özining étiqadida we meydanida mustehkem turidu. Bashqa din ehligi we ularning étiqadlirigha hörmét qilidu.

16. Pütün insaniyetke we her qandaq bir jan igisige méhri - shepquetlik bolidu.

17. Tebetni asraydu, muhit taziliqigha ehmiyet béridu.

18. Dunya we axiretlik üçün paydiliq bolghan ilimlerni égelleshtin zirikmeydu.

19. Her ishta rast sözlük, semimiy, wapadar, wijdanliq we ghururluq bolidu.

20. Dunya we axiretlik tengpungluqni saqlaydu. Ailisining éhtiyajlirini qamdash yolida héch ölmeydighandek ishleydu, emma axiretlik üçünmu ete ölidighandek ibadet qilidu.

838- sual: güzel exlaqliq musulman qilmaydighan ishlar

1. Islam étiqadigha zit kélidighan pikir - éqimlarni qobul qilmaydu.
2. Islamda buyrulghan emel - ibadetlerni terk etmeydu, gunah - mesiyet ishlimeydu.
3. Jem'iyettiki exlaqsiz kishilerge egeshmeydu, ulargha nesihet qilishnimu onutmaydu.
4. Yalghan sözlimeydu, saxtipezlik qilmaydu, gheywet qilmaydu, töhmet qilmaydu.
5. Haraq ichmeydu, tamaka chekmeydu, ösüm bilen muamile qilmaydu, birawning heqqini yémeydu.
6. Birawgha öchmenlik, düşmenlik, körelmeslik qilmaydu, kishilerni mesxire qilmaydu.
7. Ata - anisini qaxshatmaydu, ailisidikilerge qattiq qol bolmaydu.
8. Horun, tiriktab, bésil, namerd, uyatsiz bolmaydu, tuzkor bolmaydu.
9. Pursetperes, héyliger, aldamchi, otquyruq, chéqimchi bolmaydu.
10. Wetinige, xelqige we qewm qérindashlirigha xiyaret qilmaydu.

839- sual: exlaqni özgertish mumkinmu ?

Exlaqni özgertish tamamen mumkin. Terbiye bilen yaman we nachar exlaqlarni güzel we ésil exlaqlargha özgertkili bolidu. Eger undaq bolmisa terbiyening néme ehmiyiti bolsun? ! Xuddi ademning buwaq waqtidiki naqis we yétersiz bedini ghizalinish arqiliq asta asta takamullashqinigha oxshash uning exla qimu güzel exlaqlarni öginish we özige yerleshtürüş yolida tirishish arqiliq takamullishidu.

840- sual: insan yaxshiliq bilen yamanliqning otturisida

Islam bashqa samawi dinlarga oxshash omomiy islah qilishta hemmidin burun insani rohni paklashni asas qilidu. Shuning üçün insani roh yeni xaraktérni chongqur chüshinishke, islahat telimatlirini uning mahiyitige orunlashturushqa köp kücheydu.

Islam rohni islah qilishta uninggha ikki tereptin diqqet qilidu.

Birinchidin: insanning rohiyitide yaxshiliq tebiti bar bolup u yaxshiliqqa telpünidu,

uninggha érishse xursen bolidu, yamanliqni yaman köridu, uni qilip salsa ghemkin bolidu, toghra, durus ishlardin rohi küchiyip ilhamlinidu.

Yene bir tereptin: buninggha yandiship insan rohiyitide yaman rohi xaraktérimu bar bolup, uninggha ziyanlıq ishlarni chirayliq körsitidu, durus yoldin yiraqlashturidu, axiri tégi yoq hanggha ittiridu. Allah taala mundaq dégen: "roh bilen we uni chirayliq qilip yaratqan, uninggha yaxshi yamanni bildürgen zat bilen qesemki, rohini pak qilghan adem choqum muradigha yétidu. Nepsini (kufri we pisqi - fujur bilen) kemsitken adem choqum naümid bolidu." [süre shemis 7-10] islam dini insanning yaxshiliq rohi yamanliq xaraktéridin üstün kélip uni pesleshtüridighan, hanggha ittiridighan weswesilerdin qutulup, yaxshiliq tebiti küchiyip, aldi nurliship ghelibe yoligha dadil mangsun üçün insan'gha heqiqiy mukemmel yardem bérishke tirishidu.

Insan tebitide peyda bolghan yaman terep ötmüşning yaki chékin'gen muhitining nachar tesiri, u insan tebitige élip kélidighan ziyini seweblik nahayiti xeterlik, heqiqiy islah qilghuchilarning körishi insan tebitide peyda bolghan yaman xaraktérge qarshi turidu we chekleydu, insan tebitini hang éghizidin qutuldurup uni öz wezipisini ada qilidighan eslidiki sap, tüzük halitige qayturup kélidu, islam buning yolini chüshendürgen. Inkar qilish emes belki iman keltürüş, buzuqluq emes belki teqwaliq, tebriqichiliq emes belki din birlikla insanni esli tebitige qayturup kélidu. Allah hem bu nuqtini köp tekrarlighan: "biz insanni shek - shübhisiz eng chirayliq shekilde yarattuq, andin uni (chirayliq yaratqan némitimizge shükri qilmay asiqliq qilghanliqtin) dozaxqa qayturduq, peqet iman éytqan, yaxshi emellerni qilghanlar buningdin mustesna" [süre tiyin 4-6] bu yerdiki chirayliq heqni tonush, uni ching tutush, uning telipi boyiche méngish, yükseklik we ésil peziletke érishishni asasi nishan qilish, bu ikkisini öz we özgilerning prinsipida yétekchi orunda turghuzush, yüksek nishanda mukemmellikni qolgha keltürüş, hayatliqtiki herbir ishta mukemmellikni üstünlükke érishtürüshtur. Lékin köpinche kishilerni hawayi - hewes bu yüksek sewiyige yetkili qoymaydu - de, ular pes halette qélip qalidu. Arqidin ulargha yene pes arzular qoshulidu - de, ularni tégi yoq hanggha ittiridu. Mana bular chékinip ketken eng töwen orundiki kishiler. Bu ilahi qanuniyet. Toghra yol tépish we tapalmasliq qanun'gha boysunidu. Bu nahayiti adil qanun. Buni qur'an kerim bayan qilip mundaq deydu: "allah birer qewmni hidayet qilghandin kéyin, ular saqlinishqa tégishlik ishlarni bayan qilmay turup, ularni gumrah qilmaydu, (yeni gumrahliqqa höküm qilmaydu), allah heqiqeten her nersini bilip turghuchidur." [süre tewbe 115- ayet]

841- sual: kim özining durusluq halitide qélip qalidu, dunyadiki eng töwen orun'gha chékinip kétishtin saqlinip qalalaydu?

Allah taala mundaq deydu: "peqet iman éytqan, yaxshi emellerni qilghanlar buningdin mustesna." {[süre tiyin 6- ayet] yuqiriqi ayettin güzel exlaq janliq iman we yaxshi emelning

méwisi ikenliki nahayiti éniq.

Mana bu islamning insanning pak tebettiki, uning küchiyish yoligha tutqan meydani. Emma insan tebitining yaman teripige nisbeten islam uningdin agahlandurush, uninggha tizgin sélish, uni hidayet tapqan eqilning bashqurishigha saghlam tebetning yéteklishige boysunidighan qilish üçün tirishidu. Peyghember eleyhissalam insan tebitining bir qisim tereplirini körsitip mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: eger insan oghlining ikki tagh altuni bolsa, üçinchisi bolushini arzu qilidu. Adem balisining qorsiqini peqetla topa tolduridu. Alle taala töwbe qilghuchining töwbisini qobul qilidu. (muslim: 1048)

qur'an kerim insan tebitining bu tereplirini körsitip ötkén bolup allah taala mundaq deydu: "ayallar, oghullar, altun kümüshtin toplan'ghan köp mallar, arghimaqlar, charwilar we ékinlerdin ibaret köngül tartidighan nersilerning muhebbiti insanalgha chirayliq körsitildi, ular dunya tirikchilikide menpeetlinidighan (waqitliq) shey'ilerdur, allahning dergahida bolsa qaytidighan güzel jay (yeni jennet) bardur, (shuning üçün bashqigha emes jennetke qiziqish kérek.)" [al imran 14- ayet]

1.islam deslipidila insanning diqqitini öz xahishqa egishish, köngülning üzülmes weswesilirige boysunush köngülni qanduralmaydu, heqiqetkimu uyghun emes dégen'ge qaritidu. Köngül özi arzu qilghan nersige ériship melum mezgildin kéyin yene birige érishishni arzu qilidu, u öz arzularini qandurush, gunah ötküzüsh we jinayet sadir qilishqa perwa qilip ketmeydu. Shuning üçün qur'an kerim bundaq xata xahishqa egishishtin agahlandurup mundaq dégen: "nepsi xahishqa egeshmiginki, u séni allahning yolidin azduridu, allahning yolidin azghanlar hésab küni (yeni qiyamet küni) ni untughanliqliri üçün heqiqeten qattiq azabqa duchar bolidu." [süre sad 26- ayet]

2.insan tebiti dinsizliq we yaki meylige qoyiwitish bilen emes belki iman we emeli salih bilen yaxshilan'ghinidek insanning tipirlap turghan héssiyatimu iman we yaxshi emeller arqiliq toghra qélipqa chüshidu.

3.insanning xaraktéri we héssiyati peqet mustehkem exlaq bilenla toghra yolgha chüshidu, qur'an insanning ajiz, meydansiz, shexsiyetchi ikenlikini süpetlep bolghandin kéyin bu rezilliklerdin qutulushning yoli din we uning nesihetliri ikenlikini bayan qilidu: "insan heqiqeten chidamsiz yaritildi, uninggha (yoqsuzluq yaki késellik, ya qorqunchtek) birer köngülsizlik yetken chaghda, zarlan'ghuchidur, birer yaxshiliq yetken chaghda, bexilliqliq qilghuchidur, peqet (töwendikiler buningdin) mustesna, ular namazgha hemishe raye qilghuchilardur, ular malliridin tileydighan péqirgha we tilimeydighan péqirgha mueyyen heq (yeni zakat béridu, ular qiyamet künige testiq qilidighanlardur, ular perwerdigarning azabidin qorqquchilardur. Shübhisizki ularning perwerdigarining azabi (allah emin qilghandin bashqa héchbir adem üçün) emin bolghili bolmaydighan nersidur, ular ewretlirini (haramdin) saqlighuchilardur. " [süre maarij 19-29]

4. exlaqning insan rohiyitide biraqqa shekillenmeydighanliqi hemmige ayan. U béshidila mukemmel, küchlük barliqqa kelmeydu, belki uning barliqqa kélishi we piship yétilishige jeryan kétidu. Mana bu namaz, zakatqa oxshash emellerning tekrar qilinidighanliqining axiret künige ishinish, allahning azawidin saqlinishqa tekrar chaqirilghanliqining siri.

Xulase, islam dini insanning saghlam tebitini hörmetleydu. Uninggha mukemmellishish yolini körsitip béridu. Tizginsiz heweslerdin agahlandurup uninggha cheklime qoyidu. Islam dini buyrighan ibadetler insan tebitini qollash we kücheytish, héssiyatni chéniqturush we qéliplashturush. Bu ibadetler ésil exlaq we saghlam yolning barliqqa kélishining asasi bolalmisa, undaqa u ibadetler mukemmel ijra qilinidighan wezipisini ada qilalmighan bolidu.

Üchinchi bap. Peyghember eleyhissalamning exlaq peziliti

842.- sual: yégane ülgé muhemmed eleyhissalam

peyghembirimiz hezriti muhemmed ele yhissalam barliq yaxshi ishlarda, pütün insaniyet üçün eng yaxshi ülgé bolghinidek, güzel exlaq, pezilet, aliyjanabliq qatarliqning hemmisi eng yaxshi ülgidur. Shunga allah taala musulmanlarni her ishta muhemmed eleyhissalamni ülgé qilishqa buyrup: "silerge - allahni, axiret künini umid qilghan we allahni köp yad etkenlerge resulullah eng yaxshi ülgidur." dégen. Melumki, muhemmed eleyhissalam yer yüzide insan éhtiyajliq bolghan pütün ishlarda, ülgé qilip egishishke eriydighan birla shexstur ! Undaqa, biz aldi bilen muhemmed eleyhissalamni tonushqa muhtajmiz. Chünki özini tonumastin, uni ülgé qilghili bolmaydu.

Peyghember eleyhissalamning exlaq peziliti toghrisida bayan qilghinimizda, uning hergiz béxilliqliq qilmaydighan keng qorsaq, séxiy, heq aldida nahayiti batur, qilche zulum qilmaydighan adil, pütün hayatida yalghan éytmaydighan ishenchilik, rastchil ikenliki meshhur. Allah taala musulmanlarni peyghember eleyhissalamning güzel exlaq we ésil peziletirige egishishige emir qilip mundaq dégen: "silerge - allahni, axiret künini ümid qilghan we allahni köp yad etkenlerge - resulullah elwette yaxshi ülgidur." peyghember eleyhissalam eng ésil, eng séxiy, eng batur kishi idi. Bir kéchisi medine ehli chöchüp oyghinishti. Kishler awaz chiqqan terepke méngip, peyghember eleyhissalamni qaytip kéliwatqan halda uchratti. U boynigha qilich ésip ebi telhening yalang étigha minip hemmidin burun birip ishtin xewer tépip bolghan idi.

Peyghember eleyhissalam es'habliri bilen dosttek ötetti, ulardin özini élip qachmaytti, kishilerning mötiwerlirini hörmetleytti, uni qewmige rehber qilatti. kishilerni agahlanduratti, ularni muhapizet qilatti, sahabilirining sürüshtisini qilatti. Sorundiki her bir

kishige barawer tégishlik orun béretti. Herqandaq adem kimning kimdin hörmetlik ikenlikini aldirap bilelmeytti.

Birer adem birer hajet bilen kelse, uning yénida oltursa yaki uning yénigha kelse u hergiz baldur kétip qalmaytti. Birer kishi hajitini éytsa hajitidin chiqatti yaki chirayliq sözler bilen könglini yasaytti. Uning exlaqi peziliti kishiler arisigha keng tarqalghan. U kishilerning atisigha oxshash bolup qalghan bolup ular uning aldida heq - hoquqta barawer idi. U dawamliq xushxuy, chiqishqaq, mulayim bolup qopal, yirik, éghizi set, warqirap - jaqiraydighan, qarghaydighan, qarisigha maxtaydighan kishi emes idi. Uning bilen herqandaq adem körüshüp öz meqsitige yételeytti.

Öz es'habliri bilen chaqchaqlashatti, ular bilen pikirlishetti, ularning balilirini oynitatti, quchiqida olturghuzatti. Er kishi bolsun, tul bolsun, dédek bolsun yaki yoqsul bolsun chaqiriqini qobul qilatti. Késel kishi medinining eng chétide bolsimu yoqlaytti. Özre éytquchining özrisini qobul qilatti. Uning sahabiliri aldida putini min'geshtürüp olturghanliqi hergiz melum emes. Yénigha kirgen kishilerni hörmetleytti, bezide méhmanning astigha kiyimini sélip béretti, özining astidiki yastuqini élip béretti, olturghili unimisa qet'iy turiwalatti. Sahabilirigha texellus qoyatti, ularni hörmetlep ular eng yaxshi köridighan isimliri bilen chaqiratti, adette zörür bolup qalmisila héchkimning sözini üziwetmeytti. Uruq - tughqanlirigha ularning derijisini ayrimastin ghemxorluq qilatti.

U éshekke minetti, keynige adem min'geshtürwalatti, yoqsullarni yoqlaytti, kembegheller bilen olturatti, sahabiliri bilen ariliship olturatti, sorun axirlashqan bolsa axirida olturatti. Mekke pethi qilin'ghanda u musulmanlar qoshuni bilen bille mekkige kirdi, u ulighi üstide allah üçün kemterlik qilip béshini égiwalghan bolup béshi putigha tekkili tas qalghan idi. U köp süküt qilatti, zörür bolmisa gep qilmaytti, chirayliq gep qilmighan ademning gépige qulaq salmaytti. Uning külkisi tebessum qilish idi. Sözliri éniq bolup ziyade yaki kem emes idi. Sahabiliri uni hörmetlep we uninggha egiship uning yénida külüşke toghra kelse tebessum qilatti. Uning sözi keng qorsaqliq, yaxshiliq we ishench sözi bolup sorunda warang - churung yoq idi, izzet - hörmet saqlinatti. U sözligende sorundashliri bashlirida qush bardek jimjit olturatti. U mangsa bérilip mangatti, méngishidin janliq, tétiklik bilinip turatti.

Peyghember eleyhissalam xushbuy nersilerni we xush puraqni yaxshi köretti, hemde köp ishlitetti. Uninggha dunya öz ayighi bilen kelgen, ghelibe nusret uninggha quchaq achqan. U dunyagha bérilishtin özini tartqan. U wapatt bolghanda tömür kiyimi aillisining xirajiti üçün alghan pulgha yehudining yénida görüge qoyuqluq idi.

843- sual: peyghembirimizning exlaqi qandaq idi?

Peyghembirimizning exlaqi qur'an kerim idi. U allahning emrige boysunushta, ibadetlerni orunlashta, allah men'i qilghan ishlardin yiraq turushta, barche yaxshi ishlarni qilishta insanlarning aldinqisi idi. U güzel exlaq jehettimu pütün insaniyetning aldigha ötüp

ketkenliktin, insaniyetning iptixarliq ülgisige aylan'ghan idi. Peyghembirimizning güzel exlaqi uning pütün hayatidiki barliq ish izlirida ipadilen'gen bolup, töwendiki mawzularda téximu roshen körgili bolidu:

1. Allahqa qarita exlaqi. Muhemmed eleyhissalam allah taalani eng yaxshi tonughan, uni heqiqi menide qedirligen we uninggha bolghan bendichilik burchini wayigha yetküzgen zat idi. U allahni hemmidin bek ulughlaytti, hemishe allahning rhemitidin ümidlinish we ghezibige uchrashin hezer qilishtin ibaret tengpungluqni saqlaytti. Pütün hayatini we dunyaliqtiki qimmetlik her nersisini allahning yoligha atashta insaniyetke ülgé idi. Allahtin kelgen xoshalliq üçün uninggha shükür qilatti, uningdin kelgen musibet yaki ghem - qayghu üçün uningdin sewr tileytti. Allah ata qilghan qismetke könglidin razi bolatti. Ilgiriki we kéyinki barliq gunahliri meghpiret qilin'ghan turup, kéchiliri allahqa namaz oqup putliri ishship kétetti.

2. Insaniyetke qarita exlaqi. Muhemmed eleyhissalam pütün alemgerge rhmet bolup ewetilgen bolup, iman éytqan we éytmişan pütün insanlarga rehim shepset, kengchilik, kechürüm, azadilik we hörlükni dunya tarixida tunji bolup teshwiq qilghan hem emeliyiti bilen tetbiq qilghan zattur. U pütün insaniyetni söygenlikidin hemishe ularning hidayet tépip nijatliqqa érishishige tirishatti we ulargha yaxshiliq tileytti. Uning güzel exlaqini dushmanlirimu birdek sözleytti.

3. Musulmanlarga qarita exlaqi. Muhemmed eleyhissalam musulmanlarga eng méhri - shepsetlik, eng köyümchan zat idi. Qur'an kerim uning exlaqini alahide medhiyilep " sen heqiqeten güzel exlaqqa igisen " dégen. Qur'an kerim uning musulmanlarga bolghan güzel exlaqini maxtap yene mundaq deydu: " allahning rehmiti bilen sen ulargha mulayim boldung; eger qopal, baghri qattiq bolghan bolsang, ular chörengdin tarqap kétetti; ularni epu qil, ular üçün meghpiret tiligin, ishta ular bilen kéngeshkin; (kéngeshkendin kéyin) bir ishqa bel baghlisang, allahqa tewekkül qilghin. ALLAH heqiqeten tewekkül qilghuchilarni dost tutidu." [süre al imran-159].

4. Ailisdikilerge qarita exlaqi. Muhemmed eleyhissalam ailisdikilerge eng yaxshi muamile qilidighan, eng ülgilik bir er, eng shepsetlik bir ata we intayin mes'uliyetchan bir aile bashliq idi. Imam muslim riwayet qilghan hediste, ayallargha méhribanliq qilishta peyghember eleyhissalamdin artuq birawni körmiduq dégenlik qeyt qilin'ghan. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: silerning yaxshiliringlar xotun balilirigha yaxshi muamile qilghanlardur. Men xotun balilirimgha silerge qarighanda eng yaxshi muamile qilimen. Eger hemrahinglar ölüp ketse, uning yaman gépini qilmanglar. (tirmizi: 3895)

peyghember eleyhissalam döletning reisi, din we dunyalik ishlarning rhebiri, eskerlarning qomandini, mesjidte musulmanlarning imamliqi qatarliq éghir yükler we mes'uliyetler üstige yüklen'gen turup, bu ishlarning hemmini jayida we toluq

orundighanning sirtida, ailisi éhtiyajliq bolghan söygü muhebbet, öy ishlirida ayallirigha yordemlishish, ularning xoshalliqi we dertlirini anglashqa waqit ayrish we ularning könglini élishtin ibaret ailisige munasiwetlik burchinimu héch untup qalmaytti. Peyghember eleyhissalam ayallarning islam dinidiki qedir qimmitini nahayiti yaxshi bilgen we ulargha köyün'genliktin, öy ishlirida ayallirigha yordemlishetti, ulargha éghirliq salmaytti, özining kiyimlirini özi yamap, bezide özi yuyup kiyetti, yémek ichmeklirini köp hallarda özi teyyarlaytti. Peyghember eleyhissalamning ayali hezriti aishé reziyellahu enha peyghember eleyhissalamning öyde qilidighan ishliri toghruluq soralgheinida " resulullah : öyide bashqa insanlarga oxshash bir insan idi, özining kiyimini yamaytti, mallirini saghatti, özining ishlirini özi qilatti " dep jawab bergén.

5. Balilargha qarita exlaqi. Peyghember eleyhissalam her kishige uning eqli we sewiyisige munasip muamilide bolatti. Balilarni we ularni xoshal qilishni bekmu yaxshi köretti. Balilarning qiynilip qélishigha zadi chidap turalmaytti. Hemishe yétimlarning bëshini silaytti. Bezide balilarning eqlige masliship ular bilen oyun oynaytti. Balilarmu bu ülgilik peyghemberni öz ata - anisidinmu bek söyetti we hemishe uning bilen birge bolushni tileytti. Ebu hureyre reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem hesen ibni elini söyüp qoydi. Ularning yénida olturghan eqre ibni habis temimiy: méning on balam bar. Ulardin héchbirini söyüp baqmidim, dégenidi, peyghember sellallahu eleyhi wesellem uninggha qarap qoyup: rehim shepqet qilmighan kishige rehim shepqet qilinmaydu, dédi. (buxari: 5997)

6. Düşmenlirige qarita exlaqi. Peyghember eleyhissalam düşmenlirigimu nahayiti mihri shepqetlik zat bolghanliqtin, ular ichidimu chongqur hörmetke ége idi. Düşmenliri uning chaqirghan dinini inkar qilghan bolsimu, muhemmed eleyhissalamning güzel exlaqini, rastchilliqini we insaniyette bolushqa tégishlik mihri - shepqet, rehimdilliq, adalet we bashqimu barliq ésil süpetlarning uningda mujessemlen'genlikini iqrar qilatti. Peyghember eleyhissalam bilen uning sahabilirigha insan chidap turalmaydighan éghir zulumlarni salghan, ularni eng whshi qiyin - qistaqlargha alghan, hetta ularni öz yurtliridin qoghlap chiqarghan, buni az dep ularning mal - mülüklirini xalighanche talan - taraj qilghan, öylirini köydürüp tashlighan qureysh qebilisi bashchiliqidiki mekkilik erebler mekke azat bolghan küni bir tereptin muhemmed eleyhissalamning ularni qandaq éghir jazalargha tartidighanliqini kütse, yene bir tereptin mihri - shepqiti hemmige omum bolghan bu ulugh zatning shepqitige telmürüp, qattiq qorqunch ichide turushqanda, peyghember eleyhissalamning ularni " ! Tarqilinglar, azat siler " dégenliki, mekking urush jinayetchiliridin biri bolghan, muhemmed eleyhissalamgha we islam dinigha qattiq öchmenliki bilen tonulghan we barche éghir jinayetlerning hemmini ishligenning sirtida, peyghember eleyhissalamning qizi zeyneb reziyellahu enhani urup qursiqidiki buwiqini chüshürwetken hibar ibni eswed dégen ademni kechüriwetkenliki insaniyet tarixida misli

körülmigen bir kechürüm bolghanliqtin, erebler top - top bolup öz ixtiyari bilen islam dinigha kirishke bashlighan we ereb yérím arili qisqa muddet ichide islam diyarigha aylan'ghan.

7. Urush esnasidiki exlaqi. Muhemmed eleyhissalam, mesilini urushsiz hel qilishqa tirishatti. Peqet urush qilishtin bashqa chare qalmighan yaki düşmenler bésip kelgen waqittila urush qilishni qarar qilatti. Peyghember eleyhissalam her qétim urushqa chiqishtin awwal eskerlirige yol yoruq béríp " silerge tigh tenglimigenlerni, yashan'ghanlarni, ayallarni, balilarni öltürmenglar ! Ziraetlerni nabut qilmanglar, düşmenlerning bedenlirini parchilimanglar, esirlerni xorlimanglar dep jékileytti."

8. Haywanlarga qarita exlaqi. Muhemmed eleyhissalamning shepqiti insanlarchila emes, belki haywanlarchimu shamil édi. Nan, su bermestin baghlap qoyghanliqi tüpeyli ölgen bir müshük seweblik bir mömine ayalning dozixi bolup ketkenlikini, bir buzuq ayalning ussuzluqtin tilini chiqirip telmürüp turghan bir itni ötükini sélip, quduqtin su élip sughurghanliqi üçün jenniti bolup ketkenlikini musulmanlarcha sözlep bérish arqiliq barliq jan égilirige rehim - shepqet qilishni ügetken zat muhemmed eleyhissalamdur. Bir haywanning ölümige seweb bolghanliq tüpeyli bir mömine ayalning dozaxqa, yene bir haywanning jénini qutquzup qoyghan bir buzuq ayalning bu yaxshiliqi üçün jennetke layiq bolghanliqidin ibaret bu addighine qisse chongqur menige ége bolup, bizge shepqetning allah taala dergahida qanchilik katta orni bar ikenlikini chüshendürüp bergen. U haywanlarni bughuzlighandimu ularcha rehim shepqet körsitishni buyrighan allah hemme nersige rhmetni pütiwetken. Ebu umamedin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki qushqach chaghliq nerse boghuzlisimu, uninggha rehim qilsa, qiyamet küni alle uninggha rehim qilidu. (elkebir 7915)

9. Muhit we tebetke qarita exlaqi. Muhemmed eleyhissalam muhit taziliqini we tebet sapliqini saqlashqa eng zor ehmiyet bergen zat bolup "pakizliq - imanning yérimidur. ", dégen prinsipni élan qilish arqiliq, öy ichini, kiyim- kécheklerni, yémek - ichmeklerni we bedenni pakiz tutushqa buyrighan, namaz oqush, qur'an tilawet qilish, kebini tawab qilishqa oxshighan ibadetlerni taharettin ibaret pakizliq bilen orunlashqa, köpchilik toplishidighan orunlarcha yuyunup, xushbuylarni sürtüp bérishqa emr qilghan idi. Mundin bashqa hej we ömre qilghuchilarning mekkining del - derexlirini, ösümlüklirini we ziraetlirini késishtin we yulushtin men'i qilghanliqi, urush esnasida eskerlerning ziraetlerni nabut qilmasliqini, del derexlerni kesmeslikini we ot qoymasliqini qattiq jékiligenliki peyghember eleyhissalamning tebetni qanchilik söyidighanliqi we uni asrashqa qanchilik ehmiyet bérighanliqini körsitidu.

10. Söhbetdashlirigha qarita exlaqi. Peyghember eleyhissalam özining aliy peziliti we güzel exlaqi bilen söhbetdashlirini özige jelb qiliwalatti. Uning bilen bir qétim söhbetlishish pursitige ige bolghan adem qayta söhbetlishishni arman qilatti. Qisqisi, uning söhbitige

toymaytti. Peyghember eleyhissalam biraw bilen söhbetleshkende, uning sözini kesmeytti we bundaq qilishni exlaqsizliq dep biletti. Sözlewatqan kishidin héch waqit yüzini bashqa terepke chörimeytti. Uning sözini diqqet bilen angelaytti. Qarshi terepning edepsizlikige hergizmu achchiqlap qalmaytti. Peyghember eleyhissalam intayin kichik péil we tolimu kemter zat bolup, kishilarning uninggha - bashqa milletler kattilirigha ornidin turghandek - orunliridin turushini yaqturmaytti. Olturghanda adettiki kishilerdek qeyerdin orun tegse shu yerde olturatti. Ajizlarni we kembeghellerni xor körmeytti, ularni yaxshi köretti, ulaning béshini silaytti.

Tötinchi bap. Islamiy exlaqning mezmun dairisi

844.- sual: exlaqning dairisi hemmini öz ichige alidu

herbir dinning öz alahidiligi hésablinidighan özi xas shoarliri bar.

Éniqki, islam dinidimu mueyyen qanunlar bolup uninggha musulman bolghan kishiler emel qilidu. Bu ular otturidiki turaqliq ish. Buning bashqilar bilen munasiwiti yoq. Lékin exlaqi telimler bundaq emes. Herbir musulman pütün yershari ahalisige omumyüzlük halda, semimiy halda güzel exlaq bilen muamile qilishqa buyrulghan, mesilen: musulmanni musulman'gha we musulman emes kishilerge rast sözlishi zörür. Keng qorsaqlar bolush, wedige wapa qilish, ademgerchilik, öz'ara hemkarlishish, merdlik qatarliqlarmu shundaq. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: mezlumning duasi, gerche u pasiq bolghan teqdirdimu ijabet bolidu, chünki uning pasiqliqi özigidur. (ehmed: 8577)

bu bayanlar musulmanlarni qarshi dindikilerge yamanliq qilishtin chekleydu. Bashqa dindikiler bilen bolghan eng yaxshi munasiwetning pakitliridin biri töwendiki hedistir.

Mujahid mundaq deydu: abdullah ibni emr reziyellahu enhumaning ailiside bir qoy soyuldi. U öyge kelgendin keyin: yehudiy qoshnimizgha berdinglarmu? Yehudiy qoshnimizgha berdinglarmu? Men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning: jibril eleyhissalam manga qoshnigha yaxshiliq qilishni tewsiye qiliwergechke, keyinche qoshnini mirasxor qilib qoyidighan oxshaydu dep oylap qalghanidim dégenlikini anglighanidim, dedi. (tirmizi: 1943)

shuningdek islam dini herbir insanni öz uruq - tughqanlirigha gerche ular kapir bolsimu ghemxorluq qilishqa buyrighan, uning heqiqetni ching tutushi kapir ailisige qopalliq qilishni telep qilmaydu. Qur'an we hedistiki asasiy exlaq bolsa, u pütün din shundaqla öz nöwotide pütün dunya, eger qaysi bir milletning allah bilen bolghan munasiwitige tesir yetse yaki kishiler arisidiki orni töwenlise, bu ésil peziletning chékin'genliki, exlaqning meghlup bolghanliqi bilen munasiwetlik.

845.- sual: islamda sadaqetmenlikning mohimliqi

allah kainatni heqiqet bilen yaratqan, insaniyettin heqiqet üçün yashashni, peqet heqiqetni sözleshni, heqiqetni qilishni telep qilghan.

Insaniyetning azghunluqi, bexitszlili ularning bu éniq prinsipni untughanliqi, saxtiliqlar we püchek xiyallar ularning rohi we tepekkürini égelliwilip, tüz yol we emel qilishqa tégishlik heqiqetlerdin yiraqlashturwetkenlikidin kélip chiqqan.

Shuning üçün her qandaq ish, herqandaq mesile we herqandaq hökümde sadaqetmen bolush, musulman exlaqliri ichidiki eng asasliq bir tarmaq bolup hésablinidu. Sadaqetmenlik ularning eng asasliq heriket sheklidir. Yalghan éytish, wedige xilapliq qilish, saxtiliq qilishlar bolsa munapiqliqning, din bilen alaqisining üzülgenlikining alamitidur yaki u hiyligerler we saxtiliq qilghuchilar yeni emeliyetke xilapliq qilishta yalghanchilarning uslubi boyiche din bilen alaqilishish bolup hésablinidu.

846.- sual: islamdiki qebih yalghanchiliq

yalghanchiliq ochuq rezillik bolup, köngülge buzuqchiliq singiship kirgenliktin, héchbir zörüriyetsiz eyemenmestin, yamanliqqa ariliship qalmastin belki yamanliqni ijad qilishqa bashlighanliqidin dérek béridu.

Din'gha yalghan éytish eng qebih gunah bolup, uning deslipi allah yaki uning peyghembiri démigenni dédi déyishidur. Bu xil yalghanchiliqning mahiyiti qebih, netijisi dehshetlikdur.

847.- sual: islam dinining balilargha bolghan raschilliq terbiyesi

ewladlirimiz özlirining barliq gep - sözliri we ish - heriketliride rastchil bolghan, rastchilliqni özlirige singdürgen halette chong bolsun üçün islam dini balilargha kichikidin bashlapla rastchilliq terbiyesi bérishini tewsiye qilidu.

848.- sual: yalghanchiliqning alametliri we yaman aqiwetliri

sheret belgiligüchi allah, héchkimge heqiqettin özini qachurush yaki uni békítishke sel qarashqa yochuq qaldurmasliq üçün yalghan éytishning xetiri we uning yaman aqiwetlirini bizge toluq bayan qilip bergen.

1.bezi kishiler köngül échish üçün yalghan xewer yetküzse yaki gep toqusa gunah bolmas dep oylap chaxchaq qilip yalghan éytidu, halbuki köngül échishni durus qilghan islam dini köngül échish usullirining heqiqet we sap rastchilliq dairiside bolushni telep qilidu, chünki peqet halal ishlarni qilish, heqiqetke boysunush, haram we naheqchiliktin özini tartish muhim.

Behz ibni hekim dadisi arqiliq bowisidin riwayet qiliduki, u peyghember sellallahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighan: kishilerni küldürüş üçün yalghan söz qilghan kishining haligha way, uning haligha way, haligha way!. (tirmizi: 2315)

2.shundaq kishilermu barki, ular etrapdikilerni téximu küldürüş üçün küchining bariche tirishidu, hetta dostliri yaki dühmenlirining éghizlirida éqip yürgen, özining

abruiygha dagh tekküzidighan, dühmenlirining mesxirisige qalidighan yalghan - yawidaq sözlerni qilishtinmu eyemenmeydu. Dinimiz bu xil meslekni qattiq chekligen. Chünki heqiqet shuki, yalghan éytish bilen bolghan oyun ghem - qayghu we köngül azarliqi bilen axirlishidu.

3.maxtanchaqliq yalghanchiliqning tunji qedimi, musulman bashqilarni teripligende peqet özi bilidighan yaxshi tereplirinila otturigha qoyishi, artuqchiliqlirini gewdilendürüshte chékidin ashuriwetmesliki lazim, chünki maxtalghuchining layaqqiti qanchilik bolushtin qet'inezer teripleshtin chékidin ashuriwétishning özi bir xil yalghanchiliq bolup hésablinidighan xata qilmishdur.

4.nurghun kishiler barki, uzun qesidilerni toqup, pasahetlik nutuqlarni oqup quruq medhiyilerni kattiwashlarga yélinidighan desmaye qiliwalghan, ular texminisiyge maxtap özliri bilgenche jöylüydighan bolghachqa uning - buningdin azghina dunyagha érishish üçün köp hallarda zalim hakimlarni adil dep, qorqunchaq dötleri batur dep maxtap qoyidu. Peyghember eleyhissalam bu xil saxtipez, ghalchilargha taki ular özlirining saxtiliqidin yanmighuche ularni arigha almasliqni, reswaliq we mehrumluq ichide qaldurushni tewsiye qilghan. Ebu bekridin mundaq riwayet qilinidu: bir adem peyghember sellallahu eleyhi wesellemning huzurida yene bir ademni maxtighanidi, peyghember eleyhissalam: isit sanga! Buradiringning boynini chépiwetting dédi we bu sözni üç qétim tekrlidi. Andin: biringlar bir kimni zadi maxtimaqchi bolsa we heqiqeten u kishide shu xislet tépilsa: men palanini mundaq dep oylaymen, toghrisini alle bilgüchidur. Men palanini mundaq - mundaq dep bilimen we alle taala aqiwitini xeyrlik qilidu dep oylaymen, désun dédi. (buxari2662)

aqil peyghember eleyhissalam qandaq qilghanda yélinish we ziyade maxtashtin xaliy bolup, maxtalghuchini meghrurluq we özini chong tutushtin saqlap qalghili bolidighanliqini bizge ögetken.

5.sodiger mélini chüshendürüsh, bahasini otturigha qoyush qatarliqlarda yalghan éytishi mumkin, bizdiki tijaret uchigha chiqqan achközlük üstige qurulghan bolup, satquchi qimmet sétiwilishni közlise, sétiwalghuchi erzan éliwélishti közleydu, shexsiyetchilik bazar we mehelligilerdiki almashturush heriketlirige hökümraniq qiliwatidu. Islam dini bu xil yawuz muamile we uningdiki quruq gep, jenggi - jedellerni yaman körgen.

Bir qisim mal sétiwalghuchilar sadda, soda tejribisi kemchil bolghachqa mal igisi néme dése shuninggha tézla ishinip kétidu. Imanini saqlap qélish üçün ularning bu saddiliqidin paydilinip hessilep payda élishni yaki malning eyibini yoshurushni közlimeslikimiz lazim.

849.- sual: yalghan guwahliq birish we uning yaman aqiwetliri

yalghan guwahliq bérish eng yaman gunah bolup, musulman guwahliqtin ötken chaghda gerche özige eng yéqin bolghan, özi eng yaxshi köridighan kishige ziyan yétidighan bolsimu heqiqette ching turidu, tughqanchiliq yaki guruhwazliq we yaki ümid,

qorqunch dégenler uni heqiqettin tanduriwételmeydu.

1.meslihet kéngishi yaki xelq ishliri orunlirigha teyinlen'gen kishilerni saplashturush guwahliqning qataridin bolup, kimki ishencsiz, amanetke xiyamet qilidighan layaqetsiz kishilerni tallap qoysa yalghan éytqan, heqiqetni burmilighan, yalghan guwahliq bergen we adilliq qilmighan bolup hésablinidu. Büyük allah mundaq dégen: "i muminler! Xudaliq üçün guwahliq bérishke, özenglarning yaki ata- ananglarning yaki tughqanlirlarning ziyinigha (guwahliq bérishke) toghra kelgen teqdirdimu, adaletni berpa qilishqa tirishanglar, (guwahliq bérilgüchi) bay bolsa (uninggha raye qilmastin), yaki péqir bolsa (uninggha ich aghritmastin) haman adil guwah bolunglar, allah silerdin ulargha yéqindur (yeni ularning menpeetining némide bolidighanliqini obdan bilidu), nefsi- xahishinglarga egiship (heqiqettin) burulup ketmenglar. Eger tilinglarni tolghisanglar (yeni guwahliqtiki pakitni burmilisanglar), yaki guwahliqtin bash tartsanglar, mundaqta allah heqiqeten silerning qilmishinglardin xewerdar bolup turghuchidur."

2.yalghan guwahliq bérish sépi özidin yalghanchiliq bolup, heqiqet yoshurlupla qalmastin belki ornigha naheqni dessitish üçün heqiqetke köz yumilidu, uning xususiy mesililerde shexslerge, umumiy mesililerde keng xelq ammisigha élip kélidighan xetiri bek chong. Shu wejedin peyghember eleyhissalam intayin ensirigen.

3. Herxil hüner - kesip ehliliri özlirining sözlirini raye qilishqa tégishliq qanun'gha aylandurush yeni dégenlirige emel qilishliri, wedilirige xilapliq qilmasliqliri lazim. Epsuski, dinimiz yalghan wedilerni munapiqliqning alamitidin hésabliq turuqluq nurghun musulmanlar arisida yenggillik bilen wede qilish, qilghan wedilirige özliri emel qilmasliqtek yaman adet peyda bolup qalghan.

Peyghember eleyhissalam hetta peyghember bolup ewetilishning aldidimu özining déginige emel qilatti, angliqlanlirini hörmetleytti, bu u zattiki mukemmel erkeklikning alamiti idi.

4.beziler xataliq ötküzüp qoyghan waqitlirida yalghan éytish arqiliq aqiwettin qutulmaqchi bolidu, emma bu exmeqliq, xorluq we bir yamanliqtin téximu yene bir yamanliqqa kirgenlik bolup hésablinidu. Insan özining xataliqini étirap qilishi kérek, belki uning rastchilliqi we pushayman qilishi azabini yenggillitishi mumkin.

850- sual: heq sözligen kishining islamdiki mukapati

heq sözligen chaghda özige xewp yétip qélishtin ensirisimu musulman'gha layiqi shuki, yüreklik bolup, yalghanchiliqning meynetchilikidin özini tartishi zörür.

Gep - sözde rastchil bolush ish - heriketlerde rastchil bolushqa élip baridu - de, tedrijiy halda ehwalı yaxshilidı, shübhısızki insanning heqiqetni yaxshi körishi uning qelbi we tepekkurigha nur béghishlaydu, shuning üçün allah mundaq dégen:

"i möminler! Allahtin qorqunglar, toghra sözni qilinglar, allah silerning emelliringlarni түzeydu, (yeni silerni yaxshi emellerge muweppeq qilidu), gunahinglarni meghpiret qilidu,

kimki allahqa we uning peyghembirige itaet qilsa zor muweppeqiyet qazan'ghan bolidu." [süre ehzap 70-71- ayet]

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: rastchilliq yaxshiliqtur, yaxshiliq jennetke bashlaydu. Bende dawamliq rast sözlise, axiri allening huzurida rastchil dep yézilidu. Yalghanchiliq gunahtur, gunah ishlar dozaxqa bashlaydu, bende dawamliq yalghan sözlise, axiri allening huzurida yalghanchi dep yézilidu. (muslim: 2607)

851- sual: ixlasning islam ümmitige bolghan paydisi

ixlas bilen qilin'ghan ish shek bolmighan ishtur. Chünki u ishenchtin tughulghan, xahish arilashmighan ishtur. Chünki u sap étiqad bilen yughurulghan, egrilik bolmighan ishtur, u heqiqettin oqchup chiqqan, herqaysi milletlarning öz rolini jari qilduralishi yaki qilduralmasliqi shu millet perzetlirining qanchiliq ixlas bilen ishlishege baghliq. Ularning ixlas bilen ishleshtek bayliqi köp bolsa tézla ilgirilep kétidu. Eger undaq bolmisa ottura yolda hérip qalidu. Chünki qolning uchida ishlep qoyush, tégige yetmeslik, bilermenlik qilish we sel qarash dégenler héchkimge qilchilik payda élip kelmeydu.

852- sual: ishenchlik bolushning menaliri

islam dinimiz öz étiqadchilirining allahning hem kishilarning heq - hoquqlirini saqlaydighan, ish - herikette ashurush yaki sel qarastin yiraq bolidighan qelbning bolushini ümid qilidu. Shuning üçün ularning ishenchlik bolushini küchlük telep qilidu.

Sherette sözlen'gen ishenchlik bolushning menisi keng bolup köp tereplerni öz ichige alidu, omumlashturup éytqanda herbir ademning öz mes'uliyitini hés qilishi we özining perwerdigari aldida mes'ul ikenlikige qet'iy ishinishidin ibaret.

1.awam xelq ishenchlik bolushni peqet amanet qoyghan nersilerni obdan saqlashtin ibaret bolghan intayin tar dairide chüshinidu. Halbuki allahning dinida uning dairisi tolimu keng, menisi chongqur, mes'uliyiti éghir.

2.shübhisizki, ishenchlik bolush musulmanlar uninggha yaxshi raye qilish heqqide dawamliq bir - birige nesihet qilishidighan, uning üçün allahtin medet telep qilishidighan intayin ulugh exlaqtur, addiysi ularning biri seperge chiqmaqchi bolsa qérindishi uninggha: "séning ishenchlikliking we ishliringning netijisini allahqa tapshurdum." dep xoshlishidu.

Peyghember eleyhissalam peyghember bolup ewetilishining aldidila öz xelqining arisida "ishenchlik" dégen namgha érishken idi, biz yene musa eleyhissalamning bir yaxshi ademning ikki qizigha su bergen, ulargha méhri - shepqet qilghan, ularning aldida özining ippet - sheripini saqlighan chéghidiki ishenchliklikining iznalirini köriwalalaymiz.

Peyghemberler eng aqköngül, eng ésil kishiler arisidin tallap élinidighan bolghachqa buning héchbir heyran qalarliqi yoq. Yoqsulluq we yalghuzluqning derdini taza tartiwatqan bir adem ésil exlaqqa ehmiyet berse u elwette iradilik, ishenchlik adem bolidu, chünki

peqet shundaq ademler exlaqqa ehmiyet béreleydu. Bilish kérekki, allahning hem bendilerning heq - hoquqlirini qoghdash japa yaki halawet aldidimu özgirip qalmaydighan kishlarning bolushini telep qilidu.

3.her'ishni layiqida, muwapiq orunlashturushmu ishenchlik bolushning dairisge kiridu, herqandaq wezipini peqet uning höddisidin chiqalaydighan yaxshi ademege tapshurush lazim, bu mes'uliyiti bolghan amanet bolup, nurghun hedisler arqiliq ispatlan'ghan.

4.bir ademning rohiy jehettiki salahiyiti bilen ilmiy we emili jehettiki salahiyiti choqum birge bolushi natayin. Ixlası yaxshi, imani mustehkem bolsimu, emma uning melum wezipini öteshke tégishlik layaqiti bolmasliqi mumkin.

5.ishenchlik bolushning menalirining birsi shuki, herbir adem pütün küchini chiqirip özige tapshurulghan wezipini mukemmel ada qilishqa tirishishi kérek, islam dini herbir kishining öz xizmitige bash chökürüp köngül bölüşhi xelqning özige tapshurulghan heq - hoquqlirini toluq, muwapiq ada qilishi üçün japagha chidap künni tün'ge ulap ishleshni muqeddes amanet dep hésablaydu, chünki shexsning özige tapshurulghan wezipisi addiy bolsimu toluq ada qilmasliqi xelq hayatida sel qarash xahishining köpiyishi, buninggha egiship buzuqchiliq tarqilishi we pütkül milletning chékinishige seweb bolidu.

Mana bu mejburiyetlerge xianet qilishning gunahi we uning aqiwiti oxshash bolmaydu, din we musulmanlar ammisigha ziyan keltürüp pütün döletni apetke duchar qilghini eng yaman xianet bolup hésablinidu. Yeni xelqning ishlini öz üstige alghan ademning wezipisini toluq ada qilmasliqi, saxtiliq qilishidinmu éghir aqiwiti yaman bolghan xianet bolmisa kérek.

6.amanetning menaliridin biri shuki, herqandaq shexs özige teyin qilin'ghan mensepni özi yaki tughqanlirigha naheq payda élip kélishi üçün ishletmesliki lazim, chünki, xelqning méli bilen semirish jinayet. Islam dini hoquq - abruyini öz menpeiti üçün qalaymiqan ishlitish we pes qilmishlardin özini tartishni qattiq tekitligen.

7.amanet we ishenchlik bolushning menaliridin yene bir shuki, allah sanga német qilip bergen sezgüling, séni alahide qilghan artuqchiliqliring we sanga in'am qilghan mal - mülük, bala - chaqiliring toghrisida chongqur tepekkur yürgüzüp ular bolsa allahning sanga qoyup qoyghan qimmetlik amanetliri ikenlikini, shuning üçün ularni allahqa yéqinchiliq qilish, allahning raziliqigha érishishi üçün ishlitish lazim ikenlikini sinaq üçün ularning birersi sendin tartiwélin'ghanda u peqet özümning xas mülküm dep oylap tenteklik bilen zarlanmasliq lazim ikenlikini, allah deslepte özi berginini qaytidin qayturiwalalaydighanliqini, buninggha allahning tamamen hoquqluq ikenlikini, eger ü németler sanga dawamliq bérilse ularni jihadqa ishlitishni qorqunchaqliq qilmasliqni, ular bilen meghrurlinip kétép, allahqa taet ibadet qilishtin ghafil bolmasliqni, yaki ularni allahqa asiqliq qilish üçün ishletmeslik lazim ikenlikini tonup yétishing kérek. Allah mundaq deydu: "i möminler! Allagha, peyghemberge xianet qilmanglar, silerge qoyulghan

amanetlerge bilip turup xiyamet qilmanglar, bilinglarki silerning malliringlar, baliliringlar siler üçün bir türlük sinaqtur, allahning dergahida chong sawab bar." [süre enpal 27-28]

8.ishenchlik bolushning menaliridin yene shu barki özingiz, qatnashqan sorunlarning hoquq - menpeetini qoghdishingiz, sorunda bolun'ghan gep sözlerni qalaymiqan pash qilmasliqingiz lazim. Bir qisim kishiler sorunning amanitini saqlimay sorunda bolun'ghan gep - sözlerni, sözligüchining ismini atap yaki atimay kelse - kelmes tarqitip yürgenliki üçün kishiler ara munasiwetke tesir yétip köp menpeetler qoldin kétidu.

Sorun edeb - exlaq we diniy sheretler boyiche dawamlashturulghan bolsa uning hörmitini saqlash lazim. Bolmisa hörmét qilishqa layiq emes.

Sorun ichidiki gunahkarlarning hiyle ishlitip bashqilargha azar yetküzüshni qestlewatqanliqini körgeñ herbir musulman küchining yétishiche buzuqchiliqning aldini élishqa tézdin atlinishi lazim.

9.islam dinining neziride er - ayalliq munasiwet muqeddestur. Ailide er - ayal otturisiidiki bolghan ishlar mexpiy saqlinishi, qanche yéqin bolup kétishidin qet'iynézer uni héchkim bilmesliki lazim. Amma ichidiki bir qisim nadan kishiler ailiside bolghan ishlarni sirtta dep yürüydu, bu bir yüzi qélinliq bolup allah haram qilghan.

10.kishiler lazim bolghanda qayturup bérish üçün bizge waqitliq amanet qoyghan nersilermu amanet bolup uningdin soal - soraqqa tartilimiz!

Amanet qoyulghan nersilerni ongay érishkili bolidighan olja dep qarash nomussizlarche qilin'ghan oghriliq bolup hésablinidu.

"shübhisizki, allah silerni amanetlerni igisige qayturushqa, kishiler arisida höküm qilghanda adil höküm qilishqa buyruydu." [süre nisa 58]

11.ishenchlik bolush, amanetke raye qilish tuyghusi peqet insan qelbining chongqur qatamlirighiche singip kirip uning pütün rohiyitini igiligen chaghdila andin öz rolini jari qilduralaydu, heq - hoquqini qoghdashqa ündep peskeshliklerdin saqlap qalalaydu.

Hüzeyfe ibni yemanning peyghember eleyhissalamdin bayan qilghan hediside mana mushu menagha isharet qilin'ghan: shübhisizki, amanet kishilerning qelblirining qatamlirigha singdürülgendin kéyin qur'an nazil bolghan, shuning bilen ular amanetning tepsilatini qur'an we sünnettin oqup bilgen.

12.sheretni bilsimu uninggha emel qilmisa bolmaydu, amanet qur'an we sünnetni heqiqiy chüshinish démeqtur. Qelb ölse amanet yoqilidu, bu chaghdá ayetlerni tekrarlap hedislerni öginishmu kar qilmaydu. Özlirini musulman dep atiwalghan kishiler, bezide özlirini ishenchilik dep qaraydu, emma heqiqetni inkar qilidighan qelbte amanet we ishenchlikning bolushi natayin.

13.amanet büyük in'am bolup, iqtidarsiz ademler uninggha berdashliq bérelmeydu, allah buninggha misal keltürüp uning pütün kainatqimu éghir kelgenlikini, shuning üçün insanlarning sel qarimasliqi lazimliqi, obdan étibar bérish kéreklikini bayan qilip mundaq

dégen:

"shübhisizki, biz amanetni (yeni perzlerni we sheret tekliplirini) asmanlarga, zémin'gha we taghlarga tengliduq, ular uni üstige almidi, uning (éghirliqi) din qorqti, uni insan üstige aldi, insan heqiqeten (özige) zulum qilghuchidur, heqiqeten nadandur." [süreehzap 72]

14.Özige zulum qilish, nadanliq insan tebitidiki ikki apet bolup, insan ular bilen küresh qilish arqiliq sinalghan. Insan özige zulum qilish xahishini wujudidin chiqirip tashlimighuche imani sap bolmaydu.

853.- sual: wedining hökümi

islam dini étibar bergen, wapa qilishning muhimliqini alahide tekitligen ishlarning birsi qerz ishliridin ibaret, chünki qerz allahning dergahida toghra ada qilishqa tégishlik eng chong heqtur, din qerzni waqtida, toluq qayturusgha tosqunluc qilidighan temexorluq, saxtiliq, köz boyamchiliq xahishlirini tenqid qilghan.

Musulman kélisim tüzse kélisimge raye qilishi, wede qilsa wediside turushi lazim. Ademning gépide turush, kishiler arisida ishenchlik, gépidin yéniwalmaydu, topilangdin toqach oghrilamaydu dep tonulishi, imanning jümlisidindur. Wapa qilinidighan wede, emel qilinidighan qesem gunah mesiyet bolmisila uninggha wapa qilish we emel qilish lazim. Peyghember eleyhissalam mundaq dégen:

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: eger bir ish (ni qilish yaki qilmasliq) toghrisida qesem qilip, kéyin uning eksini toghra körsenglar, qilghan qesiminglarga keffaret béríp, toghra körgininglarni qilinglar!. (nesai 3782)

shuning üçün herkim peqet yaxshi ishlarghila wede qilishi, wede qilip bolghandin kéyn pütün niyet meqsiti jéni ténide bolsila wedisige wapa qilish bolushi, wedige wapa qilishning erlikning we chin étiqadning alamiti ikenlikini untup qalmasliqi lazim.

854.- sual: wedini emelge ashurush

wedige wapa qilishni emelge ashurush üçün ademde ikki xil alahidilik bolush kérek, biri este tutiwélish qabiliyitining yuqiri bolushi, yene biri iradisining ching bolushi. Insan bergen wedisini ésige alghandin kéyin wedisige wapa qilishi, iradisige kélishi, buning üçün herqanche éghir bedel töleshke toghra kelsimu berdashliq bérídighanliqi toghrisida bélini ching baghlishi kérek. Kishiler wedisige wapa qilish yolida oxshimighan teqdir qismetlerni béshidin köchürishi mumkin, chünki tölinidighan bedel éghir bolushi yeni mal - mülki yaki hayati yaki dostliridin ayrilip qélishi mumkin, gerche shundaq bolsimu qilghan wedige choqum wapa qilish kérek.

855.- sual: eng büyük wede

musulman'gha alaquidar bolghan wedilerning derijiliri oxshash emes, eng büyük, eng muqeddes bolghan wede bende bilen alemlerning perwerdigari otturisdiki chong

wedidur.

Insanning mushu wedige wapa qilishi bilen dunyaliq sheripi, axiretlik bexti qoligha kélidu, ehdige wapa qilip turupmu allahning özini jazalishidin ensiresh xata tepekkurdur. Islam telimatliri bir pütün gewde bolup parchilanmaydu, her zaman, her makanda uninggha emel qilish wajibtur. Bir ademning hazir we kelgüsida paydilinishi üçün ötken künlerni untup qalmaq eslep turushimu wapadarliqning jümlisidindur, mesilen: ilgiri namrat bolup hazir allah bay qilghan bolsa, ilgiri késelchan bolup hazir allah shipaliq bergen bolsa, ötmüşni, allahning özige qilghan pezli - merhemitini pak - pakiz untup men héchqandaq kembeghel bolup baqmighan, héchqandaq aghrip baqmighan dep oylap hazirqi turmushidin meghrurlinip yashishi tolimu qopalliq we németke tan'ghanliq bolup hésablinidu.

856- sual: wede toghirisida islam nimige tewsiye qilidu?

Islam dini étiqad belgilimilirini öz ichige alghan kélishimler, toxtamlarni qedirleshke tewsiye qilidu. Ichidiki shertlerni ijra qilishqa buyruydu.

Shübhisizki tüzülgen kélishimge raye qilidighanlar tijaret we bashqa türlük iqtisadiy muamililerde ishenchilik bolidu, emma tüzülgen shertler sheret belgilimilirige uyghun tüzülgen bolushi kérek. Bolmisa qedirlesh, raye qilish telep qilinmaydu. Shuning üçün, saxtiliqtin agahlandurup wapadarliqqa ündeydighan ayetlerning tekrar nazil bolushi, ejeb linerlik emes. "ehdige wapa qilinglar, (qiyamet küni) ehde üstide (yeni ehdige wapa qilghan, qilinmighanliq) üstide elwette soal - soraq qilinisiler!" [süre isra 34]

"siler ehde tüzüshkenliringlarda, allahning ehdige wapa qilinglar, qesimlarni (allahning namini tilgha élip) puxtilighandin kéyin buzmanglar, chünki siler allahni guwahchi qildinglar, shübhisizki allah qilmishinglarni bilip turidu." [süre nehli 91]

allah bizge saxtiliq we hiyligerlikning ishenchni yoqitip, qalaymiqanchiliq peyda qilidighanliqi, alaqini buzup küchlüklerni ajizlarga aylاندurup qoyidighanliqini bayan qilip mundaq deydu: "siler pishshiq igirgen yipni chuwap, parche - parche qiliwetken xotunlardek bolmanglar (bu qesem ichip ching ehde qilishqandin kéyin öz ehdini buzghan ademning misalidur) bir jamae (san we mal - mülük jehette) yene bir jamaedin köp bolghanliqi üçün, qesimlarni aldamchiliqning wasitisi qiliwalisiler (yeni öz'ara yordemleshish üstide bir jamae bilen ittipaq tüzüshkendin kéyin, sani, pul - méli köprek yene bir jamaeni körüpla ilgiriki jamae bilen tüzüshken ehdini buzup, kéyinki jamae bilen ehdi tüzisiler), allah silerni heqiqeten buning (yeni wedige wapa qilish emri) bilen sinaydu, siler de - talash qilishqan heq - naheqni qiyamet küni silerge choqum éniq ayrip béridu." [süre nehli 92]

bir adem yaki bir jamae paydini közlep tüzgen kélishimni buzup bashqa birsi bilen kélishim tüzüshi mumkin, islam dinimiz exlaq peziletlerning waqitliq bolghan payda - menpeet bazirida ayaq - asti bolup qélishini yaxshi körmeydu, bayliq yaki kembeghellik,

ghelibe qilish yoki meghlub bolushtin qet'inezer shexsiy we jamaelarning kélishimlerge raye qilishini telep qilidu.

857.- sual: qerzning islamdiki hökümi

islam dini hemmidin awal qattiq mejbür bolmisa imkanqeder qerz almasliqni telep qildi, qerz almisimu bolidighan addiy ishlar üçünmu qerz élishni haram qildi, belki u qisas élishqa sewebchi bolidighan gunah ikenliki bayan qilin'ghan:

"qerz alghuchi qerzni qayturmay ölüp kétip qalsa qerz qiyamet küni u ademdin qisas alidu, peqet üç ish üçün élin'ghan qerz buning sirtida, birsi allah we özining dühminige ghalib kélish üçün élin'ghan qerz, yene biri musulmanni képenlesh üçün élin'ghan qerz, yene biri toy qilip özini gunah - pahishidin saqlap qélish üçün élin'ghan qerz. Mana bu üç xil qerzni nawada hayat waqtida qayturalmay tügep kétip qalsa qiyamet künisi allah özi qayturup béridu."

buningdin melum boldiki, allah éghir qiynchiliqlargha duchar bolup, hajitini rawa qilish üçün qerz alghan kishilarning özrisini qobul qilidiken, emma özining ötkünchi arzu - armanini qandurush üçün aqiwetning qandaq bolushi we qerzni qandaq qayturishini oylimay yengillik bilen qerz alghuchilar xuddi hedislerde bayan qilin'ghinidek, yüreklik oghrilar bolup hésablinidu. Peyghember eleyhissalam mundaq dégen: "kimki kishilarning mallirini qayturushni könglide püküp qerz yaki ariyet alghan bolsa allah uni qayturushqa nésip qilidu, qayturmay saxta qilishni niyet qilghan bolsa allah qayturushqa nésip qilmaydu."

islam dini qerzni qayturushqa sharait yaritip türlük képilliklerni hazirlap bergen, buning bilen qerz alghuchilarning qerzni qayturushtin özini qachurishi hetta sawabi köp bolghan emellerni bedel qilish arqiliq özini qachurushning aldini alghan. Yene bir bayanatta "shelihning qerzdin bashqa hemme gunahlarini kechürüm qilinidu." déyilgen.

858.- sual: durus niyetning u dunyaliq paydisi

durus niyet, alemlarning perwerdigarigha ixlasmen bolush, sap dunyaliq ishlarnimu allah qobul qilidighan ibadetke özgeriteleydu. Niyet durus bolmisa sap taet - ibadetler yaman gunah - mesiyetke özgirip kétip insan uningdin meghlubiyet we ziyankarliqtin bashqa héchnersige ige bolalmaydu, tartqan japaliri hemmisi békar bolidu.

Qandaq bir insan azade saraylarni bina qilghan bolsa baraqsan, méwilik bagh yétishtürgen bolsa égiz sariyi, méwilik béghi ichide dunyadiki eng bayashat hésablinidu, nawada u mushularni xelqge payda - menpeet yetküzüsh üçün ehya qilghan bolsa sawabi u ademege üzümey yétip turidu.

Belki köngül tartidighan barliq lezzetlerge yaxshi niyet, ulughwar ghaye türkte bolghan yaki hemrah bolghan bolsila u bizni allahqa yéqinlashturidighan ibadetke özgiridu, mesilen erkishi özining ippitini saqlash, din - diyanitini qoghdap qélish meqsitide ayali bilen jima

qilghan bolsa bu shu er üçün sediqe hésablinip ejir bérilidu.

Yaxshi niyet bilen ghizalan'ghan, ayal bala - chaqilirigha tamaq bergen bolsa buning üçünmu sawab bérilidu.

Qisqisi, insan niyitini allah rizaligi üçün xalis qilsa uning barliq heriketliri hetta uxlash oyghinishliri, aram élishliri hemmisi allah rizaligi üçün élin'ghan qedem hésablinip ejir bérilidu. Namrat bolghanliqi yaki salametliki yaxshi bolmighanliqi üçün özi arzu qilghan yaxshi ishlarni qilalmasliqi mumkin. Emma köngül sirlirimizni bilip turghuchi allah islah qilishini arzu qilghanlarni islah qilghuchilarning derijisige, jihad qilishni arzu qilghanlarni jihad qilghuchilarning derijisige kötüridu, chünki allahning dergahida ularning ulughwar ghayisi hemmini bésip chüshidu!

859- sual: ixlasmelikning paydisi

ixlasmelik néme dégen qimmetlik, néme dégen beriketlik! Ixlasmelik bolsa azghine nersimu köpüyüp taghdek bolidu. U bolmisa taghdek nersimu allahning dergahida küldek sorilip kétidu. Yaxshiliqlargha bérilidighan ejirlarning az - köplikigining 10 hessisidin yette yüz hessisigiche bolghan ariliqta perqlinip turushi ene shu peqet ghayib ishlarni hem ashkara ishlarni bilip turghuchi allahqila ayan bolghan qelblarning chongqur qatlamlirigha yoshurun'ghan ixlasmelikke baghliq. Démek ichki dunyasining pakliqi we menpeetning köplikige qarap turup sawab xulasilinidu.

Allahning raziligi insanning we dunya hayatining sirtqi halitige qarap bolmaydu, shübhisizki allah teqwadarliq qilghuchi, iklas qilghuchilargha yüzlinidu, ularning qilghan ibadetliri we yaxshi ishlirini qobul qilidu. Undin bashqa dunyaning zibu - zinnetliri, insannarning zoriqishlirigha allah qarapmu qoymaydu uning qimmiti bolmaydu, peyghember eleyhissalam mundaq dégen: "allah tenliringlar yaki sirtqi körünüşünlargha emes, belki qelbinglarga we qilghan yaxshi emelliringlarga qaraydu."

insan qiynchiliqqa duch kelgen chéghida qelbidiki ixlasmelikni intayin küchiyip pütün jismigha öz nurini chachidu. Ene shu chaghda u hawayi - heweslerdin qol üzüp, xataliqirigha tewbe qilip allahqa telpünidu, zare - tezerru qilidu, rehim qilishni ümid qilip azabidin qorqidu.

Kishiler duchar bolidighan qiynchiliqlar kélip - kétip turidighan bolghachqa ulardiki bundaq chin ixlasmelik uzun'gha barmaydu. Halbuki büyük allah ulardin özini heqiqiy tonushini, meyli ashkara yaki mexpiy bolsun layiqida qedirlishini, özlirining allah bilen bolghan alaqisini suslashturup qoymay ixlasmelikini qelbining chongqur qatlamlirighiche singdürüşini, qilghan ishlirida allahning gheyrini közlimeslikini telep qilidu.

Insandiki shexsiyetchilik, maxtanchaqliq, menseppereslik, shöhretpereslik, meghrurluq, maxtashqa érishishni arzu qilish xahishliri herbir qétim qozghilishi bilen ularning qelbidiki ixlasmelikning harariti asta - asta pesiyip qélishi mumkin. Shuning üçün allahqa bolghan ixlasmelik, chin étiqadni yéngilap turush lazim. Chünki allah arlashmilardin xaliy bolghan

sap, ishni yaxshi köridü. Xuddi pishqan mewini shirnilik, yengi halette saqlash zörür bolghinidek, exlaqi - pezeletnimu türlük apetlerdin saqlap pak tutush tolimu zörür.

860. sual: riyakarliqning ziyni

islam dini yaxshi ishlargha riyaxorluqning ariliship qelishini bek yaman köridü. Uni alemlerning perwerdigarigha shérik keltürgenlik dep hésablaydu.

Emeliyettimu riyaxorluq barliq ishlirimizni pütünley weyran qilidu, eger u herqaysi basquchlar we tereqqiyat dewrlirini bashtin ötküzse, xuddi yuqumluq késellik jarahetliri ösüp tereqqiy qilghan'gha oxshash bir xil butpereslikke aylinip axiri kishini dozaxqa tashlaydu.

Jem'iyetning bilimlik kishilerning munapiqliqidin tartidighan ziyini jinayetke adetlen'gen adettiki kishilerning munapiqliqidin tartidighan ziynidin köp bolidu, chünki iqtidarliq kishilerning ixlasmenliki we iman - étiqadining suslap kétishi döletni bilimlik kishiliri bar turup bextsizlikning derdini tartidighan, chékinip kétidighan halgha chüshürüp qoyidu. Uning üstige bilimni hawayi - hewesning nijasetliri bilen bulghash bilimning mertiwisige dexli - teruz yetküzgenlik, qimmitini chüshürüshke qesten urun'ghanliq bolup, ixlasmenlik, étiqadining yoqalghanliqidin kélip chiqidighan yene bir gunahdur. Qilghan ishi bilen ademlerning raziliqini izdep perwerdigarning raziliqini untughan adem dötligidin özining néme qiliwatqanliqini bilmeywatqan, büyük, séxiy, hemmidin bihajet, hemmidin qudretlik bolghan zattin yüz örüp héchnersige iqtidari yetmeydighan, ajiz, kembeghel insan'gha yüzliniwatqan ademdur.

Allah peqet mal - mülük we mensepke choqun'ghuchilardin ibaret bolghan gherezlik kishler we riyaxorlardin narazi bolidu. Chünki musulmanlardin choqum türlük gherezleri, alaqliri we heweslirini allah yolida qurban qilish, bularni dep allah raziliqini ésidin chiqirip qoymasliq telep qilinidu.

861. sual: musulman'gha ixlasing zörürligi

ilim - meripet, pen - medeniyet saheside chongqur ixlasing, sap eqidining bolushi tolimu zörür, chünki ilim bolsa allah bendiliri ichidiki ulughlirini sherepke érishtürgen eng ésil xislettur, uninggha yaman gherezler ariliship qalsa bekmu set bolidu, dunya ésil exlaqni yoqatqan alimlirining qolida éghir herej tartqan!

Islam dini meyli ustazliridin bolsun yaki talipliridin bolsun pütün mewjudni ilimgé béghishlashni hemmidin awal köngüllirige büyük ghaye we xelq menpeetini püküshini telep qilghan, peqet pul - malgha ige bolush, shexsiy menpeetini qolgha keltürüsh üçün öginish yaki ögitish xuddi bügünki nechche minglighan kishilerge oxshash ilimning qimmitini yerge urghanliq, uning aktip rolini yoqatqanliq bolup hésablinidu.

Ixlasmenlikni yoqitishtin kélip chiqidighan illetler nahayiti köp bolup éghirlashsa imanni berbat qilidu. Ajiz bolsa sheytan üningdin paydilinip insanni azduridu.

862.- sual: allahning insan'gha bergen chong atasi

sözleshtin ibaret bu in'am allah insan'gha ata qilghan, shu alahdilik arqiliq bashqa kainatlardin shereplik qilghan eng chong némettur. "méhriban allah qur'anni telim berdi. (uni hifzi qilishni we chüshinishni asanlashturup berdi) insanni yaratti. Uninggha (meqsitini uqturush üçün) sözleshni ögetti" [süre errahman 1-4] in'am qanche chong bolsa qedrige shunche yétishke, shunche shükri teshekkür éytishqa toghra kélidu. Tuzkorluq qilish shunche set bolidu.

Islam dini sözleshtin ibaret bu némettin qandaq paydilinish, künige toxtimay heriketlinip turidighan bu tilni qandaq qilip yaxshi yolgha ishlitishni bayan qilip berdi. Nurghun kishler toxtimay sözleydu - yu, dégenlirini anglap baqidighan bolsingiz, köp qismi pichek yaki yawa sözlerdin ibaret. Allah tillirimizni éghizlirimizgha hergizmu mushundaq orunlashturup qoyghan emes.

Islam dini sözning témisi we uslubigha intayin ehmiyet béridu, chünki gep - söz shu ademning eqil - parasiti we xaraktérining qandaq ikenlikini körsitip béridu. Jamaetning söz uslubigha qarap ularning omumi sewiyesining qandaq ikenliki ular yashighan muhitta exlaqi peziletning qanchilik derijide ikenlikige höküm qilghili bolidu.

863.- sual: allahning insan'gha ata qilghan tildin ibaret bu nimitidin qandaq paydilinishi kirek?

1.sözleshtin awal sözleshning zörüriyitining bar - yoqliqigha qarash, zörür bolsa sözlesh kerek, bolmisa jim turghan yaxshi, zörür bolmisa jim turush ejri köp ibadettur.

2. Öz meylige qoyup bérilgen til sheytanning qolidiki chulwur bolup, insanni xalighanche bashquridu, qandaq bir adem tiligha ige bolmisa éghizi qelbini bulghaydighan, gheplet perdilirini téximu hessilep qélinlashturiwétidighan tashlanduqlarning kirish éghizigha aylinip qalidu. Mezkur durusluqning birinchi basquchi, munasiwetsiz ishlargha arilashmasliq, soralmisa jawab bermesliktin ibaret. Bihude sözlerdin yiraq turush axirettiki nijatliqning asaslirining biri, piship yétilgenlikining alametlirining biridur. Qur'an kerimde bihude sözlerdin yiraq turush bolsa namaz, zakattin ibaret ikki chong perz ibadetning otturisida sözlen'gen: "möminler heqiqeten bextke érishti, (shundaq möminlerki) ular namazlirida (allahning ulughluqidin sür bésip ketkenliktin) eyminip turghuchilardur, ular bihude söz, bihude ishtin yiraq bolghuchilardur, ular zakat bergüchilerdur." [süre muminun 1-4]

3. Islam dini bihude gep - söz we qilmishlarni haram qildi. Chünki u tétiqsizliqlar, pes ishlarni yaman köridur. Uningdin sirt bundaq gep söz we qilmishlar insanning yarilishidiki meqset - tirishish, ünüm yaratishning gheyrige ömürni zaye qilghanliqdur.

4. Insanning allah dergahidiki derijisining yuqiri - töwenliki uning bihude gep - söz we qilmishlardin paklinishigha qarap bolidu.

5. Yaxshi sözlesh, tilni yaxshi sözge adetlendürüş lazim, chünki köngüldikini yaxshi ibariler bilen ipadilep bérish ésil exlaq bolup, allah barliq diyanet ehlini uning üçün maxtighan.

6. Meyli dost bolsun yaki düşmen bolsun chirayliq sözleshning paydisi nahayiti köp, dostlarga chirayliq söz qilghanda dostluqni qoghdap axirighiche dawamlashturghili bolidu, sheytanning hiyle ishlitip dostlar arisigha arazliq sélishining aldini alghili bolidu: "bendilerge éytqinki, ular yaxshi sözlerni qilsun, shübhisizki sheytan ularning arisida pitne qozghaydu. Sheytan insan'gha heqiqeten ashkara düşmendir." [süre isra 53]

shübhisizki, sheytan insanni dawamliq marilap turidu, ularning arisigha adawet we öchmenlik sélip addi talash - tartishtin qanliq jeng turghuzmaqchi bolidu, bu jengning aldini élishta chirayliq söz eng yaxshi rol oynaydu.

Düşmenlerge chirayliq söz qilghanda ularning düşmenlik otini öchürüp ghezipini peseytkili, az dégendimu yamanliqning tereqqiy qilip yalqunjab kétishining aldini alghili bolidu: "yaxshi ish bilen yaman ish barawer bolmaydu, yaxshi xislet arqiliq (yaman xisletke) taqabil turghin, (shundaq qilsang) sen bilen özi otturisida adawet bar adem goya sirdash dosttek bolup qalidu." [pussilet 34]

7.kishilerni herqandaq ehwal astida mulayim sözleshke adetlendürüş toghrisida peyghember eleyhissalam mundaq deydu: imam malik muaz ibni jebel reziyellahu enhuning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: men seperge hazirlinip putumni üzenggige qoyghan waqtimda, peyghember sellallahu eleyhi wesellemning manga qilghan eng axirqi wesiyiti: i muaz ibni jebel! Kishilerge ésil exlaq bilen muamile qilghin! Déyish bolghanidi. (malik: 1602) belki peyghember eleyhissalam set gep bilen bergendin chirayliq gep bilen bermigen yaxshi deydu.

8. Yaxshi söz türlük yaxshi ishlar we peziletler qatardiki ésil xislet bolup insanni allah raziliqigha nésip qilidu, uning üçün menggülik német yézilidu.

9. Allah bizlerni bashqa dindikiler bilen bolghan gep - söz we munaziride chirayliq bolushqa, qopalliq qilmasliqqa, inkar qilmasliqqa, peqet gunahkar birer adem bizge zulum qilghandila uning zulimini tosushqa buyridi: "ehli kitab bilen peqet chirayliq rewishte munazirilishinglar, ularning ichidiki zulum qilghuchilar (yeni silerge qarshi urush qilghuchilar we fidiye bérishtin bash tartquchilar) buningdin mustesna."

10.ulughwar kishiler yaman gep - sözni qilip qoyushtin her waqit éhtiyat qilidu. Meyli nadan yaki zomiger bolsun hemme ademge éhtiyatchan bolidu. Nadanlar bilen sülhi qilish peslikni qobul qilish dégenlik bolmaydu. Otturisida chong perq bar, belki u chéchilish, tenteklik, ghezeblinish we intiqam élish xahishliri aldida éghir - bésiq bolup özini kontrul qilip turush dégenlik bolidu. Shundaq bolmighanda u rohning galwangliqi, xorluqqa razi bolidighanliqi eqil igisi qobul qilmaydighan ishlarni qobul qilidighanliqidin ibaret bolidu xalas.

11. Islam dini bihude gep qilish, xatalishishning aldini élish üçün meyli heq bolsun yaki naheq bolsun herqandaq talash - tartishni haram qilghan, chünki talash - tartishni qilghuchi ikki terepning herbiri qarshi terepni bésip chüshüshni meqset qilidu, özining déginining toghriliqini ispatlash üçün shübhilik geplerni xata ibarilerni ishltishtin bash tartmaydu, qarshi terepni bésip chüshüsh heqiyqetni gewdilendürüshtin muhim orunda turidu, her ikki terep özemchilik, serkeshlik xaraktérini ochuq namayen qilishidu, bundaq sharaitta heqiyqetni chüshendürüshke hergiz purset bolmaydu.

Islam dinimiz bundaq talash - tartishni din we exlaq üçün xeter hésablaydu. Bir qisim kishilerning sözlesh iqtidari bolup meyli alim bolsun yaki nadan bolsun hemmisi bilen arilishidu, bashqilargha gep sétish ularning birinchi köngül échishi bolup, héchqachan sözlep zérikmeydu, ularni öz meylige qoyiwetse kishilerning ishlerini buzup qoyidu, dinning güzelligi we hörmitini ketküzidu. Islam dini bundaq watildaq ademlerdin eng qattiq narazi bolghan.

Jabir reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem: aranglardin manga eng söyümlük we qiyamet küni manga eng yéqin olturidighanlar exlaqi ésil bolghininglardur. Aranglardin manga eng öch körülidighan we qiyamet küni manga eng yiraq olturidighanlar bolsa, memedanliq qilip, quruq gepni tola qilidighan, kelse kelmes sözlewéridighanlardur, dédi. Sahabilar: i resulullah ! Biz: quruq gepni tola qilidighan, kelse kelmes sözlewéridighan dégen sözni chüshenduq. Lékin: memedanliq qilidighan dégen sözning menisini chüshenmiduq? Dep soriwidi, peyghember eleyhissalam: ular mutekebbirlerdur, dédi. (tirmizi: 2018)

gepdan ademler gep arqiliq üstünlükni igilimekchi bolidu, ulargha nisbeten gep birinchi orunda, gepning mezmuni 2 - orunda turidu. Ulughwar meqset axiriqi orunda turishi, hetta peqet orun bolmasliqimu mumkin.

13. Nurghun kishiler türlük bahane - sewebler bilen sorunlarni orunlashturup epqachti xewerler, bihude gep - sözler, gheywet - shikayetler we eyib izdeshter bilen waqitlirini ötküzidu, chünki ularning astida sayidaydighan artuq pul malliri bar, peqet bashqilarning geplirini qilish bilen xushalliq tapidu, uningdin bashqa ishi yoq. Islam dini bundaq sorunlarni yaman köridur: "kishilerni eyibligüchi suxenchige way! U mal toplidi we uni (yaxshiliq yollirigha serp qilmay saqlash üçün) sanidi, u méli özini (dunyada menggü qalduridu dep oylaydu) hergiz undaq emes, u choqum hütemege tashlinidu. " [süre humeze 1-4]

864.- sual: qelibni adawettin yiraq qilishning usuli

insanning qelbi öch - adawettin xaliy bolsa, birersining paydigha érishkenlikini körgende köngli söyünüp allahning rehmet qilghanliqi, pütün bendilerning uninggha mohtaj ikenlikini hés qilsa we peyghember eleyhissalamning, "i allah, manga yaki bendiliringdin birersige bergen német peqet sendindur, séning shériking yoqtur, hemdusana sanga

xastur, sanga shükri éytimen." dégen sözni yad etse, allahning bendiliridin birersige eziyet yetkenlikini körgen chéghida qayghurup allahning asan qilip bérishini, gunahlarini meghpiret qilishini tilise bundaq musulman, qelbi pak, gunahsiz, allah we hayatliqtin söyün'gen halda, qelbi qarighularche adawet saqlashtin aram tapqan halette yashiyalaydu, shühbisizki qelbning adawet bilen bulghinishi éghir késellik bolup, bundaq qelbtiki iman xuddi töshük qachidiki su éqip turmighan'gha oxshash tézla éqip tügeydu!

Islam dini qelbke alahide ehmiyet béridu, qara qelb yaxshi emellerni buzidu, güzelligi we sapliqini yoqitidu, nurluq qelb bolsa allah azraq yaxshi ishqimu köp sawab béridu, beriket béridu, herqandaq yaxshi ishqa nésip qilidu.

Shundaq bolghanliqi üçün ilgiriki musulman jamae bir - birige méhri - shepqet qilishatti, bir - birini yaxshi köretti, bir - birini dost tutatti, öz'ara yademlishetti, bir - birige siliq muamile qilishatti, shexsiyetchilikke ular arisida orun yoq idi.

865- sual: adawetning ziyini we adawetni tügütüshning usuli

shühbisizki, dushmanlik, adawet ösüp tereqqiy qilip yiltizi chongqurlashsa, tikenliri shaxlisa imanning nazuk chécheklarini solashturup méhri - shepqet we tinchliqtin ibaret güzel iznalirini yoqitidu. Bu chaghda periz ibadetlerni ada qilghanning paydisi bolmaydu, qelbini gunah ötküzüshtin yiraq qilalmaydu.

Dushmanlishish, adawet saqlash eqilni suslashturup adimigerchilikke xilap bolghan kichik gunahlarni, lenetke duchar qilidighan chong gunahlarni ötküzüshige seweb bolidu. Exlaqi - peziletlerdin köz yumdurup rezilliklarni chong körsitidu, bezide yalghan - yawidaq geplerni toqup chiqishqa ünдейdu, bularning hemmisi islam dini haram qilghan, duchar bolup qélishtin agahlandurghan, chekleşni eng yaxshi ibadet qilghan ishlardur.

Sheytan aqil ademni butqa choqundurshtin ajiz kélishi mumkin. Emma insanni azdurush we uni halaketlik ishlargha bashlashqa hérismen bu sheytan uni perwerdigarning heq - hoquqlirini butperestinmu öte derijide inkar qilidurush üçün uning bilen perwerdigarning ariliqini yiraqlashturushtin hergiz ajiz kelmeydu, uning wasitisi qelblerge bir - birige bolghan adawet otirini tutashturushtin ibaret. Chünki kishilarning dostliqi susliship ittapaqligi buzulsa, rehimsizlik, bengwashliq halitige qaytip allah rawajlandurushqa emir qilghan qérindashliqni üzüp zéminda buzuqchiliq qilishqa bashlaydu.

Islam dini adawetning alametlirining chiqishigha alahide diqqet qilip téximu éghirlishishning aldidila uni bir terep qildi. Melumki kishilarning mijez - xaraktérliri, shey'ilerge bolghan chüshenchiliri oxshash bolmighachqa, hayatliq meydanlirida uchrishish jeryanida toqunush we yiraqlishish bolmidi dégen teqdirdimu bezi köngül gheshtliklarning yüz bérishidin saqlan'ghili bolmaydu. Shuning üçün islam dini ene shundaq gheshtliklarning aldini élish, ularni dostlashturup köngüllerni bir - birige baghlash üçün bir - birini tashliwitish, bir - birige qarimay yürüshlerni haram qilghan. Toghra, bezi kishiler sizge ochuq ashkara yamanliq qilishi mumkin bu chaghda siz ghezeblinip uni köz aldingizdin

yoqatmaqchi bolushingiz mumkin, lékin allah taala musulman bilen musulmanni otturidiki munasiwetning bunchilik derijide yamanliship qélishini hem xalimaydu. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: bir - biringlarni tashliwetmenglar, bir - biringlarga tetür qarashmenglar, adawetleshmenglar we heset qilishmenglar, hemminglar allening qérindash bendiliridin bolunglar. Musulmanni qérindishigha üç künden artuq adawet tutushi durus emes. (tirmizi: 1935)

belgilen'gen bu waqitta achchiqi yénip ghezep bésilidu, bu chaghda musulman xuddi asmandiki yighilip turghan qara bulutni shamal birla chiqip tarqitiwetken'ge oxshash qérindishi bilen bolghan alaqisini bashlishi, burunqidekla ittipaq ötüshi lazim. Adem jédel qilghanda yaki zulum qilidu, yaki zulum qilinidu, zulum qilghuchi, bashqilarning heq - hoquqigha dexli yetküzgüchi bolsa özining gumrahliqidin yénip ish herikitini islah qilishi lazim, bilishi kérekki qarshi terepni xatirjem qilmay, uni razi qilmay turup qelbidiki öchmenlikni chiqiriwételmeydu, islam dini bundaq ehwalda hemrayi bilen yariship, uning könglini élishqa buyrighan. Islam dini bérishi bar ademge shundaq nesihet qilghan. Élishi bar ademni yumshaq muamile qilishqa, keng qorsaqlashqa, qérindishi özre éytip epu sorap kelgende özini qobul qilip ötmüshniki xataliqlarni epu qiliwétishke ündigen. Islam dini her'ikki terepni yéteklesh arqiliq adawetke qarshi küresh qilip uni jayidila ujuqturiwetken, mömin jemetini öz'ara dostlishidighan adil muamile qilishidighan yuqiri sewiyige kötürgen. Islam dini adawetni könglidin chiqiriwetmey saqlap yürüsh, qelbide xuddi yanar taghqa oxshash partlap turushni peslik dep hésablaydu. Bundaq kishilarning nurghunliri derdige chidimay qarshi terepni setlep shalisini chachqanda, éghizidin köpük qaynitip azar bergende we pitne - pasat térighandila andin kéyin aram tapidu.

866- sual: pes exlaqning menbi nime?

Nurghun pes exlaqlar bar bolup, diqqet qilghan adem uning menbini bileleydu, shübhisizki, gerche ularning ipadilinishi oxshash bolmisimu uning sewebi peqet birla, u bolsimu adawet saqlashtin ibaret.

1. Shübhisizki kishilarning eyibini izdesh, meqsetlik halda ulargha eyib qoyush shu ademning wujudidiki nijisliq we peslikning alamitidu., islam dini töhmet qilghuchilargha bérilidighan jazalarni belgilidi. Emma uning axirettiki jazasi téximu qattiq, téximu éghir bolidu. Bashqilargha adawet saqlimasliq, mömindin kishilerge qoli bilen yaxshiliq qilip bérelmise dili bilen bolsimu yaxshiliqni ümid qilishni telep qilidu, yoq töhmetni toquydighan kishiler eng yüzi qélin kishilerdur. Allah bendilirige nahayiti merhemetlik bolghanliqi üçün gerche eyibliri bolsimu bendilarning eyiplirini yögeshke buyridi, bir musulmanni yene bir musulmanni bar bolghan eyipini tarqitip ichini boshitishi durus bolmaydu. Qelbi saghlam adem bendilarning xapiliqlirigha xeyrixahliq qilidu we qayghuridu, bashqilarning setchiliklirini ashkarilash, sirlirini pash qilish, eyiblirini échish bilen köngül xosh qilish heqiqiy musulmanni ishi emes.

2. gheywet qilish, küchlük adawet, ich aghritishqa tazilashqa mohtaj bolghan qelbning mehsuli bolghachqa islam dini uni haram qilghan. Suxenchilik arazliq peyda qilip qelblarni özgertidighan bolghachqa dostluqni qoghdap qélip bölgüñchiliktin saqlash üçün islam dini uni haram qilghan. Yaman gepni anglighan adem uni tarqitiwetmesliki lazim, nurghun yaman sözler barki déyilgen yerde qélip qalsa özlükidin yoqap kétidu! Etrapqa tarqitilsa ot quyruq ademler uni téximu püwlep yalqunjitidu - de, uchquni hemme yaqqa tutushup teswirigüsiz azab - oqubetlerni élip kélidu! Hemmamdin mundaq riwayet qilinidu: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning: suxenchi jennetke kirmeydu déginini anglighanidim. (buxari: 6056)

3. adawet saqlighan adem bashqilarni yaman guman qilidu, eyibini izdeydu, közge ilmaydu, rohi yaki jismaniy eyibliri bilen haqaret qilidu, islam dini buni qattiq yaman körüdu. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: bu dunyada bir bende yene bir bendining eyibini yapsa, qiyamet küni, alle taala uning eyibini yapidu. (muslim: 2590)

kishilerning eyibini izdigüchilerning gunahi éniq bolghan gunahlar bilen shughullan'ghuchilarning gunahliridinmu köp bolidu, ular allahning rehmitidin bekraq mehrum qalidu. Chünki gunahni tarqitishqa orunush shu gunahni qilghandin yamanraq bolidu.

4. Allahning sheritige hörmét qilish, uni himaye qilish bilen allahning bendilirige adawet saqlash ularni xorlash niyitide bolush otturisida chong perq bar. Chünki birinchi xil ang we idiye kishini égiz choqqigha yetküzidu, xelqni qurban qilip xushalliqqa érishish, xatalishishni ümid qilish, ularning azablriridin xushal bolushtek nachar xahishtin yiraq qilidu.

5. Adawet saqlimasliq birxil ésil pezilet bolup, bundaq peziletke ige bolghan adem özining ghelbe we meghlubiyytini bashqilargha baghliwalmaydu, chünki özi meghlub bolghan waqitta bashqilar ghelibe qazinishi mumkin, özi keynide qalghanda bashqilar aldigha ötüp kétishi mumkin.

6. Özi payda alalmighanliqi üçün payda alghan herbir ademning ziyan tartishini ümid qilish tolimu exmiqaniliq we pesliktur! Musulman dégen nezer dairisi, tepekkuri keng, méhri - shepqetlik bolush, ishlargha özining xususiy arzu - armanliri nuqtisidin emes, belki omumning menpeeti nuqtisidin nezer qilishi lazim, öch - adawet saqlighuchilar, heset qilghuchilarning köp qismi özliri arzu qilghan nersilerdin mehrum qélip, bashqilarning alqanlirining del özi mehrum qalghan nersiler bilen tosüp turghanliqini körüp, köngülliridiki adawet, heset qazanliri qaynap tashidu? Bu ulargha hergiz arametchilik bermeydighan zor apettur!

867. sual: hesedxorluqning ziyini

islam dini heset qilishni haram qilghan. Peyghemberni heset qilghuchilarning

yamanliqidin panah tileshe buyrighan. Chünki hesetxorluq qelbide yan'ghan chogh bolup, heset qilghuchi we bashqa kishilerge azar béridu, bashqilar érishken németning zawalliqini ümid qilidighan adem jem'iyetke nisbeten chong apet bolup, héchqandaq ishning höddisidin chiqalmaydu. Yaxshiliqqa érishküchilerning qaq senem bolup kétishini ümid qilidighan adem qatmuqat zulmet qarangghuluqlar arisida hayatliq heqiqetliridin mehrum qalghan ademdur.

Birinchidin: bundaq adem peqet bu dunya we uning mataliri bilen cheklinip qalghan shuning üçün közidin yash aqturidighan, uninggha érishkenlerge adawet saqlaydighan ademdur, bu ikki dunyaning mahiyitini xata mölcherligenlik. Belki teyyarliq qilishqa, qoldin ketse qayghurushqa tégishlik bolghan axiret hayatini unutqanliq yaki bilmigenliktur.

Ikkinchidin: bundaq adem iradisiz teyyartap, perwerdigarning dunyadiki qanuniyitidin xewersiz ademdur.

868. sual: hesed bilen hewesning perqi

heset qilish bilen hewes qilish otturisida chong perq bar. Hesed qilishni yuqirida sözlep öttuq, hewes qilish déginimiz, bashqilar érishken yaxshiliqqa hewes qilib öziningmu oxshash yaxshiliqqa érishishini ümid qilish dégenliktur.

Intilish déginimiz: özining büyüklükke érishishini ümid qilish bilen birge uninggha tirishchanliq körsitish dégenliktur. Bu salih bendilerge xastur.

Sulayman eleyhissalam mundaq dégen: "perwerdigarim! Manga meghpiret qilghin, manga mendin kéyin (menden bashqa) héch ademge muyesser bolmaydighan padishahliqni ata qilghin, sen heqiqeten köp ata qilghuchidursen." [süre sad 35]

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: peqet ikki xil xisletke ige kishigila heset qilishqa (yeni bu xil xisletning özidimu tépilishini arzu qilishqa) bolidu: biri, alle mal ata qilib, uni heq yolda ishletishke muyesser qilghan kishi; yene biri, alle ilim ata qilghan, ushbu ilim bilen toghra höküm chiqarghan we shu ilimni bashqilargha ögetken kishi. (buxari: 1409)

hediste déyilgen heset qilish németning yoqilishini emes belki oxshishining bérilishini ümid qilishtin ibaret. Meqset shuki, insan ulughwar ishlarni közlesh, erzimes arzulargha baghlinip qalmasliqi lazim, nurghun ishlar barki insan'gha hesrettin bashqa héchnerse élip kélelmeydu. Bezide allah bashqilargha alahide bolghan iqtidar ata qilghanliqi yaki shu iqtidari bilen payda - menpeet tapqanliqi üçün ulargha heset qilish, adawet saqlashtek gunahqa élip baridu. Bu toghrisida allah mundaq dégen: "i möminler! Allah silerdiki bir - biringlardin artuq qilghan nersilerni (heset qilish yüzisidin) arzu qilmanglar, erler qilghan emellerdin hessidar bolidu ayallarmu qilghan emelliridin hessidar bolidu, allahtin uning pezlini tiligenlerge (allah béridu) allah heqiqeten hemme nersini bilgüchidur." [süre nisa 32]

emma jem'iyettiki yaman xahishlarni inkar qilsaq, u adaletni békitish bolup heset qilish

qatarigha kirmeydu. Mesilen: birawning az ishlep köp alghanliqi yaki layaqiti bolmighan bir ishqa teyin qilin'ghanliqigha ghezeplensek bu ghezep yolluq ghezep bolup, omumning menpeetini közligenliktur. Uning shexsiy adawet bilen alaqlisi yoq.

Islam dini kishilerni xelq we hayatliqqa sap we ésil tuyghular bilen muamile qilish üçün ularning qelbliridiki hesetxorluq we öch - adawetchilikning pes kirlirini herwaqit tazilap ularni herwaqit nazaret qilip turidu. Mesilen herkün, herhepte we heryilda islam exlaqliri bilen ularning qelbliridiki adawetni chiqirip tashlap téximu taza, téximu sezgür haletke keltüridu.

869.- sual: ibadetning netijisini körüşhning usuli

1.künige besh waq oqulidighan perz namazlar peqet etraptiki kishilerge qarita sap qelib igisidin sadir bolghan bolsila andin sawabni tapqili bolidu. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: üç türlük ademning namizi qulaqliridin ashmaydu (yeni qobul bolmaydu). Birinchi, xojayinidin qachqan qul; ikkinchi, éring gépige unimay, uni xapa qilghan halda kéchini ötküzgen ayal; üchinchi, jamaet yaqturmisimu imam bolghuchi kishi. (tirmizi: 360)

2.heptide bir qétim bendilerning qilghan emelliri sitatistika qilinidu. Allah taala insanning qoli bilen qandaq emellerni qilghanliqi, könglide némilerni saqlighanliqigha qaraydu, qelbi saghlam bolsa qutulup qalidu, eger achchiqlinish, hesetxorluq, narazi bolush qatarliqlarning gunahliri bilen bulghan'ghan bolsa halak bolidu.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: jennetning derwazisi düshenbe we peyshenbe künliri échilip, alleqa shérik keltürmigen herqandaq bendige meghepiret qilinidu. Peqetla qérindishi bilen otturida adawiti bolghan kishila meghepiret qilinmay: "bu ikkisi yarashqan'gha qeder kütüp turunglar, bu ikkisi yarashqan'gha qeder kütüp turunglar, bu ikkisi yarashqan'gha qeder kütüp turunglar!" déyilidu. (muslim: 2565)

3. Heryili sheban éyida allah taala bendilerning emellirige qarap ularni meghepiret qilidu. Shuning üçün musulman adawetni hergiz uzun'gha sozmasliqi kérek. Chünki allah zémin ehligé rehmet qilidighan bolup uninggha peqet sapdil, epuchan bendilerla érisheleydu. Hediste mundaq déyilgen: ebu musa esh'eri reziyellahu enhu peyghember sellellahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: alle taala sheban éyining on beshinchi kéchisi birinchi qewet asman'gha chüshüp, özi (yeni alleqa) shérik keltürgen we bir - birige adawet saqlighanlardin bashqa, pütün bendilirining gunahlarini meghepiret qilidu. (ibni maje: 1390)

kimki mushundaq nesihet, terbiyilesh we tazilashlardin kéyinmu yene adawetni özi bilen birge élip u dunyagha seper qilsa undaq adem dozaxning yalqunigha qaqlinishqa layiq. Sheret uni pakliyalalmighan bilen dozax oti uning yürek qatamlirigha kirip adawetliri we gunahlarini köydüreleydu!

870.- sual: gunah bolmaydighan adawet

Islam yaman körgen adawet, uning aqiwiti sewebi qatarliqlarning hemmisi peqet dunya we uning arzu - armanliri, dunyaning lezzetliri we bayliqlirini qolgha keltürüş üçün kélip chiqqan adawettur. Emma allah üçün, heqiqet üçün achchiqlinish, sherep üçün qozghilish bu bashqa ish. Musulman allahning emrige itaet qilmaydighan, belgilimilerge xilapliq qilidighan kishilerge taki ölüp ketküche adawet tutsa, ular bilen alaqa qilmisa uninggha héchqandaq gunah bolmaydu. Belki bu chin étiqad allahqa bolghan iman - ixlasning barliqining alametliridir. Allah taala allahning dushmanliri gerche bizning eng yéqin kishilirimiz bolsimu, ulardin yiraq turushqa buyrighan: "i möminler! Eger atiliringlar, qérindishinglar, imandin kufrini artuq körse (kufrida mehkem tursa), ularni dost tutmanglar, ichinglardin kimlerki, ularni dost tutidiken, ular zalimlardur (yeni ulargha oxshash mushriktur, chünki mushriklikke razi bolghan ademmu mushrik hésablinidu)" [süre tewbe 23] musulmanning yaman kishiler yaki biperwaliq, susluqta küshkürtidighan kishilerdin yiraq turushi wajip. Allahning heqqide, xataliq ötküzgen ademdin jazalash üçün bir mezigil yaki menggü, özini yiraq tutsa xata qilghan bolmaydu.

871.- sual: küchlük, gheyretlik bolushning menbi nime?

Mustehkem eqide-izchil bolghan tétiklik, tügimes jür'et, qiyinchiliqqa berdashliq bérish, xewp - xeterdin qorqmasliq qatarliqlarning qurumas buliqidur, belki u bizge ölümnimu asan qilip bergüchidir. Bular qelbke singip kirip chongqur orunlashqan imanning xarakteri bolup, mömin'ge pütün herikitide ipadilinidighan küch - quwwet ata qilidu, buning bilen mömin gep qilghanda özi ishini, ish qilsa puxta qilidu, her ishta nishani éniq bolidu, qararining toghriliqidin xatirjem bolghanliqi üçün ikkilenmeydu, herxil boran - chapqunlarmu uni tewritelmeydu.

872.- sual: gheyretlik bolushning menisi

pexirlinish, musteqilliq, heqiqetke ishinish qatarliqlarning hemmisi alahide prinsip boyiche yashaydighan, kishiler bilen bilip muamile qilidighan, ular toghra qilsa hemkarlishidighan, xata qilsa özini chetke élip özi bilginidek ishleydighan aktip insanni barliqqa keltüridu. Turmushtiki yaman adetlerning quligha aylinip qalghan kishiler heqiqiy ajiz kishiler bolup hésablinidu.

Islam dini raye qilishqa buyrighan gheyretlik bolushning menaliridin yene biri shuki insan iradisi mustehkem, toghra wasitilardin paydilinip nishanigha yétish üçün dawamlıq intilidighan bolushi kérek, bu yolda eng chong tirishchanliq körsitishi, hem qaza we qederning özi qilalmighan ishlarni qilip béreleydighanliqigha chongqur ishinishi lazim. Yeni insan qiyinchiliqni hel qilishi üçün bar küchini ishqa sélish, shundaqtimu yene küchiyelmise andin kéyin allah bilen panahlinishi lazim. Démek musulman her ikki ehwalda yeni hel qilalisun yaki hel qilalmisun küchlük bolup, meghlubiyet alametliri körülmeydu.

873.- sual: muminning iradisi

emma heqiqiy mömin allahning dinidin asasi bolmighan héchqandaq ishqa köz qirini mu sélip qoymaydu, u bundaq örp - adetlerge qarshi turush hetta uni yoqitish yolida nurghun japalargha duch kélishi mumkin, emma u allah üçün eyibleshlerdin qorqup qalmasliqi, tenqidler we eziyetlerge qarimay ghayisige qarap ilgirilishi kérek. Shuning üçün musulman özi chin ishen'gen ishta ching tursun! Allahning sawabini izdep nadanlarning örp - aditini tashlap özi belgiligen yolda mangghan chéghida mesxire qilish we inkar qilishlarga perwa qilmisun! Beziler gheybke iman keltürüşni mesxire qilmaqchi bolghan bolsa shübhisizki islam dinigha bolghan iman ixlasirini téximu küchlük, téximu mustehkem qilishi lazim!

Heqiqet shuki, xuddi uni xorluqqa razi bolmaydighan halgha keltürgen bashqa exlaqi - peziletlerge oxshashla gheyretlik bolush we küch - quwwettin ibaret exlaqmu tewhid eqidisige merkezleshken bolidu. U shuning üçün xorluqqa razi bolmayduki, u samagha tewe bolush bilen qudret tapqan. Emdi özi yalghuz bir musulman ümmet bolalaydu.

Shübhisizki islam dini séning ishliringning toghrisini bilelmey ikkilinip, téngirqap yürüshingni axirida özüngge paydiliq bolghan ishni qoldin bérıp qoyishingni yaqturmaydu. Chünki bundaq qilish musulman'gha mas kelmeydu.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: küchlük mumin ajiz mumindin yaxshi we alleqa eng söyümlüktur. Lékin her ikkilisi yaxshidur. Sanga paydiliq bolghan ishlarni qilishqa hérismen bolghin, alletin yardım tiligin, özenig ajiz hés qilmighin (herqandaq ehwalda ümitwar bolghin!) eger sanga birer musibet yetse: "kashki mundaq qilghan bolsam, bu ish undaq bolmaytti " déместin, eksiche: "allening teqdiri shundaqken. Alle xalighinini qilidu" dégin! Chünki "kashki" dégen söz sheytanning emelige ishik achidu. (muslim: 2664)

chünki sheytan qoldin ketken ishlargha pushayman qilghuzidu, adem ötmüşini hazirqi we kelgüsige paydiliq bolghudek derijide eslishi, he dése ötüp ketken köngülsizlikler we meghlubiyetlerni qayta eslep hesret - nadamet chekmesliki lazim, chünki bundaq qilish musulmannig exlaqliridin emes.

874.- sual: tewekkulning menisi we paydisi

u yerdiki tewekkul qilish bolsa insan hertereptin qiyinchiliq ichide qélip etrapida héchqandaq yardımchi we qutulush ümidi qalmighan ehwal astida insanni tétikleshtürüp rohi medet ata qilidighan allahqa bolghan bir xil ishenchtur.

Adem küchlük düşmen bilen küresh qilghan chéghida allahqa tewekkul qilsa gerche teyyarliqi bosh, yardımchiliri az bolsimu allahtin medet élip qarangghu tuman ichidin, ghelibe nurliri körün'güche boshiship qalmaq, dawamlıq taqabil turidu. Büyük allah buning peyghember we ularning egeshküchilirining zalimlarning zulumi we mustebitlernig

zomigerlikige qarshi élip barghan uzaq mezgillik küreshliri dawamida qolghan kelgen medet ikenlikini bayan qilghan.

Musulmanni küchlük, gheyretlik qilidighan yene bir ish shuki rezil, peskeshlerche yashashtin özini tartip pak, durus yashash yoligha kirishi kérek. Chünki ademgerchiligi bolmighan adem gerche yirtquchlarning térilirige oriniwalghan, padishahlarning qatarida mangghan teqdirdimu yenila ajizdur.

875.- sual: küchlük, gheyretlik bolushning mezmuni

küchlük, gheyretlik bolushning mezmunlirining biri shuki, musulman heqiqetni gewdilendürüshte meydanı éniq bolidu. Kishilerge tonushluq prinsiplar boyiche qelbi yoruq halette muamile qilidu. Heqiqetni xünükleshtürüş hésabigha kishiler bilen sün'iy muamile qilmaydu. Heqiqetning we heqiqetni qollighuchilarning hörmitini ketküzmeydu. Belki herdaim qelbidiki eqidining küchidin küch alidu, heqiqetni gewdilendüridu we shuning üçün yashaydu, melum bir xil heqiqetni békitishte özining bu éniq meydanidin hergiz yanmaydu.

Islam dini asiqliq qilghuchi kattilardin qorqup ularni hörmet sözi bilen chaqiridighan kishilerni yaman köridü.

Islam dini musulmannıng baturluqini qoghdash, küch - qudrisini saqlap qélishe üçün gheywet qilishni haram qildi. Chünki bashqilargha bolghan öch adawitini ularning yoshurun ashkara eyiblerini perde arqisida otturigha qoyush arqiliq chiqarmaqchi bolghan adem shübhisizki tolimu bichare ademdur, qelbide heqiqetning chaqiriqlirigha awaz qoshalaydighan küchni sezgen adem xalighan kishi bilen dadil yüzlishleydu, hergizmu perde arqisidin neshtirini sanjish üçün yoshuriniwalmaydu.

876.- sual: kishilerning eyipini sezgende nimilerge diqqet qilish kirek?

Biz birer ademde melum eybni sezgen waqtimizda töwendikilerge diqqet qilimiz, eger bu eyb u ademning bedinide bolsa mertiwisi töwen bolsa bundaq ademni meyli ashkara yaki yoshurun tenqidlesh exmeqliq bolidu. Eger u ademning eyibi meqsetsiz halda sewenlik bilen gunah ötküzüp qoyushtin ibaret bolsa u ademni tenqidlep yüzini chüshürüş kishiler arisida eyiblesh, peskeshlikning ipadisi bolup hésablinidu, eger u ademning eyibi gunah mesiyed bilen eymenmestin ochuq - ashkara shughullinish bolsa bundaq ademege qilche ayimastin heqiqetni nesihet qilish bilen taqabil turishimiz kérek, emma nesihet qilghan waqtimizda haqaret qilish, eziyet yetküzüshtin xaliy bolushimiz, özimizning peqet yamanliqni özgertish, shexs we kolléktipning ehwalini islah qilish oyimizning barliqini bildürüşimiz lazim. Nawada siz gunah ötküzgüchining düşmenlirige yaxshichaq bolush, ularning méhmandarchiliqigha érishish, u ötküzgen gunahtin özingizning pak ikenlikingizni bildürüş üçün uni düşmenler arisida eyiblingiz hergizmu

chin ixlas bilen nesihet qilghan bolmaysiz. Shübhisizki gheywet qilish ajizlarning ishidur.

877.- sual: ishenche bilen insan xarektirining munasiwiti

insanlarning türlük qozghatquchilargha taqabil turush derijisi oxshash bolmaydu. Beziliri addiy ishlar üçünmu nadanliq qilip qoyidu, beziliri bolsa özining ötkür tepekkuri we ésil exlaqi bilen türlük qiynchiliqlar üstidin ghalib kéleleydu.

Gerche kishilerning ittiklik, éghir - bésiqliq, aldıraqsanliq, sebirchanliq, sezgürlük, déwenglik qatarliq xisletlirining yuqiri töwen bolushi ularning esli xaraktérining qandaq bolushigha zor derijide baghliq bolsimu, emma ademning özi bolghan ishenchisining bashqilargha mulayim bolush we ularning xataliqini epu qilish bilen mueyyen derijide munasiwiti bar.

Heqiqiy ulugh adem kamaletke yetkenséri köngli - köksi keng bolidu, mulayim bolidu, kishilerning özrisini qobul qilidu, xataliqlirini epu qilidu. Tentektin biri uninggha azar bergili tursa u xuddi yolda oynawatqan sebiy balilarning özi tash atqinigha qarighan peylasopqa oxshash égiz choqqidin peske qaraydu.

878.- sual: ghezeplinishing ziyini

kimki, ghezepning keynige kiridiken xudini bilelmey ishlarni islah qilghili bolmighudek derijide buzup qoyidu. Asan achchiqlinidighan adem köp hallarda achchiqning keynige kirip nurghun exmiqane ishlarni qilp qoyidu, ishiq échilghili unimisa uni tillaydu, qolida turmighan saymanni sunduriwétidu, ürkigen haywanni qarghaydu. Ghezeplinishing ziyini tola, aqiwiti xeterlik, shuning üçün qozghalghanda özi tutiwalidighan adem heqiqiy batur hésablinidu. Ibni mes'ud hedis bayan qilip mundaq dégen: peyghember eleyhissalam mundaq dégen: chélishqanda yenggen nochi emes, achchiq kelgende, özi bésiwalghan heqiqiy nochidur. (buxari: 6114)

bezi kishiler ghezeplen'gende özi bésiwalalmaydu, dawamliq térikip, chirayini buzup yürüydu, birersi uninggha chéqilip qoyssa xuddi bezgektek titrep kéitidu, éghizidin köpük qaynitip tillaydu, qarghaydu, islam dini bundaq meynet qilmishtin bizardur. Qarghash peskesh kishilerning ishidur, addiy ishlarni dep bashqilarni qarghghanlar özlirini éghir balagha duchar qilidu, belki insan birawdin özi qattiq azar yetken bolsimu tillash we qarghashlardin pak bolushi lazim. Qelbige iman orunlashqanséri adem shunche keng qorsaqa, éghir - bésiq bolup qalidu, xatalashquchilargha achchiqlinishtin özi tartidu.

Musulman özi qanche tutuwalghanséri, ghezipini qanche bésiwalghanséri, éghizigha qanche ige bolghanséri, kishilerning sewenlikidin qanche ötüp hésdashliq qilghanséri uning allah dergahidiki derijisi shunche yuqiri kötürlidu.

879.- sual: ghezepni bisiwilishning paydisi

islam dini jédelleshküchilerning bir - birini tillishini, yalghan - yawidaq sözler bilen bir - birini haqaretlishini haram qilghan. Edeb - exlaqtin chiqqanliqliri, ghezeplen'gende özlirini

bashquralmighanliqliri tüpeylidin türlük bahane - seweblerdin kélip chiqqan jédel - majralarda kishiler set tillar, pes sözler bilen bir - birlirining abruylirini töküshüp qopal gunahlarni özlrige yüklwaldi. Bundaq jédellerning gunahi hemmidin awal ghezep choghini yandurghuchigha bolidu. Bilish kérekki bundaq ötkür talash - tartishlardin qutulushning muhim nuqtisi éghir - bésiqliqini ghezeplinishning üstige qoyush, epu qilishni jazalash, intiqam élishning üstige qoyushtin ibaret.

Shübhisizki, özi yaki özi yaxshi köridighan kishige qaritilghan herqandaq hujum kishini tolimu ghezeplendüridu, küchi yetse derhal intiqam alghusi kélidu, dushmanige özi tartqan azabqa tengdash azab keltürmigiche köngli aram tapalmaydu, emma bu yerde uningdinmu ésil, allahni eng razi qilidighan, büyüklük we adimigerchilikning eng roshen ipadisi bolghan bir yol bar. U bolsimu: ghezipini bésiwilip chéchilmasliq, qolini tartip qisas almasliq, qisas alalighudek maghdur bergen allahqa teshekkur bildürüş yüzisidin yamanliq qilghuchini epu qiliwétishtin ibaret.

880.- sual: islamning sixiyliqni teshebbus qilidighanliqi

islam dini keng qolluq we séxiliqni yolgha qoyidu, pixsiqliq we bexilliqqa qarshi turidu. Shuning üçün musulman ewladlarning séxiy, qoli ochuq bolushini teshebbus qilidu, xeyri - éhsan qilishqa aldirishini, kishilerge yaxshiliq yetküzüshini özining daimliq ishi qilishini, uni qilishni etigen, kechliri terk etmeslikni tewsiye qilidu.

881.- sual: musulmanning kündilik maddi turmush ölchimi

musulman kishi özining turmush telepliride, kündilik xirajitide normal bolushi, sirapxorluq qilip hemmini tügitiwetmesliki, özi üçünla yashimasliqi, allah ata qilghan németlerdin bashqilarnimu nésiwidar qilishi, qiyinchiliqta qalghanlarga yadrem qilishi, mohtajlarning hajitige yadrem bérishi lazim. Qur'an kerim bu terepni körsitip ötken bolup, pul - malni özi üçünla buzup chéchishtin tosqa, tughqanlarga miskinlerge yadrem qilishqa buyrighan. Démisimu israpxorluq hamaqetlik bolup, pul - malni shexsiy hawayi - hewes üçün buzup chachsa, özining mes'uliyet we mejburiyitini néme bilen ada qilidu? Ajizlarga néme bilen yadrem qilidu?.

882.- sual: allahning musulman kishini muhtajlarga yaxshiliq qilishta buyrighan tewsiyesi

allah taala muhtajlarga yaxshiliq qilishqa tewsiye qilish bilen birge, eger ulargha bergüdek maddiy iqtidargha ige bolmisa ulargha yaxshiliq tileshke, chirayliq gep qilishqa buyruydu.

883.- sual: islamning séxiyliq we merdlikke bolghan chaqiriqi

islamning séxiyliq we merdlikke bolghan chaqiriqi nahayiti köp, shuningdek bexilliq we pixsiqliqqa qarshi turishimu hergiz az emes.

Dunyada öz'ara yordam we köyünüşni inkar qilidighan birer qanun - tüzüm bolmighan hem bolmaydu, belki küchlükning ajizgha köyünishi arqiliq bext we xatirjemlikke kapaletlik qilishni zörür dep qaraydu. Insaniyet jem'iyitide küchlük bilen ajiz, bay bilen namrat mewjutla bolidiken küchlükning ajizgha, bayning yoqsulgha köyünüş, köngül bölüş bext - saadetning kapaliti.

Insaniyet jem'iyiti ziddiyetlik we rengdar, hayatliqning insaniyetke qilghan atasimu oxshash emes, beziler bay, beziler qanaetchan, beziler yoqsul bu hayatliqning özgermes qanuniyiti. Kishiler tash yürek, rehimsizliship özi we öz arzusi üçünla yashighinida shu kishilerge bextsizlik yüzlinidu. Chünki allah taala kishilerni perqliq, öz'ara arilishidighan qilip yaratqan. Oxshimighan kishilerni arilashturup yashitishtin mexset imanni tawlash, yaxshiliqni yétishtürüş dwamidiki bir sinaq.

Islam dinida bu ulughwar nishanni emelge ashuridighan qanun - sheretler bar, buning bilen kishilerning wujudida öz'ara yaxshiliq qilish, yordam bérish yétiship chiqidu. Buning netijiside ajizlarla bextke ériship qalmastin bergüchiler we yordam qilghuchilar bashqilarning qollishi we ishench qilishigha ériship, heset we körelmesliktin saqlinip, xatirjemlikke muyesser bolidu.

884.- sual: namratliqning ziyini

namratliq yaxshi sh emes, u insan'gha chaplashsa uni qiynaydu, allah insan'gha ata qilghan hörmetlik orundin chüshüriwétidu. Allah insanlarni bashqa mexluqlardin üstün qilish üçün ulargha ata qilghan hörmettin mehrum qilghili tas qalidu, kiyimliri yirtiq yamaq yerliri körünüp qalghili tas qalidu, kiyimliri yirtiq - yamaq yerliri körünüp qalghili qopqan yaki yalang ayaq oshuq we barmaqlliri yérilghan yaki achliqtin yémekliklerge telmürgen yoqsulluqtin ilajisiz qalghan kishini körüş heqiqeten ademning ichini échishturidu. Mushundaq échinishliq haletni körüp uninggha köngül bölmigen adem, adem emes, möminmu emes. Pütün insanlar otturisida rishte we birxil munasiwet bar. Uni namratliq weyran qilmasliqi lazim.

885.- sual: islamning nezidiki mukemmel pezilet

islam dini insanlarga pixsiqliqning yaxshi aqiwet élip kelmeydighanliqini, eger mal - dunyasining heqiqiyti we aqiwiti toghriliq oylansa keng qorsaqliqning shexsiyetchiliktin, séxyliqning pixsiqliqtin ewezellikini bilgili bolidighanliqidin ibaret yaxshi aqiwet toghrisida oylinip béqishqa körsetme béridu. Insanning bashqilargha yaxshiliq qilishtiki pixsiqliqning hés tosalghuliridin qutulushi islamning neziride mukemmel pezilet. Emeliyet shuki, beden saghlam ümidwar waqtida ümid arzuliri köp, pul - malni köpeytishtiki hewesliri köp bayashat turmushqa bolghan intilishliri küchlük bolidu. Eger insan mushu amillar üstidin ghalib kélip séxyliq we merdlikni dost tutsa zor yaxshiliq qilghan bolidu.

Ebu hureyre reziyellahu enhu mundaq deydu: men peyghember sellallahu eleyhi

wesellemdin: i resulullah! Qaysi xil sediqe eng ewzel? Dep soridim, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: péqirning séxiyliq bilen bergen sediqisi (eng ewzel). Sediqe bérishni aldi bilen halidin xewer élish séning mejburiyiting bolghanlardin bashlighin! Dédi. (ebu dawud: 1677)

semimiyet we köyünüşh bilen bille keng qol bolush, gunahlarni yuyidu we xataliqlarni öchüridu. Allah taala mundaq deydu: "sediqini ashkara bersenglar, bu yaxshidur, eger uni mexpi bersenglar we yoqsullargha bersenglar téximu yaxshidur, bu silerning bezi gunahinglarga kaparet bolidu, allah silerning qilghan emelliringlardin xewerdardur. " [süre beqere 271]

musulman gunah ötküzüp qoysa, perwerdigari bilen özi otturisdiki munasiwetning yiraqlap kétiwatqanliqini hés qilsa buningdin paklinish, perwerdigarigha yéqinlishish, qelbini yorutush, meghepiret we raziliqning perdisini échish üçün özi eng söyümlük bolghan nersige tutush qilish, méhriban hem eng shepquetlik zatqa yéqinlashish üçün yoqsul we namratlarga uningdin bérish lazim. Sediqe bergüchini allahning ghezipi we azabidin saqlap allahqa yéqinlashturidu.

886- sual: sheytanning hilisini berbat qilidighan mohim bir ish

sheytanning hiylilirini berbat qilish, weswesilirini süpürüp tashlash bilen uni qiyin ehwalgha chüshürüp qoyushta sediqe bérishinmu muhim ish yoq. Sheytan sediqidin qolini yighsun üçün köngülge wehime salidu, uni erzimes mal - dunyagha baghlap qoyidu. Allah taala mundaq dégen: "sheytan silerni péqirliqtin qorqitidu, yaman ishlargha (yeni bexilliqqa zakat bermeslikke) buyruydu, allah silerge öz meghepiritini we pezlini wede qilidu, allahning merhemiti kengdur, u hemmini bilip turghuchidur." [süre beqere 268]

heqiqet shuki, séxiyliq - bayashatliqning yoli, merdlik - mal dunya köpüyishining wasitsi, qolini allah üçün bérishke öteng qilghan kishilarning qoli allahning rehmiti we köyünüşhige, allahning cheksiz némitige érishishte kapaletke ige. Herbir kishi keng qorsaqliqni muhim bilip, mohtajlarga yordam qilishni paydiliq tijaret yoli dep qarison, bugün bérilgen az nersa ete yaki ögün köp bolup qaytidu.

Allah taala allah yolida bérilgen mal - mülükni igisige bir yaki ikki hesse qayturilidighan mal bolmastin nechche hessilep qayturilidighan yaxshi qerz dep bayan qildi. Herbir musulmanni nepiqe qilishqa qiziqturdi, hemde uning bashqilargha qilghan nepiqisining allahning tügimes xezinisidin téximu köp érishishtiki wasite ikenlikini otturigha qoydi. Ulugh allah mundaq deydu: "(allahning yolida) bergen nersenglarning ornini allah toldurup béridu, u riziq bergüchilarning yaxshisidir." [süre sebee 39]

887- sual: insanning, özini hörmetlishi

insanning özini hörmetleshning menisi öz éhtiyajini halal yol bilen teminlesh haramdin saqlinish, jem'iyettiki ornigha tesir yetküzidighan yoqsulluqqa diqqet qilish, qeddini

ruslash, ewritini yépishtin ibaret musulmanning izzet - hörmiti üçün zörür bolghan sewiyedin chüshüp ketmeslik bolup, buningda israpxorluq qilmasliqi, normal bolushi lazim. Musulmanda mushu ölchemge yéterlik asas bolushi zörür. Eger ewritini yapqudek kiyimge, qeddini ruslighudek yémeklikke ige bolalmisa u yoqsul hésablinidu.

Aile bashliqi ailisi we balilirining éhtiyajini tonup yétishi ularning hajitidin chiqishi lazim. Musulmanning ayali oghli yaki qizlirini mohtaj weqiyin ehwalda qaldurup, qanchilik muhim bolsun bashqilarning bashqa ishlarigha mal teserrup qilishi dindin emes. Aile munasiwitini mustehkemlesh we uninggha köngül bölüş bashqa munasiwetlerge qarighanda nahayiti muhim we zörür. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: bir tillani alle yolida xejliding, bir tillani qul azad qilish üçün serp qilding, bir tillani yoqsullargha sediqe qilip berding, bir tillani ailengge xirajet qilding. Bularning sawabigha kelsek, ailengge xejligen bir tillaning sawabi hemmidin üstündür. (muslim: 995)

musulmanlarning uruq - tughqanliri uning xeyri - éhsanlarigha hemmidin bek layiq, shunga musulman yéqinliridin hajetmen bolsa saghlam eqilge nisbeten xeyri - éhsan qilish üçün bashqilarni izdeshning hichqandaq ehmiyeti yoq, belki undaq qilish bezide mehrum qalghuchilarning qelbiga adawet uruqini chachidu, ulargha ularni pes körgendek ulargha haqaret qilghandek tuyghu bérıp qoyidu, eger shundaq bolsa uning sediqisi yaman aqiwet élip kelgen bolidu, eger xeyri - ihsan uruq - tughqanlarga qilinsa undaq aqiwet kilip chiqmaydu.

888. sual: " sewri - nurdur. "

kirizis küchiyip murekkepleshse, qiyinchiliq éghirliship zulmetlik kéche uzarsa sewrila musulmanni ganggiritishtin qoghdıydiğhan nur chüshkünülik we ümidsizlikdin qutulduRIDIGHAN yol ata qilidu. Sewri her bir musulman dini we dunya ishlarida éhtiyajliq bolghan pezilet. Musulmanning ish - herikiti ümid arzuliri sewri qilish we chidamliq bolush bilen yughurulghan bolushi zörür. Undaq bolmisa ishlar tutruqsız bolup qalidu.

Musulman sewri bilen özini qorallandurup, qiyinchiliqlar aldida temtirep qalmaydighan, ümid yiraq bolsimu ümidsizlenmeydighan, mes'uliyet qanchilik éghir bolsun üstige élishtin qorqmaydighan, iradilik, parasetlik, haman qiyinchiliqtin kéyin asanliqning, qarangghuluqtin kéyin yoruqluqning bolidighanliqigha ishinidighan ümidwar, yiraqni körer, tedbirlik bolushi kérek.

889. sual: hemmisining asasi sewrilik bolush

allah taala kishiler hadisiler aldida téngirqap qalmisun, sinaq aldida özini yoqitip qoymisun üçün bu dunyaning héchkim sirtta qalmaydighan sinaq dunyasi ikenlikini bayan qilghan: "biz silerni elwette (jihadqa emr qilish we musheqqetlik ishlarigha tekliq qilish bilen) sinaymiz, taki silerning ichinglardin (allah yolida) jihad qilghuchilarni we jihadning musheqqitige chidashliq bergüchilerni bilgen'ge, sirliringlardin waqip bolghan'gha qeder."

[süre muhemmed 31]

hadise we musibetlerge aldidin xewer tépip, toluq teyyarlıq bilen uchirishish, insan'gha layıq süpet bolup , mesililerni hel qilishqimu qolaylıq.

Sewri muhim ikki heqiqetni asas qilidu, birinchisi hayatliqning qanuniyitige munasiwetlik bolup allah taala bu dunyani netije we mukapat dunyasi qilmighan, belki sinaq we imtihan dunyasi qilghan. Insan bashtin kechürgen herbir sinaq herxil sinaqlar ichidiki bir halqa, bezide sinaqlar toluq oxshimaslıqi mumkin, yeni insan bir nerse bilen sinilip bolghandin kéyin yene shu nersining qarshisi bilen sinilishi mumkin, xuddi tömür yaxshi tawlinish üçün awal otqa andin sugha sélin'ghandek.

Yene bir heqiqet imanning xaraktérige munasiwetlik, iman insan bilen ulugh we ghalib allah otturisdiki munasiwet, kishiler otturisdiki dostluq munasiwiti waqitning siniqidin ötkén muhitning özgirishi we hadisiler aldida tawlinip chiqqandila andin qimmetlik bolghinidek, imanmu rast yaki saxtilighi ashkarilinishi üçün qéchip qutulghili bolmaydighan sinaqni bashtin kechürüşhige toghra kélidu. Allah taala mundaq dégen: "insanlar <iman éyttu> dep qoyush bilenla sinalmay terk étilimiz dep oylamdu? Ulardin burun ötkénlerni biz heqiqeten siniduq, allah <imanida> rastchillarni choqum bilidu. " [süre enkebut 2-3]

yuqirıqi ikki heqiqet tüpeyli, sewri nahayiti muhim. Shu seweblik din sewrini telep qilidu, lékin kishiler adette sewridin ibaret heqiqetni ésidin chiqirip qoyup, qiynchiliqqa yoluqqanda ganggirap qalidu, qiynchiliqqa duch kelgende baram bolidu, sewri qilishqa qarshi halda jédellishidu, ish qiyn kelse, ongushsizlıqqa uchrisa, musibetke uchrisa keng jahan tariyidu, künler qiynlishidu, shuning bilen ishni tézla bir terep qilishqa urunidu. Bu, muweppqiyet nisbiti eng töwen halet, chünki u din we dunyaning tebitige xilap, musulman kishi özini temkin, yiraqni körer, ümidwar, iradilik, chidamliq qilip yétishtürüşhi zörür.

890.- sual: sewrining alametliri

sewri büyüklükning namayendisi, mukemmellikning belgisi, rohning etraptiki ishlargha rehberlik qilghanlıqining delili. Shuning üçün "essebur" allahning güzel isimliridin biri. Allah purset bergüchi, kishiler jinayetni aldirap sadir qilsimu u jazagha aldirap ketmeydu dégen bolidu, allahning teqdir arghamchisi qisqa ömür, tar zaman, ötkünche qiziqish we héssiyat nuqtisidin esirler dairisige qoyiwétilidu.

Sewri pishqan erlikning yüksek baturluqning asasliridin biri, hayatliqning sinaqlirigha tutruqsız ademler berdashlıq bérelmeydu. Eger bir ademde yötkimekchi bolghan éghir yük bolsa kichik bala yaki késel yaki awaq bushanglarni ishletmeydu belki küchlük pishqan, kishini tallaydu. Hayatlıqimu shuninggha oxshash bolup hayatliqning wezipisini, hayatlıqni bir basquchtin yene bir basquchqa kötürüşhni peqet eng batur, chidamliq, sebirchan kishilerla üstige alalaydu. Shuning üçün yétekchi we yol bashchilarning sinaq we musheqqetlerdiki nésiwisi bashqilardin köp bolidu.

891- sual: kishilarning siniqi ularning iqtidari we taqiti boyiche bolidu

hayatliqqa chökken mömin hayatliqning omumiy sinaqlirigha duch kélidu, emma hayatliq meydanliridin özini chetke tartqan ajizlar némige érishidu? Hayatliq bilen riqabetlishop uning musheqqetliri bilen élishquchining allahning aldidiki derijisi hayatliqtin özini chetke alghan meghlubiyetchining derijisidin nechche hesse üstün bolidu. Chidamliq, qeyser kishilerge teyyarlighan ejr, bashqa ibadetlerge teyyarlighan ejrdin köp.

Musulman kishining eziyetke uchrishi allahning uni untup qalghanliqi, rehmitidin yiraq qilghanliqi dep qarishi aghzigha kelgenni jöylüş, lékin chékin'gen we chüshkünleshken dewrlerde bundaq epsuslinarliq ish musulmanlar ichide ewj alghan, biz hayatliqning musheqqetliri erlarning himmetliri miqdari boyiche bolidu dégen iduq.

Biz peyghemberler, sidiqlar, shéhidler we salihlarning terjimihallirida körgenlirimiz yuqiri orunning qiynchiliqining bésimi, sinaqlarning éghirliqidin qolgha kélidighanliqini tekitleydu.

Bezide musibetning köp bolushi, insan'gha kélidighan yaxshiliq we isillikning ipadisi. Köpinche derd - elemeler möminlarning dunyagha bérilip kétish, uninggha köp aldinishtin saqlash üçün mömin'ge teqdir qilin'ghan paklinish bolup, bezi ziyanlıqteker nersiler paydiliq, bezi musheqqetlik öz yolida mukapat we rehmet.

Saqlash, sewri qilish, kütüşler dunyaning qanuniyiti we ret - tertipi. Mesilen: uruq yerge sélinip bolghichila ünmeýdu, ünsimu ünüpla hosul bermeydu, belki ünüp ösüp yétilip pishqiche kütüşke toghra kélidu, törelmimu toluq insan bolushi üçün anining qorsiqida bir qanche ay turidu, ulugh ghalip allah asman zéminni alte künde yaratqanliqini bildürdi. U ularni, közni yumup - achquche, yaki uningdinmu az waqitta yaritishqa ajiz kelmeydu, kéche we kündüzler kishilarning ömrini belgilep kündilik ishlerini toxtitip béridu, ularning xarakterini yétildürüp tebetlerini pishuridu, andin yaratquchining dergahigha baridu.

892- sual: sewirning türleri

emel, ibadetke sewr qilish, xatalishishtin saqlinishqa sewri qilish, musibetlerge sewri qilishtin ibaret sewri bir qanche türlik bolidu.

Emel - ibadetke sewri qilishning asasi, zörür bolghan islami ibadetlerni ijra qilishqa, japa - musheqqetke sewr qilip üzlüksiz dwamlashturushqa toghra kélidu. Mesilen: namaz tekrarlinidighan perz bolup, allah taala u toghriliq mundaq dégen: "(i muhemmed) ailengdikilerni (we ümmitingni) namazgha buyrighin, özengmu uni ada qilishqa chidamliq bolghin." [süre taha 132] "sewri qilish, namaz oqush arqiliq (allahtin) yardım tilenglar. Namaz allahtin qorqquchilar (yeni kemterlik bilen allahqa boysun'ghuchilar) din bashqilargha heqiqeten musheqqetlik ishtur." [süre beqere 45]

möminlarning munasiwiti, dostliqining saqlinishi, kemchiliklerini öz - ara epu qilishi eng

güzel sewrige tayinidu. Öz'ara tewsiye qilish, öz'ara heqqe tewsiye qilish bilen bir qatarda bolup allah taala insanlarning ghelibisining shu ikksige baghlinishliq ikenliki toghrisida qesem qilghan: "zaman bilen qesemki, iman éytqan, yaxshi emellerni qilghan, bir - birge heqni tewsiye qilshiqan, bir - birige sewrini tewsiye qilishqan kishlerdin bashqa hemme adem choqum ziyani ichidur." [süre esri 1-3]

gunah ishlarni qilishitn aldida sebr qilish, kishiler arisigha tarqitiwétilgen, shundaqla kishilerge chirayliq körsitilgen hawayi - hewes we köngülning weswesilirige qarshi turushning asasi. Qiziqip ketmeydighan ishlarni qilish, qiziqidighan shehwetlerdin özini tartish peqet sewri arqiliqlar emelge ashidu, sewri, allahning raziliqigha heqiqiy ishnish we keskin yüzlinishning ipadisi, u möminni peslikning ziyini, jinayet we gunahning qiltiqidin saqlap qalidighan pakliqning jéni.]

yene biri möminning özi yaki méli yaki ailisi yaki öyige yetken musibetlerge sewri qilish bolup herqandaq kishning turmushi bularning bireridin bolsimu xaliy bolalmaydu. Musibetke biwasite uchrimidi dégendimu wasitilik tesirge uchraydu. Musulman kishi allah bilen qoghdalsa allahqa tayansa hadisilerning bésimi azlap, ziyini kichikleydu. Eng yuqiri ishench köpinche waqitlarda derd elemelerdin halqip kétidu. Möminning dini qiyinchiliqlar aldida tozöp musheqqetler aldida yoqap ketmisila mömin allahning rehmitidin ayrilip qalmaydu. Peyghember selallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: alle mundaq deydu: mumin bendemning dunyada eng yaxshi körgen adimini élip ketsem, andin u mendin sawab kütüp sewr qilsa, mendiki mukapat peqetla jennettur. (buxari: 6424)

893.- sual: islam nime üçün otturahal bolushni telep qilidu?

Islam dini musulmanlarning hayatigha xas bolghan, ularning jismaniy we rohi ishlirini muntizimlashturidighan, ulugh asas üstige turghuzidighan bir türküm telimatlarni öz ichige alghan bolup, insanlarning yémek - ichmekliri, kiyim - kéçekliri, turalghu jayliri we hayatliqtiki bashqa arzu - armanlirigha alaquidar edeb - exlaqlardin ibaret. Bu telimatlar musulmanlardin mutleq rahib bolushni yaki mutleq maddizim bolushni telep qilmaydu, belki u otturahalliq we mötédillikni nuqta qilghan bolup, ijra qilish nahayiti asandur.

Islam dini telimatlirida jisimning (ten) éhtiyajliri bilen rohning éhtiyajlirigha teng ehmiyet béridu, birige sel qarap yine birige köngül bölüşni chekleydu, ikkisini maslashturghandila insanlar bu dunya we u dunyadiki rolini jari qilduralaydu dep qaraydu.

Shübbisizki, axiret dunyasigha iman keltüridighan möminning hayati bilen bu dunyadiki ömrini barliqi we meqsitige yétidighan birdin bir purset dep bilidighan kapirning hayati bilen oxshashmaydu, kapirlarning köpinchisi özlirining pak - diyanetlikini yoqitip xahishlirigha egishidu, peqet hozurlinish üçünla yashaydu, héchbolmighandimu xataliqidin yénip toghra yolni tapalmighan teqdirde ene shundaq bolidu. Xuddi yaxshi tedbirdin yaxshi netije chiqqandek dunya axiretke érishishning wasitisidur, wasite durus bolsa meqsetke yetkili bolidu.

Mutleq terki dunya bolup, zahidliq qilish yaki bashqa bimene ehmiyetsiz oylarni meqset qilip yémeklik miqdarini tengshesh bilen meqsetke yetkili bolmaydu, peqet ulughwar, büyük bir iradini köngülge püküp shuni qolgha keltürüşni meqset qilishtek toghra usul qollan'ghandila andin kéyin insan özidiki erzimes oyun - tamashilar we türlük hozur - halawetlerge ziyade bérilishtek xahishni özgerteleydu.

Bezi bilimi az, nezer dairisi töwen kishiler bu sözni xata chüshinip uni musulmanni hayatliqtin yiraqlashturup hozur - halawetliri we nazu - németlirini terk étishke ündigenlik dep oylap qélishi mumkin. Emma islam dini uni hergiz meqset qilmaydu. Chünki haramni halal qilish éghir gunah bolghinidek, halalni haram qilishmu éghir gunahdur. Allah musulman'gha yaxshi nersilerni haram qilmasliq, yaman nersilerni halal qilmasliqqa özige ehde qilghan. Musulmanning yashash we hayatliqning hozur - halawetliridin behr élish hoquqi bar: "iman éytqan we yaxshi emellerni qilghan kishiler «haram qilinmighan nersilerni» yése, ichse héch gunah bolmaydu, qachanki ular «haram nersilerdin» saqlansa, imanida we yaxshi emelliride izchil bolsa, andin «haram qilin'ghan nersilerdin» yeni saqlansa we haram dep étiqad qilsa, andin «haram qilin'ghan nersilerdin dawamliq» saqlansa we yaxshi ishlarni qilsa, allah yaxshi ish qilghuchilarni dost tutidu." [süre maidi 93]

peyghember eleyhissalam we uning sahabiliri hayatlirida allahning bu ayitige bekmü emel qilishatti: "i möminler! Allah silerge halal qilghan pak nersilerni «terki dunya bolush yüzisidin özenglargha» haram qilmanglar. «allah belgilep bergen» chektin ashmanglar, allah chektin ashquchilarni heqiqeten dost tutmaydu. "

bedenning nurghun éhtiyajliri bolup, pütün eqil igiliri bu éhtiyajni qandurmighanda organizimgha ziyaliq bolidu dep qaraydu. Halbuki shu éhtiyajlarga köz yumidighan herqandaq terki dunyalıq yaki tesewwup étiqadi islam rohıgha xılap, islam dini peqet chékidin ashqan rahatpereslik we achközlükke qarshi turidu.

894. sual: islamning kiyim kichek jehettiki mötidillik telipi

islam dini kiyim kiyishte mötédil bolushni tewsiye qilidu, bashqılargha köz - köz qilip özini körsitish, kiyimi bilen tekebburluq qilishni yaman köridü. Teqi - turqining chiraylıq bolushini erlikning yaki güzel exlaqning asasi dep hésablimaydu. Chünki nurghun kishiler barki kiyimi bir tiyin'gha yarımaydu, emma qelbini patmanlap altun kümüş bérıpmu sétiwalghili bolmaydu.

Yashlarning türlük pasondiki kiyim - kéçeklerni kiyip kishilerning nezirini özige tartishi üçün kishiler arisida jismini kiyim - kéçek körgezmisige aylandurup qoyishi tolimu exmiqaniliqtur. Islam dini bundaq tenteklikni chekligen, musulmanlarni uningdin nepretlendürgen. Shübhisizki, zörür éhtiyajlıq nersiler bilen kupayilinip éhtiyajidin ashqan nersilerge köz salmaslıq exlaqi - pezilette kamaletke yetkenning alametliridındur.

Islam dini ümmetning uyushchanlıqini, mewjutluqini saqlap qélısh üçün shexs we

köpchilikning turmushidin rahetpereslikning yiltizlarini qomurup tashlashni meqset qilidu, islam ümmiti pütün hayatini allahqa béghishlap heqiqetni büyüklükke érishtürüş we uni qoghdash üçün küch chiqirish, dunyaning erzimes hozur - halawetliri bilen aldanmasliqliri kérek. Türlük hozur - halawetlerge bérilish, haram ishlardin yanmasliq sheret ehkamlirini ijra qilishtin we tirishchanliq körsitishtin qachqanliq insan sheripini yoqatqanliq bolup hésablinidu. Qandaq bir xelqte bu illet tépilidiken halak bolidu. Ottura halliq büyüklük jewhiridur. Bu yerdiki ottura halliq déginimiz turmushqa ige bolghandin kéyin uni büyük meqsetke yétish üçün ishlitish kérek dégendin ibaret. Eger siz turmushqa ige bolghandin kéyin siz hayatliq quligha aylinip qélip, turmush sizni pes yollargha bashlisa, sizni axirida heqiqiy hayatliqtin mehrum qoysa bu hergizmu môtédillik, otturahalliq bolmaydu.

895- sual: islamning pakliq jehettiki ilghar tedbir -telepliri

islam dini tenning saghlamlighi, güzelligi béjirimliqigha intayin ehmiyet bergen we uni peyghemberlikning muhim bir qismi qilghan. Adem jismini pak tutqandila, yémek - ichmiki, shexsiy turmushida meynetchiliktin, kishini nepretlendüridighan haletlerdin xaliy bolghandila andin islam tarazisida melum salmaqni igiliyeleydu. Tenning saghlamlighi we taziliq maddiy salahiyet bolupla qalmastin, belki uning rohini paklash, insan'gha hayatliq yüklirini üstige élishqa sharait yaritip bérish jehettimu tesiri nahayiti zor. Chünki batur, küchlük, chidamliq beden igisila hayatliq yüklirige berdashliq béreleydu.

1.islam dini tenni ulughlighanliqtin künige besh wax namazni perz qilip kamil taharetni namazning asasi qildi, ayrim ehwallarda pütün bedenni toluq yuyushqa buyridi, adettiki ehwallarda chang - tozan'gha köprek uchrishidighan, türlük ishlar bilen meshghul bolidighan yaki ajralma maddilar köp ajrilip chiqidighan put - qollarni we bashqa ezalarni yuysila kupaye qilidu.

2.islam dini bedenning herwaqit pak bolushini qolgha keltürüş üçün wajib ghuslini insandiki maddiy bolghan tebiy éhtiyajigha baghlap qoyghan, eger insanning peqet rohiytila yaritilghan bolsa tekrar ghusli qilish we yuyunup tazilinishqa éhtiyajliq bolmighan bolatti. Lékin u zéminning tupriqidin hasil bolghan ghilapqa oralghanliqi üçün, shu zémin üstide yashighanliqi, ösümlükliri, haywanatliri bilen ozuqlinidighanliqi, kéreksiz chiqirindilirini shu zémin üstige tashlaydighanliqi, aqiwet yene shu zéminning tupriqigha kömülidighanliqi üçün islam dini perz bolghan taharetni insanning ene shu maddiy tebitining éhtiyajliri we ozuqluqining organizimida hezim bolushi, aylinishidin kélip chiqidighan barliq chiqirindiler we gazlarga baghlap qoyghan. Pakliqni izchillashturush we dawamlashturushta islam dini yolgha qoyghan bu usuldinmu toghra we muwapiq yene bir usul bolmisa kérek, chünki bu xil usulda insan gerche bedini pak bolsimu yenila ghusli yaki taharetni ada qilidu, buning bilen islam ümmitide meynetchilikning héchqandaq asariti mewjut bolmaydu. Uning üstige islam dini bezi kishilarning ghusli qilish zörür bolmisa ghusli qilishqa horunluq qilishtin ensirep ghusli qilish ishini éhtiyaj bolmighan ehwal astida

ghusli qilidighan künni belgilep berdi.

3. Islam dini tamaq yéyishtin awal paklinishni tekitligen. Tamaq yéyishtin awal taharet élish (qolni yuyushla kupaye qilidu) qa buyrighandin kéyin tamaqning qalduqliri we puraqliridinmu pak bolushqimu ejr qilghan, chünki bu chaghda téximu pak bolghili bolidu. Bu yerdiki pakliqning muhimliq derijisi taamning ezalargha yuqqan qalduqlirining oxshash bolmasliqigha qarap oxshash bolmaydu, eger u taam qalduqliri ezalarning chongqur qisimlirigha singiship kirgen bolsa choqum paklinishi lazim.

4. Islam dini meyli hazirqi zamanning yaki qedimki zamanning tibbiy tewsiyeliride bolsun, éghiz we chish taziliqigha tengdashsiz derijide ehmiyet béridu. Resulullah sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: ümmitimge yaki kishilerge éghirchiliq tughdurup qoymay démeydighan bolsam, ularni her namazda miswak ishlitishke buyruyttum. (buxari: 887) peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: miswak éghizni paklaydu we alleni razi qilidu. (nesai: 5)

éghiz boshluqi we chishlarning taziliqigha sel qarighanliqtin kélip chiqidighan éghiz boshluqi we chish miliki késelliklirige qarap baqidighan bolsaq andin biz islam dinining chishining aqligi we saghlamligini asrash üçün asrighuchi maddilar bilen chishini sürüp üsti we ariliridiki yat maddilarni chiqiriwitishni alahide tekitligenlikining sirini chüshinip yételeymiz.

Gösh, béliq we bashqa ötkür, gheyri puraqliq yémekliklerni yégende éghiz taziliqigha hergiz sel qarimasliq lazim, chünki bu saghlamlıq üçün, öz hörmitini saqlash üçün, ammiwi edeb - exlaqqa raye qilish üçün bekmu zörür.

5. Islam dini shexsler we jem'iyetni hörmetlikenliki üçün samsaq, piyaz yaki turup yégen kishilerni ammiwi sorunlarga bérishtin chekligen. Chünki bu xil yémekliklarning éghizlardiki gheyri puriqi etraptikilerni seskendürüp ammiwi munasiwetke dexli yetküzidu. Islam dini bu xil yémekliklerni istimal qilghan kishiler yaki éghizi, ténining bedbuy purishini keltürüp chiqiridighan késellikler bilen aghrighuchilardin perz namazni meschitte jamaet bilen oqushtek sünnetni saqit qiliwetken, bularning hemmisi bimarlar wesaq kishilerni qoghdash üçün yolgha qoyulghan ésil edeb - exlaqdur.

6. Islam dini kishining kiyim - kéchikining retlik, qiyapitining qamlashqan bolushini tewsiye qilidu. Hetta buni namazda bolushqa tégishlik edeb - exlaqlar qatarigha kirgüziwetken. Peyghember eleyhissalam musulmanlarga mezkur ishlargha köngül bölüşni ögitetti. Kiyim - kéchekliri, teqi - turqining retlik, pakiz bolushini jékileytti.

Israpchiliq, yasalmiliq qilmay qiyapetning güzelligige ehmiyet bérish, ichini güzelleshtürüp bolghandin kéyin téshini güzelleshtürüş qatarliqlar étiqadchilirining téximu aliy mertiwilik, téximu chirayliq bolushini telep qilidighan islam dinining telimatliridindur. Abdullah ibni mes'ud reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem: dilida zerrichilik kibir bar adem jennetke

kirmeydu, dédi, bir kishi: adem chirayliq kiyim kécheklerni kiyishni yaxshi köridü, bumu kibirlik bolamdu? Dep soriwidi, peyghember eleyhissalam: alle güzeldur, güzellikni yaxshi köridü. Kibir dégen heqke unimasliq, kishilerni közge ilmasliqtur, dédi. (muslim: 91)

peyghember eleyhissalam bu tereplerge bek diqqet qilatti. Birer musulmanning özini tüzeshdürüşke, qiyapitining retlik, qamlashqan bolushigha sel qarighanliqini bilgen chéghida özini bundaq tashliwitishtin chekleytti we eng yaxshi kiymilirini kiyishke buyruytti.

896- sual: islamning saghlamlıqqa bolghan telipi

islam dinining pakliq we saghlamlıqqa köngül bölishi pütün musulmanlarning maddiy we exlaqi jehetlerde qudret tépishigha köngül bölishining bir qismidur. Maghdursız tenler yük kötürelmeydighan, ajiz qollar yaxshiliq teqdim ételmeydighan bolghachqa islam dini étıqadchılırlarining tomurlirida aqqan qanning sap bolushini, ularning jushqun, tétik bolushini telep qilidu.

1. Tenning saghlam bolushi tepekkurning durus bolushi, belki insanning hayatlıqqa maslishishigha chong tesir körsitidu. Islam dinining ulughwar ghayisi harghin, chüshkün, ajiz xelq ichide ronaq tapalmaydu. Shu wejedin islam dini késellik bilen qattiq küresh qildi, késellik jarasimlirining tarqilishi bilen zeiplik, susluq, shumluq ewj élip xelqning madari kétip qalmasliq üçün köpligen aldini élish tedbirlirini otturigha qoydi. Islam dini izchil taziliq mizanliri, musulman raye qilishqa tégishlik retlik turmush qaidilirini otturigha qoyup késelliklerdin saqlinishqa sharait yaritip berdi. Mesilen: musulman tang étish bilen teng ornidin turidu, toluq uxlashqa kapaletlik qilidu, shehwetpereslikтин özini tartidu, yémek - ichmekni normal istimal qilidu, turmush we kündilik heriktide pak - diyanetlik bolidu, künde besh wax namaz oqush, yilda bir ay roza tutush bilen jushqunluqini yéngilap turidu.

2. Shuni ésingizdin chiqarmangki, gunah - mesiyettin yiraq turush yaman késelliklerdin saqlaydighan musthekem qorghandur. Késel bolsa dawalap saqaytish kérek, islam dini kishilerge yoluqqan aghriqlarni ünümlük dorilar bilen saqaytishni tewsiye qilidu.

3. Islam dini herxil xurapiy ishlardin shipaliq izdeshni haram qildi. Her'ilimning ehli bolup ularning gépige qulaq sélish zörür bolsimu, emma musulman chami yetmeydighan ishlargha zoruquwatqan jaduglerlarni izdimesliki, ularning idiyelirige ishenmesliki kérek.

4. Islam dini yolgha qoyghan késellikning aldini élish tedbirlirining yene biri su, kocha - koylar we sorunlarning bulghinishidin saqlinish üçün chong - kichik teretni adem barmaydighan yiraq jaylarga bérıp ada qilish, haywanat chiqirindilirini yaxshi bir terep qilishtin ibaret. Eger musulmanlar bu xil ulugh edeb - exlaqqa raye qilghan bolsa küch - quwwitige tehdit séliwatqan, öy - makanlirini weyran qiliwatqan, chong müshkilat élip kéliwatqan késellik kölengüliridin elwette qutulup qalghan bolatti.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: mel'unluqqa élip baridighan üç ishtin saqlinilar, ular bolsa: su aqidighan yerlerge, yolning otturisigha we kishiler sayidaydighan orunlarga chong - kichik teret qilishtur. (ebu dawud: 26)

5. Islam dini yene sehiye aldini élish mizanlirini belgilep berdi, yuqumlinish we tarqap kétishning aldini élish üçün yuqumluq késellik tarqalghan sheherlerdiki xelqlarning sheher sirtigha chiqishi, we bashqilarning u sheherge kirishini cheklidi.

897.- sual: islamning exlaqi -hayaliq bolushtur

hayaliq bolush insan tebitining mahiyitini körsitip bérighan toghra mizandur. U bizge shu kishining imanining qimmiti we edeb - exlaqining qanchilik derijide ikenlikini yorutup bérighan, siz bir ademning téghishlik bolmighan heriketidin özin tartiwatqanliqi yaki téghishlik bolmighan ishni qilip qoyghan waqitta chirayining qizirip ketkenlikini körüp uning qelbining oyghaq, eslining pak, tebitining taza ikenlikini biliwalalaysiz, oxshashla birersining pes, gunah ishlarni haya qilmastin qilip yürgenlikini, alghan - qoyghinining qandaq ikenlikige perwa qilmaywatqanliqini körgen waqtingizda uning qolidin yaxshi ish kelmeydighan köngli qara, yüzi qélin adem ikenlikini biliwalalaysiz. Islam dini perzentlirini hayaliq bolushqa ündighan. Uni islamni gewdilendürüp bérighan eng büyük exlaq qilip belgilighan. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem her bir dinning alahide bir exlaqi bolidu. Islamning exlaqi bolsa hayadur, digen.(malik: 1610)

898.- sual: hayaning mezmun telepliri

1.haya hemme ishqa yarishidu, musulman gep qilghan waqtida set gep qilmasliqi, eyb qoymasliqi, bashqilarning sirini échishtin xijil bolushi lazim, kimki sorun tallamay, menisige qarimay set geplerni qiliwerse choqumki edebsizlik qilghan bolidu. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: haya imandindur, iman ehli jennette bolidu. Aghzi bézeplik qopalliqtur, qopallar dozaxta bolidu. (tirmizi: 2009)

2. Ammiwi sorunlarda gepni az, layiqida sözleshmu hayaning jümlisidindur. Chünki bezi kishiler sorunda békar turmay égiz - pes sözlep anglighuchilarni zérictürüp qoyidu, islam dini bu xil kishilerni yaman körghen. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: haya we kemsözlük imanning ikki tarmiqi, aghzi bézeplik we wat - watliq munapiqliqning ikki tarmiqidur. (tirmizi: 2027)

3. Insanning özining qilghan gunahini bashqilarning bilip qélishidin xijil bolushi, abruyining yaman sözlerdin pak bolushini ümid qilishi hayaning qataridindur, chünki eyibini kishiler bilmeydighan adem toghrisida gheywet qilish haram, chünki bashqilar herqanche gheywitini qilsimu özining yamanliqini özi ashkarilighandek ashkariyalmasliqi mumkin, shuning üçün peyghember eleyhissalam gunah mesiyetning kirliri bilen bulghan'ghan adamlarning kishilarning köz aldidin yiraq yürüşini buyrighan, bezi sahabiler uning meschitining bir teripide ayali bilen turghanliqini körghen waqtida, ularni toxtitip özining yat ayal bilen emes, belki öz ayali bilen birge turiwatqanliqini uqturup qoyghan.

4. Qilghan ishlirini bashqilargha anglitishni ümid qilidighan adem bilen kishilarning özin

yaman guman qilishini chekeleydighan ademning otturisida perq bar, musulmanning özini bashqilargha yaxshi körsitishi hergiz yaman ishni yoshurup yaxshi ishni ashkara qilish bilen ikki yüzlimilik qilghanliqi emes, hergiz undaq emes, belki meqset qebih ishlarni ashkarilimasliq, uni ashkara qilishtin haya qilishtin ibaret, chünki rezil ishlarni ashkara qilishtin xijil bolghan ademde melum yaxshiliq saqlinip qalghan bolidu. Ésil ishlarni ashkara qilishni ümid qilghan ademde melum derijide yamanliq saqlinip qalghan bolidu, halbuki insan xuddi bashqilardin xijil bolghinidek özidinmu xijil bolushi lazim, özining qedri qimmiti yamanliqtin haya qilishqa erzimeydu dep oylimisila, xuddi bashqilar özining birer yaman ish qilghanliqini körüp qélishini xalimighinidek özini bundaq yaman ishni qilghan halette körüşni xalimasliqi kérek. Hékmette mundaq déyilidu: "kimki ashkarilinip qalsa xijil bolidighan birer ishni yoshurup qilghan bolsa bundaq adem özini qedirlimigen bolidu. "

5. Haya yaxshiliq élip kelgüchidur, u her ishning yaxshi bolushining asasidur. Eger hayani obrazlashturghili bolghan bolsa choqum yaxshilinish we yaxshilashning obrazi bolghan bolatti.

6. Herkishining tégishlik hörmitini saqlash, qedrini bilish hayaning qataridindur, mesilen herbir yash özini hörmetleydighan kishilerni hörmetlishi, oqughuchi özining oqutquchi - ustazlirini hörmetlishi, ularning aldida ünlük gep qilmasliqi, aldida qedem basmasliqi lazim.

7. Haya qilish qorqunchaqliq emes, chünki xijilchan adem bezide abruyini töküshdin qénini töküshni ewzel köridu, mana bu baturluqning eng yuqiri pellisidur. Bezide haya bilen birlikte qorqushmu bolidu, emma bu peziletlik ademning ésil exlaqliri, özgiche alahidiliklirining nachar weziyet astida güzelliki we qimmitini yoqitip qoyushidin qorqushidur. Bu xil qorqush jür'etliklik bilen teng orunda maxtachqa tégishlik.

899.- sual: eng ulugh haya

allahtin haya qilish eng ulughdur, chünki biz allahning németliridin yep, hawasidin nepeslinimiz, zéminda mangimiz asmini bilen sayidaymiz, insan insanning özige qilghan yaxshiliqigha yaxshiliq bilen jawab qayturushni ümid qilidu. Yamanliq qilishtin eyminidu, böshüktin töshükkiche, hetta kéyinki cheksiz hayatqa qeder allahning németliridin behriline turup allahqa qandaqmu asiqliq qilghili bolsun shübhisizki allahning bendiliridiki heqqi chongdur. Eger ular bu heqiqetni chüshen'gen bolsa choqum ixtiyarsiz halda yaxshiliq qilishqa aldirighan, yaxshiliqqa yamanliq qilish we uni inkar qilish bilen jawab qayturushtin xijil bolghan bolatti.

Abdullah ibni mes'ud reziyellahu enhumadin mundaq riwayet qiliniu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem: alletin heqiqiy haya qilinglar! Dédi, biz: i resulullah! Elhemdulillah, biz haya qilimiz, dégeniduq, peyghember eleyhissalam: undaq emes, alletin heqiqiy haya qilish dégen, bashni we bashtiki ezalarni haramdin saqlash, qorsaq we qorsaq ichidiki ezalarnimu haramdin saqlash, ölümni we söngeklerning chirip kétishini eslep turushtur. Kimki axiretni közleydiken, dunyaning zibu - zinnetlirini tashlaydu, kimki

shundaq qilsa, alletin heqiqiy haya qilghan bolidu, dédi. (tirmizi: 2458)

ibni mes'udqa qilin'ghan bu nesihet islam dinining nurghun edebliri we peziyet yollirini öz ichige alghan, musulman tilini naheq sözleshtin, közni namehremge qarastin, quliqini sirni oghriliqche anglashtin saqlishi, haramdin yémesliki, halal bilen qanaet qilishi, waqtini allah raziliqi üçün serp qilishi, allahning sawabini hemmidin üstün bilishi, turmushning saxta hawayi - hewesliri bilen aldinip qalmasliqi kérek. Kimki allah rizaliqi üçün yaxshi emel qilay, chünki allah herjayda méni körüp turidu dep étiqad qilghan asasta yuqiriqlarni öz turmushida emeliyleshtürse allahtin layiqida haya qilghan bolidu. Démek haya dinning hemme tereplirini öz ichige alidu, haya bilen qilghan emellerning hemmisi imanning alamitidindur.

900.- sual: qérindashliqning yiltizi

insanlarning bir - biri bilen alaqe qilishmay yashishining héchqandaq muwapiq yoli yoq, belki heqiqet we saghlam hésiyat ularning bir - birige méhri - shepqet qilishini telep qilidu, ene shu méhri - shepqet arqiliq ulargha méhri - muhebbetke tolghan bir - birini yöleydighan jem'iyetni teqdim étidu, pütün insanlarning alaqisini qoyuqlashturup ularni ittitaqlashturush üçün allah pütün insanlarni bir ata - anidin yaratqan.

Démek, öz'ara tonushup inaq - ittitaq ötüş insanlar alaqisining asasi. Bezide bundaq tonushush we uningdin kélidighan payda - menpeetler tosalghugha uchap qalidu, chünki riziqliq menbelirining bésiqchiliqi, heqiqetni chüshinishtiki perqler sewebidin bezide talash - tartish hetta toqunush yüz béridu. Emma bu toqunushlar tüpeylidin insanni yaritish we uning maslashqan tirishchanliqliri bilen zéminni awatlashturushtiki hékmet untulup qalsa bolmaydu. Insanlarni ittitaqlashturidighan yoldiki tosalghularni yoqitidighan herqandaq alaqini téximu mustehkemlesh we uning alahidilikidin paydilinish lazim. Islam dini az yaki köp bolghan bir türküm kishiler arisidiki rishtila bolup qalmastin belki u kishiler bilen perwerdigar otturisidiki, andin kéyin kishiler bilen pütün insanlar arisidiki toghra weziyetni shekillendürüp bérighan heqiqetlerning gewdilinishidur.

901.- sual: islamiy qérindashliqning hikmiti

tonushush arqiliq xelqler arisidiki öchüp ketken ortaqlar qérindashliqlar yéngilinidu, adem eleyhissalamdin ibaret maddiy ata islam dinida xulasilen'gen dini telimatlarni asas qilghan meniwi ata bilen küchlendürilidu, buning bilen sap din pütün yer sharidiki egeshküchilirini uyushturup gerche ularning makani we dewrliri oxshimisimu küchlük boranmu tewritelmeydighan kökke taqashqan mustehkem birlikke aylanduridu.

1.bu qérindashliq chin imanning rohi, musulmanni qérindashigha qaratqan nazuk sezgülini jeshiridur, hetta ular xuddi bir derextin ösüp chiqqan shaxlarga oxshash, yaki oxshimighan ten'ge kirgen bir xil rohqa oxshash, musulman qérindashliri üçün, qérindashliri bolsa shu musulman üçün yashaydu.

2. Shexsiyetchilik insan'gha kelgen tebiy apet, exlaqi - peziletlerge chüshken ézitqu bolup, kimgé hökümraniq qilsa uning yaxshiliqliri aziyip yamanliqliri köpiyidu. Peqet özi üçün heriket qilidu, özidin bashqini tonumaydu, öziye payda élip kélelmise bashqilarning ghem - qayghusi bilen kari yoq, öziye payda yetküzgen adem bilenla arilishidu. Islam dini bu xil shexsiyetchilikke adil qérindashliq bilen qarshi turup kishige bu hayatliqning peqet özi üçün emeslikini, dunyani özi yalghuz awatlashturalmaydighanliqini chüshendürdi, özining bashqilardiki hoquq - menpeetini oylighan chéghida bashqilarning özidiki hoquq - menpeetini oylashni tewsiye qildi. Shu arqiliq insandiki shexsiyetchilik xahishni yoqitip ortaqliq idiyisini kücheytmekchi boldi, shundaq bolghanda insan achközlük qilmaydu.

3. Qérindishingning sendiki heq - hoquqi shuki, sen uninggha ziyani yetküzmeslikning belki kelgen ziyanning aldini élishqa tirishishing, qérindishingning ghem - qayghusi we azab - oqubitige hemderd bolushung lazim, eger sen özengnila oylap bashqilargha perwa qilmisang bu musulmanlarni bir gewdileshtürgen rishtini üzgenlik bolup intayin iplas herikettur. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: muminler bir - birini yaxshi körüş, bir - birige méhri muhebbet yetküzüş we hésdashliq qilishda xuddi bir pütün beden'ge oxshayduki, bedenning bir ezasi aghrip qalsa, bashqa pütün ezalar baram bolup, uyqusiz qalidu. (muslim: 2586)

4. Qérindishing üçün heqiqiy azablinishing séni qérindishingning qiyinchiliqlirini hel qilishqa ündeydu, sen qérindishingning ghem - qayghusi we béshigha kelgen qarangghuluqni yorutmighiche qérindishinggha bolghan hésdashliq tuyghusi sanga aram bermeydu. Xuddi özüngge payda - menpeet yetse xushallan'ghininggha oxshash, qérindishingnimu payda - menpeetke ige bolushini ümid qilishing büyük qérindashliqningning alametliridindur, eger sen qérindishinggha payda - menpeet yetküzüşke tirishsang eng pak, eng sawabliq ibadet bilen allahqa yéqinlashqan bolisen.

5. Dunyaning yükliri éghir, herxil musheqqetler xuddi yamghur insanning béshigha tökülgendek qedemde bir qétim uchrap turidu. Adem bu qiyinchiliqlargha yalghuz berdashliq bérelmeydu. Berdashliq béreligen teqdirdimu qérindashliri yadrem qilghanda tartidighan japadin nechche hesse artuq japa tartidu. Yadrem qilghanda peqet japa chekmeslikimu mumkin. Qérindashliqning heqqi shuki, musulman qérindashlirining meyli asanliq yaki qiyinchiliqta bolsun yadrem qilidighanliqini, hayatliqta özi yalghuz heriket qilmaydighanliqini, belki pütün möminler uninggha yadrem qilidighanliqini hés qilishi kérek. Shuning üçün heqiqiy qérindashliq hessilep bérilgen német hésablinidu, u rohiy jehettiki birlishishtin ibaret németla bolup qalmastin belki yene maddiy jehettinmu hemkarlishishtin ibaret némettur, allah bir ayette bu németni qayta - qayta bayan qilghan:

"allahning silerge bergen némitini eslenlar, öz waqtida siler öz'ara düşmen idinglar, allah dilinglarni birlishtürdi, allahning némiti bilen öz'ara qérindash boldunglar." [süre al imran 103]

6.dini qérindashliq musulmanlar arisida heqiqiy yordemlashish yeni guruhwazlarning qarighularche qilghan yordimi emes. Belki islah qilghuchi allahqa iman keltürgüchilarning heqiqetni ispatlash, naheqni yoqitish, heddidin ashquchini toxtitish, bozek étilgenlerni qutuldurush üçün bergen yordimige oxshash yordemning bolushini telep qilidu. Musulmanni küresh meydanida yalghuz tashlap qoyush durus emes, belki ézip ketse toghra yolgha bashlash, heddidin ashqa chekleş, hujum qilinsa qoghdash, jénigha xewp yétish éhtimali bolsa birge taqabil turush üçün herhalda uning bilen birge turush lazim. Mana bu islam dini perz qilghan öz'ara yaremlashishning menisi.

Musulmanni yordemsiz qoyush heqiqeten addiy ish emes, aqiwet u pütün musulmanlarning bir - birini yordemsiz qoyushini keltürüp chiqiridu, shundaq bolghanda ularning özini qedirlesh, özidin pexirlinish tuyghuliri yoqilidu - de, zulumgha uchrisimu xala - xalimay uninggha itaet qilidu, netijide jamaettin ayrilip özi bilen yordem qilmighuchilar otturisdiki alaqe üzülidu.

7. Mensepni kishilerge menpeet yetküzüş, ulargha yetken eziyetni tosüp qélish üçün ishlişte choqum ixlasmen, pak - diyanetlik bolush, yordemni hergizmu hediye yaki özige kélidighan menpeet bedilige qilmasliqi kérek, bolmisa allahning dergahidiki ejrini qoldin bérıp qoyidu, haramni yégen bolidu.

902- sual: islamiy qirindashliqni saqlap qilishta diqqet qilidighan ishlar

1.qérindashliq edbliri we shertlirige zit kélidighan bolghachqa islam dini nurghun nachar exlaqlargha qarshi küresh qilghan seplerni tüzeshde islami qérindashliq meqset qilinidu.

"möminler heqiqeten (dinda) qérindashtur, (urushup qalsa) qérindashlirlarning arisini tüzenglar, rehmetke érishishinglar üçün allahtin qorqunglar." [süre hojurat 10]

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: bir - biringlarni tashliwetmenglar, bir - biringlarga tetür qarashmenglar, adawetleshmenglar we heset qilishmenglar, hemminglar allening qérindash bendiliridin bolunglar. Musulmanning qérindashigha üç kündin artuq adawet tutushi durus emes. (tirmizi: 1935)

2. Islam dini bu qérindashliqning sapliqini buzidighan herqandaq ishni men'iy qilidu, hetta musulmanning qérindashini chöchütishimu durus bolmaydu. Musulmanlarga eziyet yetküzüş yaki bozek étishke seweb bolush éhtimali bolghan ishlar bilen shughullinish gunah hésablan'ghan yerde azar yetküzüş yaki bozek étish qandaqmu gunah hésablanmisun?!

3. Undin bashqa islam dini öz'ara kibir qilishtin, özidin meghrurlinishlarni cheklep bu

qérindashliqni téximu kücheytti, shübhisizki özlirining ata bir, dini bir qérindash ikenliklerini sezgen qérindashlar dunya menpeetini dep dühmenleshmeydu, ulughluqning teqwadarliqqa mensup ikenlikini, teqwadarliqning qelbte, allah üçün bolup uning sirini héchkim bilmeydighanliqini chüshinip yetken xelqler naheq halda meghrurlanmaydu.

4. Qérindashliqqa tesir yetküzidighan ishlarning yene birsi bir - birini közge ilmasliq we mesxire qilishtin ibaret. Bundaq qilmishni nadanliq we ghapilliq patqiqigha pétip qalghan kishiler sadir qilidu. Chünki ajizlar mesxire qilinmasliqi belki bash üstide kötürölüp élip méngilishi, ézip qalghanlar haqaret qilinmay yéteklinishi zörür.

"i möminler! Bir qewm yene bir qewmni (yeni bir jamae yene bir jamaeni, bir adem yene bir ademni) mesxire qilmisun, mesxire qilin'ghan qewm (allahning neziride) mesxire qilghuchi qewimdin yaxshiraraq bolushi mumkin, silerning aranglardiki ayallarmu öz'ara mesxire qilishmisun, mesxire qilin'ghuchi ayallar (allahning dergahida) mesxire qilghuchi ayallardin yaxshiraraq bolushi mumkin. " [süre hojurat 11]

5. Islam dini omumiy qérindashliqni saqlash, saxta perqlerni tügitish üçün qollan'ghan usullarning yene biri musulmanlarning qanlirining, heq - hoquqlirining oxshash ikenliki, neseb bilen pexirlinishning xata ikenliki, birsi yene birsidin özi tiriship qolgha keltürgen alahidilik bilen üstün turidighanliqi, kimki ulugh ishlarni tiriship qolghan keltürüş bilen imtiyaz hasil qilmisa ata - bowiliri gerche axiretning padishahliri bolup ketken teqdirdimu ularni qutuldurup qalalmaydighanliqini tekiteshtin ibaret.

6. Islam dini musulmanlar ottorisida, qewm - qérindashliq qandaq bolushidin qet'inezer ularning qérindashliqini saqlap qélishi üçün qebiliwazliq we guruhwazliq xahishlirini bitchit qildi, kishining wetini, qewmini yaxshi körüşhi tebiy ehwal bolsimu lékin u perwerdigarini, exlaq - peziletlirini unutulushqa seweb bolup qalsa bolmaydu.

903.- sual: islam qirindashliqi digen nime?

Qisqisi, islam qérindashliqi déginimiz, islam dinigha iklas qilish, islam yolida méngish, islam hökümlirige emel qilish, xususiy, ammiwi alaqlarni islam rohi bilen bashqurush, duch kelgen mesililerde islamdin petiwa sorash, qalghan chuqan - sürenlerge qarimay algha ilgirilesh démekliktur.

904.- sual: ittipaqsizliqning sewebi

islam sheretliride shexs ümmetning wujudining ayrilmas bir qismi bolup hésablinidu, xuddi organizimgha qandaq ozuqluq bolsa herqaysi ezaliri xalisun, xalimisun uni qobul qilghinigha oxshash islam sheretliride omumiy xelq ortaq nezerge élin'ghan ilahi chaqiriq bu xil orunlashturulushni téximu roshen qilip békitip berdi, buyruq - tosuqlar peqet bir shexskila qaritilghan bolmastin belki u pütün jamaetni ortaq edeblesh we yétekleshni meqset qilghan ene shu köpchilikke qaritilghan ortaq dersni hemmeylen anglap nesihet alidu, qur'an we sünnettiki sheretning yölünishi mana mushundaqtur. Allah birla dinni

nazil qilip barliq kishilarni oxshash bolghan bir yolgha yéteklesh üçün peyghemberlerni uda ewetti, dinda tepriqichiliq qilish, ixtilaplashishlarni ulargha ezeldin haram qildi. Lékin herxil hawayi - hewesler seweblik bu ulugh nesihetler zorigha unutuldi. Ulugh ilahi miras inkar qilindi. Netijide kishiler türlük guruhlargha bölünüp herbir guruh yene bir guruhqa hiyle we yamanliq oylaydighan boldi.

Chüshenche we köz - qarashlarning oxshimasliqi ejebnerlik emes, biraq bu ittipaqsizliqlarning sewebi emes belki ittipaqsizliq özlirining yoshurun hawayi - heweslerini qandurush üçün peyda qilghan köz - qarashlar we tepekkurlirining oxshimasliqidin kélip chiqqan. Shu sewebtin heqiqet üstide izdinsh ilim bilen peqet munasiwiti bolmighan bir xil bigherezlikke aylinip qalghan.

Eger alimlar bir - birini bésish, riyaxorluq, üstünlükke érishish we bayliqqa érishish qatarliq xahishlardan yiraq bolghan halda sap dilliq bilen heqiqetni izdigen bolsa tarixni araziliq we xapiliqlar bilen toshquziwetken ashu talash - tartishlar yüz bermigen bolatti.

Bir qisim mesililer gerche addiy bolsimu lékin siyasiy menpeet bilen munasiwetlik bolghachqa u toghrisida köp ixtilap qilin'ghan. Emma yene bir qisim mesililer gerche muhim bolsimu lékin uning netijisi peqet nezeriyidin ibaret bolghachqa shu péti tashlap qoyulghan, munazire élip bérilmighan.

905. sual: tewhid kelimisi - ittipaqliqning derwazisidur

shübhisizki, qelbler we sezgülnerning maslishishi, ghaye we usullirining birdekliki islam telimatirining eng roshen bir teripi we ixlasmen musulmanlarning eng ésil xisletirining biridur. Sheksizki, seplerning, sözlerning birdekliki ümmetning mewjutliqi, wezipisining muweppeqiyetlik bolushi üçün puxta asastur. Tewhid kelimisi islamning derwazisi bulup u ittipaqliqning mewjutluqi we güllinishtiki sirdur. Allah bilen yüzimiz yoruq halda mulaqat bolushning tunji kapalitidur.

Gerche emelning mahiyiti we shekli oxshash bolsimu yalghuz ada qilin'ghan bilen bashqilar bilen birge ada qilin'ghan chaghdiki bérilidighan ejir zor derijide perqlinidu. Musulman yalghuz ada qilghan bamdatning ikki rek'iti yaki péshinning bir qanche rek'iti bilen jamaet bilen ada qilghan bamdat yaki péshinning rek'et sani oxshash aziyip qalghini yaki kemlep qalghini yoq, shundaq turuqluq eger uni allahning aldida bashqilar bilen birge turup ada qilsa islam dini sawabini 20 nechche hesse belki uningdinmu köprek hessilep béridu.

Bu musulmanni békinmilikni tashlap jamaet bilen birge bolushqa, yalghuzluqni tashlap ümmet ichige singip kirishke küchlük derijide ündigenliktur, shübhisizki islam dini musulmanning özi bilenla cheklinishini, tepekkuri we sézimida ayrim boluwélishni, öz menpeetigila köngül bölüp, köpchilikning menpeetidin özini qachurushini yaman köridu.

Musulmanning özi yashawatqan jem'iyet bilen arilishishi üçün allah kündilik besh wax namazni jamaet bilen oqushni yolgha qoydi we qatnishishqa righbetlendürdi, andin kéyin

kichik yéza yaki mehelle xelqini heptide bir qétim jüme namizi üçün jem bolushqa buyridi, andin kéyin héyit namizidin ibaret téximu chong yighilishqa chaqirdi, ornini sheher sirtidiki keng bosh orun'gha orunlashturdi, érishidighan menpeet, alidighan yaxshiliqning köp bolushi üçün barliq er - ayallarni, hetta héyizdar ayallarnimu qatnishishqa buyrudi, téximu chong yighilishni qolgha keltürüş üçün melum waqit, melum orunda pütün dunya musulmanlirining bir yerge jem bolup hej qilishini perz qildi, peyghember eleyhissalam ayrimchiliq we bölgüncilikning aqiwitidin intayin qattiq agahlanduratti, meyli seperde yaki yurtida bolsa öm - jamaet bolushqa, ittipaq bolushqa tewsiye qilatti.

Heqiqet kishilerni jemlimise zalalet ularni ayriwatidu. Eng rehimdil allahqa ibadet qilish ularni birleshtürmise, sheytan'gha choqunush ularni tire - pireng qiliwitidu. Axiret némiti ularni azu - arman'gha salmisa dunyaning hozurini dep jédellishidu, shuning üçün öz'ara jenggi - jédel qilishish qarangghuluqqa tolghan jahiliyetning asaretliridin, imansiz kishilerning adetliridindur. Yeni bundaq qanliq jenggi - jédel bolsa öz ichidin bir - biri bilen urushidighan guruhlarga bölünidighan kapirlarning ishidur.

906- sual: dostluqning islandiki orni

dostluqning rohi we eqliy jehette chong tesiri bar. U jamaetning ilgirilishi yaki arqida qélishi, jiddiylishishi yaki xatirjemliki bilen zich munasiwetlik. Islam dini bundaq alaqqe alahide ehmiyet bergen, bu xil alaqqe xalis allah rizaliqi üçün bolghan bolsa allah uni qobul qilidu we rawaj béridu, undaq bolmighanda igilirige qayturilidu.

Shübhisizki islam dini xuddi yuqirida sözlep ötkinimizdek ittipaqliq, birlik dinidur. Kishiler bilen tonushush, ular bilen ariliship ötüsh dégenler islam dini telimatlirida nahayiti yuqiri salmaqni igileydu. U xelqni yalghuz yashashqa we hayatliq ishliridin qéchishqa dewet qilghini yoq, musulmanning wezipisining hoylida yalghuz ötüsh yaki ibadetxanida yalghuz ibadet qilish bilen ada bolidighanliqini belgiligenmu emes, hergiz undaq emes. Allah bundaq békinmichi, ajizlarga yuqiri mertiwilerni ata qilmaydu.

Yehya ibni wessab bir mötiwer sahabidin peyghember sellallahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: kishilerge ariliship, ularning eziyetlirige sewr qilghan musulman, kishilerge arilashmaydighan, ularning eziyetlirige sewr qilalmaydighan musulmandin yaxshidur. (tirmizi: 2507)

chünki islam dini musulmanlarning ulugh dini paaliyetlerni ada qilish üçün bir yerge jem bolup, öz'ara hemdem bolushlirini, shu paaliyetlerning pak muhit, sap dostluq we chongqur ixlasmenlik, köyünüsh tuyghulirigha ige bolushlirini bekmü ümid qilidu. Musulmanning jem bolghan qérindashliri qanche köp bolsa allahning uninggha ata qilidighan beriketlirimu shunche köp bolidu

907- sual: qandaq ehwalda jamaettin ayrilip ayrim yashashqa yol qoyulidu?

Halbuki, békinmichilik, dostluq, öz'ara alaqe qatarliqlar nurghun ishlar bilen munasiwetlik bolidu. Békinmichilik, jamaetke arilashmasliq xelqni yaxshi ishlargha buyrup, yaman ishlardin tosush pursitini ketküzüp qoyidu, islam mudapesini ajizlashturidu, u héchqandaq özre qobul qilinmaydighan gunahdur.

Kishilerning mijez - xaraktéri xilmuxil bolidu, beziliri ammiwi sorunlarga bérishqa amraq bolidu, üning üstige etrapdikiler bilen téz chiqiship kétidu, hetta dostlishipmu bolidu, yene bezi kishiler ammiwi sorunlarga az baridighan yaki barmaydighan bolghachqa yatsirap qalidu, etrapdikiler bilen erkin - azade paranglishalmaydu, shuning bilen qorunush ilkide etrapdikilerge bashqiche köz bilen qaraydu, gerche bashqilar uchrishshini oylighan bolsimu özini qachurup yürüydü.

Islam dini bu ikki xaraktérdiki kishilergimu muwapiq yol körsetken. Islam dini sheher malimanchiliq bolup, xelqi dunyagha ziyade bérilip exlaq - peziletler chembiriki buzulghan bolsa, qol bilen, amal bolmighanda til bilen, yene amal bolmighanda qelb bilen qarshi turush we qarshi turushqa purset bolmighanda bundaq buzuq weziyettin, pitne - pasatlardin ayrilishni durus qildi. Til bilen özgertish imkaniyiti bolsa undaqta pitne - pasattin ayrilish cheklinidu, pitne - pasattin qéchish bashqa chare - amal qilalmighan ajizlarning ishi bolup birer wasite bilen pitne pasatni peseytish imkaniyiti bolsa, xuddi yuqirida déyilgendek ayrilishning özi chong gunahdur. Démek, peyghember eleyhissalamning töwendiki hedisini yuqiriqi bayanlirimizning nuri astida andin chüshinish mumkin.

Ebu seid xudri reziyellahu enhu mundaq deydu: sahabilar peyghember sellellahu eleyhi wesellemdin: i resulullah! Qandaq kishi eng ewzel? Dep soridi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: alle yolida jéni we méli bilen jihad qilghan mumin, dep jawab berdi. Ular: andin qalsichu? Dep soridi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: alletin qorqup, insanlarga ziyinim tegmisun dep, ularni tashlap, tagh jilghiliridin biride yashighan mumin, dep jawab berdi. (buxari: 2786)

démek, pitne - pasatni özgertishke peqet imkaniyet bolmisa özining din - diyanitini saqlap qélish üçün uningdin ayrilish arqiliq qarshiliqini bildürgen kishining ewzel ikenliki sözlen'gen.

908- sual: dosluqnng sherti

insan dostlar bilen arilishish we ayrilip ötüşni muwapiq tengshep, allah raziliqi üçün qolgha kélidighan ishlarda öz'ara hemkarlishishi, bolmisa waqitni israp qilmasliqi kérek, démek dostlar bilen birge bolush, waqitni oghrilaydighan tozaqqa aylinip qalsa bolmaydu.

Dostluq allah raziliqi, iman, étiqad üçün xalis bolushi, iman üçün dostlishishi, iman üçün ayrilishi lazim, qoy padiliri su menbige toplan'ghan'gha oxshash insanlarmu melum bayliq üçün jem bolsa gerche ularning arisida mustehkem alaqe ornitilghan bolsimu bu xil alaqe heqiqet üçün bir - birige köyünüş, hemkarlishish اساسida barliqqa kelgen alaqige

tüptin oxshimaydu. Shuning üçün islam dini sap dostluqni qedirlep, pütün möminlerni allah raziliqi üçün dostlishish we dostluqni dawamlashturushqa righbetlendürdi we aliy derijilerni wede qildi.

909.- sual: allah üçün yaxshi körüş, allah üçün yaman körüşning menisi

allah üçün yaxshi körüş, allah üçün dost tutush ishi hemme ademge nésip boliwermeidu, insan deslepte perwerdigarini heqiqiy yosunda tonushi, andin kéyin bu tonush téximu küchiyip allahtin bashqa hemme nersini qurban qilalaydighan derijige yétish, andin kéyin allahning zatini yaxshi körüp, allah üçün ishleshni ewzel bilidighan derijige yétish kérek. Ene shu chaghda allah üçün yaxshi körüş, allah üçün yaman körüş muqamigha yételeydu.

Allah üçün yaxshi körüş imanning eng yuqiri derijisi bolghanliqi, uning méwisi peqet ixlasmenlik harariti bilen tawlan'ghan kishilerdila ashkara bolidighanliqi üçün bu xil yaxshi körüşning téshishi aliy mukapatlinishigha tégishlik sap we mukemmellikning alamiti hésablinidu.

910.- sual: dositluqning sheritliri

1.dost dostigha chong tesir körsitidu, shuning üçün herbir adem dost bolushmaqchi bolghan kishilerning esli - weslini obdan tekshürüp körüp xatirjem bolghandin kéyin dostlishishi kérek. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kishi dostining tesirige uchraydu, shunga kim bilen dost bolushqa diqqet qilinglar. (tirmizi: 2378)

2. Dostlashqan kishiler mejburiyetni ada qilishi heq - hoquqini saqlashqa yardem béríp yamanliq we haram yollardin chekleydighan ademler bolsa ularning qollirini ching tutup dostliqini saqlash kérek. Shübhisizki, ulugh dost dostini dunyada muweppeqiyetke, axirette nijatliqqa bashlaydu. Aldan'ghan eqilsiz dost dostigha peqet shumluq élip kélidu. Nurghun kishiler ene shundaq yaman dost tüpeyli axiri éghir pushayman tartqan we halak bolghan, allah mundaq deydu: "shu küni zalim (yeni kapir) ikki qolini chishlep: «isit! Peyghember bilen (nijatliq) yolini tutsamchu, isit! Palanini dost tutmighan bolsamchu? Qur'an manga yetkendin kéyin, u (yeni palani) méni qur'andin, shek - shübhisizki azdurdi» deydu, sheytan insanni «azdurup bolup» tashliwitidu." [süre purqan 27-29]

xaraktér, xaraktérni qobul qilidu, insan hemrahi mangghan yolgha tézla mangidu, xuddi yuqumluq késel ten'ge yuqqan'gha oxshash exlaq xaraktérige yuqidu, sorundikilerning kötörenggü rohi sorunni bashqurghuchining kötörenggü rohidin kélidu.

3. Dostluq küchlük eqide we yaxshi emeller اساسida barliqqa kelgen bolushi kérek, töwendiki hékmette éytilghan kishilerla munasiwetni yaxshi dawamlashturalaydu, dunya we axiretke bolghan mayilliqni tengshiyeleydu: kishilerge muamile qilghanda zulum qilmighan, gep qilghanda yalghan éytmighan, wede qilghanda xilapliq qilmighan adem

adimigerchiliki kamaletke yetken, adilliqi ayan bolghan, qérindash bolushqa tégishlik bolghan kishiler qataridindur.

4. Allah raziliqi üçün ornitilghan dostluq peqet allahqa itaet qilish bilen dawamlishalaydu. Ikki dostning munapiqligi we buzuqchiliqtin yiraq turushi bilen paklinalaydu, eger ularning birsining yaki her'ikkisining herkitige gunah ishlar singip kirgen bolsa undaqa qelbler özgirip kétidu, méhri - muhebbet qurup kétidu.

5. Dostlar ara alaqining téximu rawanliqini qolgha keltürüş üçün herbir adem dostigha özining uni yaxshi köridighanliqi we izzetleydighanliqini éytip qoyushi lazim. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: bir kishi bir qérindishini yaxshi körse, özining yaxshi köridighanliqini u qérindishigha bildürsun!. (ebu dawut: 5124)

6. Sheksizki, mijez - xaraktér we oy - pikirning oxshash bolushi dostluq ornitish we alaqlar chingitishda intayin muhim rol oynaydu. Hékmette "séning anang tughmighan nurghun qérindashliring bolushi mumkin" déyilginidek bezide adem hayat qaynamlirida shundaq kishi bilen uchriship qaliduki xuddi tonushqili uzun bolghan qedinaslardek uning bilen tézla chiqiship kétidu.

Emma bu xil köngül mayilliqi eqidining hökümraniqligi astida élip bérilish kérek. Ene shu hökümraniqlig bolghandila mömin peqet yaxshilarni dost tutup yamanlarni yaman köridighan bolghanliqi üçün ariliq yiraq bolghan yaki waqit uzun bolghan sewebtin ezeldin körüp baqmighan kishilerni allah raziliqi üçün yaxshi köridu. Meyli yurtta yaki seperde bolsun ezeldin ariliship baqmighan kishilerni yaman köridu, qelbining bundaq xalis yüzlinishi kishini derijimu derije yuqiri kötüridu.

7. islam dinining dostluqtiki belgilimilirining biri shuki, öz'ara yoqlash herqandaq gherezdin xaliy, allah raziliqi üçün xalis bolushi lazim. Eli reziyellahu enhu mundaq deydu: her qandaq adem bir késelni kechte yoqlap barsa, u adem bilen yetmish ming perishte birge bérp, tang atqiche u adem üçün istighpar éytip turidu we jennette bir öy yasilidu. Eger etigende yoqlap barsa, u adem bilen yetmish ming perishte birge chiqip, kech bolghiche u adem üçün istighpar éytip turidu we u adem üçün jennette bir öy yasilidu. (ebu dawud: 3098, tirmizi)

8. Musulman pütün xelqqa menpeet yetküzüşni yaxshi körsimu lékin u dostlirigha menpeet yetküzüşni bekrek yaxshi köridu ulargha yetken yaxshiliqtin bekrek xushallinidu, choqumki pul - mal bilen dost buraderlirini yad étidu. Peyghember eleyhissalam dostlar ara sowgha bérishishni tewsiye qilip: "hediye qilishinglar, chünki hediye köngül gheshtlikini ketküzidu" dégen. Aishe reziyellahu enha mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem hediye qobul qilatti we özimu uning bedilige muwapiq shekilde hediye béretti. (buxari: 2585)

9. Islam dini kishige xuddi ata - anisi, qérindashliri we yéqin tughqanlirining taamidin yéyishni durus qilghinidek dostning taamidin yéyishnimu durus qildi: "(i insanlar!) siler öz

öylirirlarda (yeni erlirirlarning, ayallirirlarning öyliride) atilirirlarning öyliride, anilirirlarning öyliride, qérindashlirirlarning öyliride, hemshirenglarning öyliride, ya akanglarning qérindashlirirlarning öyliride akanglarning hemshirilirirlarning öyliride ya ananglarning qérindashlirirlarning öyliride, ya ananglarning hemshirilirirlarning öyliride, ya siler achquchni bashquridighanlarning öyliride (yeni öy igisi sirtqa chiqip kétip, öy bilen achquchni silerge tapshurghanlarning öyliride) ya dostlirirlarning öyliride (ijazetsiz) birer néme yésenglar gunah yoqtur." [süre nur 61]

10. Dostluqning heq - hoquqliri chong bolghanliqi üçün peyghember eleyhissalam buninggha alahide ehmiyet bergen. Ebu seid reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, u peyghember sellallahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighan: mumindin bashqisi bilen dost bolma, tamiqingni teqwadardin bashqisi yémisun!. (tirmizi: 2395)

911- sual: heqiqi shan – sherep igisi kim?

Bendilerning aldida özini chong tutush bendilerning perwerdigarining süpiti. Perwerdigar ularni nuqsansiz yaratqan, teqdirini belgilep yol körsetken. U zahir bolsa hemmini tizginleydu, ashkara bolsa uning ulughliqining nuridin kishilerning qelibliri öz ornidin qozghilip kétidu: "jimi hemdusana asmanlarning perwerdigari, zéminning perwerdigari we alemlerning perwerdigari allahqa xastur! Asmanlardiki we zémindiki ulughluq allahqa xastur, allah ghalibtur, hékmet bilen ish qilghuchidur." [süre jasiye 36-37]

bendilerning perwerdigarigha töwenchilik qilishi xata emes, belki heqqaniy töwenchilik, chünki yaritish, buyruq chüshürüş héchnimige mohtaj bolmasliq, hemmidin üstün padishahliq, yalghuz shu allahqila xas. Bendilerning teqdiri allahning xahishi we iradisige qarashliq, bendiler ulughluqning perwerdigari - allah üçün uzun sejdide bashlirini qoyghanda öz halini bilip, öz dairiside turghan yeni özige layiq ish qilghan büyük yaratquchigha nuqsan we guman ketmeydighan hoquqni bergen bolidu.

912- sual: musulmanning, bende aldida özini xar körüshi

haramdur

emma bendining özige oxshash bir bendige töwenchilik qilishi shek - shübhisiz batil - xata. Bundaq waqitta yuqiri orunda turghan mutekebbir naheq chongchiliq qilip gidiyip özige layiq bolmighan süretlerni özide bar dep qaraydu. Xorlan'ghan pes adem bolsa öz qedrini yoqitip chidighusiz jinayetlerni üstige yükliwalidu, islam chongchiliqni cheklidi, xorluqni haram qildi, ulughluq we izzet - hörmetni zörür mejburiyet qildi.

Chünki chongchiliq allahning süpiti, allahqa layiq süpetni allahtin qandaqla bir insanning tartiwilishi toghra emes. Kishilerning omumiy nachar xislet - tekebburluq qilishi zadila heqiqetni inkar qilish, réalliqni körmeslik, shermendichilik, chékidin éshish, exlaq - peziletke haqaret qilish bolidu.

Islam dini musulmanlarga xarliq, xorluq we ajizliqta qélisni cheklep, musulmanning

izzet - hörmiti we abruyigha nuqsan yetküzidighan baram bolush, waysash qatarliq nachar süpetlerni süpürüp tashlidi. Qoldin ketken nersige baram bolush peslik emes. Lékin ayrilip qélishtin xorlunush barliqqa kelse buninggha islam qarshi. Qedimdin hazirghiche yaridarning ajizlap palechke aylinip bashqilarning özni yüdiwilishini kütüshi emes, belki aghriq azabigha berdashliq bérip saqayghuche tirishchanliq körsütüp yéngiche irade bilen seperge qayta atlinishini heqiqiy erlikining ipadisi hésablinidu.

913.- sual: islamda musulmanning xarlinishigha yol qoyulmaydu

islam dini mömin'ge ulughluq we heqiqiy erkinlik ata qilghan bolup, mömin öz muhitida buni heqiqiy kamaletke yetküzishi kérek. Eger buninggha muhit tosalghu bolsa xarliq muhittin bashqa muhitqa ulughluq we hörmét izdep yötkilishi zörür. Bu heqte allah taala mundaq deydu: "özlirige zulüm qilghuchilar (yeni hijretni terk étip kuffarlar bilen bille turghuchilar) ning janliri perishtiler teripidin élinidighan chaghda, perishtiler ulardin: <dininglarning ishida, qaysi halette idinglar?> dep soraydu, ular: "zéminida (yeni mekke zéminida) biz bozek qilin'ghan iduq" deydu, perishtiler: <hijret qilsanglar allahning zémini kengri emesmidi?> deydu, ene shularning baridighan jayi jehennemdur, jehennem némidigen yaman jay!" [süre nisa 97]

allah taala yötkülüşke qadir bolalmaydighan, qutulush yoli tapalmaydighan ajiz erlarning özrisini qobul qildi, ulargha ayallar we balilarni qoshup mundaq dédi: "peqet erlerdin, ayallardin, balilardin charisiz qalghan (yeni hijret qilishqa chare tapalmighan) yol bilmeydighan ajizlar buningdin mustesna, ene shularni allah epu qilghay, allah nahayiti epu qilghuchidur, nahayiti meghpiret qilghuchidur. " [süre nisa 98-99]

bu bayanlar islam dinining xorluqqa yol qoyushni yaqturmaydighanliqini hés qilduridu, xarliqtin qutulushqa pütün tirishchanliqni teqdim qilish üçün iradisini oyghitidu.

Musulmanning özi, dini we perwerdigari arqiliq özini hörmétlik hés qilishi imanning ulughluqi we shan - sheripi bolup, zalaletning chongchiliqigha oxshimaydu islam arqiliq érishken ulughluq möminni hökümranning aldida xarlinishtin hemme yerde pes bolushtin yaki insanning ghalchisi bolushtin chekleydu, u shundaq ulughluqki boysun'ghan miqdari qarshi turush, töwen bolghan miqdari yuqiri turush yeni boysunush bilen birge naheqchiliqke qarshi turush özining izzet hörmitini saqlap itaet qilish bolup islami ulughluqqa érishken musulman bu dunyaning éziqturushliri insani idiyiler we hayatliqning xata qarashliridin qutulidu, musulmanlarning xizmitide bolup ular bilen qizghin ötüp ularni birlikke keltüridighan heq - hoquqlarni qedirleydu ishlarni öz yoli boyiche qilip ulughluqni öz menbesidin telep qilidu.

914.- sual: ulughluq we hörmétlinishning sewebi

islam dini musulmanlarga izzet hörmiti bilen yashashni tewsiye qilghan waqitta uning seweblirini körsitip érishtüridighan wasitilarni asanlashturup berdi. Ulughluq we

hörmətniŋ teqwaliqta, üstünlükniŋ ibadette, şan - şerepniŋ allahqa boysunushta ikenlikini chüshendürdi. Buni bilgen we shu boyiche emel qilghan herbir mömin yüksek ulugh hayatlıqtiki nésiwisige kem qalmastin toluq érishishke tégishlik. Eger birersi uning nésiwisige yaman niyette bolsa yaki chang salsa uni qoghdash üçün küresh qilsa allah yolidiki jihat hésablinidu. Bu peqet öziŋiŋ xususiy hoquqini qoghdighanliqi bolmastin belki omumning hoquqini tonup yetkenlik we büyük bir ülgə tikligenlik bolup, musulman öz hoquqini qoghdap ölüp ketse shéhit bolidu.

Shundaq, möminning izzet - hörmiti qoghdilishi, achközlerniŋ oljisi, hujum qilghuchilarning nishani bolup qalmasliqi, belki mömin jéni, abruyi, mal - mülki ailisini jan - pidaliq bilen qoghdishi lazim. Gerche bo yolda qan töküsimu şan - şerep aldida erziydu.

Allah taala zulumgha uchriğhuchisini üstün qilish, hujum qilghuchini peslitish üçün zalimdin qisas élishni yolgha qoyghan, musulmanniŋ hoquqini qoligha toluq bérıp uni hoquqidin waz kechmeslikke peqet izzet - hörmitini ashuridighan epu qilish yaki kechürüshtin bashqa yerde öz hoquqida qet'iy ching turushqa teshebbus qilghan.

Allah taala deslipidila iman dersliklerini, mukemmellik qanunlarını ögitip insani pezilet we ulughluqning yoligha bashlap mundaq dégen: "iman éytqan, perwerdigarigha tewekkul qilidighan kishilerge, gunahi kebirlerdin, qebih ishlardin saqlan'ghuchilargha, derghezep bolghanlirida kechüreleydighanlargha, perwerdigarining dewitige awaz qoshalaydighanlargha, namazni (tedil erkan) bilen öteydighanlargha, ishlirini meslihet bilen qarar qilidighanlargha, biz riziğ qilip bergen nersilerdin sediqe qilidighanlargha allahning hozuridiki sawab téximu yaxshidur, téximu baqiydur." [süre shuera 36-38]

bu shexs yaki jamaetke bolsun, mukemmel ulughluqni toluqlaydighan telimatlardin kéyin mundaq deydu: "uchriğhan zulumgha qarshi turalaydighanlargha alahning hozuridiki sawab téximu yaxshidur, téximu baqiydur, bir yamanliqning jazasi shuninggha oxshash bir yamanliqtur, kimki epu qilsa we tüzise, uning ejrini allah béridu, allah heqiqeten zulum qilghuchilarni dost tutmaydu." [süre shuera 39-40]

özidin töwen kishiler achchiqlan'ghanda uni kechürüş musulmanlarning exlaqi. Dexli - teruz qilghuchilarning heywisini sundurush, xorikini élip qoyushmu oxshashla musulmanniŋ exlaqi. Musulman mundaq chaghda jinayetchilerni qorqutush üçün küch körsitishi kérek. Yene uning mushundaq edebleshke qadir waqtida epu qilish hoquqi bar bolup, qadir turup epu qilish jinayetchilerni jazalash we möminning izzet - hörmitining yene bir usuli.

Ölümdin qurqush, meyli qandaqla yosunda bolsun, dunya hayati üçün ar - nomusqa berdashliğ bérish nadanliqtur. Chünki qéchish ömrini uzartalmaydu. Atlinish qisqartalmaydu.

"(peyghemberlerni inkar qilghan) herbir ümmetning (halak bolidighan)mueyyen waqti bolidu. (halak bolidighan) waqti yetkende, ular birdemmu ilgiri - kéyin bolmaydu. (yeni

derhal halak bolidu.)" [süre erap 34]

shöbhsizki ölüm qazasi özini izzetligenlergimu, xarlighanlarghimu oxshash yétidu. Emma izzetligen halda wapat bolghanlarga ejir bérilidu. Xarlighan halda ölgenlerge gunah - yézilidu. Démek, ölümdin ibaret bu keskin qazadin héchqandaq insan qéchip qutulalmaydighan bolghan iken daim eziz bolghan yaxshi.

915- sual: méhribanliqning menbesi

méhribanliq insan tebitining mukemmelleshenlik bolup, méhribanliq insanni mexluqlarning azawigha ich aghritidighan uni yoqitishqa tirishidighan, xataliqlirigha epsuslinip toghra yol tépishni ümid qildighan qilidu. Mana bu tebettiki mukemmellik, chünki insanning tuyghusi xünükleshse insan haywani orun'gha chüshüp qélip uningdiki muhebbet we ghemxorluq bilen soqqan janliq héssiyattin ibaret pezilettin mehrum qoyidu, belki bezide haywandimu öz balilirigha nisbeten namelum köyinish tuyghusi qozghilidu. Shuning üçün tash yüreklik insan tebitining haywanning belki hés qilalmaydighan, ümitsizlenmeydighan jansiz nersilerning derijisige chékinip ketkenlik bolidu.

Cheksiz mutleq méhribanliq ismliri ulugh bolghan perwerdigar allahning süpiti, allahning méhribanliqi pütün mewjudatni öz ichige alghan, hemme shey'ige ortaq, allahning barliq nersini öz ichige alghan bu bilimining nuri nurlan'ghan yerde cheksiz méhribanliqning nurimu bille nurlinidu.

Allahning güzel ismliridin köpinchisi méhriban, séxiy, peziletlik, epuchan dégen qisimliridin türlinip chiqqan. Shunga allahning insannarning xataliqini epu qilishi ularni jazalash, ulargha ghezeplinidighan üstün turidu, shunga ulugh allah eng büyük mihriban zat bolghan. Yer yozidiki barliq dostluq, xushxuyluq öz'ara köyünüş allah taalaning méhribanliqining tesiridin bolup, allah taala öz méhribanliqining bir qismini bendilerning qelbige ornitiwetken. Kishilerning rehimdilliri allahning méhribanliqidin köp nésiwidar bolghan ajizlarning turmushini chongqur chüshinidighan kishilerdur.

Peyghember eleyhissalam ich aghritmasliq we köz yéshi qilmasliqni bextsizlik dep hésablaytti, allah taala dunyagha uning béshini silaydighan, qayghulirini yéniklitidighan, xataliqlirigha qayghuridighan, toghra yolgha bashlash üçün jan pidaliq körsitidighan, ajizni yölep, uning üçün ana balisini dep küresh qilghandek küresh qilidighan, küchlükni nochiliq qilmaydighan, heddidin ashmaydighan saghlam tebetlik insan'gha qaytip kelgen'ge qeder uning heywisini sunduridighan bir adem arqiliq pezlini in'am qilmaqchi bolup muhemmed eleyhissalamni ewetti. Uning qelbige bilim we keng qorsaqliq, exlaqigha ghemxorluq we yaxshiliq, tebitige mulayimliq we yumshaqliq, qoligha séxiyliq we merdlikini töküp uni allahning bendiliri ichide eng méhriban, köyümchan, köksi - qarni keng qilidighan süpetlerni bergen.

Rehimsizlik insanning exlaqidiki zor nuqsanning delili, milletning tarixidiki xeterlik

buzghunchiliqning ispat. Islam dinining uningdin agahlandurishi, uni allahning buyruqigha pasiqliq qilishning illiti, toghra yoldin ézip kétishning siri dep hésablashi ejeblinerlik emes.

Islam dini omumiy ghemxorluqqa buyrup uni mukemmel imanning ispat qildi. Musulman kishi omumiy kishilerge qelbide ghemxorluq we yaxshiliq bar, halette uchrashsa ulargha amalining bariche keng qorsaqliq qilip ulargha yarem béridu.

Shundaq, adem bezide öz dostlirigha uchrashqanda xush chiray achidu, bezide balilirini körgende köyinidu, bu köpchilik arisigha keng tarqalghan ish. Lékin möminning mes'uliyiti köyünüş dairisi cheksiz bolushi, uchrashqan barliq musulmanlarga xush chiray bolup, dostluqni, méhribanliqni namayen qilishi zörürdur.

Xorlanmastin töwenchilik qilish, möminler bilen sipaye, inaq ötüş, ulargha siliq muamile qilishni közde tutidu. Islam dini pütün insanlarga yaxshiliq, tinchliq we méhribanliq yetküzidighan din.

Méhribanliq eqilni ishletmestin köyünüş, adalet we tüzümni qayrip qoyup ich aghritish emes, u bu heqlerning hemmisige raye qilidighan héssiyat, közliri yoruqluqqa telmürgen, nijatliq telep qilghan dargha ésilip boshluqta sanggilap turghan körünüş ich aghritishni qozghaydu, eger bu ötkünche héssiyatqa yol qoyulup, qatil boshitiwitilse jahan qalaymiqanliship kétidu, bu yerdiki heqiqiy méhribanliq mushundaq héssiyatni tizginleshtur. Eqil herxil bilim bilen ösüp yétilgende méhribanliqmu herxil wasitilar bilen tereqqiy qilip kéngiyip terbiylinidu, eger tashlap qoyulsa chirip tügiship uning igisi jehennemning otunigha aylinidu.

916- sual: islam körsetken mihribanliq qilishqa layiq kishiler

islam dini méhribanliq we köngül bölüşke téximu tégishlik bolghan bir bölük alahide kishilerni eskertip ötkén bolup ular:

1.yaxshiliq we xeyri - éhsan qilishqa eng layiq we eng muhimi ata - ana, allah taala mundaq deydu: "ulargha kamali méhribanliqtin nahayiti kemter muamilide bolghin we <i>perwerdigarim! Ular méni kichiklikimde terbiyelinidek ulargha merhemet qilghin> dégin." [süre isra 24]

2. Ata - anidin kéyin balilar: tompay kishler barki, ularda bundaq mulayimlik méhribanliq tuyghusi yoq. Ular nahayiti exlaqsiz, gep - sözliri qopal bolidu.

3. Uruq - tughqanlar, tughqan dégen sözning erebchisi rehme dégen söz - rehmet yeni méhribanliq dégen sözdin türlinip chiqqan tomurdash söz bolup ular mezmun jehettimu birdeklirishi zörür. Herbir musulman öz uruq - tughqanlirining, yéqinlirining heqqini ada qilishi, üzülmes dostluq arqiliq qandashliq munasiwitini kücheytishi lazim.

Musulman kishining uruq - tughqanlirigha öyi we qelbini taqiwilishi ulardin alaqini üzüp, ularning derdige derman bolmay, ulargha yarem bermey ulardin yiraq yashishi toghra emes, bundaq tashliship kétish insanni allahning berikitidin mehrum qilip allahning ghezipige duchar qilidu.

4. Yétimler méhribanliq qilish zörür bolghanlardin bolup ulargha xeyri - éhsan qilish, ulargha yaxshiliq qilish, ularning turmushigha képil bolush, istiqbaligha ehmiyet bérish eng sap ibadet.

5. Késel méyip kishilerge köyünüş muhim méhribanliq jümlisidin bolup, ular hayatliqqa, ularning paaliyitige, özining qabiliyitini namayen qilishqa tesir körsitidighan nuqsanlar bilen yüzlinidu. Allah taala ularning özrisini qobul qilghan bolghachqa ötken ishni bizning ching tutiwilishimiz toghra emes.

6. Méhribanliq qilidighan orundin biri: xizmetchilerge yaxshiliq qilish, ularning xizmitige hemdem bolush, ularning xataliqini kechürüş, urlargha qalaymiqan hoququq ishletmeslik, ularni mesxire qilmasliq.

Heqiqeten bir bölük er - ayallar bar, ular xizmetchilerning ajizliqidin paydilinip ulargha herxil eziyetlerni yetküzidu, emeliyette islam dini ularni bundaq qopalliqtin agahlandurghan we qorqutqan.

7. haywanlarga köyinishmu telep qilin'ghan méhribanliqtin. Islam dini haywanlarga rehimsizlik qilghan, ularning azabirigha perwa qilmighan kishini qattiq jazalaydu, islam dini insanning shunche hörmetlik turup haywanlarga yamanliq qilghanliqi seweblik dozaxqa kiridighanliqini bayan qildi.

917. sual: islamda bilimning perz qilin'ghanliqi

islam dini islamgha étiqad qilidighan barliq kishilerge bilim alidighan oqughuchi bolushni perz qilidu, buningda sapaliqlarning nisbiti yuqiri kötürölüp sawatsizlarning nisbiti chüshidu yaki yoqaydu.

Bu dinning heqiqetliri - meyli asas yaki tarmaq bolsun ewladtin - ewladqa yötkilidighan ölchem, ilham qilish bilen kéngiyidighan qaymuqturush bilen tarqilidighan tiltumar emes, hergizmu undaq emes, islam heqiqetliri hékmetlik kitabtin yuqiri sewiyilik sünnettin barliqqa kelgen, bu heqiqetlerni yüzeki oqup qoyush bilenla alghili bolmaydu, buninggha yuqiri sapa, yüksek iqtidar we ésil exlaqqa ige bir bölük kishiler bolushi kérek.

Uningdin kéyin dunya toghrisida tepekkür yürgüzüş zörür bolup, qor'an sürilride izchil emir qilin'ghan we mustehkem imanni barliqqa keltürüşning tunji asasi hisablan'ghan. Islam üçün bilim xuddi insan'gha hayat zörür bolghandek zörür, bu din peqet pishqan bilim, ötkür eqil igiliridila andin öz ornini tapidu. Allah u toghriliq mundaq deydu: "kishilerning agahlandurilishi, allahning bir ikenlikini bilishliri, eqil igilirining wez - nesihet élishliri üçün bu (qur'an) teblighidur, (yeni kishilerge tebligh qilish üçün nazil qilindi." [süre ibrahim 52]

shübihsizki, hayatliq kamaletke yétip eng sap, eng ilghar islam telimatlirini qobul qilishqa teyyar bolghandin bashlap allah hayatliqni islam arqiliq sherepke ige qilidi. Chünki islam telimatlirining hemmisi hayatliqning mukemmellikke qarap tereqqiy qilishigha mas kélidu. Belki u maddi we rohi tereqqiyatqa chong qedem tashlighanliq bolup hésablinidu.

918.- sual: islamda mustehkem turushning asasi nime?

Heqiqet shuki, bir ademning islamda qanchilik mustehkem turushi uning eqil - parasiti, kallisining ishlisi we tebetning durusluqi bilen munasiwetlik, pikri xünük, wijdani késel ademning bu dinda üzüp chiqishi nahayiti müshkül. Qur'andin tunji chüshken ayet allahning peyghembirige dégen töwendiki sözidir: "yaratqan perwerdigaringning ismi bilen oqughin, u insanni lexe qandin yaratti, oqughin, perwerdigaring eng keremliktur, u qelem bilen (xet yézishni) ögetti, insan'gha bilmigen nersilerni bildürdi." [süre eleq 1-5]

bu tunji bayanat bolup u qelemning qimmitini yuqiri kötürgen, biliminig qedrini medhiyligen. Bixutluqtiki qara sawatliqqa jeng élan qilghan, oqush we öginishni heqiqiy adem yétishtürüp chiqishtiki tunji asas, hul kések qilghan, ulugh we büyük allah alimlarni derijisini yuqiri kötürüp, hetta ularni özining birlikige guwahliq bérish, adalitini ispatlashta özi we perishtiler bilen bir qatarda keltürgen. "allah adaletni berpa qilghan halda guwahliq berdiki, uningdin bashqa mebud (berheq) yoqtur, perishtilermu ilim ehlilirimu shundaq guwahliq berdi, uningdin bashqa mebud yoqtur, u ghalibtur, hékmet bilen ish qilghuchidur." [süre al imran 18]

919.- sual: heqiqetni tonushning paydisi

heqiqiy tonush allahning neziride tewrinip turghan emeldin nadanliq we nuqsan bilen ariliship ketken ibadettin üstün turidu. Bu hökümdiki sir shuki, nadan ibadet qilghuchi uning dostluqigha oxshashla paydisi az, ular paydini oylap turup öz - özige ziyan yetküzidu, dostlirigha yaxshiliq qilimen, xushalliq ata qilimen dep turup ulargha ziyan - zexmet, köngülsizlik élip kélidu, nadan ibadet qilghuchilar yüzeki jehettin din'gha ching yépiship uni qattiq qollaydu, lékin ular nadan, exmeqliqidin bilip - bilmey din'gha ziyan yetküzidighan, nomus élip kélidighan pozitsiyde bolup qalidu. Dinigha köp xapiliq élip kélidu. Emma ilim igiliri bolsa ötkür zihnini, sezgür qelibliri bilen ish - heriketlirini bashqurup turidu. Dilliri ularni hidayetke ilham béridu. Qilghan emellirini az bolsimu chüshünüp toghra qilidu. Bilim igiliri ularning parasiti, ularning yolini belgilep ulargha toghra yolni körsitip béridu. Ular az emel qilghan teqdirdimu qilghan ishida durus we heqqaniylik köp bolidu. Ebu umame bahili reziyellahu enhuning mundaq dégenlik riwayet qilinidu: peyghember eleyhissalamdin ikki türlük adem toghruluq soraldi, uning biri abid (ibadet bilen shughullan'ghuchi), yene biri alim idi. Peyghember eleyhissalam: alimning abidtin artuqchiliqi méning silerning eng töwininglardin artuq bolghinimgha oxshash dédi. Andin: insanlarga ilim ögetküchige alle rehmet yollaydu, uninggha perishtiliridin tartip asman - zémindiki mexluqatlar, töshüklerdiki chümüliler we déngizdiki béliqlarghiche hemmisi meghpiret telep qilidu dédi. (tirmizi: 2685)

920.- sual: musulman kishi igellishi zörür bolghan ilmning dairisi we peziliti

nezer dairisi tar bolsa, imanni küçeytishke, yaxshiliqni jari qildurushqa orun bolmaydu, ulugh allah mundaq deydu: "biz insanlarga bayan qilghan bu temsillerni peqet alimlarla chüshineleydu." [süre enkebut 43]

herbir musulman öginishke atlinidighan, ishikni keng échiwitidighan, érishish üçün meshriqtin meghribke seper qilidighan bilim, hergiz bash - axiri cheklik mueyyen bilim bolmastin belki u keng nezer dairige orun bérighan, ilim - irpan'gha teshna eqil aldidiki barliq tosuqlarni süpürüp tashlaydighan hemde insan bilen mewjudatlarning munasiwitini mustehkemleydighan ilham we idrakqa cheksiz purset bérighan, shundaqla dunyada özige xoja bolup yashash, özige özi hökümraniq qilish, yoshurun bayliqlardin paydilinish pursiti yaritip bérighan barliq bilimni öz ichige alidu. Bularning hemmisi yaxshi öginip puxta igileshke tégishlik bilim. Herbir musulman bu bilimlardin tégishlik nésiwisini élishi lazim. Peyghember eleyhissalam mundaq dégen: kimki ilim öginish yolida mangidiken, alle u kishige jennetning yolini asan qilip béridu. (tirmizi: 2646)

peyghember eleyhissalam mundaq dégen: kimki birsige ilim ögetse, ögetküchige emel qilghuchining ejrige oxshash ejir bérilidu. Bu, emel qilghuchining ejridin héch nersini kémeйтиwetmeydu. (ibni maje 240)

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki meschitke peqet ilim öginishni yaki birer mesilini biliwélishni meqset qilip baridiken, uninggha hejni toluq ada qilghan kishining ejri bérilidu. (teberani: 7473)

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki ilim öginishke tiriship, ögenmekchi bolghan ilimge érishelise, alle u kishige ikki hesse ejir yazidu. Ögenmekchi bolghan ilimge érishelmise, bir ejir yazidu. (elkebir)

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: alle kimgé yaxshiliqni irade qilsa, u kishini dinda alim qilidu. (tirmizi: 2645, buxari: 3116)

bu hadisler yaxshiliq we hékmetlik ishlarni shundaqla ziyandin saqlap, paydigha yéqinlashturidighan herqandaq bilimni öginishni körsitidu. Dunya we hayatliq bilimlirini asman - zémin heqiqetliri toghrisidiki üzülmese tetqiqat netijiliri ehmiyet jehettin noqul dini bilimlardin qélishmaydu belki bu bilimlarning netijisi sheret bilimlirini téximu chongqur öginishke yol hazirlaydu.

Hayatliq bilimliri din'gha xizmet qilish we dini heqiqetlerni yorutushta axiret bilimliri bilen oxshash. Waqit jehettin tebet bilimliri uzaqraq öginishke mohtaj. Dini bilim heqiqiy bérilgen kishige asan bolup uzaq waqit ketmeydu. Eger sheret bilimlirini etrapliq ögenmekchi bolsa buninggha köp waqit kétidu. Bu dölet yétekchilik qilidighan yaki éhtiyajigha qarap terbiyeleydighan xizmetlerge oxshash ijtimaiy weziye, eger éhtiyaj küchlük bolmisa yaki ünüm körülmise uning zörüriyimu töwenleydu. Mesilen: hoquq we höküm ishlirini öginish gerche ögen'güchi ebu henipening sewiyisige yetken bolsimu, éhtiyaj küchlük bolmisa buni öginish tibapetni öginishtin shereplik emes.

Bilim igisining bashqilardin üstün turishi uning öz bilimini allahning raziliqi we sawabliqini ümid qilip, kishlarning menp'eti üçün qanchilik xizmet qildurghanliqigha yeni bilimi bilen kishlerge qanchilik paydiliq ish qilghanliqigha baghliq.

Islam dini alimlarning derijisini, ularning tirishchanliqining qedir - qimmitini, netijisining hörmitini eng yuqiri kötürgen. Bashqa tillarni öginish islamning sünnitidin bolup peyghember eleyhissalam bu bilimdin paydilinista bashlamchi bolghan bolup, u katipi "zeyid ibni sabit" ni süriyan tilini yaxshi öginishke buyrighan. Bashqa ellerning tilini chüshinish islamning zörüyetliridin hésablinidu.

Bu shuni éniq otturigha qoyiduki, musulmanlar bashqa tillarni öginishi kérek, bolmisa özlirining üstidiki mes'uliyetke xiyaret qilghan kishiler qesten nadan qaldurulghan bolidu, yene kélip bilimning mexsus wetini yoq, melum bir ewladqila qarashliqmu emes.

Öginish we ögitish islamning jéni. Uningsiz islamning asasini saqlap qalghili, kelgüsige kapaletlik qilghili bolmaydu. Islamning neziride adem ikki xil bolidu, biri toghra yol izdep bilim ögen'güchi oqughuchi, yene biri, téximu köp bilim élishni oylaydighan alim.

921- sual: waqittin paydilinishning mohimliqi

qoldin ketken hemme nerse qaytip kélishi mumkin, lékin waqit qaytip kelmeydu, u qoldin ketse qaytip kélishidin ümid kütüşmu mumkin emes, shuning üçün insanning qolidiki eng qimmatlik nerse waqit. Herbir aqil özining künlirini pixsiq adem eng ésil bayliqini kütkendek kütüshi, köp qismi uyaqta tursun eng aznimu qoldin bérıp qoymasliqi, herbirini qanchilik kichik bolsun özige layiq orun'gha qoyushqa tirishishi kérek.

Heqiqiy musulman waqitni qattiq qedirleydu, chünki waqit uning hayati, u waqitning qoldin kétishige yol qoysa uni erzimes ishlar bilen bihude ötküziwetse, nadanliq bilen özini öltürwalghan'gha barawer bolidu.

922- sual: islamda waqitning qimmiti

islam dini waqitning qimmitini bilidu, hem waqitni qedirleydu, "waqit qilichqa oxshaydu, sen kesmiseng, séni késidu." dégen qimmatlik sözni tekitlep musulman kishining mushu heqiqetni chüshinip shuning yoli boyiche méngishini teqwaliqning belgisi, imanning delili qilidu.

Islam dini özining asasi ibadetlirini bir künning herqaysi böleklirige yilning herqaysi pesillirige orunlashturghan, besh wax namaz pütün bir kün'ge orunlashturulghan bolup, uning waqti waqtining ötüşige qarashliq, sherettiki éniq ish shuki - jibril tang yorughandin bashlap kech kirgen'ge qeder islami hayat inchige puxta tertip boyiche retke sélinsun we konkirit orunlashturulsun üçün waqitning bash ayiqini belgilep bérish üçün allahning dergahidin chüshken.

Addiy közler waqitning cheklik tesirini yüzeki körüshtila köridu, lékin waqit chiraylarga qoruq chüshürüp, ejelni chaqirip kélidu. Medeniyet we güllinishni xarablashturup özining

ajayip qudriti bilen kishilarni heyran qalduridu, mana bu waqit, mushu waqitning özi yaxshi ishlarni qilish, xeyri - éhsan qilish, özi érishmekchi bolghan yaxshiliqlarni qolgha keltürüş üçün eqilliqlarni oyghitishning pursiti.

Islam dini özining buyrush we tosushlirida waqitning qimmitige alahide ehmiyet bergen bolup, öz'ara kélinglar bir az waqit ötküzeyli deydighan békar teletlerge qarshi turushta tedbirlik bolup, oyun - tamasha, bihude ishtin yüz örüşni imanning belgisi qilghan.

"silerni kéchide aram alsun, kündüzde (hayatliq yolida heriketlinip) allahning pezlini telep qilsun we (allahning németlirige) shükür qilsun dep siler üçün kéche bilen kündüzni yaritishi allahning rehmitidindur. " [süre qeses 73]

islam dinining gerche az bolsimu emel - ibadetni üzüldürmey qilishqa qiziqturushi, üzülmey dwamlashmighan köp emelni yaqturmasliqi islamning waqittin eng ünümlük wasite arqiliq paydilan'ghanliqidindur. Chünki az emelni üzüldürmey, üzlüksiz dawamlashturushi, addiy, erzimes ishni bilmestin taghdek wezin'ge ige qilidu. Emma insanda ötkünchi barliqqa kelgen qiziqish uni köp qilishqa chékidin ashuriwitishke élip baridu - yu, kéyin zérikish ghalip kélip emel ibadet üzülp qalidu, mana bu islam yaqturmaydighan ish.

Mesruq mundaq deydu: aishé reziyellahu enhadin: peyghember sellellahu eleyhi wesellem qaysi emelni bek yaxshi köretti? Dep sorisam: (az bolsimu) dawamlashqan emelni, dep jawab berdi. Kéchisi qaysi waqitta qopatti? Dep sorisam: xorazning chillighinini anglighan waqitta qopatti, dep jawab berdi. (buxari: 6461)

waqit bendilerge yüklen'gen tekliplarni öz ichige alghandek waqit allah taala kishilerge ewetken yaxshi yaman barliq mesililerni öz ichige alidighan bolup, bu mesililer diqqet qilghan kishige nisbeten heqiqiy nesihet we qimmetlik dersler bilen tolghan. "allah kéche bilen kündüzni almashturup turidu, buningda eqil igiliri üçün elwette ibret bar." [süre nur 44]

923.- sual: zamandin ibret ilish digen uqumning menisi

zamandin ibret élish uqumi tarixni tetqiq qilish, allahning etrap alemdiki delillirige diqqet qilish, herqaysi qewmler qandaq qed kötürdi? Qandaq weyran boldi? Qandaq güllinip néme sewebtin chékindi? Buni oylinish bolup allah ezze we jelle kishilerdin herqaysi dewrlerge qarap béqishni, ulardin tejribe sawaq élip toghra yüzlinish tépishni telep qilidu.

Ömür qisqidur. Insanning hayatliq dairsimu tardur. Eqil bikniwilish, qorunush bilen mewjutluqni, yarqinliqni, ötkürlükni namayen qilalmaydu. Buning üçün turiwatqan makandin keng kainat qoynigha, yashawatqan zamandin hayatliqning uzun esirlirige yürüş qilishqa toghra kélidu. Tetqiqat élip birish arqiliq alem, ötmüş we kelgüsi toghrisida izdinip we küzütp, dunyagha bolghan bilimni, alemlarning perwerdigarigha bolghan tonushini chongqurlashturidighan köpligen paydiliq tepekkürler, qissiler, köz -

qarashlar we weqelerge érishkili bolidu. Islam dini mustehkem imanni, oylinish, tepekkür qilish, izdinish we tallash, mulahize yürgüzüshtin ibaret puxta asaslar arqiliq barliqqa keltüridu.

Shuning üçün islam musulmanlarni uzun seper we etrapliq sayahetlerni qilishqa tekliq qildi, ularni oyun - tamasha üçün emes bilim we paydigha érishtürüş üçün ich pushughini we waqtini ötküzüş üçün emes, belki izdinish, tetqiq qilish, janliqlar we jansizlardin ibret élish üçün zéminning sherq we gherbni aylinishqa ilhamlandurdi.

Waqitning mahyitini eqil bilishtin ajiz, biz peqet uning maddida qaldurghan tesirini bilimiz. Belkim saqlinip qélish yaki yoqilishning siri waqitqa yoshurun'ghan bolushi mumkin. Buni peqet shey'ilerning ashkara we mexpiy tereplirini toluq bilidighan zatla bilidu. Biz waqitning ötüshidin toghra paydilinalisaq özimizge perwerdigarning hozurida qérish, chirish bilen yoqalmaydighan menggölükni qolgha keltürimiz.

Oninchi bölüm. Islamiy aile

birinchi bap. Ailining quruluşu

924.- sual: erxotunluq hayatining bexitlik bolushining kapaliti

er - xotunluq hayatining bextlik halda dawam qilishi er - xotun her ikkisining öz üstidiki mes'uliyet we bir - birining heq - hoquqlirini tonushigha baghliqtur. Er - xotunluq hayatining saaditi er xotun - her ikkisining bir - birige bolghan qizghin muhebbitige we semimiy muamilisige baghliqtur. Er - xotunluq hayatining kamaligha yétishi er - ayal her ikkisining bir - birige qandaq muamile qilishi we bir - birining heq - hoquqlirini qandaq ada qilishi kéreklikini bilishige baghliqtur.

925.- sual: islamda öylinishning hökümi

öylinish - maddiy we meniwi jehetlerdin öylinishke qadir bolalighan kishiler üçün sünnettur. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem: i yashlar jamaesi ! Aranglardin öylinishke qadir bolalaydighanlar öylensun, chünki öylinish közni haramgha qarashtin, ewretni haram alaqidin saqlaydu. Öylinishke qadir bolalmighanlar roza tutsun, chünki roza shehwetni késidu dégenidi, dédi. (muslim: 1400)

chünki peyghember eleyhissalamning sunnitidin yüz örügen kishi eger bashqa bir yolni peyghember eleyhssalamning yolidin ela körüp yüz örügen bolsa, u, islam dinidin chiqip ketken bolidu. Eger u, özige qattiq telep qoyghanliq yüzisidin, öylenmei yalghuz ötüp allah taalagha ibadet qilish bilen meshghul bolushni meqset qilip öylinishtin yüz örügen bolsa, u kishi bid'et (dinda bolmighan ish) ni sadir qilghan bolidu, bu halette u, allahning aldida gunahkar bolidu, budunyada bolsa bihude japa tartip, axirette azapqa duchar bolidu. Chünki islam dinida özini qiyinashqa orun yoq. Bu dinni qiyinlashturushqa orun'ghan her

qandaq kishi özini bihude aware qilgan bolidu we axirida meghlubiyetke uchraydu.

Islam dinida herqandaq ishning melum bir sistémisi bar. Musulmanlar shu sistéma boyiche ish körüşke boyrulghan. Kishiler din'gha qanchilik aktip bolup, ixlasmenlik körsitimen désimu, ular peyghember eleyhissalamdin hergizmu éship kéitelmeydu. Peyghember eleyhissalam pütün insaniyetning pishiwasi we pütün yaxshiliqlarning ölgisidur. Allah taala uning exlaqini medhiyilep "sen heqiqeten buyuk exlaqqa ige sen" deydu. (nun sürisi 4 - ayet)

démek: öylinish - maddiy we meniwi jehettin uninggha qadir bulalighan kishiler üçün normal hallarda yeni öylenmise zina - haram ishlargha chüshüp qalmasliqidin xatirjem bulalighan, eger öylensimu ayalining heqlirini ada qilishqa qadir bolup, iqtisadiy sharaitimu hazir bolghan kishiler üçün sünnettur. Eger kishi zadi öylenmise uning zina - haram ishlargha chüshüp qélishtur éhtimali küchlük bolup, öylinishkimu qudriti yétidighan we shert – sharaiti toluq bolghan bolsa, u kishining derhal öylinishi perzdur. Bu halette, eger u öylenmise gunahkar bolidu. Eger kishi öylense ayalining maddiy we meniwi heqlirini ada qilalmasliqidin, yaki ayaligha zulum qilip qoyup gunahkar bolishidin qorqsa yeni özide ishench bolmighan bolsa, bu halette uning öylinishi haramdur. Chünki ayal kishining maddiy we meniwi éhtiyajlirini qanduralmaydighan kishi öylinishke layiq emestur.

926.-sual:slamiy nikahning paydiliri

Islamda toy qilish arqiliq insanning jinsiy telipini qandurup, bu arqiliq namehremnerge qarastin kélip chiqidighan gunahlardin yiraq bolush meqset qilin'ghandek qilsimu, emeliyette bu islamdiki nikahlinishning asasiy meqsiti emestur. Undaqtta uning ghayisi zadi néme? Uning töwe ndikidek bir qanche türlük ghayisi bar.

1 - musulmanlarning sanini köpeytish arqiliq peyghember eleyhissalamning xursen bolidighan sünnitini ada qilish. Musulman kishining öylinishtiki birinchi ghayisi perzent körüp, uni din, millet we weten üçün paydiliq bolghan, özining iradisige warisliq qilidighan diyanetlik, yaxshi ewlad qilip yétishtürüp chiqishni arzu qilshtin ibaret bolidu.

2 - allah taalagha yéqinlishish üçün nepsini gunahlardin saqlash. Melumki, musulman kishining öylinishtin bolghan meqsiti özining jinsiy hewisini halaldin qandurush arqiliq haram - zina ishlardin saqlinishtin ibarettur.

Jinsiy hewesni özining halal ayali arqiliq ada qilish kishining ippetlik bolushigha türkke bolidu, lékin bundaq ippetni hasil qilish awwal niyet bilen bolidu, eger kishi pütün himmitini we niyitini özining jinsiy hewisini qandurushqila béghishlighan halda öylinidiken, u bashqa mexluqatlardin qilche perqlenmigen bolidu. Shunga öylinishtin meqset aldi bilen özini haramdin saqlash arqiliq ippetlik bolushni ghaye qilish we jinsiy hewisini halaldin qandurishni niyet qilishtin ibaret bolushi lazim.

Démek: haramdin saqlinip ippetlik bolush niyitide öylen'gen kishi, öylinishi arqiliq choqum ippetlik bolalaydu. Emma, peqet özining jinsiy hewisini qandurush niyiti bilenla

öylen'gen kishi, öylinish arqiliqmu özining hewisini qanduralmaydu. Netijide, haram ishlardinmu xaliy yulalmaydu. Chünki uningda haramdin saqlinishtin ibaret bolghan yaxshi niyet bolmighachqa, uningda qanaetmu bolmaydu. Insanning nepsi toysimu közi toymaydu. Uni peqet qanaetla toyghuzalaydu.

3 -musulman perzentlerni yétishtürüş. Er- ayal bir töshekte bolmaqchi bolghanda özlirige yaxshi ewlad bérilishini telep qilishidu.

4- ölüp ketkendin kéyinmu yaxshi perzentning duasidin behrimen bolush. Insan ölgendin kéyinmu, uninggha sawabi yétip turidighan yaxshliqlarning biri, perzent körüp uni yaxshi terbiyileshtur. Beziler eger u bala ata - anisigha dua qilidighan yaxshi perzent bolmastin, uning ekische bolup chiqqan bolsa qandaq bolidu? Déyishi mumkin, balilarning mundaq bolup chiqishi u kishining yaxshi niyitige ziyana yetküzmeidu. Emma yaxshi niyetni közligen diyanetlik kishi eger perzentlirini yaxshi terbiyilep öz burchini ada qilsa, perzentlirimu uning ejrini qayturidu, u wapat bolghandin kéyinmu heqqide dua qilip turidu.

5. Köngülni rahetlendurush. Insanning köngli köpinche, uning iradisige qarshidur. U, heqtin qachidu, meni qilin'ghan ishni yaqturidu. Eger uni birer ishqa zorlisa, shu ishqa adetlinidu. Bu arqiliq chidamliq bolidu, uni lezzetler bilen rahetlendurse, uning paaliyetchanliqi ashidu. Kishi ayali bilen köngül échish arqiliq ghem – qayghu we köngülsizliklerni onutidu.

6. Öy ishliridin azat bolush. Öylen'gen kishi tamaq étish, kir yoyush we öy süpürüş qatarliq öy ishliri bilen meshghul bolushtin azat bolghan bolidu. Insanda eger jinsiy hewes bolmighan teqdirdimu, uning özi yalghuz tenha ötishi we öy ishlirining höddisidin chiqishi qiyin ish. Chünki u, öy ishliri bilen meshghul bolup qalsa, meishet üçün ishleshke, din we weten üçün xizmet qilishqa serp qilidighan waqitlirining köp qismi zaya bolup kétidu. Yaxshi ayal bu ishlarni öz üstige élishi arqiliq érinig dinigha we dunyaliqigha eng yaxshi yordamchi bolalaydu. Yalghuzluq kishining waqtini we könglini meshghul qilidighan bir kemchilliktur.

7. Özini chénigturush. Öylen'gen er kishi shu ailining igisi we bashliqi hésablinidu. U, ailidikilirining halidin xewer tépish, diniy telimatlarni üginishke ündesh, ayalining qismen yétersizliki we özgirishchan mijeziye sewirchanliq bilen muamile qilish, balilirini yaxshi terbiyilesh, ular üçün halal kesip qilip ishlesh qatarliq mesuliyetler arqiliq özini köpligen japaliq we shereplik ishlar bilen chénigturup yétishturidu. Bu ishlarning hemmisi shereplik we olugh ishlardur.

Yeni herkishi öz ailisidikilerdin, xuddi chopan padiliridin mesul bolghandek mesuldur. Padilarni zaya qiliwetmestin, yaxshi muhapizet qilip, ubdan béqish arqiliq özining burchini ada qilghan chopan xojayinining mukapatigha érishkendek, öz ailisidikilirining heqlirini ada qilip, ularni yaxshi terbiyilep yétishturgen atimu allah taalaning mukapatigha érishidu,

eksiche halda jazagha yoluqidu dégenliktur.

8. Öylinish arqiliq er - ayal ikkisi bir - birige tégishlik bolghan heq - hoquqlardin ortaq menpeetlineleydu. Er kishi ayal kishining yémek - ichmek, kiyim - kichék we bashqilar qatarliq hayattiki barliq éhtiyajlirini toluqlashni öz - üstige alidu.

9. Öylinish arqiliq kishiler yat aililer, qebililer, hetta milletler otturisida özara tughqanchiliq rishtini baghlaydu, bir - birini tonumaydighan aililer, özara qudilishish arqiliq bir - biri bilen tonushup tughqan bolup kétidu. Ular axiri bir - biridn miras alidu.

927.- sual: aile qurushning omumiy ghayiliri

Islam dini kishilerni öylinishke ündeshte, öylinishni aile qurushning qanunluq bir yoli, yaxshi perzentlerni yétishtürushning bir wasitisi, haram ishlardin saqlinishning bir qalqini we jinsiy hewesni halaldin qandurushning bir charisi dep hésablapla qalmastin, belki uni insaniyetni eng hörmetlik, shereplik bir maqamgha kótürush yolidiki bir wasite dep qaraydu. Shundaqla, islam dini öylinish mesilisini hayatliqning hemme tereplirini öz ichige alghan we musulmanlarning bext - saaditige toluq kapaletlik qilidighan ölgilik islamiy bir jem'iyetni berpa qilishning birdin - bir qanunluq yoli, dep hésablaydu.

Aile qurush ijtimaiy , siyasi, iqtisadiy, exlaqiy, jismani, rohiy qatarliq alte tereptiki ghayini öz ichige alidu.

928.- sual: aile qurushning ijtimaiy ghayisi

Islam dini kishilerni öylinip aile qurushqa ündesh arqiliq jem'iyet ezalirining otturisidiki bir - biri bilen bolghan ijtimaiy munasiwetlerni kücheytish, ularni birleshtürush we shexisler, jamaetler, milletler otturisidiki diniy qérindashliqni küchlendürush qatarliq ésil ghayilerni emelge ashurushni meqset qilidu. Bughayilerni emelge ashurush yolida, islam dini pütün musulmanlarni ularning milliti, irqi, renggi we tili bilen hésablashmastin, bir ummet dep sanidi. Ereb bilen ejemning, qara tenlik bilen aq tenlikning, sherqlik bilen gherblikning bir - biri bilen öylinip aile qurushigha yol qoydi. Islam dini bu ilgahliqni bilen insan jinsining birlikini emelge ashurushta dunyadiki pütün démokratik qanunlarning aldigha ötüp ketti.

Islam dini musulmanlar arisidiki diniy qérindashliqni jari qildurush üçün musulmanlarni öz tughqanliridin bolmighan yatlaridin öylinishke chaqirdi. Chünki uruq - tughqanlar bir - biri bilen öylinish wasitisi bilen birleshmisimu, ular uruq - tughqanliq wasitisi bilen birlishidu we bir - birige yaxshiliq qilishidu. Yatlaridin, tunushmaydighan qebililerdin öylen'gen kishi ular bilen bu quda - bajiliq wasitisi arqiliq tughqanliq munasiwiti ornitidu, bir - biri bilen tughqan bolidu. Shunga, özining tughqanliridin bolmighan yat qebililer, milletler we irqlardin öylinish musulmanlarning öz'ara qérindashliq rishtisini kücheytidu, islam dunyasini bolsa küchlendüridu. Peyghember eleyhissalam aile qurushning ijtimaiy ghaysini emelge ashurushta bizge eng yaxshi ölgini körsetken. U ayallirini bir qebilidinda

almastin, belki u, oxshashmighan qebililerdin öylen'gen, buning bilen musulmanlarning qebililer arisidiki birliki we heqiqiy diniy qérindashliqi quda - bajiliq wasitisi arqiliq emelge ashqan. Sahabilar we káyinki dewrlerdiki musulmanlarmu peyghember eleyhissalamni özlirige ölge qilip diniy qérindashliq munasiwitini shundaq baghlap keldi.

929.- sual: aile qurushning siyasiy ghayisi

islam dini aile qurushni, islam millitining qudret tépishi, tereqqi qilishi we riqabetchi küchlarning aldida qed kótürüp turushi yolida alahide rol oynaydighan, muhim bolghan siyasiy ghayilerning wasitisi dep qaraydu.

Islam jamaiti mushrik we zalalet kuchlirige nisbeten déngizdin bir tamche bolghan halda bashlandi. Mushrikler san, bayliq we küch jehette musulmanlardin alahide artuq idi. Olar her pursette bu yéngi dinni bushikidila boghup qoyush pilanini ishqa ashurushqa tirshatti. Musulmanlarningmu ulargha qarshi özlirini herjehettin yétshturushige toghra kéletti. Ular rohiy we maddiy tereplerdin küchlinishning unsurlirini qolgha keltürüşke muhtaj idi. Heqiqeten rohiy quwwetning eng اساسliq unsuri allahqa bolghan imanda ching torush, maddiy quwwetining eng اساسliq unsuri dinini, wetinini qoghdash yolida ghazatlargha chidamliq bolghan erler idi. Islam tarixini oqughan kishi islam dinining iptidai dewrliride özliridin hessilep köp we küchlük bolghan mushrik qebililirining we shu waqitlarda dunyaning eng küchlük impiraturluqliridin sanilidighan rum we pars impiraturluqlirining aldida qandaq qed kótürüp toralighanliqi we axirida ularni qandaq yenggenlikidin heyranliq hés qilidu.

Musulmanlardiki öylinish arqiliq köpiyish ularni az sanliqtin köp sanliqqa, ajizliqtin qudretke, namratliqtin bayliqqa élip chiqti we ularning nesillirining ta qiyametkiche dawam qilishi üçün alahide rolini körsetti. Hazirqi künde pütün dunyadiki musulmanlarning sani bir milyarttin ashqan bolsimu, yenila bashqa dindikilerning sanigha nisbeten azdur, shunga ular riqabetchi küchlerge taqabil turush we musulmanliq süpiti bilen hör yashashliri üçün köpiyishte, küchlinishte yenila peyghember eleyhissalamning körsetmilirige emel qilishqa intayin muhtajdur.

930.- sual: aile qurushning iqtisadiy ghayisi

shubhisizki, aile qurush kishlik we ijtimaiy hayatta ehmiyetlik bolghan iqtisadiy ghayilerni emelge ashuridu. Öylenmigen boytaq kishilerning köpunchisi qanchilik köp pul tapqandek qilsimu, emeliyette péqirliqta yashaydu. Boytaq hayatta beriket bolmaydu. Yémek - ichmek ,kiyim - kichék we bashqimu chiqimliri adette hessilep köp bolidu. Emma aile qurghan kishi ailisidikilerge chiqim qilghan bolsimu, u rahet, beriket we xoshalliq ichide ötidu. Chünki, allah aile qurghanlarga beriket ata qilidu, aile ezalirning chiqimini er kishi kötürgendek körün'gen bilen emeliyette, allah ularning rizqini keng, pul - mélini beriketlik qilidu- de, qiyinchiliq tartmaydu. Chünki allah yaratqan her qandaq bir janliqni

rizqi bilen yaratqan iken, ularning éhtiyajlarini qamdighan kishimu bu sewebtin péqir bolup qalmaydu. Bezi kishilarning kirimining yétersizliki ularning aile qurushtin we perzent körüshtin bash tartishliri üçün özür bolalmaydu. Chünki islam dini pakliq we teqwaliq dinidur. Shubhisizki, aile qurghan kishilerdin qismenliri iqtisadiy jehettin bek yaxshi bolalmisimu, aile hayati pak we shereplik hayat bolghachqa, uning berikiti, yaxshiliqliri kishige saadet béghishlaydu. Aile hayatidiki er - ayal otturisdiki muhebbet we balilar bilen bolghan méhri - shepqet, söygü sayisida dunyaning bezi ghem - qayghuliri we qiyinchiliqliri hés qilinmaydu. Netijide, kishi bextlik ömür süridu. Bext - saadet dégen mana mushu. Buninggha néme yetsun. Shunga peyghember eleyhissalam öylinishke maddiy jehettin ajiz kishilernimu derhal öylinishke chaqirghan.

Öylinish beriket tépishning wasitisidur. Musulman kishi buni elwette yaxshi chüshinidu. Chünki, öylinish köngölüni yaman gherezlerdin, özini haram ishlardin saqlighanliq étbari bilen er - ayal ikkisini rohiy tereptin yoqiri derijige kötüridu, ularning teqwadar bolishigha seweb bolidu. Teqwadarliq pütün yaxshiliqlarning turtkisi we pütün peziletlerning amilidur.

931.- sual: aile qurushning exlaqiy ghayisi

islam dini öylinish ishini yashlarni buzuqchiliqlardin saqlash we jem'iyetni yaman aqiwetlerdin qoghdash üçün eng yaxshi qalqan dep hésablaydu. Shonga u yashlarni burunraq öylinishke teshebbus qilidu. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem: i yashlar jamaesi ! Aranglardin öylinishke qadir bolalaydighanlar öylensun, chünki öylinish közni haramgha qarashtin, ewretni haram alaqidin saqlaydu. Öylinishke qadir bolalmighanlar roza tutsun, chünki roza shehwetni késidu dégenidi, dédi. (muslim: 1400)

bu hedisning menisi: öylinishke maddiy we meniwi jehettin qudriti yétidighan yashlar öylensun. Chünki, öylinish kishining dinining yérimini tamamlaydu, köngölüni rahetlendiridu, özini haramdin saqlaydu. Toy qilishqa shert - sharaiti hazir bolmighanlar roza tutsun. Chünki roza jinsiy hewesni peseytidu we haram ishlargha yüzlinishtin tosidu dégenliktur. Peyghember eleyhissalamning bu hediside, yashlarga xitab qilishidiki sir shuki, yashlardiki jinsiy quwwet küchlük bolidu. Ulardiki hewes ularni öylinishke bekmu hajetmen qilidu. Ularining öylinishtin yüz örushliridin kélip chiqidighan diniy we exlaqiy ziyandar bashqisigha nisbeten chong we éghir bolidu. Emma aile qurghan kishi özining dinini we exlaqini hertürlük buzuqchiliqlardin saqlap qalalaydu.

932.- sual: aile qurushning saqliq tereptin bolghan ghayisi

islam dini, islamiy aile qurushqa ündeshte, yashlarning saqliqni saqlashni meqset qilidu. Chünki, öylinish yéshigha yetkenlarning öylinish ishini tiz hel qilmighanda, ular zina - pahishe yollirigha kirip kétishtin héch ikkilenmeydu. Chünki kishi qanchilik teqwa bolsimu, bu teqwaliqning küchi jinsiy sheytanning aldida gahida ajizliq qilidu. U qanche qilip özini

haramdin saqliyalisimu, pikir – xiyalini jinsiy xiyallardin saqliyalmaydu. Bundaq pikirler we xiyallar köp hallarda kishining yaman yollargha kirip kêtishige shert hazirlaydu. Zina - pahishe ishlarni qilghanlar herxil aghriqlargha duchar bolidu. Shipasi yoq eng wehshiy aghriq "éydiz" késili bolsa peqet zina - pahishining sewebidin kélip chiqidu.

Öylen'gen kishiler bundaq shaqawetlerdin xalidur. Chünki, ular jinsiy hewisni özlirining halal ayalliri arqiliq qandurghachqa, ular haram - zina ishlardin saqlinalaydu. Netijide, özlirining saqliqini saqlap qalidu.

933.- sual: aile qurushning rohiy tereptin bolghan ghayisi

Islam dini aile qurushni teqwaliqu köcheytish, köngülni rohlandurush we peziletleri östürüşning wastisi dep hésablaydu. Chünki, aile hayati bir - birige méhir – shepqet körsitish, bir - biri üçün öz menpeetidin kéchish qatarliq aliyanapliqning ustige qorulghan bir hemkarlishish hayatidur. Aile hayatida aile ezaliri mes'uliyetleri orunlashqa, perzlerni ada qilishqa chéniqudu. Erkishining ailisidiki hayatining hemmisi uning allah raziliqini közde tutushtin ibaret niyitining durus bolush sherti bilen ibadet qatarigha kiridu. Chünki, uning balilirining éhtiyajlirini qamdishi, ularni terbiyilep yétishturishi, ulargha méhir – shepqet körsitishi, ayaligha muhebbet izhar qilishi, uninggha yéqinchiliq qilishi qatarliq ishlirining hemmisi ibadet. Bu ishlarning hemmisi ibadetning sawabini tapidu.

Islam dini özining adilliq we ilgahliqidin aile qurulishi ishida, ayal kishige er kishining sawabidin az bolmighan sawablarni wede qilidi. Chünki, ayal kishimu érinig xizmitini qilish, hamildar bolup bala kötürüş, uni émitish, béqish terbiyilesh qatarliq mes'uliyetlerning hemmisi üçün allahning muköpatigha layiqdur.

Démek, aile qurup, shu ailining mes'uliyetlirini ada qilish, balilirining, ayalining éhtiyajlirini hel qilish yolida ishlesh katta ibadettur. Ibadet rohani ghizalanduridu we uni yoqiri maqamlargha kötüridu. Perzentlerni béqish üçün ishlesh katta ibadet bolghanliqidin, uning yüzisidin gonahlar epu qilinidu. Chünki qur'anning telimati boyiche, yaxshi emeller yaman emellerni yoqqa chiqiridu. Enes ibni malik reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: kimki ikki qizni balaghetke yetken'ge qeder baqsa, qiyamet küni kelgende, uning bilen ikkimiz mana mushundaq bolimiz déginiche barmaqlirini jüplep körsetken. (muslim: 2631)

934.- sual: islamdiki muhebbet

muhebbet - qelbning mehbubi terepke bolghan mayilliq démeaktur. Muhebbet peqet qelbte bolidu. Er - ayalliq hayati peqet er- ayal her ikkisining bir - birige bolghan chin muhebbiti bolghandila bextlik we saadetlik bolalaydu. Er- ayalliq hayatta ortaq muhebbet intayin ehmiyetlik nersidur. Muhebbet eslide, her kishi uningdin bihajat bolalmaydighan pakiz, ésil bir en'enidur. Emma , epsuslinarliqki , künimizde, muhebbet sözi köpligen kishilarning qolaqlirigha chirayliq anglanmaydu. Ular muhebbet dése, uni bir gunah ish dep

hésablaydu. Emeliyette bolsa, pak muhebbet – bext - saadetning achquchidur. Kishilarning muhebbet sözini bir xil gunah - mesiyet dégen qarash bilen chüshinip qélishidiki seweb shuki, zamanimizdiki bir qisim kishiler muhebbet shuari astida özüning ayali bolmighan yat ayallar bilen yolsiz alaqe qilishidu . Pütün buzuqchiliklarni muhebbet shuari astida qilishidu. Bu xil buzuqchiliklarni körgegen xelq muhebbet dégen shundaq bolidiken dep chushinip, muhebbet sözini yaman kuridighan we uningdin nepretlinidighan bolup qalghan.

Heqiqiy pak muhebbet uningdin nepretlinidighan rezil nerse emes, belki uni yolida qollansa ésil en'enidur. Pak muhebbet - qelbni gullenduridu. Kishi birsige könglining mayil bolup qalghanliqi üçün allah taalaning aldida jawabkarliqqa tartilmaydu. Belki muhebbetni yaman yolgha qollinip, yolsizliq qilghanliqi üçünla jawabkarliqqa tartilidu.

Eng ghelibilik muhebbet toydin kéyin er - ayal ikkisining otturisida bolghan muhebbettur. Emma téxi öylenmestin wayigha yetken muhebbet kapaletsiz muhebbet bolup, bundaq muhebbet köp hallarda qiz – oghul her ikkisige pushayman we shaqawat élip kélidu. Muhebbetning ghayisi her'ikkisining birge turmush qurushi bolup, emeliyette turmush quralighan muhebbet muradigha yetken ghelibilik muhebbettur.

Muhebbetning ghayisi bir - birini waqitliq aldap köngül échishtinla ibaret bolsa, bu, muhebbet emes, belki aldamchiliq we rezilliktur. Muhebbetning ghayisi her ikkisining turmush qurushini asas qilip, emeliyette turmush quralmighan muhebbet bashlinishi ghelibe, axiri meghlubiyet bilen ayaqlashqan awarichiliqtur.

935.- sual: ishq

ishq - qelbning meshuq terepke bolghan chongqur mayilliqi bolup, u, muhebbetning eng yoqiri pellisidur. Ishqmu – muhebbetke oxshash – ippet bilenmu bolidu, eger uni yolida ishletmise yolsizliq bilenmu bolidu. Emma ippetlik ashiq eger muradigha yételmey ölüp ketse, allah taala uning ippiti tüpeylidin uninggha sawap béridu.

Hedislarda, kishining qelbi ixtiyarsiz birsige mayil bolup qélip, uni izhar qilishqa pétinalmay, özüni haramdin saqlap, sewre qilip, shu ishq yolida ölüp ketse, u kishi shéhitlarning qatarida ejri - sawap birilidighanliqi riwayet qilin'ghan. Chünki eng chong jihad nepsi sheytan bilen qilghan jihattur. Nepsi sheytanning hawayi - hewsige birilmestin, iradiside ching turup ippiti bilen ölgen kishining shéhitlar qataridin sanilishi ejeplinerlik ish emes.

936.- sual: künlesh

künlesh - birawning heqqige bashqilarning shérik boluwélishidin qizghinishi démektur. Bu menidiki künlesh muhebbetning netijiliridin sanilidu. Künlesh er- ayal ikkisining otturisida bolidu. Ayal kishi érinig bashqa ayallar bilen binormal alaqe baghlishini yaqturmaydu. Ustige bashqa xotun élishigha qarshi turidu. Bu ayallarning xaraktéri bolup,

yaman körilidighan nerse emes, belki özining heqqidur. Er kishimu ayalining ikkinchi shexs bilen binormal munasiwette bolushigha we alaqe baghlishigha qarshi turidu.

Erkishining ayalini bashqa erler bilen binormal arilishishtin, yolsiz munasiwet baghlashtin men'iy qilishi, hetta uninggha bashqilarning yaman niyet bilen sözqilishidin qizghinishi islam sheritide telep qilin'ghan zörüriyettur. Ghururluq, diyanetlik we wijdanliq adem özining xotun - qizlirining yat erler bilen yolsiz arilishishini we ular bilen binormal chaqchaqlishishini qet'iy yaqturmaydu. Bu ishlargha ular jéni bilen qarshi turidu. Mana bu heqiqiy musulmanliqning alamitidur.

Peyghember eleyhissalam xotun - qizlirini yat erler bilen yolsiz arilishishtin tosmaydighan, ularning ippet – nomuslirini qoghdamaydighan ademni "deyyus" dep atighan.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: qiyamet küni, alle mundaq üç kishining yüzige qarimaydu: birinchisi, ata anisining qarghishini alghan kishi; ikkinchisi, er kishige oxshiwalghan ayal; üçinchisi, deyüz (xotunini künlimeydighan adem) mundaq üç kishi jennetke kirmeydu: birinchisi, ata anisining qarghishini alghan; ikkinchisi, haraqkesh; üçinchisi, berginige minnet qilidighan kishi. (nesai: 2562)

937.- sual: islam dinidiki künleshning menisi

özining xotun - qizlirini yat erlarning yaman niyetlik temeliridin muhapizet qilish, ulargha yolsiz arilishishtin tosush islam dini nezeride we milliy en'enimizde güzel exlaqlardin sanilidu. Manabu, eqil bilen dinning birdek teliwidur. Özlirining yaritilishidiki sap tebitini yoqatmighan insanlarda ippet – nomus we xotun - qizlirini yulluq halda künlesh xisliti bolidu. Islam dini özlirining ippet - nomuslirini qoghdash yolida ölgenlerni shéhitlarning qataridin sanaydu. Mana bu - islam dinining kishilerning ippet - nomuslirini neqeder qedirleydighanliqining bir'ipadisi.

Seid ibni zeyd mundaq deydu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighanidim: kimki mal mülkini qoghdash yolida öltürülse shihidtur. Kimki dinini qoghdash yolida öltürülse shihidtur. Kimki jénini qoghdash yolida öltürülse shihidtur. Kimki xotun balilirini qoghdash yolida öltürülse shihidtur. (tirmizi: 1421)

jem'iyitimizdiki bezi kishiler özlirining biperwaliqi yaki bu heqtiki sheret hökmini bilmigenliki tupeyli, ayallirini künleshte sel qarisa, beziler sheret hökmini suyéistémal qilip, künleshte heddidin ashuriwétip, ayallirigha asassiz töhmet qilidighan, hemishe ulardin yaman guman qilidighan derijige yétip qalghan. Bularning her ikkisi toghra emes. Her ishning normal bolghini toghra bolghinigha oxshash, künleshtimu, uning öz cheklimisidin halqip ketmeslik kérek.

938.- sual: ailining mes'ulliqi

aile birer mes'uldin bihajet yolalmaydu. Herqandaq bir ailide, aile ezalirini bashqurush,

ulargha yol körsitish, nesihet qilish, yaman ishlardin tosush, yaxshi ishlargha buyrush, ularning éhtiyajlarini hel qilish qatarliq ishlarda birer mesulning bolushi intayin zörürdur. Chünki, insanlar ijtimaiy mewjudat bolup, ular her waqit toplam (yeni jamaet) hayatida yashashqa muhtajdur. Insanlar jem'iyiti yoqirisi dölet, kichiki ailidin ibaret chong - kichik muesseselerdin terkib tapidu. Bu muesseseler chong bolsun yaki kichik bolsun, bolargha yobashchi bolidighan birer mes'ul reisning bolushi tebiy zörüriyet we ilahi prinsiptur. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: eger üç adem bille seper qilmaqchi bolsa, aridin birini özlirige bashliq sayliwalsun. (ebu dawud: 2608)

qur'an kerim ailining höddisidin toluq chiqalaydighan reis toghruluq mundaq deydu: "erler ayallarning hamiyliridur." (nisa sürisi 34 - ayet).

Chünki, er kishi ailining éhtiyajlarini qamdash, aile ezalirini idare qilish we terbiyilesh qatarliq mes'uliyetlerni öz üstige alidu. Yuqiriqi ayet, er kishining yaritilishidiki bu alahidilikini közde tutqan halda, uni ailining reisi bolushqa tallaydu. Biraq bu ayet, er kishining aile bashliqi bolup tallinishi üçün, uning ayal kishidin perqliq bolghan tereplirining tepsilatini bayan qilmighan. Biz bu ayetke اساسlan'ghan we uning rohiga egeshken halda, erkishi bilen ayal kishining yaritilishidiki teb'itini sélishturup köridighan bolsaq, erkishide töwendiki alahidiliklerni körimiz:

1. Er kishi hayatliq kürüşhige kirishte, ailining mes'uliyitini ada qilishda ayal kishige nisbeten, ten qurulusi jehettin küchlük we iqtidarliqtur.

2. Er kishi ayal kishige nisbeten, eqil - idrakliq, soghuq qanliq we sewirchan kélidu. Umumen, ayal jinsining er jinsigha nisbeten eqil - idrak, chidam we küch jehette yétersiz ikenliki hemmige ayan bir ralliqtur. Bezi ayallarning bezi erlerge nisbeten, eqilliq we idrakliq bolushi qismen bir halet bolup, bu yuqiriqi sözimizge zit kelmeydu.

3. Yalghuz bir ayal kishining guwahliqi ötmeydu. Belki ikki ayal bir erning ornida guwahliqta toridu. Allah bu heqte mundaq dégen: "eger ikki er kishi yoq bolsa, siler (adalitige, diyanitige) razi bolidighan kishilerdin bir er, ikki ayalni guwahliqqa tekliq qilinglar. Bu ikki ayalning birsi untup qalsa, ikkinchisi ésige salidu." (beqere sürisi 282 - ayet)

4. Ayallar besh waqit namazlarini meschitte oqushqa buyrulamighan. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: ayal kishining öyide oqughan namizi hujrisida oqughan namizidin yaxshi; ichkiriki kichik xanisida oqughan namizi (öyining) bashqa yiride oqughan namizidin yaxshidur. (ebu dawud: 570)

bu hedis, ayallarning meschitte namaz oqushlarini men'i qilishni ipadilimeydu. Belki islam dini ayallarning öy ichidiki meshghulatlarining köplikini közde tutqanliqtin, ulargha erlerge oxshash köp ibadetlerni buyrimighan. Chünki ayallarning ailidiki öy ishlirimu ibadettur. Eger ulargha erlerge oxshash jüme oqushni perz qilghan we besh waqit namazni meschitte oqushqa buyrulghan bolsa idi, köpinche ayallar bularni ijra qilalmay gunahkar

bolghan bolatti. Manabu, islam dinining adilliqi we ayallargha körsetken shepqidur.

5. Ayal kishige jüme namizi perz emestur. Tariq ibni shihab peyghember sellallahualeyhi wesellemning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: jamaet bilen jüme namizi oqush töt türlük kishidin bashqa her bir musulman'gha perz bolup, bu töt türlük adem töwendikiche: qul, ayal kishi, kichik bala we késel adem. (ebu dawud: 1067)

ayallargha jüme oqushning perz bolmighanliqi ularni jüme oqushtin men'i qilish dégenni ipadilimeydu. Gerche ayallargha jüme namizi perz qilinmighan bolsimu, ular öz ixtiyari bilen jüme namazirini oqusa, buning sawabi erlerningkidin héch kem bolmaydu, elwette.

6. Er kishi adil bolush sherti bilen birdin artuq ayalni nikahida saqliyalaydu. Emma ayal kishi andaq emes, u peqet bir er kishining zimmisida bolidu.

7. Ayalini talaq qilish hoquqi er kishining qolida bolup, ayal kishide talaq hoquqi yoqtur. Emma er kishi buhoquqidin paydilinip ayaligha zolum qilsa, yaki ayali ayrilishni telep qilsimu, uni talaq qilmisa sheret mehkimisi uni mejburi talaq qilduridu we er kishining zorawanliqigha tégishlik jazasini béridu.

8. Ayal kishi mehremisiz (yeni éri yaki bir tuqqanliridin birersi hemra bolmastin) özi yalghuz halda, üç künlüktin köp musapilik bolghan seperge chiqalmaydu.

939. sual: erlarning yaritilishidiki artuqchiliqi

herqandaq bir ijtimaiy jem'iyette uni bashqurup, idare qilip turidighan birer bashliqning bolushi teb'iy zörüriyettur. Ailimu ijtimaiy jem'iyetning bir terkibi bolghanliqi üçün, ailige mes'ulluq qilidighan birer mes'ulning shu ailide bolushi intayin zörür. Tebiyki, bu mes'ulluqqa er kishiler ayal kishilerge nisbeten layaquetliktur. Chünki, er kishiler eqilda artuq, jisim jehette küchlük bolghachqa, ular aile ishlerini temkinlik bilen bashquralaydu. Allah taala bu heqte mundaq deydu: "erler ayallardin bir derije artuqluqqa ige." (beqere sürisi228- ayet) "erler ayallarning hamiyliridur." (nisa sürisi 34 - ayet) démek, erlarning ayallargha nisbeten bir derije artuq ikenlikige we ailini himaye qilip, idare qilishtiki mes'uliyitige héch kishi inkar qilalmaydu. Heqiqet shundaq éken, ayallarning allah taalagha asiyliq bolmaydighan pütün ishlarda erlirining xahishigha hörmét qilishi intayin muhimdur. Érining toghra xahishigha maslashmaydighan ayal kishi gunahkar bolidu. Bu hoquqtin paydilinip özlirini xojayin, ayallirini bolsa, xizmetchi ornida körüp, ularni hedep xarlaydighan, urup tillaydighan erler heqiqeten, nadan hem angsiz kishilerdur. Ular eger shundaq qilidiken, allahning jazasigha yoluqidu. Chünki ayal kishilerge qarshi hoquqlirini öz yolida toghra ishletmigen er kishi ayaligha zolum qilghan bolidu. Kishlerge zulum qilghan herqandaq adem uning jazasini awwal mushu dunyada, andin axirette choqum köridu. Erlerni ayallardin bir derije artuq dégenlik, ularni hörmét we xojayinliq jehette artuq dégenlik bolmaydu. Chünki adem baliliri er bolsun, meyli ayal bolsun, yer yüzining xojayinliqida, insaniy ulughluq we hörmette oxshashtur. Buninggha binaen, hörmette, xojayinliqta er - ayal ikkisi oxshashtur. Peqet erler yaritilishidiki bezibir perqliq terepliri,

eqil we küch - quwwette bir qeder artuqchiliqi tupeylidin ayallardin artuq dégenliktur. Bu artuqchiliqning yüzisidin erler ayallarning hamiyliri déyilgen we ailining pütün mes'uliyetliri ulargha tapshurulghan. Shuningdek, erkishini ailining mes'uli we bashliqi dégenlikmu uning hakimmutleq boluwélishini ipadilimeydu. Er ailide hakimmutleq emes, belki aile ezalirigha yol körsetküchi reis, bes. Shundaqtimu u, ayalining we balilirining toghra pikir we meslihetlirini qobul qilishtin bash tartalmaydu. Shundaq qilghandila aile güllinidu. Ayallarghimu öz tebitige yarisha mes'uliyetler belgilen'gen. Lékin erlerning yuki éghirdur, elwette.

Ayal kishining érige hörmét qilishi ata - anisigha itaet qilishidin muhimdur. Ayal kishi turmushqa chiqishtin burun ata - anisining mes'uliyitide we ularning igdarchiliqida bolidu. Bu waqitta her ishta ata - anisigha itaet qilishi lazim. Emma turmushqa chiqqandin kéyin, uni perwish qilish, qoghdash we uninggha yol körsitish mes'uliyiti uning érinining zimmisigha ötkén bolidu. Bu waqitta, ayal kishining érinining xahishigha hörmét qilishi, ata - anisigha boysunushidin zörür we ewzeldur. Islam fiqhishunas alimlirining petiwasida "er kishining toghra ishigha yaki heq sözige, ayalining ata - anisi qarshi chiqip, qizini érinining sözige kirmestin, özlirige boysunushqa zorlisa, ayal kishi ata - anisigha asiyliq qilip, érinining toghra sözige kirishi lazim" dep qeyt qilin'ghan. Chünki ayal kishining heq ishta érige boysun'ghanliqi allahning emrini tutqanliqdur.

940. sual: er bilen ayal barawer bolidighan mesililer

1. Er bilen ayal insanliq xususiyetliride we insanliq hörmette oxshashtur. Allah taala er - ayal pütün insanlarni hörmétlik yaratqanliqi heqqide mundaq deydu: "shek shubhisizki, biz adem balilirini hörmétlik qilduq." (isra sürisi 70 - ayet)

2. Er bilen ayal islam sher'itide buyrulghan emel - ibadetlerni beja keltururshke tekliq qilinishta oxshashtur. Yeni er kishige perz bolghan besh waqit namaz, roza, zkat, hej, bilim élish we bashqimu ibadetler ayal kishigimu oxshashla perzdur. Shundaqla ularning qilghan - emel - ibadetlirige bérilidighan muköpatlarmu oxshash bolidu.

3. Er bilen ayal islam sheritide men'i qilin'ghan ishlardin tosulushta oxshashtur. Yeni qur'anda we sehi (ishenchlik eng toghra) hedislarda men'i qilin'ghan ishlarda er bolsun, ayal bolsun hemmisi birdek men'i qilin'ghan.

4. Er bilen ayal qisasta oxshashtur. Yeni bir er bir ayalni heqsiz öltürgen bolsa bu er öltürülgen ayal üçün öltürilidu. Shuningdek, eger bir ayal bir erni naheq öltürgen bolsa, bu ayalmu shu er üçün öltürilidu.

5. Er bilen ayal ilim - meripet öginishke buyrulushta oxshashtur. Yeni islam dini musulmanlarni ilim öginishke buyrugghanda, er bilen ayalni ayrimastin, her ikkisige oxshash buyrugghan. Bu mesile, qur'an kerimdiki barliq musulmanlarni ilim öginishke chaqirghan ayetlerde ochuq körsitilgen. Elwette, bu orundiki "uginish" diniy ilimlergila qaritilmastin, belki insaniyetke paydiliq bolghan pütün ilim - penlerning hemmini öz'ichige alidu.

6. Er bilen ayal mal - mülükke igidarchiliq qilish hoquqida oxshashtur. Yeni er kishi mal - mülükke qandaq ige bulalisa, ayallarmu ulargha oxshash mal - mülük sahibi bolushqa hoquqluqtur.

7. Er bilen ayal miras élish hoquqida oxshashtur. Yeni erler miras alghandek, ayallarmu miras élish hoquqigha igidur.

8. Er bilen ayal özlirige ait bolghan mal - mülükni teserrup qilishta oxshashtur. Yeni öz mülkini xalighanche qollinish, élish we sétish ishlirida er bilen ayal oxshash hoquqqa igidur.

9. Er bilen ayal nikahlinish hoquqida oxshashtur. Yeni erler özliri xalap, yaxshi körgen ayallar bilen öylinish erkinlikige ige bolghandek, ayallarmu özliri xalap, yaxshi körgen erlerge yatliq bolush hoquqigha igidur. Islam sheritide oghul - qizlarni özliri xalimighan birsi bilen öylinishke zorlash yoqtur.

941. sual: er bilen ayal barawer bolalmaydighan mesililer

1. Idare qilish . Insanlarni idare qilghuchilarning eqilliq, mustehkem iradilik, ötkür pikirlik bolushi teqezza qilinidu. Halbuki bu süpetler ayallarda intayin az tépilidu. Chünki, ayallar yaritilishidinla méhriban, rehimdil, köngli yumshaq, héssiyatchan xaraktérge ige bolghanliqi üçün, ular adem bashqurushning mes'uliyetliridin chiqishtin köp hallarda ajiz kélidu. Shunga islamda ayallarni asrighanliqtin, bundaq éghir yuklarni erlerge tapshuridu. Hetta ayallar ailisinimu musteqil idare qilishtin ajiz kélidu. Gerche bezi ayallar waqitliq idare qilalisimu, ular qiyin mesililerge duch kelgende uni hel qilalmaydu. Bu mesile kishlik turmushta her zaman körülüp toridighan bir ralliqtur.

2. Guwahliq . Guwahliq telep qilinidighan herqandaq bir mesilide ikki ayal kishining guwahliq bérishi bir er kishining guwahliqigha barawer kélidu. Mana bu insanlar otturisida naheqchilikke yol qoymasliq we ijtimaiy adaletni torghuzush üçün idi. Chünki islam sheritide her kishining öz heqqini élip bérish üçün guwahliq telep qilinidu. Herqandaq heqsizlik yüzberse, uning qandaq yüzbergenlikini we bolup ötken weqelikning pütün jeryani guwahchilardin sorilidu.

3. Miras. Samawiy dinlarning axirqisi we adaletning menbi bolghan islam dini barliqqa kelgichilik, meyli ereb yérin arilida bolsun, meyli bashqa ellerde bolsun héchbir yerde ayallarning miras élish hoquqi yoq idi. Ayallarning miras élishi oyaqta tursun, ular özliri erler teripidin miras ornida qollinilatti. Islam dinining sheret ehkamliri nazil bolghandin kéyin, bu heqsizlikler yoqitilip, ayallarningmu erlerge oxshash miras élish hoquqi dunya tarixida birinchi qétim islam dinining miras qanunida békitildi.

4. Talaq. Saghlam aile emniyetlik jem'iyetning asasidur. Insan ijtimaiy mexluqat bolghachqa, u, aile qorup jamaet terkiyide yashashqa éhtiyajliqtur. Insanlar turmush qurghandin kéyin, kündilik turmush jeryanida hemishe bir xil turmaydu. Gahida er – xotunlar otturisida jédel – majralar yüz bérup toridu. Insanlar azraq achchiqlirigha hay bérup, sewirchanliq bilen turmush hayatini xatirjem halda dawam qildurushqa muhtajdur.

Er - xotunlar otturisida yüz bergen jédel – majiralarda birining achchiqi yénip, özhaligha kelgüchilik qarshi terepning sewir qilishigha toghra kélidu. Eger undaq bolmighanda, bir demlik achchiq tupeylidin aile buzulidu.

942.- sual: ikki ayalning guwahliqi bir erning guwahliqigha teng kilidighanliqining sewebi

1) ayallar jismaniyy jehettin erlerge nisbeten ajiz bolghanliqtin weqelikni uzaqtin közitidu. Shunga bir ayalning pütün weqelikni tepsili körelishi we uni bashtin axir toluq bayan qilip bérelishi qiyin mesile. Emma ikki ayal bolsa, birining körmiginini ikkinchi birsi köridu, birining untup qalghinini ikkinchi birsi xatirlitidu. Shundaq qilip bu ikki ayal guwahchi bir erning rolini oynaydu.

2) naheq ish qilghuchigha jaza bérishte rehim - shepqet qilishqa bolmaydu. Jinayetchige tégishlik jazasini qet'iylik bilen qollanmighanda, jem'iyette amanliq, dölette adalet bolmaydu. Shunga jinayetchini jazalashta qet'iylik kérek. Ayal kishiler rehimdil, köngli yumshaq we héssiyatchan bolghanliqi üçün, eger bir ayal yalghuz guwahliq bergende jinayetchige ich aghritip yalghan sözlishi yaki weqelikni mejhul qilip qoyushi éhtimal. Eger ikki ayal kishi guwahliq berse, ularning biri köngülcheklikke teshebbus qilghandimu, ikkinchisi uni agahlandurush arqiliq uning xataliqini tuzitidu. Bundaq ehwallar ayal kishilerde yüz bérup turidighan tebiy ehwallardur. Shunglashqa, ayallar herqandaq ishqa guwahliq béridiken, ikki ayal bir er kishining ornida turup guwahliq béridu.

943.- sual: mirasta ayallargha erlerge birilgen mirasning yirimi birilishining sewebi

kishilerge miras belgilesh hoquqini allah biwasite öz üstige alghan bolup, miras mesilisi qur'anning nisa sūriside nahayiti ochuq bayan qilin'ghan. Allah miras miqdari heqqide islam qanunshunaslirigha, hetta peyghembergimu ijtehad qilish hoquqini bermigen halda, 'uni özi tepsili belgilep bergen. Shunga miras miqdari mesilisi toghruluq islam mezhepliridin héchqandaq bir mezhepte ixtilap yoqtur. Islamdiki miras mesilisi aile nizamigha baghliq bir mesile. Bu ikkisni bir - biridin ayrip chushinishke bolmaydu. Bir ailidiki ayal kishi, yaki shu ailidiki erning ayali bolidu yaki uning qizi bolidu yaki uning anisi bolidu yaki uning hemshirisi bolidu. Zadi u, bu töt xil ayalning biri bolidu.

Eger bu ayal shuailining qizi bolsa, uning yémek - ichmek, kiyim - kéчек we bashqimu pütün chiqimliri atisining üstige yüklinidu. Eger bu ayal shu ailining ayali(yeni shu ailidiki aile bashliqining ayali) bolsa, uning chiqimliri "nefeqe" dep atilip uning érinining ustige yuklinidu. Eger uning éri uning nefiqsini öz layiqida toluqlap bermise, ayal kishining mehkimige bérup érinining ustidin erz qilish hoquqi bar.

Eger bu ayal shu aile chide ana bolup yeni shu ailidiki aile bashliqi bolghan er kishining anisi bolup yashighan bolsa, uning pütün chiqimliri oghlining ustige yuklinidu.

Eger bu ayal shu ailidiki aile bashliqi bolghan erning hemshirisi bolup, uning ata - anisi, yaki jorisi yaki balisi bolmighanlqitin, shu kishining rayiti astida turghan bolsa, bu halettimu uning barliq chiqimliri uning shu oghul qérindishining ustige yüklinidu. Éri yoq, oghlimu yoq, atisimu yoq, qérindishi hem yoq ayal kishining chiqimliri uning tagha akilirining üstige yüklinidu. Eger uning tagha akilirimu bolmisa, bu ayalning hayati islam döliti teripidin kapaletke élinidu.

Bu yerdin melum buliduki, ayallarning turmushtiki pütün chiqimliri erler teripidin temin étilidu. Ayallarning üstige bashqilar üçün chiqim qilish uyaqta tursun, özlirining éhtiyajliri üçünmu chiqim qilishliri lazim kelmeydu. Belki uni erler qamdaydu. Bundaq iken, eqlimiz bilen höküm qilimiz dések ayallar miras élishqa tégishlik emes. Lékin islam dini ayallarning qedir- qimmitini kötürüp, ularni alahide hörmetligenliktin, ulargha melum miqdarda miras belgilidi hemde ularning üstige ailisi yaki tughqanliri üçün héchqandaq chiqim qilishni buyrimidi.

944.- sual: erlarning mirasni ayallardin bir hesse artuq ilishining sewebi

erlerge kelsek, oghul bala qoli ishqa tekkendin bashlap öyning éhtiyajlirini qamdashta atisigha yardemlishidu. Éghir ishlar uning béshigha chushidu. U öylinip bir ailining béshi bolghandin kéyin, uning ustige ayali we balilirining nefeqliri(chiqimliri) yüklinidu. Uning bir öyning éhtiyajliridin chiqishi lazim kélidu. Eger uning atisi bolmisa, anisini, qérindashlirini béqishi, ata - anisi bolghan teqdirdimu, ular yashinip qalghan, kirimi yoq halette bolsa, bularni yaxshi béqishi, barliq éhtiyajlirini qamdishi lazim kélidu. Démek, aile hayatidiki barliq chiqim - xirajetler qandaqla sharaitta bolmisun, peqetla er kishining üstige yuklinidu. Uning üstige ayallar ata - anisidin miras alghan neq pullirini we bashqimu bayliqlirini ailisi üçün chiqim qilishqa buyrulghan emes, érinig uni chiqim qilishqa zorlash heqqi yoq, elwette. Eger u öz ixtiyari bilen érimge hemkarlishimen dégen niyet bilen bir qisim iqtisadini ailisige chiqim qilsa bu özining ishi. Ayallar miras alghan pulini öz yénida bésip yatalaydu, emma erler andaq qilalmaydu. Belki ailisige chiqim qilishi lazim kélidu.

945.- sual: talaqta hoquqning erlerge birilishining sewebi

ayallar adette sewirsiz, héssiyatchan kélidu. Ular bezide öz héssiyatlarini bashquralmay qalidu. Ular achchiqi kelgende, aqiwetning qandaq bolishigha qarimastin, éghizini qoyuwétidu. Emma er kishiler ayallargha qarighanda, sewirchan bolghanliqliri üçün ular achchiqi kelgende, özlirini bésiwélishti bilidu we éghizini qoyuwetmeydu. Sewiri bilen achchiqini yutuwalaydu. Netijide, er – xotunlar otturisida jédel – majiralar yüz bergen bolsimu, kéyin yene ular öz'ara yarishiwalaydu. Buning bilen aile parchilanmastin dawam qiliwéridu. Aile ochiqi dawam qilghachqa balilarmu yéitim bolmaydu. Uruq - tughqanlarmu perishan bolmaydu. Mushu sewebtin, talaq qilish hoquqi erlerge bérilgen.

Shunimu estin chiqarmasliq lazimki, ailining bashlan'ghuchi bolghan nikahta hoquq ayal kishining qolididur. Eger ayal kishi özi bilen turmush qurmaqchi bolghan erge razi bolup, uninggha xotun bolushni "qobul qildim" démeydiken, erning uni "aldim" dégini békardur. Bu mesilini mushundaq keng dairide chushen'ginimizde, islam dinining neqeder eqilgha muwapiq, insanning fitriti "teb'iti" ge oyghun ikenlikini köreleyimiz.

946.- sual: er – ayalliq ottursidiki edebler

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: ayallargha yaxshi muamile qilinglar. Chünki ayallar qowurghidin yaritilghan, qowurghining üstünki qismi eng egri yéri bolup, uni tüzleshke urunsang, sundurup qoyisen. Shu péti tashlap qoysang, egri péti turiwéridu, shunga ayallargha yaxshi muamile qilinglar. Yene bir iwayette mundaq déyilgen: qowurghini sundurush démek, ayal kishining taliqini bérish démeaktur. (muslim: 1468)

islamdiki er - ayalliq muamilisining edepliridin, erning ayali teripidin kelgen azarlargha, japalargha we kemchiliklerge sewir qilip, uni silq, ilmiy usul bilen islah qilishi kérek.

Peyghember eleyhissalam ayallirining jewr - japalirigha, bedewi ereblarning qopal muamililirige sewirchanliq bilen, yomshaq, siliq muamile qilidighan eng peziletlik we ölgilik zat édi.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: silerning yaxshiliringlar xotun balilirigha yaxshi muamile qilghanlardur. Men xotun balilirimgha silerge qarighanda eng yaxshi muamile qilimen. Eger hemrahinglar ölüp ketse, uning yaman gépini qilmanglar. (tirmizi: 3895)

erning ayaligha qilidighan yaxshiliqlirining jumlisidin, edeplik, yaxshi külkiler, xush chaqchaqlar bilen uning könglini échishi. Özining ayali bilen köngül échishish her ikkisining qelbini rahetlenduridu, muhebbetni ashuridu. Netijide, ayalmu érimi razi qilish we könglini élish üçün alahide paaliyetchan bolidu. Peyghember eleyhissalamningmu ayallirining eqillirigha oyghunliship, ular bilen chaqchaqlashidighanliqi we birge köngül achidighanliqi riwayet qilin'ghan. Öz ehli bilen birge köngül échish yaxshi emellerdindur. Emma chaqchaqlashqanda, chaqchaq, dep yalghan söz qilmasliq we edep – exlaq dairisidin chiqip ketmeslik kérek. Eksiche bolghanda, er özining hurmitini chushurup qoyidu.

947.- sual: teminatning bayani

teminattin er ayaligha bérighan tamaq, kiyim kichék, öy tutup bérish we buningdin bashqa turmushning zörör ihtiyajliri közde tutulidu. Bir adem bilen yene bir ademning arisida üç sewebning birsi tépilsa, u ademge ikkinchi bir ademning teminatini bérish lazim bolidu. U üç seweb bolsa, er - xotunchiliq sewebidur, uruq tughqanchiliq sewebidur we haywanlarning igilirige oxshash bir janliqqa ige bolghanliq sewebidur.

Er - xotunchilik sewebi bilen bir ademge ikkinchi bir ademning teminatini bérishtin biz yuqirida bayan qilip ötkünimizdek erge ayalning teminatini bérish közde tutulidu. Ayalning teminatini bérish ayal özini erge tapshurup erning öyige yötkülüp kelgendin tartip bashlinidu. Allah taala erning ayalgha teminat bérish heqqide mundaq dédi: anilar (balilarni émitish mudditide) toluq émitmekchi bolsa, toluq ikki yil émitishi lazim . Atilar anilarni qaide boyiche yémek - ichmek we kiyim - kéчек bilen teminlep turushi kérek, kishi peqet qolidin kélidighan ishqila tekliq qilinidu. Anini balisi seweblik ziyan tartquzmasliq lazim (eger ata ulüp ketse) uning warisi atigha oxshash mesuliyetni (yeni ana bolghuchigha nepiqe bérish we uning heqlirige raye qilish qatarliqlarni) uz üstige élishi kérek. Eger ata - ana kéngiship (balini ikki yil toshmastinla) ayriwetmekchi bolsa, ulargha héчbir gunah bolmaydu. Eger balilirlarni inikanilargha émitmekchi bolsanglar, qaide boyiche ularning heqqini bersenglarla silerge héч gunah bolmaydu. ALLAHtin (yeni allahning emrige muxalipetchilik qilishtin) qorqunglar, bilinglarki, allah silerning qilghan emelinglarni körüp turghuchidur [süre beqere-233].

Teminatning qanchilik bolidighanliqi er ayalning turmush ehwaligha qarap belgilinidu. Eger er - xotunlar bay bolsa, erge ayali üçün bayning teminatirini bérish lazimdur. Eger er - xotunlar péqir bolsa, erge ayali üçün péqirning teminatini bérish lazim. Qazi, péqir bir erge ayaligha péqirning teminatini bérishke höküm qilghan, kéyin er bay bolghan we ayal érinig üstidin qazigha dawa qilghan bolsa, qazi erni shu waqittin bashlap ayaligha bayning teminatini bérishke buyruydu. Ayal serkeshlik qilidighan ayal bolup érinig gipige unimay öydin chiqip ketken bolsa, erge taki ayal öyge qaytip kelgiche uning teminatini bérish lazim emes. Uwal qilinip türmige tashlinip qalghan ayal bolsimu, erge türmige tashlinip qalghan ayalning teminatini bérish lazim emes. Eger er padishahning türmisige solunup qalghan bolsa, erdin ayalning teminatini bérish wezipisi chüshüp kétidu.

948- sual: ishleydighan ayalning teminati heqqide

eger bir ayal öyning sirtida bir yerde ishlise, uning teminatini bérish érinig üstidin chüshüp kétémdü? Küchlükrek riwayetke اساسlan'ghanda, ayal eger erning ruxsiti bilen ishligen bolsa, uning teminati erning üstidin chüshüp ketmeydu. Emma ayal erning ruxsisiz ishligen bolsa, xuddi serkeshlik qilidighan ayalning teminati chüshüp ketkinidek u ayalning teminatimu erning üstidin chüshüp kétidu.

Eger u ayal öy ichide tamaq étish, nan yéqish we kiyim kéчeklarni yuyushqa oxshash öy ishlirini qilishtin bash tartsa, eger u ayal eslidimu öyide ish qilmaydighan ayal bolsa yaki u ishlarni birer kéсел sewebi bilen qilmighan bolsa, er ayaligha teyyar tamaq élip bérish lazim. Eger u ayal eslide öyide shu ishlarni qilidighan we u ishlarni qilishmu qolidin kélidighan bolsa, ayaligha teyyar tamaq élip bérish erge lazim emes. Eger ayal inawetlik we yüz abroyluq ailining qizi bolsimu mezkur ishlargha oxshash öy ishlirini qilghanliqi üçün éridin ish heqqi telep qilishi toghra emes. Chünki ayalning shu ishlarni qilishi bir diniy

mejburiytdur.

Biz yuqirida bayan qilib ötkünimizdek qazi, eger er, ayalning teminatlarini bérilmeydighan derijige chüshüp qalsimu er - xotunning arisini ayriwetmeydu. Shuningdek qazi yene eger er yoq bolup kétip ayal qéynilip qalidighan halgha chüshüp qalsimu er - xotunning arisini ayriwe tmeydu.

949.- sual: bir ademge uruq tughqanchiliq sewebi bilen ikkinchi bir ademning teminatini bérishining lazim ikenliki toghrisida

yuqirida bayan qilib ötkünimizdek balaghetke yetmigen kichik balilarning teminatlarini bérish dadining mejburiytdur. Chünki bir insanning balisi uning bir parchisi hésablinidu. Shunga bir ademning balisigha teminat bergenliki xuddi özige teminat berginige oxshastur. Bu, eger kichik balining özige tewe mal- mülki bolmisa, ehwal shundaq bolidu. Emma eger kichik balining özige tewe mal- mülki bolsa, bu halda uning teminatliri uning özining mal- mülkidin bérilidu. Chünki esli qaide bir insanning teminatliri meyli u kichik bolsun meyli chong bolsun uning mal- mülkidin bérilishi lazimdur.

Bir adem keynide bir nechche balini qaldurup qoyup ulüp ketken we ulargha héchqandaq mal - mülük qaldurmighan bolsa, ularning teminatliri dölet xezinisidin bérilidu.

Bir ademning ata aniliri yaki chong dada we chong aniliri péqir bolsa, nawada ular bashqa dinda bolghan teqdirdimu ularning teminatlarini bérish u ademning üstige bolidu. Chünki allah taala mundaq dédi: eger ata - anang séni sen bilmeydighan nersini manga shérik keltürüşke zorlisa, ulargha itaet qilmighin, ulargha dunyada yaxshi muamilide bolghin (yeni diniggha ziyan yetmeydighan asasta yaxshiliq qilghin), manga taet bilen qaytqan ademning yoligha egeshkin, andin méning dergahimgha qaytisiler, silerge qilmishinglarni éytip bérimen [süre loqman-15].

Bir balining, ata anisining, chong dadilirining we chong anilirining teminatini bérish üçün ularning péqir bolushliri shert qilindi. Chünki bir adem mal- mülki bar adem bolsa, u özining teminatini özining mal mülkidin qilghanliq bashqilarning mal- mülkidin qilghanliqqa qarighanda yaxshidur. Ata anilarning, chong dada we chong anilarning bashqa dinda bolushi ularning teminatlarini bérishke tosalghu bolalmaydu. Bashqa - bashqa dinda bolsimu bir ademning ayaligha, ata anisigha, chong dadilirigha we chong analirigha, balilirigha we newrilirige teminat bérishi lazimdur. Bashqa dinda bolsimu ayalgha teminat bérishning lazim bolushi er - xotunluq alaqining sewebi bilendur. Emma bashqilargha teminat bérishning lazim bolushi, ata bala bolghanliqi sewebi bilendur. Bir ademning ata anisigha yaki chong dadisigha we chong anisigha yaki baliwaqilirigha teminat bergenliki xuddi özige teminat bergenlik hésablinidu. Eger teminat béridighan adem musulman, emma ular arisida musulmanlar bilen urush bar kapirlardin bolsa, musulman ademge

ularning teminatini bérish lazim bolmaydu. Eger ular musulmanlardin ruxset élip musulmanlarning ichide yashawatqan ademler bolsimu ular musulmanlar bilen urush qiliwatqan kapir qewmidin bolghanliqi üçün musulman balining ulargha teminat bérishi toghra emes. Chünki biz musulmanlar bilen din üçün urush qiliwatqan kapirlarni dost tutushimizdin we ulargha yaxshiliq qilishimizdin cheklendik. Mana bu islam dinining prinsiplirining nahayiti ésil ikenlikini we u prinsiplarning insanperwer ikenlikini körsütüp béridu.

Shuni bilish kirekki, kapir ata anigha we uruq tughqanlarga teminat yaki yaxshiliq qilish üçün bérilidighan pul mallar zakat malliridin bolmasliqi lazim. Chünki zakat malliri peqet musulmanlarghila bérilidu.

Shuningdek yene mehrem kélidighan uruq tughqan'gha meyli u balaghetke yetmigen kichik bolsun meyli chong bolsun teminat bérish wajip bolidu. Shuningdek uruq tughqan'gha teminat bérishning bir sherti uning uzun muddet dawam qilidighan késelge griptar bolghanliqi yaki kör bolup qalghanliqi sewebi bilen birer ish qilalmaydighan haletke kélip qalghan muhtaj bolushi lazimdur. Ata-ana birer ish qilip turmushini qamdiyalaydighan derijide bolsimu bala, ularning teminatini béridu.

950.-sual: ishlishege ruxset qilinighan ayallarning sheritliri

islam dini ayalni ayal hayatining qaysi basquchida bolsa bolsun tijaret qilishqa yaki ishleshke buyrumaydu. Chünki islam dini ailining teminat we chiqimliridin kichikkinimu bir nersini ayalning üstige yüklimidi. Eksiche uning teminatini bashqilarning üstige yüklidi. Mesilen, bir ayal qiz halitide bolsa uning teminatini bérish ata anisining üstige, hemshire bolsa teminatini bérishke qudriti yetken qérindishining üstige, yatliq bolsa érinining üstige, ana bolsa kespi bar balilirining üstige yüklidi. Ish shundaq bolsimu islam dini melum shertler astida ayalning ishlep pul tépishigha ruxset qildi. U shertler töwendikilerdin ibarettur.

1) eger ayal éri bar ayal bolsa, érinining uninggha ishleshke ruxset bérishi lazim.

2) uning qilidighan ishi erler bilen ariliship qilidighan yaki erler bilen ayrim bir yerde yalghuz qalidighan ish bolmasliqi lazim.

3) uning qilidighan ishi mesilen, tikküchilik, séstiraliq, doxturluq (ayallar balilar kisellki sahesi boyiche), we oqutquchiliq qilishqa oxshash özining ayalliq süpitige munasib kélidighan ishlardin bolishi lazim. Shuning üçün ayalning hetta erlerge oxshap qalmasliqi we mijeze xarakteri ularningkidek bolup qalmasliqi üçün erlerge xas qattiq we éghir ishlarni qilishi toghra emes.

Ayalning ishlesh arqiliq tapqan puli uning xas mülki hésablinidu. Uni ishlitish heqqi peqet uning qolida bolidu. Erning yaki bashqa birsining pulni uning raziliqisiz uning qolidin éliwélishe heqqi yoq. Allah taala bu heqte mundaq dédi. "i möiminler! الله silerdiki bir - biringlardin artuq qilghan nersilerni (heset qilish yüzisidin) arzu qilmanglar, erler qilghan

emelliridin hessidar bolidu, ayallarmu qilghan emelliridin hessidar bolidu. Allah'tin uning pezlini tilenglar (الله béridu). Allah heqiqeten hemme nersini bilgüchidur" [süre nisa-32].

951.- sual: ayallarning ishlisi toghirisidiki höküm

aldi bilen shuni éniq éytalaymizki, islam sheret qanunida ayallarning sirtta ishlisi haram deydighan birer cheklime yoq. Ayallar islam dinining güllen'gen shanliq esirliridimu ishleshtin we jem'iyettiki wezipisidin mehrum qilin'ghan emes. Ayallarning ailisining éhtiyajlirini qamdash yolida özlirige layiq kélidighan shereplik urunlarda ishlisi jaizdur. Shündaqtimu, eger biz ayal kishining qilishqa tégishlik bolghan wezipisige we üstidiki mes'uliyetlirige qaraydighan bolsaq, bu wezipining insaniyet neslining yer - yüzide dawam qilishigha baghliq bolghan alahide ulugh, muhim bir wezipe ikenlikini körimiz. Bu wezipe qaysi dégende, "aniliq" wezipisidur. Ayal kishining yaritilish tebiti, uning ana qarnida törelgen awwalqi waqtidin bashlap uni bu wezipige teyyarlaydu. Ana - bala saghliqi mutexessisliri shundaq yekünlarni chiqiriduki, sipérm tuxumchiliri anining bechchidanida anining sipérmi bilen birlashkendin kéyin, oghul - qiz danchilirining perqliri ayrilishqa bashlaydu.

952.- sual: anining balisini terbiyelishi ishleshtinmu mohim

pisxologiyeye we terbiye mutexessisliri anining öz buwiqi bilen meshghul bolushning ana - bala her'ikkisi üçün tebiy zörüriyet ékenlikini qarar qilidu. Ana öz buwiqining rayitige özi mes'ul bolup, uning éhtiyajliridin chiqishi arqiliq aniliqtin huzurlinishqa bolghan hajitini hemishe hés qilghuchidur. Yersharida öz balisini baghrigha bésip, kéche kündüz uning yénida bolushni xalimaydighan, ailining éhtiyaji yüzisidin balisini öyide terk étip yaki bashqilarning terbiyisige tapshurup qoyup ishqa ketkinige köngli baram bolmaydighan we turmushning teliwi mejbur qilmisa, öz öyide olturup balisini baghrigha bésishni arzu qilmaydighan ana barmidu?!

Shoningdek, balimu anisining yénida bolushqa, anisining issiq qoynidin huzur - halawet élishqa tolimu muhtajdur. Anilar ishench qilip balilirini tashlap qoyidighan yesililer balilarni bashqa janliqlarni baqqandek, yaxshi baqalisimu, lékin ularni insaniy xislette, insaniy exlaqta yétishtürüp chéiqishqa elwette ajizdur.

953.- sual: ayallarning ishlashining ziyini

ayal kishining ishlesh üçün öyidin sirtqa chiqishi ailisidiki muhim wezipisige sel qarighanliqidur. Bu bir tereptin kélidighan nesillerning exlaqiy terbiysige bolghan tehdid bolsa, yene bir tereptin öz millitige, xelqige we wetinige yaxshi ijadiyetlerni yaritalaydighan, yaramliq kishilarning ishlesh yollirini tosqanliq, netijide öz jem'iyitini yaxshi ishleydighan erlerdin mehrum qilghanliqtur. Bu ishlar islam dunyasidiki bir mushkilatla emes, belki bu, amérika, yawrupa elliridiki ijtimaiy ishlar mutexessislirining pikirilirini aware qilp kéliwatqan mesililarning biridur.

Bizning dinimiz, anilarning balilarni bashqilargha tapshurup qoyup, öz qolliri bilen baqmasliqning xata ikenlikini 14 esir burun élan qilghan bolsa, emidilikte tejribiler we achchiq sawaqlarni körgendin kiyin, kishiler bu ishning xata ikenlikini qayta ispatlamaqta. Özi baqmay bashqilarning terbiyisige tapshurup qoyup chong qilghan balining exlaqiy jehettin yétersiz bolup chiqishning sirtida, uning ata - anisigha bolghan köyümchanliqining we hörmitining ajiz bolidighanliqimu hemmige melüm.

Balilar yürek parimiz, jénimiz we hayatiqtiki hernalarimizdur. Sirttiki ishlar, abruy - shöhretler yürek parimiz, бүгүnimiz we etimiz bolghan shu perzentlirimizdin eziz emes, elwette. Toghra, baqquchisi yoq, tul we charisizliqtin sirtqa chiqip ishleshke mejbur bolawatqan anilarmu jem'iyette az emes. Ular ishleshke heqiqeten mejbur bolup qalghanlardur. Allah ularning ishlerini ungay qilsun. Ulardin bashqa ishlimisimu bolidighan we érinig kirimi bilen kupaye qilsimu turmushini normal halda élip kételeydighan anilar eqillirini ishlitip, perzent qedrini we öz wezipisini tonuydighan bolsa, hazirqi zaman yéngi nesillirining terbiyiside alahide ijtimaiy yéngliqlar bular idi. Bularning mukapati mushu dunyadila shu anilargha qaytqan bular idi. Ata - anilar balilarning deslepki muellimliri. Ailidiki tunji terbiye nahayiti muhimdur. Terbiyisi yaxshi bolghan balilarning ata - anisigha élip kélidighan yaxshiliqliri dunya we axirette hésabsizdur.

954- sual: ayallarning ishlidiki xeterler

ayallarning öylirni tashlap, zörüiyetsiz sirtta ishlidighaning qismen xeterliri bar.

1. Exlaqiy tereptin- ayallar erler bilen ariliship birge ishleshke bashlighandin kéyin, ulardiki haya, ippet we nomusperwerlik asta - asta tedriji ajizlashidu. Bu sewebtin bezi aile jedellirimu yüz béridu.

2. Ijtimaiy tereptin - ayal kishining ish bahanisi bilen öyidin chéqip kétishi, aile hayatidiki boshluqni keltürüp chiqidu. Balilarni aniliq méhridin mehrum qilidu we jorisinimu yaxshi kütelmeydu.

3. Ishqa layaqetsiz bezibir ayallarning urunni meshghul qilip olturuwélishi, ulardin yaxshiraq ish béjireleydighan we ishqa qadir bolghan yashlarning ishlesh yollirini tosidu. Netijide, ishsizliq köpiyip jem'iyette ijtimaiy jinayetler kélip chéqidu. Ayallar ishsiz qalsa öyliride olturup bargha shükür qilip hayat kechüridu. Emma erler xususen, yashlar ishsiz qalsa, békarliqtin, boshluqtin siqilip türlük jinayetlerni ishleydu. Oghurluq, qatilliq we bolangchiliq jinayetlirimu köpinche yashlarning ishsiz qalghanliqidin, beziliri öylinelmey köngüllirini toxtitalmighanliqidin bolidu.

4. Iqtisadiy tereptin- iqtisad nizami ishqa yaramliq, ish béjirishni bilidighan, chidamliq we parasetlik kishilarning tallinishini teqezza qilidu. Ishlimisimu érinig kirimi bilen turmushini normal élip kételeydighan ayallarning bu urunlarni meshghul qilip olturushliri iqtisadning rawajlinishigha dexli yetküzmey qalmaydu. Chünki ayallar köpinche erlerning ishlidighanini ishliymeydu. Ayallar mijezi bir xil bolmighan waqitlarda kündilik ishlerini toluq

jayida ada qilalmaydu. Netijide, jem'iyetning iqtisad ishlari aqsaydu. Ayallarning ayliq adet künliridin téximu qiyin bolghan sharaitylari - ularning hamildarlik aylari, bolupmu hamildarliqning axirqi ayliridur. Bu waqitlarda ayallar herqandaq wezipini bėjirishtin ajiz kélidu we ishgha hewisimu qalmaydu. Andin ular tughqandin kéyin, eslidiki haltige kelgüchilik melum waqit ishtin qalidu. Ayallarning yaritilishigha munasip bolghan, asasliq wezipisini – shereplik aniliq we perwishchiliktin ibaret wezipisini tashlap, zörüriyetsiz sirtta ishlesh jeryanida, özlirining ayalliq özurliri tüpeylidin nöwettiki ishlerini chala - puchuq urunishi, urunni tutup olturup yaxshi ishleydighanlarni bu ishlardin mehrum qilishi, iqtisadni rawajlandurush ishligigha ziyan yetküzmemdu?!

Ikkinchi bap. Er hotunlarning bir-birining ustidiki heqliri

955- sual: er ayallarning bir birining üstidiki heqliri toghrisida quran kerimning bayani

islam dinida er - xotunlarning bir - birining üstide heqliri we her birining qilishqa tégishlik mejburiyetliri bar. Hemme ishni hékmet bilen qilidighan we hemmini bilip turidighan allah taala heqler bilen mejburiyetlerning arisida bir tengpungluqni qildi. Shunga allah taala bir terep paydilinidighan her bir heqning qarshisida u terepning yene bir terep üçün üstige élishqa tégishlik bolghan bir mejburiyetni békitti. Mana bu allah taalaning töwendiki ayitide nahayiti ochuq bir shekilde bayan qilin'ghandur. " ayalliri üstide erlarning heqliri bolghinidek, erliri üstide ayallarningmu heqliri bar (yeni ayallar muwapiq derijide hoquqtin behrimen bolushi kérek, muwapiq derijide mejburiyetmu ötishi kérek). (ayallargha mehri bérish we ularning turmushini qamdash mejburiyetliri erlerge yüklen'genliktin) erler ayallardin bir derije artuqluqqa ige. الله ghalibtur. Hékmet bilen ish qilghuchidur." [süre beqer 228- ayetning bir qismi]

allah taala erlerni ige qilghan bir derije bolsa hamiyliq we ailining mes'uliyitini öz üstige alghanliq derijisidir. Allah taala bu heqte mundaq dédi: " erler ayallarning hamiyliridur, bu اللهning ularning bezisini bezisidin (yeni erlerni küch - quwwet, ghazatqa chiqish qatarliq jehetlerde ayallardin) artuq qilghanliqidindur we erlarning öz pul - mallirini serp qilghanliqidindur (yeni ayallarning nepiqisi erlarning zimmisige yüklen'genliktindur).""süre nisa 34- ayetning bir qismi"

her qandaq bir jemiyyette u jemiyyetning ishligigha ige bolidighan we uning ishlerini retke salidighan bir mes'ulning bolishi lazim. Aile bolsa eng muhim bir jemiyyettur. Ailige köngül bölüş we uninggha paydiliq ishlarni teyyarlash ailining mewjud bolup turush amillirining biridir. Shuning üçün aile ezalirining ichidin birining ailining ishligigha mes'ul bolishi

lazim. Bir ailining ichide buning üçün er eng heqlidur. Chünki er dunya ishlirini ayalgha qarighanda köp bilgendin sirt ailidiki kishilerge nepiqe bérishke mes'ul kishidur.

956- sual: ayalning éri üstidiki heqliri

1. Erning ayali bilen chirayliqche tirikchilik qilishi we uninggha yaxshi muamile qilishi ayalning ériining üstidiki heqlirining biridur. Erning ayaligha yaxshi muamile qilishi, uninggha azar bermesliki, pütün muhebbiti we söygüsini béghishlighan halda, uninggha her ishta méhribanliq körsitishi lazim. Yeni sirtta nahayiti yaxshi exlaqliq bolup, ayaligha qattiqliq, qopalliq qilidighan kishi yaxshi kishi déyilmeydu. Belki awwal uzining ayaligha, perzentlirige yaxshi muamile qilidighan, ulargha eng méhriban bolghan kishila yaxshi kishi bolalaydu. Peyghember eleyhissalamning eng köp qilghan tewsiyeliri ayallar bilen chirayliqche tirikchilik qilish heqqidur. Töwendiki hedis u tewsiyelerning biridur.

2. Ayalining azarlirigha, bolupmu ayalining mijezi uzgirip qalghan chaghlardiki uning bezi yéqimsiz muamilisige sewirchanliq bilen muamile qilishi, xataliqlirini epu qilishi, derdini anglap haligha yétishi we uninggha hemishe méhir – shepquetlik bolushi.

3. ayalining könglini élishi, ayaligha bolghan söygüsini herwaqit söz we heriketler bilen izhar qilip turushi, ayali bilen chaqchaqlishishi, oynushushi we mungdushushlarmu ayal bilen chirayliqche tirikchilik qilishning qataridin hésablinidu.

4. Ayalini bashqilarning yaman niyetlik közliridin muhapizet qilishta ghorurluq bolushi. Ayalining hörmitini qilip, uni qedirlishi, ailining bozulishigha seweb bolidighan ishlarning yüz bérishidin ghapil bolup qalmasliqi. Lékin ayal kishini künlidim dep arqisidin jasusluq qilmasliqi, bedniyetlik bilen ayalini asassiz qarilimasliqi lazim. Chünki allah taala quranda, kishilerni yaman guman qilishtin meni qilghan.

5. Ayalini imkan qeder ata - anilardin ayrim uyde torghuzushi, uynig pütün éhtiyajliq nerse - kéreklirini hazirlap bérishi, ayaligha qéyin ata we qéyin anisining pütün yuklirini yuklimesliki lazim. Chünki kelin ularning xizmetchisi emes, belki shu ailining hör ezasidur. Tebiyki, ayal kishini kishiler kéchisi birge bolush üçünla almaydu. Muhebbetning küchiyishi arqiliq ailining runaq tépishi üçün herwaqit er - ayallar bir - birige bolghan ixlasini we söygüsini izhar qiliship turishi lazim. Uylen'genler ayrim turmush qorup musteqil bolmighanda, ular herwaqit azadilik hés qilalmaydu.

6. Ayalining bérishke tégishlik bolghan méhrini toluq ada qilishi. Chünki bu, ayal kishining nikah sewebi bilen belgilen'gen heqqidur.

7. Ayalining nefeqisini kémeymestin we israp qilmastin yaxshi ada qilish. Yene uninggha teminatni kengri qilip bérishtur, sugha salam we hedieler élip bérishtur. Chünki bundaq qilish ayalning érige bolghan muhebbitini arturidu. Er - xotun arisidiki er - xotunluq alaqini we köyümchanliqni küchlendüridu. Sheret er - xotunning arisida méhri muhebbetning we alaqining küchlük bolushini xaalydu.

8. Ayalning ériining üstidiki heqlirining biri, er ayaligha ayal hayatida bilishke tégishlik

bolghan din hökümlirini ögitidu yaki tégishlik bolghan din hökümlirini öginish üçün ayallargha xas bolghan ilim sorunlirigha bérishqa ruxset qilidu. Shuning üçün her bir islam jemiyyetide ayallar dinining hökümlirini öginidighan ayallargha xas mektebler yaki meschitlerde ayallargha xas ilim sorunliri bolishi lazim. Ayaligha dinning ehkamlirini ugitish – namaz, roza, zikir, dua we bashqilar qatarliq pütün ibadetlerni ugitishni hem waqtida orunlishigha yardem bérishnimu körsitidu

9. Ayalning éring üstidiki heqlirining biri, erning ayalini islam edeb exlaqliri bilen yétishturishidur. Uninggha wez nesihet qilishidur. We namaz oqushqa buyrushidur. Allah taala bu heqte mundaq dédi.

10.erning mejburiyetlirining biri ayalini heyzdin we jinisiy munaswettin kéyin yuyunushqa mejburlaydu. Uni özini pak tutushqa, haram ishlardin yiraq turushqa we emel ibadet qilishqa buyruydu. Chünki allah taala bu heqte erdin soal soraydu.

11. Ayali xataliq utküzüp qalsa, uninggha qupalliq we qattiliq qilmastin yumushaqliq bilen nesihet qilishi, hetta ayali uninggha yamanliq qilghan teqdirdimu, uni urmastin nesihet qilip uzgertishi, imkan qeder ayalini urmasliqi lazim. Ayal kishi üçün eng axirqi chare we eng qattiq jaza waqitliq uninggha yéqinchiliq qilmasliqtur.

12.er, öyge kirgende ayaligha salam bérishi lazim. Chünki salam bérishish méhri muhebbetning dawam qilishigha seweb bolidighan amillarning biridur.

13. Ayali tughushni arzu qilsa uni tughmasliqqa mejburlimasliqi.

14. Ayalining könglini chushinishi. Eger ayali uni hajitige righbetlendurse ret qilmasliqi. Din yaki dunya ishliri bilen meshghulmen dep ayalini her kéche yataq üstide yalghuz tashlap qoymay uning bilen bir yerde bolishmu ayal bilen chirayliqche tirikchilik qilishning qataridin hésablinidu. Erning ayali ülpet we ippet bolidighan ishlarni qilish we uning jinsiy teleplirini qandurush mejburiyeti bar. Peyghember eleyhissalam bu ishni ayalning erning üstidiki bir heqqi, dep qaridi.

15. Ayalini héqir körmesliki, haqaretlimesliki, uni yaki tughqanlirini mesxire qilmasliqi.

16. Ayaligha uy ishlirida yardemlishishi. Chünki peyghember eleyhissalam öy ishlirida ayaligha yardemliship bérighan ademler üçün nahayiti yaxshi ölgidur.

17.erning ayaligha ata anisini we uruq tughqanlirini ziyaret qilishqa ruxset bérishimu ayal bilen chirayliqche tirikchilik qilishning qataridin hésablinidu. Chünki ayalning mezkur kishilerni ziyaret qilishi islam dini küchlendürishke buyrugghan we öziwétishtin tosqa uruq tughqanchiliq munasiwetni küchlendürgenlik hésablinidu.

18. Ayalidin yaman guman qilidighan we uning yürish turushliridin sheklinidighan derijide uni qattiq künlep ketmeslikmu ayal bilen chirayliqche tirikchilik qilishning qataridin hésablinidu. Chünki sewesiz qattiq künlep kétish ayalning érinini yaxshi körüş we uninggha muhebbet baghlishigha tosqaunluq qilip uning ornigha uni yaman körüşini, uningdin yirginishni keltürüp chiqiridu. Yaman guman qilish kishiler arisida cheklen'gen

verde, er xotun arisida elwette cheklinidu. Lékin bundaq déyish, bir er, ayalini peqet künlimisun, dégenlik emes. Erning öz ayalini künlishi insan tebitide we sherette yaxshi körüldighan ishtur. Chünki ayal érinig numusi hésablinidu. Shunga er özining numusini qoghdushi we yüz abruyini saqlap qélish üçün tirishishi lazim. Eger er undaq qilmisa döyüz hésablinidu. Bu, ayalida numussuz qiliqlarni körsimu uninggha bir néme démostin uning qilmishlirini toghra, dep turidighan ademdur. Ayalini künlimeslik eslide tongguzlarning süpetliridur. Biz allah taalagha séghinip tongguzning süpetliri bilen süpetlinip qilishimizdin pana tileymiz. Chünki tongguz tebet we meynetlik jehette haywanlarning eng nachiridur.

19. Birdin artuq ayali bolsa, ularning arisida pütün ishlarda adaletlik bolushi, hemming heqqini oxshash ada qilishi.

20. Ayali ajrishishni telep qilsa, uninggha ziyan yetküzmestin, azar bermestin chirayliqche ajrishishi.

Yoqirida éytilghan 20 türlük heq, er kishining üstidiki ayaligha uteshke tégishlik bolghan heqlerning hemmisi emes, belki bir qisim muhimliridin ibaret.

957.-sual: ayallarning bilim élishining zörürligi

islam dini uginishke chaqirghan ilimler, er - ayal her ikki jinsqa ortaqtur.

Islam tarixida, ayallar ilim - pen uginish hoquqidin héch waqit cheklen'gen emes. Lékin islam dinining düshmenliri bu dinni kemsitip, kishilerning rayini uningdin qayturush üçün oninggha türlük töhmetlerni toqup keldi. Islam dinini yaxshi chüshenmigen bezi kishilermu bundaq yalghan dewalargha ishinip qalmaqta. Buning sewebi bizning uz dinimizning heqiqitini we mahiyitini bilmigenlikimizdin bashqa nerse emes.

Peyghember eleyhissalamning we sahabilarning ayalliri ichidin quranni, köpligen hedislarni yadlighan, shéir, nesir we tarixlarni yazidighan ayallar köp bolup, hetta meshhur sahabilar we büyük alimler peyghember eleyhissalamdin biwasite sorap uginelmigen aile bilimlerini, ayallargha qilinidighan muamililerning qaidilirini, ayallargha mexsus bolghan ayliq adet, qursaq kötirish, tughut we bala émitish qatarliq mesililerning hökümlirini yeyghember eleyhissalamning ayalliridin sorap ugen'gen. Aishe reziyellahu enha peygheber eleyhissalamdin 1210 hedis riwayat qilghan. U, uzi ayet we hedislardin hökümlarni chiqiralaytti, uzidin yashta chong bolghan köpligen kishilerning soallirigha qanaetlik jawablarni bérip, ularni diniy mesililerdin xewerdar qilatti. Hapse reziyellahu enha yézish - oqushta mahir idi. Köpligen alimler we mezheb pishiwaliri peyghember eleyhissalamdin kéyin, ayallargha munasiwetlik bolghan mesililerni we nurghunlighan hedislarni shu ayallardin anglap ugen'gen. Tarixta éytilishche 700 din artuq ayal peyghember eleyhissalamdin hedislarni riwayat qilghan. Ulardin alimler ugen'gen. Mesilen: meshhur alim ibni esakir iraq we süriye etrapida 500din artuq ayal kishidin peygheber eleyhissalamning hedislirini uginip riwayat qilghan. Misir, sham, iraq, yemen,

marakesh, hebesh, ispaniye qatarliq islam sheherliride, tarix, edebiyat, shéir, tepsir, hedis qatarliq ilimlerde tonulghan meshhur ayallar köp utken iken.

Anilarning bilimlik bolushi atilarning bilimlik bolushidinmu muhimdur. Chünki aile balilarning ibtidai mektibi bolup, bu mektebte atining roolidinmu anining roli elwette chong. Balilar köprek anisi bilen bolidu. Köp nersilerni anisidin uginidu. Balilar kéyin, resmi mektebke béríp, ailide qubul qilghinigha zit kélidighan, herxil pikirlerni qismen qubul qilghan teqdirdimu, uning ailiside deslep qubul qilghan eqidisi, pikri küchlük bolidu. Uninggha zit pikirler uni azdurup kételmeydu. Chünki uning deslepki qelbi aq qerghezge oxshash sap bolidu. Mana bular terbiye mutexessislirining yekünidur.

958.-sual: ayalning érige qilidighan yaxshiliqliri

1. Érini küchi yetmeydighan ishlargha zorlimasliqi, éhtiyajidin artuq nersini sorimasliqi. Mana bular, ayal kishining érige iqtisatta hemkarlashqanliqidur. Qanaet ailini güllenduridu, muhebbetni küchlenduridu. Qanaetsizlik er- ayalliq munasiwetni soghuqlashturidu.

2. Érige we éring ustidin bashqilargha shikayetchi bolmasliqi, balagha - qazagha razi bolup, sewirchan bolushi, allahqa asiyliq bolmaydighan ishlarda jorisinng rayigha maslishishi. Ayal kishining érige hörmét qilishi katta ibadettur.

3. Éring roxsitisiz seperge chiqmasliqi. Ayallar sirtqa chiqqanlirida islamiy qiyapet bilen ésil, körkemlik bolup chiqishi lazim. Mana bu – dinimizning körsetmisi we milliy enenimizdur.

959.-sual: ayallarning اساسلىق wezipisi

ayal kishining hayatliqtiki wezipisige nezersalidighan bolsaq, uning neqeder ehmiyetlik we shereplik bir wezipe ikenlikini, ayallarning bu wezipige eng oyghun yaritilghanliqini körimiz. Insan neslining yer sharida mewjut bolup turushi anilargha muhtajdur. Pسخولوجيye, terbiye alimliri we byولوجيye mutexessiliri ayal kishining yaritilishidin aniliqqa hazirlan'ghanliqini yekünleydu. Ayal kishi uteydighan aniliq wezipisini erlerdin birersimu utiyelmeydu. Hetta pütün erler jinsi birlishipmu bu wezipini urunliyalmaydu. Anining balilarni terbiyilep yétishtürüş ishliri bilen bolushi ana - bala her ikkilisi üçün chong ehmiyetliktur. Ana herdaim uz balsining yénida bolushini, uni uzqoli bilen béqip, baghrigha bésishi arqiliq aniliqning huzuridin behrimen bolushni arzu qilidu. Balimu anining méhri - shepqitige muhtajdur. Uning uz anisining terbiysi we perwishi astida bolushqa, anisning tebiy tatliq sütünidin huzurlinishqa bolghan éhtiyaji chongdur. Ana sütünidin bashqa hertürlük sütlerning héch biri anasotige teng bolalmaydu. Emma balining uz anisining terbiyisige we perwishige bolghan éhtiyaji uning aq sütige bolghan hajitidin chongdur, elwette.

Anilarning yürek parisi, ularning бүгүни we etisi, uz wujudining bir parchisi bolghan, eng qimmetlik balilirini uzliri her waqit baghrigha basmay, bashqa birsining terbiye qilishigha tashlap qoyushi epsuslinarliq ish. Elwette ayallar üçün ishtin we pütün dunya bayliqliridin

ularning baliliri qadirlik we ewzeldur. Toghra, ailining bezi qiyinchililiri sewebidin bezi ayallar sirtta ishleshke mejbur bolidu. Lékin, ata bolghan ademning qandaqla sharaitta bolmisun, ailisining yükini uzi yalghuz kôtürüş burchi bardur. Shunga erler jismaniye jehette ayallardin küchlük yaritilghan. Aile éhtiyajlirini atilar jayida toluqlisa, anilarmu uz uyide aramida olturüp balilirini terbiyilesh, yétishtürüş ishliri bilen meshghul bolidu.

960.- sual: erning heqliri

Islam dinida erningmu ayalining üstide heqliri bar. Bu heqler bolsa ayallarning erlarning üstidiki heqliri üçün islam dini qilishni ayallarning üstige yükligen mejburiyetlerdur. Bu heqler allah taala ayalning üstige yükligen mejburiyetlerning ichide allah taalaning heqliridin qalsa eng katta heqtur. Erning ayalining üstidiki heqlirining eng muhimliri töwendikilerdur.

1. Éring heqqini we uning menpeetini özining we jimi tughqanlirining heqqidin we menpeetidin ela bilishi we ularni qoghdishi.

2. Ayliq adet, tughutluq waqitliridin bashqa herqandaq waqitta éring righbitige maslishishi. Chünki éring telibini özürsiz turup ret qilghan ayal kishi gunahkar bolidu. Uninggha perishtilermu lenet oquydu. Er - ayal bir - birining righbitige maslishishi intayin muhim mesilidur. Köpligen aililerning bextsizlikke uchrishi omumen, mushu sewebtin bolidu.

3. Éring hajitini qayrip qoyup nepli ibadetler bilen meshghul boliwalmasliqi. Ayalning éring ruxsitisiz neple roza tutmasliqi erge boysun'ghanliq hésablinidu. Chünki ayal roza tutuwalsa éri uning bilen jinsiy munasiwet ötküzelmeydu. Yene kélip ayalning tula roza tutuwélishi tinining ajizlap we uning uruqlap kétishige sewepchi bolidu. Eger ayal heyzdar yaki nifasdar yaki késeljan bolghanliq yaki bir yerge seper qilghanliq yaki uningdin bashqa sewebler tüpeylidin qaza qiliwatqan ramizan rozisning qazasini tutmaqchi bolsa, qaza rozini tutush üçün éri qéshida bolmaydighan yaki éri roza tutuwatqan künlerni tallishi lazim.

4. Éring ruxsitisiz bashqilargha öydin bir nerse bermesliki. Emma yémek - ichmektin bashqilargha sediqe berse bolidu.

5. Éring ruxsitisiz seperge chiqmasliqi, éri razi bolmighan ayallar bilen arilashmasliqi.

6. Allah bergen riziqa qanaetlik bolushi, qattiqchiliq künliride éridin shkayet qilmasliqi, yaxshi künlerde allahni unutmashliqi, éring méhnitini her waqit qedirlishi. Eng yaxshi xotun ériga hemishe: "haram kesiptin saqlan'ghin, halaldin kesip qilghin, biz qattiqchiliqqa berdashliq bireleymiz, emma duzax otigha berdashliq birelmeymiz" deydighan xotundur.

7. Éridin bashqilar üçün zinnetlenmesliki, bashqilargha yüz, qolliri we putliridin bashqa ezalirini namayan qilmasliqi, qisqa, népiz kiyimlerni kéyshtin saqlinishi.

8. Éring dostiliri bilen éri bolmighan jaylarda paranglashmasliqi, éri yoq waqitta kelgen

yalghuz, ermehmanni yalghuz qarshi almasliqi. Özi yalghoz bolsa, uni öyge tekliq qilmasliqi kérek.

9. Érige hösin - jamali, bayliqi we mensbi bilen pexirlenmesliki yeni ayal kshi éridin birqeder artoq jamalgha, bayliqqa, mensebke yaki ésil nesebke ige bolghan bolsimu, uninggha ishinip chongluq qilmasliqi.

10. Perzentlirige méhriban bolushi, ularni urup tillimastin yaxshi terbiyilishi, érige til uzartmasliqi.

11. Ayalning érinig ruxsitisiz öydin chiqmasliqimu erge boysun'ghanliq hésablinidu. Erni ayalidin yirgindirdighan ishning biri bolsa, er ishtin qaytip öyge kelgende ayalining öyde turup érinig saqlap olturghanliqini körmesliki, eksiche ishning harduqi bilen qorsaq achliqi ezgen halda öyde olturup ayalining qaytip kélishini kötüp olturishidur. Shuning üçün ayal erning heqqige raye qilip öyde olturushi lazim. Erning ayalining üstidiki heqqi bashqilarning heqqige qarighanda bek raye qilinish lazim bolghan heqdur.

12. Ayalning öyge meyli er bolsun meyli ayal bolsun er yaman körüdigghan birer kishini bashlimasliqimu erge boysun'ghanliq hésablinidu. Erni ayalidin sheklendiridighan ishning biri er yoq waqtida ayalning öyge er yaman körüdigghan birsini bashlap kirishidur. Shuning üçün ayal eger éri bilen arisidiki méhri muhebbetni saqlap qalay dése, bundaq ishni qilishtin yiraq turushi we undaq ishni qilip qélishtin qattiq ihtiyat qilishi lazim.

13. Ayalning, tamaq teyyarlighan'gha, kiyim kicheklerni yughan'gha we öy ichini retligen'ge oxshash öyning xilmi xil ishlini qilishimu we öy ichide erni rahatlitishke urunishimu erge boysun'ghanliq hésablinidu. Er öyning tishidiki ishlarni qilishqa we pul tépishqa buyrulghandur. Emma ayal öy ichidiki ishlarni qilishqa buyrulghandur. Ish mana bu shekilde yürüshse er - xotun arisidiki öz - ara hemkarlishish wujudqa chiqidu we u ikkisining turmushi retke sélinidu. Eger ish u shekilde yürishmise er - xotunning arisi buzulidu.

14. Érinig aldida eng chirayliq shekilde körünish. Mana bu erning ayalining üstidiki heqlirining biridur. Ayal érinig aldida eng chirayliq süpet we shekil bilen körünishi lazim. Ayal érinig aldida érinig özige bolghan muhebbitini artturidighan, uning ishtiyaqini we hewisini özige tartidighan shekilde kiyinishi we yasinishi lazim. Er ayalidin özini xursen qilidighan we özini ayaligha ishtiyag baghlatturidighan shekil we ishtin bashqisini körmesliki lazim. Mana bu yaxshi ayalning süpetliridindur

Uchinchi bap. Nikahning yolgha qoyulushi we uning hikmiti

961.- sual: nikahning lewzi

Ikki terepning birining er bolsa, men sizni xotunluqqa aldim, ayal bolsa, men özemni sizge xotunluqqa tapshurdum, dgen'ge oxshash söz chishi bilen yene bir terepning qobul qilishi bilen nikah baghlinidu we wujudqa chiqidu. Ikki terepning arisida nikahning wujudqa chiqishi ichin her ikki terepning ishletken sözi ötken zamanni ipadileydighan sözler bolishi lazim. Mesilen, ayal terepning, özimni yaki qizimni yaki mni öziye wekil qilghan ayalni sizge xotunluqqa tapshurdum, dgen'ge, er terepning, men sizni yaki qizingizni yaki sizni öziye wekil qilghan ayalni özim yaki ughlum yaki mni öziye wekil qilghan adem ichin xotunluqqa qobul qildim, dgen'ge oxshash. Yaki her ikki terepning ishletken sözi hazirqi zamanni ipadileydighan sözler bolishi lazim. Eger ikki terepning biri nikahni qobul qilghanliqini ochuq söz bilen emes, ayal bolsa toyluqni qoligha tapshurup alghan'gha oxshash, er bolsa toyluqni tapshurup bergen'ge oxshash heriket bilen ipadiligen bolsa, bu halette nikah toghra bolmighan bolidu. Bu heqte soda sti q nikahqa oxshimaydu. Soda sti qta bir nersini alghanliqini heriket bilen ipadilisimu soda sti q toghra bolghan bolidu. Emma nikah nazuk bir ish bolghanliqi ichin nikah uni qobul qilghanliqini heriket arqiliq ipadilesh bilen toghra bolmaydu. Nikah yene guwahchilarning bolishigha baghliqtur. Guwahchi yoq qilin'ghan nikah, toghra bolmaydu. Shuningdek nikah yene, nikah sorunida bar tereplerning birining özining tekkenlikini yaki alghanliqini ghiz arqiliq emes, xet yzish arqiliq ipadilesh bilenmu toghra bolmaydu. Emma eger uning tekkenlikini yaki alghanliqini ghiz arqiliq emes xet yzish arqiliq ipadiligen terep nikah sorunida yoq adem bolghan we uning xette yazghan ipadisini guwahchilargha bildirip qoyghan bolsa, bu halette nikah toghra bolidu.

962.- sual: nikah bashqa sözlerni qilish bilenmu chishemdu?

Her qandaq tilda bir ishni ipadilesh ichin bir söz bardur. Mesilen, bir ademning bir nerse yigenlikini we ichkenlikini ipadilesh ichin yimek we ichmek dgen'ge oxshash xas sözler bar. Shuningdek bir erning bir ayalni öz nikahigha alghanliqini ipadilesh ichin, men buni yaki palanini, nikahimgha aldim yaki xotunluqqa aldim, yaki aldim, dgen'ge oxshash we ayalning buninggha özining razi bolghanliqini ipadilesh ichin, buni qobul qildim yaki tegdim dgen'ge oxshash sözler bardur. Barliq alimlarning birdek qarishi boyiche, mezkur sözlerning ornigha ishli tilgen sözler shu xelqning örp aditide shu ishlarni ipadilesh ichin ishli tilmise, u sözlerni ishli tish bilen u ikkisining arisida nikah chishmeydu. Eger mezkur sözlerning ornigha ishli tilgen sözler shu xelqning örp aditide shu ishlarni ipadilesh ichin ishli tilidighan bolsa bezi alimlar, bu sözlerni ishli tish bilenmu nikah chishidu, deydu.

Shuningdek yene qizning igisi qiz bilen men palanini sizge xotunluqqa berdim yaki palanini sizge nikahlap berdim, dse bumu qiz tereptin chilghan söz bolidu. Buchaghda er, men qobul qildim yaki razi boldum, dse yaki özining razi bolghanliqini ipadileydighan her qandaq bir sözni qilsa, bu erning qobul qilghanliqi hsa blinidu. Yaki bu halette erning wekili nikahni erning namidin qobul qilidu. Mesilen mundaq deydu: men u ayalni toy qilmaqchi

bolghan erge, nikahini mni özige wekil qilghan kishining namidin qobul qildim.

Her qandaq yerde we her qandaq waqitta er ayalni nikahlashqa bolidu. Nikah qilish ichin mueyyen bir waqit yaki mueyyen bir yer shert emes. Shuningdek yene nikah ötkizilgen yerge musulmanlarning alimliridin birersi we yaki qaziliridin birersi kelmisimu nikah toghra bolidu.

963.- sual: tizimlitip toy xiti ilishning paydiliri

nikah qilip toy qilghanlar, qilghan nikahining ispati bolush ichin musulman hökimet idarisige brip tizimgha aldurup qoyup toy xti lish lazim. Chinki tizimgha aldurup qoyghanning we toy xti alghanning nurghunlighan paydiliri bar. Mesilen, undaq qilish nikah qilghanliqning bir ispatidur. Her ikki terepke ularning heqqini saqlaydu. Yalghandin yaki bohtan chaplap urning nikahida bashqa bir ayalning barliqini yaki ayalning bashqa bir urning nikahidiki ayal ikenlikini dewa qilip hile mikir ishletmekchi bolghanlar ichin u hile mikirlirini ishlitishke tusalghu bolidu. Hökimet idarisige brip tizimgha aldurup qoyush balilarning neseblirining bir - birige ariliship ktish yaki uning yoqap ktishning aldini alidu. Chinki toy qilghan waqtida isimlirini tizimlitip qoyghan katakchining özige ularning tughulghan balilirining isimlirimu tizimlinidu. Tizimlitip qoyulghan waqtida ularning qachan toy qilghanliqi bilinidu. Bir ademning qachan toy qilghanliqini bilishke mirasqa, nesebke we iddetke oxshash nurghunlighan hökimler baghlinishliqtur.

964.- sual: nikah , chaqchaq qilishqa bolmaydighan nazuk mesile

eger bir er bilen bir ayalda nikahning shertliri toluq tpilip chaqchaq yizisidin bolsimu, men sizni xotunluqqa aldim, men buni qobul qildim, dgen'ge oxshash söz chish we qobul qilish ishliri yiz berse, ular nikahlinip qalidu. Mesilen, bir adem, chaqchaq qilip bir kishige, men qizim palanini sanga xotunluqqa berdim dgen, qarshi terepmu chaqchaq qilip, men uni xotunluqqa qobul qildim dgen bolsa, sheretning qarishi boyiche u ikkisi nikahlan'ghan bolidu we u qiz u kishining ayaligha aylinidu. Mesilen, bir adem chaqchaq qilip bir ayalgha, özingizni manga xotunluqqa tapshuramsiz dgen, ayalmu chaqchaq qilip, bolidu dgen we ayal balaghetke yetken ayal bolghan bolsa, u ikkisi nikahlan'ghan hsablinidu. Bu nikah balaghetke yetken ayal özini özi erge berse bolidu, dep qaraydighan fiqhishunaslarning köz qarishida toghra bolidu. Buning delili töwendiki hedistur.

Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dgen: mundaq ich tirlik ishning rastimu rast, chaqchiqi (yalghini)mu rast hsablinidu: biri nikah, yene biri talaq, yene biri (talaqtin kyin) ynishiwlsh. (tirmizi1184)

965.- sual:öylinishning yolgha qoyulushigha bolghan ihtiyaj

allah taala insanni yer yizidiki barliq mexluqatlardin hörmetlik qildi, uni yer yizide orunbasar bolushqa teyyarlidi we uning pezilitini uning wujudida orunlashturghan xilmu xil

meripet we bilimlar bilan nameyende qildi. Bundaq bolghan iken, allah taalaning yer yizide orunbasar qilip yaratqan bu mexluq ichin uning nesillinip köpiyishtin we er bilen ayalning alaqisini retke slishtin ibaret u mexluqning izilip qalmay yer yizide barliqqa klishini dawamlashturidighan bir tizimni yolgha qoyushqa toghra klidu. Shuning ichin allah taala insan'gha öylinishni yolgha qoydi. Öylinish ichin bir tizim toxtutup berdi we uning ichin kreklik bolghan hemme hökimlerni bayan qilip berdi. Hetta biz qur'an kerimning sirilirining ichide pitin ayetliri öylinish we uninggha alaqidar mawzularning hökimlerini tepsiliy bayan qilip kelgen bir nechche sirilerni uchritimiz. Mana bu islam dinining öylinish mesilisige nahayiti köngil bölgenlikining we öylinishning insan hayatida eng muhim bir ish ikenlikining ipadisidur.

Öylinishning yolgha qoyulghanliqi allah taalaning insanlarga qilghan katta nmetlirining biridur. allah taala insanlarga qilghan bu nmitini, "ayallar bilen unsi – ilpet lishinglar ichin (allahning) ularni silerning öz tipinglardin yaratqanliqi, aranglarda (yeni er – xotun arisida) mhr - muhebbet ornatqanliqi allahning (kamali qudrisini körsitidighan) alametliridindur, pikir yirgizidighan qewm ichin, shek - shibhisizki, buningda nurghun ibretler bar" [sire rum-21] dgen ayitige oxshash qur'an kerimning nurghunlighan ayetliride bayan qilip keldi.

966. sual: öylinishning paydiliri

öylinish insanlar jemiyetining barliqqa klishining sewebidur. Öylinish bolsa insanlarning arisini yqin qilidu. Ularning arisida dostluq, mihribanliq, öz ara yordemleshish alaqisini turghuzidu. Öylinishte, yiraq insan yqinigha, yat insan, söyimlik adimige aylinidu. Öylinish arqiliq balilarning neseblirining yoq bolup we ariliship ktishidin saqlinip qalghili bolidu. Öylinish bilen bir adem özining jemiyettiki ornini we bashqilar bilen bolghan alaqisini tonup ytidu. Öylinish insanning ijtimaiy we iqtisadiy hayati ichin nahayiti muhim bir ishtur. Öylinish yene allah taala insanning wujudida yaratqan uning tebiytidiki edeb exlaqlargha uyghun klidighan exlaqi kamilliqqa qayturghan bir jawabtur.

967. sual: jahiliyet dewridiki nikah shekli

urwe ibni zubeyr reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, aisha reziyellahu enha urwege jahiliyet dewridiki nikah ishliri toghrisida sözlep béríp mundaq dégen: jahiliyet dewride nikah shekli mundaq töt xil idi: biri, bügünki öylinish sheklige oxshash bolup, öylenmekchi bolghan kishi qizning weliysige elchi kirgüzetti we muwapiq miqdarda mehri heqqi béríp, u qizgha öylinetti. Yene biri, ayali heyzdin pak bolghandin kéyin, éri ayaligha: sen palanigha adem ewetip, uningdin sen bilen jima qilishini telep qil! Deytti. Andin ayalining shu kishidin hamildar bolghanliqi namayen bolmighuche özi ayaligha yéqin kelmeytti. Ayalining shu kishidin hamildar bolghanliqi éniqlan'ghandin kéyin, andin xalisa ayali bilen bille bolatti. Er kishi ésil neseblik perzent igisi bolush üçün shundaq qilatti. Bu: "istibza (bashqilarning

jima qilip qoyushini telep qilish) nikahi “ dep atilatti. Yene biri, bir qanche (ondin az) kishi topliship, bir ayalning yénigha kiretti we hemmisi u ayal bilen birge bolatti. Nawada u ayal qorsa qötürüp qalsa, balini tughup bir qanche kün ötkendin kéyin, héliqi bir nechche kishini chaqirtip kéletti, bularning héchqaysisi kelmeymen déyelmeytti. Hemmisi ayalning yénigha yighilghandin kéyin, ayal: qilghan ishinglarni özenglar obdan bilisiler, mana bu balini tughdum. Ey palani! Bu bala séning balang, dep, shularning ichidin özi xalighan birining ismini ataytti. Shuning bilen, u bala shu kishining bolup kétetti, u kishimu yaq déyelmeytti. Tötinchi xildiki nikah bolsa, bir munchilighan kishi bir ayalning öyige kirip, hemmisi shu ayal bilen jima qilatti, u ayalmu kelgenla kishige yaq démeytti. Bular pahishe ayallar bolup, derwazilirigha bayraq chiqirip qoyatti, bayraq bularning belgisi idi. Bayraqqa qarap xalighan adem ularning öyige kirip, birge bolatti. Nawada ularning birersi qorsa qötürüp, bala tughup qalsa, özi bilen birge bolghanlarni yighip, sinchi chaqiratti. Sinchi uni kimning balisi dése, shuninggha bériletti we shuning balisi dep chaqirilatti. U kishimu buningdin bash tartalmaytti. Muhemmed sellallahu eleyhi wesellem heq dinni élip kelgendin kéyin, jahilyet dewridiki nikah shekillirining hemmisini emeldin qaldurup, peqet бүгүнкү күндүки никahlinish sheklinila qoyup qoydi. (buxari: 5127)

968.- sual: qur'an kerimning toy qilish toghirisidiki bayanliri

allah taala insanlar arisida toy qilish tizimini yolgha qoydi we uninggha özining, "aranglardiki boytaq er, ayallarning we yaxshi qul we yaxshi chöriliringlarning bshini onglap qoyunglar; eger ular yoqsuz bolidighan bolsa (ularning yoqsuzluqi silerning ularning bshini onglap qoyushunglarga tosuq bolmisun), allah ularni öz kerimi bilen bay qilidu, allahning (kerimi) kengdur, allah bendilerning menpeitini bilgichidur." [sire nur 32- ayet] digen ayitige oxshash nurghunlighan ayetliride terghip qildi.

allah taala toyluqqa oxshash toy qilish ichin kreklik nersilerni lishqa qudriti yetmeydighan kishilerni hetta allah taala ulargha toy qilishning yolini asan qilghan'gha qeder sewri qilishqa we ippetlik bolushqa buyrup mundaq ddi: "öylinelmeydighanlar allah ularni öz kerimi bilen bay qilghuche, özlirini ippetlik tutsun" [sire nur 33- ayetning bir qismi] shuningdek yene öylinish allah taalagha, [ular: "i perwerdigarimiz! Bizge ayallirimiz we ewlatlirimiz arqiliq shadliq bghishlishingni (yeni bizge sanga itaetmen perzent ata qilishingni) tileymiz, bizni teqwadarlarning pshiwasi (yeni teqwadarlarning nemunisi, yaxshiliqqa dewet qilghuchi) qilghin" deydu.] (sire purqan-74) dep dua qilidighan allah taalaning teqwadar yaxshi bendilirining sil sipetlirining biridur.

Jennetke kirgenlarning bexti saaditi we xushalliqi tximu kamaletke ytishi ichin, ularni ularning mömin ayalliri we mömin baliliri bilen bir yerge jem qilish bolsa, allah taala qiyamet kuni jennetke kirgenlerge bergen nmetlarning toluqlimisidur.

969.- sual: peyghember eleyhissalamning öylinishke tewsiye

qilish toghirisidiki bayanliri

peyghemberlarning kattisi we ularning eng axiri bolghan muhemmed eleyhissalam öylendi dgen sipet bilen sipetlendi. Peyghember eleyhissalam ayallirigha eng yaxshi, eng köyimchan we eng mhruban er idi.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dgen: silerning yaxshiliringlar xotun balilirigha yaxshi muamile qilghanlardur. Men xotun balilirimgha silerge qarighanda eng yaxshi muamile qilimen. eger hemrahinglar ölip ketse, uning yaman gpini qilmanglar. (tirmizi: 3895)

peyghember eleyhissalam kishilerni öylinishke terghip qilatti we öylinish yshigha yetkenlerni öylinishke tewsiye qilatti. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq digen: i yashlar jamaesi ! aranglardin öylinishke qadir bolalaydighanlar öylensun, chinki öylinish közni haramgha qarashtin, ewretni haram alaqidin saqlaydu. öylinishke qadir bolalmighanlar roza tutsun, chinki roza shehwetni ksidu. (muslim: 1400)

peyghember eleyhissalam pitin waqtini ibadet qilish ichinla qaritishni meqset qilip toy qilmay boytaq ötishni oylashqan sahabilerni shundaq qilishtin tosqan.

Sed ibni ebu weqqas reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem osman ibni mez'unni özini axta qiliwétishtin tosmay, hayatini boytaqliq bilen ötküzüshige ijazet bergen bolsa idi, bizmu özimizni axta qiliwetken bolattuq. (buxari: 5074) Peyghember eleyhissalam erning ayali bilen jinsiy munasiwet utküzgenlikini we shehwitini ayali bilen qandurghanliqini sawab bérilidighan bir ibadet hésablidi. Ebu zer reziyellahu enhu mundaq deydu: bir qisim sahabiler peyghember sellellahu eleyhi wesellemge: i allening peyghembiri ! Baylar bizge oxshash namaz oquydu, bizge oxshash roza tutidu. Emma ular mallirining artuqini sediqe qilip, köp sawabqa ériship ketti, dégen idi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: alle silerge sediqe qilidighan nerse bermidimu? Alleqa éytqan her qandaq tesbih, tekbir, tehmiyd (alleqa hemdi éytish) we tehliyl (lailahe illellah) éytishning hemmisi sediqe bolidu. Yaxshi ishqa buyrup, yaman ishtin tosushmu sediqe bolidu. Biringlarning ayaligha yéqinchiliq qilishimu sediqe bolidu, dédi. Ular: i allening peyghembiri ! Özining shehwitini qandursimu ejir bolamdu? Dep sorighan idi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: eger shehwitini haramdin qandursa, uninggha gunah bolidighanliqini bilmemsiler?! Shuninggha oxshash, shehwitini halaldin qandursa, uninggha ejir bolidu, dédi. (muslim1006)

Shuningdek yene bir ademning ayaligha xejlep bergen pullar islamda yaxshi yollargha xejlen'gen pullarning ichide sawabi eng katta pul hésablinidu. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: insanning öz ailisige xejligen pulining sawabi eng yuqiri bolup, undin qalsa, alle yolida (min'gen étigha) xejligini, undin qalsa, alle yolidiki dostlirigha xejliginidur. (muslim: 994)

amir ibni sed atisining mundaq dégenlikini riwayet qilidu: widalishish hejide qattiq

aghrip qélip, ölüm girdawigha béríp qalghanidim. Shu chaghda peyghember sellellahu eleyhi wesellem méni yoqlap keldi.....allening raziliqini telep qilip serp qilghan herqandaq xirajitingge, hetta ayalningning aghzigha salghan nersigimu choqum ejir alisen, dédi. (buxari 4409)

970.- sual: fiqhishunaslarning öylinish toghirisidiki hökümliri

Bir insan bilen yene bir insanning shert sharaiti we ehwali oxshimighanliqi üçün fiqhishunaslarning yeni islam qanunshunaslirining köz qarishida toy qilishning hökmimu bir insan bilen yene bir insanning arisida perqliq bolidu.

1- eger öylenmise zina qilip qélish ihtimali bar derijisige yetken ademning öylinishi wajiptur.

2- eger öylenmise zina qilip qalmisimu, lékin özini namehremge qarashtin yaki qol bilen lezzetlinishtin yighalmaydighan derijige yetken ademningmu öylinishi wajiptur.

3- eger bir adem öylenmise zina qilip qélishi choqum bolghan we uning toyluq alalaydighan we ayalning chiqimlirini béreleydighan imkaniyiti bolsa, bu halette uning öylinishi perzdur. Chünki haram bir ishni qilip qélishning aldini alidighan ishni qilish perzdur.

4- eger uning toyluq alghudek imkaniyiti yoq, lékin öylenmise zina qilip qélishi éniq bolsa, bu halette uning qerz élip öylinishi wajiptur.

5- eger bir ademning öylenmise zina qilip qélish ihtimali, öylense ayaligha zulum we uwal qilip qélish ihtimali bolsa, bu halette uning öylinishi haramgha yéqin mekruhtur. Chünki zulum we uwal qilish bendilerge alaqidar bir gunah ishtur. Emma zina qilishtin cheklesh allah taalaning heqqidur. Allah taalaning heqqi bilen bendining heqqi qarmu qarshi kelse, bendining heqqi aldinqi orun'gha qoyulidu chünki bende özining heqqini élishqa ihtiyajliqtur. Emma allah taala özining heqqini élishtin bihajettur.

6- bir ademning eger öylense ayaligha zulum qilip qélishi choqum bolsa, uning öylinishi haramdur. Chünki öylinish insanni haramdin saqlash we uning öylinish bilen sawabqa érishishi üçün yolgha qoyulghandur.

7- hali normal ademning öylinishi we xotun baliwaqiliri bilen meshghul bolishi neple ibadetler bilen meshghul bolghandin yaxshidur.

Tötinchi bap. Nikahtin burunqi ishlargha munasiwetlik bezi mesililerning bayani

971.- sual: nikah qilinishtin ilgiri qilinidighan ishlar

birinchi, jöre tallash

bextlik turmush qurush urning yaxshi ayal tallishigha we ayalning özi munasib er tallishigha munasiwetliktur. Er - xotunning ariliqida yüz bérighan köngülsizliklarning köpinchisi tallashning yaxshi bolmighanliqining netijisidir.

" (i musulmanlar) mushrik ayallar iman étmighiche, ularni nikahinglargha almanglar. (hör) mushrik ayal (hösnü - jamali we méli bilen) silerni meptun qilghan teqdirdimu, möimin didek elwette uningdin artuqtur. Mushrik erler iman étmighiche, möimin ayallarni ulargha yatliq qilmanglar. Hör mushrik erler silerni meptun qilghan teqdirdimu, möimin qul elwette uningdin artuqtur. Ene shular (yeni mushrik er we ayallar) silerni dozaxqa chaqiridu. Allah taala öz iradisi boyiche silerni jennetke we meghpiretke chaqiridu." (beqere sürisi 221 - ayet)

ikkinchi, qizni körüshi

eslide, islam dinining sheret qanuni boyiche, erlarning namehrem ayallargha tikilip qarishi we ayallarningmu namehrem erlerge tikilip qarshi meni qilin'ghan mesilidir.

Üchinchi, söz sélish yaki qiz sorash

söz sélish – yigit terepning qiz terepke, ulardin oghligha qizini sorap elchi ewetishi démeaktur.

Tötinchi, nishanlinish yaki bishi baghlinish

nishanlinish - qiz terepning yigit terepning teliwini qobul qilghanliqi we toyning teyarliqliri pütkendin kéyin, ikki terepning oghul - qizlirini bir - birige öylep qoyushqa razı bolghanliqining ipadisi démeaktur.

972.-Sual: islam neziridiki yaxshi ayalning süpetliri

islam dini nezeride, ayal kishiler supetlinidighan we zinnetlinidighan eng ésil we güzel süpetlerni allah taala peyghember eleyhissalamning ayallirigha qilghan xitabida mundaq bayan qilip körsitidu: "eger u (yeni muhemmed eleyhissalam) silerni qoyuwetse perwerdigari (uninggha) silerning ornunglargha, silerdin yaxshi (allah taalaning we peyghemberning) emrige boysun'ghuchi, (allahqa we peyghemberge) iman éytquchi, itaet qilghuchi, gunahlardin tewbe qilghuchi, ibadet qilghuchi, roza tutquchi chokanlarni we qizlarni bérishi mumkin." (tehrim sürisi 5 - ayet) bu ayet, xatirjem, beriketlik we ésil bir ailini tesis qilishda ayal kishidin telep qilinidighan barliq ésil pezilet we güzel supetlerning hemmini öz ichige alghan.

Yoqiriqi süpetlerning eng béshida:

1. "boysun'ghuchi" dégen süpet bayan qilin'ghan, chünki allah taalagha we peyghemberning emrige boysunidighan ayal érinig xahishighimu chuqum boysunidu we üstidiki uning hoquqini tonuydu.

2. "iman éytquchi" dégen süpet bolup, allah taalagha imani bar ayal kishi her qandaq yaxshi ishni riyasiz halda, iklas bilen qilidu. Aldamchiliq we yalghanchiliqlardin yiraq bolidu.

Éri uning yénida bolsun yaki bolmisun, érige hemishe wapa qilidu.

3. "tewbe qilghuchi" dégen süpet bolup, burun qilghan xataliqlirini étirap qilishni bilidighan ayal kishi elwette, özining qilishqa tégishlik toghra ishlinirini bilidu. Érini we perzentlirni bextlik qilishni bilidu. Érini we perzentlirini bextlik qilish üçün toghra ish qilishqa tirishidu.

4. "ibadet qilghuchi" dégen süpet bolup, allah taalagha ibadet qilidighan ayal kishi elwette, éring hörmitini we heqqini tonup, qilishqa tégishliklirini jayida orunlaydu. Chünki ayal kishining éri hörmetlishning özi ibadettur.

5. "roza tutquchi" dégen süpet bolup, roza tutush bilen bolsun, meyli bashqa nepli (ixtiyari) ibadetler bilen bolsun, allah taalagha yéqinlishishni xalighan ayal kishi her halda érinimu razi qilishqa tirishidu. Chünki éring raziliqi ayalining allah taalaqa téximu yéqinlishishigha wasite bolidu.

Yuqiriqi supetler islam nezeridiki eng ölgilik ayal kishining misalidur. Ölgilik ayal - allah taalaning emr- permanlirigha muxalipetchilik qilishtin qorqidighan, güzel exlaq we ésil peziletler bilen zinnetlen'gen ayal démecktur.

973-Sual: xotunluqqa yaxshi ayal tallash üçün qaysi ishlargha diqqet qilish lazim?

1- ayal diyanetlik bolishi lazim. Er, xotunluqqa diyanetlik we exlaqliq ayalni tallishi lazim. Chünki diyanetlik ayal érige yaxshi boysunidu. Erni bext saadet we xursen qilish üçün térishidu. Diyanetlik ayal yene ippet nomusini yaxshi saqlaydu. Yat erning aldida yépishqa tégishlik yerlirini achmaydu. Diyanetlik ayallar özlirige, allah taala peyghember eleyhissalamgha layiq bolsun, dep eng ésil edeb exlaqlar bilen terbiligen möminlerning anisi bolghan peyghember eleyhissalamning ayallirini ölge qilidu. Peyghember eleyhissalam öylenmekchi bolghan ademge diyanetlik ayal élishni tewsiye qilatti.

2455/4087 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: bir ayal bilen öylinishtin burun uning pul - méli, jemet nesebi, hösn - jamali we din diyaniti qatarliq töt nersisige qarilidu. Sen diyanetlik xotun alghinki, alle séni öz pezlidin bay qilidu. (buxari: 5090)

2- chirayliq ayalni tallash lazim. Xotun almaqchi bolghan kishi xotunluqqa ayalning chirayliqini tallishi lazim. Chünki ayalning chirayliq bolishi éri xursen qilidu. Uning namehremge qarimasliqqa we erning muhebbitini özi toluq tartishqa seweb bolidu. Shuning üçün islam dini xéridar bolghan erning xéridar bolghan ayalning chirayigha qarashqa ruxset qildi. Bir ayalning eng yaxshi ayallardin bolushi üçün uning süpetliridin birining u ayalning éri uninggha qarisa, éri xursen qilghudek chirayliq bolishidur.

3- tughudighan ayalni tallash lazim. Öylenmekchi bolghan adem xotunluqqa tughudighan ayalni tallishi lazim. Ayalning tughmas bolishi uningdiki bir kemchilik

hésablinidu. Tughmasliq ayaldiki bir kemchilik ikenlikini allah taalaning zekeriya eleyhissalamning ayali heqqide dégen sözidin körüwalalaymiz. Zekeriya eleyhissalamning ayali tughmas idi. Zekeriya eleyhissalamning dua qilishi arqiliq allah taala öz qudriti bilen uning toghmasliqini örgertti.

4- ayal ésil ailidin bolishi lazim. Hetta ayaldin tughulghan balining ailining barliq yaxshi süpetlirige yaki uning bezisige warisliq qilishi üçün öylenmekchi bolghan ademning ayalni, ailisidiki ademler yaxshi exlaq we güzel süpet bilen tonulup kelgen ailidin tallishi yaxshidur.

5- ayal uruq tughqan emes yatlardin bolishi lazim. Toy qilmaqchi bolghan ayal uruq tughqan emes yat ayaldin bolishi yaxshidur. Chünki yat ayal uruq tughqan'gha qarighanda bek tughushluq we baliliri bek béjirim we bek küchlük bolidu. Eger uruq tughqan toy qilghan waqtida er xutun arisida bezi köngülsizlik yüz bérup bu köngülsizlik ularning ajriship kétishige seweb bolishi mumkin. Eger ular buning sewebi bilen ajriship ketse, bu ajriship kétish allah taala küchlendürushke buyrughan uruq tughqanchiliq munasiwetning üzülp kétishige seweb bolishi mumkin.

974.-Sual: yaxshi erde tépilishqa tégishlik bolghan süpetler

islam nezeridiki yaxshi er kishi - uningda pütün insanliq peziletler we erlik xisletler mujessemlen'gen, hayatliqqa toghra muamile qilidighan, diyanetlik, rastchil erkishidur. Peyghember eleyhissalam zeynep reziyellahu enhani zeyd ibni harisege yatliq qilmaqchi bolghanda, zeynep ésil neseblik bolghinining ustige, güzel jamalgha ige ayal bolghachqa, zeynep we uning tughqanliri zeydni yaqturmighan puzutsiyide bolidu.

Chünki, diyanetlik kishi üstidiki ayaligha munasiwetlik heq - hoquqlarni tonuydu. Ayalini yaqturghanda hörmitini qilidu, uninggha achchiqlap qalghanda zulum qilmaydu, ayali eger ajrishishni telep qilsa, uninggha ziyan yetkuzmestin ayrilidu. Chünki, teqwa kishi dégen allah taalaning emr - permanlirigha asiyliq qilishtin qorqidighan kishi dégenliktur.

1- ernaling diyanetlik bolishi. Qizini bermekchi bolghan er diyanetlik we exlaqliq adem bolishi lazim. Bu ikki süpet yaxshi erde tépilishqa tégishlik bolghan süpetlerning eng muhimidur. Eger er teqwadar we allah taaladin qorqidighan adem bolsa, ayalgha zulum qilishtin saqlinidu, uning bilen chirayliq shekilde yashashqa we uning heqlirini bija keltürüşke térishidu. Shuning üçün peyghember eleyhissalam ata anilarni qizlirini péqir bolsimu diyanetlik we exlaqliq ademlerge yatliq qilishqa buyrup mundaq dédi:

2485/ 4136 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: diyaniti we exlaqi silerni memnun qilghudek birer kishi silerdin qiz sorap kelse, qizinglarni uninggha yatliq qilinglar. Eger undaq qilmisanglar, netijide, yer yüzide tügetküsz pitne - pasat térilidu. (tirmizi1084)

qizini diyanetsiz we exlaqsiz birige yatliq qilghan ata-ana qizi heqqide allah taala uning üstige yükligen amanetke we mes'uliyetlikke xianet qilghan hésablinidu. Allah taala ularning bu amanetke sel qarighanliqidin ulardin soal soraydu. Bir ademning qizini allah taaladin qorqmaydighan pasiq bir ademning qoligha tutquzghandinmu éghir sel qarash we xianet qilish barmu? Bu xildiki ata- anilar qizigha eng qattiq ziyankeshlik qilghan, belki qizining hayat boyiche bexitsiz bolishigha seweb bolghan hésablinidu. Bu xildiki ata-ana yene yaman söz we yaman ishlarning jemiyetke tarap kétishini yaqturidighan ademlerdin hésablinidu.

Bir ademning diyanetlik bolishi yaki undaq emesliki köpinchi waqitta uning yéqinliri we sepdashlirigha qarash bilen bélihidu. Chünki insan birge olturup qopqan adem bilen bir tiptin bolidu. Dost dostini özi bilen oxshash bolushqa tartidu. Kimki dost buraderliri diyanetlik we ésil exlaqliq ademler bolsa, uning dost buraderlirige oxshash bolishi éniqtur. Kimki dost buraderliri exlaqli nachar, nami yaman, dini ajiz we toghra yoldin yiraq ademler bolsa, uningmu dost buraderlirige oxshash bolishi éniqtur.

Er kishi qanchilik bay bolup ketsun yaki chong menseblik bolsun, diyanettin we güzel exlaqlardin xaliy bolidiken, u, islam nezeridiki yaxshi er kishi sanalmaydu.

2- toy qilmaqchi bolghan her ikki terepning arisida yashta bek jiq perq bolmasliq lazim. Yene er bilen ayalning ariliqida yash jehette bek jiq perq bolmasliqi lazim. Shuning üçün bir qizni, yéshi dadisining yaki chong dadisining yéshidek bir ademge yatliq qilish yaxshi emestur. Chünki bexitlik turmush er - xotun arisidiki söygü we méhri muhebbetning üstige qorulidu. Zamanimizda er - xotun arisidiki söygü we méhri muhebbetni baghlap turidighan seweblerning biri bolsa, ikki terepning yashta bir - birige yéqin bolishidur.

975- sual: öylinishtin burun qiz – oghullarning bir – birini

körüşhining lazim ikenliki

eslide, islam dinining sheret qanuni boyiche, erlarning namehrem ayallargha tikilip qarishi we ayallaningmu namehrem erlerge tiklip qarshi men'i qilin'ghan mesilidur. Jabir ibni abdullah reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem: biringlar birer ayalgha öylenmekchi bolsa, u ayalning özini jelip qilidighan tereplirini körüş imkaniyiti bolghan teqdirda, uni körüşke tirishsun! Dédi. Men bir qizni nikahimgha almaqchi boldum we yoshuruniwélip turup, uning méni özige jelip qilghan we nikahimgha élishqa türtke bolghan terepliri (mesilen: yüz közi)ni körgendin kéyin, (uni) nikahimgha aldim. (ebu dawud 2082)

sherette ruxset qilin'ghan qarash we körüş ayal kishining yüzi we ikki qoli bilen cheklinidu. Yeni öylenmekchi bolghan kishi almaqchi bolghan ayalining yüzige we ikki qoligha tiklip qarisa bolidu. Chünki, yüzige qarash arqiliq uning güzelligini, ikki qoligha qarash arqiliq uning bedinining qandaq ikenlikini bileleydu. Emma almaqchi bolghan ayal

heqqide uningdin köprek melumat hasil qilishni xalighan kishi tagha achisini yaki qiz qérindashliridin birini uning qéshigha ewetish arqiliq uning barliq supetlirini ulardin bilse bolidu. Shuningdek buikkisi uchrashmaqchi bolghandimu yalghuz uchrashmasliqi, belki qizning acha - singilliridin yaki ishenchlik dostliridin birersi bular bilen birge bolushi kérek. Emma toy qilishitin burun qiz - oghul ikkisining yalghuz uchrishishigha we bir yerde yalghuz qélishigha bolmaydu.

Gerche öylenmekchi bolghan ikki jins, bir- biri bilen toy qilishqa kélishken bolsimu, ularning nikahi oqulmighichilik ular bir- birige yat sanilidu.

976- sual: islamda rahibliq yoq

islam jinsiy arzu - hewesni cheklimisiz qoyiwetmigen, buning üçün zinani we zinagha élip baridighan herqandaq yolni haram qilghan. Lékin islam mundaq qilipla qalmay, eyni waqitta jinsiy hewesni boghup öltürüp qoyidighan qatmalliqqimu qarshi turghan, uning üçün toy qilishni teshebbus qilghan, axta qiliwétish we toy qilishtin waz kéchip derwish boliwélishni chekligen.

Démek: toy qilishqa küchi yetken bir musulman kishining ibadetke özini atiwétish we rahibliq qilip terkidunya bolup yashash dawasi bilen toy qilishtin waz kéchishi haramdur.

Peyghember eleyhissalam bezi sahabilerde müshundaq rahibliq éqimigha mayilliqni körüp, bundaq qilishning islam yolidin chetnesh hemde peyghember eleyhissalamning tutqan yolidin yüz örüş ikenlikini élan qilghan, shundaq qilish arqiliq buninggha oxshash xristan iddiyelirini islam muhitidin qoghlap chiqarghan.

Enes reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: üç kishi peyghember sellellahu eleyhi wesellemning ayalliridin peyghember eleyhissalamning ibaditi toghrisida sorighili keldi. Ulargha jawab bérilgende, ular peyghember sellellahu eleyhi wesellemning bu emellirini az sanighandek qilip: biz bilen peyghember sellellahu eleyhi wesellemni qandaqmu sélishturghili bolsun? Alle uning ilgiriki we kényinki gunahlrini meghpiret qilghan tursa, déyishti. Shuning bilen, ulardin biri: men emdi her kéchisi namaz oquymen, dédi. Yene biri: emdi yil boyi roza tutimen we rozisiz yürmeymen, dédi. Yene biri: men emdi ayallargha yéqin yolimaymen, menggü öylenmeymen, dédi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem kélip, ulargha: mundaq - mundaq sözlerni qilghan kishiler silermu? Allening nami bilen qesemki, men heqiqeten alletin silerge qarighanda bekrete qorqimen we silerdin bekrete teqwadarmen. Lékin men rozinimu tutimen, rozisizmu yürimen. Namaznimu oquymen, uyqinimu uxlaymen, xotunmu alimen. Kimki méning sünnitimdin yüz örise, u méning ümmitimdin emes, dédi. (buxari: 5063)

buninggha asasen bezi alimlar mundaq dégen: "öylinish herbir musulman'gha perzdur. Öylinishke qudriti yétidighanlar bolsa, öylenmey yürishi haramdur". Bashqa alimlar: "zina qilip sélish xewpi bolsa, toy qilishqa qattiq teshna bolsa, toy qilishi perz bolidu" dep perzlikni müshundaq ehwalgha baghlap qoyghan.

977- sual: yigitning öylenmekchi bolghan qizgha qarishi

öylenmekchi bolghan kishining könglide mueyyen bir qiz bolsa, qizning ehwalini bilip we uni tonup andin toy qilish üçün, toy ishlirini bashlashtin ilgiri u qizgha qarisa bolidu. Er - xotunluq yolida közi téngiqliq mangmasliq we kéyin pushayman qilduridighan bir palaketke yoluqmasliq üçün alidighan qizni körüş pütünley yolluq, chünki köz qelbning elchisidur, belki közlarning uchrishishi qelblarning uchrishishigha we rohlarning birlishishige seweb bolar.

Ebu hureyre reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: bir kishi peyghember sellallahu eleyhi wesellemning yénigha kélip: men ensarilardin bir ayalgha öylendim, dédi. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem: u ayalni kördüngmu? Chünki ensarilarning közliri birqandaq kélidu, dédi. U kishi: kördüm, dédi. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem: mehri heqqi üçün qanchilik berding? Dep soridi. U kishi: töt uqiye berdim, dédi. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem: töt uqiye berdingmu? Siler kümüşni xuddi bu taghdin yonup alidighandek (ishlitisiler). Bizde hazir sanga bergidek bir nerse yoq, biraq séni qoshun bilen birge bir yerge ewetsek, shu yerdin élin'ghan oljidin sangimu tégip qalsa ejep emes, dédi. (muslim: 1424)

qizni körüşte, qizni we ailisini xewerdar qilip qoyup körsimu bolidu. Yaki uning körishi öylinish niyiti bilen bolghandin kéyin, köridighanliqini qizghimu, qizning ailisigimu tuydurmay körse hem bolidu.

Jabir ibni abdullah reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem: biringlar birer ayalgha öylenmekchi bolsa, u ayalning özini jelip qilidighan tereplirini körüş imkaniyiti bolghan teqdirde, uni körüşke tirishsun! Dédi. Men bir qizni nikahimgha almaqchi boldum we yoshuruniwélip turup, uning méni özige jelip qilghan we nikahimgha élishqa türtke bolghan terepliri (mesilen: yüz közi)ni körgendin kéyin, (uni) nikahimgha aldim. (ebu dawud 2082)

978- sual: qizlar yatliq bolushqa zorlanmaydu, raziliqi élinidu

qiz toy qilish mesiliside birinchi qarar igisidur, shunga atilar qizning raziliqini we reyini almisa bolmaydu.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: tul ayalning yatliq bolush yaki bolmasliq qarari weliysining qararidin küchlüktur. Emma qizlarni yatliq qilishtin burun, ularning raziliqini élish kérek. Qiz balining jawab bermey, süküt qilishi raziliq bildürginidur. (malik 1114, muslim: 1421)

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: diyaniti we exlaqi silerni memnun qilghudek birer kishi silerdin qiz sorap kelse, qizinglarni uninggha yatliq qilinglar. Eger undaq qilmisanglar, netijide, yer yüzide tügetküsis pitne - pasat térilidu. (tirmizi1084)

979- sual: qiz – oghullarni özliri xalimighan birsi bilen öylinishke

zorlimasliq

Islam dini qiz- oghullarni ularning raziliqi bolmighan birsi bilen öylinishke zorlashni qet'iy ret qilidu. Belki ularning rayini we ixtiyarini nikahning awwalqi shertliridin qilip békitti. Ayal kishilerni meyli ular qiz bolsun, meyli chokan bolsun héchbir waqitta ular xalimighan birsi bilen öylinishke zorlashqa bolmaydu. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: tul ayalning yatliq bolush yaki bolmasliq qarari weliysining qararidin küchlüktur. Emma qizlarni yatliq qilishtin burun, ularning raziliqini élish kérek. Qiz balining jawab bermey, süküt qilishi raziliq bildürginidur. (malik 1114, muslim: 1421)

bu hedistin shu mena chiqiduki, chokan özining toy ishini uning ata - anisi we bashqa ige chaqiliri qoshulmighan teqdirdimu özi yalghuz béjirish hoquqigha ige. Emma qiz özining toyini özi qilalmaydu. Belki ata - anisi teripidin bashqurilidu. Lékin ata - anilar qiz - oghullirini özliri xalimighan biri bilen öylinishke zorliyalmaydu. Qizning rayi nikahning awwalqi shertliridindur. Eger ata - anilar buninggha xilapliq qilidiken, ular qiz- oghullirning hoquqlirini depsende qilghanliq seweblik allahning aldida gunahkar bolidu.

Emma qiz bolsun yaki chokan bolsun diyanetsiz, exlaqsiz birige yatliq bolimen dep toriwalsa, shuningdek oghulmu exlaqsiz, diyanetsiz birini alimen dep turiwalsa, bu waqitta ata - anisi uninggha qarshi chiqalaydu we bu ishni ret qilalaydu. Eger qiz kichik bolup, özining kélechikini yaxshi talliyalmaydighan yashta bolsa, ata - anisi yaki tughqanliri uni özliri xalighan yerge yatliq qilidu.

980.- sual: toy teklipting cheklen'gen türleri

talaq qilin'ghan yaki éri ölüp ketken ayallar idditini toshqüzüp bolghiche, ulargha toy teklipti qoyush haramdur. Chünki iddet tutush waqti ilgiriki er - xotunluq munasiwetke ait bolghachqa bu muddet ichide u ayalni telep qilish toghra bolmaydu. Bundaq chaghlarda iddetlik ayalgha ochuq emes ima qilip, purutup qoyush arqiliq u ayalgha öylinish niyiti barliqini izhar qilsa bolidu. Allah taala mundaq dégen: idditi toshmighan ayallargha ularni alidighanliqlarni purutup ötsenglar silerge héch gunah bolmaydu [beqere sürisi 235-ayet]

musulman kishi bir musulman qérindishi almaqchi bolup sözlishop qoyghan ayalgha yol mangsa haram bolidu. Chünki uning aldida sözlishop qoyghan kishi burun sözlishop qoyghanliq jehettin bir heqke ige bolghan. Bu kishiler arisidiki dostluq, insaniy munasiwetni qoghdash üçündür. Musulman kishi ademgerchilikke yarashmighan, dushmanlik we buliwélishqa oxshap qalidighan bundaq qiliqlardin yiraq turishi kérek, eger ilgiri kilishken kishi toy qilish niyitidin yan'ghan yaki ikkinchi kishige özi ruxset qilghan bolsa, u chaghda héch gep yoq.

981.- sual: toyning meniwi ghayiliri

qur'an kerim toyning meniwi ghayilirini éniq körsitip, uni er - ayalliq turmushni bina

qilishning asasi qilgan. Bu meniwi ghayiler: er - ayal otturisdiki jinsiy éhtiyajni öz'ara söygü bilen qandurushta, ikki terepning yéqinchiliqini we tughqanchiliqini qudilishish bilen kéngéyitishte we méhribanliq bilen insaniy rehim - shepqetning mukemmelliship, ata - anilardin balilargha köchishde gewdilinidu. Bu menilerni shu ayet körsitidu: ayallar bilen aram élishinglar üçün ularni silerning öz tipinglardin yaratqanliqi, aranglarda méhir - muhebbet ornatqanliqi, allahning (kamali qudrisini körsitidighan) alametliridindur. Pikir yürüzidighan qewm üçün, shek - shübhisizki, buningda nurghun ibretler bar [rum sürisi 21- ayet]

982.- sual: birawning nishanlan'ghinigha nishanlinishning jaiz emesliki

islam dini kishiler arisidiki muhebbet, söygü, we wapadarliqning hemmige ortaq bolghan halda dawam qilishni, adawet we dushmanliklarning jem'iyettin yoqulishini teshebbus qilidu. Shunga islam dini musulmanlarning bérawning sodisi üstige soda qilishini, birawning nishanlan'ghini üstige nishanlinishini qet'iy men'i qilghan.

Emma biraw bir ayalgha söz saldurup téxi nishanlanmighan bolsa, u ayalmu uning telibini qobul qilghanliqini bildurup éniq jawab qayturmighan bolsa, bu halette, u ayalgha bashqa birsining söz saldurushi jaizdur. Chünki buayal burunqisi bilen téxi nishanlanmighan we ikkisining otturida birer baghlinish hasil bolmighan iken, bashqisining uninggha söz saldurushigha we nishanlinishigha yol bar démektur. Shuningdek, bu ayal birinchisi bilen nishanlinish jeryanida bir - biri bilen yéqindin tonushushi arqiliq ikkisining turmush qorup bextlik bolushigha ishench hasil bolmighanliq sewebtin ular bir - biridin waz kechken bolsa, bu waqitta bashqa birining bu ayalgha nishanlinishi, uningmu qobul qilishi jaizdur.

Eger ikkinchisi (yeni ikkinchi bolup söz saldurghuchi) bu ayalni tehdid qilip qorqutush yaki uninggha birinchisini (yeni birinchi bolup uninggha söz saldurghan kishini) yaman körsitish yaki bashqa chariler arqiliq uningdin wazkechkuzup uning bilen özi nishanlinish, andin öylinish meqsiti bilen söz saldurghan bolsa, bu ne sheretke, ne insaniyetchilikke oyghun kelmeydighan rezillik hemde mekharliqtur. Sheret tarazisi boyiche éytqanda, haramdur. Chünki, bu halette ikkinchisi birinchisining nésiwisige qol salghan bolidu. Bundaq qilish heqsizliktur. Bu mawzudiki haramdin meqset nikahning durus bolmaydighanliqini ipadilimeydu, belki nikah uning shertlirining toluq bolushi sherti bilen jaizdur. Biraq ikkinchisi birinchisining heqqige tajawuz qilghanliqi üçün gunahkar bolidu dégenliktur. Sewebsiz halda, ikkinchisining teklibini qobul qilip birinchisidin wazkechken ayalmu uninggha wapasizliq qilghanliqi üçün gunahkar bolidu. Chünki musulmanliqning nishanisi ehdisige wapa qlishtur.

983.-Sual: xéridar bolup barghan kishining ayal bilen

xali bir yerde qélishning hökmi

xéridar bolup barghan erning, ayal bilen bir öyde ikkisi yalghuz qélishi yaki uni özige hemrah qilip baghchidek, aylinip kélidighan orunlarga apirip kélishi toghra emes. Chünki sheret qarashtin bashqa ishlargha ruxset qilmidi. Xéridar bolup barghan adem bilen ayal islamning qarishi boyichee téxi bir - birige yat hésablinidu. Erning yat bir ayal bilen ayrim bir yerde qélishi toghra emestur. Peyghember eleyhissalam bir er bilen bir ayalning ayrim yerde qélishini qattiq chekligen. Eger ayal bilen uruq toghqanchiliq munasiwiti bolsimu mehrimi bolmisa, uning qéshigha kirishtin agahlandurup, "namehrem ayallarning yénigha kirmenglar" dédi.

984.-Sual: öylinishke bergen sözini buzushning hökmi

bu yerde shuni bayan qilip ötüşke toghra kéliduki, her ikki terep xéridar bolup chay ichirup toy qilishqa kélishop bolghandin kéyin, choqum toy qilishqa mejbur emestur. Yeni her ikki terep eger yéniship kétish özlirige paydiliq dep qarisa, ularning toy qilishqa bergen sözlirini buzup toy qilishtin yiniwélisheq bar. Bezi insanlar bu qarashni bir purset bilip xéridar bolghan qiz bilen ayrim bir yerde yalghuz qalghandin we uningdin xuddi bir er ayalidin paydilan'ghandek paydilan'ghandin kéyin uning exlaqining, mijezi xarakterining özige yaqmighanliqi we özining undaq qiz bilen öy tutalmaydighanliqi bahanesi bilen sözidin yéniwalidu. Shuning üçün islam dini chay ichirilgen qizi bolsimu bir erning bir ayal bilen ayrim bir yerde qélishini haram qildi.

985.- sual: iddet ichidiki ayallargha nishanlinish mesilisi

iddet tutquchi ayallar üç türlük bolidu:

1) bir talaq bilen talaq qilin'ghan ayal kishi. Bir talaq bilen éridin ayrilghan ayal kishi gerche talaq qilin'ghan bolsimu, u, iddet waqti tugigen'ge qeder érinig igidarchiliqidin chiqip ketmeydu. Iddet toshquchilik bolghan ariliqta éri uni xalighan waqitta nikahsiz qayturup alalaydu. Iddet waqti tugigendin kéyin, u ayal érinig zimmesidin chiqqan bolidu. Bu waqitta uninggha söz saldurush, nishanlinish we öylinish jaizdur. Emma ayal kishi érinig idditidin chiqip bolmighiche uninggha nishanlinish yaki resmi nishanlanmisimu söz sélishe qet'iy jaiz emestur. Chünki bu ayal érinig idditidin chiqip bolmighan iken, u érinig zimmesida bolghan bolidu. Buningda éri bilen yariship qélishi üçün pursetmu bar dégenliktur.

2) éri ölüp ketken ayal kishi. Islam dini kishilerning hissyatlarigha hörmét qilidu. Adette éri ölüp ketken ayal kishige haman biraw xéridar bolsa, érinig tughqanliri baram bolidu, baliliri bolsa perishan bolidu. Islam dini ayal kishining herqandaq kishige üç künden artuq matem tutushini qet'iy chekligen bolsimu, uni éri üçün 4 ay 10 kün iddet tutushqa buyrughan. Chünki, er - xotunluq rishtisi alahide muqeddes bir baghlinishtur. Ayal kishining érinig yüz - xatirisini qilmastin, idditini toshquzmay turup yatliq bolush koyida bolushi

nikahning muqaddeslikige perwa qilmighanliqidur. Bu insaniyetchilikkimu yatmaydu. Shunga ayal kishining bu muddet ichide (yeni 4 ay 10 künlük idditi ichide) bashqa erler bilen nishanlinishi haram qilin'ghan. Emma bu muddet ichide uninggha söz saldurushqa bolidu. Éri ölüp ketken ayalgha resmi nishanlanmastin söz saldurush bashqilarningmu köngüllirini renjitip qoymaydu, chünki éri ölüp ketken ayal iddettin kéyin beribir yatliq bolmay qalmaydu.

3) üç talaq bilen talaq qilin'ghan ayal kishi. Üch talaq bilen éridin ayrilghan ayal kishining idditi toshqichilik bolghan ariliqta, bashqa erlerning uninggha söz sélishi yaki nishanlinishi jaizdur. Chünki, üç talaq bilen ayrilghan ayal, éri talaq qilghan hamam uning zimmesidin pütünley chiqip ketken bolidu. Uning peqet üç qétim adet körüp paklinishila qalghan bolidu. Bu halette éri uni yéngidin nikah qilish bilenmu özige qayturup alalmaydu. Peqet u ayal bashqa birige ömürlük xotun bolush niytide nikahlinip, kéyin éri ölgen yaki ayrilghan'gha oxshash sewebler bilen ikkinchi éridin ayrilghandin kéyin, birinchi érige yéngi nikah bilen qaytalaydu. Shunga üç talaqning idditi ichidiki ayal kishige bashqilarning söz sélishi yaki nishanlinishi jaizdur.

986.- sual: öylinishtiki qiyinchiliqlar

oghul - qizlarning waqtida öylinelmey nöwettiki turmushtin mehrum qélishlirigha we ularning türlük rezil yollargha kirip kétishlirigha sewebkar ata - anilardur, elwette. Bu xil balalargha duchar bolmaslqning eng yaxshi charisi toy chiqimlirini we qizlarning méhirlirini éghirlashturwetmeslik, éhtiyajigha qarap azgha kupaye qilishtin ibarettur.

Insan shundaq hörmetlik mewjudatki, u, pulgha sétip élinmaydu. Qizlar dunyaning herqandaq bayliqliridin elwette qimmetliktur. Bashqilar bilen riqabetlishish yaki bashqilarning narazi bolushliridin qorqup yaki mal - dunya temesi bilen toy chiqimlirini östürüwétish xatadur. Oghul - qizlarning kélechikini we bext - saaditini oylap ish körüş kérek. Pul - mal kishini köp hallarda bextlik qilalmaydu. Ailini peqet qanaet, azgha razi bolush, ortaqlar muhebbetla béyitalaydu we bextlik qilalaydu.

Jem'iyettiki bezi angsez we diyanetsiz kishilarning éyiplishidin yaki "qizini békarghan bériwetti" dégen'ge oxshash tétiqsiz sözlerni tarqitishidin qorqmastin, belki eng awwal allahtin qorqishimiz kérek. Allahning emrini tutqan kishi dunya we axirette éyiplanmaydu we xorlanmaydu.

beshinchi bap. Nikahning sheritliri we edepliri

987.- sual: nikah qilish uqumi

nikah – er bilen ayalning bir - biridin ortaqlar menpeetlinish meqsitide bextlik bir ailini qurup chiqish üçün ikikisining ottursidiki er - ayalliq munasiwitining baghlinishi démeaktur.

Islam sheritining kamilligining bir misali shuki, uningda, meyli insanlar arisida yüz b  rip turidighan soda - s  tiq muamililiri bolsun, meyli amanet qoyush, qeriz b  rish we   lish muamililiri bolsun, hemde bashqimu muamililar bolsun, insanlar jem'iyiti uningdin bihajat bolalmaydighan herqandaq bir muamile   ch  n mueyyen qanun - prinsiplar b  kitilgen. Nikahmu yoqiriqi muamililarning bir t  ri bolghanliqtin, uningdimu mueyyen qanun - prinsiplar bar.

988.- sual: nikahning toghra bolishining shertliri

nikahning toghra bolishi   ch  n töwendiki shertler lazim.

1- toy qilidighan er we ayalning bu toygha razi bolishi. Eger toygha ularning her ikkisi yaki biri razi bolmisa, nikah toghra bolmighan bolidu. Chünki nikah u ikkisi   ch  ndur. Shunga xuddi soda s  tiqqa oxshash nikahning toghra bolishi   ch  n her ikki terepning toy qilishqa razi bolishi asasliq sherttur.

Ibni abbas reziyellahu enhumadin mundaq riwayet qilinidu: t  xi yatliq bolmighan bir qiz peyghember sellallahu eleyhi wesellemning y  nigha k  lip, dadisining uzi xalimaydighan birige mejburiy yatliq qilghanliqini   ytqanidi, peyghember sellallahu eleyhi wesellem u qizgha (nikahni buzush yaki qobul qilish) ixtiyarliqini berdi. (ebu dawud 2096)

2483/4133 - abdullah ibni abbas reziyellahu enhumadin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq d  gen: tul ayalning yatliq bolush yaki bolmasliq qarari weliysining qararidin k  chliktur. Emma qizlarni yatliq qilishtin burun, ularning raziliqini   lish k  rek. Qiz balining jawab bermey, s  k  t qilishi raziliq bildürginidur. (malik 1114, muslim: 1421)

mezkur hadisler nikahning toghra bolishi   ch  n ayalning toy qilishqa razi bolishining asasliq bir shert ikenlikini körsütüp b  ridu.

2- toy qilmaqchi bolghan ayalgha bir ademning ige bolishi. K  p qisimdiki alimlarning k  z qarishiche, nikahning toghra bolishi   ch  n nikah ishlirini dada yaki chong dadigha oxshash ayalgha ige bolghan adem üstige   lishi sherttur. Shuning   ch  n k  p qisimdiki alimlarning k  z qarishiche, nikah ishlirini toy qilmaqchi bolghan ayalning   zi   z üstige ölishi toghra emestur. Emma henefiy mezhepidikilarning k  z qarishiche, balaghetke yetken qiz nikah ishlirigha   zi mes'ul bolup özini   zi erge bireleydu, shuningdek yene u bashqa bir ayalning nikah ishlirini üstige   lip uni erge bireleydu, u yene özini erge b  rishke xalighan ademni teyin qilip wekilmu qilalaydu.

Ayalgha ige bolidighan ademning er, eqli hushi jayida, balaghetke yetken musulman bir adem bolishi sherttur. Eger ayalning uruq tughqanliridin shu süpette birer adem t  pilmisa, u ayalgha yurtning qazisi igidarchiliq qilidu. Qazi ayaldin ruxset alghandin k  yin uning nikah ishlirigha mes'ul bolidu.

3- ikki guwahchi. Nikahning toghra bolishi   ch  n balaghetke yetken, eqil hushi jayida we musulman ikki ademning guwahchi bolishi sherttur. Guwahchisiz qilin'ghan nikah

toghra bolmaydu. Bu köp sandiki alimlarning köz qarishidur. Guwahchining shert qilinishi her ikki terepning heq hoquqlirini saqlap qélish we nikahni téximu ishenchilik qilish üçündür. Ayallarning guwahchiliqi astida qilin'ghan nikah toghra emes. Chünki ayallar adette nikah qilin'ghan sorunlarga barmaydu. Emma henepiy mezhipining qarishi boyiche bir er ikki ayalning guwahliqi bilen qilin'ghan nikamu toghra bolidu. Guwahchilar hazir bolmighan nikah, nikah bolmaydu. Bu heqte allah taala mundaq deydu: " siler er kishinglardin ikki kishini guwahliqqa tekliq qilinglar. Eger ikki er kishi yoq bolsa, siler (adalitige, diyanitige) razi bolidighan kishilerdin bir er, ikki ayalni guwahliqqa tekliq qilinglar." (beqere sürisi 282 - ayet)

989- sual: nikahqa munasiwetlik ishlar

nikahtin kéyin töwendiki üç nerse belgilenidu:

1. Méhir. Méhir - nikah sewebi bilen urning ayaligha bérishke tégishlik bolghan melum miqdardiki maddiy heq (pul) démeqtur. Méhir bérishni er - ayal ikkisi toydin burun shert qilghan bolsun, yaki shert qilmighan bolsun her halette er kishining uni nikahtin kéyinla ayaligha neq yaki yérimini neq, yérimini nisi bérishi lazim.

2. Nefeqe. Nefeqe - erkishining toydin kéyin ayalining yimek - ichmek, kiyim - kéчек we bashqimu barliq maddiy we meniwi éhtiyajlirini qamdash wezipisini öz üstige élip, uni ijra qilishi démeqtur.

Er kishi eger ayalining yoqirliq chiqimlirigha békiliq qilip uni jayida ada qilmisa, allahning aldida gunahkar bolidu. Bu halette eger ayali uning iqtisadidin özining hajitige yéterlik miqdarni uninggha körsetmestin alsimu, uninggha gunah bolmaydu. Chünki ayal kishining barliq chiqimliri érinining zimmesidir. Buheqte, ebu sufyaning ayali peyghember eleyhissalamning yénigha kélip uninggha, érinining bay turup békiliq qilip uning we balilirining chiqimlirini toluq orunlap bermigenlikidin shikayet qilghan halda, qandaq qilishi kéreklik toghrisida sorighanda, peyghember eleyhissalamning uninggha, "andaqta, özingiz we baliliringizning éhtiyajigha yéterlikini éringizge körsetmestin alsingiz bolidu." dégenlik riwayet qilin'ghan.

3. Miras. Miras - biraw wapat bolghandin kéyin uning mal – dunyasi we bashqimu maddiy menpeetlirining uning warisliqigha yutkilishi démeqtur. Qandaqla bir kishi bir ayalgha nikahlinishi bilen ularning otturisida bir - biridin miras élish hoquqi belgilen'gen bolidu. Miras - biraw ölgendin kéyin élinidu. Yeni er - ayallardin qaysisi burun wapat bolsa, kéyinkisi uning mirasini alidu. Hetta nikahlinip bir - birige yéqinlashmestin biri ölüp ketken bolsimu, kéyinkisi uning mirasini alidu.

990- sual: mihirning miqdari mesilisi

méhirning miqdari: méhir miqdarining az köplikining chéki yoqtur. Méhir peqet urning iqtisadiy sharaitigha qarap bolidu. Toydin burun er terep bilen ayal terep öz'ara pütüşken

méhir miqdari hésabqa élinidu. Eger toydin burun ayal kishige méhir bérishni pütüşmigen bolsa, yaki pütüşken bolsimu uning miqdarini teyinlimigen bolsa, bu haletlerde er kishi ayaligha shu sheherde adet bolup éqiwatqan méhir miqdarining ölchimi boyiche méhir béridu. Chünki méhir – ayal kishining nikah sewebi bilen belgilen'gen tebiy heqqidur. Méhir miqdarining addi, yénik bolghini yaxshidur. Peyghember eleyhissalamning tewsiyesimu méhirni éghir qiliwétip toyni qiyinlashturup qoymashtur. Méhir - pul - mal bérish bilen ada tapqinidek, meniwi menpeet bilenmu ada tapidu. Peyghember eleyhissalamning bir sahabini u kembeghel bolghachqa, uning ayaligha béridighan méhiri bedilige, ayaligha qur'an ugitishini shert qilish bilen öylendürgenliki riwayet qilin'ghan.

991.- sual: toydiki xoshalliq tentetini

awwal shuni bilish kérekki, islam dini ijtimaiy hayatqa eng köp ehmiyet béridighan bir din bolup, bashqa dinlarga oxshash terkiydunyaliqu we qattiqchiliqni terghib qilmaydu. Belki islam dini ijtimaiy hayattiki herqandaq ijabiy paaliyetlerni qedirleydu we uningha munasip ehkamlarni belgileydu. Toy we bashqimu islamiy bayram künliri bolsa xoshalliqni tentene qilishni teqezza qilidighan künlurdur. Bu bashqa ghem – qayghuluq we matem künlirige oxshimaydu. Shunga matem künliride kishilerni xoshalliq tentenisi qilishqa teshebbus qilishning munasip bolmighinidek, toy künliridimu kishilerni ölümni yad étishke, dozax azabidin qorqushqa terghib qilishmu hergiz hékmetlik ish emestur. Herqandaq ishning özige layiq qaide – yusunliri bardur. Toy künliride xushalliqni tentene qilish, hemme birdek shadliqni izhar qilish toy künlirige xas qaide – yosundur.

992.- sual: toyni namayan qilish

islam dini bizge toyni namayan qilish we shu arqiliq uni élan qilishni boyruydu. Mana bu– islam dinida men'iy qilin'ghan yolsiz nikah bilen allah halal qilghan heqiqiy yolluq nikahning perqini ayrish we allahning bu némitige shükür izhar qilish üçün idi. Xelqi alemge namayan qilip, élan qilinmighan nikah bashqilarning söz tarqitishidin we yaman gumanlarni qilishidin xaliy bulalmaydu.

Toylarda ayallar ayrim, erler ayrim orunlarda bolghan halda tentene qilishi kérek. Ayallarning özlirining ayal jinsliri arisida edep, exlaqqa oyghun shekilde naxsha, ghezel we shérlarni oqushliri yaxshi bolghandek, erlerningmu özlirining er jinsliri arisida shundaq qilishliri yaxshidur. Aishe reziyellahu enhadin riwayet qiliniduki, u (aishe) ensarilardin birining toydin qaytip kelgende, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: i aishe! Toyda tentene qilmidigharmu? Ensarilar oyun tamashani yaxshi köridighan xelqtur dégen. (buxari: 5163)

yoqiriqilardin bashqimu, peyghember eleyhissalamning toylarda naxsha éytish, chalghu eswaplirini chélish arqiliq toyni namayan qilishqa teshebbus qilghan hedisliri köptur. Bu hedislarga binaen, toyni namayan qilish üçün naxsha éytish, oyun - tamasha qilish we

chalghu eswablirini chélish jaiz bolupla qalmastin, belki ewzeldur.

Buning sherti, islam exlaqigha uyghun halda, peziletlik bolushi we kishilerni yaman oy – xiyallargha tashlaydighan edepsiz sözlerdin, exlaqsiz heriketlerdin xaliy bolushidin ibarettur.

993.- sual: toyda naxsha éytish we chalghu eswablirini chélish

toyni tentene qilish üçün naxsha éytish, uni anglash we chalghu eswaplirini chélish jaizdur. Xususen, toyni élan qilish üçün toy sorunlirida naxsha éytish we chalghu eswaplirini chélish yaxshidur. Peyghember eleyhissalamning sahabilirini toyda tentene qilishqa buyrighanliqi toghruluq hadisler sabit bolghan. Emma éytishqa we anglashqa ruxset qilin'ghan naxshilarning mezmuni kishilerni yaman heweslerge chaqiridighan, edep exlaqqa tesir yetkuzidighan, hayasiz, edepsiz sözlerdin xaliy halda, wetenni, dinni, mertlikni, peziletini, ata - anini we milletni kuyleydighan ésil sözlerdin bolushi sherttur. Chalghu eswaplirini chélishmu jaizdur. Peyghember eleyhissalamning dewride toylarda dap chélinatti. Peyghember eleyhissalammu sahabilirini uningdin tosmaytti. Hetta uning bir qétim öz öyide (uning ayali) aishe reziyellahu enhaning yénida dap chélip olturghan qizlarnimu uningdin meni qilmighanliqi, belki ularni teshebbus qilghanliqi toghrsida küchlük hadisler riwayet qilin'ghan. Naxsha we chalghu eswaplirni öz yolida qollansa netijisimu yaxshi bolghinidek, uni yamanliqqa yeni kishilerni azdurghuchi hawayi - heweslerge muptila qilidighan shekilde qollansa, uning netijisi ziyaliq bolidu. Shunga u, islam nezeridimu jaiz bolmaydu.

994.-Sual: qizni chiqiridighan kéchide raye qilinidighan edebler

islam dini qizni chiqiridighan kéchide raye qilish üçün insanning pak tebitige we güzel exlaqigha mas kélidighan edeblerni yolgha qoydi. Bu edeblerning eng muhimliri töwendikilerdin ibarettur.

Qizni chirayliq kiyindürüş. Qizni yigitke chiqirip bérighan kéchisi uni chirayliq kiyindürüş sünnettur. Qiz u kéchisi eng chirayliq kiyim we zibu zinnatlar ichide chiqirilip bérilishi lazim.

2437/4063 - aishe reziyellahu enha mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem méni nikahigha alghanda, men alte yashta idim. Kéyin biz medinige kélip, beni haris ibni xezrej mehelliga orunlashtuq. Medinige kelgendin kéyin, tep késili bolup qélip, chachlirim chüshüp ketkenidi. Késeldin saqayghanda, qaytidin ösüp yelkemge chüshti. Bir küni, dostlirim bilen linggirtaxtaq oynawatattim. Anam ummu ruman kélip méni chaqirdi, men anamning aldigha bardim, uning méni néme meqsette chaqirghanliqini bilmeyttim. Anam méning qolumdin tutqan péti bir öyning aldigha élip keldi. Bekmu téz mangghanliqimiz üçün, nepsim yétishmey qalghanidi. Ishik aldida bir az dem

éliwalghandin kéyin, anam su élip, yüzümni we béshimni sürtti, andin méni hoyligha élip kirdi. Hoylida ensarlardin bir top ayal bar iken, ular: xeyrlik, beriketlik we mubarek bolsun! Déyishti. Anam méni ulargha tapshurup berdi, ular üsti - béshimni tüzeshdürüşke bashlidi. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem chashgah waqti bilen kirip keldi, men shu chaghda bir az qorqushqa bashlidim. Ayallar méni peyghember sellallahu eleyhi wesellemge tapshurup bérıp chiqip ketti. Shu chaghda toqquz yashta idim. (buxari: 3894)

mana bu hadis ayal kishining ózining érige yasinishi we zinnatlinishi üçün ayallarni yasandurushni we zinnatleshni bilidighan ayalning qéshigha barsa bolidighanliqini körsütüp béridu. Lékin ayallarni zinnatleydighan ayalning musulman ayal bolushi sherttur. Shuning üçün islamda kapir ayalning musulman ayalni yasandurushi we zinnatlishi toghra emes. Shuningdek yene ayallarning zinnatlinish üçün meyli musulman bolsun meyli kapir bolsun zinnat ishini erler qilidighan yerlerge bérishi toghra emes.

995.-Sual: ayalni ata anisining öyidin éring öyige yötkep kélish murasimi

islamda ayalni ata anisining öyidin éring öyige yötkep kélish üçün yolgha qoyulghan we raye qilishqa tégishlik sünnet we edeb exlaqlar bar. Ularning eng muhimliri töwendikilerdur.

1- tamaq teyyarlash.

Ayalni öyge yötkep kélish murasimida tamaq teyyarlash peyghember eleyhissalam buyrughan we özimu qilghan bir sünnettur.

Tamaqni teyyarlashqa ketken chiqim erning üstige bolidu. Tamaqni teyyarlashqa erning uruq tughqanliri we uning dost buraderliri yardemliship béridu. Shu küni tamaq teyyarlashta yardemlishish bir yurtta körülgen maxtashqa tégishlik ésil bir ishtur.

2- yighilish.

Yighilish, qizni ata anisining öyidin yötkep élip kelgendin kéyin oghul qizning bir yerge jem bolghanliq munasiwiti bilen bolidighan yighilishtur. Bu hemme adem xosh xoramliqqa tolidighan chaghdur. Öylen'genlerni tebriklesh sünnettur.

2469/4112 - hesen (besri)din mundaq riwayet qilinidu: eqil ibni ebu talib jasm qebilisilik bir ayalgha öylendi, bireylen uni tebriklep: huzur halawetlik we köp perzentlik hayat kechürünglar ! Dégenidi, u: peyghember sellallahu eleyhi wesellemdek: alle toyunglarni xeyrlik we mubarek qilsun denglar ! Dédi. (nesai 3371)

2470/4113 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem öylen'genlerni tebriklimekchi bolsa: alle taala buni sanga xeyrlik we beriketlik qilsun. Ikkinglarni yaxshiliq üstige jem qilsun! Deytti. (ebu dawud 2130)

islam dini bu yighilishta qizni yingi öyge köndürüş we toyning zinniti üçün gunahlardin yiraq bolghan oyun tamashshalarni ötküzüşke ruxset qildi.

2466/ 4108 - aishe reziyellahu enhadin riwayet qiliduki, u (aishe) ensarilardin birining toyidin qaytip kelgende, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: i aishe! Toyda tentene qilmidinglarmu? Ensarilar oyun tamashani yaxshi köridighan xelqtur dégen. (buxari: 5163)

996.- sual: awwalqi üchrishish

bu mawzudiki awwalqi uchrishish - er - xotunluq hayatidiki deslepki uchrishish kéchisi démeaktur. Bu kéche yéngi er - xotunlar üçhün tolimu ehmiyetlik kéchidur.

Melumki, qiz bilen yigit bu kéchige köpligen mes'uliyetlerni öz üstige alghan yéngi hem menggülik bir hayatqa qedem qoyush istiki ichide, köpligen shirin xiyallar bilen kiridu. Bu, insanlar arisidiki tebiy ehwal. Lékin qismen hallarda, tuyuqsizdin emeliyet tesewwur qilghandek chiqmay qalidu. Bir - biridin nepretlinish keypiyatleri yüz béridu. Shunga bu ikkisi ottursidiki maslishish we righbetlinishning ortaq bolushi we muhebbetning tunji dastanining yézilishi üçhün, bu kéchide er - ayal her ikkisinin bir - birining könglini chüshinishi, öz'ara illiq, yumshaq we angliq muamilide bolushi uningdin bihajet bolghili bolmaydighan tolimu muhim ishlardur.

Bu kéche toghruluq yézilghan kitablarning birdek tewsiyesi töwendiki üç ishni tekitlimekte:

1. Yigitning aldirap ketmesliki we özining hewsinila közlimestin, qarshi terepning héssyatigha qarap ish körüshi we yumshaq, siliq, angliq muamilide bolushi intayin zörürdur.

2. Qizning yigitige qarshi héssyatsiz we hewessiz bolwalmasliqi. Belki, uning righbitige maslishishi muhimdur. Chünki qizning héssyatsiz boluwélishi yigitining könglini we hewisini sughutup qoyushigha seweb bolidu. Mana bu ish köp hallarda ularni ajrishish yaki bextsiz halda yashashqa mejbur qilidu. Chünki bu kéche er - xotunluq hayatining bashlinish kéchisi. Bashlinishi köngüllük bolghan herqandaq bir ish omumen, axirighiche köngüllük bolidu. Bashlinishta köngülsizlik bilen bashlan'ghan ish köp hallarda axirighiche köngüllük bulalmaydu. Chünki deslepki köngülsizlikler kéyinki turmushning bextlik ötüşhige qismen noqsan yetküzmeq qalmaydu.

3. Yigitning qizning öz righbiti bilen uninggha yéqinlashishini kutmesliki lazim. Ular gerche bir - biri bilen muhebbetlship toy qilghan teqdirdimu, qiz hergizmu öziche uninggha yéqinlashmaydu. Chünki qizlar uyatchan kélidu. Shunga yigitning özi yéqinlashishi we xijil bolmasliqigha toghra kélidu.

997.- sual: yéqinchiliqning muqeddimiliri

dunyada herqandaq bir ishning muqeddimisi bolidu. Netijilarning ghelibilik bolup chiqishi muqeddimilerning toghra bolishigha baghliqtur. Shundaq iken, er - xotunluq hayattiki jinsiy alaqlarningmu melum muqeddimiliri bardur.

Er - xotunluq hayattiki saadetning asasi er - xotunlarning jinsiy alaqla bir - biridin

tégishlik nésiwilirini alalishigha baghliqtur. Köpligen er - xotunlarning öylinip uzun ötmeyla bir - biridin nepretlinip ajrishishi, bezilirining charisizliktin bextsiz halda, bu turmushni dawam qildurushqa mejbur bolishining sewebi köpinche, jinsiy alaqida ularning öz'ara maslishish hasil qilalmighanliqi, netijide tégishlik nésiwisini alalmighanliqidin bolidu. Shunga, jinsiy alaqining er - xotun her ikkisige köngüllük bolushi üçün uning muqeddimalirige raye qilishi intayin muhimdur. Ular töwendikiche:

1. Zinnetlinish we xushbuy qollinish

xushbuy qollinish bilen zinnetlinish herqandaq kishining kamaliti we güzelligi, bolupmu er - xotun ikkising bext - saaditi üçün uningdin bihajet bulushqa bolmaydighan muhim ishtur. Zinnet köz üçün saadet béghishlaydu, chünki köz zinnetlik, güzel shey'ilerge baqqinida saadet hés qilidu.

Xushbuy buyumliri insanning meniwiyyiti üçün saadet béghishlaydu, chünki kishiler xushbuylarni purighanda bir xil rahet we saadet hés qilidu. Shunga islam dini musulmanlarni jüme, héyt namazliri we ulardin bashqimu topliship ammiwi halda qilinidighan paaliyetlerge bérishin burun xushbuy qollinishqa buyruydu. Mana bu-musulmanlarning bir - birining nezeride chirayliq, ésil, pakiz, yéqimliq körünüshi we bir - birini yéqimsiz hidliri bilen nepretlendurup qoymasliqi üçün édi.

Xotun kishi éri üçün her waqit zinnetlinishke we xushbuy qollinishqa alahide ehmiyet bérishi lazim. Bolupmu er - xotun yéqinchiliq qilishtin burun zinnetlinish we xushbuy qollinishni qet'i unutmasliqi kérek. Ayal kishining zinnetlinishi we xushbuy qollinishi érinining könglini özige jelb qilishi we uning hewisini qozghitishi üçün alahide yaremchidur. Zinnetlenmigen, xushbuy qollanmighan we yuyunup bedinini pakiz tutmighan ayal kishi tizla érinining nepritige uchraydu. Er kishimu shundaq.

2. Bir - birining könglini jelib qilish

er - xotunlar yéqinchiliq qilishtin burun bir - birining könglini jelb qilishqa tirishishi tolimu ehmiyetlik ishtur. Er - xotunlarning bir - birining könglini özige jelb qilishi bir - birige maslashqan heriketliri we güzel sözliri arqiliq köngül échishi bilen emelge ashidu.

Heriketler arqiliq köngül échish déginimiz: er- xotun ikkisining bir - birige bolghan righbitini we söygüsini izhar qilidighan heriketlerde bir - birige maslishishi démehtur.

Söz arqiliq kungül échish déginimiz: er - xotun ikkisining bir - birige bolghan ishtiyagini we muhebbitini söz arqiliq éytishish bilen bir - birining könglini élishi démehtur. Yoqiriqi muqeddimalerdin meqset, er - xotun ikkisining heweslirini qozghitish bolup, netijide ortaq lezzet hasil qilish üçündür.

998- sual: ayal kishilarning zinnetliri

ayal kishilarning altun we bashqimu qimmetlik medenlerdin yasalghan ésil zinnet buyumliri bilen yasinishi, uppa, englik, etir, osma qatarliq buyumlarni qollinishi, chachlirini

güzel, yarishimliq tarishi, béqinliridiki we putliridiki tüklarni yoqitip turushi we bu ezalarni xushbuy tutushi, bedenlirini pakiz tutushi, bolupmu éghizlirini alahide pakiz tazilap turushi, chishlirida puraqlarning hidini qoymasliqi we semrip qélishning aldini élip, beden layaqlitige ehmiyet bérishi qatarliqlardur.

Ayal kishi yoqiriqlar zinneti we xushbuylarni peqet éri üçünla qollinishi lazim. Özining éridin bashqisi üçün zinnetlen'gen ayal kishi gunahkar ayaldur. Chünki ayal kishining zinnetlenishi we xushbuy qollinishi éri üçün meniwi menpeet we saadet béghishlaydu. Bundaq menpeet bilen saadetni özining éridin bashqisi üçün béghishlaydighan ayal kishi insapsiz, rezil ayaldur. Ayal kishi eng awwal érinin közige güzel, ésil we yarishimliq körünishi üçün ehmiyet bérish lazim. Bundaq qilmighanda, axirqi hésabta ziyanni özi tartidu. Er kishilermu ayallari üçün zinnetlenishi we xushbuy qollinishi muhimdur.

999- sual: er kishining zinniti

erkishining zinniti – chéchini pakiz tutushi, borutlirini tengshep tekshi tutush, saqili bolsa uni pakiz, ésil tutushi, éghizini we ikki qoltuqlarini pakiz, xushbuy tutushi, özining erlikige yarisha layaqlitlik bolushqa tirishishi we bashqilar qatarliqlardur.

1000- sual: yéqinchiliqlarning edepliri

yéqinchiliqlarning edepliri töwendikilerdin ibaret:

1. Bismilla déyish. Er - xotun ikkisining yéqinchiliqlar qilishtin burun "bsmillahir rehman nir rehman" déyishi we dua qilishi. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: ayali bilen bir yerde bolmaqchi bolghan kishi (bir yerde bolushtin burun): "allening nami bilen bashlaymen. I alle! Bizdin sheytanni yiraqlar qilghin, bizge ata qilidighan perzentimizdin sheytanni yiraqlar qilghin!" dése we shu jimada u ikkisige birer perzent ata qilinsa, u baligha sheytan hergiz ziyana yetküzelmeydu. (muslim: 1434)

2. Teyyarlanish. Jinsiy alaqe qilishtin burun er - xotun ikkisining teyyarlanishi alahide muhim ishtur. Erkishining ayaligha muqeddimisiz halda, tuyuqsiz kélishi we uning könglige baqmastin, özining hewisini qandurush niyeti bilenla uninggha yéqinchiliqlar qilishi tolimu angizliqlar we insapsizliqlardur. Er kishi istigenni ayal kishimu isteydu. Biraq, ayallar erlarning eksiche, her qandaqlar waqitta uninggha teyyar bolalmaydu. Chünki ayal kishilarning jinsiy hewesliri intayin asta qozghilidu. Bu wejedin ayal kishilerge muqeddimisiz yéqinchiliqlar qilish ularni nepretlendurush keypiyatigha ilip baridu. Shunga er kishi özinila oylimastin, ayalinimu oylishi, ortaq menpeet üçün yéqinlashishi lazim.

3. Yörginish. Yéqinchiliqlar esnasida, er - ayal ikkisining pütünley échilmastin üstini bolsimu, yörgiwélishi islamiy edep exlaqlardin sanilidu.

Bu yerdiki yörginishke buyrighanliqlar peqet edep üçün bolup, peqet ewzellik üçün buyrulghan. Buninggha binaen, yörgenmigen kishi edep exlaqqa tesir yetkuzgen sanalsimu, u gunahkar bolmaydu. Chünki er - ayallarning bir - birining uyatliqlar jaylirigha

qarishi haram emes, belki jaizdur.

4. Sir saqlash. Er - ayal ikkisining otturisida bolghan ishlarni sirtqa yaymasliq, bolupmu yéqinchiliqning sirlirini saqlash intayin muhimdur. Bu imanning telepliridin sanilidu.

Er- xotunchiliqning sirlirini saqliyalmasliq imanning ajizliqigha, wijdanning yoqliqigha we exlaqning nacharliqigha isharetur. Mundaq sirlarni saqliyalmasliq er - xotunluq rishtisining muqeddeslikige haqaret, bir- birining otturisidiki chin shenchke peskeshlerche xiyamet qilghanliq we allahqa asiqliq qilghanliqtur. Bu ishning gunahining shunchilik éghir bolghanliqi üçün, buish hedislarda qattiq sökülgen we agahlandurulghan. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: er - xotunchiliqning (jinsi alaqining) sirini sirtqa yayghan kishi qiyamet küni allening dergahidiki eng peskesh kishi hésablinidu. (muslim: 1437)

allah qur'anda: "ayallaringlar siler üçün kiyimdur, silermu ular üçün kiyimsiler." deydu. (beqere sürisi187 - ayet) bu ayetning menisi shuki, kiyimmu insanning bedinini soghuqtin we issiqtin mudape qilip saqlighandek, silermu bir - biringlarning sirlirini, éyiplirini we nuqsanlirini kishilerdin yoshurup saqlishinglar kérek dégenliktur.

1001 - sual: ayallarning ayalliq halliri

ayallarda özlirige xas töt hal bolup, ular töwendikiche:

1. Ayliq hali. Ayallarning ayliq hali – ayliq adetning qénini körüş yéshidiki ayal kishining késelliktin emes, belki ayliq aditi boyiche, balayatqusidin ayliq qénining kélishi démektur. Ayallardiki ayliq adet körüş mudditining ézi üç kün,köpi on kün bolup, normal bolghini besh bilen yette künning arisida bolidu. Ayallar ayliq aditini körgen mudditi ichide namaz oqushtin, roza tutushtin, meschitke kirishtin, qur'an oqushtin we uni tutushtin cheklinidu. Aditidin paklan'ghandin kéyin ghusle qilishi perzdur. Ayal kishi aditidin paklan'ghandin kéyin, adet körgen künliride tutalmighan ramazan rozisining qazasini totidu. Emma oquyalmighan namazlirining qazasini oqumaydu. Chünki bu, kechurum qilin'ghan ibadettur. Ayal kishiler özliridin kelgen qizil, sériq qanni körginidin kéyin özlirining adet körgenlikini, aq suni körginidin kéyin, adettin paklan'ghanliqini bilidu.

2. Tughutluq hali. Ayallarning tughutluq hali - ularning tughutning qénidin paklan'ghichilik bolghan jeryani démektur. Ayallarning tughutluq halidiki mudditining ézi bir qanche minutla, köpi 40 kün bolidu. Tughutluq ayalmu qandin paklan'ghichilik, adet körgen ayalgha oxshash, namaz oqushtin, roza tutushtin, meschitke kirishtin, qur'an oqushtin we uni tutushtin cheklinidu.

3. Özürlük hali. Ayallarning özürlük hali – ayliq adet körüş mudditide, üç kündin az yaki on kündin köp, tughutluq mudditide,40 kündin köp, qizlarda toqquz yashqa tolushtin burun, chonglarda adet körüş yéshidin ötup ketkendin kéyin, ularning balayatquliridin qan kélishi démektur. Köp hallarda buxil qan birqanche kün, hetta birqanche ay dawam qilidu. Buxil halet ayal kishining késellikidin bolidu.

Ayallar özürlik hallirida, yoqiriqi ikki halida cheklen'gen ibadetlerdin cheklenmeydu. Belki qan toxtimay éqip turghan haldimu, her namaz üçün yéngi taharet élip namazlirini toluq oquyalaydu, qur'an tilawet qilalaydu. Ghusle qilishi lazim kelmeydu. Namazdin kéyinla tahariti sun'ghan bolidu.

4. Hamildarlik hali. Hamildarlik hali – ayallarning éghir ayaq bolghan (bala kötürgen) ayliri démektur. Ayallar bu hallirida, normal chaghlirida qilidighan ibadet we bashqa pütün ishleridin cheklenmeydu.

1002.- sual: ayallargha ularning ayalliq hallirida yéqinchiliq qilish mesilisi

bu mawzu töwendiki ikki mesilini öz ichige alidu:

1. Aylig we tughutluq halidiki ayallarning qéni toxtap, toluq paklanmighichilik, ular bilen jinsiy munasiwet ötküzüş qet'iy haramdur. Buheqte allah taala mundaq deydu: "i (muhemmed) ular sendin adet toghruluq soraydu (yeni adet körge ayal bilen jinsiy alaqe qilishning durusliqi yaki durus emesliki toghruluq soraydu), éytqinki, u ziyaniqtur (yeni adet köriwatqan mezigilide jinsiy alaqe qilish er - xotun her ikkisige ziyaniqtur), adet mezigilide ayalinglardin néri torunglar(adettin) pak bolghiche ayalinglarga yéqinchiliq qilmanglar. Pak bolghandin kéyin ulargha allah buyrighan jaydin yéqinlishinglar." (beqere sürisi 222– ayet)

buayet, tughutluq halidiki ayal kishining mesilisini öz ichige alidu. Chünki ayal kishining jinsiy munasiwetin men'iy qilinishigha seweb bolghan nerse her ikki halette uningdin kelgen qandin ibarettur.

2. Özürlik we hamildarlik halidiki ayallar bilen jinsiy munasiwette bolush mutleq jaizdur. Ayallarning buxildiki halliri ularni jinsiy munasiwette bolushtin we ibadetlerge dawam qilishtin tosalmaydu. Lékin hamildar ayallar tughutigha yéqinlashqan aylarda ulargha yéqinchiliq qilmighan yaxshidur.

1003.- sual: hazirqi zaman alimlirining heyizdar ayallargha yiqinlishishning ziyini toghirisidiki ilmiy yekünliri

seudi erebistanliq ichki késellikler mutexessisi meshhur alim duktur muhemmed eli adet körüş mezigili ichidiki ayal kishi bilen jinsiy munasiwet ötküzüşning her ikki terepke bolghan ziyini heqqide toxtilip mundaq deydu: "ayal kishi adet körge künliride, uning balayatqusi pütünley échilish netijiside, uning aylig qéni éqip turidu. Tibbi tereptin melumki, qan mékroblarni yétishturushning eng munasip muhitidir. Ayal kishi saq waqtida uning jinsiy orginidin mékroblarni öltüridighan birxil su maddisi chiqip turghanliqtin, özi we uninggha yéqinlashqan kishi mékropning ziyinidin saqlinip qalaydu. Halbuki, ayal kishi adet körge waqtida, uning mékroplinishtin mudapelinishtin jihazliri ishlimey qalidu. Uning ustige balayatqudin kelgen toxtawsiz qan mékroplarning tiz

köpiyishige purset yaritip béridu. Qan kéliwatqan waqitta mékroplinishqa qarshi jinsiy organdin kélidighan sumu qan dolquni ichide öz wezipisini ötiyelmeydu. Melumki, erkishining jinsiy orginida köpligen mékroplar bolidu. U ayali saq waqitta uninggha yiqinlashqinida, ayalining jinsiy or ginidin kélidighan mékropqa qarshi suyuq madda er tereptin kirgen mékroplarni haman öltürüp turidu. Emma ayal kishi adet körgen waqitta, uning mékroplardin mudapelinish jihazliri pütünley ishtin toxtighachqa, erkishining jinsiy orgini peqet mékroplar bilen qaplan'ghan qan déngizigha shunggughan bolidu. Netijide, mékroplinish er– ayal her ikkisige bolidu. Buning ziyanalirini bilemsiz? Buning ziyini ayal kishining matkisi bilen balayatqusida mékroplarning yétishkenliki sewebtin uning bu ikki orginida dawalash qiyin bolghan, sozulma xaraktérlik aghriqni peyda qilghan, er kishining jinsiy orginida mékroplarning orun tutushi bilen uning süydük yollirida uzun'gha sozulma xaraktérlik aghriqni peyda qilghanning sirtida töwendiki késelliklerni keltürüp chiqidu:

1) ayal kishining balayatqusining mékroplinishi bilen, normalda erdin tökülgen uruqchilarni balayatqugha ittirish wezipisini öteshte alahide ehmiyetlik rol oynaydighan balayatqu qanalliri we bashqimu jihazlar yépilip qélish netijiside öz wezipiliridin qalidu. Buhal ayal kishining tughmas bolup qélishigha, boyida qalghan teqdirdimu bala balayatquning sirtida bolup qélishigha seweb bolidu. Mana bu – qursaq kötürüshning eng xeterlik bolghan türi. Bu waqitta bala balayatqu qanallirida (turbilirida) törelgen bolidu, balining tiz chongiyishi bilen axiri balayatqu partlash pajeliri körülide. Ayal kishi eger waqtida opiratsiye qilinmighanda, qan uning ichki ezalirigha tarap kétish netijiside uning hayati axirlashidu.

2) mékroplinishtin kélip chiqqan bu aghriq suydük yolliri, tuxumlar, börek qatarliqlargha arqa - arqidin yétip baridu. Melumki, süydük yolliridiki késellik késelliklerning eng xeterliki we yaminidur.

3) ayal kishi adet körgen waqtida, uning bilen ötküzülgen jinsiy alaqidin qet'iy bala bolmaydu. Chünki bu waqitta, ayal kishining erdin kelgen spérmini qobul qilish üçün balayatqusidin kélidighan tuxumchiliri pütünley ishtin chiqqan bolidu. Shunga ayal kishi adettin saqiyip ikki hepte ötkendin kéyin, ötküzülgen jinsiy alaqidin bala türilish nisbiti bashqa waqitlarga nisbeten köp bolidu. Chünki bu waqitta ayal kishining qobul qilish jihazliri qaytidin toluq ishqa chushken bolidu.

4) ayal kishi adet körgen künliride, uning nesil organliri yérimjan we ajiz bir halgha chüshüp qalidu. Bundaq waqitta uning bilen jinsiy munasiwet ötküzüsh tebiy ehwal emes, buningdin héchqandaq ijabiy netije kelmeydu. Eksiche, uninggha eziyet élip kélidu.

5) er – ayal ikkisinin jinsiy organlirida yétishken mékroplar süydük turbilirida arqiliq tarilish netijiside, axiri börekke bérilip yétidu we uningda tedriji halda késel peyda qilidu. Börek késili sozulma xaraktérlik késel bolup, hazirghiche uni üzül - késil saqaytidighan dawa yoq. Süydük xaltisidin spérma qanallirigha ötkén mékroplar uningdin tuxumlargha

ötishi bilen ujayda aghriq peyda qilidu we spérma qanallirining yépilip qélishigha seweb bolidu.

6) proféssor abdulla basalamening ilmiy tetqiqatigha اساسlan'ghanda, ayal kishining adet körgen künliride jinsiy munasiwet ötküzüshi balayatquda rak késilini peyda qilidu. Lékin butetqiqatning toghra ikenlikini tekitlesh üçün köprek izdinishke toghra kélidu.

1004.- sual: islam dinining ayallarning ayalliq hali mezigilige bolghan muamilisi

islam dini ayallarni jahiliyetning haqaretliridin azat qilip, ularni hörmetlidi we ularni bundaq tebiy haletliri tupeylidi xorlashni qet'iy men'i qildi. Ular bilen jinsiy alaqidin bashqa barliq yéqinchiliqlarni qilishqa ruxset qilipla qalmay, ularning bu méhnetlik künliride ularni öz béshigha tashliwetmeslik üçün, uninggha teshebbus qildi. Peyghember eleyhissalam musulmanlarga ölge bolghan halda, ayalliri adet körüp qalghan künliridimu ulargha jinsiy munasiwettin bashqa barliq yéqinchiliqlarni qilatti.

Meymune reziyellahu enha mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem heyzdar ayali bilen (ayalining üstide) tizining yérime yaki yotisigha kelgüdek ishtan bolsa, birge quchaqliship yatatti. (nesai: 287) aishe reziyellahu enha mundaq deydu: men heyzdar turupmu peyghember sellellahu eleyhi wesellemning béshini tarap qoyattim. (buxari: 295, muslim: 297)

aishe reziyellahu enha mundaq deydu: men heyzdar bolsammu, peyghember sellellahu eleyhi wesellem béshini méning quchighimgha qoyup qur'an oquytti. (buxari: 7549)

1005.- sual: insanning jinsiy orginidin chiqidighan sularning hökümliri

er - ayal herqandaq kishining jinsiy orginidin chiqidighan sular tötké bölünidu.

1. Meni. Meni (spérm) – balaghetke yetken er - ayal herqandaq kishining jinsiy orginidin chiqidighan qoyuq su démehtur. Menining chiqishi kéchik oghul - qizlarda balaghetke yetkenlikining alamitidur. Meni jinsiy alaqe qilish, ihtilam (uxlighanda chüsh körüsh netijiside, ixtiyarsiz halda qozghilishi) arqiliq chiqidu.

Er kishining menisi – köpinche hallarda tuxumning éqigha oxshash renggi aq, qoyuq kélidu. U, shehwet bilen étilip chiqidu. Emma ayal kishining menisi – renggi sériq, suyuq kélidu. Eger ayal kishi küchlük we paaliyetchan bolsa uning mensi éqish kélidu. Meni höllük haltide yuyulidu.kiyimni we bedenni yuyup pakizileshke toghra kélidu. Eger qurup qalghan bolsa, u téqip qalghan jayni uwulap(yumastin) uning esirini yoqitish arqiliq pak bolidu. Chünki meni eslide nijis nerse sanalmaydu, peqet u, jinsiy organdin chiqqini üçünla qismen nijisliq shubhisi bilen uni tazilashqa buyrulghan. Menining er - ayal herqandaq birkishidin qaysi bir halet bilen chiqishi ghusle qilishni lazim qilidu.

2. Mezi . Mezi - chong er - ayallardin chiqidighan sériq, suyuq su démehtur. U, jinsiy

hewes qozghalghan chaghda, étilmastin chiqidu. Bezi waqitlarda kishiler uning chiqqinini tuymayla qalidu. U, ayal kishilerdin köprek kélidu. Mezi – nijistur. Bedenni, kiyimni uningdin yuyup pakizilash lazim bolidu. Mezi – taharetni sunduridu. Emma ghusle qilishni lazim qilmaydu.

3. Wedi. Wedi - süydüktin kéyin chiqidighan dugha, aq, qoyuqraq su démeaktur. Wedi – éghir nerse kötürgende, injiqlighanda chiqidu. U, chong er - ayallarning hemmisidin dégudek chiqidu. Umu mezigha oxshash nijistur. Wedi – taharetni sunduridu. Ghuslini lazim qilmaydu. Kiyimni, bedenni uningdin yoyup pakizilash lazim kélidu.

4. Süydük. Melumki, süydük nijis sudur. U, taharetni sunduridu. Bedenni, kiyimni uningdin pakizilashqa toghra kélidu. Mezi, wedi, we süydük peqet su bilen yoyush arqiliqla paklinidu.

1006- sual: jinsiy hewesning normalsizliqi

kishilarning jinsiy küchi oxshash bolmaydu, bezi kishilarning jinsiy shehwiti artuq bolidu, bezi kishilarning normal we bezilarning kem kélidu. Lékin eng yaxshisi normal bolghinidur. Normal jinsiy kuchke ige kishi – ayaligha heptide bir yaki ikki qétim yéqinlashsa héchqandaq charchash héis qilmaydighan kishidur. Meni - isanning jismi we eqli üçün kem bolsa bolmaydighan maddidur. Uni asirash kérek. Ayal kishilermu erlerge oxshash jinsiy heweste bir xil emestur. Belki ayallarning jinsiy hewesliri erlerge nisbeten qismen az bolidu.

Ayal kishining jinsiy küchi we hewisi adet körüş, tughut, bala émitish we qattiq charchashlarning sewebi bilen ajizlaship, küchiyip turidu. Er kishiler ayallirining bu xil normalsiz mijeziyini angliq chushinishi intayin muhim. Chünki ayal kishining mijezi yaxshi bolalmay qalghan waqitlarda érinig hewisige qiziqmaydu. Emma mijezi yaxshi bolup qalghan waqitlarda érinig hewisige tizla maslishidu. Ayalining buxil özgirishchan mijezi toghra chushenmigen kishi ayalini yaman guman qilidighan yaki ayalidin renjip qalidighan keypiyatlarda bolup qalidu. Bu, er - xotunluq munasiwetke elwette tesir yetküzmei qalmaydu.

Erlermu bezide, ayaligha qarita hewessiz we héssyatsiz bolup qalidu. Hetta özlirini jinsiy alaqini béjirishtin ajiz kelgendek hés qilip qalidu. Bu teb'iy ehwal. Emma bu xil ehwal késelliktin yaki jinsiy ajizliqtin bolmaydu. Bu xil ehwallar er kishining béshigha kelgen musibet, köngülsizlik, ghem - qayghu, xatirjemsizlik qatarliq hadisilarning sewebi bilen bolidu. Emma buxil ehwal ozun dwam qilmaydu. Belki az waqit ichidila er kishi öz eslige kélidu.

Bezi waqitlarda, er kishi tuyuqsizla jinsiy alaqini béjirelmeydighan bolup qalidu. Bumu uningdiki jinsiy ajizliq yaki jinsiy késellik emes. Belki uning bu ishni béjirishtin ajiz kélishi yéngi ayalidin xijil bolghanliqtin yaki uni yaqturmighanliqtin yaki bu ayali bilen uning birinchi qétimliq uchrishishi bolmisimu uning hid - boyidin yaki bashqa terepliridin

nepretlen'genlikidin yaki ayalining uninggha maslashmastin, héssiyatsiz boliwalghanliqidin yaki ayali uningdin nepretlinip, uni baram qilip qoyghanliqtin bolidu. Démek, bu xil ehwal peqet ayal kishining sewebi bilen bolidu. Bundaq ehwallarda er kishini jinsiy tereptin ajiz dep höküm qilishqa bolmaydu. U ajizliq emes. Belki bu shundaq waqitliq özgirish bolup, kéyin ongshilip qalidu.

1007.- sual: éhtilam

éhtilam - er - ayal kishilerdin ixtiyarsiz halda meni (spérm) ning shehwet bilen étilip chiqishi démektur. Éhtilam köpinche, uxlawatqanda chüsh körüş arqiliq, gahida chush körmestimu yüz béridu. Gahida oyghaq waqittimu qaysi bir seweb bilen emelge ashidu. Éhtilam – kichik oghul - qizlarda balaghetke yetkenlikning alamitidur. Éhtilam bolghan kishi üçün ghusle qilish perz bolidu. Kishi eger chüshide éhtilam bolghinini körge bolsimu, uyqusidin oyghan'ghandin kéyin, kiyimide yaki ewret jaylirida menining esirini körmigen bolsa, uninggha ghusle qilish lazim kelmeydu. Éhtilam asasen, uxlashtin burunqi jinsiy xiyallarning sewebidin, yaki dum yétip qalghanliqtin yaki qattiq tongup ketkenliktin, gahida soghuq éship, mijezi özgirip qalghanliqtin bolidu.

1008.-Sual: ayaligha ziyan urushning haramliqi

xotuni ochuq bir exlaqsizliq qilip qalmighan teqdirde, bergen toyluqning hemmini yaki bir qismini qaryturiwélishe üçün, érinining uninggha qopal muamile qilip, ziyan yetküzishi haramdur. Bu heqte allah taala mundaq deydu: ular ochuq bir pahishe ishni qilmighan halette, siler ulargha bergen toyluqtin bir qismini yuliwélishe üçün, ulargha bésim ishletmenglar. [nisa sūrisi 19- ayet]

bolupmu, er kishi ayalini yaqturmay, bashqa ayalni élish üçün, ayalidin ayrilishni xalaydighan bolsa, bu chaghda ayalining xétini bérish üçün ayalidin bir nerse élishi haram bolidu. Allah taala mundaq dégen: eger bir xotunni qoyuwétip, ornigha bashqa bir xotunni almaqchi bolsanglar, uninggha köp toyluq bergen bolsanglarmu uningdin héch nersini qayturiwalmanglar, uni ayalgha qara chaplap we ochuq zulum qilip alamsiler? Özara bir jayda xilwette bolghan tursanglar we ayallar silerdin nikahtin ibaret mustehkem ehde alghan tursa, uni (toyluqni) qandaqmu qayturiwalisler? [nisa sūrisi 20-21- ayetler]

1009.-sual: ayalimgha yéqinlashmaymen dep qesem

ichishning haramliqi

ayallar heqlirini qoghdash jehette, islamning qaltis güzel hökümlirining biri bolsa: er kishining ayaligha achchiqlap, ayalining ayalliq tebiiti kötürelmeydighan bir muddet ichide ayaligha yéqin kelmey we bille yatmay turiwélishe haram qilghanliqidur. Eger er kishi bu tashliwétishni ayalimgha hergiz yéqinlashmaymen dégen qesem bilen tekitlise, achchiqi yénip özini tutiwélishe üçün töt ay möhlet bérilidu, eger eqli hoshini tépip töt ay ötüp

bolghiche ayaligha yéqinlashsa, qesimini allah kechüriwétidu we uninggha tewbe derwazisini kengri échip béridu, bundaq ehwalda u peqetla qesem kappariti bérishi lazim bolidu. Eger bu muddet ötüp bolghiche iradisidin yanmay, qesimini bikar qilmisa, ayalining heqqini ada qilmighanliqi üçün jazalinip ayali uningdin ajrashturilidu.

Hetta bezi feqihler, sotchining hökmige qarimastin töt ay muddetning toshishi bilenla ayalining éridin ajrap kétidighanliqini mueyyenleshtürgen. Yene beziler: töt ay ötkendin kéyin mesile sotqa sunilidu, sot erge ya ayalini razi qilish, ya ayalining xétini bérish ixtiyarini béridu, bu chaghda er bu ikki ishning birini tallishi kérek.

Ayaligha jinsiy yéqinlashmasliqqa qilin'ghan bundaq qesem sherette (iyla) dep atilidu. Bu toghrida allah taala mundaq dégen:

ayallirigha yéqinchiliq qilmasliqqa qesem ichken kishiler töt ay kütidu, eger ular (bu muddette yéqinchiliq qilishqa) qaytsa, (ayallirigha yamanliq qilghan gunahlarini) allah choqum meghpiret qilghuchidur, allah nahayiti méhribandur. Eger ular talaq qilish niyitige kelse, allah heqiqeten (ularning sözlirini) anglap turghuchidur, (niyetlirini) bilip turghuchidur [beqere sürisi 226-227– ayetler]

erning özini toxtutup, eqli hoshigha qaytishi üçün bu möhlet töt ay qilip belgilen'gen, chünki bu adette ayal kishining éridin yiraq turushqa chidiyalaydighan eng uzun muddettur

1010.- sual: toy qilish haram qilin'ghan ayallarning bayani

nikahning toghra bolishi üçün toy qilmaqchi bolghan ayalning toy qilish haram qilin'ghan ayallardin emes toy qilish halal qilin'ghan ayallardin bolishi sherttur. Toy qilish haram qilin'ghan ayallar ikki xil bolidu: 1. Toy qilish menggü haram qilin'ghan ayallar. 2. Toy qilish waqitliq haram qilin'ghan ayallar.

1011.- sual: bir ayal bilen toy qilishning menggü haram bolishining sewebliri

1) uruq tughqanliq sewebi bilen. Arisida uruq tughqanliq munasiwiti bar ayal bilen toy qilish menggü haramdur. Uruq tughqanliq munasiwiti bilen toy qilish menggü haram qilin'ghan ayallar bolsa, allah taalaning töwendiki ayitide bayan qilin'ghan ayallardur, "silerge aniliringlarni, qizliringlarni, hemshiriliringlarni, atanglarning hemshirilirini, ananglarning hemshilirini, qérindishinglarning qizlirini, hemshirenglarning qizlirini élish haram qilindi." toy qilish menggü haram qilin'ghan mezkur ayallarning ichige yene bir ademning zinadin tapqan qizi we u qizning qizimu kiridu.

2) émitish sewebi bilen. Allah taala bir ademge émitkenlik we bir emchekni barawer emgenlik sewebi bilen özining töwendiki ayitide bayan qilghan ayallar bilen toy qilishni haram qildi, "silerge süt aniliringlarni, imildesh hemshiriliringlarni élish haram qilindi."

bir ademge uruq tughqanliq sewebi bilen qandaq ayallar bilen toy qilish haram qilinsa, imildeshlik sewebi bilen shu ayallar bilen toy qilish haram qilindi. Bir ayal ömri hijiriye yili

boyiche ikki yashtin, imam ebuhenifening közqarishida ikki yérim yashtin éship ketmigen bir ughul balini émitken bolsa, u ayal u balining sût anisi bolidu, u ayalning qizliri we u ayalni emgen barliq qiz balilar u balining sût hemshiri bolidu.

Bir ayal ömri hijiriye yili boyiche ikki yashtin, imam ebuhenifening közqarishida ikki yérim yashtin éship ketmigen bir qiz balini émitken bolsa, u ayalning éri u qiz balining sût dadisi bolidu, u u ayalning oghul baliliri we u ayalni emgen barliq oghul balilar u qiz balining sût qérindashliri bolidu we u ayalning qérindashliri qizning sût taghilliri bolidu. Mezkur kishilarning birersining u qiz bilen toy qilishi haramdur.

Shuningdek yene bir insandin qan élinip yene bir insan'gha sélin'ghan bolsa, u ikkisining arisida toy qilish haramdur, déyilmeydu.

3) élip tégishish sewebi bilen. Allah taala bir ademge élip tégishish sewebi bilen özining töwendiki ayitide bayan qilghan ayallar bilen toy qilishni haram qildi. "silerge anilirlarning, qizlirlarning, hemshirilirlarning, atanglarning hemshirilirini, ananglarning hemshirilirini, qérindashlarning qizlirini, hemshirenglarning qizlirini, sût anilirlarning, émildesh hemshirlarning, qéyin ananglarni, siler bir yerde bolghan ayallirlarning (bashqa erdin bolghan) uyünglarda terbiyilen'gen qizlirini (bu shert emes, uyde terbiyilenmigen bolsimu) élish haram qilindi. Eger siler ularning aniliri bilen bir töshekte bolmighan bolsanglar, bu chaghda ularni alsanglar héch bak yoqtur, yene uz pushtinglardin bolghan balilirlarning ayallirini élishinglar we ikki hemshirini bir waqitta emringlarda saqlashinglar haram qilindi. Lékin utkenkiler (yeni jahiliyet dewride qilghininglar) epu qilinidu. ALLAH heqiqeten meghpiret qilghuchidur, (bendilerge) nahayiti méhribandur" [süre nisa-23].

Atilirlar alghan ayallarni almanglar, lékin buningdin ilgiri alghan bolsanglar (epu qilinidu), bu heqiqeten yaman ishtur, uch körüldighan qiliqtur, bu némidégen yaman adet! [süre nisa-22].

1012- sual: toy qilish waqitliq haram qilin'ghan ayallar

bu, toy qilishni chekleydighan birer seweb tüpeylidin toy qilish haram qilin'ghan ayallardur. Eger u seweb yoqalsa, ular bilen toy qilishqa bolidu. U ayallar töwendikilerdin ibarettur.

1) ayalining hemshirisi, dada terep we ana tereptin bolghan hamma achilliridur.

2) iman éytmighan mushrik ayallar.

3) erning qolidiki ayallar, talaq qilin'ghanliq yaki éri wapat bolup ketkenlik sewebi bilen iddet tutuwatqan ayallar.

4) beshinchi ayal. Islam dinida bir ademning birla waqitta töttin artuq xotunni emride saqlishi toghra emes. Shuning üçün emride töt xotun bar adem hetta ularning ichidin birini talaq qiliwatmighiche yaki ularning ichidin birersi ulüp qalmighiche beshinchi xotun bilen öylinishi toghra emes.

1013- sual: menggölük nikahlinishqa bolmaydighan ayallar

menggölük nikahlinishqa bolmaydighan ayallar töwendiki üç qisimgha bölünidu:

birinchisi, neseb sewebi bilen nikahlinishqa bolmaydighan ayallar.

Bular töwendiki yette xil ayalni öz'ichige alidu:

1. Öylen'güchining anisi. Buibare, öylen'güchining aniliri we chong anilirining hemmini öz ichige alidu.

2. Öylen'güchining qizliri. Bu ibare, öylen'güchining öz qizliri, oghul – qizlirining qizliri we uning newre, chewre qizlirining hemmini öz ichige alidu.

3. Öylen'güchining hemshiriliri. Bu ibare, öylen'güchining bir ata bir anidin bolghan we ana teripidin yaki ata teripidin bolghan qiz qérindashlirining hemmini öz ichige alidu.

4. Öylen'güchining atisining hemshiriliri. Bu ibare, öylen'güchining atisining qiz qérindashliri we ata teripidin bolghan ejdadlirining qiz qérindashlirining hemmini öz ichige alidu.

5. Öylen'güchining anisining hemshiriliri. Bu ibare, öylen'güchining anisining qiz qérindashliri we ana teripidin bolghan ejdadlirining qiz qérindashlirining hemmini öz ichige alidu.

6. Öylen'güchining oghul qérindashlirining qizliri. Bu ibare, öylen'güchining bir ata, bir anidin bolghan we ana teripidin yaki ata teripidin bolghan oghul qérindashlirining qizlirining hemmini öz ichige alidu.

7. Öylen'güchining hemshirlirining qizliri. Bu ibare, öylen'güchining bir ana, bir atidin bolghan we ana teripidin yaki ata teripidin bolghan qiz qérindashlirining qizlirining hemmini öz ichige alidu.

1014- sual: yéqin ayallar bilen nikahlinishning haram bolush

hékmity

normal bir insanning tebiti anisi, hemshirisi yaki qizigha qarita jinsiy tuyghuni ret qilidu, hetta haywanlarning bezisi bundaq tughqanlirigha yéqin kelmeydu. Insanning hammisigha qarita tuyghusi xuddi anisigha bolghan tuyghusigha oxshash, taghimü ata ornididur.

Nawada islam dini bu qet'iy chekleş hökümlirini belgilimigen bolsa idi, dawamlıq körüşüp turidighan we bir yerde yalghuz olturidighanliqi üçün erler bilen ularning arisida intayin xeterlik ehwallar körülgen bolatti. Er kishi bilen yuqiriqi ayal tughqanliri ottursida öz'ara hörmety, yéqinliq, rehim - shepqet we méhribanliqtek alahide tuyghu üstige qurulghan küchlük rishte mewjudtur, shunga kishiler arisidiki söygü we dostluq dairisining kéngiyishi üçün muhebbet tuyghusi bilen yat ayallargha yüzlinip quda - bajiliq munasiwet arqiliq yéngi yéqinchiliqni peyda qilish eng yaxshi chare idi.

Biz yuqirida bayan qilghan tughqan ayallar bilen er kishining otturisidiki méhribanliq we hörmetleshke tayan'ghan tughulma héssiyatni téximu küchlük we téximu issiq saqlap

qélish kérek. Shundaq qilghandila bu héssiyat ularning otturisdiki daimiy méhir - shepset rishtisining asasi bolalaydu, bundaq héssiyat we rishtini ajriship kétish we ada - juda bolup ketküdek jidel - majiragha élip bérish éhtimali bolghan öylinishning boran - changqunigha uchritish, uning dawamlashigha tosalghu peyda qilghanliq bolidu.

Bundaq yéqin tughqanlar ichide öylinishtin meydan'gha kélidighan nesil köpinche ehwallarda zeip - ajiz bolidu, eger bir kishining tughqanliri arsida jismaniy yaki eqliy jehettin eyib bolsa, bu eyibler kélechektiki nesilde yighilip namayen bolup qélishi mumkin. Ayal kishi bezide érinining aldida özini qoghdaydighan, mudape qilidighan bir kishige muhtaj bolidu, xususen éri bilen munasiwéti qalaymiqanlaship ketse, qoghdighuchigha bekrek muhtaj bolidu. Nawada ular bilen toy qilish yolgha qoyulsa, ayalni qoghdaydighan kishi ayalning reqibidin bashqa kishi bolmaydu - de, chataq chiqidu.

1015- sual: émildashliq sewebi bilen nikahlinishqa bolmaydighan ayallar

yuqiriqi neseb sewebi bilen nikahlinishqa bolmaydighan yette xil ayaldin bashqa, émildashliq sewebi bilenmu bezi ayallar bilen nikahlinishqa bolmaydu. Chünki, qandaqla bala bir ayalni emgendin kéyin, bu ayal emgüchining süt anisi, uning barliq perzentliri emgüchining süt qérindashliri bolup qalidu. Hetta süt émitküchi ayalning ügey (shu waqittiki érinining) perzentlirimu süt emgüchining émildash qérindashigha aylinip qalidu. Emgüchining yuqiriqi süt qérindashlirining birersi bilen nikahlinishi xuddi nesebtiki öz qérindashlirining birersi bilen nikahlan'ghinigha oxshashtur. Shunga u bular bilen nikahlinishtin cheklinidu. Allah bu heqte mundaq deydu: "silerge süt aniliringlar we émildash hemshiringlarni élish haram qilindi." (nisa sürisi 23 – ayet)

1016- sual: émildashliq sabit bolushning shertliri

émildashliq sabit bolushning shertliri ikki bolup, ular töwendikiche:

1. Sütning uni emgüchining gélidin ötüp kétishi. Eger emgüchi sütni éghizigha alghan bolsimu, uni yutmighan bolsa émildashliq sabit bolmaydu.

2. Emgüchining sütni emchehtin ayrilishtin burun emgen bolishi. Eger u emchehtin ayrilip bolghandin kéyin emgen bolsa, bu waqitta émildashliq sabit bolmaydu. Buwaqlarning emchehtin ayrilish waqtining eng köp mudditi ikki yildur. Ikki yildin kéyin emgen süt bilen émildashliq sabit bolmaydu. Netijide, emgüchi émitküchi ayalning süt balisi bolup qalmaydu, émitküchining perzentlirimu uning émildash qérindashlirigha aylinip qalmaydu. Yuqiriqi ikki shertning tépilishi bilen emgüchi émitküchi ayalning süt balisigha, uning barliq perzentliri emgüchining émildash qérindashlirigha aylinidu. Emma emgüchining özi we perzentliridin bashqa, uning qérindashliri we uruq - tughqanlirining bu émildashliq bilen munasiwiti bolmaydu. Mesilen: emgüchining öz qérindashliri uning émildashliq tereptin bolghan süt qérindashliri bilen öz'ara nikahlinalaydu.

1017- sual: émitdashliq sewebidin nikahlinishning haram bolushining sewebi

kichikide émitken ayal bilen öylinishi haram bolidu. Chünki émitish arqiliq u ayal anisining ornida bolup qalidu, émitken ayalning süti bilen emgen balining göshi we söngiki ösüp yétilgen bolidu, hemde bu émitish ikkeylenning arsida ana - baliliq méhrini peyda qilidu, bezide bu ana - baliliq méhri otturida namayen bolmisimu, zörür tépilghanda özini körsitidu. Émitishning nikahlinishqa tesir körsitishi üçün bezi shertler bar:

birinchi shert: emgüchining yéshi ikki yashqa toshmighan chaghda émitken bolishi. Chünki bu mezigilde süt birinchi orundiki ghiza hésablinidu.

Ikkinchi shert: qétim sani toyghudek besh qétim émitishtin kem bolmasliq. Toyghudek émitish dégen: bala toyghanliqtin özligidin émishni toxtitishidur.

Émish sani heqqide bir qanche köz qarash bolup, besh qétim dep belgilesh eng küchliki we eng ortisidur.

1018- sual: imildash acha singillar bilen nikahlinishning haram bolushining sewebi

ayal kishi émitken balining anisi bolghinidek, u ayalning qizlirimu emgen oghulning émishtin bolghan acha - singilliri bolidu, émitken anisining acha - singillirimu emgen oghulning hammiliri bolidu, bashqa tughqanlirimu uninggha tughqan bolup qalidu. Hedis sheripte mundaq dep körsitilgen: neseb munasiwéti bilen nikahlinish haram qilin'ghan tughqanlar émitish munasiwéti bilenmü haram qilinidu. Xuddi neseb munasiwiti bilen hamma we bir tughqanning qizi haram qilin'ghandekla, bularning hemmisi émitish munasiwéti bilenmu haram qilinidu. Démek: süt émitish arqiliq tughqan bolghanlar neseb arqiliq tughqan bolghanlarga oxshash.

1019- sual: quda – bajiliq sewebi bilen öylinishke bolmaydighan ayallar

ular töwendiki töt xil ayalni öz'ichige alidu:

1. Öylen'güchining atisining (qoyup bergen)ayalliri we bowilirining (qoyup bergen) ayalliri. Bu heqte allah taala mundaq deydu: " atiliringlar alghan ayallarni almanglar." (nisa sürisi 22 - ayet)

yeni birawning melum bir ayalgha nikahlinishi bilen, bu ayal uning oghullirigha we pütün perzentlirining oghullirigha haram bolidu. Ulardin héchbiri bu ayalni nikahigha alalmaydu.

2. Öylen'güchining oghullirining (qoyup bergen) ayalliri. Bu heqte allah taala mundaq deydu: " baliliringlarning ayallirini élishinglar silergeharam qilindi." (nisa sürisi 22 - ayet)

yeni birawning melum bir ayalgha nikahlinishi bilen bu ayal uning dadisigha we pütün

bowilirigha haram bolidu. Ularning héchbiri bu ayal bilen nikahlinalmaydu.

3. Öylen'güchining (qolidiki) ayalining anisi we u ayalning chong aniliri. Allah taala bu heqte mundaq deydu: "qéyin ananglarni élishinglar silerge haram qilindi." (nisa sürisi 23 - ayet) yeni birawning melum bir ayalgha nikahlinishi bilen bu ayalning anisi we chong aniliri u kishige haram bolidu.

4. Öylen'güchining ayalining (bashqa erdin bolghan) qizliri. Allah taala bu heqte mundaq deydu: "silerge siler bir yerde bolghan ayalliringlarning (bashqa erdin bolghan) qizlirini élish haram qilindi. Eger siler ularning aniliri bilen bir tüşekte bolmighan bolsanglar, buchaghda ularni alsanglar héch gunah yoq." (nisa sursi 23 - ayet)

yeni melum bir ayalgha nikahlinip uninggha yéqinchiliq qilghan kishi üçün u ayalning qizliri we pütün newriliri haram bolidu. Eger u kishi bu ayalgha nikahlan'ghandin kéyin, uninggha yéqinchiliq qilmighan bolsa (yeni yéqinchiliq qilmastin ayrilip ketken bolsa) bu chaghda, u ayalning qizliri u kishige halaldur. Yeni ular bilen nikahlinalaydu. Démek, birawning melum bir ayalgha nikahlinip uninggha yéqinchiliq qilishi bilen u ayalning bashqa erdin bolghan qizliri bu kishige haram bolidu.

1020- sual: melum waqitqiche nikahlinishqa bolmaydighan ayallar

melum waqitqichilik nikahlinishqa bolmaydighan ayallar üç qisim bolup, ular töwendikiche:

1. Öylen'güchining (qolidiki) ayalining hemshiriliri we u ayalning ata tereptin yaki ana tereptin bolghan tagha achiliri. Allah taala bu heqte mundaq deydu: "silerge ikki hemshirini birla waqitta nikahinglarda saqlishinglar haram qilindi." (nisa sürisi 23 - ayet) yeni, biraw ayalidin ajrashmay turup, u ayalning hemshiriliri bilen yaki tagha achiliri bilen nikahlinalmaydu. Belki ayalidin ajrashqandin kéyinla yoqiridikiler bilen nikahlinalaydu.

2. Bashqisining idditide bolghan ayallar. Bashqa bir erning idditidin chiqip bolmighan ayal kishi shu erning zimmisida bolup hésablinidu. Bu wejedin, qaysi bir seweb bilen ajrashqan yaki ölüp ketken érinining idditi ichidiki ayallar bilen, ularning shu idditi toshmighiche nikahlinishqa bolmaydu. Ularning idditi toshqandin kéyin ular bilen nikahlinishqa bolidu. Bu heqte allah taala mundaq deydu: "idditi toshmighan ayallargha ularni alidighanliqinglarni buritip ötsenglar yaki buni dilinglarda yoshurun tutsanglar silerge héch gunah bolmaydu. Ulargha éghiz achidighanliqinglar allahqa melumdur. Lékin ular bilen yoshurun wediliship qoy manglar. Peqet (ashkara éytlsa xéjil bolmaydighan) muwapiq sözni qilsanglar bolidu. Idditi toshmighiche ularni nikahinglarga élishqa bel baghlimganglar. Bilnglarki, allah dilinglardikini bilip toridu." (beqere sürisi 235 - ayet)

3. Hej yaki ömrige éhram baghligghan ayallar yeni éhram mudditi ichidiki ayallar bilen nikahlinishqa bolmaydu. Éhram mudditi tügep, ular éhramdin chiqqandin kéyin ular bilen

nikahlinishqa bolidu.

**1021- sual: qiyin ana bilen nikahlinishning haram bolushining
sewebi**

qizini nikah qilish bilenla, bir yastuqqa bash qoymisimu, nikah qilin'ghan ayalning anisi nikah qilghuchi üçün ana ornida bolidu - de, undin kéyin uninggha nikahlinish haram bolidu.

**1022- sual: ögey qiz bilen nikahlinishning haram bolushining
sewebi**

ögey qiz, u bir yastuqqa bash qoyghan ayalining qizi bolup, eger u ayalni nikahlap élip, téxi uning bilen bir yastuqqa bash qoymighan bolsa, kéyin uning qizini alsa bolidu.

**1023- sual: kilini bilen nikahlinishning haram bolushining
sewebi**

oghlining ayali (kélín): oghli déginimiz béqiwalghan emes, öz pushtidin bolghan balidur. Bala béqiwélísh tüzümi heqiqet we emeliyetke xilap bolghanliqi, halalni haram, haramni halal qilishqa élip baridighanliqi üçün islam sheritide emeldin qaldurulghan. Allah taala mundaq deydu: siler bala qiliwalghanlarni allah balilirlarning hökmi qilmidi, bu (yeni öz pushtunglardin bolmighanlarni bala qiliwélíshinglar) peqet éghizinglarda éytilghan sözdur [ehzab sürisi 4 - ayet] yeni bundaq sözler éghizinglardiki sözdin ibaret, heqiqetni özgertiwételmeydu, yat kishini tughqan qiliwételmeydu.

**1024- sual: ikki acha – singil bilen birla waqitta öylenmekning
haram bolushining sewebi**

jahiliyet dewride yolgha qoyulup, islam kelgendin kéyin haram qilin'ghan nersilerning yene biri: ikki acha - singil bilen birla waqitta öylinishtur. Chünki islam dawamliq teshebbus qilghan qérindashliq söygüsi acha - singil bir - birige kündesh bolup qalsa, ölümge mehkum bolidu.

**1025- sual: bashqilarning nikahidiki ayallar bilen nikahlinishning
haram bolushining sewebi**

éri bar ayalgha érinig nikahida turghan muddet ichide bashqa bir kishi bilen nikahlinish haramdur. Bundaq ayalning bashqa bir kishige nikahlinishi üçün töwendiki ikki shert tépilishi kérek:

birinchi: ölüm yaki talaq bilen érinig qolidin ajrighan bolishi kérek.

ikkinchi: allah taala ilgiriki er - ayalliqning tügenschisi qilip belgiligen we buyrighan iddetni toluq toshquzishi kérek.

Hamildar ayal üçün bu iddetning mudditi taki u qorsiqidiki balini tughqan'gha qeder

bolup, hamildarlik mudditi uzun bolsun, qisqa bolsun perqi yoq. Éri ölüp ketken ayalning idditi töt ay on kün.

Ajrashqan ayallar üçün üç heyz mudditidir. Heyz sanini üç qilishtiki meqset: baliyatquda ilgiriki éridin bolghan bala bar yoqligini tekitlesh üçündür. Neseb arilish ketmesliki üçün bundaq éhtiyat zörürdür. Emma ayal kishi heyz körmeydighan bek kichik qiz yaki yashan'ghan chong ayal bolsa, ularning idditi üç ay bolidu.

1026.-Sual: nikahlinish haram qilin'ghan bashqa ayallar

1) bashqilarning nikahidiki ayallar

éri bar ayalgha érinig nikahida turghan muddet ichide bashqa bir kishi bilen nikahlinish haramdur. Bundaq ayalning bashqa bir kishige nikahlinishi üçün töwendiki ikki shert tépilishi kérek:

birinchi: ölüm yaki talaq bilen érinig qolidin ajrighan bolishi kérek.

Ikkinchi: allah taala ilgiriki er - ayalliqning tügenchisi qilip belgiligen we buyrighan iddetni toluq toshquzishi kérek.

2) mushrik ayallar

nikahlinish haram qilin'ghan ayallardin biri mushrik ayaldur. Musulman erlarning dinsiz, mushrik we buddist qatarliq héchbir samawiy din'gha mensup bolmighan ayallar bilen öylinishi jaiz emes. Bu pütün islam fiqhishunas alimlirining birdek ittapaqidur.

3) zina qilidighan ayallar

bu yerde zina qilidighan ayallardin meqset: ashkara zina qilip uni kesip qiliwalghan zinaxor ayallardur.

Zina qilghuchi er peqet zina qilghuchi ayalni yaki mushrik ayalnila alidu, zina qilghuchi ayal peqet zina qilghuchi erge yaki mushrikkila tigidu, undaq qilish möiminlerge haram qilindi [nur sürisi 3- ayet] chünki allah taala peqet möimin ayallarning ippetlikini we ehli kitabning ippetlik ayallirini élishqila ruxset qilghan, hemde ularni alidighan erlarningmu ippetlik bolushini shert qilghan. Shunga kimki ulugh allahning kitabidiki bu hökümni qobul qilmisa hemde uninggha emel qilmisa u mushrik hésablinidu.

1027.- sual: iddet we nikahlinish haram qilin'ghan ayallar

toghrisida qur'an kerimning hökümi

allah taala qur'an kerimde mundaq bayan qilidu: talaq qilin'ghan ayallar üç heyz ötküche iddet tutidu, eger ular allahqa, axiret künige ishinidiken baliyatquliridiki allah yaratqan nersini yoshurush ulargha durus emes [beqere sürisi 228 - ayet]

ayalliringlardin heyz kelmeydighanlarning idditining qanchilik bolidighanliqidin shübhide bolsanglar, ularning idditi üç aydur, téxi heyz körmigenlarning idditi hem üç aydur, hamildar ayallarning idditi tüghush bilenla tügeydu [talaq sürisi 4- ayet]

ichinglarda özi wapat bolup, ayalliri qepqalghan kishi bolsa, ayalliri töt ay un kün iddet

tutishi lazim [beqere sūrisi234- ayet]

yuqiridiki nikahlinishqa bolmaydighan ayallarning 15 türidin 14 türini qur'an kerim nisa sūrisidiki üç ayette bayan qilghan: "atilinglar alghan ayallarni almanglar, buningdin ilgirikisi epu qilinidu, bu heqiqeten yaman ishtur, qebih körilidighan ishtur, bu néme dégen yaman adet - he. Silerge anilirlarni, qizlirlarni, hemshirenlarni, atanglarning hemshirilirini, ananglarning hemshirilirini, qérindishlarning qizlirini, hemshirenlarning qizlirini, süt anilirlarni, émillesh hemshirenlarni, qéyin anaglarni, siler bir yerde bolghan ayallirlarning (bashqa erdin bolghan) quchiqlarda terbiyilgen qizlirini élish haram qilindi. Eger siler u ayallirlar bilen bir töshekte bolmighan bolsanglar, ularning qizlirini alsanglar héch gep yoqtur. Yene öz pushtunglardin bolghan balilirlarning ayallirini élishinglar we ikki hemshirini bille birla waqitta emringlarda saqlishinglar haram qilindi, lékin ötkenkiler epu qilindi, allah heqiqeten meghpiret qilghuchidur, nahayiti méhribandur. Éri bar ayallarni élishmu silerge haram qilindi." [nisa sūrisi 22- 24- ayetler] emma ayalni hammisi bilen bir waqitta emrige élishining haramliqi bolsa, peyghember eleyhissalamning sözide bayan qilin'ghandur.

1028- sual: mushrik ayallar bilen nikahlinishning haram bolushining sewebi

nikahlinish haram qilin'ghan ayallardin biri mushrik ayaldur. Bu, ereblarning mushrikiridek butlarga yaki shuninggha oxshash nersilerge chüqünidighan ayaldur. Allah taala mundaq dégen: mushrik ayallar iman éyitmighuche ularni nikahinglarga almanglar. (hör) mushrik ayal silerni meptun qilghan teqdirdimu, mömin didek, elwette uningdin artuqdur, mushrik erler iman éyitmighuche mömin ayallarni ulargha yatliq qilmanglar, (hör) mushrik er silerni meptun qilghan teqdirdimu mömin qul elwette uningdin artuqdur, ene shular (mushrik er we ayallar) silerni dozaxqa chaqiridu, allah öz iradisi boyiche jennetke meghpiretke chaqiridu [beqere sūrisi 221- ayet]

bu ayetke asasen musulmanning mushrik ayal bilen öylinishi we musulman ayalning mushrik er bilen nikahlinishi toghra bolmaydu. Chünki ularning din étiqadliri arisida oxshashmasliq we chong perq bar bolup, biri jennetke yene biri jehennemge chaqiridu. Jennetke chaqirghanlar allahqa, peyghemberge we axiret künige ishen'gen, jehennemge chaqirghanlar bolsa, allahqa shérik keltürgen, peyghemberge we axiret künige tan'ghan we inkar qilghanlardur.

1029- sual: ehli kitab ayallar bilen nikahlinish

ehli kitab yeni yehudiy we xristan ayallar bilen öylinishni qur'an kerim jaiz dep qarighan, bular dinlirining eslini neqeder özgertiwetken bolishidin qet'iynezer samawi bir din'gha mensub bolghanliqi üçhün, qur'an kerim her jehette ulargha alahide muamile qilghan. Shunga bu heqtimu xuddi ularning tamiqini yéyishke ruxset qilghandekla,

musulmanlarga ularning qizliri bilan öylinishke ruxset qilgan. Allah taala bu heqte mundaq deydu: bûgün silerge pak nersiler halal qilindi, kitab bérilgenlerning tamiqi silerge halal we silerning tamiqinglarmu ulargha halaldur, möminlerdin bolghan ippetlik ayallarning, silerdin ilgiri kitab birilgenlerdin bolghan ippetlik ayallarning mehrini bersenglar, ippetlik bolghininglar we ashkara - yoshurun pahishini közlimigen halda (ularni alsanglar) ular silerge halaldur [maide sürisi 5- ayet]

mana bu bashqa dinlarda tépilmaydighan islamiy kengchilikning bir misalidur, islam yehudiy we xristanni kapir we azghuchi dep qarighan bolsimu, ashu dinlardiki bir ayal musulman kishining ayali we uning öyini tutquchi, könglini achidighan shériki, balilirining anisi we sirdishi bolishigha ruxset qilghan, chünki er - xotunluq bularni teqezza qilidu. Qur'an kerim bu heqte mundaq dégen: ayallar bilen aram élishinglar üchün ularni silerning öz tipinglardin yaratqanliqi, aranglarda méhir - muhebbet urnatqanliqi allahning (kamali qudritini körsitidighan) alametliridindur [rum sürisi21- ayet]

1030- sual: mushrik ayallar bilen nikahlan'ghanlarga diqqet qilishqa tégishlik bir qanche agahlandurush

1 - islam peqetla samawi din we samawi kitabi bar ayaldin öylinishke ruxset qilghan. Emma kommunist we atéist ayallardek tégide dinsiz bolghanlar yaki islam ret qilidighan bahaiyye, durziyye we nuseyriyye qatarliq taipilerdiki ayallardin öylinish bolsa, keskin haram we qanunsizdur.

2 - islam peqetla yehudiy, xristanlarning pak we ippetlik bolghanlirinila élishqa ruxset qilghan. Ippetsiz ayalliri bilen toy qilishqa ruxset qilmighan.

3 - aile we uruq - tughqanliri islam dinigha we musulmanlarga düshmenlik qilidighan yehudiy we xristan ayallarni élishqa bolmaydu. Chünki öylinish dégen ayalning ailisi bilen munasiwetlishish we ular bilen dostluq ornutush dégenlik, shunga bundaq ehwalda uni élishqa bolmaydu. Uning üstige u ayal özining dini we millitige sadiqliq qilip musulmanlarga qarshi jasusluq qilish we düshmenler bilen hemkarlishishtin yanmaydu, uning bundaq qilishidin xatirjem bolghilimu bolmaydu. Buninggha binaen hazirqi israil dölitidiki yehudiy ayaldin uylinishke qet'iy bolmaydu.

4 - din ehkamlirini orundashqa hérismen dindar musulman ayal, musulman kishige islam namini ata - anisidin miras alghan, din'gha sus qaraydighan musulman ayaldin yaxshiraqtur. Buninggha asasen, kim bolishidin qet'iynezer musulman ayal musulman kishi üchün herqandaq yehudiy we xristan ayaldin ewzel déyishke bolidu.

5 - eger musulman kishi balilirimning étiqadini bulghiwétidu, exlaq jehette ularni yaman yolda terbiyilep qoyidu dep qorqsa, dinni bu xewp - xeterdin saqlap qélish üchün bundaq yehudiy we xristan ayaldin yiraq turishi wajib. Bolupmu shundaq ayalning döliti we muhitida yashaydighanlar shundaq qilishi téximu zurur.

6 - eger bir sheherde musulmanlarning sani az bolsa, küchlük qarashqa asasen musulman erlarning musulman ayallardin bashqilargha öylinishi haram bolidu. Chünki bundaq sharait astida musulman erlirining musulmanlardin öylenmey bashqilardin öylinishi, musulman ayallarning bashqa dindikilerge yatliq bolishi haram bolghanliqi üçün, ashu az sanliq musulmanlarning qizlirining köp qismining ersiz qélishigha seweb bolidu, bundaq bolsa musulmanlar jem'iyitige chong ziyani yétidu. Shunga bundaq sharaitlarda yehudiy we xristan ayallardin öylinishke bérilgen ruxsetni waqitliq toxtutup turush arqiliq bu ziyaning aldini élish mumkindur.

1031- sual: musulman ayalning musulmandin gheyriyge yatliq bolushi haram

ehli kitab bolsun yaki bolmisun, musulman bolmighan bir er kishige musulman bir ayalning yatliq bolushi haramdur. Bu héchqandaq sharait astida halal bolmaydu. Bu heqte allah taala mundaq dégen: mushrik erler iman éytmişse mömin ayallarni ulargha yatliq qilmanglar [beqere sürisi 221- ayet] hemde mömin, muhajir ayallar heqqide mundaq dégen: eger ularni heqiqiy mömin dep tonisanglar, ularni kapirlargha qayturmanglar, ular kapirlargha halal emes, kapirlarmu ulargha halal emes [mümtehine sürisi 10- ayet]

bu umumiy hökümdin ehli kitab erlirini ayrip chiqidighan bir delil yoq bolghachqa, musulman ayalning herqandaq bir kapiirgha yatliq bolushini pütün musulmanlar birdek haram dep qarighan.

1032- sual: musulman ayalning musulmandin gheyriyge yatliq bolushining haram bolushining sewebi

islam dini musulman erning yehudiy we xristan ayal bilen öylinishige ruxset qilghan. Lékin musulman ayalning yehudiy yaki xristan erge yatliq bolushigha ruxset qilmighan. Chünki öyning mes'uli, igisi we ayalning bashliqi er kishidur. Hemde yehudiy yaki xristan ayallar musulman erge yatliq bolghan teqdirda, islam ulargha étiqad erkinlikini bérp, barliq qanunliri arqiliq uning hoquqini qoghdighan. Lékin yehudiy we xristan dinliri bashqa dindiki ayalning erkinlikige we hoquqigha kapaletlik qilmighan, undaq bolidiken islam dini musulman qizlirining istiqbalini qandaqmu xeterge uchritip, ularni étiqad erkinlikige raye qilmaydighanlarning qoligha tashlap qoysun?

Bu yerdiki tüp mesile shuki: er - xotunluq munasiwet yaxshi ötishi üçün er kishi ayalning étiqadini hörmetlishi kerek. Musulman kishi bolsa, yehudiy we xristanlar dinliri - neqeder bulghinip ketken bolishidin qet'iynazer - eslide samawi din, tewrat bilen injil allahdin kelgen kitab, musa we isa eleyhissalamlar allahning peyghemberliri dep ishinidu. Shunga bu dindiki ayal musulman'gha yatliq bolghan teqdirda özining dinini, kitabini we peyghembirini hörmetleydighan bir erning yénida yashighan bolidu, chünki musulman kishining imani peqet shulargha ishinish bilenla toluqlinidu. Emma yehudiy we xristan

dégen islamgha, qur'an'gha we islam peyghembirige peqetla ishenmeydu, undaq ehwalda uning yénida dinining perizlirini we ibadetlirini orundaydighan, belgiligen halal - haram cheklimisige raye qilidighan bir musulman ayal qandaqmu yashiyalisun?

Bashqurup turidighan éri uning dinini pütünley inkar qilip turiwatsa, musulman ayalning diniy erkinlikini we musulmandarchiliqini saqlap qélishi mumkin emes.

Shunga, islam dini er kishige butperes, mushrik ayal bilen öylinishni haram qilghanda, heqiqeten öz rohigha uyghun heriket qilghan, chünki islam dini butpereslikni we shérik keltürüşni pütünley ret qilidu. Nawada musulman kishi bundaq ayal bilen öylense, bir - birining dinini ret qilidighan bu ikki kishi arisida qandaqmu xatirjemlik, méhir - shepquet we söygü bolsun?

1033.- sual: zina qilidighan ayallar bilen nikahlinishning haram qilinishning sewebi

bu yerde zina qilidighan ayallardin meqset: ashkara zina qilip uni kesip qiliwalghan zinaxor ayallardur. "zina qilghuchi er peqet zina qilghuchi ayalni yaki mushrik ayalnilar alidu, zina qilghuchi ayal peqet zina qilghuchi erge yaki mushrikkilar tigidu, undaq qilish möminlerge haram qilindi." [nur sürisi 3- ayet] chünki allah taala peqet mömin ayallarining ippetlikini we ehli kitabning ippetlik ayallirini élishqila ruxset qilghan, hemde ularni alidighan erlerningmu ippetlik bolushini shert qilghan. Allah taala mundaq dégen: zinadin saqlinip ippetlik bolghan halda [nisa sürisi 24- ayet]

shunga kimki ulugh allahning kitabidiki bu hökümni qobul qilmisa hemde uninggha emel qilmisa u mushrik hésablinidu. Uning bilen öylinishke peqetla shuninggha oxshash mushrikla razi bolidu. Kimki bu hukümge iqrar qilip, uni qobul qilsa, lékin uninggha xilapliq qilip, öylinishi haram bolghan kishige öylense bundaq ehwalda, u zinaxor bolidu. Bu ayet nur sürisidiki derre urush ayitidin kéyin kelgen: zina qilghuchi ayal we zina qilghuchi erning her birini yüz derridin urunglar. [nur sürisi 2 - ayet] bu bolsa jismaniy jazadur, emma zinaxor bilen toy qilishni chekleş bolsa, meniwi jazadur. Bu xuddi hazirqi qanunlarda gerejdanliqtin mehrum qilishqa yaki melum bir hoquqtin mehrum qilish jazasigha oxshaydu.

Bu haram qilish hökmini töwendikiche bayan qilishqa bolidu: zina bir jinayettur, ayal terepidin qilin'ghan bu jinayet erning hoquqini deysende qilidu, hemde allah taala kishilerge német qilip bergen, insanlarning menpeetini toluqlaydighan nesebni bulghaydu. Chünki zina, uruqlarning ariliship, neseblarning buzulishigha seweb bolidu. Shunga islam sheritining güzel hökümliridin biri bolsa: tewbe qilghanliqi we hamildar emesliki toluq ispatlanmighuche zinaxor ayalni élishni haram qilishtur.

Uning üstige zinaxor ayal paskina, meynet... Hemde ulugh allah nikahni méhir - shepquet we pak söygüge seweb qilghan. Démek: paskina ayal qandaqmu pak er terepidin yaxshi

körülüp, uning jupti bolalaydu? Jupti dégen söz juplishishtin yeni oxshishishtin kelgendur. Bir jup er - xotun dégen bir - birige oxshaydighan ikkeylen dégenlikni bildüridu. Pak kishi bilen paskina kishi dinda we adette bir - birige zit, hemde bir - biridin nepret qilishidighan bolghachqa, ularning otturida bir - birini söyüş, bir - birige méhri - shepquet qilish we bir - biri bilen juplishish hasil bolmaydu. Allah taala heqiqeten rast éytqan: yaman ayallar yaman erlerge layiqtur, yaman erler yaman ayallargha layiqtur, yaxshi ayallar yaxshi erlerge layiqtur, yaxshi erler yaxshi ayallargha layiqtur [nur sürisi 26- ayet]

1034.- sual: mehrem dégen kimler ?

Mehrem – meyli er bolsun, meyli ayal bolsun özining jorisi we birge nikahlinishi durus bolmaydighan tughqanliri démecktur.

Ayallarning mehremliri – uning özi bilen nikahlinishi durus bolmaydighan kishilidir. Ular: shu ayalning atisi, bowiliri, taghiliri, oghulliri, qérindashliri, qérindashlirining oghulliri, qéyin atisi, ügey dadisi, qizlirining erliri, acha - singillirining erliri we balaghetke yetmigen balilar qatarliqlardur. Ayal kishi yoqiriqlar bilen yalghuz qalsa, arilashsa, hetta bashlirini ularning aldida achsimu gunah bolmaydu. Ayal kishining érimu, uning aldida ewret ezalirini échishi durus bolghanliq jehettin uninggha mehrem sanilidu. Emma ayal kishi üçün namehrem sanilidighanlar – yoqiriqlardin bashqa yat erler démecktur.

Erkishining mehremliri – uning jorisi we özi bilen nikahi baghlanmaydighan ayal tughqanliri démecktur. Yoqiriqlardin bashqa yat ayallar erkishi üçün namehrem sanilidu.

1035.-Sual: mehremler bilen nikahlinishning haram bolushinng hikmiti

normal bir insanning tebiiti anisi, hemshirisi yaki qizigha qarita jinsiy tuyghuni ret qilidu, hetta haywanlarning bezisi bundaq tughqanlirigha yéqin kelmeydu. Insanning hammisigha qarita tuyghusi xuddi anisigha bolghan tuyghusigha oxshash, taghimü ata ornididur.

Nawada islam dini bu qetiy chekleş hökümlirini belgilimigen bolsa idi, dawamlıq körüşüp turidighan we bir yerde yalghuz olturidighanliqi üçün erler bilen ularning arisida intayin xeterlik ehwallar körülgen bolatti.

Er kishi bilen yuqiriqi ayal tughqanliri ottursida özara hörmet, yéqinliq, rehim - shepquet we méhribanliqtek alahide tuyghu üstige qurulghan küchlük rishte mewjudtur, shunga kishiler arisidiki söygü we dostluq dairisining kéngiyishi üçün muhebbet tuyghusi bilen yat ayallargha yüzlinip quda - bajiliq munasiwet arqiliq yéngi yéqinchiliqni peyda qilish eng yaxshi chare idi.

Biz yuqirida bayan qilghan tughqan ayallar bilen er kishining otturidiki méhribanliq we hörmetleshke tayan'ghan tughulma héssiyatni téximu küchlük we téximu issiq saqlap qélış kérek. Shundaq qilghandila bu héssiyat ularning otturidiki daimiy méhir - shepquet rishtisining asasi bolalaydu, bundaq héssiyat we rishtini ajriship kétish we ada - juda bolup

ketküdek jidel - majiragha élip bérish éhtimali bolghan öylinishning boran – changqunigha uchritish, uning dawamlashigha tosalghu peyda qilghanliq bolidu.

Bundaq yéqin tughqanlar ichide öylinishtin meydan'gha kélidighan nesil köpinche ehwallarda zeip - ajiz bolidu, eger bir kishining tughqanliri arsida jismaniyy yaki eqliy jehettin eyib bolsa, bu eyibler kélechektiki nesilde yighilip namayen bolup qélishi mumkin.

1036.-Sual: shertige toshmighan nikah

shertige toshmighan nikah bolsa, nikahta tépilish kérek bolghan shertlarning birersi tépilmay qalghan nikahtur. Mesilen, nikahni guwahchi yoq turup qilghan'gha, ikki hemshirini birla waqitta nikahigha alghan'gha, idditi chiqmighan ayalni alghan'gha, tötinchi ayalining idditi tögimey turup beshinchi ayalni alghan'gha we talaq qiliwatqan ayalining idditi chiqmay turup uning hemshirisini alghan'gha oxshash nikahlardur. Bir adem bir ayal bilen jinsiy munasiwet ötküzse uning hemshirisini élish taki u ayalning idditi chiqip bolghan'gha qeder toghra emestur. Mezkur haletlerde qilin'ghan nikah toghra bolmaydu. Bu, shertige toshmighan nikah dep atilidu.

1037.-Sual: shertige toshmighan nikahning hökmi

bir er, nikah qilishqa sherti toshmighan bir ayal bilen toy qilghan bolsa, u er meyli ayal bilen jinsi munasiwet ötküzsün yaki ötküzmisün ayali yénida bolmisimu gunahning ichidin chiqip kêtish üçün öz ixtiyari bilen nikahni buzuwétip ayrilip kêtishi lazim. Ayalningmu shundaq qilshi lazim. Her ikki terep gunahning ichidin chiqip kêtishi lazim. Eger ular öz ixtiyari bilen ayrilip ketmise, qazining ularning arisini ayriwétishi lazim.

Nikah shertige toshmay turup toy qilghan we jinsiy munasiwet ötküzgen ayal resmий ayrilip ketkendin kéyin ölümning idditini emes belki u talaqning idditini tutidu. Shuning üçün eger u ayal ayrilip ketkendin kiyyin üç qétim heyz körse, uning erge tégishi durus bolidu. Emma ayal ayrilip ketkendin kéyin emes ayrilip kêtishtin ilgiri éri bilen ötküzgen eng axirqi jinsiy munasiwet waqtidin tartip üç qétim heyz körge bolsa, bu halette uning taki ayrilip ketkendin kéyin üç qétim heyz körge'ge qedere erge tégishi toghra emes.

1038.-Sual: nikah qilghan waqtida ayalning erge qoyidighan shertlirining hökmi

nikah qilghan waqtida ayalning erge qoyidighan shertlirining hökmi bir xil bolmaydu. U shertlarning ichide barliq alimlarning birdek qarishi boyiche erning orunlishi lazim bolghan shertlermu bar. Wapa qilish lazim bolghan u shertler bolsa, ayalni chirayliqche saqlashqa yaki yaxshiliq bilen yeni zulum qilmay, yaman gépini qilmay, kishilerni uningdin yiraqlashturmay qoyuwétishke, xirajitini bérishke we yaxshi muamile qilishqa oxshash allah taala qilishqa buyrughan shertlerdur. Eger bir ayal nikah qilghan waqtida érige mezkur shertlerni qoyghan bolsa, barliq alimlarning birdek qarishi boyiche erning ayalning

qoyghan u shertlirini orunlishi lazim. U shertlarning ichide barliq alimlarning birdek qarishi boyiche erning orunlishi lazim emes shertlermu bar. Mesilen, bir ayalning erning qolidiki ayalini qoyuwétishni shert qilghinigha oxshash. Bir ayal nikah qilghan waqtida éring qolidiki burunqi ayalini qoyuwétishni shert qilghan we er uninggha maqul dégen bolsa, bu ehwalda barliq alimlarning birdek qarishi boyiche erning u shertni orunlishi lazim. U shertlarning ichide bezi alimlar, orunlash lazim, beziliri bolsa, orunlash lazim emes, deydighan shertlermu bar. Mesilen, bir ayalning éring özining üstige xotun almasliqni yaki özini ata anisining öyidin bashqa öyge yökimeslikni shert qilghinigha oxshash. Bir ayal éring mezkur shertlerge oxshash birer shert qoyghan bolsa, bu halette bezi alimlarning qarishi boyiche, erning u shertni orunlishi lazim, bezilirining qarishi boyiche, erning u shertni orunlishi lazim emes. Eger nikah qilin'ghan waqtida nikahning meqsitige zit kélidighan shertler qoyulsa, u shertler emeldin qaldurilidu we ulargha emel qilinmaydu. Lékin nikah buzulup ketmeydu. Nikahgha qoyulghan toghra emes shertler nikahning toghra bolishigha héchqandaq tesir yetküzelmeydu, eksiche u shertler emeldin qaldurilidu.

1039.-Sual: ayalning taki toyluqini qoligha élip bolghiche özini erge tapshurmasliqning bayani

ayalning taki er uninggha bérishke teyin qilghan toyluqning hemmisini yaki uning bir qismini qoligha alghan'gha qeder erni özi bilen jinsiy munasiwet ötküzüshtin, yaki söyüshtin yaki quchaqlishidin yaki shuninggha oxshash ishlarni qilishtin cheklesh heqqi bar. Eger er, ayalgha teyin qilghan toyluqtin bir somgha qeder toyluqni kem bergen bolsa, ayalning erni özi bilen jinsiy munasiwet ötküzüshtin tosush heqqi bar. Erning bergen toyluqni ayaldin qayturwélish heqqi yoq. Toyluq ayalgha ayalni öyge yökkep élip kélishtin ilgiri bérilip bolushi lazim. Bu, eger er ayal toyluqning hemmisini yaki bir qismini kéyin bérishke pütüshmigen bolsa, ehwal shundaq bolidu. Eger er, ayal bilen toyluqning hemmisini yaki bir qismini kéyin bérishke pütüshken bolsa, ish pütüshken boyiche bolidu. Bir adem bir ayalgha uning toyluqini bérish üçün men sizge toyluqni men bay bolghan waqtida yaki shamal chiqqan chaghda, yaki yamghur yaghqan chaghda bérey, déginige oxshash qachan kélishi namelum bolghan bir waqitni békitken bolsa, u waqit étibargha élinmaydu we u ayalgha shu chaghning özidila toyluqni bérish lazim bolidu. Eger bir adem bir ayalgha, men sizge toyluqni siz bilen ayrilip ketken chaghda, yaki men ölgen waqtida birey, dégen bolsa, bu örp adet boyiche éytqanda toghridur. Eger shundaq dégen adem ayalini yénishqili bolidighan talaq qiliwatqan bolsa, toyluqni taki u ayalning idditi chiqip bolghan'gha qeder bérilip bolishi lazim.

1040.-Sual: ayali bilen seperge chiqishning hökmi

eger er ayalning nikahtin ilgiri we kéyin bérilidighan toyluqning hemmisini bérilip

bolghan we er ayal üçün ishenchlik adem bolghan bolsa, erning ayalni özi bilen bille seperge élip chiqish hoquqi bar. Eger er ayalining toyluqining hemmisini béríp bolalmighan yaki ayal erge ishench qilalmaydighan bolsa, u er ayalini özi bilen bille seperge élip chiqalmaydu. Petiwa bu qarash boyiche bérilidu. Lékin er ayalini seperge zorlap élip chiqmaydu.

Altinchi bap. Ailining buzulushi

1041.- sual: ghurning yuqalghanliqi erlikning ölgenlikidur

insanning dunyada eng shereplik we eng qimmetlik nersisi uning nomusidur. Belki insanning nomusi uning dinining asasiq parchisidur. Nomusni saqlash dinining eng aldinqi telibi we imanning körünerlik alametliridin biridur. Bu mesilide pütün dinlar ittpaqtur. Peyghember eleyhissalamning sahabiliri öz ehlining nomusini saqlashta, eng ghururluq zatlar édi.

Her kishi üçün özining nomusi we ippiti shunchilik muqeddes bolghan yerde, bashqilarningmu nomusi we ippitimu shunchilik muqeddestur, özining nomusini qoghdash yolida ghururluq bolghan kishi, elwette bashqilarningmu ippet, nomuslirni qoghdishi, dushmanlik we xiyanetler bilen ularning nomuslirni ayaq asti qilishtin hezer qilishi kérek. Yaman niyetlik kishilarning bashqilarning nomuslirigha köz tikishliri tüwendiki boshluqlardin kélip chiqidu:

1. Aile mes'ulining öz ehlini yat erlarning yaman niyetlik temeliridin qoghdashqa ehmiyet bermesliki. Buajizliq, aile mes'ulining erlik ghururini yuqatqanliqi yaki öz wezapisini tunumighanliqi yaki özining terbiye saheside bilimsizliki tupeylidin meydan'gha kelgen ajizliqtur.

2. Ayallarning we qizlarning kiyinishliri, sözlेशliri we yürüş - türüşliridiki nazakiti we jelipkarliqi. Shunga islam dini hertürlük yaman aqiwetlarning aldini élish üçün ayallarni özlirige qarita erlarning heweslirni qozghitip qoyidighan barliq amillardin yiraq bulushqa chaqirghan. Allah pütün musulman ayallargha xitab qilip mundaq deydu: " öyliringlarda olturunglar, ilgiriki jahiliyet dewridiki ayallarning yasinip chiqqinidek yasinip chiqmanglar, namaz oqunglar, zakat beringlar, allahqa we uning peyghembirige itaet qilinglar, i peyghemberning ailisidikiler! ALLAH silerdin gunahni saqit qilishni we silerni tamamen pak qilishni xalaydu." (ehzab sürisi 33 - ayet)

bu ayettiki xitabtin meqset, ayallarni güzel, yarishimliq kiyimlerni kiyip, ésil yurushliridin men'i qilish emes. Belki islam dini kélishtin burunqi dewrlerdiki ayallarning we künimizdiki medeniyet dewasi qilghuchi ayallarning kiyin'ginidek, yat erler bar yerde népizliktin bedenlirini körsitip turidighan, qisqiliqtin tizidin ashmaydighan, tarliqtin bedenlirige chapliship turidighan kiyimlerni kiyishtin men'i qilidu.

Güher nechche qat tügünler ichide saqlan'ghanliqi we herkishining uni körelmegini üchün shunchilik qimmetke sazawer bolghan nersidur. Ayal kishimu ozun, azade, ésil kiymlerni kiyip yurse, uning hörmiti we qimmiti ashidu, kishilermu uningdin haya qilidu we uni qedirleydu. Shunga ayallar yat erler bar jayda söz qilghanda, imkan qeder özlirining awazlirini jelibkar we nazaketlikte sün'iyleshturiwalmastin, belki normal, tebiy sözleshke tirishishi kérek. Chünki nazaketlik, sun'iy awazlar erlerni özige jelp qilishning bir wasitisidur. Erebb maqalilirdimu ” qulaq közdin burun ashiq bolidu“ deydighan söz bar.

3. Er - ayal jinslirining ammiwi sorunlarda ariliship olturushi. Islam sheritide, ayal kishilerning öz tughqanliridin bolmighan, yat erler bilen ammiwi sorunlarda ariliship olturushi, ulargha nazaketlik we sun'iy awazliri bilen, zörüiyetsiz söz qilishi men'i qilin'ghan tursimu, köpligen musulman aililiri öz'ara ziyaret yaki bashqa munasiwetlerdin tashqiri, ammiwi sorunlardimu er - ayallar bir orunda ariliship olturidighan, erler bilen ayallar bir – birige chaqchaq qilishidighan adetlerni üginip qalghan. Bundaq ishlar dinimizning körsetmisige xilap bolghinining sirtida, biz musulmanlarning milliy en'enilirimizgimu yat kélidighan ehwaldur.

4. Ailide diniy terbiyening yoqligi yaki kemliki. Bir ailide heqiqiy diniy terbiye bolidighan bolsa, uning paydisi shu ailidin yétiship chiqqan perzentlarning özi üchünla emes, belki ular yashighan mehelle, yurt we jem'iyet üchünmu omum bolidu. Ailidiki diniy terbiye, perzentlarning iptidai terbiyisi bolup, diniy terbiyini özlirige özleshturgen qiz - yigitler ailining sheripini we nomusini qoghdashning neqeder muqeddes we ulugh wezipe ikenlikini tonuydu. Netijide, quruq sözlerdin we yalghan töhmetlerdin saqilinsh üchün bolsimu, yatlar bilen binormal alaqe qurmaydu, qizlar ailisidin ruxsetsiz xalighan jaygha ketmeydu, yat erler bilen birge yurmeydu. Chünki islam terbiysining teqezzasi bu xil yolsiz alaqilarni inkar qilidu we men'i qilidu.

1042- sual: er - xotun arisida yüz bérighan ixtilaplarning sewepliri

er - xotun arisida yüz bérighan ixtilaplarning sewebliri nahayiti köptur. Lékin ularning eng muhimliri töwendikilerdur.

1- er - xotunning deslepte bir - birini yaxshi tallimasliqidur. Bu er - xotun arisida yüz bérighan ixtilapning eng éghirini, bir ailining xatirjemlikini we uning dawamlashishini buzudighan eng xeterlik ixtilapni keltürüp chiqiridu. Er xotun arisida ixtilapning yüz bérighan qélidighan saqlinish ixtilap yüz bérighan bolghandin kéyin uning amalini qilishtin yaxshidur. Késelge girihtar bolushtin ilgiri uning aldini élish uninggha girihtar bolup bolghandin kéyin uning charisini qilishtin köp asandur. Oghul – qiz, bir - birini yaxshi tallash we biz yuqirida bayan qilip ötken er ayalni, ayal erni tallighanda diqqet qilishqa téghishlik bolghan mezkur prinsiplargha raye qilish ailini er xotun arisida yüz bérighan qalidighan ixtilap késilidin

saqlaydighan we ailining xatirjemlikige we uning dawamlashishigha tehdid salidighan wabani yiraqlashturidighan eng muhim amildur.

2- ailining etrapidiki muhitning we jemiyyetning nachar bolishidur. Jemiyyetning nachar bolishimu ailining tinige késelning éqip kirishige seweb bolidu we er - xotun arisida ixtilapning yüz bérishini keltürüp chiqiridu. Jemiyyetning nachar bolishi köpinchi waqitlarda bir ailining parchilinishigha we aile hayatining ayaghlashishigha seweb bolidu.

3- er - xotun her ikki terepning ata anisining we uruq tughqanlirining er - xotunning xususiy ishlirigha arishiwélisliridur. Bumu er - xotun arisida yüz bérighan ixtilapqa nahayiti köp seweb bolidighan amillarning biridur. Bu er - xotunning arisida ularning er xotunluq hayatining nurini öchürighan jengge jidel we majralarni keltürüp chiqiridu. Hetta bu bezide ailining parchilinishigha we aile hayatining ayaghlashishigha seweb bolishi mumkin. Mana bular er - xotun arisida ixtilaplarning yüz bérishige sewebchi bolidighan eng muhim amillardur.

1043- sual: er - xotun arisida yüz bérighan ixtilaplarning sewepliri toghirisida quran kerim we hedis shiripning bayani

er - xotun arisida yüz bérighan ixtilapning sewebi yaki ayal teripidin yaki er teripidin kélidu. Eger bu ixtilapqa sewepchi bolghan terep ayal bolsa, islam dinining qarishi boyiche bu ixtilapning amalini qilishqa we ailidin ixtilap késilini yiraqlashturushqa er mes'uldur. Allah taala bu ixtilapni hel qilish jeryanida erning paydilinishi we uning duch kelgen mesililerge uyghun bir shekilde qollinishi üçün bir nechche xil wastilerni yolgha qoydi. Allah taala mundaq dédi:

" siler serkeshlik qilishliridin qorqidighan ayallargha nesihet qilinglar, (bu ünüm bermise) bir töshekte bille yatmanglar, (bumu ünüm bermise) ularni edeblesh meqsitide astiraq urunglar. Eger silerge itaet qilsa, ularni bozek qilish xiyalida bolmanglar. ALLAH heqiqeten silerdin üstündür, büyüktür (allah ayallargha zulüm qilghanni jazalaydu) [süre nisa34 – ayetning bir qismi]

islam dini ayallarning serkeshlikining we uning tersaliqining charisini qilish üçün ayalni urushni ruxset qilghan bolsimu, lékin peyghember eleyhissalam ayalni urushning mekruh ikenlikini körsütüp bérighan hedislerni we ayalning serkeshlik qilishining charisini qilish üçün uni urushtinmu bashqa amallarning barliqini bayan qildi. Hediste mundaq bayan qilindi.

Iyas ibni abdullah ibni ebu zubaptin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem: ayallarni urmanglar! Dédi. Köp utmey, umer reziyellahu enhu kélip: i resulullah! Ayallar erlirige boysunmaydighan bolup ketti, dédi. Shuning bilen, peyghember sellallahu eleyhi wesellem urushqa ruxset berdi. Aridin uzun utmey, peyghember sellallahu eleyhi wesellemning uyini éridin shikayet qilip kélidighan ayallar bésip ketti. Peyghember

eleyhissalam: muhemmed (sellallahu eleyhi wesellem) ning uyini éridin shikayet qilib kélidighan ayallar bésip ketti, silerning ichinglardin ayalini qaxshatqanlar yaxshi ademler emes, dédi. (ebu dawud 2146)

eger bu ixtilapqa sewepchi bolghan terep er bolsa, ayal bu halda buninggha néme ishning seweb bolghanliqini bilish üçün izdinishi we uning charisini qilishqa urunishi lazim. Eger ayalgha erni razi qilish üçün özining bezi heqliridin waz kéchishke toghra kelgen teqdirdimu ayalning bezi heqliridin waz kéchip bérish arqiliq bolsimu axirida ayrilip kétishni keltürüp chiqirdighan erning téximu serkeshlik qilishining we yüz örishining aldini élishi yaxshidur. Allah taala bu heqte mundaq dédi:

eger birer ayal érinig köngülsiz bolushidin yaki yüz urüşidin endishe qilsa, ularning uzara kélishishi héch gunah emes, kélishish (üzlüşüp kétishtin) yaxshi. Insanlarning tebitige bexilliq singip ketken, eger (ayalliringlarga) yaxshiliq qilsanglar, (ulargha zulum qilishtin) saqlansanglar (allah silerni mukapatlaydu). ALLAH heqiqeten qilmishinglardin xewerdardur [süre nisa-128]. Allah taalaning" kélishish (üzlüşüp kétishtin) yaxshi. Insanlarning tebitige bexilliq singip ketken" dégen ayiti kélishishning, yumshaq muamilide bulushning we kélishish üçün bir terepning bezi heqliridin waz kéchishining ailing yaxshi bolushi we uning tüzülüşige seweb bolidighanliqini körsütüp béridu.

Er - xotunning arisida ixtilap yüz bergen chaghda her ikki terep bir - birining éghirliqini kütürishi, sewr qilishi, ailing buzulup kétishtin saqlap qélish üçün bezi heqliridin ötünüp bérishi, bolupmu er, allah taalaning töwendiki ayitini eslishi lazim. Allah taala erlerge tewsiye qilib mundaq dédi:

i möiminler! Ayallargha zorluq qilib, ularni miras qilib almaq (yeni bir ademning qolidin yene bir ademning qoligha utüp turidighan mal ornida qiliwalmaq) silerge durus bolmaydu; ular opochuq bir pahishe ishini qilmighan halette, siler ulargha bergen mehridin bir qismini yuluwélish üçün, ulargha bésim ishletmenglar, ular bilen chirayliqche tirikchilik qilinglar, eger ularni yaqturmisanglar (sewr qilinglar), chünki siler yaqturmaydighan bir ishta allah köp xeyriyetlerni peyda qilishi mumkin [süre nisa-19].

Eger er - xotun arisidiki ixtilap yaxshilinishqa emes téximu yamanlishishqa we éghirlishishqa qarap mangghan we ular bu ixtilapni özliri hel qilalmaydighan bolsa, bu halda islam dini er - xotunning arisini yaxshilash üçün her ikki terepning uruq tughqanlirining ichidin allah taaladin qorqidighan, ailing buzulup ketmeslikige we uning bextlik halda dawamlashishigha hérismen ademlerning arilishishini yolgha qoydi. Yeni er tereptin bir adem we ayal tereptin bir adem bir yerge kélip er - xotun arisida yüz bergen ixtilapning sewebirini sürüshte qilidu, ikkisining arisidiki ixtilapni hel qilishqa we ikkisini inaq halitige keltürüşke küchining yétishiche tirishidu. Allah taala bu heqte mundaq dédi:

eger er - xotun ikkiyenning inaqsiz bolup qélishidin qorqsanglar, erning tughqanliridin bir heqqaniy kishini, xotunning tughqanliridin bir heqqaniy kishini ewetinglar, allah eger bu

ikki kishini epleshtürüşni xalisa, er - xotun ikkisinin arisigha inaqliq salidu. ALLAH heqiqeten hemmini bilgüchidur, hemmidin xewerdardur [süre nisa-35].

Kélishtürüşke ewetilidighan ademler üçün yaxshi kishilerni tallash we ularning niyetlirining er - xotun arisini yaxshilash we tüzesh bolishi ularning öz wezipilirini netijilik halda orunlishining eng muhim sewebliridindur. Ularining wezipiliri bolsa er - xotunning arisidiki ixtilapni yoqitishtin we ularning hayatini inaqliq we sapliq halitige élip kélishhtin ibarettur.

Eger er - xotun arisidiki ixtilap nahayiti éghir bolup ikki tereptin ewe tilgen ademler ularning arisidiki ixtilapni hel qilishqa imkansiz qalghan bolsa, bu halda islam dini er - xotunlarning ayrilip kétishini yolgha qoydi. Allah taala bu heqte mundaq dédi:

eger ikkisi üzlüşüp ketse, allah uz pezli bilen ularning birsini ikkinchisidin bihajat qilidu, allah (ning pezli) kengdur, hékmet bilen ish qilghuchidur [süre nisa-130]. Allah taalaning" eger ikkisi üzlüşüp ketse, allah uz pezli bilen ularning birsini ikkinchisidin bihajat qilidu" dégen sözi allah taala er ayal ikkisige ularning bir - biri bilen toy qilish arqiliq érishishke muvesser qilghan katta németlerning biridin ajrap ketkenlikini üçün ularning her biri üçün tesellidur.

Er - xotun arisidiki ixtilap nahayiti éghir bolup ikki tereptin ewetilgen ademler ularning arisidiki ixtilapni hel qilishtin imkansiz qalghan waqtida, er - xotunlarning ayrilip kétishi mesilini hel qilish üçün nahayiti hémket bilen yolgha qoyulghan bir tüzümdur.

1044.-Sual: er xotun arisidiki ixtilapni tügütüş üçün tirishish

1) er - xotun arisida yüz bérighan ixtilapning sewebi yaki ayal teripidin yaki er teripidin kélidu. Eger bu ixtilapqa sewepchi bolghan terep ayal bolsa, islam dinining qarishi boyiche bu ixtilapning amalini qilishqa we ailidin ixtilap késilini yiraqlashturushqa er mes'uldur. Allah taala bu ixtilapni hel qilish jeryanida erning paydilinishi we uning duch kelgen mesililerge uyghun bir shekilde qollinishi üçün bir nechche xil wastilerni yolgha qoydi.

2) bu ixtilapqa sewepchi bolghan terep er bolsa, ayal bu halda buninggha néme ishning seweb bolghanliqini bilish üçün izdinishi we uning charisini qilishqa urunishi lazim. Eger ayalgha erni razi qilish üçün özining bezi heqliridin waz kéchishke toghra kelgen teqdirdimu ayalning bezi heqliridin waz kéchip bérish arqiliq bolsimu axirida ayrilip kétishni keltürüp chiqirdighan erning téximu serkeshlik qilishining we yüz örishining aldini élishi yaxshidur.

3) er - xotunning arisida ixtilap yüz bergen chaghda her ikki terep bir - birining éghirliqini kütürishi, sewr qilishi, ailining buzulup kétishtin saqlap qélish üçün bezi heqliridin ötünüp bérishi, bolupmu er, allah taalaning töwendiki ayitini eslishi lazim.

4) eger er - xotun arisidiki ixtilap yaxshilinishqa emes téximu yamanlishishqa we éghirlishishqa qarap mangghan we ular bu ixtilapni özliri hel qilalmaydighan bolsa, bu halda islam dini er - xotunning arisini yaxshilash üçün her ikki terepning uruq tughqanlirining ichidin allah taaladin qorqidighan, ailining buzulup ketmeslikige we uning bextlik halda dawamlashishigha hérismen ademlarning arilishishini yolgha qoydi. Yeni er tereptin bir adem we ayal tereptin bir adem bir yerge kélip er - xotun arisida yüz bergen ixtilapning seweblirini sürüshte qilidu, ikkisining arisidiki ixtilapni hel qilishqa we ikkisini inaq halitige keltürüşke küchining yétishiche tirishidu.

5) kélishtürüşke ewetilidighan ademler üçün yaxshi kishilerni tallash we ularning niyetlirining er - xotun arisini yaxshilash we tüzesh bolishi ularning öz wezipilirini netijilik halda orunlishining eng muhim sewebliridindur. Ularining wezipiliri bolsa er - xotunning arisidiki ixtilapni yoqitishtin we ularning hayatini inaqliq we sapliq halitige élip kélishtin ibarettur.

6) eger er - xotun arisidiki ixtilap nahayiti éghir bolup ikki tereptin ewe tilgen ademler ularning arisidiki ixtilapni hel qilishqa imkansiz qalghan bolsa, bu halda islam dini er - xotunlarning ayrilip kétishini yolgha qoydi.

7) ayal bilen qéyin anining arisidiki jidelni chirayliq hel qilish lazim.

Bu, jemiyyitimizde köp uchraydighan bir mesilidur. Kishiler buni kilin bilen qéyin anining arisidiki jidel dep atishidu. Er bu jidelning aldida nahayiti sewirchan, soghuqqan we hékmetlik bolishi lazim. Bu halda hékmet erdin her bir heq igisige uning heqqini bérishni telep qilidu. Chünki ayalning heqliri anining heqliri bilen zitmu- zit kelmeydu.

Ayalning heqliri biz yuqirida bayan qilip ötkünimizdek toyluq, teminat bérish, chirayliqche tirikchilik qilishtin ibarettur. Emma anining heqliri bolsa anigha yaxshiliq qilish, uning bilen bolghan alaqini küchlendürish we uninggha gunah bolmaydighan ishlarda boysunushtin ibarettur. Meyli ata-ana bolsun meyli bashqa biri bolsun bir ademning yene bir ademge boysunushi allah taalaning aldida gunah hésablanmaydighan ishlarda bolidu. Ata anigha asiqliq qilishni peyghember eleyhissalam chong gunahlarning qataridin sanidi.

Ibni hejer ata anini qaxshitish heqqide mundaq dédi: ata anini qaxshitish dégenlik bir balidin ata anisi aghrinip qalidighan birer sözning yaki heriketning sadir bolup qélishi démeaktur. Ibni etiyé mundaq dédi: din bilen zit emes ishlarda ata-ana balini meyli u ishlarni qilishqa buyrugghan bolsun meyli qilishtin tosqa bolsun balining ata anigha boysunushi wajiptur. Eger ata-ana balini qilishqa buyrugghan ish dinda mustehap, dep qaralghan ishlardin bolsa, bu ishlarda balining ata anigha boysunushi musteheptur. Ata anilarni qaxshitish, mal dunyani ayallirigha we dost buraderlirige xejlep bérish axir zamanda köp bolidighan ishtur.

1045.- sual: er – xotun munasiwitining buzulishigha seweb

bolidighan amillar

er - xotun munasiwitining buzulishigha seweb bolidighan amillar töwendikilerdin ibaret:

1. Namehremmerge tikilip qarash. Namehremlerdin közni saqlash meyli er bolsun, meyli ayal bolsun her ikkisi üçün yaxshidur we yaman netijilerdin saqlinishning qalqinidur. Shuning üçün allah taala qur'an kerimde musulmanlarni namehremlerdin közlirini saqlashqa buyrup mundaq deydu: "mömin erlerge éytqiniki,(namehremmerge) tiklip qarimisun, ewretlirini(haramdin) saqlisun. Mundaq qilish ular üçün yaxshidur. Allah heqiqeten ularning qilmishliridin xewerdardur. Mömin ayallargha éytqinki, namehremmerge tikilip qarimisun, ewretlirini yapsun, körünüp turidighan qisimdin bashqa zinnetlirini ashkara qilmisun. Lichekliri bilen kökreklirini yangsun." (nur sürisi 30 - 31 - ayetler)

emeliyette, namehremmerge tikilip qarash köpinche hallarda, ailini buzidighan yaman netijilerni keltürüp chiqidu. Qanchilighan kishilerning birergüzelni uchratqinida, oninggha hewisi bilen tiklip qarishi we uningmu kishini meptun qilarliq halda inkas bildürishi netijiside, köngli oninggha mayil bolup arqisidin chépishi, andin ikkisi binormal alaqe baghlishi arqiliq uninggha bozulup, öyliridiki ayallirigha hewessiz bolup qalghanliqtin, addi bir bahaniler bilen ayallirini öyliridin qoghlap chiqarghanliqi, netijide, balilirini yétim qilghanliqi yaki ayalliri bilen mohebbetsiz, bextsiz halda yashashqa mejbor bolghanliqi, kopligen ayallarningmu birer erkishige hewisi bilen tikilip qarishi, erningmu uninggha meylini bildüridighan isharetliri bilen jawab qayturishi we ishench bildürishi, andin ikkisi binormal, yolsiz alaqe baghlishi, netijiside, uninggha ishinip, gah ashiq bolup qalghan, öz érige bolsa hewessiz, muhebbetsiz bolup qalghan sewebtin, érige öch bolup, oning öyidin azghina bahaniler bilen chiqip kétishi arqiliq ailini weyrat, balilirini yétim qilghanliqi qatarliq échinishliq ehwallarning köpinchisi kishilerning namehremlerdin közlirini saqlimighanliqidin kélip chiqmaqta.

2.ayallarning namehremmerge ewret ezalirini échishi. Ayallarning ewriti - ikki qoli, yüzi we ikki putidin bashqa pütün azaliri démeaktur. Ayallarning namehremler bar yerlerde népiz, qisqa we tar kiyimlerni kiyishi we ewret sanalghan ezalirini ulargha ashkarilishi islam sheritide tosulghan ishtur. Shubhisizki, ayallarning échishtin tosulghan ezalirini échip yürüshliri, exlaqtin nésiwisi bolmighan bezi kishilerning yaman gherezlerni oylishi bilen jinsiy heweslirini qozghitishigha seweb bolidu. Buning bilen asta - asta yaman aqiwet yüz bérp qélishi éhtimal. Gheyri normal ehwal yüz bermigen teqdirdimu uninggha közi chüshken we niyiti buzulghan birisi uning arqisidin chapidu. Netijide, el arisida söz - chöçekler tarqilidu. Bu ehwallarning hemmisi er - xotun munasiwitige elwette tesir yetkuzidu.

Shüni tekitlesh kérekki, ayallarning ayallar késellikliri bölümliride ayal doxtur bar halda, er doxturlargha barماسliqi lazim. Bu, dinimizgha xilap ishtur. Chünki doxturmu jinsiy

heweske ige bolghan erdur. Türlük yaman aqiwetlarning yüz birishi éhtimal. Gheyri ehwal yüzbermigen teqdirdimu, ippetlik, hayaliq bir ayal kishi üçün bu yaxshi ish emes, elwette. Shunga, ayal doxtur bolmighanliqtin, amalsiz qalghanda, er doxturgha bérishqa bolidu. Barghandimu yalghuz barmasliqi lazim.

3. Namehrem bilen yalghuz qélish. Meyli er bolsun, meyli ayal bolsun, qaysi birining özige namehrem bolghan birsi bilen yalghuz qélishi toghra emes. Bu er - xotunluq munasiwitige tesir yetküzmei qalmaydu. Ayallar er - xotunluq hayatini qoghdap axirghiche dawam qildurushi üçün, bu ishlargha alahide diqqet qilishi kérek, köpligen er - xotunlar otturisdiki yüz béridighan jédel - majiralarning köpinchisi busewebtin bolidu.

4. Ayallarning ish urunliridiki erler bilen munasiwet ornitishi. Eslide ayallarning ish urunliri erlarning ish urunliridin ayrim bolushi intayin zörürdur. Her qaysi islam döletliridimu shündaq boliwatidu. Emma memlikitimizning sharaitida ayallarni erlerge ariliship ishleshtin mutleq tosqili bolmaydu. Chünki sharait shuninggha qistaydu. Shundaqtimu, ayallar ish urunlirida bashqa erler bilen ishligende, ularning otturisida xizmetdashliq shuari astida bashqa binormal munasiwetler ornitilmasliqi lazim.

Mesilen: ayal kishi ish ornidiki birsi bilen xizmetdashliq shuari astida, binormal, yolsiz munasiwet baghlighandin kéyin, bu munasiwet kündin - kün'ge qoyuqliship, hetta birge köngül échishlarga chiqidighan, tiyatérlargha baridighan derijige yétidu. Ayal kishi éri bilen hemishe birxil xoshal ötelmeydu, bezide bir - biridin renjip qalidu. Bu haletlerde ayal kishining köngli éridin échilmighachqa, u tedriji halda, özining xizmetdash dosti bilen köngül échishni yaxshi köridighan bolup qalidu. Axirida her ikkisi ailisini parchilashqa we perzentlirini yétim qilishqa mejbur bolidu. Mana bu aile buzuldi, dégenlik. Bundaq buzulghan aililer köp. Shuning üçün ayallarning imkan qeder, er xizmetdashliri bilen köp sözleshmesliki, ishtin tashqiri birge ariliship yürmesliki kérek. Bu özi üçün paydiliqtur.

5. Namehrem kishiler bilen chaqchaqlishish. Melumki, ayal kishining namehrem erler bilen jorisi bar yerde bolsun, yaki yoq yerde bolsun chaqchaqlishishi er - xotunluq munasiwitige selbiy tesirlirini yetküzmei qoymaydu. Shuningdek, méhmandarchiliqlarda, ammiwi paaliyetlerde we bashqimu er - ayallar toplashqan urunlarda ayal kishining érinig aldigha ötüp tula parang qilishi yaki bashqilar bilen chaqchaq qilishishi bekmu éyiptur. Ayal kishi üçün kemsözliktin yaxshi xuluq yoqtur.

6. Tansa we bashqa uyun - tamashalargha bérish. Er bolsun, ayal bolsun, her ikkisining tansigha we bashqa er- ayal jinlar toplashqan uyun - tamasha sorunlirigha bérup, ular bilen birge tamasha qilishi yaxshi emes. Islam nezeride, haramdur. Ayal kishining meyli éri bilen bolsun, meyli yalghuz bolsun tansigha bérishi qattiq éghir qabahettur. Ayalini tansigha élip barghan er kishi ghurursiz we wijdansiz kishidur. Ayalini tansigha ewetip qoyup xatirjem olturghan er kishi deyyüs (yeni ayali bashqilar bilen quchaqliship tansa oynisa, hetta bashqilarning quchighida yatsimu, "uni toghra chüshinimiz, chünki biz medeniyetlik

kishilermiz“ deydighan, wijdansiz ebga,) erkishidur.

7. Ayallarning tijaret qilishi. Bolupmu wetinimizde yéqinqi yillardin béri eng köpiyip ketken bir selbi éqim ayallarning özi yalghur sheherler atlap tijaret qilishi we zörüriyetsiz halda, restige chiqip dokan échishi boldi. Shubhisizki, ayal kishilerning mehremsiz halda, sheherdin sheherge seper qilip yürüp tijaret qilishi we restige chiqip dokan échip olturushi intayin xatadur. Bu ishlar er - xotunluq munasiwetke elwette dexli yetküzmeq qalmaydu. Ayalini bashqa sheherlerge tijaret qilish üçün ewetip qoyup, özi bighem olturidighan er kishi, eger musulman bolsa, allahtin qorqsa bolidu. Köpligen ayallarning tijaret yolida chiqiship qalghan kishilirige birilip kétip, aililirini parchilighanliqi netijiside, perzentlirini yétim qilghanliqi, aile parchilanmighan teqdirdimu, erlirige xiyanet qilishi arqiliq ularning abroylirini yerge urghanliqi qatarliq biz hemishe anglap turidighan échinishliq hadisiler yuqirliq xataliqning netijisi emesmu?

8. Er - xotun otturisidiki sirlarni yéyish. Köpinche, ayallar er - xotunluq otturisidiki sirlarni sirtqa yéyishning qanchilik yaman aqiwetlerni keltürüp chiqidighanliqini hés qilmaydu. Bezi ayallar er - xotun otturisidiki sirlarni bir - biri bilen éytishidu, anglighan ayallar erlirige éytidu, axirida bérp bu sirlar, uni awwal sözligüchi ayalning érige anglinidu. Netijide, er - xotun otturisida jédel - majiralar yüz béridu. Bezi hallarda, aile parchilinidu yaki bexitsiz, söygüsiz ötüshke mejbur bolidu.

1046.- sual: er – ayal arisini islah qilishning hökümi

ayal kishi öz erkinliki we ixtiyari bilen héchbir zorluqsiz halda, er kishining zimmisigha ötken éken, u érige tégishlik bolghan heqlarni ada qilishi we allahqa asiqliq bolmaydighan pütün ishlarda uning toghra pikrige hörmét qilishi kérek. Érining heqlirini tonüghan, diyanetlik ayal kishi uninggha héch waqit ziyankeshlik qilmaydu. Buning bilen aile téximu güllinidu. Her ikkisi bir - biridin razi bolghan halda hayat süridu. Peyghember eleyhissalam xewer bergendek, ayallar yaritilishidin eqliy jehette cheklik we héssyatini bashqurushta ajiz bolghachqa, ularning beziliri, gahida östidiki érige ait heq - hoquqlarni tonumaydighan, tonughandimu perwa qilmaydighan keypiyatlarda bolup qalidu. Bundaq ayallarni islah qilish üçün allah qur'anda mundaq dep telim béridu: "yaxshi ayallar itaet qilghuchilardur. Erliri yénida bolmighan chaghlardimu, allahning panahida erlirining heqlirini saqlighuchilardur. Siler bashtungluq qilishliridin qorqidighan ayallargha nesihet qilinglar. (bu önüm bermise) bir töshekte bille yatmanglar. (bümu önüm bermise) ularni edeplesh meqsitide astiraq, yümshaq orunglar. Eger silerge itaet qilsa, ularni bozek qilish xiyalida bolmanglar. Allah heqiqeten silerdin üstündür, büyüktür (allah ayallargha zulum qilghanni jazalaydu.)" (nisa sürisi 34 - ayet)

bu ayettiki qorqushtin meqset, bu ayalning sewebi bilen özige we ailisige ziyan - zexmet kélidighan qorqushi démeqtur.

1047. sual: er ayal ottursini islah qilishning usuli

allah taala, sözge kirmeydighan xotunni üç xil usul bilen islah qilishqa buyruydu. Awwal nesihet qilish, bu önüm bermigende, ikkinchi usul boyiche, waqitliq bir töshekte birge bolmasliq, bümü önüm bermigende, üçinchi usul boyiche, yénik urush. Bularning bayani töwendikiche:

1. Nesihet qilish. Érining yaxshi pikrige muxalipetchilik qilghan we üstidiki uning hoquqini tonumighan ayal kishini terbiyileshte, uninggha chirayliqche nesihet qilish, qarshiliq körsitishning aqiwitining yamanliqini we mundaq qilishning xataliqini chüshendürüş, tarixlardiki yaxshi, ölgilik ayallarning ish - izlirini sözlep bérish we peyghember eleyhissalamning "qandaqla ayal kishi éring yüzige chirayini türtidiken, u qiyamet künide chirayi türtülgen halda qopidu" dégen hadisni yadlandurush qatarliq wasitilarni qollinish kérek. Bu wez - nesihetler uninggha tesir qilip, u yaxshiliqqa qaytsa, ishning hel bolghini shu. Eger u yene özining boyuntawliqida dawam qiliwerse, ikkinchi usul bilen ish körüşke toghra kélidu.

2. Bir töshekte yatmasliq. Sözge kirmigen ayal kishini bir töshekte birge yatmastin, waqitliq, yotqandin qoghlash uninggha eng yaxshi jazadur. Chünki ayal kishi yémek - ichmekke, kiyim - kéчекке hajet bolghanliqtin yatliq bolmaydu. Köpligen ayallar özliri shunchilik bayashat turmushta turup, péqir, yoqsul we özidin bir derije töwen turidighan kishilerge yatliq bolushqa razi bolidu. Ular özliri yaqturghan jorisi bilen kéче - күндүз биле болуп, er - ayalliqning saadetliridin ortaq hüzürlinishni arzu qilip shündaq qilidu. Ularni waqitliq yalghuz yétishiqa mejbür qilish, ular üçün shunchilik éghir kéliduki, tünliri uzun, yatqan jayliri qattiq, közliri uyqusiz atidu. Emma ayal kishi bilen bir töshekte bolmaymen dep, uni ata - anisining yénigha ewetip qoyushqa bolmaydu. Chünki, mundaq qilish jazalighanliq hésablanmaydu. Belki uni öz öyide torghuzushi sherttur. Ayal kishi éring töshikidin mehrum bolghan muddet ichide, eger u öz érinini yaxshi köridighan ayal bolsa, chuqum eqlige kélidu. Eger bo usulmu önüm bermise, üçinchi usulni qollinishqa toghra kélidu.

3. Yénik urush. Yoqiriqi ikki xil usul bilenmu tüzelmigen ayal kishi bu bashtungluqini qesten halda, érinini uning bilen birge yashashtin ziriktürüş yaki wazkéchishke zorlash üçün qilghan bolidu. Eger ayal kishi rastinla éridin ayrilish meqsiti bilen uninggha shunchilik boyuntawliq qilghan bolsa, bularning chirayliqche ayrilip ketkini yaxshi. Emma ayal kishi éridin ayrilish niyiti bilen emes, belki düşmenlarning arqisigha kirip ketkenliki yaki érinini xata chüshinip yürgenlikidin shündaq qilghan bolsa, éring awwal uninggha ehwalni chirayliqche chüshendürüşü kérek. Ehwalni chüshen'gendin kéyinmu yene özgermigen ayalni éring yümshaq, yénik urush bilen edeplesh hoquqi bardur. Ayal kishini urushtin meqset, uningdin intiqam élish yaki uningdin achchiqini chiqiriwélish üçün emes, belki urush bilen uning tekebburliqini, hakawurluqini yerge urush arqiliq özini

tonutup qoyushtin ibarettur. Ayallarni urush yoqirigini ikki basquchluq nesihet bilan ibret kargha kelmigende, axirgi chare bolup qollinilidighan bir usuldur. Peyghember eleyhisalam yoqirigini basquchlar sirtida, ayallarni urushtin tosqa. Chünki hedep ayallirini urush exlaqlik kishlarning ishi emes. Tarixlarda yaki hedislarda, peyghember eleyhisalamning yaki sahabilirining ayallirni urghanliqi toghrisida birer muhiyot yuq. Ayallar jismaniy jehettin ajiz we nazuk bolghanliqi üçün ularni asrash we imkan qeder urmasliq kérek.

1048. sual: heyzdar ayal bilen jinsiy munasiwette bolushning hökümi

Qur'an kerim meniwi jehetke ehmiyet bérish bilenla qalmastin er bilen ayali otturisidiki héssiyat we jismaniy munasiwetkimu ehmiyet bergen. Bu jehette jinsiy éhtiyajni qanduridighan, zerer we buzucchiliqtin saqlaydighan eng yaxshi yollarni körsetken. Riwayet qilinishiche: yehudiylar we ateshperesler heyzdar halettiki ayallardin bek yiraq turatti. Xristanlar bolsa, heyzdar halettiki ayallar bilen jinsiy munasiwet ötküziwéretti, heyz ehwaligha perwa qilmaytti. Jahiliyet dewridiki erebler bolsa xuddi yehudiylar we ateshpereslerdeki heyzdar ayallar bilen bille bir dastixanda tamaq yémeytti, bir körpide olturmaytti, hetta bir öyde bille turmaytti.

Bu sewebtin bezi musulmanlar peyghember eleyhissalamdin heyz halettiki ayalgha yéqinlashishning halal yaki haram tereplirini sorighanda bu ayetler nazil bolghan: ular sendin heyz ornigha jinsiy yéqinlashishning hökmi heqqide sorishidu. Éytqinki: heyz nijasettur, shunga heyz mezgilide ayalinglardin néri turunglar, heyzdin paklan'ghiche ulargha yéqinchilik qilmanglar, toluq paklan'ghanda ulargha allah buyrighan jaydin yéqinchilik qilinglar, allah heqiqeten tewbe qilghuchilarni, pak bolghuchilarni dost tutidu [beqere sürisi222- ayet]

bezi erebler heyz mezgilide ayalliridin néri turushni, ular bilen öyde bille turmasliq dep chüshinip qalghan, shunga peyghember eleyhissalam ayetning meqsitini ulargha mundaq dep chüshendürgen: men peqet heyz mezgilidiki ayallargha jinsiy munasiwet qilmasliqni buyrudum, ejemlerdeki ularni öydin chiqiriwétishni buyrumudum. Yehudiylar bu sözni anglap mundaq déyishken: "bu adem bizge pütün ishlimizde xilap ish qilmaqchi boluwatidu.

Démek: musulman kishi ayali bilen heyz jayidin yiraq turup köngül achsa bolidu. Buning bilen islam heyz halitidiki ayalni öydin chiqiriwétidighanlar bilen, heyz halitidiki ayal bilen jinsiy munasiwetleshkideki derijide arilishidighanlar arisida orta yolni tallighan bolidu.

1049. sual: arqa tereptin saqlinish

jinsiy munasiwet heqqide allah taala bu ayetni nazil qilghan: ayalliringlar siler üçün xuddi ékinzarliqtur, ékinzarliqqa xalighan halette kélinglar, özünglar üçün aldindin'ala yaxshi emel teyyarlanglar, allahdin qorqunglar, bilinglarki, siler allahning aldigha barisiler,

möminlerge (jennet bilen) xosh xewer bergin [beqere sürisi 223 - ayet]

bu ayetning nazil bolishining bir sewebi we hékmiti bolup, uni büyük hindistan alimi weliyullah dehlewi mundaq dep bayan qilghan:

"yehudiylar samawi bir hökümge tayanmastin, jinsiy munasiwet sheklige cheklime qoyiwalatti. Ular bilen ariliship turidighanlar we ensarlar shularning yolini tutatti. Yehudiylar: "eger er kishi ayalining jinsiy ezasigha arqa tereptin yéqinlashsa, bala alghay tughulidu" déyishetti, shunga bu ayet nazil boldi. Yeni aldidin bolsun, arqidin bolsun, ayalining jinsiy ezasighila bolidiken qaysi tereptin bolsun bolawéridu. Chünki bundaq chekleshte ya diniy yaki dunyawı bir menpeet yoqtur. İnsan öz menpeetini özi obdan bilidu, qaysi shekilde yéqinlashsa uruqni ayalining aldidiki uruq tériydighan yerge térisila bolidu, aldidin yaki arqa tereptin bolushning perqi yoqtur. Bu cheklimini yehudiylar artuqche peyda qiliwalghan, shunga uning bikar qilinishi layiq idi".

Jinsiy munasiwetning shekli we keypiyatini kishilerge belgilep bermek dinning ishi emes, dinning köngül bölidighini kishilerning allahdin qorqup, bir küni choqum allahning aldigha baridighanliqini bilishi we ayallarning arqa teripike yéqinlishishtin saqlinishidur. Shunga peyghember eleyhissalam: ayallarning arqisigha yéqinlashmanglar dégen. Yene ayalining arqisigha yéqinlashqan bir kishining weqeside: u kichik bechchiwazliqtur dégen. Yene ensarlardin bir ayal ayal kishining jinsiy ezasigha arqa tereptin yéqinlashmaqning hökmini sorighanda, peyghember eleyhissalam u ayalgha bu ayetni oqup bergen: ayalliringlar siler üçün (nesil tériydighan) ékinzarliqtur, ékinzarliqlinglarga xalighan halette kélinglar [beqere sürisi 223 - ayet] yeni jinsiy ezagha démekchi.

1050.- sual: er – xotun otturisdiki sirlarni saqlash

salih we yaxshi ayallarni qur'an kerim medhiyiligen, hemde ular heqqide mundaq dégen: yaxshi ayallar dawamliq itaet qilghuchilardur, erliri yénida bolmighan chaghlarda allahning inayiti bilen erlirining heqlirini saqlighuchilardur [nisa sürisi 34- ayet]

saqlinishi kérek bolghan nersilerdin biri bolsa: er - xotun otturidiki ichki munasiwettur. Shunga bu ichki munasiwet olturushlarda we dost - aghiniler bilen paranglashqan yerlerde déylse toghra bolmaydu.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: er - xotunchiliqning (jinsi alaqining) sirini sirtqa yayghan kishi qiyamet küni allening dergahidiki eng peskesh kishi hésablinidu. (muslim: 1437)

bir musulmanni bundaq exmeqliq we galwangliq qilip sélishtin nepretlendürmek üçün bu oxshutush kupaye qilidu.

1051.- sual: er — ayal, bir — birige sewrlik bolishi kérek

musulman kishi ayalidin bezi bir yaqturmaydighan qiliq körgende sewr qilishi kérek, ayalining ayal kishilik jehettin ajiz ikenlikini, insaniy jehettin er kishidin perqlindighanliqini

étibargha élishi, xataliqi yénida yaxshiliqlirininimu untup qalmasliqi, eyiblrinila emes alahidiliklirininimu oylap qoyishi kérek.

Allah taala mundaq deydu: ular bilen chirayliqche ötünglar, eger ularni yaqturmisanglar (sewr qilinglar) chünki siler yaqturmaydighan bir ishta allah köp xeyriyetlerni peyda qilishi mumkin [nisa sürisi 19- ayet]

islam musulman erni ayalining yaman xuyilirigha sewr qilishqa buyrighandek, ayalininimu pütün meptun qilish küchi we iqtidarini ishqa sélip ériini razi qilishqa buyrighan. Ériini narazi qilghan halda yétip qélishitin agahlandurghan.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: üç türlük ademning namizi qulaqliridin ashmaydu (yeni qobul bolmaydu). Birinchi, xojayinidin qachqan qul; ikkinchi, ériining gépige unimay, uni xapa qilghan halda kéchini ötküzgen ayal; üçinchi, jamaet yaqturmisimu imam bolghuchi kishi. (tirmizi: 360)

1052.- sual: inaqsizliq körülgende

er kishi özining ten qurulishi, istédati, turmushtiki orni, ayalning nepiqisini öz üstige élishi we toyluq bérishi jehettin öyning xojisi hem igisidur. Undaq bolidiken ayal kishining érige boysunmay, uning bashqurishigha qarshi chiqishi, arisidiki shériklikning buzulishigha we öy kémisining gherq bolup kétishige seweb bolishi toghra emes. Eger er kishi ayalida boysunmasliq we yoghanliq qilish alamitini körse, aldi bilen chirayliq söz, tesirlik nesihet we aqilane yéteklesh arqiliq uni tüzitishke urunishi kérek. Nawada bu charining paydisi bolmisa, tüzülüp kétishi üçün uning ayalliq hés - tuyghisini qozghashqa urunup, yatidighan jayni ayrip, ayili bilen bille yatmasliq charisini qollinishi kérek. Nawada bu ikki yolning her ikkilisining paydisi bolmisa, qattiq urmasliq we yüzige tekküzmeslik sherti bilen qoli arqiliq edebleshni sinap köridu. Chünki bu bezi ayallarni melum sharaitlarda terbiyileshke yaraydighan bir chare. Bu yerdiki urushning menisi qamcha yaki kaltek bilen urush dégenlik emes, yenggil urushtur. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: siler ayalinglarni qulni dumbalighandek dumbalimanglar. Chünki dumbalap bolup, shu küni kechte uning bilen birge bolushunglar mumkin. (buxari: 5204)

nawada bularning hemmisi ünüm bermey er - xotun otturidiki inaqsizliqning yoghinap kétish xewpi bolsa, jemiyyettiki danishmen we insanperwer kishiler arigha chüshüp, er - xotun ikki tereptin yarashturush qabiliyiti bar ikki kishini ularni yarashturushqa we mesilini bir terep qilishqa ewetidu, belki bu ikki kishining yarashturushqa xalisane küch chiqirishi arqiliq er - ayal ikkeylenning munasiwiti yaxshilini ketse ejeb emes. Bu heqte allah taala mundaq deydu: siler itaetsizlik qilishliridin qorqidighan ayallargha nesihet qilinglar, (bu chare ünüm bermise) bir töshekte bille yatmanglar, (bumu ünüm bermise) ularni edeblesh meqsitide boshraq urunglar, eger silerge itaet qilsa, ularni bozek qilish xiyalida bolmanglar, allah heqiqeten silerdin üstündür, büyüktur. (allah ayallargha zulum qilghanni jazalaydu) eger er - xotun ikkisining inaqsiz bolup qélishidin qorqsanglar, erning tughqanliridin bir

heqqaniyetchi kishini, ayalning tughqanliridin bir heqqaniyetchi kishini ewetinglar, allah eger bu ikkeylenni yarashturushni xalisa, er- xotun ikkisining arisigha inaqliq salidu, allah heqiqeten hemmini bilgüchidur, hemmidin xewerdardur [nisa sürisi34-35- ayet]

1053.- sual: talaq qilish ruxset qilinidighan ehwallar

yuqiriqi barliq urunushlar ünüm bermigende, er kishi emeliyetke uyghun ish qilish, chirayliqche ayrilishtin bashqa héch nerse hel qilalmaydighan qiyinchiliqlarni hel qilish üçhün islam yolgha qoyghan axirqi bir charini qollansa bolidu, u bolsimu talaq qilish charisidur. Islam bu charini yaman körüp turup yolgha qoyghan, uninggha teshwiq qilmighan.

Talaqni allah taala yaman köridighan halal nerse dep ipadilesh talaqning turmush qiyinliship er - ayal otturidiki soghuqchiliq chékige yetken we er - ayal ikkeylenning allah körsetken heq - hoquqlirini ada qilishi mumkin bolmighan ehwallardek zörüriyet üçhün bérilgen bir ruxset ikenlikini hés qilduridu, chiqishish mumkin bolmighandin kéyin ayrilish kérek. Allah taala mundaq deydu: eger ikkisi ajriship ketse, allah öz pezli bilen ularning birini ikkinchisidin bihajet qilidu [nisa sürisi 130 - ayet]

1054.- sual: talaq bilen qesem ichish haramdur

bir nersini qilishqa yaki qilmasliqqa yaki mawu ishni qilsang sen talaq dep ayaligha tehdit sélisshqa talaq bilen qesem ichish toghra emes. Chünki islamda qesemning mexsus bir shekli bar bolup, uningdin bashqa shekildiki qesemge ruxset qilinmaydu. Islamdiki qesem bolsa, allah bilen qesem ichishtur.

Ibni ömer reziyellahu enhumadin mundaq riwayet qilinidu: (dadam) ömer ibni xettab bir karwan bilen kétiwétip, dadisining namini tilgha élip qesem qiliwatatti, peyghember sellallahu eleyhi wesellem uninggha yétiship kélip: bilip qélinglarki, alle taala silerni ejdadinglarning nami bilen qesem ichishtin tosti. Kimki qesem qilmaqchi bolidiken, alle taalaning nami bilen qesem qilsun yaki bolmisa jim tursun (yeni qesem ichmisun) dédi. (buxari: 6646)

1055.- sual: talaq qilin'ghan ayal idditi toshqiche er — xotunluq öyide turidu

islam sheritide talaq qilin'ghan ayal idditi toshqiche burundin olturup kéliwatqan er - xotunluq öyide turishi kérek. Ayalining bu öydin chiqip kétishi yaki éri terepidin naheq chiqiriwétilishi haramdur. Chünki bu birinchi yaki ikkinchi talaq bolsa, er iddet mudditi ichide ayalini er - xotunluq turmushqa ikkinchi qétim qayturiwélissh hoquqigha ige. Iddet jeryanida ayali éri bilen bille tursa, éringing méhri we héssiyati qozghilidu, hemde bille ötküzgen bextlik künlerni esleydu - de, iddet toshup bolghiche ajrishish mesiliside qayta - qayta oylinidu. Erning heqqi we hörmiti üçhün hemde qorsaqa qalghan yaki qalmighanliqini éniqlash üçhün buyrulghan bu iddet jeryanida, köngüller özgirip, pikirler

yéngilinip, achchiqlar yénip, otturidiki nepret muhebbetke aylinip qélishi yiraq emes. Allah taala talaq qilin'ghan ayallar heqqide qur'an kerimde mundaq dégen: perwerdigaringlardin qorqunglar! (idditi toshmighiche) ularni öyliridin chiqiriwetmenglar! Ularmu chiqmisun, ular peqet ochuq pahishe qilsila andin jazalinishqa chiqidu, ene shu allahning qanunidir, kimki allahning qanunidin halqip kétidiken, u özige zulum qilghan bolidu, sen bilmeysenki, allah shuningdin kéyin birer ishni meydan'gha keltürüshi mumkin [talaq sürisi1- ayet]

nawada er - ayal ajrashmisa zadi bolmaydighan ish bolsa, ajrishish bir - birige azar bermestin, bir - birining heqqini zaya qiliwetmestin, bir - birige töhmet chaplimastin, chirayliqche bolushi kérek. Allah taala mundaq dégen: ular bilen chirayliqche eplishinglar, yaki chirayliqche üzlisinglar [talaq sürisi2- ayet] chirayliqche tutush, yaki yaxshiliqche qoyuwétish lazim [beqere sürisi 229 - ayet] talaq qilin'ghan ayallargha qaide boyiche nepiqe bérish, teqwadarlarning mejburiyitidir [beqere sürisi241- ayet]

1056.- sual: talaq birdin – birdin bolidu

islam herbir musulman er kishige ayalini üç qétimda üç talaq qilish heqqini bergen. Bu üç qétimdiki üç talaqni her qétim talaq qilghanda ayali pak halette bolishi, hemde bu pak halette ayaligha jinsiy yéqinlashmighan bolishi shert. Eger bu shert bilen ayalini bir qétim talaq qilsa, idditi toshqiche saqlaydu, nawada idditi toshup bolghiche ayali bilen yarishay dése, yariship ketse bolidu. Idditi toshup bolghiche yarishalmisa, idditi toshup bolghandin kéyin yarishay dése, yéngi bir nikah bilen qayta yarashsa bolidu, nawada qayta yarishishni xalimisa, u ayal bashqa bir erge yatliq bolsa bolidu.

Nawada birinchi qétimliq talaqtin kéyin ayali bilen yarashsa, andin kéyin ikkeylen otturida yene nepretlinish we ittapaqsizliq yüz berse, bashqa barliq chariler bu ikkeylen otturidiki mesilini hel qilalmisa, bu chaghda éri ayalini ikkinchi qétim yuqiriqidek talaq qilsa bolidu, hemde iddet ichide ayalini nikahsiz qayturiwalsa hem bolidu, yaki iddet toshup ketken bolsa yéngi nikah bilen emrige alsa bolidu.

1507.- sual: üç talaqning hökümi

eger ayalini üçinchi qétim talaq qilip qalghan bolsa, bu ularning otturidiki nepretning nahayiti küchlük ikenlikige we bir - biri bilen eplishishning mumkin emeslikige delil bolidu, shunga üçinchi qétimqi talaqtin we uning idditidin kéyin ayalini emrige qayturalmaydu. Peqetla ayali bashqa bir erge sher'iy nikah bilen tegse, yeni birinchi éri bilen qayta yarishiwélishe purset teyyarlash üçün tegmey, heqiqiy toy qilip öy tutup qélishe niytide tegse, kéyin ikkinchi éri bilen chiqishalmay uningdin ajriship ketse yaki ikkinchi éri ölüp ketse, uningdin idditi toshqandin kéyin andin birinchi éri uni qayta nikahlap alalaydu. Bolmisa, u ayal birinchi éri bilen qet'iy yarishalmaydu.

Buningdin shuni köriwalalaymizki, bu üç qétimda qilidighan üç talaqni bir qétimda biraqla yaki bir söz bilenla jughlap qilghan kishi, allahning qanunigha zit ish qilghan bolidu,

hemde islamning toghra yolidin chetnep ketken bolidu.

1058.- sual: chirayliqche öy tutush yaki chirayliqche qoyiwétish

eger er kishi ayalini birinchi yaki ikkinchi qétim talaq qilsa, idditi toshushqa az qalghanda ikki ishning birini qilish kérek: ya uning bilen chirayliqche öy tutush, yeni ayaligha ziyan yetküzüsh meqsitide yaki aware qilish meqsitide emes, yariship chirayliq öy tutush meqsitide ayalini qayturiwélishi kérek. Yaki uni qoyiwétip, uningdin chirayliq ayrilip kétishi kérek. Yeni ayalining idditi toshqiche saqlap turup, biri yene birige ziyan yetküzmezin, bir - birining heqqini yewalmastin, setleshmestin ayrilip kétish kérek. Ayalini idditi toshmastinla uninggha azar bérish we bashqa bir kishi bilen toy qilishigha uzunraq muddet tosalghu bolush meqsitide, ayalini emrige qayturiwélishi haramdur, jahiliyet dewridikiler ene shundaq qilip qéyishatti.

Ulugh allah taala qur'an kerimde yüreklerni titritiwétidighan bir tawushta, ayallargha bundaq ziyankeshlik qilishni keskin haram qilghan, allah taala mundaq dégen: siler ayallarni talaq qilsanglar, ularning idditi toshay dep qalghan bolsa, ularni chirayliqche nikahinglarda tutunglar, yaki chirayliqche qoyuwétinglar, zulum qilish meqsitide ziyan yetküzüp ularni tutiwalmanglar, kimki shundaq qilidiken özi özi zulum qilghan bolidu, allahning ayetlirini xilapliq qilish bilen mesxire qilmanglar. Allahning silerge bergen némitini we silerge wez- nesihet qilish üçün nazil qilghan kitabini, peyghembirining körsetmilirini yad étinglar, allahqa teqwadarliq qilinglar, bilinglarki, allah her nersini bilgüchidur [beqere sürisi231- ayet]

1059.- sual:éridin ajrashqan ayalning qayta toy qilishini tosush haram

talaq qilin'ghan ayalning idditi toshsa, ayalning kona éri bolsun yaki ayalning igiliri bolsun yaki ulardin bashqa her qandaq adem bolsun, xalighan kishi bilen toy qilishtin tosuwélishi halal bolmaydu. Toy qilmaqchi bolghan ikki terep sheretke we örp - adetke uyghun yol bilen raziliship, toy qilmaqchi bolghandin kéyin, u ayalning yolini héchkim tosuwalalmaydu. Shundaqla talaq qilghan er ayalini qayturup élip kétishni xalisa, her ikkeylen chirayliqche bir - biri bilen yarishishqa razi bolushsa we otturidiki uqúshmasliqni tügítishni xalisa, ayalning yaki ayal igilirining buninggha tosqunluq qilishimu, allahning qanunigha qarshi ish qilghanliq bolidu. Yarishish eng yaxshidur. Mana bu meniler bu ayetlerde éniq körstilgen: ayalliringlarni talaq qilsanglar, ularning idditi toshup tegmekchi bolghan erliri bilen qaide boyiche pütüshken bolsa, ularni nikahlinishtin tosmanglar, buning bilen ichinglarda allahqa we axiret künige iman éytqanlarga nesihet qilinidu, bu silerge eng paydiliq we eng paktur. Allah bilidu, siler bilmeysiler [beqere sürisi232- ayet]

1060.- sual: éridin nepretlinidighan ayalning heqqi

éridin nepretlinip, uning bilen yashashqa taqiti qalmighan xotun, éri bergen toyluq we

sowgha - salamlarning hemmini yaki bir qismini öz'ara kéliship érige qayturup bérish arqiliq éridin ajrash we qutulush heqqige ige. Bundaq ehwalda er kishimu ayaligha bergen nersidin artuq nerse telep qilmighini yaxshiraq, allah taala mundaq deydu: eger siler er - ayal ikkeylenning allahning belgilimilirige raye qilalmasliqidin qorqsanglar, xotunning (talaq xétini élish meqsitide) érige mal bergenligi üçün u ikkeylen'ge gunah bolmaydu [beqere sürisi229- ayet] ajrishishqa layiq bir seweb yaki bir eyib bolmastin ayal kishining éridin ajrishishqa aldirap, talaaq xétini élishni telep qilishi haramdur. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: éridin sewebsizla ajrishishni telep qilghan ayal jennetning puriqini purashtinmu mehrum qilinidu. (tirmizi1187)

1061.- sual: ayaligha ziyan urush haramdur

xotuni ochuq bir exlaqsizliq qilip qalmighan teqdirde, bergen toyluqning hemmini yaki bir qismini qaryturiwélish üçün, ériining uninggha qopal muamile qilip, ziyan yetküzishi haramdur. Bu heqte allah taala mundaq deydu: ular ochuq bir pahishe ishni qilmighan halette, siler ulargha bergen toyluqtin bir qismini yuliwélish üçün, ulargha bésim ishletmenglar. [nisa sürisi 19- ayet]

bolupmu, er kishi ayalini yaqturmay, bashqa ayalni élish üçün, ayalidin ayrilishni xalaydighan bolsa, bu chaghda ayalining xétini bérish üçün ayalidin bir nerse élishi haram bolidu. Allah taala mundaq dégen: eger bir xotunni qoyuwétip, ornigha bashqa bir xotunni almaqchi bolsanglar, uninggha köp toyluq bergen bolsanglarmu uningdin héch nersini qayturiwalmanglar, uni ayalgha qara chaplap we ochuq zulum qilip alamsiler? Öz'ara bir jayda xilwette bolghan tursanglar we ayallar silerdin nikahtin ibaret mustehkem ehde alghan tursa, uni (toyluqni) qandaqmu qayturiwalisler? [nisa sürisi 20-21- ayetler]

1062.- sual: ayalimgha yéqinlashmaymen dep qesem ichish haramdur

ayallar heqlirini qoghdash jehette, islamning qaltis güzel hökümlirining biri bolsa: er kishining ayaligha achchiqlap, ayalining ayalliq tebiti kötürelmeydighan bir muddet ichide ayaligha yéqin kelmey we bille yatmay turiwélishini haram qilghanliqidur. Eger er kishi bu tashliwétishni ayalimgha hergiz yéqinlashmaymen dégen qesem bilen tekitlise, achchiqi yénip özini tutiwélishi üçün töt ay möhlet bérilidu, eger eqli hoshini tépip töt ay ötüp bolghiche ayaligha yéqinlashsa, qesimini allah kechüriwétidu we uninggha tewbe derwazisini kengri échip béridu, bundaq ehwalda u peqetla qesem kappariti bérishi lazim bolidu. Eger bu muddet ötüp bolghiche iradisidin yanmay, qesimini bikar qilmisa, ayalining heqqini ada qilmighanliqi üçün jazalinip ayali uningdin ajrashturilidu.

Bu toghrida allah taala mundaq dégen: ayallirigha yéqinchiliq qilmasliqqa qesem ichken kishiler töt ay kütidu, eger ular (bu muddette yéqinchiliq qilishqa) qaytsa, (ayallirigha yamanliq qilghan gunahlrini) allah choqum meghepiret qilghuchidur, allah nahayiti

méhribandur. Eger ular talaq qilish niyitige kelse, allah heqiqeten (ularning sözlirini) anglap turghuchidur, (niyetlirini) bilip turghuchidur [beqere sürisi 226-227- ayetler]

1063.-Sual: er xotunchiliqning mukemmelishishige tosalghu bolidighan eyiblarning bayani

bu eyibler yaki erde bolidu yaki ayalda bolidu.erde bolidighan eyibler töwendikilerdin ibarettur.

Erning birer seweb töpeylidin ayali bilen jinsiy munasiwet ötküzüshke qadir bolalmasliqidur. Bu fiqhishunaslarning köz qarishida, jinsiy ajizliq késili bar adem dep atilidu. Bu adem bolsa, bek qérip ketkenliktin yaki séhir qilin'ghanliqtin yaki jinsiy ezasi késiwétilgenliktin yaki bek kichik bolghanliqtin yaki ayal bilen parangliship uni tutup bolghiche uningdin meniye kélip kétidighanliqtin, yaki jinsiy ezasiy peqet ishlimeydighanliqtin ayali bilen normal jinsiy munasiwet qilalmaydighan ademlerdur.

Eger bir ayal érinig jinsiy munasiwette ajiz adem ikenlikini bilip qazidin éridin ayriwétishni telep qilsa, eger ayal balaghetke yetken ayal bolghan, ayal er bilen toy qilishtin burun uning shundaq ikenlikini bilelmey peqet toydin kéyinla uning shundaq ikenlikini bilip uning bu ehwalidin narazi bolghan bolsa, qazi taki erning ehwaligha qarap béqish üçün er - xotunning arisini bir yilghiche ayriwetmeydu. Ayal bu shekilde ayrilip ketse, yénishish üçün qayta nikah kérek bolidighan talaq bolup kétidu.

Er - xotunning arisini ayriwétish ishi ayalning qazidin özlirini ayriwétishni telep qilghan waqtidin bashlap taki bir yilghiche kéchiktürilidu. Eger er bir yil ichide ayali bilen birer qétim jinsiy munasiwet ötküzgen bolsa, u ayalning telipi emeldin qaldurlidu. Eger er bir yil ichide ayali bilen birer qétim jinsiy munasiwet ötküzelmigen bolsa, ayal bilen erning arisi ayriwétilidu.

Ayal qazidin éridin ayriwétishni kéchikip telep qilghan bolsimu ayalning telep qilish hoquqi emeldin qaldurulmaydu. Eger er ayal bilen birer qétim jinsiy munasiwet ötküzüp bolghandin kéyin éliship qalghan yaki jinsiy ajizliq késilige griptar bolup qalghan bolsa, qazi er - xotun arisini ayriwitelmeydu. Chünki bir qétim jinsiy munasiwet ötküzüsh bilen ayal erning üstidiki heqqige érishken bolidu. Eger jinsiy ajizliq késili sewebi bilen ayrilip ketken bir er - ayal ikkinchi qétim qayta nikah qilishsa, ularning qilishqan bu nikahi toghra bolidu. Bu yerde shuni bayan qilip ötüşke toghra kéliduki, jinsiy ezasi késiwétilgen erning ayalini u erdin ayriwétish üçün bir yil saqlashqa buyrulmaydu. Chünki u erning eger bir yil saqlap turghan teqdirdimu u ayal bilen birer qétim jinsiy munasiwet ötküzüshi mumkin emes. Shuningdek yene jinsiy ezasi peqet ishlimeydighan ademge oxshash saqlisimu uningdin birer ish chiqmaydighan ademning ayalimu birer yil saqlashqa buyrulmastinla ayriwétilidu.

Ayalda bolidighan eyibler töwendikilerdin ibarettur. Ayalning er jinsiy munasiwet

ötküzidighan yirining éghizi pütünley pütük bolishidur. Yaki u yerge bezge oxshash ösme gösh ünüp qalghan bolushidur. U yerge peyda bolup qalghan nerse bezide toghrisigha turiwalidighan söngekte birer nerse bolidu. Eger ayalda bu eyibler tépilsa, ayalning ayrilip kétishni telep qilish heqqi yoq. Chünki bu eyibler ayalning özide tépilghandur. Eger er - xotunlarning birerside éliship qalghan'gha, yaki tire késilige yaki aq késelge yaki ayalning jinsiy ezasining éghizi pütünley pütük bolghinigha, yaki u yerge bezge oxshash ösme gösh ünüp qalghinigha oxshash eyibler bolsa, yene bir terepning uningdin ayrilip kétishni tallash hoquqi yoq. Bu henefiy mezhepidikilerning köz qarishidur.

1064.- sual: zina aile buzulishining eng chong amili

zina - küfridin qalsa eng chong gunahi kebirilerning biridur. Zina - shereplik aililerni yerge qaritidighan, abroyluq kishilerni yerge oridighan, shijaetlik kishilerni qorqunchaq qilip qoyidighan bir rezil ishtur. Zina shunchilik qebih we rezil ish bolghanliqidin, allah uning jazasini töwendikiche békitken:

zina qilghuchi öylen'gen yaki turmushqa chiqqan birsi bolsa, uning jazasi - tash kések qilip öltürüş. Eger öylenmigen yaki yatliq bolmighanlardin bolsa, uning jazasi - xelqi alem aldida, yüz qamcha urush. Er - ayal, bay - gaday, qéri - yash bu hökümde oxshashtur. Bular, zinaning bu dunyadiki jazasi, bes. Emma uning axirettiki jazasi bolsa, ademni dehshetke salidighan, eqilni chuchutidighan bir ishtur.

1065.- sual: zinaning derijiliri

zinaning derijiliri éghirliq jehettin her türlük bolidu. Uning gunahliri qandaq rewishte bolmisun, yüqiriqlardın yénik bolmaydu, belki éghirlishidu. Mesilen: öziye düşmenlik körsitiwatqan bashqa dindiki ayal bilen zina qilishtin, musulman ayal bilen zina qilishning gunahi éghir. Natonush musulmanning ayali bilen zina qilishtin, xoshnisining ayali bilen zina qilishning gunahi éghir. Yiraq xoshnisining ayali bilen zina qilishtin, yéqin xoshnisining ayali bilen zina qilishning gunahi éghir. Yéqin xoshnisining ayali bilen zina qilishtin mujahid(allah yolida jengge chiqip ketken kishi)ning ayali bilen zina qilishning gunahi éghir, elwette. Éri yoq ayal bilen zina qilishtin, éri bar ayal bilen zina qilishning gunahi éghir bolidu.

Yettinchi bap. Talaqni yolgha qoyushning zororliki we turliri

1066.- sual: talaq uqumi we uning yolgha qoyulushi

talaq - érinig ayalidin wazkechkenlikini ipadileydighan sözler arqiliq, oningdin ayrilidighanliqini élan qilishi démehtur. Bezi kishiler talaqni intayin addi mesile dep qaraydu. Ular talaqni achchiqlirigha teselli tépish yaki ayalini qorqutush ornida qollinidu,

ular ayallirigha achchiqi kelgende, uzlirining jahilliqi we axmaqliqidin hedep k yinki aqiwetni oylimastin ularni talaq qiliw tidu, arqidinla talaq qilghinigha poshayman qilip chiqish yoli izdeshke kirishidu. Talaq er - xotunluq hayatining dawam qilishigha h ch umit qalmighan, yaxshi utüshke amal bolmighanda ikkisinin ayrilip y ngidin hayat bashlishi  ch n ruxset qilin'ghan eng axirqi bir charidur.

Talaq, temi eng achchiq nersidur. U halal ishlar ichide allah taalagha eng yaman k r lidighan halaldur. L kin talaq, er xotun arisida ixtilap k sili yüz bergen, bu k sel bek  ghirliship k tip buninggha ikkisinin arisini kilisht r shke oxshash h chqandaq bir dora kar qilmay qilip, ishlitishke mejbur bolup qalghanda qollinidighan bir doridur. Talaq bolsa, islam dini er - xotun arisidiki ixtilap k silining ikkisidin halqip jemi etning kelgüsi bolghan balilarghimu yaman tesir b rip q lishtin endishe qilghan waqtida, er xotunlarning mezkur k silini dawalash  ch n ishlitishni yolgha qoyghan eng axirqi doridur. Islam dinining talaqni yolgha qoyushtiki haliti xuddi bir ademning k sel ezasidiki k selning, uning bashqa saq ezalirigha tarap ketmesliki  ch n uning u k sel ezasini kisiw tishke mejbur bolup qalghan doxturning halitige oxshaydu.

Biz arisida ixtilap k sili bar bir ailining k silini yaxshi gep qilishqa we ularni k lisht r shke oxshash charilarni qilip dawalashtin ajiz kelgen chaghda töwendiki ikki ishning birini qilishqa mejbur bolup qalimiz, yaki biz bir - birini yaman k r p turuwatqan er xotunlarni t gimeydighan jidel we ixtilap ichide barawer bir ailide yashashqa mejbur qilimiz yaki ulargha bir - biridin ayrilip k tish pilanini sunimiz. Shuning bilen ular bir - biridin ayrilidu, ariliqidiki erxotunluq ala e  zilidu we her biri jengge jidel we bir - birini yaman körüsh emes m hri muhebbet qaplighan y ngi bir aile quridighan adem izdeydu.

Ata anisi ayrilip ketkenlik sewebi bilen her ikkisi y nida yoq yaki ularning biri y nida bar hayatta yashighan bir kichik balining hayatigha k lidighan ziyan, künde jengge jidel we majra qilip turudighan ata anilarning arisida yashighan kichik balining hayatigha kilidighan ziyan'gha qarighanda nahayiti az we addiy bolidu. Künde jengge jidel we majra qilip turudighan we bir - birini yaman körüdighan ata anining arisida bir kichik balini qandaqmu exlaqi yaxshi, durus bir adem qilip terbiylep chiqqili bolidu? U bala künde ata anisining jidel majra qiliwatqanlirini k r p tursa, m hri shep et we k y n sh d gen h slarni qeyerdin qobul qilip alidu? Bu k selge griptar bolghan aile  yning sirtida yene jemi etningmu buzulishigha sewepchi bolidu.

Islam dinida talaqning bashqa bir qanunda t pilmaydighan bir uslubta yolgha qoyulishi, islam dinining bir ailining buzulup ketmey menggu dawaml shishigha we er - xotunluq hayatning bext saadet ichide ut shige nahayiti h rismen ikenlikini körsütüp berginige oxshash, talaqni yolgha qoyghan allah taalaning nahayiti h kmetlik we bendilirige m hriban bir zat ikenlikini körsütüp b ridu.

1067. sual: talaqning ernalar qolida bolidighanliqining bayani

allah taala talaq qilish hoquqini ayalning yaki ailining sirtidiki bir ademning qolida emes, erning qolida qildi. Qur'an kerimde talaqni bayan qilip kelgen pütün ayetlerde xitab, ayallargha emes belki erlerge qaritilghandur. Mesilen, allah taalaning töwendiki ayetlirige oxshash." i peyghember! Ümmitingge éytqinki siler ayallarni talaq qilsanglar, ularning idditige layiq peytte yeni pakliq halitidee talaq qilinglar", " siler ayallarni talaq qilghan bolsanglar, ularning idditi toshay dep qalghan bolsa, ular bilen chirayliqche yariship, ularni nikahinglarda tutunglar. Talaq heqqide qur'an kerimde héchbir xitab ayallargha qaritilghan emes. Bu bolsa talaq qilish hoquqining erning qolida ikenlikining nahayiti roshen pakitidur. Talaqning erning qolida qilin'ghanliqining nahayiti köp hékmetliri bar. Talaq qilish er - ayal ikkisi üçün pushayman keltüridu. Er kishi uz achchiqini bésiwélishta ayal kishige nisbeten sewirlik, soghuq qan bolghanliqi üçün, talaq qilish hoquqi erge bérilgen, er kishi bu hoquqni jayida ishlitishi lazim. Ayalini talaq qilghandimu, uni ayliq idditi dawam qiliwatqan waqitlirida talaq qilmasliqi lazim.

Talaqning erning qolida qilinishi birinchi bolup islam dinidiki ailini retke sélish, erni ailige mes'ul qilish, ailining hemme mes'uliyetlirini erning üstige artish we gunah bolmaydighan ishlarda ayalni érige boysunushqa buyrush prinsipige nahayiti uyghundur. Ailining pütün mes'uliyiti erning üstige artip qoyulghan turuqluq talaq qilish hoquqining ayalning qolida qilinishi hékmetlik ishlardin emes. Er adette ayalgha qarighanda ailining buzulup ketmey dawamlashishigha bekrek hérismendur. Chünki bir ailining meydan'gha kélishi üçün kétidighan chiqimlarni we éghirliqlarni kötergen adem erdur. Yene kélip er adette ayalgha qarighanda özining héssiy tuyghulirini we eqil hushini yaxshi tizginliyeleydu. Eger talaq qilish hoquqi ayallarning qolida qilinisa, nadanliq we eqilsizlik dillirini qaplap ketken künimizdiki exmeq erlerning qilghinigha oxshash nurghunlighan ayallar ailide azraq köngülsizlik körülüp bolghiche aldirapla özlirini talaq qiliwalghan bolatti.

Allah taalaning talaqni yolgha qoyushta qandaq hékmitining barliqini we ayalini talaq qilsa, ikkisining arisidiki er - xotunluq alaqining üzülüp kétidighanliqini we eger ular talaqtin kéyinmu yene bir öyde yashisa ularning arisidiki alaqining zinaxurluq alaqisigha aylinighanliqini bilgen eqilliqlik bir er, ayali bilen körülgen tünji qétimliq köngülsizlikning sewebi bilenla ayalini talaq qiliwétishke aldiramaydu. Eksiche biz yuqirida bayan qilip ötken wastilarni qollinip ayali bilen bolghan ixtilap we köngülsizliklarni tögitishke tirishidu.

1068- sual: talaqning yolgha qoyulushining hikimiti

hékmet bilen ish qilghuchi we méhri shepquyetlik allah taala, ayalini talaq qilétip kéyin pushayman qilghan, xataliqini sezgen we ayalining qedri qimmitini bilip yetken erning ayali bilen yénishishini yolgha qoydi.

Shuning üçün allah taala, ayali bilen tunchi qétim yaki ikkinchi qétim ayrilip ketken bir erning ayali bilen eger ayali téxi iddet ichide bolsa, nikah oqutmastin we yéngi toyluq

almastin, eger ayalining idditi chiqip kétip bolghan bolsa, bashqa nikah oqutush we yéngi toyluq élish bilen yénishiwélishini yolgha qoydi. Ayalning idditi chiqip kétip bolghandin kéyin uning bilen bashqa nikah oqup yénishmaqchi bolghan chaghda, nikahning toghra bolishi üçün ayalning bu nikahqa razi bolishi sherttur. Emma u erning ayali bilen ayrilip kétishi üçünchi qétim bolup qalghan bolsa bu halda er ayaligha ayal idditini chiqirip ikkinchi bir erge semimiy niyet bilen yatliq bolup andin uningdin birer seweb bilen ayrilip kétip, ikkinchi éring idditini chiqirip bolghandin kéyin bashqa nikah oqutup we yéngi toyluq élip yénishalaydu. Bu mesilide ikkinchi er, u ayalni birinchi er bilen pütüshüp uni birinchi erge halallap bérish niyiti bilen nikahigha almighan bolishi sherttur. Bu heqte allah taala mundaq didi. (qayta yarishishqa bolidighan) talaq ikki qétimdur, uningdin kéyin (xotunini) chirayliqche tutush, yaki yaxshiliq bilen (yeni zulum qilmay, yaman gépini qilmay, kishilerni uningdin yiraqlashturmay) qoyuwétish lazim, allahning belgilimilirige raye qilalmasliq xewpi (yeni yaxshi utelmeslik, allah belgiligen er - xotunluq hoquqlirigha raye qilalmasliq xewpi) bolmisila, uzünglarning ayalliringlargha (mehri üçün) bergen mal - mülüktin héchqandaq nersini qayturuwélish durus bolmaydu. Eger siler ular (yeni er - ayal) ning allahning belgilimilirige raye qilalmasliqidin qorqsanglar, xotunning (talaq xétini élish meqsitide) mal bergenliki üçün u ikkisige (yeni er - xotun'gha) gunah bolmaydu. Ene shular allahning belgilimiliridur, uninggha xilapliq qilmanglar allahning belgilimilirige xilapliq qilghuchilar zalimlardur [229]. Eger (u) uni (yeni xotunini) (üch qétim) talaq qilsa, (xotun) bashqa erge tegmigiche uninggha durus bolmaydu, kéyinki er uni talaq qilghandin kéyin (idditini toshquzup), burunqi er bilen qayta yarashsa, ülargha héch gunah bolmaydu. Eger ular allahning belgilimilirige raye qilalaydighanliqini (yeni qayta yarashqandin kéyin yaxshi uteleydighanliqini) tesewwur qilsa. Bu allahning belgilimiliridurki, allah uni bilidighan (yeni ishning aqiwitige pemi yétidighan) qewm üçün bayan qilidu [230]. [süre beqere] mana bu hékmet bilen ish qilghuchi we hemmini bilip turghuchi allah taalaning yolgha qoyghan hökümliridur. Üch qétim talaq qilin'ghan ayalning deslepki éri bilen yénishishi üçün bashqa bir erge yatliq bolishining yolgha qoyulishi er - xotun her ikkisi üçün bir sawaqtur. Ular bu sawaqni élip qayta yinishqan waqtida yéngi hayatini méhri muhebbet we burun arisida körülüp turidighan ixtilaptin uzaq bir muhitning ichide bashlaydu. Chünki ayal bashqa erge yatliq bolup uning bilen öy tutqandin kéyin burunqi éring qedri qimmitini tunup yétidu. Ermu ayalning bashqa birsige xotun bolup yürgenlikini körüp könglide ayaligha qarita kündeshlik qozghalghan waqtida uning qedri qimmitini tonup yétidu.

1069. sual: talaq aldiraydighan mesile emes

talaq - yuqirida éytilghandek, allah ruxset qilghan ishlarning allahqa eng yaman körilidighini we er - ayal ikkisining birge utüshige héchqandaq imkaniyet qalmighanda, andin yol qoyulghan axirqi bir chare. Talaq ailini parchilighandin kéyin, inaqliq adawetke,

saadet shaqawetke, muhebbet nepretke urülgen bolidu. Gunahsiz balilar ata - anisining issiq méhridin kélidighan némettin ayrilip, weyranchiliqqa yüz tutidu. Rahet japagha uzgiridu. Talaq qilish hoquqi erlarning qolida bolghachqa, allah erlerni talaqtin nepretlendürüp, ularni ayallirini yaman körüp qalghinida, hamam talaq qiliwetmeslikke, ayallirining yaxshiliqlirini oylap bolsimu, ularni talaq qilishtin wazkéchishke ündep "uzara éhsan qilishni unutmanglar" deydu. (beqere sürisi 236 - ayet)

er kishi ayalining muamilisidin, exlaqidin we bashqimu kemchilikiridin nepretlinip, uni qoyuwétish xiyaligha kelgende, ayalining uy ichidiki xizmetlirini, érige qilghan yaxshiliqlirini, balilirini béqishidiki ejirlirini we balilarni issiq uwidin ayriwétishtin kélip chiqidighan ziyarlarni yad étishi arqiliq ayalining kemchilikini untuyalaydu. Shunga allah ayallarning yaxshiliq tereplirini yad étishke emr qilmaqta. Elwette, herqandaq ayal kishining selbiy we ijabiy terepliri bolidu. Er kishi ayalidin nepretlen'gen waqtida, héch bolmighanda bu ayalning yaxshiliq tereplirini yad étish arqiliq ayrilishning achchiqini, balilarni yétim qilishning yamanliqini, qodilar arisida dühmenlik tughdurushning ziyinini we köngüllerni baram qilishning yaman aqiwetlirini oylash arqiliq uzini bésiwalalaydu we talaqtin waz kéchidu.

1070.- sual: talaqning basquchliri

talaqning aqiwitining heqiqeten yaman ikenliki we er - ayal her ikkisige pushayman keltüridighanliqi üçün, allah er - ayallarni aldirap ajrishishtin tosidu we talaqni üç basquchqa bölidu:

birinchi basquchi, er - ayal her ikkisige ajrishishning achchiqliqini we uningdin kélip chiqidighan ziyar - zexmetlerni tonutush bolsa, ikkinchi basquchi, ularni ghapilliqidin we qaramliqidin oyghitip, talaqtin kéyinki hesretlik aqiwetlerdin agahlandurush bolup, üçinchi basquchi, axirqi ayrilish yeni resmi ajrishish hésablinidu. Chünki, erkishi bir yaki ikki talaqtin kéyin, talaq qilghinigha pushayman qilghan bolsa, ayalini qayturiwalalaydu. Chünki bular axirqi talaq emes. Emma üçinchi qétimliq talaqtin kéyin, ular menggü ayrilghan bolidu. Bular nikah bilenmu bir - birige qaytalmaydu. Allah mundaq deydu: "eger u xotunni (üch qétim) talaq qilghan bolsa, (xotun) bashqa erge tegmigiche uninggha durus bolmaydu. Kéyinki er uni talaq qilghandin kéyin (idditini toshquzup) burunqi er bilen qayta yarashsa, ulargha héch gunah bolmaydu." (beqere sürisi 23 - ayet)

1071.- sual: tlaq mesilide yüz biriwatqan xata qilmishlar

bezi kishiler talaqning aqiwitini oylimastin, éghizlirini qoyuwétip, ayallirini üç talaq qiliwétidu. Arqidin pushayman qilip, qaytish üçün yol tépishqa urunidu. Beziliri ulimalar aldida üç talaq qilghanliqlirini inkar qilip turup, ayalini qayturush üçün yol échishqa kirishidu. Beziler bolsa, üç talaqtin kéyin ayalini waqitliq uylendürüp, andin ajrashturup qayta alidu. Bularning hemmisi uzini aldighanliqtur. Chünki allah niyetlerdikini éniq

bilgüchidur. Ayalini üç talaq qilghanliqigha inkar qilip turup, uni uzige qayturushqa urun'ghanlar we bashqisigha waqitliq nikahlap qoyup, andin uni uzige qayturushni meqset qilghanlar allahning azabidin qutulalmaydu. Ayal kishi üç talaq qilin'ghandin kéyin, u, bashqa birsige umürlük xotun bolush üçün tegken bolsa, kéyin éri ulüp kétip yaki ajriship kétip, tol bolghandin kéyin, andin birinchi érige halal bolidu. Chünki nikah waqitliq bolmaydu. Nikahta menggülik bolushni niyet qilish sherttur. Búndaq bolmighan nikah – zinadur.

1072.- sual: adet ichidiki ayalni talaq qilishni meni qilshining hikmiti

emdi, ayal kishini uning adet ichidiki waqtida talaq qilishning meni qilin'ghanliqining hékmitige kelsek, búndaq talaqta er - ayal her ikkisige chong ziyanlar bardur. Ayal kishi adet körgen waqtida talaq qilin'ghandin kéyin, uning idditi uzirap kétidu. Chünki, uning talaq qilin'ghan waqtidiki ayliq adet ichidiki haliti, érinig zimmesidin chiqishigha belgilen'gen üç pakliqning ichige kirelmeydu. U yene uningdin bashqa, üç qétim adet körüp paklan'ghandin kéyin, iddettin yeni ernig zimmesidin chiqqan bolidu. Bu waqitta oning idditi 4 qétimliq pakliqqa aylinip qalidu. Eger uni pakliq halitide, oninggha jinsiy tereptin yéqinchilq qilip bolup, andin talaq qilghan bolsa, bu ayalning shu waqitta hamildar bolup qalghan bolushi éhtimal. Er kishi buni bilmestin uni talaq qilip qoyup bergendin kéyin, ayal kishining idditi balisni toghqan'gha qeder ozirap kétidu- de, er kishi gunahkar bolidu. Chünki er kishi bu waqitta ayaligha uwal qilghan bolidu. Maddiy tereptinmu u, ayalining toqquz ayliq nefeqisini (chiqimini) töleshke mejbur bolidu. Eger u, ayali hamildar bolmighan bolsa, uni uninggha yqinchiliq qilmighan pakliqida qoyup bergen bolsa, bu waqitta uning peqet 3 ayliq nefeqisinila töligen bolatti. Chünki ayal kishi buhalette, üç qétimliq pakliqtin kéyinla érinig zimmesidin chiqqip ketken bolidu.netijide, yatliq bolalaydu.

1073.- sual: talaqtin kiyin er ayal ikisining tartidighan ziyni

hamildar ayalni talaq qilghandin kéyin, uning balisi tughulghandin kiyinmu, uzining yürek parisi bolghan perzentidin ozaqliqning achchiqini we perzentini zaya qilghanliqining gunahini er kishi tartidu. Ayal kishi bolsa balini yalghuz béqishning derdini tartidu.

1074.- sual: talaq qilishta raye qilishqa tégishlik ishlar

1. Ayalini uning ayliq aditi ichidiki waqtida talaq qilmasliqi lazim. Ayalini talaq qilishni xalighan kishi uni ayliq adet waxtida talaq qilmasliqi, belki uningdin paklan'ghandin kéyin, pakliq halitide uninggha jinsiy tereptin yéqinlashmastin, talaq qilishi lazim. Buninggha raye qilmighan kishi allahqa asiqliq qilghan bolidu. Chünki bu allah taalaning körsetmisidur.

2. Ayalini talaq qilishta, birdin artuq talaq qilmasliqi lazim. Ayal kishini birdin artuq – ikki yaki üç talaq qilish peyghember eleyhissalamning sunnitige xilaptur.

1075.- sual: talaqning türleri

fiqhishunaslarning közqarishi boyiche talaq ikki türge bölünidu. 1- sünnetke uyghun halda qilin'ghan talaq, 2- bid'et talaq yeni sünnetke uyghun halda qilinmighan talaq

1076.- sual: sünnetke uyghun halda qilin'ghan talaq

sünnetke uyghun halda qilin'ghan talaq bolsa, bir erning jinsiy munasiwet utküzgen ayalini heyzdin kéyinki pakliqta uning bilen jinsiy munasiwet utküzmei turupla bir talaq qilishidur, andin u ayalni hetta idditi chiqip bolghiche talaq qilmay utüshidur. Allah taala bu heqte mundaq dédi: i peyghember! (ümmitingge éytqinki) siler ayallarni talaq qilsanglar, ularning idditige (layiq peytte yeni pakliq halitide) talaq qilinglar. (neseb ariliship ketmesliki üçün) iddetni sananglar, perwerdigaringlardin qorqunglar, (ularning idditi toshmighuche) ularni uyliridin chiqiriwetmenglar, ularmu (uyidin) chiqmisun, ular peqet ochuq pahishe qilsila andin (hedni ijra qilish üçün) chiqidu, ene shu allahning qanunidur, kimki allahning qanunidin halqip kétidiken, u uzige zulum qilghan bolidu, sen bilmeysenki, allah shuningdin kéyin (yeni talaqtin kéyin) birer ishni meydan'gha keltürüshi mumkin [süre talaq-1].

Salim reziyellahu enhu mundaq deydu: (dadam) abdullah ibni umer reziyellahu enhuma ayalini heyzdar halette talaq qiliwetkeniken, (bowam) umer reziyellahu enhu buni peyghember sellellahu eleyhi wesellemge yetküzüptu. Buni anglap derghezep bolghan peyghember sellellahu eleyhi wesellem: uninggha éytip qoy! Ayali bilen yénishiwalsun, andin ayalini (heyzdin) pak bolghandin kéyin, yene bir heyz körüp pak bolghuche tutup tursun. Andin kéyin talaq qilmaqchi bolsa, heyzdin pak halette we jima qilmay turup talaq qilsun. Mana bu, alle buyrighan iddetke layiq (buningdin alle taalaning: "i peyghember! (ümmitingge éytqinki) siler ayallarni talaq qilsanglar, ularning idditige (layiq peytte yeni pakliq halitide) talaq qilinglar " dégen buyruqi meqset qilin'ghan.) talaq qilishtur deptu. (buxari: 4908)

1077.- sual: bid'et talaq

bu talaq bolsa, bir ademning ayalini bir éghiz söz bilen üç talaq qilishidur. Yaki ayrim - ayrim bolsimu, bir qétimliq pakliqta üç talaq qilishidur. Eger bir adem ayalini shu shekilde talaq qiliwetken bolsa, talaq chüshidu. Lékin u adem talaqni sünnetke uyghun halda qilmighanliqi üçün gunahkar bolidu. Buning delili bolsa, töwendiki hedistur.

Sehl ibni seid saidi reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: uweymir ejlani (dégen sahabe) asim ibni ediy ensari reziyellahu enhuning yénigha kélip: i asim! Bir kishi ayalini bashqa bir er bilen tutuwalsa, u erni ultüriwetse, u kishi (qisas üçün) ultürülemdü? Eger ultürüşke bolmisa, néme qilishi kérek? Sen bu toghruluq peyghember sellellahu eleyhi wesellemdin yolyoruq sorap kelgin ! Dédi. Asim peyghember sellellahu eleyhi wesellemdin bu mesile heqqide sorighanidi, bu xil soallarni yaqturmighan peyghember sellellahu eleyhi

wesellem asimni (sorighan soali üçün) eyibliidi. Peyghember eleyhissalamning eyiblik sözliri asimgha bekmu har kelgenidi. Asim uyige qaytqandin kéyin, uweymir kélip uningdin: peyghember eleyhissalam néme dédi? Dep soridi. Asim: sen méning yénimgha yaxshi soal élip kelmepsen, peyghember sellellahu eleyhi wesellem u soalni yaqturmidi, dédi. Uweymir: alle taalaning nami bilen qesemki, bu mesilini peyghember sellellahu eleyhi wesellemdin uzem biwaste sorimighiche boldi qilmaymen, dédi we kishilarning otturida turghan peyghember sellellahu eleyhi wesellemning yénigha kélip: i resulullah! Bir kishi ayalini bashqa bir er bilen tutuwalsa, u erni ultüriwetse, siler uni (qisas üçün) ultüremsiler? Ultürüşke bolmisa, néme qilish kérek? Dédi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: alle sen we ayaling toghrisida ayet nazil qildi, béríp ayalingni élip kelgin! Dédi. Sehl mundaq deydu: shuning bilen, er - xotun ikkisi peyghember sellellahu eleyhi wesellemning aldida lenet éytishti. Menmu shu sorunda bar idim. Lenet éytiship bolghandin kéyin, uweymir: i resulullah ! Lenet éytiship bolup, men uni yene xotun qilip tutup tursam, uninggha töhmet qilghan bolimen, dédi we peyghember sellellahu eleyhi wesellem uni talaq qilishqa buyrushtin burunla üç talaq qiliwetti. Ibni shihab mundaq deydu: shundin étibaren, lenet éytiship bolup talaq qiliwétish lenet éytishquchilarning sünnitige aylinip qaldi. (buxari: 5259)

mujahid mundaq deydu: men ibni abbas reziyellahu enhumaning yénida olturattim. Bir kishi kélip, ayalini üç talaq qiliwetkenlikini éytti. Buni anglighan ibni abbas jimip ketti. Men uning jimip ketkinige qarap, uning ayali bilen yénishiwélishigha petiwa bérishi mumkin dep oylidim. Bir azdin kéyin: siler tenteklik bilen ayalinglarni talaq qiliwétip, andin yügürüp kélip: "ibni abbas! Ibni abbas!" deysiler. Alle taala quranda: "kimki alletin qorqidiken, alle uninggha chiqish yoli ata qilidu" (süre telaq, 2 - ayetning bir qismi) dégen. Sen bu ishta alletin qorqmiding, shunga men sanga chiqish yoli tapalmidim. Rebbingge asiqliq qilding we ayaling (sendin) talaq bolup kétiptu. Halbuki, alle taala quran kerimde: " i peyghember! (ümmitingge éytqinki) siler ayallarni talaq qilsanglar, ularning idditige (layiq peytte yeni pakliq halitide) talaq qilinglar" (süre telaq, 1 - ayetning bir qismi) dégen, dédi. (ebu dawud 2197)

talaqni sünnetke uyghun bir shekilde qilmighan adem asiy hésablinidu. Chünki u adem talaqni peyghember eleyhissalam bu heqte körsütüp bergen sünnetke zit bir halda qildi. Talaq eslide qilish cheklen'gen bir ishtur. Chünki talaq qilish axiretning we dunyaning paydiliri baghlan'ghan nikahtin ibaret bir alaqini üzüshtur. Talaq qilishqa ruxset qilinish bolsa, peqet er - xotunlarning bir - birining arisida yüz bergen ixtilaplardin qotulush üçündür. Bu ixtilaplardin qotulush üçün bir talaqmu yétidu, shuning üçün bir qétimdila üç talaq qilishning héchqandaq hajiti yoq.

Bu yerde shuni bayan qilip utüşke toghra kéliduki, köp sandiki alimlar we töt mezhep imamliri allah taala ulargha rehmet qilsun!, bir éghiz söz bilen yeni üç talaq déyish bilen

ayal üç talaq bolup kétidu, deydu. Hetta bezi alimlar, undaq déyish bilen ayalning üç talaq bolup kétidighanliqi choqumdur. Bu héchqandaq ixtilap yoq bir mesilidur, deydu. Ayalni bir éghiz söz bilen üç talaq qilsa, u üç talaq emes bir talaq bolidu, deydighan qarashtikilermu bar.

1078.- sual: talaq rej'i

talaq yene xarektiri jehettin ikki türlük bolup, uning biri, talaq rej'i, yene biri, talaq bainidur.

Talaq rej'i – nikahsiz qayturiwélishta bolidighan talaq dégen uqumni béridu. Talaq rej'i - talaq lewziliri bilen bir qétim talaq qilish démehtur. Talaq rej'ide, talaq qilishni niyet qilishqa hajet yoq. Yeni talaq lewziliri bilen: "men séni qoyup berdim" yaki "biz ikkimiz ayrilduq" déyish bilenla ayali talaq bolidu. Talaq qilghuchi rastinla talaq qilishni meqset qilghan bolsun, yaki chaqchaq qilghan bolsun yaki ayalini qorqutush üçün talaq dégen bolsun, her halette ayali uningdin talaq bolidu.

Talaq rej'i bilen talaq qilin'ghan ayal uning idditi toshmighiche érinig nikahidin chiqip ketmeydu, yeni bünDAQ ayal kishi talaq qilin'ghandin kéyin üç qétim adet körüp bolghan'gha qeder érinig nikahidin chiqip ketmeydu. Éri xalisa, uning idditi toshup bolghichilik muddet ichide, uni özige qayta nikah qilmastinla qayturiwalalaydu. Chünki, "rej'i" sözining lüghettiki menisimu, qayturush dégenni ipadileydu.

Talaq rej'i üç qétimgha yitip qalghanda, talaq qilghuchi ayalini u, bashqa bir erge tégip uningdin ajriship idditi toshmighiche özige qayturalmaydu. Chünki talaq rej'i üç qétimgha yétish bilenla talaq bain (axirqi resmi ayrilish taliqi)gha aylinip qalidu. Lékin üç talaq bolghan ayal ikkinchi tekken érige, birinchi érige qaytish üçün yol échish meqsitide tegse, uning nikahi qobul qilinmaydu, yeni nikahi chüshmeydu. U peqet zinagha oxshash bolidu.

1079.- sual: talaq bain

talaq bain – qaytishqa bolmaydighan, resmi ayrilish taliqi démehtur. Talaq bain ikki qisim bolup, uning biri, talaq bain sughra, yene biri talaq bain kubradur.

Talaq bain sughra - kinaye lewzi bilen bir yaki ikki talaq qilish démehtur. Kinaye lewzi bilen talaq qilishtin meqset, talaq qilishni niyet qilip turüp, ayaligha "öyüngge ket" yaki "közümdin yoqal" dégen'ge oxshash geplerni qilish démehtur. Er kishi eger ayalini talaq qilish meqsiti bilen yoqiriqi kinaye lewzilirini qilsa, shu haman ayali talaq bolidu. Ayalini özige qayturush üçün uning idditi toshqandin kéyin, yéngidin nikah qilishqa toghra kélidu. Eger er kishi yoqiriqi kinaye sözlirini chaqchaq qilip yaki ayalini qorqutush meqsitide, talaqni niyet qilmighan halda, sözligen bolsa, uning bu sözi talaq sanalmaydu. Belki uning shu waqittiki niyitige qarap bolidu.

Talaq bain kübira – birla waqitta ayalini üç talaq qilish yaki birdin talaq qilip, üç qétimgha yétishi démehtur.

Üch talaqtin kéyin, ayali uning nikahidin menggölük chiqip kétidu. Uni yéngidin nikah qilish arqiliqmu qayturup alalmaydu. Peqet, üch talaq bolghan ayal bashqa bir erge ömürlük jor bolush niyiti bilen yatliq bolup, kéyin qaysi bir seweb bilen uningdin ajrashqandin kéyin, uning birinchi éri uning idditini toshquzup, yéngidin nikah oqutush arqiliq özige qayturalaydu. Allah taala bu heqte mundaq deydu: "eger u xotunni (üch qétim) talaq qilsa, (xotun) bashqa erge tegmigüche uninggha durus bolmaydu, kéyinki er uni talaq qilghandin kéyin (idditini toshquzup) burunqi er bilen qayta yarashsa ulargha héch gunah bolmaydu." (beqere sürisi)

1080.- sual: üch talaqni tehlil qilish

üch talaqni tehlil qilish - üch talaq bolghan ayalning érige qaytishi üçün yol échish démecktur. Yoqiriqi ayetke asasen, üch talaq qilin'ghan ayalni tehlil qilishqa bolidu. Lékin uni qandaq tehlil qilish kérek?

Buning jawabi – biz yuqirida éytqandek – mundaq: üch talaq bolghan ayal ikkinchi tekken érige özini bashtiki éri üçün tehlil qilish meqsiti bilen emes, belki ikkinchi érige menggölük xotun bolush niyitide tegkendin kéyin, bular qaysi bir seweb bilen ayrilip ketken bolsa, uning idditi toshqandin kéyin, andin uning birinchi éri uni yéngi nikah bilen özige qayturalaydu. Sheretning belgilimisi mana mushu. Emma yoqiriqi ayetning menisini suyéistémal qilip bezi jahil kishiler "hile sher'iy" dégen nam bilen üch talaq bolghan xotunni tehlil qilish niyiti bilen erge birip, andin uningdin qayturup élip, uning birinchi érige nikah qilip qoyushtek sherette bolmighan ishni peyda qilghan. Bu xatadur. Chünki sheretke bünDAQ hile ishlitish qur'anning keskin hökümlirige xilaptur.

1081.- sual: bir lewz bilen üch talaq qilish

bir lewzi bilen üch talaq qilish - bir uründa, birla waqitta ayaligha bir söz bilenla "sen üch talaq" déyish démecktur. Bu mesile, kéyinki yüz yilning ixtilap mawzusigha aylinip qalghan bir mesilidur. Meshhur töt mezhepte – henepi, shafi, henbeli we maliki mezhepliride bir lewzi bilen qilin'ghan üch talaq üch talaqqa héisablinidu.

Emma ibni teymiye, ibni qeyyumlargha oxshash ijtihaq mezhabining pishiwaliri bir lewzi bilen qilghan üch talaqni bir talaq dep hésablaydu. Misir, süriye ijtimaiy qanunlirimu bularning rayigha emel qilmaqta. Bularning delilliri küchlük urunda turidu. Chünki peyghember eleyhissalamning zamanida, birla lewzi (birla ibare) bilen, birla waqitta qilin'ghan üch talaq bir talaqqa hésablinatti. Kéyin hezriti ömerning xelipe bolghan dewride, kishilerning talaq ishini uyun qatarida körüp, uning xeterlirige pisent qilmighanliq sewebi bilen, pütün islam büyüklirining birdek ittitaqi bilen ijma (birliship ortaQ qarargha kélish) qilinip, birla waqitta, birla lewzi bilen qilin'ghan üch talaqni üch talaq dep étibar qilish qararini alidu. Meshhur töt mezhep mu bu qarar boyiche ish körgen. Chünki "ijma" islam qanunshunasliqining üçinchi asasi bolup, qur'an bilen hedistin qalsa, eng küchlük

asas sanilidu. Her ikki terepning öz rayini küchlendüridighan yéterlik delilliri bar. Men bu ixtilaplarga kirishni we bayan qilishni hajetsiz dep qaraymen.

1082.- sual: mesning, zorlan'ghuchining we bihushning taliqi heqqide

her qandaq kishining teserrupining durus bolishi üçün, uning salahiyetlik bolishi sherttur. Teserrupqa salahiyetlik bolush – eqil igisi bolush, baligh bolush, teserrupida ixtiyar igisi bolush arqiliq emelge ashidu. Bu qaidige asasen, mesning, zorlan'ghuchining qilghan taliqi hésabqa élinmasliqi kérek. Chünki mes eqlini yoqatqanliqtin néme sözliginini hés qilmastin talaq qilghini üçün, zorlan'ghuchi bolsa, öz ixtiyari bilen emes, belki zorlan'ghanliqi seweblik mejburi talaq qilghanliqi üçün, bu ikkisinin eqil we öz raziliqidin ibaret salahiyiti talaq qilghan waqitta bolmighan bolidu. Búndaq iken, bularning qilghan taliqi hésabqa élinmaydu.

Emma henepi mezhibide, mesning qilghan taliqini talaq dep hésablaydu. Bular mundaq dep delil körsitidu: mes boliwalghan adem özligidin mes bolup haram ishni sadir qilghini üçün, uning taliqini talaq dep, hésablash uning mes bolghinigha bérilgen jaza bolidu. Lékin emeliyette, bu jazani mes bolghan ademla emes, belki uning biguna ayali köprekini chékidu. Bu ayalning néme gunahi bar? Mesni bu usul bilen jazalash hergiz aqilaniliq sanalmaydu. Shunga eng toghrisi mesning meslik halitide qilghan taliqini étibargha almasliqtur. Shafi henbeli we maliki mezheblirimu mesning taliqini étibargha almaydu. Süriye ijtimaiy qanunimu bu üç mezhepning rayini tutup kelmekte. Emma zorlan'ghuchining taliqini yoqirliqi üç mezhep étibargha almaydu. Peqet henepi mezhibide, zorlan'ghuchining taliqini talaq dep sanaydu. Misir we süriye ijtimaiy qanunlirimu bu üç mezhepning rayi boyiche ish körmekte.

Bihüş – qattiq ghezeplen'genlik yaki késellik sewebliri bilen eqlini yoqatqan bolup, néme dégenlikini özi bilmeydighan adem démecktur.

Henepi mezhibi bihushning taliqini étibargha almaydu. Chünki bihush eqlini yoqatqan. Emma bashqa üç mezhepte bihushning taliqi talaq hésablinidu. Misir, süriye ijtimaiy qanunliri henepi mezhibining rayi boyiche emel qilmaqta.

1083.- sual: ghaibning taliqi

biraw ayalini tashlap qoyup yoq bolup ketse, uning nede ikenliki melum bolmisa, ayali néme qilidu? Henepi we shafi mezheblirige köre, ayal kishi éri qaytip kelgüchilik yaki islam mehkimi érinig ölük ikenlikige höküm chiqarghuchilik érinig zimmeside bolidu. Mehkime qanchilik waqittin kéyin, érinig ölük ikenlikige höküm chiqirip béridu dégen mesile heqqide ixtilaplar bar. Henepilerning meshhur sözi éri iz- déreksiz yoqap ketken ayal kishi 80 yil kütidu, andin kelmise, mehkime uning ölük ikenlikige höküm qilidu déyishidur. Emma maliki we henbeli mezheplirige köre, yoqap ketken kishining ayalini

uning nikahidin az muddettin kéyinla ayriwétishtur. Shubhisizki, henepi we shafi mezheplirige köre ish körüş bu mesilide ayal kishini köp ziyan'gha uchritidu. Chünki uning kelmigen éri 80 yil kütüşke ömri yétemdu? Bu ayal ölmigen teqdirdimu, uning nikahidin ayrilghandin kéyin, uni kim alidu? Bu eqilgha hergizmu sighmaydighan bir gep. Shunga eng yaxshisi we eng toghrisi bu mesilide, malikiy we henbeliy mezheplirining rayi boyiche emel qilish yaxshidur. Misir we süriyining hazirqi ijtimaiy qanunlirimu, maliki we henbeli mezheplirining közqarishini asas qilidu. Uningda mundaq dep qeyt qilin'ghan: "eger éri özürsiz halda, yoqap ketse yaki üç yilliqtin köp muddetlik turmigha qamilip qalsa, ayalining éri ghayip bolghan yaki turmigha élin'ghan waqittin bir yil kéyinla uningdin ayrilish heqqide mehkimige eriz bérish hoquqi bar. Eger ayalining idditi toshqichilik bolghan arida(hamildar bolsa tughqiche, hamildar bolmisa üç ay toshqiche), éri qaytip kelse yaki turmidin chiqsa ayalini nikahsizla qayturiwalalaydu. Eger éri yeqap kétéshi birer özür sewebidin bolghan bolsa, mesilen: ilim tehsil qilish, jihad qilish, hej qilish we tijaret qilish qatarliq ishlar üçün kétép qélip kelmigen bolsa, ayali uningdin ayrilish heqqide eriz sunalmaydu. Mehkimimu ayriwetmeydu. Chünki bu halda, mundaq kishining ketken yeri éniq, özining mewjut ikenligimu éniq bolghan bolidu."

künimizde, alaqilishish qorallirimu tereqqi qildi. Shunga ayal kishi xet arqiliq yaki téléfün arqiliq yaki adrisini bilmise bashqilarning wasitisi arqiliq éri bilen xewerlisholeydu. Eger éri tiz kelmeydighan halette bolsa, uningdin taliqini soraydu. Ruxset xétini berse, uning nikahidin chiqqan bolidu we yatliq bolalaydu. Erliri ichkirige yaki chet'ellerge tijaret qilghili kétép qélip, qaytip kelmigen ayallarmu shundaq xewerlishishi kérek. Ulardin xétini almay turup toy qilmasliqi kérek.

1084.- sual: bexilning taliqi

biraw ayalining halidin xewer almay, uning kiyim - kéchek, yémek - ichmek we bashqimu éhtiyajlirini héch qamdimay yaki uni qoyup bermey azaplasa, néme qilish kérek?

Halbuki, ayal kishining pütün chiqimlirini kótirish er kishining burchidur. Shafi, maliki we henbeli mezheplirige köre, bu ikkisining arisini ayriwétish kérek. Allah mundaq deydu: "ayallarni zulum qilish meqsitide ziyan yetküzüp tutuwalmanglar". (beqere sürisi 231 - ayet)

ayal kishini uning éhtiyajlirini qamdap bermestin, yaki qoyuwetmestin, tutuwélis uninggha qattiq ziyan yetküzgenliktur. Henepi mezhibge köre, ayalining éhtiyajini qamdimidi depla ularning arisini ayriwetmeslik kérek. Belki er kishi qeyinchiliqta bolghan seweb bilen qamdiyalmighan bolushi mumkin. Eger u, qolida bar turup chiqim qilmighan bolsa, u zalimdur. Lékin bundaq zulumni talaq bilen hel qilishqa bolmaydu. Uni bashqa chare bilen – mesilen: uning mal dunyasini ayalining éhtiyajini hel qilish üçün mejburi satquzush yaki uni bashqa jazalar bilen tehdid qilish arqiliq hel qilish kérek.

Islam döletliri qedimde, henepi mezhibige köre ish köretti.emma hazirqi ijtimaiy qanun

yoqiriqi üç mezhepning rayi boyiche ish körmekte. Bu bolsimu, ayal kishini azaptin qutuldurush we uning éhtiyaj sewebi bilen buzulup, yaman yolgha kérip kétishning aldini élish üçün, eger ayali ajrishishni telep qilsa, bularning arisini ayriwétishtur.

1085.- sual: murted bolush bilen nikahning buzulishi

murted – musulmanliqtin yénip, kapir bolghan kishi démeaktur.

Allahqa, yaki uning peyghemberliridin birersige, yaki qur'an we ishenchlik hedislar bilen belgilen'gen eqide we iman'gha munasiwetlik mesililerning birersige inkar qilip, musulmanliqtin yéniwalghan adem murted déyilidu.

Er yaki ayal ikkisining biri murted bolush bilen ularning ottursidiki nikah buzulidu. Murted bolghan kishi gunahigha tewbe qilip, qayta iman éytqandin kéyin, ayalini qayta nikah bilen qayturalaydu. Murted bolghan ayal kishimu shündaq qilidu.

1086.- sual: bedellik talaq

bedellik talaq - ayal kishining éridin ajrishishni telep qilip, uning sözini bergenning bedilige mal - dunyasidin xalighinini érige birishi démeaktur. Allah taala mundaq deydu: "(qayta yarishishqa bolidighan) talaq ikki qétimdur, uningdin kéyin (xotunini) chirayliqche tutush, yaki yaxshiliq bilen (yeni zulum qilmay, yaman gépini qilmay, kishilerni uningdin yiraqlashturmay) qoyuwétish lazim, allahning belgilimilirige raye qilalmasliq xewpi (yeni yaxshi ötelmeslik, allah belgiligen er - xotunluq hoquqlirigha raye qilalmasliq xewpi) bolmisila, özünlarning ayalliringlargha (mehri üçün) bergen mal - mülüktin héchqandaq nersini qayturuwélish durus bolmaydu. Eger siler ular (yeni er - ayal) ning allahning belgilimilirige raye qilalmasliqidin qorqsanglar, xotunning (talaq xétini élish meqsitide) mal bergenliki üçün u ikkisige (yeni er - xotun'gha) gunah bolmaydu. Ene shular allahning belgilimiliridur, uninggha xilapliq qilmanglar allahning belgilimilirige xilapliq qilghuchilar zalimlardur." (beqere sürisi 229 - ayet)

emma ayallar talaq xétini telep qilghanda, erlarning ularni mal - dunya bérishke qistash hoquqi yoqtur. Búndaq qilghan kishi qattiq gunahkar bolidu. Ayal kishi öz raziliqi bilen, özi xalap mal - dunya berse, uni qobul qilsa bolidu. Ayal kishini sözini bermestin, mal - dunya bérishke qistash bekmü namertliktur. Búndaq alghan mal - dunya haramdur. Büni wijdanliq kishiler qilmaydu.

Sekkizinchi bab. Talaqning sheritliri

1087.-sual: talaq chushushning shertliri

Eqli hushi jayida, balaghetke yetken her qandaq erning qilghan taliqi chüshidu. Téxi balaghetke yetmigen yaki éliship qalghan yaki uxlawatqan erning qilghan taliqi chüshmeydu. Chünki bir insanning islam dinining buyruqlirini qilishqa we cheklimiliridin

yénishqa tekliq qilinishning shertliri bolsa, uning eqli hushining jayida bolishi we aq qarini perq etkidek halette bolishi kérektur. Téxi balaghetke yetmigen kichik balilardin tekliqning kütürilip ketkenliki heqqide hediste mundaq déyilgen. Uxlawatqan kishining oyghan'ghiche, kichik balining balaghetke yetküche, sarangning saqayghiche bolghan ariliqta qilghan - etkenliri yézilmaydu. (tirmizi: 1423)

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: birer nersini angqiralmaydighan we talliyalmaydighan halgha chüshüp qalghan kishining qilghan taliqi we qul azad qilishi inawetsiz. (ebu dawud 2193)

henefiy mezhepidikilerning közqarishida ayalini talaq qilishqa mejburlan'ghan ademning taliqi chüshidu. Emma imam shafiyning közqarishida ayalini talaq qilishqa mejburlan'ghan ademning taliqi chüshmeydu. Imam shafiyning delili bolsa, mejburlinishning öz ixtiyargha zit ish bolghanliqidur. Henefiy mezhepidikilerning delil pakiti bolsa ayalini talaq qilishqa mejburlan'ghan adem gerche u mejburlan'ghan bolsimu ayalini talaq qiliwétishni niyet qildi. Chünki u adem ikki yaman aqiwetni tunup yétip uning eng yenggilini tallidi. Lékin u adem bu ishqa razi emestur. Uning bu ishqa razi bolmighanliqi talaqning chüshüshige héchqandaq tesir yetküzelmeydu. U ademning hökmi xuddi ayalini chaqchaq qilip talaq qiliwetken ademning hökmige oxshash. Gerche chaqchaq qilip, ayalim talaq, dégen ademmu bu sözining mahiyitini meqset qilmisimu, lékin uning taliqi chüshidu.

Haraqqa, kendirge, epyun'gha we aq chikimlikke oxshash mest qilghuchi haram nersilerni ishlitish arqiliq mest bolup qalghan adamlarning qilghan taliqi chüshidu. Emma béshi qattiq aghrip ketkenliktin yaki mingdiwanige oxshash yéyish emes ishlitish halal bolghan nersini dora üçün ishlitip mest bolup qalghan adamlarning qilghan taliqi chüshmeydu.

Hushidin ketken yaki qattiq achchighi kélip ketkenlik sewebi bilen tengpungliqini yuqatqan ademning qilghan taliqi chüshmeydu.

Uxlawétip ayalini talaq qilghan ademning taliqi chüshmeydu. Chünki u ademning ayalini talaq qilish niyeti yoq. Shuning üçün uxlawétip sözligen ademning sözi toghra yaki yalghan yaki uchur yaki buyruq söz, dep atalmaydu.

Eger uxlawétip söz qilghan adem uyqudin oyghan'ghandin kéyin, men uxlawétip turup qilghan héliqi talaqni kichge ige qildim, yaki dégen u sözümni, talaq dep hisablaymen dégen bolsa, uning uxlawétip turup qilghan taliqi talaq hésablinidu.

Bir adem ayaligha, men sendin talaq bolup kettim, dégen we u adem bu sözidin ayalini talaq qiliwétishni niyet qilghan bolsa, uning dégen u sözi talaq hisablanmaydu. Emma u adem eger ayaligha, men sendin üzülüp kettim we yaki men sanga haram bolup kettim, dégen we bu sözidin ayalini talaq qiliwétishni niyet qilghan bolsa, uning dégen bu sözi talaq hésablinidu.

Imam shafiy allah taala uninggha rehmet qilsun!, birinchi shekildimu yeni men sendin talaq bolup kettim, dégen waqtidimu eger u adem bu sözidin talaqni niyet qilghan bolsa, ayali talaq bolup kétidu. Chünki nikahtin kélip chiqqan alaqe er - xotun arisida shéraktur. Shuning üçün ayal eger er uning bilen jinsiy munasiwet utküzmise erning özi bilen jinsiy munasiwet utküzoshini telep qilish hoquqigha igidur. Shuningdek ermu eger ayal erning töshekige kélishke unumisa uning özining töshekige kélishni telep qilish hoquqigha igidur. Shuninggha oxshash u alaqini buzuwétishmu er - xotun arisida shéraktur. Talaq bolsa, u alaqini buzuwitish üçün yolgha qoyulghan bir yoldur. Shuning üçün er xuddi ,men sendin üzülüp kettim we yaki men sanga haram bolup kettim dégen sözlerde üzülüp kettim yaki haram bolup kettim, dégen sözlerni özige nisbet bérish toghra bolghinidek, men sendin talaq bolup kettim dégen sözdimu talaq bulup kettim, dégen sözni özige nisbet bérish toghridur, deydu.

Eger bir adem ayalgha, men sendin talaq bolup kettim dése, bu sözni déyish bilen uning ayali talaq bolup ketmeydu, dégen sözimizning delil pakiti bolsa, talaq er - xotun arisidiki baghlinishni üzüwitish üçün yolgha qoyulghan bir nersidur. Bu erning qolida bolidu. Bu baghlinishni üzüwitishta ayalning héchqandaq hoquqi yoq. Shuning üçün ayalning erning qolida turup bashqa bir erge yatliq bolush hoquqi yoq. Ayal birsining qolidiki adem hésablinidu. Er bolsa ayalgha ige bolghan adem hésablinidu. Shuning üçün ayal , yatliq qilin'ghuchi dep atilidu. Emma men sendin üzülüp kettim we yaki men sanga haram bolup kettim dégen sözler ,men sendin talaq bolup kettim dégen sözge oxshimaydu. Chünki , üzüwitish dégen sözni bir alaqini yuqitiwétish üçün ishlitidu. Alaqe bolsa er - xotun arisida shérik bir nersidur. Shuninggha oxshash haram dégen sözmu, ariliqta bar bir halal ishni yoqutuwitish üçün ishlitilidu. Shuning üçün erning , men sendin üzülüp kettim we yaki men sanga haram bolup kettim, dégen sözlerde özilip kettim yaki haram bolup kettim, dégen sözlerni özige nisbet bérishi toghridur. Emma , men sendin talaq bolup kettim dégen sözde uni özige nisbet bérishi toghra emes. Bu söz peqet ayalghila nisbet bérilidu.

1088.- sual: ayalni talaq qilish üçün ishli tilidighan sözler

bu sözler ikki xil bolidu.

1-ochuq sözler. Ochuq sözler bolsa, peqet ayalni talaq qilish üçünla qollinidighan sözlerdur. Mesilen, séni talaq qiliwettim, sen talaqdursen we talaq qilin'ghuchisen, dégen sözlerge oxshash. Bir ayal mushuninggha oxshash sözler bilen talaq qilinsa, u ayal iddet ichidila bolsa qayta nikah qilinmay yénishqili bolidighan bir talaq qilinip ketken hésablinidu. Shuningdek yene bir ayal mesilen, talak we , talap dégen'ge oxshash eslidiki sheklidin özgertilip sözlen'gen sözler bilen talaq qilin'ghan bolsa, u ayal qayta nikah qilinmay yénishqili bolidighan bir talaq qilinip ketken hésablinidu. Lékin er bu halda men bu sözüim bilen ayalimni talaq qilishni emes, uni qorqutup qoyushni niyet qilghan idim,

dése ayal talaq qilin'ghan hisablanmaydu.

Men talaq qilishqa mejbur bolup qiliwatimen, manga talaq qilish lazimdur, manga ayalimni haram qilish kérektur, dégen sözlermu ayalni talaq qilish üçün ishliitilidighan sözlerdur. Bir adem ayaligha bu sözlerni dése, u adem bu sözlerni déyish arqiliq meyli talaqni niyet qilsun meyli qilmisun uning ayali talaq bolup kétidu. Chünki örp adette bu sözler ayalni talaq qilish üçün ishliitilidu. Kéyinki dewride kelgen alimlar, eger bir adem ayaligha, sen manga haramdursen, dése uning talaq qilish niyeti bolmisimu ayali talaq bolup kétidu. Chünki bu söz örp adette talaq üçün ishliitilidu, dédi. Eger men bundaq - bundaq ishlarni qilsam haram méni kérek qilidu we manga haram qilish kérektur, dégen sözlerning hökmimu, sen manga haramdursen dégen sözning hökmi bilen oxshashtur. Eger bu sözlerni dégen ademning ayali bolmisa, u adem shundaq déyish arqiliq qesem qilghan hésablinidu. Eger u adem shu ishlarni qilsa qesimini buzghan hésablinidu. Shunga uninggha qesemning kaffaritini bérish lazimdur.

Eger bir adem ayalini talaq dégen sözge talaqning qattiq yaki küchlük bolghanliqini ipadileydighan birer sözni qoshup talaq qilsa, u ademning ayali, erning u ayal bilen yénishishi üçün qayta bir nikah qilishqa tégishlik bolidighan bir talaq bolup kétidu. Mesilen, bir adem ayaligha, men séni qopal talaq yaki eng yaman talaq qilimen yaki sen qattiq yaki uzun talaq yaki sen taghdek yaki öy toshqudek talaq dése, bu haletlerde u adem talaqni uning qattiq yaki küchlük bolghanliqini ipadileydighan birer süpet bilen süpetlep kelgenliki üçün, u ademning ayali, erning u ayal bilen yénishishi üçün qayta nikah qilmisa bolmaydighan derijidiki bir talaq bolup kétidu.

2- kinaye sözler. Kinaye sözler bolsa, peqet ayalni talaq qilish üçünla ishliitilmeydu, bu sözler talaqqa we uningdin bashqa ishlarghimu ishliitilidu. Mesilen, sizning yolingiz ochuq, siz ada judasiz, ailingizdikilerge qétiling, sizni ewettim, siz bilen ayrildim we közimdin yoqulung, dégen sözlerge oxshash bir ayalgha bu sözlerni ishliitish arqiliq, talaq peqet talaq qilishni niyet qilish bilen yaki talaq qilghanliqni körsütüp bérighan birer isharet bilen chüshidu. Yeni mesilen, bir adem ayaligha, közümdin yoqal yaki öyüngge ket! Dégen sözni qilghan we bu sözni déyish arqiliq ayalini talaq qiliwétishni niyet qilghan yaki er shu sözni dégen chaghda er ayal arisida sözingni bérimen, bermeymen dégendek jidel boliwatqan yaki er qattiq achchighlan'ghan chagh bolghan bolsa, bu haletlerde ayal talaq bolup kétidu. Kinaye sözler eger ayalni talaq qilish niyeti bilen ishliitilse, ayalning talaq bolup kétidighanliqining delil pakiti töwendiki eserdur.

Malikqa yétishiche, umer ibni xettab reziyellahu enhugha iraqtin bir mektub ewetilgen bolup, mektubta bir kishining ayaligha: "arghamchang uzengning qolida" dégenliki yézilghan idi. Shuning bilen umer reziyellahu enhu iraqтики walisigha: "hej mewsüimde uning mekkige kélip men bilen körüshüshini éytqin!" dep jawab yazdi. Umer reziyellahu enhu keibini tawap qiliwatqanda, u kishi kélip, salam berdi. Umer reziyellahu enhu uning

kim ikenlikini sorighanidi, u adem uzini tonushturdi. Umer reziyellahu enhu uninggha: men sendin bu binaning (yeni keibining) igisi bolghan allening nami bilen sorayki, "arghamchang uzengning qolida" dégen sözüngdin némini meqset qilghaniding? Dep soridi. U kishi: sen bu jaydin bashqa yerde qesem qilishimni telep qilghan bolsang, bu heqte sanga rast éytmişan bolattim. Men u sözümdin ayalimni qoyup bérishni meqset qilghanidim, dédi. Umer reziyellahu enhu: undaқта, meqsiting boyiche ayaling talaq boptu, dédi. (malik riwayet qilghan)

abdullah (ibni mesud) reziyellahu enhu mundaқ deydu: er kishi ayaligha: "ixtiyar uzengde " yaki "xalighiningni qil " dése weyaki ayalini ailisige apirip berse, ailisimu uni qobul qilsa, bu, qayta nikah qilmay turup yénishishqa bolmaydighan teriqidiki talaq hésablinidu. (elkebir 9627)

mezkur sözlerge oxshash kinaye sözler bilen talaq qilin'ghan ayal, erning u ayal bilen yénishishi üçün qayta nikah kélidighan bir talaq bolup kétidu. Bu sözlerning ichige töwendiki üç xil söz kirmeydu. Töwendiki üç xil sözning birersi bilen talaq qilinip ketken ayallar, iddet ichide bolsila qayta nikah qilmaymu yénishqili bolidighan bir talaq qilinip kétidu. U üç xil sözler bolsa, sanang , balayatqungizni pakizlang we sen birdursen dégen sözlerdur. Kimki ayalini mezkur üç xil sözning birersi qollinish bilen talaq qilsa, uning ayali iddet ichidila bolsa qayta nikah qilmaymu yénishqili bolidighan bir talaq bolup kétidu. Mezkur sözler bilen ayal kishi bu xilda talaq qilinip kétishining sewebliri töwendikidin ibarettur.

Birinci sözge yeni, sanang dégen sözge kelsek, chünki bu sözning idditingizni sanang, dégen menani bérish, hem allah taalaning németlirini sanang, dégen menani bérish ihtimali bar. Eger bir adem ayaligha, sanang, dégen we buningdin idditingizni sanang dégen menani niyet qilghan bolsa, ish uning niyet qilghiniche bolup kétidu we u chaghda bu söz ayalning ochuq talaq sözliri bilen talaq qilin'ghanliqini öz ichige alidu. Ochuq sözler bilen talaq qilin'ghan ayal adette uninggha iddet ichide bolsila qayta nikah qilmaymu yénishqili bolidighan bir talaq bolidu.

Ikkinchi sözge yeni, balayatqungizni pakizlang, dégen sözge kelsek, bu söz peqet iddet tutung! Dégen mena üçünla qollinilidu. Bu oxshash söz ayalning talaq qilin'ghanliqini ochuq ashkara ipadilep béridu. Shunga bu sözning hökmi xuddi sen talaq dégen sözning hökmi bilen oxshash bolidu. Bu sözning ayalni talaq qilishning aldida uning balayatqusini pakizlitiwétish üçün balayatqungizni pakizlang dégen menani bérishke bek az ihtimali bar.

Emma üçünchi sözge yeni, sen birdursen dégen sözge kelsek, bu sözning talaq dégen yoshurun bir sözning süpiti bolushqa ihtimali bardur. Uchaghda, sen birdursen dégen sözning menasi, sen bir talaqdursen dégenlik bolidu.

Eger bir adem ayaligha, bérip erge tiging dégen we bu sözni déyish bilen talaqni niyet

qilghan bolsa, ayali talaq bolup kitidu. Eger u adem bu sözni déyish bilen talaqni niyet qilmighan bolsa, ayali talaq bolup ketmeydu. Eger u adem u sözni déyish bilen üç talaqni emes peqet talaqnila niyet qilghan bolsa, ayali qayta nikah qilmaymu yénishqili bolidighan bir talaq bolup kétidu. Eger üç talaqni niyet qilghan bolsa, üç talaq bolup kétidu.

Eger bir adem ayaligha, jehennemge ket! Dégen we buning bilen talaqni niyet qilghan bolsa, ayal talaq bolup kétidu. Shuningdek yene eger bir adem ayaligha, qotulghin! Dégen we bu sözi bilen uni talaq qiliwétishni niyet qilghan bolsa, u ademning ayali talaq bolup kétidu. Bir adem ayaligha, men nikahni buzdum, dégen we buning bilen talaqni niyet qilghan bolsa, ayali talaq bolup kétidu.

Bir adem ayaligha, sen manga xuddi özi ulüp qalghan haywan'gha yaki tongghuz göshige oxshash dégen yaki sen manga xuddi suning tizlikidek tiz haram! Dégen we bu sözliri bilen talaqni niyet qilghan bolsa, ayali talaq bolup kétidu.

Emma bir adem ayaligha, sen manga haramdursen, dégen bolsa, u adem bu sözi bilen ayalini ochuq bir halette talaq qilghan hésablinidu. Shuning üçün bu sözni dégen adem ayalini talaq qilishni niyet qilmisimu uning ayali talaq bolup kétidu.

1089.- sual: talaq qilish hoquqini ayalgha tapshurushning bayani

bir adem ayaligha uni talaq qilishni niyet qilib turup, tallang yeni méning emrimde yashash bilen özingizni talaq qiliwélishni tallang dégen yaki özingizni özingiz talaq qiliwéling! Dégen bolsa, ayal eger turiwatqan shu sorundin bashqa bir yerge midirlimighan bolsila, xalisa özini talaq qiliwélish hoquqigha ige bolidu. Eger u ayal turiwatqan shu sorundin bashqa yerge yötkelgen yaki shu sorunda bolsimu u gepke qulaq salmighandek qilip bashqa bir ish qilishqa bashlighan bolsa, bu halda tallash hoquqi ayalning qolidin chiqip kétidu. Chünki barliq sahabilar (allah taala ulardin razi bolsun!) ning birdek qarishi boyiche tallash hoquqi bérilgen ayallar peqet shu sorunning özidila tallash hoquqigha igidur.

Mesruq mundaq deydu: men aishe reziyellahu enhadin ayalini (uy tutush yaki tutmasliqta) ixtiyarigha qoyushning hökmi toghrisida sorighanidim, u: peyghember sellallahu eleyhi wesellem bizni uz ixtiyarimizgha qoyghanidi. Bu talaq hésablan'ghanmu? Dédi. Men: ayalim méni tallighandin kéyin, uninggha bérilgen tallash hoquqi bir yaki yüz talaq hésablansimu, beribir emesmu? Dédim. (buxari: 5264)

eger bir adem ayaligha tallash hoquqini bergen we u ayal özini tallighan bolsa, bu talaq urning u ayal bilen yénishishi üçün qayta nikah kérek bolidighan bir talaq hésablinidu. Chünki talaq qilish hoquqini ayalgha tapshurush bolsa, kinaye sözlardin hésablinidu. Chünki biz yuqirida kinaye sözler bilen talaq qilin'ghan ayal, uning bilen yénishish üçün qayta nikah kérek bolidighan bir talaq bolup kétidu, dep bayan qilip öttuq.

Eger bir er ayaligha, özingizni talaq qiliwéling! Dégen bolsa, u ayal erning shundaq dégenlikini bilgen sorunning özide özini talaq qiliwélish hoquqqa igidur. Bu, ayalgha tallash hoquqini ochuq söz bilen tapshurghanliq hésablinidu. Shunga ayaligha bu sözni dégen ademning bu sözni dégen waqtida talaqni niyet qilishi shert emes. Bu halda eger ayal özini talaq qiliwalsa, bu talaq ayal iddet ichide bolsila qayta nikah qilmaymu yénishqili bolidighan bir talaq hésablinidu. Chünki biz yuqirida ochuq sözler bilen talaq qilin'ghan ayal, uning bilen iddet ichide qayta nikah qilmaymu yénishqili bolidighan bir talaq bolup kétidu, dep bayan qilip öttuq.

Eger bir adem ayaligha, özingizni talaq qiliwéling! Démestin qachan xalisingiz yaki xalighan chéghingizda özingizni talaq qiliwéling! Dégen bolsa, bu halda ayalning özini talaq qiliwélish hoquqi peqet shu sorunning özigila cheklinip qalmaydu we talaq hoquqi pütünley u ayalning qoligha ötkén hésablinidu. Shuning üçün u ayal meyli u sorunning özide bolsun yaki bashqa yerde bolsun xalighan waqtida özini talaq qiliwalalaydu. Erning bu sözidin yiniwélishi toghra emes. Chünki talaq hoquqi pütünley ayalning qoligha tapshurulush bilen ayal talaq qilish hoquqining igisige aylandi shuning üçün er u sözidin yéniwalalmaydu.

Talaq ishi sizning qolingizda dégen sözmu talaq qilish hoquqini ayalgha tapshurghanliq hésablinidu.

Talaq qilish hoquqini ayalgha tapshurush bolsa, talaqni erning izni bilen bashqilar chüshüridighan ishlarning qataridindur. Talaqni erning izni bilen bashqilar chüshüridighan ishlar üç xildur.

Ular bolsa, talaq qilish hoquqini ayalgha tapshurush, wekil teyinlesh we elchi ewetish qatarliqlardur.

Ayalgha tapshurulghan özini talaq qiliwélish hoquqi ayalning sorundin qopup kétishi bilen yaki uning heqiqeten yaki hökmen özini talaq qiliwélishin yüz öriydighanliqini ipadileydighan birer ishni qilish bilen bikar bolup kétidu. Chünki ayalgha tapshurulghan özini talaq qiliwélish hoquqi bolsa, wekil teyinlesh emes ayalni özini talaq qiliwélishqa ige qilishtur. Shuning üçün bu, u ayalning shu sorunning özüdila qobul qilishigha baghliqtur. Shunga uningdin yiniwélishmu toghra emes.

Bir er ayaligha, sen xalisang özengni talaq qiliwalghin! Dégen bolsa, bumu wekil qilish emes talaq qilish hoquqini pütünley ayalning qoligha utküzgenlik hésablinidu. Shuning üçün erning bu sözidin yiniwélishi toghra emes.

Bu yerde shuni eskertishke toghra kéliduki, özini talaq qiliwélish hoquqi bérilgen ayalning bu hoquqi u ayal shu hoquq bérilgen sorundin qopmighanla bolsa, bikar bolup ketmeydu. Eger u ayal u sorundin bashqa sorun'gha qopup sorun almashturghan bolsa, uninggha bérilgen hoquq bikar bolup kétidu.

Eger bir er ayaligha, özingizni tallang dégen sözni üç qétim yaki uningdin köp dégen

we ayal buninggha jawab bérip, men tallidim, yaki shundaq bir tallidimki yaki birinchisini yaki otturdikini yaki eng axirdikini tallidim, dégen bolsa bu haletlerde u ayal imam ebuhenife (allah taala uninggha rehmet qilsun!) ning közqarishi boyiche üç talaq bolup kétidu. Chünki erning özingizni tallang dégen sözni tekrarlighanliqi uning üç talaq qilmaqchi bolghanliqining alamitidur. Er shundaq dégen waqtida ayalini talaq qilishni niyet qilmisimu ayali talaq bolup kétidu.

Eger u ayal erning mezkur sözige, men özemni talaq qildim, yaki men özemge talaqni tallidim yaki birinchi talaqni tallidim, dégen jawabni bergen bolsa, bu halda u ayal toghra riwayetke asasen yénishish üçün qayta nikah kérek bolidighan bir talaq bolup kétidu. Chünki , talla dégen sözdin yasalghan sözler kinaye sözlerning qataridindur. Shuning üçün u söz bilen ayal yénishish üçün qayta nikah kérek bolidighan bir talaq bolup kétidu.

1090.- sual: bir ishning yüz birishige baghlap qoyulghan talaq

bu, shert bilen talaq qilish depmu atilidu. Ayaligha "eger sen anangning uyige barsang, sen talaq, yaki palani kelse, sen talaq" déyish yaki uningdin bashqimu talaq ishini qandaqla bir shertke baghlash démeaktur. Búndaq talaq – eger éri rastinla talaqni niyet qilip shundaq shertni qilghan bolsa – shertning emelge éishishi bilen tengla chüshidu, yeni ayal kishi, éri éytqan shert emelge ashqan haman uningdin talaq bolup kétidu. Shert bilen talaq qilish ayallirini bashquralmaydighan yaki ularni gépige kirküzelmeydighan ebga, axmaq,jahil we qalaq ademlerning qollinidighan taliqidur. Bundaq talaqni qollan'ghuchilar peqet xotunlirini geplirige kirküzüsh yaki qorqutush üçünla qollansa kérek. Eger u emeliyette talaqni niyet qilmastin, belki ayalini qorqutush yaki gépige kirküzüshni niyet qilip shundaq shertni qilghan bolsa, uning bu shert qilghini talaq emes, belki qesemning ornida bolidu. Buninggha binaen, shert eger emelge ashsa, éri bu axmaqliqi üçün, qesemni büzghanning kapariti (maddiy jazasi) boyiche, maddiy jaza töleshke tégishlik bolidu. Quran kerimning körsetmisi boyiche, qesimini buzghan adem uning kapariti üçün ailisige bérighan ottura derijilik tamaq bilen on miskinni bir wax ghizalanduridu, yaki on miskin'ge, ularning bedinini yépip turghidek birqur kiyim béridu, búndaq qilishqa küchi yetmise, üç kün ruza tutidu.

Buningdin bashqa yene talaqning chüshüshini bashqa bir ishning yüz birishige baghlap qoyush közde tutulidu. Mesilen erning ayaligha " sen uyge kirseng talaq" diginige oxshash.

Bundaq talaqning chüshüshining sherti bolsa, talaqning chüshüshi üçün baghlap qoyulghan yüz bérishi shert qilin'ghan héliqi ishning yüz bérish bilen yüz bermeslikke ihtimalliqi bar ishlardin bolushi lazim. U mesilen, bir erning ayaligha, eger asman bizning üstimizde bolsa, sen talaq déginige oxshash shu chaghning özide yüz bérivatqan ish bolmasliqi kérek. Eger bir er ayaligha, eger asman bizning üstimizde bolsa sen talaq! Dése, bu bir ishning yüz bérishige baghlap qoyulghan talaq emes shu waqitning özide chüshidighan talaq hésablinidu. Yeni ayali shu waqitning özide talaq bolup kétidu. Chünki

u adem talaqni shu chaghning özide yüz bériwatqan bir ishqa baghlidi. Shuningdek yene u ishning mesilen, bir ademning ayaligha, eger töge yingning töshikidin ölse sen talaq! Déginige oxshash yüz bérishi mumkin bolmaydighan ishlardin bolmasliqi lazim. Eger bir adem ayaligha, eger töge yingning töshikidin ölse sen talaq dése, bu étibargha élinmaydighan bir söz hésablinidu. Bu söz bilen u ayal hergiz talaq bolup ketmeydu.

1091.- sual: talaqqa talaqni chaplashning bayani

talaqqa talaqni chaplash bolsa talaq qilinip kitip iddet tutiwatqan ayalni iddet ichide yene bir qitim talaq qilishtin ibarettur.

1092.- sual: talaqning keynidin, allah xalisa dégen gepni qilishning hökmi

her qandaq ishni qilghan waqtida, allah xalisa dégen gepni qilish heqqide allah taala mundaq dédi: shübhisizki, biz ularni (yeni mekke ahalisini) melum baghning igilirini sinighandek (qehetchilik, acharchiliqqa duchar qilish bilen) siniduq. Ular (yeni baghning igiliri) uning méwilirini (kembegheller uqmisan, ulargha héch nerse bermeyli déyiship) seherdila üzüwélishe qesem ichishken idi [17]. Ular xuda xalisa démigen idi [18].(süre qelem) sen birer ishni qilmaqchi bolsang, "ete shu ishni choqum qilimen" démey [23], "xuda xalisa" dégen sözni qoshup dégin (yeni xuda xalisa qilimen dégin), (xuda xalisa dégen sözni untup qalsang, perwerdigaringni tilgha alghin (yeni "xuda xalisa" ni ésingge kelgende éytqin) hemde: "perwerdigarimning méni buningdinmu yéqin toghra yolgha bashlishini (yeni dinim, dunyayimda méni eng tüzük ishlargha muweppeq qilishini) ümid qilimen" dégin [24].(süre kehep)

allah irade qilsa yaki, allah tallisa dégen sözlerni, allah xalisa dégen sözge oxshashtur. Bir adem ayaligha, sen talaq! Allahning xalishi yaki allahning iradisi yaki allahning yaqturushi, yaki allahning razi bolishi bilen dégen bolsa, u ayal talaq bolup ketmeydu. Chünki u adem ayalining taliqini mezkur töt ishning birige baghlidi. U töt ish bolsa insanlar teripidin bilinmeydighan bir ishtur. Shuning üçün u ayal talaq bolup ketmeydu. Eger u adem ayaligha, sen talaq! Allahning buyruqi yaki allahning hökmi yaki allahning höküm chiqirishi yaki allahning ilmi, yaki allahning qudriti bilen dégen bolsa, ayal shu waqitning özide talaq bolup kétidu. Shuninggha oxshash eger bu ishlar mesilen, sen talaq! Qazining buyruqi, yaki uning hökmi bilen dégen'ge oxshash bir insan'gha nisbet bérilsimu yene u ayal shu waqitning özide talaq bolup kétidu. Chünki örp adette bu shekildiki talaq shu waqitning özide chüshidu.

1093.- sual: késel ademning ayalini talaq qiliwétishining hökmi

bir adem ayalini késel yétip turup uning bilen yénishish üçün qayta nikah kérek

bolidighan bir talaq qiliwetken we u késeldin saqiyalmay ulüp ketken bolsa, ayalining téxi idditi chiqip bolmighanla bolsa ayal u ademdin miras alidu. Eger u adem ayalining idditi chiqip kétip bolghandin kéyin ölgen bolsa, ayal u ademdin miras alalmaydu. Ayal idditi chiqip kétip bolalmighanla bolsa u ademdin miras alidu. Chünki u adem késel yétip turup ayalini talaq qiliwétishtiki niyiti uni mirastin mehrum qaldurush bolishimu mumkin. Shunga ayalgha uning mirastin mehrum qilinish arqiliq kélidighan ziyanning aldini élish üchün uning mirastin mehrum qilnidighan waqti taki uning idditi chiqip bolghan'gha qeder kéchiktürölüp erge uning niyitige zit bir halda muamile qilinidu.

1094.- sual: toy qilip jinsiy munasiwet utküzülüshtin burun talaq qilin'ghan ayalning hökmi

bir adem ayalini uning bilen jinsiy munasiwet utküzüshtin ilgiri bir qétimdila üch talaq qiliwetken bolsa, u ayal üch talaq bolup kétidu. Eger u er ayalini bir qitimdila talaq qilmay sen talaq!, sen talaq!, sen talaq! Dep ayrip ayrip üch qétim talaq qilghan bolsa, birinchi qétimliq talaq chüshidu. Ikkinchi we üchünchi qétimliq talaq chüshmeydu. Chünki ularning her biri öz aldigha ayrim - ayrim talaq hésablinidu.

Eger bir adem téxi jinsiy munasiwet utküzimigen ayalini, sen talaq! Bir dane, bir dane, bir dane dep talaq qilip üch talaqning arisini, bir dane, dégen süpet bilen arighan yaki, sen talaq! Talaq! Talaq dep talaq qilip üch talaqning arisini söz toluqlughuchi! Bilen arighan yaki, sen talaq! Sen talaq!sen talaq! Dep talaq qilip talaqning arisini üch jümle bilen ayrighan bolsa ayal birinchi qétimdikisi bilen yénishish üchün qayta nikah kérek bolidighan bir talaq bolup kétidu. Ikkinchi we üchünchi qétimliq talaq chüshmeydu. Bu ayalgha iddet tutush lazim emes. Emma ayal jinsiy munasiwet utküzilip bolghan ayal bolsa, er uni mezkur yollarning biri bilen talaq qiliwetken bolsa, u ayalgha hemme talaq chüshidu. Yeni u ayal üch talaq bolup kétidu we uninggha iddet tutush lazim bolidu.

Abdullah ibni umer reziyellahu enhuma mundaq deytti: éridin ajrashqan herqandaq ayalgha (éri teripidin) turmushini melum muddet qamdighudek nerse bérilishi kérek. Emma mehri heqqi belgilen'gen we nikahtin kéyin éri bilen bir yerde bolmay turup ajrashqan ayalgha belgilen'gen mehri heqqining yérime bérilse bolidu. (malik 1212)

seid ibni museyyebtin riwayet qilniduki, umer ibni xettab reziyellahu enhu (nikahtin kéyin) éri bilen xas hujrigha kirgen ayalning (nikahtin burun belgilenmigen bolsimu) mehri heqqining toluq bérilishi kéreklikige höküm chiqarghan. (malik 1121)

1095.- sual: ayalini anisining uchisigha oxshitishning hökmi

ayalini anisining uchisigha oxshitishmu islam kélishtin burunqi dewride ayallar temini yetküche tétighan ishlarining biridur. Ayalini anisining uchisigha oxshitish islam kélishtin

burunqi dewirde ayalini talaq qiliwatqanliq hésablinatti. Islam dini kélip bu ishning esli meqsitini étrap qildi. Lékin bundaq qilish arqiliq ayalning erge haram bolup kétishini islam kélishtin burunqi dewridikige oxshash menggölük emes kaffaret berse tögeydighan waqitliq qilip békitti.

Ayalini anisining uchisigha oxshitish arqiliq bolidighan talaq mundaq bolidu, bir adem ayaligha, sen manga xuddi anamning uchisigha oxshash, dégendek ayalining pütün bedinini yaki séning bilingning üstün teripi yaki qorsiqing yaki yutang anamning uchisigha oxshash dégendek, ayalining bedinining birer bölükini anisining uchisigha oxshitish bilen bolidu. Shuningdek yene mezkur talaq ayalini yaki uning bedinining birer bölükini anisining uchisigha emes hemshiriliri we hemma achillirigha oxshash uning bilen özining arisida menggü nikah chüshmeydighan bir ayalgha oxshitish bilenmu bolidu.

Emma ayalning özining érinini anisigha oxshitishi héchqandaq étibargha élinmaydu. Mesilen, bir ayal érige, sen manga xuddi anamning uchisigha oxshash we men sanga xuddi anangning uchisigha oxshash dégen bolsa, uning dégen bu sözi héchqandaq étibargha élinmaydu. Chünki talaq qilish hoquqi ayalning qolida emestur. Ayalini bu sözni déyish arqiliq talaq qilghan adem elwette yaman sözni we yalghan sözni qilghan hésablinidu. Belki chong bir xataliq utküzgen bolidu. Chünki undaq qilghan adem allah taalaning ruxsisiz allah taalaning hökmini almashturushqa we özgertishke qedem qoyghan hésablinidu. Shuning üçün undaq qilghan ademge kaffaret bérish lazim bolidu. Allah taala mundaq dédi: silerdin ayallirini zihar qilghanlarning (yeni ayallirini anilirimizning uchilirigha oxshash dégüchilerning) ayalliri ularning aniliri emestur, peqet ularni tughqan ayallarla ularning aniliridur, halbuki, ular (yeni zihar qilghuchilar) elwette yaman sözni, yalghan sözni qilidu, allah, shek - shübhizki, (tewbe qilghuchini) epu qilghuchidur, meghpiret qilghuchidur [süre mujadile-2].

Ayalini anisigha yaki ariliqida menggü nikah chüshmeydighan uruq tughqan ayallardin birige oxshatqan ademning hetta kaffaret bergen'ge qeder ayali bilen jinsiy munasiwet utküzüshi yaki shehwet bilen tutqan'gha, söygen'ge we jinsiy ezasigha qarighan'gha oxshash jinsiy munasiwetning bashlan'ghuchilirini qilishi haramdur. Shuningdek yene u ayalningmu érinining özi shu ishlarni qilishigha yol qoyushimu haramdur. Bir ademning ayaligha, sen anamdursen déyishi yaki hey qizim yaki hey hemshirem, yaki shuninggha oxshash birer sözni qilishi mekruhtur. Ayalini zihar qilghanlarning kaparet birishining delili bolsa allah taalaning munu ayitidur: ayallirini zihar qilip, andin qilghan sözige (yeni zihar qilghanliqigha) pushayman qilghanlar (er - ayal ikkisi) yéqinchiliq qilishtin ilgiri bir qulni azad qilishi lazim. Buning bilen silerge wez - nesihet qilinidu, allah silerning qiliwatqan ishinglardin toluq xewerdardur [3]. (azad qilishqa) quli yoq adem, ayali bilen yéqinchiliq qilishtin ilgiri, uda ikki ay roza tutushi lazim, (qériliq yaki késellik sewebi bilen roza tutushqa) qadir bolalmighan adem (60 miskin'ge bir wax tamaq bérishi lazim), bu (ehkam)

allah we uning peyghembiri (emr qilghan ishlargha) testiq qilishinglar üçhün (bayan qilindi). Bular allahning qanunidur, (bu qanunni) inkar qilghuchilar qattiq azabqa duchar bolidu [4].(süre mujadile)

eger ayalini anisigha oxshatqan adem saqiyishtin ümidi üzülgen birer késelge duchar bolup qalghanliq yaki bek qérip ketkenlik sewebi bilen ikki ay roza tutushqa qadir bolalmighan bolsa 60 miskin'ge tamaq béridu. Bularning her birige pitri sediqisining miqdarida bir nerse bérilidu.

1096.-Sual: ayalni toyluqni qayturup bérish sherti bilen talaq qilishning bayani

er - xotunning arisida kélishelmeslik körülgende, er - xotunlar bir- biridin ayrilip kétish üçhün bu xildiki talaqni ishlitip ayrilip kétish héchqandaq gunah emes. Bu xil talaqning süpiti mundaq bolidu:

1)bu xildiki talaq er üçhün qesem hésablinidu. Shuning üçhün er ayaligha dégen sözidin ayali u sözni qobul qilishtin burun qaytiwalalmaydu. Eger ayal u sözni qobul qilmisa, talaq chüshmeydu. Mesilen, er ayaligha, eger sen manga ming kümüsh tengge berseng, men séning taliqingni bériwatimen dégen bolsa, er bu sözidin qaytiwalalmaydu. Ayalni bu sözni qobul qilishtin tosapmu qalalmaydu. Shuningdek yene er bu sözni emeldinmu qaldurwatalmaydu.

2)er bu xildiki talaqni birer ishning yüz bérishige baghliyalaydu. Mesilen, semet kelgen waqtida men séni, sen manga munchilik pul bérish sherti bilen talaq qiliwatimen, dégen'ge oxshash, shuningdek er bu talaqni birer waqitning kélishigimu baghliyalaydu. Mesilen, ete tang yurusa yaki aynig béshi bolsa, men séni, sen manga munchilik pul bérish sherti bilen talaq qiliwatimen, dégen'ge oxshash. Bu ehwallarda ayal ernig sözini semet kélip bolghan yaki waqit kélip bolghandin kéyin qobul qilidu.

3) bu xildiki talaq ayal üçhün bir nersining bedilide mal bérish hésablinidu. Chünki ayal bu xil talaqta erdin taliqini alghanliqi üçhün erge mal - mülük béridu. Shunga bu xil talaqta xuddi soda sétiqqa oxshash mal almashturudighan ishlarda raye qilinidighan hökümlerge raye qilinidu. Shuning üçhün eger gepning béshi ayaldin chiqqan bolsa, ayal sözidin er uni qobul qilishtin ilgiri yéniwalalaydu.

4)bu xil talaqta ayalgha üç kün yaki uningdin köprek bir muddet oyliniwélis ixtiyarini bérish toghridur. Bu xil talaq bilen talaq qilinip ketken ayal yénishish üçhün qayta nikah kérek bolidighan talaq bolup kétidu. Shuningdek yene bergen toyluqni qayturup élish sherti bilen emes ayaldin melum miqdarda pul élip unig taliqini bériwetken bolsimu, bu

talaqning ayal bilen yene yénishish üçün qayta nikah kérek bolidighan talaq bolup kétidu.

5)ayalini uninggha bergen toyluqni qayturup élish sherti bilen talaq qilishmu, kinaye talaqning qataridin hésablinidu. Shuning üçün bu talaqtimu xuddi kinaye talaqlargha oxshash er - xotunning talash tartishiwatqinigha, ayalning méning taliqimni bergin, men sanga manga alghan toyluqungni qayturup bérimen, déginige oxshash birer alametning tépilishi shert.

6)eger serkeshlik qilish er tereptin bolsa, erning ayalning taliqini bergenliki üçün uningdin toyluqini yaki bashqa mal - mülük élishi haramdur.

7)eger qilin'ghan serkeshlik ayal teripidin bolsa, erning ayalning taliqini bergenliki üçün uningdin bir nerse élishi halal bolidu.

1097.-Sual: lenet dégen sözning oqumi toghrisida

lenet dégen söz mena jehettin qoghletish we yiraqlashturwwétish, dégenlik bolidu. Gerche lenet éytishishta ayalning, allahning ghezipi manga bolsun! Deydighan sözi bolsimu lenet éytishish, ghezep éytishish dégen isim bilen atalmay, lenet éytishish dégen isim bilen atilishining sewebi bolsa, ayalning beshinchi qétimda, allahning ghezipi manga bolsun! Déyshtin ilgiri töt qétim allahning leniti manga bolsun! Deydighanliqi üçündür.

Lenet dégen söz istilah jehettin allahning nami bilen töt qétim qesem qilish, dégenlik bolidu. Töt qétim qilin'ghan bu qesem bir adem, ayalini zina qildi, dep qarighan waqtida, uning zina qilghanliqigha guwahchi bolidighan töt ademning ornida turidu. Er qesem qilghan waqtida, eger yalghanchi bolsam allahning leniti manga bolsun! Deydu. Ayal qesem qilghan waqtida, allahning ghezipi manga bolsun! Deydu

1098.-sual: lenet eytishish toghrisida quranning bayani

allah taala lenet éytishishni bayan qilip mundaq deydu:

xotunlirini zina bilen qarilighan we özliridin bashqa guwahchisi bolmighanlar guwahliq sözining rast ikenlikini delilleshe üçün, **allahning** nami bilen töt qétim qesem qilsun [6]. Beshinchi qétimida: "eger yalghanchi bolsam manga **allahning** leniti bolsun" désun [7]. Xotun kishi érinig yalghanchi ikenlikige **allahning** nami bilen töt qétim qesem ichse, jazagha tartilishtin saqlap qélinidu [8]. Beshinchi qétimida, u eger rastchillardin bolsa (yeni érimning gépi rast bolidighan bolsa) manga **allahning** ghezipi bolsun dep qesem qilidu [9].(süre nur)

1099.-sual: lenet éytishishning shertliri

lenen éytishish üçün lenet éytishmaqchi bolghan er ayalning arisida er - xotunluq munasiwetning mewjut bolushi sherttur. Shunga nikahning shertlirining birersige chüshmey qalghan ayal bilen toy qilghan ademning u ayal bilen éytishqan leniti toghra lenet éytishqanliq hisablanmaydu. Shuningdek yene yénishish üçün qayta nikah kérek bolidighan talaq bilen talaq qilinip ketken ayal bilen éytishqan lenetmu lenet éytishqanliq

hisablanmaydu. Emma iddet ichidila bolsa qayta nikahsizmu yénishqili bolidighan talaq bilen talaq qilinip ketken ayal bilen lenet éytishish lenet éytishqanliq hésablinidu.

1100.-Sual: lenet éytishidighan erde tépilishi lazim bolghan shertler

1) azat bolush. 2) eqli hushi jayida bolush. 3) balaghetke yetken bolush. 4) islam dinida bolush 5) burun bir qétim böhtan chaplighanliqning jazasi bilen jazalanmighan bolush.

Lenet éytishidighan erde tépilishqa tégishlik bolghan xas bir shert bolsa, uning qolida özining rastchil ikenlikini ispatlaydighan özidin bashqa héchqandaq pakitning bolmasliqidur.

1101.-Sual: zina qildi, dep qarilan'ghan ayalda tépilishqa tégishlik shertler

u ayalning zina qildi, déyilgen sözge inkar qilishi we özining zina qilmighanliqini éytishi lazim. Chünki u, zina qildi dep qarilan'ghan ayaldur. U ayalda yene töwendiki shertlermu tépilishi lazim.

1) zina qilmighan ippetlik bolush 2) eqli hushi jayida bolush 3) balaghetke yetken bolush 4) azat bolush 5) islam dinida bolush.

Shuningdek yene ayalgha chaplan'ghan qarining ayalni zina qildi, dep ochuq qarilighanliqning ornida turidu.

1102.-Sual: balining nesebining özidin emeslikini ispatlash üçün tipilish lazim bolghan sheritler

ayalidin tughulghan balini, bu méning balam emes, dep balining nesebini inkar qilishimu ayalni zina qildi, dep ochuq qarilighanliqning ornida turidu. Ayalidin tughulghan balini méning balam emes, dep balining nesebining özidin emeslikini ispatlash üçün töwendiki alte shertning tépilishi lazimdur.

1) er - xotun ikkisinnig arisi ayriwétilidu.

2) baligha ténish bala tughulghan waqtida yaki bala tughulup bir yaki, ikki kün ötkendin kéyin bolush.

3) hemme adem erni tebrikligen waqtida, er eng addisi ulargha, bu méning balam emes, dégen sözni qilmastin jim turghan'gha oxshash yoshurun bolsimu er balining özining balisi ikenlikige iqrar qilip salmighan bolushi lazim.

4) er - xotun ayriwétilgen chaghda bala hayatta bolush lazim.

5) er tughulghan balining özining balisi emeslikige inkar qilghanliq sewebi bilen ayali bilen ayriwétilgendin kéyin ayal shu bir qétimliq qorsaq kötürish bilen yene bir bala tughmasliqi lazim.

6) balining erning balisi ikenliki sher'i jehettin ispatlanmasliqi lazim. Mesilen, ayal bir

bala tughqan, er yatqan yéride örülüp balining üstige chüshüp kétip balini öltürüp qoyghan, shuning bilen balining diyitini erning jemeti bérishke höküm qilin'ghan, andin er balining özining balisi ikenlikini inkar qilghan bolsa, bu halda qazi er xotun ikkisini lenet éytishishqa buyruydu.

1103.-Sual: lenet éytishishtin bash taritqan ademning hökümi

eger bir adem ayalini zina qildi, dep qarilap bolghandin kéyin lenet éytishishtin bash tartqan bolsa, u adem yaki lenet éytishishqa maqul kelgen'ge qeder yaki men bohtan chaplighan idim, dep özining yalghan éytqanliqini iqrar qilghan'gha qeder solap qoyulidu.

1104.-Sual: lenet éytishishning shekli

qazi er - xotun ikkisini bir - birige qaritip turghuzidu. Andin erge, lenet éytqin, deydu. Shuning bilen er, men allahning nami bilen qesem qilimenki, heqiqeten men ayalim zina qildi dégen sözimde rastchildurmen, dégen sözni töt qétim deydu. Beshinchi qétimda er, eger men uning heqqide dégen sözümde yalghanchi bolsam, allah taalaning leniti manga bolsun! Deydu, her qétimda qoli bilen ayalini körsütidu. Andin ayal, allahning nami bilen qesem qilimenki, u méni zina qildi, dégen sözide yalghan éytqandur, dégen sözni töt qétim deydu we beshinchi qétimda, eger u dégen sözide rastchil bolsa, allahning ghezipi manga bolsun! Deydu.

1105.-Sual: lenet éytishishtin kiyinki ishlarning bayani

er - xotun ikkisi lenet éytiship bolghandin kéyin qazi u ikkisining arisini ayriwétidu. Qazining ayriwétishi bilen ayal yénishish üçün qayta nikah kérek bolidighan talaq bolup kétidu. Qazi er - xotun ikkisining arisini ayriwétishtin ilgiri ayal erning emridiki ayal hésablinidu. Lékin qazi u ikkisining arisini ayriwétishtin ilgirimu erning ayal bilen jinsiy munasiwet ötküzüshi yaki söygen'ge we quchaqlighan'gha oxshash jinsiy munasiwetning bashlan'ghuchlirini qilishi haramdur. Qazi taki er - xotun ikkisining arisini ayriwetmigiche, er - xotun ikkisi lenet éytishish bilen ayrilip ketken hisablanmaydu. Shuning üçün qazi u ikkisining arisini ayriwétishtin ilgiri ikkisining biri ölüp ketse, hayat qalghini uningdin miras alalaydu.

Ayali bilen lenet éytishqan erning qazi uning bilen ayalining arisini ayriwétishtin ilgirimu ayali bilen jinsiy munasiwet ötküzüshi haramdur. Ayal lenet éytishqanliq sewebi bilen érige menggülikke haram bolup kétidu. Eger er lenet éytiship bolghandin kéyin özining yalghan éytqanliqini iqrar qilghan bolsa, bu halda er bohtan chaplighuchi hésablinidu we uninggha bohtan chaplighanliqning jazasi bérilidu.

Toqquzinchi bap. Talaqtin kiyinki ishlarning

bayani

1106.- sual: yénishishning bayani

bir adem ayalini, ayali iddet ichide bolsila uning bilen qayta nikahsizmu yénishqili bolidighan bir talaq yaki ikki talaq qilghan bolsa, ayal meyli razi bolsun meyli razi bolmisun ayalning idditi chiqip bolmighanla bolsa, u erning u ayal bilen yénishish heqqi bar. Chünki allah taala mundaq dédi: ularning idditi toshqan chaghda, ular bilen chirayliqche yénishinglar yaki ular bilen chirayliqche üzliship kétinglar, (yénishqan, ajrashqan chéghinglarda) aranglardin ikki adil guwahchini guwah qilinglar, xudaliq üçün (toghra) guwah bolunglar, buning bilen (yeni bu höküm bilen) allahqa we axiret künige iman éytqan kishige wez - nesihet qilinidu, kimki allahtin qorqidiken, allah uninggha chiqish yoli béridu [süre talaq-2] talaq qilin'ghan ayallar üç heyz utküche iddet tutidu. Eger ular allahqa, axiret künige ishinidiken, bechchidanliridiki allah yaratqan nersini (yeni balini yaki heyzni) yoshurushi durus emes, ularning erliri eger epliship qélishni xalisa, shu muddet ichide ularni qayturup kélishke (bashqilargha qarighanda) eng heqliqtur. Ayalliri üstide erlarning heqliri bolghinidek, erliri üstide ayallarningmu heqliri bar (yeni ayallar muwapiq derijide hoquqtin behrimen bolushi kérek, muwapiq derijide mejburiyetmu utishi kérek). (ayallargha mehri bérish we ularning turmushini qamdash mejburiyetliri erlerge yüklen'genliktin) erler ayallardin bir derije artuqluqqa ige. ALLAH ghalibtur. Hékmét bilen ish qilghuchidur [süre beqere-228].

Yénishish xuddi bir ademning ayaligha, men sen bilen yénishtim yaki men ayalim bilen yénishtim déginige oxshash söz qilish arqiliq bolidu. Yénishishning söz arqiliq bolidighanliqi, barliq alimlarning arisida birlikke kelgen mesilidur. Yénishish yene ayal bilen jinsiy munasiwet utküzgen'ge yaki uni söygen'ge yaki uni shehwet bilen tutqan'gha oxshash birer heriket arqiliqmu bolidu. Téniwélishtin we kishilerning töhmet chaplap qélishtin saqlinish üçün yénishqanliqqa guwahchi turghuzush musteheptur. Chünki kishiler erni ayalini talaq qiliwetti, dep bilidu. U kéyin ayali bilen bir öyde yashisa kishilerning uninggha töhmet qilip qélishi mumkin. Eger er yénishqanliqigha guwahchi turghuzmisimu yénishish toghra bolidu. Qayta nikahsizmu yénishishning mudditi ayal eng axirqi qétimlik heyzidin pak bolup idditidin chiqip bolghandin kéyin tögeydu.

Ayalini üç talaq qiliwetken adem ayali bilen taki u ayal idditidin chiqip bashqa bir erge yatliq bolup uning bilen jinsiy munasiwet utküzüp andin uningdin ayrilip idditini chiqirip bolghandin kéyin qayta nikah qilip yénishalaydu üç talaq qilinip ketken ayalning ikkinchi bir erge yatliq bolushining özila, üç talaq qiliwetken birinchi er bilen yénishishqa yol échishqa yéterlik emes. U ayalning barliq alimlarning qarishi boyiche birinchi er bilen yénishalishi üçün choqum ikkinchi er bilen jinisiy munasiwet utküzgen bolushi sherttur. Allah taala bu heqte mundaq dédi: (qayta yarishishqa bolidighan) talaq ikki qétimdur,

uningdin kéyin (xotunini) chirayliqche tutush, yaki yaxshiliq bilen (yeni zulum qilmay, yaman gépini qilmay, kishilerni uningdin yiraqlashturmay) qoyuwétish lazim, allahning belgilimilirige raye qilalmasliq xewpi (yeni yaxshi utelmeslik, allah belgiligen er - xotunluq hoquqlirigha raye qilalmasliq xewpi) bolmisila, uzünglarning ayalliringlargha (mehri üçün) bergen mal - mülüktin héchqandaq nersini qayturuwélis durus bolmaydu. Eger siler ular (yeni er - ayal) ning allahning belgilimilirige raye qilalmasliqidin qorqsanglar, xotunning (talaq xétini élish meqsitide) mal bergenliki üçün u ikkisige (yeni er - xotun'gha) gunah bolmaydu. Ene shular allahning belgilimiliridur, uninggha xilapliq qilmanglar allahning belgilimilirige xilapliq qilghuchilar zalimlardur [229]. Eger (u) uni (yeni xotunini) (üch qétim) talaq qilsa, (xotun) bashqa erge tegmigiche uninggha durus bolmaydu, kéyinki er uni talaq qilghandin kéyin (idditini toshquzup), burunqi er bilen qayta yarashsa, ülargha héch gunah bolmaydu. Eger ular allahning belgilimilirige raye qilalaydighanliqini (yeni qayta yarashqandin kéyin yaxshi uteleydighanliqini) tesewwur qilsa, bu allahning belgilimiliridurki, allah uni bilidighan (yeni ishning aqiwitige pemi yétidighan) qewm üçün bayan qilidu [230].(süre beqere)

1107- sual: iddetning bayani

iddet dégen söz mena jehettin sanash, dégenlik bolidu. Iddet dégen söz istilah jehettin nikahning esirining qalduqliri shu yerge kelgen waqtida ayaghlashsun, dep sheret belgilep, bergen bir muddettur.

Iddet tutushning lazim bolushining sewebi bolsa, nikahliship birer qétim bolsimu jinsiy munasiwet utküzgendin kéyin ayrilip ketken bolushtur. Shuningdek yene nikahlinip bolghandin kéyin erning ulüp kétishimu yaki jinsiy munasiwet utküzmisimu ayal bilen xaliy bir yerde ayrim qélishimu iddet tutushning lazim bolushining sewebliridin bolidu.

Iddetning hökmi- iddet tutuwatqan ayalning éridin bashqa bir ademge yatliq bolushi, uning talaq qilin'ghan öydin sirtqa chiqishi, uning érinig u ayalning hemshirisini yaki hemma achillirigha oxshash yéqin toghqanlirini taki u ayalning idditi chiqip bolghiche élishi haramdur. U ayalni idditining ichide turghuzup yene talaq qilghili bolidu. Allah taala mundaq dédi: "talaq qilin'ghan ayallar üç heyz utküche iddet tutidu. Eger ular allahqa, axiret künige ishinidiken, bechchidanliridiki allah yaratqan nersini (yeni balini yaki heyzni) yoshurushi durus emes, ularning erliri eger epliship qélishni xalisa, shu muddet ichide ularni qayturup kélishe (bashqilargha qarighanda) eng heqliqtur. Ayalliri üstide erlarning heqliri bolghinidek, erliri üstide ayallarningmu heqliri bar (yeni ayallar muwapiq derijide hoquqtin behrimen bolushi kérek, muwapiq derijide mejburiyetmu utishi kérek). (ayallargha mehri bérish we ularning turmushini qamdash mejburiyetliri erlerge yüklen'genlikтин) erler ayallardin bir derije artuqluqqa ige. ALLAH ghalibtur. Hékmét bilen ish qilghuchidur" [süre beqere-228].

Heyz körüdighan ayal idditini chiqirish üçün üç qétim heyz körüş lazim. Kichik

qizlarga we heyz körüshtin ümidi özülgen chong ayallarga oxshash heyz körmeydighanlarning idditining mudditi üç aydur.

Qorsiqida bar ayallarning idditi balini tughush bilen chiqidu. Bu heqte allah taala mundaq dédi:" hamildar ayallarning idditi meyli qoyuwétilgen bolsun, meyli éri ulüp ketken bolsun boshinish bilenla tügeydu, kimki alledin qorqidiken, alle uning ishini asanlashturup béridu "

éri ulüp ketken ayallarning idditi töt ay on kündur. Bu heqte allah taala mundaq dédi: ichinglarda uzi wapát bolup ayalliri qélip qalghan kishiler bolsa, ayalliri töt ay on kün iddet tutushi lazim, idditi toshqandin kéyin uzliri toghruluq qaide boyiche ish qilsa, silerge (yeni shu ayallarga igidarchiliq qilghuchilarga) héch gunah bolmaydu. ALLAH silerning qilghan emelinglardin xewerdardur [234].

Eger éri ulüp qalghan ayal qorsiqida bar ayal bolsa, uning idditi töt ay on kün bilen emes balini qachan tughsa, shu chaghda chiqidu.

Iddetning waqti talaqtin we ölümdin kéyinla bashlinidu. Ayalning idditi ayal özining talaq qilin'ghanliqini yaki érinin ulüp ketkenlikini bilmey yürirwergen bolsimu iddetning mudditi ötüp ketkendin kéyin chiqip kétidu. Chünki iddet bolsa bir muddettur.

1108- sual: qariliq tutushning bayani

yénishish üçün qayta nikah kérek bolidighan talaq qilin'ghan, üç talaq qilin'ghan we éri ulüp qalghan ayallarning ernalar emride yashash némitidin mehrum qalghanliqigha köngli yérim bolghanliqini ipadilesh üçün qariliq tutush wajibtur. Qariliq tutush zibu zinnettin, etir ishliishtin, zinnetlik kiyim kicheklerni kiyishtin, sürme we girim ishliishtin yiraq turush bilen bolidu.

Ummu selemening qizi zeynep mundaq deydu: ebu sufyaning qizi ummu hebibege dadisining ulüm xewiri yetküzülgende, u xushbuy bir nerse élip kélishe buyrudi we keltürülgen xushbuy nersini bileklirige sürdi. Andin: peyghember sellellahu eleyhi wesellemning: alleqa we qiyamet künige iman keltürgen her qandaq ayalning ulgen yéqini üçün üç künden artuq qariliq tutushi halal emes. Peqet éri ulüp ketse, uninggha töt ay on kün qariliq tutidu, dégen sözini anglimighan bolsam, bu xushbuy nersilerni keltürüp olturmayttim, dédi. (buxari: 5345)

ummu etiyye reziyellahu enha mundaq deydu: biz érimizdin bashqa yéqinlirimiz ulüp qalsa, uninggha üç künden artuq qariliq tutushtin cheklenduq, emma érimiz ulüp qalsa, uninggha töt ay on kün qariliq tutattuq. Qariliq tutqanda sürme tartmayttuq, xushbuy nersilerni ishletmeyttuq, boyalghan kiymni kiymeyttuq. Emma renglik yiptin toqulghan rextin tikilgen kiyim bolsa, uni kiysek durus bolatti. Heyzdin pak bolup, ghusli qilmaqchi bolsaq, azraq xushbuy nerse ishliishke bolatti. Jinazining arqisidin egiship méngishtin cheklen'geniduq. (buxari: 5341)

iddet tutuwatqan ayalgha xiridar bolush haramdur. Bu heqte allah taala mundaq dédi:

idditi toshmighan ayallargha ularni alidighanliqlinglarni buritip utsenglar yaki buni dilinglarda yoshurun tutsanglar silerge héch gunah bolmaydu. Ulargha éghiz achidighanliqlinglar allahqa melumdur, lékin ular bilen yoshurun wediliship qoymanglar, peqet (ashkara éytlsa kishi xijil bolmaydighan) muwapiq sözni qilsanglar bolidu, idditi toshmighiche ularni nikahinglarga élishqa bel baghlimganglar, bilinglarki, allah dilinglardikini bilip turidu, uningdin (yeni allahning emrige xilapliq qilip jazalinishtin) hezer qilinglar, bilinglarki, allah nahayiti meghpiret qilghuchidur, (allahtin qorqup gunahtin cheklen'genlerge) helimdur (yeni asiyliq qilghanlarni jazalashqa aldirap ketmeydu) [sürebeqere-235].

Talaqning idditini tutuwatqan ayal meyli kéchide bolsun meyli kündüzde bolsun öyidin chiqmaydu. Iddet tutush jeryanida uning teminatlirini éri béridu. Bu heqte allah taala mundaq dédi: ularni (yeni qoyuwétilgen ayalliringlarni) qudritinglarning yétishiche uzünglar olturuwatqan jayinglarning bir qismida olturghuzunglar, ularni tenglikte qaldurush üçün ziyan yetküzmenglar (yeni ularni chiqip kétishke mejburlash üçün turalghu jehettin, nepiqe jehettin qismanglar), eger ular hamilidar bolsa, boshan'ghan'gha qeder ularni teminlenglar, eger ular siler üçün (baliliringlarni) émitip berse, ularning (émitish) heqqini béringlar, heqqaniy asasta uzara meslihetlishinglar, eger pikirde kélishelmisenglar, uni (yeni balini) bashqa bir ayal émitsun [süre talaq-6]

1109.- sual: balining nesebi toghrisida

balining nesebining bir - biri bilen ariliship kétishi yaki yoq bolup kétishi nurghunlighan exlaqiy we ijtimaiy pitne pasatlarni keltürp chiqiridu. Shuningdek yene u aile munasiwitining yimirlishige, jemiyyette buzuqchiliqning keng tarqishigha, exlaqta chiriklishishke we iqtisad ishlarida qalaymiqanchiliqning omumlishishigha seweb bolidu. Shuning üçün islam dini balilarning nesebini saqlaydighan we uni qoghdaydighan barliq amillarni yol qoyushqa intayin ehmiyet berdi. Mesilen, islam dini balilarning nesebini saqlash we uning yoq bolup kétishning aldini élish üçün meyli talaq qilin'ghanliq yaki nikahni buzghanliq yaki éri ulüp qalghanliq sewebi bilen bolsun éridin ayrilip ketken ayalgha iddet tutushni perz qildi.

Islam dini balilarning nesebini saqlash üçün zinani we bashqilarning balisini béqiwélip uni ,öz balam dep dawa qilishni haram qildi. Peyghember eleyhissalam bir ademning özini öz neslini tashlap bashqa ademning neslige nisbet bérishini haram qildi we shundaq qilishni chong gunahlarning qataridin sanidi.

Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki uz dadisidin bashqa birini uzige dada qiliwalsa yaki uz xojayinidin bashqa birini uzige xojayin qiliwalsa, allening leniti taki qiyamet künigiche uninggha yéghip turidu. (ebu dawud 5115)

peyghember eleyhissalam shuningdek yene nesebke til tekküzüşnimu haram qildi.

1110.- sual: balini terbiyesh toghrisida

eger ayal balaghetke yetken, eqli hushi jayida, ishenchilik, balini terbiyeleydighan we éridin ayrilip ketkendin kéyin ikkinchi erge yatliq bolmighan ayal bolsa, balini terbiyesh heqqi ayalningdur. Eger ayal zinaxurluq qilidighan yaki naxshichi yaki ughriliq qilidighan ayalgha oxshash balini zaya qiliwétidighan derijide exlaqliqsiz ayal bolsa, balini terbiyesh hoquqi u ayalgha bérilmeydu. Shuningdek yene bu heq kapi ayalgha, namaz oqumaydighan pasiq ayalgha, baligha mehrem kelmeydighan yat adem bilen öylen'gen ayalghimu bérilmeydu. Meyli anisi bolsun meyli bashqa ayal bolsun balini terbiyleb bergen ayal balini terbiyleb bergenliki we uni émitkenliki üçün ish heqqi élishqa heqliq bolidu. Baligha kétédighan teminatmu shu ayalgha bérilidu.

Eger balining anisi ulüp ketken yaki balini özining terbiyesige élishqa unumighan yaki balini terbiyesh heqqidin waz kechken, yaki baligha yat kélidighan bir adem bilen öylen'gen bolsa, bu halda balini terbiyeshning hoquqi anining anisigha yötkilidu. Eger anining anisi bolmisa dadining anisigha yötkilidu. Eger dadining anisi bolmisa, balining animu bir, dadimu bir hemshirisige yötkilidu. Eger balining undaq hemshirisi bolmisa, balining ana bir hemshirisige yötkilidu. Balini terbiyeshke balining ana tereptin bolghan uruq tughqanliri uning dada terepidin bolghan tereptin bolghan uruq tughqanlirigha qarighanda heqliqtur. Shuning üçün balining ana teripidin bolghan hamma achiliri uning dada tereptin bolghan hamma achilirigha qarighanda balini terbiyeleydighanlarning aldinqi qatarida kélidu. Eger kéchik balining hemshiliri yaki hamma achiliri ishenchisiz bolsa, kéchik bala terbiyesh üçün ulargha tapshurulup bérilmeydu.

Balini öz terbiysige alghan ayal meyli balining öz anisi bolsun meyli bashqa ayal bolsun eger bala oghul bolsa, balini hetta bala ayaldin bihajet bolghan yashqa kirgiche terbiyesh heqqi bar. U yash bolsa yette yashtur. Eger bala qiz bolghan we uni terbiyeleydighan ayal qizning anisi yaki chong anisi bolghan bolsa, ularning qizni taki qiz heyz körüdighan yashqa kirgiche terbiyesh heqqi bar. Eger qizni terbiyeleydighanlar qizning anisidin yaki chong anisidin bashqa ayal bolsa, u ayalning qizni taki u qiz erler uni hewes qilghidek yashqa kirgiche terbiyesh heqqi bar.

Eger bir ayal éri bilen yénishish üçün qayta nikah kérek bolidighan talaq bilen ayrilip ketken bolsa, ayal balini terbiyesh heqqige éridin ayrilip ketkendin kéyinla érishidu. Chünki ayal mezkur talaq bilen talaq qilinip ketkenliki üçün uning er bilen héchqandaq alaqisi qalmighan bolidu. Emma ayal iddet ichidila bolsa éri uning bilen qayta nikahsizmu yénishqili bolidighan talaq bilen talaq qilinip ketken ayalning, balini terbiyesh hoquqigha érishishi üçün uning idditining chiqip bolghan bolushi lazim.

Eger er u ayalni bashqa birsi bilen yatliq boldi, dep dawa qilghan, emma ayal buni inkar qilghan bolsa, bu halda ayalning sözi étibargha élinidu. Emma eger ayal özining bashqa birsige yatliq bolghanliqini, lékin uningdin ayrilip ketkenlikini iqrar qilghan bolsa, bu halda

eger ayal bir kishini bu méning érim, dep teyin qilmighan bolsa yene ayalning sözi étibargha élinidu. Eger ayal bir kishini bu méning érim, dep teyin qilghan bolsa, bu halda urning ayal heqqide dégen sözige ishinish lazim.

Oninchi bap: ailige munasiwetlik bashqa mesililarning bayani

1111.- sual: ewretning tonushturulishi

ewret – insanning échilip qalsa éyip sanilidighan we uninggha qarashtin haya qilinidighan organliri démeaktur.

Ayal kishining ewret ezaliri - uning yüzi, ikki qoli we ikki putidin bashqa jaylirining hemmisidur. Ayal kishi üçün bolupmu namazda turghinida, keng, azade we qiyam, ruku, sejdilerde ikki qedimini yépip turghudek uzun kiyimlerni kiyishi, yüzi we qolliridin bashqa ezalirini körsetmesliki sherttur. Eger namaz esnasida yüzi, qolliri we putliridin bashqa ezaliri échilip qalsa, uning namizi buzulghan bolidu. Uni waqtida qaytilishi kérek bolidu.

Emma téxi adet körüş yéshigha yetmigen nariside qizlarning namazda bolsun, yaki namaz sirtidiki normal waqitlarda bolsun, bezi ewret ezaliri échilip qalsimu, ulargha gunah bolmaydu we oqughan namazlirimu buzulmaydu. Belki durusluq bilen ada tapidu. Emma qizlar kichik bolsimu, ewret ezalirini yépip turidighan kiyimlerni kiyip yürse yaxshidur. Chünki qizlar kichikidin islamiy kiyinish we bashqimu islamiy qaidilerge özi köndürse, kéyin chong bolghandimu, ulargha buishlar qiyin körünmeydu.

Yoqiriqilar ayallarning namazdiki we namazdin sirtqi normal hallardiki kiyinish tertibi bolup, yat erlarning yénida shu boyiche kiyinidu. Emma ayallarning ayal jinslar bilen öz mehremlirining yénida kiyinish tertibi bolsa, tizi bilen köksining arisinila yögishi bilen kupaye qilidu. Bashqa pütün ezaliri ewret sanalmaydu. Lékin shundaqtimu ayallarning ayal jinslar we öz mehremliri arisida bolsimu, uzun we toluq kiyinishliri islamiy exlaqning jümlisidindur. Chünki, tughqanliri bolghan erler uning qanchilik yéqin uruq - tughqini bolsimu, yenila insandur. Eger u diyaniti ajiz, exlaqi nachar, wijdani ölgen biri bolsa, özining tughqanlirighimu shehwany hewisi bilen qarap, uningdin lezzet élishtin ikkilenmeydu.

1112.- sual: ayallarning awazi ewret emes

bezi alimlar ayallarning awazidiki nazaketlikni közde tutqan halda, ayallarning awazi ewret dep qarighan. Emma islam fiqhishunas alimliri we pütün mezhep pishiwiliri ayallarning awazi ewret emes dep qeyt qilghan. Biraq ayallarning qaysi bir namazgha ezan éytishi, erlerge qur'an tilawet qilishi jaiz emestur. Ayallarning edep – exlaq ichide yat erlergimu normal sözlerni sözlishi, élim - sétim ishlerini béjirishi, ulardin ilim - meripet öginishi, ularghimu ögitishi jaizdur. Peyghember eleyhissalamning zamanida yashighan

sahabe ayallarmu we keyinki dewrlerdiki mömin ayallarmu erlerge hedis we tarixlarni riwayet qilip, sözlep bergen. Shuningdek özining jorisige we mehremliğe edeplik naxsha - shér we qushaqlarni éytip bérishi jaizdur. Emma бүгүнki күндiki rado dolqunliri we téliwiziye qanalliridin bériliwatqan naxshilar insanlarning qelblirini kirlitidighan, köngüllirini meshghul qilidighan we ularni herxil weswesilerge ündeydighan, sheytaniy wasitilerdur. Mumikin qeder bulargha bérilmeslik kérek.

1113. sual: ayallarning romal artishi (hijab)ning ehmiyiti

musulman ayallirining bashlirigha romal artip chachlirini, boyunliridiki we qulaqliridiki zinnetlirini yépip yürüshi islamiyetning shuari, teqwaliqning kiyimi, aliyjanapliqning belgisi, hörmét - izzetning nishanisi we exlaqning delilidir. Islam sheritide buyrulghan romal artish musulman ayallirini hertürlük azarlardin, peskeshliklerdin qoghdighandek, xususen, musulman qizlirining haya, nomus we ippet ichide téximu qedir - qimmetlik hem körkemlik bolushini temin étish bilen birwaqitta, ularni yaman aqiwetlerdin saqlap qalidu.

Romal ayallarni hörmétlik, étibarlıq, ésil mertiwilerge kötürüşning bir wasitisidir. Islam dini ayallargha romal artishni perz qilish bilen birge, ulargha qarighularche doramchiliq qilishtin tosidighan ilmiy we medeniy bir dinni ögetti. Allahqa itaet qilidighan, insaniyetke paydiliq bolghan peziletlik bir jem'iyetni tesis qilish üçün, ayallarning töhpiliri az bolmaydu. Chünki ayallar jem'iyetliklerning hemmisining aniliri. Balilar anilarning terbiyasini eng awwal qobul qilghuchilardur.

1114. sual: ayallarning romal artishining buyrulushi

allah ayallarning romal artishini hijriyining 5 - yili perz qilip boyrughan. Qur'anning köp ayetliri bu hökümni tekitlimekte: "mömin ayallargha étqinki, namehremlerge tiklip qarimisun, ewretlirini yapsun, körünüp turidighan qisimdin bashqa zinnetlirini ashkarilimsun. Lichekliri bilen kökreklirini yapsun." (nur sürisi 31 - ayet).

Bu ayetlerning chüshishi arqiliq musulman ayallar bilen jahiliyet (islamiyettin burunqi dewr) ayallirining perqi éniq otturigha chiqti. Romal artqan ayallarning dindar, teqwa we peziletlerge ölge ayallar bolghanliqi hemmige ayan boldi. Romal artishning perz bolushi musulman ayallarning ibadet, exlaq, muamilat we bashqimu pütün paaliyetliride alahide yéngi tesirlerni körsetti. Pütün musulmanlar bu ayetlerdin romal artishning perz ikenlikini öginip, özlirining xotun - qizlirigha romal artishini tewsiye qilip keldi. Umme selime reziyellahu enhadin riwayet qilinduki, u mundaq dégen: "allahning ayallargha romal artishning perzlikini élan qilghan ayiti chüshkendin keyin, musulman ayallar bashlirigha romal artip allahning emrini jan dil bilen beja kelturdi."

1115. sual: haywani güzellik bilen hijabiy güzellikning perqi we peziliti

islam dini romal artish emrini boyrush arqiliq insanlarni haywaniy güzelliklerdin

hürmetlik insaniy güzelligke kötürdi. Chünki ochoqluqtiki güzellikler haywani güzellik bolup, uninggha exlaqtin nésiwisi bolmighan bezi insanlar haywaniy hewisi we ishtihasi bilen qaraydu. Oninggha qarap huzurlinidu. Hetta xiyalida, uni yalingachlap, uning herteripige béqishtin huzur alidu. Emma perde ichidiki güzellik bolsa, pak, taza, qimmetlik we étibarliq güzellik bolup, insaniy rohqa ige bolghan herqandaq kishi héssiyatida, pikir - xiyalida uni eng güzel dep bilidu, uninggha hürmet qilidu, uningdin haya qilidu. Chünki, göherni herkim körelmigini üçün, dunyada u shunchilik qimmetlik we qedirlik sanilidu.

1116- sual: romalning islam sheritidiki ölchimi

romalning ölchimi – uning chachni, ikki qulaq bilen boyunni zinnet boyumliri bilen qoshup yörgep turidighan kengrek, ésil bolghan yaghliqtin ibarettur.

Ayallarning yüzini yörgishi shert emes. Shuningdek, yüzige niqap yaki chümbel kiyiwélishghimu hajet yoq. Chünki bular ereb yérin arilidiki ayallargha xas milliy örp - adettur. Muhemmed eleyhissalam allahtin élip kelgen sheretning اساسliq menbi bolghan qur'anda, allah musulman ayallarning yörginishining qanunluq sistémisini körsitip mundaq deydu: "(ayallar) körünüp turidighan qisimdin bashqa zinnetlirini ashkarilimisun. Lichekliri bilen kökreklirini yapsun". Tepsirshunas alimlarning péshiwasi bolghan ibni abbas reziyellahu enhu bu ayetning tepsiride, ayallarning "körünüp turidighan qismi" din meqset: ularning yüzü we ikki qoli démektur, deydu. Fiqhishunas alimlar bu mesilide ixtilaplashqan: imam ezem bilen imam shafi ibni abbasqa egiship ayallarning yüzü bilen ikki qoli ewret emes dep qaraydu. Imam ehmedmu bir riwayetke köre, yuqiriqi ikki mezhepning rayini küchlendürgen. Uning qarishiche, chachni qulaq we boyunni pütün zinnetliri bilen yépip turidighan bolishidur. Eger romal biz söpetligendek bolmastin, ayallarning béshining choqqisinila yapidighan romal bolsa, uni biz adettiki yaghliq deymiz. U, sheret belgilep bergen islamiy romal qatarigha kirmeydu.

1117- sual: romal artish qalaqliq emes

bezi jahil kishiler islam dinidiki romal artish mesilisini chüshenmestin, "uni ayallarning erkinlikini chekligenlik, éghir tuzum", "qedimiy adet" dep éyiplashqa aldiraydu. Islam dunyasida bündaq xata chüshenjiler we töhmetler tüpeylidin qismen pitne - pasatlar yüz birip kelmekte. Emeliyette bolsa, islam dini ayallarning qedir- qimmitini we izzt – abroyini kötürgen birla dindur.

Islam dini kélishtin burun ayallarning hali xarap, qimmiti yoq, özliri shaqawette idi. Emma islam dini dunyagha kélishi bilen ayallarning qedri kötirildi. Ularning heq - hoquqlirini étirap qilip, ularning insaniyet neslining dawam qilishidiki ikki unurning biri we herqandaq bir jem'iyetning اساسidiki ikki chong terkibning biri ékenlikini islam dini birinchi bolup élan qildi. Allah bu heqte mundaq deydu: "i insanlar silerni bir insandin (yeni adem eleyhissalamdin) yaratqan, shu insandin (yeni öz jinsidin) uning juptini (yeni hewwani)

yaratqan we ulardin nurghun er - ayallarni yaratqan perwerdigaringlardin qurqunglar."
(nisa sūrisi 1 - ayet)

islam dinining musulman ayallargha ata qilghan eng katta hediyeiridin biri shūki, ulargha özlirining karamitini, hörmet - izzitini, qedir - qimmitini saqlaydighan, ayalliqigha layiq, ésil, körkemlik islamiy romalni perz qildi. Musulman ayallarning romal artishliri hergizmu qalaqliqning belgisi emes. Belki ezizliqning, hörmet étibarning nishanisidur. Islamiy romalning medeniyetlik bolushqa héchqandaq tosquqliqi yoqtur. Belki bu özi eng ésil we körkemlik bir medeniyet bolupla qalmastin, ayallarning zinniti hem hörmitining belgisidur. Islam dinidiki romal artish mesilisige bezi gherb yazghuchilirimu qayil bolup, uni maxtap mundaq yazidu: "islam dinidiki ayallarning romal artish mesilisi ayallargha bolghan ishenjisizliktin emes, belki bu, ayallarni ulargha tégishlik bolghan izzet, éhtiram bilen qoghdashning bir wasitisidur".

1118.-Sual: waqitliq nikah uqumi

waqitliq nikahlinish - er - ayal ikkisining melum waqitqichilik er - xotun bolup ötüshke ittapaqlishishi netijiside nikahlinishi démecktur. Nikahlinishta waqitni éniq sözlimisimu, könglide waqitliq nikahlinishni meqset qilip öylen'gen kishining nikahimu meyli u er bolsun, meyli ayal bolsun waqitliq nikah sanilidu.

1119.- sual: waqitliq nikahning yolgha qoyulushining sewebi

toy qilmaq islamda her ikki terepning dawamlıq bille yashash niyitige tayinidighan mustehkem rishte hem muhim kélishimdur. Qur'an kerim bayan qilghan köngül xatirjemliki, söygü we méhir - shepget méwisini qolgha keltürmek üçün her ikki terepte menggü bille yashash niyiti bolishi lazim. Bu juplishishning ghayisi nesillinish we insan jinsining dunyani güllendürüş üçün dawamlıshishidur. "allah siler üçün xotunıglarni öz tipinglardin yaratti, siler üçün ulardin oghullarni we newrilerni yaratti." [nemi sūrisi 72- ayet]

emma waqitliq nikah bolsa, er bilen ayalning muddetlik baghlinishidin ibaret bolghachqa, biz yuqirida bayan qilghan mene buningda tépilmaydu. Peyghember eleyhissalam waqitliq nikahqa islam qanuni pütünley belgilinip bolushtin ilgiri seperge we ghazatqa chiqqan chaghlarda ruxset qilghan, kéyin uni menggü haram qiliwetken.

Bundaq nikahning yolgha qoyulushining sewebi: u chaghdiki kishiler jahiliyettin islamgha yötkilish basquchida idi, jahiliyet dewride zina keng tarqalghan idi, islamiyet kélip kishilerni jihadqa atlinishqa seperwer qilghanda ulargha ayalliridin ayrilip seper qilish qiyin bolghan, chünki ularning arisida imani küchlük iradilik kishiler bolghinidek imani ajiz musulmanlarmu bar idi, bundaq imani ajiz kishilerning qebih zina yoligha kirip qélishidin endishe qilinatti. Emma iradilik kishiler bolsa özlirini axta qiliwétishke bel baghligan.

Qeystin abdullah reziyellahu enhuning mundaq dégenliki riwayet qilinidu: biz peyghember sellallahu eleyhi wesellem bilen ghazatqa chiqattuq, emma ayallirimiz (biz bilen) chiqmaytti. "özümnizni axta qiliwéteyli" dep oylashqaniduq, peyghember sellallahu eleyhi wesellem bizni undaq qilishtin tosti, andin bizge bir qur kiyim bedilge ayallar bilen (waqitliq) nikah qilishqa ruxset qildi we munu ayetni oqudi: { i muminler! Alle silerge halal qilghan pak nersilerni (terki dunya bolush yüzisidin özenglargha) haram qilmanglar. (alle belgilep bergen) chektin ashmanglar, alle chektin ashquchilarni heqiqeten dost tutmaydu. } (buxari: 5076)

démek: waqitliq nikah ajiz we küchlük her ikki gorupning qiyinchiliqini hel qilish üçün yolgha qoyulghan idi. Eyni waqitta bu, söygü, yéqinliq, nesillinish, haramdin saqlinish we tughqanlar dairisini kéngeytish qatarliq nikahning barliq meqsetlirini emelge ashuridighan toluq er - ayalliq hayatini yolgha qoyushqa qarap qoyulghan bir qedem idi.

1120. sual: waqitliq nikahning haram qilinishi

qur'an kerim jahiliyet dewride keng tarqalghan jazane we haraqni chekleshte tedrijij cheklesh usulini qandaq qollan'ghan bolsa, peyghember eleyhissalammu nikah mesilaside eyni usulni qollan'ghan. Shunga zörür ehwallarda waqitliq nikahqa ruxset qilghan, kéyin bundaq nikahni haram qiliwetken. Buni hezriti eli we bir gorup sahabiler riwayet qilghan.

Iyas ibni seleme dadisining mundaq dégenlikini riwayet qilidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem ewtas yili mut'ege (waqitliq nikahqa) üç kün ruxset qildi we üç kündin kéyin bu nikahni cheklidi. (muslim: 1405)

eli reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem xeyber ghaziti küni mut'e nikahi qilishni we öyde béqilidighan éshekning göshini yéyishni chekligen. (muslim: 1407)

lékin bu cheklesh anilar yaki qizlar bilen öylinish haram bolghinidek keskinmu? Yaki özi ölüp qalghan haywan, qan, tongguz göshini yéyishtek zörür ehwallarda ruxset qilinidighan chekleshmu? Omum sahabilarning qarishi: islam qanuni bikitilip bolghandin kéyin, bu cheklesh keskindur, uningda ruxset qilish yoqtur.

1121. sual: islamda köp xotunluq bolushning yolüe qoyulushi

peyghembirimiz muhemmed eleyhissalam ewetilgendin kéyin, islam dini zina - pahishe, ayallarni mal - mülük ornida qollinish, köp ayallarni nikahida tutuwélip, ularning éhtiyajliri bilen kari bolmasliq we ularni her türlük qul qilish qatarliq ishlarni qet'iy men'i qilip, köp xotunluq bolush mesilisini mutleq haram qilmastin, belki uninggha melum qaide - prinsiplarni belgilidi. Bu prinsiplar bolsa, éhtiyaj tépilghanda köp xotunluq bolush. Biraq köp bolghanda töttin artuq bolmasliqi we ularning arisida adilliq bilen ish élip bérishtin ibarettur. Allah buheqte mundaq deydu: " eger yétim qizlargha (öylinip) adil muamilide

bolalmasliqlaridin (yeni terbiyenglarda birer yétim qiz bolup, uninggha shu qizgha barawer turidighan qizgha bérilidighan mehrini bérelmeslikinglardin) qorqsanglar, uni terk étip, özünglar yaqturidighan bashqa ayallardin ikkini, üchni we tötni élishinglargha bolidu, eger (ularning arisida) adil bolalmasliqlaridin qorqsanglar, bir xotun bilen yaki qol astinglardiki chöriler bilen kupayilensenglar bolidu. Bir xotun bilen kupayilinish zulum qilmasliqqa eng yéqindur." (nisa sürisi 3 - ayet)

bu ayet, maddiy we meniwi imkaniyiti toluq bolup, köp xotunlar arsida adilliq bilen ish körüşke ishenchisi bar kishilarning birdin tötkiche xotunni birla waqitta nikahida saqlishining jaizliqini ipadileydu we ayallirining arisida adil bolalmasliqidin, ularning türlük maddiy we meniwi éhtiyajlirini qamdap bérelishidin ajiz kélidighan kishi üçün köp xotunluq bolushning jaiz emeslikini körsitidu.

1122- sual: köp xotunluq bolushta diqqet qilidighan pirinsiplar

islam dini bundaq ijtimaïy qiyinchiligni hel qilish üçün töwendiki prinsiplarni békitti:

birinchidin, aldi bilen köp xotunluq bolushning cheklimisini belgilep, eng köp sannı tötke bikitti.

Ikkinchidin, köp xotunluq bolghanda, ularning arisida adilliq qilishni shert qilidi we ayallarning birersining heqlirini toluq ada qilmighan ehwalda u ayalning mehkimige eriz qilish yaki ajrishish hoquqini bikitti.

Üchünchidin, köp hallada ikkinchi ayal birinchi ayalning raziliqisiz halda öyge kiridu. Bundaq ehwalda birinchi ayalning – eger u yatliq bolush aldida ustige xotun almasliqini shert qilghan bolsa – shertini yürgüzüş yaki ajrishish hoquqini belgilidi.

1123- sual: birdin artuq ayal bilen öylinishning sherti

birdin artuq ayal bilen öylinishte adalet sherttur. Islamning birdin artuq ayal bilen öylinishke qoyghan sherti bolsa: musulman kishi ayalliri arisida yémek - ichmekte, kiyim - kéchte, turidighan öyde, xejlep béridighan pulda we yénida qonushta adalet bilen ish qilalaydighanliqigha ishench qilishdur, kimki bu heqlerni adilliq bilen hemme ayallirigha teng qilip, ada qilalaydighanliqigha ishench qilalmisa, undaq kishining birdin artuq ayal bilen öylinishi haram bolidu. Allah taala bu heqte mundaq deydu: eger (ayalliringlar arisida) adil bolalmasliqlaridin qorqsanglar, bir xotun bilen kupayilensenglar bolidu. [nisa sürisi 3- ayet] peyghember eleyhissalam mundaq dégen: ikki xotuni bar adem xotunliridin birige bekrete mayil bolup ketse, qiyamet küni jismining bir teripi maymaq qopidu. (ebu dawud 2133)

hediste agahlandurulghan mayil bolush peqetla köngülning mayil bolishi bolmastin, belki heqlirige tajawuz qilish menisni bildüridu. Chünki köngül mayilliqida adilliq qilish insan qolidiki ish emes, shunga allah taala uni kechüriwetken. Allah taala mundaq dégen: qanche tirishsanglarmu ayalliringlargha (muhebbette) barawer muamilide bolushqa hergiz

qadir bolalmaysiler, shuning üçün birige pütünley mayil bolmanglar. [nisa sūrisi 129-ayet]

bu sewebtin peyghember eleyhissalam hemme nersini ayallirigha teng we adilliq bilen teqsim qilatti. Peyghember eleyhissalam seperge chiqidighan chaghda ayalliri arisida chek tashlaytti, chek qaysi ayaligha chiqsa, shuni bille élip mangatti. Buni peqetla köngül aghriqi bolmasliq we hemmini teng razi qilish üçün qilatti.

1124.- sual: köp xotunluq bolushnng cheklimesi we sherti

awwal shuni bilish kérekki, islam dinidiki köp xotunluq bolush mesilisi hayatliqning qiyinchililiri teqezza qilghan bir mesildur. Islam dini ijtimaiy jem'iyettiki bashqilar hel qilalmighan eng murekkep bir mesilini köp xotunluq bolushqa yol qoyush qanuni arqiliq hel qildi. Bashqa dindikilermu özlirining ijtimaiy mesililirini islam dinidiki bu qanun arqiliq hel qilishqa kirishmekte. Köp xotunluq bolush qanuni islam dini kélishtin burunqi samawi dinlardimu bar idi. Emma islam dini kelgendin kéyin, bu qanunni islah qilip uning cheklimesini we shertini belgilidi. Köp xotunluq bolushning cheklimesi, éhtiyaj tépiliq birdin artuq ayalni nikahida saqlashqa toghra kelgende, ayallirining sani töttin ziyade bolmasliqidur. Töttin artuqi haramdur. Uning sherti, birdin artuq ayalni birla waqitta nikahida saqlighandin kéyin, ularning yimek - ichmek, kiyim - kéчек we bashqimu maddiy we meniwi éhtiyajlirini adilliq bilen toluq ada qilishqa ishenjisi bolushi sherttur. Kishi eger birdin artuq ayalni nikahida saqlap ularning heqlirini jayida ada qilalmisa allahning aldida gunahkar bolidu. Allah bu heqte mundaq deydu: "özunglar yaqturidighan ayallardin ikkini, üçni we tötni alsanglar bolidu. Eger ularning arisida adil bolalmasliqlinglardin qorqsanglar bir xotun bilen kupayilensenglar bolidu." (nisa sūrisi 3 - ayet)

1125.- sual:er kishige birdin artuq ayalni nikahida saqlishigha ruxset qilinishning hékmiti

sheret ehkamlirining héchbiri hékmetlerdin we ésil ghayilerdin xaliy emestur. Erkishige birdin artuq ayalni birla waqitta nikahida saqlishigha ruxset qilinishning hékmiti tüwendikiche:

1. İnsan bezi waqitlarda birdin artuq ayalni nikahida saqlashqa éhtiyajliq bolup qalidu. Mesilen: uning ayali tughmas chiqip qélip, özi bolsa perzent körüşni arzu qilidu, yaki ayali yashinip qalghanliqtin uning meniwi éhtiyajliridin chiqalmaydighan bolup qalghanliq sewebi bilen u, bashqa bir ayal kishige éhtiyajliq bolup qalidu. Bu sharaitta u, ayalini yuqiriqi sewebler tupeylidin qoyuwetse uninggha zolum bolidu. Islam dinimu bundaq wapasizliqni yaqturmaydu. Bashqa ayal almay dése u kishi haram - pahishe ishlargha chüşhüp kétishidin qorqidu. Shunga islam dini kishilerning béshigha kélidighan bundaq qiyinchiliqlarni közde totqanliqtin, éhtiyaj tuyulghanda, erlerning birdin artuq ayalni birla waqitta nikahida saqlishigha ruxset qilghan.

2. Kishi birdin artuq ayalni nikahida saqlash arqiliq, ularning maddiy we meniwi éhtiyajliridin chiqidu. Jem'iyettiki tul ayallarmu turmushtin behrimen bolalaydu.

3. Öylinish aililer we qebililer otturisida ortaqlashishni hasil qilidu. Yat aililer arisida tughqanliqni kelturup chiqip, ular axirida bir - birining miraslarigha sahip bolidu. Bu arqiliq kishiler otturidiki yéqinliq we tughqanchiliq munasiwetliri küchlinidu. Mana bu-peyghember eleyhissalamning birdin artuq ayallarni nikahida saqlashigha türkte bolghan seweblerning biri bolsa kérek.

1126-Sual: bir qanche ayalliq bolush exlaqi we insanperwer tüzüm

exlaqi tüzüm déginimiz, erkishining xalighan bir ayal bilen, xalighan waqtida yürshige ruxset qilmaydu. Töttin artuq élishqa yol qoyulmaydu. Hemde ikki yaki üç ayali bolghan bolsa tötinchisi bilen mexpi alaqe qilishqa téximu bolmaydu. Bashqa ayalliri yene bir ayalinimu bilishi kérek.

Insanperwerlik déginimiz, er kishi bu ish arqiliq éri yoq ayalni qanat astigha alidu we pak ayallar qatarigha qoshidu. Er jinsi alaqe qilghinning bedilige toyluq, öy we nepeqe béridu. Bu mesuliyetni axirgiche üstige alidu. Uning üstige bu qanunluq jinsi alaqidin bolghan balini étirap qilidu we ularni jemiyetke ésil muhebbetning netijisi süptide teqdim qilidu. Er u balliri bilen pexirlinidu, millitimu u ballar bilen kilechekte pexirlinidu. Bu nizam exlaqni himaye qilidighan exlaqi we insanperwerlikni yuqiri kötiridighan insanperwer nizamdur.

Bir qanche ayalliq bolush mesilisi shexsi menpeetni ölchem qilmay sheretni asas qilmaq lazim. Sheretning meqsitini aldinqi orun'gha qoyush lazim. Bir qanche ayalliq bolushni sheret ruxset qildi, biz insanlar rialliq we sharait bilen turmush kechürmiz, bu ishningmu allah bilidighan hikmetliri bar.

Islam dini bir qanche ayalliq bolushni mubah qilghan bolsimu, biraq shert we qaidisiz mutleq yolgha qoyghini yoq. Belki uninggha bir qanchilghan shertlerni qoydi. Xudadin qorqidighan kishining bu shertlerning höddisidin chiqishi xéli tes gep. Köp ayalliq bolush urning righbitini qandurush mesilisi emes, belki hikmet we ihtiyaj mesilisidir.

Eslide ibadet we keskin höküm bar ishlarda hikmiti we sirlirigha qarimay ijra qilish, emma adettiki dunyalik ishlarda hikmiti, siri we meqsitige qarastur.

1127-Sual: bir qanche ayalliq bolush ruxsitini yaman éstimal qilish

köpligen musulmanlar islam dinidiki bir qanche ayalliq bolush ruxsitini toghra éstimal qilmay, yaman gherezde éstimal qilghanliqini inkar qilimiz. Qarisaq bu musulmanlar bu ruxsetni " talaq qilish" ruxsitini nachar éstimal qilghandek éstimal qilishti. Bu yerde éyip

islam dinining hökmi emes, belki xata chüshünüş yaki exlaqi we dini terepte yaman tetbiqlashtin kélip chiqqan.

Bezi musulmanlar bir qanche ayalliri arsida adil muamile qilalamdu yoq, buninggha qarimay köp ayalliq boliwalidu. Nepeqe ishlirigha kelgende ikki ayalning nepeqisini we ikki ayaldin tughulghan ballarning mesuliyitini üstige alalmaydighan turup köp ayalliq boliwalidu.

Beziler nepeqige qadir bolsimu, ayallirining jinsi telipini qandurup ippetlik qilishqa qadir bolalmaydu. Bir qanche ayalliq bolush ruxsitini toghra éstimal qilmasliqtin ailide yaman aqiwetler yüz berdi. Ikkinichi ayalini erkilitip birinchi ayaligha zulum qilidighan, birinchi ayalini ayalimu emes yaki talaq qıl'n'ghanmu emes bir haletke chüshürüp qoyidighan ehwallar mewjud. Uningdin sirit ballar arsida heset qilish, birisi yene bir ayaldin bolghan qérindashlirini yaman körüş ehwalliri muamilini adil qilmighanliqtin yüz bermekte.

Musulmanlarning bu ruxsetni toghra éstimal qilmasliqi bügünki künde islam dinigha yüklinip , ziyalilarning islam dinigha tetur qaraydighan ehwallar shekillenmekte. Kishlarning qilghan xata ishliri islam dinigha artilmaqta. Ruxset derjilik bir ishning, islam dinining medeniyet yartish yoligha tosalghu bolalishi oylinishqa tégishlik bir mesile!.

Diyarimizda bezi bir qisim puli bar kishler adalet pirinsipi we ballarni yaxshi terbiylesh pirinsipini ölchem qilmay puligha tayinip mexpi bir qanche ayal éliwalidighan ishlar mewjud. Bezi baylar nepsini dep mesuliyet bilen hisaplashmaydu. Her ikkilisi ruxsetni toghra éstimal qilmighanliq bolidu. Shertke riaye qilalmaydighanlar choqum qiyamet küni jawabkarliqqa tartilidu. Uning üstige wijdanini, exlaqini yoqatqan bir qisim shaltaqlar, bir az pulni dep bir obdan kitip barghan ailini buzushqa sewebchi bolidu....

Islam sheriiti nepeqe, turalghu- jay, kéyim- kichek, yétip qopushta birinchi ayalning hoquqini ikkinchi ayalining hoquqi bilen barawer qildi. Barawerlik bir qanche ayalliq bolushning shertidur.

1128.-Sual: ehli kitab ayallar bilen nikahlinishning hökümi

ehli kitab yeni yehudiy we xristian ayallar bilen öylinishni quran kerim jaiz dep qarighan, bular dinlirining eslini neqeder özgertiwetken bolishidin qetiynezer samawi bir din'gha mensub bolghanliqi üçün, quran kerim her jehette ulargha alahide muamile qilghan. Shunga bu heqtimu xuddi ularning tamiqini yéyishke ruxset qilghandekla, musulmanlarga ularning qizliri bilen öylinishke ruxset qlghan. Allah taala bu heqte mundaq deydu:

bügün silerge pak nersiler halal qilindi, kitab bérilgenlarning tamiqi silerge halal we silerning tamiqinglarmu ulargha halaldur, möiminlerdin bolghan ippetlik ayallarning, silerdin ilgiri kitab birilgenlerdin bolghan ippetlik ayallarning mehrini bersenglar, ippetlik

bolghininglar we ashkara - yoshurun pahishini közlimigen halda (ularni alsanglar) ular silerge halaldur [maide sürisi 5- ayet]

mana bu bashqa dinlarda tépilmaydighan islamiy kengchilikning bir misalidur, islam yehudiy we xristianni kapir we azghuchi dep qarighan bolsimu, ashu dinlardiki bir ayal musulman kishining ayali we uning öyini tutquchi, könglini achidighan shériki, balilirining anisi we sirdishi bolishigha ruxset qilghan, chünki er - xotunluq bularni teqezza qilidu.

1129.-Sual: ehli kitab ayallar bilen nikahlinishqa yol qoyushning sewebi

ehli kitablarga qilinidighan muamile perqliq bolidu. Chünki bularning dinlirimu esli étibari bilen, öz waqtida allah teripidin kelgen heq dinlar bolup, zamanlarning ötushi, dindarlarning özdinlirini herxil özgertilishlerdin, bormilinishlardin we buzulushlardin saqlap qalalmighanliqi qatarliq seweblar tupeylidin budinlar (yeni yehudiy we xiristian dinliri) allah teripidin kelgen eslidiki mahiyitini, mezmunini, rohini we samawiy dinliqqa ait bolghan barliq xususiyetlirini yoqitip qoyup, allahqa emes, belki shexslerge choqunidighan birxil xurapat dinigha aylinip qalghandin kéyin, allah bu dinlarni pütünley emeldin qaldurup, ornigha taqiyametkiche özgermeydighan, menggülük heq din – islam dinini chüshürgen we islam dinidin bashqa din'gha étiqad qilghuchilarning dinlirining allahqa qobul bolmaydighanliqini élan qilghan.

Gerche ehli kitablar allahning hökmi boyiche kapir bolsimu, islam dinining heqqaniyliqi we adilliqidin ularning dinlirining esilisini étibargha alghan halda, ulargha qilinidighan muamile prinsipini bashqimu kapir qewmlargha qarita belgilen'gen prinsiptin perqliq qilip békitken. Buninggha binaen, ehli kitablarning halal yémeklirini yéyish we ayalliri bilen öylinish jaizdur. Chünki ehli kitablar qandaqla bolmisun, allahqa ishinidu.

1130.-Sual: ehli kitab ayallar bilen nikahlinishning sherti we hikmiti

xiristian yaki yehudiy dinidiki ayallar bilen öylinishning sherti, ularning öz dinlirida mehkem bolup, allahqa heqiqiy ishinidighan bolushidur.

Ehli kitabtin bolghan ayallar bilen öylinishke ruxset qilinishining hékmiti, ularning musulman erlerge yatliq bolushi arqiliq islam dinining ewzellikini we heqiqitini tonup, özligidin islam dinigha kirishliri üçün purset yaritip bérishtin ibaret bolushi mumkin.

Lékin musulman kishining ehli kitabtin bolghan ayalini öz dinini terk étip islam dinigha kirishke zorlishigha bolmaydu. Chünki islam prinsipida kishilerni héch waqitta islam dinigha kirishke zorlash yoqtur.

1131.-Sual: ehli kitab ayallar bilen nikahlinishtin

saqlinishning ewzelliki

öz waqtida, bezi meshhur sahabilar yehudiy we xiristian dinida bolghan ayallargha öylen'gen. Huzeyfe, telhe, keib ibni maliklar mosholarning jumlisidindor. Ömer ibn xettab reziyellahu enhu ulargha, "ehli kitabtin bolghan ayalliringlarni qoyuwétinglar" dégen mawzuda xet yazghanda, hözeyfidin bashqilar ehli kitabtin bolghan ayallirini qoyuwétidu.

Huzeyfe medain dégen sheherning walisi édi. U shu yerde yehudiy dinidiki bir ayalgha öyliniwalghan. U, ömer ibni xettabning "anglisam sen ehli kitabtin öyliniwapsen. Uni qoyuwet!" dégen xétigha jawb béríp, uninggha mundaq dep xet yazidu: "siz manga ehli kitabtin öylinishning halal yaki haram ikenlikini éytmişiche, men uni qoyup bermeymen," ömer uninggha jawab béríp: "ehli kitabtin bolghan ayallar bilen öylinish halal. Lékin ejemlarning ayallirida özgichilikler bar. Olarning musulman ayallarning bazirini kasat qilip qoyushidin ensireymen," dep yazidu. Huzeyfe bu waqitta: "men emdi qanaetlendim" deydu we ehli kitabtin bolghan ayalini qoyup béridu. (tarixi teberiy 3 - jild 558 - bet)

ehli kitabtin öylinish jaiz bolghan bolsimu, musulman kishining öz abroyini, dinini qoghdash, ewladlirining kéyinche ehli kitablarning dinigha kirip kétish xewpidin saqlinish üçün bolsimu, oni terk étishi nahayiti ewzeldur. Xosusen, hazirqi zamandiki özlirini yehudiy, xiristian dep atiwalgan, emma samawiy dinlarning telimatliridin héch nerse bilmeydighan, jinsiy erkinlikni shexsiy ishimiz dep tonup insaniyet qélipidin chéqip, shehwaniy hewestin bashqisini bilmeydighan bu insanlar ehli kitabtin sanilishqa yarimaydu. Belki ular bashqa kuffarlar bilen oxshashtur.

1132.-Sual: ehli kitab ayallar bilen nikahlinishta diqqet qilidighan mesililer

shunga ehli kitablar bilen öylinishtin alimlar tosüp kelgen. Ularning bu tosқанliqi bu ishni haram dégenlik emes, belki olar bilen öylinish halal. Quranning ayiti buni ispatlaydu. Shuningghimu diqqet qélish kérekki, yehudiy yaki xiristian dinidiki ayallargha öylinishni halal (yeni durus) dep békitken ayet, eng aldi bilen ularning arisidin "dindar ", andin "ippetlik" ayallarni (yeni öz dinlirigha sadıq bolghanlarni) tallashni alahide shert qilghan. Axirida, sheretning bu belgilimisidin chiqquchilarning emellirining békar bolidighanliqini we axirette ziyan tartidighanliqini tekitligen. Bu ayettiki dindar we ippetlik ayallar dégen ikki shertke emel qilish mohimdur.

Bu yerde diqqet qilishqa tégishlik bir qanche agahlandurush bar:

1 - islam peqetla samawi din we samawi kitabi bar ayaldin öylinishke ruxset qilghan. Emma kommunist we atéist ayallardek tégide dinsiz bolghanlar yaki islam ret qilidighan bahaiyye, durziyye we nuseyriyye qatarliq taipilerdiki ayallardin öylinish bolsa, keskin haram we qanunsizdur.

2 - islam peqetla yehudiy, xristianlarning pak we ippetlik bolghanlirinila élishqa ruxset qilghan. Ippetsiz ayalliri bilen toy qilishqa ruxset qilmighan.

3 - aile we uruq - tughqanliri islam dinigha we musulmanlarga dushmanlik qilidighan yehudiy we xristian ayallarni élishqa bolmaydu. Chünki öylinish dégen ayalning ailisi bilen munasiwetlishish we ular bilen dostluq ornutush dégenlik, shunga bundaq ehwalda uni élishqa bolmaydu. Uning üstige u ayal özining dini we millitige sadiqliq qilip musulmanlarga qarshi jasusluq qilish we dushmanler bilen hemkarlishishtin yanmaydu, uning bundaq qilishidin xatirjem bolghilimu bolmaydu. Buninggha binaen hazirqi israil dölitidiki yehudiy ayaldin uylinishke qetiy bolmaydu.

4 - din ehkamlirini orundashqa hérismen dindar musulman ayal, musulman kishige islam namini ata - anisidin miras alghan, din'gha sus qaraydighan musulman ayaldin yaxshiraqtur. Buninggha asasen, kim bolishidin qetiyezer musulman ayal musulman kishi üçün herqandaq yehudiy we xristian ayaldin ewzel déyishke bolidu.

5 - eger musulman kishi balilirimning étiqadini bulghiwétidu, exlaq jehette ularni yaman yolda terbiyilep qoyidu dep qorqsa, dinni bu xewp - xeterdin saqlap qélish üçün bundaq yehudiy we xristian ayaldin yiray turishi wajib. Bolupmu shundaq ayalning döliti we muhitida yashaydighanlar shundaq qilishi téximu zurur.

6 - eger bir sheherde musulmanlarning sani az bolsa, küchlük qarashqa asasen musulman erlarning musulman ayallardin bashqilargha öylinishi haram bolidu. Chünki bundaq sharait astida musulman erlirining musulmanlardin öylenmey bashqilardin öylinishi, musulman ayallarning bashqa dindikilerge yatliq bolishi haram bolghanliqi üçün, ashu az sanliq musulmanlarning qizlirining köp qismining ersiz qélishigha seweb bolidu, bundaq bolsa musulmanlar jemiyyitige chong ziyay yétidu. Shunga bundaq sharaitlarda yehudiy we xristian ayallardin öylinishke bérilgen ruxsetni waqitliq toxtutup turush arqiliq bu ziyanning aldini élish mumkindur.

1133.-Sual: musulman ayallarning gheyri musulman erlerge yatliq bolushining hökümi

ehli kitab bolsun yaki bolmisun, musulman bolmighan bir er kishige musulman bir ayalning yatliq bolushi haramdur. Bu héchqandaq sharait astida halal bolmaydu. Meyli ularning yatliq bolmaqchi bolghan kishiliri xristian bolsun, meyli yehudiy bolsun, meyli atist bolsun, meyli buddist yaki mushrik bolsun, bularning héchbiri musulman ayallargha öylinishke layiq emestur. Bu, peyghember eleyhissalamning dewridin bashlap ta hazirghiche pütün islam elliride birdek meni qilnip kelgen mesilidur. Bu heqte allah taala mundaq dégen: mushrik erler iman éytmişuche möimin ayallarni ulargha yatliq qilmanglar [beqere sürisi 221- ayet] hemde möimin, muhajir ayallar heqqide mundaq dégen: eger ularni heqiqiy möimin dep tonisanglar, ularni kapirlargha qayturmanglar, ular

kapirlargha halal emes, kapirlarmu ulargha halal emes [mümteherine sūrisi 10- ayet]

bu umumiy hōkūmdin ehli kitab erlirini ayrip chiqidighan bir delil yoq bolghachqa, musulman ayalning herqandaq bir kapirgha yatliq bolushini pütün musulmanlar birdek haram dep qarighan.

1134.-Sual:musulman ayallarning gheyri musulman erlerge yatliq bolushini chekleshning sewebi

islam dini musulman erning yehudiy we xristian ayal bilen öylinishige ruxset qilghan. Lékin musulman ayalning yehudiy yaki xristian erge yatliq bolushigha ruxset qilmighan. Chünki öyning mesuli, igisi we ayalning bashliqi er kishidur. Hemde yehudiy yaki xristian ayallar musulman erge yatliq bolghan teqdirde, islam ulargha étiqad erkinlikini béríp, barliq qanunliri arqiliq uning hoquqini qoghdighan. Lékin yehudiy we xristian dinliri bashqa dindiki ayalning erkinlikige we hoquqigha kapaletlik qilmighan, undaq bolidiken islam dini musulman qizlirining istiqbalini qandaqmu xeterge uchritip, ularni étiqad erkinlikige riaye qilmaydighanlarning qoligha tashlap qoysun?

Musulman ayallarni gheyri musulman erlerge yatliq qilishni jaiz dep étiqad qilghan yaki bu ishni jaiz dep petiwa bergen adem islam dinidin chiqip ketken bolidu. Chünki allah haram qilghan nersini halal sanighan yaki allah halal qilghan nersini haram sanighan adem kapir bolup kétidu. Musulman ayallarning gheyri musulman erlerge yatliq bolushi allah haram qilghan keskin hōkumdur. Bu heqte allah mundaq deydu:

" i möiminler! Silerge möimin ayallar hijret qilip kelse, ularni sinap körünglar, ularning imanini الله obdan bilidu, eger ularni (sinighandin kéyin heqiqiy) möimine dep tonusanglar, ularni kapirlargha qayturup bermenglar, ular kapirlargha halal emes, kapirlarmu ulargha halal emes, kapir erlirining ulargha bergen mehrini qayturup béringlar, ularning mehrilirini béríp nikahinglarga alsanglar silerge héch gunah bolmaydu, kapir ayallarni emringlarda saqlimanglar, ulargha bergen mehringlarni telep qilinglar, kapirlarmu (hijret qilip kelgen möimin ayallirigha bergen) mehrilirini telep qilsun, اللهning hōkmi ene shu. الله aranglarda hōküm chiqiridu, الله hemmini bilgüchidur, hékmet bilen ish qilghuchidur." (mumteherine sūrisi 10 - ayet)

islam sheriitining bu heqtiki qararida "musulman ayallarning héchbir halette gheyri musulman erlerge yatliq bolushigha yol qoyulmaydu. Mubada ularning musulman erliri islam dinidin yénip ketse, ularning arisini derhal ayriwétish lazim. Shuningdek, gheyri musulman ayal gheyri musulman erge yatliq bolghandin kéyin, gheyri musulman ayal iman éyitip musulman bolsa, bularning arisinimu derhal ayriwétish lazim", dep qeyt qilin'ghan.

1135.-Sual:musulman ayallarning gheyri musulman erlerge yatliq bolushini

chekleshtiki hikmet

musulman ayallarni gheyri musulman erlarga yatliq qilmasliqtiki hékmet shuki, erler eqil, küch we ailing mesulluqi jehetlerde, ayallargha nisbeten artuqliqqa ige bolup, turmushning teqezzasi, ayal kishining ériga - allahqa asiqliq bolmaydighan - pütün ishlarda boysunushini we uning yoqiriqi artuqliqini étirap qilishini telep qilidu. Chünki allah taala mundaq dégen: "erler ayallarning hamiyliridur."

halbuki musulman ayal gheyri musulman erge yatliq bolghandin kéyin, érige boysunushqa we öziye nisbeten uning artuqliqini étirap qilishqa mejbur bolup qalidu. Bu dégenlik, özining dinini érinig dini aldida xorlashqa mejbur bolidu, dégenliktur. Bundaq qilish islam qanunigha oyghun kelmeydu. Chünki islam qanunida gheyri musulmanlarning qandaqla bir musulmanni bashqurush we boysundurush hoquqi bolmaydu.

1136.- soal: tughut cheklesh siyasitining otturgha qoyulushi

bezi döletlerde prinsip süpitide teshwiq qiliniwatqan tughut cheklesh mesilisi bilen, er - ayal ikkisining shexsiy zörüriyitidin kélip chiqqan hamildarliqning aldini élish mesilisining perqini ayriyalmaydu. Aldi bilen shüni keskin éytimizki, prinsip nami bilen ayallarni tughuttin cheklesh yaki "pilanliq tughut " dégen neyrengher bilen tughushqa chek qoyosh pikri yehudiylarning bashqa milletlerni nabut qilish üçün otturigha chiqarghan aldamchiliq siyasitidur. Mustemlikichi döletler we matérializm éqimidiki gurohlar yehudiylar teripidin otturigha chiqirilghan bu pikirni özlirining desturigha aylanduriwalghan.

1137.- soal: tughut cheklesh, namratliq we ishsizliqni tugütüshning ilmi yoli emes

özlirini islam dinigha mensup qiliwalghan bezi kishilermu özlirining neslini qurutush üçün qaritilghan bu siyasetlerning meptunliri bolghan. Bularning étiqadida jem'iyettiki péqirliq, késellik, bilimsizlik we ishsizliq qatarliq bextsizlikler nopusning köplikidin kélip chiqarmish. Shunga jem'iyetni bu wabalardin saqlap qélish üçün tughmasliq kérekmiş. Emeliyette bolsa, jem'iyetni bundaq wabalardin we bextsizliklerdin saqlash üçün tughushni chekleshke hajet yoq. Bu op'uchuq jahilliq, axmaqliq we ajizliqtur. Chünki allah insan'gha herqandaq balayiy - apetlerning we bextsizliklerning aldini élish üçün yéterlik eqil - idrak, ilim - pen ata qildi. Yolluq we ilmiylik bilen jem'iyettiki apetlerning aldini élishqa tirishmastin, tughutni chekleshke urunush bolsa, insanliq burchini ada qilishtin ajiz kelgenlik we qiyinchiliqlar aldida yéngilghanliqtur.

1138.- soal: tughut cheklesh siyasitini teshebbus qilghuchilarnig meqsidi

ralliq shuki, hazir dunyaning herqaysi jaylirida teshebbus qiliniwatqan tughut cheklesh

yaki pılanlıq tughut pikri insaniyetni bexitilik qilishni meqset qilmaydu. Ekische, bu pikirni tarqatquchilar bashqilarning sanini bu arqiliq azaytip, tedriji yoqitishtin ibaret özlirining yaman gherezlrini emelge ashurushnıla meqset qilmaқта. Amérika, yawrupa we bashqa xiristan, yehudiy döletliride pılanlıq tughut teshebbusi deydighan nerse esla yoq. Peqet musulman döletliride we kuffarlarning qol astida qalghan musulman milletlerde tughutni cheklesh arqiliq aile pılanlash dolquni ewjge chiqmaқта. Eqli bar kishi chüshiniduki, bu, musulmanlarga qaritilghan bir suyqesttin bashqa nerse emes. Bu, musulmanlar sanining köpiyishini tizginlesh üçün qollinilghan bir'adaletsiz siyasettur. Özlirini islam dinigha mensup qiliwalghan, özlirini medeniyetlik dep dewa qiliwatqan bezi musulmanlar öz düşmenlirining bu yaman gherezlrini tonumastin, ularning bu teshebbuslirigha awaz qoshmaқта.

1139.- sual: tughut chekleshni teshebbus qilghuchilarning ghayisi

bezi mustemlikichi döletler özlirining qol astidiki, zorluq bilen mustemlike qilin'ghan milletlarning tughush arqiliq köp sanliqni igilishini men'i qilish pilani bilen ularni köpiyishtin tosush siyasetini élip barmaқта. Bu siyasetning ghayisi mustemlike astidiki milletlerni az sanliq millet qatarigha chüshürüş, andin tedriji halda, ularning nesillirini qurutup tashlash arqiliq ularni yer yüzidin pütünley yoq qilishtin ibaret wehshiy suyqest ikenliki hemmige ayan bolmaқта. Shunga bundaq sharaitlarda, zorluq bilen tughut cheklesh siyasetige qurban bolush aldida toriwatqan xelqlarning öz nesillirini yétishstürüş arqiliq öz mewjudiyitini axirighiche saqlap qélish yolida harmay küresh qilishi perzdur.

1140.- sual: tughut chekleshning hökümi

tughut cheklesh mutleq xatadur. Péqirliqtin qorqup hamildarliqning aldini élish üçün dora - okul we bashqimu charilerni qollinish jaiz emes. Chünki allah herqandaq janliqni öz rizqi bilen yaritidu. Emma ailiwiw seweblar tüpeylidin, mesilen: anining normal tughutta tughalmastin, balini herqétimda opiratisiye qilish arqiliq élishqa mejbur bolup qalghanliqi yaki er - ayal ikkisi tughushni bir zaman kéchiktürüshte özliri üçün yaxshiraq bolidighanliqini meslihetleshkenliki qatarliq hallarda ularning hamildarliqning aldini alidighan dora, okul we bashqimu charilerni qollinishi jaizdur. Peyghember eleyhissalamning ezle heqqidiki hedisliri we islam fiqhishünas alimlirining törelginige qiriq kün bolmighan nutfe (abimeni) ni dora yaki okullar arqiliq zörüriyet yüzisidin chüshüriwétishning jaizliqi heqqidiki petiwaliri bizning bu qararimizni küchlenduridu.

1141.- sual: tughutni retke sélishni jaiz qilidighan zörür ehwallar

1. Tejribilik we ishenchlik doxturning sözige asasen, tughut yaki hamildarliq tüpeylidin anining hayatigha yaki ten - salametlikige xewp yétish ehwalidur. Allah taala mundaq deydu: özünglarni halaketke tashlimanglar [beqere sürisi 195 - ayet] yene mundaq dégen:

özünlarni öltürmenglar! Allah heqiqeten silerge nahayiti méhribandur. [nisa sürisi 29 - ayet]

2. Balilarni dep éghir qiyinchiliqqa uchap qélishtin, yaki balilarning tüpeylidin oghriliq, parixorluqtek haram ishlarni qilip sélishtin endishe qilidighan ehwallardur. Allah taala mundaq dégen: allah silerge asanliqni xalaydu, teslikni xalimaydu [beqere sürisi 185- ayet] allah silerge musheqqetni xalimaydu [maide sürisi6 - ayet]

3. Balilarning ten salamenliki yaki ularni béqip terbiyileshning obdan bolmasliqidin endishe qilidighan ehwallardur.

4. Sherette étibargha élinidighan zörür ehwallarning biri bolsa: yéngi bir hamildarlıq yaki bir tughutning qüchaqtiki süt émiwatqan balining hayatigha tesir körsitishtin ensireshtur. Peyghember eleyhissalam ümmitini dawamliq paydiliq bolghan nersilerge buyrup, ziyanlıq bolghan nersilerdin tosatti. Lékin peyghember eleyhissalam buni haramlıq derijisige qeder cheklimigen, chünki u öz dewrdiki küchlük we qudretlik milletlerge qarap bu ishning ulargha ziyan yetküzmigenlikini körge. Démek: buningdin ziyan kélip chiqishi éniqmu emes, hem dawamliqmu emes. Buning üstige émitish mudditide jinsiy munasiwetni keskin chekliwetken bolsa, toluq émitish mudditi ikki yil bolghanlıqi üçün, er - ayal ikkeylen qiynilip qalghan bolatti. Yashlar we shehwetlik kishiler ikki yil émitish mudditide ayallirigha yéqinlashmisa ularda xeterlik ehwallar körilishi mumkin. Shunga émitiwatqan ayalgha yéqinlashishni chekligendin cheklimigen yaxshiraq dep qarighan.

1142- sual: balini chüshüriwétish mesilisi

islam dini musulmanlarga yoqiriqidek, özürlük we zörüriyet hallirida hamile bolushning aldini élish üçün chare qollinishqa ruxset qilghan bolsimu, qursaqniki baligha jan kirip bolghandin kéyin uni chüshüriwétish arqiliq jinayet ishleshni qet'iy men'i qilghan. Pütün islam fiqhishunas alimlirining hemmisi baligha jan kirip bolghandin kéyin, uni éliwitishning qet'iy haram ikenlikige ittipaqtur. Shunga qursaqniki baligha ziyan yetküzüsh eng éghir qatilliq jinayetlerdin sanilidu.

Eger anining qursiqidiki balini éliwatmighanda, anining choqum ölidighanlıqi heqiqiy ishenchlik doxtur teripidin perez qilin'ghan bolsa, bu halette sheretning: "ikki ziyanning yénikrekini tartish kérek" deydighan omumi prinsipigha asasen, anining hayatini saqlap qélish üçün balisini éliwitish jaiz bolupla qalmastin, belki zörürdur. Chünki, téxi hayatqa köz achmighan, saghlam tughulishi yaki ölük tughulishi éhtimal bolghan, bechchidandiki bir buwaq üçün, hayatliqtin urun alghan, aile qorulushining bir asasi bolghan, balilardin mes'ul bolghan, üstige sheret ehkamliri buyrulghan we shu buwaqning dunyagha kélishige seweb bolidighan saghlam bir anining hayatini qurban qilish sheret we eqilning birdek teqezzasi bilen jaiz emestur.

1143- sual: bala émitishning mudditti

herqandaq hayat igisining hayatini dawam qildurushi we saghliqini saqlishi üçhün ghizalinishi kérek. Ghizalarmu öz terkiblrige qarap herxil bolidu. Birige paydiliq bolghan nerse, bashqa birsige ziyaliq bolushi éhtimal. Buwaqlarning eng tebiy we eng paydiliq ghizasi süttur. Sütlarning eng ewzili we eng paydiliq bolghini saghlam anining süti bolup, emdi toghulghan buwaqqa eng az dégende 24 ay ana süтини emdürüş uning saghliqi üçhün nahayiti muhimdur. Buwaqning öz anisining süтини eng köp ikki yil émiş heqqi bardur. Allah qur'anda mundaq deydu: "anilar(balilarni émitish mudditide) toluq émitmekchi bolsa, toluq ikki yil émitishi lazim" (beqere sürisi 233 - ayet)

1144. sual: ana sütining baligha bolghan paydisi

chünki tibbiy yekünlerge asalan'ghanda, ana sütining terkibliri buwaqning éhtiyajigha qarap tereqqi qilib turidu. Bu alahidilik yasalghan süt türilirining terkiblrige yoqtur. Anining balisini émitishke bashlighan awwalqi künliridiki sütning terkibide köp sandiki protéyn (aqsel) we meden unsurlirigha bay bolghan (Colostrum)maddisi bar bolup, eyni waqitta uningda may we shéker az bolidu. Chünki buwaqning deslepki künliride bulargha hajiti bolmaydu. Mundin bashqa, ana sütining terkibide buwaqni türlük késelliklerge qarshi qoghdighuchi maddilar bardur. Sil késili we bashqimu irsiy késellikliri bolghan anining süтини buwaqqa émitishge bolmaydu. Chünki buwaqta, émitküchidiki bu irsiy késellik buwaqqa ötidu - de, uning béjirim ösüşige tosqu bolidu. Buwaqni öz anisining émitkinige héch nerse teng bolalmaydu. Chünki herqandaq ana öz balisigha öz jénidinmu bek köyünidu we uninggha alahide méhri - shepset körsitidu. Öz anisining süтини émit chong bolghan balilar, bashqa ayallardin yaki haywanlardin süt emgen balilargha qarighanda saghliq we bashqimu tereplerdin alahide perqliq ösidighanliqimu tibbiy we pisxologiyeye mutexassislrining birdek yekünidur. Chünki, öz anisining süтини émit yétilgen buwaq eng awwal u, aniliqning tépilmis shepsetige qanidu, anisigha köyidighan we uning amraqliqini hés qilidighan bolup yétilidu. Kélechektimu uning yaxshiliqini qayturushqa tirishidu. Tibbiy tereptin anigha balisini émitishke birer tosqunluc körülgen waqitta, balini saghlam haywanning süтини emdürüşke bolidu.

1145. sual: ajriship ketken ata-anilarning bowaqlarini émitish

mesilisi

islam sheritining belgilimisi boyiche, ata - anisi ajriship ketkenlik sewebtin otturida qalghan buwaqlarni öz anisi émitidu. Uning émitkini üçhün atisining heq tölishi lazim kelmeydu. Biraq heq berse yaxshidur. Allah qur'anda mundaq deydu: "anilar (balilarni émitish mudditide) toluq émitmekchi bolsa, toluq ikki yil émitishi lazim. Atilar anilarni qaide boyiche yémek - ichmek we kiyim - kéchek bilen teminlep turushi kérek, kishi peqet qolidin kélidighan ishqila tekliq qilinidu. Anini balisi seweblik ziyat tartquzmasliq lazim. (eger ata ölüp ketse) uning warisi atigha oxshash mes'uliyetni (yeni ana bolghuchigha

nepiqe bérish we uning heqlirige raye qilish qatarliqlarni) öz üstige élishi kérek. Eger ata - ana kéngiship (balini ikki yil toshmastinla) ayriwetmekchi bolsa, ulargha héchbir gunah bolmaydu. Eger baliliringlarni inik'anilargha émitmekchi bolsanglar, qaide boyiche ularning heqqini bersenglarla silerge héch gunah bolmaydu. ALLAHTin (yeni allahning emrige muxalipetchilik qilishtin) qorqunglar, bilinglarki, allah silerning qilghan emelinglarni körüp turghuchidur". (beqere sürisi 233 - ayet)

balini özi terepke éliwalghan atining anini balisini émitish toghruluq zorlash heqqi yoqtur. Ana xalisa özi émitidu, xalisa bashqa ishenchlik anining émitishige razi bolidu. Balilar eqil - idrakqa ige bolghandin kéyin, oghul balilar atilirining ishlorini öginishi üçün atisining yénida, qizlar aile ishlorini öginishi we öy ishlorigha pishishi üçün anisining yénida turushi yaxshidur.

1146.- sual: hezane (yesli) yishidiki balini biqish mesilisi

balilarning yesli waqti - buwaq chong bolup yémek - ichmeklirini özi yep, icheleydighan, kéyim - kécheklirini özi kiyeydighan bolghichilik ariliqtiki waqit démeqtur. Balilarning yesli waqtida ulargha yaxshi qarash ata - anining üstidiki perzent heqliridin biridur. Yesli ishgha balining anisi dadisidinmu heqliqtur. Shunga islam dini balini bu waqit ichide terbiyilep yétishtürüş heqqini anilargha bergen. Her buwaq üçün uning öz anisi eng köyümchan we eng méhriban kishisidur.

Balilarni yesli yashlirida anisining bécishi uningdin bihajet bolghili bolmaydighan muhim ishtur. Peyghember eleyhissalam éri bilen ajriship, balisini taliship qalghan bir ayalgha "sen yatliq bolghan'gha qeder balangni özüng bécishinggha heqliqsen" dégen. Islam sheret alimliri balilarni yesli yashlirida bécishqa, terbiyileshke anisining eng heqliq ékenlikini tekitleydu. Balining chiqimlirini atisi töleydu. Chünki atisining üstige anini we balini bécish perzdur.

1147.- sual : yingi tughulghan balining hoqqi

bala tughulushi bilen uning heqqide 3 hoquq belgilen'gen bolidu:

1. Uni terbiyilesh hoqqi
2. Uning jénini qoghdash hoqqi
3. Eger uninggha atap qoyulghan mal bolsa, uni qoghdash hoqqi

1148.- sual: yesli yishidiki balini terbiyeleydighanlarning tertipi mesilisi

balini terbiyilesh hoqqi "yesli" nami bilen atilip, uning anisigha bérilgen hoquqtur. Andin qalsa, uninggha anisining ayal tughqanliri heqliqtur. Bu hoquq üçün anisining heqliq bolushining sewebi shüki, birinchidin, buwaq özining yémikini özi yep, icheleydighan bolghichilik waqit ichide öz anisigha qattiq éhtiyajliqtur.

Ikkinchidin, peyghember eleyhissalamdin sabit bolghan hedislarda yesli yéshidiki

buwaqlarni öz anisi béqip, terbiyilishining zörürliki tekitlinidu.

Üchinchidin, anisi öz balisi üçün öz jénini qurban qilalaydu we balisigha bérishke tégishlik aniliqning tépilmas méhrini béreleydu. Yüqiriqlargha asasen, yesli heqqi üçün ana atidin heqliqtur.

Anisi ölüp ketken yaki tashliwitip kétip qalghan buwaqni anisining anisi béqishqa heqliqtur. Eger anisining anisimu bolmisa yaki u, baqmisa, öz atisi baqidu. Umu bolmisa, anisining hemshiriliri baqidu. Ularmu baqmisa atisining hemshiriliri baqidu.

1149.- sual: balilarni yesli yéshida terbiyileshke heqliq bolushning shertliri

1. Balini baqquchi ayalning aqil, baligh we musulman bolushi,
2. Balining éhtiyajlirigha küchi yétidighan, yashraq, tini saq ayal bolushi. Özi yashinip qalghan yaki késelchan yaki sirtta ishleydighan ayal balini béqish mes'uliyitidin chiqalmaydu.
3. Exlaqiy, diniy jehettin ishenchlik bolushi. Eger ekische bolsa, balini buzup qoyidu.

Onbirinchi bap. Ailidiki munasiwet we edep qaidiler

1150.- sual: ailining uruq – tughqanlar bilen bolghan munasiwiti

ailining uruq - tughqanlar bilen bolghan munasiwiti - ulargha sile - rehim (maddiy we meniwi jehetlerdin yadrem) qilish, ularning hal - ehwallirini sorash, ularni ziyaret qilip, yoqlap turush, ular chaqirsa qedem teshrip qilish, éhtiyajliq halda qalsa maddiy yadrem birish, meslihet sorsa yol körsitish qatarliqlarni öz ichige alidu.

1151.- sual: ailining qol astidiki xizmetkarliri bilen bolghan munasiwiti

bu munasiwet, ulargha siliq, yumshaq muamile qilishni, tekebburluq qilmasliqni, ularning hal - ehwalliridin yaxshi xewer tépishni öz ichige alidu. Bezi aililerdiki bala baqquchi qizlar we ayallarmu shu aililarning xizmetkarliri bolup hésablinidu.

1152.- sual: ailining xoshnilar bilen bolghan munasiwiti

musulman ailisining xoshniliri bilen bolidighan munasiwiti - xoshnilargha qulidin kélishiche yaxshiliq qilish, maddiy we meniwi jehetlerdin ulargha yadrem qilish, ularni hörmetlesh, azar bermeslik, inaq we méhriban bolush qatarliqlarni öz ichige alidu.

1153.- sual: sile – rehim heqqide

sile rehim - uruq - tughqanlarning öz'ara bir - birige maddiy we meniwi jehetlerdin yordam qilishish arqiliq arisidiki tughqanchilikni dawamlashturushi démecktur. Ata - anigha yaxshiliq qilishmu sile - rehimning türige kiridu. Islam dini musulmanlarni aililer otturisdiki tughqanchilik munasiwitini inaq shekilde dawam étishke we héchbir zaman uruq - tughqanliqni üzüp qoymasliqqa chaqiridu. Allah taala qur'an kerimde peyghember eleyhissalamgha xitab qilish arqiliq, pütün musulmanlarga emr qilip mundaq deydu: "uruq - tughqan'gha, miskin'ge (yeni ajiz - uruq kembeghelge), ibni sebilge (yeni yurtidin ayrilip, yolda qalghan porsiz musapirge) xeyr - saxawettin heqqini bergin." (isra sürisi 26 - ayet)

enes ibni malik reziyellahu enhu mundaq deydu: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighanidim: kimki rizqining keng bolushidin yaki ömrining uzun bolushidin xursen bolsa, sile rehim qilsun. (buxari: 2067)

1154.- sual: uruq – tughqanlarga qilinidighan sile – rehimning nimilerni öz'ichige alidighanliqi

uruq - tughqanlarga sile - rehim qilish maddiy we meniwi her ikki jehetni öz'ichige alidu: maddiy jehettin sile - rehim qilish dégenlik, uruq - tughqanlardan birersi maddiy qiyinchiliqqa duch kelgen bolsa, uninggha pol - mal yordam qilish, qerizdar bolsa, uni üzüşke yordam qilish, késel bolsa, uni dawalitish we ulardin birersi ajiz bolsa, uning ishliqigha küchi bilen yordam qilish qatarliqlarning hemmisini öz ichige alidu.

Emma meniwi jehettin sile - rehim qilish dégenlik, uruq - tughqanlarni ziyaret qilish, késel bolsa yoqlash, chaqirsa ulargha qedem teshrip qilish, ularning musibetlirige teziye bildürüş, xoshallilirini tentene qilish qatarliqlarni öz ichige alidu.

Sile - rehim qilish köpligen kishilarning chushen'ginidek, söz bilen, quruq salam bilen yaki ularni ziyaret qilip qoyush bilenla ada tapmaydu. Belki oruq - tughqanlarga öz nepsining menpeetliridin kéchip qolliridin kélishe yordimini yetküzüş bilen bolidu.

1155.- sual: sile rehim qilinidighanlarning tertipiliri

imam newewi sile - rehim qilinidighanlarning tertipiliri heqqide mundaq deydu: "sile - rehimni eng awwal anigha, uningdin kéyin atigha, uningdin kéyin chong dada we chong anilargha, uningdin kéyin qiz - oghul qérindashlarga, uningdin kéyin tagha akilar we tagha achilargha uningdin kéyin qiz - oghul qérindashlarning we taghilarning perzentlirige, uningdin kéyin xoshnilargha, uningdin kéyin qéyin ata we qéyin ana qatarliq qodiliqtiki tughqanlirigha qilish kérek. Xoshnilargha sile - rehim qilishta, ularning sile - rehim qilghuchining öyige yéqin bolush we ozaq bolushidiki tertip boyiche ish élip bérilidu. Yénidiki xoshnigha sile - rehim qilish ozaqtiki qoshnigha sile - rehim qilishtin zörürdur. Shuning üçün, awwal yéqindikige, andin ozaqtikige qilish kérek. Emma kishining öz ailisige yeni ayaligha we perzentlirige qilidighan chiqimliri "sile - rehim" nami bilen emes,

belki "nefeqe" nami bilen atilidu. Nefeqe - sile - rehimdin awwalqi urunda turidu. Kishi öz ailisining nefeqisini toluq ada qilghandin kéyin, andin sile - rehimni ada qilishi kérek.

1156- sual: sile – rehim qilishning hökmi

sile - rehim qilish herqandaq musulman, baligh, aqil bolghan kishining üstige perzdur.

Sile - rehimni üzüp qoyush gunahi kebirilerdin sanilidu. Sile - rehimning yoqirisi, uruq - tughqanlar üçün özining mal dunyasi, yüz - ayruyini we maddiy hem meniwi küchini ayimasliq. Sile - rehimning ednasi, ulargha chirayliq söz qilish we tebessum bilen qarashtin ibarettur. Kishilerge chirayliq söz qilish we tebessum bilen qarash hem ibadet hem sedeqidur.

1157- sual: sile – rehim qilishning peziliti

sile - rehim qilishning peziliti intayin köptur. Tughqanlarning öz'ara bir - birige sile - rehim qilishish arqiliq ularning arisidiki yéqinliq we diniy qérindashliq küchiyidu. Chünki dunyada, yéqin bolsun, yiraq bolsun uruq - tughqini bolmighan adem yoqtur. Pütün musulmanlar özlirining uruq - tughqanlirigha sile - rehim qilidighan bolsa, jem'iyette sile - rehim qilinmighan ajiz, kembeghel qalmaydu.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: miskin'ge sediqe bérish peqet sediqining sawabigha érishtüridu. Tughqanlarga sediqe bérish sediqe we sile rehimning sawabigha érishtüridu. (nesai: 2582)

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: nesebinglar ichidiki sile rehim qilishqa tégishlik kishilerni biliwélinglar. Shek shübhisizki, sile rehim, tughqanlar arisida méhri muhebbetni kücheytidu. Pul malgha beriket keltüridu. Ömürning uzun bolushigha seweb bolidu. (tirmizi: 1979)

enes ibni malik reziyellahu enhu mundaq deydu: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighanidim: kimki rizqining keng bolushidin yaki ömrining uzun bolushidin xursen bolsa, sile rehim qilsun. (buxari: 2067)

uruq - tughqanlarga qilghan yaxshiliqning sawabi yat kishilerge qilghan yaxshiliqning sawabidin köptur. Zakatnimu awwal éhtiyajliq uruq - tughqanlarga, andin bashqa musulmanlarga bérish ewzeldur.

Ebu hureyre reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: bir adem kélip: i allening resuli! Méning tughqanlirim bar. Men ulargha sile rehim qilip turimen. Biraq, ular manga sile rehim qilmaydu. Men ulargha yaxshiliq qilip turimen. Biraq, ular manga yamanliq qilidu. Men ulargha méhribanlarche muamile qilimen. Biraq, ular manga nadanlarche muamile qilidu, dégenidi, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: eger sen heqiqeten éytqanliringdek qilghan bolsang, ularning gunahi özi, lékin sen bu ishni dawam qilipla tursang, alle tereptin bir qoghdighuchi sen bilen hemishe bille bolup, séni ulardin qoghdaydu, dédi. (muslim: 2558)

1158- sual: omumiy sile – rehim

omumiy sile – rehim , dunyaning herqaysi jayliridiki hermillat musulmanlarni bir - biri bilen baghlap turidighan omumyüzlük bir diniy baghlinish bolup, bu baghlinish allahning musulmanlarga ata qilghan eng katta némitidur. Musulmanlar mushu baghlinishning yüzisidin özlirining tilning, irqining, renggining we wetinining herxil bolushidin qeynezer, öz'ara bir - biri bilen heqiqiy qérindashlardur.

Bu omumiy sile - rehimni musulmanlar bir - birige méhribanliq körsitish, bir - birini allah yolida yaxshi körüş, pende - nesihet qilishish, bir - birige payda yetküzüş; ziyanlardin, xeterlerdin, balalardin bir - birini mudape qilish; bir - birige yaxshi dua qilish, addisi bir - biri bilen uchrashqanda: essalamu eleykum (silerge amaniq bolsun), dep qizghin salam bérishish arqiliq ada qilishqa buyrulghan.

1159- sual: xususiy sile — rehim

xususiy sile - rehim , ailidiki ezalarni bir - biri bilen baghlap turidighan tughqanliq munasiwitidur. Mesilen: ata - anilargha, tagha aka - tagha achilargha, qérindashlarga we perzentlerge qilin'ghan sile - rehim xususiy sile - rehimge kériidu. Xususiy sile - rehimni omumiy sile - rehimni ada qilghandek ada qilimiz. Buning sirtida, xususiy sile – rehim üçün bir - birige maddiy jehettin yadrem qilish, ziyaret qilip yoqlap turush, hal - ehwallirini sorash qatarliq heqler sabittur.

Omumen éytqanda, her'ikki türlük sile - rehim herkishining qolidin kélishe, imkaniyitining yar bérishche bir - birige yaxshiliq qilish, payda yetküzüş we ularni ziyan - zexmetlerdin qoghdash arqiliq ada qilinidu.

1160- sual: sile – rehimni üzüp qoyushning gunahi

sile - rehimni dawam qildurushni üzüp qoyushning gunahi éghirdur. Chünki sile - rehim musulmanlarning ortaq menpeetliri üçün buyrulghan bir ilahiy permandur. Kishilarning bir - birige sile - rehim qilishi arqiliq jem'iyette yaxshiliq we beriket dawam qilidu. Sile - rehimni üzüp qoyghuchilar allah taalaning lenitige uchraydu. Allah taala qur'an kerimde bu tughrida mundaq deydu: "allahqa bergen wedini mustehkemligendin kéyin, uni buzghanlar, yer yüzide buzghunchilik qilghanlar, allah taalaning sile - rehim qilishtin ibaret emrini tutmighanlar, ene shular lenetke duchar bolidu we ularning axiretliki yaman bolidu." (red sürisi 25 - ayet)

bu ayettin shuni bilishimiz mumkiniki, sile - rehim qilishni terk etküchiler allahqa bergen ehdisini buzghan xainlar qatarida jazagha tartilidu. Chünki u, adem ewladining üstige burunla yuklen'gen bir perzdur.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: shek shübhisizki, rehim (tughqandarchilik) rehmandin shaxlap chiqqan sözdur. Alle uninggha: kim sanga raye qilsa (yeni sile rehim qilsa), menmu uninggha (rehmitimni) yetküzimen. Kimki séni üziwetse,

menmu uningdin (rehmitimni) üziwétimen, dédi. (buxari: 5988)

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: rehim (tughqanchiliq) ershke ésiqliq halette turup: kim méni yetküzse (yeni sile rehim qilsa), alle rehmitini uninggha yetküzidu. Kim méni üzse, alle uningdin rehmitini üzidu, deydu. (muslim: 2555)

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: alle taala pahishe ayalni we sile rehimni üzgen kishini dunyadimu, axirettimu jazalaydu. (tirmizi: 2511)

ebu hureyre reziyellahu enhu mundaq deydu: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighanidim: insanlarning emelliri her peyshenbe ötüp, jüme kirgen kéchisi tekshürülidu. Sile rehimni üzgüchining emeli qobul bolmaydu. (ehmed: 9902) peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: sile rehimni üzgüchi jennetke kirmeydu. (muslim: 2556)

1161.- sual: xoshnilargha yaxshiliq qilish

xoshnilargha yaxshiliq qilish imanning eng körinerlik netijiliridin bérudur. Chünki, xoshnidarliqning heqliri bekmu chongdur. Islam tarixidiki ölgilik zatlar birer kishining we ailisining yaxshi yaki yaman ikenlikini uning xoshnidarchiliqigha qarap bahalaytti. Ular awwal xoshniliridin u kishi heqqide suraytti, xoshniliri uni yaxshi aile dep teriplise, uninggha diyanetlik, yaxshi aile dep baha béretti. Eger xoshniliri uningdin zarlansa, exlaqidin shikayet qilsa, uning bilen quda bolush, xoshna bolush we muamile qilish qatarliq ishlardin wazkéchetti. Bizning millitimizdimu bu adet bar. Shunga ejdadlirimiz "xoshnisigha qarap öy al" dégen hékmetni békargha éytmişan.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: jibril eleyhissalam manga qoshnigha yaxshiliq qilishni tewsiye qiliwergechke, kéyinche qoshnini mirasxor qilip qoyidighan oxshaydu dep oylap qalghanidim. (buxari: 6014)

1162.- sual: xoshnidarchiliqning heqliri

xoshnidarchiliqning heqliri hertürlük bolidu. Musulman kishining üstide, özining kapir xoshnisigha öteshke tégishlik birla heq bolup, bu bolsimu xoshnidarliq heqqi. Musulman kishining üstide özining musulman xoshnisigha öteshke tégishlik ikki heq bolup: uning biri, xoshnidarliq heqqi; yene biri, musulmanliq heqqidur. Musulman kishining üstide, özining musulman, uruq - tughqan xoshnisigha öteshke tégishlik üç heq bolup: bularning biri, xoshnidarliq heqqi; ikkinchisi, musulmanliq heqqi; üchinjisi, uruq - tughqanliq heqqidur. Musulman kishining üstide, özining musulman, uruq - tughqan, yéqin (yeni öyi uning öyige eng yéqin bolghan) xoshnisigha öteshke tégishlik töt heq bolup: bularning biri, musulmanliq heqqi; ikkinchisi, tughqanliq heqqi; üchinjisi, xoshnidarliq heqqi; tötinchisi yéqin xoshniliq heqqidur. Yéqin xoshna yiraq xoshnisidin elwette ewzeldur. Derhal yordimingizge ülgüridighan, bashqilarghimu yaxshi teripingizni qilip béridighan we sizni yalghuz qilmaydighan kishi elwette sizning yéqin xoshningizdur. Shunga xoshnidarliqning

sirtida, yéqin xoshna bolghanliqining heqqi alahide ayrim birheq bolup békitilgen. Ejdadlirimizmu "yiraqtiki tughqiningdin yéqindiki xoshnang yaxshi" dep békar éytmişan.

1163. sual: xoshnilargha yaxshiliq qilishning tertibi

xoshnilargha yaxshiliq qilishni öyge musape jehettin eng yéqin bolghinidin bashlash kérek. Öyge eng yéqin bolghan xoshnining heqqi, yiraq bolghan xoshniningkidin ehmiyetliktur. Shunga u awwal ada qilinidu.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: béqinidiki qoshnisining ach ikenlikini bilip turup, qorsiqi toq yatqan kishi manga iman keltürgen bolmaydu. (elkebir 751 bezzar)

ebu hureyre reziyellahu enhu mundaq deydu: bir adem, i resulullah! Kishilerning éytishiche, palani ayal köp namaz oquydiken, rozinimu köp tutidiken we köp sediqe bérédiken. Biraq, u qoshnilirigha til ahanet qilidiken? Dégenidi, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: u dozaxqa kiridu, dédi. U yene: i resulullah ! Kishilerning éytishiche, palani ayal az roza tutidiken, sediqinimu az bérédiken, namaznimu az oquydiken. U qurut chaghliq az nersilerni sediqe qilidiken. Biraq, qoshnilirigha til ahanet qilmaydiken? Dégenidi, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: u jennetke kiridu, dédi.(ehmed: 9383)

1164. sual: kishilerning öylirige kirishtiki edep exlaqlar

kishilerning öylirige kirishte ishikni qéqip, ruxset sorap kirish islam sher'itining körsetmiliridindur. Bir qétim ishikni chékishte achmisa, üç qétim chékish kérek. Chünki, birinchi qétimliq chékishte anglimay qalghan bolsa, ikkinchi qétimliq chékishte anglaydu. Ishikni échishni xalighan kishi üçinchi qétimliq chékishte achidu. Üchinji qétimliq chékishtimu achmisa, yaki öy sahibi öyide yoq, yaki échishni xalimighan bolushi éhtimal. Shunga üç qétim chékishte ishikni achmisa qaytip kêtish lazim. Allah qur'anda: "y möminler! Bashqilarning öylirige kirmekchi bolsanglar, ishikni qéqip (öy igisidin) ruxset sorap we ulargha salam birip andin kiringlar." deydu. (nur sürisi 27 - ayet)

1165. sual: ayallarning sirtqa chiqishidiki edepler

islam sheriti ayallarning sirtqa chiqqanda, bashlirini, kökreklirini, boyunlirini yépip, özün, ésil kiyimlerni kiyip chiqishlirini tewsiye qilidu. Bu, ayallarning ippet, nomuslirini qoghdash we hörmitini kôtirish yolidiki eng ésil medeniyettur. Allah bu heqte mundaq deydu: " (ayallarsirtqa chiqqanlirida) lichekliri bilen kökreklirini yapsun." (nursürisi 31 - ayet)

allah yene, ayallarning sirtqa chiqqanlirida bolsun, yaki öy ichide bolsun, namehrem erlerge tiklip qarimasliqini we zinnetlirini ulargha ashkara qilmasliqini tewsiye qilip mundaq deydu: "mömine ayallargha éytqinki, ular namehrem erlerge tiklip qarimisun. Ewret ezalirini yapsun. Körünüp turidighan qisimdin bashqa zinnetlirini ashkara qilmisun." (nur sürisi 31 - ayet)

allahning bu emri ayallarni hertürlük pitne - pasatlardin muhapizet qilish, sheytaniy heweslerge yol bermeslik we bundaq sheytani heweslerning kélip chiqishining aldini élish üçün bolup, netijide islamiy ailini yaman aqiwet we pitnelerdin qoghdashni meqset qilidu. Allah erlerni yat ayallargha arilishshtin tosüp mundaq deydu: "siler peyghemberning ayalliridin bir nerse sorap almaqchi bolsanglar, perde arqisidin sorap élinglar. Mundaq qilish silerning dilliringlarnimu, ularning dillirinimu eng pak tutidu." (ehzab sürisi 53 - ayet)

peyghember eleyhissalam ayallargha telim bérishte, ulargha ayrim bir kün, erlerge ayrim bir kün belgüleytti. Ularni arilishshtin men'i qilatti.

1166- sual: yimek -éçmekning hökümi

ozuqluq üçün yiyish, ussuzluqni qandurush üçün ichish, eger zöröriyet tipilghanda haram nerse yaki özi ölüp qalghan haywan göshi bolsimu weyaki bashqilarning mili bolsimu uni kiyin tölep bergen teqdirde yiyish periz bolup , hedisning hökümi boyiche undaq qilghuchigha sawap birlidu. Hedisning hökümi boyiche yigen we ichken'ge sawap birlidu. Eger yimey ichmey ölüp qalsa , gunahkar bolidu. Chünki u özi- özi halaketke tashlighanliq bolidu. Insanning öz jinini saqlighudek miqdarda yiyishi perizdur. Namaz oqush, roza tutush qatarliq ibadetlerni beja keltüreligidek quwetke irishtüridighan miqdarda yiyish kishini ejirge irishtüridu. Küch quwetni tiximu ashurush üçün toyghiche yiyish mubahtur. Toyup bolghandin kiyin yene üstige yiyish haramdur. Neple ibadetlerni jayida ada qilish , ilim öginish we ögitish üçün toyghuche yiyish sünnettur.

1167- sual: tamaq yéyishning sünnetliri

1. bashlighanda bismillah déyish, axirida elhemdulillah déyish. Elhemdu sözini dégende yuqiri awazda démeydu. Peqet hemrahliri tamaq yep bolghanda yuqiri awazda désimu bolidu. Eger deslepte bismillah déyishni untup qalghan bolsa,'isige yetkende "bismilahi ewwelehu we axirehu" désun.

2. tamaq yéyishtin burun we yep bolghandin kéyin qolini yuyush lazim. Tamaq yéyishtin ilgiri qolgha su bergende yashlarning qoligha deslep su bérish lazim. Chünki yashlar köprek, yashan'ghanlar bolsa sel azraq yeydu. Tamaqni yep bolghandin kéyin deslepte yashan'ghanlarning qoligha su bérish lazim. Chünki bir hediste mundaq déyilidu "kichiklirimizge rehim, chonglirimizgha hörmet qilmighanlar bizdin emes" shundaq qilghanliq chonglarni hörmet qilghanliq bolidu.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: biringlar tamaq yémekchi bolsa, "bismillah " dep bashlisun! Nawada bëshida "bismillah" déyishni untughan bolsa, ésige kelgende ۞ bismillahi ewwelehu we axirehu (yeni bëshidimu we axiridimu bismillah) dewetsun! (ebu dawud: 3767)

3. nanning üstige tuz körisi yaki qacha qochidek nersilerni qoyush, qolni yaki pichaqni

nan bilen sürtüş mekrohtur. Shireni nan bilen értishqa bolmaydu .

4. tekebburluq yüzidin bolmisila, yölinip olturup tamaq yéyishning héch yamini yoq . Héch yamini yoq dégen söz undaq qilmasliqning ewzel ikenlikini ipadilep béridu.

Shueyb ibni abdullah ibni emr dadisining mundaq dégenlikini riwayet qilidu: héchkim peyghember sellellahu eleyhi wesellemning yölenchükke yölinip olturup tamaq yéginini yaki kishilarning aldigha chiqip mangghanliqini körüp baqmidi. (ebu dawud: 3770)

5. bash ochuq olturup tamaq yéyishmu tallan'ghan qarashqa asasen mekrohtur.

6. nanning ötturisini yep, chörisini qoyup qoyush yaki ésil pishqan yérinila yéyish we bashqa yerlirini qoyup qoyush israpchiliqtur. Lékin u qoyup qoyghan qismini yeydighan bashqa biri bolsa, uning héch yamini yoq. Shundaqla aq nanlar ichidin birer aq nanni tallap yése yaki chishi bolmighanliqtin yumshaq nanni tallap yése, buningmu héch yamini yoq.

7. nanni yerge tashliwétish mekrohtur. Kishi öyidiki chaghda nan teyyar bolup qalsa, tétitqugha saqlap olturmastin nanni yégech olturush nan'gha hörmét qilghanliqtur. Emma méhmandarchiliqta bolsa, tamaqqa tekliq qilinishini kütüp olturidu .

8. qolidin chüshüp ketken birer toghram nanni tashliwétishke bolmaydu. Chünki u israpchiliqtur shunga uni aldi bilen yéwétidu.

Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: biringlarning qolidin birer loqma tamaq chüshüp ketse, uni sheytan'gha tashlap qoymay élip, taziliwétip yésun! Tamaqtin kéyin qolini yalimay turup qolyaghliqigha sürtmisun ! Chünki u, beriketning qaysida (yeni yep bolghinida yaki qolida qalghinida) ikenlikini bilmeydu. (muslim: 2033)

9. tamaqni yégili bashlighan waqitta qachining otturisdin yémeslik sünnettur. Chünki beriket qachining otturisigha chüshidu. Bir xil tamiqi bar qachidin tamaq yégende qachining bir terepidin yéyish sünnettur. Eksiche, türlük méwe qoyulghan qachidin méwe yégende xalighan türni élip yése bolidu.

Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: tamaqning berikiti otturida bolidu, shunga tamaqning otturidin yémey etrapidin yenglar! Dégen. (tirmizi: 1805)

10. tamaqni öz aldi teripidin élip yéyish sünnettur. Tamaqni hemrahining aldidin élip yégende, bolupmu shorpa we shuningdek tamaqlarni yégende uni baram qilip qoyidu. Eger yeydighan nerse xorma bolsa, xalighan yerdin yéyish mubahtur.

Salim dadisidin peyghember sellellahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: sol qolunglar bilen tamaqmu yémenglar, sumu ichmenglar ! Chünki sheytan sol qoli bilen yeydu we sol qoli bilen ichidu. Nafining riwayitide: sol qoli bilen bir nerse bermisun we almisun dégenliki qoshup zikri qilin'ghan. (muslim: 2020)

11. tamaq yégende sol putini yatquzup, ong putini tiklep olturidu.

Enes ibni malik reziyellahu enhu mundaq deydu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemning yükünüp olturup xorma yewatqanliqini körgen. (muslim: 2044)

12. tamaqni bek qizziq yémeslik we purimasliq lazim.

13. tamaq yewatqanda gep söz qilmastin yéyish mekrohtur. Chünki u ötpereslerge oxshap qalghanliq bolidu. Yaxshi gep qilish lazim. Tamaq yewatqanda ölüm, dozax, késsel qatarliqlargha oxshash köngülñi baram qilidighan sözlerni qilishqa bolmaydu.

14. qachida qalghan tamaq qalduqlirini tashliwetmestín yalash lazim. Barmaqlarni qol sürtidighan birer nerse bilen sürtüshtin ilgiri uningdiki tamaq yuqindilirini yalash sünnettur.

Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: biringlar tamaq yése, qolini yuyushtin ilgiri yaliwetsun yaki yalitiwetsun. (buxari: 5456)

keb reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem tamaqni üç barmiqi bilen yeytti, tamiqini yep bolghandin kéyin barmaqlirini yalaytti. (muslim: 2032)

15. eger éhtiyaj bolghanda nanni pichaq bilen késish mekroh emes.

16. tamaqni özre bolmisila ong qolda yéyish lazim.

17. ushtulghan nan bar turupmu, saq nanni yéyish toghra emes.

18. tamaqni yerge sélin'ghan dastixan'gha qoyush tamaq yéyishning edep exlaqliridin biridur. Eger tamaq halal bolsa, bashlighanda bismilalh déyish, tügetkende elhendulilalh déyish sünnettur.

Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: eger bir kishi öyige kirgende we tamaq yégende "bismillah" dése, sheytan hemrahlirigha: "silerge bu yerde qonalghu jaymu, kechlik tamaqmu yoq boldi" deydu. Eger öyige kirgende: "bismillah" démise, sheytan hemrahlirigha: "silerge bu yerde qonalghu orun bar boldi" deydu. Andin tamaq yégendimu: "bismillah" démise, sheytan hemrahlirigha: "silerge bu yerde qonalghu jaymu, kechlik tamaqmu bar boldi" deydu. (muslim: 2018)

enes reziyellahu enhu mundaq deydu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemning hayatida texside tamaq yep baqqanliqi, kakcha yep baqqanliqi weyaki üstelde tamaq yep baqqanliqini bilmeymen. Qetade (rawi) din: undaqta, tamaqni némide yeytti? Dep soralganidi. U: dastixanda yeytti, - dep jawab berdi. (buxari: 3586)

19. tamaq yéyishtin ilgiri éghizni chayqash sünnet emes. Lékin junub kishining éghizni chayqashtin ilgiri tamaq yéyishi mekrohtur. Eksiche heyzdar ayalgha mekroh bolmaydu.

20. tamaq qoyushni yash we ilimde chong kishidin bashlaydu.

1168- sual: tamaqta diqqet qilidiغان ishlar

1. tamaqni bash barmaq, körsetküch barmaq we ottura barmaqtin ibaret üç barmaq bilen yéyish lazim.

2. tamaq kélidighan terepke qarap turuwalmasliqi, aghzidiki tamaqni yütüp bolmay turup yene tamaq salmasliqi kérek.

3. daim dégüdek bir qétim tamaq yep bolghandin kéyin arqidin yene bir qétim

tamaq yémeslik kérek. Chünki tamaq ayrim ayrim yéyilse, kéyinki tamaq desleptiki tamaqning singip bolushidin ilgiri kiridu. Buning bilen ashqazan buzulidu.

4. yol üstide tamaq yéyishke bolmaydu.

5. öre turup yaki kétiwétip tamaq yéyishkimu bolmaydu. Bezi alimlar undaq qilishni exlaqsizliq, peskeshlik hemde nepsini tutalmasliq dep hésablighan.

6. nan uwaqlirini yollargha qoyup qoyushqa bolmaydu. Peqet chümülilerning yéyishi üchün qoyup qoysa bolidu.

7. qarangghuda tamaq yéyish cheklen'gen ishtur.

8. Tamaqtin qorsiqini toyghuzup andin turushi kérek. Peqet namazning oqulup bolushidin ensirise, qorsiqi toymastin turup ketsimu bolidu.

1169. sual: méhmandarchiliqning edep exlaqliri

1. eger bir kishini birla waqitta ikki adem méhmandarchiliqqa chaqirghan bolsa, ularning mertiwiliri teng bolghan teqdirda, özi qaysisining ishiki yéqin bolsa shuning öyige baridu. Undaq bolmisa, dostluq we köyümchanliq jehette qaysisi yéqin bolsa shuning öyige aldin baridu.

2. sahibxan méhmanlarning aldida xizmetchisige achchiqalmisliqi kérek, undaq qilsa ularni wehime bésiwalidu. Bek kemsözmu boliwalmisliqi lazim.

3. méhmanni dep ailisidikilerge bexilliqlik qilishqa bolmaydu. Chünki ular izzetlinishke eng heqlik kishilerdur.

4. bir öydin balini qoyup qoyup atini, qérindishini qoyup qoyup yene bir qérindashni, eger her ikkilisi chong bolghan teqdirda, chaqirishqa bolmaydu. Chünki bu köngül aghriqi tépip béridu.

5. méhmanning edep exlaqining jümlisidin biri shuki, u sorunda yaxshi jayni igelliwalmisliqi, törge chiqiwalmisliqi, belki kemter bolushi lazim.

6. méhman qilghuchining ruxsitini almastin, bashqa birini méhmandarchiliqqa élip bérishqa bolmaydu. Eger chaqirilghuchigha chaqirilmighan bir adem egishiwalsa, uninggha ruxset bermeslik we uni men'i qilish lazim. Eger sahibxanning öyige yétip barsa, egishiwalgan ademge ruxset bérishi yaki men'i qilish üchün uni sahibxan'gha bildürüş lazim.

7. méhmandarchiliqning edep exlaqliridin yene biri shuki, sahibxan méhman chaqirghanda méhman bolghuchi özi bilen bille élip kélisni xalaydighan kishinimu chaqirishi kérek.

8. méhman'gha chaqirghanda tughqanlirini untup qalmasliq kérek.

9. sahibxanning méhmanlar bilen ular xalimaydighan kishini bille olturghuzushi toghra emes. Xalimighan kishi bilen birge tamaq yéyishkende tamaqni chala yéyishke seweb bolup qalidu.

10. méhman peqet öy igisining raziliqi we ruxsiti bilenla chiqidu. Bu turushta diligha

köre ish qilish lazim. Shunga öy igisining yénida uni malalliqqa tashlap qoyghidek derijide uzun turiwalmalıq kérek.

1170.- sual: mihmandarchiliqning tamaq üstidiki edep- exlaqliri

1. tamaqni téz ekilish méhmanni hörmetligenliktur. Eger méhmanlar hazir bolup, bir yaki ikki adem belgilen'gen waqittin kéchikip qalsa, kélip bolghanlarni méhman qilish ewzeldur. Peqet kéchikip qalghuchi kembeghel yaki tamaqning özi kelmey turup tamaq tartilishtin köngli yérım bolidighan adem bolsa, saqlashning héch yamini yoq.

2. méhman tamaqni yep bolghandin kéyin paranggha chüshüp olturuwalmalıq kérek. Peqet öy igisi olturghuziwalısa héchqisi yoq.

3. méhmanlar tamaq yep bolghandin kéyin qaytishqa ruxset sorisa, ularni tutuwalmasıq kérek.

4. méhmanlarni uzun saqlitiwetmeslik, ular özlirini ongshap olturup bolghichilik tamaqni aldiritip élip kelmeslik, kéyin kelgenler burun kélip bolghanlarni tar yerge qistap qoymasıq, eger öy igisi jay körsetse, qarshiliq qilmastin choqum körsütülgen shu jaygha bérıp olturush, eger méhmanlardin biri hörmet bildürüp törge chiqishni tekliq qilsa, kemterlik qilip uningdin töwen orunda olturush kérek.

5. közini aldidiki yeydighan tamiqigha tikishi, onggha we solgha qarımasıq, tamaq yewatqanda kishilerning yüzlırige qarımasıq, ularning tamaq yéyishige qarap turuwélip, ularni xijil qilmasıq, belki közini özining aldigha qarıtıp, özi bilen meshghul bolushi kérek.

6. tamaqni az az élip yéyishi, obdan chaynishi, bëshini igiz kötürüwalmasıq, aghzini heddidin ziyade yoghan achmasıq, bedenlırini we kiyimlırini tutmasıq, chüshkürmekchi yaki yötelmekchi bolsa, yüzini yan terepke burushi yaki qoli bilen aghzini tosushi lazim.

7. hemrahini tamaqqa tekliq qilip méhribanlıq körsitishi, hemrahidin köprek yewélishni meqset qilmasıq lazim. Tamaq ikkisining arisida ortaqlı bolushidin qet'iynezer hemrahigha muwapiqlı bolmighan teqdırde, artuqlı yewélish haramdur. Belki u hemrahigha ötünüp bérishni yeni bir qachida olturup tamaq yégen hemrahidin azraq yéyishni meqset qilishi kérek.

8. bir qétimda ikki xormini aghzigha teng sélishqa bolmaydu. Peqet hemrahining raziliqigha uyghun bolsa bolidu. Undaqlı bolmisa, hemmisi bir qétimda ikkidin xorma yéyishi yaki shundaqlı qilghuchi bashqılardin ruxset élishi kérek. Eger hemrahi tamaqni az yése, uni yéyishke tekliq qilip turushi we "yégin" déyishi kérek. "yégin" dégen sözni üç qétimdin artuqlı tekrarlashqa bolmaydu.

9. tamaqtin turghanda yol bashchimiz muhemmed eleyhissalamning ümmiti ichidin ach qalghanlar heqqide allah taalaning jazagha tartıplı qélishidin ensirigen halda turushi, tamaqtin kéyin allah taalagha hemdi éytishi kérek.

10. dastıxan üstide birer adem üçün hörmet bildürüş yüzisidin orunidin turulmaydu.

11. aldigha qoyulghan tamaqni we ichimlikni eyblimeslik, lékin uni yaqtursa yéyish, yaqturmisa yémeslik lazim.

12. eger birining yénida méhman bolup, uning dastixinidiki tamaqtin bir loqma élip, shu dastixanda özi bilen bille olturghan bashqa birige sunup berse, tamaq sunulghan kishining uni élishi durus bolidu. Bu, kishilerge yaxshi muamile qilghanliq hésablinidu. Eger uni bashqa dastixandiki kishige sunup berse, ikkinchi dastixandiki tamaqning turidin sunup bergen teqdirdur durus bolidu. Undaq bolmisa durus bolmaydu.

13. méhman bolghuchi müshükke tamaq berse bolidu, itqa berse, gerche u öy igisining iti bolghan teqdirdimu durus bolmaydu. Tilechigimu, birer éhtiyaj üchün kelgen kishigimu méhman tamaq bermeydu.

14. méhmanlarning éship qalghan tamaqni élip kétishigimu bolmaydu. Méhmanning öy igisidin su we tuzdin bashqa nersini telep qilishi toghra emes.

15. méhmanning edep exlaqining jümlisidin biri shuki, u öy igilirige qarita mexsus tamaq teklipe bolmasliqi, birer nersining özini keskinlik bilen telep qilmasliqi kérek. Chünki sahibxan'gha uni teyyarlash qiyin bolup qélishi mumkin. Japa bolup qélishtin ensirigende ehwal mushundaq bolidu. Emma mexsus tamaq teklipidin sahibxan xushallinidighan we uni teyyarlash asan bolidighan sharaitta, teklipe qilish mekroh emes, belki shundaq qilish telep qilinidu.

16. sahibxanning méhman'gha bek ching turiwalmastin "yégin, alghin" déyishi we öz qoli bilen uninggha tamaq élip bérishi musteheptur. Mana bu chirayliq muamile qilghanliq we méhmanni izzetligenlik bolidu.

17. méhmanning sahibxandin tamaqning halal yaki haramdin kelgenlikini sorash heqqi yoq.

18. eger méhman tamaqni öz öyide yégen miqdarda yése, insap qilghanliq bolidu. Öyide yégen miqdardin jiqraq yése, iltapatqa érishken bolidu. Eger uningdin az yése, ikki yüzlük qilghanliq bolidu.

1171.- sual: qérindashlarni we dost yarenlerni ziyaret qilishning sher'i qilip belgilen'genliki

qérindashlarni yeni diniy qérindashlarni ziyaret qilish allah taalagha yéqinlashturudighan chong ishtur we eng aliy xislettur. U ziyaretler ichide eng ewzel ziyaret bolup, peyghember eleyhissalam u ziyaretni hemishe qilip turatti. Qérindashlirini ziyaret qilatti, ularning ehwalini igelleytti we ular bilen bille tamaq yeytti.

Ziyaret qilghuchining özi élip kelgen nersisini ziyaret qilin'ghuchigha teqdim qilishi ziyaretning mukemmel ipadisi bolup, u dostluqni ispatlaydu, méhri muhebbetni kücheytidu.

1172.- sual: qérindashlarni we dost yarenlerni ziyaret qilishning

peziliti

ziyaret qilishning peziliti heqqide nurghun hadisler riwayet qilin'ghan.

Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki bir késelni yaki qérindishini alle üçün yoqlisa, nida qilghuchilardin biri uninggha: sanga mubarek bolsun, qedimingge mubarek bolsun, jennettin bir orun tuttung, dep nida qilidu. (tirmizi: 2008)

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: bir kishi bashqa bir kentteki qérindishini yoqlap kélish üçün mangghanidi, alle taala uning yoligha bir perishtini közetchilikke turghuzup qoydi. U adem perishtining aldigha yétip kelgende, perishte: nege barisen? Dep soridi, u adem: bu kentteki qérindishimni yoqlap mangdim, dédi. Perishte: uningda élishing barmidi? Dep soridi, u: yaq, men uni alle ezze wejellening raziliqi üçün yaxshi körgen, dégenidi, perishte: undaqa, bilip qoyghinki, men allening sanga ewetken elchisi bolimen. Sen u qérindishingni qandaq yaxshi körgen bolsang, allemu séni shundaq yaxshi köridu, dédi. (muslim: 2567)

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: herqandaq bir musulman bende allening raziliqini közlep bir qérindishini ziyaret qilghili kelse, asmandin bir jakarchi: "ejepmu yaxshi ish qilding, jennet sanga mubarek bolsun !" dep nida qilidu. Allemu ershining astidikilerge: "bendem méning raziliqimni közlep ziyaret qildi. Uning mukapatini özem bérimen" deydu. Alle uni jennet bilen mukapatlaydu. (bezzar: 1918)

1173.- sual: yol üstide emel qilishqa tégishlik edep exlaqlar

1. öydin sirtqa chiqqan er kishining uchrighanla nersige tikilip qarimasliqi yaxshidur. Shunga u éhtiyaj bolmighan ehwal astida ong we sol tereplerke köz yügürtmesliki kérek. Eger mangidighan yol, yasinip chiqqan ayallardin xali yol bolsa, höküm mushundaq bolidu. Undaq bolmisa, erning közini yighishi wajiptur. Peqet qarashqa mohtaj bolsa, mesilen, etrapqa diqqet bilen qarashqa alaqidar wezipe alghan bolsa, üstige yüklen'gen wezipini ada qilish üçün qarashqa mohtaj bolghan nersige qarash durus bolidu.

2. ong we solgha tola qarash, kelgen ketken we qimirlighan hemme nersige nezer sélish, shundaqla hemme sözni anglashqa orunush shallaqliq we tenteklikning alamitidur. Uning eksiche éghir bésiq bolush, yürüş turushta salmaq bolush yaxshi ésil süpetlikning alamitidur.

3. öydin chiqquchining "bismillah, tewekkeltu elellah, lahawle welaquwwete illa billah , allahning ismi bilen chiqimen, allahqa tewekkul qildim, allahtin bashqa héch küch quwwet igisi yoqtur" dep chiqishi telep qilinidu.

4. eger ammiwi yol bésiq bolghan teqdirda, bir ademning özining igidarchiliqidiki yerdin peyda qilghan yaki birer emeldar öz puli bilen yasatqan yoldin ötüşü durus bolidu. Eger u yer esli mülük bolup, bashqilarning heqqi bolmisa we sher'i jehettinmu yol qilish toghra bolmisa, uningdin ötüş durus bolmaydu. Chünki wali melum bir ademge chong

yoldin musulmanlarga ziyat salmighan halette tarmaq yol yasash üçün jay körsitip bérishi kérek.

5. bir adamning oghri bilen birge méngishi toghra emes. Birge méngip qalghanda töhmetke qalidu.

6. eger bir yolda kétiwétip sugha duch kelgen teqdirde melum bir adamning yéridin ötmektin bashqa amal bolmisa, uningdin ötüshning héch yamini yoq. Chünki u zörüriyet hésablinidu.

7. éhtiyaj bolmighan ehwal astida yol üstide olturush mekrohtur.

Ebu telhedin mundaq riwayet qilidu: biz öyning aldida olturup paranglishiwatattuq, peyghember sellallahu eleyhi wesellem ishik aldimizdin ötüp kétiwétip: néme üçün kochilarda olturisiler? Kochilarda olturmanglar! Dédi. Biz: biz gunah ish qilmay, öz'ara parangliship olturduq, dések, peyghember eleyhissalam: eger bu yerlerde bek olturghunglar kelse, uning heqqini ada qilip olturunglar. Yeni namehremmerge qarimanglar, salamni ilik élip, yaxshi sözlerni qilip olturunglar! Dédi. (muslim: 2161)

1174.- sual: uxlashning edep exlaqliri

1. taharetlik halda uxlash lazim. Kéchide turup namaz oqushni niyet qilghan kishi üçün taharet uning kéchide qopushigha emeliy tesir körsitidu.

Bera ibni azib reziyellahu enhuma mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem manga: uxlash üçün yatmaqchi bolghiningda, namazgha taharet alghandek taharet alghin, andin ong teripingni bésip yatqin we: "i alle! Ümid qilghan we sendin qorqqan halda özümni sanga tapshurdum, sanga yüzlendim, ishlimni sanga hawale qildim we sanga tayandim. Sendin bashqa panahghaimmu yoq, qutuldurghuchimmu yoq. Men sen nazil qilghan kitabqa, sen ewetken peyghemberge iman éyttim " dégin! Shuning bilen, sen shu kéchisi ölüp ketseng, iman bilen kétisen. Bu sözler séning shu kündiki eng axirqi sözüng bolsun dédi. Men (rawi): bu duani bera ibni azib reziyellahu enhumaning aldida qaytilap: sen ewetken elchi (resul)ge. Dep oqughanidim. U: yaq, sen ewetken peyghember(nebiy)ge. Dep oqu! Dédi. (buxari: 6311)

2. ong yénini bésip, qible terepke qarap yétishi yaki ongdisigha yétishi lazim. Özrisiz halette, mesilen, qorsiqining aghrip kétish xewpi bolmighan ehwal astida, düm yatmasliqi kérek.

Ebu hureyre reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember eleyhissalam uxlimaqchi bolghanda ong teripimizni bésip yétishqa we: "i allahim! I asmanlarning, zéminning we büyük ershning perwerdigari! I bizning we barliq shey'ilerin perwerdigari! Dan we uruqlarni bixlandurghuchi, tewrat, injil we furqanlarni nazil qilghuchi alle! Sanga séghinip barliq nersilerning sherridin panah tileymen. Ularning kokulisi séning qolungdidur. I alle! Sen ewwelsen, sendin ilgiri biri yoq. Sen axirsén, sendin kéyin biri yoq. Sen ashkarisen (yeni mewjutluqung delil - pakitlar bilen eqil igilirige ashkaridur), séningdek ashkara biri

yoq. Sen mexpiysen (yeni séni köz bilen körgili bolmaydu, séning zatingning mahiyitini tonushqa eqiller yételmeydu), séningdek mexpiy biri yoq. Bizni qerzdin xalas qilghin, namratliqtin qutqazghin dep dua qilishqa buyruytti. (muslim: 2713)

3. rahetpereslik bilen körpilerni qat - qat sélip yatmasliq, uxlamaqchi bolghanda chiraqni öchürüp yétish kérek.

4. uxlash aldida allahni sheret belgiligen zikirler bilen yad étish sünnettur.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: i palani! Uxlash üçün yatqiningda: "i alle! Ümid qilghan we sendin qorqqan halda özümni sanga tapshurdum, sanga yüzlendim, ishlirimni sanga hawale qildim we sanga tayandim. Sendin bashqa panahgahimmu yoq, qutuldurghuchimmu yoq. Men sen nazil qilghan kitabqa, sen ewetken peyghemberge iman éyttim " déseng, andin shu kéchisi ölüp ketseng, iman bilen kétisen, ölmey qalsang, ejir alisen. (buxari: 7488)

5. kéchisi oyghinip ketse, peyghember eleyhissalam qilidighan dualarni qilish lazim.

Huzeyfe reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember eleyhissalam yotqan'gha kirgende: i alle! Séning isming bilen yashaymen we séning isming bilen ölimen deytti. Seherde ornidin turghanda: jimi hemdu sana bizni wapat tapquzghandin kéyin tirildürgen alleqa xastur. Axiri shu allening dergahigha qaytimiz deytti. (buxari: 7394)

6. uxlash aldida yene tekbir eytish, tesbih eytish we hemdi iytish sünnettur.

7. uxlashtin burun yene yamanliqtin panah tilesht dualirini oqush sünnettur.

Aishe reziyellahu enhadin mundaq riwayet qilinidu: peyghember eleyhissalam yotqan'gha kirgende, ikki aliqinini échip turup, süre iklas, süre feleq we süre nasni oqup, aliqinigha hüretti. Andin aliqanliri bilen yüzini we bedinini (alqini yetken yergiche) silaytti. Kéyin aghrip qalghan chéghida, mendin shundaq qilip qoyushni telep qilghan. (buxari: 5748)

8. kéchide namaz oqush üçün niyet qilghan kishining kündüzlük uyquni uxliwélishi musteheptur. Kündüzlük uyquni uxlashning sher'i qilip belgilen'gen waqti kündüzning yérimidin bashlap, kün qayrilishqa az qalghan waqitqichilik bolidu. Sher'i qilip békitilgen kündüz, tang yorighandin tartip kün olturghiche bolidu. Etigen terepte uxlashqa bolmaydu. Chünki u, bezi alimlarning éytqinidek, kishini döt qilip qoyidu. Sham bilen xupten arisida, shundaqla esirdin kéyinmu uxlashqa bolmaydu. Kündüzning otturisida uxlash mustehap bolup, u, yuqirida bayan qilghinimizdek, kündüzlük uxlash waqtidur.

Onikkinchi bap: Ailige munasiwetlik bir qisim mesililerning bayani

1175.-sual: awamning étiqadida: biraw bir ayal bilen zina qilip

bolup, andin ikkisi öylenmekchi bolsa, bu ikkisining qilmaqchi bolghan nikahi chüshmeydu, deydighan chüshenje bar, buning dinimizda asasi barmu?

Az sandiki bezi alimlar bundaq nikahni durus emes dep qarighan bolsimu, islam fiqhishunas alimliri we bashqimu alimlar nikahlinishning shertliri (yeni qiz - yigitning raziliqi, guwahchilarning hazir bolushi qatarliq shertliri) toluq bolghan iken, bündaq nikah durus we chüshidu dep qaraydu. Chünki, allah qur'anda: "zina qilghuchi er peqet zina qilghuchi ayalni yaki mushrik ayalnila alidu. Zina qilghuchi ayal peqet zina qilghuchi erge yaki mushrikila tigidu" dégen. (nur sürisi 3 - ayet) bu ayetke asasen, zina qilghuchi er bilen zina qilghuchi ayal bir - biri bilen bolsun yaki bashqisi bilen bolsun nikahning shertlirining toluq bolush sherti bilen nikahlinalaydu. Belki bu ayetning mezmuni, bir - biri bilen zina qilghan er bilen ayal ikkisining bir - biri bilenla öylinishi kéreklini teqezza qilidu. Emma zina qilghuchi er yaki ayal eger musulman bolsa, uning mushrik (butperes) bilen öylinishi yaki uninggha yatliq bolushi durus emestur.

1176.- soal: öylnishitin burun bir - biri bilen zina qilghan er - ayalning bu öylinishi ularning qilghan zinalirining gunahi üçhün kaparet (yeni kechürüm) sanilamdu?

Ularning öylinishi ularning burun qilghan zinalirining gunahliri üçhün kaparet sanalmaydu. Belki ular gunahliri üçhün ayrim tewbe qilishi lazim. Ular zinadin saqlinish niyiti bilen öylen'genliki üçhün ayrim sawab tapidu. Chünki, haramdin saqlinish sawapliq ishtur.

1177.- soal: ayal özining meshghuliyiti yaki harghinliqi sewebidin érinining righbitige unimisa toghra bulamdu?

Ayal kishining meshghuliyiti qanchilik muhim bolishidin, qanchilik harghin bolushidin qet'inezer érinining telipige maslিশishi muhimdur. Eger ayal undaq qilmighanda, érinining sirtqa qarap qélishigha sewebkar bolidu. Netijide, ziyanni ayal kishi tartqan bolidu. Eger ayal kishi adet körgen yaki tughutning qénidin pak bolmighan halette bolsa, érinining uni jinsiy munasiwetke zorlishi toghra emes. Bundaq erkishimu gunahkar bolidu.

1178.- soal: adet yaki tughutning özrisini bahane qilip ayal kishining éridin yiraqliship, ayrim yétiwélishi toghrimu?

Toghra emes, chünki er kishining, ayali adet körgen yaki tughutluq bolghan halliridimu, (kiyimini yeshmestin) uning bilen birge yétishi, köngül échishi we jinsiy munasiwettin bashqa yéqinchiliqlarni qilishi heqqidur. Mundaq qilish er - ayal her ikkisi üçhün yaxshi. Emma erkishi özining hewisini idare qilalmastin, men'i qilin'ghan ishni ishlep qoyushidin

qorqsa birge yatmighini we ayaligha artuqche yéqinlashmighini yaxshidur.

**1179.-soal: er xotunlar özlirining jinsiy heweslirini qozghitish
üchün jinsiy filimlarni körse bolamdu?**

Qet'iy bolmaydu, chünki er - ayal bolmighan ikki jinsning bir - birige tikilip qarishi qur'anning hökmi bilen qet'iy haram bolghan yerde, filimlarda bolsimu bashqilarning ochüq bedenlirige qarash qandaqmu jaiz bolsun?! Beziler filim dégen resim we xiyaldin ibaret nerse bolghachqa, uni körse bolmamdu? Déyishi mumkin, lékin filim resim bolsimu, u, kishilarning öz süritidur. Uni körüş haramdur. U xiyalmu emes, belki eynen sürettur.

**1180.-soal: öylinishke pütüşken qiz bilen yigitning ata - anisi
ularning toy qilishigha muwapiq kelmigini üchün qizni élip qéchish
toghra bolamdu?**

Toghra bolmaydu, chünki mundaq qilish gerche nikahning shertlirige noqsan yetküzmigen bolsimu, islam exlaqigha we telimatigha xilap ishtur. Qizlarni, ularning ata - anisini qayil qilip, ularning qolidin élish dinimizning exlaqidindur.

**1181.- soal: ata - anisi muwapiq kelmeslikte ching turiwalsa
néme qilish kérek?**

Yurtning motiwerlirini, ata - anisining yéqin ademlirini, ölümalarını arigha sélis arqiliq ulargha wez - nes'het éytquzush – eger ikkisi toy qilmighanda, bir - biridin wazkichelmigenliktin yolsiz, binormal ishlarning kélip chiqidighanliqidin, ata - anining axiri pushayman tartip qalidighanliqidin agahlandurush arqiliq ularni qayil qilish, sewirchanliq bilen ularni qayil qilishqa tirishish kérek.

**1182.-soal: öylinishke shert – sharaiti yar bermigenler özlirini haramdin
saqlash üchün néme qilishi kérek?**

Ular peyghember eleyhissalamning körsetmisi boyiche, roza tutushi kérek. Chünki roza tutush jinsiy shehwetni azaytidu. Mundin bashqa charilermu bar, mesilen: namehrem ayallargha tikilip qarimasliq, qur'an oqushni özige adet qilish, jinsiy hékaye, jurnallarni oqumasliq we jinsiy filimlarni körmeslik, eng muhimi pikir - xiyalini bashqa ishlar bilen meshghul qilish, ayallar toghruluq oylanmasliq qatarliqlar ulargha sewir – taqet ata qilidu.

**1183.-soal: tughut jeryanida ölüp ketken ayal kishi shehidliq derijiside
ölgen bolidu, déyilidu. Bu sözning asasi barmu?**

Tughut jeryanida ölüp ketken ayalni köpligen alimlar shehidlar qataridin sanaydu. Bumu allahning pezli bilen bolidu.

1184.-soal: er kishining ayalini sirtta ishleshtin men'i qilish hoquqi barmu?

Elwette bar. Ailisining bext - saaditini közligen er kishi ayalini sirtta ishleshke

chiqarmastin, belki ailisining pütün éhtiyajlirini özi hel qilidu. Éri eger ayalining we balilirining éhtiyajlirini normal derijide qamdap bérelmigen bolsa, buwaqitta ayalini sirtta, özige munasip, shereplik ishta ishleshtin tosalmaydu.

1185. soal: tughulmaqchi bolghan balining saghliq tereptin kemtük tughulidighanliqi duxturlar teripidin bilinse, uni chüshüriwétishke bolamdu?

Toghra bolmaydu. Chünki mundaq qilish bir jan'gha jinayet qilghanliq bolidu. Uni xuddi béjirim tughulidighan balini kütiwalghandek, kütiwélish, qalghinini allahqa tapshurush kérek.

1186. soal: nikahni yurtning motiwer ölümasi yaki meschitning imami qilishi shertmu?

Nikahning shertliri toluq bolushi sherti bilen nikahni herqandaq bir musulman, aqil, baligh kishi oqusa bolidu. Ikki musulman guwahchini hazir qilip turup er - xotun bolmaqchi bolghan ikkisi özlirining nikahlirini "alдим" we "tegdim" dégen ibariler bilen özliri urundisimu bolidu. Nikahning durus bolushining shertliri déginimiz yoqurida "nikahning shertliri" dégen bapta éytilghandek, er - ayal ikkisining raziliqi we musulman ikki er guwahchining hazir bolushidin ibarettur.

1187. soal: ayal kishi bëshini yörgesh niyitide chéchining üstige yasima chach kiyiwalsa, bu islamda buyrulghan islamiy qiyapettiki romal qatarigha kiremdu?

Ayallarning bëshigha chach kiyiwélishi romal qatarigha kirmeydu. Eger uning üstige islamiy qiyapettiki romal artip bëshini uning bilen yörgise, bu waqitta u, islamiy romal hésablinidu. Emma bëshu ochuqla turidiken, u, islam sheritige xilapliq qilghan bolidu.

Oninchi bolum: islamda ewlat terbiyisi

birinchi bap. Ata - anilar hazirlashqa tégishlik omumiy shertler

1188.sual: terbiye mes'uliyiti

balining eng deslepte köridighini öy we ailidur. Yoruq dunyagha köz achqandin tartip közige chéliqqan herqandaq nerse, balining zéhnige mehkem ornap kétidu. Uning xaraktérimu zéhnide qalghan nersilerge qarita shekillinidu. Bu basquchta herqandaq nerse baligha tesir körsetküch amil bolidu. Bala ata - anigha amanettur, u yéngi tughulghanda, uning qelbi héchnimining tesirige uchrighan, sap göherge oxshaydu. Bu mezigilde u közige chéliqqan yaki tesir qildurulghan herqandaq nersining qiyapitini zéhnide qalduridu.

Mayil qilinidighan herqandaq nersige dili mayil bolidu. Némige ögitilse, shuninggha adetlinip chong bolidu. Yaxshiliqqa ögitilse, yaxshiliq üstide chong bolidu. Buning sewebi bilen uning ata- anisi, terbiyiligüchisi, béli ügetküchiliri dunyada we axirette yaxshiliqqa érishidu. Nawada u yamanliq üstige köndürülse yaki uninggha haywanlar balilirigha muamile qilghandek muamile qilinip chong bolsa, uning terbiyilinishige sel qarap öz haligha qoyuwétilse, netijide u yaman tebetlik adem bolup yétilip özini halak qilidu. Uning gunahi uning terbiyilinishige mes'ul bolghan her bir ademning üstige yüklinidu. Peyghember eleyhissalam shunga her bir bala allahni bir dep bilish tebiti bilen tughulidu. Lékin uning ata- anisi uni ya yehudiy qilidu, ya xristan qilidu yaki ateshperes qilidu dégen. Bizning ösmürlirimiz ata- aniliri köndürgen boyiche chong bolidu. Démek, ewladlarning terbiyiside aile bu qeder muhim ehmiyetke ige bolsa, yuqiridiki ghayining emeliylishishi üçün uning mahiyitide din we exlaq rohini peyda qilidighan nersilerning hemmisini höddige élish ailige wajip. Ata - ana balining qandaq terbiyilinishidiki eng muhim amildur, bezi ata - anilar peqet balirining dunyalik menpeetni közlepla balilirini qandaq mekteplerde oqutush we qandaq terbiyetchilerge tapshurush heqqide oylanmay, balilirini dunya axirette bextsiz qilip qoyidu. Shuning üçün peyghember eleyhissalam ewlad terbiyileshning barliq mes'uliyitini ata- anilargha tapshurghan. Allah taala ata- anilarni ewladlirini terbiyileshke buyrup, hem ulargha ewladlarni terbiyilesh mes'uliyitini yüklep mundaq dédi i möminler ! Özenglarni we bala - chaqanglarni insan we tashlar yéqilghu bolidighan, rehim qilmaydighan qattiq qol perishtiler muekkel bolghan dozaqtin saqlanglar, u perishtiler allahning buyruqidin chiqmaydu, némige buyrulsa shuni ijra qilidu . (süre sra, 31 -ayet.)

ewladlarni terbiyileshte ewladlarni slah qilish, ularning kemchiliklirini tüzitish, ularni yaxshiliqqa yéteklesh we adetlendürüş üçün pütün küchni serp qilish, hem buningda izchil bolush kérek. Slam tarixini waraqlighinimizda, nuh eleyhissalamning oghlini iman'gha dewet qilghanliqini, ibrahim eleyhissalamning oghullirini yalghuz bir allahqa ibadet qilishqa buyrughanliqini köreleymiz. Ewladlarning buzulushigha seweb bolidighan amil, köp sandiki ata- anilarning balilirigha yéterlik ehmiyet bermey tashlap qoyghanliqidin, ulargha dinning sünnet, perzlrini bildürmigenlikidin, ularning kichik waqtidiki waqitlirini ching tutmay zaya qiliwetkenlikidin ibarettur.

1189.-sual: balilarning ata – anilar üstidiki heqliri

balilarning üstide ata - anilarning melüm heq - hoquqliri bolghinidek, ata - anilarning üstidimu balilargha ait melüm heqler bardur. Ata - anilar bu heqlerni toluq ada qilishqa buyrulghandur. Ular allahning aldida üstidiki bu heqlerdin mes'uldur. Yeni meyli ata - ana bolsun, meyli dölet bashliqi bolsun, herqandaq bir mes'uliyet igisi bolghan kishi, xuddi pada baqidighan chopan qol astidiki padiliridin mes'ul bolghandek, özining qol astidikilarning ehwalliridin mes'uldur. Ularning heqlirini zaya qiliwétish bilen jazagha

tartilidu we ularning heqlirini ada qilish bilen mukapatqa érishidu. Balilarning ata- ansi üstidiki mohim heqliridin biri ana bolghuchini yaxshi tallashtin ibarettur.

1190.-sual: perzenit terbiyside ana bolghuchini yaxshi tallash we terbiyilesh

bu mawzu atilargha xas bolup, perzentlarning aliyjanap, ésil, peziletlik bolup chiqishi üçün, atilarning kélechekte balilirining aniliri bolidighan ayallarni diyanet we exlaqni ölchem qilghan halda, yaxshi tallishi tewsiye qilinidu.

Aishe reziyellahu enhadin riwayat qiliniyduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: özenslarga layiq ayallarni tallanglar. Özenslarning xilinglardin öylininglar we qizliringlarni özenslarning xilinglardiki kishilerge yatliq qilinglar. (ibni maje 1968)

yeni peyghember eleyhissalam bu hedisi arqiliq shuni ochuqlayduki, din'gha, jem'iyetke we xelqge paydiliq, yaxshi nesil yétishtürüp chiqish üçün, shu nesilge ana bolghuchi ayalni yaxshi tallap, ilghashning ehmiyiti nahayiti chongdur. Chünki nesiller ana teripnimu qismen doraydu. Ana teripining ésil, diyanetlik yaxshi bolishi, uning baliliriningmu shundaq bolishigha türkte bolidu, eger ana teripi uning ekische bolsa, tughulghan balilarmu köp hallarda shulargha oxshash bolup chiqidu.

Perzentini yaxshi terbiyilimekchi bolghan her qandaq kishi kelgüsi perzenti üçün yaxshi bir ana bolalaydighan yaxshi ayalni tallishi kérek. Slam dini slamiy ailini asas qilghan slamiy jem'iyetni berpa qilishni meqset qilidighan dindur. Slamiy jem'iyetning qandaq bolushi uning hüjeyrisi bolghan ailining qandaq bolushigha munasiwetlik ikenlikige nahayiti étibar béridu. Yaxshi bir ayal ata bolghuchining perzenti üstidiki terbiyisining ongushluq we utuqluq bolushida eng asasiq yordemchisidir. Shundaqla terbiyileshte tayinidighan birdinbir tüwrikidir. Ayal kishi gerche jem'iyetning muhim ishlerida biwasite chong rol oynimighandek qilghan bilen jem'iyetni teshkil qilidighan, jem'iyetni güzel exlaqlar bilen ongshaydighan, buzuqchilik we halaketlerdin saqlap qalidighan ajayib shexlarni terbiyilep chiqishta muhim rollarni oynishi mumkin. Aile himaye qilishqa tégishlik bolghan eqide sépillirining biridir. Ailini eqidige zit kélidighan herqandaq tesirlerdin mukemmel türde qoghdap qélis, slam eqidisini qoghdap qalghandek muhimdur. Ailining eqide sépili musthekem bolmighinida, her qandaq sirtqi tesirning tajawuzi üçün yochuq peyda bolidu. Bu, öz nöwride slam eqidisige tajawuz qilghuchilargha yochuq échip bergenlik bilen barawerdur. Shunga her qandaq bir musulmanni dinni dewet qilimen dep jem'iyetke yüzlinishtin burun, öz ailisidiki eqide stéhkamini musthekemlishi, uning muqeddes burchidir.

Ailining musthekemlinishi yalghuz er kishining tirishchanliqi bilenla emelge ashmaydu. Chünki aile dégen er ayaldin, perzentlik aililerge nisbeten éytqanda, ata - anidin terkip tapqan bir qorghandur. Er bolghuchi yaki ata bolghuchining imani qanchilik derijide

küchlük, bilimi qanchilik derijide köp bolghan teqdirdimu, ayal kishi yaki ana bolghuchi buninggha mas halda maslaship bermigende, közlen'gen meqsetke hergiz yetkili bolmaydu. Chünki, ailining slamiy aile bolushida yaki perzentlarning slamiy exlaq, eqide, toghra idiye éngida yétilishide anining roli nahayiti zordur. Buni her qandaq bir terbiye qilghuchi choqum yaxshi tonup yétishi kérek.

Ailining perhizkar aile bolushi üçün küch serp qilish, aldi bilen ayal kishige, andin ana bolghuchigha, andin perzentlerge, andin qalsa ailidiki omumgha qaritilishi kérek. Bir slamiy ailining qurulusi üçün ayal kishining choqum musulman ayal bolushi shert. Slamiy aile qur imen dégen herqandaq bir er kishi aldi bilen alidighan ayalining musulman bolushini aldingi shert qilishi kérek. Nawada aldi bilen aile qurulsun, andin uni musulman qilimen deydiken, buning üçün nahayiti köp küch we uzun zaman kétidu. Bundaq kéchikip bina qilin'ghan ailining eslidila musulman ayal bilen toy qilish arqiliq bina qilin'ghan ailidek her tereptin mukemmel bolup kétishi natayin. Shunga her bir er kishi özi nikahlinidighan ayalni tallashta u ayalning dindar, yaxshi süpetlik, teqwa, allahni köp zikir qilidighan ayal bolushigha ehmiyet bérishi kérek. Chünki bu xil süpetlik ayal kishi er kishige we ailige xatirjemlik élip kélipla qalmay, érinining mal - mülkini, izzet - abruyini, perzentlirining menpeetini heqiqiy türde toghra usulda muhapizet qilidu. Perzentlirini maddiy taam bilen ozuqlandurush bilen birge ularni imaniy ozuq bilen ozuqlanduridu. Ulargha özining pak süti bilen birge iman quwitinimu singdüridu. Insan'gha hemmidin bekrek ailidin alghan te limliri nahayiti bek tesir qilidighan hem uni bir ömür éside saqlaydighan bolghachqa, anisining terbiyisi we ejri arqiliq ularning sebiy qelbige ornighan iman, exlaq we eqide bir ömür ularning rohida saqlinip, emeliyitide ipade tapidu. Köpinche halarda balilar ata- ana yaki bu ikkisidin birining we yaki özining taghiliri, hammilirining birining xulqini tartidu. Er kishining alidighan ayalining bilimlik bolushini tallash hoquqi bar. Chünki, bilimlik ayal urning öyini yaxshi idare qilishida we perzentlerni yaxshi terbiyilishide intayin muhimdur. Ayallar özining ayalliq tebitige mas kélidighan her xil béliim türlerini öginish hoquqigha ige. Alimlar bir'ailige nisbeten er bilen ayal bir koplét shéirgha oxshaydu, bu bir koplét shéirning bir misrasi yene bir misrasigha qapiydash bolmisa qamlashmaydu dégen mezmundiki xatirilerni yézip qaldurghan. Peyghember eleyhissalam qureysh ayallirining erlirige itaetchan we balilirigha köyümchanliqini maxtighan idi. Ayallarning ewladlirini köyinip terbiyilishi, erlirining xizmetlirini yaxshi ada qilishi, ularning derijilirining yuqiri kötürülüşhige seweb bolidu. Hemde ularni ulugh ayallarning mertiwisige ige qilidu. Ularning bu xil emelliri jéhadqa chiqish, mesjitlerde jüme namizi oqush bilen barawerdur.

1191-sual: salih , yaxshi anining ejri

émam muslim shundaq riwayet qilidu: yezid ibni sekenning qizi esma reziyellahu enhaning peyghember eleyhissalamning huzurigha kirip i allahningpeyghembiri! Men bir guruh musulman ayallargha wekil bolup aldinggha kirdim, bizning bilmekchi bolghinimiz

shuki, heqiqeten allah séni erler we ayallargha elchi qilip ewetti, biz sanga iman éyttuq we sanga egeshtuq. Biz ayallarning dinimiz kemptük, tashqirigha köp chiqmay öylerde olturghanliqimiz üçün bilidighanlirimiz az. Erler jüme namazlirigha, jinaza namazlirigha qatnishish, jéhad qilish qatarliq emelliri bilen bolidu. Erlerimiz jéhadqa chiqsa, biz ularning mal- mülkini saqlaymiz, ewladlirini terbiyileyimiz. I allahning peyghembiri ! Éyqtinchu, biz ulargha sawabta shérik bolamduq? Dep soridi. Buni anglighan peyghember eleyhissalam sahabilargha qarap bu ayalning néme dégenlikini anglidinglarmu? Din toghruluq soal sorashta buningdin yaxshi biri barmu? Dédi. Sahabilar yoq, i allahning peyghembiri ! Déyishti. Peyghember eleyhissalam esmagha qarap i esma! Sen qaytip béríp u ayallargha éyqtin, silerdin biringlarning érige yaxshi xotun bolushi, érinining raziliqigha érishishke tirishishi, uning muweppiqiyitige hemdemde bolushi, sen zikir qilghan erlerning emellirining derijisi bilen barawerdur dédi. Balining birinchi heqqi uning anisining yaxshi tallan'ghan bolushi, uning ana bolushtin ilgiri latapetlik, shereplik, diyanetlik, ippetlik, tedbirlik, eqilliq bir ayal bolup yétilgen, uningdin razi bolun'ghan hem uning tedbirlikliki tejribidin ötkén, érige pütün ehwallarda boysunidighan ayal bolushi kérek. Ana bolghuchi perzentlirige qarita mulayim, sewrchan, méhriban bolalaydighan, erlirining aldida perzentlirige achchiqlanmaydighan, ulargha qattiq, nalayiq gep - sözlerni qilmaydighan, urmaydighan ayal bolushi kérek. Nawada ana achchiqini basalmay yuqiriqi ishlardin birerini sadir qilsa, er bolghuchi u ayalgha ghezeplinip qélip, uninggha paydisiz aqiwet kélip chiqishi mumkin. Yighip éyqtanda, salih yaxshi ayal er kishining dunya we axiretliki üçün heqiqiy xezinidur.

1192.-sual: yaxshi anining qandaq bolididighanliqi

insanlar arisida bir düwe altun'gha teng qilghili bolmaydighan, qedir - qimmetlik zatlarmu bar bolghinidek, özining insanliq qimmitini yoqatqanliqtin, héch nersige erzimeydighan, peqet adem süritidila yep - ichip yürüşni bilidighan insanlarmu bardur. Telim - terbiye kishilerning exlaqini özgertelisimu, ularning mijez - xaraktérini özgertishtin ajizdur, elwette. Chünki insanning xuy - peyli, mijez - xaraktéri uning teb'itige singip ketken bir nerse, u hergiz özgermeydu. Tégi - tektide nacharliq bolghan kishiler qanchilik telim - terbiye alghan bolsimu, yenila öz eslining bezi tesirliridin özül - késil qutulup kételmigendek, tégi - tektidin yaxshi bolghan, ésil nesillik kishilerning perzentlirimu, shu yaxshiliqning tesirini özlirige özleshturidu. Bu urundiki tégi - tekti yaxshi bolghan kishilerdin meqset, ejdadliridin bashlap allahtin qorqidighan, diyanetlik, adaletlik we ésil peziletlik kishiler démektur. Ésillik, yaxshiliq peqet diyanet bilenla ölchünidu. Birawning diyaniti bolmastin, qanchilik ésil, shereplik aile bolup ketsün, beribir u, yaxshi qatargha kérelmeydu. Shunga herqandaq kishi nesil yétishtürüş üçün özi jor tallashta yaxshi, diyanetlik ayalni tallishi, ayal kishilermu kélechektiki perzentlirining atisi bolidighan jorisini diyanet bilen exlaqni asas qilghan halda, yaxshi tallishi intayin zörürdur.

Ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayat qiliduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: bir ayal bilen öylinishtin burun uning pul - méli, jemet nesebi, hösn - jamali we din diyaniti qatarliq töt nersisige qarilidu. Sen diyanetlik xotun alghinki, alle séni öz pezlidin bay qilidu. (buxari: 5090)

1193.-sual: ayali we balilirigha nepiqe bérishning sawabi

nepiqe nahayiti yaxshi tesir béridighan emeli terbiyedur. Bolupmu, bay adem bolsa, (ayalini we balisini) sheret belgilimisi boyiche yeni bek srpmu qiliwetmey, bekmu ching tutuwalmay özining bayliqigha yarisha teminlise, bundaq qilish öz nōwitide balilar üçün bir yaxshi terbiyedur. Yeni ularning musteqil bir ish qilishi, iqtisadni, bir ailini yaxshi bashqurushni öginishi üçün yaxshi örneq bolup qalidu. Insanni nepiqe bérishke righbetlendürüp kelgen hadisler heqiqeten nahayiti köptur.

Ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayat qiliduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: bir tillani alle yolida xejliding, bir tillani qul azad qilish üçün serp qilding, bir tillani yoqsullargha sediqe qilip berding, bir tillani ailengge xirajet qilding. Bularning sawabigha kelsek, ailengge xejligen bir tillaning sawabi hemmidin üstündür. (muslim: 995)

sewban reziyellahu enhudin riwayat qiliduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: insanning öz ailisige xejligen pulining sawabi eng yuqiri bolup, undin qalsa, alle yolida (min'gen étigha) xejligini, undin qalsa, alle yolidiki dostlirigha xejliginidur. (muslim: 994)

1194.-sual: muweppeqiyetlik terbiyichining süpetliri

bu yerde terbiyiligüchining terbiyeni ilmiy yol bilen élip bérishqa yardimi bolidighan süpetlirining asasliri bardur. Peyghember eleyhissalam insanlarning ichide eng mukemmel terbiyichidur. Lékin, insan yaxshi bir terbiyiligüchi bolup chiqish üçün özining imkaniytining yétishiche her tereptin tirishishi, izdinishi, öz - özini küzitip turushi kérek. Mana mushundaq qilghandila yaxshi exlaqlar mertiwisige, maxtilidighan ésil süpetlerge érishidu. Bolupmu, u terbiyediki zörüz bolghan nuqtiliq exlaq tutqusidindur. Netijilik bir terbiyichi bolush üçün her bir terbiyichide töwendikidek süpetler hazirlinishi kérek.

- 1) mulayim we keng qorsaq bolush.
- 2) qopalliqtin yéraq bolush, méhriban bolush.
- 3) méhr - shepquetlik bolush.
- 4) gunah bolmaydighanla ish bolsa asinini tallash.

Aishe reziyellahu enhaning mundaq dégenliki riwayat qilidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem ikki ishning birini tallashta gunah bolmaydighanla bolsa, eng asinini tallaytti gunah bolidighan bolsa, uningdin hemmidin bek yiraq turatti. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem özi üçün öch élip baqqan emes, peqet allening cheklimisi

depsende qilinsila, u ishta alle üçün öch alatti. (buxari: 3560)

5) angliq bolush. Yeni bashqilarni toghra chüshinidighan, kemter, keng qorsaq bolush lazimdur. Hergizmu nezer dairsi tar ademlerdin bolmasliq lazim. Kemter, keng qorsaq bolush dégenliktin hergizmu ajiz, zeip, xorluqqa qélishqa razi bolush dégenlik chiqmaydu. Belki u xil xisletlerni sheret körsetken, roxset qilish prinsipini ishlitishni meqset qilidu.

6) ghezeptin yiray bolush. Ghezeptinish ijtimaiy alaqqide yaxshi exlaq hésablanmayla qalmastin, telim- terbiye sahasidimu intayin yaman illettur. Insan achchiqigha hay birelise we ghezipini basalisa, bundaq qilish özi we ailisi üçünmu nahayiti zor utuq bolidu. Eksiche bolghand a, özi we ailisi üçün chong bir palakettur.

Ebu hureyre reziyellahu enhu riwayet qiliduki, bir adem peyghember sellallahu eleyhi wesellemge: manga nesihet qilghin! Dégen idi. Peyghember eleyhissalam: ghezeblenmigin! Dédi. U adem sözini tekrarlawergenidi, peyghember eleyhissalammu qayta - qayta: ghezeblenmigin! Dewerdi. (buxari: 6116)

7) her'ishta normal we mötidil bolush. Herqandaq ishta heddidin ashuruwétish nachar exlaqtur. Biz peyghember eleyhissalamning اساسliq diniy mesililerde mötidilliqni yaxshi köridighanliqini körimiz. Undaq bolghan iken, qalghan turmush mesililride, bolupmu, terbiyilesh mesililiride mötidil bolmasliqimiz toghra bolamdu?!

8) wez- nesihetni chirayliq yosunda qilish. Heddidin artuq köp qilin'ghan sözning qimmiti bolmaydu. Chirayliq rewishte qilin'ghan wez - nesihet, allah xalisa, her waqit ünümlük bolidu.

1195-sual: perzentler dunya hayatining zinnitidur

turmush qurushning birghayisi kishi özining meniwi éhtiyajini özining halal ayali bilen temin étishi arqiliq, haram, pahishe ishlardin saqlinish bolsa, uning eng اساسliq ghayisi we meqsiti nesil yétishtürüshtin ibarettur. Turmush qurghan herqandaq er - ayalning qelbide perzent körüshtin ibaret bolghan bu arzu ortaq telpunidu. Her qandaq insan özining uruq - ewladi bolup, ular arqiliq özining nam - nishanisini dawam qildurushni arzu qilidu.

Allah turmush qurushning ghayisining nesil yétishtürüshtin ibaret ikenlikini bayan qilip mundaq deydu: " ayalliringlar siler üçün (xuddi) ékinzarliqtur (yeni nesil tériydighan jaydur). Ékinzarliqlinglarga xalighan rewishte kélinglar, özünglar üçün aldin'ala yaxshi emel teyyarlanglar, (gunahtin cheklinish bilen) allahtin qorqunglar, bilinglarki, siler allahqa mulaqat bolusiler, möminlerge (jennet bilen) xush xewer bergin " (beqer sürisi 223- ayet)

allah nesilning hayatliqini güllendürdighan we kishige bexit - saadet béghishlaydighan eng chong német ikenlikini bayan qilip mundaq deydu: " mallar we balilar dunya tirikchilikining zinnitidur, baqi qalidighan yaxshi emellerning sawabi perwerdigaringning neziride téximu yaxshidur. Ümid téximu chongdur ". (kehf sürisi 46- ayet)

perzentler ata - anilarning yürek pariliri, ailining gülliridur. Ata - anilarning yürekliri shu güller bilen yashirip turidur. Dunyada perzentler üçün ata - anilardinmu küyümchan

kishiler barmidu?! Shuning üçün qur'an kerimde ata - anilargha balilar heqqide qilin'ghan tewsiyelerdin balilargha ata - anilar heqqide qilin'ghan tewsiye intayin köptur. Chünki allah ezeldin ata - anilarning qelblirige balilargha küyinishtin ibaret bu intayin chongqur muhebbetni séliwetken, shunga ulargha balilar heqqide tewsiye qilmisimu, ular perzentlirining kélichiki üçün her nersisini, hetta janlirini pida qilishqa hazir.

Perzentler bilen zinnetlen'gen aile huzurluq ailidur. U xüddi méwilik baghdek beriketlik, gül baghchisidek xushpuraq bolidu. Perzentler yüzisidin allah uninggha köpligen yaxshiliqlarni ata qilidu we bala - qazalardin himaye qilidu. Shündaq iken, elwette, ata - anilar allahning bu san - sanaqsiz németlirini tonup, allahqa shükür qilishi we német bolup bérilgen bu eziz perzentlerni qedirlishi lazim.

1196.-sual: perzentler dunya hayatining pitnisidur

perzent allah taalaning insanlarga qilghan sowghiti bolup, ulargha qarighanda közler rahatlinidu, köngüller shadlinidu. Ular bilen sözle shkende qelbler huzur alidu. Ular dunya hayatliqining gül chéçekliridur. Allah taala süre al imranning 14- ayitide bu heqte mundaq dégen "ayallar, oghullar, altun -kömüshtin toplan'ghan köp mallar, arghimaqlar, charwilar we ékinlerdin ibaret köngül tartidighan nersilerning muhebbiti insanlarga chirayliq körsitildi. Ular dunya tirikchilikide menpeetlinidighan (baqasi yoq) shey'ilerdur; allahning dergahida bolsa qaytidighan güzel jay (yeni jennet) bardur." dégen bolsa, süre hedidning 20 ayitide : "bilinglarki dunya tirikchiligi oyundin, (kishini axirettin gheplette qalduridighan) meshghulattin, zibu zinnettin, öz ara pexirlinishtin, pul - mal, perzent köpeytip pexirlinishtin ibarettur." dégen. Shunga kapirlarning bu xil zinnetlerge aldini, ewladliri bilen pexirlen'genlikini körimiz. Eger ularda shu pexirlinishni tosup qalidighan qorqunch bolsa idi, allah ulardin razi bolghan, hazirqidinmu köp ewladlarni ata qilghan bolatti. Ular möminlerge ewladliri bilen yoghanchiliq qilidu. Shunga allah ayetlerde kapirlarning ötmüshtin qalghan pexirlinishlirini söküp, köplükning allahning neziride héchandaq payda bermeydighanliqini bayan qilip möminlerge teselliy béridu. Bu heqte allah taala süre al imranning 116 - ayitide "shübhisizki, kapirlarning malliri, baliliri allahning azabi aldida hergiz héch nersige dal dégen bolsa, bolalmaydu; ular dozaq ehlidur, dozaqta menggü qalidu." süre tewbening 55- ayitide: "ularning mal - mülki we ewladi séni ejebledürmisun, allah ularni bu dunyada shu nersiler bilen azablashni we ularning kapir péti jan üzüşini irade qilidu." allah taala qur'an kerimde yuqirida dégendek insanni ewladlardin kélidighan pitnidin agahlandurdi. Shundaqla allahning dergahida yuqiri mertiwige érishishning yolliri bilen allahning ghezipige yoluqturidighan ishlardinmu xewer berdi. Töwendiki ayetler bu mezmunlarni köcheytip kelgendur." bilinglarki, silerning malliringlar, baliliringlar siler üçün bir түrlük sinaqtur, allahning dergahida chong sawab bar." (süre enpal 28- ayet) "i möminler! Silerning ayallirnglardin, baliliringlardin silerge düşmen bolidighanlirimu bar, ulardin éhtiyat qilinglar, eger (ularni) epu qilsanglar, kechürsenglar, meghpiret qilsanglar

(allah silernimu meghpiret qilidu). Allah heqiqeten nahayiti meghpiret qilghuchidur, nahayiti méhribandur. Silerning malliringlar, baliliringlar (silerge allah teripidin) bir túrlúk sinaqtur, allahning dergahida katta sawab bar." (süre teghabun, 14- we 15 - ayetler.) emma allah taala, ewladigha allahning sheritide körsetkini boyiche muhebbet ata qilghan bendisige béridighan ejridin töwendikidek xewer béridu. "éytqinki, eger silerning atanglar, oghulliringlar, qérindishinglar, xotunliringlar, uruq tughqanliringlar (hemde ulardin bashqilar), tapqan pul - malliringlar, aqmay qélishidin qorqqan tijaritinglar, yaxshi köridighan öyliringlar siler üçün allahtin, allahning peyghembiridin we allahning yolida jéhad qilishtinmu söyümlük bolsa (yeni shular bilen bolup kétép, allahning peyghembirige yarem bermisenglar), u halda siler taki allahning emri (yeni mekkini petéh qilish ijazet) kelgüche kütünglar, allah pasiq qewmni (yeni allahning dinining chek - chégrisidin chiqip ketküchilerni) hidayet qilmaydu." (süre tewbe 24- ayet)

biraq allah taala iman yolidin yiraq yol tutqan, exlaqi nachar, pasiq perzentlerdin ténimiz, hés - tuyghumiz, shexsiyitimiz bilen yiraq turushimizni agahlandurup mundaq deydu : " allahqa we axiret künige ishinidighan bir qewmning allah bilen we uning peyghembiri bilen qarshilashqanlarni ularning aniliri, oghulliri, ya qérindashliri, ya uruq - tuqqanliri bolghan teqdirdimu, dost tutqanliqini körmeysen (yeni ularni dost tutushi mumkin emes), ene shularning dillirida allah imanni mehkem qildi we öz dergahidin bolghan roh bilen ularni kücheytti, allah ularni astidin östenglar éqip turidighan jennetlerge kirgüzidu, ular jennetlerde menggü qalidu, allah ulardin razi bolidu, allahtin ularmu memnun bolidu, ene shular allahning qoshunidur, bilinglarki, allahning qoshuni meqsetke érishküchilerdur." (süre mujadile, 22 - ayet.)

1197.-sual: perzenitler pitnisige kaparet bolidighan emeller

perzentlerning pitnisige roza tutush, namaz oqush, sediqe bérish, yaxshiliqqa buyrup yamanliqtin tosush arqiliq qilin'ghan emel ibadetler keffaret bolidu.

1198.-sual: perzentler allahning amanetliridur

islam dini nesil yétishtürüşke we nesillerning saghlam ösüp yétilishige tosqunluq qilidighan túrlúk amillar we apetlerning aldini élishqa alahide ehmiyet berdi. Perzentler'ata - anilargha allah teripidin tapshurulghan hem shereplik hem xeterlik bir amanetlerdur. Ata - anilar qiyamet künide allahning aldida bu amanetlerning jawabkarliqigha tartilidu. Shunga allah taala qur'an kerimde musulmanlarni bu jawabkarliqtin agahlandurup mundaq deydu: " i möminler! Özünglarni we bala - chaqanglarni insan we tashlar yéqilghu bolidighan, rehim qilmaydighan qattiq qol perishtiler muekkel bolghan dozaxin saqlanglar, u perishtiler allahning buyruqidin chiqmaydu, némige buyrulsa shuni ijra qilidu." (tehrim sürisi 6 - ayet)

ularning özlirini we bala - chaqilirini duzax azabidin saqlashining birdin - bir charisi

üstidiki perzent heqlirini toluq ada qilish yolida, balilargha kichikidin bashlapla iman, islamni ögitip, yaxshi - yamanni bildürüp, ilim - meripet ögitip bu amanetni ada qilishidin ibarettur. Ata - anilar yoqiriqlarni allah buyrighan boyiche ada qilghandin kéyin, ularning mes'uliyiti tugeydu. Kéyiniki ishlargha balilar özliri jawabkar bolidu.

Démek, ata - anilar balilarning qandaq yétiship chiqishidin mes'uldur. Ular balilirini islam nuri astida, yaxshi terbiyilep chiqqan bolsa, uning mukapatini awwal mushu dunyada, andin axirette chuqum köridu. Eger balilirini öz hawayi - heweslirige qoyup béríp, allahning körsetmisi boyiche yétishtürelmigen bolsa, uning jazasini awwal bu dunyada, andin axirette tartidu. Yaman balining apiti ata - anilarni türlük balalargha duchar qilidu, qiyamet künidimu ularni xatirjem qilmaydu. Amanetni zaya qilghan kishi qandaq jawabkarliqqa tartilsa, perzentlirining kélichikini zaya qiliwetken ata - anilarmu, uningdin éghirraq jawabkarliqqa tartilidu. Chünki perzentler allahning ularning qollirigha tapshurghan amanetliridur.

1199.-sual: ewlad terbiyileshte insan bilen sheytan arisidiki küresh

heqiqetenmu sheytan insan bilen uning ewladi otturidiki ashkara dushmanur. Shühbisizki, allah taala sheytanning insan balilirini allahning taitidin, allahning sheritidin yiraqlashturup özi egeshtüridighanliqigha qesem qilghanliqidin xewer berdi. Éniqki, méhriban allah buni bizge ehwalimizni yaxshi közitishimiz, sheytanning bu heqtiki wedisidin agah bolushimiz üçün xewer qildi. Bizning sheytandin yiraq bolushimiz üçün baliliqtin ibaret bir dewrni ata qildi. Nawada ata- anilar perzentlirining baliliqidiki bu mezzillirini ötküziwétip qalsa, perzentlirining bundin kéyinki terbiyiside buning ornini toldurush nahayiti teske toxtaydu.

Allah taala süre sraning 61-62 - 63 - ayetliride : "iblis, manga éytip bergine, sen mendin üstün qilghan adem mushumu? Eger manga qiyametkiche möhlet bérighan bolsang, uning ewladining azghinisidin bashqisini (azdurup) tüp yiltizidin qurutuwétimen (yeni ularni xalighanche yétileymen) dédi. Allah(iblisqa) éytti: barghin (sanga möhlet berdim), ulardin (yeni adem baliliridin) kimki sanga egishidiken, (jehennem sanga we ulargha) bérilgen toluq jazadur. Ularning ichidin qozghitalaydighanliki ademingni awazing bilen (yeni gunahqa chaqirishing bilen) qozghatqin, atliq we piyade qoshuning bilen ulargha hujum qilghin, ularning mallirigha we balilirigha shérik bolghin, ulargha (yalghan) wedilerni bergin. Sheytanning ulargha bergen wedisi peqet aldamchiliqtur. " biz turmushta heqiqetenmu bezi ata- anilarning perzentlik bolalmasliqtek sinaq bilen sinilidighanliqini körüp turimiz. Bundaq qilish shundaq bir hékmiettinki, perzentlik bolushtin mehrum qilin'ghan ata- anilar hemishe allah taaladin özlirige perzent, bolupmu, yaxshi perzent telep qilish bilen dilliri yumshighan halette yashaydu. Bu heqte allah taala süre shuraning

49 - we 50 - ayetliride mundaq deydu: "asmanlarning we zéminning padishahliqi allahqa xastur, allah némini xalisa shuni yaritidu, xalighan ademge qiz perzent ata qilidu, xalighan ademge oghul perzent ata qilidu yaki ulargha oghul, qizni arilash béridu, xalighan ademni tugmmas qilidu, allah heqiqeten hemmini bilgüchidur, hemmige qadirdur."

slam kélishtin burunqi jahiliyet dewride perzentlik bolalmighan kishiler bashqilarning balilirini béqiwilish, ularni terbiyilep neseblirini özlirige ait qiliwélisht qatarliq ishlarni qilatti. Allah taala qur'an kerimde balilarni öz balam dep hésabliwalmay, ularning nesebini, öz atilirigha qayturushqa buyrup ayetlerni nazil qildi.

1200.-sual: ata - anilarning yaxshi bolushining ewladlarga bolghan tesiri

ata- anilarning yaxshi kishilerdin bolushi, ularning her ishta perzentler üçün yaxshi ülgé bolushi, perzentler üçün intayin muhim tesir qilish küchige ige. Eger ata- anilarning özliri teqwadar kishiler bolghinida ular allahning buyruqlirigha itaet qilish bilen birge perzentlirige bu heqte azghine küch serp qilsa we ularningmu teqwadar insanalardin bolushigha yordamchi bolsa, perzentler tebéy halda allah taalagha boysunush we itaet qilish éngida chong bolidu.

Ata- anilarning yaxshi kishilerdin bolushining perzentlirige payda yetküzidighanliqini qur'an kerimdiki musa eleyhissalam bilen xizir eleyhissalamning qissisidin köriwalghili bolidu. Xizir eleyhissalam yiqilip kétey depla qalghan bir tamni heq almay yéngilap yasap qoyidu, musa eleyhissalam uning bundaq qilishining sewebini sorighand a, xizir eleyhissalam u tamning astida ikki yétim balining mal - mülkining barliqini, bu balilarning ata- anisining yaxshi kishilerdin ikenlikini dep bergen. Perzentler allahqa boysunush, taet ibadet üstide chong bolsa, ayetlerde xewer bérilgendek menggü bextlik bolidighan jennetlerde ata- aniliri bilen birge bolidu. "özliri iman éytqan, ewladlirimu egiship iman éytqanlarning ewladlirini ular bilen teng derijide qilimiz, ularning (yaxshi) emelliridin qilchimu kémeйтиwetmeymiz, her adem özining qilmishigha mes'uldur." (süre tur, 21 - ayet.)

1201.-sual: er ayal bir töshekte bolghanda yaxshi perzent ümid qilip dua qilish

ibni abbas reziyellahu enhumadin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: ayali bilen bir yerde bolmaqchi bolghan kishi (bir yerde bolushtin burun): "allening nami bilen bashlaymen. I alle! Bizdin sheytanni yiraq qilghin, bizge ata qilidighan perzentimizdin sheytanni yiraq qilghin!" dése we shu jimada u ikkisige birer perzent ata qilinsa, u baligha sheytan hergiz ziyan yetküzelmeydu. (muslim: 1434)

ikkinchi bap. Bowaqning tughulushi we terbiyisi

1202.-sual: tughutning asan bolushi üchün qilinidighan dualar

ana balini tughidighan ashu deqiqilerde rohiy we jismaniye jehetlerde nahayiti charchaydu. Tolghaq- achchiq aghriq tüpeylidin bedenni intayin qiynaydighan bir hadise. Balining tughulush waqti er - ayal ikkeylen'ge nisbeten eng müshkül bilinidighan halqiliq peytlerdur. Allah taala süre meryemde ashu qiyin deqiqilerni teswirlep mundaq deydu: "tolghaqning qattiqiliqi uni (yöliniwélish üchün) bir xorma derixining yénigha kéliwélishqa mejbur qildi. Meryem éytti: kashki men buningdin ilgiri ölüp ketken bolsamchu ! Kishler teripidin untulup ketken (erzimes) nersige aylinip ketsemchu!" (süre meryem 23- ayet)

selep salihlarning riwayet qilishiche ayal kishi tughut aldida ayetelkursi, peleq nas sürilirini oqup sheytanning sherridin panah tilisun diyilgen. Ayal kishi bu qiyin saetlerde chin yürikidin dua qilish arqiliq allah terepke yüzlensun. Qanchilik derijide iklas bilen dua qilsa, allah uning tolghaq azabi we tughutidiki mushkülchilikke sewr qilish küchi ata qilidu we shu kündiki tolghaqning, qiyinchiliqlarning éghirchiliqini kütürüwétidighan seweblerni teyyarlap béridu.

1203.-sual: tughutning birinchi künidiki emeller

1- pitre zakat bérish. Islamiy we milliy en'enilirimizning biri, bala tughulup yettinchi küni uning béshini chüshürüş, oghul bolsa ikki qoy, qiz bolsa bir qoyni soyup, péqirlargha sediqe qilishtur. Mana bu allahning perzent ata qilghanliqidin ibaret bu némitige shükür ada qilghanliqining bir ipadisidur. Búndaq qilghan kishi bir sünnet ishni ada qilghanliqning sawabini tapidu. Qilalmighan teqdirdé héch gunahkar bolmaydu.

2- mirasqa heqliq bolushi. "sherh sünnede" mundaq déyilidu : bir adem ölgende uning balisi téxi tughulmighan halette bolsa, uning mirasi taki bala tughulghiche teqsim qilinmay toxtitip qoyulidu. Eger bala tirik tughulsa, uninggha miras teqsim qilinip bérilidu. Nawada ölük tughulsa, uninggha miras bérilmey, uninggha tégishlik bolghan qismi bashqa mirasxorlarga teqsim qilinip bérilidu. Nawada u tughulghanda hayat tughulghan yeni yuqirida dégendek hayat tughulghanliqini bildüridighan alametlarning birerini qilsa, u kéyin ölgen teqdirdimu uning mirastiki heqqi ayrilidu.

3- yéngi tughulghan bala bilen kishilerge xushxewer bérish we uni tebriklesh. Slam ijtimaiy jem'iyiti qurulusining bir gewdige aylinishi üchün, shu jem'iyetning ezaliridin biri bolghan musulman qérindishigha kelgen xushalliqtin xushal bolush we kelgen musibetke qayghurush shu jem'iyet ezalirining mejburiyitidur. Slam ijtimaiy jem'iyetige bir yéngi bowaq qoshulghan haman allahning peyghembiri (zekeriya eleyhissalam) ni perishtiler tebrikligen'ge oxshash, shu jem'iyetning ezaliri u bowaqning ata - anilirini qizghin tebriklishi kérek! Mubareklesh we xush xewer bérish ata- anining dilidiki xushaliqni téximu ziyade qilidu. Hem musulmanlar arisidiki munasiwet téximu chingiyidu. Musulmanlar ata-

anini mubarekligende, sizge bérilgen bu sowghatqa mubarek bolsun ! Bu sowghatni ata qilghan rebimizge rehmet éyting. Allah silerge yaxshiliq ata qilsun ! Balining yaxshi ösüp yétishini nésip qilsun! Dégendek xeyrilik sözlerni qilidu.

4 - ong quligha ezan, sol quligha tekbir éytish. Émam ehmed we tirmizidin qilin'ghan riwayette, eli we fatime reziyellahu enhumaning balisi hesen reziyellahu enhu tughulghanda, peyghember eleyhissalam uning quligha ezan éytqan.

Tughulghan bowaq meyli qiz yaki oghul bolsun, u allahning hediysisidur. Shundaqla bendisige ata qilghan néimitidur. Teberaniy ibni abbas reziyellahu enhuma peyghember eleyhissalamning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: qiz tughulsa, allah taala perishte ewetip, uninggha beriket we riziqlar bilen xush xewer bérishke we ajize ajizeni tughqanliqi üçün qiyamet küni uninggha yadrem bérimen dégen sözini déyishke buyruydu. Nawada tughulghan bala oghul bolsa, allah asmandin bir perishte ewetip balining ikki közining ariliqigha söyüp allah sanga salam dédi déyishke buyruydu.

5 - bérilgen bu yéngi néimet üçün allahqa shükür éytish we uninggha dua qilish.

6 - balini éghizlandurush. Ummu fezl reziyellahu enhadin mundaq riwayet qilinidu: hijirning yénidin ötüp kétiwatattim, peyghember sellallahu eleyhi wesellem méni körüp: i ummu fezl! Dep chaqirdi. Men: xosh, i resulullah! Dédim. Manga: sen bir oghulgha hamildar ikensen, bala tughulghanda yéninggha élip kelgin! Dédi. Derweqe, bir oghul tughdum we uni peyghember eleyhissalamning aldigha élip keldim. Peyghember eleyhissalam uninggha "abdullah" dep isim qoydi we özining mubarek tükürükini uninggha sürüp qoydi. Andin: emdi élip ketseng bolidu. Qarap turghin, bu bala kelgüside ajayip eqilliq yigit bolidu, dédi. (elkebir10580:)

1204.-sual: yingil tughulghan balining quligha ezan eytishning hikmiti

dehelewiy buning hékmiti heqqide mundaq deydu:

birinchi, ezan - slamning shuarliridindur.

Ikkinchi, ezan - muhemmed eleyhissalam dinining bayanatchisidur.

Üchinchi, quligha ezan éytish arqiliq bowaqning qelbini shu ezan'gha baghlash.

Tötinchi, ezanning xususiyetliridin biri shuki, sheytan ezanni anglighanda qachidighan bolup, hediste kelginidek sheytan yéngi tughulghan baligha eziyet qilidighan bolghachqa, shuning aldini élish üçün qulaqqa ezan oqulidu.

Beshinchi, bowaq ezandin ibaret slamdiki allahning kattiliqini bildüridighan shuarni, allahning dinigha tunji bolup kirgüchining smini bildüridighan bu sözlüklerni anglash bilen özining slam dunyasigha kelgenlikini, tewhid kelimisi bilen uchrashqanliqini hés qilidu.

Altinchi, slam shuari bolghan ezan uning yumran qelbige tunji bolup kirgen bolghachqa, u bashqa nersilerge qarighanda uninggha tonushluq hem yéqin tuyulup, uni öch

körmeydu.

Yettinchidin, sheytanni balidin yiraq qilish üçündür. Chünki, sheytan bala tughulushi bilenla u bala bilen heplishidu. Shunga ezan oqulsa, allahning ijaziti bilen sheytan balidin we uninggha eziyet bérishdin yiraq qilinidu. Hem uning diligha sheytanning weswesilirining kirishidin panahlandurghili bolidu.

Sekkizinci, bu hékmetning axirqisi bolup, ezan sla m dinigha qilin'ghan bir dewettur. Yeni allahning bendisini allah terepke, slam dini terepke dewet qilishtin ibarettur. Kimki sheytan terepke dewet qilsa, xuddi allah sheytanni rehmitidin qoghlandi qilghinidek, sheytan'gha dewet qilghuchi we qilin'ghuchinimu rehmitidin yiraq qilidu. Ezanning buningdin bashqa hékmetlirimu bolushi mumkin, allah eng yaxshi bilgüchidur.

1205.-sual: bala tughulup yettinchi küni qilinidighan emeller

1 - balining smini qoyush. Bala tughulghandin kéyin uninggha aldi bilen qilinidighan hörmét uni chirayliq sim we köniyetler (texellus) bilen chaqirish arqiliq uni meniwiyy jehettin zinnetshtur. Chirayliq sim anglishtimu tunji anglighan kishining könglide bir söyünüş peyda qilidu. Shunga allah taala bendilirige özining chirayliq sim- süpetliri arqiliq dua qilishqa buyrup mundaq deydu: " allahning güzel simliri bar, allahni shu (güzel simliri) bilen atanglar, allahning simlirini kelse- kelmes qollinidighanlarni terk étinglar, ular (axirette) qilmishlirining jazasini tartidu. " (süre hiraf, 180 - ayet.) peyghember eleyhissalammu hemme perzentige eng güzel simlarni tallap qoyghan hemde muhemmed ibni heniyfe dégendek hörmétlik, izzetlik simlar bilen chaqirilishni yolgha qoyghan . Aishe reziyellahu enhadin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem yéqimsiz (qebih) isimlarni özgertiwétetti. (tirmizi: 2839)

peyghember eleyhissalam sahabilirigha güzel isimlarni qoyushni tewsiye qilatti. U hemishe, yéqimsiz, set isimlarni güzel, yéqimliq isimlarga özgertip qoyatti. Peyghember'eleyhissalam bir qétim ömer reziyellahu enhuning "asiye" isimlik qizining ismini "jemile" dégen isimgha özgertiwetken. Yene birqétim bir sahabining "asi" dégen ismini "eziz" dégen isimgha özgertiwetken.

2- chéchini chüshürüş. Émam malik (allah uninggha rehmet qilsun !) din riwayet qilinishche, fatime reziyellahu enha hesen, huseyn we ummukulsumni tughqanda ularning chachlirini chüshürtüp, chachlirining éghirliqi miqdarida kümüş sediqe qilghan.

3- eqiqe qilish. Semure (ibni jundub) reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: yéngi tughulghan herqandaq bowaq öz eqiqisi üçün soyulidighan malgha görüğe qoyulghan bolidu. (bowaq tughulup) yettinchi küni mal soyulup, (malning) qéni (bowaqning) béshigha sürülidu we bowaqning chéchi chüshürülidu. Qetade reziyellahu enhudin qanning (balining béshigha) qandaq sürilidighanliqi soralganidi, u mundaq dédi: jahiliyet dewride malning yungidin azraq élinip, boghuzidin étilip chiqqan qan'gha milinetti, andin bowaqning béshigha taki qan

sirghip chüshkiche sürületti, andin (bowaqning) béshi yuyulup, chéchi chüshürületti. (ebu dawud 2837)

ommu kurzidin riwayet qiliduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: oghul bala tughulsa, ikki qoy; qiz bala tughulsa, bir qoy eqiqe qilish kérek. Soyulidighan qoy meyli erkek yaki chishi bolsun, silerge héch ziyini yoq. (nesai 4218)

eli ibni ebu talib mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem hesen üçün eqiqe qildi we: i fatime! Buning chéchini chüshürüp, chachning éghirliqi barawiride kümüş sediqe qilghin! Dédi. Fatime (reziyellahu enha) hesenning chéchini chüshürüp tartqanidi, bir tengge yaki uningdinmu az éghirliqqa teng keldi. (tirmizi1519)

ibni abbas reziyellahu enhuma mundaq deydu: yéngi tughulghan bala üçün shu yette türlük ishni qilish sünnettur: tughutning yettinchi küni uninggha isim qoyush, yuyup tazilash, (oghul bolsa) xetne qilish, (qiz bolsa) quligini téshish, eqiqisi üçün mal soyush, chéchini chüshürüsh, malning qénini (bowaqning) béshigha sürüsh we uning chéchining éghirliqida kümüş yaki altun sediqe bérish. (el'ewset 562)

balining eqiqisi üçün mal soyghan adem bir ibadetni ada qilghan bolidu, qurbanliq qilidighan malning bir közi kor, aqsaq we yaki birer ezasi méyip, oruq we ajiz mal bolushi jaiz emestur. Uning göshi we térisi sétilmaydu, söngekliri sundurulmaydu, bu malning göshini qurbanliq . . Qilghuchilar yeydu we sediqe qilidu.

4 - xetne qilish. Xetne qilish balining jinsiy ezasining uchidiki tére qismini késip éliwitish dégenliktin ibarettur. Uning sher'i menisi bolsa, jinsiy ezasining uchi teripidiki bughum yérining ziyade térisini késish arqiliq uchi terepni térisiz qaldurush dégenliktur.

Ughullarni xetne qilish pütün samawiy dinlarda buyrulup kelgen bir hökümdur. Yehudiy dinidikiler - gerche eslidiki yehudiy dinining mahiyitidin pütünley chiqip ketken bolsimu , hazirmu oghullarni xetne qilish ishini jari qildurup kelmekte. Emma xiristanlar, gerche öz waqtida éysa eleyhissalamning buheqte tewseliri bolghan bolsimu buninggha emel qilmay kelmekte. Islam dinidiki barliq mezheplerde oghullarni xetne qilishning hökmi wajib(perzdin qalsa eng étibarliq höküm) bolup, peqet henepi mezhibide sünnet (peyghemberning mesliki) dur.

Oghullarni xetne qilish ata - anilarning üstidiki perzent heqliridin biridur.

1206-sual: baligha yaxshi sim qandaq tallinidu?

Buninggha émam mewerdining körsetmisi boyiche mundaq üç xil tallash bardur.

1) sim, din ehli, peyghemberler we allahning salih bendilirining simliridin élin'ghan bolushi lazim, ularni söyüsh, simlirini ewladlarga qoyush ularni eslesh niyet qilidu.

2) qoyulghan simning herpliri qisqa, chaqirishqa asan, sözleshke qolayliq, uni este saqlash asan bolidighan simlar bolushi kérek.

3) menisi chirayliq, qoyulghan kishige munasip we jemeti ichide chaqirilidighan simlardin bolushi kérek. Balilarga güzel - chirayliq isimlarni qoyush alahide köngül

bölüşke tégishlik ishtur. Islam dini hayatliqning herqaysi sahelirining hemmini öz ichige alghan kamil birdin bolghanliqtin, u, bu mawzudimu insanlarga bezi tewsiyelerni qilishni unutmighan.

1207.-sual: mal soyup eqiqisini qilishning paydiliri we hékmetliri

1) balining nesebini ilan qilishtin ibarettur, yeni élan qilmaqtur, chünki undaq qilmighanda qalaymiqan pitnilik sözlerning chiqip qilishimu éhtimalgha yéqindur.

2) bexilliqni tashlap, séxi bolushqa paydiliqtur.

3) xristanlar yéngi tughulghan balilirini memudiye dep atilidighan bir xil sériq su bilen yuyatti. Ular shundaq qilghanda bala xristan bolidu dep qaraytti. Shuning üçün musulman ümmitining ularning qilghinining qarshisida bir ish qilishi musteheb bolidu.

4) balining hayatliqtiki tunji musapiside bu ishni qilish ata - ana bolghuchining bu ishni ibrahim eleyhisalamgha oxshash allah yolida béghishlap qilghan bir emel ikenlikini eskertidu. Hemde bu yene yaxshi bir emelni qilish we allahqa boysunushning ipadsı bolidu.

5) bala dünyagha emdi köz échishighila uning üçün qurbanliq qilish, tughulghan bu bowaq üçün qilinidighan duaning sewebchisi bolidu, shundaqla balini murasimge qatnashturghanliqning, hörmetlendürülgenlikning tunji qedimi bolup qalidu.

6) balini görege qoyulishtin azad qilghanliq bolidu. Chünki tughulghan bala eqiqige görü qoyulghuchidur. Balisi üçün allahning raziliqini izlep mal soyush, uni sheytanning changgilidin qutulushigha sewebchi bolidu, chünki bala dunyagha kélish bilenla sheytan uni közitishke bashlaydu, qurbanliq qilip mal soyush balini sheytanning asaritidin, sheytanning balini yaxshi yoldin tosushidin xalas qilishtur.

1208.-sual: balini ikki yil émitishning wajipliqi

Islam dini er bilen ayalni nikah eqdisi bilen baghlap, bir ailide jemligende yaxshi aile qurup chiqishta quruluşning ulini mustehkem qurush üçün er - ayal her ikkisining üstige mes'uliyet yükliri we her ikkisige ayrim- ayrim heq we mes'uliyet békitti. Erning üstige ailisini bégishni perz qilghan bolsa, ayalining üstige balisini émitip bérish mes'uliyitini wajip qildi. Bowaq ikki qolini anining köksige qoyushqa mohtajdurki, u uning bilen anining méhridin rohi lezzet tapidu, sütni huzurluq bir tuyghu bilen émidu we shu süt bilen bedini éhtiyajliq bolghan ozuqluqqa érishidu.

1209.-sual: iridin ayrilghan ayalning balini imitishning , erning imitish heqqini birishning perizliki

éridin ayrilghan ayalning balini émitish mes'uliyiti bar bolup, u mes'uliyetni allah uning üstige perz qilghan. Uni hergiz aile buzulghan haman buzulidighan we perwasiz qarilidighan bir ish qatarida qoymidi. Shundaqla ajiriship ketken teqdirdimu erning balisini émitip bériwatqan ayaligha, gerche u bala anining öz balisi bolghan teqdirdimu uning émitish heqqini bérishni perz qildi. Allah taala insanlarga hetta insanlarning özlirige

köyün'gandinmu bekre köyün'gichidur. Allah taala anigha balisini toluq ikki yil émitishni perz qildi. Chünki bu muddet balining salamatliki we ozuqlinishida ana sütige eng mohtaj waqtidur. Bügünki tibbiy tetqiqatlarmu bu ikki yilning nahayiti muhimliqini, balining salamatliki üçün ana süti bilen béqilish bala üçün eng zörür ikenlikini spatlimaqta. Allahning merehmiti shuki, u musulmanlarni bundaq muhim qanuniyetni tejribe qilip biliwélishi üçün tashlap qoymay qur'an kerimde éniq qilip buyridi. Allah bendilirige tolimu méhribandur, bowaqlargha tolimu rehimdildur. Slam dini halal nikah bilen tughulghan balilarnila emes, hetta zinadin törelgen balilarnimu toluq émiş mudditige ige qilishqa buyrighan we bu muddet tamamlanmay turup anigha bérilidighan jazani yürgüzmeslikni buyrighan. Mana bu allahning baligha qanchilik derijide méhriban ikenlikining delilidir.

1210.-sual: ana sütining paydiliri

ana sütining köp xil paydiliri bardur. Bala anining qorsiqidiki waqtida ozuqluqni anining bedinidin qobul qilidu, tughulghan'ghandin kéyin ozuqlinishni yenila anining sütini émiş arqiliq dawamlashturidu, tebéy süt uning ten saghlamligining normal bolushining kapaletchisidir. Tiwip we doxturlar tibbiy béli üstidiki tetqiqatliridin mundaq bir nechche xil netijilerni qolgha keltürgen bolup, buni töwende bayan qilimiz.

- 1) bala pak we mikropsiz bolghan süt ichidu.
- 2) u sütning terkiwi soghuq yaki ssiqmu emestur.
- 3) ana süti herqandaq waqitta teyyar turidu.
- 4) ana süti saqlan'ghan teqdirdimu buzulmaydu.
- 5) balining ashqazinigha munasip bolup, balida uni hezim qilalmasliq ehwali körülmeydu.
- 6) balining éhtiyajini qanduralaydu.
- 7) balining bedinining késellik mikroplirigha qarshi turush küchini ashuridu.
- 8) bala süt emgen mezigilde balimu, animu semirip ketmeydu.
- 9) ana bala otturisdiki söygü rishtisini kücheytidu.

uchinchi bap. Peyghember eleyhissalamning bala terbiyilesh uslubliri

1211.-sual:balilarni terbiyileshte diqqet qilididighan ishlar

allah insaniyetni, özining yersharini güllendürüş we insanlar jem'iyitini tereqqi qildurushtin ibaret bolghan ulughwar iradisini emelge ashurush ishida özidin xelipe (urun basar) qilip yaratti. Dunyaning güllinishi we jem'iyetning tereqqiyati peqet insanlar bilen bolidu. Insanlar pütün kainatning xojayini. Shundaq ehmiyetlik insan neslining esirler boyi dawamliship kélishi peqet bir er, bir ayaldin ibaret ikki asastin qurulghan ailing wasitisi

bilen emelge éship kelmekte. Aile herqandaq insanning iptidai mektibi bolup, bu mektebning mes'ul muellimliri ata bilen ana ikkisidur. Insanning jem'iyetke we xelqge paydiliq bolup yétilip chiqishi, peqet uning ailisidiki tunji qétim alghan telim - terbiyisige baghliqtur. Shunga aile terbiyisi insan hayatida intayin muhim urun tutidu.

Balilarni kichikidin iman islam ögitip we yaxshi - yamanni bildürüp, rast sözleydighan we toghra ish qilidighan qilip terbiyilep chiqish ata - anilarning üstidiki pezent heqlirining biridur.

Ata - anilar eng diqqet qilishqa tégishlik ishlardin biri shuki, balilar aldida exlaq - peziletke noqsan yetküzidighan eng addi ishlarnimu qilip salmasliqi we yalghan söz qilmasliqi lazim. Biraw ularning birini izdep kélip, ishkini qaqsas, balilirigha: "méni öyde yoq denglar" deydu. Buningdin bashqa köpligen yalghanlarni héchbir éhtiyat qilmastin sözleydu. Yuqiriqi yaman ishlar ata - anilargha nisbeten addi we héch weqesi yoqteklar körün'gen bilen, balilargha nisbeten, ularning terbiyiside köpligen selbiy tesirlarni körsitidu. Chünki balilar ata - anilarning pütün söz- heriketlirini doraydu. Ata - anilarning özliri yalghan sözlep, özliri yaman ishlarni qilip turup balilirini rasit sözleshke we yaxshi, toghra ishlarni qilishqa buyrughanliqliri paydisiz we önümsiz ishtur.

1212-sual: bala üçün yaxshi ülge kim?

Kichik balilar intayin sezgür kélidu, ular pütün ishlarni ata - anisigha qarap öginishke intilidu. Ata - anisining exlaqi we özgichilikliri ularning tebitige singip kirishke bashlaydu. Kichik balilar yumran köchetke oxshash bolup, ularni kichik waqtida xalighan rewishte terbiyilep chiqqili bolidu. Mana bu waqt, ata - anilarning balilirini özliri xalighan boyiche yétishtürüp chiqishi üçün nahayiti yaxshi bir pursettur. Balilirini kichikidin ubdan terbiyilimey, ularni xalighanche yaman exlaqlargha köndürüp qoyup, kéyin ular chong bolghanda ularning sözlirige kirmise, ularni qarghap qaxshighan ata - anilar kemchilikini özliridin körüshi lazim. Chünki ular balilirini özlirining sözige kiridighan qilip terbiyilep chiqish iqtidarigha we pursetke ige idi. Lékin ular öz burchini ada qilalmidi. Bundaq iken, kemchilik kimde? Tebiyki, ata - anilarning özide! Ata - anilar balilirini rastchilliqqa, yaxshi ishlarni qilishqa chaqirip turup, ularning emeliyiti uning ekische bolsa, bundaq terbiyening önümi yoqtur. Balilarni yaxshi terbiyileshte ata - anilarning emeliyiti özlirining sözlirige we heriketlirige muwapiq bolushi lazim. Balilargha yoqirisi imandin bashlap, töwini öyge kirishte ishkini qéqip, izin sorap kirishke qeder bolghan pütün exlaq - peziletlerni ögitish ata - anilarning uningdin bash tartip bolalmaydighan mes'uliyitidur.

Yaxshi ülge bolush bala qelbide nahayiti zor tesirge ige. Bala köp hallarda ata- anisini doraydu. Hetta ata - ana baligha eng küchlük tesirlarni qalduralaydu. Ata - anisi uni yaki yehudiylashturidu, yaki xristiyanlashturidu, yaki butperes qilidu. Shunga peyghember eleyhissalam ata - anilarni perzntliri bilen muamile qilghanda, özlirining güzel exlaq peziletleri arqiliq, ulargha ülge bolushqa righbetlendürgen.

Ata- anilar her qachan yaxshi ülgé bolush kérek. Ösmür balilar hemishe chonglarning ish- heriketlirige diqqet qilidu. Her bir ish- heriket, gep- sözlirining seweblirini sürüshüridu, ata- anisi ishlarda yaxshi ülgé bolsa, ularning öginidighanlirimu yaxshi bolidu.

Ata - ana barliq ish - emelliride allahning emri we peyghembirining sünnitige muwapiq yol tutushi kérek. Chünki ularning ewladliri hemme waqit déğüdek ularni közitip turidu, köpinche kishiler ularni aq qarini perq ételmeydighan kichik bala dep qaraydu, emma ular toghra we xata bolghan nersilerni este qaldurushta biz oylighandinmu tézdur.

1213-sual: terbiye qilishqa muwapiq waqit tallash

ata - ana balilirigha gep - söz arqiliq terbiye bermekchi, ular bilen söbetleshmekchi bolghanda choqum bir muwapiq waqitni tallishi lazim. Chünki muwapiq pursette qilin'ghan terbiye baligha bésim we zérikishlik tuyulmaydu. Insanning dili échilip we étilip turidu, eger ata - anilar balilarning dili échilip qalghan waqitta terbiye qilalisa, chong bir utuq qazan'ghan bilen barawerdur. Peyghember eleyhissalam balilargha terbiye qilishqa munasip bolghan zaman we makan tallashta bu makan we zamanning balining shexsiyitige tesir qilish, éngigha tesir qilish, exlaqini tüzitish we toghra exlaq berpa qilishta körsitidighan tesirige bekmü ehmiyet béretti.

Peyghember eleyhissalam bizge bu jehette mundaq üç zaman we makanni tallashni öz emeliyiti bilen ögetken idi.

1 - seyli sayahette, yol üstide we ulagh üstide.

2 - tamaq waqti. Bala tamaq waqtida eng kepsizlishidu, bezi waqitlarda heddidin éship, hetta edep- exlaqni untup qalidu, nawada ata- anisi balilirining bundaq bolumsiz we edepsizliklirini tüzitip mangmisa, kéyin u bundaq nachar exlaqni wujudigha singdürwalidu-de, uni ongshimaq bekla teske toxtaydu, tamaq waqtida ata - ana baliliri bilen birge olturmisa, balini öz meylige qoyup bergen bolidu. Shundaqla bala üçün terbiye qilishning bir yaxshi pursitini qoldin bérıp qoyghan bolidu. Peyghember eleyhissalam balilar bilen birge tamaq yeytti we ulargha tamaq üstidiki edep- exlaqni nahayiti siliq we semimiy bir yol bilen chüshendüretti, buning bilen balilar qiliwatqan edepsiz qiliqliridin waz kéchip, edeplik bala bolushqa burilatti.

Ömer ibni ebu seleme reziyellahu enhu mundaq deydu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemning terbiyisidiki bala idim, tamaq yégende qollirim légenning muqim bir yéride turmaytti. Shuning bilen, peyghember sellellahu eleyhi wesellem manga: hey bala! "bismillah" dep, ong qolung bilen özüngning aldidin yégin! - dédi. Ömer ibni ebu seleme: men shundin étibaren tamaqni eshu usulda yep keldim, - deydu. (buxari: 5376)

sahabilar balilirini toy - tükün'ge, bolupmu, peyghember eleyhissalam hazir bolghan sorunlarga élip baridighan bolup, ular bu arqiliq peyghember eleyhissalamdin balilirigha menpeetlik bélim, edep- exlaq we bashqa ésil xulqlarni ögitishni meqset qilghan.

3 - balining késel waqti. Késellik chong ademning qétip qalghan dilini yumshitidu,

undaqta eslidila dili yumshaq, her nersini qobul qilishqa teyyar turidighan balilarning dili qandaq bolmaqchi? Bala késel bolup qalghanda uning exlaqini, xataliqlirini tüzitidighan hetta eqidisini toghriliqqa bashlaydighan bir yaxshi muhit shekillinidu. Peyghember eleyhissalamning késel bolup qalghan yehudiy balini yoqlishi we uni slamgha dewet qilishi buning dalalitidur, u yehudiy bala hetta iman éytqan halda bu dunya bilen xoshlashqan.

Biz yuqirida balilargha terbiye élip bérishqa seyli qilish yolida, tamaq waqtida we ular aghrip qalghanda, élip bérishning eng ünümlük yoli ikenlikini bildüq. Nawada ata - anilar bu waqitlardinmu yaxshi pursetlerni bilse yaki uchratsa terbiye qilishi kérek.

1214.-sual: balilar arisida adil bolush

bu, ata- anidin telep qilin'ghan üçinchi asas bolup, ata- anilar balilargha bolghan terbiyesining ünümlük bolushi üçün bu asasqimu emel qilishi kérek. Balilar arisida adil bolush balilarning dilini yaxshiliqqa mayil qilish we terbiyening ularning dilida yiltiz tartishi üçün nahayiti muhim rol oynaydu. Shuni bilishimiz kérekki, balilar ata- anisining qérindashliridin birini özidin ela bilgenlikini, artuqche amraqliq qilghanliqini bilipla qalsa, u balining qelbide shunchilik derijide yaman tesir peyd a qiliduki (allah saqlisun), bu yaman tesir balining wujudida ata - anini qandaq qilishini bilelmes qilip qoyidighan, hem onghashqa amalsiz qalidighan yaman xulqlarni peyda qilidu.

Kichik balilar arisida daim urush - jédel we de- talash bolup turidu, bularning arisini ayrish bolsimu oxshashla barawer bolushni telep qilidighan ishtur, shundaqla nahayiti éhtiyatchanliq bilen heq we naheqni ayrishni telep qilidighan ishtur.

1215.-sual: balilarning heqlirini qobul qilish we uni bérishning ehmiyiti

balining heqqini bérish hem uningdin qobul qilish uni hayatqa toghra qaraydighan, hayatning élish - bérishtin ibaret qanuniyetke ige ikenlikini bilidighan qilidu. Bu yene öz nöwitide balining heqqe raye qilishni öginishidiki bir meshq jeryanidur. Bala bu jeryanda özining heqqini tonush bilen bashqilarning heqqinimu, heqning qedir qimitini tonushni we heqqini telep qilishni öginidu. Mana bu, peyghember eleyhissalam bilen bir kichik bala arisidiki bir weqelik bolup, peyghember eleyhissalam u baligha tewe bolghan nersini bashqilargha ötünüp bérighan yaki bermeydighanliqini sorighanda, u balining bermeymen dep turuwalghanliqi, andin uning öz heqqi bolghan suni peyghember eleyhissalamdin élip ichkenlikining misalidur.

Sehl ibni sed reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellemge ichimlik keltürüldi, peyghember sellellahu eleyhi wesellemning ong teripide bir bala, sol teripide péshiwal bar idi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem ichip bolup, ong yénidiki balidin: (sendin burun) mawulargha bérishke ruxset qilamsen ? - dédi. U bala: i resulullah! Allening nami bilen qesem qilimenki, sendin kéyin kelgen bu nöwitimni

héchkimge bermeymen, - dédi. Shuning bilen, peyghember sellellahu eleyhi wesellem qachini u balining qoligha tutquzdi. (buxari: 5620)

dunyada peyghember eleyhissalamdek hörmetlik, eziz we egeshküchiliri köp bolghan yene bir insan barmu? Yoq, hergiz yoq, u kichiklarning telipini orundidi, ularning tégishlik heqlirini özlirige berdi, ulargha xuddi chonglargha muamile qilghandek muamile qildi, hem bashqilarghimu shundaq qilishini ögetti.

1216.-sual: balilargha yaxshi dua qilish

dua qilish, bolupmu, ata - anilarning baliliri üçün dua qilishi musulmanlar üçün ibadet ornidiki muhim diniy emellerdin biridir. Her bir kishi dua qilghanda peyghember eleyhissalam körsetken dua qilish waqitlirigha alahide ehmiyet bérish kérek. Chünki ata-anisining balisigha qilghan duasi ijabet bolidighan dualirining aldinqi qatar idindur. Dua bilen méhribanliq ulghiyidu, ata- anining qelbide baligha bolghan köyümchanliq we méhribanliq tuyghusi ornaydu. Ata- ana balilirining slah qilinishi, kelgüsining parlaq bolushi üçün dua qilidu. Kitablar we mezkur kitabning bashlirida zikir qilin'ghinidek dua peyghember eleyhissalamning sünnetliridindur.

1217.-sual: balilargha beddua qilishtin saqlinish

ata-anisining duasi ijabet bolidighanliqi üçün balisigha betdua qilishtin ibaret bu xeterlik ishtin saqlinish kérek. Peyghember eleyhissalam ata - anilarni bet dua qilishtin tosqan, chünki balisi üçün betdua qilish slam exlaqigha, peyghember eleyhissalamning terbiyilesh neziriyesige zittur. U, insanlarni slamgha dewet qilishtin ibaret peyghember eleyhissalamning yolidin chetnigenlik hésablinidu. Peyghember eleyhissalam hetta özlirige qattiq azar bergen taif mushrikirigimu betdua qilmighan, eksiche "i allah bularning ewladliridin allahqa ibadet qilidighan kishilarning chiqishini ümid qilimen " dep dua qilghan. Allah uning ümidini emelge ashurdi.

Ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: mundaq üç kishining duasi sheksiz ijabet bolidu: mezlumning duasi, musapirning duasi, dadining baligha qilghan bedduasi. (tirmizi: 1905)

jabir ibni abdullah reziyellahu enhumadin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: özenlarni, balilirlarni, xizmetkaringlarni, mal dunyalirlarni qarghimanglar. Chünki u qarghishlar alle teripidin dua qobul bolidighan waqitqa toghra kélip qalsa, ijabet bolup qalidu. (ebu dawut: 1532)

ata- anini qaxshitish bolsa, kapirliq derijisidin xéli töwen gunahtur. Shundaqtimu peyghember eleyhissalam bundaq nachar exlaqni dua qilish bilen bir terep qilghan. Buningdin biz ata- anining duasi meyli ular seperde yaki bashqa yerde bolsun, perzentliri üçün xalis dua qilsila we dua qilishni üzüp qoymisila, ata- anini qaxshitidighan qilmishini tashlishi mumkin.

Imam malikning riwayet qilishiche, peyghember sellallahu eleyhi wesellem seperge atlinip putini üzenggige qoyghanda: i alle! Seperde sen hemrahimizsen, bala chaqilirimizni muhapizet qilghuchisen. I alle! Yolimizni qisqartip, sepirimizni asanlashturup bergin, i alle! Sanga séghinip seperning japa musheqqetliridin, chüshkünlüktin, pul mal we xotun balilarning yaman aqiwetke qélishidin panah tileymen dep dua qilatti. (imam malik riwayet qilghan)

1218.-sual: balilarni epu qilish

balilarning tenteklikini we qopal muamilirini epu qilip, ularning yaxshilinishi üçün tirishchanliq körsitish ata - anilargha xas aliyjanabliq we keng qursaqliqtur.

1219.-sual: balilargha yaxshi muamile qilish

balilarning atilargha itaet qilishi we sözige kirishi üçün, ata - anilarning ulargha yaxshi muamile qilishi, méhri - muhebbitini we shepquitini béghishlishi, eng muhimi ularni yaxshi terbiyilishi kérek. Balilargha ularning dostlirining aldida achchiqlimasliq, ulargha kemchiliklerini tonutushta, munasip urunda birge yalghuz olturup, awwal ularning artuqchiliklerini sözlep, andin kemchiliklerini siliq, mentiqliq usulda éytip béríp, andin toghra nesihet qilish, terbiye körgen ata - anilargha xas aliyjanabliqtur.

1220.-sual: balilargha oyunchuq élip bérish

aishe reziyellahu enha oyunchuq oynighanda, peyghember eleyhissalamning uni tosimighanliqi balilarning oyunchuq oynashqa mohtajliqining we ularning ashundaq kichik shey'iler bilen heplishishining durusliqining ipadilinishidur. Buningdin bashqa, peyghember eleyhissalam ebuumeyrening oynap turiwatqan bir qushni körgendimu uninggha (étiraz bildürmigenliki) kichik balining oynap könglini xush qilidighan bir oyunchuqning qolida bolushigha éhtiyaji barliqining yene bir delidur.

Balilargha oyunchuq élip bérish ata- anilarning ishidur, ular balilirigha oyunchuq élip bergende, ularning yash - quramigha, küch - qudrutige munasip oyunchaqlarni élip bérishi, oyunchuqlarni ularning qoli yétidighan yerlerge qoyup qoyushi lazim. Oyunchuqlarning balilarning jismaniý jehettin ösüp yétilishige, eqliy jehettin toghra yünilishte tereqqiy qilishigha paydiliq bolghanlirini élip bérish lazim. Oyunchuqning kichik balilargha paydiliq bolushi üçün ata - anilar töwendiki nuqtalargha diqqet qilishi kérek. Élin'ghan oyunchuq balining wujudi we bixeterlikige paydiliq yaki emeslikige qarash lazim. Buzup qurashturghili bolush bolmasliqigha qarash. Balilarning yéngiliq yaritish we tewekkül qilish iqtidarini yétildürüşke paydiliq yaki emeslikige qarash. Chonglarning exlaqini we ularning pikir yürüzüsh yollirini dorashqa paydiliq yaki paydisizlikige qarash. Nawada oyunchuqlar yuqiridiki teleplerge uyghun bolsa, uni élish toghra bolghan bolidu.

1221.-sual: balilarning yaxshi we teqwa bolup yétilishige yarem

qilish we uning seweblirini teyyarlash

ata- anilar balilarning ata- anigha yaxshiliq qilish we allahning buyruqlirigha boysunushlirida ulargha qolayliq pursetlerni yaritip bérish we seweblirini hazirlap bérish lazim. Bundaq qilish balilargha yadrem bergenlik bolupla qalmay, belki ularning ata- anining sözini anglash aktipliqinimu qozghaydu. Bundaq yaxshi purset balilarning yaxshiliq yolida méngishni asanlashturidu, bu ata- anining bala üçün qilidighan eng yaxshi hediyesidur. Peyghember eleyhissalam balilarning ata- anilargha yaxshiliq qilishni öginishige qattiq ehmiyet bergen we allah taaladin bu heqte rehmet we raziliq ata qilishni tiligen. Démek, ata - anining üstide balisining yaxshiliq qilishini öginishide chong mes'uliyet bardur. Ata- ana balisidin asiqliq qilishini chiqiriwétish imkaniyitige ige. Bu hékmet bilen heriket qilish uzun zaman élip bérish arqiliq andin heqiqetlishidu.

1222.-sual: köp achchiqlash we kayishtin yiraq bolush

peyghember eleyhisalam balilarning ishlirigha we bezi bolumsiz qiliqlirigha köp kayimaytti yaki ulargha köp tene qilmaytti. Enes reziyellahu enhu peyghember eleyhissalamning xizmitini on yil izchil qilghan bolup, u peyghember eleyhissalamning özige qilghan terbiyesi heqqide toxtalghanda mundaq deydu:

enes ibni malik reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning xizmitini on yil qildim. U manga bir qétimmu waysap baqmidi. Yaki qilghan ishimgha: némishqa bundaq qilding? Weyaki: mundaq qilsang bolmasmidi? Dep baqmidi. (muslim: 2309)

bu ishlar enes reziyellahu enhu üçün éytqanda janliq ötülgen bir hayat dersi qatarida uning zéhnide saqlinip qaldi we uning tepekkur we mulahiziliri üçün ozuq bolush roligha ige boldi. Ata- ana balisini eyiplise, heqiqeten özini eyipligen bolidu, chünki u bala özining wujudining bir parchisidur, shunga uni eypleshning ornigha uninggha terbiye qilishqa aldirash kérek

1223.-sual: balining eqlini yétildürüshte paydiliq pikri usullar

1.baligha qissilerni riwayet qilish we kitablardin oqup bérish. Qisse we hékayiler balilarning eqliy iqtidarini tereqqiy qildurush, diqqitini qozghashta nahayiti chong rol oynaydu, balining eqliy iqtidarigha tesir qilish terbiye usulidiki اساسliq orun'gha qoyulidighan usullardin biridur. Biz peyghember eleyhissalamning sahabilargha hékaye qilip bergen qissiliri ichide chonglar we kichiklerge ortaqlash menpeet qilidighan qissilerning nahayitimu köp ikenlikini bilimiz. Peyghember eleyhissalam qur'andiki qisse bayan qilish uslubigha maslashqan halda hazirqilar we kelgüsi ewladlar üçün ibretlik ders bolidighan nurghun qissilerni sözlep bergen bolup, uni uning sahabiliridin chong kichik hemmisi diqqet bilen anglaytti. Shuni bilishimiz kérekki, qur'anda bayan qilin'ghan qissilerning heqiqiy weqelik ikenlikide shek bolmighinidek, peyghember eleyhissalamdin bayan qilghan

qissilermu tarixta bolup ötken heqiqiy weqeliklerdur. Bu qissiler toqulma hékayiler emestur. Qisse sözlep bergende, balining tarixqa bolghan chüshenchisi ashidu, rohiy chüshenchisi we intilishi küchlük bolidu, u qissiler balilarning éngida eng qimmetlik bolghan slam rohi we exlaq chüshenchisini turghuzidu.

Heqiqeten ölimalarning we salihlarning hayati qelblerge pezilet bixlirini sürdüridighan, ésil ghayilirimiz yolidiki japa musheqqetlerge sewr qilishqa yaremchi bolidighan, özini pida qilish, iradilik bolush rohigha ündeýdighan we ésil derijilerge yétishke sewebchi bolidighan eng ésil wesililerdindur. Allah taala mundaq deydu: "könglüngni xatirjem qilish üçün, sanga peyghemberlarning qissilirini bayan qilip bérimiz, bu qissiler heqiqetni, möminler üçün wez- nesihet, ibretlerni öz ichige alghan." (süre hud 120 ayet)

imam ebu henipe: "ötkenki ölimalarning yaxshi ish - izlirini bezi fiqhi mesililiridin paydiliqraq dep qaraymen. Chünki uningda bir milletning edep exlaqi gewdilen'gen" dep, buninggha allah taalaning : " ularning qissisidin eqil igiliri elwette ibret alidu " dégen ayitini delil keltürgen.(süre yüsüp 11- ayet)

2.balilar bilen yüz turane söhbet ötküzüsh. Balilar bilen yüz turane sözlishish ularning mesililerni ochuq chüshinishi, zéhnide qélishi, pikirlerni, chüshenchilerni méngiside retlik saqliwélishi we uni éngida yaxshi qobul qiliwélishi, anglap chüshinish iqtidarini yétildürüshi üçün nahayiti paydiliqtur. Bundin bashqa, yene balilar bilen bolghan munasiwetlirimizning téximu yéqin bolushigha paydiliq bolidu. Shunga peyghember eleyhissalam bizge balilar bilen bolghan muamilide ochuq yoruq bolushimizni, ular bilen yüz turane sözlishishimizni ögetti.

Tirmizining ibni abbastin qilghan riwayitide, bir küni peyghember eleyhissalam ulighigha min'geshturwalghan ibni abbasqa, i oghulchiqim! Men sanga bir qanche söz ögitip qoyay dégenliki buning ochuq delilidur. Peyghember eleyhissalam yash ösmürlerge söz qilghand a, sözini ular angqiralmighidek derijide qisqa yaki ular anglap zérikip qalghidek uzun qilmay, tüzla qilip ularning biliwélishigha paydiliq bolghan kelimilerni ögitip qoyidu. Peyghember eleyhissalamning balilirigha dégen sözlirining sözlükliri addiy, chüshinishlik, öz ichige alidighan menisi chongqur bolup, balilarning eqil iqtidarigha nahayiti yéqindur. Biz peyghember eleyhissalamning dégen sözliri üstide yaxshiraraq oylinip baqidighan bolsaq, bu sözlerning balilarning hazirqi baliliq dewri bilen birge uning kelgüsidi mu yaxshi bolushi eqide we pikiriy jehettin terbiyileshke uyghun ikenlikini bileleymiz.

Peyghember eleyhissalamning bundaq yüzmu yüz söz qilish usuli, dildiki hesetxorluq, ichi yamanliq, körelmeslik we adewetke oxshash yaman illetlerdin yiraq bolushqa nesihet uslubi boyiche körsetme béridu.

3.balining eqlige muwapiq söz qilish. Her qandaq mexluqatlarning ösüp yétilish jeryanida bösüp chiqishqa tosalghu bolidighan bir tosaq bolghinidek, her qandaq bir

balining ösüp yétish basquchida shundaq bir bösüş nuqtisi bolidu. Bu balining eqil-idrakining tereqqiy qilish basquchidiki balining xahishida ashkarilidu. Ata - ana we terbiye qilghuchilarning balining bu basquchtiki rohiy we zéhniiy quwwitige yaxshi diqqet qilishi, ulargha mas bolghan usul we muamililerde bolushi balining eqliy we xulqining toghra yónilishte tereqqiy qilishigha paydisi bolidu. Chünki ata- ana yaki terbiyichilirining toghra usuldiki yardimi ularning her bir söz we herikitide ülgé bolidu. Ular uningdin öginidu we örneq alidu.

Peyghember eleyhissalamning kündilik turmushidiki misallarni élip éytsaqmu, nurghunlighan hékmetlerni biliwalalaymiz. Mesilen, enes reziyellahu enhu uning öyide xizmitini qilib yürgende, birer ishni xata qilib salsa yaki untup qélip qilmisa, peyghember eleyhissalamning ailisidikiler uni eyplise yaki jazalimaqchi bolsa, kichik balining iqtidarini yaxshi bilidighan peyghember eleyhissalam qoyunglar! Eger u qilalighan bolsila, elwette qilghan bolatti, deytti. Peyghember eleyhissalamning bu sözi we emeliyiti shuni körsitiduki, balilarning eqliy iqtidari we küch quwwiti cheklik bolghachqa, ulardin chami yetmeydighan ishlarni telep qilish toghra emestur. Ad ette, peyghember eleyhissalam kichik balilar bilen oynishatti. Ular bilen oynashqanda qarshi terepning yéshi, eqliy we jismani quwwitige munasip oynalarni oynaytti. Hem ulargha munasip sözlerni qilatti. Eger balilargha bolghan muamilide yuqiriqi qanuniyetning eksiche yol tutqanda, uning aqiwitining peqetla balini özige mas bolmighan nersige mejbür qilghanliq bolidighanliqini, ularning buninggha qarita bildüridighan inkasining jédellishish, qarshiliq qilish, uningdin bizar bolushtinla ibaret bolidighanliqini körimiz. Özimizni misalgha alsaqmu, nawada biri bizge biz chüshenmeydighan bir tilda sözlise, birer nersilerni ipadilimekchi bolsa, biz uninggha héchqandaq inkas bildürmisek, u adem achchiqlap bizni urup ketse yaki düshkellep ketse, bizge nisbeten bu adilliqmu? Hergiz adilliq emes. Démek, ösmürlermu shuninggha oxshashtur.

4.balilar bilen mulayimlik bilen sözlishish. Balilar bilen mulayimlik bilen sözlishish balilarning eqil iqtidarini tereqqiy qildurushqa, chüshinish dairisini kéngeytishke, shey'ilerning heqiqiy mahiyitini bilip yétishige paydiliqtur. Ular bilen mulayimlik bilen sözleshkende, yene hadislarning seweblirini, hayatliqning qanuniyetlirini bildürüshke asan bolidu. Balilarni mesililer üstide munazire yürgüzidighan, söhbetlishishke hérismen bolidighan qilidu. Buning bilen, ata- anilarning balilargha qarita téximu keng dairde terbiyilishige sharait hazirlidu. Chünki balilarda ularning terbiyilinishige paydiliq bolghan yuqiriqidek sharaitlar hazirlan'ghanda, ularning tebitide öz heqlirini qoghdiyalighudek, bilmigen nersilirini dadil soriyalighudek jür'et peyda bolidu, ularning tili rawanliship, tepekkuri ötkürlishidu. Hetta chonglarning pikiririge ishtirak qilghudek, ularning pikiririge öz pikiririni qatnashturalighudek we pikiririni chonglar teripidin nezerge, éitibargha élin'ghudek bolidu. Chünki u ailidiki terbiyilinish jeryanida chonglar bilen dadil, rohluq,

edeplik sözlëshish tejribisige ige bolghachqa, bashqa jaylardimu shu artuqchiliqini jari qilduralaydu. Peyghember eleyhissalamning sahabilarning soaligha jawab birelmigen bala bilen mulayim yusunda sözlëship, u balidin ishenchlik jawabqa érishishimu bizge bir yaxshi ülgidir. Shundaqla, yene peyghember eleyhissalamning özining zina qilishigha ruxset qilishini telep qilip kelgen yashni eyplimestin, uninggha qattiq - yirik gep qilmastin, zinani ailisidiki her qandaq bir ayal kishige rawa köridighan- körmeydighanliqini misal qilip sorash arqiliq, u yashni ömür boyi hetta nameheremlerge qarimaydighan bolup yétiship chiqishigha sewebchi bolushi, uning terbiyilesh bapida qanchilik derijidiki mulayim we sewrchan bir ustaz ikenlikining delilidir.

5.balining sezgü ezalirini meshiq qildurush. Balining sezgü ezalirining meshqi balining ijatchanliq rohini oyghitidu. Balining ösüp yétilishige egiship balining qolining herikiti uning sezgürlük tuyghusini ashuridu. U özining sezgü ezalirining heriketlinishini körgendin kéyin, her bir ezasigha teelluq bolghan ishlarni özi qilip körgüsi kélidu-de, asta - asta qilishqa bashlap, axirida mukemmel qilalaydighan bolidu. Buning bilen, yéngiliq yaritish imkaniyiti hazirlaydu. Peyghember eleyhissalamning baligha körsetken ülgüsi buning yaxshi misalidir. Bir küni, peyghember eleyhissalam bir balining qoy soyuwatqanliqini, lékin u balining tejirbisizlikidin yaxshi soyalmaywatqanliqini körgendin kéyin, yéngini türüp qoyni soyushqa bashlaydu. U bala peyghember eleyhissalamning qoy soyghandiki her bir herikitige zeng sélip qarap, uni öginishke bashlaydu. Démek, peyghember eleyhissalamning balilargha emeliyet arqiliq ögetkenlikidek bu misali bizning shundaq qilishimizning toghra we zörürlükini spatlaydu.

1224.-sual: balining psixikisigha tesir körsitidighan amillar

1.baligha hemrah bolush. Baligha hemrah bolush we ular bilen oynash ularning xususiyitining yétilishide nahayiti chong rol oynaydu. Bu xuddi dostning dostqa eynek bolghinidek, bala bilen uning hemrahimu bir- biridin öginidu. Peyghember eleyhissalam köp hallarda balilarni hemrah qiliwalatti. Bezide ibni abbasni hemrah qiliwalsa, bezide taghisining oghli jeferni hemrah qiliwalatti. Yene bezide bolsa, enesni hemrah qiliwalatti (allah ularning hemmisidin razi bolsun !). Démek, peyghember eleyhissalam héchbir ikkilenmestín we kibirlenmestín ularni hemrahliqqa éliwalatti. Balilarning chonglarning her türlük haletliridiki ish - heriketlirini öginishi, shexsiyitini etrapliq terbiyilishi, eqil - idrakining piship yétilishi, yaxshi bolghan adetlerni özige singdürüshi üçün chonglarning kichiklerni hemrah qilish mejburiyiti bardur. Enes reziyellahu enhudin qilin'ghan riwayette bayan qilinishche, jibril eleyhissalamning peyghember eleyhissalamni siqqan we uning köksini yarghan weqeliki peyghember eleyhissalam balilar bilen oynawatqan peytte yüz bergen...

Sahabilarmu hem peyghember eleyhissalamdek balilarni özlirige hemrah qilatti. Ömer reziyellahu enhu oghlini we ibni abbas reziyellahu enhumani hemrah qiliwalatti. Zubeyr

reziyellahu enhu oghlining urush taktékirigha közi pishsun, qorqmas, chidamliq bolup chéniqsun, dep uni urushlarga birge élip chiqatti. Peyghember eleyhissalam balilarning balilar bilen bille bolushigha ehmiyet béretti. Peyghember eleyhissalam baliliq chaghliridimu daim balilar bilen birge oynaytti. U shundaq chong bolghan idi. Shunga oynawatqan balilarni körse ularni bir - biridin ayriwetmeytti, hem ularning oyunlirigha dexli qilmaytti belki ularning jamaet bolup oynashlirigha, oyunlarni dawamlashturushigha ilham béretti. Shuning üçünmu, balilarning hayatida ular bilen birge oynaydighan dostlirining bolushigha ehmiyet bérish lazimdur. Ata- anilar balilirining bille oynaydighan balilarning kimlikige ehmiyet bérishi, ularning yaxshi balilar bilen oynishigha tallash yardimi bérishi, u balilarning exlaqigha, ish - emellirige diqqet qilishi, dadilar, dadilar bilen, anilar, anilar bilen perzentlirining ehwallirini, ders öginish netijiliri, exlaq we yürüş - turushlirini nazaret qilip turush üçün yighilip turushi nahayiti ehmiyetliktur. Chünki ata- ana bolghuchi balining jismining halal taam bilen chongiyishigha ehmiyet berginidek meniwi yehettinmu saghlam ösüp yétilishi üçün oynaydighan, hemsöhbət bolidighan toghra yoldiki dostlarni tépishigha yadrem bérishi kérek. Ata - anilar hayatliqning aldirashchiliqi bilen yaki özlirining hawayi hewesliri bilenla bolup kétip, balilar bilen kari bolmasliq, ana bolghuchining tügimes bardi- keldi we bashqa aile ishliri bilen bolup kétip balining ehwaligha köngül bölmesliki, nawada balilarning yaman xuyluq balilar bilen dost bolup qélishigha, buning bilen yaman adem bolup qélishigha seweb bolup qalsa, buningdin artuq yaman ish bolmaydu. Chünki, jem'iyette yüz bériwatqan jinayetlerning deslepki amillirining köpinchsi jinayet shekillendürgüchilerning ata - aniliri, perzentliride bundaq yaman burulushqa élip baridighan seweblerdin ghafil qalghanliqi, xewersiz, perwasiz yürgenlikidindur

2.balini xush qilish. Balilarning diligha xushalliq ata qilish uning shexsiyitige tesir körsitishte ajayip muhim rol oynaydu. Balilarning tebéyiti pak, ghubarsiz bolghanliqi üçün shad xuramliqni yaxshi köridu. Ular yene öz nöwitide chonglarga xushalliq béghishlighuchi wasitilerdin bolup, ular chonglarning xushal bolushini, ularning yüzliride kölümsiresheening parlishini yaxshi köridu. Bundin bashqa yene chonglarning balilarga ata qilghan xushalliqi öz nöwitide balilarning janliq we joshqun bolushigha tesir körsitidu. Ularining inkasining téz, tepekkurining ötkür, höküm qilish iqtidarining toghra bolushigha türkke bolidu. Peyghember eleyhissalam daim balilarni xushal qilishqa tirishatti we buning üçün töwendikidek ishlarni qilatti. Balilarni söyetti we ular bilen birge oynaytti. Ularining bash közlirini silaytti. Ularini kötüretti we quchighigha élip olturatti. Ulargha yaxshi yémekliklerni teqdim qilatti. Ular bilen bille olturup tamaq yeytti. Démek, peyghember eleyhissalam balilarni xush qilishning qanchilik derijide muhim ikenlikini bilgenliki üçün yuqiriqidek ülgilik ishlarni qilish arqiliq balilarni xush qilishqa tirishatti.

3.balilarni öz'ara musabiqige sélish we utqanlarni mukapatlash. Öz'ara beslishish we

musabiqige chüshüsh insanning tirishchanliq yoshurun küchini heriketlendüridighan amillardin bolup, bir insan özining qanchilik derijide iqtidarliq ikenlikini peqet bashqilar bilen élip barghan musabiqe we beslishishliri arqiliqla bileleydu. Shunga peyghember eleyhissalam insan tebitidiki bu ajayip sirliq yoshurun küchni heriketlendürüp, uning esli mahiyitini namayende qilish üçün daim balilarni öz'ara beslishishke, musabiqilishishke salatti. Uning balilarni bes - munazirige sélishimu balilarni rohlandurushtiki bu xil amillirining biri idi.

Balilarni jismaniy jehettin musabiqige sélishmu, ularni besleshtürüshtur. Peyghember eleyhissalam balilarning téning berjes, ezalirining küchlük bolushi üçün ularni yügürüş musabiqisige salatti. Émam ehmed abdullah ibni haris reziyellahu enhuning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: peyghember eleyhissalam abdullah we ubeydullah we köpinche waqitlarda abbas reziyellahu enhu qatarliq oghullarni sepke tizatti. Andin kimki méning aldimgha ötüp ketse, men uninggha mundaq - mundaq nerse bérimen ! Dep, béridighan mukapatining namini élan qilatti. Ular peyghember eleyhissalamni yéngiwalatti we ong sol tereplerge özlirini étip yiqilip chüshken bolup yétiwilishatti. Peyghember eleyhissalam ularni söyetti we ular bilen birge oynishatti.

Balilarni muwapiq yosunda musabiqige sélish ata- anilarning tallishigha baghliq bolup, ata- anilar bu arqiliq balilarning aktipchanliqini qozghap, ularning rohini kötüridu. Ularning yéngiliq yaritish iradisini chongaytidu. Ata- anilar xuddi peyghember eleyhissalam ulargha dégendek "kim yengse, mundaq - mundaq mukapat bérimen" dégendek sözlerni qilip, ularning netijilirige qarita mukapatlaydu. Buning bilen, balilar rohiy ozuq alidu, bextiyarliq tuyghusigha chömidu. Her bir bala ghelibige érishish üçün barliq küchini serp qilidu. Musabiqe waqtining kélishidin burun uninggha hem jismaniy hem rohiy jehettin teyyarliq qilip chéniqish we meshq qilish ishliri bilen özini terbiyileshke bashlaydu. Buning bilen, balining iqtidarining eng yuqiri chéki ashkara bolidu.

Balilarni öz'ara musabiqileshtürüşning yene shundaq paydisimu barki, u bala musabiqige qatnishish jeryanida uningda jamaetchilik éngi yétilidu. Yatsirash tuyghusidin qutulidu. Buning bilen, ijtimaiy muhitni chüshinishke tirishidu. Musabiqide bezide utidu, bezide utturidu. Utush- utturush jeryanida her bir qétimliq netije üçün öz özige jawab tapidu. Shundaqla, yene hayatning shundaq yéngish- yéngilish bilen tolghanliqidek qanuniyetni chüshinishke bashlaydu.

4.balilarning qiziqishini qozghash. Balilarning qiziqishini maddiy we meniwiyy jehettin qozghash perzent terbiyeside kem bolsa bolmaydighan muhim amillarning biridur. Lékin bu usullarni ishletkende normal bolushqa, chékidin ashurwetmeslikke diqqet qilish lazim. Qiziqitush balining shexsiyitide, uning ish - heriketlirining toghra yönilishte tereqqiy qilishida, iqtidarini bayqashta we artuqchiliqlirini jari qildurushta intayin chong rolgha ige bolup, u terbiyileshni ongushluq dawamlashturushqa we tereqqiy qildurushqa türtke

bolidu. Biz yuqirida bayan qilghan, peyghember eleyhissalamning balilarni sepke tizip "kimki méning aldimgha ötüp ketse, men uninggha mundaq - mundaq nerse bérimen " dégen hedisi, del peyghember eleyhissalamning balilarni utushqa qiziqturghanliqining misalidur.

Démekki, ata- anilar we perzent terbiyiligüchiler balilarni qiziqturushda, i balijan eqlingge tayan, özengni töwen chaghlama dégenni righbetlendürüshte öziye shuar qilishi kérek. Balilarni yaxshiliqqa qiziqturushning yene bir usuli ulargha mezmuni yaxshi, paydiliq kitablarni élip bérish arqiliq ularni bélim - irpan ichide yétishtürüshtur. Katta alim ibni abidning oghli özining ösmürlük dewrini mundaq tonushturidu. Ibni abidning shunchiwala tépilghusiz qimmetlik kitablarni toplishigha uning atisi yademde bolghan bolup, atisi uninggha uning "sen xalighan kitabingni éliwergin, men uning pulini töleymen dep , xalighan kitablirini élip bergen hemde sen ilgirikilerning yolidin men öltürgenni tirildürdüng, i oghlum! Allah sanga yaxshi mukapatlarni bersun." dégeniken we özidiki ilgirikilerning kitablirining hemmisini uninggha bergeniken.

5.balilarni maxdash we ularni medhiyilesh. Maxdashning balilarning psixikisida nahayiti chong tesir qozghaydighanliqida shek yoqtur. Maxdash balilarning hés - tuyghulirini janlandurup, ularning qilghan shundaqla qilmaqchi bolghan ishini téximu wayigha yetküzüp yaxshi qilishqa righbetlendüridu. Öziye bolghan ishinishe tuyghusida rohi kötürölüp téximu janliq we jushqun bolup kétidu. Heqiqiy pisxik alimi muhemmed eleyhissalam balilarning tebitige chong tesiri bolidighan maxdashin ibaret bu amilning rolini nahayiti yaxshi bilgechke balilarni muwapiq yusunda maxdash arqiliq righbetlendürüshke nahayiti ehmiyet béretti. Buning bilen balilar téximu rohlinip öz emelliride ilgirleshke tirishatti.

Peyghember eleyhissalam, abdullah némidégen yaxshi adem bolghan bolatti, dégen sözini kéchide namaz oqughan bolsa digen shert bilen birge kötürüp maxdash arqiliq uni righbetlendürmekchi bolghan ishqa, yeni abdullah ghapil qalghan ishqa yétekligen. Netijide, bu maxdashning tesiride abdullah kéchide az uxlaydighan ibadet qilghuchigha aylan'ghan. Démek, uyghun makan we zamanda qilin'ghan muwapiq maxdash ene shundaq yuqiri ünümge ige bolidu.

6.balilar bilen oynishish we ular bilen balilarche hemrah bolush. Maxdash we medhiyilesh arqiliq balilarni rohlandurush balilarni terbiyeleshte muhim rol oynaydighan, ehmiyiti chong bolghan ishtur. Balilar bilen birge oynéship bergende we ulargha balilargha xas xulqlar bilen hemrah bolghanda, balilarning rohi kötürölüp, ularning özliride bar bolghan yoshurun iqtidarlarini ashkarilishigha türkte bolidu. Peyghember eleyhissalamning hesen we hüseyin bilen oynishishi, ularni dümbisige mindürishi we ular bilen teng ömiple méngishi, bundin bashqa yene abbas reziyellahu enhuning baliliri bilen oynishishi ata - anilarning baliliri bilen shundaq qilishining muhimliqini bildüridighan yaxshi bir örnek we

isharettur.

Ebu hureyre reziyellahu enhuning mundaq dégenliki riwayet qilinidu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemning elining oghli hüseyinni dümbisige hapash qilip kötürüwalghanliqini we hüseyinning shölgiyining uning gejisige éqip kétiwatqanliqini körgen idim. (ibni maje: 658)

7.balining öz özi bolghan ishenchisini turghuzushqa yadrem bérish.

8.ularni chirayliq yosunda chaqirish. Biz peyghember eleyhissalamning balilargha ait hadislarida uning balilarning diqqitining qozghilishi, ulargha qilinmaqchi bolghan sözge köngül qoyushi üçün ularni chaqirghanda yaki ulargha xitab qilghanda nahayiti chirayliq bir yosunda chaqirghanliqini uchritimiz. Chaqirish, bezide éniq smi bilen, bezide, i oghul, i qérindishiming oghli dégendek chaqiriqlar bilen bolidighanliqini, balilarni mushundaq chaqiriqlar bilen chaqirghanda ularning diqqitini tartip chaqirghuchigha qarita balida birxil yéqinchiliq tuyghusini oyghatqili bolidighanliqini körüwalalaymiz.

Balilarni chirayliq usulda chaqirishning uslublaridin yene biri balini köniyiti bilen chaqirish, yeni peyghember eleyhissalam bir kichik balini i aba umeyir! Dep chaqirghandek chaqirishtur.

9.ularning teleplirige muwapiq jawab birish we ularni razi qilish. Balilarning nepsiyitige eng chong tesir körsitidighan amillarning yene biri ularning teleplirini orundash we ularni razi qilishtur. Bolupmu, yéshi kichik balilarning teleplirini orundap bérish lazim. Chünki herqandaq bir janliq özining telipining orundilishidin söyün'ginidek, balilarmu teleplirining orundilishidin nahayiti söyünidu. Rohi kötürölüp, xushal bolidu. Eksiche bolghanda, ularning dilini naraziliq we ghezep- nepret oruwalidu- de, gep anglamaydighan, qilma dégeni qilidighan boluwalidu. Peyghember eleyhissalam balilarni terbiyilesh, ularning paxsikasigha tesir qilghuchi amillargha ehmiyet bergüchi dana ustaz bolush süpiti bilen bu usuldimu ajayib dana pikirini bergen bolup, sahabilar uning körsetmisige izchil emel qilishqan.

10.terbiyede balilar bilen mas qedemde méngish. Yuqirida bayan qilin'ghan: "baliliringlar yette yashqa kirgende namaz oqushqa buyrunqlar, on yashqa kirgendimu namaz oqushqa unimisa, (yengil) urunqlar." dégen hediste balilarni biz ularning qilishini telep qilghan birer nersige tedrijiy köndürüshtin ibaret ularning tebitige mas kélidighan nahayiti muhim bir prinsip bar bolup, herqandaq ishning wujudqa chiqishida, bolupmu, balilar terbiyeside birqanche basquchning bolidighanliqi, bolupmu, dinning töwürüki bolghan namazgha balilarni heqiqiy köndürüshte bu basquchning muhimliqini tekitleydighan mezmun bar. Balilarni namazgha köndürüsh üçün töwendiki üç basquch bar birinchi, yette yashqa kirishtin ilgeriki basquch bolup, bu basquch bala üçün közitish basquchi hésablinidu. Bala bu mezgillerde ata- ana we bashqilarning namaz oqughanliqini közitidu. Eger ata- ana ularni bu waqitlardila namaz oqushqa köndürüshke bashlisa,

yaxshiliq üstige yaxshiliq bolidu. Ikkinchi, buyrush basquchi bolup, bu basquch yette yashqa toshqan mezgildin tartip taki on yashqa qedem qoyghan'gha qeder dawam qilidu. Bu mezgilde ata - ana bolghuchi balisini namaz oqushqa buyruydu we uning namaz oqushini telep qilidu. Üchinchi, balilarni urush arqiliq mejburlash basquchi bolup, bu basquchta ata - ana on yashqa kiripmu namaz oqushqa unimighan balisini urush arqiliq namaz oqushqa mejburlaydu. Heqiqeten, mushu xildiki tedrijiy terbiyilesh balining psixikisida we herqandaq bir ishni qobul qilishta nahayiti chong rol oynaydu. Chünki balilar téxi bir halettin yene bir haletke köchüwatqan yumran notilardin ibarettur. Shunga, ata - ana balilarning yaxshi ishlarni özlirige özleshtürüwélishi üçün ulargha yol körsitip bérishi we yarem bérishi kérek!

11.righbetlendürüş we agahlandurush. Righbetlendürüş we agahlandurush balilarning shexsiyitige tesir qilidighan muhim amillardin, shundaqla, ularning tebéy xususiyetlerini ongshashtiki ünümlük usullarning biridur. Bu usul peyghember eleyhissalamning ewlad terbiyesidiki emeliyetliride élip bérilghan bolup, peyghember eleyhissalam qiziqturush we qorqutush telimatini perzentlerning ata- anilargha yaxshiliq qilishning ejri we yamanliq, asiqliq, qaxshitishning aqiwitini xewer qilish arqiliq bayan qildi. Mana bu, peyghember eleyhissalamning balilar üçün yolgha qoyghan righbetlendürüş we agahlandurush usulidur. Bu eslide allah taala qur'an kerimde qollan'ghan eng toghra we güzel uslub bolup qur'anda jennet bilen qiziqturush, dozaq bilen agahlandurush daim dégidek bir orunda kélidu. Bundaq qilishtiki hékmet shuningdin ibaretki, insanning teb'iti eslide birer nersige ejir qilishqa, andin uning hosulini élishqa hérismen, birer xata yaki naheq nersidin yiraqlishishqa, uning yaman aqiw itidin özini élip qéchishqa hérismen kélidu. Bu yerde tilgha alghan agahlandurush we qorqutush hergizmu jan qiynighuchi qattiq bir usul arqiliq qorqutushqa qaritilghan bolmastin, belki baligha qarita uning qilghan birer emelining yaxshiliqining netijisidin uni ümidlendürgendek, yaxshi bolmighan yaki nahayiti xata bolghan birer emelning yaman aqiwitidin uni agahlandurushtin ibarettur.

1225.-sual: balilarning öz- özige bolghan ishenchisini turghuzushning uslliri

peyghember eleyhissalam balilarning küchlük chong bolushi we ularning özige bolghan ishenchisining turghuzulushi üçün töwendiki usullarni qollan'ghan.

1 - balining iradisini tawlash. Peyghember eleyhissalam buni emelge ashurush üçün balilarni mundaq ikki türlük ishqa köndürdi. Biri, peyghember eleyhissalam enes we abdullah ibni jefernı köndürgendek balilarni sir saqlashqa köndürüş. Balilar sirlarni pash qilip qoymay saqlashqa köndürülgende, iradisi chingip özige bolghan ishenchisi ashidu.

Yene biri, balilarni roza tutushqa köndürüş. Balilar ussuzluq we achliqqa berdashliq béreligende, öz nepsi üstidin ghalip kéleligenlikidin ibaret iradisige bolghan söyünüşü éship hayajanlinidu. Buning bilen, ularda hayat musapiside qiyinchiliqlargha berdashliq bérish iradisi küchiyidu. Shundaqla, yene özlirige bolghan ishenchisi téximu ashidu.

2 -ijtimaiy ishenchisini ashurush. Balilarning ata- anilarning ishlirigha hemdemde bolushi, öz yash we iqtidarigha muwapiq öy ishlirini bėjirishi, chonglar bilen olturup qopushta özliridin kichikler bilen jem bolushi ulardiki ijtimaiy ishenchini ashuridu.

3 - ilmiy ishenchini östürüş. Balilar kichikidin bashlapla qur'an, peyghember eleyhissalamning sünnetliridin xewerdar qilin'ghanda gödeklik mezgilidin bashlapla ularning dilida din'gha bolghan mustehkem ilmiy asas bolidu-de, kelgüsidiiki béliim igelleshe yoligha nisbeten toghra nishan we köz qarash shekillendüreleydu hem herxil xurapatliq toqulmilar, sepsetilerning tesiridin qaymuqup qélishin saqlinip qalidu.

4 - iqtisadiy we tijariy ishenchining yétilishi. Bu nishan'gha yetküzülüş üçün ata - anilar sod a- sėtiqlirida, élim- bérim ishlirida balilarni özlirige hemrah qiliwélishi, bezi bir élim - sétimlarda shahid qilishi we bundaq ishlargha ularni köndürüş arqiliq bolidu.

1226.-sual: tekrarlashning balining rohigha körsitidighan tesiri

balimu bashqa insanlarga oxshashla untuydu we bilidighan nersiliridin ghapil qalidu. Allah taala özi yaratqan janliqlirining ichide peqetla insan balisining baliliq dewrini shundaq uzun qilip yaratti. Insan balisining baliliq dewri mes'uliyetni öz üstige almaydighan dewr bolup bu dewr del kelgüsidi özi üstige alidighan mes'uliyet üçün teyyarliq qilidighan dewr hésablinidu. Taki ular mes'uliyetni üstige alidighan yashqa yetmigiche perishtilerning qelemliri ular üçün héchnéme yazmaydu. Biz bu basquchning bu qeder muhimliqini tonup yetkinimizde, balilarning birer nersini yaxshi biliwélishi, éside ching saqliwilishi üçün ulargha tekrarlashning neqeder muhimliqini hés qilalaymiz. Tekrarlash prinsipining muhimliqining delili shuki, peyghember eleyhissalamning: "baliliringlar yette yashqa kirgende namaz oqushqa buyrunqlar, on yashqa kirgendimu namaz oqushqa unimisa, (yenggil) urunqlar." dégen hedisidir. (bu hedisni émam dawud we bashqilar riwayet qilghan.) peyghember eleyhissalam namazdin ibaret slamdiki muhim erkan'gha köndürüş üçün üç yil belgilep berdi. Elwette namazning muhimliqi hemimizge melumdur. Shunga qur'an kerimdimu allah: "(i muhemmed!) ailengdikilerni (we ümmitingni) namazgha buyrughin, özengmu uni ada qilishqa chidamliq bolghin." (süre taha 132- ayet) dep buyrughan. Démek, bir balini namazgha buyrush üçün yuqiriqi yillar boyi sewr qilish lazim bolidu. Biz sewr qilishqa dewet qilin'ghan yette yashtin taki on yashqiche bolghan ariliqtiki bu üç yilni hésablisaaq, ata- ana bolghuchi her bir künde besh qétimdin namazgha buyrusa, 365 künde 5475 qétim buyruydu dégen gep. Bu san buyrushning qanchilik köp tekrarlinidighanliqighila emes, belki yene qanchilik derijide sewrchan bolushi kéreklikigimu dalalet qilidu. Démek, balining oqumighanliqidin, gep

anglimighanliqidin asanla ümidsizlinip, uningdin bel qoyuwetmeslikimiz kérek. Balining qilishi yaki bilishi lazim bolghan birer ishni uningdin telep qilin'ghanda, telep qilghuchi elwette tekrralashni, zérikmestin qayta- qayta chüshendürüşni éghir körmesliki lazim. Mana bu, katta sahebe abdullah ibni mes'ud reziyellahu enhumu balilargha tekrralashning ehmiyitini tonup yetkenliki üçün ata- anilargha baliliri heqqide mundaq yolyoruq biretti: "baliliringlarni yaxshiliqqa adetlendürünglar, heqiqeten yaxshiliq dégen adettindur." enes reziyellahu enhumu peyghember eleyhissalamning bu heqtiki sünnitini tutqan asasta balilarni ziyaret qilip turatti we ulargha salam béretti. U özining bundaq qilghanliqini delillep: "peyghember eleyhissalammu shundaq qilatti." deytti. Balilar chonglarning özlirige bir qanche qétim salam qilghanliqini anglighandin kéyin, ularmu tedrijiy yosunda buninggha adetlinip, salam qilishni öginidu. Waqitning ötüshi bilen salam qilish ularningmu aditige aylinidu.

totinchi bap. Ata - anigha yaxshiliq qilishqa righbetlendürüş we ularni qaxshitishtin agahlandurush

1227.-sual: ata – anigha yaxshiliq qilish peyghemberlarning exlaqi

ata - anigha yaxshiliq qilish peyghemberlarning exlaqi we heqiqiy musulmanliqning nishanisidir. Allah taala ibrahim eleyhissalamning azghun dadisi (azer) ni toghra yolgha bashlash üçün dadisigha méhribanliq bilen nesihet qilghanliqi we dadisi uning nesihitini qobul qilmighandimu, uninggha amanliq tilep chirayliqche qaytqanliqini bayan qilip mundaq deydu: "öz waqtida atisigha éytti: i ata! Némishqa anglimaydighan, körmeydighan we sanga héch nersige esqatmaydighan nersilerge choqunisen. I ata! Manga sen bilmeydighan ilimler bérildi, manga egeshkin séni toghra yolgha bashlaymen. I ata! Sheytan'gha choqunmighin, sheytan merhemetlik allahqa heqiqeten asiyliq qildi. I ata! Séning merhemetlik allah taalaning azabigha qélishingdin qorqimen. U (yeni azer) éytti: ibrahim! Sen méning ilahlirimdin yüz örimekchimusen, eger sen (mundaq qilishtin) yanmisang choqum séni tash kések qilip öltürimen. Uzaq zaman mendin yiray turghin. Ibrahim éytti: sanga amanliq bolsun, perwardigarimdin sanga meghpiret tileymen, allah taala heqiqeten manga méhribandur." (süre meryem 42 - 47 - ayetler) allah taala yehya eleyhissalam toghruluq mundaq deydu:

"uni ata - anisigha köyümchan qilduq, u mutekebbir (yeni ata - anisini qaxshatquchi), asiyliq qilghuchi bolmide." (süre meryem 14 - ayet)

allah taala éysa eleyhissalamning bōshükte yétip sözligen sözini bayan qilip mundaq deydu: "méni allah taala anamgha köyümchan qildi, méni mutekebbir sheqi qilmidi." (süre meryem 32 - ayet)

aa - anigha yaxshiliq qilishning türliri nahayiti köptur. Ata - anigha yaxshiliq qilish maddiy we meniwi her ikki terepni öz ichige alidu. Ata - anilargha pul - mal yardem qilish, hajatlirini rawa qilish, éghir ishliri bolsun, yénik ishliri bolsun hemmide ulargha itaetchanliq bilen xizmet qilish qatarliqlar maddiy tereptin yaxshiliq qilghanliq bolup sanilidu. Ularning köngüllirini xoshal qilish, dertlirige qulaq sélish, musibetlirige teselli birish, bilmigenlirini bildürüp qoyush qatarliqlar meniwi jehettin yaxshiliq qilghanliq bolidu.

Abdullah ibni emr reziyellahu enhumadin riwayat qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: ata - ana razi bolsa, perwerdigarimiz razi bolidu. Ata - ana narazi bolsa, perwerdigarimizmu ghezeplinidu. (tirmizi: 1899)

1228.-sual: ata – anilarning baliliri üstidiki heqliri heqqide qur'an kerimning körsetmiliri

ata - anilarning perzetliri üstidiki heqliri intayin köptur. Balilar ata - anilargha qanchilik köp yaxshiliq qilsimu, ata - anilarning ulargha qilghan yaxshiliqlirini hergizmu qayturup bolalmaydu, elwette.

Ata, ailining yéterlik éhtiyajlirini toluqlash yolida harmay - talmay ishleydu, charchaydu. Ana bolsa, perzentim dep, toqquz ay qursaq kötirip, andin uni tughush jeryanida alemni zilzilige keltüridighan tolghaqlarni bëshidin kechürüp uni toghidu. Andin uni yillar buyi émitip, asirap chong qilidu. Uni chong qilish jeryanida kéchiliri tatliq uyqusini özige haram qilghan halda, balisini asirash we himaye qilish yolida özining rahetini unutidu. Ata - anilar balilarning xoshalliqi üçün xoshal bolidu. Ularning ghemkinlikliri üçün ghemkin bolidu. Ata - anilarning balilirining qatargha qoshulup adem bolghinini körginide, qanchilik hayajan'gha tolup, özlirini qanchilik saadetlik hés qilidighanliqini teswirlep bolush qiyin. Perzentler ata - anilarning bögünü hem etisidur. Ular özlirini unutqan halda perzentliri üçünla yashaydu.

Ata - anilarning balilar üstidiki heqliri - balilarning ulargha yaxshiliq qilishliridin ibaret bir jümle sözge qisqiridu. Ata - anilargha yaxshiliq qilish dégen bu birjümle – ularni maddiy we meniwi jehetlerdin teminlep torush, ularni asrash, ulargha wapa qlish, ularning tewsiyelirini emelge ashurush, ularni hemishe eng aliy éhtiram bilen hörmet qilish qatarliq köpligen menilerni öz ichige alidu.

Shuning üçün allah taala balilarni ata - anilargha yaxshiliq qilishtin ibaret bu bir jümle sözge buyruydu. Allah taala mundaq deydu: "perwerdigaring peqet uning özigila ibadet qilishinglarni we ata - ananglarga yaxshiliq qilishinglarni tewsiye qilidi, ularning biri yaki ikkilisi séning qol astingda bolup yashinip qalsa, ulargha ohoy démigin, (yeni malalliqni

bildüridighan shunchilik söznimu qilmighin), ularni düshkelimigin, ulargha hörmet bilen yumshaq söz qilghin, ulargha kamaliy méhribanliqtin nahayiti kemter muamilide bolghin we: "i perwerdigarim! Ular méni kichiklikimdin terbiyiliginidek, ulargha merhemet qilghin" dégin. Perwerdigaringlar dilinglardikini ubdan bilguchidur. Eger siler yaxshi bolsanglar (yeni ata - ananglarni qaxshatquchi bolmisanglar, allah taala silerning xataliqinglarni kechüridu) allah heqiqeten, tewbe qilip turghuchilarni meghpiret qilghuchidur." (isra sürisi 23 - 25 - ayetler)

yüqiriqi ayetler, balilar qandaqla sharaitta bolmsun, yeni ular meyli bay bolsun, meyli kembeghel bolsun, meyli köngülliri xatirjem bolsun, meyli ghem - qayghu ichide bolsun, her halette, ata - anilargha yaxshiliq qilishning lazimliyini ipadileydu. Hetta qur'an kerim, bezi waqitlarda balilarning achchiqidin özlirini tutalmighan haletlerdimu ulargha malalliqni bildüridighan addi sözlernimu qilmasliqini tewsiye qilidu. Xosusen, ata - anilar qérip qalghanda, ularning köngülliri inchike, gep kötirelmeydighan bolup qalghachqa, ulargha intayin yumshaq we siliq muamilide bolushni alahide tewsiye qilidu. Uningdin kéyin, balilar ata - anilargha qolliridin kélidighan pütün yaxshiliqlarni qilghanning sirtida allah taaladin ulargha merhemet we rehmet tileshni tewsiye qilidu. Eng axirida allah taala ularning dilliridiki pütün oylighanlirini bilidighanliqini we ata - anisigha bolghan semimi ixlasi we muhebbitige qarap mukapat bérighanliqini bayan qilish bilen bu tewsiyelerni tamamlaydu.

Allah taala ata - ana heqqide tewsiye qilip yene mundaq deydu: "insanni ata - anisigha yaxshiliq qilishqa boyruduq, anisi uni (qursiqida) üsti - üstige ajizliq bilen kötürdi, ikki yilda uni emchehtin ayridi, (i insan !) manga we ata - ananggha shükür qilghin, axiri qaytidighan jay méning dergahimdur." (loqman sürisi 14 - ayet)

1229-sual: ata - anigha yaxshiliq qilishning dunya we axirettiki sawabi

ata - anigha yaxshiliq qilishning dunya we axirette nahayiti muhim ehmiyetke ige ikenlikide, héch shübhe yoqtur. Peyghember eleyhissalam ata- anilargha yaxshiliq qilidighan musulman perzentlirining hayatining qandaq bolidighanliqini nahayiti éniq melumatlar bilen bayan qilip ötkén idi. Musulman perzentlirining hayatining yaxshi bolushi bolsa, pütkül jem'iyetke qarita zor tesirge igidur. Shundaqla, jem'iyetning yaxshilinishigha seweb bolidighan muhim amillarning biridur. Ata- anigha yaxshiliq qilish hergizmu bir insanning yaxshiliq qilishni xalisa qilidighan yaxshiliqliridin bolmastin, belki shu insan'gha uning qilishi allah teripidin yüklen'gen yaxshiliqtur.

Émam ehmed enes reziyellahu enhudin peyghember eleyhissalamning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: her qandaq kishini ömrining uzun, rizqining ziyade bolushi xush qilsa, u ata - anisigha yaxshiliq qilsun we sile rehim qilsun.

Ata - anigha yaxshiliq qilishning axirettiki paydisini ikki noqtigha yigishqa bolidu.

1 - dunyadiki gunahlirigha keffaret bolidu.

2- jennetke kirishke seweb bolidu.

Ebu derda reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, bir adem uning qéshigha kélip: méning bir ayalim bar, biraq anam méning uni qoyuwétishimni telep qildi, dégenidi, ebu derda: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning: ata - anigha itaet qilish insanni jennetke élip kiridighan derwazilarning (seweblarning) eng ewzilidur. Shunga xalisang, u derwazini buziwetkin. Xalisang, uni mehkem saqlighin dégenlikini anglighanidim, dédi. (tirmizi: 1900)

1230.-sual: ata - anigha yaxshiliq qilishni perz kupaye ibadetlarningmu aldigha qoyush

her bir musulman üçün ata- anigha yaxshiliq qilish perzdur. Bu perz bilen allah perz qilghan bashqa perzler teng bolalaydu. Yeni perz namaz, ramizanning rozisi, z akat we dinda qilish muhim dep belgilen'gen emeller we perz eyn qataridiki jéhad qilish qatarliqlar ata- anigha yaxshiliq qilishtin ibaret perz emelge teng bolalaydu. Perzent bolghuchi bu emellerni ada qilishqa imkanining yétishiche tirishchanliq körsitidu. Eger bu perzlerni ada qilghanda ikki perzdin birini awwal ada qilishqa toghra kelse, hetta perz eynning aldigha ata- anigha yaxshiliq qilishni qoyidu.

1- ata - anigha yaxshiliq qilishni allah yolida jéhad qilishning aldigha qoyush.

Allah taalaning dinini himaye qilish yolida jihad qilish islamdiki herqandaq ibadetlerdin ulugh we sherepliktur. Jihadta shéhit bolghan shéhitlarning hésabsiz, soalsiz, udul jennetke kiridighanliqi heqqide kelgen hedislarmu köp. Emma ata - anigha yaxshiliq qilish jihad qilishtin ewzeldur. Shuningdin körüşke boliduki, ata - anigha yaxshiliq qilishning islam dini nezeride neqeder ulugh ibadet ikenliki sheksiz heqiqettur.

Abdullah reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: men resulullah sellellahu eleyhi wesellemdin: alle taala qaysi emelni eng yaxshi köridu? Dep sorighan idim, resulullah sellellahu eleyhi wesellem: öz waqtida oqulghan namazni eng yaxshi köridu, dédi. Undin kéyin qaysi emelni? Dep sorisam: ata - anigha yaxshiliq qilishni, dédi. Andin kéyinchu? Désam: alle yolida jihad qilishni, dédi. Eger men dawamliq sorighan bolsam, yene bir qanchini dep bérishi mumkin idi. Lékin men köp sorimidim. (buxari: 527)

abdullah ibni emr reziyellahu enhuma mundaq deydu: bir adem peyghember sellallahu eleyhi wesellemning qéshigha kélip, jihadqa chiqish üçün ijazet sorighanidi, peyghember eleyhissalam: ata - anang hayatmu? Dep soridi, u adem: hee, dégenidi, peyghember eleyhissalam: undaqa, sen öyde qélip, u ikkisining halidin xewer alghin! Dédi. (buxari: 3004)

muawiye ibni jahime mundaq deydu: atam jahime peyghember sellallahu eleyhi

wesellemning qéshigha béríp: i allening resuli! Men jihadqa chiqishni xalaymen. Shunga sendin meslihet sorighili keldim, dégenidi, peyghember eleyhissalam: anang hayatmu? Dep soridi. U: hee, dep jawab bergenidi, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: undaq bolsa, uning xizmitidin ayrilmighin ! Chünki jennet anining ikki qedimi astida, dédi. (nesai: 3104)

2- ata - anigha yaxshiliq qilishni ayali we dostlirigha yaxshiliq qilishning aldigha qoyush. Ibni ömer reziyellahu enhumadin mundaq riwayet qilinidu: méning bir ayalim bar idi, men uni yaxshi körettim. Biraq atam uni yaqturmighachqa, qoyuwétishke buyrudi. Men unimidim we bu ehwalni peyghember sellallahu eleyhi wesellemge éytqanidim, peyghember eleyhissalam: i abdullah! Ayalingni qoyuwetkin! Dédi. (tirmizi: 1189)

3-ata - anigha yaxshiliq qilishni hej qilishning ornigha qoyush.

Ebu hureyre reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem: islahatchi (yeni hemishe yaxshi ish qilghuchi) qulgha ikki hesse ejir bérilidu dégen. Ebu hureyrening jéni ilkide bolghan zatning nami bilen qesemki, alle yolida jihad qilish, hej qilish we anamgha yaxshiliq qilish mes'uliyetlirim bolmisa idi, qul halette ölüp kétishni arzu qilattim. (muslim: 1665)

4-ata - anigha yaxshiliq qilishni peyghember eleyhissalamni ziyaret qilishning aldigha qoyush. Anisigha yaxshiliq qilish bilen meshghul bolghanliqining pezli bilen pütün sahelerde aldida bolushtek sherepke érishken, anisi uninggha mohtaj bolghanliqi üçün hetta peyghember eleyhissalamni birer qétim bolsimu ziyaret qilip körüp kélishe baralmighan uweys elqereniy dégen kishining qissisi buning eng nemunilik we eng chirayliq misalidur.

5 - ata - anigha yaxshiliq qilishni perzentlirige bolghan muhebbitining aldigha qoyush. Uyqugha ketken ata-anisini oyghutushqa közi qiymay sütni bir kiche ularning bishida tutup olturghan yigitning hikayisi buning misalidu.

6- ata - anigha yaxshiliq qilishni neple ibadetlarning aldigha qoyush. Jureyijning qissi buning yaxshi misalidur.

7- ata - anigha yaxshiliq qilishni allah yolida hijret qilishtin ewzel orun'gha qoyush.

Abdullah ibni emr reziyellahu enhuma mundaq deydu: bir adem peyghember sellallahu eleyhi wesellemning qéshigha kélip: men hijret qilish üçün sanga bey'et qilghili keldim, biraq ata - anam yigha zare qiliship qaldi, dégenidi, peyghember eleyhissalam: undaq bolsa, ularning qéshigha qaytip béríp, ularni xuddi yighlatqininggha oxshash küldürgin! Dédi. (nesai: 4163)

1231-sual: allahqa asiy bolidighan ishlarda ata - anigha itaet qilmasliq, emma u ikkisige yaxshiliq qilishni toxtatmasliq

islam dini ata - anilarning qedrini shunchilik kötirip, ularning heqlirini shunchilik

qedirleyduki, hetta ular kاپir, mushrik bolghan teqdirdimu, balilarning ulargha yaxshiliق qilishini tewsiye qilidu. Allah taala qur'an kerimde mundaq deydu: " eger ata - anang séni sen bilmeydighan nersini manga shérík keltürüşke zorlisa, ulargha itaet qilmighin, ulargha dunyada yaxshi muamilide bolghin (yeni dininggha ziyan yetmeydighan asasta yaxshiliق qilghin), manga taet bilen qaytqan ademning yoligha egeshkin, andin méning dergahimgha qaytisiler, silerge qilmishinglarni éytip bérimen." (luqman sürisi 15 - ayet)

shuning üçün birawning ata - anisi eger kاپir bolghan teqdirdimu, - allahqa asiqliق bolmaydighan barliق ishlarda – ulargha itaet qilishi, xizmetlirini qilishi we ularni hörmetlishi islam sheritide buyrulghan qerzdur.

Ata- anigha yaxshiliق qilishni buyrughan zat allahtur, eger bezi ata- anilar bu buyruqtin paydilinishni purset dep bilip allah buyrimighan ishlarghimu balilirini mejburiy yusunda buyrusa, bundaq ehwalda ata - anigha boysunmasliق allahning dergahida gunah emestur. Chünki allah musulmanlarning allahqa asiy bolidighan ishlarda ata- anigha boysunmasliققa buyridi. Bu allahning ulargha bergen rehmiti we yaxshiliqidur. Nawada bu xil agahlandurushqimu perwa qilmay öz xahishlirida mehkem tursa bala bolghuchi bu gunah ishni qilmasliق bilen yene ulargha qarita qilip kéliwatqan bashqa sawabliق ishlarning herqandiqini qilsa bolidu. Ata- anilar bezi ishlarda sheretning chökmige xilap ishlarni qilsimu ulargha yaxshiliق qilishni buyrush slam exlaqidur. Lékin perzent bolghuchi eqidige haqaret we tene qilish yaki uning étibarini chüshürüş, bir bendini musulman yaki emeslikini ayriydighan ishlarda ulargha boysunsa bolmaydu, buningdin bashqa yene haram we mekruh tehrimige oxshash gunah bolidighan ishlardimu ata - anigha boysunulmaydu. Ulargha allahning sheritini, bu ishlardiki hökmini yumshaq til, xush muamile we hékmetlik yol bilen yetküzüsh kérek. Eksiche bu ishlarda ulargha qopal, qattiq qol, éghir kélidighan söz qollinlsa bolmaydu. Peyghember eleyhissalamning: "insan'gha boysunush peqet allahqa asiy bolmaydighan ishlardila toghra bolidu, peqet yaxshiliققa buyrulghanda boysunushqa bolidu." dégen sözi, bizning bu nuqtini aydinglashturuwélisimizgha yéterlik delildur.

Musulman perzentler ata- anisining musulman bolushi üçün ulargha qarita hörmet, mihri- shepset bilen, illiق muamile we chirayliق sözler bilen dewet élip bérishi lazim. Bundaq qilghanda ata- anilar perzentlerde körülgen bu ésil muamilidin tesirlinidu, ulardiki slamiy exlaqtin tesirlinidu - de, slamgha bolghan hérismenliki artidu, mana bu ata - anilarni slamgha dewet qilishning hékmetlik yoli.

Ebu hureyre reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: anam mushrik idi. Men uni islamgha dewet qilattim. Bir küni yene dewet qilghanidim, u, peyghember sellallahu eleyhi wesellem heqqide haqaretlik sözlerni qildi. Men yighlighan péti peyghember eleyhissalamning yénigha béríp: i resulullah! Búgünmu anamni islamgha dewet qilghanidim, séni haqaretleydighan sözlerni qildi. Ebu hureyrening anisining hidayitige dua

qilip qoysang, dédim. Peyghember eleyhissalam: i alle! Ebu hureyrening anisigha hidayet ata qilghin! Dep dua qildi. Peyghember eleyhissalamning duasi bilen xushxewer ümid qilghan halda öyge qayttim. Ishik taqaq idi. Anam ayaq awazimni anglap: i ebu hureyre! Bir az saqlap turghin! Dédi. Anam yuyunup, kiyimlirini kiyip, béshigha yaghliq artip chiqti we: i ebu hureyre ! Men bir alletin bashqa ilahning berheq yoqluqigha we muhemmedning alle taalaning bendisi we heqiqiy peyghembiri ikenlikige guwahliq bérimen, dédi. Men xushalliqtin yighlighan halda peyghember eleyhissalamning yénigha bardim we: i resulullah! Xushxewer, alle duayingni ijabet qilip, ebu hureyrening anisini hidayet qildi, dédim. Peyghember eleyhissalam alleqa hemdu sana éytti we: yaxshi boptu, dédi. Men: i resulullah! Mumin bendilerning méni we anamni qizghin söyüshige, bizningmu ularni qizghin söyüshimizge dua qilsang, dégenidim, peyghember eleyhissalam: i alle! Mumin bendiliringge ebu hureyre we anisini qizghin söydürgin. Ularghimu mumin bendiliringni qizghin söydürgin ! Dep dua qildi. Shunga méni körgen yaki anglighan herqandaq mumin kishi méni qizghin dost tutatti. (muslim: 2491)

ebubekri reziyellahu enhu mekke fethi bolghanda atisining musulman bolushini ümid qilip, uni peyghember eleyhissalamning aldigha aldirashliq bilen élip baridu, bu chaghda heqiqeten uning tiliki emelge ashqan idi.

1232.-sual: insanlar ichide hemsöhbət bolushqa eng layiq

kishiler ata - anidur

nurghunlighan kishiler hayatta dost we hemsöhbət tutushta xatalishidu, ular wapadar we ixlasmen dost tapalmay ularni izdeshe nahayiti bek köp küch serp qilishidu, ular uzun mudet küch we eqil eqide serp qilip tapqan dostliri yaki ulargha ishinip, ular üçün sadaqetmenlik körsetken dostlirining künlerning biride ularning tesewwuridikidek unchiwala sadıq dostlardın yaki ishenchlik, wapadar dostlardın emeslikini sézidu, buning üçün ulargha qilghan eqidisige échinip hesretlinidu, ümidsizlinidu. Allah taalaning bendilirige rehmet qilish yüzisidin ewetken elchisi peyghember eleyhissalam allahning bendilirining bu tereptiki ajizliqi we mohtaj bolidighanliqini bilidighan, allahning insanlarga körsetken bu tereptiki méhribanliqini, insanning hemsöhbət bolushqa erziydighan heqiqiy dostining ata- ana ikenlikini töwendiki sözliri bilen mundaq yetküzdi.

Ebu hureyre reziyellahu enhu mundaq deydu: bir adem peyghember sellallahu eleyhi wesellemning qéshigha kélip: i allening peyghembiri! Insanlar ichidin kim méning yaxshi muamile qilishimgha eng heqliq? Dep sorighanidi, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: anang, dep jawab berdi. Andin qalsa kim? Yene anang. Andin qalsa kim? Yene anang. Andin qalsichu? Dep sorighanidi: andin qalsa dadang, dédi. (buxari: 5971)

beziler hayatta belkim men dostqa yaki söhbətdashqa mohtaj emesmen ! Déyishi mumkin, buninggha bérilidighan jawab meyli siz béhajet bolung yaki bolmang, bu sizning

ishingiz, biraq shuni unutmangki, sizning ata- aningiz özlirining hayatigha munasiwetlik mesililiride, ailidiki bashqa qérindashliringizning turmush ihtiyajigha ait ishlarda siz bilen meslihetlishishke, hemsöhbət bolushqa, pikir almashturushqa mohtajdur. Peyghember eleyhissalamning yuqiriqi höküm xaraktérlik jawabi insanning ata - anigha hemsöhbət bolushqa hamini mohtaj bolidighanliqigha bérilgen bésharettur.

**1233.-sual: anigha yaxshiliq qilish bilen atigha yaxshiliq qilish
birla waqitqa toghra kélip qalghanda, anigha yaxshiliq qilishni
aldigha qoyush**

anilarning balilar üstidiki heqliri atining heqliridin köptur. Shuning üçün anilarning heqliri ularni ada qilish jehette, atilarning heqliridin ewzel we awwalqi urunda turushqa tégishlik. Chünki anining balisini qursiqida kötirip, tughup, émitip, chong qilip qatargha qoshush jeryanida chekken japa - musheqqetliri, atining ailining kemlirini bar qilip, uning éhtiyajliridin chiqish yolida chekken méhnetliridin elwette éghir we köptur. Shuning üçün islam dini anilarning bala tughup chong qilish yolidiki méhnetlirini alahide qedirlep, ularning heqlirini atilarning heqliridin awwalqi urunda qoydi we perzentlarning bu heqlerni öz yolida, toluq urunlishini tewsiye qildi.

Behz ibni hekimning chong dadisi mundaq deydu: i allening resuli! Aldi bilen kimgé yaxshiliq qilimen? Dep sorighanidim, ananggha, dédi. Andin qalsichu? Dep sorighanidim, yene: ananggha, dédi. Andin qalsichu? Dep soridim, yene: ananggha, dédi. Tötinchi qétim: andin qalsichu? Dep sorisam: andin qalsa, dadanggha yaxshiliq qilghin ! Andin kéyin tughqanlarga yéqinliq derijisi boyiche yaxshiliq qilsang bolidu, dédi. (tirmizi: 1897)

hafiz ibni hejer peyghember eleyhissalamning yuqiridiki arqa- arqidin üç qétim anigha isharet qilghan hedisini sherhilep mundaq dédi: "ibni bettal, bu heqte atigha nisbeten éyitqand a, anigha üç hesse artuq yaxshiliq qilish kérek, chünki, ana qorsaq kötürüş, tughutta qiynilish we kichik waqtidin tartip japasini tartip bu japalar üstidin ghalip kelgendin kéyin, andin ata balini béqishta, terbiyileshte anigha shérík bolidu, dégenlerni bayan qilidu. Allah taala qur'an kerimde isharet qilip mundaq deydu : "insanni ata-anisigha yaxshiliq qilishqa buyruduq. Anisi uni (qorsiqid a) üsti - üstige ajizliq bilen kötürdi. Ikki yilda uni emchehtin ayridi. (i insan !) manga we ata- ananggha shükür qilghin, axir qaytidighan jay méning dergahimdur." (süre loqman 14-ayet)

émam qurtubi, bu hediste közde tutulghan meqset shuki, ana bolghuchi balisidin köprek yaxshiliqqa ige bolushqa heqliqtur, nawada atigha yaxshiliq qilish bilen anigha yaxshiliq qilish teng orun'gha kélip qalghanda anigha awwal yaxshiliq qilishqa isharetur, deydu.

1234.-sual: sen we méling atanggha teelluqtur

emr ibni shueybning chong dadisi mundaq deydu: bir adem peyghember sellallahu

eleyhi wesellemning qéshigha kélip: i allening resuli ! Méning azdur köptur mal mülküm we perzentlirim bar. Atam méning mélingha mohtaj. Qandaq qilsam bolidu? Dep sorighanidi, peyghember eleyhissalam: sen we mal mülküng atangningdur. Perzentliringlar silerning eng pak mélinglardur. Shunga perzentliringlarning tapqan mal mülkidin yenglar! Dep jawab berdi. (ebu dawut: 3530)

émam qurtubi jabir ibni abdullah reziyellahu enhudin bir oghul bilen uning bir yashinip qalghan dadisi otturisdiki mund aq bir weqelikini bayan qilidu. Bir adem peyghember eleyhissalamning qéshigha kélip - i allahning peyghembiri! Atam méning mélimni éliwaldi, - dédi. - sen atangni élip kel ! Dédi peyghember eleyhissalam. Andin jibril eleyhissalam kélip, peyghember eleyhissalamgha - allah ezzewejelle sanga salam yollidi we sanga u qéri adem kelse, u ademning könglide hetta öziningmu quliqi anglimighan sözi bar deydu, - dédi. U qéri adem kelgende, peyghember eleyhissalam - oghlung néme dep shikayet qilidu? Sen rastinla uning mélini éliwalmaqchi boldungmu?- dep soridi. - i allahning peyghembiri ! Sen uning özidin sorap baq, u peqet atisining hemshirilirining birige yaki anisining hemshirilining birige yaki manga ata qilidighini emesmu?- dédi u qéri adem. - hee,... Buni boldi qilayli, sen bizge hetta özengningmu quliqing anglimighan ichingdiki sözüngni dep bergin, - dédi peyghember eleyhissalam. - allah bilen qesemki, i allahning peyghembiri! Allah bizning sanga bolghan ishenchimizni téximu ziyade qilsunki, men hetta özemning quliquimu anglimighan bir sözlerni ichimde dégen idim. - qéni sen sözle, men anglaymen. U qéri adem töwendiki béyitlerni éytti:

yashliqingdimu boldum perwishkar, bowaqliqingdin men idim baqqan,

yük boldum ejep aqarghanda sach, alghur idingghu ajayip chaqqan?

Goya sen iltipat sahibi manga, ejrimge tamam yumdung közüngni,

mana yéqinlap kelmekte ejel, ümidlirimni qilding sen xazan.

Ata heqqini unuttung pütün, boldum emdi qoshna - hemdeming,

mülküm iding, unuttung we men boldum sanga oshuq yük, alwan!

Peyghember eleyhissalam bu béyitlerni anglap bolghandin kéyin, u oghulni yaqisidin tutup - sen we séning méling atangningdur, - dédi.

Shuningdek yene ata- anilar baliliridin birersige néme bergen bolsa, uni qayturuwélisish hoquqigha ige. Töwendiki hedis buninggha delil bolalaydu.

Émam tirmizi ömer reziyellahu enhudin peyghember eleyhissalamning mundaq dégenlikini riwayet qilidu. "kimki bir kishige birer nerse hediye qilghan bolsa, uni qayturuwélisish halal bolmaydu, peqet ata balisigha hediye qilghan nersisini qayturuwalalaydu." (bu hedisni ibni maje, beyheqi, nes'h'i we émam ehmedmu riwayet qilghan.)

1235-sual: ata - ana herqandaq bir malda qerzdar bolup qalsa,

ularni qerzdin qutuldurush

bu yaxshiliq ata- anigha qilin'ghan yaxshiliqlarning eng katisidindur. Qedimki dewrlerde oghulning qolida mal mülük bar bolghan hem özi hör adem bolghan ehwald a, ata - anisi qul we qulluqtin qutulush üçün pul - malgha mohtaj bolup qalidighan ehwallar daim uchap turatti. Hazirqi dewrlerde bolsa, ata- ana melum sewebler bilen köpligen qerzlerge bughulup qalidighan hadisler bolup turidu, bundaq ehwallarda ata qul bolup qalghanda, qandaq qilishimiz toghruluq peyghember eleyhissalam nahayiti yaxshi körsetme bergen. Nawada ata- ana qerz yaki bashqa sewebler tüpeylidin türmige kirip qalghandimu, bala pütün mal - mülkini serp qilip bolsimu, uni qutuldurup chiqishi lazim. Yuqirida kelgen, "sen we séning méling atanggha teelluqtur." dégen hedis buninggha sharet qilidu.

1236.-sual: ata - ana we perzentlarning bir birige dua qilishi

dua qilish, yaxshiliq qilishning asasliridin biridur. U, dua qilghuchining özi dua qilghan qarshi terepke ipadiligen yaxshi körishining tashqi ipadisidur, shundaqla dua qilghuchining köngül yaxshiliqining ipadisidur. Muhebbet bilen tolghan yürek hemishe dua qilishqa hêrismen bolidu, til dilgha terjiman bolidu, ata- ana bilen perzentler otturisdiki qelb muhebbiti ashqansêri, ular otturisdiki duamu köp bolidu.

Ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: mundaq üç kishining duasi sheksiz ijabet bolidu: mezlumning duasi, musapirning duasi, dadining baligha qilghan bedduasi. (tirmizi: 1905)

ummu seleme reziyellahu enhadin mundaq riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem hesen, huseyn, eli we fatime reziyellahu enhumlarning üstige bir yépinchini yépip: i rebbim! Bular méning ehli beytimdur, xas kishilirimdur. Ularni gunahtin yiray qilghin we tamamen paklighin! Dédi. (shu chaghda) ummu seleme reziyellahu enha: i resulullah! Menmu ular bilen birgimu? Dep sorighanidi, peyghember sellallahu eleyhi wesellem uning sözige jawaben: i ummu seleme! Sen yaxshiliq üstide, dédi. (tirmizi: 3871)

1237.-sual: ata - anisining tillinishigha sewebchi bolmasliq

ata- anilarning namigha dagh tekküzidighan bir ishlarni qilghanliqning sewebidin ularning achchiqini keltüridighan, buning bilen ular öz - özini tillishigha sewebchi bolidighan, yaki sen birawlargha yamanliq qilip salghanliqning üçün, ularning ata- anangni tillishigha sewebchi bolidighan we yaki sen birawlarning achchiqini keltürüp ularning ata- anisini tillap qoyghandin kéyin, ularning achchiqlinip, séning ata- anangni tillap salidighan herqandaq ishlardin saqlinishingning özimu ata- anigha qilghan yaxshiliqlarning qataridindur. Qisqiche qilip éytqand a, meyli qandaq seweb we ehwal bolushidin qet'iy nezer, ata- anilarning birer til - ahanetke qélishigha sewebchi bolidighan herqandaq bir ish yaxshi emestur. Ata- anining smining yaman til bilen éghizgha élinip qélinishtin saqlinish yaxshiliqning eng chongliridin hésablinidu.

1238.-sual: ata - anini qaxshitishning chong gunah ikenliki we uningha dunya axirette jaza bérilidighanliqi

perzentler teripidin ata - anilarning könglige tégip qoyidighan yaki ularni renjitip qoyidighan herqandaq söz - heriketlerning sadir bolushi ata - anilarni qaxshatqanliqtur.

Allahqa asiqliq bolmaydighan herqandaq ishta, ularning sözlirini anglap, ulargha itaet qilish intayin zörürdur. Sheret istémali yoyiche éytqanda, perzdur. Buningha asasen, ata - anilar éhtiyaj yaki zörüriyet yüzisidin balilirini nepli (ixtiyari) yaki perz kipaye bolghan emellerni terk étishke zorlighan haldimu, ulargha itaet qilish lazim. Emma perz eyn bolghan ishlarni qilishtin tossa yaki haram ishlarni qilishqa zorlisa, bu waqitta ata - anilargha bu ishlarda itaet qilmasliq lazim. Ata - anilarni qaxshitish eng chong gunahi kebirilerning qataridindur. Kishi qanchilik yaxshi bolup kétép, allahqa shunche sadıq bolsimu, atisini yaki anisini qaxshatqan éken, u, hergizmu allah taalaning rehmitige érishelmeydu. Yeni jennetke kirelmeydu.

Ebu hureyre reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem: burni topigha milensun! Burni topigha milensun ! Burni topigha milensun! Dégenidi, buni anglighan sahabilar: i allening peyghembiri! U kim? Dep soridi. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem: ata - anisining biri yaki her ikkilisi qérip qalghanda, (ular bilen) birge yashap turup (ularning xizmitini qilmighanliqtin) jennetke kirishtin mehrum bolghan adem, dep jawab berdi. (muslim: 2551)

ebu bekri reziyellahu enhu riwayet qiliduki, peyghember eleyhissalam üç qétim: men silerge chong gunahlardin xewer béreymu? Dep sorighanidi, sahabilar: i resulullah ! Shundaq qilghin! Dédi. Peyghember eleyhissalam: alleqa shérik keltürüş, ata - anini qaxshitish, dédi. Andin yölinip olturghan yéridin tiklinip: yalghan qesem qilish, dédi. Peyghember eleyhissalam bu sözini qayta - qayta tekrarlawerdi. Hetta biz "peyghember eleyhissalam toxtap qalsiken" dep kettuq. (buxari: 2654)

abdullah reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: qiyamet küni, alle mundaq üç kishining yüzige qarimaydu: birinchisi, ata - anisining qarghishini alghan kishi; ikkinchisi, er kishige oxshiwalghan ayal; üçinchisi, döyüz (xotunini künlimeydighan adem) mundaq üç kishi jennetke kirmeydu: birinchisi, ata - anisining qarghishini alghan; ikkinchisi, haraqkesh; üçinchisi, berginige minnet qilidighan kishi. (nesai: 2562)

ata - anisini qaxshatqanning gunahi toghruluq kelgen hedisler nahayiti köptur. Islam nezeride eng kechürülmes, éghir gunah shérik bolsa, shériktin kéyinla ata - anisini qaxshitishning gunahi kélidu. Yeni imandin kéyinla buyrulghan eng awwalqi ish - allahqa shérik keltürmestin, uni bir bilip ibadet qilish bolsa, uningdin kéyinla buyrulghan teklipe ata - anigha yaxshiliq qilish dégenliktur. Ata - anigha yaxshiliq qilish neqeder ulugh ibadet

sanalsa, ata - anini qaxshitishmu shunchilik éghir gunahi kebiridur.

Allah taala herqandaq éghir gunahlarning jazasini axiretke kéchiktürgen bolsimu, zulum (yeni heqsizliq) ning jazasini axiretke kéchiktürgini yoq. Ata - anini qaxshitish ulargha eng éghir derijide zulum qilghanliqtur.

1239.-sual: peyghember eleyhissalamning muazgha qilghan on wesiyyiti

émam buxari "edepul mufred" dégen kitabida we émam ehmed bilen ibni majeler öz kitablirida muaz reziyellahu enhuning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: peyghember eleyhissalam manga on kelimini wesiyyet qilip mundaq dédi:

1 - öltürüldighan yaki köydürüldighan ehwalgha duch kelsengmu, allahgha shérik keltürme!

2 - ailengdin we mal dunyadin ayrilishqa buyrughan teqdirdimu, ata - ananggha asiyliq qilma!

3 - perz namazni qesten terk etme ! Perz namazni qesten terk etken ademni allah öz képillikidin chiqirip tashlaydu.

4 - haraq ichme! U pütün gunahlarning béshidur.

5 - hergiz gunah ishleme! Gunah qilghan adem allahning ghezipige uchraydu.

6 - barliq insanlar halak bolup ketken teqdirdimu, urush meydanidin qachma!

7 -sen kishiler bilen birge turghanda ulargha ölüm kelse, senmu ular bilen birge mustehkem turghin!

8 - mélingdin ailengge serp qil!

9 - edepleydighan hasangni ular üstidin kötürme!

10 - ailengdikilerni allahtin qorqutqin

1240.-sual: ata - anigha ularning wapatidin kéyinmu yaxshiliq qilishning usulliri

bezi kishiler nahayiti kichik waqitliridin bashlapla ata- anisidin yaki ularning biridin ayrilip qalidu, buning bilen ulargha bildürüşke tégishlik izzet ikram, qilishqa tégishlik yaxshiliqni qilishtin mehrum qalidu, ata- anining biri yaki her ikkilisi perzentler kichik chéghidila ölüp ketkende, ularning arqidin yaxshiliq qilishning rukunliri qaysi? Töwende ata- anigha ularning ölümidin kéyinmu yaxshiliq qilishning ruknilirini bayan qilimiz.

1- ata - anilarning wede hem wesiyyetlirini orundash

emr ibni shueyb dadisidin bowisining mundaq dégenlikini riwayet qilidu: as ibni wail ölgen chaghda, özining namidin yüz qul azad qilishini wesiyyet qilghanidi. Shunga uning oghli hisham 50 qulni azad qildi. Uning yene bir oghli emr 50 qulni azad qilmaqchi bolup, aldi bilen bu mesilini peyghember sellallahu eleyhi wesellemdin sorap baqmaqchi boldi we uning qéshigha kélip: i resulullah! Dadam as yüz qul azad qilishni wesiyyet qilghanidi,

hisham uning namida 50 qul azad qildi, uning namida azad qilinidighan yene 50 qul qaldi. Shunga men uning namida qul azad qilsam bolamdu? Dégenidi, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: kashki as musulman bolghan bolsa idi, uning namida qul azad qilsanglar yaki sediqe bersenglar weyaki hej qilsanglar, buning sawabi elwette uninggha yetken bolatti, dédi. (ebu dawud: 2883)

2- ata - anilargha dua qilish we ulargha meghipret tileshe .

Ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: alle bir kishining derijisini shundaq kötüriduki, (axiri) u kishi: "bular manga nedin keldi? " dep soraydu. Alle: "balangning sen üçün qilghan duasidin (keldi)" deydu. (bezzar: 3141)

3- ata - anining uruq tughqanliri we dost yarenlirige yaxshiliq qilish

ibni ömer reziyellahu enhumadin riwayet qiliniduki, uning mekkige qarap seperge chiqqanda özi bilen bille éliwalidighan bir éshiki bar bolup, töge minip zérikken chaghlirida, shu éshekke miniwalatti. Uning yene béshigha yögiwalidighan bir sellisi bar idi. Bir küni, ashu éshekning üstide kétiwatqanda, bir erabi bilen uchriship qaldi. Erabi uningdin: sen ömerning balisi abdullah emesmu? Dep sorighanidi, u: hee, men shu, dédi we éshekni erabigha bérıp: buni minip, bu sellini béshinggha yögiwalghin! Dédi. Abdullah ibni ömerning bezi hemrahliri buni körüp: alle sanga rehmet qilsun! Özeng miniwatqan éshekni we béshinggha yögiwalghan sellini bir erabigha béremsen? Déyishkenidi, abdullah ibni ömer: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning: yaxshiliqningmu yaxshiliqi bir ademning atisining dostining bala chaqilirigha sile rehim qilishidur dégenlikini anglighanidim. Uning atisi ömerning dosti idi, dep jawab berdi. (muslim: 2552)

4- ular üçün sediqe qilish.

Bureyde reziyellahu enhuning mundaq dégenliki riwayet qilinidu: bir ayal peyghember sellallahu eleyhi wesellemning qéshigha kélip: men anamgha bir dédikimni sediqe qilip bériwetkenidim. Mana emdi anam ölüp kétip, u dédek qélip qaldi, dégenidi, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: sediqe qilish bilen alliburun ejirge érishipsen, emdi u dédek sanga miras süpitide qaytiptu, dédi. (ebu dawud: 1656)

aishe reziyellahu enhadin mundaq riwayet qilinidu: bir adem peyghember sellallahu eleyhi wesellemge: i resulullah! Méning anam tuyuqsiz qaza qilip ketti, eger uninggha (ölüshtin burun) sözligüdek purset bolghan bolsa, choqum sediqe qilghan bolatti. Men uning namida sediqe qilsam, sawabi uninggha yétemdu? Dégenidi, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: hee, yétidu, dédi. (buxari: 1388)

5- su ular üçün qilin'ghan sediqining eng ewzilidur.

Sed ibni ubade reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: men: i resulullah! Anam wapat bolup ketti. Qaysi türdiki sediqe eng ewzel? Dep sorighanidim, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: su, dédi. Shuning bilen, men bir quduq kolap, anam ummu

sedning namigha atiwettim. (ebu dawud: 1681)

6- ular üçün hej qilish .

Abdullah ibni abbas reziyellahu enhumaning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem fezl ibni abbasni tögisige min'geshtürüwalghanidi. Yolda xes'em qebilisilik bir ayal kélip, peyghember sellellahu eleyhi wesellemdin petiwa soridi. Fezl u ayalgha qarighanidi, u ayalmu fezlge qarashqa bashlidi. Shuning bilen, peyghember sellellahu eleyhi wesellem fezlning yüzini bashqa terepke burap qoydi. U ayal: i allening peyghembiri ! Alle taala bendilirige hej ibaditini perz qildi. Dadam tögining üstide olturalmaydighan derijide qérip qaldi, shunga men dadamning ornigha hej qilsam bolamdu? Dep sorighanidi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: hee, bolidu, dep jawab berdi. Bu ish widalishish hejide bolghanidi. (muslim: 1334)

7- ata - anilarning qebrilirini ziyaret qilip turush

ebu hureyre reziyellahu enhu mundaq riwayet qilidu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem: men alletin anamgha istighfar éytishni soridim, manga ruxset bermidi. Qebirisini ziyaret qilishqa ruxset sorisam, manga ruxset berdi dédi. Yene bir riwayette: qebrilerni ziyaret qilishlar! Dédi. (muslim: 976)

ibni bureyde dadisidin peyghember sellellahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: men silerni qebistanliqni ziyaret qilishtin tosqa idim, emdi ziyaret qilsanglar bolidu, chünki qebre insan'gha ölümni eslitidu. (ehmed: 1240)

8- ular üçün roza tutush.

Ibni abbas reziyellahu enhuma mundaq deydu: bir ayal peyghember sellellahu eleyhi wesellemning yénigha kélip: i allening resuli! Méning anam wapat boldi. Uning gedinide nezir qilghan roza qalghan idi, uning üçün men roza tutsam bolamdu? Dep soridi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: éytqine! Eger anangning qerzi bolsa, uni sen töliseng, u qerz ada bolamdu? Dégen idi, u: hee, dédi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: undaq bolghaniken, uning ornida roza tutsang bolidu, dédi. (muslim: 1148)

yuqirqilardin shuni körüşke boliduki, ata - anilarning perzentliri üçün qilghan méhnetlirini ulargha qanchilik yaxshiliq qilipmu ada qilip bolghili bolmaydu. Ular ölüp ketkendin kéyinmu balilarning gerdenliride ulargha dua qilish, gunahlirining meghpiretlikini tilash, ularning wesiyetlirini emelge ashurush, ularning dostlirigha dosit bolup ulargha hörmet qilish, ularning iradisige warisliq qilish qatarliq heqlarning qalidighanliqi we bu heqlerni ada qilishning zörür ikenlikini éniq bir heqiqettur.

1241.-sual: ata - anilargha yaxshiliq qilish heqqide tewsiyeler

hörmetlik qirindishimiz, eger siz dunya we axiretning yaxshiliqlirini qolgha keltürmekchi bolsingiz munu tewsiyelerge emel qilghaysiz, ata - anigha yaxshiliq qilish töwendikiche bolidu:

1. Ata - anigha herwaqit edep bilen söz qilish.

2. Allahqa asiqliq bolmaydighan herqandaq ishta ulargha itaet qilish.
3. Ulargha méhribanliqni körsitish, héch waqit ulargha ghezeb bilen qarimasliq, belki hemishe tebessum bilen qarash.
4. Ularning abruyini we hörmitini saqlash, ularning ruxtisiz öyliridin bir nerse almasliq.
5. Ular memnun bolidighan ishlarni qilish, hemishe dualirini élip torush.
6. Herqandaq bir ishni bashlashta awwal ulardin meslihet sorash.
7. Ularning chaqiriqigha herwaqit "xosh ata - xosh ana" dep tebessum bilen hazir bolush.
8. Ularning dost - yaranlirini hörmetlesh, düshmenlirige sadaqet baghlimasliq.
9. Ular bilen munazire qilishmasliq, ularning xataliqliri bolsa, siliq yol bilen körsitip bérish.
10. Ulargha söz qilghanda, awazini kötirip ularni rahetsiz qilmasliq, ularning sözlirini edep bilen qolaq sélip anglash.
11. Ularning öy ichidiki we sirttiki ishlirigha yardemlishish.
12. Ularning roxtisiz seperge chiqmasliq, eger aldirash yüzisidin kétip qalghan teqdirdimu, ulardin hamam kechürüm sorash.
- 13 - ularning öylirige xosusen, ular uxlawatqan waqitlirida izinsiz kirmeslik.
14. Ularning méhmanliri kelgende, qol baghlap turup xizmet qilish, zörür ishi bolsimu qoyup, ularni méhmanliri aldida yalghuz terk etmeslik.
15. Ular bilen birge tamaq yigende, ulardin burun dastixan'gha qol uzatmasliq.
16. Ulargha hergiz yalghan sözlimeslik.
17. Ayalini we perzentlirini ulardin üstün körmeslik.
18. Birge yol yürgende, ularning aldida yürmeslik, birge olturghanda ulardin yoqiri olturmasliq.
19. Özi qanchilik chong menseblik kishi bolsimu, yaki katta alim bolsimu, ata - anisigha mensup bolushtin tekebburluq qilmasliq, ular aldida hemishe kemter bolush.
20. Ulargha maddiy yardemdin béxilliq qilmasliq, ular üçün özlirini unutush.
21. Ularning méhnetlirini qedirlep turush, ularni ziyaret qilip turush, hediye we sowghatlarni teqdim qilip turush.
22. Ular ghezeplendürüshtin éhtiyat qilish, köngüllirini asrash.
23. Ular bergen nersilerni teshekkür éytish bilen qubul qilish.
24. Ularning xushalliqlirini tebriklep birge xushal bolush, ularning musibetlirige teselli birish.
25. Ularning yüz- xatirisi üçün, ular yaxshi köridighan perzentlirni yaxshi körüş.
26. Ayali ular bilen jédelliship qalghanda, ularning otturisida adilliq bilen ish körüş.
27. Ata - ana wapet bolup ketkendin kéyinmu, ularning qebirlirini ziyaret qilip turush.
28. Ularning wesiyetlirini yürgüzüş.

29. Ularning heqqide sediqilarni qilip turush.

30. Ata - ana hayat bolsun, meyli wapat bolup ketken bolsun, ularning heqqide, alle! Méni we ata - anamni meghpiret qilghin dep hemishe dua qilip torush.

Herqandaq kishi ata - anisigha qilghan muamilisining oxshishini öz perzentliridin chuqum köridü. Yeni ata - anisini qaxshatqatlarni ularning balilirimu qaxshitidu, ata - anisini razi qilghanlarni ularning balilirimu razi qilidu. Shuning üçün bu alem, "ötne alem" déyilidu. Bu, jem'iyitimizde we uzun yilliq tariximizda köp tejribe qilinip, herkishining nezeride ralliqqa aylan'ghan bir heqiqettur.

bashinchi bap. Baligha edep ögitish

1242.-sual: edep exlaq ögitish terbiyening muhim bir qismidir

balini edeplesh hergizmu balidin intiqam élish emestur. Edeplesh bolsa, terbiye qilishning bir wasitisidir. Ibni jezzar elqeyriwani balini kichiklikide edepleshning muhimliqini tekitlep mundaq deydu: "kichik bala yolgha sélinishqa eng asan, qobul qilishi we boysunushi eng téz bolidu, bizge kichik balilarning edepni asan qobul qilidighanliqini, bezilerning qobul qilmaydighanliqini, bezilerning hayaliq, bezilerning haya qilmaydighan, bezilerning özige nerse ögetküchilerge qulaq salidighan, bezilerning qulaq salmaydighan, bezilerning öginishke hérismen, bezilerning öginishni yaqturmaydighan, bezilerning bélimgé hérismen, bezilerning uni yaqturmaydighan, bezilerning maxtisa öginidighan, bezilerning edeplimise, urup turmisa ögenmeydighandek herxil mijejde bolidighanliqini körimiz. Bundin bashqa, bezi balilarning yalghan éytishni yaxshi köridighan, bezilerning rast gep qilishni yaxshi köridighan mijeqlik kélidighanliqini körimiz." balilarning tebitide yene bir- birige zit xarakterlarmu körüldü. Beziler yaman tebetlik balilarning edeplesh arqiliq yaxshi tebetlik bolup özgirishige ishenmeydu, yaki anche ishinip ketmeydu, toghra bezi balilar üçün edeplesh kar qilmaydu, sewebi bu balining edeplinish basquchidin halqip yaman xaktérni özide özleshtürüp bolghanliqi üçündür. Bundaq balilar edeplinishi zörür bolghan waqitta edeplenmigenliki üçündür. Chünki balilarning esli tebiti yamanliqlardin xaliy, ghubarsiz, pak kélidu. Yaman adetler bolsa, ularning etrapniki muhit we amillarning sewebidin shekillinidu. Waqtida edepliniq tüzitilmise, kéyin özgeritish tes bolidu. Peylasoplardin biri mundaq deydu: "insanlarning köpinchisi aldin'ala edeplenmise, exlaqi tüzitilmise we stili yaxshilanmisa, ularning exlaqi kichikidin bashlapla yamanliqlargha adetlinip qalidu." shuning üçün biz balilarni terbiyileshte kichikidin bashlapla edeplesh terbiyileshe usulini qollinishqa buyrulduq. Chünki, kichiklerde yaxshi exlaq bilen yaman xuyni, nachar adet we xaktérlarni perqlendürüş iqtidari yoqtur hem ularda birer nersini qobul qilishta yaki uni adetlendürüşte yaxshi - yamanni özligidin tosap qalidighan iqtidar hem yoqtur. Shunga bala terbiyiligüchining balilarning xuy - peyli we adet qiliqlirigha

yéqindin közitip diqqet qilishi, yaman xaraktérlik nersilerning balilargha özlishop qélishining aldini élishi we ularda shekillinip qélin'ghan bezi bolmighur mijezi - xulqlarni öz waqtida tüzitishke yaram bérishi lazim. Kichikidin bashlap diqqet bilen yaxshi terbiyilen'gen bala chong bolghanda edeplik, güzel exlaqliq ésil süpetlik chong bolidu. Eksiche tashliwétilse, u bala shu yaman xuy peyliri, nachar adet - qiliqliri bilen chong bolup özini bextsiz qilipla qalmay, ata- anisi we etrapidiki ijtimaiy alaqidiki nurghun ademlerge bextsizlik amillirini élip kélidu. Belki bu bala özining bu bextsizlikining sewebini kichiklikidiki yaman xuyiridin, nachar adetleridin kélip chiqqanliqini nahayiti kéchikip hés qilishi, özining edepinip terbiyilenmigenlikige ökinishi mumkin, biraq bu chaghda nahayiti kéchikken bolidu. Hetta ata - anilarmu özlirining balilarni terbiyileshte xata yol tutqanliqini hés qilishi mumkin. Bezi ata- anilar balilirini kichiklide bek etiwirap ularni meylige qoyup bergenliklirige échinsa, bezi ata- anilar balilirining kichiklikidiki terbiysige sel qarap yaki waqit ajratmay yaki ularning néme qilip yürgenlikige perwasiz qarighanliqlirigha pushayman qilishidu. Jem'iyettiki yaman yolgha kirip qalghan nurghun ademlerning undaq yaman ishlarni qilishi ularning esli tebitining nacharliqidin emes, belki ashundaq yaman adetlerge künüp qalghanliqi sewebidin ikenlikini bilimiz. Démek, adetlinip qalghan bezi nersiler bashqilar hetta ashu ademning özi teripidin yaman körülgen teqdirdimu könüp qalghanliq sewebidin özgertishning nahayiti teske toxtaydighanliqi emeliyetler arqiliq spatlanmaqta. Bundaq insanlar etrapniki muhitning bésimi, urugh - tughqan, dost- yarenlarning neséhiti we özining turmushining bésimi, haya- nomus küchining mejburlishi bilen özgirishke tirishqan we shekil jehettin özgergendek qilsimu, lékin tüp négizidin özgirip kételmeydu, bolupmu, yuqiriqidek tashqi amildin kélidighan bésimlar yoq ehwalda yenila öz eslige qaytidu. Yuqirida dep ötkinimizdek insanning esli tebiti yaman xulqlardin yiraqturki, u eslide slam tebiti bilen tughulidighan bolghachqa slamgha xas güzel xulqlar bilen tebetlen'gen bolidu. Eger baliliq chéghidin bashlapla tebitidiki bu güzel xulqlar bilen terbiyilense, kéyin yuqidighan nachar xulq adetmu ademdiki hergiz uningdin üstün kélelmeydu.

Shunimu éniq biliwilishimiz lazimki, eger bala quliqu yumshaq, özi mulayim we zérek bolsa, bundaq balilarni edepleshmu asan, terbiyilesh qolayliq bolidu, bundaq balilar yaxshi ish qilghanda maxtash, yaman ish qilghanda muwapiq sözler bilen xataliqini tonutup qoyushla kupaye qilidu. Eger bala bekreke kepsiz, mijezi chüs, haya qilmaydighan, bashqilarni hörmet qilmaydighan, yalghan sözleshni öch körmeydighan tebetlik bolsa bundaq balini yaxshi söz, maxtash bilenla edepke qayturghili bolmaydu, bundaq balilarni yaman ish qilghanda qorqitish kérek. Qorqitishmu kar qilmay yaman qiliqini dawamlashturiwergende, andin urush kérek. Bala terbiyiligüchi yene ata- anilar balining yürüş - turushi, yétip - qopushi, yep - ichishi, söz- herikiti we bundin bashqa hemme ehwalini tepsiliy közitishi kérek. Hem aqil kishilarning bu ehwallarning hemmiside qandaq tedbir qollan'ghanliqidin örneke élip öz layiqida terbiyileshke diqqet qilish lazim.

1243.-sual: balining éngidiki xata pikirni tüzitish

balining emelidiki xataliqini tüzitishin ilgiri éngidiki xata pikirni tüzitish lazim. Terbiyilesh neziriyesidin élip éytqanda, xataliqni tüp yiltizidin qomurup tashlash, terbiyilesh emeliyitidiki eng chong utuq hésablinidu. Bir balining emeldiki xataliqi meyli qaysi tereptin tehlil qilin'ghandimu, töwendikidek üç xil seweb tüpeylidin bolidu. Birinchisi, balining éngidiki xataliq bolup bala melum bir nersini öz chüshenchisi boyiche toghra dep qarighachqa uni qilidu, ikkinchisi, balidiki iqtidariy xataliq bolup, bala eslidila uning toghrisini qilip baqmighan yaki meshq qildurulmighan, ögitilmigen bolghachqa, uni toghra qilalmay xata qilip salidu. Üchinchisi, balining tebiti sewebidin kélip chiqidighan xataliq bolup, bala bilip turup xata qilidu. Shunga terbiyiligüchi balining xataliqini tüzitishin burun uning bu xataliqni néme sewebtin sadir qilghaniqini éniq bilishi, andin késelge qarap, dora bérish usuli boyiche xataliqini toghrilashqa yordam bérishi lazim.

Aldi bilen balining éngidiki pikir xataliqini tüzitish lazim. Bala kichik chéghida, uning bilmeydighan nersiliri bilidighanliridin köp bolidu. Hemmige melum bolghinidek, bilmeslik bir dühmendur. Shunga baligha bilgen we bilishke yüzlen'gen nersilerning esli mahiyitini toghra tonutush bala terbiyeside nahayiti muhim rol oynaydu. Peyghember eleyhissalam bir balining birer ishta xatalashqanliqini körse aldi bilen uning bu xataliqining kélip chiqishigha seweb bolghan pikrini tüzitetti. U bu tüzitish terbiyisini yumshaq söz, méhribanliq bilen élip baratti.

1244.-sual: balilarni edepleshning basquchliri

baligha pikriy jehettiki yaki emeliy jehettiki tüzitish kar qilmisa we xataliq ötküzüshni yenila dawam qilsa, bundaq ehwalda balini edeplesh usulini qollinish heqliq bolghan bolidu. Uninggha bérilidighan edeplesh xaraktéridiki jaza töwendiki basquchlar boyiche élip bérilsa bolidu.

Birinci basquch : baligha tayaq körsitish we uning bilen qorqutush

bo tedbir bilen balini qorqutush meqset qilinidu. Köp sandiki balilar qamcha we shuninggha oxshash jan aghritidighan nersilerdin qorqidu, shunga undaq nersilerni körge haman xataliqini dawam qilishtin toxtaydu we yaxshi terepke burulushqa yüzlinidu.

Ikkinchi basquch : qulaq sozush

bu balilargha qarita yürgüzilidighan jismaniý jazaning birinchisidir. Balilar quliqu sozulghanda, özining xata qilghanliqi yaki xataliqini qesten dawam qilghanliqining jazasini tétiydu we xataliqigha qarita edeplen'genlikini bilidu.

Üchinchisi basquch : urush we urushning qaidiliri

balini edepleshte tayaq, qamcha körsitip tehdit sélsh we qulaq sozushtek usullar payda bermise, bala yenila özining bilgini boyiche ish qiliwerse, üchinchisi basquchni qollinishqa toghra kélidu. Lékin, buningda ata - ana we bala terbiyiligüchilerning öz xahishliri boyiche

urushigha yol qoyulmaydu.

1245-sual: balini urushning cheklimesi, shertliri we qaide tertipliri

birinchi qaide, bala on yashqa kirgende andin urush. Buning delili ebudawud riwayet qilghan peyghember eleyhissalamning: "baliliringlar yette yashqa kirgende ularni namaz oqushqa buyrunqlar, ular on yashqa kirgendimu namaz oqumisa, ularni urunqlar." dégen hedisidir. Allahning bendilirige rehmet qilip ewetken peyghembiri muhemmed eleyhissalam slamdiki asasiq erkan bolghan namazdin ibaret bu muhim emelni qilmighan balinimu on yashtin burun urushtin cheklidi. Démek, namaz din ibaret shundaq muhim bir emelde on yashtin ashqiche uni qilmighan balini urush jaiz bolmighan yerde turmushtiki exlaq we bashqa jehetlerde xataliq sadir qilghan balilarni on yashtin burun urush téximu cheklinidu. Chünki terbiyediki herqandaq bir qattiq telepmu namazdin muhim orunda turmaydu, her qandaq yaxshi nersige dewet qilin'ghan terbiyemu namazgha qilin'ghan dewettin ewzel emestur, elwette!

Undaqta on yashtin burunqi urush usuli qandaq bolidu? Buning jawabi shuki, on yashtin burun baligha bérilidighan urush jazasining ornigha sewrchan bolush, baligha köyümchanliq bilen terbiye qilish élip bérilishi zörürdür.

Ata- ana we bala terbiyiligüchiler unutmashliqi kérekki, balini köp urush, urushni terbiyilesh we ongshashning bir wasitisi qiliwélish hergizmu toghr a emes. Bundaq qilish ularning balilar aldidiki heywisini sunduridu, hörmitini suslashturidu, tayaqning küchi tesir qilmaydighan, eqliy we pikri jehette natoghra ang peyda bolidighan ehwallar kélip chiqidu.

Ikkinchi qaide, urushning sani edeplesh üçün üç qétimdin, qisas üçün on qétimdin éship ketmesliklik.

Terbiyilesh yaki qisas üçün urushning qétim sani herqandaq ehwalda on qétimdin éship ketmeslik lazim. Yuqiridiki mezmunnardin biliwélishqa tégishliki shuki, balini edeplesh üçün urghanda üchtin artuq, birawdin intiqam élish üçün urghanda on qétimdin artuq urulmaydu. Peqet sher'i hökümdede hedke buyrulghan kishilerla buningdin artuq yeni hedde belgilen'gini boyiche urulidu. Edeplesh üçün urghandimu balilar arisida adil bolush lazimdur. Agahlandurush kérekki, bezi nadan yaki exmeq kishiler urushni öz xahishi boyiche rehimsizlik we shepqetsizlik bilen élip baridu. Guya urush ularning terbiyileshtiki birdinbir wasitisidek uni xalighanche qollinidu.

Ata- anilar we terbiyichiler balilarni urup edepleshte urushning keypiyati, haletliri, makani we usulini bilmesliki sewebidin, edepleshni terbiye qilish, yétishtürüş we ularni yaxshilashqa yéteklesh üçün bir wasite qilmastin, belki uni derdini chiqiriwélish we intiqam élish wasitisige aylanduriwalidu. Shuning üçün, biz bu ehwallarning toghriliqini bildürüşni bir mejburiyet dep qaraymiz.

Üchinchi qaide, urushning haletliri, orni we uslubigha raye qilish. Urushning haletliri, orni we uslubigha raye qilish bolsa, bezi ata- anilarning we terbiyichilarning nadan we hamaqetliklirini melum bir qaidige salidu we ularni bulargha raye qilmighanliqining netijisi bilen yüzleshtüriduki, ular bu qaidige asasen özlirining burun qilghanlirining terbiyilesh üçün emes belki intiqam élish we shepqetsizlik qilishtinla ibaret bolghanliqini bilidu. Biz bu süpetlerni bildürüshtin ilgiri allahning sher'itide belgiligen hedliridin birige sélishtursaqla, terbiyilesh we intiqam élish üçün élip barghan urush jazasining sherette yolgha qoyulghan hedke nisbeten neqeder yengil ikenlikini biliwalalaymiz.

Bezi ata- anilar yaki bala terbiyiligüchiler barki, ular balilarni terbiyilesh üçün hetta allahning sher'itide jazalashqa layiq bolghan éghir gunah ötküzgichilerni hed arqiliq jazalash usulidinmu ashuriwétidu. Shunga ata - ana we terbiyichilarning bu qilmishini toghra bolghan bir qaidige sélish üçün edepleshning bezi qaidilirini nizamliq otturigha qoyush nahayiti muhimdur.

Tötinchi qaide: achchiqlan'ghanda urmasliq

peyghember eleyhissalam musulmanning musulman'gha achchiqlimasliqini, achchighlinishtin mumkin bolghiniche yiraq turushni tewsiye qilghan. Bir adem peyghember eleyhissalamgha i allahning peyghemberi, manga nesihet qil ! Dégende, peyghember eleyhissalam, achchiqlanma! Dégen he m bu sözni üç qétim tekrarlighan. Achchiqlinishning alamiti shuki, achchiqlan'ghan adem yaman söz qilish yaki balini yaman körsitidighan tillarni ishlitidu.

Beshinchi qaide: allahni tilgha alghan balidin qolni qayturuwélishtur

nawada siz balingizni yaki terbiyingiz astidiki birini tayaq bilen edeplewatqan bolsingiz yaki edeplimekchi bolsingiz, u bala allahning namini tilgha élip panah tilise yaki peyghember eleyhissalamning smini tilgha élip qalsa, siz derhal uni urushtin qolingizni tarting. Buning sewebi shuki, bala ya qilghan yaman ishidin pushayman qilip uni tüzitish qararigha kelgendila, yaki tayaqqa chidiyalmay allahtin yadem tiligidek halgha kelgende we yaki bolmisa ichide qattiq qorqunch peyda bolghanda, allahtin yadem tileshe mejbür bolup qalidu. Eger bala mushu ehwallarning birige duch kélip allahning smini tilgha alghan haldimu uni urushni dawam qilish bolsa, uninggha ashkara zulüm qilghanliq bolup hésablinidu. Bundaq ehwalda yene dawamliq urush urghuchining melum gherezde achchiqini chiqiriwélishtur yaki intiqam élishidin bashqa ish qilmighan bolidu.

1246.-sual: balini urushta qollinilidighan nersiler

urush üçün ishlitilidighan tayaq yaki qamchining qattiq - yumshaqligi, inchike-tomluqi, normal bolushi kérek. Urush üçün tayaq yaki bashqa chiwiqteker nerseler tallighanda u nersilarning putiqi, chomiqideker nersiliri bolmasliqi kérek.

1247.-sual: balini urush usulliri

urush usuli bek qattiqmu yaki bek yenggilmu bolmasliqi lazim. Meshhur f'eqishunas alim shemsidin inbani "risaletul riyadiyatul sibiyan" (balilarni chéniqturush risalisi) dégen kitabida balini qandaq edeplesh usulliri toghrisida toxtilip mundaq deydu:

1) urghanda birla yerge tekrar uriwermestin bashqa bashqa yerge urushi.

2) birinchi bilen ikkinchi tayaqning ariliqida, birinchi tayaqning aghriqi azraq peseygiche waqit ötüsh kérek.

3) urghuchi qoli bilen urghanda, qolini qoltuqi körinip qalghidek derijide éviz kötürüp urmasliq. Démek, urush üçün qoyulghan bu sistémiliq qaide we belgilimilerning mezmunidin edepleshning peqetla balining yaxshi terbiyilinishi, balining yamanliqtin yaxshiliqqa yénishi, barghanséri chékinmestin belki algha ilgirlishi, nachar xulqtin ésil xulqqa qarap özgirishi üçün ikenlikini biliwalalaymiz.

1248.- sual: urulidighan orunlar

orghanda muqim bir orun'ghila urmay belki bedenning uyer buyerlirige urush lazim. Pütün wujudi ichide yüz qismi bilen jinsiy eza qismidin bashqa hemme yer jazaning temini tétishi lazim. Henefiy mezhebining qarishida bash qismigha urushqimu bolmaydu, déyilgen.

aitinchi bap. Balining slamiy shexsiyitini shekillendürüş

1249.-sual: balining islamiy xarektirini shekillendürüşning zörürliki hem waqti

özige ishench turghuzalaydighan xaraktérdiki kishiler jem'iyetning herqaysi qatlamlirida zor tesirge ige bolalaydu, bundaq xaraktér her tereptin perwish qilin'ghanda we hemme tereptin terbiyilen'gendila, andin ashundaq tesirge ige bolidighan mukemellikke ige bolidu. Tarixqa qarap baqidighan bolsaq, bir ademning her tereptin yétilgen kishilik shexsiyitining turghuzulushining qanchilik derijide muhim ikenlikini biliwalalaymiz. Allahning yolidin chiqqan nachar haletni peqetla zorluq küchi arqiliqla özgerteleydu, bundaq küch bolsa özligidin meydan'gha kelmeydu, meydan'gha kélishi bolsa teyyarliqsiz, emeliyetsiz, terbiyesiz bolmaydu, bir ademni bundaq küchlük bir shexsiyetke ige qilip terbiyilep yétishtürüşning eng uyghun dewri del shu ademning baliliq dewridur. Hemimizge melum bolghindek, insanning baliliq dewri hayatliqlarning yétilish musapisidiki eng uzun bolghan bir dewridur, shundaqla herqandaq nersini éngi we herikitide eng téz qobul qilidighan dewridur. U yene pak - ghubarsiz, semimiy bir xaraktérge ige bolghan aliyjanap xususiyetke ige bir dewridur. Bala terbiyiligüchiler, yaki ata- anilar bu uzun muddet ichide baligha xalighan nersilirini ögitish pursitige ige bolidu, ularni öz meqsetlirining nishani

boyiche mangidighan qilalaydu we ularda bar bolghan talant we iqtidarlarni bayqiyalaydu. Bundin bashqa yene balining qandaq terbiyilense we yaki qandaq bir terbiyilesh muhitigha érishse, kelgüside namayende qilalaydighan iqtidarimu, eger terbiyesiz, perwishesiz we étibarsiz tashliwétirse, kelgüside qandaq bir adem bolup qalidighanliqinimu aldin tesewwur qilalaydu hemde buninggha qarita terbiyileshning yollirini, kelgüside kélip chiqidighan nachar aqiwetler üçün zörür bolghan aldin élish tedbirlirini tüzüp chiqidu. Mana bular, bir ademning mukemmel kishilik shexsiyitining barliqqa keltürülüşide nahayiti muhim bolghan ishlardur. Shunga ata- anilar yaki bala terbiyiligüchiler balining kelgüsi üçün baliliq dewridin terbiyileshke bashlaydu.

1250.-sual: balini itiqadiy jehettin terbiyeleshning meqsidi

balilarni étiqadiy jehettin terbiyilep chiqishtin meqset: ular eqil idrakqa ige bolghinidin bashlap, ulargha islamning asasiy eqidilirini ögitip, qelblirige ornitish, islam dini sheritide buyrulghan perz, wajip, sünnet we bashqimu emellerge köndürüş, men'i qilin'ghan barliq haram ishlardin ularni uzaqlashturush we islam prinsiplirini chüshendürüş démehtur.

Étiqad eng muhim mesilidur. Shunga étiqadi toghra bolmighan kishining qilghan pütün ibadetliri we yaxshi emelliri paydisizdur. Balilarning eng awwal öginidighan nersisi toghra étiqad bolushi kérek.

Islam sheritide buyrulghan perz, wajip we sünnet emeller, dinimizdiki namaz, roza, zakat, hej, bilim élish, jihad qilish, sile - rehim qilish we bashqilar qatarliq ibadetlardur. Balilarning közliri kichigidinla allahning emr - permanlirigha échilishi, xüddi kündilik yémek - ichmeklirige tebiy ishtihasi bolghandek, allahning emr - permanlirini urunlashqimu shundaq tebiy hérismen bolup, özlirining meniwi ghizalirini allahqa munajat qilishtin tapidighan, gunah - yaman ishlardin xuddi ottin qachqandek qachidighan bolup yétiship chéqishi, kéyin ular balaghetke yetkendin kéyinmu, sheretning barliq tekliplirini héch éghir körmestin, toluq ada qilidighan, gunah - yaman ishlargha yéqinlashmaydighan bolup adetlinishliri lazimdur.

1251.-sual: baligha islam eqidisini singdürüşning usuli

imanliq bolup yétishken balilar eng awwal her'ishta allahqa itaetchan bolidu. Allahqa itaet qilghan kishi ata - anisighimu itaet qilidu, ularning yaxshiliqlirini qayturidu, ularni renjitip quyushni allahni renjitkenlik, dep bilidu. Netijide, ata - anisi uningdin razi bolghanliqi üçün u, ikki alemde bextlik bolidu. Slam eqidisi déginimiz allahqa, uning perishtilirige, kitablirigha, peyghemberlirige, qiyamet künige, teqdirning yaxshi- yamanliqi allah teripdin ikenlikige iman keltürüshtur. Xosh ! Bu eqide balilargha qandaq usulda teqdim qilinishi kérek? Balilargha bular qandaq chüshendürülidu? Bu soallar qarimaqqa kishini bir'az ganggiritishi mumkin, lékin peyghember eleyhissalamning balilargha muamile qilish yoli bilen besh asasiy rukuni bildürgenliki yaki bildürüşke yétekligen yoli bizge

ülgidur. Peyghember eleyhissalamning hayatidiki balilar bilen bolghan munasiwiti bizge yuqirida ötken besh asasiy ruknini balilarning qelbige mustehkem ornitishimiz kéreklikini ipadilep béridu. Émam ghezali balining eqide اساسida chong bolushi üçün kichikidin bashlapla uninggha ehmiyet bérish we uninggha eqide kelimisini ögitishke ündep mundaq deydu: shuni bilish kérekki, eqidini baligha kichikidin bashlapla ögitish, uning éside qaldrurush lazim, kichiklikide zéhnige ornighan eqide telimati bala chongayghanséri uning emeliyitide namayende bolushqa bashlaydu. Uning deslepki alametliri bolsa, side yadqa tutush, menisini chüshinish, uningdiki menilerning toghriliqigha étiqad we ishench qilish hem uni testiqlashtek emeliyetliride körülide. Bu nersiler balining tebitide héchqandaq bir delil körsitish yaki spatlash misallirini keltürüshtin béhajet halette hasil bolidu. Allahning pezli bilen balining imanliq chong bolushi üçün eqidini uninggha chüshendürüp, delil höjjetlerni keltürüp olturushqa hajet qalmaydu. Ghezali yuqiriqi sözliridin kéyin eqidini balilarning diligha ornitishning bir balining eqidisini kücheytish we uning yolini körsitip mundaq deydu: diligha eqide telimatini mustehkem ornitish üçün uninggha neziriye arqiliq telimat bérish, uning bilen bes - munazire ötküzüsh yoli bilen emes, belki qur'an we uning tepsirlirini oqush, hedis we uning sherhilirini bilish, ibadetning ada qilishqa tégishliklirini ada qilishtek ishlar bilen meshghul bolush arqiliq ögitilidu. Emeliy hayatta qulaqliri bilen anglighan qur'an tilawetliri, közliri bilen körgen qur'an we hedisning ijra qilin'ghan buyruqliri, ada qilin'ghan ibadetlerning köz aldida körünüp turushi bilen balining eqidisi téximu mustehkemlinishke bashlaydu.

1252.-sual: balilarda toghra islamiy eqide turghuzushning qedem basquchliri

birinchi, baligha tewhid kelimisini ögitish. Hakim ibni abbas reziyellahu enhudin peyghember eleyhissalamning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: "balilirlarni allahtin bashqa ilah yoqtur" dégen söz üstige éghiz achturunglar, ölüsh aldida "allahtin bashqa ilah yoqtur" dégen sözini dégüzünglar.

Peyghember eleyhissalam yéngi slam jem'iyti qurushning dewitini élip bérishda balilargha qarita shunchilik ehmiyet berdiki, ularni dewet qilish ishlarida hemishe ularni aldinqi orun'gha qoyup keldi. Hetta peyghember eleyhissalam medinige hijret qilish üçün mekkidin yolgha chiqqan kéchisi eli (allah uning yüzini nurlandurwetsun !) peyghember eleyhissalamning öyide peyghember eleyhissalamning siyaqida yétip, kapirlarning peyghember eleyhissalamning yoqliqidin gumanlinip qélishining aldini élishtek muqeddes bir qoghdighuchiliq wezipisini üstige élishqa muyesser boldi, bu yene öz nöwitide balilarning kelgüsida slam üçün mes'ulyetchan, qorqmas ezimetlerdin bolup yétilishi üçün élip bérilghan janliq terbiyilishining örniki boldi.

Ikkinchi, baligha allahni söyüshni, allahning közitishini, allahtin yadrem sorashni, qaza

we qederning allah teripidin bolidighanliqigha iman keltürüşni ögitish.

Her bir balining shexsiyiti, ijtimaiy muhiti, iqtisadiy turmushi yaki mektep hayatigha munasiwetlik birer qiyinchiliqi bar. Bu ehwallardiki qiyinchiliqliri bir balining yene bir baligha qarita oxshash bolmaydu, balilar özlirining qaysi bir jehettiki qiyinchiliqini héssiyatliri bilen ipadileydu yaki héssiyatsiz bir shekilde uqturidu. Ehwal undaq iken, balilarning qiyinchiliqlarni yéngishige qaysi yollar eng muwapiq kélidu? Éniqki, uning bu qiyinchiliqliri uning allahtin yadrem tilishi, allahning shey'ilirini ibret közi bilen közitishi, ishlirining hemmiside allahtin yadrem sorishi, qaza- qeder, yaxshiliq we musibetning allah teripidin kélidighanliqigha ishinishi bilen hel bolidu. Bu peyghember eleyhissalamning ögetken we öz emeliyiti bilen spatlap bergen yolidurki, héchqandaq bir insan bundin bashqa bir yol arqiliq qiyinchiliqini yéngishte netijige érishelmeydu. Allahqa bolghan muhebbitining chongqurlishishi, özi üçün yadrem sorishi, dilida peqet allahtinla ümid kütüshi, qaza we qedirning allah teripidin ikenlikige chin dilidin ishinishi qatarliqlar hazirqi baliliq dewride balilar üçün birdin bir nijatliq yol bolsa, ularning kelgüsi üçün terbiyilinishi, taki hayatining axirghiche mangidighan yolini toghra tallishidiki we uningda mustehkem turalishidiki chéniqish üçün kem bolsa bolmaydighan perwishlinish yolidur.

Ibni abbas reziyellahu enhumadin mundaq riwayet qilinidu: bir küni, peyghember sellallahu eleyhi wesellemning arqisigha min'gishiwalghanidim. U: i oghlum ! Men sanga bir qanche kelime ögitip qoyay. Allening buyruqlirigha ching yépushqinki, alle séni qoghdaydu. Allening buyruqlirigha izchil emel qilghinki, alleni köz aldingda tapisen. Bir nerse sorisang, alletin sorighin. Yadrem tiliseng, alletin tiligin. Bilip qoyghinki, barliq ümmet sanga payda yetküzüş üçün bir yerge yighilsimu, alle sanga pütüwetkendin bashqa héchqandaq payda yetküzelmeydu. Eger barliq ümmet sanga ziyan yetküzüş üçün yighilsimu, alle sanga pütüwetkendin bashqa héchqandaq ziyan yetküzelmeydu. Qelemler kötürüldi, betler qurudi. (tirmizi: 2516)

nawada her bir bala mushu hedisni yad élip uning menisini chüshense, bu balining hayatida héchqandaq bir qiyinchiliq qalmaydu, uning hayat musapiside héchbir tosalghu bolmaydu. Bu hedis meniwi yehette allahtin yadrem sorash, allahqila yölinish, qaza we teqdirge ishinishning peziliti bilen balini herqandaq qiyinchiliqni yéngeleydighan qudretke ige qilidu, sahabilarning peziletleri shuki, ular peyghember eleyhissalamning bu telimatini anglighandin bashlap hayatida yoluqqan her qandaq bir ishta allahtin yadrem soraytti, her qandaq bir ishta allahqa iltija qilatti, allahtin bashqa qudretlik zatning yoqliqigha, musibet bilen azadilikning, müshküllük bilen asanliqning bille ikenlikige sheksiz ishinetti. Töwende biz sizge buning emeliy misallirini bayan qilimiz.

Üchinchi, peyghember eleyhissalamni, uning aile tawabatlarini we ulugh sahabilarni yaxshi körüşni ögitish.

Balilargha bu mezmunda telim bérish del "bir allahtin bashqa allah yoq dep guwahliq

bérimen we muhemmed uning bendisi we elchisi dep guwahliq bérimen" dégen ikki shahadet kelimisining ikkinchisini emeliyet bilen testiqlashni ögitish basquchidur. Sahabilar we selep salihlar del mushu yol boyiche yol tutqan we ular buni balilarning wujudigha, éngigha singdürüş üçün shunchilik tirishchanliq körsetken idiki balilarning pütkül ish-herikiti we emeliyiti ikkinchi shahadetning emeliylishishining ipadisi idi. Buni balining wujudigha singdürüşning balining diqqet, nishanini buninggha merkezleshtürüşning qanchilik derijide muhim ikenlikini hés qilip yetken selep- salihlar balilarning shey'ilerge bolghan qiziqishini, chüshinishini ashurup, uni pütkül heriketliride namayende qilishi, herqandaq bir tosalghu we müshkülatqa yoluqqanda, uni bu arqiliq hel qilishi üçün balilarni shu usulda terbiyileshke nahayitimu bek étibar bérip kélishkenidi. Hemmimizge melum bolghinidek, insanning tebáyiti etraptiki muhitning tesirige asan uchraydighan, etrapidiki kishilarning méngish - turush, ish - heriket we emellirini doraydighan xususiyetke igidur. Slam psixikisi balilarni terbiyileshtin ibaret bu muhim ishta balilargha muhemmed eleyhissalamni örnek qilishni terbiyileshning muhim nishani qilidu. Chünki, muhemmed eleyhissalam shundaq bir örnekki, uning hayat emeliyetliri ilahiy buyruq astida tawlan'ghan ajayib mukemmel bir obraz bolup, pütkül insaniyet dunyasi üçün eng mukemmel, allahning bendiliri ichidin tallighan peyghemberliri ichidimu eng ewzel orun'gha ige zattur.

Tötinchi, balilarni peyghember eleyhissalamning terjiméhalini öginishike righbetlendürüş. Sahabiler we selep ehliliri balilirigha peyghember eleyhissalamning terjiméhalini ögitishke shunchilik hérismen idiki, hetta ular bu béliimni ularning qur'an öginishige birleshtürüp ögitetti. Chünki, peyghember eleyhissalamning terjiméhalini öginish kishining rohini urghutup, slamning heqiqiy mahiyitini chüshinishke yardemde bolupla qalmastin, belki qur'anning insanlarni gumrahliq, jahilliq qoynidin toghra yolgha élip chiqip, heqiqiy bir dunya axiretlik bextlik hayatqa, dunya- axiretliktiki aliy derijilerge yetküzüdighan muqeddes ilahiy kitab ikenlikining nezeriyiwiy béliimini peyghember eleyhissalamning hayat emeliyiti we uninggha egeshenlarning emeliyiti bilen wujutqa chiqarghan janliq shahitnamidur.

Beshinchi, baligha qur'an ögitish. Bala terbiyiligüchiler we ata- anilar baligha bolghan terbiyisini qur'an ögitish bilen bashlishi lazim. Bundaq qilish balining allah taalaning özini yaratqan perwerdigari ikenlikini, qur'anning allahning sözi ikenlikini bilishi üçündür. Shundaqla, dilida qur'an rohi, pikir, idrak we hewesliride qur'anning nurining parlishi, dilida qur'an'gha nisbeten hewes we ishtiyaqning bolushi, qur'anning buyrighanlirini ada qilishqa hérismen bolushi, tosqanliridin yiraq bolushi, qur'anning exlaqi bilen exlaqlinishi we qur'an körsetken yolda méngishi bilen chong bolushi üçündür.

Sahabilar balilirini qur'an bilen terbiyileshke nahayiti bek hérismen bolghanliqi üçün, balilirining qur'an'gha ait ishlerini yéqindin közitip, qiliwatqanlirining toghra yaki xataliqini

bilish üçün buni peyghember eleyhissalamgha yetküzetti.

Sahabilar balilirining qur'an bilen baghlinishi we balilirigha qur'anning berikitining hasil bolushi üçün qur'anning beriketlirining chüshidighan pursitini kütetti. Teberaniy, enes ibni malik reziyellahu enhudin qilghan riwayitide déyishiche, u her qétim qur'anni xetme qilsa, baliliri we ehlini yighip ulargha dua qilatti. Abdullah ibni abbas özinng nahayiti kichik turupla qur'anni yad alghanliqidin pexirlinetti. Balilarning qur'an oqushi aile we jem'iyet üstige chüshidighan balayi qazani kötüriwétidu.

Altinchi, eqidide ching turush we uning üçün qurban bérishni ögitish. Eqide uninggha körsitilgen pidakarliq bilen üstün orun'gha chiqidu. Pidakarliq körsitish dairisi köcheygenséri, eqidide mustehkem turush iradisimu éship baridu. Bu, rastchilliqta mustehkem turushning del özidur. Bügünki dewrimizde musulman balilar eqidide we bashqa ang qarashlirida nurghunlighan tosalghulargha, ularni slamdin chiqirish üçün din düshmenliri teripidin qurulghan suyiqest pilanlirining tozaqlirigha uchrimaқта. U bulargha taqabil turushi üçün eqidisi mustehkem, iradisi tewrenmes, öz dinini qoghdash yolida pidakar bolushi lazim. Shundaq qilghandila u imanning halawitini tétiyalaydu, özidiki küch quwwetning derijisini yuqiri kötüreleydu, qur'an we peyghember eleyhissalamning terjiméhalini oqush arqiliq möminlerde bolup kéliwatqan we bolushqa tégishlik pidakarliqlar bilen tonushup, özining allah yolidiki pidakarliqlirida ularni ülge qilidu. Bügünki dewridiki musulman balilar peyghember eleyhissalamning möminlerning baliliq dewride allahning dini üçün körsetken pidakarliqlirini we uninggha alaqidar qissilerni anglap, ulardin yaxshi ülge élishi, sahabilarning balilirining yollirini tutushi, iman yolida mustehkem turup, din yolida malamet yetküzgüchining malamitidin qorqmasliqi kérek.

1253-sual: balilarni peyghember eleyhissalamni we uning aile tawabatlirini yaxshi köridighan qilip terbiyileshning usuli

qandaq qilghanda, balilarning diligha peyghember eleyhissalamni yaxshi körüş ishtiyaqini ornatqili bolidu?

Biz sahabilar (allah ulardin razi bolsun !) ning balilarning hayatini, ularning peyghember eleyhissalamgha bolghan yaxshi körüşini qandaq berpa qilghanliqini, peyghember eleyhissalamning ularning hayatida qanchilik muhim bolghanliqini bilsek, ularning töwendikidek emeliyetlirining soalmizning eng yaxshi jawabi ikenlikini bileleymiz.

Uning dewitini téz qobul qilish we buyrughanlirini orunlash. Téz qobul qilghanliqning özi qobul qilghuchining dewet qilghuchigha nisbeten muhebbitining küchlük bolghanliqinng ipadisidur. Eli ibni ebutalipning nahayiti kichik turupla peyghember eleyhissalamning dewitini héch bir insan'gha meslihet sélishnimu oylashmay téz qobul qilghanliqi buning bir misalidur. Bolupmu eqide we prinsip mesiliside shundaq bolushni telep qilidu, chünki her bir insanning özige xas intilish we tallash yoli bardur. Herqandaq bir insanning wujudida

meyli özi bilsun yaki bilmisun, slamni étirap qilidighan bir xaraktér bolidu. Qachanki bu eqide öz ipadisini ashkara tapqanda, uning dilida qorqunch we endishe yoq bolidu. Shunga slamning deslepki basquchilirida peyghember eleyhissalam bilen xediche animiz mekkinig bir chétide mexpiy namaz oquwatqanda eliymu özligidin kélip ular bilen bille namaz oquytti, bu uning sekkiz yashliq waqti idi. Bu kichik bala özidiki eqidining peziliti bilen atisi ebutalip uni körüp qalghandimu uningdin qorqup qalmighanidi. Enes reziyellahu enhuning baliliq dewridiki oyun we uningdin bashqa özi ihtiyajliq bolghan hemme nersidin waz kéchip, özini peyghember eleyhissalamning xizmitige atighanliqi, uning dewetlirini qollap, buyrughanlirini ada qilishqa aldirighanliqi, pütün jan - dili bilen peyghember eleyhissalamning xizmitide bolghanliqi, uning peyghember eleyhissalamni neqeder yaxshi körgenlikining ipadisidur. Shundaqla yene kichik sahabilarning uninggha bey'et qilghanliqi, ularning peyghember eleyhissalamning dewetlirini téz qobul qilghanliqining ipadiliridindur.

Démek, sahabilarning baliliri ata- anilarning buyrishi we righbetlendürüshi bilen peyghember eleyhissalamni yaxshi köridighan bolup ösüp yétilgen idi. Éniqki, balilar qandaq nersige köndürülse, taki qérighiche shu nerse üstide bolidu.

1254.-sual: ata- anilarning balilirigha qur'an ögetkenlikining

sawabi we qur'an ögitishning usuli

ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniiduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: alle bir kishining derijisini shundaq kötüriduki, (axiri) u kishi: "bular manga nedin keldi? " dep soraydu. Alle: "balangning sen üçün qilghan duasidin (keldi)" deydu. (bezzar: 3141)

qur'anning balilarning eqliy we qelbini yorutushi üçün bala terbiyiligüchiler we ata-anilar balilar uni oqughanda ulargha oqughanlirining menisini addiy we qisqa ibariler bilen chüshendürüshi kérek. Ulargha buni chüshendürüsh téxi baldur dep qaralmisun. Köpinche insanlar teripidin kichik, eqliy - hoshi téxi toluq yétilip bolunmidi dep ehmiyetsiz qaralghan balilarning kallisigha hazirqi zamandiki kompyutérlargha qachilan'ghan melumattinmu köp nersini qachilighili bolidu.

Qur'an kerim tesirining pütkül insanlarga nisbeten nahayiti chong ikenliki hemmige melumdur. Uning tesiri shuningdin ibaretki, u kishining diqqitini özige tartip, qelbini mayillashturidu. Insanning dili qanchilik pak bolsa, uning qur'anning tesirige uchrishimu shunche küchlük bolidu. Balilar bolsa insanlar ichidiki eng pak bendilerdur. Sheytanning uni azdurushi téxi bashlanmighan basquchtidur. Biz mekkide nazil bolghan qisqa ayetler üstide mulahize élip baridighan bolsaq, u ayetlerning balilarning qobul qilish tebit ige nahayiti mas kélidighan qisqa ayetler ikenlikini körimiz. Qur'an kerimning qisqa sürilirining, yada qilishqa asan we tesiri küchlük bolghachqa, balilarning yada élishi üçün teqdim

qilinidu. Edibiyatshunas yazghuchi mustefa sadiq erraf'i buni téximu tepsiliy bayan qilip mundaq dégen: qisqa sürilerning her biri alahide menige ige bolup, qur'anning shundaq bolushida alahide bir hékmet bar. Bu insan tebitige biwasite tesir qilidighan ajayibatlarning ajayiblaridin, ular insan tebitide ilahiy möjizining delilirini ornitidu qur'an bélimide bayan qilin'ghinidek, qur'andiki her bir süre hergizmu hazirqi tertip boyiche retlik halda nazil qilinmighan. Mesilen, qur'anning eng axirqi sürisi eng axir ida nazil bolmighan, hem eng aldidimu nazil bolmighan, biz bundin bashqa qisqa sürilerni sanap chiqsaq, hemmisi bir pare miqtarigha yetmeydu, allah taala qur'anni özi mushu tertip boyiche retlinishini xalighan bolup, allahning asan qilishi bilen süre yadlashqa bashlighan kishiler üçün bu süriler yada élishqa asan kélidu. Bu sürilerning her biri qisqa- qisqa bolsimu, her birsi birdin mukemmel menige ige bolghan bir pütün süridur. Ularni yadlashta, birinchidin, buni oqughan bala zérikip qalmaydu. Ikkinchidin, süre bilen süre arisidiki ayrimiliq ularning éside asan qalidu. Balilar bu sürilerdin bezilirini hetta qur'an oqushni öginiwatqan basquchta öginip bolidu we ulardin tézla ötüp kétidu. Üchinchidin, qur'an oqushi tézleshkenséri, bu süriler téximu asan bilinidu. Her bir sürining xasliqliri ulargha éniq bilinip yada qilishi we yada qilghanlirini éside saqlishi asan bolidu. Bundaq bolushi toghrisida allah taala : "biz möminlerge (yeni ularning dillirigha) shipa we rehmet bolidighan qur'an ayetlirini nazil qilimiz, qur'an kapirlargha ziyandin bashqini ziyade qilmaydu (yeni ular qur'anni testiq qilmighanliqtin, ularning kufri téximu ashidu.)" (süre sef 2- ayet) dégenlikining menisidur. Bu yerde tilgha élin'ghan rehmet shundaq bir rehmetturki, buning sirini bilmekchi bolghanlar qur'an süriliridin bir sürini mulahize qilip körüp baqsa bolidu. Buning ichide balilar eng ilgiri yadlaydighan süre, nas sürisidur. Bu sürining qaysi nizamgha tewe ikenlikige diqqet qilsaq, munularni bileleymiz. Her bir ayitining eng axirqi kelimesi s herpi bilen axirlashqan bolup, bu herp ikki lew arisida teleppüz qilinidighan herplerning ichidiki eng qattiq herptur, shundaqla balining quliqigha eng chirayliq anglinidighan we ish heriketliri eng yaxshi tézginlinidighan herptur. Sürining her bir ayiti söz qilishni emdila bashlighan her qandaq bir balining öginishi, teleppuz qilishi üçün teske toxtimaydighan derijide yenggildur we qapiyeliktur. Herplirining tizilishida bir-birige jipsiliship kelgendur. Bu ajayibliq bilen tertiplen'gen sürining tamamlinishi qandaq boldi? Buning qandaq bolghanliqini balilargha qur'an ögetken yaki ularning ögen'genlikini körgen her bir insan balilarning bu sürilerni yada alghanda balilarning sürini nahayiti chirayliq bir rétimda axirlashturghanliqini köridu.

1255.sual: ibadetning ehmiyiti

ibadetni bina qilish eqidini bina qilishning toluqlimisidur. Chünki, ibadet özining rohi bilen eqidini ozuqlanduridu. Shuningdek yene, ibadet eqidining shekliy asasidur. Her bir bala perwerdigarining chaqiriqigha awaz qoshup, uning buyruqlirini qobul qilghinida, özinng wujudidiki tebéy tuyghu bilen maslishop, uningda bir xil azadilik we xushhal

keypiyatni peyda qilidu. Doktor seid ramizan elboti bu toghrisida mundaq menidiki sözlerni qilghan: eqidining maysisi her türlük ibadet bilen sughurulup, oghutlinip quwetlinishi kérekki, dildiki eqide maysisi shu arqiliq yashnaydu. Uning bilen baraqsanlishidu. Shundila, hayat musapiside uchraydighan türlük boran - chapqunlarga berdashliq béríp mustehkem turidu.

Baliliq mezgili mes'uliyetni üstige alidighan mezgil bolmastin, kelgüside üstige alidighan mes'uliyetler üçün teyyarlinidighan, chéniqturulidighan we terbiyilidighan mezgildur. Baliliq mezgilide dinning asasiq ehkamliridin ibaret balaghetke yetkendin bashlapla ada qilishi telep qilinidighan mes'uliyetlerni ada qilishni kichikidin bashlap meshiq qilsa, kéyin buni üstige élish we ada qilishta hayatning héchqandaq bir tosalghusi uninggha dexli qilalmayla qalmastin, uning ishenchisi tolup - tashqan, jesurluqi urghup turghan halette bolidu. Balining allah taalagha ibadet qilishi uning dilida xuddi allahning özi érishkendek bir tuyghuni hasil qilidu. Hawayi- heweslerge bérilish, ghezep, öchmenlik tuyghulirini tézginleshte eqidisi shunchilik yaxshi rol oynayduki, uni tüz yoldiki salmaq tebetlik bir adem qilidu. Uning meniwiyy dunyasi allahqa bolghan ibadet bilen yashartilghan iken, uningdiki shehwetke, hawayi - heweske bérilish tuyghusi ajizlashqan, allahning chaqiriqigha awaz qoshush qizghinliqi küchlük bolghan halette bolidu. Uning rohi keypiyati kütürenggü, dili azadichilik ichide bolidu. Buning bilen, uning dili qur'an oqushni yaki anglashni yaki bolmisa namazlarning qiyam, ruku, sejdiliride turushni xalaydu, roza tutup iptar waqtini saqlap olturghanda anglighan ezan awazi uning imanini téximu kücheytidu, bu xildiki ibadetler balining eqidisini téximu ching, dinniy quwitini téximu küchlük qilidu. Shunga peyghember eleyhissalam balilarni kichikidin ibadet bilen terbiyileshtin bashqa xil usulda terbiyileshtin üstün orun'gha qoyghan. Peyghember eleyhissalam allah taalagha ibadet qilish bilen chong bolghan balilargha ajayip katta xushxewerni bergen. Biz peyghember eleyhissalamning telimatini mulahize qilghinimizda, uning töwendikidek alte asasqa diqqet qilghanliqini bileleymiz.

1256.-sual: balilarni namazgha buyrushning hökümi

bala aq qarini perqlendürgidek bolghan haman, uning bilen namaz oqush arqiliq namazning emirlirini körsitishni bashlaydu. Balilarni kichikdin namaz oqushqa köndürüshmu ata - anilar üstidiki perzent heqliridin biridur. Allah taala peyghember eleyhissalamgha xitab qilip mundaq dégen:

"i muhemmed ailengdikilerni (we ummitingni) namazgha büyrighin. Özüngmu uni ada qilishqa chidamliq bolghin." (taha sürisi 132 - ayet) allah taala bu ayette, muhemmed eleyhissalamni özining ailisidikilerni we ummitini namaz oqushqa buyrushqa we unimu namazni chidamliq bilen ada qilishqa buyruydu. Buayettin shuni biliwélishimizgha boliduki, bashqilarni yaxshiliqqa buyrughan adem, shu yaxshiliqni awwal özi qilishi; yaman ishlardin tosqa adem, awwal özi uningdin qol üzishi lazim. Shundaq qilghandila uning emeliyiti

sözige muwapiq kelgen bolidu. Emeliyiti sözige muwapiq kelgen kishining qilghan terbiyisi önümlük bolidu.

1257.-sual: baligha namaz ögitishning waqti

ata- anilar balilirigha namaz ögitish basquchida ulargha namazning rukunlirini, wajiplirini we uni buzidighan nersilerni ögitishke bashlaydu, peyghember eleyhissalam ögitish basquchining eng deslipini yette yash dep toxtatti.

Emr ibni shueyb reziyellahu enhu chong dadisidin riwayet qiliduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: balilirlarni yette yashqa kirgende, namaz oqushqa buyrunqlar, on yashqa kirgende namaz oqughili unimisa urunqlar we ularning yatidighan ornini ayriwitinglarr. (ebu dawud495, tirmizi: 407)

bu hedistin kichik balilarni ular balaghetke yétishtin burunla namaz oqushqa we bashqa ibadetlerge köndürüshning neqeder ehmiyetlik ikenlikini biliwalalaymiz. Chünki islam dinida namazdin bashqa ish üçün balilarni urush buyrulamighan, belki balilarni orup - tillash men'i qilin'ghan.

1258.-sual: namaz yishigha yetken balilarning yataqlirini ayirishning hikmiti

peyghember eleyhissalam bu hedisidiki: "ularning yataqlirini ayriwétinglar" dégen sözi arqiliq, biz tesewwur qilip körmigen bir yaman aqiwetning aldini élishimizgha közimizni achmaqta. U bolsimu qiz - oghullarni bir öyde yatquzushning xetiridir. Bolupmu, köp sandiki qirindashlirimiz eng ehmiyet bérilmey kéliwatqan mesililerning biri, oghul - qizlarni ular balaghetke yetken yashliridimu bir öyde yatquzush bolup kelmekte. Islam dini insannarning mijez - xarakterini ubdan bilidighan we hékmet bilen ish qilidighan bir zat teripidin kelgen we mukemmel qanun - prinsipqa ige bir dindur. Insan shundaq ajayip yaritilghan bir mewjudatki, uningda perishtilerde bolidighan rohaniyliq we ésil peziletmu bar; uningda haywanlarda bolidighan shehwani küchmu bar. Shunga insanning rohaniyliqi we peziliti uning hawayi - hewesliri üstidin ghelibe qilghan waqtida, bundaq insan perishtiler bilen teng, belki perishtilerdinmu yoqiri peziletke ige bolalaydu. Eger ekische bolup, uning hawayi - hewesliri we shehwaniy küchi uning rohaniyliqigha we eqlige ghalip kélip qalsa, bundaq insan haywanlarga oxshash, belki haywanlardinmu töwen derijige chüshüp qalidu.

Insan eqil - parasetke, wijdan - ghururgha ige bolghan ésil mewjudat bolsimu, uning diyaniti we exlaqi nachar, yaki yoq bolsa, u, haywandin better ishlarni qilishtin héch ökünmeydu. 10 yashtiki balilar burunqi esirlerde jinsiy hewesning néme ikenlikini bilmigen bolsa, hazirqi künde ular 7 yashqa kirmey turupla uni bilip bolidu. Ular tiliwiziyedin bériliwatqan kufri milletlarning filimliriki edepsiz, hayasiz heriketlerni körüp ösüş jeryanida, ularning jinsiy qabiliyiti yétilishidin burunla, ularning jinsiy ishlargha bolghan

eqliy jehettiki qabiliyiti we pikri elwette yétilip bolidu. Shunga, oghul balilar bilen qiz balilarning yatidighan jaylirini ular balaghetke yétishtin burunla ayriwétish, balaghetke yetken we yétish aldida turiwatqan yashlirida, ularning yataqlirini ayriwétish – oghullarni ayrim öyde, qizlarni ayrim öyde yatquzush nahayiti zörürdur. Peyghember eleyhissalamning bu hedistiki körsetmisining rohi mana mushu.

Qish künliridiki soghuqni, hemmila öyni issitalmasliqni bahane qilip, ata - ana, oghul - qiz hemmisi bir öyde yétiwélish islam exlaqigha we prinsipigha durus kelmeydu. Bezi kishiler öylirining az, özlirining charisiz ikenlikini özür qilip shundaq qilishi mumkin. Emma bundaq özürmu qobul emes. Chünki kishi qanchilik kembeghel, qanchilik charisiz bolghan teqdirdimu u, allahning emrini beja keltürüşnla niyet qilidiken, allah uni meqsitige yetküzidu, uninggha bu ishni ongaylashturup béridu.

Kishilerde dinimizning prinsiplirigha we exlaq qaidilirige emel qilishqa azraq bolsimu himmet bolidighan bolsa, elwette ular qilalaydu. Kembeghellik, késellik, charisizlik we bashqimu sewebler uninggha tosqun bolalmaydu. Chünki allah kishilerni taqiti yetmeydighan ishlargha buyrughan emes. Kichiklarning jaylirini, chonglarning yataqlirini ayriwetmigende, qiz - oghullar otturisidiki haya - edep, ppet ajizliship qalidu. Démek, dinimizgha emel qilsaq, emelimizning paydisini, méwisini awwal mushu dunyada, andin axrette choqum körimiz.

1259.-sual: bala namaz oqumisa uni urushning waqti hem hikmiti

bu basquch bala on yashqa kirgendimu namaz oqumisa yaki namazgha sel qarap susluq qilsa we yaki namazda qesten kemchilik sadir qilsa, uni ada qilishqa horunluq qilsa, ata-ana bolghuchi uning perwerdigari aldidiki heqqini ada qilmighanliqi we sheytanning yoligha mangghanliqi bilen öz- özige zulum qilishqa bashlighanliqi üçün edelep ura, jaiz bolidu. Chünki balining bu yashtiki mezgili tebitide mewjud bolghuchi teb'iy fitretke raye qilidighan mezgilidur, shundaqla rebbige boysunushni tebiti qobul qilghan halettiki mezgilidur. Chünki bu basquchta turghan balining qelbi yaritilishtiki pak, gunahsiz tebettiki pak halitide bolup uninggha qarita sheytanning weswesisi téxi küchlük tesir qilmighan basquchtur. Uning namaz oqumasliqi bolsa, sheytanning uninggha tedrijiy yéqinlashqanliqining tesiridur. Buning dawasi peyghember eleyhissalam körsetken dawa bolup, bu dawa tayaqtin ibarettur. Balini urghuchi balini urushning sewebini, peyghember eleyhissalamning shundaq buyrighanliqini baligha chüshendürüp qoyushi durustur.

Sheyx weliyullah eddehlewi " balilirlinglarni yette yashqa kirgende, namaz oqushqa buyrunqlar, on yashqa kirgende namaz oqughili unimisa urunglar" digen hedis üstide toxtilip mundaq deydu :bala ikki jehette balaghetke yétidu. Uning biri rohi jehettin, yeni biri jismani yehettindur. Balining rohi jehettiki balaghetke yétishi bolsa, eqil bilen ölchinidu. Eqilning ashkarilinishi yette yashtin bashlinidu, bala yette yashqa kirgende uning eqlining qandaqliqi we tereqqiyati op ochuq ashkara bolidu. Shundaqla, bir basquchtin

yene bir basquchqa tereqqiy qilidu. On yashqa kirgende uning eqilliq yaki emesliki, eqliy iqtidarining derijisi toluq ayan bolidu. On yashqa kirgen balining mijez - xulqi normal bolsila, eqliy saghlam hésablinidu. Bundaq bala payda- ziyanni bilidu, tijaret we shuninggha oxshash ishlarda maharetke ige bolalaydu, emma uning jéhad, qanun - nizam, cheklimilerni chüshinip bilishi, jazalash we urush téxnikiirini igellesh, medeniy we milliy siyaset saheliride orun élishi, toghra yolda méngishi qatarliq iqtidarlirining hemmisi eqliy we jismaniy iqtidarining teng yétilishige baghliq bolup, bu bala on besh yash yaki uningdinmu sel yuqiri yashta heqiqetlishidu, balining jismaniy jehettiki balaghetke yétishining alamiti bolsa, ihtilam bolush we ewritige tük chiqishidur. Namaz bende bilen allah arisidiki baghlighuchi we shundaqla bendilirini eng chongqur halaket girdawigha chüshüp ketküchilerni qutquzghuchi wasite bolghanliqi üchün, uni ada qilish eqliy jehette balaghetke yétishning eng deslepki basquchi bolghan yette yéshidin bashlap buyruldi, namazning ada qilinishi balining ixtiyaridiki ish emeslikini, uni ada qilmisa, gunahkar bolup jazalinidighanliqini bilish basquchini yette yash bilen on yashtin ibaret ikki basquch arisgha békitti.

1260.-sual: balilarni jüme namizigha köndürüshning paydiliri

balini jüme namizigha bérishqa adetlendürgende töwendikidek bir qanchilighan paydilarni qolgha keltürgili bolidu.

(1) jüme namizini o qushi perz bolghidek balaghet yéshigha yetküche jüme namizigha bérishni aditige aylandurup bolghan bolidu.

(2) xutbilaridiki wez - nesihetler baligha tesir qilidu, chünki balining esli tebiti iman heqqidiki, peyghember eleyhissalamning terjim'hali heqqidiki, allahning buyrighan tosqa ishli heqqidiki sözlerni anglashqa hérismen kélidu, shunga xutbe uninggha bir yaxshi ders meydani hésablinidu.

(3) musulman jem'iyitini chüshinidu we özining musulman jem'iyitige tewe ikenlikini hés qilidu, chünki u atisi tonughan kishilernimu tonush pursitige érishidu.

(4) jüme künidiki xutbe oqulghan waqit dua ijabet bolidighan waqit dégen köz qarashqa asalan'ghanda bolsa, bala peyghember eleyhissalam teripidin zikir qilin'ghan dua ijabet bolidighan mubarek waqitqa hazir bolghan bolidu.

(5) bir jümedin yine bir jümegiche bolghan ariliqta allahqa bolghan qulchiliqini bildürüsh arqiliq beshwax namazni ada qilishqa rohiy we imaniy ozuq teyyarlaydu.

(6) jüme namizigha bérish arqiliq musulman ümmitining alimliri we péshwalirini tonuydu, u kishilerning bélimi we teqwaliqi kichiklarning qelbide chongqur tesir qalduridu.

(7) jüme namizini oqush bilen shundaq bir mukemmel kishilik xaraktér yétiliduki, uningda eqidining küchiyishige sewebchi bolghan amillardin bashqa, ibadetning toluq ada bolushi, ijtimai alaqining qoyuq bolushi, bélimning köp bolushi, téning saghlam bolushi, xaraktérining mulayim we chiqishqaq bolushidek ésil amillarning yétilishige shert - sharait

hazirlinidu. Allah hemmini bilgüchidur.

1261.-sual: ata-anilarning balilargha namaz oqushta ülg bolushi

(1) tehejjud namizi oqushqa righbetlendürüş.

Sahabilarning baliliri besh wax namazni toluq ada qilishqa ehmiyet béripla qalmay, belki ibni abbas reziyellahu enhuning qilghinidek kéchide qopup namaz oqushqimu adetlen'gen idi.

Ibni abbas reziyellahu enhuma mundaq dégen: men (tehejjud namizida) peyghember sellellahu eleyhi wesellemge iqtida qilip, uning sol teripide tursam, u méning chéchimdin tutup ong teripide turghuzup qoydi. (buxari: 5919)

(2) balilarni stixare namizi oqushqa adetlendürüş.

(3)balilarni héyt namizigha bille élip bérish.

(4)balini mesjidke élip bérish.

Mesjid ewladmu ewlad musulman yétishtüridighan bir meydandur. Bu shundaq bolup keldi, kelgüsidimu hem shundaq bolghusi. U özini allah yolida atighan, allahning peyghembirige boysun'ghan musulmanlarning merkizidur. Sahabilarning baliliri mesjidlerde peyghember eleyhissalam bilen namaz oqushni tolimu yaxshi köretti.

Mesjidlerge élip bérilidighan balilar, özining hajitidin özi chiqalaydighan, üstiwéshini kirletmeydighan, ailide özining chong - kichik taharitini özi ada qilalaydighan, ghelwe qilmaydighan, yügürüp oynimaydighan, ayighini ayaq qoyidighan yerge özi qoyalaydighan, namazda chonglarni qistimaydighan, namazning edeplirige raye qilalaydighan halettiki balilar bolushi kérek.

(5) balining dilini mesjidke baghlash.

Balining dilini mesjidke baghlash bolsa, balilarni buzghunchi azghunlarning azdurush mékriliridin qutquzidighan bedelsiz bir usuldiki nezeriyedur. Bu neziriyening toghriliqini tarix bizge nahayiti yaxshi spatlap bergen.

1262.-sual: mesjidke kelgen balilargha bolghan muamile

chonglar mesjidke kelgen balilargha qarita özlirining rolini chüshinip, ulargha chirayliq nesihet qilishi, ulargha ochuq - yoruq, méhribanliq bilen muamile qilishi, ularni qanat astigha élishi, ularning mesjidke yene kélishi, mesjidte ders élishliri üçün ulargha kemter, semimiy bolup, ularni yaxshi köridighanliqini bildürüshi lazim. Shundaq qilghandila, mesjidte musulmanlarning eng teqwa ewladlirini, eng munewwer izbasarlarni yétishtürüp chiqishqa bolidu. Köp sandiki yashan'ghan kishiler mesjidke kelgen kichiklerge warqirash, ularni mesjidlerdin heydesh, ularning diligha azar bérish arqiliq kichiklarning mesjiddin bizar bolushigha sewebkar bolmaqta. Bu slam ümmiti üçün bir musibettur. Mesjidning émamliri bundaq kishilerge nesihet qilishi, hemme kishilarning balilarni mesjidke qiziqturushqa hérismen bolushi lazim.

1263.-sual: balilarni roza tutushqa köündürüşning paydisi

roza tutush - maddiy we meniwiyy jehettin élip bérilidighan ibadettur. Balilar roza tutush arqiliq allah taalagha iklas qilishning jismaniyy jehettiki chéniqishni béshidin kechüridu. Bala qorsiqi ach tursimu tamaqtin yiraq bolush, ussisimu ussuluqtin yiraq bolushtek rohi iradisini chéniqturushni qobul qilip, sewr qilishni öginidu, japagha chidashqa adetlinidu.

Sahabilar balilirining roza tutushqa köngül bölgenliki sewebidin balilarning künning uzaqliqini hés qilmisun we meshghul bolsun üçün ularni oynitatti.

Sahabe reziyellahu enhumlar dua ijabet bolidighan mubarek waqit bolghan iptar waqtida balilirini yighip duaning qobul bolushini ümid qilip allahqa dua qilatti. Shunga eqilliq balilar ramizanning axirqi on künini étikap bilen ötküzidu. Chünki étikapta olturush balaghetke yetken bolushini telep qilmaydu, chünki balilarmu ibadet qilish hoquqigha ige. Émam kasanining "bedai" dégen kitabida bayan qilin'ghinidek, kichik bala neple ibadetlerni qilsa sawab alghinidek, étikapta oltursimu, sawab alidu.

1264.-sual: balilarning hej qilish mesilisi

hafiz ibni hejning déyishiche, ibni bettal mundaq dégen: petiwa émamlirining hemmisi hejning baleghetke yetmigen balidin saqit bolidighanliqi, nawada hej qilsa, ular üçün neple ibadet hésablinidighanliqi heqqide bir pikirge keldi.

Hejmu xuddi roza we namazlarga oxshashla balini allah taalaning ibaditige köndüridighan, ibadette iklasmen, sewrchan bolidighan qilip chéniqturidu. Kichikidin bu xil ibadetler bilen chéniqturulghan balilar üçün kelgüside qilishi buyrulghan perz, wajip emellirini ada qilish adettiki asan ish hésablinidu. Hej ibaditi ibadetning barliq huzurliri, shundaqla pütkül musheqqetliri toplan'ghan bir ibadettur. Eger bala hej qilsa, kelgüside allahqa itaet qilish bilen yashaydighanliqining ipadisidur.

Slamdiki hej balilar balaghetke yetkende, andin ulargha perz bolidu. Uningdin burun hej ulargha perz emestur. Herqandaq bir perz ibadetler balaghetke yetmigen balilar üçün perz emestur, eger balilar qilsa, ular üçün neple ibadet hésablinidu. Bu her bir bala balaghetke yétishtin burun on qétim hej qilsimu, lékin balaghetke yetkenden kéyin uninggha hej qilish perz.

1265.-sual: balining hejining fiqhi hökümliri

henefiy mezhibining émamliridin bolghan émam elkasani "bedai" da mundaq deydu: balaghetke yetmigen bir bala erapatta turushtin burun balaghetke yetken bolsa we shu ihrami bilen hej paaliyetlirini dawamlashtursa, henefiy mezhibining qarishi boyiche yenila neple hej qilghan bolup hésablinidu. Shaf'iy mezhibining qarishida, bu bala hejni ada qilghan bolidu. Emma balaghetke yétip bolup erapatta tursa we u hejning bashqa shertlirini orundighan bolsa, lékin bu hejide neple hejni niyet qilghan bolsa, bu hej neple

hej h sablinidu, bumu henefiy mezhebining qarishidur. Shaf'i mezhibining qarishiche, bu bala shundaq niyet qilghan teqdirdimu yenila perz hejni ada qilghan bolidu. Erapatta turushtin ilgiri balaghetke yetken bala bashta baghligħan ihramini qaytidin yengg shlise, telbiye  ytip perz hejning niyitini qilsa, andin erapatta tursa, ziyaret tawipini qilsa, uning hejining perz hej h sablinishida h chqandaq bir ixtilap pikri yoqtur.

1266.-sual: balilardiki mülükning zakiti

emr ibni shueyb dadisi arqiliq bowisidin mundaq riwayet qilidu: peyghember sellellahu eleyhi wesellemning qishigha yemenlik bir ayal qizi bilen keldi. Qizining qolida chong ikki altun bileyzük bar iken, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: buning zakitini b remsen? Dep soridi, u ayal: yaq, dep jawab berdi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: qiyamet küni, allening qolunggha ottin ikki bileyzük s lip qoyushini xalamsen? D di. Shuning bilen, u ayal ikki bileyz kni chiqirip, peyghember sellellahu eleyhi wesellemge berdi we: bu, alle we allening resulı muhemmed (sellellahu eleyhi wesellem) ningdur, d di. (nesai: 2479)

yettinchi bap. Ijtimaiy munasiwet  gitish

1267.-sual: baligha ijtimai munasiwet ögitishning meqsidi

balini paaliyetchan, chiqishqaq qilip y tild r sh bolsa, balining kishilik shexsiyitini y tild r sh, uning dostliri, özidin chonglar we tengtushliri bilen ariliship yashash muhitini yaritish, balining qorqumchan, xijilchan, jur'etsiz bolup q lishining aldini  lish, gep - s zde, ish herikette edeplik bolghan,  lim - b rim, ishlirida dadil bolghan, jem'iyetning ichige kirip yashiyalaydighan qilip y tisht r shning meqsitidur.

1268.-sual: balini chonglarning sorunlirigha  lip b rishning paydisi

peyghember eleyhissalamning zamanida balilar peyghember eleyhissalamning sorunlirigha qatnishatti. Ularning atiliri peyghember eleyhissalam bar sorunlarga we yaki chonglar yaxshiliq  stide yighilghan sorunlarga  lip k letti. T wende biz  mer reziyellahu enhuning balisini peyghember eleyhissalamning sorunigha  lip kelgenlikini bayan qilimiz.

Balini chonglarning sorunigha, mejlislirige  lip barghanda balining kemchilikliri, terbiyileshke ihtiyajliq ishliri ashkara bolidu. Terbiye qilghuchi u waqitta uni qandaq we qaysi usulda toluqlashqa yüzlinidu. Balini, soal sorighanda, soalgha jawab b rishke righbetlend ridu. Edep- exlaq yüzisidin soallarga ijazet b rilmigiche, aldirap jawab bermeydu, chonglarning sorinigha qatnishishi bilen k z, qulıqi pishidu, eqliy bara- bara chonglaydu, tili rawan, inkasi küchlük bolidu, chonglarning söz t misi ularning  ngigha tedrijiy hayatni we jem'iyetni tonitidu. Bu jeryanda ata- ana we terbiyil g chining qolida terbiyilen'gen bala tedrijiy terbiyilinidu, qizlarning terbiyilinishimu del oghul balilarning

atining terbiyisiga tapshurulghandek anigha tapshurulidu.

Peyghember eleyhissalam balilarni hemrah qilghanda, ularni hemrah qilghanliqidin héchbir bizarliq yaki malalliq hés qilmaytti we ular bilen ulaghqa min'gishetti.

Balilarning chonglar bilen sorunlarda birge bolushi, balaghetke yetmigen qizlarning atiliri bilen sorunlarga béríp oghul qizlarning arilishishining yene bir paydisi bolsa, chonglarning bir - birlirining qiz oghullirini tonushi, shuning bilen, ularning kelgüside qud a-bajiliq munasiwitining ornitishigha yaki nareside qizlarni körgen kichik balilarning u qizni we qizning atisini tonup, kelgüside nikahliq bolush üçün könglige sélip qoyushigha paydiliqtur.

Balilarning chonglar bilen bolghan ijtimaiy alaqisining yene bir türü shuki, balilar chonglar bilen birge bolghanda, ular balilar bilen söhbetlishishi, ulargha yaxshi nesihet qilishi, toghra yolni körsitip bérishi bilen tedrijiy halda ularning zimmisige yüklinidighan musulmanlarning ishlerini ulargha ögitishige paydiliq bolidu.

1269.-sual: balini ish béjirip kélishke ewetishning paydisi

bundaq qilish balining ishqa puxta bala bolup yétiship chiqishigha paydiliq bolghan bir amildur. Öy ishlerini yaki ata- anining ishleridin birerining ishini béjirish balining meniwiyyitide chong rol oynaydu, bu baligha chong tesir körsitidu. U hayatliqtiki herxil munasiwet amillirini, ish bijirishning yollirini we rolini chüshinip, özining bashqilargha paydisi tégidighan insan bolup qalghanliqidin pexir hés qilidu. Mushu teriqide ösüp yétilgen bala bara- bara ishlarning murekkepliship bérishidin ibaret basquchning qanuniyetlirini chüshinip yétip, kelgüside aldigha uchraydighan qiyin ishlarni bir terep qilish iqtidarini yétildüridu.

1270.-sual: balilarni salam bérishtin ibaret sünnet emelige köndürüş

bu yerde közde tutulghan salam bolsa, musulmanlar arisida qollinilidighan slamiy salam (essalamu eleykum) dur. Bala hayatta nurgulighan insanlar bilen uchrishidu. Shunga u ular bilen sözlishishning achquchini bilishke mohtajdur. Salam bérish bolsa, herqandaq biri bilen sözlishishning achquchi bolalaydu. Peyghember eleyhissalam we sahabilar balining tebitige salam bérishni adetlendürüş üçün ajayib güzel bir uslubni qollan'ghan bolup biz uni mulahize qilip köridighan bolsaq, u uslubta chonglarning kichiklerge aldi bilen salam qilghanliqini bilimiz. Démek, ular salamni balilargha ornitish üçün özliri aldi bilen salam bérish arqiliq ulargha örnek bolushqan. Chonglardin buni örnek alghan balilar bu xulqni nahayiti asan özleshtürwalalaydu.

Enes ibni malik reziyellahu enhu kichik balilarning yénidin ötüp kétiwétip, ulargha salam qildi we: peyghember sellallahu eleyhi wesellem shundaq qilatti, dédi. (buxari: 6247)

1271.-sual: balilar aghrip qalghanda, ularni yoqlashning ehmiyiti

balilar késel bolup qalghanda, ularni yoqlap bérish ular bilen ijtimaiy alaqe baghlashning yene bir ünümlük yolidur. Késel bolup qalghan balilar yoqlansa, bu ularning tebitige nahayiti bir yaxshi adet bolup tuyulidu we buni özleshtüridu. Uningdin bashqa yene ularning rohi kütürülüp aghriq azabi peslep qalghandek hés qilidu. Nawada balini yoqlash balini iman'gha, gunahlardin meghipiret tileshe, slamgha bolghan dewet qilishqa birleshkende uningdin érishilidighan méwe hosulluq, sawabi hessilep bolidu. Buninggha biz peyghember eleyhissalamning emeliyitidin bir misal keltürimiz.

Enes reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellemge xizmet qilidighan bir yehudiy bala bar idi, u aghrip qaldi. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem u balini yoqlap kélip, béshida olturup: musulman bolghin! Dédi. U bala dadisigha qaridi, dadisi u balining yénida idi, dadisi: ebu qasimgha (yeni resulullah sellallahu eleyhi wesellemge) boysun'ghin! Dédi, shuning bilen, u bala musulman boldi. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem chiqip kitiwitip: bu balini dozaxin qutquzghan alle taalagha hemdusana bolsun ! Dédi. (buxari: 1356)

peyghember eleyhissalam balilargha yüksek derijide ehmiyet bergenliki üçün balilarning her birini herqandaq waqitta uchratsa, ulargha yaxshi nesihet qilishqa, yaxshiliqni ögitishke, yaxshi adetke adetlinishke küch serp qilatti.

1272.-sual: balilargha balilardin dost tutup bérishning paydisi we sherti

söhbetlishish, dostluq rishtisi baghlash, bashqilar bilen ariliship ötüş, özini birer guruh yaki birer jamaetke tewe qilip ular bilen arilishish, ular bilen yéqinlashish, ular bilen qérindashlarche yashash insan tebéyitidindur. Balilarmu bir insan bolush süpiti bilen yuqiriqidek xulq igisidur. Eger ata- ana balilirigha yaxshi balilarni dost qilip, ular bilen ijtimai alaqe baghlashqa sharait yaritip bérelise, balining yaxshi bir muhitta terbiyilinishige bir ishiq achqan bolidu. Balilarning hayatining dostsiz bolushini tesewur qilalmighan ikenmiz, u halda balilargha yaxshi bir dost tutushigha yadrem bérishimiz lazim bolidu. Baligha balining imanining mustehkem, allahqa itaet qilishda we toghra yolda tewrenmey méngishta hemnepes bolidighan bir dost tépip bérish ata- anining bash tartip bolalmaydighan mejburiyitidur. Yuqiriqi hedis we misallarda peyghember eleyhissalamning oynawatqan balilarning yénigha kélip ulargha salam qilghanliqi we yaki oynawatqan balilarning néme oynawatqanliqini sorighanliqi, ulargha héchqandaq bir eyplesh pozitsiyisini bildürmey, uning bu balilarning öm bolup oynighanliqini qollaydighanliqining ipadisidur.

1273.-sual: balilarni soda- sétiqqa köndürüshning paydisi

peyghember eleyhissalamning balilarni maddiy we meniwiyy jehette teng yétilishige ehmiyet bergenlikining ipadisi sahabilarning bu yolni tutup, uni emeliyetke aylandurushqa tirishqanliqidin körüwalghili bolidu. Élim- sétim ishliri balini paaliyetchan, ishchan qilidu, bu xil hayatning keypiyatigha könidu. Waqtini paydiliq ishlargha serp qilidu hem özi

bolghan ishenchisi ashuridu. Xaraktér jehettinmu baliliq erkilikni tashlap, estayidil, mes'uliyet tuyghusigha ige bolidu. Nede balilar uchrashsa, ular bilen oynap we béhude sözlishop, he désila, oyun- tamashigha yügüreydighan aditini tashlaydu. Peyghember eleyhissalam mushundaq balilarning ish - herikitide, tijaritide beriketlik bolushigha dua qilghan.

1274.-sual: balilarni sheretke uyghun murasimlerge qatnashturushning paydisi

toy - tökün we bashqa bir munasiwetler bilen ötküzülgen herxil murasimlar balilar üçün yéngi bir muhit bolup, balilar bundaq yerge barghandin kéyin nurghun ademlerni, bezilirining kimlikini, bashqa balilarni körüdu we tonuydu. Chonglardiki salapetlik, ésil xulqlarni, ularning semimiy sözlirini, éside qalduridu. Özi we ailisi tewe bolghan bu ijtimaiy muhitqa bolghan qiziqishi, uni chüshinish, uning bir ezasi bolush hérismenliki ashidu. Rohi kötürölüp, kishilik shexsiyitide yene bir yéngi yüksilish hasil bolidu. Peyghember eleyhissalamning bir toy murasimigha élip kelin'gen balilarni körüp ularning kelgenlikige qarshi héchqandaq inkas bildürmigenliki, bu sorunda hazir bolghanlar üçün qilghan duasidin kichiklarningmu nésiwilen'genliki, balilarni bundaq sorunlarga élip kélishning durusliqini bildüridu.

1275.-sual: balilarni salih uruq- tughqanlirining öyliride qondurushning paydisi

balilarning öz öyidin ayrilip, bashqa bir urugh - tughqan we yéqinlarning öyide qonup qélishi balilarning bashqa bir ailining hayati bilen tonushushining, yeni yat bir hayatni bilishining bir tejribe meshghulatidur. Bu arqiliq bala u tughqan yaki yéqinliri bilen qandaq muamile qilishishni öginidu. Ularda bolghan béliim, ibadet we teqwaliq... Qatarliq artuqchiliqlarni öginidu. Shuning bilen birge yene urugh- tughqan we yéqinlar bilen bolghan sile - rehimni kichikidin bashlap ulashqa we uni mustehkemlep ewladtin-ewladqiche dawamlashturushqa asas yaritilidu. Kichiklikide éside qalghan bu béríp - kélish we yéqinliq tuyghusi taki ularning hayati boyiche eslep, uning yaxshi xatirsini qilishqa seweb bolidu. Nawada ata- anilar balilirini bashqilarning öyide qonup qélishqa qoyghanda, ulardin yaxshiliqlarni, teqwaliqlarni öginishke tewsiye qilsa, bu yaxshiliq üstige yaxshiliq bolghan bolidu. Ibni abbas reziyellahu enhuning emeliyiti bolsa, balilarning yaxshi tughqanlirini ziyaret qilish we ularning artuqchiliqlirini öginishning yaxshi misalidur.

sekkizinchi bap. Exlaqni berpa qilish

1276.-sual: exlaq we uni berpa qilishning ehmiyiti

qurtubiy tepsiride mundaq dédi: exlaq digenning loghet menisi, bir insanning edeplik

bolushidur. Chünki exlaq insan tebéyitining bir qismigha aylinip qalidu. Emma uning tebitige ornighan edep bolsa, uningda ezeldin bar bolghan ezeliy tebettur, bu tebet bolsa, birinchisi, insanda yaritilishtin béri mewjut bolghan tebet. Ikkinchisi, insan özide peyda qilidighan tebettur, deydu.

Qurtubining exlaqqa bergén tebiri boyiche bolghanda, biz yuqiridiki bayan qilip ötkén ijtimai munasiwetning toghra bolushi üçün mushu exlaqni bina qilish we uning üçün tirishishimiz lazim bolidu. Chünki, insan öz iradisi bilen peyda qilidighan tebettin esli tebetke yökilish asas emestur. Uning mudditi insanning ömürining axirighiche dawam qilidu. Shuning üçün, bala pak shey'ileri téz qobul qilidighan baliliq mezigilide ata- ana we terbiyichilerning ularning terbiyilinishi üçün köplep küch serp qilishi tebéydur we nahayitimu muhimdur.

Ezher uniwersitétinin burunqi sheyxi, ellame sheyx elxizir hüseyin baliliq dewride yaxshi exlaq we ésil xulq singdürüş üçün bu dewrini yaxshi tutushning muhimliqigha dalalet qilip mundaq dégen idi: bala pak tebet we pak pitret üstige tughulidu. Uning pak qelbige exlaqning yaxshi yaki yaman türidin bireri yuqupla qalsa, u bu balining qelb ékranida neqish bolup ornap qalidu. Andin u asta- asta pütkül xulq hüjeyrilirige tarqap uning tebitige aylinidu - de, uninggha zit qilin'ghan her qandaq bir heriketni qobul qilmaydighan derijige béririp yétidu. Biz tili tatliq, xush chiray we semimiy turqtiki natunush bir ademni körsek, uni choqum allah taalaning pezületlik bir ailide chong qilghanliqini jezim qilimiz, mana bu yuqirida démekchi bolghan pakitimizning ailiwi terbiyening kichiklikteki tesirining neqeder muhimliqining emeliy delilidir.

Biz balilarning exlaqining u qeder muhimliqini tekitligen ikenimiz we uning ehmiyitini tonup yetkenkenimiz, bizning aldimizgha qandaq qilghanda balilarni exlaqliq qilip terbiyilgili bolidu? Exlaqtin ibaret bu muhim amilgha ige bolushning alametliri néme? Dégen soal qoyulidu. Biz peyghember eleyhissalamning hedislirini waraqlap, uning mezmunliridin izden'ginimizde, töwendikidek bir qanche asastiki jawabqa érishimiz.

1277.-sual : balilarni exlaqiy jehettin terbiyeleshning meqsidi

balilarni exlaqiy jehettin terbiyilesh dégendin meqset: ularni kichikidin exlaq - pezületlik we wijdanliq qilip yétishtürüş dégenlikdur. Peyghember eleyhissalam, "men peqet güzel exlaqlarni toluqlash üçünla ewetildim" deydu. (buxari riwayiti) yene, "imani eng kamil mömin eng exlaqliq bolghinidur" deydu. (muslim riwayiti) démek, exlaq - pezület imanning eng körünerlik ipadisi we méwisidur. Exlaq bilen iman ikkisi bir - birige nahayiti zich munasiwetlik bir mesilidir.

Yüqiriqi hedislarning rohi boyiche, exlaqning kamilliqi imanning kamilliqigha we exlaqning ajizliqi imanning ajizliqigha delilidir. Köpinche ibadetler uni qilghuchisining özige paydiliq bolsa, güzel exlaq bashqilarghimu paydiliqtur. Birawning güzel exlaqidin omum xelq menpeetlinidu. Milletler güzel exlaqi bilen yoqiri kutirilidu we exlaqining buzulishi

bilen ularmu chökidu.

1278.-sual: güzel exlaqning menisi

exlaq sözi – kupinche kishilarning chüshen'ginidek, bashqilarning chirayigha tebessum bilen qarash, ulargha azar bermestin yumshaq, siliq muamilide bolush dégenlikla emes. Gerche bu ishlarmu güzel exlaq qataridin sanalsimu, lékin exlaqning menisi buningdin chongdur, elwette. Güzel exlaq – her ishta toghra bolush, adil bolush, rastchil bolush, wedige wapa qilish, amanetni saqlash, meyli dunyaliq bolsun, meyli axiretlik bolsun, öz wezipisini bilish we öz waqtida urunlash, xataliqini dadil étirap qilish, ebediy jasaretlik bolush, her'ishta heqiqetni közlesh, öziye ishinish, bashqilarning yardimini kutmestin öziye yölinish, wijdanliq, ghururluq bolush, nomusini saqlashni bilish, weten'ge, xelqqe we bashqilargha menpeetlik bolush we bashqilar.

1279.-sual: balilargha exlaq ögitishning mohimliqi

biz peyghember eleyhissalamning exlaqni berpa qilishqa, exlaqni balining tebitige singdürüş üçün berpa qilishni, hetta gunahlarni yuyidighan sediqe bérishtinmu yuqiri orun'gha qoyghanliqini bilginimizde, baligha edep- exlaq ögitish, uni exlaqliq qilip terbiyileshning qanchilik muhim ikenlikini bileleymiz.

Selep- salihlarmu edep- exlaqning ehmiyitini, derijisini we mertiwisining yuqiriliqini yaxshi chüshen'gechke, balilirini edeplik chong qilishqan we barliq slam ümmitige buni tewsiye qilishqan.

Balilarni edeplik chong qilishning bunchilik muhimliqining sewebi bolsa, edepning ötkür eqilni berpa qilidighanliqi, ötkür eqilning yaxshi adetni berpa qilidighanliqi, yaxshi adettin yaxshi tebetning barliqqa kélidighanliqi, yaxshi tebet igisidin yaxshi emelning barliqqa kélidighanliqi, yaxshi emel perwerdigarining raziliqigha érishishni barliqqa keltüridighanliqi, perwerdigarining raziliqigha érishish bolsa, ebediylik bextke muyesser qilidighanliqi, nachar exlaqtin buzuq eqilning, buzuq eqildin bolsa, yaman adetning, yaman adettin yaman tebetning, yaman tebettin yaman emelning, yaman emeldin allahning ghezipi we lenitige uchrashning we buningdin ebediy miras bolidighan xarliqqa qalidighanliqi üçündür. Bularni chongqur chüshinip yetken selep - salihlar ewladlirini edep- exlaqliq bolushqa we özlirimu ularni shuning üstide yétilishke ehmiyet bérıp, edep- exlaqni ulargha we ulardin kényinki ewladlarga miras qilip qaldurushqan idi.

1280.-sual: ata-anigha körsitidighan edepler

1) ata- anigha söz qilishtiki edepler. Émam qurtubi tepsiride ebul beddah ettiijining mundaq dégenlikini bayan qilghan: men seid ibni museyyibike men qur'anda ata- anigha yaxshliq qilish heqqide kelgenlerning hemmini bildim, lékin allah taalaning ulargha hörmet bilen yumshaq söz qilghin, (süre sra, 23 - ayet) dégen sözining menisini chüshinelmidim, bu yerde közde tutulghan yumshaq söz némidin ibaret? Dédim, ibni musseyip gunahkar

qulning qopal we baghri qattiq xojayinigha sözlishi dédi. Ömer ibni xettab reziyellahu enhu bu ayettiki yumshaq sözni: i ata, i ana! Démek dep tepsir qildi.

2) ata- anigha qarash edepliri. Biz yuqirida balining nahayitimu edep- exlaqliq bolushi üçün ata- anilarning balilirini teqwadar alimlarga yéqin bolushigha, ulardin bélim élishtin burun edep- exlaq öginishige tewsiye qilghanliqini, balilarning alimlar bilen bille bolghanda, ularning edeplik bolushini telep qilishidighanliqini bayan qilghan iduq.

3) hörmetlesh we izzetlesh edepi. Tirmizi enes ibni malik reziyellahu enhuning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: yashinip qalghan bir adem peyghember eleyhissalamning qéshigha kelgen idi, jamaet uninggha orun boshitip bérishke kéchikip qalghanliqtin, peyghember eleyhissalam kichiklirimizge shepqet, chonglirimizgha hörmet qilmighan adem bizdin emes, dédi.

1281.-sual: qérindashliq we dostluq edepliri

ata- anilar perzentlirining chonglirigha kichik qérindashlirigha merehmet qilish we shepqet qilishni ögetse, kichiklerge chonglarni izzetlesh we hörmet qilishni singdürse, aile hayati tengpungluq ichide mangidu. Aile ezalirining her biri qarshi terepning heqqini öz layiqida we öz ornida ada qilidu.

1282.-sual: qoshnidarchiliq edepliri

slam sher'itide qoshnidarchiliqning heqqi chong. Buningdiki seweb bolsa, musulmanlar jem'iyitining bir- birige bolghan munasiwitini küchlendürüş üçündür. Peyghember eleyhissalam ata- anilargha ularning balilirini qoshnilirining baliliri bilen bolghan munasiwitide diqqet qilishqa tégishlik nurghun edeplerni ögitishige tewsiye qilghan. U edepler shulardin ibaretki, peyghember eleyhissalam balilarning qoshnilarning balilirining haligha hal - mung bolushi kéreklikini, balilarning ata- anisining qoshnisining balilirida bolmighan yaki uninggha érishishke qadir bolalmaydighan nersilerni élip bergende, u balilarning u nersilerni sirtqa kötürüp chiqip yep yaki körsitip qoshnilarning balilirining ichini achchiq qilidighan ishlarning aldini élishqa tewsiye qilghan, yeni yeydighan nersini tashqirgha kötürüp chiqmay öyde yégüzüş, tashqirgha kötürüp chiqip yéyishke roxset qilmasliqqa tewsiye qilghan. Bundaq qilishning yene bir paydisi balilar sirtlarda, yollarda kétiwatqanda, bir nerse yéyishtek ammiwiye edeplerge zit ishlardin uzaqlashturulidu.

1283.-sual: ijazet sorash edepi

ijazet sorashta uning edepige diqqet qilish chong - kichik hemmeylen diqqet qilishqa tégishlik edeptur. Ijazet sorash slam sher'itide muhim edeplerning biri sanilidu. Allah taala esirler boyi oqulidighan qur'an kerimde slam ümmiti üçün ijazet sorash edepini tekitligen ayetlerni nazil qildi. Chünki, ijazet sorashtin ibaret bu emelning aile we jem'iyette oynaydighan roli nahayiti muhimdur. Shuning üçünmu, uning ehmiyitini sahabilarning chongliridin sirt kichik sahabilardin hésablinidighan ebuseid elxudriga oxshashlarmu

yaxshi tonup yetken idi.

Qur'an kerim ijazet sorashqa buyrush bilen bir waqitta, ata- anini baligha bu heqte telim bérishnimu buyridi, hem balilarning ata- anilarning xas orunlirigha ijazet sorap kiridighan waqitlarnimu éniq belgilep körsetti, allah taala qur'an kerimde: "i möminler ! Silerning qulliringlar, chöriliringlar we ichinglardiki balaghetke yetmigen balilar namaz bamdattin burun, chüshte (uxlash üçün) kiyimlarni salghan chéghinglarda we xuptendin kéyin (mushundaq) üç waqitta (yéninglargha kirse) silerdin ijazet sorisun, (bu) üç waqit silerning ewritinglar (échilip qalidighan waqittur), bu üç waqittin bashqa waqitlarda (ular silerge kirse) silergimu, ularghimu héch gunah bolmaydu, siler bir biringlar bilen bérish kélip turisiler, allah silerge ayetlerni (yeni sheret ehkamlirini) ene shundaq bayan qilidu, allah hemmini bilgüchidur, hékmet bilen ish qilghuchidur." (süre nur, 58 - ayet.) deydu.

1284.-sual: dastixandiki edepler

ömer ibni ebu seleme reziyellahu enhu mundaq deydu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemning terbiyisidiki bala idim, tamaq yégende qollirim légenning muqim bir yéride turmaytti. Shuning bilen, peyghember sellellahu eleyhi wesellem manga: hey bala! "bismillah" dep, ong qolung bilen özüngning aldidin yégin! - dédi. Ömer ibni ebu seleme: men shundin étibaren tamaqni eshu usulda yep keldim, - deydu. (buxari: 5376)

émam ghezali "ihya" dégen kitabining üçinchi qismida bala ozuqlan'ghanda mohtaj bolidighan slamning omumiy edepliridin töwendikidek birnechche tür heqqide agahlandurush béridu .

- 1) tamaqni ong qolida yéyish, yéyishtin burun bismillah déyish.
- 2) özining aldidin élip yéyish.
- 3) tamaqqa bashqilardin awwal qol uzatmasliq.
- 4) tamaqqa we uni yewatqan kishilerge tikilip qarimasliq.
- 5) tamaqni bek téz yémeslik.
- 6) tamaqni yumshaq chaynap yéyish.
- 7) tamaqni éghizigha arqa - arqidin séliwermeslik.
- 8) tamaq yégende kiyimlirini we qollirini meynet qilmasliq.
- 9) bezi chaghlarda terxemek we nanni héchnerse arilashturmastin yéyishke adetlinish.
- 10) tamaqni bek köp yéyishke adetlinip qalmasliq, chünki köp yéyish peqet haywanlarga xas ishtur.
- 11) tamaqni bek köp yéyishni dastixan üstide eyblesh, az yégen balini maxtach, tamaqni heddidin bek zorlimasliq.
- 12) addiy tamaqqa qanaet qilish.

1285.-sual: balining tashqi qiyapet edepliri

peyghember eleyhissalam balining chach qoyush chéchini yasitish, kiyimining renggi, sirtqa chiqish kiyimi qatarliq ehwallirigha ehmiyet bér etti.

1286.-sual: chach qoyush we chüshürüshtiki edepler

ibni ömer reziyellahu enhuma mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem chéchining yérimi chüshürülüp, yérimi qaldurulghan bir balini körüp, sahabilirini undaq qilishtin tosti we: chachning ya hemmisini chüshürüwitinglar yaki hemmisini qoyup qoyunglar ! Dédi. (ebu dawud: 4195)

chachni mundaq töt shekilde qirishtin cheklendi.

Birinchi, béshidin u yer- bu yerni chüshürtüp, arqa teripini qoyup bérish.

Ikkinchi, xristan dindikilerdin heddidin ashqanlarga oxshash otturini chüshürüp etrapini qoyup qoyush.

Üchinchi, hindanlarga oxshash etrapini chüshürüp otturini qoyup qoyush.

Tötinchi, aldi terepni chüshürüp, arqa teripini qoyup bérish.

Bulardin toghrisi hemmisini chüshürüsh yaki hemmisini qoyup bérish tur. Peyghember eleyhissalam balilarning chach chüshürüsh ishiga biwasite arilashqan .

1287.-sual: kiyim renggining edepi

émam ghezalining "ihya" dégen kitabining üçinchi bölümide balining kiyimining edep'i heqqide yaxshi yolyoruqliri bar. U mundaq dégen: balilarga rengsiz we siziqsiz aq renglik kiyim kiydürülüşü lazim. Renglik, siziqliri bar kiyimler bolsa, ayallarning shundaqla qosh jinisliqlargha xas kiyimler bolghachqa, balilarga undaq kiyimler kiydürülmesliki lazimdur. Balilarni ésil, ajayib - gharayip, qimmat kiyim kiygüzüshtin uzaq tutush, bundaq kiyimler gerche balilarga herqanche chirayliq körün'gendimu, ularni uningdin yiraq tutushi lazim.

1288.-sual: qur'an oqush edepliri

ibni kesirning tepsiride ibni jerir bayan qilghandek, allah taalaning: "allahning rehmitige érishishinglar üçün, qur'an oqulghan chaghda, uni diqqet bilen anglanglar we jim turunglar (yeni söz qilmanglar." dégen ayiti, peyghember eleyhissalam her qétim qur'an oqughanda, uning qur'anini ténc h olturup anglighan ensarilardin bir bala toghrisida nazil bolghan deydu.

1289.-sual: rastchilliq exlaqi

rastchil bolush slam exlaqining eng muhim yiltizliridindurki, uni yétildürüsh we uni balining tebitide mustehkem qilish üçün gheyret qilish lazim. Peyghember eleyhissalam ata- anilarning balilarda yalghanchiliq xulqining yétilip qélishining aldini élishi üçün ularni daim közitip turushigha tewsiye qilib : "bala bir insandur, uningmu insani muamilige érishish hoquqi bar, ata- anining her qandaq bir wasite bilen uni aldishi we uning bilen muamilide bu jehettiki emeliyetke sel qarishi jaiz bolmaydu." dégen qaidini turghuzghan

idi.

Abdullah ibni amir reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem bizning öyde olturatti, anam méni: bu yaqqa kel, bir nerse bérimen, dep chaqirdi. Peyghember eleyhissalam anamgha: uninggha néme bérisen? Dep sorighanidi, anam: bir tal xorma bérimen, dédi. Peyghember eleyhissalam: nawada, uninggha héchnéme bermiseng, sanga bir yalghanchiliq yézilidu, dédi. (ebu dawut: 4991)

selep- salihlar chonglar kichilerge wede qilsun yaki balilar bir - birige wede qilsun, wedisige emel qilishqa, rastchil bolushni balilarning wujudigha singdürüşke bekla ehmiyet bergen idi.

1290.-sual: mexpiyetlikni saqlash exlaqi

peyghember eleyhissalam balilarni mexpiyetlikni saqliyalaydighan bolup chong bolushini tolimu ümid qilatti. Chünki, mexpiyetlikni saqlash balining haziri we kelgüsi hayatining bixeterlikini, jem'iyet we uning asaslirini muhapizet qilishta intayin muhimdur. Mexpiyetlikni saqlashqa adetlen'gen bala iradisi küchlük, aghzi ching bolidu, uning mexpiyetlikni saqliyalashidek artuqchiliqi jem'iyettiki bashqa insanlar arisida uninggha qarita ishench peyda qilidu.

1291.-sual: amanetni saqlash exlaqi

amanetdar bolush peyghember eleyhissalamning kichiklikidin bashlap emel qilip kelgen güzel exlaqliridin bolghachqa, u kishiler arisida ishenchilik dep süpetlinip kelgen idi. Buningda peyghember eleyhissalamgha iqtida qilidighan balilar üçün chong bir ülgé barki, buni özleshtürgen balilar chong bolup allah taalaning dinini dewet qilghanda chong bir yardemchi bolidu.

Peyghember eleyhissalam balilarning mexpiyetlik saqlash exlaqini yétildürüşke qattiq ehmiyet bergenliktin, balilarning mexpiyetlikni ashkarilap qoyushtek qilmishlirigha qarita uninggha jaza bérish pozitsiyisini qollinatti.

1292.-sual: köngülni adawettin salamet qilish exlaqi

dilning öch - adawettin salamet bolushi we ichi yamanliqtin yiraq bolushi insan tebitining normal turushida nahayiti muhimdur. U herqandaq insanni kishilerni yaxshi körüşke, jem'iyet üçün yaxshiliqni izdeshke, insaning tebitide hemishe yaxshiliqning alametlirining eng yuqiri derijide ipade tépishigha türkke bolidu. Peyghember eleyhissalam yéngidin yétishiwatqan kichik sahabe enes ibni malikning tebitide bolghan nachar xulqlarni yuyushi, uninggha yamanliq qilghan kishini kechürüşhi, dilidiki sheytanning weswesilirige we uning ziyarliq yolgha bashlishigha yol qoymasliqigha chaqirghan.

toqquzinchi bap. Hés- tuyghu we shexsiyitini

berpa qilish

1293.- sual: his tuyghuning balining yitilishidiki mohimliqi

h s- tuyghu, y tiliwatqan balida nahayiti muhim orunni igileydu. Uning shexsiyitini bina qilidu. Eger uni tengpung halda qobul qilalisa, kelgüside hemme jehettin tolghan mukemmel insan bolup y tiship chiqidu. Nawada undaq bolmay artuqche yaki kem bolup qalghinida uni etrapidikilerge rehim qilmaydighan baghri tash adem qilip y tild r p qoyidu. Shunga h s tuyghuning saqlinishining balining tebiti we shexsiyitide nahayiti muhim rolgha ige. Buni bina qilishda ata- ana nahayiti muhim rol oynaydu. Chünki, bundaq tuyghuning shekillinish menbesi yenila ata- anilardur. Ata- anilar balilarning m hribanliq, shep et we ata- ana m hrini h s qilishining menbesidur.

1294.-sual:balilarni erkilitish we ular bilen oynishishning

sünnetke egishish ikenliki

biz peyghember eleyhissalamning balilargha bolghan ehmiyetlik emeliyetliride uning balilarni bezide s yse, bezide quchaghliganliqini, bezide ularning bash - k zlrini silisa, bezide ular bilen oynashqanliqini, ular bilen chaqchaqlashqanliqini, bezide ularning smini kichiklitip chaqirsa, bezide ularni erkiletkenlikini uning hedisliridin biliwalalaymiz. Nawada, ata- anilar bu ishlarning bezisini yaki hemmisini qilmighan yaki qilmaydighan bolsa, biz ularning bu ishlarni h ch bolmighanda sünnetke egishish yüzisidin bolsimu qilishini ümid qilimiz.  mam buxari ibni abbas reziyellahu enhuning mundaq d genlikini riwayet qilidu: peyghember eleyhissalam mekkige kelgende, uning aldigha beni mutellip ailisidikilerning kichik baliliri chiqti, peyghember eleyhissalam u balilardin birini ulighining aldigha, yene birini arqigha min'gesht rwal di.  mam buxari ibni abbas reziyellahu enhumaning mundaq d genlikini riwayet qilidu: peyghember eleyhissalam erapattin muzdelifege barghanda ulighigha usameni, muzdelifedin minagha qaytishida, fezli reziyellahu enhuni min'gesht rwalghan. U ikkisi taki peyghember eleyhissalam eqebe t shini  tip bolghuche, telbiye  tishni dawamlashturghanidi.

Sahabe reziyellahu enhumlar peyghember eleyhissalamgha egishish yüzisidin balilirigha chaqchaq qilatti we baliliri bilen oynishatti. Ular balilirining hujrilirigha kirip, xuddi kichik balilardek ular bilen oynishatti.

1295.-sual:balilargha hediylar teqdim qilishning his tuyghu

yitildürüshtiki mohimliqi

hediye qilishning insanda yaxshi tesir qaldurush roli bardur. Balilargha nisbeten hediyning tesiri t ximu chongqurdur. Shunga peyghember eleyhissalam bir -biringlarga hediye b ringlar, bir - biringlarni yaxshi k risiler d gen sözi arqiliq insanlar arisidiki muhebbetning baghlinish wasitisini otturigha qoydi. Bu, hemmige omum bolghan

qaididur. Peyghember eleyhissalam balining hés - tuyghusini berpa qilish, uni téximu janlandurushtiki küchlük bir asas menbesini otturigha qoyghanidi.

1296.-sual: balining béshini silash uninggha bolghan söygü muhebbetning ipadisi

yuqiridiki hedislarning biride peyghember eleyhissalamning balilarning béshini silash arqiliq ularni qandaq rohlandurghanliqini, ulargha méhribanliq we shepquetni qandaq yetküzgenlikini, ulargha söygü we muhebbetning temini qandaq tétitqanliqini, ulargha qanchilik derijide ehmiyet bergenlikini bildürgenlikini bayan qilin'ghan idi. Zewaid ibni hebbanda enes reziyellahu enhuning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: peyghember eleyhissalam ensarilarning balilirini ziyaret qilatti, ularning balilirini körsila salam béretti we béshini silaytti. Peyghember eleyhissalam balining béshini silighanda yüzinimu qoshup silaydu, bu bolsa baligha téximu köp ehmiyet bergenlikning, shundaqla balini téximu bek xush qilghanliqning ipadisidur. Biz bu hedistin balilarning bash- közlrini silash, balilar birdin artuq bolghanda, ular otturisida barawer muamile qilish, ayrimichilik qilmasliqni tonup yétish bilen birge, peyghember eleyhissalamning hemme balilargha oxshash muamile qilishidiki ésil muamile exlaqini bilip yételeymiz.

1297.-sual: balini yaxshi qarshi élish ular bilen yiqinlishish ishikini achidu

balilar bilen körüşhüsh adette uchap turidighan hem shundaq qilish lazim bolghan bir ishtur. Körüşhüshning deslepki deqiqiliri balilarning mijeziye eng tesir qilghuchi muhim deqiqiler hésablinidu. Eger bu deqiqilerde körüşhüsh chirayliq bolsa, undin kéyin ular bilen bolghusi söhbetni ongay dawam qilghili we ongushluq élip barghili bolidu. Buning bilen, ular bir - birige ochuq - yoruq bolalaydu, könglidikilerni ashkara déyeleydu, oylighanlirini otturigha qoyalaydu, telep we arzulirini bildüreleydu. Bularning hemmisi bala bilen ularni erkiletken we méhribanliq qilghan halda chirayliq körüşhkende andin hasil bolidighan netijilerdur. Peyghember eleyhissalam bundaq qilishni öz emeliyiti bilen ögetken idi.

1298.-sual: balining ehwalini közitip turushning paydisi

köpinche waqitlarda balilar yolda yalghuz mangidu, bezide ular yoldin azidu yaki barar - yanar yolini tapalmay qalidu. Nawada ata- anilar balilirigha bekreke ehmiyet berginide, balisining ézip ketkenlikidin tézla xewer tapidu - de, tézla izdeshke tutush qilidu we uni tépip qayturup kélidu, emma buning eksiche balisining héch bir ishigha perwasiz bolsa, balisining ézip kétish jeryanida qorqup kétishige sewebchi bolidu. Bala ézip qalghanda ata- anidin qaysi biri bolmisun tézdin u yerge yétip baralmisa, balida ata- anigha nisbeten ümidsizlinish peyda bolidu. Shunga hesen we hüseyin reziyellahu enhumadin biri yütüp ketkende peyghember eleyhissalam derhal sahabilarni hemme yaqqa tarqilip, ularni izdep

tépishqa buyrughan.

1299.-sual: qiz balilargha we yétim balilargha alahide étibarda bolushning mohimliqi

qiz balilar bilen yétim balilar bashqa balilargha qarighanda bekrek méhribanliq, shepquet qilish, köngül bölüşke mohtajdur. Chünki bu ikki xildiki balilar bashqa balilargha qarighanda, hemishe özlirini ajiz hés qilidu. Yene bir tereptin, bu ikki xil bala köp sandiki insanlarning neziride anchiwala étibargha élinip ketmeydighanlar qatarigha kiridu. Kona we yéngi jahiliyet jem'iyetliri ularning heq- hoquqlirini ayaq asti qildi. Nawada, birer jem'iyet, birer millet yaki birer aile sheret qanunidin yiraqlishipla kétédiken, bu ikki xil balining zulum qilinishi tebéy bir ehwalgha aylinidu. Jahiliyet yenila jahiliyettur, u öz etrapidiki muhitta özining jahil exlaqini qoghdaydu. Ular meyli qaysi bir ulughwar shuarlarni towlisa towlisun, ularning söz - heriketlirining chirayliqligi, kiyimlirining almishishi hergizmu ularning esli mahiyitini özgertmeydu. Yuqiriqi ikki xil bala jahiliyette qanchilik derijide xarlan'ghan bolsa, slam jem'iyetide shunchilik eziz boldiki, slam her zaman ularning eng émtiyazliq qoghdughuchisigha aylandi we uni hemme ishta öz hamiyliqigha aldi. Uning hamiyliqi shu derijide ikenki, bu ikkisining qaysi biri birer adaletsizlik we zulumgha uchrisa, slamda ularning menpeeti üçün otturigha qoyulghan sher'i belgilime her bir qilmishqa qarita bérilidighan jaza we agahlandurushlarni ilan qildi. Bu belgilimiler taki qiyametkiche bu dunyada küchke ige bolsa, qiyamette uning eng axirqi hésabini alidu.

1300.-sual: qiz balini terbiyileshning kelgüsi islamiy aile qurulushidki mohimliqi

emeliyette, slamda telep qilin'ghan eng mukemmel we köngüldikidek bir jem'iyetni qurup chiqish üçün jem'iyetni teshkil qilghuchi hüjeyre bolghan ailini yaxshi qurush lazim. Ailini yaxshi bir slamiy aile qilip qurush we güllendürüş üçün ailidiki asasiq eza bolghan ayal kishini, yeni kelgüside ayal we ana bolidighan qizni yaxshi terbiyilesh lazim. Ularni medreslerde, öylerde ders élish, slamning asasliri, exlaq we bélikning herqaysi túrliri boyiche yéterlik we etrapliq terbiyige ige bolushqa purset yaritip bérish, ailini idare qilishda zörür bolghan bilimler bilen terbiyileshtin sirt, jem'iyetke wasitiliq yaki biwasite payda yetküzüşke imkaniyiti yar bérilidighan bélimlerni ögitish lazim.

Shundaqla, ulargha esma binti ebubekri, nesibe binti keeb, sefiye binti abdulmuttelip, xewle binti ezur, sekine binti hüseyin... Qatarliq slamdiki ülgilik sahabe ayallarning ish - izlirini ülgé qilip bildürüş lazim. Chünki anining özi bir mekteptur. Nawada, u yaxshi terbiyilense, eng yaramliq bolghan ésil bir ewlad kishilirining heqiqiy terbiyiligüchisi bolalaydu. Emma, bizde élip bériliwatqan ewlad terbiyesi, bolupmu, qizlargha élip bériliwatqan terbiye bolsa, heqiqiy paydisi bolidighan muhim nuqtalarni tashlap qoyup,

qoshumche yaki ünimi az bolghan yollargha qarighularche ésilwélsh bilen élip bériliwatidu. Eger yene ijra qilinmisa, terbiyileshning eng asasliq menbesige diqqet buralmisa, slam ümmitining kelgüsidin söz ichish bekla teske toxtaydu. Hazirqi terbiye sistémisigha nezer salsaq, biz medrisilerde qizlarning muzika, chet'el tili we énjinérlıqtek kesiplerni ögitimiz, lékin ulargha exlaq we ewlad terbiyesige ait héchqandaq bir türdin béliim bérilmeydu, ularning saghlamlıqni saqlash, balılarning psixikisini igilesh, din we exlaqning ölchemliri, ailide kéreklik bolidighan idare qilish bélimliridin héch biridin söz échish téximu tes. Undaqta ulargha qarita élip bériliwatqan telim terbiye slamdiki shuarni qoyup, hazirqi tereqqiyatshunaslar jar séliwatqan anining muhimliqi toghrisidiki shuargha munasipmu? Yaq, ana bolghuchi qizlarga qarita élip bériliwatqan telim - terbiye ulardin kelgüside telep qilin'ghan nishan üçün kér eklik bolghan terbiyedin nahayitimu yiraqtur. Biz tarix betlirige nezer salsaq, ataqliq, alemshumul dangq chiqarghan alimlarning köp sandikilirining anisining terbiyisidin alghan énrıgıyesining neqeder zor rol oynighanlıqini körüwalalaymız. Slam tariximizdiki shanlıq sehipilerning awwalqi betlirini waraqlısaq, eli ibni ebutalıpnıng heq söyérlikı, adıllıqı, unıng peyghember eleyhissalamning ishliridiki eng yaxshi tayanch bolalıghanlıqı, muawıyening helimlıqı we danalıqı, abdullah ibni zubeyrning qehriman, jesurlıqı we zubeyr reziyellahu enhumlarning alahidilikige nezer salsaq, ularning arqisidiki fatime binti esed, sefiye binti abdulmutellip, esma binti ebapekri we hind binti utbe reziyellahu enhumlardek ayallarning barlıqini, ularning yuqiridiki kishilerning yétılıshide qandaq rol oynighanlıqini körüwalalaymız. Nawada, biz balining ajayib shexslerdin bolup yétılıshide elwette atining tesiri we rolımu ajayib chongghu? Dégen qarashqa kelsek, bu elwette toghra. Biraq bala tughulupla anining quchıqıgha chüshidu, anining quchıqidin jesurluqni, exlaqni öginidu. Abdullah ibni abbasning pezületlik ana, binti haris elhilaliyening tesiri bilen slam ümmitining eng katta alimi bolghinidek, anılarning hékmetlik bolushi hemme ademge hékmetlik béliim nurlirini, menpeetni yetküzidighan ademni terbiyilep chiqishning asasıdur. Tughulushi bilenla anılarning ularning qulaqlırigha ghingship oqup bergen tutruqsız menidiki naxshilirini anglap chong bolidighan balılar bolsa, kelgüside heqiqiy adimiylik exlaq we bélimdin yiraq bir adem bolup yétılıshide shek yoq.

1301-sual: qiz balini terbiyeleshtiki asasiy qaidiler

ana balining ustazi bolupla qalmay, öz nöwıtide dunyaning ustazidur. Biz ailini slah qilimiz deydikenmız, aldi bilen ailining rohi we asasi bolghan anini slah qilishimiz kérek.

1 - qiz balini yaman körüshtin tosush. Qur'an kerim aldi bilen slam kélishtin burunqi jahiliyet dewride keng tarqalghan qizlar heqqidiki natoghra qarashlarni slah qildi. Kishilerning diqqitini qizlarga qarita bolghan xata qarash we neziriylerni özgertishke burap, qizlarningmu oxshashla allah teripidin yaritilghan bende ikenlikini, allah taala öz hékmet qudriti bilen ularni erlerning yadremchisi bolushi üçün yaratqanlıqini, ularningmu

öz aldigha hoquq we mes'uliyetlirining barliqini jakarlidi. Buning bilen birge yene ulargha yaxshi muamile qilishqa, ulargha qarita mes'uliyetlirini jari qildurushqa tewsiye qildi. Ular heqqide ashkara menidiki ayetlerni nazil qildi. Bu ayetlerning nazil bolushi bilen insaniyet dunyasidiki ayallarning ijtimaiy orni we imtiyazida ajayib chong yüksilish hasil bolup, ayallarning hayatida ularning birersige parlaq bir stiqlal qochaq achi.

2- qiz- oghul perzentler arisida ayrimichilik qilmasliq, ulargha barawer muamilide bolush. Allah taala ata- anigha oghul - qizni riziqlil qilip béridu. Slam dini ata- anilarning hemme balilirigha barawer muamile qilishni ögitidu. Bu oghul - qizlarga barawer muamile qilish bilen heqiqetlishidu. Hetta peyghember eleyhissalam oghullarni qizlardin üstün körmeslik, ularni yaxshi körüshte, ulargha bir nerse teqdim qilishda, oqutush we bashqa imtiyazlarni, shert - sharaitharni hazirlashta ular arisida adil bolushni jennetke kirishning bir wasitisi qildi. Peyghember eleyhissalam oghul - qizlarga muamile qilishda shunche estayidil idiki, uningdiki bu xil muamilini insanlar jem'iyetning ichide héchqandaq bir jem'iyet körüp baqmighandur.

1302.-sual: qiz balilarni terbiyilesh, ulargha yaxshilik qilish, sewr qilish we ularni yatliqlil qilishning sawabi

slam sheriti insan tebitige zit kélidighan teleplerni qoymastin, belki uninggha mas kélidighan nizamlarni yolgha qoydi. Qizlarni terbiyileshke bérilidighan ejir bolsa nahayiti kattidur. Ulargha sewr qilalghanliqliri üçün bérilidighan sawab nahayiti chongdur. Bu bolsa, ata- anilarning ghem endishilirini tügitish, ularning izzet - abruyini qilish, ulargha emellerning muhimliqlini, uninggha raye qilishning zörürlikini, perwish qilishning rolining muhimliqlini tonutush üçündur.

Enes ibni malik reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: kimki ikki qizni balaghetke yetken'ge qeder baqsa, qiyamet küni kelgende, uning bilen ikkimiz mana mushundaq bolimiz déginiche barmaqlirini jüplep körsetken. (muslim: 2631)

peyghember sellallahu eleyhi wesellemning ayali aishé reziyellahu enhadin mundaq riwayet qilinidu: bir ayal ikki qizini egeshtürgen péti hujramgha kélip, mendin bir nerse tilidi. Men bir tal xormidin bashqa nerse tapalmidimde, shu xormini bolsimu berdim. U ayal xormini ikki qizigha bölüp bergendin kéyin, ornidin turup chiqip ketti. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem qaytip kelgende, men u ehwalni uninggha éytip bergenidim: kimki qizlirigha köyünüp yaxshi qarisa, qiyamet küni u qizlar uning bilen dozax arisida tosaql bolidu dédi. (buxari: 5995)

yuqirida étibargha élin'ghan qiz balidin ibaret allahning bu bendiliri kelgüsining igisi bolghan ewladlarning anisi, jem'iyetning اساسliql hujeyrisi bolghan ailing qurghuchisi, baturlarni yaratquchi bolghanliql üçün qiz terbiyileshke ait bu ishning muhimliql qayta-

qayta tekittendi. Démek, bir insanning qizi yaki hemshirsini baqqanliqi we ularni terbiyiligenliki, uning jem'iyet üçün hesse qoshqanliqi, insaniyetning bext - saaditi üçün töhpe yaratqanliqida shek yoqtur.

1303.-sual: balining yitimlik mudditi

peyghember eleyhissalam bir balining yitimlik mudditini peqet uning ihilam bolghuchilik mezgilgiche dep körsetken. Bu qaide boyiche bolghanda, bala ihtilam bolush yéshigha yétip, ihtilam bolsila, uningdin yitimlik süpiti kötürölüp kétidu.

1304.- yétim oghul qizlarni terbiyileshtiki xizmetler

1 - yétim balini béqish we uni terbiyileshte sawap ümid qilish.

Sehl reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: men we yétim baligha kapaletlik qilghuchi ikkimiz jennette mana mushundaq yéqin bolimiz dep, körsetküch barmiqi bilen ottura barmiqini körsitip, u ikki barmiqining arisini azraq arach qilghan. (buxari: 5304)

2 - yétimning mélini muhapizet qilish we uning üçün tijaret qilip qoyush.

Malik reziyellahu enhu mundaq deydu: manga ömer ibni xettabning: zakat bériwérip tügep ketmesliki üçün, yétimning mélini tijaretke sélip qoyunglar, dégenliki yetti. (malik riwayet qilghan)

1305.-sual: bala terbiyesidiki normal mihribanliqning qandaq bolidighanliqi

burunqi tejribiler we körülgen netijiler shuni spatlayduki, normal bolghan köyünüş we méhribanliq allahning ijazeti bilen yaramliq mol méwe béridu. Mesilen, biz heddidin artuq erkilitish we méhribanliq qilishni bir waqliq tamaqqa oxshatsaq heddidin artuq köp yéyilgen tamaq sémezlik, hezim qilish ajiz bolush, nérwa ezalirining normal ishlshige ziyarliq bolushtek yaman aqiwetlerni keltürüp chiqiridu. Del shuningdek, heddidin artuq erkilitish balini exlaq we stiqlal jehettin tügeshtüridu. Undaqa, köyinish we méhribanliqta normal bolushtiki shertler némilerdin ibaret bolidu? Buning töwendikidek üç qaidisi bar.

1) balini yaxshi körüshte ongchil we solchilliqdin saqlinish. Büyük alim muhemmed xizir hüseyin (allah uninggha rehmet qilsun !) balini yaxshi körüshte otturahal yol tutush toghrisidiki agahlandurushliri bilen kishilerning köp sandikisi shereplen'gen bolup, u bu heqte mundaq deydu: balilarni terbiyidin ozuq élishi bilen birge, ularning xaraktér shexsiyitining tesirge uchraydighanliqini bilidu. Lékin ulargha bolghan heddidin artuq söygi we méhri- shepset ata- anilarning balilarning neziridiki heywitini sunduridu. Buning bilen, ata- anilar balilardiki nachar xulqlarni edepleshke amalsiz qalidu, buning bilen balilarda yaman öginip xalighinini qilduridighan halet shekillinidu. Bu bir xata yoldur, bu bir shepset bilen bilip - bilmey chong bir xataliqqa yol qoyulghan yoldur, balilarni özimu tuymighan halda hawayi hewisi boyiche yashaydighan yoldur, nawada balilargha bolghan

méhri - shepget heddidin éship ketkende, balilar bilen bolghan munasiwet yéqinlashmaqta yoq, eksiche, yiraqliship bala özining talliwalghan yolida halak bolup kétidu, hayat sinaqlirining tömür tapanliri astida ézilip tügeydu, terbiyening némilikining heqiqitini bilmigenlarning neziriyesi boyiche bolghandimu, heddidin artuq erkilitish, méhribanliq qilish yaman yolgha ul sélip bergenliktur. Heddidin artuq erkilitiwétilgen bala turmush qiyinchiliqlirigha, hayat sinaqlirigha, pidakarliq körsitishke kéreklik ishlarda ajiz kélidighan qilip qoyidu, shunga ularning haziri we kelgüsini közde tutqan halda qilin'ghan normal we etrapliq köyinish balini heqiqiy bir yaramliq adem qilip yétildürüpla qalmastin, belki qur'anda allah taala zikir qilghandek: ulargha kamali méhribanliqtin nahayiti kemter muamilide bolghin we i perwerdigarim ! Ular méni kichiklikimde terbiyiliginidek ulargha merhemet qilghin dégin." (süre isra 24- ayet) dep dua qilishigha sewebchi qilidu.

2) özingiz we balingiz heqqide allahning hökmi bilen höküm qilishingiz. Bir balini yaxshi körüshningmu melum chéki bar. Shuningdek yene ikki balini söyüshningmu chéki bar. Emma allah we uning peyghembirini söyüsh bolsa, hemme söygüning aldida turushi kérek. Bundaq söygü ata- anilarning balilargha bolghan söygüsining normal bolushini ishqa ashuridu. Mömin bende allah we uning peyghembirini söyüshni aldinqi orun'gha qoyghand a, allah we uning peyghembirining buyruqlirini biza keltürüsh, uni emeliyette ijra qilish jeryanida baligha bolghan söygüsining normal we allah raziliqi üçün bolushini ishqa ashuralaydu. Shundaqla, balilirigha allah we uning peyghemberlirini yaxshi körüsh we buyruqlirigha boysunushta yaxshi örnek bolalaydu.

3) séxiy, méhmandost, batur we béliim söyér bolush. Ebu hureyre reziyellahu enhu mundaq dégen: bir adem peyghember sellallahu eleyhi wesellemning yénigha kélip: bekmu mohtajmen (qorsiqimmu ach), dédi. Peyghember eleyhissalam ayalliridin birige xewer yollighanidi, "mende sudin bashqa (yégüdek) nerse yoq" dégen jawab keldi. Andin yene bir ayaligha xewer yollighanidi, uningdinmu shundaq jawab keldi. Peyghember eleyhissalam (nöwet bilen) hemme ayaligha xewer yollighan bolsimu, héchkimdin yégüdek bir nerse chiqmidi. Shuning bilen: bu ademni bu kéche méhman qilidighan biri barmu? Alle uninggha rehmet qilsun, dégenidi, ensarilardin biri: i resulullah! Men méhman qilay, dédi we u ademni élip ketti. Öyge béríp, ayalidin: yégüdek bir nerse barmu? Dep sorighanidi, ayali: balilarning tamiqidin bashqa bir nerse yoq, dep jawab berdi. Balilargha bir amal qilghin. Méhman öy ichige kirgende, xuddi tamaq yep olturghandek tús bergin. U tamaq yéyishke bashlighanda, chiraghni ongshighan boluwélip öchürüwetkin, dédi. Ayali uning éytqinidek qildi. Méhman kirip tamaq yédi, ular ach qorsaq tünidi. Etisi ular peyghember eleyhissalamning yénigha kelgende, peyghember eleyhissalam: alle (er ayal) ikkinglarning bu kéche méhmininglarga qilghan ishinglardin ejblendidi, dédi. (muslim 2054)

1306.-sual:balining késel bolush we ölüp kétishige sewr

qilishning sawabi

ebu musa esh'eri reziyellahu enhudin riwayet qiliniiduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: bir bendining balisi ölse, alle perishtilerge: méning bendemning balisini qebzi roh qildinglarmu? Deydu, perishtiler: shundaq, déyishidu. Alle yene: méning bendemning yürek parisini qebzi roh qildinglarmu? Deydu, perishtiler: shundaq, déyishidu. Alle: bendem néme dédi? Dep soraydu, perishtiler: sanga hemdi éytti we: shübhisizki, biz allening ilkidimiz, yene allening dergahigha qaytimiz, dégen duani oqudi, deydu. Alle: undaq bolsa, u bendemge jennette bir öy sélinglar we u öyni hemdi öyi dep atanglar, deydu. (tirmizi: 1021)

ebu seid xudri reziyellahu enhu mundaq deydu: ayallar peyghember sellellahu eleyhi wesellemge: erler (sendin wez nesihet anglashta) bizdin éship ketti. Shunga biz üçün mexsus bir kün békitip bergin! Dédi. Shuning bilen, peyghember eleyhissalam mexsus bir künni békitip, ulargha wez nesihet, emir permanlarni yetküzetti. Shu wez nesihetlarning biride: qaysi biringlarning üç balisi ölüp ketse, ular aniliri bilen dozaxning arisida perde bolidu, dédi. Bir ayal: ikki balisi ölüp ketsichu? Dep sorighanidi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: ikki balisi ölüp ketsimu, shundaq bolidu, dédi. (buxari: 102)

sese ibni muawiye mundaq deydu: men ebu zer reziyellahu enhu bilen uchriship qélip: manga hedis sözlep bergin! Désem, u maqul bolup mundaq dédi: peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: musulman er - xotunning balaghetke yetmigen üç balisi ölüp ketse, alle taala pezli rehmiti bilen u ikkisining gunahini kechürüwétidu. (nesai: 1874)

yuqiriqi mezmunlardin, bir bala ata- anidin kéyin qalsa, ulargha dua qilip ularning derijisini kütergüchi, ata- anisidin burun ölüp ketse, ularning jennetke kirishige sewebchi bolghuchi ikenlikini körüwélisqa bolidu. Shuning üçün ibni qeyyum: bala, ata- anilardin kéyin qalsimu yaki ulardin burun ölüp ketsimu, mömin üçün oxshashla paydiliq, digen.

Oninchi bap. Jismaniy jehettin yétildürüş

1307.-sual: balilarni jismaniy jehettin terbiyileshning meqsidi

balilarni jismaniy jehettin terbiyilesttin meqset: balilarni kichikidin yémek - ichmeklerni istémal qilishtiki saghliqni saqlash usullirigha we ten saghliqigha paydiliq bolghan herxil tenterbiye uyunlirigha ögitish arqiliq ularni saghlam, küchluk we el ishlirigha yaramliq qilip yétishtürüş dégenliktur.

1308.-sual: balini jismani jehettin yitildürüşning ehmiyiti

balilar balaghet yashlirigha (qizlar 12, oghullar 14 yashqa) yétishi bilen ular herxil uyun - tamashalar we köngül échishlar arqiliq boshluqlirini toldurushqa kirishidu. Bu dewr ata - anilarning eng diqqetlik bolushigha tégishlik bolghan ehmiyetlik bir dewridur. Balilarni bu

yashlirida, ten saghlamligigha paydiliq bolghan pakiz, ten - terbiye we bashqimu ijabiy paaliyetler bilen meshghul qilmighanda, ular jem'iyettiki türlük yaman adetlerge öginip qalghandin kéyin, ularni eslige qayturush qiyin bolidu, hetta mumkin bolmaydu. Shunga ata - anilar yoqirigiqi mes'uliyetlirini urunlash bilen birge balilirini exlaqsiz, diyanetsiz yaman dostlardin ozaqlashturushi, jinsiy hewesini örlitidighan hayasiz filimlarni, edepsiz süretlik jurnallarni körüshtin men'i qilishi we balilirining ten saghlamligigha eng ziyaliq bolghan tamaka, haraq, zina - pahshe qatarliq yaman ishlardin ularni qet'iy cheklishi intayin zörürdur.

Allah taala balining jismining küchlük we heriketchan bolushi üçün oyun oynashni balining tebitidiki bir tebéy xulq qildi. Balilarning baliliq dewri janliqlar dunyasidiki mewjudatlarga sélishturghanda eng uzundur. Ularning jismaniy jehette yétilishimu mushu uzun mudette bolidu. Bu mezgildin kéyinki beden tereqqiyati meyli ichki ezaning tereqqiyati bolsun yaki tashqi ezaning tereqqiyati bolsun, hergizmu baliliq dewridiki tereqqiyattek bolmay nahayiti asta yaki az bolidu. Ehwal shundaq iken, herqandaq bir ademning balining baliliq dewridiki chéniqishi we yétilishige sel qarap balaghetke yetken yaki uningdinmu chong bolghan mezgilde chéniqturiwalimen, yétildüriwalimen dégen neziriyesining put tirep turalmaydighanliqini éniq jezm qilalaymiz.

Bala baliliq mezgilde chéniqish we yétilshte zörür bolghan chéniqish we terbylinish hoquqigha toluq érishish kérek. Bu halqiliq mezgilni qoldin bérp qoysa, kéyin uning ornini toldurghili bolmaydu. Ötmüş zamandiki alimlar balilarning oyunining ularning jismaniy jehettin yétilishige paydiliq ikenlikini tonup yetken bolup, ulardin émam ghezali mundaq dégen: bala medrisidiki qur'an dersi tamam bolghandin kéyin, u ning chirayliq yosunda oynashigha ijazet bérilishi lazim. Bu oyun ularning medrisidiki ders élishtin kélip chiqqan harghinliqini untulduridu. Bala oyun oynighanda harmaydu, eger bala oyundin men'i qiliniq, dawamliq oqushqila zorlansa, uning qelbi ölidu - de, zéhni küchi srab bolidu, hayat uning üçün qiyin tuyulidu, andin u bundaq iskenjidin qutulush üçün hiyle - mikir ishliitishke ötidu.

Balining jismaniy jehette chéniqturulmasliqi sewebidin balining jismi kelgüside normalsiz, körümsiz, tebiti binormal halda chong bolidu. Eger biz balining baliliq dewridiki bu muhim mezgilni boshqa ötküzüwétip qalghanda balining pat arida bu baliliq mezgili bilen xoshlishidighanliqi, hayatida yéngi bir basquchqa qedem qoyidighanliqi, u balaghetke yetken haman sheretning asasiy rukunliridin tartip eng addiy belgilimilirigiche uning boysunushi yaki qarshiliq qilishidin hésab élinidighanliqi, heqiqiy bir mömin'ge xas salahiyet bilen yashash, dunya we axiretlik üçün emel qilishta küchlük we saghlam bolghan bir jisimning lazim ikenlikini hés qilghinimizda, slamning besh asasidiki perz emellerdin bashqa jéhadqa chiqish, béliq élishqa oxshash perz emeller we uningdin bashqa wajip, sünnet, neple emellerni orunlash üçün küchlük beden bolushi kéreklikini

chüshen'ginimizde, balini jismaniy jehettin terbiyileshning neqeder muhimliqini tonup yétimiz. Peyghember eleyhissalamning balilarni terbiyilesh yolining jismaniy jehette terbiyileshte körsetken yoligha nezer salsaq, uning mundaq töt qaidini öz ichige alidighaliqini bileleymiz.

1309.-sual: balining su üzüş, oq étish we at minishni öginish heqqi

ömer ibni xettabning: baliliringlarga su üzüşni, oq étishni we at üstide mustehkem turushni ögitinglar, dégenlik riwayet qilin'ghan. Buningdin balining peyghember eleyhissalam zikir qilghan jismaniy jehettin chéniqidighan tenterbiye türlerini öginishi kéreklik éniq bolidu. Buning balining hazirqi we kelgüsidiki hayatida özi xas rolining barliqi, bundaq chéniqishning balining jismaniyitini saghlam yétildürüşke paydisi bolupla qalmay, belki balining öz - özi bolghan ishenchisini turghuzushidimu chong roli barliqi melumdur. Eger bularning peyghember eleyhissalamning balilarni chéniqturushqa dalalet qilghan sünnitige uyghun ikenlikini bilsek, peyghember eleyhissalamning bulargha qanchilik derijide ehmiyet bergenlikini körüwalalaymiz. Chünki peyghember eleyhissalammu kichiklikide taghisi beni nejjarning bostanliqlirida su üzgen we balilar bilen birlikte oynighan idi.

1310.-sual: balilar arisida tenterbiye musabiqisi ötküzüşke ehmiyet bérish

bu, balini jismaniy jehettin chéniqturushning eng اساسliq basquchi bolup, balilarning bedinini chéniqturush roliga ige bolupla qalmay, belki yene ularning könglini xush qilidighan oyun we meniwiyyitini rohlanduridighan paaliyet bolup hésablinidu. Peyghember eleyhissalam taghisining oghulliri bolghan balilar arisida yügürüş musabiqisi ötküzüp yügürüşte utqanlarni birinchi we ikkinchi türge ayrip ularni quchaghlap qarshi alghan idi.

1311.-sual: chonglarning kichikler bilen oynishi

biz bu ümmetning yobashchisi, allahning bizge ewetken rehmiti bolghan peyghembiri muhemmed eleyhissalamning balilar bilen bille oynighanliqi heqqidiki bir qanche hedisni bayan qilduq. Peyghember eleyhissalamning undaq qilishi ata - anilar we balilarning terbiyichilirining örnek élip shundaq qilishini emeliyet arqiliq tewsiye qilghanliqidur.

1312.-sual: balilarning balilar bilen oynishi

köpinche ehwallarda ata- anilar aldirash bolghachqa, balilar bir tughqan qérindashliri, qoshna yaki tughqanlirining baliliri bilen oynaydu, ata- anilar balilirining yaman balilar bilen oynap, ulardin yaman xulq we til öginip qélishidin ensireydu we ularning yaxshi edeplik balilar bilen oynishini, ulardin yaxshi örnek élishini xalaydu. Peyghember eleyhissalam bir qanche qétim balilarning oynawatqan yéridin ötkende, bu heqte ulargha

bir nerse démigen idi.

Ibni abbas reziyellahu enhumadin mundaq riwayet qilinidu: men balilar bilen oynawatattim, peyghember sellallahu eleyhi wesellem kéliwidi, derhal ishikning keynige möküwaldim. Peyghember eleyhissalam kélip, qolini müremge qoydi we: muawiyeni chaqirghin! Dédi. Derhal bérrip keldim we: muawiye tamaq yewétiptu, dédim. Peyghember eleyhissalam: manga, yene bérrip chaqirip kelgin! Dédi. Men yene bérrip qaytip keldim we: muawiye tamaq yewétiptu, dédim. Shuning bilen, peyghember eleyhissalam: alle uning qorsiqini toyghuzmighay! Dédi. (muslim: 2604)

emma qizlarning oyuni oghullarning oyunigha oxshimaydu. Shuning üçün, ölimalar peyghember eleyhissalamning töwendiki hedisige asasinip, qizlarning oyunchuq oynishigha ruxset qilghan.

Aishe reziyellahu enhadin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem tebuk (yaki xeyber) ghazitidin qaytip keldi. Uning tekchisige perde tartip qoyulghan bolup, perde shamalda qayrilip kétiwidi, peyghember eleyhissalam men oynaydighan qorchaq qizlarni körüp qaldide: i aishe! Bu néme? Dep soridi. Men: qorchaq qizlirim, dep jawab berdim. Peyghember eleyhissalam qorchaqlar arisidiki qanatliq atni körüp: undaqta, bu néme? Dep soridi. Men: u at, désem, peyghember eleyhissalam: atning üstidikilerchu? Dep soridi. Ular atning qanatliri, dédim. Peyghember eleyhissalam: atningmu qaniti bolamdu? Dégenidi, men: sulayman eleyhissalamning qanatliq atlirining bar ikenlikini anglimighanmiding? Dédim. Buni anglighan peyghember eleyhissalam mubarek éziq chishliri körün'gidek derijide külüp ketti. (ebu dawut: 4932)

1313.-sual: balilarning oynishi cheklen'gen oyunlar

seid ibni jubeyrdin mundaq riwayet qilinidu: ibni ömer reziyellahu enhuma bir qushni nishan üçün tiklep qoyup oq étip oynawatqan bir top qureyshlik balining qéshidin ötüp qaldi. Kimning atqan oqi nishan'gha tegmise, shu qushning igisige bir nerse béretti. Ular ibni ömerni körüpla tarqilip ketti, ibni ömer: buni kim qildi? Buni qilghan kishige alle lenet qilsun. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem janliq nersini nishan qilip oq atqan kishige lenet qilghan, dédi. (muslim: 1958)

1314.-sual: jismaniy jehettiki chéniqishning balilargha bolghan paydiliri

oyun oynash eqilge yetken balilar üçün bosh waqitni ötküzüsh hésablansimu, kichik yashtiki balilar üçün muhim bir emel hésablinidu, balilar oyun'gha bérilish bilen özining eqli we jismaniy iqtidarini tereqqiy qilduridu. Oyun ularning inkasining téz bolushi, tepekkur iqtidarining, mesililerni hel qilish yolini bilishning eqliy yollirini bildürüşke yaremchi bolidu. Ata- anilarning yétekchilikikide bu oyunlar balining her tereptin tereqqiy qilishida muhim rollargha igidur. Mektep we medrislerdiki deslepki basquch balining oyun

bilen eqliy iqtidarini tereqqiy qildurushning eng muhim bir basquchi bolup, bu basquchta bala peqet oyun arqiliq quwwetlik kúchke érishidu. Bundin bashqa yene bala oyunlarni tekrar - tekrar oynash arqiliq tejribilerni yekúnleydu, oyunlar ichide ózige mas kélidighanlirini ózining turmushining bir parchisi qilidu. Shunga balini terbiyiligúchiler balining oynighan oyunini peqetla bir oyundin ibaret dep qarimastin, uning muhimliqini étibargha alghan asasta qarash kérek. Balilirini óyde oynashtin yaki qoshnilirining baliliri bilen oynashtin chekligen ata- anilar tebáy halda balining eqliy iqtidarini tereqqiy qilish pursitidin cheklep qoyghan bolidu. Oyunlarning töwendikidek bir qanche túrlúk paydiliri we qimmiti bardur.

1 - jismani qimmiti: heriketlik oyun balining jismani quw witini tereqqiy qilduridu. Bala oyun oynash arqiliq bir nersilerni keship qilish we tesewwur qilish iqtidarini yétildüridu.

2 - terbiyiw qimmiti: balining oyuni uni oxshimighan nersiler bilen tonushush, her xil reng we shekil, maddilarning nam we süpetliri bilen tonushush pursitige ige qilidu.

3- ijtimaiy qimmiti: bala oyun arqiliq bashqilar bilen munasiwet ornitishni, ular bilen ongushluq osulda arilishishni óginidu. Shundaqla, óz - ara yardemlishish, hemkarlishish, chonglar bilen alaqilishish, ilim- bérím qilishni óginidu. Bezibir shey'ilarning toghra we xataliqini perq qilishni óginidu.

4- exlaqiy qimmiti: balilar oyun arqiliq yene exlaq dairisige kiridighan, temkinlik, heqqaniyetchi, adil, amanetkar, sewrchan bolush we paaliyetchan bolushtek xulqlarning yüzeki menisini óginidu.

5 - yéngiliq yaritish qimmiti: bala oyun arqiliq ózining yéngiliq peyda qilish iqtidarini, tebir we tesewwur kúchini namayende qilidu.

6 - ózining qimmiti: bala oyun arqiliq aghiniliri bilen muamile qilishni, ular bilen bolghan munasiwiti arqiliq ózining artuqchiliq maharetlirini tonuyalaydu, iqtidari yétidighan dairidiki yéngiliqlarni yaritishqa jür'etlik bolidu. Yéngidin duchar bolghan mesililerge taqabil turushni óginidu.

7 - eqliy qimmiti: bala oyun oynash arqiliq duch kelgen qiyin nuqtılarni bir terep qilish, huduqush we temtireshlerni bir terep qilish qatarliq mijezege ait ishlargha pishidu. Ailide cheklimige bek uchraydighan, balilargha qattiq qol, telep qilidighanliri köp bolghan aililarning balilirining bashqa balilargha qarighanda, téximu qalaq oyunlarni oynaydighanliqini hemde ularning oyuni téximu köp oynaydighanliqini körimiz. Balilarning oyuni ularning ichige yoshurun'ghan ichi yamanliq, heset, chidiyalmasliq qatarliq yaman xisletlerni yoq qilish, shundaqla, balilarning xaraktérini yaxshilashning bir wasitisidur.

On birinchi bap. Ilmiy we pikriy jehette

yétildürüş

1315.-sual: balilarni eqliy jehettin terbiyileshning meqsidi

balilarni eqliy jehettin terbiyileshning meqsidi:- balilarni kichikidin sheret ilimliri, pen - medeniyet we herxil paydiliq ilimlarni öginishke terhip qilish arqiliq ularning pikir dairisini kéngeytip, ularni kélecheke jem'iyetke paydiliq ilmiy, medeniy insan qilip yétishtürüp chiqish démeqdur. Balilarni kichikidinla oqutush nahayiti muhimdur.

1316.-sual: balilarni eqliy jehettin terbiyileshning ehmiyiti

melümki, oqush, öginish her yaxshiliqning béshidur. Islam dinining eng awwalqi chaqiriqimu kishilarni oqushqa chaqirishtur. Chünki musulmanliq oqush we öginish arqiliq toluqlinidu. Bilim türlük keshpiyatlarni achidu. Bilim qarangghularni yorutidu. Bilimlik kishiler ölmeydu. Jennetni qazinishmu bilim bilen bolidu. Oqush, öginish, andin alim bolush peqet eqil bilen bolidu. Shunga eqilni bilim élishning eng asasliq qurali deymiz. Eqil insandiki eng qimmetlik we etiwariq bir bayliqtur. Insanlar shu eqil bilen özining rebbini tonuydu we uninggha öteshke tégishlik burchlirini öteydu. Netijide, dunya we axiretlik bexit - saadetlerge érisheleydu. Insanlar shu eqil bilen ilim - pen saheside türlük yéngiliqlarni, keshpiyatlarni we ijadiyetlerni yaritish we échish arqiliq insaniyetke hayatliqta ungayliqlarni yaritip béreleydu. Zamanimizdiki pen - téxnika yéngiliqlirimu insaniyet eqlining mehsulidur. Shunga islam dini eqilni qedirleydu we uni öz wezipisini qaldurushqa seweb bolidighan barliq amillarni qet'iy haram qilidu. Allah eqil igilirini qedirlep qur'andiki köpligen ayetlerning axirini "bu éytqanlirimizda eqil igiliri üçün ibiretler bar", "ibiret élinglar ey eqil igiliri!", "bularni peqet eqil igilirila chüshineleydu" dégen jümliler bilen ayaqlashturghan. Eqil shunchilik eziz we qimmetlik bir bayliq bolghan iken, uni öz wezipisini öteshtin qaldurushqa yaki ajizlashturushqa seweb bolidighan barliq amillar sheret we eqilning birdek teqezzasini bilen qet'iy haramdur! Eqilliq we bilimlik balilar ata - anisini qedirleydu, allahni, özini, ata - anisini we jem'iyitini razi qilishqa tirishidu we shundaq qilidu.

Ewlad terbiyesige slam dinidek étibar bergen we uninggha hérismen bir din yoqtur. Telim - terbiyige slam dinidek ehmiyet bérip qaraydighan anggha ige bashqa bir din yoqtur. Tarix teripidin spatlan'ghan shundaqla din düshmenlirimu izchil étirap qilip kéliwatqan heqiqettur.

Balilarda bélimge bolghan toghra pikirning yétilish i üçün biz ata- anilarning buninggha bashlaydighan usulini bayan qilip bérishni öz burchimiz dep bilduq, chünki bu mesile balining yétilishide, bolupmu, bélimni söyidighan bolup yétilishide nahayiti muhim ehmiyetke igidur, balilarni bélimge heweskar qilip yétildürüshte eng ehmiyet bérishke tégishliki eqilni yétildürüshtur. Eger eqil saghlam bolsa, u ata- anining singdürgen ejrige

chushluq ulargha we öziye yaxshiliq we yaxshi aqiwet élip kélidu, eger eqil saghlam bolmay qalsa özinimu, ata- anisinimu bir ömürlük armanda qoyupla qalmay, axiretlik dunyasini mu yoq qilidu.

Balilarni qaysi penlerde bolmisun, oqutush yaki ulargha tirikchilikning kesipliridin birer kesip ögitish ata - anilarning üstidiki perzent heqliridindur. Balilargha diniy bilimlerdin aldi bilen iman we islamni ögitip bolghandin kéyin, sheret ehkamliridin yaxshiliq - yamanliqni, haram - halalni, emel - ibadetlarning usullirini we bashqilar bilen muamile qilish qaidilirini bilgen'ge qeder oqutush ata - anilarning üstige allah teripidin buyrulghan perz eynidur. Emma balilarni diniy ilimlerde bolamdu, yaki pen bilimliride – doxturluq, tarix, jughrapiye, astironomiye, fizika, matématka, biyologiyeye, pelsepe we bashqilar qatarliq penlarning qaysi biride oqutup yétishtürüp chiqish perz kipaye bolup sanilidu.

Dunyadiki pütün ilim - penlerni oqush, öginish musulmanlar ammisining üstige allah teripidin buyrulghan perzdur. Islam dini medeniy we ilmiy bir dindur. U, ilim - pendin ayrilalmaydu. Islam dinining eng awwalqi chaqiriqi bolghan we musulmanlarga perz bolup belgilen'gen "oqush, öginish" buyruqi, diniy ilimlergila yaki mexsus birer pen'gila qaritilghan buyruq emes, belki u, insanlarga paydiliq bolghan pütün ilim - penlarning hemmini öz ichige alidu, elwette.

Bezi ata - anilarning balilirini oqutmay yaki ulargha birer hüner ögetmey ailing maddiy éhtiyajlirini qamdashta, bezi bir qiyinchilirlirini bahane qilip, özlirige yadremchi qiliwélishi toghra emes. Ular balilirining бүгүніні ойластин, ularning kélechikini oylishi lazim. Ailing éhtiyajlirini qamdash yalghuz atining wezipisi. Balilirini we ayalini béqish uning üstige buyrulghan perzdur. Bu mes'uliyetke balilirinimu qoshuwélip ularni oqushtin yaki kesip öginishtin tosüp qoyghan herqandaq ata allahning aldida choqum jawabkarliqqa tartilidu. Undaq kishi balilirining kélichikini zaya qilghanliq sewebi bilen gunahkar bolidu.

1317.-sual: balining béliм élish heqqi

peyghember eleyhissalam balilarning baliliq dewride öginishi we béliм telep qilishi üçün bir qaidini otturigha qoyghan bolup, slam ümmiti buni ewladtin ewladqa dawam qildurup keldi, ata- anilar shuning bilen ewladlirini béliм telep qilish we uni söyüşke righbetlendürüp keldi. Béliм telep qilish bolsa, chong - kichik, er- ayallardin ibaret her bir musulman'gha perzdur. Béliм telep qilish bendini perwerdigarigha yéqinlashturidighan ibadet emellirining eng ewzilidur. Shunga balini béliмni söyidighan, béliм élishqa hewes qilidighan qilip yétildürüşning eng yaxshi basquchi ösmürlük dewridur.

Sahabilar, tab'inlar we hedis alimliri, kichikidin béliм öginishning, balining béliмlik bolup yétiship chiqishida intayin chong tesiri barliqini, uning chong bolghanda oqughan insan'gha nisbeten este qaldurush iqtidari téximu küchlük we téximu bekrek mustehkem bolidighanliqini tonup yetken idi.

Xetiyb elbaghdadi selep salihlarning hayati we ularning balilargha ehmiyet bergenliki

heqqide bir qisim riwayetlarni keltürdi, hesen beseri bizge yishi kichiklirlarninglarni keltürünglar, heqiqeten ular qelbliri bosh, anglighanlirini bekre yad alghuchi bolidu dégen.

1318.-sual: balining niyitini xalis qilghan halda qur'an we hadislerdin yad ilishining eqliy iqtidarni yitildürüshtiki roli

biz yuqiriqi bayanlirimizda qur'an we hadislerni yad élishning balilarning eqliy iqtidarini yétishtürüshte qanchilik muhim rol oynaydighanliqini otturigha qoyghan iduq. Shübhisizki, u ikkisi bélimlarning nuri bolup u eqillerni yoritidu we eqliy iqtidarini kücheytidu. Shunga bala az dégende 30 pare qur'andin eng az bolghandimu 30 - pare, yeni emma parisini bolsimu yad élishi, hadislerdin az dégendimu, émam newewiyning qiriq hadisini yad qilishi lazim.

Selep - salihlar balilirini terbiyileshte aldi bilen ulargha qur'an we hadislerdin ders béretti. Chünki, bu ikkisi balining ilmini yétildürüshte ikki asasiy rukundur. Ibni sina özining "siyaset" dégen kitabida bala sözlerni tutuwalghudek qabiliyetke ige bolghanda uninggha qur'an ögitish bashlinidu we din telimati bérilishke bashlinidu, digen.

1319.-sual: bala üçün yaxshi we teqwadar ustaz yaki terbiyiligüchi tutup bérishning ehmiyiti

sahabilar we selep - salihlar baliliri üçün yaxshi bir ustaz tutup bérish ishigha tolimu ehmiyet béretti. Chünki ostaz bolsa, balining telim alidighan menbesidur, hem shundaq bir eynekturki, uning barliq emeliyiti we meniwiyyiti baligha intayin chong tesir qalduridu. Shunga ular balilirigha béliim élishtin ilgiri béliim élishning edeplirini öginishke yétekleytti. U zamanlarda yaxshi bir ustazgha érishish ularni uzaq seperlerni bésishqa mejbur qilsa, ular buningdin hergizmu yanmaytti, belki bundaq qilish ular üçün yaxshi körilidighan asan emel bolup bilinetti. Balilarning öz yurtliridin bashqa yiraq yurtlarga seper qilishi, elwette, ata- anilar üçün musheqqet keltürüshi tebéy ehwal. Lékin ular balilirini saghlam bir shekilde béliimge érishtürüsh üçün bu yolda serp qilidighan mal - mülük qimmet bahaliq nersiler üçün perwa qilmaytti. Shuning üçün ibni sina özining "siyaset" dégen kitabidiki "atilarning balisi üçün qollinidighan tedbiri" dégen bapida mundaq dégen: bala üçün eqilliqliq, diyanetlik, exlaqliq, balilarni oqutushta iqtidarliqliq, temkin, bimeniliktin yiraq bolghan, balilarning aldida özini qoyup bermeydighan, qopal we qattiq muamililerdin xaliy bolghan, tili tatliqliq, teqwadar, pakize we ippetlik bir terbiyiligüchi bolushi lazim.

1320.-sual: balini gheyri islam mekteplirige tutup birishning xetiri

ezher uniwersitétinining kona sheyxi ellama muhemmed xizir "musulmanlarning perzentliri xristanlashturghuchilarning mektepliride" dégen maqalisida slam ümmitini agahlanduridu u we ulargha nesihet qilidu. Shuning bilen bir waqitta, ata - anilargha bu

xildiki mekteplarning xetirini bayan qilidu. U mundaq deydu: kimki balisigha yaxshi bir muhit hazirlap uni yaxshi bir ösümlüktek qilip östürse, u bala dili saghlam, tili pak, ailisige, dost we milletning shenini kötürüşke ishleydighan adem bolup chiqidu. Emma kimki balisigha shundaq nesihetlerni qilmastin, shundaq qilishtin alidighan shükür néimetlirini qobul qilmastin, belki pitritide pak tebet bilen tughulghan balisini bilip turup ne bir tughqandarchilliqqa, ne ehdige raye qilmaydighan, ulargha hemishe saxtikarliq ögitidighan, kishining nepsaniyitige yamanliqning uruqini chachidighan kishilerge tapshurup béridu. Hemmimizge melumki, nachar giyah hosul bermeydu. Balilirini ashundaq mekteplerge ewetip bérish bolsa, bir musulmaning hidayet üstide bolsa, dini we millitining saaditi üçün xushal bolidighan, ular üçün jan pida bolidighan allahning dinidiki bir balini ulugh din'gha urush achidighan, musulmanliq tuyghusi we ghururini öltüridighan mekteplerge tutup bergenlikidur. Bundaq mekteplerni bizning diyarimizda élip bérilidighan xristanlashturush jem'iyetliri qurup chiqidu. Balilirini bundaq mekteplarning qoynigha atqan kishining misali kembeghelliktin qorqup balilirini öltürgen kishilarning misaligha oxshashtur. Chünki bundaq mekteplerde ders béridighan ustazlar musulman balilirigha bashqa dinlardan melumat yaki ders béridighanliqi, balilarni u dinlarning paaliyetlirini qilishqa ündeydighanliqi, balilar yaki balilargha oxshash din heqiqetlerdin mukemmel xewiri yoqlargha slam dini üstidin ulargha tesir körsiterlik halda tene qilidighanliqi nurghun ademlerge ashkara bolup ketken emeliyettur. Balisini bundaq mekteplerge bergen ata- anilarning gunahining kembeghelliktin qorqup balilirini öltürgendin éghir bolushidiki seweb shuki, balisini öltürgenler peqet bir balini öltürgenlik gunahini üstige alsa, balisini bundaq mekteplerge bergenlarning baliliri shu mekteplarning qurghuchilirining arzusi boyiche chong bolup, ular üçün teshwiq qilidighanlarga aylinip pütkül milletni öltürgendek gunahning éghirini üstige alidighan bolup chiqidighanliqidur. Hemmimizge melumki, mundaq mekteplerni püttürüp chiqqanlar musulman milletlirining üstide hakimiyet yürüzgende ularning qopal, mekkar we sheretke bi hörmetlik qilidighan kishilerdin bolup kétidighanliqi éniq körünmehtidur. Bu mekteplerge bérilgen balilar, elwette, bundaq mekteplerde melum derijide béliq igisi bolup chiqishi mumkin, biraq ularning dini we étiqadida tartqan ziyini aldida bunchilik béliq héchnémige dal bolmaydu. U peqet hawayi hewestini ibaret bir nerse bolup qalidu, xalas. Ata- anilar pak balilirining qolini tutup dinning shenini ayaq asti qilidighan, muqeddes din'gha tene we haqaret bolidighan mekteplerge apirip béridu, andin uzun ötmeyla balidiki u pakliq napakliqqa, yaxshiliq yamanliqqa aylinidu. Aqiwette, bu mekteplerni qurghuchilarning meqsitige layiq bolup mektep püttüridu.

1321-sual: ereb tilini yaxshi ögitishning mohimliqi

öz ana tili pishshiq igelligendin kéyin, ereb tili öginish nahayiti muhim. Chünki ereb tili muqeddes dinimiz bilimlirining achquchidur. Hemmimizge melum bolghinidek, ereb tili

qur'an kerim we hedis sheripning tilidur. Shunga peyghember eleyhissalam erab tilini yaxshi igileshke righbetlendürgen we balilarning uni yaxshi igilishige köp ehmiyet bergenlikidin bedirde esirge chüshkenlerdin ularning musulman balilirigha oqushni we yézishni ögitishni ularning özini esirliktin qutuldurushning bedili bolushini telep qilip, ulardin her biri sahabilarning baliliridin onigha erab tilini yaxshi ögitish shert qilin'ghan.

1322.-sual: chet'el tilini yaxshi öginishke ilhamlandurushning ehmiyiti

bala ana tilini yaxshi öginip, qur'an hedistin birer bölek yad élip bolghandin kéyin, chet'el tilini öginishi yaxshidur. Chünki chet'el tilini bilish musulmanlarning dühmenlirining suyiquestlirini bilishke, uninggha taqabil turushqa yaki taqabil turidighan paaliyetlerni ongushluq élip bérishqa, ularning buzghunchiliqi, hiyle - mikriliridin saqlinishqa, ilghar téxnikalarni qollinip, musulmanlar üçün xizmet qilishqa paydisi bar. Peyghember eleyhissalam mekkidin medinige hijret qilip kelginide, til öginish yolini tutqan idi.

Zeyd ibni sabit reziyellahu enhuning mundaq dégenliki riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem méni yehudiy yéziqi (suryani yéziqi) ni öginishke buyrup: allening nami bilen qesemki, men yehudiylarning (yeni yehudiy katiblarning) manga yézip bergen xétige ishench qilmaymen dédi. Shuning bilen men uni yérim ay ichide toluq we mukemmel öginip boldum. Shuningdin kéyin resulullah ulargha mektub yazmaqchi bolsa, men yézip bérettim. Ular resulullahqa mektub yazsa, unimu men oqup bérettim. (tirmizi: 2715)

1323.-sual: balini özi qiziqidighan penni öginishige purset yaritip bérishning zörürliki

biz yuqirida zeyd ibni sabitning süryaniychini öginishke buyrulghandin kéyin, uni nahayiti tézla ögen'genlikini bayan qilip öttuq. Chünki peyghember eleyhissalam sahabilar tallap aldigha keltürgen bu balining iqtidarigha qarap, uninggha til öginishning asan toxtaydighanliqini jezim qilghandin kéyin, shundaq buyrighan. Dégendek, u bu tilni nahayiti tézla wayigha yetküzüp puxta igelligen. Birining béli élishining téz we astiliqi uning qizghinliqi we uning shu béli élishqa muwapiq bolushi bilen munasiwetliktur. Shunga selep alimlirimu bu yolni tutqan idi.

1324.-sual: öyde yaxshi bir kitabxanining bolushi we uning baligha bolghan tesiri

balining qur'an, hedis we til öginishi üçün öyde u qiziqidighan we paydilinidighan ilmiy we slamiy kutubxana, héch bolmighanda bir kitab qoyulidighan üstel bolushi kérek.

Semure ibni jundub reziyellahu enhu nurghunlighan hedislarning hemmisidin bir

nusxidin - bir nusxidin jemlep oghli üçün qaldurghan. Ughli uningdin bashqilargha riwayet qilip bergen. Eslide semurening oghligha qaldurghini risale sheklide yollan'ghan hedisler idi.

Shéhîit émam ibni teymiye yaki hesenulbenna kitabida öylerde kitab bolushning muhimliqini, özining "ösmürlerni slam terbiyiside xalis terbiyileshning eng janliq wesililiri" dégen risaliside tekitlep mundaq deydu: öyde az bolsimu kitabning bolushigha ehmiyet bérish, saqlinidighan kitablarni slam tarixi, selep - salihlarning hayati, exlaq, hékmet, slamiy chaqiriqlar we shuninggha oxshash mesililer heqqide yézilghan kitablarni öz ichige élishi kérek. Öyde salametlik üçün kichik bir dora sanduqi saqlash zörür bolghinidek, eqillerni slah qilish üçün öyde kitabxanining bolushimu nahayiti muhimdur. Ata- anilar balilarning paydisi bolmighan, tutruqsiz kitablarni oqushgha biwasite qarshi pozitsiye bildürüş arqiliq cheklimestin, belki uning ornigha balilarning diqqitini tartidighan paydiliq we qiziqarliq kitablarni élip bérish arqiliq tosush we bu kitablarni oqushqa qiziqturush kérek.

1325.-sual: balilargha tarixniki salih alimlarning baliliq dewrliridiki béliim telep qilishqa ait ish- izlirini sözlep bérishning paydisi

qisse we hékayiler balilarning diqqitini tartidu, ularning qiziqishini qozghaydu, qiziqarliq we yengil bilinidu. Qisse we hékaye qilish bolsa, allah taalaning muqeddes kitabida qeyt qilin'ghan hékmetlik yolidin biridur. Shundaqla, bu yene peyghember eleyhissalamning ewlad terbiyileshke qollinishni tewsiye qilghan yollardin biridur. Balilar bundaq yol arqiliq terbiyilinishke érishelise, intayin paydiliq terbiyilesh wasitisidin birige érishken bolidu.

On ikkinchi bap. Saghlamlıq we pakizliq jehettin yétildürüş

1326.-sual: dawalinishqa buyrushning islamdiki hökümi

shühbisizki, slam dini barliq insanlarning salametlikige alahide étibar bergen we uning yollirini éniq körsitip bergen dindur. Dinning nurghun belgilimiliri we ruqinliri, buyruqliri asasen insan jismining saghlamlıqini közde tutqan halda otturigha qoyulghandur. Insanning bedini insan üçün bir amanet bolghanlıqi üçün, uni asrash we uning heqqini ada qilish wajiptur. Hetta uni dawalashni, yeni allah insan'gha teqdir qilip békitten késeldin ibaret teqdirni dawalash arqiliq saqaytishqa tirishishni allahtin shıpalıq sorash bilen birge élip bérishqa buyridi.

Usame ibni sherik reziyellahu enhu peyghember sellallahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: dawalininglar, chünki alle ezze wejelle yaratqan herqandaq késellikning dawasini bille yaratqan, peqet bir késellikla dawa yaratmighan, u bolsimu qériliqtur. (ebu dawut: 3855)

1327.-sual: jismaniy jehettin yétildürüşning saghlamlıqqa bolghan tesiri

bedenni chéniqturush balining jismining intayin küchlük bolushining asasliq sewebliridin biridurki, beden quwwiti küchlük bolghan balining késellikke qarshi turush küchimu küchlük bolidu. Allah bashqa bir sinaqni we bashqa bir musibetni irade qilmighanla bolsa, balining bedini késellikni özligidin qobul qilmaydighan halda küchlük bolidu. Biz adette qandaqla bir doxturning aldigha barghinimizda, uning ten saghlamlıqini saqlashqa bergen tewsiyiliridin peyghember eleyhissalamning bizge körsetken yoyoruqlirining neqeder toghra we hékmetlik ikenlikini hés qilalaymiz. Bizning su üzüş, oq étish, at minish, yügürüş we chélisish tek chéniqish we tenterbiye paaliyetlirining balining meniwiyyitini béyitipla qalmay, uning ténining salamet bolushigha paydiliq ikenlikide köp toxtilishmizning hajiti yoq. Chünki bu hemmige omum bolghan uqumdur.

1328.-sual: balida yitildürüş zörür bolghan saghlamlıq adetleri

1) miswak ishlitishke adetlendürüş. Peyghember eleyhissalamning miswak ishlitishni köp qétim tekitligenliki hemmimizge melumdur. Hetta u "eger ümmitimge tes kélip qalmisun démisem, ularni her namazda miswak ishlitishke buyrighan bolattim " dégen. Eger bala chishlirini chotkilashqa adetlense we uni dawamlashtursa, chishlarning chürüşhi we shalang chiqishigha oxshighan nurghunlighan chish we éghiz késelliklirining aldini alghili bolidu. Yéngi tibapetchilik miswakning paydilirini, uning chishlarni tazilashta we chish miliklirini küchlendürüshte alahide rolgha ige ikenlikini spatlidi. Erak derixidin we bashqa miswak qilishqa yaraydighan derexlerdin élinidighan miswak bahasi erzan bir matériyal bolup. U ereb döletliride köptur. Émam newewiy sehih muslimning sherhiside chishni tazilash üçün erak derixidin bashqa nersilerni ishlitishningmu jaizliqi, chishni tazilaydighan héchnéme tépilmay qalghanda qolning barmaqliri we yaki qattiq rextke oxshash nersiler bilen tazilisimu bolidighanliqini qeyt qilghan. Muhim bolghini bala miswak ishlitishtin ibaret bu sünnetke adetlinishi we meyli qaysi usulda bolsun chishlirini tazilishi kéreklikini bilishi lazim.

2) balining taziliqigha we tirnaqlirini élip turushqa ehmiyet bérish. Taziliq slam erkanliridin bir ruknidur. Namaz oqumaqchi bolghan bala taharet élishi, namaz oquydighan yerning pak bolushigha diqqet qilishi we kiyimlarning pak bolushigha diqqet qilishi lazim. Bularning hemmisi bala yette yashqa kirgende qobul qilmisa buyrulidighan, on yashqa kirgichilikmu ada qilmisa urulidighan, namazni ada qilish üçün qilinidighan

hazirliqlardur.

3) yémek- ichmekte peyghember eleyhissalamning sünnetlirige egishishke yéteklesh. Yuqirida bayan qilib ötkén yémek - ichmek edepi toghrisidiki bapta balining özining aldidin yéyishi, qollirini dastixanning hemme terepliride yügürtüp yürmesliki toghrisidiki edepliri bayan qilin'ghan idi. Eger bala tamaq yégen waqtida toyghan halda tamaq yémeslik sünnitige boysunsa, bedini we ichki ezalirigha yétidighan késelliklerdin saqlinishi üçün katta bir utuqqa érishken bolidu.

Miqdam ibni medikerb reziyellahu enhu mundaq deydu: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighanidim: adem balisining toymaydighan qorsiqidinmu yaman nerse yoq. Eslide adem balisigha hayatini saqliyalighudek bir qanche loqma kupaye qilidu. Eger köprek yémise bolmaydighan bolup qalsa, qorsaqlarning üçtin birige taam yésun. Üçtin birige su ichsun we üçtin birini nepeslinishi üçün bosh qoysun!. (tirmizi: 2380)

enes reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem su ichkende üç qétim tinip ichetti. Yene bir riwayette mundaq kelgen: peyghember sellallahu eleyhi wesellem: su ichkende ikki - üç qétim tinip ichish ussuzluqni obdan qanduridu, tenni saghlam qilidu we beden'ge asan singidu, dégen. (muslim: 2028)

4) balini ong terepni bésip uxlashqa adetlendürüş. Bundaq qilish musulmanlarning saghlamlighi üçün peyghember eleyhissalamning yolgha qoyup bergen körsetmisidur. Uning salametlik üçün nahayiti paydiliq terepliri bardur.

Bera ibni azib reziyellahu enhuma mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem manga: uxlash üçün yatmaqchi bolghiningda, namazgha taharet alghandek taharet alghin, andin ong teripingni bésip yatqin we: "i alle! Ümid qilghan we sendin qorqqan halda özümni sanga tapshurdum, sanga yüzlendim, ishlirimni sanga hawale qildim we sanga tayandim. Sendin bashqa panahghimmu yoq, qutuldurghuchimmu yoq. Men sen nazil qilghan kitabqa, sen ewetken peyghemberge iman éyttim " dégin! Shuning bilen, sen shu kéchisi ölüp ketseng, iman bilen kétisen. Bu sözler séning shu kündiki eng axirqi sözüng bolsun dédi. Men (rawi): bu duani bera ibni azib reziyellahu enhumaning aldida qaytilap: sen ewetken elchi (resul)ge. Dep oqughanidim. U: yaq, sen ewetken peyghember(nebiy)ge. Dep oqu! Dédi. (buxari: 6311)

5) balining tebý usulda dawalinishigha ehmiyet bérish. Bedendiki ezalarni uwilash we mujush insan hayatning hemmisi mohtaj bolidighan bir ehwaldur. Bala ata- anisi yaki terbiyilügüchisining yéteklishi bilen bedenlirini mujup tutushni meshq qilib könidu. Shuning bilen, kelgüside esqatidighan bundaq bir yaxshi maharetni baliliqtin bashlapla yétildürgen bolidu. Peyghember eleyhissalam balilargha buni ögetken we özining mubarek bedinini mujutush arqiliq balilarni meshq qildurghan idi.

6)xupten namizidin kéyinla uxlap, bamdak namizigha baldur turushqa adetlendürüş.

Bala bamat namizini waqtida ada qilishqa adetlinishi lazim. Bala baldur uxlighandila andin etisi seherde bamat namizigha turalaydu. Uning ikkinchi kuni seherde rohluq, janliq turushi uchun qan'ghudek uxlighan bolushi kerek. Qan'ghudek uxlishi uchun burun yetishi lazim. Ömer reziyellahu enhumu buninggha raye qilghanliqi uchun xupten namizini peyghember eleyhissalam bilen bille oqushqa kelshtin burun balilirini uxlitip qoyatti.

Musulman baliliri dinning perzlrini ada qilishqa adetlinishi öz nöwitide ularni bedenni quwwetleydighan okségin bilen teminlinish pursitigimu ige qilidu. Buning bilen uning rohi namazda, jismi pak we paydiliq hawada quwwetlinidu. Chünki seher waqtida ökségin terkiwidiki zeretler tarqilidighan bolup, buninggha peqet seher turghan ademlerla érisheleydu. Tibbiy bélimler bu paydiliq gazning peqet we peqet seher waqtidila tarqilidighanliqini, uning bedendiki hüjeyrilerning herikitini janlanduridighanliqini, shundaqla köpligen késellik uchun shupaliq roli barliqini spatlimaqta. Démek, bu paydiliq zeret gaz seher turghan her bir janliq uchun paydiliq bolghinidek, balilardek ösüp yetiliwatqan yash notilar uchun téximu paydiliq bolghan quwetlendürgüchi küchtur.

7)yuqumluq késili bar balilardin yiraq tutushqa diqqet qilish. Peyghember eleyhissalam yuqumluq késelge griptar bolghan kishilerning insanlar toplinidighan yerlerge kelmesliki we ularni héchbir kishining ziyaret qilmasliqini pütkül ümmetning chong - kichik, er- ayal hemmisige jakarlighanidi. Kichik yashtiki balilarning bezilirige yuqumluq késel yuqup qalidu, shundaq bolup qalghan ehwalda ata- anilar yaki balining késilini baqquchilar qoshnilar we xish- eqribalirining, tonushlirining yénigha ziyaret uchun barghand a, balilarni élip barmasliqi lazim. Shundaqla, ularmu balining bu késilini yoqlap kelmesliki lazim. Bundaq qilish cheklinidu. Shuningdek, yene ata- ana bolghuchilar yuqumluq késel bolup qalghan balisini bashqa baliliridinmu ayrishi kerek. Bundaq qilghanda baligha rohiy jehettin azab bolmasliqi uchun uninggha peyghember eleyhissalamning shundaq qilishqa buyrighanliqi musulmanlarning balilirining peyghember eleyhissalamni söyidighanliqi, uninggha itaet qilidighanliqi we uning dewitini qobul qilidighanliqi toghrisida nesihet qilishi kerek. Bundaq qilish balining buni qobul qilishi uchun téximu paydiliqtur.

8)balilargha hesetxorning közi we jinning ziyankeshlikidin saqlinidighan dualarni oqush. Bundaq dévide bilen dawalash usulini peyghember eleyhissalam peqet balilar uchun qollan'ghan bolup, bu, peyghember eleyhissalamning balilarning salametliki we saghlamligini asrashtiki asaslarning biridur. Peyghember eleyhissalam bu usulni qollinipla qalmay, yene ata- anilarnimu shundaq qilishqa buyrighan.

Ubeyd ibni rifae zurqiy riwayet qiliduki, esma binti umeys reziyellahu enha mundaq dégen: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemge: i resulullah! Jeferning perzentlirige bek téz köz tégidu, ulargha dem saldurup qoysam bolamdu? Dégenidim, peyghember eleyhissalam: hee, nawada teqdirning aldigha ötidighan bir nerse bolidighan bolsa, köz choqum ötüp ketken bolatti, dédi. (tirmizi: 2059)

ibni abbas reziyellahu enhumadin riwayet qilini, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: köz tégish heqtur, nawada teqdirning aldigha ötüp kétédighan bir nerse bolidighan bolsa idi, köz ötüp ketken bolatti. (köz tegken kishini dawalash meqsiti bilen) silerdin ghusli qilip suyini bérish telep qilinsa, ghusli qilip béringlar. (muslim: 2188)

1329-sual: peyghember eleyhissalamning dawalash yollari

1- késel balini tézdin dawalash. Bala késel bolghanda, uni tézdin doxturgha körsitish késelning aghriqini yengillitish we éghirlap kétéshning aldini élishta muhim rol oynaydu, hetta bu eng halqiliq bir basquch hésablinidu. Köpligen késellerning éghirlap kétéshi yaki yaman aqiwetke yüzlinishi késel balini doxturgha élip bérishta kéchikkenlikten kélip chiqidu. Shuning üçün, peyghember eleyhissalam bizge balini dawalashqa aldirashqa buyruydu.

2 - késel balini yoqlash. Késel bolup qalghan balini yoqlash bala üçün rohiy jehettin dawalash roligha igidur. Balining rohi kötürilidighan bolghachqa, buning bilen balining késelge qarshi küchi ashidu. Bala özini yoqlap kelgüchiler bilen sözlishishke bashlaydu, eger bu yoqlash baligha dua qilish bilen hemrah bolidighan ish bolsa, yaxshiliq üstige yaxshiliq bolghan bolidu. Biz aldinqi bir bölümde peyghember eleyhissalamning aghrip qalghan bir yehudiy balini yoqlap bérup, uni iman éytishqa dewet qilghanliqini, shuning bilen balining iman éytqanliqini, andin peyghember eleyhissalamning uni dozaqtin qutuldurghan allahqa shükürler bolsun dégenlikini bayan qilip ötkén iduq. Peyghember eleyhissalam hayat waqtid a, késel bolghan bala meyli musulmanning yaki kafirning balisi bolsun, hemmisini yoqlaytti. Bu peyghember eleyhissalamning balilarning meniwiytining quwwetlinishige qanchilik derijide ehmiyet bergenlikining delilidur.

3- ud hindi bilen dawalash. Ummu qeys reziyellahu enhadin mundaq riwayet qilini: oghlumning géli aghrip qalghanidi, barmaq bilen noqup dawalash usulida dawalatqandin kéyin, oghlumni élip peyghember sellallahu eleyhi wesellemning yénigha kirgen idim, peyghember eleyhissalam: qachan'ghiche baliliringlarning géligha barmaq tiqip noquysiler? Siler uni mushu ud hindi (quste) bilen dawalanglar, ud hindi yette xil aghriqqa, jümlidin kökreke perde yallughigha dawa bolidu, gal aghriqigha burnidin, kökreke perde yallughigha éghizdin témitilidu dédi. Zuhri mundaq deydu: peyghember eleyhissalam bizge ikkini bayan qilip, beshini bayan qilmidi. (buxari: 5713)

4- qan élish we sürge ichürüş arqiliq dawalash. Ebu kebshe enmariy reziyellahu enhudin riwayet qilini, peyghember sellallahu eleyhi wesellem beshidin we ikki taghiqining otturidighan qan alduratti we: mushundaq (buzuq) qanlarni alduruwetken kishi késel bolup qalghan chaghda, bashqa nersiler bilen dawalanmisimu bolidu deytti. (ebu dawut: 3859)

5- dua we dem sélissh bilen dawalash. Enes reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilini: (peyghember sellallahu eleyhi wesellem teripidin) bizge chayan chéqiwalganda,

yiringdap qalghanda we köz tegkende dem sélishqa ruxset qilindi. (muslim: 2196)

6- baligha qur'an yaki hedistin bolmighan herqandaq bir nersini ésishning haramliqi. Köz tégishtin saqlaydu dep qarap köz munchaq qatarliq herqandaq nersilerni asqan kishilerni, u kishiler nawada peyghember eleyhissalamning chekligenlikini bilip asqan bolsa, ularning bu emelining shérík emelge kiridighanliqini höküm qilishqa bolidu.

Peyghember eleyhissalam hayat waqtida, balilargha birer musibetning yétishidin qorqup, uninggha bir nerse asidighan we bu, uni saqlaydu, dep qar ap, balilarning yürükide ensizlik peyda qilidighan ishlarni qilishtin chekligen.

On uchinchi bap. Balining jinsiy közqarishini toghrilash

1330.-sual: jinsiyet allah yaratqan insan tebitidur

slam dini insanning allah yaratqan tebitige we xaraktér xususiyetlirige uyghundur. U insan balilirining herqaysi jehette teng we etrapliq yétilishige, herqandaq ishta heddidin ashurwetmey normal bolushqa, uyghun bolghinidin töwen bolup qalmasliqqa étibar bérighan dindur. Allah taala mexluqatlarning nesillinip dawam qilishi üçün ularning tebitide jinsiy stek tuyghusini yaratqan. Allah uning insan bedinide yétilishi, balining törilishige sewebchi bolushi üçün insanning jinsiy shehwitining yétilishini melum bir mezigilge ayridi. Büyük slam dini bu mezigil üçün mexsus bir nizam békitti. Insan ashu belgilime boyiche hésab bérighan yéshigha yetkende, bu heqtiki emelliridin hésab bérighan mes'uliyetni üstige alidu. Slam dini balining insan tebitidiki bu tebéy pitretke toghra muamile qilalaydighan, uning belgilen'gen chek- chégraliridin ötüp ketmeydighan, uni allahning buyrighinigha layiq yaxshi hel qilalaydighan bolushi üçün nahayiti güzel we kishining tebitige mas qaide - qanunlarni otturigha qoydi. Peyghember eleyhissalam özining buyruqliri we te wsiyeliride bu nuqtigha alahide ehmiyet béríp, balilarning bu heqte saghlam ang we toghra bir terep qilalaydighan iqtidarini yétildürüşke körsetmilerni bergen.

1331.-sual: saghlam jinsi köz qarashni turghuzushta balida yitildürüş zörör bolghan adetler we tedbirler

1)herqandaq yerge kirish üçün ijazet sorash. Bala köpligen waqtini öyde ötküzidu, u hujridin bu hujrigha chépip yürüydu. Shunga uning üçün her bir hujrigha kirishke ijazet sorash éghir kélidighan ishtur. Shunga biz qur'an kerimni baligha hujrigha kirishte ijazet sorashni basquchlargha bölüp telim bérish üçün, kichik yashtiki balilargha aldi bilen bamdat namizidin burun, chüshlük uyqu waqti we xupten namizining waqtidin kéyin ijazet

sorap kirishke buyrighan. Mulaheze yürgüzginimizde, del bu waqitlarning ata- anilarning öz hujriga kirip aram éliwatqan waqitliri ikenliki melum bolidu. Hetta bala balaghet yéshigha yéqinlashqanda, ularning ata- anilirining hujrilirining ishlirini yépiqliq bolghan herqandaq ehwalda ijazetsiz kirmeslikke buyruydu. Allah qur'an kerimde: "i möminler! Silerning qulliringlar, chöriliringlar we ichinglardiki balaghetke yetmigen balilar namaz bamdattin burun, chüshte (uxlash üçün) kiyimlarni salghan chéghinglarda we xuptendin kéyin (mushundaq) üç waqitta (yéninglarga kirse) silerdin ijazet sorisun, (bu) üç waqit silerning ewritinglar (échilip qalidighan waqittur), bu üç waqittin bashqa waqitlarda (ular silerge kirse) silergimu, ularghimu héch gunah bolmaydu, siler bir biringlar bilen bérish - kélish qilip turisiler, allah silerge ayetlerni (yeni sheret ehkamlirini) ene shundaq bayan qilidu, allah hemmini bilgüchidur, hékmet bilen ish qilghuchidur."(süre nur 58- ayet)

bu üç waqitning hemmisi xizmetchiler we eqil kirip qalghan balilarning ailisidikilerning ewret ezalirini körüp qalmasliqi üçün ijazetsiz kirish cheklen'gen waqitlardur. Köpligen insanlar ailidiki hayatida xizmetchiler we kichik balilarning özlirining ewretlirini körüp qélidighan ihtiyat qilishqa sel qaraydu, emeliyette bu exlaq nuqtisidin élip éytqand a, nahayiti bir nachar qiliqtur. Yene köpligen kishiler kichik balilar bu nersilerni bilmeydu, bilsimu diqqet qilmaydu, dep sel qaraydu. Emeliyette, psixologiyeye alimliri özlirining uzun mezigilik tetqiqatidin kéyin balilarning kichik waqtida közi chüshüp qalghan bezi menzirlirni hayatining axirighiche untup qalmaq köz aldigha keltüreleydighanliqini, hetta ularni dawalash mumkin bolmaydighan esebiy telwe bir rohiy késellikke muhtal qilidighanliqini otturigha qoyushmaqta. Shunisi éniqki, her qandaq ata- ana bolghuchi perzentlirining késel bolushini, bolupmu, meniwiyyettiki u xil yaman késel bolushini hergizmu xalimaydu, elwette. Chünki késellerning eng tes dawalinidighan késelliri rohiy késellikidur. Insanlarning yol bashchisi bolghan peyghember eleyhissalam shu seweblerdin ümmitige paydiliq bolghan yollarni aldin körsetken.

Bizning ata- anilargha qilidighan tewsiyemiz shuki, ata- anilar balilarning ippetlik bolushi, yaman aqiwetlerning kélip chiqmasliqi, peyghember eleyhissalamning buyruqigha boysun'ghan bolushliri üçün ewladliri aldida her zaman ewretlirini orap yürüshi lazimdur. Buni eqliy iqtidarimiz meyli qobul qilsun yaki qilmisun, peyghember eleyhissalamning buyruqida choqum hékmet bardur.

2)balini namehremge qarimasliqqa we ewritini saqlashqa adetlendürüsh. Köz bolsa, insanning tashqi dunyani köridighan eynikidur. Balilarning körgenliri ularning zéhnige, nepsige we xatirsige tézlikte tesir qilidu, eger bala, xuddi teqwadar bala abdullah testeri uxlashdin ilgiri allah méni körüp turidu, allah manga qarap turidu, allah men bilen bille " déginidek deydighan bala bolsa, allahning uni körüp turidighanliqini her zaman éside saqlap, qarimasliqqa tégishlik nersilerdin közini yighalaydighan adetni yétildürse, imanning heqiqitining lezzitini tétiyalaydu. Bala bezide untup qalghanliqtin, bezide perwasizliqtin we

bezide heweslen'genliktin qizlar terepke qarap qalidu. Peyghember eleyhissalam bundaq ehwalgha qarita qandaq yolyoruq bergen?

Émam buxari, tirmizi we ebudawud abdullah ibni abbas reziyellahu enhuning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: pezil ibni abbas peyghembe r eleyhissalamgha hemrah idi, xesemelik bir ayal uningdin petiwa sorash üçhün keldi, shuning bilen pezl u ayalgha qarashqa bashlidi. U ayalmu pezilge qarashqa bashlighanda, peyghember eleyhissalam pezilning yüzini bashqa yaqqa buriwetti.

Balilarning jinsiy hewesining normaldin burun yétilip qalmasliqi üçhün balilarni her zaman namehremldin köz yighishqa adetlendürüş kérek. Emma ewretni yépushni bolsa, bala namaz oqushni bashlash bilen öginidu. Chünki bala namaz oqushqa bashlighanda ewretlirini toluq yépip oqush telep qilinidu. Buning bilen qiz yaki oghul kichikidin bashlapla ewritini yépushqa adetlinidu. Buning bilen bala ewretlirini qoghdighan halda chong bolidu.

3)balilarning yataqlirini ayrish. Bundaq qilish - balining jinis ayrimisi köz qarishini tiklesh, uning bashqa bir yaman shekilde tereqqiy qilip qalmasliqi üçhün yolgha qoyulghan muhim amildur. Dunyadiki her qandaq bir ilghar qanunlarmu uningdek ehmiyetlik we ünümlük emestur. Buni allahning peyghembiri muhemmed eleyhissalam utturigha qoyghandur.

Ebudawudtin qilin'ghan riwayette peyghember eleyhissalam : "ewladinglarni yette yashqa kirgende namaz oqushqa buyrunqlar, on yashqa kirgichilikmu oqumisa urunqlar we yataqlirini ayriwétinglar" dégen. Démek, ularning yataqlirining arisi on yashqa kirgende ayrilidu, chünki bu yashlardan bashlap, ularda jinsiy hewes tedrijiy shekillinishke bashlaydu, undaqta ularning ayrilishi qaysi shekilde bolidu? Ularning ayrilishi bir kariwatta, bir yotqanda yétishtin, bir kariwatta ayrim ayrim ikki yotqanda yétish yaki ayrim karwat ayrim yotqanda yétishtek usul bilen ayrilidu. Ularning yatqan yéri qanche yiraq bolsa, shunche yaxshidur. Yataqlar ayrilidu, chünki ellame shah weliyullah eddhelewi mundaq deydu: bu yashtiki balilarda jinsiy hewes uqumi shekillinishke bashlaydu, ularning bir töshekte yétishi ularda binormal heweslerni oyghitip qoyushi mumkin, shunga bundaq buzulushning aldini élish zörürdur. Démek, bir orunda yétish balilarni binormal jinsiy heweske, uningdin tereqqiy qilip yoldin ézishqa, jinsiy hewisini normalsiz usulda qandurushni izlesh yoligha qarap tereqqiy qilishqa élip baridu. Bundaq ehwalarni belki ata- anilar taza dégendek hés qilip bolalmaydu, shuning bilen, peyghember eleyhissalamning yuqiriqi buyruqining hékmitini chüshenmigenlikning yaki buyruqigha sus qarighanliqning éghir aqiw itige qalidu. Chünki peyghember eleyhissalam héchqandaq bir sözni öz xahishi boyiche sözlimeydu.

4)balini ong yénini bésip yétishqa adetlendürüş. Peyghember eleyhissalamning sünitige egiship, ong yénini bésip yétish yaxshi adetlerdindur. Nawada insan peyghember eleyhissalamning düm yétish (yeni qorsiqini yerge chaplap yétish) sheytanning yétishidur,

déginidek cheklimisidin tosalmay, düm yatsa, jinsiy ezasining chingqilishi we shehwitining olghiyishigha sewebkar bolidu, shunga balilar yéniche yatmay düm yatqanda, ata- anilar balilargha bundaq shekilde yétishtin peyghember eleyhissalamning tosqanliqini, düm yétishning nurghunlighan késelliklarning kélip chiqishigha sewebchi bolidighanliqini, barliq doxturlarmu bundaq yétishning ziyarliq ikenlikini sözleydighanliqini chüshendürüş kérek.

5) bashqa jinsliqlar bilen arilishish we shehwitini qozghaydighan ishlardin yiray qilish. Hazirqi zamandiki musulmanlarning imani susraq bolup, köp sandiki musulmanlar mesjidlerdiki xutbilerge qulaq sélishning ornigha yawrupaning zamaniwiyy chaqiriqigha awaz qoshushni ela bilidu. Hem balilarning yawrupaning terbiye ssitémisida terbiyilinishini zamanning telipi depla chüshinidu. Epsuski, köpligen slam döletliri maarip tüzülmiside mushu yolni tutup oghul - qizlarni birlikte oquydighan qildi. Éniqki, bu jem'iyetni buzush we kelgüsidi ekladlarning özgichilikini yoq qilishtur.

6) eqlige yetken baligha ghuslining perz we sünnetlirini ögitish. Bala balaghetke yétishqa az qalghanda, ata- ana baligha ghusul qilishning shertliri we usullirini ögitishi, hem ulargha uning néme üçünlikini chüshendürüshi, ihtilam bolghanda, ihtilam süyining renggi we alametlirini, heyiz we uning reng alametlirini oghul- qizlarga ular chüshineleydighan usulda chüshendürüş kérek ata bolghuchi oghligha, ana bolghuchi qizigha balaghetke yetkende bolidighan alametlarning, bu alametlarning sher'i hökümlirining, shuningdin kéyin qilishqa tégishlik ishlar we üstige alidighan mejburiyetlarning némilikini fiqhi kitabi boyiche chüshendürüshi lazim yaki oqup bersimu bolidu. Ulargha yene balaghetke yetken bala bir mukemmel insan süpiti bilen allah taalaning bendilirining qilishini buyrighan we chekligen ishlirining mes'uliyitidin sorilidighanliqi, balaghetke yetken haman ikki perishte xas uning üçünla békitilip, uning barliq ish - emellirini yézishqa bashlaydighanliqi, shuning üçün, yaxshi emellik insan bolushqa tirishish kéreklikini chüshendürüş lazim.

7) eqlige yetken baligha "nur sürisi" ning bash teripini yadlatquzush we uning menisini chüshendürüş.

Bala on yashqa kirgende, u bashqa qérindashliridin ayrilip yatidu. Bu del balining jinsiy alametlirining ashkariliniwatqan waqtidur. Bu chaghda ata- anilar ularning tebitige slamning telipi boyiche yaman yoldin yiray qilidighan sher'i hökümlarni, ayet hedislarni singdürüş arqiliq ularning éngigha yaman xiyallarning kirip qélishidin saqlash kérek.

Selep- salihlar perzentilirini yaman yoldin tosash üçün balilirigha "nur sürisi" ning bash teripini sherhilep chüshendüretti we oghul - qizlarning balaghet yéshidiki ishlarni bir terep qilishigha yéqindin hemdemde bolatti.

8) eqlige yetken baligha jinsiy mesililarni bildürüş we ularni zina yoligha kirip qilishtin cheklesh. Biz yuqirida balilar üçün ögitilishi zörür bolghan mesililarni ögitish bilen birge "nur sürisi" ni sherhilep bérish kéreklikini, ghuslining perz, sünnet hem shertlirini ögitish

kéreklikini bayan qilduq. Emdi biz bu xildiki terbiyelerimizning ünümlük élip bérilishi üçün, bala yashawatqan aile muhiti we jem'iyet, dölet muhitigha qarishimiz lazim. Mesilen, exlaqqa ehmiyet bermeydighan bir yerde yashighan baligha terbiye qilmaqchi bolghanda, choqum uni zinadin yiraqlashturidighan we zinaning ziyinini éniq chüshinishlik qilip terbye qilishi lazim.

Ebu umamening mundaq dégenliki riwayet qilinidu: qureysh qebilisidin bir yigit peyghember sellellahu eleyhi wesellemning qéshigha kélip: i allening resuli! Manga zina qilishqa ruxset qilsang, dédi. Etrapta turghanlar kélip: mang, mang! Dep heydiwetti. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem uninggha: yéqin kelgin! Dédi. U keldi. Anangning zina qilishini yaqturamsen? Allening nami bilen qesemki, alle méni sanga pida qiliwetsun, yaqturmaymen. Bashqilarmu xuddi sendek anilirining zina qilishini yaqturmaydu. Undaqa, qizingning zina qilishini yaqturamsen? Allening nami bilen qesemki, alle méni sanga pida qiliwetsun, yaqturmaymen. Bashqilarmu xuddi sendek qizlirining zina qilishini yaqturmaydu. Undaqa, hemshirengning zina qilishini yaqturamsen? Allening nami bilen qesemki, alle méni sanga pida qiliwetsun, yaqturmaymen. Bashqilarmu xuddi sendek hemshirilir ining zina qilishini yaqturmaydu. Undaqa, hamma achangning zina qilishini yaqturamsen? Allening nami bilen qesemki, alle méni sanga pida qiliwetsun, yaqturmaymen. Bashqilarmu xuddi sendek hamma achilirining zina qilishini yaqturmaydu, - dédi. Andin qolini uning köksige qoyup turup: i alle! Buning gunahini kechürgin, qelbini pak qilghin, ewritini haramdin saqlighin! Dédi. Shuningdin kéyin, u yigit haramgha qarimaydighan boldi. (ehmed: ;21708 elkebir)

ata- ana yene zina qilghuchilargha bérilidighan hed jazasini balilargha bildüridu.

9)bek chong bolup kétishtin burun öylesh. Ata - anilarning üstidiki perzent heqlirining eng axirqisi oghullarni diyanetlik we exlaqliq yaxshi yerdin öylep qoyush, qizlarnimu diyanetlik exlaqliq yaxshi yerlerge yatliq qilishtin ibarettur.

Iqtisadiy qiyinchiliqni yaki balilarning bezibir tenteklikidin narazi bolghanliqini baha qilip, ularning öylinish yaki yatliq bolush ishlirigha ehmiyet bermigen her qandaq ata - ana islam nezeride chong xataliq ötküzgen bolidu. Balilarning toy ishlirini bėjirish ata - anilarning üstidiki mes'uliyettur. Bu mes'uliyetni unutqan ata - anilar allahning aldida perzent heqlirini zaya qilghanliq gunahi bilen jawabkarliqqa tartilidu.

Qiz - oghullarning toy ishlirini bir kün bolsimu burunraq ijra qilish shunchilik köp yaxshidur. Chünki qiz - oghullar turmush qorush arqiliq özlirini yaman ishlargha bérilishtin tizginlep qalalaydu. Hemde ular ata - anilirining qedrige burunraq yétidu we ularning singdürgen ejir - méhnetlirini qayturushqa tirishidu.

Ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: diyaniti we exlaqi silerni memnun qilghudek birer kishi silerdin qiz sorap kelse, qizinglarni uninggha yatliq qilinglar. Eger undaq qilmisanglar, netijide, yer

yüzide tügetküsz pitne - pasat téridu. (tirmizi1084)

hazirqi zamanda chong bolup nikahlinishning yaxshiliqi toghrisida qandaq neziriyiler otturigha qoyulishtin qet'iynezer, chong bolup nikahlinishning yaman terepliri uning artuqchiliqidin üstün kélidu. Nawada burun nikah qilishqa ata - anilarning yardimi we nikahlanmaqchi bolghan öz kespi bilen shughullinishi hemrah bolsa, bu chaghdiki baldur nikah nahayiti yaxshi bolidu. Nikahlinish yéshigha yetken yashlarning waqtida nikahlanmay, yéshining chongiyip kétishi bolsa, ijtimaiy hayattiki bir yaman illettur.

On ikkinchi bölüm. Islam iqtisadshunasliqi

birinchi bap. Islam iqtisad chüshenjisinin menbi

1332.-sual: islam iqtisad chüshenchisinin asasi menbesi. qur'an kerim

islam dini jahiliyet mepkurisinin tedriji tereqqiyat mehsuli, muhemmed eleyhissalam qurup chiqqan islam jem'iyti jahalet dewrining qalduqi, dégüchiler heqiqeten adashquchilardur. Her qandaq bir tereqqiyat eslidin tedriji tereqqiy qilidu. Shunga kona bilen yéngini héchqandaq perqi yoq dégüchilarning héchqandaq ilmiy asasi yoq. Islam étiqadi we kishilik qimmet qarishi toghrisida mulahize yürgüzgen adem shek shübbisiz halda islam dinining jahalet dwri bilen héchqandaq munasiwiti yoqluqini hés qilalaydu. Jahiliyet dewrining qalduqliri qur'an kerim nazil bolghan haman wetweriki chiqip ketti. Nawada islam iqtisadiy, ijtimaiy qatarliq sahelerde jahiliyet dewridin tereqqi qilghan bolsa, hergizmu bashqilar teripidin qizghin qarshi élinmighan bolatti. Peyghember eleyhissalam "siler mendin kiyn mining sünnitimge we toghra yolda mangghuchi xulepai rashidilarning sünnitige egishinglar" digenliki üçün biz bu timida söz achqanda aldi bilen xulepai rashidinler dewri heqqide qisqiche toxtulup ötimiz. Xulepai rashidinlarning neziridiki iqtisad tüzülmisige murajet qilghuchilar chuqum qur'an we sünnettin qanaetlinerlik jawabqa érisheleydu.

" qur'an kerim " resulullah sellellahu eleyhi wesellemge nazil bolghan chaghd, sahabilar iman éytip pikri we emeliyet jehettin " qur'an kerim "ning asasi prinsipini boylap heriket qilishqa bashlidi hemde " qur'an kerim " ning tepekkur déngizidin eqil durdanlirini térip dadil qedem bilen algha ilgirileshke bashlidi. Sahabilar shuninggha qet'iy ishinettiki " qur'an kerim " ni boylap mangghan adem choqum toghra yol tépip dunya we axiretning bext saaditini qolgha keltüreleytti. Qarshiliq qilghuchilar azghunluqqa, xaru zarliqqa duchar bolup, zawalliqqa yüz tutatti. Shunga ular her qandaq bir qiyinchiliqqa duch kelse, derhal " qur'an kerim " ge murajet qilatti. Hetta ulargha " qur'an kerim " ning bunchilik tesir körstishi bir tereptin ularning" qur'an kerim "ning ölmes bir heqiqet ikenlikini heqiqiy

bir möjize ikenlikini tonup yetkenlikide bolsa, yene bir terepiti pikir yürüzüş arqiliq hés qilghanliqida idi.

Sahabilar, bolupmu ebu bekri, ömer, osman we eli reziyellahu enhum qatarliq meshhursahabilar barliq ishlirida " qur'an kerim " ning rohigha uyghun ish körgenliktin allah ulardin razi bolup, ulargha nazu németlik jennetlerni ata qilghan. Ular töwendiki ayetlerni oqughandin kéyin, uni özlirige destur qiliwaladi. "i möminler! Biz silerni riziqlandurghan halal nersilerdin yenglar, eger allahqila ibadet qilidighan bolsanglar, allahqa (yeni allahning heddi hésabsiz németlirige)shükür qilinglar. Allah silerge özi ölüp qalghan haywanni, qanni, choshqa göshini allahtin gheyrining (yeni butlarning) nami éytilip boghuzlan'ghan haywanni yéyishni haram qildi. Kimki öz ixtiyariche emes, ilajisizliqtin (yuqiriqi haram qilin'ghan nersilerdin) hayatini saqlap qalghudek yése, uninggha héch gunah bolmaydu. Allah nahayiti meghpiret qilghuchidur, nahayiti méhribandur." (beqer sürisi 172 - 173 - ayetler) " silerge özi ölüp qalghan haywan, qan, choshqa göshi, allahtin gheyrining (yeni butlarning) nami tilgha élinip boghuzlan'ghan haywan, urup öltürülgen haywan, (igizdin)yéqilip ölgen haywan, (haywanlar teripidin) üsüp öltürülgen haywan, yirtquch haywanlar yérip öltürüp yégen haywan (ning göshini yéyish) haram qilindi. Lékin(yuqiriqi besh türlük haywandin jéni chiqmighan chaghda) boghuzlighanliringlar halal bolidu. Hemde butlarga élip bérilip uning yénida boghuzlan'ghan haywanlar haram qilindi" (maide sürisi 3 - ayet)

1333-sual: sahabilarning qur'an kerim ayetlirini qanun destur qiliwalghanliqi heqqidiki misallar

ömer ibni xettab reziyellahu enhu ezer beyjanda torushluq qoshunigha mundaq dep mektup yazghan: "uqushumche siler yémek ichmekliri bilen kiyim kécheklirige ölük (haram) arilashqan bir zéminda yashawétipsiler, undaq bolghan iken halal bolmighan nersilerni hergiz yémenglar" ömer ibni xettab, utbe ibni merqedni islam dölitining chégrisidin ötüp tijaret qilidighan ehl herb sodilgerliridin öshre zakat yighidighan xadim qilip teyinligende, utbe medine munewwerediki dölet xézinisigha 40000 dirhem haraqning öshrisini ewetken. Ömer reziyellahu enhu uninggha kayip mundaq dep mektub yazghan: sen eng heqiqetperwer muhajir turup, manga haraqning öshre zakatilirini ewetipsen. Allah bilen qesemki bundin kéyin séni héch qandaq bir xizmetke teyinlimeymen." ömer reziyellahu enhu buni hemme ademge xewer qilip, utbening ewetken mallirini qobul qilmighan. Ömer ibni xettab reziyellahu enhu, semure ibni jundub reziyellahu enhuning kapirlarning haraq, tönggüzliridin öshre zakat yighiwatqanliqidin xewer tapqandin kéyin: " iraq xizmetchimiz semurege allah lenet qilsunki, musulmanlarning oljisigha özimu, pulimu haram bolghan haraq bilen töngguzning pulini arilashturiwetti." dégen.

Eli reziyellahu enhu kufide " zerare " digen bir qishlaqtin ötüp kétiwétip, u qishlaqta

haraq sétwatqanliqini bilip qalidu-de bashqilardin: "bu qishlaqqa qandaq barghili bolidu", dep soraydu. Bashqilar babuljisrdin barghili bolidu, deydu. Bireylen: " i emirulmöminin! Sizge biz kéme élip kélip sizni qishlaqqa yetküzüp quyayli " dégende, eli reziyellahu enhu: "bu zomigerlik, bizning zomigerlik qilishqa héchqandaq heqqimiz yoq, shunga biz babuljisrigha piyade bérishimiz kérek" dep, u yerge piyade baridu- de kishilerge buyrup bu qishlaqni köydürüwétidu.

Xulepai rashidinlar bizge oxshash tetür jöylüp : " haraq, tönggüz, özi ölüp qalghan haywan, qan qatarliqlar.... Bayliq, buni weyran qilish, milliy igilikni weyran qilish, milliy igilikni weyran qilish, maddiy iqtisadni weyran qilghanliq " démigen idi. Chünki ularning iqtisad toghrisidiki közqarshi pütünley " qur'an kerim "ge asasan'ghan bolghachqa mentiqqe uyghun idi. Uning üstige ular pulattek delil ispatlar turuqluq öz meyliche ijtiha qilimiz, dep aware bolmaytti. " i iman éytqan kishler! (heqiqiy) mömin bolsanglar, allah (ning emrige muxalipetchilik) qilishtin saqlininglar, (kishilerning zimmisida) qélip qalghan jazanini(yeni ösümni) almanglar, eger undaq qilsanglar, bilinglarki, allah we uning resuli silerge urush élan qildu, eger (jazane qilishtin) tewbe qilsanglar, (qerz bergen)sermayenglar özenlarga qaytidu, bashqilarni ziyan tartquzmaysiler, özenlermu ziyan tartmaysiler." (beqer sürisi 278- 279- ayetler)

islam tarixida héchqandaq bir sahabining qaysi xildiki bolsa bolsun jazane yéyish toghruluq oylinip baqqanliqini uchritish esla mumkin emes.

" qur'an kerim " jazanini haram qilghan chaghda, jazanining haramliqi bir goruhtin yene bir goruhqa éghip kétish, bir jamaettin yene bir jamaetning tesirige uchrihanliqtin bolmastin, belki iqtisadiy tengpungluqni saqlashtiki exlaq prinsipidin bolghan. Islamdiki iqtisadiy muamile eng chong paydigha érishishtin burun ijtimai mulazimet tengpungluqini ishqa ashurushni meqset qilidu.

Allah musulmanlarga iraqni pethi qilip bergen chaghda, ömer ibni xettab reziyellahu enhu iraqtek bipayan keng zéminni iraqni pethi qilishqa qatnashqan eskerlerge bölüp bérish, xususan eskerlarning tüp menpeetige, omumen barliq musulmanlarning omumiy menpeetige xilap, dep qarap bölmeslikni qarar qilghan. Chünki zéminni bölüp bergende, mujahidlar mal dunya bilen meshghul bolup kétip jihadni terk étettide, kelgüsidiiki nurghun yaxshiliqlardin mehrum qalatti. Bashqiche éytqanda, nawada zémin eskerlerge bölüp bérilginide, ular zéminni güllendürüshning helekchilikide qurulghusi qudretlik islam impériyisining puxta اساسini tiklesh iqtidarini yétildüelmeytti.

Bilal ibni ribah reziyellahu enhu qatarliq bir türküm sahabilar ömer ibni xettab reziyellahu enhudin pethi qilin'ghan zéminni resulullah sellellahu eleyhi wesellemge oxshash eskerler ara bölüp bérishni qet'iy telep qildi. Ömer ibni xettab reziyellahu enhu iqtisadiy we siyasiy qatmalliqni biraqla buzup tashlap, ghem ghussidin xalas tépish üçün" qur'an kerim " heqqide inchikilik bilen mulahize yürgüzgendin kéyin, bir küni resulullah

sellellahu eleyhi wesellemning sahabiliridin terkiib tapqan kéngesh hey'itige xushal halda kélip: " men qiynchiliqimizni hel qilishimiz üçün allahning munu sözidin jawab taptim "dédi. "allah peyghembirige ghenimet qilip bergen ehli qurra (yeni qureyze, nezir, pedek we xeyber kuffarliri) ning mallirini, ichinglardiki baylar arisida qoldin qolgha ötüp yürmesliki üçün, allahqa, peyghembirige, peyghemberning xish eqribalirigha, yétimlerge, miskinlerge, ibni sebillerge xas qildi, peyghember silerge bergenni éilinglar, peyghember chekligen nersidin cheklininglar, allahtin qorqunglar. Heqiqeten allahning azabi qattigtur" "(u ghenimetning birqismi) yurtidin heydep chiqirilghan, mal mülkidin ayrilghan) piqir muhajirlargha xastur, ular allahning pezlini we raziliqini tileydu, allahqa we uning peyghembirige yadrem béridu, ene shular (imanda) sadıq ademlerdur." "ulardin (yeni muhajirlardin) medinide yerlik bolghan, imani küchlük bolghanlar (yeni ensarlar) yénigha hijret qilip kelgenlerni (yeni muhajirlarni) dost tutidu, ulargha bérilgen nersiler üçün ichi tarlıq qilmaydu, ular muhtaj turuqluq (muhajirlarning menpeitini) özlirning (menpeiti) din ela bilidu, öz nepsining bexilliqidin saqlan'ghanlar meqsetke érishküchilerdur." (heshr sürisi 7 - 9 - ayetler)

sahabilar bu ayetni anglapla, ömer ibni xettab reziyellahu enhuning zéminni bölmey öz igiliride qaldurup, tölem tölitiwélishtin ibaret ulughwar pilanigha qayil bolup, derhal tiz pükti, chünki " qur'an "da otturigha qoyulghan siyasiy, iqtisadiy tüzülmisige tamamen uyghun kéletti. Nawada ömer reziyellahu enhu " qur'an kerim "ning körsetmisi boyiche ish körmigen bolsa, sahabilar uninggha boysunmay mislisiz zor bayliqni orunsiz nabut qiliwetken bolatti. Yuqiriqilardin melum boldiki xulepai rashidinlarning iqtisad toghrisidiki pikir tepekkuri " qur'an kerim "din étılıp chiqatti, halbuki" qur'an " ularning en'güshtiri we qiblinamisi idi, yighip éytqanda " qur'an kerim " xususen xulepai rashidinlarning, omumen sahabilarning iqtisadiy mepkürisining esaslıq menbi idi.

1334.sual: islam iqtisadshunasliqining ikkinchi menbesi.

peyghember sünniti

1. hemmige melumki sünnet " qur'an kerim " ning bayanatchisi we izahlighuchisidir. Sünnet dégen bu söz "sünne- qanunlashturdi, yolgha qoydi, bayan qildi, ochuqlap berdi" dégen sözdin türlinip chiqqan. Undaqta u némini ochuqlap béridu? Wehyini, wehyining hökmini ochuqlap béridu.

2. Sünnetning söz ibarilirila sahabilarni héchqandaq bir pikir tepekkurgha muhtaj qilmastin hemmini ochuqlap bergen.

Peyghember eleyhissalam zomigerlikni yaqturmaytti. Shunga u zomigerlik bilen munupul qiliwalghuchilarni eyiblep: "kimki taamni yalghuz yeydiken, sheksiz xatalashqan bolidu" dégen. Peyghember eleyhissalam zumigerler bilen munupul qiliwalghuchilarning yaman aqiwetke duchar bolidighanliqidin agahlandurup: "zomigerler, munupul

qiliwalghuchilar özlirini öltüriwalghuchilar bilen bir qatarda heshir qilnidu. Musulmanlarning mal mülkidin kéchikkine bir nerse yewalghuchilar qatmu qat azabqa duchar bolidu hemde qiyamet küni allah ularni dozaxta eng qattiq azab bilen azablaydu, zomigerler néme dégen yaman aqiwetlik ademler he! Shühbisizki, allahning eng erzan mataliri ghem qayghu, eng qimmiti xushallıqtur." "mihnetkeshler riziqlandurlidu. Zomigerler lenetke uchraydu" digen. Xulepai rashidinlar resulullah sellellahu eleyhi wesellemning sünnitige asasen zomigerlikke qarshi turup, uni haram qilghan.

Ömer ibni xettab reziyellahu enhu bazarda kishilarning mal mülkini talan taraj qiliwatqanliqini körüp qattiq ghezeplinip: "allah chüshürüp bergen riziqni yalghuz igelliwélip zomigerlik qiliwatqan bir türküm ademler otturigha chiqiptu. Halbuki bu tolxotun, yétim oghullarning, bichare, miskin we ghérip ghorebalarning heqqi idi, özménitige tayinip halal yashashni xalighuchilar qachan bazarlirimizgha kelse ular méning éziz mihmanlirim, erkin halda soda sétiq bilen shoghullansun! Biraq, kimki qarangghu bazarchiliq qilip bazarni munupul qiliwalmaqchi bolidiken, undaqlargha qet'iy ruxset yoq" dégen. Bir qétim ömer reziyellahu enhu meschitte chéchilip ketken taamlarni körüp bu qandaq taam dégende, ular bizge yighip bérilgen taam dégen. Ömer reziyellahu enhu, allah bu taamni yighip bergen ademge we yighishqa hemkarlashqan ademge beriket ata qilsun dep dua qilghan. Sahabilar: i möminlarning emiri! Bu qarangghu bazardin kelgen dégende, ömer reziyellahu enhu : " kim bundaq qildi " dep sorighan, ular: osman reziyellahu enhuning azad kerdisi ferrux bilen ömer reziyellahu enhuning azad kerdisi palani dégen. Ömer reziyellahu enhu bu ikkisini keltürüp: siler musulmanlarning taamigha néme üçün qarangghu bazarchiliq qilisiler dep sorighanda, ular: i möminlarning emiri! Biz buni öz pulimizgha sétiwalghan dégen. Ömer reziyellahu enhu : men resulullah sellellahu eleyhi wesellemdin (musulmanlarning taamini munupul qiliwalghanlarni allah weyranchiliq we juzam késilige duchar qilidu dégenlikini anglighanidim dégen. Bu chaghda ferrux i möminlarning emiri! Allahqa we silige wede bérimenki bundin kéyin hergiz undaq qilmaymen dégen. Emma ömer reziyellahu enhuning azad kerdisi özgipide ching turiwalghan.

Ebu yehyaning riwayitige qarighanda u juzam késilige duchar bolghan. Osman ibni effan reziyellahu enhumu, eli ibni ebi talib reziyellahu enhumu, zomigerlik, qarangghu bazarchiliq we munupullıqtin chekleshte intayin ching turatti.

3. Xulepai rashidinlar, resulullah sellellahu eleyhi wesellem qaysi yolni boylap mangghan bolsa, shu yolni boylap méngip, néme dése shuninggha bijanidil emel qilatti. Ularmu resulullah sellellahu eleyhi wesellemning hedisini mundaq chüshinetti.

Birinchi, dadining xirajettin qisilghan chaghda balining mal mülkini élish hoquqi bar.

Ikkinchi, dadini qerzdar qilishqa balining heqqi yoq.

4. Sünnet bezide islam qanunini közde tutup, pikri jehette chare izdeshke mohtaj.

Töwende omumen sahabilarning, xusussen xulepai rashidinlarning pikri jehettiki chare tedbirlirini körstip ötimiz:

peyghember eleyhissalam haywanning jinayiti arqiliq kapaletnamini bikar qilip: "charpaylarning eqli yoq" dégen idi. Chünki haywanlar igisining iradisiiz xalighan ishlarni qiliwéridu. Haywanlar bezide igisige boysunmay, igisining qolidin qéchip kétip, kishilerge ziyan zexmet yetküzidighan ehwallarmu bolidu. Halbuki haywanlarning igiliri ularni kontrol qilaydu we tizginliyeleydu. Xulepai rashidinlarning közqarishimu resulullah sellallahu eleyhi wesellemning sözige op oxshash idi. Igisi yoq haywanni saqlash we kishilerge ziyan zexmet yetküzüp qoyushtin tosush tolimu qéyin. U halda bashqilarning kishilik heq hoquqlirigha tajawuz qilghanliq bolmaydu. Emma igisi teripidin tizginlenmigen haywanlar bashqilargha ziyan zexmet yetküzüp qoysa, ziyan'gha haywanlarning igisi choqum kapaletlik qilishi lazim.

Eli reziyellahu enhu mundaq dégen: "musulmanlarning yolida yaki bazarlirida charwilirini toxtitip qoysa charwilar keltürgen ziyanni choqum charwining igisi töleydu. Chünki u charwilirini toxtitip qoyush bilen bashqilarning mülkige tajawuz qilghuchidur. Eger (bundaq qélishqa ruxset qilin'ghan) déyilse, biz deymizki, u charwilirini toxtitishqa emes, ötküzüp kétishke ruxset qilin'ghan. Halbuki, charwilarni toxtitip qoyush insanlarni tenglikte qaldurghanliqtur. Buninggha asasen, ijazet sorash qanuni, eqliy we ilmiy jehettin tinch amaniq meqset qilin'ghan. Tinchliqni buzush tölemni teqezza qilidu.

5. Xulepai rashidinlar qur'an bilen sünnetni özlirning (iqtisadiy pikirmenbi) dep qarsimu, biraq ularning hediske bolghan chüshenchisi oxshimaydu.

Selme ibni ekwedin riwayet qilinduki, peyghember eleyhissalam mundaq dégen: "qurbanliq qilghan göshni öch künden artuq saqlimanglar!" peyghember eleyhissalam yuqiridiki sözni qilip bir yildin kéyin sahabilar: "i allahning elchisi, bu yilmu ötken yildikige oxshash qilamduq?" dégende, resulullah sellallahu eleyhi wesellem: "yenglar ichinglar we saqlanglar! Chünki ötken yil kishiler qiynchiliq ehwalda qalghan bolghachqa, ulargha yardemde bolushunglarni irade qilghanidim" dégen.

Osman reziyellahu enhu buningdin burunqi hökümning emeldin qalghanliqini, yeni qurbanliq göshlirini saqlashni men'i qilish hökmining bikar qilin'ghanliqini chüshnup yetken. Osman reziyellahu enhuning neziride höküm nahayiti ayding bolup, xalighan adem qurbanliq göshini üç kündila tügitiwetse, xalighan adem üç künden artuq saqlap yése boliwéretti, qurbanliq göshini saqlighan adem üç kün ichide yésimu, sediqe qilsimu boliwéretti.

Eli ibni ebi talip reziyellahu enhuning bu hedisqa qarita chushenchisi mundaq idi: "peyghember eleyhissalamning aldinqi hedisi kéyinkige hergiz toqunushup qalmaydu, yeni qurbanliq göshni üç künden artuq saqlimasliq mesilisi bilen üç künden artuq saqlashqa ijazet bérilish mesiliside héchqandaq bir zitliq yoq. Chünki qurbanliq göshni üç künden

artuq saqlimasliq toghrisida peyghember'eleyhissalam yolyuruq bergin weziyet bilen, üç künden artuq saqlisa bolidighanliqi toghriliq yolyuruq bergin weziyet tüptin oxshimaytti. Roshenki, qurbanliqning göshini saqlash men'i qilinishi acharchiliq we dishwarchiliq künliride bolghan bolsa, saqlashqa ijazet bérilishi toq, parawanliq künlerde bolghan idi. Shunga burunqi hadisning hökmi emeldin qalghan dep dewa qilishqa qet'iy yol yoq.

Eli ibni ebiy talip reziyellahu enhu seperdin qaytip kelgen chaghda, fatime uning aldigha qurbanliq göshni élip kelgen, u: "peyghember eleyhissalam buni nehiy qilmighanmu?" dep sorighanda, fatime: "peyghember eleyhissalam buninggha ruxset qilghan" dégen. Shuning bilen eli reziyellahu enhu resulullah sellellahu eleyhi wesellemning aldigha kirip: " buningdin sorighan, resulullah sellellahu eleyhi wesellem: "uni zulhejjidin yene bir zulhejjige qeder yégin" dégen. Zeyd ibni elining ispatigha köre eli reziyellahu enhu qurbanliq göshining üchtin birini tamaqqa ishletetti, üchtin birini yeytti, üchtin birini saqlap quyatti. Ibni zuherning azad gerdisi abu ubeydning riwayitige köre, eli reziyellahu enhu: "üch künden kéyin héch kim qurbanliq göshini yémisun" dégen. Ibni hezim mundaq deydu: "bu osman reziyellahu enhu muhasirige élinip qalghan yil bolup, sehraliq erebler medine munewwerge pitne urughini chéchiwetkechke musulmanlar nahayiti köp mushkilatqa duch kelgen idi. Shunga eli reziyellahu enhumu resulullah sellellahu eleyhi wesellemni örnek qilip kishilerni qurbanliq göshini üç künden artuq saqlimasiliqini buyrighan.

6. Xulefai rashidinlarning arsidiki ixtilap bolsa, melum bir hadiside bezisi yetken sünnetke yene bezisining yételmigenligide idi. Resulullah sellellahu eleyhi wesellemning: "qurbanliq göshni üç künden artuq saqlashqa ijazet" dégen hadisning eli reziyellahu enhu bilen osman reziyellahu enhugha yetkenliki melum. Gerche resulullah sellellahu eleyhi wesellemning men'i qilish bilen ijazet bérishtiki meqsiti bir birige oxshimisimu, buningdin aldinqisining hökmini bikar qilish meqset qilinamdu, yaki her bir mesilige qarita munasip höküm qilish meqset qilinamdu? Ömer ibni xettab reziyellahu enhugha "qurbanliq göshni üç künden artuq saqlashqa ijazet" dégen hadis yetmigechke, birinchi hadisning yeni qurbanliq göshni üç künden artuq saqlash men'i qilnidu dégen hadisning hökmige emel qilishta qet'iy ching turghan. Abdullah ibni ömer reziyellahu enhumu buningda dadisi ömer reziyellahu enhugha warisliq qilghan. Men mezkur hadis abdullah ibni ömer reziyellahu enhugha yetmigen démekchi emes. Abdullah ibni ömer reziyellahu enhuning qurbanliq göshni üç künden artuq saqlash ijazet dep qaraydighanliqi éhtimalgha nahayiti yéqin. Qisqisi, bu xulipai rashidinlarning iqtisadiy pikir éqimining kéchikkine tashqini.

1335.-sual: islam iqtisadshunasliqining üçinchi menbesi. ijma

ölimalar ijma (birdek pikir) usulini töwendikidek tonushturidu: resulullah sellellahu eleyhi wesellemning wapatidin kéyin muhemmed eleyhissalamning ummetliri ichidiki mujtehidlarning eserliridin birer esirde ehkamlardin birer hökümge qarita birdek pikir birlikige kélishi ijmadur.

Étmologlarning ijma heqqidiki qarishi mundaq: yuqiridiki mujtehidlardin birersi özidin bashqilarning pikrige qoshulmisa ijma étrap qilinmaydu. Ijma meshhur sahabilarning zamanida ularning arisidiki ijma tüzidighan meripetperwer muftilar bolghanliqtin intayin qolay hem menpeetlik idi. Lékin döletler ara ular parchilan'ghandin kéyin, ijma ijtimaiy bir müshkilatqa aylandi. Nöwette ijma bizning ölimalarning qaldurup ketken teqlidi shertlirige he dep ésiliwalghanliqimizdin nahayiti chigishliship ketti. Chünki musulman ölimalarning arisidiki pütün mujtehidlarning birersi bashqilarning pikrige qoshulmisa ijma öz xususiyitini saqlap qalalmaydu.

1336.-sual: hazirqi dewirdiki her xil jemiyyet yaki birleshmilerning ijma shertige uyghun kelmeydighanliqi

bu yéngi weziyette yónilishke qarap xelq'ara fiqhishunaslar jemiyyi yaki büyük ölimalar hey'et ezaliri birleshmisi yaki ijmaning örnida rayonluq fetwa birleshmisi qurup chiqish mumkinmu? Mumkin emes. Chünki bundaq qilghanda, bu birleshme we hey'etlarning ezaliri töwendiki bir qanche xahishqa éghip kétidu:

1) abruyereslik, 2) hoquq, 3) hakimlarning zulmigha taqabol turalmasliq, 4) teqwadarsizliq, 5) bilimsizlik. Bu birleshme we jem'iyetlerge eza bolghan kishining yaki bilimi az, abruyi yuqiri yaki bilimimu, qarshi turursh iqtidarimu az yaki bilimi köp, teqwadarliqi az bolup, bu ijmaning shertige uyghun kelmeydu. Gerche bu hey'etlarning ezaliri bilimlik, teqwadar, heqiqette ching turushta malamitidin qorqmaydighan bolsimu, yenila ijmaning shertige uyghun kelmeydu.

Birinchi, ölimalar fiqhi usulini, islam qanunining 4 - maddisigha asasen "köz qarash" dep ataytti. Qiyas: istihsan (toghra höküm), istilah (köz qarash) ölimalar neziridiki toghra yekün qatarliqlarni we bashqa ishlarni öz'ichige alidu. Men "köz qarash" dégen sözning örnigha "islam qanunining ghayisi" dégen sözni istémal qilishni eng ewzel dep qaraymen. Chünki köz qarash, heqiqette islam qanunining menbi emes, shundaqla uning menbi bolushqimu munasp emes. Köz qarash peqet qiyastiki illetke, istilahtiki umumiy menpeetke, istihsandiki zörüriyetke oxshash, ehkamlar aydinglashturulidighan bir wastidur. Qiyas islam qanunining asastiki menbi emes, belki bir orunushtur. Orunush peqet öz layihesige tayinipla menbe bolalaydu. Nezer dairimizni téximu yiraqqiraraq aghdursaq, qiyastiki illetning peqet mewjutluq we yoqluqta hökümnila dewr qilip qanun chiqarghuchining meqsiti ishqa ashqandila, sheretning asasi bolushqa munasip kélidighanliqini biliwalalaymiz.

Ikkinchi, islam qanunining ghayisidin biz némini meqset qilimiz? Shübhisizki, allah halal haramdin ibaret ehkamlarni melum meqsetke yétish üçün qanunlashturup berdi. Chünki ehkamlar qanun chiqarghuchining meqsiti öz dairisi ichidila ishqa ashurulmaydu. Démek, qanun chiqarghuchining meqsiti bendilarning chektin éship ketmesliki üçün

qanunsiz heriketlarni chekleshtin ibaret. Qanun chiqarghuchining meqsiti qandaqtur qol k  sish, jelde urush bolmastin, belki bu usul arqiliq   z meqsitige y  tishtur. Eger qanun chiqarghuchining melum meqset   ch  n chiqarghan wastisi qanun chiqarghuchining k  tken y  ridin chiqmisa qanunni ijra qilishqa qet'iy bolmaydu. Alayluq, sarangni jazalashqa bolmaydu.   zining chörisini alghan ademning nikasi   trap qilinmaydu. Aldamchiliq qanunsizliq belki haram. Chünki u qanun chiqarghuchining nishanigha tosqunluq qilidu. Qisqisi, islam qanunining ghayisi fiqhishunaslarning sheret ehkamlirini qiyas arqiliq y  rg  zidighan menbedur.

Üchinchí, islám qanunining xeliplarning neziridiki iqtisad pikir éqimigha bolghan kontrollíqi. Iqtisadning ózgiche alahidilikiliridin biri- daimliq herikettur. Bu heriket iqtisadning güllinishide túrtkilik rol oynaydu. Chünki kishilarning payda qoghlíship yúrishi, ularning qandaq qilghanda paydigha iriship, qandaq qilghanda ziyán tartmaydighan bir yolni tépish üçün daim pikir tepekkur qilishqa mejbúr qilidu. Buningdin köriwélíshqa boliduki, islám qanuni iqtisadiy muamililerge toghra höküm qilalaydighan daimi güllinish tereqqiyatigha ige. Shunga fiqhishunas alimlar, sahabilargha oxshash islám qanunining ghayisi boyiche mesililerge toghra höküm chiqirip, xataliqlardin qet'iy saqlinishi lazim.

1337.-sual: islam iqtisadshunasligidiki sahabelarning

ijmaliridin örnekle

1) birqanchilighan riwayetlerge köre, peyghember eleyhissalam zina qilghan bir ademni tash kések qilip öltürmestin yüz jelde urup, bir yilliq sürgün qilishqa höküm qilghan. Ebu bekirmu bir qiz bilen zina qilghan ademni yüz jelde urghandin kéyin palashqa buyrighan. Ömer ibni xettab reziyellahu enhumu shundaq qilghan. Osman ibni effan reziyellahu enhumu özining dewride zina qilghan bir ayalni yüzjelde urup, xeyberge bir yilliq palighan. Emma eli reziyellahu enhu xilapet dewrining axirlirida, palashtin meqset zinagha yéqinlashqan jinayetchini özi yashighan muhittin birmezgil yiraqlashturup, heqiqetke qayturush hemde buzghunchiliq we gunah mesiyet azgilidin saqlap qélish dep qarap zinaxorni yüz jelde urup bolghandin kéyin, biryilliq sürgün qilishning ornigha bir yilliq qamaq jazasi bergen. Eli reziyellahu enhu mundaq dégen: "toy qilmighan oghul bilen toy qilmighan qiz zina qilsa yüz jelde urulup, qamaq jazasi bérilidu. Sürgün qilinmaydu".islam qanunida, ijarige alghan ademge nisbeten, ijarige alghan nerse néme bolishidin qet'iynezer buzulsa yaki burunqi halitidin özgirip ketse töleydu. Bu islamning özgermes qanuniyeti. Bu qanuniyetke peyghember eleyhisslammu, ebubekirmu hergiz xilapliq qilmighan. Mashinichi (seypung), yaghachchi we buyaqchilar bengbashliq qilip, payda menpeet qoghliship rexni, yaghachni kisiwélishi islam qanunigha tuptin xilap. Imam abdurrazzaqning riwayitige köre ömer ibni xettab reziyellahu enhu buyaqchigha buzghan nersni töletken.

2) islam qanuni yuqap ketken nersilerni tirildürüş nezeriyesige اساسlinidu. Peyghember eleyhissalam bu heqte: "kimki bir zéminni awat qilidiken, héchkimning u zéminni igelliwélishqa heqqi yoq". Buningdin qanun chiqarghuchining meqsiti yer yüzini güllendürüp, uningdin ünümlük paydılınış we barlıq kishilerge parawanlıqni omumlashturushtin ibaret. Ömer ibni xettab reziyellahu enhu islam qanunining ghayisini ishqa ashurush üçün töwendiki usulni qollandi.(1) ömer reziyellahu enhu dölettin shexislerge bölüp bergen yerlerdin bölüp bérilgüchining taqitidin tashqiri awat qilalmighan yerlerni qayturwélish toghriliq qayta qayta oylinip ünümlük tedbir qollandi. Shühbisizki, resullah eqiqning zéminini bilal ibni harisqa bölüp bergenidi. Ömer reziyellahu enhu xelipe bolghan chaghda bilalning u zéminning hemmisini güllendürüşke küchi yetmigenlikini körüp: "i bilal! Küchüngning yétishche güllendüreleydighan zéminni özengge qaldur. Küchüng yetmilgenlirini sahabilargha teqsim qilip béreyli" dep, uning güllendürüşke küchi yetmigen zéminni musulmanlarga teqsim qilip bergen. (2) kimki térilghu yérini uda üç yil tashlap qoyup güllendürmise, islam dölitidiki her qandaq bir puqraning u zéminni sétiwélip güllendürüş heqqi bar. Ömer reziyellahu enhu buni peqet islam qanunining ghayisini emelge ashurush yüzisidinla shundaq qilghan. Bashqiche éytqanda islam dinining qanuni ölükni tirildürüshtin ibaret.(3) islam qanunidiki qiyas atalerge perz igiliri (islam qanunida teqsimat élishqa tégishlik bolghanlar) miras élip bolghandin kéyin, bashqilar élishqa ruxset, démektur. Buningdin köre perz igiliri uruq tughqanchiliq jehette ölükke eng yéqındur. Buningdiki qanun chiqarghuchining meqsiti ölgüchining uruq tughqanliri mirastin munasip halda paydilinishtur. Shunga ölgüchining yéqin tughqanliridin ibaret mirasxurliri bar yerde yiraq tughqanlirigha miras birilmeydu. Nawada qanun chiqarghuchning meqsiti qiyas tüpeylidin bikar bolup ketse, derhal qiyasni terk étip, qanun chiqarghuchining meqsiti boyiche ish körüş lazim. Ömer ibni xettab reziyellahu enhuning xelipilik dewrde bir ayal wapat bolup kétip, uninggha mirasxor bolidighan éri, anisi, oghul bir tughqanliri, özining oghul qérindashliri qélip qalidu. Ömer reziyellahu enhu bu mesile toghriliq ozaq oylan'ghandin kéyin, qiyas arqiliq u ayalning érige mirasning yérimini, anisigha altidin birini, anining oghul bir tughqanlirigha üchtin birini berse, ayalning oghul bir tughqanlirigha mirastin héch nerse qalmaydighanliqini közde tutup, qiyasni terk étip, qanun chiqarghuchining meqsitige munasip halda ayalning oghul bir tughqanlirighimu, anining oghul bir tughqanlirigha oxshash miras bergen. Osman ibni effan reziyellahu enhumu shundaq qilghan. Emma eli reziyellahu enhu bundaq qilmighan. (4) resulullah sellallahu eleyhi wesellemning we ebubekirning dewrde, musulmanlar kapirlardin urushta ghenimet alghan zémin qatarlıq nersilerning beshtin töt qismini mujahidlarning xirajitige weularni jihadqa seperwer qilishqa serp qilin'ghan. Lékin ömer reziyellahu enhu özining xilapet dewrde pethi qilin'ghan iraq zéminini we bashqa ghenimetlerni mujahidlarga bölüp bergende mol hosulluq bu munbet zéminning igidarlıq hoquqi bir ademege

merkezlaship qélip, mal dunya uning jihatga chiqmasliqigha tosalghu bolup qalmasliqi üçün, islam qanunini emelge ashurushning birdin bir yoli "pethi qilin'ghan yerlerni mujahidlarga tarqitip bermey, öz igiliride qaldurup, döletke kirim bolush üçün yer igiliridin melum miqdarda tölem tölitip buni mujahidlarning xirajitige serp qilip, jihatning üzlüksiz dawam qilishigha kapaletlik qilish lazim" dep körsetti. Ömer reziyellahu enhudin kéyniki xelipilermu bu körsetme boyiche ish kördi. Peyghember eleyhissalam we ebu bekirning zamanida "oshre élish" jari qilinmighan, lékin ömer reziyellahu enhu sahabilerge bu heqte kéngiship, öshre élishni yolgha qoyghan tunji kishi bolup qalghan. Ömer reziyellahu enhuning qarishida bu musulmanlarning tüp menpeetige intayin uyghun idi. Buni töwendikidek chüshendirimiz:

1- islam dölitige kiridighan tashqi soda kirimi zörür xam eshya menbesidin ibaret.

2- dölet gheyri musulman sodigerliridin alidighan öshre musulmanlarning beyitulmali üçün putmes tügimes bayliq menbesidur.

3 -öshrine perz qilinishi hökümetning tashqi sodigha bolghan nazaretchilikini meqset qilghan. Bu iqtisadni güllendürüshte kem bolsa bolmaydighan bir ish. Chünki dölet özi kéreklik bayliq menbelirini qobul qilish yaki qilmasliq küchige ige.

4 - musulmanlarga menpeet yetküzüsh qanun chiqarghuchining meqsetliridin biri. Hetta qanun chiqarghuchi bu menpeetning ornigha munasip sawab béridu.

5 - islam qanunida itaet qilghan'gha heq élish jaiz emes. Jümlidin ezan shu itaetlarning birsi. Shunga uninggha heq élish jaiz emes. Buningdiki qanun chiqarghuchining meqsiti dinning kespke aylinip qalmasliqidin ibaret. Chünki nurghun kishiler yaxshi körüp emes, turmush helekchilikide dinni kespke aylandurwalidu. Din buningdin pak we munezzehtur. Itaet qilish allahning heqqi. Shunga uninggha heq élishqa bolmaydu. Chünki uninggha allahning dergahida heq birilidu. Lékin kishiler heq almisa, itaettin bash tartsa qandaq qélish kérek? Ulargha heq bérilemdu? Yaki islam milletlirige ziyan zexmet yetse heq bérish jaiz emesmu? Qanun chiqarghuchining meqsitige zit kélip qalidighan ehwal astida ulargha shertsiz heq bérish kérekmu? Osman ibni effan reziyellahu enhu itaet qilishqa heq élish jaiz emes, emma itaet qilishqa righbetlendürüsh yüzisidin itaet qilghuchigha mukapat bérish jaiz, chünki buning bilen qanun chiqarghuchining meqsiti emelge ashidu. Mukapat alghuchi itaet qilghinigha heq shert qilmastin, allahtin sawab ümid qilidu. Halbuki, dunyaning sawabini axiretning sawabigha qoshush bilen axiretning sawabi kémiyip ketmeydu dep qarap töt neper muezzin'gha beytul maldin teminat bérüp, muezzinlarga teminat bergen tunji shexs bop qalghan.

Bu omumen resulullah sellellahu eleyhi wesellemning ish izlirigha warisliq qilghan ela yaxshi kishilarning qanun nizamliridin bir nizam. Xususen iqtisadi pikir tepekkur xezinisini islam qanunining meqsitige mas halda bayliq menbesi qilghan xulepai rashidinlarning azghina pikir éqim tashqinidur. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem: "méning sünnitimge

we mendin kéyin toghra yol üstidiki xulepai rashidinlarning sünnitige egishish silerning bash tartip bolmaydighan muqeddes burchunglar“ dégenidi.

Ikkinchi bap. islam iqtisadining meqsidi

1338.-Sual: iqtisadning islamdiki orni

her qandaq bir eqil igisi pul – mal, iqtisadning jan tumuri ikenlikini, pul malsiz iqtisadning mewjut bolup turalmaydighanlqini hergiz inkar qilmaydu. Chünki kan karxanilarni qurup chéqish, térilghu yer berpa qilish tawar almashturush.... Qatarliq ishlarning hemmisi pul malgha muhtaj. Kishilik hayattiki iqtisadning jan tumuri bolghan pul mal islam dinida yaman yolgha ishletmeslik sherti astida xeyri éhsan“ dep ataldi. Allah taala mundaq deydu: "mélinglardin némini xeyri éhsan qilmanglar u özenqlarning paydisi üçündür. Siler peqet allahning raziliqi üçünla xeyr éhsan qilisiler (yeni xeyri éhsanlar üçün allahning raziliqidin bashqini közde tutmanglar) mélinglardin némini xeyr éhsan qilmanglar, silerge uning sawabi toluq bérilidu. Silerge zulum qilinmaydu. (yeni qilghan yaxshi emelliringlarning sawabi kemeytilmeydu.) " (beqer sürisi 272- ayet).

Allah pul malni hayati dunyaning zinniti qildi. Iqtisad arqiliq allahning barche mexluqati öz jamalini namayen qilidu. Allah taala mundaq deydu: "mallar we balilar dunya tirikchilikning zinnitidur." (kehf sürisi 46 - ayet) "silerge allah ata qilghan mal mülükning bir qismini ulargha béringlar " (nur sürisi 33 - ayet).

Allah bendilirini pul mal arqiliq sinaydu. Allah taala mundaq deydu:" silerge nurghun mal we ewladlar ata qilduq, saninglarni köp qilduq ". (israi sürisi 6 - ayet).

Mal mülük, insan iqtisadning asasi, mal mülükni allah islahatning wastisi qildi. Allah taala mundaq deydu: " paklinish üçün mal mülükni (yaxishliq yollirigha) serp qilidighan adem uningdin (yeni ottin) yiraq qilnidu " .(leyl sürisi 17 - 18 - ayet).

Jemiyette yaxshliq qilish we adalet nuri astida islah qilnidu. " allahning yolida mélingla bilen jéninglar bilen jihad qilghaysiler." (sef sürisi 11- ayet). Jihad urush qilish üçün zörüriyet bolup qalmastin, belki jemiyetni pikir we iqtisadi jehette islah qilidighan muhim wastilidirur. Shunga allah peqirliq bilen mal mülükning azliqini her bir basquchta asanliqche bösüp ötüp ketkili bolmaydighan tusalghu we imtihan qildi. Allah taala mundaq deydu: " biz silerni bir az qurqunch bilen bir az qehetchilik bilen we malliringlarga, janliringlarga, baliliringlarga, ziraetliringlarga yétidighan ziyan bilen choqum sinaymiz, (béshigha kelgen musibet ziyan zexmetlerge) sewri qilghuchilarga jennet bilen xosh xewer bergin . " (beqer sürisi 155 - ayet).)

peyghember eleyhissalamning wapatidin kéyin ebu bekir mal mülükning qedir qimmitini yash islam dölitini téximu mustehkemlesh jeyranidiki emeliyet jeyranida téximu chongqur chüshinip yétip zakatni meni qilghuchilarni öltürüşke aldirap: "allah bilen

qesemki namaz bilen zakatning arisini ayrighuchilar bilen choqum urush qilimen. (yeni namaz oqup zakat bermigenlerni öltürimen) chünki zakat mal mülükning heqqi“ dégenidi. Fuqehalarmu buning qimmitini chongqur chüshinip yetken. Imam seid ibni museyyeb mundaq dégen: "perwerdigarigha ibadet qilidighan lékin özini qoghdap bashqilargha muhtaj bolup qalmasliq üçün mal mülükni yaxshi kormeydighan ademlerde xeyriyet yoq.

1339.-sual:islam iqtisadshunasliqining meqsidi

islam iqtisadining mexsetlirini üç nuqtigha yéghinchaqlash mumkin: dölet iqtisadini güllendürüş, insanni bext saadetlik qilish, bayliqning chéchilip kétish seripiyatini töwenlitish.

1340.-sual:islamda iqtisadni tereqqi qildurushning usuli

iqtisadni ikki xil usul arqiliq tereqqi qildurush mumkin.

Birinci, meblegh sélin'ghan sermayini köpeytish. Ikkinchi, köplep meblegh sélip bayliqni köpeytish.

1341.-sual: sermayini köpeytishte hemme imkanlardin paydilinish

meblegh sélin'ghan sermayini köpeytish. Meblegh sélin'ghan sermayini köpeytish üçün meyli shexs yaki döletning bolsun hemme imkanlardin toluq paydilnish lazim. Hemme imkanlar déginimiz: ishliilmey bikar turidighan nex pul we yer zémin, karxana, zawutlarga oxshash ishlep chiqirish wastiliridin ibaret. Islam dinida bu imkanlardin paydilnish wajib qilin'ghan. Gerche u döletning yaki shexsining bolsimu, emma shexsilerge mal mülük tolap serp qilmay yétiwélish haram qilin'ghan. "altun, kümüş yéghip uni allah yolida serp qilmaydighanlarga (dozaxta bolidighan qattiq azab bilen bésharet bergin ." (tewbe sürisi 34 - ayet).

1342.-sual: zimindin paydilinishning wajip ikenliki we misalliri

islam dinida ishliilmeydighan zémindin meyli shu zémining igiliri bolsun yaki bashqilar bolsun tashlap qoymay ünümlük paydilnish wajib qilin'ghan. Buningdin meqsed térilghu yerlerni we ishlep chiqirish wastilirini tashlanduq nersige aylandurup qoyushtin qattiq agahlandurush. Peyghember eleyhissalam mundaq dégen: "térlighu yéri bar adem özi u yerde tériqchiliq qilsun yaki qérindishigha bersun. Qérindishigha bermise zéminni özi güllendürsun". Ebu bekir, ömer ibni xettab, osman we eli reziyellahu enhumlar zéminni mol husulning üchtin birini bérish sherti astida bashqilargha béretti. Bir adem eli reziyellahu enhuning qéshigha kélip "palani yer alghan idi" dep shikayet qilghanda, eli reziyellahu enhu jawabkardin bu toghriliq sorighan. Jawabkar mundaq jawab bergen: "men yerning yérimini aldim chünki men östeng chépip su bashlap keldim we u yerni awat qildim", eli reziyellahu enhu jawabkarning jawabini anglap: "buptu" dégen. Ömer ibni

xettab reziyellahu enhu bilen eli reziyellahu enhu mundaq dep qaraytti "nawada yerning igisi üch yilghiche yerdin yaki özi paydilanmay yaki bashqilarning paydilinishi üchün bermey aq qoyup qoysa islam dölitidiki her qandaq bir puqraning yer igisidin ijazet almastinla u yerdin paydilinish heqqi bar."

tashlanduq yerni awat qilghan adem awat qilghan yerge öz igisidinmu bekrek heqqi barmu? Bu toghriliq ömer reziyellahu enhudin qilin'ghan riwayet bir birige oxshimaydu. Ebu yüsüfning riwayitige köre, peyghember eleyhissalam juheyn qebilisining awat qilinmighan yérini kishilerge bölüp bergen. Kéyin yerni awat qilghan adem bilen esli yerning igiliri dawaliship qélip ömer reziyellahu enhuning aldigha barghanda, ömer reziyellahu enhu "nawada yéringlarni men yaki ebu bekir bashiqlargha teqsim qilip bergen bolsaq iduq, elwette men yéringlarni özenglerge qayturup bérettim. Biraq buni peyghember eleyhissalam teqsim qilip bergen bolghachqa silerge hergiz qayturup bérelmeymen. Kimki yérini üch yil tirimay tashliwétip awat qilmisa andin bashqa bir'adem u yerni awat qilsa awat qilghan adem igisige qarighanda heqliqraqtur" dégen. Ebu ubeydining bir riwayitide mundaq déyilgen: " nawada awat qilghan adem yerni bir qétim awat qilip yene bir qétim tashlap qoysa yerning igisi xalisa yerni qayturwélishtur heqqi bar". Yehya ibni ademning riwayitide mundaq déyilgen: " eger tashlandi zémin (yer) döletning yéri bolsa, yer awat qilghan ademning bolidu. Nawada u xususi yer bolsa, yerni pulgha sétiwalidu". Bir adem eli reziyellahu enhuning qéshigha kélip mundaq dégen: "men igisi küchi yetmigeckke tashlinip qalghan bir parche yerni östeng chépip su bashlap kélip tériqchiliq qilip, mol husul aldim" dégende, eli reziyellahu enhu: "alghan mol husulni xatirjem yewergin, halbuki, sen buzghunchi emes, islah qilghuchi. Weyran qilghuchi emes, awat qilghuchi" dégen. Eli reziyellahu enhu sözige munu ayetni delil keltürgen: " yer yüzi heqiqeten allahning mülkidur. Allah uninggha bendilridin özi xalighan kishilerni waris qilidu. Yaxshi aqiwet teqwadarlarga mensup." (eraf sürisi 128 - ayet).

Imam baqir (allah uninggha rehmet qilsun) eli reziyellahu enhudin riwayet qilip mundaq dégen: "kimki zéminni tashlap qoyup xarab qiliwetse musulmanlardin birersi u zéminni awat qilsa, awat qilghan adem u zémin'gha tashlap qoyghan ademge qarighanda heqliqraqtur". Allah zéminni ishlepchiqirish, mol husul élish, paydilinish üchün yaratqan. Zémindin mol husul almasliq, zémning tebitini yuqatqanliq. Zéminni öz tebitige qayturghan adem peziletlik ademdur.

Allah zéminni héch bolmighanda hajetmenlarning ariyetke élip bolsimu paydilinishgha tosqunluc qilghan ademlerni qattiq eyblesh bilen bir waqitta qazan qumuch, qacha quchilargha oxshash kündilik turmushta ishlitidighan aile üskünlirini muhtajlar paydilinishi üchün tosalghu bolghan ademlerge qattiq kayighan: "dinni inkar qilghan ademni kördungmu? U yétimni düshkeleydighan, miskin'ge tamaq bérishni terghib qilmaydighan ademdur. Shundaq namaz oqughuchilargha wayki, ularnamazni gheplet bilen oquydu.

Namazni riya bilen oquydu. Ular qolqa bermeydu." (maun sürisi 1-7 - ayetler).

1343.-sual: islam dölitining bayliq menbeliridin paydilinish üchün bayliqni puxralargha tariqitip birish yolliri we misalliri

döletning mal mülkige kelsek resulullah sellellahu eleyhi wesellemning we xulepai rashidinlarning dewridiki islam iqtisadining emeliyet jeryanida ishlitilishi shuni ispatlap bériduki, islam döliati özüning barliq bayliq menbeliridin toluq paydilinatti. Bu bayliq menbelirini kishilerge tarqitip bérish arqiliq ishqa ashqanidi. Bayliqlar kishilerge türlüq yollar arqiliq tarqitip bérilgen.

Birinchi, dölettin puqralargha bérilgen soghatlar arqiliq. Ebu bekir kishilerge soghat bérishte imkaniyening bariche bab barawerlikni asas qilatti hemde: "musulmanlarning islam oghlanliri, musulmanlarning beytulmal (xezinisi) diki nersilerning hemmisi tewerruk, musulmanlarning bu tewerukining mirasxorliri, her bir musulman bu tewerruktin ortaq behrimen bolush hoquqigha ige."

sufyan ibni uyeyne mundaq dégen: "ebu bekirning qarishiche, barche musulmanlar islam oghlanliri bolup, bir tughqanlar dadisidin miras élishta oxshash bolghinidek, musulmanlarmu ghenimet we bashqa bayliqlardin öz ölüshini élishta bapbarawer. Meyli hör'adem bolsun, qul bolsun, meyli er yaki ayal, meyli chong yaki kéchik bolsun. "

abduraxman ibni harisning azad kerdisi ebu qirre mundaq dégen: "ebu bekir ghenimetlerni xujayinimgha qanchilik teqsim qilip bergen bolsa, mangimu shunchilik derijide teqsim qilp berdi."

beziler ebu bekirge burun musulman bolghan we ghazatlargha bashqilargha qarighanda burun we köp qatnashqan'gha ghenimetlerdin köprek bérishni meslihet qilshiwidi, ebu bekir: "ularning ejrini allah béridu. Emma bu barawer teqsimat bolsa perqliq teqsimattin köp yaxshidur" dédi.

Lékin xelipilik ömer ibni xettab reziyellahu enhuning dewrige kelgende, ömer reziyellahu enhu sahabilardin burun musulman bolghanlar bilen burun ghazatqa qatnashqanlarga teqsimattin köprek bérish toghriliq meslihet séliwidi. Sahabilar: "undaqta emiyru! Ömengdin bashla chünki sen bu ishning ehli" déyshti. Ömer reziyellahu enhu: "yaq, undaq qilmaymen, lékin resulullah sellellahu eleyhi wesellemning aile tawabatliridin bashlaymen" dep, resulullah sellellahu eleyhi wesellemning aile tawabatliridin bolghan hashim we abdulmutellib jemetidin, andin keyin resulullah sellellahu eleyhi wesellemning ayalliri, andin ehli bedri we muhajirlargha, andin bedri urushigha qatnashmighan ensarlargha, andin ehli hudeybege, mekkini pethi qilishqa qatnashqanlarga hemde qadisiye we yermuk urushigha qatnashqanlarga teqsim qilishqa bashlidi. Ömer reziyellahu enhu her bir aililikke ayrim ayrim halda teqsimat béretti. Ömer reziyellahu enhuning bundaq qilishida, burunqilarning bu teqsimatqa

bolghan éhtiyaji kéyinkilerge qarighanda küchlükrek bolghachqa birinchidin bularning jiddi éhtiyajini qandurush, ikkinichidin ularning türlük mushkilatlarini hel qilish meqset qilin'ghanidi. Lékin kishilarning qolida pul mal köpüyüp, allah ularni öz pezlidin bay qilghanda hajetmenlarning pul maligha bolghan éhtiyaji tedriji yoqilishqa bashlidi. Buning bilen ömer reziyellahu enhu hemme ademge barawer teqsimat bölüp bérishke bashlidi. Osman ibni effan reziyellahu enhuning xilapet dewride, osman reziyellahu enhu kishilerge ghenimetlerni teqsim qilishda ömer ibni xettab reziyellahu enhuning sünniti boyiche ish kördi. Eli reziyellahu enhu xelipe bolghanda, ebu bekirning sünniti boyiche ghenimetlerni hemme ademge oxshash teqsim qilib berdi. Muhajirlargha bashqilardin, ereblerge (hör'ademlerge) qullardin artuq ghenimet bermidi. Eli reziyellahu enhu biri hör yene biri dédek (chöre) ikki ayal ghenimet sorap kelgende, ikkisige oxshash ghenimet bergendin kéyin, dédek özige bérilgenni élip gep qilmay kétip qalghan. Emma hör ayal: "i emirul möminin! Mangimu eshu dédekke oxshashla bir nerse béremle?" dégende, eli reziyellahu enhu: "men allahning kitabida is'haqning balisigha qarighanda ismailning balisigha köprek bir nerse bérilginini héch körmidim" dégen.

Eyni zamanda döletning kishilerge bolghan atasi muqim idi. Döletning kirimi qanche ashsa atalarmu shunche ashatti. Chünki xulepai rashidinlarning neziride dölet xezinisidiki nerisilarning hemmisi allahning mal mülki, xelq allahning aile tawabatleri, allahning mal mülkige, allahning aile tawabatleri eng heqliq idi. Ebu ubeydening riwayitige köre ömer reziyellahu enhu mundaq dégen: "hayatla bolidikenmen her bir ademge béridighan atani töt minggha yetküzimen, mingni qurali üçün, mingni xirajiti üçün, mingni bala chaqliri üçün, mingni éti üçün, mal mülük köpeygensiri kishilerge béridighan atalarni shunche köpeytime".

Xulepai rashidinlar mal mülükning musulmanlarning beytulmalida tonglap qélishini hergiz xalimaytti. Ömer reziyellahu enhu bilen riwayetchiler teripidin ismi tilgha élinmighan bir'adem ottursida mundaq bir söhbet bolghan, ömer reziyellahu enhu abdullah ibni erqemge: "musulmanlarning beytulmalni her ayda bir qétim her jüme küni bir qétim herkünü bir qétim teqsim qilghin" dégende, héliqi adem: "i emirul möminin! Beytulmaldin qaldurup qoyghan bolsang jiddi peytte sanga lazim bolur idi" dégen. Ömer reziyellahu enhu uninggha: "séni sheytan azduruptu, allah uni manga qandaq serp qilishni bildürgen we uninggha xiyamet qilishtin méni saqlighan. Jiddi peytte manga allahning we resulullah sellellahu eleyhi wesellemning itaiti yétip ashidu" dégen. Démek, ömer reziyellahu enhu zörür bolmighan ehwal astida mal mülükning dölet xezinide saqlinip qélishqa qet'iy qarshi idi. Chünki musulmanlar yaxshiliq qilishqa intayin hérismen idi. Dillirida iman urghup tashatti. Xeyriyet ishlarigha chaqirilsa, yekdillik bilen meydan'gha chüshetti. Xulepai rashidin néme üçün beytulmalni puqralargha tarqitip bérishke chaqiriq qilghan? Chünki mal mülük beytulda saqlansa, ishlep chiqirishqa tosalghu bolup qalidu.

Tebiki mal mülükni öz yoligha serp qilmay tonglitip qoyush, islam dölitige xas xususiyet emes. Mal mülük kishilerning qolida bolghanda, uningdin xilmu xil usullar arqiliq paydilnip, zawut, kan karxana, tériqchiliq qatarliq usullar arqiliq iqtisadni güllendürüşke bolidu.

Ikkinchi: déhqanchiliq arqiliq. Buningda dölet ishlepchiqarghuchigha shérik bolidu. Yela ibni umeyyedin riwayet qilinduki u mundaq dégen: " ömer reziyellahu enhu manga nejran xelqidin öshre zakat yéghish toghriliq mundaq dep mektub yollighan: "igiliri teripidin aq qalghan yerlerni igilirige bergin. Ular yerlirini özliri sogharmay yamghur süyi bilen sughrulghan bolsa, mehsulatning üchtin ikki qismi ömer reziyellahu enhu bilen musulmanlarning, üchtin biri ularning. Nawada ular yerlirini chilek tunglarda su ekilip sugharghan bolsa, mehsulatning üchtin ikkisi ularning, üchtin biri ömer reziyellahu enhu bilen musulmanlarning".

Üchinchi: yer mülükni bölüp bérish arqiliq. Egerde zémin döletning bolup, mehsulati kémiyip ketse, dölet u zéminni zémini bar kishilerge béridu-de, ular u zémindin jan jehli bilen mol husul élishqa térishidu. Ebu bekr siddiq, telhe ibni ubeydullah, uyeyne ibni hüsni we zubeyr ibni awwamlargha ayrim ayrim halda yer bölüp bergen. Ömer ibni xettab reziyellahu enhu righbiti barlarga yerlerni bölüp bérir: "yerdin paydilnalaydighanlar qeyerde?" deytti. U seid ibni ebi weqqas, abdullah ibni mes'ud, xebbab, usame ibni zeyd, zubeyr, eli, nafi ibni abdullah reziyellahu enhum qatarliqlargha yerni bölüp bergen. Osman ibni effan reziyellahu enhu resulullah sellallahu eleyhi wesellemning sahabiliridin zubeyr ibni ewwam, seid ibni ebi weqqas, abdullah ibni mes'ud, usame ibni zeyd, xebbab ibni irid qatarliq besh kishige yer bölüp bergen. Yehya ibni ademning riwaytide ulargha yerni ömer reziyellahu enhu bölüp bergen, déyilgen. Ulargha yerni aldi bilen ömer reziyellahu enhu andin osman reziyellahu enhu bölüp bergen bolushimu mumkin. Bu éhtimaldin anche yiraq emes. Biz eli reziyellahu enhuning bir ademge yer bölüp bergenlikini bilmeymiz. Belkim bölüp bergen bolsa, biz bilip bolalmighan bolushimiz mumkin. Yaki bölüp bermigen bolushimu mumkin. Chünki uchaghda weziyet muqim emes idi. Yer bölüp bérish üçün weziyet muqim bolushi kérek, elwette.

1344.-sual: güllinish üçün meblegh sélishning yolliri

iqtisadni güllendürüş üçün köplep meblegh sélishla kupaye qilmaydu. Iqtisadni güllendürüş üçün mebleghdin heqiqiy türde paydilnish kérek. Bu bizdin türlük yollar arqiliq hesse qoshushimizni telep qilidu. Bizdin telep qilinidighan türlük yol üç türlüktur. Bular: istixrajiye, tehwiylie, xedmat.

1345.-sual: istixrajiye uqumi

istixrajiyedin, déhqanchiliq, kanchiliq, quyash éningiysi we shamal küchi qatarliq tebi baylqilardin paydilnish közde tutilidu. Istixrajiye iqtisadi sahede burun bolmighan

bayliqlarni ishlep chiqiridu. Xulepai rashidinlarning zamanida dihqanchiliq, owchiliq, kanchiliq we su tartish qatarliqlardin bashqa sanaetler yoq idi. Bu islamda xeyriyetlik ishlar dep ataldi hemde islamda bu ishlarni qilishqa keng seperwer qilindi. Peyghember eleyhissalam mundaq dégen: "birer musulman küchet tékip qoysa yaki tiriqchiliq qilip qoysa, uningdin uchar qushlar, insanlar, haywanlar yése u musulman'gha sediqe bolidu".

1346.-sual: tehwiylige uqumi

tehwiylge kelsek, buningda ishlep chiqirilghan maddilarni istixrajiye arqilq kishiler hajet bolidighan maddilargha aylandurilidu. Mesilen, üzümni sirkige, paxtini kyim kéchekke, tömürni qural qatarliqlargha aylandurghan'gha oxshash. Bu arqiliq milliy kirim zor derijide ashidu. Chünki uning mehsulatliri eng yuqiri bahada sétilidu we ékisport qlinidu. Bu halda hessilep ashqan mehsulat qimmiti milliy kirimni téximu ashurup, yerlik éhtiyajni qamdap, chet'el tawarlirini import qilishtin bihajet qilip, milletke nurghun jehette qulay sharait hazilap béridu. Bu aldanchiliqtin xaliy halda omumgha xizmet qilghanliqtin "xeyriyetlik ish" dep ataldi. Bu arqiliq islam diyarlirini qoghdaydighan "qural yaragh" yasap, allahning düshmenlirini yer bilen yeksan qiliwétish mumkin. Shunga peyghember eleyhissalam bu sanaetni maxtap: "shübhisizki, allah bir oq arqiliq üç ademni jennetke kirgüzidu. Yasighuchini, atquchini, oq yasashqa yadrem qilghuchini" dégen. Peyghember eleyhissalam sanaetni eng yaxshi kesp dep hésablap: "héchkim özining halal méhnitige tayinip yéigen tamaqtinmu lezzetlik tamaq yéyelmeydu, allahning peyghembiri dawudmu özining ikki bélikige taynip yashaytti" dégen.

1347.-sual: xizmetning türi

1) shexsi xizmet. Buningdiki xizmet, xizmetkar, padichi qatarliqlargha oxshash melum bir shexs üçün bolidu.

2) satirach, taziliq ishichisi, sodiger qatarliqlargha oxshash ammiwi xizmet.

3) sodigerlarning payda qoghlisip, yiraqtiki tawarlarni istémalchilargha yéqinlashturup berginimu "xeyriyetlik ish" hésablinidu. Ispatlinishche resulullah sellallahu eleyhi wesellemmu qoy baqqan. Mezkur usullar arqiliq iqtisadni güllendürüshning önümi intayin zor. Derweqe, yuqiriqi üç türlük usul arqiliq ölgilik iqtisadiy igilik yartish tamamen mumkin.

1348.-sual: insanlarning bext saadetke érishish wastiliri

insan peqet ikki xil waste arqiliqla bext saadetke érisheleydu. Biri, insanning eng tüwen turmush meishetliri mol bolush, yene biri insan maddiy we meniwi jehettin arzusigha érshish.

1349.-sual: islamdikli eng töwen turmush meishetliri

islamdiki nepiqe tüzümige binaen eng töwen kshilik turmush meishetlirini töwendikidek körstip ötüş mumkin. Yémek ichmekte islam dölitide yashawatqan her bir

adem choqum yéterlik ozuq tülükke érishishi mumkin. Kiym kéchekte, her bir puqra héch bolmighanda qishta soghuqtin, yazda isiqtin dalda bolghudek kéyim kéchekke ige bolishi lazim. Turalghuda, her bir adem aram élip kündilik paaliyitini dawamlashturidighan turalghuga ige bolush lazim. Öy jihazlirida, turalghu (öy) choqum uxlash üçün lazim bolidighan yotqan körpe we yastuq, olturush üçün zilcha gilem, palas, bora qatarliqlarni öz ichige élishi lazim. Taziliq buyumlrada, her bir adem üçün lazim bolidighan sopun, taghaq, etir qatarliq buyumlar tel bolushi lazim. Her bir insan héch bolmighanda eng addi bir kespke ige bolushi lazim. Shunga her bir'insan'gha özining turmushini halal emgikige taynip qamdash üçün xizmet teqisim qilinishi lazim. Nawada insan xizmet yaki emgek qilishtin ajiz kelse yaki kesp qilip tapqan puli turmushigha yetmise uning xirajitini we chiqimini mirasxori öz üstige élishi lazim. Eger uning mirasxori namrat bolsa, uninggha musulmanlarning beytulmalidin nepiqe qilish wajibtur, uninggha turmushini qamdiyalighudek derijide zakat bérilidu. Islam iqtisadini insaniyet dunyasining xizmiti üçün qanun desturi qildi.

1350.-sual: insanning, islam chekligen maddiy we meniwi jehettiki arzusigha érishishi

bu töwendikidek ikki түrlük bolidu.

Birnchi, bir qisim nersilerge pul malni buzup chéchish. Insan pul mélini haraq, tongguz qatarliq nersilerge buzup chachqanda uning rohi bulghinip, izzet hörmiti dependsende qilinidu. Bashqilar buni iqtisadi ziyan dep qarimastin eksiche, iqtisadning toghra yolgha yüzlinishi dep qarashti. Iqtisadning toghra yolgha yüzlinishi buzup chéchiwétilgen pul malning qeyerde bolmisun qolidin yaxshiliq kélidighan iqtisad bazirigha peqet iqtisadning ulini tikleydighan méwilik derixnila tikidighan durus bir adem arqiliq iqtisad sahesige qaytishni telep qilidu. Haraq, osman ibni effan reziyellahu enhu éytqandek barliq nijasetning anisi hem her bir yamanliqning achquchi bolup, u ten salametlikke ziyan yetküzidu, eqilni ketküziwétidu. Insan abruyini tökidu. Haraq ichküchi peskeshler arisida külkige qalidu, haraqqa xejlen'gen pul mal haraqqeshke haqaret keltürüp, uni insan qélipidin chiqiriwétidu.

Ömer ibni xettab reziyellahu enhu, semurening ehli zimmeliklarning hariqidin jizye élip, uni sétip pulini musulmanlarning mal mülkige qétiwetkenlikini anglap: "allah semurige lenet qilsunki, bizning iraqniki kéchikkine bir wekilimiz musulmanlarning ghenimet mallirigha haraq, tongguzning pulini arilashturwétiptu. Halbuki haraq, tongguzning özimu pulimu haram idi" dégen.

Haraq sodisi bilen shughullinish qet'iy men'i qilnidu. Chünki haraq sodisi bilen shughullan'ghanda, haraqning keng tarqilip kishilerning haraqqa bérilip kitishige, sodigerlerining uning bilen aldinip qélishigha sewebchi bolup qalidu. Ömer reziyellahu

enhu iraqning sodigerliridin bir ademning haraq tijariti bilen shughullan'ghanliqini anglighandin kéyin mundaq dep mektup yollighan: "uning barliq nersilirini sundurup, pütün mal mülkini yoqitinglar, uninggha héchkim bir nerse bermisun!".

Eli reziyellahu enhu kufediki zerare dep atilidighan, haraq sétilidighan birmehelle barliqini anglap u yerge barmaqchi bolghanda bashqilar: " i emirul möminin! Janablrini kémige sélip u mehellige élip barayli!" dégende, eli reziyellahu enhu: " yaq, bu teyyar tapliq, bizning teyyar tapliqqa éhtiyajimiz yoq" dep u mehellige piyade kélip: "bu mehellini putunley köydürüp tashlanglar! Chünki nijaset bir birini yep kétidu" dep u mehellini köydürüwetken. Islam dinida haraq saqlash qattiq cheklen'gen. Seqip qebilisidin bir ademning öyidin haraq tépili qalghanda ömer reziyellahu enhu u ademni derrilep öyini köydürüp tashlighandin kéyin: "isming néme?" dep sorighan, u: "ismim ruweyshid " dégende, ömer reziyellahu enhu : "isming ruweyshid (yétekchi) emes, belki fuweysiq yeni sépi özidin pasiq ikensen" dégen. Démek haraq nijis bolghan iken, uningdin yiraq turmaq lazim.

Ömer reziyellahu enhu, xalid ibni welid reziyellahu enhuning azraq haraq arilashturulghan sopun bilen yuyun'ghanliqini anglap mundaq dep mektub yollighan: "anglishimche siz haraq bilen bediningizni sürtipsiz, roshenki, haraqning ichimu sirtimu haram. Haraqni tutush ichken'gen oxshashlam haram. Shunga haraqni bedininglarga sürütmengla, chünki u nijistur". Emma nijasetler bilen tonggüzlerge kelsek, uningda gende we baktiriye bolghanliqtin musulman adem özining izzet hörmitini saqlash üçün uningdin özini pak tutush we uninggha qet'iy yéqin yolimasliqi shert. Chünki uning beden'ge bolghan tesiri intayin küchlük. Gerche gheyri musulmanlarning bu nijasetler bilen tijaret qilip alidighan paydisi intayin köp bolsimu islam qarishida u nijasetler we tonggüzning tebitige késellik éliminitlar ariliship ketken bolghachqa héchnersige toghra kelmeydu.

Insanning barliq beden ezaliri insanni qoghdadighan tawar mal qilin'ghan. Shunga pul mal tapimen dep izzet hörmitini we qoghdighuchusini yoqitip qoyushqa bolmaydu. Pul mal tépishtiki meqset özini xarab qilish emes, eksiche özining ten salamatlikini we abruyini saqlap qélish üçündür. Mana bu insanni heqiqiy bext saadetke érishtüridighan qedir qimmettur. Shunga islam buninggha asaslan'ghan. Eger undaq bolmighinida iqtisad özidin bashqa hemmini heydep kétidighan topan balasigha aylinip qalatti.

Ikkinchi: bir qisim iqtisadi muamililer nurghunlighan payda keltüriginige qarimay haram qélindi. Chünki bu muamililer dillarning péchetlinip kétishige yaki wijdanning yoqilishigha yaki waqitning zaya bolup kétishige yaki yoldin éghip kétishke yaki musulmanlarning nurghunlighan payda menpeetlirining zaya bolup kétishige seweb bolup qalidu.

Resulullah sellallahu eleyhi wesellemning: "qiyamet küni allahning dergahida eng qattiq azabqa duchar bolghuchilar resim sizghuchilar" dégen sözige asasen heykel (but)

yasash we heykel tijariti bilen shoghullinish haram qilindi. Chünki bu heykeller (butlar) insanni allahqa ibadet qilishtin chetleshtürüp, pikir tepekkurini we qelbini péchetliwétidu.

Paydisiz uyun tamasha eslihelirini yasash haram qilindi; chünki bu esliheler waqitni zaya qiliwétish, mejburiytini ijra qilmasliq, xizmitini tashliwétip, aile we ewladlarga köngül bölmeslik, ibadetke horunluq qilishtek nachar xahishlarni keltürüp chiqiridu.

Bir qétim osman reziyellahu enhu mundaq dep xutbe oqughanidi: "siler shishxal oynashtin yiraq bolunglar! Chünki men bezinglarning öyliride shishxal barliqini uqup qaldim. Öyide shishxal barlar derhal uni köydürüwetsun yaki chéqip tashlisun!". Yene bir xutbisi mundaq dégen: "i insanlar! Men silerge shishxal toghriliq köp sözligen bolsammu, epsuski siler uni yoqatmidinglar. Shunga men utun tolap uni öyliringlar bilen köydürüwetmekchi boliwatimen".

Eli ibni ebi talib reziyellahu enhu shishxal oynawatqan bir qewmning yénidin ötüp kétiwétip, ularni qamcha bilen urup qoghliwetkendin kéyin: "shübhisizki, shishxal oynash qimar oynighan'gha oxshash. Bu xuddi tonggüz göshini yégen bilen barawer. Uni oynash qimar emes déyilse, tonggüz méyini istémal qilghan'gha oxshaydu" dégen.

Düşmen'ge qural yaragh qatarliqlarni sétish qet'iy haram. Chünki bundaq qilghanda, düşmenning xorikini östürüp musulmanlarga hujum qilishigha sharait hazirlap béridu, musulmanlar ehli herbtin alghan ghenimetlerni kapirlardin héchkimge sétish qet'i men'i qilnidu. Gerche ular qimmet bahada sétiwalghan teqdirdimu. Ejemlerdin altundin yasalghan bir qacha keltürgende, eli reziyellahu enhu chéqip kések altun'gha aylandurup musulmanlarga teqsim qilip bermekchi bolghan, bu chaghda dehhaqin qebilisidin bir türküm kishiler: "nawada buni chéqiwetseng buning pulini chéqiwetken bolisen. Shunga sen uni chéqiwetmey bizge sat. Biz uni qimmet bahada sétiwalayli" dégende, eli reziyellahu enhu: "allah silerdin tartiwalghan mülükni yene silerge hergiz qayturup bermeymen" dep uni chéqip musulmanlarga teqsim qilip bergen.

Jazane nurghunlighan maddi menpeet yetkuzginige qarimay haram qilindi. Chünki jazane insan qelbini qasawetleshtürüp, insanni achköz, peskesh qilip qoyidu we insan qelbidin yaxshiliqni dost tutush, allah rizasi üçün xalisane emel qilishni chiqrip tashlaydu. Shunga osman ibni effan reziyellahu enhu mundaq dégen idi: "jazanining yetmiş derwazisi bar. Uning eng ajiz derwazisi bir adem özining chörisini nikayigha alghinigha oxshash".

Qimar öynash, aldamchiliq qatarliqlarmu haramdur. Chünki iqtisad toplashtin meqset uni natoghra yollargha ishlitish emes, belki uni insanning bext saaditi üçün xizmet qildurushtin ibaret. Islam iqtisadining asasiq wezipisi ammining éhtiyajini toluq temin étishtin ibarettur. Ibni haj mundaq dégen: "musulman buraderlerge yardem qilish we her jehettin qulay sharait hazirlap bérish meqstide tijaret qilghan sodigerning dukinidin pul malgha éhtiyaji chüshüp qalghan yaki yardemge muhtaj bolup qalghanlar bimalal öz

hajitini rawa qilalaydu“.

Matérialistik iqtisadshunaslar: ”pul malni insan perwerlik yüzisidin hemde bextlik we bextsizlik üçün buzup chéchish, iqtisadni zor derijide ziyan'gha uchratqanliq, iqtisadning buning bilen héch qandaq alaqsı yoq“ dep qaraydu. Lékin bizning qarishimiz xulepai rashidinlarning qarishigha oxshash munulardin ibaretki, insanlar iqtisadning bir qaniti bolsa, (tawar mal mülük) we ishlep chiqirish wastiliri bir qaniti. Qandaq bolishidin qet'iynezer insanlarning iqtisattiki roli tawar we ishlep chiqirish esliheliridin nechche hesse artuq. Shuningdek, nachar tawarlar, eski ishlepchiqirish wastiliri iqtisadni nahayiti zorderijide ziyan'gha uchritidu. Allahning közitip toridighanliqidin qilche bixewer halda iqtisadni kelse kelmes yollargha buzup chachidighan wijdansız, oghri, qaraqchi, aldamchi qatarliqlarmu shundaq. Mana bular insanlarning maddiy we meniwi jehettin téz tereqqi qilip, bext saadetke érsishke putlikashang bolidighan bir uchum jem'iyet dashqalliridur. Halbuki bular buzup chachqan iqtisad insanlarning éhtiyajini qamdaydighan eng zor bayliq idi.

1351.-sual: bayliqning oxshash tarqilish tengpungliqini saqlash

kishilerning mal mülükke ige bolush jehettiki perqi intayin zor. Islam nezeriyside mal mülük allahning mülki, xelqning hemmisi allahning péqirliri. Undaq bolghan iken, allahning mülkidin hemme birdek paydilinishi lazim. Mal mülük hayatning tayanch bazisi bolghanliqtin uninggha bolghan telep intayin yuqiri, arzu tolimu küchlük.

Peyghember eleyhissalam mundaq dégen: ”toymas ikki türlük adem bar. Biri ilim teleb qilghuchi, yene biri dunya teleb qilghuchi“. Islam dinida kishiler arisida adalet berpa qilishqa intayin héris. Bezilerning mal dunyagha kömülüp kétishi, yene bezilerning acharchiliqtin ölüp kétishi, adaletning jümlisidin emes, chünki adalet bayliqning tarqilishtiki tengpungliqini saqlashta paal tedbirge ige. Bu tedbir selbiy we ijabiydin ibaret ikki türlük. Jazane, parixorluq, qimar, aldamchiliq, zomigerlik, bolangchiliq.... Qatarliqlarning haram qilinishi selbiy tedbirlerdindur. Zakat, sediqe pitire, nezir, keffaret, qurbanliq qilish qatarliqlarning hemde döletning muhtajlarga ghenimet bérishi bashqilarni zakat, sediqe bérishke terghib qilishning wajibliqi (zörürlüki) ijabiy tedbirlerdindur. Buxil serpiyat namratlarni weyrani qilip jem'iyetni bay we ottura haldin ibaret ikki tebiqige ayriwétidu.

Islam iqtisadi tüzülmisi yolgha qoyulghan ömer ibni xettab reziyellahu enhuning dewridin boyan bir qisim islam döletliridiki namratlar tebiqisi palech halgha chüshüp qaldi. Muaz ibni jebel ömer reziyellahu enhuning qéshigha ehli yemendin yighqan zakatning birqisimini ewetkende, ömer reziyellahu enhu uninggha kayip: ”men séni kishilerdin baj we jizye yighip kélish üçün emes, belki baylarning zakitini piqirlargha élip bérish üçün ewetken idim“ dégen. Muaz: ”men sanga mendin bir nerse alidighan birer adem bar halette bir nerse ewtmidim“ dégen. Ikkinchi yili muaz yérimini ewetkende, ömer

reziyellahu enhu awalqidekla kayighan, muazmu burunqidekla jawab bergen. Üchinchi yili muaz zakatning hemmini ewetkende, ömer reziyellahu enhu yenila burunqidek kayighan. Muaz: "alidighan héch bir ademni tapalmighinim üçün zakatning hemmisini ewettim dep" jawab bergen. Yeni bu jem'iyette hemme adem bay bolghini üçün zakatqa éhtiyajliq adem tapalmay hemmini ewettim.

Üchinchi bap. Islam iqtisadining xususiyetliri

1352.-sual: islam iqtisadining xususiyetliri

1- ilahi tüzülme, islam iqtisadi kapitalizm we kommunizmgha oxshash insanlar teripidin tüzülmigen bolup, u bir ilahiy tüzülmidir. Ilahiy tüzülme, qur'an, hedis, ijma we qanun chiqarghuchining meqesetliri bilen chamberches baghlan'ghan.

2- iqtisad, islam dinining eqide, ibadet, exlaq qatarliq bashqa tüzülmilirige oxshash ayrilmas bir qismidir. Islam iqtisadini tetqiq qilghuchilar ailing pütün xirajiti erge yüklen'gen xirajet tüzülmisini we toyluqning ayalgha emes, erge yüklen'genliki éniqlan'ghandin kéyini andin islam dinida néme üçün er bilen ayalning oxshash miras alalmaydighanliqini chüshineleydu. Shuningdek, ularning islamdiki mal mülkining tereqqi qilish yollirini éniq bilmey turup jazanining néme üçün haram qilin'ghanliqini chüshenmiki tolimu géyin.

3- étiqadi iqtisad. U esliq islam étiqadidin kélip chiqqanliqtin, u toghriliq étiqadqa höküm qilinidu. Musulman zakat, sediqe qatarliq bir qisim mejburiyetlerni özining öteshke tégishlik muqeddes burchi dep bélidu. Eger qiyamet künidiki allahning sawabini ümid qilip bir qisim dunyawiy paydilarin mehrum qalsa qilche pisent qilmaydu. Chünki ularning qelbi munu ayetke chamberches baghlan'ghan. "ular bilidighan bolsa, ulargha axiretning sawabi téximu chongdur." (nehli sürisi 41 - ayet)

islam iqtisadidiki bu hökümdin qanun'gha emes, belki birinchi derijilik imanni küchlük qilidighan wijdan'gha murajet qilinidu. Shunga biz möminlerning zakatlarini yazma qanunning wastisisiz yaxshiliq yollirigha serp qilish üçün bijanidil ada qiliwatqanliqini, yazma qanunda haraq sodisi bilen shoghullinishning ruxset qilin'ghinigha qarimay haraq sodisi bilen shughullinish haram kesp bolghanliqtin özlirini chetke éliwatqanliqini köriwatimiz. Chünki allah ularni körüp turidu we qilmishliridin hésab alidu. "siler qeyerde bolsanglar, allah siler bilen birge" (hedid sürisi 4 - ayet), "shübhisizki, asman we zémindiki héch nerse allahqa mexpiy emes" (al imran sürisi 5 - ayet)

4- islam iqtisadidiki qulchiliq tebiti. Biz öz nöwitide dep ötkinimizdek, islam iqtisadi ilahiy tüzülme, bu tüzülmining her bir prinsipigha toluq itaet qilish allahqa itaet qilghanliq bolup, allahqa itaet qilghanliq ibadettur. Bu halda islam iqtisad tüzülmisige uyghunlishishmu ibadettur. "jinlarni, insanlarni peqet manga ibadet (itaet) qilish üçünla

yarattim. " (zariyat sürisi 56 - ayet).

5- islam iqtisadi exlaq bilen chemberches baghlan'ghan. Shübhisizki, islam nezeriyaside exlaq bilen iqtisad mukemmel birgewde, exlaqsiz igilik tiklesh mumkin emes. Mesilen: soda sétiq, qerz élish qatarliq heriketler islam tüzülmisining sirtidiki maddiy heriketlerdur. Halbuki, islam tüzülmisige illiq tebessum menggü hemrah, (qérindishingizdiki sediqe sizni tebessum qilduridur) keng qorsaqliq (alghanda, satqanda we qerz alghanda keng qorsaqliq qilghan ademge allah rehim shepqet qilsun.) tijaret omumyüzlük paydigha érishtüridighan bir heriket, lékin islam tüzülmisidiki tijaret rastchilliq we amanettin xaliy emes. Chünki rastchilliq bilen amanet (eminlik) tijaretning asasliq amilliridin biri. Peyghember eleyhissalam éytqandek: "ishenchilik, rastchil sodiger (qiyamet küni) peyghemberler, siddiqler (allahning ixlasmén bendiliri) we shehidler bilen birge bolidu."

6- murunetlik. Murunet démek, tereqqi qilishqa qadir bolush démektur. Murunetlikning négizi qur'an bilen sünnet, wehalenki, qur'an bilen sünnet islam iqtisadining asasliq pilan layihesige tayinidighan iqtisadning muhim menbeidur. Ijma bolsa, iqtisadning önümlük bir tedbiridur. Shübhisizki, sheretning meqsetliri iqtisadiy heriketlerde mujtehid üçün yolni yurutup bérighan nurluq chiraqtur. Yéghip éytqanda, islamning iqtisadiy menbeliri tebiy halda tereqqi qilish küchige ige.

7- ubéyktip halet . Amanetni meyli musulman bolsun yaki kapir bolsun, döletning bolsun yaki dushmenning bolsun öz igisige tapshurush shert. "shübhisizki, allah silerni amanetlerni igisige qayturushqa buyruydu." (nisa sürisi 58- ayet).

Islam diyarigha kirgen yaki ölturaqlashqan her qandaq bir ademning hayati bixeterliki, iqtisadi, dini we abruyigha dexli teruz qilinmasliq hoquqigha ige. Bu xeyriyet uyushmiliri we iqtisadni güllendürüshning muhim amili bolup, buni ishqa ashurush musulmanlarning bash tartip bolalmaydighan muqeddes burchidur. Gerche yadrem qilin'ghuchi musulman yaki kapir, yéqin yaki yiraq bolghan teqdirdimu, ixtiyari yosundiki sediqini musulman bilen kapiirgha bérish jaizdur.

8- réalizm. Birqism tüzüm we pikir tepekkurining siritqi körinishi intayin güzel bolsimu emma qilche emeliyetke uyghun emes. Yene bir qisim tüzümlerning sirtqi körinishi güzel. Emeliyetke uyghun, uni emeliyetke tetbiqlighansiri uning güzelligi shunche ashidu. Islam ikkinchi xildiki tüzümdin. Mesilen: zörüriyet nezeriyisi boyiche fuqehalar: "zörüriyet mehzuriyetni (yeni cheklen'gen nersilerni ishlitishni) jaiz qilidu" dep körstip bergen. Eger islam mehzuriyetni zörüriyet arqiliq jaiz qilmighan bolsa, elwette kishiler sheretke muxalpetchilik qilghan bulatti. Nawada insanning (mezhuriyettin) azraq bir nerisge éhtiyaji chüshüp qalsa, zererni yoqatqchilik miqdarda uningdin ishlitishke ruxset qlinidu. "allah silerge asanliqni xalaydu, teslikni xalimaydu " . (beqer sürisi 185 - ayet).

9- eng aliy ghaye. Islam dinidin bashqa iqtisadi mesleklerning iqtisad ghayisi maddiy

jehettin kirimini köpeytip parawan yashashni meqset qilghan bolsa, islam iqtisadining ghayisi buningdin nechche hesse artuq bolushni meqset qilidu. Qisiqisi, islam iqtisadining asasliq ghayisi insanni rohi we jismani jehettin toluq yétildürüp, heqiqi bextke érishtürüshtin ibaret. "paklinish üçün mal mülkini (yaxshiliq yollirigha) serp qilidighan adem uningdin yeni ottin yiraq qilinidu." (leyl sürisi 17 - 18 - ayetler).

Bu yerdiki pul mélini serp qilish öz nepsini paklash yeni pul mélini serp qilip gunahni yuyush arqiliq özini dozax otidin saqlash meqset qilin'ghan . " allahning yolida mélinglar bilen, jéninglar bilen jihad qilghaysiler " . (sep sürisi 11 - ayet)

jihad urush qilish üçün zörür bolghan emes, belki jem'iyetni islah qilip, insanni pikri, rohi we jismani jehetlerdin toluq yétildürüş üçün zörür bolghandur. Islam dinida iqtisadning ghayisi, meniwi bayliq maddi bayliqqa tayanch qilin'ghan. Chünki insan peqet maddiy we meniwi jehettin toluq yétilgendila andin heqiqi bext saadetke érisheleydu.

10- asasliq iqtisad. Buningda shexs we jem'iyetke ziyarliq nersilerning hemmisi haram qilin'ghan. Jümlidin jazanixorluq, aldamchiliq, natoghra kesp, tajawuzchiliq, pahshiwazliq, haraq we zherlik chékimlikler tijaritini qilish, shuningdek, haraq, but, shishxal, qart qatarliq jem'iyetke ziyarliq bolghan barliq nersilerni ishlep chiqirish qet'iy haram qilin'ghan.

11- iqtisady tengpungluq. Buningda insanning kishilik heqqi kommunistlarning qilghinidek omumning menpeetige yemchuk qiliwétilmeydu. Kapitalistik döletlerdikige oxshash shexsmu omumning mulkige qol sozmaydu. Lékin shexisning heqqi omumning heqqi bilen bir yerde kélip qalsa, omumning heqqi aldinqi qatarda toridu. Bu dunyaliq üçünmu, axiret üçünmu oxshash emel qilnidu. "allah sanga bergen bayliq bilen axiret yurtini tligin, dunyadiki nésiwengni untumighin " . (qeses sürisi 77 - ayet).

Roh bilen jesedning (bedenning) éhtiyajimu tengpung halette qandurulishi lazim. Birning éhtiyajni qandurup, yene birini tashlap qoyushqa qet'iy bolmaydu. Peyghember eleyhissalam mundaq dégen: "zimmengde perwerdigaringning, bediningning, ayalingning heqqi bar. Hemmisining öz layiqida heqqini bergin. " pul malni xirajet qilghanda, israpmu qilmasliq bexilliqmu qilmasliq lazim. "ular (yeni yaxshi köridighan bendiler) xirajet qilghanda, israpchiliqmu qilmaydu, bexilliqmu qilmaydu. Ottura hal xirajet qilidu. " (furqan sürisi 67 - ayet).

12 - pul mal allahning mülki, kainattiki barliq shey'iler allahning mülkidur. "asmanlarning we zéminning padshahliqi allahqa xastur. " (shura sürisi 49 -ayet). "silerge ata qilghan mal mülükning bir qismini (özlrini azad qilishqa yadrem teriqiside) ulargha béringlar. " (nur sürisi 33 - ayet). Allah mal mülükni insan'gha uningdin paydılınış we uningda allahning buyruqini orunlash üçün bergen . " allah silerni ige qilghan mallardin sediqe qilinglar " . (hedid sürisi 7- ayet).

1353-sual: pul malni qandaq serp qilish kérek?

1- ottura hal serp qilish kérek. "ular (yeni allah yaxshi köridighan bendiler) xirajet qilghanda, israpchiliqmu qilmaydu, békiliqmu qilmaydu, ottura hal xirajet qilidu." (furqan sürisi 67 - ayet). " yenglar, ichinglar, israp qilmanglar " (erap sürisi 31 - ayet). "israp qilghuchilar heqiqeten sheytanlarning qérindashliridur " (isra sürisi27 - ayet). "ular (yeni mutekebbirler, maxtanchaqlar) békiliq qilidu. Kishilerni békiliq qélisqa buyruydu, allah ulargha öz pezlidin bergen nersilerni (yeni pul malni we muhemmed eleyhissalamning tewrattiki süpitini) yoshuridu. (allahning némitini) inkar qilghuchilargha xorlughuchi azabni teyyarliduq" (nisa sürisi 37 - ayet).

2- exmeqler pul malni serp qilishqa qadir emes, allah pul malni kainat we insanlarning tereqqiyat asasi tiklinishi üçün yaratti. Shunga, pul malni xirajet qilishni bilmeydighan exmeqlarning qoligha tutquzup qoyushqa qet'iy bolmaydu. "allah térikchiliklarning asasi bolghan malliringlarni exmeqlerge tutquzup qoymanglar, ularni yémek échmek, kéyim kéçekler bilen teminlenglar, ulargha chirayliq söz qilinglar." (nisa sürisi 5 -ayet)

3- batilgha chümüp kétish éhtimali körülgen mal mülüktin qet'i paydilan'ghili bolmaydu. Shunga allah parixorluq qatarliqlarni haram qildi. " bir biringlarning mallirini naheq yewalmanglar, bilip turup kishilerning bir qisim mallirini zulum bilen yewélish üçün hakimlarga para bermenglar." (beqer sürisi -188 ayet).

4- bashqilargha ziyan yetküzidighan mal mülükni qet'iy ishletmeslik lazim. Mesilen, bir ademning mikrofuni bolup, uni ishletkende bashqilarning xatirjem uxlisi yaki ders tekrarlishi yaki xizmet qilishigha tesir yetküzse, u ademning mikrofunini ishlitishke mutleq yol yoq. Ikki qewetlik bir bina bolup, uning üsti qewiti ténych, asti qewiti ténychsiz bolsa, bu ikki qewette olturghan her qandaq bir ademning öyide yene birining xatirjemlikini bozidighan heriket bilen shughullinishqa yol yoq. Bir adem yene bir ademning témidin, derize échishqa, bir adem derex tikip yene bir'ademning térilghu yérige ziyan yetküzushige qet'iy yol yoq. Bir adem yene bir ademning derex tikip yérige ziyan yetküzgenliki heqqide resulullah sellellahu eleyhi wesellemge shikayet qilip barghanda, peyghember eleyhissalam derex tikküchini ziyanni toldurup bérishke buyrighan. Derex tikküchi yer igisige héliqi derexni qomurwétish toghriliq ijazet bergendin kéyin, derex tikküchi: " sen bolsang heqiqeten(bashqilargha) ziyan salghuchi sen" dégen.

Tötinchi bap. Ishlepchiqirsh

1354.-sual: ishlepchiqirishning meqsidi

aqil adem qandaq bir ish qilmisun peqet meqsetke érshishni arzu qildu. Peqet iqtisadnila meqset qilghan ishlepchiqirishning mukemmel pishshiqlap ishlinishi mumkin emes. Nawada biz ishlepchiqirishtin meqset, maddi menpeetke érishish, dep qarisaq,

undaqta iqtisad özining rohi we jismani jehettiki, shundaqla qérindashliq we méhri shepget jehettiki qimmitini yoqitip, mal mülüktin ibaret azazulning aldida erzimes bir nersige aylinip qélip, iqtisadning jemiyyetke normal halette tarqilishi ziyan'gha uchraydu. Emma ishlepchiqirishtin meqset, kishilarning qelbige zörür éhtiyajlirini qamdash we ularni mehrumluq azgilidin qotuldurup, bext saadet küchitini tikish déyilse, u halda ishlepchiqirish, meqsetsizla rohiy, jismani, medeniy we pikri jehettiki iqtisadni yétildürüshtiki bir wastigila aylinip qalidu. Shühbisizki, mizan nishanning xilmi xil bolishigha egiship bir birige mutleq oxshimaydu. Halbuki, islam iqtisadi inssanning maddiy we meniwi teleplirini qandurup, bext saadetke érishtürüshni meqset qilidu. Shunga islam iqtisadidiki ishlepchiqirish mehsulatirining tarqitilish yollari bashqa iqtisadi pelsepelerge tüptin oxshimaydu. Peyghember eleyhisslam mundaq dégen: "nawada birer musulman birer küchet tékip qoysa yaki ziraet térip qoysa, andin uning méwisidin insanlar, uchar qushlar wechahar paylar (charwilar) yése, uning üçün sediqe bolidu."

1355.- sual: ziraet zéminidin paydilinishning hökümi

musulman kishi térilghu yerge ige bolsa sheretke uyghun yollar arqiliq u zémindin ya ziraet térish yaki jirim tikish arqiliq obdan paydilinishi kérek.

Térilghu yerni térimay bikargha tashlap qoyush németni bikar qiliwetkenlik we mal - mülükni zaya qiliwetkenlik bolghanliqtin islam uni yaman körgen. Peyghember eleyhissalam malni zaya qiliwétishtin tosqan.

1356.- sual: térilghu yerdin paydilinish usullari

birinchi usul: yerdin özi xewer élip ziraet térip taki méwe -hosul bergen'ge qeder özi sughurup uzi perwish qilish. Bu yaxshi bir ish bolup, tikilgen köchet, térilghan ziraettin herqandaq bir insan yaki haywan yaki ucharqushlar paydilinip qalsa, igitige allah sawab béridu. Peyghember eleyhissalamning sahabiliri ichide ensarlarning köpinchisi yerlirini özliri tériytti.

Ikkinchi usul: yerni öz igisi tériyalmaydighan bolup qalsa, bashqilargha ozining sayman, uruq we yademchiliri bilen térip paydiliniwélishi üçün bérup turup, tériwalghuchidin héchqandaq birnerse almasliq. Bu yolsa islam terghib qilghan yaxshi bir ishtur.

Üchinchi usul: yerni ikkinchi bir shexske tériqchiliq kélishimi boyiche térishqa bérishtur. Bu kélishim boyiche: ikkinchi shexs yerni tériydu, süghiridu we perwish qilidu, yerdin hosul alghanda kélishim boyiche hosulning %50 ni ya%30 ni yaki uningdin az yaki köp melum bir pirsentini alidu. Tériqchiliqqa kéterlik uruq, sayman we haywan qatarliqlarni qaysi terep chiqiridighan bolup kélishken bolsa shu terep chiqiridu. Bu usul islam fiqhida: (yer térish kélishimi) dep atilidu.

Abdullah ibni ömer reziyellahu enhuma mundaq deydu: xeyber pethi qilin'ghandin kéyin, yehudiylar peyghember sellellahu eleyhi wesellemdin tériqchiliq we baghwenchilik

qilip, yerdin chiqqan ashliq we méwilerning yérimini bérish bedilige xeyberde qélish imkaniyiti bérishni sorighanidi, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: bolidu, silerge mushu shertke binaen xeyberde xalighan muddetkiche qélish imkaniyiti berdim, dédi. Xeyberdin chiqqan miwe we ashliq mehsulatirining yérimi ghenimet teqsimati boyiche teqsim qilinatti we peyghember sellallahu eleyhi wesellem (u ghenimetning) beshtin birini alatti. (muslim: 1551)

bu shekildiki tériqchiliq kélishimini jaiz dep qarighanlar mushu hediske tayinidu. Ular mundaq deydu: "bu toghra hem meshhur bir muamile, peyghember eleyhissalam ta wapat bolghiche bu muamilini qilghan, undin kéyin rashid xelipilermu ta wapat bolghiche mushu muamilini qilghan, ulardin kéyin ularning ewladlirimu bu muamilini qilghan, medinide bu muamilini qilmighan birmu aile qalmighan, peyghember eleyhissalamdin kéyin peyghember eleyhissalamning ayallirimu müshundaq muamile qilghan.

Tötinchi usul: yerni melum miqdarda pul müqabilige tériwalghuchigha ijarige bérishtur. Bu usulni köpligen meshhur alimlar bezi hedislerge tayinip jaiz dep qarighan. Bashqilar bolsa peyghember eleyhissalamning yerni kiragha bérishni chekligenliki heqqidiki sehîh hedislerge asasinip uni cheklen'gen ish dep qarighan. Yerni kiragha bérish cheklimisidin peyghember eleyhissalam xeyberlikler bilen tériqchiliq kélishimi tüzgenliki hemde wapatidin kéyinmu rashid xelipiliri zamanida shu kélishim dawamlashqanliqi üçün, peqet tériqchiliq kélishimila mustesna qilin'ghan.

1357.- sual: tériqchiliqtiki buzuq kélishim

peyghember eleyhissalam zamanida yene bir xil tériqchiliq kélishimi bolup, bu kélishimde talash - tartishqa seweb bolidighan namelumluq we qarangghuluq bolghanliqtin, hemde islam hemme sahelerde raye qilidighan adalet rohigha xilapliq qilish bolghanliqtin peyghember eleyhissalam sahabilerni bundaq muamilini qilishtin tosqan.

Bu kélishimde: zémin igisi yerni térighuchigha shert qoyup uninggha: "mawu yerning hosulini men alimen, yaki mawu terepning hosulini men alimen yaki hosulning melum miqdarini alimen, mesilen: besh charek yaki besh taghar dégendek belgilen'gen miqdarini men alimen, qalghini sanga bolidu, yaki qalghinini teng ülishimiz" deytti. Peyghember eleyhissalam adaletning az yaki köp bolsun hemme hosulda her ikki terepning shérîk bolishini teqezza qilidighanliqini étibargha alghan. Eger bir terepke mueyyen nésiwe belgilen'gen teqdirde, zémin shu belgilen'gen miqdardin bashqa artuq hosul bermey qalsa, u chaghda bu terep putun hosulni alghan bolidu, ikkinchi terepke héchnerse qalmaydu. Eger mawu besh moning hosulini men alimen, qalghini sanga bolsun dégen bolsa, bu besh modin hosul chiqmay qélip héch nersige érishelmey qalidu. Ikkinchi terep qalghan yerlerdin chiqqan barliq hosulgha ige bolidu. Undaqtta her ikki terep pirsent boyiche kéliship, hosuldin teng behrimen bolishi kérek. Nawada hosul köp chiqsa buningdin her ikki terep behrimen bolidu, az chiqsa buningdin her ikki terep ziyar tartidu, nawada

héchqandaq hosul chiqmisa, zyanni her ikki terep tartqan bolidu. Bundaq kélishim her ikki terepning könglini xatirjem qilidu.

1358- sual: térilghu yerni pulgha ijarige bérish usuli toghirisida kiyinkilerning qarashliri

bu mesilige sheret belgilimilirining tedrijiy özgirishi jehettin qaraydighan bolsaq, imam ibni hezmning éytqini toghra chiqidu. U mundaq deydu: "peyghember eleyhissalam medinige kelgende medinilikler yerlirini ijarige bérishetti. Yerler peyghember eleyhissalamdin ilgirimu we peyghember bolup ewetilgendin kéyinmu ijarige bérilip kelgenlikide shek yoq, kéyin birqanche sahabilardin: peyghember eleyhissalamning zéminni kiragha bérishtin omumen tosqanliqi ispatlandi. Shuning bilen yerni ijarige bérish keskin cheklendi. Kimki keskin cheklen'gen ishqa qayta ruxset qilindi, hemde bu cheklime emeldin qaldurüldi deydi, u yalghanchi dep qarilidu. Peqetla zéminni, chiqidighan hosulning %25 yaki %30 dégen'ge oxshash hosulning bir qismigha ijarige bérishke bolidighanliqigha delil bar. U bolsimu peyghember eleyhissalamning zéminni ijarige bérishni chekligendin kéyin bir qanche yillar ötkende xeyber zéminini shundaq ijarige bergenliki, hemde hayatining axirighiche shü kélishim boyiche ish qilghanliqidur".

Deslepki dewrdiki alimlardin bir gorup mushu qarashta bolghan. Mesilen: ulugh tabiy we yemen alimi tawus yer - zéminni altun - kümüşke ijarige bérishni yaman köretti, hosulning bir qismigha ijarige bérishni meyli dep qaraytti. Uninggha beziler: "peyghember eleyhissalam zéminni ijarige bérishtin tosqan" dep dawli qoyghanda, u: "muaz ibni jebel (peyghember eleyhissalamning yemen'ge ewetken elchisi) kélip bizge térilghu yerlerni chiqidighan hosulning üchtin biri yaki töttin birige ijarige berdi. Biz shunga ta бүгүн'ge qeder shundaq qilib kéliwatimiz" dégen. Bu sözdin u, yerni pul bilen ijarige bérishni cheklen'gen dep qarap, hosulning bir qismigha ijarige bérishni halal dep qaraydighandek körinidu.

Bundaq qarash muhemmed ibni siyriyn we hezriti ebu bekirning newrisi elqasim ibni muhemmedtinmu riwayet qilin'ghan. Ularning qarishiche: yerni hosulning üchtin biri yaki töttin biri yaki ondin birini élishqa ijarige qoysa bolawéridu, yer igisi héchqandaq chiqimni öz üstige almaydu. Ularning yene zéminni ijarige bérishtin chekligenlikimu riwayet qilin'ghan.

Yene tabiy alimlardin bashqa bir gorupning zéminni ijarige bérishni pul bilen bolsun yaki hosulning bir qismi bilen bolsun omumen chekligenlik riwayet qilin'ghan. Lékin ular hosulning bir qismigha yerni ijarige bérishke bolidighanliqigha peyghember eleyhissalam we uning xelipiliri we hezriti muaz ibni jebelning qilghan emeliy ish - herikiti ispat bolidighanliqini ret qilalmaydu. Démek: yerni hosulning bir qismigha ijarige bérish birinchi esirde musulmanlarning emeliyitidin qanunluq ish bolup mueyyenleshken. Emma, zéminni

pulgha ijarige bérishni cheklesh bolsa, islam kórsetmilirige we eqilge muwapiq chekleshtur.

1359- sual: qiyas térilghu yerni pulgha ijarige bérishni chekleshni teqezza qilidu

islam asasliri we uning éniq keskin kórsetmilirige toghra qiyas qilghanda, térilidighan aq yerni pulgha ijarige bérish cheklinidu. Chünki:

1- peyghember eleyhissalam zéminni chiqidighan hosulning bir charek yaki bir taghar dégendek mueyyen bir qismini zémin igisige belgilep ijarige bérishni chekligen. Peqetla pirsenteshtürüp %25 yaki %33 yaki %50 dep melum pirsentni belgilep ijarige bérishke ruxset qilghan. Bundaq bolishi ikki terepning herqandaq ehwal astida payda - ziyan'gha teng shérik bolishi üchündür. Chünki pirsentke pütüşkende, ziraetke apet tegmey hosul bergen teqdirdé, her ikki terep buningdin behrimen bolidu. Apet tégip hosul chiqmay qalsimu her ikki terep ziyanni kótürüshte shérik bolghan bolidu. Emma ikki terepning her birige herqandaq ehwal yüz bérishidin qet'iynezer mueyyen bir nerse belgiliwélish, hemde qarshi terepning tökken terining héchqandaq nersige érishmestin bikar éqip kétishige perwa qilmasliq, jazanixorluq we qimarwazliqqa némidégen oxshash! Zéminni pulgha ijarige bérishni mushu asasta tehlil qilidighan bolsaq, jazanixorluq we qimarwazliq bilen bundaq cheklen'gen yer térish kélishimi otturida héchqandaq perq qalmaydu elbette. Chünki, zémin igisining yérini ijarige bérishtin qoligha kélidighan nésiwisini élishi choqum bir ish, emma ijarige alghuchi bolsa, zéminning hosul bérish yaki bermeslikini bilmeydighanliqi üchün payda élish yaki ziyan tartishni bilmeydu. Démek u, öz küchi we teri bilen qimar oynighuchigha oxshap qalidu.

2- öz igidarchiliqidiki bir nersini bashqa bir kishige ijarige bérighan kishi ijare bérilgen nersini ijare alghuchigha teyyarlap, uningdin paydilinalaydighan qilip bergenliki üchün, hemde u nersining istémal qilish arqiliq asta - asta upraydighanliqi we qimmitining kémiydighanliqi bedilige ijare heqqini élishqa layiq bolidu. Undaqta zéminni ijarige alghuchigha teyyarlap bérish üchün zémin igisi néme qilip bergen? Zéminni ziraet östürüşke yer igisi emes allah teyyarlap bergen. Uning üstige yer, térish bilen qandaq uprap qalidu? Zémin dégen bina we uskünilerdek uprap ketmeydu.

3 - bir kishi öy ijarige alsa öyde turush arqiliq héchqandaq tosalghusiz uningdin biwaste paydilinalaydu. Usküne ijarige alsimu shundaq paydilinidu. Emma térilghu yer ijarige alghanda, uningdin paydilinishi biwaste hem keskin emes. Chünki u, yerni ijarige alsa uningdin öydin paydilan'ghandek paydilinalmaydu. Belki u, bolishi natayin bir paydini qolgha keltürüş üchün japaliq ishlep ter aqquzushi kérek. Démek: zéminni ijarige qoyushni öyni ijarige qoyushqa oxshutup qiyas qilish toghra qiyas qilish emes.

4- sehih hediste peyghember eleyhissalamning ziraet we méwilerni pishmighan

chéghidila tebiy apettin saq qalamdu - qalmamdu melum bolmastin, étizda we shéxida turghuzup sétishni chekligenliki ispatlan'ghan. Buning sewebini mundaq dep körsetken: nawada allah taala méwe yaki hosul bermise, qérindishlarning pulini némige asasen halal qilip alisiler?.

Eger bu söz pishishqa yéqinlaship emma apettin saq qélishi keskin bolmighan méwini satqan ademge qarita éytilghan söz bolsa, bir ketmenmu chépip baqmighan, bir dane uruqmu sélip baqmighan aq yerni bashqilargha pulgha ijarige bérighan ademge néme éytilishi kérek? Bu ademge: allah taala méwe - hosul bermey qalsa, qérindishning pulini némige asasen halal dep alisen? Dep éytishi téximu layiq emesmu?

Imam ibni teymiye térilghu yerni ijarige bérishni jaiz dep qarisimu, islam sheritining adaliti we prinsiplirigha muwapiq kélidighini tériqchiliq kélishimi ikenlikini mueyyenleshtürüp mundaq dégen: "tériqchiliq kélishimi ijarige bergendin bekraq halal, hemde adalet we sheret asaslirigha bekraq yéqindur. Chünki tériqchiliq kélishimide ikki terep payda - ziyanni teng tartidu. Emma ijarige bergende, yer igisi ijare heqqini toluq tapshurup alidu, ijarige alghuchi bolsa, hosul ya alidu ya alalmaydu".

1360. sual: haywanatlarni béqishta shérliklishish

yézilarda bir xil muamile bar bolup, buningda ikki terep haywanatlarni béqishta shérliklishidu. Bir terep desmayining hemmini yaki bir qismini berse, yene bir terep haywanlardin xewer élip baqidü. Kéyin paydini ikki terep öz'ara bölishtiwalidu.

Bundaq shirkette bolghan qarishimizni otturigha qoyush üçün uning shekillirini bayan qilip ötishimiz zörür:

birinchi shekli: kala - mozaylarni semritish üçün béqishta shérliklishish yaki kala - gomushlarni süt chiqirish üçün béqishqa shérliklishishtek ikkila terep peqetla tijaret meqsitide shérliklishishtur.

Eslide buningda birinchi terep pul chiqirishi, ikkinchi terep ish we küch chiqirishi kérek. U bolsimu béqish we perwish qilishtur. Yem - xeshek qatarliqlargha qilghan chiqimni bir terep öz üstige almastin her ikki terep teng kötirishi, mal sétilghanda ketken chiqimni mal sétilghan puldin chiqiriwétip, qalghan paydini shertleshken boyiche öz'ara ülüshiwélishe kérek. Démek: bir terep chiqimni öz üstige élip, qilghan chiqim bedilige héch nersige érishelmise adilliq bolmaydu.

Ikkinchi shekli: bir terep pul chiqirip yene bir terep béqip perwish qilip shérliklishish. Lékin baqquchi maldin chiqidighan süttin, yaki malni tériqchiliqta ishliwésh we yer aghdurush arqiliq paydiliniwélishe.

Eger béqilghan mal süt chiqidighan we ishletkili bolidighan chongraq haywan bolsa, bu shekilde muamile qilsa meyli, ikkinchi terep qilghan chiqim bilen paydilan'ghan süt we ish tengleshmesliki ras, hemde chiqarghan küch bilen paydiliniwalghan nersining del udul chiqishimu natayin, shunga buningda bir xil qarangghuluq bar, lékin biz sherette

buninggga oxshighan ishlarda ruxset qilin'ghanliqi üçün, bu azghine namelumluqni étibargha almay, bu ishni jaiz dep qariduq.

Görü (rene) heqqidiki sehih bir hediste görü qoyulghan nerse haywan bolsa, uni minip, sütini séghip ichse bolidu dep körsitilgen. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: görüge qoyulghan ulaghni chiqimigha chushluq minishke bolidu, görüge qoyulghan séghin haywanni chiqimigha chushluq séghip ichishke bolidu. Chiqimini ulaghni min'gen we sütini ichken kishi kötüridu. (buxari: 2512)

mana bu hediste peyghember eleyhissalam haywanni béqishqa kétédighan chiqimni, minilidighan haywanni minish, séghilidighan haywanni séghip sütini ichish bedilige hésablighan. Eger bundaq görü qoyush shekli, qilghan chiqimning minish we séghishtin alidighan paydidin kem yaki artuq bolup qélishigha qarimay, kishilerning bir - birige görü arqiliq höjjetlishishke bolghan éhtiyajigha asasen jaiz qilinsa, buning eynisi éhtiyaj bolghanliqtin yuqiridiki haywanat shirkiti sheklidimu jaiz qilinsa bolidu. Bu hedistin yekünlep chiqarghinimiz özimizge xas qarastur, buning toghra bolishini ümid qilimiz.

Emma, süti we ishidin paydilan'ghili bolmaydighan kichik mozaylarda, pul bir tereptin, chiqim bir tereptin bolidighan asasta shérilishish bolsa, islam qaidiliri buninggga ruxset qilmaydu. Chünki buningda chiqim qilghuchi qilghan chiqimining müqabilige malning süti yaki küchidin paydilinalmaydu. Ikkinchi terep bolsa uning qilghan chiqimidin paydilinidu. Bu, islam barliq muamililerde közlep kelgen adaletke uyghun kelmeydu. Eger ular mozaylarning süti yaki küchidin paydilinidighan waqit kelgiche chiqimini teng kötürüp tursa, méningche jaiz bolidu.“.

1361.-sual: ishlepchiqirishning tarqitish bilen bolghan munasiwiti

durus, ishlepchiqirish, tarqitishning aldiniqi basquchi. Lékin islam nizami ishlepchiqirish (mehsulat) bilen tarqitishni bir birige chemberches baghlaydu. Mesilen: tarqitish haram bolghan nersilerning hemmini ishlepchiqirish qet'iy haram. Shunga, butlarni, haram qilin'ghan köngül échish eslihelirini, mes qilidighan ichimliklarni zeherlik chikimliklarni ishlepchiqirish jaiz emes. Fiqhishunasliq prinsipidin éilp éytqanda, élish haram bolghan nersilerni bérishmu mutleq haram. Qilish haram bolghan ishlarni arzu qilishmu mutleq haram.

1362.-sual: ishlepchiqirish élméntliri

iqtisadshunasliqni muhakime qilghuchilar ishlepchiqirish élméntlirini töt nuqtigha yéghinchaqlighan. Tebet, sermaye, emgek, tertip. Islam iqtisadshunasliqini muhakime qilghuchilar ishlepchiqirish élméntlirini üç nuqtigha mujessemligen. Sermaye, emgek, tebet. Bir ereb doktor islam iqtisadidiki ishlepchiqirish élméntlirini ikkige bölgen. Sermaye, emgek. Doktor suad ibrahim salih islam iqtisadidiki ishlepchiqirish élméntliri üç dep

qaraydu. Emgek, sermaye, teqwadarliq. Uning qarishche, teqwadarliq allahning raziliqini telep qilidighan eng yaxshi emeldur. U "teqwadarliq bu dunyada rizqning keng bolishi axirette sawabning bolishigha seweb bolidighan birdin bir amil" deydu. Peyghember eleyhissalam mundaq dégen: "dunya mömin üçün zindan (türme) kapir üçün jennet".

1363.-sual: sermaye we uning mahiyiti

ishlepchiqirish üçün ishilitilidighan barliq nersiler, jümlidin pul, ata miras mal mülük we xam eshyalar sermaye dep atilidu.

Sermaye meyli neq pul yaki bashqa mülük bolsun uni inchikilik bilen küzetküchi sermayining aldinqi ishlepchiqirish wastisi ikenlikini bileleydu. Undaқта, ishlepchiqirish éliméntliri qandaq élimént bolidu? Aldin ishlepchiqirilghan sermaye munasip mezigilde uningdin mehsulat ishlepchiqirish üçün ishilitilgende, uni yéngi ishlepchiqirishtiki ishlepchiqirish éliméntliridin bir élmént dep hésablash mumkin.

1364.-sual: sermayening türli

birinchi sodigha ait sermaye. U sodidin ishilitilidighan itqisadi mallarning yighindisidin ibaret. Meyli u dollar qatarliq pullardin bolsun yaki rextke oxshash tawarlardin bolsun yaki kitab, bina qatarliqlardin bolsun. Mana mushu xildiki tawarlardin % 2.5 zakat bérish wajibtur. Fiqhishunas alimlarning qarishi boyiche zakatni zakat kelgen nersining özidin bersimu bolidu yaki qimmitini hésablap pul bersimu bolidu. Bu türdiki sermayidin éship qalghini payda yaki ziyan dep atilidu. Ikki yaki uningdin artuq adem sermayige shérik bolghanda, ularning hemmisi paydighimu, ziyan'ghimu oxshash shérik bolidu. Shérik tijaret qilghanlarning héch birsige mexsus paydini özige shert qéliwélishe jaiz emes. Chünki bu paydining shirikler ottursida barawer tarqitidighan adalet tarazisigha toghra kelmeydu. Fuqehalar sermayining nex pul bolsimu toghra bolidighanliqini birdek maqullighan bolsimu, lékin ular shérik bolidighan sermayining tawar (mata) bolidighanliqi toghriliq ixtilap qilishti. Ularning ichidin tawar pulgha aylandurulup uning qimmiti shérik bolidighan sermaye bolsimu boliwéridu dégüchiler mu bar.

Ikkinchi ishlepchiqirilghan sermaye. Bu köpinche hallarda ishlepchiqirishta ishilitilidighan nex pul we eynen shey'ilerdin terkiib tapidu, eynen shey'iler üç nersini öz ichige alidu.

1- binalar, ishxana qatarliqlargha oxshash köchmes mülükler.

2- yaghachchiliq, toqumichiliq qatarliqlargha oxshash ishlepchiqirish esliheliri

3 - toqumichiliqta ishilitilidighan paxta, yaghachchiliqta ishilitilidighan yaghachqa oxshash xam eshya. Köpligen fuqehalarning qarishida qeghez puldin bashqa ishlepchiqirishqa ait sermayige zakat kelmeydu. Lékin mehsulattin zakat bérish wajibtur. Kimki öyni ijarige bérir, ijare alsa öydin élin'ghan ijarige zakat kelmeydu. Lékin yil almashqanda ijarige zakat kélidu.

1365.-sual: emgek dégen néme?

Maddiy menpeetke érishish üçün insanning eqli we jismani jehettin chiqarghan küchining hemmsi emgek dep atilidu. Meqsetsiz tor tashlap netijige érs helmigen béliqchiliqqa oxshash meqsetsiz emgekning netijisi bolmaydu, buni fuqehalar: "meqsetlik ishlar" dep ataydu. Mol husul élish meqset qilin'ghan emgek, meqsetlik emgek dep atilidu. Emgekning pilanliq bolushini, siyasi iqtisadshunaslar ishlepchiqirish amilliridin bir amil qildi. Islam iqtisadshunasliri uni emgekning sherti qildi. Chünki pilanning sirtidiki her qandaq bir emgekning netijisi bikargha kétidu. Aqil ademlerning emgekliri choqum netije béridu.

1366.-sual: emgekning ishlepchiqirish amilliridiki tutqan orni

emgekning ishlepchiqirishning asasiy amili ikenliki heqqide islam iqtisadshunasliri ottursida ixtilap yoq. Eger xalisingiz töwendiki ayetni oqup chiqip allahning ularning emgigi arqiliq zéminni qandaq tirildürüp, qandaq méwilerni chiqirip bergenlikini ubdan küzitip béqing. "ölük (yeni qorghaq) zéminni (yamghur bilen) tirildürüp, uningdin ular yeydighan ashliqni östürgenlikimiz ulargha (allahning qudret kamilesini körstidighan)alamettur. Biz zéminda nurghunlighan xorma baghlirini berpa qilduq. Shu zéminda bulaqlarni éqittuq, ular uning (yeni baghlarning) méwisini yésun, (bu méwilerni) ularning qolliri yaratqan emes, ular (allahning németlirige) shükür qilmamdu." (yasin sürisi 33 - 35 - ayetler). "iman éytqanlar we yaxshi emellerni qilghanlar meghpiretke we ésil rizqqa (yeni jennetke) érishidu " (hej sürisi 50 - ayet).

Yaxshi emeller, sediqe, roza we namazlarning bir türü dep héchkim guman qilmaydu. Ziraet bilen sanaet insannarning éhtiyajini qandurup, allahning we kishilarning heqqini ada qilishi üçün yadrem berginidek, yaxshi emellermu yadrem béridu. "shübhisizki, allah emgek qilghan barliq méhnetkeshlarning choqum emgigining méwisini yeydighanliqini xewer qildi möminlerning we kapirlarning) hemmisining qilghan emellirige yarisha derijiliri bolidu " . (ehqaf sürisi 19 - ayet)

islam iqtisadi nuqtineziri boyiche kainat, kanattiki barliq nersiler, shuningdek, kainattiki omumning menpeetige munasiwetlik barliq nersiler allahning mülki bolup, uningdin allahning barche mexluqatliri behri alalaydu, mesilen, quyash, hawa, déngiz qatarliqlargha oxshash. Omumning menpeetige munasiwetlik bolmighan nersiler xususi mulükke aylinip kétidu, bu peqet emgek arqiliqla qolgha kélidu, buning bilen emgek igidarliqining asasi bolidu.

1367.-sual: emgekning türliri

emgekning türliri üç türlük bolidu. 1 - échish sanaiti 2- özgertish sanaiti 3- mulazimet.

1368.-sual: emgekning hökmi we türliri

emgek höküm jehettin töwendikilerge bölünidu. Birnchi, haram qilin'ghan emgek, chünki uni qilish zina qilghan'gha, ayallarning erler bilen tansa oynighinigha, haraq, zeherlik chékimliklerni yasash we uning bilen tijaret qilish qatarliqlargha oxshash haramdur.

Ikkinchi dwamlashturush musulman'gha éghir kélidighan emgek, bular töwendikiche:

1) nijasetlerning arilishp kétishi, shunga fuqehalar hijamet qoyushni, buyaqchiliqni, qassapliqni we kucha tazilash qatarliq kesplerni yaman körmeydu (mekruh dep qaraydu).

2) yük toshush, eynek tazilash we ochaqqa ot qalash qatarliqlargha oxshash pikir tepekkursiz aletke aylandurup qoyidighan emgek.

3) xususi xizmetchi, padichi qatarliqlargha oxshash emgekchining inawitini tökidighan emgek.

4) kishilarning aldida waqirishi, kishilerni küldürüş, dellalliq qatarliq shallaqliqni öz ichige alghan emgek.

5) qedimki tömürchi qatarliqlargha oxshash esli qiyapitini özgertiwétidighan emgek.

6) jallatliq, saqchiliqqa oxshash dilni qasawatleshtürüp, wijdanni öltüridighan emgek. Nawada bu kesplerdin birerside jem'iyetning éhtiyajini qamdash közde tutulsa, mekruluqni (yene yaman körüşni) derhal chörüp tashlash kérek.

Üchinchi perzi kipaye bolghan emgekler (emeller).

Bu bashqa emellerdur, lékin qilishqa ijazet bérilgen ishlar bilen shughullinidighan adem we islam jem'iyetide köp bolmighan ehwal astida bu ishlar wajib emellerge aylinip qalidu. Sheyxul'islam bni teymiye mundaq dégen: "bir adem yene bir ademning sanaitige muhtaj bolsa, u perz kipayidur, chünki uning bilen insanlarning menpeiti tamamlinidu".mana bu perz kipaye bolghan emellerni özidin bashqilar qilalmighan chaghda perz eyn'ge aylinidu. Bolupmu, özidin bashqilar uni qilalmighan chaghda, eger kishiler birer qewmning déhqanchiliqigha yaki toqumchiliqigha yaki qorulusigha muhtaj bolsa, bu ish wajibqa aylinidu hemde shu ishni bilidighan adem muhtajlarga shert qoyup ularning hajitini rawa qilmisa, qomandan u qewmge u ishni mejburi qilduridu.

1369.-sual: ayal kishining emgikining hökümi we ayal kishi qilishi jaiz bolididighan hem bolmaydighan emgekler

islam sheritide emgek ishchilarning köz qarishi boyiche ikki türge bölünidu.

Birinchi, dölet bashliqi, imametchilik, xatibliq, muezzinlik, qaziliq qatarliqlargha oxshash ayallar qélishqa zadila bolmaydighan, erlergila xas emgek. Henefiler mundaq deydu: "ayallarning hed, qisastin bashqa ishlarda qaziliq qilishi jaizdur". Fiqhishunas alim muhemmed ibni jerir mundaq deydu: "ayallarning hed qatarliq barliq ishlarda qaziliq qilishi jaizdur. Chünki qaziliq sheret hökmini izhar qilishtin ibaret, buningda erler bilen

ayallar oxshash hoquqqa ige“.

Ikkinchi, tughush, tughdurushqa oxshash erler qilishqa bolmaydighan ayallarghila xas emgek, chünki buningda ayallarning ewretlirige (jinsi ezalirigha) qarashqa toghra kélidu, ayalning ayalgha qarishi, erning ayalgha qarishidin yenggilrek.

Üchinchi, er ayallargha oxshash ijazet bérilgen ishlar, bezide bazarlardiki soda sétiq, élim bérimga oxshash ishlarda erning xizmiti eng ewzel. Chünki bazarlar erlerning yighilidighan jayidur. Yene bezide ayallargha telim terbiye bérish, aililerde xizmet qilish qatarliq ishlarda ayallarning xizmiti eng ewzeldur. Islam dinida ayallarning öyning sirtida xizmet qilishi eng ewzel dep qaralmisimu, cheklen'gini yoq. Chünki aile ayallarning köngül bölüşhi we ubdan muhapizet qilishigha muhtaj.

Islam dini meydan'gha kelgen deslepki mezgillerde nurghun ayallar öyning sirtida xizmet qilghan bolsimu, ular inkar qilinmighan. Jabir ibni abdullah mundaq deydu: "hammam éridin ajirship kétip xormilirini özi yighmaqchi bolghanda, hammam iddet ichide bolghanliqitin bir adem hammamni xorma yighmasliqqa zrolighan. Hammam resulullah sellallahu eleyhi wesellemning qéshigha kélip buni xewer qilghandin kéyin, peyghember eleyhissalam hammamgha: "sen xormangni yighiwergin. Chünki sen sediqe bérisen we yaxshi ishlarni qilisen" dégen. Ömer ibni xettab reziyellahu enhuning dewride bezi ayallar mesjidke yip igiridighan chaqilirini ekiriwélip, yip igirgende, ömer reziyellahu enhu ularning erlerge arilashqinini körüp, ularni mesjittin chiqiriwetken.

1370.-sual: sirtqa chiqip emgek qilmaqchi bolghan ayallar raye qilishi lazim bolghan shertler

fuqehalarning qarishi boyiche sirtqa chiqip emgek qilmaqchi bolghan ayallar choqum töwendiki shertlerge uyghun bolushi lazim.

1) islam sheritige muwapiq kiyim kéчекler bilen sirtqa chiqishi, pütün bedinini pörkenchi bilen öriwélishi, kapir ayallargha oxshash yasanmasliqi lazim. Chünki kapir ayallarningmu musulman ayallargha oxshash özige xas ayrim pasuni bar. "tashqi zinnetlrini ashkarilimisa (gunah yoqtur)" (nur sürisi 66 - ayet).

2) sirtqa chiqqanda özige etir chachmasliq (qollanmasliq) lazim.

3) na mehrem bir er bilen xaliy bir jayda emgek qilmasliqi lazim.

1371.-sual: döletning emgekke biwaste arilishishi

yekke ishlepchiqirish milliy kirimge tesir körsetken chaghda, dölet ishlepchiqirishning amilliridin biri bolghan emgekke biwaste arilishidu. Döletning emgekke arilishishi töwendiki shertler astida bolidu.

Birinchi, ishsizlarga keng qolay sharaitni yaritip bérish. Enes ibini maliktin riwayet qilinishche: "bir ensari peyghember eleyhissalamning aldigha kelgende, peyghember eleyhissalam uningdin: "öyüngde birnerseng barmu?" dep sorighan, u: "bir dane palas bar

uning yérimini üstimizge yépinip, yérimini tégimizge salimiz“ yene bir cheynimkimiz bar, uningda chay qaynitip échimiz“ dédi. Peyghember eleyhissalam uninggha “u ikki nersini keltür“ dédi. U ikki nersini keltürgendin kéyin, qoligha élip: “bu ikki nersini kim sétiwalidu?“ dédi. Bir adem: “men u ikkisini bir dirhemge alay“ dédi. Peyghember'eleyhissalam arqa arqidin: “bir dirhemdin köpraq pulgha kim sétiwalidu?“ dédi, yene bir adem ornidin turup: “u ikkisini men ikki dirhemge sétiwalay“ dédi. Peyghember eleyhissalam uni u ademge ikki dirhemge bérip, héliqi ensarigha birdirhemge bala chaqiliringgha yémek ichmek élip ber“, yene bir dirhemge bir dane chot élip aldimgha kel dédi. U chot élip kelgendin kéyin, peyghember eleyhissalam uninggha bir kötekni bérip: “sen bu kötekni yérip sat, kötekning puli méningche 15künlük ozuqluqunggha yétishi mumkin“ dédi. U peyghember eleyhissalamning dégini boyiche kötekni utun qélip on dirhemge sétip bir qismigha kiyim kéchek, yene bir qismigha uzuq tülük sétiwalidi. Andin peyghember eleyhissalam ensarigha: “bu sen üçün tilemchilik qilip qiyamet küni yüzüngge dagh chüshürüp qoyqandin ming hesse yaxshi“. Chünki yoqsul, balaqazagha yoluqquchi we éghir kiselge duchar bolghuchi qatarliq üchtürlük ademdin bashqilargha tilemchilik qilish jaiz emes. Démek, peyghember eleyhissalam bu arqiliq héliqi ensarigha sermaye bilen teminlesh pursiti yaritip bergen hemde uninggha mejburi halda yol körstip: “sen bu kötekni yérip utun qilip satqin, méningche bu sanga 15 künlük uzuq bolalaydu“ dégen.

Ikkinchi, emgekchi bilen emgekchining perwerdigari ottursidiki munasiwetke diqqet qélish lazim. Jümlidin emgekchige taqitidin tashqiri emgek yüklinemdu yoq. Emgekchige adil (muwapiq) heq bérilemdu yoq, emgekchilerge öz waqtida heq bérilemdu yoq, buni ubdan küzitish lazim.

Üchinchi, bir qisim méhnetkeshlerge jemiýetlerning jiddi éhtiyaji bolghanliqitin öz emgeklirini üzlüksiz dawamlashturushqa mejbur qilish we tajawuzchiliq, azghunluq, haraq we zeherlik chékimlik tijariti bilen shughullinish qatarliq haram qilin'ghan emellerdin cheklesh lazim. Ibni teymiye mundaq dégen: “kishiler muhtaj bolivatqan sanaetlerning hemmisi perz kipayidur. Chünki kishilerning muradi peqet shu arqiliqla hasil bolidu. Jihadmu perz kipaye, nawada özirdin bashqilar jihad qilalmisa, jihad derhal perz eyn'ge aylinidu. Bashqilar jihattin bash tartsa qomandanning ularni jihadqa buyrishi zörür we sherttur“.

1372.-sual: emgekchining mejburiyeti

1) emgekchi choqum “emgikim allah üçün ibadet“ dep étiqad qilishi we emgiki arqiliq allahqa yéqinchiliq qilishi lazim. Shuningdek, allahqa jihad wesediqler bilen yéqinlishishi lazim.

2) emgekchi emgek üçün teyyar turishi lazim. Emgek we ibadet üçün teyyarliq qilish gunahlarni yoyup, allahqa yiqinlashturidu. Kimki emgektin charchap kétip kech qilsa,

gunahi meghpiret qilin'ghan halda kech qilidu.

3) amanet. Amanet her xil bolidu. Jümlidin xam eshya we mehsulat qatarliq emgekchining mal mülkini ubdan muhapizet qilish lazim. Peyghember eleyhissalam mundaq dégen: "sanga amanet qoyghan kishining amanitini tapshur, sanga xiyamet qilghan keshige xiyamet qilma!". Ishlepchiqirish eslihelirini ubdan muhapizet qilib, kardin chiqirip qoymasliq lazim. Peyghember eleyhissalam: "amanet qoyghuchimu, amanet qoyulghuchimu ziyan tartmasliqi lazim" dégen. Sanaet we emgekning mexpiyetchilikini qet'iy saqlash lazim.

4) emgekning ijadi qimmitini ashurup, téximu köp tereqqiyatqa érshtürüş üçün emgekchi choqum öz iqtidarini yükseldürishi lazim. Peyghember eleyhissalam mundaq dégen: "üstidiki qol astidiki qoldin eng yaxshi.

5) emgekke mahir bolush. Peyghember eleyhissalam mundaq dégen: "shübhisizki, allah silerning mahirliq bilen qilghan emgiklarni eng yaxshi köridu.

1373-sual: emgekchining kishilik heq hoquqliri

emgekchi öz mejburiyatini xoshallinarliq bilen ada qilishi üçün choqum uninggha toluq hoquq bérilishi kérek. Hetta emgekchi " emgekke salghuchi mehsulatini oghrilap, kishilik hoququq deysende qilindi" dep chüshinip qalmasliqi lazim. Démek, bundaq hés tuyghularning ishlepchiqirishqa bolghan tesiri intayin zor. Emgekchining eng muhim kishilik hoquqi töwendikiche:

1) taqitidin éghir ishlargha sélish yaki dem alghili qoymay saetlep ishqa sélish arqiliq emgekchi charchap ketmesliki lazim. " allah taqiti yetmeydighan ishqa tekliq qilmaydu " (beqer sürisi 258 - ayet).

Peyghember eleyhissalam mundaq dégen: " allah, silerning qérindashlirlarini we qullirlarini silerning qol astinglarda (ishleydighan) qildi. Qérindishi qol astida bolghanlar, qérindishigha özini némini yése shuni yégüzüp, némini kéyse shuni keygüzsun! Ulargha taqitidin tashqiri ishlarni yüklimisun. Nawada shundaq qilib qalsa, ulargha yadrem qilisun!"

2) adaletlik ejir. "möminlerning we kapirlarning hemmisining qilghan emellirige yarsha derijiliri bolidu. " (ehqaf sürisi 19 - ayet) eger emgekchiler artuq ish heqqi élishqa kélisken bolsa yaki ishqa salghuchilar emgekchilerning ish heqqini tutuwélip yewalsa, döletning derhal ariliship hemmige ortaqladiliq bilen ish heqqi élip bérishi zörür we sherttur. Sheyxul'islam bni teymiye mundaq deydu: "shübhisizki, sanaetchilerni kishiler muhtaj bolawatqan toqumichiliq, binakarliq qatarliq sanaetlerge mejbür qilghan qomandanmu oxshash ejrige muyesser bolidu. Ishqa salghuchining sanaetchining ish heqqidin tutuwélishigha, sanaetchimu özining ish heqqidin artuq heq telep qilishigha yol qoyulmaydu. Mana bu mejburiyet ötesh üçün qolay sharait hazirlap bérish dep atilidu "

3) qérip qalghanda we ölüp ketkende ailisige kapaletlik qilish. Emgekchi yashinip qélip küchidin qalghan chaghda yaki késellik balayi apet qatarliq sewebler tüpeylidin emgek

qilish iqtidarini yoqatsa, choqum parawan yashash hoquqidin behrimen bolidu. Nawada ishqa salghuchi emgekchining bu hoquqigha kapaletlik qilalmisa, buni dölet öz üstige élishi lazim. Tünji islam döleti puqralarning dini we irqigha qarimastin buni üstige alghan idi. Ömer ibni xettab reziyellahu enhu bir qewmning aldidin ötüp kitiwétip qéri ema bir ademning tilemchilik qiliwatqanliqini körüp, uning morisige urup turup: "sen qaysi ehli kitabtin?" dep soriwédi. U: "men yehudi" dédi. Ömerreziyellahu enhu uningdin: "néme wejedin bu halgha chüshüp qalding?" dep soriwédi. U qériliq we muhtajliqtin shundaq bolup qaldim" dédi we uni öyige bashlap béríp azraq bir nerse bergendin kéyin "biz qérilar bilen karimiz bolmay, yashlarga yarem qilsaq qandaq bolidu?" dep uni beytul mal xezinisige ewetti. Démek, ömer ibni xettab reziyellahu enhu mundaq bu qéri yehudigha kapaletlik qilip, xaru zarliqtin qutquzup qaldi. Ömer ibni xettab reziyellahu enhu mundaq dégen: "men möminlerge özliridinmu bekrek yéqinmen. Möminlerdin kimki wapat bolup ketken chaghda qerz qilip qalghan bolsa, uninggha oxshash menmu töleymen. Nawada birer apette uchrighan bolsa yarem qilimen. Miras qalghan bolsa mirasxorliri alidu. Qisqisi, ishchining ailisige dölet her jehettin toluq kapaletlik qilishi lazim.

1374.-sual: islam we ghyiri islamning tebet uqumigha bolgha chüshenchisi

tebet démek, kainatta allah yaratqan we ijad qilishda allahtin bashqa héchkimning shéríkchiliki bolmighan haywanlar, ösümlükler, janisz maddila, éqinlar wegazlardin ibaret shey'iler démektur.

Kommunizm: "tebet démek, héch kimning igelliwélishigha bolmaydighan ammiwi mülük" dep qaraydu. Kaptalizm tebetni "xususiy mülük" dep qaraydu. Islam buning her ikkilisini yeni ammiwi mülük we xususiy mülükni öz'ichige alidu, dep qaraydu.

1375.-sual: mülükning türleri

mülük üç türlik bolidu.

1) omomi mülük. Bu ijad qilish allahtin bashqa héch kimning qolidin kelmeydighan, béliq, déngiz, uchar qush, ot chöp, gül giyah, del derex qatarliqlargha oxshash allahning mülkidur.

2) dölet mülki. Bu yol, ammiwi baghcha, körüklerge oxshash insanlarning ijad qilishi arqiliq barliqqa kelgen we dölet teripidin tesis qélin'ghan muesseselerdur.

3) xususiy mülük. Bu kishilarning tériqchiliq qilish, orman berpa qilish, quduq qézish, omumning mülkining zémin'gha qorulus bina qilish, béliq tutush, ot chöp orash arqiliq qolgha keltürgen mülüktur.

Peyghember eleyhisslam mundaq dégen: "kimki bashqa musulmanlardin burun birermülükni qolgha keltüridiken, u shu kishige mensup bolidu". Fuqehalar shundaq yekün chiqardiki: "mubahqa (ijazet bérilgen nersige) tunji bolup ige bolghan kishi, uni öz mülki

süpitide teserrup qilalaydu". Nawada döletning kishilerge güllendürüş we meblegh sélissh üchün teqsim qilip bergin nersilerni ulargha mülük qilip bérish hoquqi hemde kishiler dölet teqsim qilip bergin nersilerni, döletning kütkinidek serp qilalmisa, teqsimatni qayturuwélissh hoquqi bar. Ömer reziyellahu enhumu shundaq qilghan idi. Peyghember eleyhissalam bilal ibni harisqa keng bir parche zéminni bölüp bergin bolup, bilal uningdin paydilinalmighan idi. Ömer reziyellahu enhu xelipe bolghanda, bilalni chaqiritip: " i bilal! Sen resulullah sellellahu eleyhi wesellemdin keng bir parche zémin bölüp bérishni telep qilghanliqing üchün peyghember eleyhissalam sanga bir parche zémin bölüp bergin idi. Halbuki, peyghember eleyhissalam u zéminning mehsulatidin bashqilargha bérilishni men'i qilmighan. Sen u zémindin toluq paydilinalmayssen, shunga özeng papdilinalaydighan yerni özeng éilpqal, paydilinalmaydighan yerni bizge qayturup bergin, uni biz musulmanlarga teqsim qilip béreyli!" déwédi, bilal: "undaq qilalmaymen" dédi. Ömer reziyellahu enhu: "choqum shundaq qélishing kérek" dep uning éhtiyajidin éship qalghan yerni musulmanlarga teqism qilip berdi.

1376.-sual: tebet ishlepchiqirishning muhim amilidur

islam dini tebetni ishlepchiqirishning muhim amili depla qarimastin, belki barliq ishlepchiqirish wastilirini esli tebitige qaytidu dep qaraydu. "u zéminni silerge bisat qilip berdi, siler üchün nurghun yollarni échip berdi, buluttin yamghur yaghdurup, uning bilen türlük ösümlüklerni östürüp berdi, (ulardin) yenglar we mal charwilirlinglarni béqinglar, uningda eqil igilir üchün allahning barliqini we birlikini körstidighan nurghun deliller bar." (taha sürisi 53 -54 - ayetler).

Tebetning zémin we sudin bolghan élméntliri, insanlar we haywanlar paydilnidighan türlük güzel ösümlüklerni ishlepchiqiridu. Sulayman eleyhissalam shamalni yiraq musapini mislisiz sür'et bilen basidighan qatnash wastisi qilghan idi." sulayman'gha shamalni (boysundurup berduq) shamal chüshtin ilgiri bir ayliq musapini, chüshtin kéyin bir ayliq musapini basatti." (sebe sürisi 12 - ayet).

Sulayman eleyhissalam zémindin mis chiqirip, uning bilen heykel yasashqa buyruytiti, chünki heykel yasash sulayman eleyhissalamning sheritide (qanunida) halal idi. Shundaqla mis, orda bina qilish, ailide ishilitidighan qazan qatarliq qacha qumuchlarni yasashqa ishilitetti.

"uninggha (suleyman'gha) mis (chiqidighan) bulaqni aqquzup berduq, bezi jinlar perwerdigarining emri boyiche suleymanning aldida ishleytti. Ulardin kimki bizning emrimizge xilapliq qilidiken, uninggha biz dozax azabini tétitimiz, ular suleyman'gha u xalighan katta saraylarni (mis, eynektin ajayip) heykellerni, köldek chong ligenlerni, (chongluqtin) midirilmaydighan qazanlarni yasaytti. (éytqinki), i dawud ailisidikiler! (allahning u chong németlirige) shükür qilinglar méning bendilirimdin (allahning németlirige) shükür qilghuchi bek az." (sebe sürisi 12 - 13 - ayetler).

Buningdin köriwélisqa boliduki, insanlarning suleyman eleyhissalamning dewrdiki medeniyiti taza tereqqi qilghan idi. Qisqisi islam ishlepchiqirishiqa intayin köngül bölüp, uni ishlepchiqirishning asasi menbei qilidi hemde ishlepchiqirilghan mehsulatni tarqitish bilen chamberches baghlap, uni ishlepchiqirishning asasliq amilliridin bolghan sermaye, emgek, tebetlerning menbei qildi.

Beshinchi bab. Mehsulatning tarqilishi

1377.-sual: kishilarning ishlepchiqirish iqtidarining periqliq

bolidighanliqi heqqide qur'an kerimning bayani

janabi allah insanlarni küch quwet jehette xil shekilde yaratti. Mesilen: beziler eqilliq bolsa, beziler döt bolidu. Beziler küchlük bolsa, beziler ajiz kélidu. Bezilerning téni saghlam bolsa, beziler késelchan kélidu. Beziler éghir bésiq, sewrichan bolsa, yene beziler tentek sewrisiz kélidu. Tebiki insanlarning mehsulat ishlepchiqirishtiki perqimu intayin zor. Islam dinida perq munu ayet arqiliq ispatlan'ghan: "(éytqinki:) bilidighanlar bilen bilmeydighanlar barawer bolamdu " : (zümer sürisi 9 - ayet). " allah silerdin iman éytqanlar we ilim bérilgenlerni bir qanche derije yuqiri kötiridu" (mujadile sürisi 11 - ayet).

("qilghan yaxshi emelliri bilen peqet) hayati dunyani we uning zibu zinnitini (yeni dunyaning németlirini) közleydighan kishilerge ularning emellirining ejrini bu dunyadila toluq bérimiz. Dunyada ularning ejridin héch nerse kémeyleftmeydu, bundaq kishilerge axirette dozaxin bashqa nerse yuqtur. Ularining qilghan ishliri yoqqa chiqirilidu. Qilghan (yaxshi) emelliri hésabqa élinmaydu." (hud sürisi 15- 16 -ayetler)

bu ayetlerni ubdan mulahize qilghinimizda, jan dil bilen ishligüchi choqum emgikidin toluq netijige érsheleydighanlqini hés qilalaymiz, gerche emgekchi kapir bolsimu, qilghan méhnetige munasip halda netije qazinalaydu. Démek méhnetkeshler emgikining netijisidin behrimen bolsa, hurunlar hemmidin mehrum qalidu. Bu allahning turmushtiki özgermes qanuniyiti.

Islam qanunida bashqilar paydilinalaydighan emma özining paydilnishqa köchi yetmeydighan yer, mal mülük qatarliqlarni bashqilarning paydilnishigha buyrulghan. Mesilen: ömer reziyellahu enhu bilal ibni harisni yéridin paydilnishqa ajiz qalghan chaghda, yerni musulmanlarga bölüp bérp, uninggha yerning ijarisini élishqa ruxset qilghan. Sermayini bir adem chiqirip, bashqa bir adem küchini chiqiridighan, emma tapqan paydining hemmisi sermaye salghan adem alidighanliqi heqqide toxtam tüzülgen bolsa, küchni chiqarghuchigha melum (munasip) miqdarda heq bérp, paydining hemmisini meblegh salghan adem alidu. Emma meblegh salghuchi küchni chiqarghuchigha heq bérighanliqi heqqide toxtam tüzüshmigen bolsa, küchni chiqarghuchi paydining üchtin

bir qismini alidu. Erger meblegh salghuchi bilen küchni chiqarghuchi payda ziyanni teng köridighan'gha toxtam tüzüşken bolsa, payda ziyan toxtam boyiche bolidu.

1378.-sual: sermaye (meblegh)

sermayidin meqset dollar qatarliqlargha oxshash nex pul yaki mashina we karxanilardin ibaret ishlepchirish saymanliri közde tutulidu. Eger nex pulni bir ademning paydilniwélinishi üçün bergen bolsa, sheret qanunigha asasen bergen pulliridin qilche artuq élishqa bolmaydu. Peqet pulni yoqitiwetsila tölitiwalsa boldu, xalas. Shu wejidin jazane haram qilin'ghan. "jazane, ösüm yégen ademler (qiyamet küni görüridin) jin chépip qalghan sarang ademlerdek qopidu, bu shuning üçünki, ular'allah haram qilghan ishni halal bélip: soda sétiq jazanige oxshash, dédi " (beqere sürisi 275 - ayet).

Allah jazane alghuchilar bilen tijaret qilip payda alghuchilarning arisni nahayiti roshen halda perqlendürüp berdi. Chünki jazane yoqilip kétish yaki zéyinigha képillik qilghili bolmaydighan paydidur. Halbuki, tijaret yoqilip kétish we ziyan'gha képillik qlighili bolidighan payda (mal).

1379.-sual: islam iqtisadigha ayit bezi atalghular

1)zakat. Zakat démek: ösidighan mal (sherette belgilen'gen) ölchemge yetken chaghda, melum miqdarda éлиндighan mal démehtur. Zakatni musulmanlar özlirining mal mülkining az köplikige qarap ayiridu. Zakat peqet mal mülki zakat ölchimige yetken baylarghila kélidu, namratlar buningdin mustesna. Baylar zakatirini töwendiki üç türlük ademlergila béridu.

1 - maddi jehettiki éhtiyaji intayin zor bolghan péqir, miskin, qerzdar we musapirlargha hemde qullarni azad qilishqa.

2 -mujahidlargha, dillirini islamgha mayil qilish közde tutulghanlargha.

3- zakat xadimlirigha.

2) sediqe. Sediqe démek: muhtajlarga qilinidighan xalisane yadrem dimehtur. Islam dinida sediqe bérish eng yaxshi emeller qataridin sanilidu. Resulullah sellellahu eleyhi wesellemmu bir qanche urunda sediqe bergüchining héchqachan namrat bolup qalmaydighanliqini eslitip ötkén. Chünki allah rizq bergüchi (yeni rezzaq) süpiti bilen sediqe bergüchilerning mal mülkige rizq béridu. Peyghember eleyhissalam: "sediqe bergen ademning mal mülki héch qachan kemlep ketmeydu" dégen idi. Her qandaq bir ademning az körüp sediqe bermesliki toghra emes. Chünki "tama tama köl tolar" dégen gep bar emesmu? Nurghunlighan chong téptiki xeyriyet uyushmilirimu az azdin yighilghan anelerdin barliqqa kelgen, shu sewebtinmu peyghember eleyhissalam: "bir tal xorma chaghliq nerse bolsimu sediqe qilip dozax otidin saqlininglar" dégen idi.

3) zörür bolghan nefiqiler. Zörür bolghan nefiqiler ikki qisimgha bölünidu. Birinchi, ayalgha qilindighan nefeqe. Ikkinchi, miras alidighan uruq tughqanlirigha qilindighan

nefeqe.

4) keffaret. U insanning gunahini yuyush üçün bérilidu. Adem öltürüp qoyghanliqning jazasi, zihar qilish (ayalini anisigha oxstish) qesemni buzush qatarliqlar üçün keffaret bérilidu.

5)nezir. Nezir bolsa, islam dinda allahni ulughlash yüzisidin insanlarning öteshke téghlik zörür mejburiyetlirining béri. Alayluq, bir adem "men munchilik sediqe qilimen", andaq qilimen, mundaq qilimen dep niyet qilghan bolsa, choqum uni ijra qilishi shert.

6)qurbanliq. Qurbanliq démek, qurban héyt künliride allahqa yéqinlishish üçün boghuzlinidighan charwilar démeaktur. Qurbanliqning köp qismi muhtajlarga bölüp bérilidu.

7)infaq (xeyri éhsan)

henefilerde infaf démek, bir nersini eslisini saqlap qalghan asasta dewr qilish démeaktur dep tebir bérilidu. Lékin biz iqtisad arqiliq burun mewjut bolmighan tok inirgiye qurulmisi qatarliq muessisilerni qorup chéqishqa muhtajmiz. Insaniyet dunyasigha paydiliq yerlerge serp qilghan xeyr éhsan qanunluq hésablinidu. Haraq, zeherlik chékimlik qatarliq yerlerge serp qilin'ghan her qandaq bir xeyr éhsan qanunsiz hésablinip étibargha élinmaydu. Haram yollargha xeyr éhsan qilish pul malni buzup chachqanliqtur. Allah pul mélini haram yollargha serp qilghuchilarni "sheytanlarning buraderliri" dep atidi. "tughqan'gha, miskin'ge, ibni sebilge (xeyr saxawettin) heqqini bergin. (pul mélingni natoghra yollargha) israp qilmighin, israp qilghuchilar heqiqeten sheytanlarning qérindashliridur. Sheytan perwerdigarigha tolimu kufrani német qilghan idi." " isra sürisi 26 -27 - ayetler).

8)nepeqe. Nefeqe ikki türlük bolidu. 1 - istémal üçün bolghan nefeqe. 2 - ishlepchiqirish üçün bolghan nefeqe.

1380-sual: itlafning menisi we hökmi

itlafning ikki türlük menisi bar: birinchisi, bir nersini yoqitiwitish. Ikkinchisi, menpeetlinish üçün bir nersini chéqiriwétish. Yuqiridiki ishning biri yüz bérp paydisiz bolup qalsa, biz üni itlaf dep ataymiz. Mesilen, bir adem birer saymanni qesten sundurwétip, ishletkili bolmaydighan halgha keltürüp qoysa, uni halak qiliwetken bolidu.

Islam dénida kona mashina, kona kiyim qatarliq ishletkili bolidighan nersilerni(halak qiliwétish) buzup chéchiwétish haram qélin'ghan. Resullah qoyni peqet yéyish üçünla öltürüşke ruxset qilghan. Resulullah sellallahu eleyhi wesellem: "allah qushqach chaghliq nersilerni naheq öltürgen ademlerdin hésab alidu" dégende, sahabilar: "i allahining elchisi! Qushqach qatarliqlarning heqqi néme?" dep sorighan, resulullah sellallahu eleyhi wesellem: "ular boghuzlinip yéylishi, béshi késilmestin tashliwétilmesliki lazim" dégen.

Eynek parchiliri, gézit jurnal we qushxanilarda éqiwatqan qan qatarliq biz paydılınışqa mumkin bolidighan san sanaqsız eshyalar toghriliq azraqla oylinip köridighan

bolsaq, köp miqdardiki bu bayliqlarni biz angsez halda zaye qiliwetkenlikimizni hés qilalaymiz.

Haraq, zeherlik chékimlik, qimar qatarliq omumiy insaniyet dunyasigha ziyan zexmet we balayi apet élip kélidighan ziyarliq nersiler hemde tebitide baktiriye bolghan ghaljir it, yilan, chayan qatarliq ziyandash haywanlarni teltüküs yoqitish lazim. Shuningdek, musulmanlar élip kétishke mumkin bolmighan del derex, térilghu yer, ghenimetlerni düshmenning bu nersilerdin paydilinip musulmanlarga tehdit salmasliqi üçün qet'iy yoqitiwétish lazim. Urush jeryanida peyghember eleyhissalammu beni nezir qebilsining xorma derexlirini kestüriwetken idi. Nawada peyghember eleyhissalam beni nezirning xorma derexlirini kestürwetmise idi, benu nezir teslim bolmighan bulatti. Benu nezir teslim bolmighan bolsa musulmanlar nurghunlighan talapetlerge uchrighan bolatti.

1381.-sual: nefeqe uqumi

nefeqe yaki özi üçün bolidu yaki bashqilar üçün bolidu. Shübhizki nefeqe bashqilardinmu köre aldi bilen özi üçün bolidu. Mesilen: bir adem resulullah sellallahu eleyhi wesellemning aldigha kéilp: "méning bir dinar pulum bar" dégende, resulullah: uni "özingge serp qilghin" dégen. U: "mende yene bir dinar bar" dégende, resulullah sellallahu eleyhi wesellem: "uni balanggha serp qilghin" dégen. U: "mende dinardin yene bashqa birisi bar" dégende, resulullah sellallahu eleyhi wesellem: "ailengge serp qilghin" dégen. Démek öz éhtiyajidin éship bashqilargha qilindighan serpiyat (nefeqe) dep atilidu.

1382.-sual: zörür bolghan nefeqening dairisi

bashqilargha qilinidighan nefeqe ikki xil ehwal astida bolidu: her zaman özining etrapida bolghanlarga yaki namrat bolghanlarga. Zörür bolghan nefeqelerdin ayaligha, xizmetchisige, at, it, müshük qatarliq haywanlarga qilinidighan nefeqe. Öz etrapida bolghan her qandaq bir nersige nefeqe qilish yaki uni qoyiwétish kérek. Buninggha xilapliq qilghan adem shek shübhizki halda gunahkar bolidu. Resulullah sellallahu eleyhi wesellem: "bir ayal bir müshükni tamaqmu bermey, qoyupmu bermey baghlap qoyghanliqi üçün dozaxqa kérip ketken" dégen.

Péqir bolghanliqtin bérilidighan nefeqe mesilen: ata anigha, bala chaqilirigha we bir tughqan qérindashlirigha nefeqe qilghan'gha oxshash. Bu nefeqeler üçün choqum töwendiki üç shert hazirilinishi lazim.

1 - nefeqe qilghuchi bay bolishi.

2 - nefeqe qilin'ghuchi péqir bolishi.

3- nefeqe qilghuchi nefeqe qilin'ghuchi ölüp ketse mirasxor bolishi.

Péqirlargha bérilidighan nefeqe, yémek ichmek, kéyim kéчек, jihazliri toluq turalghu jay, taziliq esliheliri qatarliqlarni öz ichige alidu.

" i adem baliliri! Hernamaz waqtida kéyiminglarni kéyinglar " (eraf sürisi 31 - ayet)

zörür bolghan nefeqelerdin qurban héyt küni qurbanliq qilish. Peyghember eleyhisslam mundaq dégen: "sharaiti péship yétilgen turup qurbanliq qilmighan adem bizning namazgahimizgha yéqin yolimisun!"

zörür bolghan nefeqelerdin hajilar heremde boghuzlaydighan hediyeerler.

Zörür bolghan nefeqelerdin qesimini buzush üçün péqirlargha tamaq, kiyim kéчек béríp gunahni yuyidighan keffaret.

Zörür bolghan nefeqelerdin: insanning öziqe iqtisadi jehettin xeyr éhsan qilishni niyet qilip, bir ishqa qet'iy bel baghlisi, mesilen: "men munchilik sediqe qilimen yaki kiyim kéчек yaki tamaq bérimen" dégen'ge oxshash.

Zörür bolghan nefeqelerdin yene "zakat" bolup, uni baylar mexsus xeyriyet ishliri üçün serp qilidu.

Zörür bolghan nefeqelerdin yene musulmanlarning her birisi ramizan éyida rozi héyt namizidin burun bérídighan "sediqe fitre" dur.

Zörür bolmighan nefeqeler- bu islam qanunida öteshke tégishlik bir mejburiyet emes. Emma musulmanlarning allahqa yéqinchiliq qilish yüzisidin péqirlargha xalisane bérídighan sediqilerdur.

Bu nefeqelerdin: bir adem yene bir ademege yéqinlishish üçün bérídighan hediyeerbar. Buningda yene bir adem ölüp ketkendin kéyin melum bir shekske birer nersini mülük qilip bérishke qaldurghan wesiyeet. Buningdin yene bir teripidin paydilinish üçün bérilidighan (weqf) bar.

1383-sual: nefeqining sheritliri

serp qilinidighan nefeqeler qanunluq, lékin buning qanuniyiti töwendiki üç shertni öz'ichige alidu.

1- nefeqe (xirajet) qilghanda, normal bolush. Normal bolush demek: "nefeqe qilghanda, heddidinmu ashurwetmeslik, bexilliqmu qilmasliq" demektur. " ular (yeni allah yaxshi köridighan bendiler) xirajet qilghanda, israpchiliqmu qilmaydu, bexilliqmu qilmaydu. Ottua hal xirajet qildu. " (furqan sürisi 67 - ayet).

Israpchiliq qilmaq demek: meyli öziqe bolsun yaki bashqilargha bolsun, adettin tashqiri xirajet qilmaq demektur. Meyli qaysi xil ehwal astida bolmisun israpxorluq "mekruh"tur. " i adem balilir! Her namaz waqtida (yaki tawap waqtida ewritinglarni setir qilip turidighan) kéyminglarni kéyinglar, yenglar, échinglar israp qilmanglar. Allah israp qilghuchilarni heqiqeten yaqturmaydu "(erap sürisi 31 - ayet).

Allah bu ayyette, kiyim kéчек, yémek ichmek we barliq xirajetlerde israpxorluq qilmasliqni qattiq tekitligen hemde israpxorluqtin qet'i men'i qilghan. Shunga meyili taharet alghanda bolmisun, meyli ghusli qilghanda bolmisun, suni israp qilish "mekruh" tur.

Bir qétim seid taharet éliwatqanda peyghember eleyhissalam uning yénidin ötüp kétiwédi, seid resulullah sellallahu eleyhi wesellemdin "taharet alghandimu suni köp

ishletse israpxoluq qilghan bolamdu?" dep soriwédi, resulullah sellellahu eleyhi wesellem: "hee, gerche sen éqiwatqan deryaning üstide bolsangmu" dep jawap bergen.

Bir ademning putkül mélini sediqe qiliwétishmu mekruhtur, bundaq qélis israpxorluqning dairisige kiridu. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem: "siler pütün mal mülkünlarni sediqe qiliwétip bashqilargha muhtaj bolup qalisiler, sediqining eng yaxshisi özenlarning éhtiyajidin éship qalghanda bergininglar" dégen.

Riwayet qilinishche, sabit ibni qeys ibni shemmas uhud urushida besh yüz küp xormidin ailisige birisnimu qaldurmastin sediqe qiliwetken. Muaz ibni jebelmu shundaq qilghan.

"méwe (ning hosuli) ni yighqan künde (yeni yighqan waqitta), uning öshrisini ada qilinglar. Israp qilmanglar, allah heqiqeten israp qilghuchilarni yaqturmaydu" (en'am sūrisi 141 - ayet).

Démek, islam dinining otturahalliqni asas qilghan ewzel qanuni bashqa her qandaq bir qanunni bésp chūshidu. "shuningdek (yeni silerni islamgha hidayet qilghandek) kishilerge (yeni ötkenki ümmetlerge) shahit bolushunglar üçün we peyghemberning silerge shahit bolushi üçün, biz silerni yaxshi (ottura hal) ummet qilduq" (beqer sūrisi 143- ayet)

qisiqi, israpxorluq, insaniyet dunyasini weyran qilip tereqqiyat alemini halaket girdabigha sörep kiridu.

2- chongchiliq we tekebburluq qilmasliq. Islam dini saghlam jem'iyetlerge nefeqe qilishni chaqiriq qilidu. Omumen qilip éytqanda, bu her bir insanning jem'iyetni tereqqi qildurush üçün öteshke tégishlik muqeddes burchidur. Nawada nefeqege chongchiliq we tekbburluq arilashsa, nefeqe qilghuchi erzimes birnersige aylinip qalidu. Islam iqtisadida mal mülük bilen exlaq bir birige chamber ches baghlan'ghan. " i möminler! Pul mélini kishilerge körstish üçün serp qilidighan, allahqa we axiret künige iman keltürmeydighan kishi (ning qilghan emelini bikar qiliwetkinige) oxshash, bergen sediqenglarni minnet qilish we eziyet yetküzüş bilen bikar qiliwetmenglar" (beqere sūrisi 264 - ayet)

3- zörür bolghanda, éhtiyaj küchlük bolghan ehwal astida béxilliqlik qilmasliq we küchining yétishche normalni halette pul mal serp qilish. Resulullah sellellahu eleyhi wesellemning hedisliri bilen fuqehalarning hékmetlik sözliri toghriliq obdan pikir yürüzgen adem buni éniq chūshineleydu. Bundin bashqa yene paydisiz yerlergeartuqche chiqim qilmasliq.

Jabirning riwayitige köre, peyghember eleyhissalam (ölüklerge) qebre qaturushtin men'i qilghan. Chünki undaq qilish uninggha meyli ölük yaki tirikning éhtiyaji bolmighanliqitin bihude awarigerchiliktur. Zörür bolmighan ehwal astida tamlargha gilem tartishmu anche yaxshi ish emes. Chünki peyghember eleyhissalam bir ghazatta aishning bir parche palasni tamgha tartip qoyghanliqini körüp qattiq xapa bolidu-de uni élip parche parche qiliwétidu we: "allah bizni tash topilarni zinnetleshke boyrumighan" deydu.

Jem'iyetning iqtisadqa éhtiyaji intayin küchlük bolghan sharaitta, tamlarni zilcha gilemler bilen bézeymiz dep artuqche chiqim qilishimiz, islam dinida eng yaman körüldighan qilmishlardur.

1384.-sual: nefeqening öziğe xas paydiliri

shübhisizki, nefeqeqning mebleghke aylinishi bashqa iqtisad tüzülmiliride bolmighan islam dinning öziğe xas xususiyetliridin biridur. Mebleghke aylan'ghan nefeqeni serp qilghuchining choqum sap niyetlik saghlam adem bolishi shert. Yuqiriqu nefeqelerni yaxshi niyet bilen yaxshi yollargha serp qilghuchi töwendikidek netijilerge érishidu.

1) kengligi asman zéminchilik kélidighan jennet. "shübhisizki, iman éytqan we yaxshi emellerni qilghanlar, perwedigarning huzurida ajizliq bildürgenler, ene shular ehli jennettur. Ular jennette menggü qalghuchilardur" (hud sürisi 23 - ayet) " iman éytqan we yaxshi emellerni qilghan kishilerni jennetning astidin östengler éqip turidighan aliy jaylriga orunlashturimiz. U yerlerde ular menggü qalidu. Yaxshi emellerni qilghuchilargha bérilidighan mukapat néme dégen yaxshi" (enkebut sürisi 58 - ayet). Shu chaghda nefeqe qilghuchi qatmu qat yaxshi netijilerge érishidu. "allahning yolida pul mélini serp qilghanlarning (serp qilghan nersisi yerge térilip) yette bashaq chiqarghan, her bashiqida 100 dan tutqan bir dan'gha oxshaydu. Allah xalighan bendisige hessilep sawab béridu. Allahning merhemiti (cheklik emes) kengdur (allah mal serp qilghuchining niyitini bilgüchidur " (beqere sürisi 261 -ayet).

2) serp qilghan nefeqening netijisini u dunyadila körüpla qalmastin, belki yene bu dunyadimu köridu, yene nefeqe qilin'ghan maldin hessilep beriket qalidu. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem: "sediqe bergen mal hergiz kemlep qalmaydu" dégenidi. Jümlidin nefeqe qilghuchigha riziqli oylimighan yerdin seldek aqidu. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem: "rizqim keng bolsun dégen adem sile rehimni üzüp qoymisun" dégen we yene: "sen pul mélingni yaxshiliq yollirigha serp qilsang, sangimu pul mélini serp qilidighanlar chiqidu" dégen. Peyghember eleyhissalam yene: "herküni etigen ikki perishte chüshüp (i allah! pul mélini nefeqe qilghuchigha hessilep pul mal ata qilghin) dep dua qilsa yene biri: (i allah! Béxilliqlik qilghuchining pul mélini yoq qilghin) dep dua qilidu" dégen.

3) her zaman nefeqe qilip turghuchi türlük tümen balayi apetlerdin saqlinip qalidu. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem: "bashqa musulmanlarni kiyim kéчек bilen teminligen adem allahning qoghdinish dairiside bolidu. Digen. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem: "sediqe bérishke aldiranglar. Chünki sediqe bérilgen yer bala qazadin her zaman xaliy qalidu" dégen.

1385.-sual: mal-mülük uqumi we sheritliri

mal mülük démek, (insan) tebitini öziğe mayil qilidighan we éhtiyaj chüshkende serp qilish üçün saqlaydighan bayliq démeaktur. Mal mülükning fuqehalar neziride ikki türlük

sherti bar.

1 - türlük menpeetni öz ichige alghan maddiy qimmetke ige barliq mal mülük.

1- qanuni jehettin toluq paydilinish üçün mal halal bolishi shert, chünki haraq, choshqa we herxil nijis nersiler arqiliq qolgha kelgen haram mallarni serp qilish qet'iy durus emes.

1386-sual: mal mülükning türleri

mal mülük, yer zémin'gha oxshash köchmes mülük bolidu yaki ösümlük we haywan'gha oxshash köchme mülük bolidu. Pul yartilishidila altun kömüşke oxshash tebiy bolidu yaki qeghez we meden pullargha oxshash yasash arqiliq qolgha kélidu. Mal mülük asasen ikki xil bolidu: omumiy mülük we xususi mülük.

1- omumiy mülük. Omumiy mülük démek, melum bir shey'ining melum bir shexske xas bolup qalmasliqi démecktur. Omumiy mülükni xususi mülükke özgirish noqtiy neziridin qarap ikki türge ayrish mumkin. Birnichi, ijad qilishda allahtin bashqa héchkimning arilishishi bolmighan we ijad qilinista pütünley omumgha menpeetlik bolghan nersilerdur. Mesilen: déngizdiki béliqlar, hawadiki uchar qushlar, ormanliqlardiki del derexler we déngiz okyanlardiki sulargha oxshash. Bu türdiki mülük xususi mülükke aylinip kétishi mumkin. Omumgha menpeetlik bolghan nerisler, mesilen: ammiwi yollar, mesjidler, déngiz webashqilar, bu türdiki omumiy mülük her qandaq bir ehwal astida xususi mülükke aylanmaydu.

2- xususi mülük. Xususi mülük démek, bir shexsning melum bir nersige yalghuz igidarchiliq qilp özi xalighanche teserrup qilishi, démecktur.

1387-sual: mal mülükke irishishning qanunluq yolliri

mal mülükning qanunluq yollirini üç nuqtigha yighinchaqlap chüshendürishimiz mumkin.

1) mal mülükke ige bolush peqet allahning mülükdar qilishi bilenla qolgha kélidu. Chünki mal mülük eslide allahning bolup mal mülükning heqiqi xujayini allahtur. "silerge allah ata qilghan mal mülükning bir qismini (özlrini azad qilishqa yadrem teriqiside) ulargha béringlar" (nur sürisi 33- ayet).

Eger birer mal mülük bir insanning qoligha ötup qalsa, u insan u mal mülükni peqet hayat waqtidila paydilinalaydu. U insan ölüp ketken chaghda, mal mülük heqiqiy xojayini bolghan allahning ilikige ötidu-de, allah uni xalighan ademge ata qildu. Mirasqa dair ayetler her bir mirasxorning élishqa tégishlik ölüşini intayin sistémiliq halda ochuqlap berdi. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem: "mirasxorgha wesiyet yoq" dégen. Yene mirasxorgha allah qarar qilghan mirastin artuq qilche kem ziyade qilishqa bolmaydu.

2) omumiy menpeet bolmighan mal mülük, omumiy mülükten xususi mülükke aylinip kétidu. Mesilen: ow owlash, ölük zéminni tirildürüş arqiliq omumiy mülük xususi

mülükke aylinidu. Ölük zéminni tirildürüş démek, igisz tashlinip aq qalghan zémin'gha tériqchiliq qilish, orman berpa qilish arqiliq zéminni kökertish démehtur. Ömer ibni xettab reziyellahu enhu we imam malik qatarliqlar: "bir adem yer zéminni üç yilghiche kari bolmay tashilwetse, u ölük zémin hésablinidu. U zémin'gha bashqilar peyghembirimizning sözige binaen sétiwélish arqiliq igidarchiliq qilidu. Kimki igisi teripidin aq tashlinip qalghan zéminni güllendüridiken u zéminning igisi shu bolidu.

3- toxtam arqiliq igidarchiliq qilish.

Birinchi: sowghat, sediqe, wesiyet we qerz élishqa oxshash bedelsiz mal mülükke igidarchiliq qilish üçün tüzüldighan toxtam "ane toxtamliri" dep atilidu. Shunga mal mülükke peqet aghzakila emes, heqiqiy türde érishish bo toxtamnamige érishkenlik bolidu.

Ikkinchi: bir adem bir öyni pulgha sétiwélish, ijare élish, képil bolush qatarliqlargha oxshash malni malgha almashturush üçün tüzüldighan toxtam: "kapaletke ige toxtamlar" dep atilidu.

1388.-sual: toxtam tüzgüchi ikki terepning shertliri

toxtam tüzgüchi ikki terepning shertliri töwendikidek toghra bolushi shert:

1) toxtam tüzgüchi eqliy jehettin saghlam bolushi lazim. Chünki sarangning soda sétiq bilen shughullinishi we her qandaq bir ehwal astida toxtam tüzüshi durus emes.

2) toxtam tüzgüchi belaghetke yetken bolushi shert. Chünki belaghetke yetmigen kichik balilar payda ziyanni taza éniq perqlendürelmigenlikten tüzgen toxtimi étibargha élinmaydu.

3) toxtam tüzgüchi exmeq bolmasliqi shert. Chünki exmeq mal mülükni qandaq serp qilishni bilmeydu. "allah tirikchiliklarning asasi qilghan mallirlarning exmeqlerge tutquzup qoymanglar, ularni yémek ichmek, kiyim kéchekler bilen teminlenglar, ulargha chirayliq söz qilinglar " (nisa sürisi 5 - ayet). Islam dinida bu exmeqlarning mal mülükni qoghdap qélish we saghlam iqtisadi igilikni güllendürüshtiki jem'iyetning hoquqini saqlap qélish üçün qanun qilip belgiligen.

4) tüzülgen toxtamgha her ikki terep razi bolush. Chünki her ikki terep razi bolmighan toxtam inawetsizdur.

1389.-sual: tawar mesilisidki omomi pirinsiplar

1- mehsulatni toluq ishlepchiqirish. Tawarlargha meyli bay bolsun yaki kembeghel bolsun, tul bolsun yaki miskin bolsun hemmisi orta muhtaj. Shunga tawarlarni eng erzan bahada sétish lazim. Mehsulatning éhtiyaji boyiche tawarlarning bahasini xalighanche östürüwélishqa bolmaydu. Slam dinida tawarlarni éhtiyajdin tashqiri ishlepchiqirish qet'iy cheklen'gen. Chünki adettin tashqiri tawar ishlepchiqirish istémalchilarni weyrat qilidu. Shuningdek, bazarni munupul qiliwélish mal bahasining örlep kétishige seweb bolghanliqtin haram qilin'ghan. Élim sétimdiki dellalchiliq mekruhtur. Chünki dellal heq

(chay puli) alghanliqtin, istémalchilargha mal qimmet toxtap qalidu. Eng yaxshisi tawar ishlepchiqarghuchi bilen istémalchilar biwaste alaqe qilghini tüzük. Peyghember eleyhisslam: "sheherlik ademler yézidin kelgenler üçün dellalliq qilmisun" dégen idi.

2- qanunsiz arilashmasliq. Islam dini möminlerni qaza we qeder bilen yétishtürdi. Allah sen üçün teqdir qilghan nerse hergiz bashqilar üçün bolup qalmaydu. Shundaqla bashqilar üçün teqdir qilghan nersiler qandaqtur séning bolup qalmaydu. Peyghember eleyhisslam: "bir adem özining (dini) qérindishining sodisini buzmisun" dégen.

3- shertlik bazarni ongche igelliwalmasliq. Islam dini musulmanlarni hajatmenlerning éhtiyajigha qarap ish qilidighan qilip yétishtürdi. Peyghember eleyhisslam: "musulman musulmanni qérindishi, musulman musulman'gha hergiz zulum qilmaydu. Kimki (musulman) qérindishning hajitide bolidiken allahmu uning hajitide bolidu. Kimki, birer musulmanni béshigha chüshken musibetni yenggilletse, allah uningdin qiyamet künining musibitidin bir musibetni yenggillitidu" dégen. Insanlarning éhtiyaji boyiche bahani kontrol qilip yaki qandaqtur shertler bilen bazarni ongche igelliwélishe islamgha xas xususiyet emes. Shunga peyghember eleyhisslam mejburi sétishni men'i qilghan, "kishilerning nersilirini kem bermenglar" . (eraf sürisi 85- ayet)

4- keng qorsaqliq qilish we qolayliq yaritip bérish. Islamning iqtisadi muamlilerde omumiy we xususiyyetleridin, keng qorsaqliq qilish alahide közge chélikidu. Bu soda sétig we qerz élish qatarliq birqanchilighan ishlarda alahide rol oynaydu. Peyghember eleyhisslam: "él m sétimda we qerz bergende keng qorsaqliq qilghan ademge allah rehim qilsun" dégen. Buningdin yene qiynchiliqta qalghan qerzdargha muhlet bérish bar. Mesilen: mal sétiwalghuchi belgilen'gen muddet ichide pulni bérishke amal qilalmisa, allahning munu sözige asasen bir mezgil kütüsh lazim. "eger qerzdarning qoli qisqa bolsa, uning hali yaxshilan'ghuche kütünglar, eger (xeyrlik ish ikenlirini) bilsenglar, qiynchiliqta qalghan qerzdardin alidighan qerzni uninggha sediqe qilip bériwetkininglar siler üçün téximu yaxshidur." (beqer sürisi 280 - ayet).

Buxari we muslimaning riwayitige köre peyghember eleyhisslam mundaq dégen: " qiyamet küni allah mal ata qilghan bendisidin "sen dunyada néme ish qilghan iding?" dep soraydu, u bende "i perwerdigarim! Sen manga bergen mal bilen sodasétig qilattim, soda sétigtiki méning birdin bir exlaqim, qiynchiliqta qélip qalghanlarga qolayliq yaritip bérish we qerzdarlarga qerzini töliyelgen'ge qeder möhlet bérish idi" dep jawab béridu. Allah "men buni sendin ubdan bilimen, i(perishteler!): bu bendemning ishlarini qolaylashturup béringlar" deydu".

5- bu xususiyetlerdin yene toxtamni bikar qilish alahide orun tutidu. Mesilen: xéridar élip bolghan malgha éhtiyaji yoqligini bildürse mal satquchi derhal toxtamni bikar qilip malni qoligha élish. Peyghember eleyhisslam mundaq dégen: "kimki musulman'gha kengchilik qilidiken allah uninggha kengchilik qilidu"

6- rastchilliq we ishench. Bu omumen möminlarning, xususan iqtisad sahesining xususiyetidir. Chunki rastchilliq we ishench soda sahesidakilerga ishench ata qilidigan özgiche xususiyettur. Shunga peyghember eleyhisslam iqtisad we bu xususiyetler bilen süpetlen'gen sodigerni maxtap: "ishenchilik we rastchil sodiger (qyamet küni) peyghemberler, siddiqler we shehidler bilen birge bolidu" dégen.

7- qesem qilmasliq . Islamdiki qesem eslide jédel majirani yoqitish üçün qanunlashturulghan bolup, kelse kelmeler yerlerde qesem qilish jaiz emes. Buningdin körüwélishe boliduki, kesipni, tijaretni tereqqi qildurush we xéridarni qanaatlendürüsh üçün qilghan qesem heqiqiy qesem emes. Eger siz qesemni bu shekilde qollansingiz allahning qanunigha tajawuz qilghan bolisiz. Peyghember eleyhisslam: "soda sétqta köp qesem qilishtin hezer eylenlar, chunki u, deslepte payda qilghandek qilghini bilen axirida hemmini yoq qilidu" dégen. Peyghember eleyhisslam yene bir hediste: "qesem tawarlar üçün paydiliq, kesp üçün ziyarliqtur" dégen.

8- ishta tejribilik bolush . Islam dini musulmanlarni ishta tejribilik we sadaqetmen qilib yétishtürdi. Démek, her qandaq bir ishta poxta (tejribilik) bolush musulmanlarga xas güzel exlaqtur. Peyghember eleyhisslam: "shühhisizki, allah her qandaq bir ishni poxtiliq bilen qilghan ademni intayin yaxshi köridu" dégen.

9- mal mülükke bolghan mejburiyet. Mal mülükke ige bolmighan adamlarni mejburiyet öteshe zorlimasliq islam dinining adaletperwerlikidir. Kimki köp mal mülükke ige bolidiken köp mejburiyet öteydu. Azlar, ehwaligha qarap öteydu. Bir nersige ige bolalmighanlar héchnerse ötimeydu.

1390-sual: mal mülükke bolghan mejburiyetler qaysi

mal mülükke bolghan mejburiyeler zakat, jiziye, nepeqe, sediqe, meblegh silish qatarleqlardin ibaret.

1391-sual: zakatning pirinsipiliri

(1) heriket yaki küch arqiliq ösüp turidighan mal mülükke ige bolghan adamning méli zakat ölchimige yetse, yilda bir qétim zakat ayrish wajibtur. Tijaret qilidighan mallar (sermaye) we qoy, kala, tüge qatarliq charwilargha oxshash heriket arqiliq ösüp türidighan mallar hemde pullargha oxshash küch arqiliq ösüp turidighan mallargha zakat ayrish wajibtur. Gerche bu mallar saqlan'ghan bolsimu.

(2) zakat meyli kichik bolsun yaki chong bolsun peqet musulmanlarga wajibtur.

(3) zakat, allah perz qilghan baylarning malliridiki péqirlarning heqqidir. Zakat qandaqtur baylardin péqirlargha bérilidighan maash emes. "ular malliridin tileydighan péqirlargha we tilimeydighan péqirgha mueyyen heq (yeni zakat) béridu " . Maarij sürisi 24, 25 - ayetler) zakat bermigüchilerdin mejburi halda élinidu.

(4) zakat bayni terbiyilesh üçün qanun qilindi. Chunki bay, hayat peqet maddila

emeslikini tunup yetken chaghda, zakatning iqtisadni güllendürshning asasi we éniqsizliqni yoqtishning bir amil ikenlikige bash igip, öz mejburiyitini ada qilishtin qachmaydighan bolidu. Démek, zakat péqirlargha bérilse, ular piqirliq bilen xoshliship yéngi bir hayat basquchigha qedem qoyidu.

(5) zakatni bir dölettin yene bir döletke yökeshke bolmaydu, islam dinida zakatni peqet öz dölitidila bérish perz qilindi. Chünki shu döletning ahalisi shu malning ösüshi we payda qilishi üçün zor hesse qoshqan-de. Nahayiti roshenki karxanichilar zakatirini eng yaxshisi özlirining qol astida ishleydighan péqir ishchilargha bergini tüzük. Sodigerlermu mallirning zakatirini qol astida ishleydighan muhtajlargha bergini yaxshi.

1392.-sual: jizye uqumi

zakatni gheyri musulmanlarga bérish jaiz emes, shunga muqim bir islam dölitide yashighan gheyri musulmanlar dölitining ulargha amanliqni saqlash, yol yasash we dewa destur ishlinirini sorash qatarliq xizmetlerning bedilige döletke baj töleydu. Mana bu baj, "jizye" dep atilidu. Bu jizyening miqdari bay kembeghelning ehwaligha qarap perqliq bolidu. Mesilen: ömer ibni xettab reziyellahu enhu iraqniki siwadilargha jizye qoyghanda baylagha 48 dirhem, ottura hallirigha 24 dirhem, péqirlargha 12 dirhemdin bérishni buyrighan. Ayallar, balilar we qérilardin mehsulat ishlepchiqirish iqtidari yoq dep qarap jizyeni kechurum qilghan.

1393.-sual: zörür bolghan nefeqelarning türli

zörür bolghan nefeqelarni bérish peqet baylarghila wajibtur, bu baylarning emeli ehwaligha qarap bolidu. "bay adem (ayalini we balisni) özining bayliqigha yarisha teminlisun (yeni her adem özining iqtisadi ehwaligha yarsha xirajet qilsun), allah insanni peqet taqiti yétidighan ishqila tekliq qilidu (yeni péqir ademni bayni tekliq qilghan ishqqa tekliq qilmaydu), allah qiynchiliqtin kéyn asanliqni béridu (yeni péqirliqtin kéyin bayliqni béridu)." (talaq sürisi 7 - ayet).

Zörür bolghan nefeqe üç türlük bolidu: ayaligha birilidighan nepeqe, yiqin uruq tuqqanlarga birilidighan nepeqe, mejburi nepeqe.

1394.-sual: ayaligha birilidighan nepeqening sheritliri

ayallarning erlirige özlirini béghishlighanliqi we erlirining öyliride erlirige meniwi zoq ata qilghanliqi üçün nefeqe bérilidu. Eger buningdin bash tartsa, nefeqe bérilmeydu. Buninggha asasen, erlirining öylirini erlirining ruxsitsiz we sewebsiz terk etken, shuningdek, erlirining xahishsiz ishleydighan xizmetchi (kadir) ayallargha nefeqe bérilmeydu.

1395.-sual: yiqin uruq tuqqanlarga birilidighan nepeqening sheritliri

yéqin yuruq, uruq tughqanlarga bérilidighan nefeqe. Yéqin yuruq, uruq tughqanlar ikkige bölünidu. Birinchi: bir tughqanlarga oxshash nesebdash uruq tughqanlar. Ikkinchi: ayalining anisi (qéyn'anisi) ayalining oghli qatarliqlargha oxshash birneseptin bolmighan uruq tughqanlar. Birneseptin bolmighan uruq tughqanlarga nefeqe bérishke bolmaydu. Nesebdash uruq tuqqanlarga kelsek, ular ikki türkümge bölünidu. Birinchi türkümdikiler, bir biri bilen qet'iy toy qilishqa bolmaydighan uruq tughqanlar (bir tughqan qérindashlar). Ikkinchi türkümdikiler, taghisning qizlirigha oxshash qet'iy toy qilishqa bolmaydighan uruq tughqanlar. Her ikki türkümdiki uruq tughqanlarga töt mezheb noqtineziri boyiche peqet töwendiki üç shert astidila nefeqe bérishke bolidu. 1-nefeqe qilghuchi choqum tapawiti bar bolushi shert. 2- nefeqe alghuchi choqum péqir bolushi shert. 3- nefeqe qilghuchi fiqhi hökümge binaen nefeqe qilnighuchi wapat bolghan chaghda mirasxor bolushi shert.

1396.-sual: mejburi birilidighan nepeqining sheritliri

mejburi nefeqe bérish üçün töwendiki shertler hazirlinishi shert.

Birinchi shert: mejburi nefeqe bergüchi, mejburi nefeqini ayali we yuqirida bayan qilin'ghan shertler astidiki orugh tughqanlarga bermeydu.

Ikkinchi shert: pewqul'adde ehwal astida mejburi nefeqe bérilidu. Mesilen: özidin qattiq qorqqan yaki birer ezasining kemtük bop qélishtin qorqqan chaghda yaki aldini alghili bolmaydighan birer kélishmeslikning yüz bérip qélishtin qorqqan chaghda.

Üchinchi shert: nefeqe qilghuchi hajitidin tashqiri nersilerge ige bolushi lazim.

Tötinchi shert: mejburi nefeqe qilghuchi "nefeqe qilimen" dep özini weyran qilmasliqi lazim.

1397.-sual: sediqe

sediqa démek, allahtin sawab ümid qilip xalisane halda (pul mélidin) xeyr éhsan qilish démeaktur. Islamda bu alahide tekitlen'gen, peyghember eleyhisslam: "sediqa qilishqa aldirangla, chünki sediqe bala qazani dep'i qilidu. Sediqe bergen ademning méli héchqachan kémiyip qalmaydu, allah epu qilghan kishini eziz qilidu, allahqa tewezu(kemterlik) bilen ibadet qilghan kishini mertiwilik qilidu". Dégen.

Sediqa qilishta, pul, yémek - ichmek qatarliqlar bilen sediqe qilnidu. Peyghember eleyhisslam mundaq dégen: "birer xorma chaghliq nerse bolsimu sediqe qilip, dozax (otidin)saqlininglar".

Péqir xushnigha lazimetlik (éhtiyajliq) nersilerni ariyet bérip turushmu sediqe hésablinidu. Allah möminlerning bashqilarning éhtiyaji choshken nersilerni bermestin ching tutuwalmaydighanliqi, ulardin héchkimge ziyana zexmet yetmeydighanliqi, kapirlarning bu heqte tolimu bixil ikenliki heqqide toxtilip mundaq digen: " shundaq namaz oqughuchilargha wayki, ular namazni gheplet bilen oquydu. Namazni riya bilen oquydu. Ular qolqa bermeydu." (maun sürisi 4 - 7 - ayetler).

1398.-sual: meblegh sélish mesilisi

islam qanunini tutqa qilghan adem, büyük bir اساسqa ige bolghan bolidu. Allah yaratqan nersilerni insanlarning önümlük halda paydilinalmay hoduqup yürüshliri, insan'gha xas xususiyet emes. Melum bir seweb bolmighan ehwal astida insanlarning ishlepchiqirish wastiliri we shert sharaitini nabut qiliwétishi jaiz emes. Melum zörüriyet we sewebtin bolsa jaiz. Mesilen, mewsumluq mallarni waqti kelmigiche tériqchiliq qilmighan'gha, toy qilish üçün pul yighqan'gha, her xil qurallarni yasash üçün karxanini toxtitip qoyghan'gha oxshash. Allah ishlepchiqirish üçün yaratqan nersilerni zörüriyet yüzisidin toxtitip qoyghanda, toxtitip qoyghan mezigilde ishlepchiqirishtin ibaret mejburiyet uningdin saqit qilmighanliqtin zakatqa oxshash shu mejburiyetni ada qilish wajibtur. Kimki zakitini ayrip toy qilish yaki öy sétiwélish üçün pul mal toplisa jaiz bolidu. Peyghember eleyhisslamning : "weyran bolmaydighan mal, zakiti ayrilghan maldur" dégen sözige اساسen shundaq yekün chiqarduq. Emma zörüriyetsiz we sewebsiz ishlepchiqirishni bikar qilish éghir gunahtur. Chünki allahning mal mülki insanlarning teserrup qilishi üçün yartilghandur. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem "zémini bar adem tériqchiliq qilsun, yaki bir tughqan qérindishigha bersun, eger birtughqan qérindishi bash tartsa zéminni ching tutsun. Zémini bar adem küchi yetse özi tériqchiliq qilishi, küchi yetmise bir tughqan qérindishigha bérishi, qérindishi bolmisa, birer musulman'gha ane qilip bériwétishi, birer musulman tapalmisa, öz qolida ching tutushi, eger zéminni qolida tutup turup uda üç yilghiche paydilinalmisa, paydilinalaydighan (tériqchiliq qilalaydighan) her qandaq bir ademege bériwétishi shert. Zémindin paydilinalmasliq, zémindarning igisigila iqtisadi ziyan bolup qalmastin, belki weten'gimu intayin chong ziyan zexmettur. Muzaribet mesilisimu shundaq.mesilen: bir ademning pul méli bolsa, özi paydinish, özi paydilinalmisa, melum miqdarda payda élish bedilige pul méli yoq ademlarning menpeetlinishi üçün bashqilargha bérishi shert. Eger shundaq qilalaydighan ademni tapalmisa éhtiyajliq ademlerge qerz bérishi shert. Burun shundaqti, emma hazir birer islam bankisi yaki meblegh sélish shirkettiridin birersige paydinish üçün amanet qoyilidu. Mana bu, melum payda élish bedilige bérilidighan muzaribet shirkiti (hemkarliq shirkiti) ning bir terkibi qismi. Imam ibni teymiye mundaq dégen: "pul mal héch qandaq bir seweb bolmighan ehwal astida bir yerde hergizmu toxtitip qoyulmasliqi shert. Chünki pul malni ishletmey bir yerde toxtitip qoyush, pul malni israp qilghanliqtur. Allah israpchiliqni hergiz yaqturmaydu". U yene mundaq dégen: "küchmes mülükke ige bolghuchilar, küchmes mülükni özimu paydilinalmay, bashqilarning paydinishi üçünmu ijarige bermey kéreksiz nerisige aylandurup qoyghuchilar exmeq israpxorlardindur. Hakim mal mülükning zaya bolup ketmesliki üçün, küchmes mülükni bu israpxorlarning peqet özi üçünla serp qilishtin men'i qilishi lazim

altinchi bap. Soda – tijaretning yolgha qoyulushi we shertliri

1399.- sual: soda - sétiq uqumi

soda - sétiq istilah jehettin bir mal- mülükni bashqa bir mal - mülükke almashturush, dégenlik bolidu. Mal - mülüklerni bir - biri bilen almashturush soda - sétiqning asasiy prinsipliridin biridur. Soda - sétiqtiki bu almashturush, satquchi we alghuchining qolliridiki yaki u ikkisining wekillirining qolliridiki almashturmaqchi bolghan mal - mülükke we ularning mezkur mal - mülüklerni bir - biri bilen almashturushqa razi bolushlirigha baghliqtur. Bu almashturush bezi waqitta aldim, sattim dégen'ge oxshash söz arqiliq bolidu, bezi waqitta bahasi éniq yézip qoyulghan nersini aldim, sattim dep olturmastin uning pulini béripla sétiq alghan'gha oxshash heriket arqiliq bolidu.

1400.- sual: soda – sétiqning yolgha qoyulishining bayani

soda - sétiq qur'an kerim, hadis we alimlarning birliki bilen yolgha qoyuldi. Allah taalasoda - sétiq qilishni yolgha qoyup mundaq dédi: jazane, usüm yégen ademler (qiyamet küni göriliridin) jin chépilip qalghan sarang ademlerdek qopidu. Bu shuning üçünki, ular allah haram qilghan ishni halal bilip: "soda - sétiq, jazanige oxshash (jazane némishqa haram bolidu?)" dédi. ALLAH soda - sétiqni halal qildi, jazanini, (bedelsiz bolghanliqi, shexske we jemiyetke ziyaliq bolghanliqi üçün) haram qildi. Kimki perwerdigari teripidin wez - nesihet kelgendin kéyin (yeni jazane meni qilin'ghandin kéyin uningdin) yansa, burun alghini uzining bolidu, uning ishi allahqa tapshurulidu (yeni allah xalisa üni kechüridu, xalisa jazalaydu). Qayta jazane qilghanlar ehli dozax bolup, dozaxta menggü qalidu. [süre beqere- 275]

peyghember eleyhissalamdin bu heqte kelgen hadislermu köptur.

Qeys ibni ebu ghereze mundaq deydu: biz peyghember sellellahu eleyhi wesellemning zamanida "bédikler" dep atilattuq, bir küni, peyghember sellellahu eleyhi wesellem yénimizgha kélip, bizni uningdinmu chirayliqraq bir isim bilen atap turup: ey tijaret ehli! Tijaret dégende quruq gep, bihude qesem qilishlar bolup turidu, shunga pat - pat sediqe bérip turunglar ! Dédi. (ebu dawud: 3326, nesai: 3798)

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: alle taala bir nerse satqan, sétiwalghan we (töleshke tégishlik) qerzini ada qilghanda keng qorsaq bolghan ademge rehmet qilsun! (buxari: 2076)

peyghember eleyhissalam peyghember bolup kelgen waqitta kishiler soda- sétiq qilatti. Peyghember eleyhissalam peyghember bolup kelgendin kéyin ular dawamlashturup qiliwatqan soda - sétiqlirini inkar qilmastin uni étirap qildi. Peyghember eleyhissalam dawamlashiwatqan bir ishni inkar qilmay étirap qilsa, bu ish sünnet bolup qalidu, hem

peyghember eleyhissalamning özümu soda – sėtiq bilen shughullan'ghan. Barliq musulmanlar soda - sėtiq qilishning durus ikenlikige birlikke kelgen.

1401. sual: soda - sėtiqning hökmi

soda - sėtiqning hökmi bolsa, soda - sėtiq arqiliq alghuchi sėtiq alghan nersige we satquchi pulgha ige bolushni lazim qilidu. Yeni bu, satquchining we sėtiq alghuchining her biri özining eslide qolida bar nersining bedili arqiliq qoligha kelgen nersige ige bolush, démeaktur. U nersige ige bolghanliq démek, sheret uni ishlitishke ruxset béridu, dégenlik bolidu.

1402. sual: soda - sėtiqning hikmiti

islam dinining soda - sėtiqni yolgha qoyushtiki hékmiti bolsa, kishilerning menpeetini közde tutush we ularning hayat nizamining dawamlashishi üçündür. Chünki, allah taala alemni kamil bir nizam üstide yaratti. Uning üstidiki hayat nizamini mustehkem békitti kishiler arisida soda - sėtiq we élim- bérin bolmay bu nizamning dawamlashishi mumkin emes. Chünki, bir adem özining barliq éhtiyajlirini yalghuz uzila hel qilip kétélmeydu.

Soda - sėtiq kishilerning menpeetini közde tutush üçün yolgha qoyulghan bolsimu, lékin bezi halette soda - sėtiq qilish mekruhtur. Mesilen: jüme küni jüme namizigha ezan oqulup bolghandin kéyin soda - sėtiq qilish mekruhtur. Bezi halette soda - sėtiq qilish haram bolidu. Mesilen: haraq we zeherlik chikimlerni sétish haramdur. Bezi halette soda - sėtiq qilish perzdur mesilen: bir nersige éhtiyaji chüshüp qalghan ademge u nersini sėtiq bergen'ge oxshash bezi halette soda - sėtiq qilish ruxsettur mesilen: mezkur haletlerdin bashqa halette soda - sėtiq qilish ruxsettur.

1403. sual: soda sėtiqning mohimliqi

soda - sėtiq muamilisi, muamililer ichide eng köp qilinidighan we kishiler arisida eng keng taralghan muamilidur. U, tijaret we jeméyetke alaqidar hayatning asaidur. Hetta tijaretning yolliri xilmu xilgha bölünüp tijaretning meydani keng échilishtin burunmu soda - sėtiq muamilisi insan mediniyitining tereqqiy qilish yolidiki eng asasiq amil bolghan. Soda - sėtiq muamilisi pütün muamilerning bëshida kélidu. Muamile heqqide tüzülgen omumiy qaidilerning köpinchisi soda - sėtiq muamilisi heqqidur. Islam fiqhiside soda - sėtiq muamilisining hökümlirining ayrim bir orni bolup, bu hökümler bashqa muamile nezeriyesining omumiy hökümlirining bash menbesidur.

1404. sual: soda - sėtiqning shertliri

soda - sėtiqning shertliri mundaq bir nechche türlük bolidu.

1-soda - sėtiq qilidighan ademning özide tépilish lazim bolghan shertler.

U shertler bolsa, soda - sėtiq qilidighan ademning eqli hushi jayida, yaxshi yamanni ayriyalaydighan we sodigha özining razi bolghanliqini ipadiliyeleydighan adem bolushidur. Allah taalabu heqte mundaq dédi: i möiminler! Bir - biringlarning mallirini (oghriliq, xiyaret

qilish, bulash, jazanixorluq, qimar oynash qatarliq) naheq yol bilen yewalmanglar, ikki terep razi bolushup qilishqan soda - sėtiq arqiliq érishilgen nerse buningdin mustesna. Siler uzünglarni (yeni bir - biringlarni) ultürmenglar, allah heqiqeten silerge nahayiti méhribandur. [süre nisa-29]

2- sétidighan nersilerde tépilish lazim bolghan shertler. U shertler bolsa, u nersining sherette étibari bar mal - mülük bolushidur we sétip alghuchigha tapshurup béreleydighan halette bolushidur. Yeni qolida bar bolghan nerse bolushidur.

3- soda - sėtiq qilish üçün qollinidighan sözlerde tépilish lazim bolghan shertler. Bu shertler bolsa, ö sözlerning mesilen: satquchining "sattim" déginige we alghuchining "aldim" déginige oxshash ötken zamanni ipadilep bérighan shekilde bolushidur.

1405. sual: soda - sėtiqning toghra bolushi üçün zöröri shertler

1. Soda - sėtiqning chüshishi yeni uning soda - sėtiq bolup étibargha élinishi üçün kérek. Bolidighan shertler.

2. Soda - sėtiqning küchke ige bolushi üçün kérek bolidighan shertler.

3. Soda - sėtiqning toghrabolushi üçün kérek bolidighan shertler.

4. Soda - sėtiqning tamamlinishi üçün kérek bolidighan shertler.

1406. sual: soda - sėtiqning chüshüshi üçün kérek bolidighan shertler

1. Soda - sėtiq qilghuchilarda tépilish lazim bolghan shertler.

2. Soda - sėtiqning özide tépilish lazim bolghan shertler.

3. Soda - sėtiq qilin'ghan yerde tépilish tépilish lazim bolghan shertler.

4. Sétidighan nerside tipilishi lazim bolghan shertler.

1407. sual: soda - sėtiq qilghuchilarda tépilish lazim bolghan shertler

- soda - sėtiq qilghuchi kishi eqli hushi jayida adem bolushi lazim. Shunga éliship qalghan ademning we payda ziyanni ayriyalmaydighan kichik balining qilghan sodilliri étibargha élinmaydu.

- soda - sėtiq qilghuchilar, biri satquchi we biri alghuchi bolup ikki kishidin terkiib tépishi lazim. Shunga hem satquchi hem alghuchi kishi teripidin wekillikke teyin qilin'ghan we sodini ikki kishining namidin qilghan bir wekil ademning qilghan sodisi étibargha élinmaydu. Buningdin dada, dadining wesiyetlirini orunlashqa tallan'ghan adem, qazi, satquchi we alghuchi teripidin elchilikke teyinlen'gen ademler mustesnadir.

1408. sual: soda - sėtiqning özide tépilish lazim bolghan shertler

●sattim dégen söz bilen aldim dégen sözning oxshash shekilde bolushi we satquchi we alghuchilarning éghizliridin chiqishi lazim.

● soda - sėtiqta qollinidighan sözlerning biz yuqirida bayan qilip ötkünimizdek ötken zamanni ipadilep bérnidighan sözlerdin bolushi shert.

● sattim dégen söz bilen aldim dégen sözning bir orunda bolushi lazim.

● sėtiqlamaqchi bolghan nerse, wujutta bar bolghan nerse bolush shert. Shunga téxi dunyagha kelmigen haywanlarni sėtiş yaki anisining qorsuqidiki téxi tughulmighan haywan'gha oxshash nersilerni sitish toghra emes.

● sėtiqlamaqchi bolghan nerse, mal dep étibargha élinidighan nerse bolush shert.

● sėtiqlamaqchi bolghan nerse, sherette étibargha élinidighan nerse bolush shert.

● sėtiqlamaqchi bolghan nersining bir ademning ilkidiki nerse bolushi shert.

● eger satquchi, sėtiqlamaqchi bolghan nersini öz namidin satmaqchi bolsa, u nerse uning igidarchiliqidiki nerse bolushi shert.

● sėtiqlamaqchi bolghan nerse, soda tamamlan'ghandin kéyin alghuchigha tapshurup bérilishke mumkin bolghan nerse bolush shert.

1409. sual: soda - sėtiqning küchke ige bolushi üçün kérek bolidighan shertler

satquchining satmaqchi bolghan nerside igidarchiliq hoquqi bolushi lazim. Bu hoquq u nersining igisining teyinlishi bilen bolidu. Kishilerge bu hoquqni sheret bergendur. Bir nersini görüğe alghan adem u nersini satsa, bu soda - sėtiq küchke ige bolmaydu. Shuningdek yene bir nersini ijarige alghan adem uni satsa, u soda - sėtiqmu küchke ige bolmaydu.

1410. sual: soda - sėtiqning toghra bolushi üçün kérek bolidighan shertler

● biz yuqirida bayan qilip ötken soda - sėtiqning chüshüshi soda - sėtiq bolup étibargha énilishi we küchke ige bolushi üçün kérek bolidighan shertlermu bu shertlarning ichige kiridu. Chünki, shertliri toshmighanliq sewebi bilen chüshmigen soda - sėtiq toghra bolmaydu.

● men bu nersini palani waqitqiche alimen, dégen'ge oxshash waqit belgilep qoymasliq kérek..

● sėtiqlamaqchi bolghan nersining néme nerse ikenliki melum bolushi lazim.

● hetta satquchi bilen sėtiş alghuchi talash tartishqa kirip qalmasliqi üçün sėtiqlamaqchi bolghan nersining bahasi éniq bolushi lazim.

● soda - sėtiqning sheretke oyghun kelmeydighan shertlerdin xaliy bolushi lazim.

● ikki terepning raziliqi bolushi we alghan nersining bir paydisi bar nerse bolushi lazim.

1411. sual: xususiy shertler

- puli nési bolghan sodida pulni tapshuridighan waqit éniq toxtitilishi lazim.
- qoy kaligha oxshash u yerdin bu yerge yötkigili bolidighan nersini satqan waqitta u nersini sétiwalghuchi qolgha tapshurup élishi lazim.
- soda - sétiqta sétilghan nersining bedili üçün bérilidighan pulning qanchilik ikenliki éniq diyilishi lazim.
- jazane malliri hésablinidighan boghday, qunaaq, altun we kümüşke oxshash nersilerni bir - biri bilen almashturghanda, her ikkisi uxshash miqdarda bolush lazim.
- nésini neqqe sétish sodisida, uning pütün shertliri tépilish lazim.
- bir döletning pulini bashqa döletning puligha almashturghanda, her ikki terep pulni almashturghan yerdin ayrilishtin burun pulni qollirigha tapshurup élish lazim.
- bir nersini payda élip sétip bérish sodisi, yaki uni iz puligha bérish sodisi yaki iz pulidin erzan bérish sodisi bilen satqanda, yaki uninggha bir kishini shérik qilghanda, u nersini sétip alghuchi yaki uninggha shérik bolghuchi u nersining eslidiki bahasini bilishi lazim.

1412. sual: soda - sétiqning türlirining bayani

soda - sétiq mundaq nechche түrlük bolidu.

- gürüchni bughdaygha satqan'gha oxshash bir nersini yene bir nersige sétish. Bu nersini yene bir nersige almashturush dep utülide. Bu soda - sétiqta her bir nerse, hem sétilidighan nerse, hem pul hisaplinidu.
- nerse kéreklerni pulgha sétish. Bu soda - sétiq qilish dep atilidu. Bu kishiler arisida eng omumlashqan soda - sétiqtur.
- bir döletning pulini yene bir döletning puligha sétish yaki kümüşni altun'gha sétish bu pulni pulgha almashturush dep utülide.
- bughdayni xamanni alghandin kéyin bérishke pütüshüp, etiyaz waqtida bughday satqan'gha oxshash, satqan waqtida yoq nersini neq pulgha sétish. Bu nésini neqqe sétish sodisi dep atilidu.
- sodiliship qilin'ghan soda – sétiq. Buningdin bir nersini uni sétip alghuchi bilen sodida kélishken pulgha sétish, közde tutulidu.
- payda élip sétish. Buningdin men buni munche pulgha aldim, munche pul payda berseng satimen, dep qilishqan soda - sétiq közde tutulidu.
- iz puligha sétish. Buningdin bir nersini alghan puligha sétish, közde tutulidu.
- ziyinigha sétish.

Mana bu, soda - sétiqning türliridir. Bir qisim alimlar"soda – sétiqning türliri yigirme yaki uningdin köptur" deydu.

1413. sual: bir nersini nésigha sétishning bayani

bir nersini neq pulgha sétish toghridur. Shuningdek uni eger pulni tapshurudighan waqit éniq bolsa, nésige sétishmu toghridur. Bir nersini nésigha emes neq pulgha sétish soda - sétiqning esli mahiyitidir. Eslide sétip alghan nersining pulni shu waqitning özide bérish soda - sétiqning telepidur. Pulni bir muddettin kéyin bérishke pütüshüp qilishqan soda - sétiq melum shertni shert qilmighan ehwalda toghra bolmaydu. Pulni bir muddettin kéyin bérishke pütüshüp qilishqan soda - sétiqning toghra bolushi üçün kérek bolidighan shert, pulni tapshurushqa pütüshken waqit her ikki terepke éniq bolush lazim. Eger undaq bolmisa, ikki terepning arisida talash tartishish yüz bérp qalidu.

Puli nési bolghan soda - sétiqning toghra bolushi üçün pulni tapshurushqa pütüshken waqitni satquchi we sétip alghuchi her ikki ademning éniq bilishi shert. Shunga pulni tapshurushqa pütüshken waqitni her ikki terep éniq bilmise, pulni bir muddettin kéyin bérishke pütüshüp qilishqan bu soda - sétiq toghra bolmaydu.

Pulni tapshurushqa toxtitilghan muddet sétip alghuchining ulüp kétishi bilen bikar bolup kétidu. Chünki muddet toxtitishtin paydilinidighan terep sétip alghuchi idi. Eger ulüp ketken kishi satquchi bolsa, uning ulüp kétishi bilen muddet bikar bolup ketmeydu.

1414.- sual: nisini neqqe sitish sodisining sherti

mezkur sodida tépilish lazim bolghan shertler imam ebuhenife (allah taalauninggharehmet qilsun!) ning köz qarishida yettidur. Ular töwendikilerdin ibarettur.

1. sétilghan nersining jinsini sétip alghuchigha béldürüş.
2. sétilghan nersining türini sétip alghuchigha béldürüş.
3. sétilghan nersining miqdarini béldürüş.
4. sétilghan nersining süpitini béldürüş.
5. sétilghan nersini tapshurup bérighan waqitni béldürüş.
6. eger sétilghan nerse éghir bolup chapa musheqqet bilen yötkilinidighan nerse bolsa, uni sétip alghan ademege tapshurup bérighan orunni béldürüş.
7. eger sétilghan nersining bedili pul bolmay bashqa nerse bolsa, uning miqdarining qanchilik ikenlikini u nersini satqan ademning bilishi lazim.

Nésini neqqe sétish sodisining yene bulardin bashqa mesilen: pulni soda bolghan orunda élishqa, pulni nési qilmasliqqa, bir nechche kün meslihet qiliwélsh heqqining yoqliqigha we sodining jazanining sewebliridin xaliy bolushqa oxshash shertliri bolup bu shertlerni mezkur sodini qilghan waqitta bayan qilish shert emes. Bu shertlerning mezkur sodini qilishqan waqitta peqet sodida tépilishila yéterliktur.

1415.- sual: nésini neqqe sétish sodisining bayani

buningdin pulgha éhtiyaj chüshüp qalghan adem bir yaki ikki aydin kéyin chiqidighan méwisni yaki bughdiyini yaki qoniqini aldidin sétish közde tutulidu. Nersisini bu soda bilen sétip pulni qoligha alghan adem u pulning igisi we u nersini sétip alghan kishi u nersining

igisi hésablinidu. Bu soda qur'an we hadis arqiliq yolgha qoyulghandur. Allah taalabu sodini yolgha qoyush toghirisida mundaq dégen: " i möiminler! Muddet belgilep uzara qerz bérishsenglar, uni (höjjet qilip) yézip qoyunglar, aranglardiki xet bilidighan kishi uni (kem - ziyade qilmay) adilliq bilen yazsun" [süre beqere 282- ayetning bir qismi] bu sodining qiyasqa zit ikenliki ochuqtur. Chünki u, soda qilin'ghan waqtida yoq nersini sétishtin ibaret sodidur. Lékin, satquchi hem alghuchining shundaq qilishqa éhtiyaji bolghanliqi üçün u soda qur'an, hadis we alimlarning birliki arqiliq yolgha qoyuldi. Chünki, u nersini sétip alghan adem baliwaqilirining xirajetliri üçün bir nerse élip sétip payda tépishqa muhtaj. Payda élish nésini neqqe sétish sodisida asandur. Chünki, neq pulgha nési sétilghan nersining bahasi özining eslidiki bahasidin töwen bolushi mumkin. Shuning bilen u nersini sétip alghan adem uningdin payda alidu.. Nersini satqan kishi pulgha muhtaj bolup qalghanliqi üçün shu waqitning özide u nersini sétishqa mejbur bolup qalghan bolushi mumkin. Eger u kishi u nersini neq pulgha satsa, shuning bilen uning éhtiyajimu hel qilin'ghan bolidu. Mana mushu meqsetler üçün u soda yolgha qoyulghan.

1416- sual: qerzni sétishning hökmi

qerzni peqet qerzdar ademgila sétip bérish toghra bolidu. Eger bir ademning mesilen: bir yerdin aylig alidighan 100 som puli bar bolghan, pulni alidighan waqit kélishtin burun u adem pulgha jiddi éhtiyaj bolup qalghan, andin uninggha bir kishi séning u yerdin alidighan 100 som pulingni men 80 somgha sétiwalay dep sétiwalghan bolsa, bu qerzni nex pulgha sétiwélishtin hésablan'ghanliqi üçün bu soda - sétiqning toghra bolush yaki bolmasliqi heqqide alimlar ixtilap qiliship qaldi. Toghra dep qaralghan qarashqa asasen, u soda - sétiq toghra emes. Chünki, qerzni qerzdardin bashqa ademge sétip bérish toghra emes. Emma qerzni qerzdargha sétip bérish, yaki uninggha sowgha qiliwétish toghridur. Bu qerzni téz bérishning bedilige qerzning bir qismini kechürüwétishning toghra bolidighanliqini körsitip béridu. Bu tijarechiler arilirida qilip kelgen ishlardindur. Tijarechiler, qerzdar üstidiki qerzni téz bérish sherti bilen uningdin qerzning bir qismini kechürüwétetti.

1417- sual: maddiy nersilerge baghliq bolghan heq hoquqlarni sétishning hökmi

kishiler arisida qimmiti bar jisimliq her qandaq maddiy birer nersige baghliq bolghan her qandaq heq hoquq mal hésablinidu. Uni sétishmu xuddi jisimliq her qandaq bir maddiy nersini sétish toghra bolghinidek toghra bolidu.

1. Heq kelgiside tépilidighan heq emes, shu waqitning özide bar bolghan heq bolushi lazim.
2. Heq, öz igisige uninggha kélidighan ziyanning aldini élish üçün emes, belki ishning béshidin bashlap sheretning shundaq urunlashturushi bilen bérilgen heq bolushi lazim.
3. Heq, bir ademning zimmesidin yene bir ademning zimmesige yötkilidighan heq

bolushi lazim.

4. Heq, miqdari we süpiti éniq bolushi lazim. Shuningdek heqning bashqilarni aldashqa élip baridighan derijide namelum heq bolmasliqi kérek.

5. Heq, tijaretchiler we kishilarning örp adetliride maddiy nersilerge we mallargha muamile qilin'ghinidek muamile qilinidighan heq bolushi lazim.

1418.- sual: toghra bolmighan soda - sétiq we shertige toshmighan soda - sétiqning bayani

biz yuqirida soda - sétiqning bir nechche shertlirini bayan qilip öttuq. Eger soda - sétiqta mezkur shertlarning birersi tépilmay kem qalsa, u soda - sétiq henefiy mezhepidiki alimlarning köz qarishi boyiche, ya toghra bolmighan soda - sétiq, yaki shertige toshmighan soda - sétiq hésablinidu.

Henefiy mezhepidiki alimlarning köz qarishi boyiche, toghra bolmighan soda - sétiq, mahiyette we süpette toghra bolmighan soda - sétiqtur. Emma shertige toshmighan soda - sétiq bolsa, mahiyette toghra, lékin süpette toghra bolmighan soda - sétiqtur.

Undaq iken shertige toshmighan soda - sétiq toghra bolmighan soda - sétiqqa qarighanda ammibaptur. Chünki, toghra bolmighan soda - sétiqni shertige toshmighan soda - sétiq, dep atashqa bolidu. Emma shertige toshmighan soda - sétiqni toghra bolmighan soda - sétiq, dep atashqa bolmaydu. Soda - sétiqning muhim bolghan asasigha we mahiyitige dexli yetküzgen her qandaq nerse, u soda - sétiqni toghra qilmaydighan amil hésablinidu. Soda - sétiqning muhim bolghan asasigha we mahiyitige emes, uning süpitige dexli yetküzgen her qandaq nerse, u soda - sétiqni shertige toshquzmaydighan amil hésablinidu. Mesilen: tapni yaki qanni, yaki hör ademni sétish shertige toshmighan soda - sétiq emes, barliq alimlarning birdek qarishi boyiche toghra bolmighan soda - sétiq hésablinidu. Köp sandiki alimlar "tapni, haraqni we tongguzni sétishning toghra bolmasliqidiki seweb ularning paskina nerse bolghanliqidur" deydu.

Jabir ibni abdullah reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem mekke petih qilin'ghan yili (mekkide): shübhisizki, alle we allening peyghembiri haraq, tap (uzi ulüp qalghan malning) göshi, choshqa we but sétishni haram qildi, dédi. Bir kishi: i resulullah ! Tapning méyini satsa bolamdu? Uningda kémiler we tériler maylinidu, chiragh qilip ishletkilimu bolidu, dep sorighanidi, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: yaq, sétishqa bolmaydu. Alle yehudiylargha lenet qilsun! Alle ulargha haywanatlarning méyini yéyishni haram qilghanidi, ular uni yémey, éritip sétip pulini yégen, dédi. (muslim: 1581)

1419.- sual: insanning jismini, we ezalirini sétishning hökmi

insanning jismini we ezalirini sétishmu toghra bolmighan soda - sétiqlarning qataridindur. Chünki, insan hörmetlik qilip yaritilghan br mexluqtur. Shunga kapir bolsimu

insanning jismini we ezalirini sétish toghra emes. Shuningdek yene ayal kishining sütüni sétishimu toghra emes. Shuningdek yene insanning chachlirini sétish, yaki uningdin paydilinish toghra emes. Chünki, insan xar emes, hörmətlik qilib yaritilghan bir mexluqtur. Shunga uning birer parchisiningmu xarlinip qélishi toghra emes.

1420. sual: insanning qénini sétishning hökmi

qanni sétish toghra emes. Allah taala adem ewladini hörmətlik yaratti. Chünki, qan ademning bir parchisidur. Eger bir kishining qan tipi birer késelning qan tipi bilen oxshiship kétidighan, késelge uning qénidin bashqa ademning qéni chüshmeydighan yaki shu kishidin bashqa adem tépilmighan bolsa, shu késelge u kishining qan bérishi lazim. Eger u adem késelge qan bérishtin bash tartsa, gunahkar bolidu.

1421. sual: bir-birige qan bergen er ayallarnng toy qilishining hökümi

erning qéni sélin'ghan ayalning u er bilen toy qilishi, yaki ayalning qéni sélin'ghan erning u ayal bilen toy qilishi toghridur. Birining qénini yene birige sélish bilen u ikkisining toy qilishishi haram bolup ketmeydu. Chünki, bir kichik balini uni émitish üçün belgilep bérilgen muddettin kéyin émitishmu u bala bilen uni émitken ayalning arisida émildeshlikni keltürüp chiqarmaydu.

1422. sual: toghra bolmighan soda - sétiq bilen shertige toshmighan soda - sétiqning arisidiki perq

toghra bolmighan soda - sétiq bilen shertige toshmighan soda - sétiqning arisidiki perq bolsa, toghra bolmighan soda – sétiq:- bu suda bilen bir nerse sétip alghan ademni u nersini ishlitish heqqige ige qilmaydu. Bir nersini ishlitish heqqige ige bolmighan adem u nersige ige bolush heqqigimu ige emes. Eger bir adem toghra bolmighan soda - sétiq bilen sétip alghan nersisini yüttürwetken bolsa, u nersining hökmi bir qisim alimlarning köz qarishida amanetning hökmi bilen oxshash. Yeni u adem u nersini tölep bermeydu.

Bir adem bir nersini shertige toshmighan soda - sétiq bilen sétip élip uni igisining ruxsiti bilen qoligha tapshurup alghan bolsa, henefiy mezhepidiki barliq imamlarning köz qarishida u nerse u ademning mülki hésablinidu. Shunga u nersini yüttürwetken bolsa, eger u nerse oxshishi bar nerse bolsa, oxshishini, eger u nerse bahaliq nerse bolsa, uning pulini tölep béridu. Shuningdek yene eger u adem u nersini igisining ruxsitisiz soda bolivatqan orunda qoligha élip ketken bolsa, toghra riwayetke asasen u nerse u ademning mülki hésablinidu.

1423. sual: shertige toshmighan soda - sétiqning bayani

1. shertige toshmighan soda - sétiq bilen bir nerse sétip alghan adem, satquchining ochuq yaki ishariy buyruqi bilen u nersini qoligha tapshurup alghan, bu sodida birining

qolidiki nerse pul, yene birining qolidiki nerse mesilen bughdaygha oxshash maddiy nerse bolmastin her ikkisining qolidiki nerse maddiy nersiler bolghan we u nersilerning her ikkisi sherette mal, dep étibargha élinidighan nersiler bolghan bolsa, sétip alghuchi terep sétip alghan nersige ige bolidu. Yeni u nerse uninggha tewe bolidu.

2. eger u nerse sétip alghuchining qolida turup yutup ketken, yaki u adem uni ishlitip bolghan bolsa, eger u nerse oxshishi bar nerse bolsa, u ademge u nersining oxshishini tölep bérish lazim bolidu. Eger u nerse bahaliq nerse bolsa, uning bahasida pul tölep bérish lazim bolidu.

3. shertige toshmighan soda - sétiq bilen élin'ghan nerse yutup ketkende u nersining bahasida pul tölep bérishning sewebi bolsa, sodining sétilmaqchi bolghan nersining uni sétishqa kélishken pul emes bahasi bilen bolushi esli qaide bolghanliqi üçündür. Lékin, nersini bahalaydighanlarning nersining nerqini bahalashta ixtilap qiliship qalidighanliqi sewebi bilen bir nersining bahasining zadi qanche pul bolidighanliqi bir az namelum. Shuning üçün bir soda - sétiqni shertige toshmighan soda - sétiq bolup qélishidin saqlap qélish üçün sétilghan nersining sodida kélishken miqdardiki pul uning bahasining miqdardiki pul ornida qoyulidu. Yeni soda boliwatqan orunda pulining qanche pul ikenliki namelum bolghan nersini sétip élish shertige toshmighan soda - sétiq hésablinidu.

4. eger soda - sétiq nersining polining namelumliqi bilen emes bashqa bir seweb bilen shertige toshmighan soda bolup qalghan bolsa, bu halda u nersining bahasining miqdardiki pulni hésablashtin u nersining sétilghanda kélishken pulining miqdarini hésablash uyghun emes. Shunga shertige toshmighan soda bilen sétip élip yutup ketken nersige bazardiki bahasi boyiche pul tölep bérilidu.

5. eger bir nersini shertige toshmighan soda - sétiq bilen sétip alghan adem u nersini toghra bolghan soda - sétiq bilen satqan bolsa, bu küchke ige soda - sétiq hésablinidu.

6. bir nersini shertige toshmighan soda - sétiq bilen satqan adem satqan nersini taki uning pulini qayturup bermey turup qayturwalalmaydu. Chünki pul, sétilghan nersining bedilige bérilgen nersidur. Shuning üçün u nerse xuddi görüge qoyulghan nersidek pulning bedilige tutup turulghan nerse hésablinidu.

7. shertige toshmighan soda - sétiq bilen bir nerse satqan we sétip alghan kishilerning her biri yene birige xewirini qilip qoyup sodini buzalaydu. Sodini buzmaqchi bolghan terepning qarshi tereptiki ademning raziliqini élishi lazim emes, uninggha peqet özining sodini buzidighanliqini bildürüp qoysila bolidu.

8. Soda - sétiqqa munasip kelmeydighan her qandaq bir shert sodini shertige toshmighan soda - sétiq qiliwetmeydu. Chünki bir sodida, soda - sétiqqa munasip kelmeydighan shert soda tamamlinip bolghandin kéyin qoyulghan bolsa, bu shert toghra riwayetke asasen u sodini shertige toshmighan soda - sétiq qiliwetmeydu. Shuning üçün birer shertning sodini shertige toshmighan soda - sétiq qiliwétish üçün u shertning

sodigha u soda boliwatqan waqitning özide qoyulishi lazim.

9. Soda - sėtiq qilishqa mejbur bolup qalghan ademning soda - sėtiq qilishimu shertige toshmighan soda - sėtiq hésablinidu. Bu, yimek ichmekke yaki kiyim kéchekke yaki bashqa nersige mohtaj bolup qalghan we kishiler u, mohtaj bolup qalghan nersini uninggha eslidiki bahasidin xilila qimmet sėtiq bermekchi bolghan ademdur.

10. Mejburi bolup qalghan ademdin bir nersa sėtiq élishmu shertige toshmighan soda - sėtiq hésablinidu. Bu, nersa kéreklikidin birer nersa sétishqa mejbur bolup qalghan we u nersini almaqchi bolghan kishi uni uninggha oxshap kétidighan nersining bahasidin bekle töwen bahada almaqchi bolghan ademdur.

11. Bir nersini shertige toshmighan soda - sėtiq bilen sétish arqiliq alghan payda u nersini satqan kishige halal emes. Chünki, uning qilghan sodisi toghra emestur. Bir nersini shertige toshmighan soda bilen sėtiq alghan adem u nersini toghra soda - sėtiq bilen bashqa bir kishige satqan bolsa, gerche u nersini satqan adem uni qayturup bérishke buyrulghan bolsimu, lékin u kishi u nersini qayturup bérishke buyrulmaydu. Chünki, u nersini qayturup bérishni lazim qilidighan seweb bolsa, u nersining pütünley uni satqan ademning igidarchiliqida bolishidur. U ademning u nersini satqanliq sewebi bilen uni qayturup bérishni lazim qilidighan seweb yoqaldi. Shunga u nersini sėtiq alghan kishining uni qayturup bérishi lazim emes. U nersini satqan ademning uni tekrar yene u kishidin sėtiwélishi toghra bolsimu, lékin undaq qilish mekruhtur. Chünki, u adem u nersige sherette haram hésablinidighan seweb arqiliq érishken. Yene kélip u ademning u nersini sėtiwalmaqchi bolghanliqi shertige toshmighanliqi üçün buzush lazim bolghan soda - sėtiqni buzushtin yüz örgenlik hésablinidu.

yettinchi bap. Soda-sėtiqtiki haram we mekruh ishlarning bayani

1424.- sual: bir nersining haramliqining yötkilishi

1. bir nersining haramliqi, eger uning haramliqini ikkinchi adem bilse bir ademdin yene bir ademgimu yötkilidu. Mesilen: bir bajgir kishilarning mal mülkini naheq éliwalghan, andin bajgir uni ikkinchi ademge bergen we u ademdin u mal - mülükni uning naheq éliwélin'ghan mal - mülük ikenlikini bilip turup üçünchi bir kishi alghan bolsa, u mal - mülük üçünchi kishi üçünmu haram hésablinidu.

2. bir ademning mirasxori, miras qaldurup qoyghan u ademning, haramdin pul mal tapidighanliqini éniq bilsimu u ademge mirasxorluq qilip uning mal mülkini alsa bolidu. Lékin, mirasxor miras qaldurghuchi u ademning haramdin tapqan mal mülkining igisini éniq bilse, u mal - mülükning haramliqida shek yoq. Shuning üçün u mal - mülükni uning

igisige qayturup bérish lazim. Mesilen: bir adem ölgen, u ademning balisi u ademning halal bolmaydighan yerlerdin pul mal tapidighanliqini bilidighan, lékin qayturup bérey dése, u pul mallarning igisining kim ikenlikini éniq bilmeydighan bolsa, u balining u ademge mirasxorluq qilip u ademning mal mülkini élishi halaldur. Buninggha oxshash ehwallarda eng yaxshisi u balining pul mallarni özi ishлитishtin saqlinip u mallarni u mallarning igisining niyiti bilen sediqe qiliwétishi lazim. Shuningdek yene haram malning igisining kim ikenlikini éniq bilmisimu, emma qaysi mal - mülükning haram yoldin tépilghanliqini éniq bilse, u mal - mülükni ishлитish haramdur.

3. bu heqtiki xulase shuki, bir adem naheq éliwélin'ghan yaki haram yol bilen tépilghan mal dunyaning igisining kim ikenlikini eger éniq bilse, u ademning u mal dunyani igisige qayturup bérishi lazim. Eger u mal dunyaning igisining kim ikenlikini éniq bilinmigen, emma qaysi mal - mülükning haram mal ikenlikini éniq bilin'gen bolsa, u mal - mülük u ademge halal emes u adem u mal - mülükni uning igisining niyiti bilen sediqe qiliwitidu.

4. mal - mülük haram we halal mal - mülüklerdin arilash bolghan, u adem haram mal-mülüklerning igisining kim ikenlikini yaki mallarning ichidin qaysisining haram mal ikenlikini éniq bilmeydighan bolsa, u mal - mülük u ademge hökmen halal bolidu. Lékin, u ademning özining dindarliqini közde tutup u mal - mülükdin yiraq turushi yaxshidur. Kirimi zalim padishahlar yaki zalim hökümetler teripidin yaki naheq yollardin kélidighan ademning öyidin u ademning kirimining shundaq yollardin kélidighanliqini bilidighan bir kishining tamaq yéyishi toghrimu yaki toghra emesmu? Dégen soalning jawabi mundaqtur: eger u kishining aldigha yéyish üçün qoyulghan nersilerning naheq éliwélin'ghan yaki pare yoli bilen kélin'gen nersiler bolmisa, u kishining u nersilerni yéyishi hökmen toghridur. Emma özining dindarliqini közde tutup turup u kishining u nersilerni yémesliki yaxshidur.

5. éri kishilerge zulum salidighan orunda ishleydighan ayal, eger érinining öyge élip kelgen nersilirining naheq éliwélin'ghan nersiler emeslikini éniq bilse, u ayalning u nersilerni yéyishi toghridur. Shuningdek yene eger u ayal éri uninggha bergen haram pullargha yémek ichmek yaki kiyim kéчек sétip alghan bolsa, u ayalning ularni ishлитishi toghridur. Emma uning gunahi érige bolidu.

6. shübhillik nersilerdin saqlinish we yiraq turush dinni toluqlighuchi nersilerning qataridindur. Haramliqini yaki halalliqini nurghun kishiler bilmeydighan shübhillik nersilerning hökmining qandaq bolidighanliqi heqqide alimlar ixtilap qiliship qaldi. Shübhillik nersilerni haram, dep qaraydighan alimlar bar. Bularning bu köz qarishi toghra emes. Shübhillik nersilerni mekruh, dep qaraydighan alimlar bar. Uni harammu emes, halalmu emes, uning ehwalı xuddi islam kélip bir nersige haram yaki halal dep höküm bérishtin burunqi nersilerning ehwaligha oxshash, dep qaraydighanlarmu bar. Heqqide halal yaki haram dep birer höküm kelmigen ishlar mekruh bilen haram arisidiki bir tosalghudur. Kimki heqqide halal yaki haram dep birer höküm kelmigen ishlar bilen köp

shughullansa, u adem mekruh ishlarni qilip qalidu. Kimki mekruh ishlar bilen köp shughullansa, u adem haram ishlarni qilip qalidu. Undaq iken heqqide halal yaki haram dep birer höküm kelmigen ishlar halal haramning arisidiki muhim nuqtidur.

1425- sual: mekruh bolghan soda - sétiqlarning bayani

mekruh bolghan soda - sétiq bolsa, haramliqqa yéqinliqta shertige toshmighan soda - sétiqtin bir derijide töwende turidighan soda – sétiqtur. Lékin, umu shertige toshmighan soda - sétiqlarning bir türidir. Shuning üçün mekruh bolghan soda - sétiqlarning bayani shertige toshmighan soda - sétiqlarning arqisidinla kélidu.

Mekruh bolghan soda - sétiqlarmu cheklen'gen soda – sétiqlardindur. U soda - sétiqlarni qilishning gunah bolidighanliqida héchbir ixtilap yoq.

Mekruh bolghan soda - sétiqning bir nechche türliri bar. Töwendikiler ularning birqisimliridir.

1. Jüme namizigha ezan chiqqanda soda - sétiq qilish. Jüme namizigha chiqqan birinchi ezandin kéyin soda - sétiq qilish mekruhtur. Chünki, insanlarning birinchi ezan chiqqan hamam jüme namizini oqush üçün mesjitke mingishi lazim.

2. Yalghan xéridar bolush arqiliq xéridarlarni aldash. Sodida yalghan xéridar bolush arqiliq xéridarlarni aldashmu haramgha yéqin mekruhtur.

3. Bashqilar xéridar bolup bolghan nersige xéridar bolush. Bashqilar xéridar bolup bolghan nersige xéridar bolushmu mekruhtur. Shuningdek yene, bashqa biri nersisini satmaqchi bolghan xéridargha uning sodisini buzuwétip nerse sétishmu mekruhtur.

Imam malik nafitin abdullah ibni umer reziyellahu enhumaning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem malgha yalghan xéridar bolushtin tosqa. Imam malik yalghan xéridar bolushni mundaq chüshendürgen: birawning uzeng almaydighan mélini bashqilarning sanga egiship élishi üçün yalghandin alghandek boluwélip, mal igisige malning esli qimmitidin yuqiri pul bérishing yalghan xéridar bolghanliqtur. (malik 1392)

ibni ebu ewfa mundaq deydu: yalghan xéridar bolghuchi jazane yégen, xiyanetxor hésablinidu. U, aldanchiliq we qizilközlük bolup, hergiz durust emes. (buxari muellesq riwayet qilghan)

4. Mal élip kelgüchilarning aldigha chiqish. Eger bir sheherge mal élip kelgüchilarning aldigha chiqip ular élip kelgen mallarni sétip éliwélish sheher ehlige zerer bérighan ish bolsa, yaki mal élip kelgenler malning bazardiki nerqini bilmigenliki üçün malning nerqini qalaymiqanlashturup ulardin malni erzan sétiwélidighan ish bolsa, sheherge mal élip kelgüchilarning aldigha chiqip ular élip kelgen mallirini sétip éliwélish mekruhtur.

Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: biringlar yene biringlarning sodisi üstige soda qilmisun (yeni uning sodisini buzup, uzining mélini satidighan ishni qilmisun)! Yolda kéliwatqan mal bazargha kélip chüshürülüp bolmighiche, uning aldigha

chiqip sétiwalidighan ishni qilmanglar. (buxari: 2165)

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: yéziliqning mélini sheherlik sétip bermisun, insanlarni uz meylige qoyup béringlarki, alle bezilirige bezilirining sewebi bilen riziqla bersun! (muslim: 1522)

5. Meschitlerde soda - sétiqlash mekruhtur. Chünki, allah taalamundaq dégen: allahning ulughlinishi we ismining yad étilishi buyrulghan meschitlerde (möiminler) etigen – axshamda tesbih éytip turidu. ular shundaq erlerki, soda - sétiqlash ularni allah ni zikir qilishtin, namaz uteshtin, zakat bérishtin gheplette qaldurmaydu, ular dillar we közler qalaymiqanlaship kétédighan kün (yeni qiyamet küni) din qorqudu. [süre nur- 36-37]

emr ibni shueyib reziyellahu enhu dadisidin, dadisi bowisidin riwayet qiliduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem meschitte soda - sétiqlash, yütüp ketken nersini élan qilish, shéir oqush we jüme küni jüme namazidin ilgiri halqa bolup olturushtin tosqan. (ebu dawud: 1079)

chünki, meschitler allah taalani zikir qilish, namaz oqush, ilim öginish we yaxshi ishlarni muzakire qilish üçün qurulghan. Yutup ketken nersini meschitte élan qilish uningda soda - sétiqlash qilghan'gha qarighanda yenggildur. Meschit yutup ketken nersilerni élan qilish üçün qurulmighan yerde u elwette soda - sétiqlash üçün qurulmighandur.

7. aqiwiti namelum sodilar yeni haywanning yilindiki süt, qosiqidiki tughulmighan balisi, sudiki tutulmighan biliq, hawadiki qushlarga oxshash nersilerni sitish toghra bolmighan sodiddur.

1426.- sual: sétilghan nersini qolgha tapshurup élishning toghra bolushi üçün tépilish lazim bolghan shertler

1. Sétilghan nersini tapshurup élish uning igisining ruxsiti bilen bolushi lazim.
2. Qolgha tapshurup élinidighan nersini tapshurup alidighan waqitta bashqilarning ishi bilen meshghul bolmasliqi shert.
3. Tapshurup bérilidighan nerse bashqa nersilerge tutash bolmasliqi shert.
4. Tapshurup bérilidighan nerse bir ademge tapshurup bérishke bolidighan nerse bolush shert.
5. Nersini tapshurup alidighan adem shundaq qilishqa layaqiti toshqan adem bolushi shert.
6. Sowghat qilin'ghan yaki sétip bérilgen nersini bir ademning ornida élip qoyidighan kishining u adem bilen urugh tughqanchiliqqa oxshash birer alaqisi bar adem bolushi shert.

sekkizinchi bap. Sodida meslihet

qiliwélishning, maldiki eyibning we qerzning bayani

1427- sual: meslihet qiliwélish shertining bayani

bu, soda - sétiq qilghan ikki terepning birining sodini küchke ige qilish yaki undaq qilmasliq hoquqini telep qilishidur.

Soda - sétiqni qilip bolghandin kéyin bolsimu soda - sétiq qilghan her ikki terepke yaki ularning birige, yaki ulardin bashqa birersige üç kün we uningdin az muddet meslihet qiliwélish heqqining bérilishimu toghra bolidu. Eger sétilghan nerse asan buzulup kétédighan nerse bolsa, u nerse buzulup kétish arqiliq kélidighan ziyanning aldini élish üçün u nerse heqqide qaysi terepke bolsun meslihet qiliwélish sherti bérilmeydu.

Ikki terepke yaki ularning birige meslihet qiliwélish sherti muddetsiz yaki menggülik bérilgen soda – sétiq, shertige toshmighan soda - sétiq hésablinidu.

Eger bir adem bir kishige bir nersini u kishige héchbir meslihet qiliwélish sherti bermey satqan, andin u adem bir muddet ötkendin kéyin u kishige uchrap uninggha "séning meslihet qiliwélish heqqing bar" dégen bolsa, buningdin peqet soda boliwatqan orundiki meslihet qiliwélish heqqi közde tutulidu.

Meslihet qéliwélish sherti imam ebuhenifening (allah taalauninggha rehmet qilsun!) köz qarishida, üç kündin artuq bérilmeydu. Bu hem imam zuper weimam shafiylarning köz qarishidur. Emma imam ebuyüsüf bilen imam muhemmed "melum bir muddet toxtitilghanla bolsa meslihet qéliwélish sherti üçün üç kündin artuq muddet bérilishimu toghridur." deydu.

1428- sual: meslihet qéliwélish sherti qoyulush toghra bolidighan we toghra bolmaydighan orunlarning bayani

1. yerni ziraet térishqa ijarige bergen'ge, baghqa qarashqa kélishken'ge we öyni ijarige bergen'ge oxshash ikki terepning birining raziliqi bilen buzushqa bolidighan her bir muamilide meslihet qéliwélish shertini qoyush toghridur.

2. nerse teqsim qilish muamilisidimu meslihet qéliwélish shertini qoyush toghridur. Chünki u, bir tereptin soda - sétiq we yene bir tereptin mal üstide qilin'ghan kélishimdur.

3. ademge yaki mal - mülükke képil bolush muamilisidimu meslihet qéliwélish shertini képil telep qilghan terepke yeni nerse igisige yaki képilge bérish toghridur.

4. képil yaki hawale ishida meslihet qéliwélish shertining üç kündin artuq muddet bérilishi toghridur.

5. meslihet qéliwélish shertini qerzdardin qerzni öz üstige alghan ademge bérishmu toghridur. Chünki, hawale u ademning raziliqi bilen wujudqa chiqidu.

6. nikahqa we ayalni uninggha bergen toyluqni qayturup élish sherti bilen talaq qiliwétish emes normal talaq qiliwétishke oxshash muamilide ikki terepning birige yaki her ikkisige meslihet qéliwélsh shertini bérish toghra emes.

7. pulni teyyarlap bérish shertimu meslihet qéliwélsh shertining bir tarmiqi hésablinidu.

8. meslihet qéliwélsh sherti bilen sétilghan nerse, eger meslihet qiliwélsh sherti satquchi terepke bérilgen bolsa satquchining mülkidin chiqip ketmeydu. Chünki, meslihet qiliwélsh shertining satquchi terepke bérilishi sodining emeliylishini tosidu. Shunga sétilghan nerse eger uni sétip alghuchi ademning qolida turup yutup ketken yaki buzulup ketken bolsa, u adem u nerse üçün uning bazardiki bahasi boyiche pul tölep béridu.

9. meslihet qiliwélsh sherti bérilgen terep meyli nersini satmaqchi bolghan kishi bolsun, meyli uni sétip almaqchi bolghan adem bolsun, u terepning ulüp kétishi bilen soda küchke ige bolidu. Eger meslihet qiliwélsh sherti her ikki terepke bérilgen we ularning biri ulüp ketken bolsa, soda ulüp ketküchi terepidin küchke ige qilin'ghan hésablinidu. Ölmigen terepning meslihet qéliwélsh heqqi bikar bolup ketmeydu. Sarang bolup qélsh we hushidin kétishning hökmimu ulüp kétishning hökmige oxshash bolidu.

10. meslihet qiliwélsh heqqi bar terep ulüp ketse, uning bu heqqi uning mirasxorlirigha miras qilip bérilmeydu. Chünki, maddiy birer nersige baghliq emes heq hoquq miras qilip bérilmeydu.

11. meslihet qiliwélsh sherti meyli satquchigha bérilsun, meyli sétip alghuchigha bérilsun, uning mudditining tögishi bilen soda tamamlinidu.

12. meyli nersini sétip alghuchi bolsun, meyli uni satquchi bolsun, sodida meslihet qiliwélsh heqqining meyli soda bilen alaqisi bar adem bolsun, meyli undaq bolmisun, bashqa bir ademge bérilishini shert qilghan bolsa, u heqning u ademge bérilishi istihsan qaidisige asasen toghridur, emma qiyas qaidisige asasen toghra emestur.

1429.- sual: sétip alghan nerside körülgen eyipning hökmi

bir nersining eslidiki saghlam halitini buzghan her qandaq nerse eyip hésablinidu. Eyip dégen söz istilah jehettin tijaretchilerning köz qarishida nersining bahasining kémiyip kétishige sewebchi bolidighan her qandaq nersini körsitidu.

Uqbe ibni amir reziyellahu enhu mundaq deydu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemning: musulman musulmannig qérindishidur, shunga bir musulmannig yene bir musulman qérindishigha eyibi bar malni sétishi toghra emes, peqet xéridargha uning eyibini ochuq éytip satsa bolidu dégenlikini anglighanidim. (ibni maje 2246)

1. eger bir adem kiyim kéchek yaki ayagh yaki bashqa kiyidighan tumaq we telpekke oxshash bir nerse sétip alghan, andin u nerse u ademge kichik kélip qalghan bolsa, u ademning u nersini qayturup bérish heqqi bar. Chünki, sétip alghan nersining kichik bolushi bilen u nersini sétip élishtiki meqset wujudqa chiqmaydu.

2. eyipning sétilgan nersining özi bolushi shert. Shunga bir nerse sétip alghan ademge u nersining puli munche pul idi, dep büldürölgen we sürüshte qilisa u nersining pulining u puldin köp ikenliki ashkara bolghan bolsa, u adem u nersini qayturup bérish heqqi yoq. Chünki, bir nersining pulining xewer qilin'ghandin köp chiqip qélishi u nerside körölgen eyip emes.

3. eyipni yene qiynalmay yoq qilish mumkin bolmasliqi shert. Eyipning sétilgan nerside uni satqan kishining qéshida bolghan bolushi we nerside eyipning barliqini uni sétip alghuchining uni sétip alghan waqitta bilmigen bolushi shert.

4. nersini satqan kishining soda qilghan waqitta u nerside körölidighan her qandaq eyipke özining ige emeslikini shert qilmighan bolushi lazim. Sétip alghan nerside eyip körölgende u nersini qayturup bérish hedis we eqil arqiliq yolgha qoyulghan.

Aishe reziyellahu enha mundaq deydu: bir adem bir qulni sitiwilip, melum mezigil ishletkendin kéyin uning eyibi barliqini bayqap, peyghember sellellahu eleyhi wesellemning aldigha dewaliship keldi. Shuning bilen, peyghember sellellahu eleyhi wesellem uni igisige qayturup berdi, lékin qulning igisi: i allening peyghembiri ! U adem qulumni bir mezigil ishliwalidi, dégenidi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: dewager uni ishliwalghan muddetning heqqini tölep béridu, dédi. (ebu dawud: 3510)

alimlarning köz qarishida bu heqte bu hediske emel qilinidu bu hedis fiqhining omumiy qaidilirining biridur.

5. bir nersini sétip alghan adem u nerside eyip barliqini körgen we u nersini satqan kishi soda qilghan waqitta u nerside körölidighan her qandaq eyipke özining ige emeslikini shert qilmighan bolsa, u adem xalisa u nersini uni élishqa kélishken pulning hemmisige sétip alidu. Xalisa u nersini u kishige qayturup béridu. Bu, eger u nersidin u eyipni qiynalmayla yoq qilish mumkin bolmisa, ehwal shundaq bolidu.

6. u ademning u nersini qayturup bermestin ishlitip turup uning eyiplik chiqip qalghanliqi üçün pul élishi toghra emes. Chünki, sétip alghan nersining bu süpetlirige pul bérilmeydu. Eger u nersini qayturup bérishke tosalghu bolidighan bir seweb körülse, u nersini qayturup bermey sétip élish lazim bolidu.

7. bir adem bir nersini sétip alghan we uning eyiplik ikenlikini körgen we uni igisige qayturup bérip bolghiche u nerse sétip alghuchining qéshida turush jeryanida uninggha yene bir eyip peyda bolup qalghan, emma bu eyip u nersining igisining sewebi bilen bolmighan bolsa, u adem u nersini uningda körölgen burunqi eyip sewebi bilen igisige qayturup bérelmeydu.

8. eger u nerside peyda bolghan ikkinchi eyip u nersining igisining sewebi bilen emes üçünchi bir kishining sewebi bilen peyda bolghan bolsa, u adem u u nersini eyiplik qilghanliqi üçün pul tölitidu.

9. eyiplik nersini sétip élip qalghan adem u nersini uning igisining raziliqi bilen

qayturup béreleydu. Emma u nerside uni qayturup bérishke tosalghu bolidighan birer eyip körülse, bu halda u nersini uning igisi razi bolghan teqdirdimu qayturup bérelmeydu.

10. Sétilghan nersining igisi razi bolsimu eger uninggha bir nerse qoshulsa, sétilghan u nersini qayturup bérishke bolmaydu. Sétilghan nersige qoshulghan nerse yaki sétilghan nersini qolgha tapshurup élishtin burun bolidu, yaki kéyin bolidu. Qoshulghan nerse mundaq ikki xil bolidu. ● sétilghan nersidin ajrimay turidighan nerse. ● sétilghan nersidin ajrap turidighan nerse.

11. Eyiqliki bilin'gen nersini igisi qayturup élishqa unumisa, u nersini sétip alghan adem u nersining eyiplik chiqip qalghanliqi üçün uning igisidin pul alidu. Eger u nersining igisi uni qayturup élishqa unisa, u adem u nersining eyiplik chiqip qalghanliqi üçün uning igisidin pul almay u nersini qayturup béridu.

12. Bir adem bir nersini sétip alghan, bir kishi u nerside körüldighan eyipke késil bolghan, andin sétip alghuchi u nerside eyipning barliqini bilgen we u nersini satquchigha qayturup bergen bolsa, késil bolghuchi u kishi sétip alghuchigha u nerside eyip körülgenliki üçün pul tölep bermeydu. Chünki bu, eyiplargha késil bolush hésablinidu.

1430.- sual: sodini zakalet bilen qilishning hökmi

peyghember eleyhissalam sodini zakalet yoli bilen qilishtin tosqan. Sodini zakalet yoli bilen qilishning toghra bolmasliqining sewebi uning toghra bolmighan mundaq ikki shertni öz ichige alghanliqi üçündür.

1. Nersini sétip almaqchi bolghan adem, eger u nersini sétip almisa nersining igisige bergen pul bedelsiz biriwétilgen bolidu.

2. Nersini sétip almaqchi bolghan adem eger u nersining igisi uni sétishqa razi bolmisa, u nersini igisige qayturup bérishni shert qilidu. Bu shert toghra emestur.

1431.- sual: aldinip ketken ademge bérilgen heqning bayani

xéridar sodida nerse satidighan kishini aldighan yaki nerse satidighan kishi xéridarni aldighan, yaki ularning birini bidik aldighan we aldash nersilerni bahalap ularning nerqini toxtidighanlarning u nersige qoyghan bahasidin éship kétédighan yaki u nersining bahasigha yetmeydighan derijide éghir bolghan bolsa, aldinip ketken terepning sodini buzush heqqi bar. Eger aldinip ketken terep u nersini sétip alghan adem bolsa, u ademning sodida özining aldinip ketkenlikini bilishtin burun u nersining bir qismini ishletkenliki u nersini qayturup bérishke tosalghu bolalmaydu. U adem u nersini qayturup bérighan chaghda u nersidin ishlitip bolghan qismi üçün uning oxshishini qayturup béridu we pulning hemmisini qayturup alidu. Sodida aldinip ketken ademge bérilgen heqning hökmi bir nersini héle ishlitip nersini payda élip sétip bérish sodisida u nersini sétip alghan ademge bérilgen heqning hökmi bilen oxshash. Shunga aldinip ketken ademge bérilgen heqning bayani bir nersini, nersini payda élip sétip bérish sodisining arqisidinla bayan

qilindi.

Bu yerde shuni bayan qilip utüshke toghra kéliduki, meyli xéridar bolsun, meyli nersining igisi bolsun, soda - sétiq qilishqan ikki terepning birini bidik emes bashqa bir adem sodida aldap ketken bolsa, aldiniq ketken terepning sodini buzup sodini qayturwétish heqqi yoq.

1432.- sual: aldan'ghuchining ziyinini eslige keltürüshning hökümi

aldiniq kétish peqet töwendiki mesililerdila tartqan ziyanni aldighan tereptin élishni lazim qilidu.

1. aldash yüz bérilgen mesile bir nersini yene bir nerse bilen almashturush muamiliside bolush lazim.

2. aldashning paydisi u nersini bergen ademge bolushi lazim.

3. aldighuchi aldan'ghuchigha nersining saghlam ikenlikige képil bolghan bolsa, mesilen: bir adem bir kishige "sen bu yol bilen mangghin, u yol xatirjem yoldur, eger sen bu yol bilen mangsang we mal mülkingni biri tartiwalsa, men sanga mal mülkingni tölep bérimen" dégen we shuning bilen u kishi u yol bilen mangghan we mal mülki tartiwélin'ghan bolsa, yol körsetken u adem u kishining mal mülkini tölep béridu.

4. bir adem bir parche yerni bir kishige nerse sélish yaki köchet tikip uni yughunitiwélish üçün melum bir muddetkiche ötnige bérip turghan, andin u kishi u yerge salmaqchi bolghan nersisini salghan yaki tikmekchi bolghan nersini tikken, andin u adem muddet tögeshtin burun yerni u kishidin qayturup éliwalmaqchi bolghan bolsa, u adem u kishidin yerge salghan nersini yiqitiwétishni yaki tikken nersini yuluwélishni telep qilidu. Andin u adem u kishige buningdin körülgen ziyanni tölep béridu.

5. eger bir adem bir kishini özi olturwatqan, emma bashqa birige tewe öyning témining tüwini kolashqa buyrugghan, shuning bilen u kishi u tamning tüwini kolighan we öyning igisi u kishidin buning üçün pul tölettürgen bolsa, u kishi eger u öyning bashqa birige tewe ikenlikini bilmise, öyning igisige tölep bergen pulni u ademdin alidu.

6. bir nersige baha qoyushqa yaki bir nersining teqsim qilinishigha qétilghuchilar yétimlarning mallirigha we weqpe qilin'ghan mallargha baha qoyghan we bilip turup éghir derijide aldighan yaki weqpe qilin'ghan nersini almashturushta aldighan, yaki emeliyette weqpe qilin'ghan nersini almashturushqa birer seweb bolmisimu sewebning barliqini dégen bolsa, kishiler ularning qilghan bu qilmishliridin kélip chiqqan ziyanni ulargha tölitidu.

1433.- sual: qerzning uqumi

qerz dégen söz mena jehettin ornini qayturup élish sherti bilen bérip turghan nersini körsitidu. Qerzge bérip turulghan nerse telep qilish arqiliq qayturup élinidu.

Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: alle taala bir nerse satqan, sétiwalghan we (töleshke tégishlik) qerzini ada qilghanda keng qorsaq bolghan ademge rehmet qilsun! (buxari: 2076)

mezkur hadisler kishiler bilen muamile qilghanda keng qorsaq bolushqa, kechürümchan bolushqa, ésil exlaqliq bolushqa, talash tartish qilmasliqqa, kishilerdin qerz telep qilghanda ularni éghir haletke chüshürüp qoymasliqqa we bergen qerzi üçün qerzdarning qolida bar bolghan pulni élishqa righbetlendiridu.

Qerz dégen söz istilah jehettin oxshishini qayturup élish üçün oxshishi bar nersini qerz süpitide birige béríp turush, dégen menini körsitidu. Qerz bérish, ishning béshida yaxshiliq qilish we bir nerse örne béríp turush bolup hésablinidu. Bu menä bilen qerz béríp turush kishilerge qilin'ghan yaxshi ishlarning qataridin sanilidu. Qerz béríp turush bir nerse örne béríp turush bolup hésablan'ghanliqi üçün qerzni "pul örne béríp tursila", dégen sözni ishlitip turupmu élish toghridur. Qerz bérish, ishning axirida nerse almashturush hésablinidu. Chünki, qerzni qayturush üçün qerzge alghan nersining özini emes uning oxshishini qayturush lazim bolidu. Chünki, qerzge alghan nersidin paydilinish u nersining özini ishlitish arqiliq bolidu. Shuning üçün qerzge alghan nersini ishletken ademning boynigha u nersining oxshishi artilidu. Bundaq bolush oxshishi bolmighan nersilerde wujutqa chiqmaydu.

Bu yerde shuni bayan qilip utüshke toghra kéliduki, qerz béríp turush terghip qilin'ghan yaxshi ishtur. Chünki, allah taalayaxshi ish qilishqa terghip qilip mundaq dédi: i möiminler! Bextke érishishinglar üçün ruku qilinglar, sejde qilinglar (yeni tezerru bilen namaz oqunglar), (yalghuz) perwerdigaringlarga ibadet qilinglar, yaxshi ishlarni (yeni xish - eqribalargha siler - rehim qilish, yétim - yésirlarning béshini silash, kéchisi tehejjud namizi utesh qatarliq ishlarni) qilinglar [süre hej-77]

eger pul qerz alidighan adem qerz alidighan pulni yaman ishlargha ishlitidighan bolsa, undaq ademge qerz bérish yaxshi emes. Hetta qerz bermekchi bolghan kishi qerz sorighan ademning pulni yaman ishlargha ishlitidighanliqini küchlük guman qilsa, u kishining u ademge qerzge pul béríp turushi haramdur.

1434- sual: qerzge muddet toxtitip bérishning bayani

neq tapshurush lazim bolghan her qandaq pulni pul qoligha ötidighan adem uni kéchiktürüp tapshurushqa muddet toxtitip berse, pul qoligha ötidighan adem uni tapshurushqa muddet toxtitip bergenliki üçün u pul tölesh üçün muddet toxtitip bérilgen pulgha aylinidu. Qerzni qayturush üçün muddet toxtitish toghra emes. Chünki qerz bérish, ishning béshida yaxshiliq qilish we bir nerse örne béríp turush hésablinidu. Qerz bérish ishning axirida nerse almashturush hésablinidu. Buni étibargha élip turupmu qerzge muddet toxtitilmaydu. Chünki, pul qerz béríp turush pulni pulgha nésigha sétish hésablinidu. Pulni pulgha nésigha sétish jazane hésablinidu. Bu, pul qerz béríp turushning

toghra bolmaydighanliqini körsitip béridu. Lékin sheret qerz bérishke righbetlendürdi we barliq alimlar birdek uning toghra ikenlikige birlikke keldi. Shunga bizmu yeni henefiy mezhepidikilermu qerz bérish toghridur emma lazim emestur, dep qaraymiz.

Sulayman ibni bureyde atisi bureyde reziyellahu enhuning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemning bir qétim: kimki qoli qisqa qerzdargha möhlet berse, her küni üçün shu pulni sediqe qilghanning sawabi bolidu dégenlikini, yene bir qétim: kimki qoli qisqa qerzdargha möhlet berse, her küni üçün qerz pulning ikki hessisini sediqe qilghanning sawabi bolidu dégenlikini anglidim. Shuning bilen men: i resulullah! Men séning bir qétim: kimki qoli qisqa qerzdargha möhlet berse, her küni üçün shu pulni sediqe qilghanning sawabi bolidu dégenlikingni, yene bir qétim: kimki qoli qisqa qerzdargha möhlet berse, her küni üçün qerz pulning ikki hessisini sediqe qilghanning sawabi bolidu dégenlikingni anglidim, désem, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: qerzni bérishke belgiligen waqit toshqiche uninggha her küni üçün shu pulni sediqe qilghanning sawabi bolidu. Qerzning waqti toshqandin kéyin möhlet bergen ademge her küni üçün qerz pulning ikki hessisini sediqe qilghanning sawabi bolidu, dep jawab berdi. (ehmed: 22537)

ibni hejer (allah taalauninggha rehmet qilsun!) mundaq deydu "u hedis qerzni qayturush üçün muddet toxtitishning toghra ikenlikini we qerzni qayturup bérimen, dep wede qilghan waqitta qayturushning lazimliyini körsitip béridu. Qerzni qayturup bérimen, dep wede qilghan waqitta qayturush lazim emes. Eksiche shundaq qilish yaxshi ish qilghanliqning qataridin, deydighan qarashmu bar.

1435.- sual: qerz élishqa birawni wekil qilishning hökmi

qerz bérishke birawni wekil qilish toghridur. Emma qerz élishqa birawni wekil qilish toghra emes. Birawni ewetip qerz sorash toghridur. Mesilen: bir adem birawni elchi qilip ewetip bir kishidin qerz sorighan, u kishi kelgen elchige pulni bergen we elchi pulni yüttürwetken bolsa, u adem elchini ewetip u kishidin qerzge pul sorighan waqtida, eger u kishige "sen barghan elchige qerz pul bergin" dégen bolsa, yutup ketken pulni elchi ewetken u adem töleydu. Eger elchi ewetken adem u kishige "men üçün elchige qerz pul bergin" dégen bolsa, bu halda yutup ketken pulni elchi töleydu.

Qerz élishqa wekil qilishning toghra bolmasliqining sewebi bolsa, qerz bérish, ishning béshida yaxshiliq qilish we bir nerse ötne bérıp turush hésablinidu. Yaxshiliq qilinish we bir nerse ötne bérıp turulush peqet qerz alidighan ademge tewe bolidu. Chünki, qilin'ghan yaxshiliqni qobul qilish üçün u yaxshiliq tewe bolidighan ademning özige orunbasar teyyarlishi toghra emes.

1436.- sual: pulini bölüp - bölüp bérish sherti bilen soda qilishning bayani

pulini bölüp- bölüp bérish sherti bilen bir nersé sétip élish kishiler arisida keng tarqalghan we hemme yerde omumlashqan bir sodidur. Köpinchi kishiler soda qilghan waqitning özide pulini bir qétimdila bérip sétip élish mumkin bolmaydighan éhtiyajliq nersilirini, öy jabduqlirini we saymanlirini u soda bilen sétip alidu. Bu sodidin bir nersini u nersining pulini u nersining igisi bilen kéliship her ayda munche puldin munche puldin bölüp- bölüp tapshurup bérish sherti bilen sétip élish közde tutulidu.

Bu heqte kuna we yéngi fiqhishunaslar özlirining köz qarashlirini bayan qilip utti. Bir qisim alimlar, bir nersini, pulini bölüp- bölüp bérish sherti bilen sétip élish toghra emes chünki, u nersini neq sétip alghan'gha qarighanda u nersini pulini bölüp- bölüp bérish sherti bilen sétip alghanda u nersige qoshup bérilidighan artuq pul, pulni tölesh üçün bérilgen muddetning bedili üçün qoshup bérilgen puldur. Bérilgen muddetning bedili üçün pul bérish jazanidur yaki jazanining oxshashidur, dégen qarashqa keldi. Emma töt mezhep imamliri, köp sandiki fiqhishunaslar we hedishshunaslar "bir nersini pulini bölüp- bölüp bérish sherti bilen sétip élishni u nersining puli u nersini neq sétip alghan waqtidikige qarighanda köp bolghan teqdirdimu toghridur. Bir shert soda qilishqan ikki terep sodining pulini neq bérilidighan emes melum muddet ichide bölüp- bölüp bérilidighan soda ikenlikige we pulining miqdarining qanchilik ikenlikige qarar qilishi lazim." deydu.

1437.- sual: heykel sitiwilishning hökümi

kaligha we atqa oxshash haywanning sapaldin yasalghan heykilini kichik balilarning oynishi üçün sétip élish toghra emes. U heykelning sheretning köz qarishida héchqandaq qimmiti yoq. Shunga u heykelni buziwatqan adem uning pulini tölep bermeydu. Haywanning heykilini sétip élish toghridur we uni buziwatqan adem uning pulini tölep béridu, dégen qarashmu bar. Kichik balilarning oynishi üçün oyunchuqlarni sétip élish toghridur.

1438.-sual: itni sitiwilishning hökümi

it ghaljir bolsimu eger uninggha ow owlashni ögitish mumkin bolidighan bolsa, it sétip élish toghridur.

1439.-sual: her xil haywanlarni sitishning hökümi

tézekchi qongghuzgha, kirpige, chayan'gha, patmichuqqa we kélege oxshash quruqluq haywanlirini, déngiz haywanlirining ichidin béliqtin, tériliri we söngekliridin paydilan'ghili bolidighan haywanlardin bashqa haywanlarni sétish toghra emes. Zulukni sétish toghridur. Chünki, kishiler bedenliridin qanni shurap élish üçün uninggha muhtajdur. Shuningdek yene pile qurtini sétishmu toghridur. Chünki, pile qurti künimizde eng qimmetlik we ésil

mallarning qataridin hésablinidu.

1440.- sual: nijis yaghnı sitishning hökümi

nijis yaghnı sétish toghridur. Chünki, nijis yaghnı chiragh yéqish üçün paydılınish arqılıq paydılan'ghili bolıdu. Lékin, nijis yaghnı meschitlerning chiraghlirigha ishlitishke bolmaydu. Öziche ulüp qalghan haywanlarning we tongguzlarning yaghlirini ishlitip qélishın saqlınish lazim.

1441.- sual: yilandin paydılınishning hökümi

eger késsel dawalash üçün yılanlardin paydılınishqa toghra kelse, yılanlarnı sétishmu toghridur. Chünki, haram nersining birer késelge paydılıq ikenlikı bilınse we u haram nersining ornıda dora üçün ishlitishke halal nerse tépilmisa, u haram nersini dora üçün ishlitish toghridur.

1442.- sual: yoq bolup ketken ademning mal mülkining hökümi

1) yoq bolup ketken ademning mal mülkining weyran bolup kétishidin endishe qilinsa, qazining u ademning mal mülkini amanetke qoyup qoyush yaki qerzge bérish, yaki sétish heqqı bar. Chünki, mal - mülükning weyran bolup kétishidin endishilınish unı sétishni toghra qilıdu.

2) ikki adem birliship bir nerse sétip alghan, andin ularning biri yoq bolup ketken we uning nege ketkenlikı bilınmigen bolsa, yoq bolup ketmigen adem u nersining hemme pulini bérıp u nersini qoligha tapshurup alıdu we yoq bolup ketken adem peyda bolup kelse, bu adem u nersining özige tégishlik bolghan pulini bergen'ge qeder yoq bolup ketmigen u adem u nersining uninggha tégishlik bolghan qismini bermeydu. Bu, eger u nerse puli neq bérilidighan nerse bolsa, ish shundaq bolıdu.

1443.- sual: yawayı haywanning chöjisi we torgha chüshken haywanning hökümi

1) yawayı ödekke oxshash yawayı bir qosh bir ademge tewe yerge kélip chöje chiqarghan bolsa, uning chiqarghan chöjisini kim éliwalsa u shuning bolup kétıdu.

2) qurutush üçün ésip qoyulghan torgha ow haywını kélip chüshken bolsa, gerche torning igisi tornı ow owlash üçün asmighan bolsimu u haywan torning igisining hésablinidu. Shuningdek yene eger ow haywını bir ademning qorusining ichige kirgen we qoruning igisi u haywanning qorusining ichige kirgenlikini bilgen bolsa, u haywan u ademge tewe bolup kétıdu.

1444.- sual: hesel herisining hökümi

1) hesel herisi bir ademning yérige kélip könek tutup hesel chichqan bolsa, heseller u ademge tewe bolıdu. Chünki, u heseller u ademning yérining mehsulatlırı hésablinidu.

2) hesel herisini sétish toghra emes. Bu imam ebuhenife we imam ebuyüsüf (allah

taalaulargha rehmet qilsun!) ning k z qarishidur. Imam muhemmed (allah taalauninggha rehmet qilsun!) "eger hesel heriliri bir ademning igidarchiliqida bolsa, u ademning u herilerni s tishi toghridur" deydu.

1445.- sual: ilim sitimdiki h jjet mesilisi

bir adem bir kishidin qoru s tip alghan, andin u adem u kishidin h jjet y zip b rishni telep qilghan bolsa, u kishi u ademge h jjet y zip b rishke mejburlanmaydu. Kishilerni bu sodigha guwahchi bolushqa we guwahchi bolghanlarni b rip guwahliqtin ut p b rishke mejburlashqimu bolmaydu. Chünki, guwahchilarning guwahliq b rishtin bash tartishi yaxshi emes.

1446.- sual: kipenlik sitiwishning h k mi

eger bir ayal ul p qalghan  ri  ch n  rining mirasxorlirining ruxsisiz uning tengtishlirige  linidighan derijidiki k penlikni özining puligha s tip alghan bolsa, u ayal bu pulni  rining qaldurup ketken mal dunyasidin alidu. Eger u ayal  rige kipenlikni  rining tengt shlirige  linidighan miqdardin artuq alghan bolsa, u ayal kipenlikke ketken pulni  rining mal dunyasidin almaydu.

1447.- sual: haram pulning paydisining h k mi

1) bir adem haram yol bilen pul tapqan we uninggha bir nerse s tip alghan bolsa u nersidin alghan payda u ademge halal emestur.

2) bir adem bir kishi bilen alghan paydini melum hessidin b l shishke k liship u kishining tijaritige pul qatqan we u kishi haram yollar bilen pul tapqan bolsa, u adem u kishining haram yollar bilen pul tapidighan kishi ikenlikini bilmise u ademge u kishining tapqan haram paydiliridin  zige t gishlik bolghan qismini  lish toghridur.

1448.- sual: tashliwetken kiyim kichekning h k mi

bir adem kiyim kicheklirini tashliwatqan we kiyim kicheklirini tashliwatqan waqtida bularni xalighan kishi  liwalsun, d migen bolsa, h chkimning u kiyim kichekni  lishi toghra emes.

1449.- sual: dadining baligha tewe mülükni sitishining h k mi

eger bir dada haramdin bek qorqup qalmaydighan adem bolsa, u dadining kichik balisigha tewe yerlerni s tishi istihsan qaidisige asasen toghra emes. Eger dada haramdin ihtiyat qilidighan yaxshi adem bolghan, yaki yaxshiliqi yaki yamanliqi namelum adem bolghan bolsa, u dadining özining kichik balisigha tewe yerni s tishi toghridur.

1450.- sual: anining balisi  ch n bir nerse sitiwilishining h k mi

bir ana kichik balisi  ch n balisidin pulini almasliq niyiti bilen bir nerse s tip alghan bolsa, u anining shundaq qilishi istihsan qaidisige asasen toghridur.

1451.- sual: esirni qutuldurushqa ishletken pulning h k mi

esirge chüshüp qalghan bir adem bir kishige "méni sétip alghin yaki méni qutuldurghin" dégen, andin u kishi u ademni sétip alghan bolsa, sétip alghuchi u kishi u ademni sétip alghan pulni sétip élin'ghan u ademdin alidu.

1452.- soal: qoshnilargha eziyet biridighan kesip bilen shughullinishning hökümi

bir adem bir qoru sétip alghan, andin u qoruda tére ashlighan we buningdin qolum qoshnilar eziyet körge bolsa, bu halda u adem eger dawamliq tére ashlaydighan adem bolsa, qoruda tére ashlashtin cheklinidu u adem eger térini dawamliq emes anda sanda ashlaydighan adem bolsa, qolum qoshnilar u ademdin kelgen eziyetni kötüridu. Shuningdek yene eger bir adem qorusigha dawamliq nan yéqish üçün tonur salmaqchi yaki tögmen chörimekchi, yaki bozchilarning boz toquydighan dukan qormaqchi bolghan we buningdin qoshnilar eziyet köridighan bolsa, u adem bu ishni qilishtin cheklinidu. Shuningdek yene bir adem qorusigha muncha achmaqchi bolghan we uning tütünidin qoshnilar eziyet köridighan bolsa, u ademningmu qorusigha muncha échishi toghra emes.

1453.- soal: gösh sitiwishning hökümi

1) bir adem qassapning aldida turghan öchke göshini qoy göshi dep sétip alghan, andin uning öchke göshi ikenlikini bilgen bolsa, u ademning u göshni qayturup bérish heqqi bar.

2) bir adem qassapqa "göshni qandaq sétiwatisiz" dégen, qassap mesilen: üç kilosini 10 somdin sétiwatimiz" dégen, andin u adem men üç kilo alay tartip bering" dégen bolsa, qassap özining göshni qeyerdin késip tartidighanliqini éniq bilmigiche göshni tartmasliqi lazim. Eger qassap u ademdin göshni qoyning qaysi yéridin tartidighanliqini sorimay turup tartqan bolsa, u ademning we qassapning sodidin yéniwélish heqqi bar. Eger u adem qassap késip bergen göshni qayturwetmey qoligha alghan, yaki qassapni göshni özi élip qachigha sélip bérishke buyrighan bolsa, bu halda ularning arisida soda küchke ige bolghan bolidu.

1454.- soal: sodida aldan'ghanning hökümi

bir adem urughni küzlük urughi, dep sétip alghan we uning yazliq urugh ikenliki melum bolghan, yaki u adem u urughni tawuzning urughi dep sétip alghan we uning mesilen samsaqning urughi ikenliki melum bolghan bolsa, bu halda sétip élin'ghan urugh téxi ishlipt bolunmighan bolsa, u adem urughni qayturup bérish pulini qayturup alidu.

1455.- soal: ilim sitim arisda buzulghan nersining we kiyinki ziyanni bir terep qilishning hökümi

1) bir adem piyale satidighan kishi bilen piyale sétip élish üçün sodilashqan, andin u kishi u ademning körüp béqishi üçün bir dane piyalini uninggha bergen we piyale u

ademning qolidin chüshüp kétip bashqa piyalilerni chiqiwetken bolsa, u adem u kishige qoligha alghan piyalidin bashqa piyalilerning pulini tölep béridu. Emma qoligha alghan piyalining pulini tölep bermeydu. Chünki, u adem uni sodilishish niyiti bilen qoligha aldi.

2) bir adem bir dane derexni tüpi bilen sétip alghan, lékin derexni tüpidin qumurup alsa derexni satqan kishige zerer kélidighan ish bolsa, u adem u derexni u kishige zerer kelmeydighan shekilde yerning yüzi bilen tekshi késidu. Eger u derex birer tamning üstige chüshüp tamni öriwetken bolsa, u adem u tamni tölep béridu.

1456.- sual: saxta pulni bir terep qilishning hökümi

1) bir adem bir kishidin nerse sétip alghan, sétip alghuchi satquchigha saxta pul bergen we satquchi u pulni yirtiwatqan bolsa, satquchi sétip alghuchigha u pulni tölep bermeydu. Satquchi u pulni yirtiwétip yaxshi qilghan bolidu.

2) bir adem sétip alghan nersisi üçün pul bergen we u adem pulni alghan kishige "sen bu pulni xejlep baqqin, eger pul ötse pulni sen alghan bolghin, eger pul ötmey qalsa pulni manga qayturup bergin" dégen, andin u kishi pulni sétish üçün bazargha salghan we pul ötmigen bolsa, istihsan qaidisige asasen u ademning u pulni u kishige qayturup bérish heqqi bar.

1457.- sual: soda bilen pulning bir orunda bolmaslining hökümi

bir adem bir kishidin pulini qeshqerde bérish sherti bilen xotende bir nerse sétip alghan bolsa, bu toghra bolmighan soda hésablinidu. Chünki, u ademning u kishige pulni béridighan waqti namelumdur. Eger u adem u kishidin u nersini pulini bir aygha qeder qeshqerde bérish sherti bilen sétip alghan bolsa, bu halda soda toghra bolidu. Emma shert emeldin qalidu.

1458.- sual: ziraet bar yerni sitishning hökümi

bir kishi ziraet térighan yerlirining yérimini u yerdin chiqqan mehsulatning hemmisini uni sétip alghan ademge tewe bolush sherti bilen bir ademge satqan bolsa, bu shertige toshmighan soda hésablinidu. Chünki, yerni bu shekilde sétishta u kishige payda bar lékin bu payda sodigha zittur.

1459.- sual: yerge kelgen tölemning hökümi

yerge tölep bérilidighan tölem yerni ijarige élip térighan ademdin élinsa, u adem u tölemni yerning igisidin alidu.

1460.- sual: bagh sodisining perwishchi bilen bille bolushning hökümi

bir adem üzümlük baghni üzümi bilen sétip élip qoligha tapshurup alghan we bu sodigha baghqa perwish qilidighan kishi qoshulghan bolsa, soda toghra bolidu we baghqa perwish qilidighan kishi özige tégishlik bolghan pulni alidu. Eger u sodigha baghqa perwish

qilidighan kishi qoshulmighan bolsa, soda toghra bolmaydu.

toqquzinchi bap. Ijarining bayani

1461.- sual: ijarining uqumi

Ijare, istilah jehettin pul bérish arqiliq birer nersining paydisidin paydilinish üçün u nersining igisi bilen tüzüshken kélishimdur. Yeni birer nersining paydisidin uning bedilige pul bérish arqiliq paydilinish ijare hésablinidu. U nersining paydisidin uning bedilige héch nerse bermey turup paydilinish bolsa, örne hésablinidu.

Ijare bolsa emeliyette bir nersining menpeetini sétishtur. Shuning üçün birer nersini sétip alghili bolidighan her qandaq nerse u nerse meyli pul bolsun, meyli altun kümüş bolsun, meyli bughday qonaq bolsun, u nersini ijarige élishqa bolidu. Chünki, bir nersining ijarisi üçün bérilgen nerse u nersining menpeetidin menpeetlinish üçün bérilgen pul hésablinidu.

1462.- sual: ijarining yolgha qoyulishining bayani

birer nersini ijarige bérish we ijarige élish qur'an kerim, peyghember eleyhissalamning hedisliri we alimlarning birliki arqiliq yolgha qoyulghandur. Birer nersini ijarige bérish we ijarige élish heqqide allah taalamundaq dédi: " eger ular siler üçün baliliringlarni émitip berse, ularning émitish heqqini béringlar"[süre talaq 6- ayening birqismi]

"ularning (yeni ayallarning) biri éytti: "i ata, uni sen ishletkin, bu sen ishletkenlarning eng yaxshisidir, küchlük, ishenchliktur" [26]. U (yeni shueyb) éytti: "manga sekkiz yil ishlep bérishing bedilige sanga bu ikki qizimning birini bérishni xalaymen, eger on yilni toshquzuwetseng (umu) ixtiyaring, (on yilni shert qilip) séni musheqqetke sélip qoyushni xalaymen, xuda xalisa, méning yaxshi adem ikenlikimni bayqaysen" [süre qeses-27]."

hediste, peyghember eleyhissalamning mekkidin medinige hijret qilidighan waqitta yol bashlap méngish üçün bir ademni ijarige alghanliqi bayan qilinidu.

Ebu hureyre reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem: alle taala ewetken peyghemberler ichide qoy baqmighini yoq, dédi. Sahabiler: i resulullah! Senmu qoy baqqanmiding? Dep sorighanidi, peyghember eleyhissalam: hee, menmu mekke xelqining qoylirini azghina tengge bedilige béqip bérettim, dep jawab berdi. (buxari: 2262)

ijare heqqide kelgen eserler bek köptur. Her zamanning we her yerning alimliri bir nersini ijarige bérishning we ijarige élishning toghra bolidighanliqigha birlikke keldi.

1463.- sual: birer nersini ijarige bérishte we élishta tépilish lazim bolghan shertlarning bayani

birer nersini ijarige bérishte we élishta tépilish lazim bolghan shertler bolsa, ijare heqqining éniq bolushidur we ijarige alghan nersining qanchilik ishilitilidighanliqining éniq

bolushidur. Chünki, ijare heqqining éniq bolmasliqi we ijarige élin'ghan nersining qanchilik ishilitilidighanliqining éniq bolmasliqi ikki terepning talash tartishini keltürüp chiqiridu.

Ijarige élin'ghan nersining qanchilik ishilitilidighanliqi bezi waqitta mesilen bir yilliq, ikki yilliq dégen'ge oxshash u nersini ijarige élip ishlitish üçün toxtatqan muddet bilen bilinidu.

Ijarige élin'ghan nersining qanchilik ishilitilidighanliqi bezi waqitta, u nersini meqset qilip ijarige alghan ishning xaraktéri bilen bilinidu. Mesilen bir ademning bir kishini melum kiyim kéchekni yaki rextni boyashqa yaki kiyim tikishke ijarige alghanliqigha, yaki meyli ulagh bolsun, meyli mashina bolsun, bir qatnash qoralini melum miqdardiki yükni toshush üçün, yaki melum yerge bérp kélish üçün ijarige alghanliqigha oxshash.

Ijare bezi waqitta ijarige élin'ghan nersidin kélidighan menpeet üstide bolghan bolidu. Mesilen: bir kishini étiz ériqqa yaki baghqa qarash üçün, yaki bir ayalni öyning ishlinirini qilish üçün ijarige alghan'gha oxshash.

Ijarige élin'ghan nersining qanchilik ishilitilidighanliqi bezi waqitta, qildurmaqchi bolghan ishni teyin qilish yaki uni körsitish bilen éniq bolidu. Diqqet qilidighan noqta shuki bir nersini uzun muddetlik ijarige birish toghra emestur.

1464.- sual: ijarining türliri

ijare mundaq ikki türlük bolidu. 1. Melum muddetkiche pütüşken ijare. 2 . Tam sélip bérishke yaki bir tal kiyim tikip bérishke, yaki bir nersini bu yerdin u yerge yötkep apirép bérishke oxshash mueyyen bir ishni qilip bérish üçün pütüşken ijare.

Eger ijarige élin'ghan nerse ademge we haywan'gha oxshash heriket qilidighan nerse bolsa, uni ijarining mezkur ikki türining biri bilen ijarige élishqa bolidu. Yeni uni bir künlük yaki ikki künlük, yaki bir ayliq dep muddet toxtitip ijarige élishqa bolidu, yaki mawu ishni qilip bérishing munche pul, dep mueyyen birer ishni qilip bérish üçün pütüşüp ijarige élishqimu bolidu.

Eger ijarige élin'ghan nerse öy we zémin'gha oxshash heriket qilmaydighan nerse bolsa, u nerse peqet melum muddet pütüşhüsh bilen ijarige élinidu. Ijarige élip ishlitish jeryanida esli pütünley tögep kétidighan nersini ijarige élish toghra emes.

1465.- sual: ijarige élin'ghan nerside qilish bolidighan we bolmaydighan ishlarning bayani

dukanni we öyni ijarige alghanlarning ularning ichide qandaq ish qilidighanliqini sürüshte qilip olturmastin ularni ijarige bérishi toghridur. Chünki, dukan bilen öyning qandaq ish üçün ishilitilidighanliqi hemme ademge melumdur. U bolsimu dukanda bir nerse sétishtur we öyde olturushtur. Bu ishlarda bir adem bilen yene bir ademning arisida perq yoq. Shuningdek yene öyde kimning olturidighanliqimu sürüshte qilinmaydu. Eger öyning igisi öyni ijarige alghan ademge öyde yalghuz olturushni shert qilghan bolsimu u

ademning u öyde meyli ijare élip bolsun, meyli ijare almay bolsun, bashqa birini olturghuzush heqqi bar. Öyni we dukanni ijarige alghan adem ularni igisining ruksitisiz bashqa birigimu ijarige bireleydu. Emma ulaghnıng, kiyim kéchekning we bir adem bilen yene bir ademning arisida ishlitish oxshash bolmaydighan nersilerning hökmi öyning we dukanning hökmige oxshamaydu. Bu nersiler ijarige bérilidighan waqıtta ularni kimning ishlitidighanliqi sürüshte qilinidu. Ularıni ijarige alghan ademning ularni igisining ruksitisiz bashqa birige ijarige bérish heqqi yoq.

Öyni ijarige alghan adem öyde qilish lazim bolghan hemme ishni qilalaydu. Mesilen: qozuq qéqish lazim bolup qalghan yerge qozuq qaqalaydu. Ulagh baghlash üçün teyyarlan'ghan yerge ulighini baghliyalaydu. Ulaghni u yerdin bashqa yerge baghlashqa bolmaydu. Öyning ichide quduq bolsa, unıngdin paydinalaydu. Eger öyning birer yérini qestensiz buzuwatsa u yerni ongshashqa mejburlanmaydu. Öyning qorusining ichidiki muwapiq yerge tonur salalaydu, tonurdin chiqqan ötnıng sewebi bilen bir nerse köyüp ketse, uni tölep bermeydu. Eger u adem tonurnı yaghachning yénigha yaki yaghachqa oxshash köyüp kétidighan birer nersining yénigha yéqin salghan we shuning bilen u nerse köyüp ketken bolsa, bu halda u adem u nersini tölep bérıdu. Qoruning ichide yerge zerer bermeydighan yaki yernıng astidin éqıwatqan su yoligha zerer bermeydighan yerde adette parchilınidighan otunlarnı parchiliyalaydu. Eger öy igisi bilen öyni ijarige alghan adem shert qoyghanlıq yaki qoymighanlıq heqqide ixtilap qiliship qalsa, öy igisining sözi étibargha élinidu.

Eger öyni ijarige alghan adem öyning ichide qilish lazim bolmighan birer ishni qılsa, u ademning u ishni öyning ichide qilghanlıqi üçün öyge ish heqqi bérishi lazim. Eger u adem öyning témini öriwatqan yaki öy u ademning qolidiki chaghda öyning témi örılıp ketken bolsa, u adem öyning témini tölep bérıdu. Lékin, u ademge öyning ijarisini bérish lazim emes. Chünki, yuqırıda bayan qılıp utülginidek tölem tölep bérish bilen ish heqqi bir ademning üstige teng artilmaydu.

Eger öyni ijarige alghan adem u öyni ijarige alghan nerqıdin üstün bahada birige ijarige bergen bolsa, u ademning üstidiki artuq pulni sedıqe qiliwétishi lazim. Lékin, mundaq ikki halette üstidiki artuq pulni sedıqe qiliwétish lazim emes.

1. eger öyni ijarige alghan adem öyni u adem uni ijarige alghan pulning jinsidin bashqa jinstiki pulgha ijarige bergen bolsa, bu halda üstidiki artuq pulni u ademning élishi toghridur.

2. öyning ichidiki buzulghan nersilerdin birersini ongshighan yaki öyni zinnetligen bolsa, bu haldimu öyni ijarige alghan ademning u öyni özi alghan ijare nerqıdin üstün ijarige bérishimu toghridur.

1466- sual: yer, ulagh we kiyimni ijarige bérishning hökmi

birer yerge qandaq ziraetning térilidighanlıqi melum qılinsa, u yerni ziraet térish üçün

ijarige bérish toghridur. Eger birer yerning igisi ziraet bar yirini ijarige bergen bolsa, bu halda eger u ziraet u yerni ijarige alghan ademge tewe bolsa, yerde ziraetning bolghini ijarining toghra bolushigha tosalghuluq qilmaydu. Eger ziraet yer igisige tewe bolsa, yerni ijarige bérish üçün deslep ziraetni yerni ijarige almaqchi bolghan ademge melum miqdardiki pulgha satidu, andin yerni u ademge ijarige béridu. Ichide bashqilarning nerse kérekliri bar qoruni ijarige bérishke bolidu we nerse kéreklerning igisi qoruni bikarlap bérishke mejburlinidu. Qoruning ijarige bérilgen waqti qoru bikarlinip ijarige alghan ademge tapshurup bérilgen waqittin tartip bashlinidu.

Yerni öy sélisqa, derex tikishke we xish pishurushqa oxshash ishlar üçün ishlitish üçünmu ijarige bérish toghridur. Mezkur ishlar üçün ijarige bérilgen yer meyli ziraet térighili bolidighan yer bolsun, meyli ziraet térighili bolmaydighan yer bolsun, u yer uni ijarige alghan ademge tapshurup bérilishi bilen u ademge yerning ijarisini bérish lazim bolidu.

Bir ulaghni hem minish hem uninggha yük artish üçün ijarige élish toghridur. Eger bir adem bir ulaghni yük artish üçünla ijarige alghan bolsa, u ademning u ulaghqa minish heqqimu bolidu. Emma u adem u ulaghni peqet minish üçünla ijarige alghan bolsa, u ademning uninggha yük artish heqqi yoq. Eger u adem uninggha yük artqan bolsa, u ademning u ulagh üçün ijare heqqi bérishi lazim emes.

Kiyim kéchekni kiyish üçün ijarige bérish toghridur. Kiyim kéchekning ijarige bérilgenliki üçün uni kiyishke bérilgen ruxsetning uzila yéterliktur. Shunga kiyim kéchekni ijarige alghan adem eger kiyimni keymisimu uninggha ijare heqqi töleydu.

1467. sual: shertke xilapliq qilishning bayani

eger bir adem bir ulaghni mueyyen bir kishining minidighanliqi sherti bilen ijarige alghan, andin uninggha déyilgen u kishi minmey bashqa biri min'gen we shuning bilen ulagh ulüp qalghan bolsa, ulaghqa min'gen kishi ulaghni tölep béridu.

Emma dukanning mesilisi ulaghning yaki kiyimning mesilisige oxshimaydu. Mesilen: mueyyen bir kishining ishlitish sherti bilen ijarige élin'ghan nerse dukan bolghan, andin u shertke xilapliq qilip u dukanda tömürchi turghuzghan we tömürchi dukanni saq salamet igisige tapshurup bergen bolsa, tömürchige dukanning ish heqqini bérish lazim bolidu.

Bir adem bilen yene bir ademning ishlitishining arisida perq bolidighan nersilerning hökmimu melum shert bilen ijarige élinip kéyin shertke xilapliq qilin'ghan nersilerning hökmi bilen oxshash. Mesilen: bir adem bir chédirni ijarige alghan, andin uni bashqa kishige ijarige yaki ötnige bergen, andin u kishi chédirni qurup uningda olturghan bolsa, u kishige chédirni eger chédir yirtilip ketse tölep bérish mes'uliyiti artilidu.

Eger bir adem qorusining ichige bir öy qurush üçün kichik chédir ijarige alghan bolsa, uni qurdighan yerni mueyyenleshtürmigen bolsimu u ijare toghridur.

Bir adem bilen yene bir ademning ishlitishining arisida perq qilmaydighan nersini

mueyyen bir ademning ishlitishi üçün qoyulghan shert küchke ige bolmaydu. Mesilen: bir kishi öyini bir ademge ijarige bergen we uningda peqet u ademningla olturushini shert qoyghan bolsa, u adem u öyde bashqa birini olturhuzsimu bolidu.

Eger birer ulaghni ijarige alghan adem uni ijarige alghan waqitta uninggha artidighan yükning türini we miqdarini bayan qilghan bolsa, u ademning ulaghqa u yükke oxshap kétédighan yük yaki uningdin yenggilrek yük artishi toghridur.

Bir nersini ijarige alghanda u nerse üçün qoyulghan shertke xilapliq qilghanliqi üçün u nersige tölem tölep bérish lazim. U nerse üçün qoyulghan shertke xilapliq qilish yaki u nersining türide bolidu yaki u nersining miqdarida bolidu, yaki u nersining süpitide bolidu. Mezkur höküm we ölchemlerni künimizdiki qatnash qorallirigha ijra qilishqimu bolidu.

1468.- sual: shertige toshmighan ijarining bayani

shertige toshmighan ijaridin, artuq shert qoyulghan yaki shert toluq tépilmighan ijare közde tutulidu. Eger bir nerse shertige toshmighan ijare bilen ijarige bérilgen bolsa, bu ijarini toghra shekilge élip kélish üçün u nersining ijare heqqi üçün uning oxshishigha bérilidighan ijare heqqi bérilidu. Lékin, u nersining ijare heqqi üçün uning oxshishining ijare heqqige qarap bérilidighan pulning miqdari u nersining ijare heqqi üçün bérishke pütüshken pulning miqdaridin éship ketmesliki lazim.

Shertige toshmighan ijare bilen ijarige élin'ghan nersining ijare heqqi üçün uning oxshishigha bérilgen ijarining bérilishi u nersidin alidighan menpeetni élip bolghandin kéyin bolidu. Shunga u nerse üçün ijare heqqi u nersining igisining uni ijarige alghan ademge u nersini ishlitishke ruxset bérishi bilen bérilmeydu. Lékin ijarige bérilgen nerse weqpe qilin'ghan nerse bolsa, bu halda u nerse üçün ijare heqqi u nersige qaraydighan kishining uni ijarige alghan ademge u nersini ishlitishke ruxset bérishi bilen bérilidu.

Emma toghra bolmighan ijare bilen ijarige élin'ghan nerse üçün eger u nersini ijarige alghan adem uni ishletken bolsimu ijare heqqi bermeydu. Chünki, toghra bolmighan ijare üçün héchqandaq höküm yoq.

Eger ijaride, ijarige alghan nersini ijarige bergen waqitta qoyulghan shertlerge xilapliq qilinsa, ijare shertige toshmighan ijare hésablinidu

bölüşke mumkin bolidighan yaki mumkin bolmaydighan shérik nersini ijarige bérish shertige toshmighan ijare hésablinidu. Ijare, ijarige bérilgen nersining yaki ijare heqqining yaki ijare mudditining, yaki qilidighan ishning hemmisining yaki bir qismining namelum bolushi bilen shertige toshmighan hésablinidu. Shuningdek yene ijarige bérilgen nersining ijare heqqi üçün haraq yaki tongguz bérilse, bumu shertige toshmighan ijare hésablinidu. Shuningdek yene ijare, eger ijarige bérilgen nerse buzulup ketse, u nersini ongshap bérishni yaki uning pulini bérishni shert qilish bilenmu shertige toshmighan hésablinidu.

1469.- sual: inik ana ijarige élishning bayani

béridighan pulni éniq qilip toxtitip bala émitish üçün inik ana ijarige élish toghridur. Chünki, kishiler shundaq qilip kelgendur.

1. inik anini uning ijare heqqi üçün yimek ichmek we kiyim kéчек bérish sherti bilen ijarige élishmu toghridur.

2. inik anining éri inik ana bilen jinsiy munasiwet ötküzüshtin cheklenmeydu.

3. eger bir ayalning bashqilarning balisini émitishi kishiler aldida uning érinig yüzini chüshüp kétishige seweb bolsun, yaki bashqa ishqa seweb bolsun, erning ayalining bala émitip bérishke pütüshken ijarini buzuwétish heqqi bar.

4. eger inik anining qorsiqida qalsa yaki u kéсел bolup qalsa, yaki zina qilsa, balining ata anisining u inik ana bilen bolghan ijare kélishimini buzush heqqi bar. Chünki, u ayal mezkur ishlar bilen bolup balini émitishke we uninggha qarashqa sel qaridi.

5. balining ata anisi seperge chiqmaqchi bolghan we inik ana ular bilen bille seperge chiqishqa qoshulmighan yaki inik ana tili bizep ayal bolghan yaki oghriliq qilidighan ayal bolghan yaki bala uning sütüni qosuwetken, yaki bala u ayalning emchikini éghizigha almaydighan bolsa, bu haldimu balining ata anisining u ayal bilen bolghan ijarini buzush heqqi bar.

6. eger bala émitidighan ayal kapir bolsa, balining ata anisi u ayal bilen bolghan ijarini buzmisimu bolidu. Chünki, ayalning kapirliqi baligha ziyan bermeydu. Bir qisim alimlar "eger bala émitidighan ayal kapir yaki sarang yaki zinaxor, yaki exmeq ayal bolsa, balining ata anisi u ayal bilen ijarini buzushi lazim." deydu.

7. eger balini émitish ayalgha ziyan béridighan, yaki balining ata anisi u ayalgha eziyet bergen bolsa, ayalning ijarini buzush heqqi bar. Shuningdek yene eger u ayal bar yurutta ayal kishi bashqilarning balisini émitmeydighan adet bolghan, yaki bashqilarning balisini émitken ayalni kishiler eyipleydighan bolsa, bu haldimu birersining balisini émitip bérishke kélishken ayalning bu kélishimni buzush heqqi bar.

8. eger kichik bala, yaki uni émitidighan ayal ulüp ketse, ijare buzulup kétidu. Eger balining dadisi ulüp ketse, balining meyli puli bolsun, meyli puli bolmisun, ijare buzulmaydu. Chünki, ijare balining dadisi üçün emes bala üçündur. Shunga eger balining puli bolsa, ayalgha bérilidighan ijare heqqi u puldin bérilidu.

9. balini yuyush we balining kiyim kéчекlirige süydük yuqup qalghan bolsa, uning kiyim kéчекlirini yuyush balini émitidighan ayalning qilidighan ishidur. Eger balining kiyim kéчекlirige süydük yuqup qalmighan, lékin kiyim kéчекler kirliship qalghan bolsa, bu halda u kiyim kéчекlerni yuyush u ayalning ishi emes. Balining yimek ichmeklirini yaxshilash we balini maylash ishliri balini émitidighan ayalning ishidur.

10. eger inik ana balini qoy süti yaki kala süti bilen émitken we özining shundaq qilghanliqini iqrar qilghan, yaki uning shundaq qilghanliqi pakit arqiliq ispatlan'ghan bolsa, yaki u ayal balini émitmey uninggha tamaq yigüzgen we bala émiş mudditidin éship

ketken bolsa, u ayalgha ijare heqqi bérilmeydu.

11. eger bir ayal bir adem bilen uning balisini émitip bérishke pütüshüp uning balisini émitken, andin u ayal u ademge bildürmey bashqa bir kishi bilen pütüshüp u kishining balisinimu émitken bolsa, u ayal gunahkar bolidu.

1470.- sual: gunah ishlar we emel .ibadetler üçün ijarige élishning bayani

buningdin, birini naxsha éytip bérish yaki ulüp ketken ademge qoshaq qoshup yiglap bérish, yaki dutar, ney we dapqa oxshash chalghu eswablarni oyun tamashshada chélip bérish üçün ijarige élishqa oxshash sherette toghra bolmighan ishlarni qilish üçün bir ademni ijarige élish közde tutulidu.

1. ghazilarning aldida yaki toyning aldida, yaki karwanning aldida dap chélip méngish üçün ijarige élish gunah emes.

2. chishi haywanlarni bughaz qildurush üçün erkek haywanlarni ijarige élishmu toghra emes. Emma erkek haywanni bir künlik we ikki künlik dégen'ge oxshash melum muddet ijarige élishqa bolidu.

3. emel ibadet üçün ijarige élish digende, birini yaxshi ishlarni qilish üçün ijarige élish közde tutulidu. Ezan oqushqa, hej qilishqa, imamliq qilip bérishke, qur'an ögitip qoyushqa we diniy bilimlarni ögitip qoyushqa oxshash yaxshi ishlar üçün birini ijarige élish toghra emes.

4. henefiy mezhepidiki alimlar (allah taalaulargha rehmet qilsun!) kéyin qur'an ögitip qoyghanliq, diniy bilimlarni ögitip qoyghanliq, imamliq qilip bergenlik we ezan oqup bergenlik üçün ish heqqi élishqa bolidu, dep petiwa berdi. Hetta henefiy mezhepining bir qisim alimliri, künimizde kishiler diniy ishlargha sel qaraydighan we dinda sus bolghanliqi üçün qur'an ögitip qoyghan ademge ish heq bérish yaxshidur, dep qaraydu. Chünki, qur'an ögitip qoyghan ademge ish heqqi bérilmise, kishiler qur'an ögitip qoyidighan adem tapalmaydu. Shuning bilen qur'an tashlinip qalidu. Bu heqte petiwa qur'an ögitip qoyghan ademge ish heq bérilidu, dégen köz qarash boyiche bérilidu.

5. henefiy mezhepidiki alimlardin burunqi dewrdiki alimlar, ezan oqushqa, hej qilishqa, imamliq qilip bérishke, qur'an ögitip qoyushqa we diniy bilimlarni ögitip qoyushqa oxshash her qandaq yaxshi ishlar üçün birini ijarige élish toghra emes, dep birlikke kelgen bolsimu, lékin kéyinki dewrde kelgen alimlar, qur'an ögitip qoyghanliq, diniy bilimlarni ögitip qoyghanliq, imamliq qilip bergenlik we ezan oqup bergenlik üçün ish heqqi élishqa bolidu, dep petiwa berdi. Emma bu, her qandaq yaxshi ish üçün ijare élishning toghra bolidighanliq menasigha kelmeydu. Bu peqet qur'an ögitip qoyghanliq, diniy bilimlarni ögitip qoyghanliq, imamliq qilip bergenlik we ezan oqup bergenlik üçünla ish heqqi élishqa bolidighanliqini körsitip béridu. Yuqirida bayan qilip ötkünimizdek toghra qarash

qur'an ögitip qoyghanliq üçün pul élishning toghra bolidighanliqi we qur'an oqup bergenlik üçün pul élishning toghra bolmaydighanliqidur.

6. eger bir adem dostining yaki yéqinining qebrisini ziyaret qilghili béríp uning u yerde ayet oqushi xata emes. Emma shundaq qilishqa wesiyet qilip qoyup kétish toghra emes.

oninchi bap. Rene (görü) we uninggha munasiwetlik mesililerning bayani

1471.- sual: rene we uning yolgha qoyulushi

rene görü depmu atilidu. Rene qerz igisining qerzni qayturup élishni kapaletke ige qilish üçün qerzni qayturup alghan'gha qeder pulgha yaraydighan birer nersini tutup turushi dégenliktur. Allah taala qur'an kerimde rene heqqide tewsiye qilip mundaq dégen: eger siler seper üstide bolup xet yazalaydighan ademni tapalmisanglar, bu chaghda qerz höjjiti yézip bérishning ornigha rene qoyidighan nersini tapshursanglar bolidu; aranglarda biringlar biringlargha ishinip amanet qoysa, u chaghda amanetni alghuchi adem amanetni tapshursun yeni qerz bergüchi qerz alghuchigha ishinip uningdin bir nersini rene almisa, qerzdar qerzni déyishken waqtida qaytursun. [beqer -283]

allah taala bu ayette qerz ishini töwendiki üç yolning biri bilen bir terep qilishni buyrighan:

1- qerz muamilisini bu muamilige hazir bolghan guwahchilarning guwahliqi bilen bille yézip höjjet qilip qaldu rush.

2 - qerz höjjitini yézip qaldurushqa katib yaki guwahchi tapalmighanda, xususen seper üstide bolghanda, qerz alghuchining alghan qerzini qayturushqa kapalet qilish üçün pulgha yaraydighan birer nersini qerzdarning yénida rene qoyushi.

3 - qerz bergüchi qerz sorighan ademge ishinip uningdin qerzge höjjet yaki guwahchi teleb qilmastin qerz berse, qerz alghuchining qerz bergen kishining ishenchini suyistémal qilmastin, qerzini waqti qerelide qayturushining zörürliki.

1472.- sual: rene muamilisige yol qoyushning sewebi

rene qoyush alghan qerzni waqti qerelide igisige tapshurushni kapaletlendürüş üçün qoyulidu. Qerz tapshurulup bolghandin kéyin, rene qoyulghan nerse qayturup élinidu.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: görüge qoyulghan ulaghni chiqimigha chushluq minishke bolidu, görüge qoyulghan séghin haywanni chiqimigha chushluq séghip ichishke bolidu. Chiqimini ulaghni min'gen we sütini ichken kishi kötüridu. (buxari: 2512)

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: görüge qoyulghan nersini igisige qayturup bermey turuwélishqa bolmaydu. Imam malik buni chüshendürüp mundaq

deydu: bir adem bir nersini bashqa bir ademning yénida görüğe qoyup qoyidu. Görüğe qoyulghan nerse alghan nersidin artuqtur. Görüğe qoyghuchi görüğe qoyulghuchigha: séning heqqingni palani waqitqiche élip kélelsem, görüğe qoyghan nersini manga qayturup bérisen, shu waqitqiche élip kélelmisem, görüğe qoyghan nerse séning bolsun, deydu. Mundaq qilish toghra emes hem halal bolmaydu. Mundaq qilish sherette cheklen'gen. Eger görüğe qoyulghan malning igisi belgiligen waqittin kéyin bolsimu, görüğe qoyulghan ademning heqqini élip kelse, görüğe qoyghan malni qayturiwalidu we héliqi shert inawetsiz bolidu. (malik: 1437)

aishe reziyellahu enha mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem sawutini bir yehudiygha görüğe qoyup, uningdin ashliq sétiwalghanidi. (buxari: 2068)

Bir nersini görüğe élish qur'an kerimning ayetliri, peyghember eleyhissalamning hedisliri we alimlarning birliki bilen yolgha qoyulghandur. Yuqirdiki sawutni görüğe qoyush toghirisidiki hedistin mundaq bir nechche xil höküm élinidu.

1. kapir bilen qilmaqchi bolghan ishning özi haram ishlardin bolmisa, kapir bilen u ishni qilish toghra bolidu.

2. eger kapir musulmanlarga qarshi urush qiliwatqan kapirlardin bolmisa, kapirgha qural yaraq sétip bérish yaki uning yénida qural yaraq görüğe qoyush, yaki uninggha qural yaraq ijarige bérish toghridur.

3. islam döliti bilen kélishim tüzüp islam dölitide yashaydighan kapirlarning tapqan mal dunyaliri u kapirlargha tewe bolidu. Ulardin birer nersini nésiygha sétip élishmu toghridur.

4. hedis peyghember eleyhissalamning kemterlikini, dunyani yaxshi körüp ketmeydighanliqini, qanchilik mal dunya toplay dése toplashqa qadir turup mal dunya toplimighanliqini, axirida ashliq örne élishqa éhtiyajliq bolup qélip sawutini görüğe qoyghanliqini, azgha qanaet qilip turmushning qiyinchiliqlirigha sewr qilghanliqini we peyghember eleyhissalamning ayallirimu shu turmushqa sewr qilghanliqliri üçün ularning peziletlik ayallar ikenlikini körsitip béridu.

1473- sual: qerz renisining sherti

qerz renisining durus bolishi üçün töwendiki shertlarning hazir bolishi sherttur.

1 - rene qoyghuchi we uni tapshurup alghuchi her ikkisi balaghet yéshigha yetken bolush, eqli – hushi jayda bolush we teserrupta ixtiyar igisi bolushtin ibaret salahiyetning bolishi sherttur.

2- rene qoyidighan waqitta rene qoyulidighan nersining éniq bayan qilinishi. Mesilen: " sizge manchilik pulni palani waqitqiche, palani nersini renige élish sherti bilen qerz bérip turdum " dégen'ge oxshash.

3 - renige qoymaqchi bolghan nersining satqili bolidighan nersilerdin bolishi.

4 - renige qoymaqchi bolghan nersining méwe we köktatqa oxshash tiz buzulup

kétidighan nersilerdin bolmasliqi sherttur.

1474.- sual: renige qoyulghan nersidin köpeygen nersilerni qandaq qilish kérek?

Renige qoyulghan nersidin köpeygen nersiler mundaq ikki türlük bolidu:

1- renidin köpeygen nersiler tuxum, hesel, süt, uyning kirasi qatarliq renidin musteqil nersiler bolsa, u rene qoyghan kishining xalis heqqi bolup, rene qoyghan adem uni renige qoyghan nersilirini qayturup élishtin burunmu élip paydilinalaydu.

2 - eger renige qoyulghan nersidin köpeygen nersiler anisining qorsiqidiki balisi, haywanning üstidiki yünggha oxshash renidin ayrighili bolmaydighan nersilerdin bolsa, u qerzni tölep bolghichilik rene bilen birlikte qerzdarning yénida qalidu. Rene qoyghuchi bularni kéyin rene bilen birge qayturup alidu.

1475.- sual: haram qilin'ghan rene

haram qilin'ghan rene ikki türlük bolup, ular töwendikiche:

1 - qerz igisining rene élish bilen birge qerzdargha bergen qerzsidin intayin az miqdarda bolismu usüm élishni shert qiliwélishi bolup, bu jazanixorluqning jümlisidin sanilidu. Qetéiy haramdur.

2 - qerz igisining renidin paydilininishini yaki uni ustürüp payda élishni shert qiliwélishi bolup, bumu jazanixorluqning jümlisidin sanilidu.

1476.- sual: görüğe qoyulghan nersini saqlashning bayani

birer nersini görüğe alghan ademning u nersini xuddi amanetke qoyup qoyulghan nersini saqlighinidek özining yaki uning baliwaqilirining yaxshi saqlishi lazim. Eger u adem u nersini saqlash üçün bashqilargha bergen bolsa, u adem u nersining pütün pulini uning igisige tölep béridu. Bu görüğe qoyulghan nersini tölep bérish emes u nersini bashqilargha saqlash üçün bérish heqsizliq qilghanliq üçün tölep bérilidighan jaza puldur.

Eger bir nersini görüğe alghan adem u nersini uning igisining ruxsisiz birige amanetke bergen yaki ötnige bergen yaki ijarige bergen, yaki uni ishletken bolsa, u adem u nersining pulini esli igisige töleydu.

1477.- sual: görüğe qoyulghan nersini tapshurup bérish

eger qerzdardin birer nerse görüğe alghan qerz igisi qerzdarning pulni tapshurup bérishini telep qilsa, hetta görüğe qoyulghan nersining yutup ketkenliki sewebi bilen qerz igisining qerzge bergen pulini ikki qétim élip qalmasliqi üçün qerz igisi görüğe alghan nersini élip kélishke buyrulidu. Eger qerz igisi görüğe alghan nersini élip kelse aldi bilen qerzdar qerzni tapshurup bérishke buyrulidu. Qerzdar qerz igisige qerzni tapshurup bérish

bolghandin keyin qerz igisi görüğe alghan nersini tapshurup bérishke buyrulidu. Bu chaghda her ikki terepning arisida oxshash muamile qilin'ghan hésablinidu.

Birer nersini görüğe alghan qerz igisi qerzdarning u nersini sétip pulini qerzge bérishi üçün u nersini qerzdargha tapshurup bérishke buyrulmaydu. Chünki, u nersini görüğe alghan qerz igisining qerzdarning u nersini sétishini cheklesh hoquqi yoq.

1478.- sual: görüğe élish toghra bolidighan we toghra bolmaydighan nersilerning bayani

sétish toghra bolidighan her qandaq nersini görüğe bérishmu toghra bolidu. Emma bezi nersini sétish toghra bolsimu, lékin uni görüğe bérish toghra emes. Ular töwendikilerdin ibarettur.

1. shériklikke tewe nerse. Shériklikke tewe nersini görüğe qoyush toghra emes.
2. ichide görüğe qoyghan ademge tewe nersiler bar birer nersini görüğe qoyush toghra emes.
3. bashqa nersige tutushup turidighan nersini tutushup turghan nerse bilen emes u nersinila yalghuz görüğe bérish mesilen: qoruni qoru sélin'ghan yersiz we derexning üstidiki méwilerni derexsiz görüğe bérish toghra emes.
4. yutup ketken waqtida oxshishi yaki bahasi bilen tölep bergili bolmaydighan nersini görüğe élish toghra emes.
5. birersige képil bolghanliq üçün uningdin görüğe bir nerse élish toghra emes.
6. bir kishidin élinidighan qisas üçün bir nersini görüğe élish toghra emes. Emma ötküzülüp sélin'ghan jinayetlerdin sewenlik bilen ötküzülüp qélin'ghan jinayetke birer nersini görüğe élish toghridur.
7. bir ademdin alidighan diyet üçünmu uningdin birer nerse görüğe élish toghridur.
8. shuningdek yene qisas alghili bolmighanliqi üçün tölem tölep bérilishke höküm qilin'ghan birer jinayetke, tölep bérilishke buyrulghan tölemning ornida bir nerse görüğe élishmu toghridur.

1479.- sual: görüğe bérilgen nersining adil kishige bérilishi kéreklikining bayani

buningdin görüğe bérilgen nersini saqlap bérish üçün adil kishige bérish közde tutulidu. Adil kishidin meyli u nersini görüğe bergen terep bolsun meyli u nersini görüğe alghan terep bolsun her ikki terep u nersini u kishining qéshida görüğe qoyushqa razı bolghan kishi közde tutulidu.

1. eger birer nersini görüğe bergen adem bilen u nersini görüğe alghan kishi u nerse görüğe bérilgen waqtida, u nersini adil birining saqlap bérishi üçün uning yénida qoyup qoyushni shert qilishqan bolsa, ular u nersini adil kishining yénida qoyup qoyalaydu.
2. eger ikki terep u nersini saqlap bérishi üçün adil bir kishige bergen we u adil kishi

u nersini tapshurup alghan bolsa, göri küchke ige bolidu. Chünki, u adil kishining qoli u nersini görüğe alghan qerz igisining qolining ornididur. Shunga u nerse eger u adil kishining qéshida turush jeryanida yutup ketse, u nerse uni görüğe alghan qerz igisining hésabigha yutup ketken hésablinidu.

3. eger qerzdarning qerzni tapshuridighan waqti kelgen, lékin qerzdar qerzni téxi tapshurmighan, qerz igisi u adil kishini görüğe qoyulghan nersini sétishqa wekil qilghan, emma u kishi taki bu waqit kelgen'ge qeder görüğe qoyulghan u nersini qoligha tapshurup almighan bolsa, bu göri toghra bolmighan we emeldin qalghan bolidu. Emma u adil kishining u nersini sétishqa qilin'ghan wekilliki emeldin qalmaydu.

4. görüğe bérilgen nerse adil bir kishige saqlap bérilishi üçün uninggha bérilgen bolsa, meyli qerzdar bolsun meyli qerz igisi bolsun ikki terepning biri u nersini u adil kishidin qayturup éliwalalmaydu. Chünki, u nerside her ikki terepning ortaq heqqi bardur. Shunga ikki terepning birining u nersini özichila u kishidin qayturup éliwélishi toghra emes. U adil kishiningmu u nersini ikki terepning birige bérishi toghra emes.

5. eger u adil kishi u nersini ikki terepning birige qayturup bergen we u nerse qoligha alghan terepning qéshida turush jeryanida yutup ketken bolsa, u nersini u adil kishi tölep béridu.

6. eger görüğe qoyulghan nerse uni saqlap bérish üçün alghan kishining yaki uning ayalining yaki uning balisining, yaki uning xizmetchisining qolida turush jeryanida yutup ketken bolsa, u nerse qerz igisining hésabigha yutup ketken bolidu.

1480- sual: birer nersini görüğe élish yaki bérish üçün

birersini wekil qilish hökümining bayani

1. eger birer nersini görüğe élish yaki bérish üçün birer kishi wekil qilin'ghan bolsa, u nersining igisining u kishini wekilliktin éliwétishi bilen u kishi wekilliktin élinip ketmeydu. U kishining wekilliktin élinip kételishi üçün u nersini görüğe alghan terepning uninggha qoshulushi lazim.

2. bir ademni birer nersini görüğe élishqa yaki bérishke yaki u nersini sétishqa wekil qilish ishlerida normal wekillikning barliq hökümliri ijra qilinidu.

3. birer nersini görüğe élishqa wekil qilin'ghan adem eger u nersini sétshtin bash tartsa, u wekil u nersini sétishqa mejburlinidu.

4. wekil qilin'ghan adem görüğe qoyulghan nersining balisini, yaki balisigha qilin'ghan jinayet üçün birilgen nerse kéreklerni satalaydu.

5. eger görüğe bérilgen nersige wekil qilin'ghan adem u nersini qerzning türidin bashqa türdiki pulgha satqan bolsa, u adem u pulni qerzning türidiki pulgha aylanduralaydu.

6. wekil meyli görüğe alghan adem bolsun meyli uni saqlap béridighan adem bolsun

meyli u ikkisini bashqa adem bolsun, eger görüğe qoyulghan nersini görüğe qoyghan kishi ulüp ketkendin kéyin u kishining mirasxorliri yoq bolup ketken bolsa, u wekilning u nersini sétish heqqi bar.

7. eger görüğe qoyulghan nersini saqlap bérish üçün qoligha alghan adem ulüp ketken bolsa, u nerse u nersini görüğe qoyghan we görüğe alghan terepning razi bolushi bilen bashqa bir ademning saqlap bérishi üçün u ademege bérilidu.

8. wekil u nersini sétishni bashqa birige wesiyet qilghan bolsa, bu toghra bolmighan wesiyet hésablinidu.

9. eger u nersini saqlap bérish üçün qoligha alghan adil kishi ulüp ketken bolsa, meyli u nersini görüğe qoyghan qerzdar bolsun meyli uni görüğe alghan qerz igisi bolsun ulardin biri u nersini yene birining ruxsitisiz satalmaydu.

1481- sual: görüğe alaqudar bir qanche mesililerning bayani

1. eger nersini görüğe qoyghan qerzdar u nersini satmaqchi bolsa, u nersini görüğe alghan qerz igisining ruxsitini élishi yaki qerz igisining qerzdardin qerzini ötiwétishi, yaki qerzdarning qerzni ada qilishi lazim.

2. eger qerzdar görüğe bergen nersige özi ziyankeshlik qilghan bolsa, bu eger qerzdarning qerzni tapshurup bérighan waqti toshqan waqit bolsa, qerz igisi qerzdardin pütün qerzni qayturup alidu. Eger qerzdarning qerzni tapshurup bérighan waqti téxi toshmighan bolsa, qerz igisi hetta qerzdarning qerzni tapshurup bérighan waqit yétip kelgiche u nersining ornida görüğe qoyulghan bolushi üçün qerzdardin u nersining bazardiki bahasi boyiche pul alidu.

3. eger görüğe qoyulghan nersige uni görüğe alghan qerz igisi ziyankeshlik qilghan bolsa, qerz igisi uning bahasida pul tölep béridu we u pul qerz igisining qolida görü süpitide turidu.

4. bir nersini görüğe alghan qerz igisi eger u nersini, uni görüğe bergen qerzdargha ötné bérup turghan bolsa, u nerse qerz igisining tölep bérish mes'uliyitidin chiqip kétidu. Eger u nerse qerzdarning qolida turush jeryanida ziyankeshlikke uchap ketse, ziyankeshlik qerzdarning üstige bolidu.

5. bir nersini görüğe alghan qerz igisining uni bashqa birige görüğe bérish heqqi yoq. Eger qerz igisi uni qerzdarning ruxsitisiz bashqa birige görüğe bergen, andin u nerse uni ikkinchi qétim görüğe alghan ademning qolida turush jeryanida ziyankeshlikke uchap ketken bolsa, qerzdar u nersini birinchi ademege tölitidu. U nerse üçün tölep bérilgen pul u nersining ornida görüğe qoyulghan hésablinidu we pulni u nersini görüğe alghan ikkinchi adem alidu yaki qerzdar pulni ikkinchi ademege tölitidu.

6. eger birer nersini görüğe bergen qerzdar u nersini görüğe alghan qerz igisige u nersini ishlitishke yaki bashqilarning ishliwélishi üçün ötnige bérup turushqa ruxset qilghan, andin u nerse ishliwélishe bashlashtin burun yaki ishliwélishe bolun'ghandin kéyin

buzulup ketken bolsa, u nerse qerzge hésab bolup kétidu. Yeni qerz igisi u nersini görüğe qoyup qerz alghan qerzdarning üstidiki qerzni alalmaydu.

7. eger birer nersisini görüğe qoyghan adem u nersining hemmisige yaki melum qismigha ziyankeshlik qilsa, u adem buning üçün bedel töleydu. Chünki, meyli qerzdar bolsun meyli qerz igisi bolsun birining yene birining üstidiki heqqige hörmét qilinidu. Shunga birer nersisini qerz igisige görüğe qoyghan we uninggha ziyankeshlik qilghan u ademning u nersige qilghan ziyankeshlik qanchilik bolsa, shuni tölep bérishi lazim.

8. eger görüğe qoyulghan nerse uni görüğe qoyghan qerzdargha yaki uning mal mülkige yaki uni görüğe alghan qerz igisige, yaki uning mal mülkige ziyan keltürse, bu ziyan étibargha élinmaydu.

9. görüğe qoyulghan nersining qimmitining chüshüp kétishi qerzdarning üstidin qerzning chüshüp kétishige seweb bolalmaydu. Eger görüğe qoyulghan nersining melum qismining buzulup ketkenlik sewebi bilen u nersining özi kémiyip ketse, uning bedili üçün qerzdarning üstidiki qerzdin chüshüp kétidu.

10. görüğe qoyulghan nerse uni görüğe alghan qerz igisining qéshida turush jeryanida özgirép ketken, lékin uning miqdaridin meyli u kemchilidighan nerse bolsun meyli tartilidighan nerse bolsun azraqmu kémiyip ketmigen bolsa, u nerse burunqidek görüğe qoyulghan nerse süpitide qélip qalidu. Uning özgirép ketkenlikining bedili üçün qerzdarning üstidiki qerzdin héchnerse chüshüp ketmeydu. Shuningdek yene eger u nersining qimmiti chüshüp ketken bolsimu, qerzdarning üstidiki qerzdin uning bedili üçün héchnerse chüshüp ketmeydu. Lékin u nersini görüğe qoyghan qerzdargha, xalisa qerzning hemmisini qayturup bérup u nersini shu halitide qayturup élish, xalisa qerz igisige u nersini uning burunqi qimmiti boyiche tölettürüş heqqi bérilidu.

onbirinchi bap. Hejr we muzarebetke munasiwetlik mesililarning bayani

1482.- sual: hejr dégen néme?

Hejr - erebche söz bolup, pul - mélide teserrup qilish salahiyiti bolmighan yétim bala, sarang, qerzge chöküp ketken adem, qimarwaz, israpxor, késelchan adem qatarliqlarni ularning ilkidiki pul - mélini teserrup qilishtin chekleş dégenlik bolup, yuqiriqlarning teserrup ishlirini ularning ishlirigha mesul bolghan tughqanliri qilidu. Allah taala bu heqte mundaq körsetken: allah térikchiliklarning asasi qilghan malliringlarni exmeqlerge tutquzup qoy manglar, ularni yémek ichmek, kiyim kéchekler bilen teminlenglar. Ulargha chirayliq söz qilinglar. Yétimlarni balaghetke yetken'ge qeder sinap turunglar, ularda mallirini bashquralaydighan haletni bayqisanglar, ulargha mal - mülkini tapshurup

béringlar; ularning chong bolup qélishidin qorqup mal - mülkini buzup chéchip yewalmanglar. Yétimge wesi bolghanlardin kimki bay iken, wesi bolghanliq heqqi üçün yétimning mal mülkini yéyishtin özini saqlisun, silerdin kimki yoqsul iken, u öz emgikining heqqi üçün muwapiq rewishte yésun, ular yeni balaghetke yetken yétimlarning mal - mülkini tapshurup bérighan chaghda bashqilarni guwah qilip qoyunglar allah hésab élishqa yéterliktur.[nisa 5-6]

1483.- sual: salahiyetsizlarni teserruptin chekleshning sewebi

islam dini heq - hoquqlarni zaye bolup kétishtin saqlashqa intayin zor ehmiyet bergenliktin, qaysibir seweb bilen özining mal- mülkini teserrup qilish salahiyitini yoqatqan ademni asrighanliqtin, uning élish yaki sétish jehettiki teserrup ishlini uninggha mesul bolghan tughqanlirigha tapshuridu. Yétim bala balaghetke yétip, özining hayatini qamdiyalaydighan, turmushini sürgüzeleydighan haletke kelgichilik uning élish yaki sétish ishleridiki teserrupatini uninggha képil bolghan tughqini qilidu. Sarang ongshalghan'gha qeder öz mülkide teserrup qilishtin cheklinidu. Qimarwazlar, aq chékidighanlar, qerzge pétip ketkenler, késelliktin birer ish bijirelmeydighanlarmu özlirining pul - mélini teserrup qilishtin men'i qilinidu. Ularning teserrup ishlini ularning igiliri qilidu. Bu ularning mal - mülkini zaye bolup kétishtin saqlash üçündür.

1484.- sual: teserrupi cheklen'genlarning ishli

teserrupi cheklen'genlarning qilghan teserrupliri ikki türlük bolup, öz aldigha élip barghan nikah we talaqqa oxshash ishli bika qilinmaydu, yeni qilghini hésap qilinidu we yürgüzüldü. Emma pul mélidin bashqilargha qerzge bérish, yoqsullargha yadrem qilish, yaxshiliq orunlirigha atiwétish qatarliq teserrupatliri eger uning menpeetige ziyalik bolghan sharaitta, bika qilinidu.

1485.- sual: muzarebet (ish bilen desmayining hemkarlishishi) dégen néme?

Muzarebet pul igisi bilen küch igisini chiqqan paydini öz'ara melum pirsent boyiche ülishish meqsitide pul igisi chiqqan pulni küch igisi chiqqan küch bilen aylandurushqa kélisishidin ibaret.

1486.- sual: muzarebet kélisimige yol qoyushning sewebi

allah taala bendilerni her xil iqtidarda yaratqan, ularning bezisi eqilliqlik we tedbirlik bolsa bezisi döt we tedbirsiz, bezisi küchlük bolsa bezisi ajiz, bezisi bay bolsa bezisi namrat, bezisi tijaret qilalaydighan bolsa bezisi qilalmaydighan, beziside pul bolghini bilen uni qandaq awutushni bilmeydu, yene beziler pul bolsa awutushni bilgini bilen ularda pul bolmaydu, biz adette kündilik turmushimizda buni köp uchritip turimiz, bezi kishilerde pul bolsimu küch yoq, yaki waqit yoq, yaki eqil yoq, yaki ten salametlik yoq, yaki tejribe yoq

bolghanliqtin qolidiki pulni paydiliq bir tijaretté aylanduralmay qalidu, yene bir qisim kishilerde küch bar, waqitmu bar, eqilmu bar, ten salamatlikmu bar, tejribimu bar, bazar ehwali we tijarettin xewirimu bar, tijaret qilsa payda élishqa közi yétidighan bolidu, biraq bularda yéterlik pul, sermaye yoq. Islam sheriti jem'iyet ezalirining öz'ara hemkarliship paydiliq ishlarni qilishini teshebbus qilidu, ziyarliq ishlarni qilishini chekleydu, muzarebet shirkiti arqiliq pulni aylandurush jem'iyette ishsizliqni azaytidu, muhtaj kishige sermaye teyyarlap uni heriketlendüridu, pulni yoqitiwetmey awutidu, iqtisad herikitini janlanduridu.

1487- sual: pul igilirining tejirbe igiliridin paydilinishing hökümi

islam sheriti pul igisi bilen tejirbe we küch igisining hemkarlishishini tosmighan. Lékin islam sheriti bu hemkarliqni adil we mustehkem ul üstige qürghan. Eger pul igisi ish igisi bilen shériklikke razi bolghan bolsa, bu shérikchilikning barliq netijilirige mes'ul bolushni öz üstige élishi kérek. Shunga islam sheriti feqihler muzarabe yaki qiraz dep atighan bundaq kélishimlerde payda alghanda paydigha her ikki terepning shérik bolishini, ziyar tartqandimu ziyar'gha her ikki terepning shérik bolishini shert qilidu. Herbir terepning alidighan payda - ziyini ikki terepning kélishishige qarap bolidu. Mesilen: ular bir terepke %50 yaki %30 yaki %25 yaki uningdin az yaki uningdin köp belgilep, qalghinini yene bir terepke belgilise bolidu. Démek: pul igisi bilen ish igisi otturisdiki hemkarliq ikki tengtush shérikning hemkarliqidin ibaret bolidu. Ularning herbirige payda - ziyandin az bolsun yaki köp bolsun melum pirsent belgilen'gen bolidu. Eger payda tépilsa, paydini belgilen'gen shert boyiche bölshidu. Nawada ziyar tartip qalsa, tartqan ziyar burun tapqan paydidin chiqirilidu. Nawada tartqan ziyar chiqqan paydini yep kétép paydidin éship chüshse, yaki téxi héch payda almighan bolsa, éship chüshken miqdarda ziyar desmayige bolidu. Bu ejeb linerlik ish emes, chünki pul igisi pulidin bir qismini ziyar tartqan boldi. Uning shériki bolghan küch igisimu aqturghan terini we serp qilghan küchini ziyar tartqan boldi.

1488- sual: pulni bisip yitishning gunahi

pulni bésip yétip ishqa sélip awutmighan teqdirdé bu pul zakat bérish arqiliq qorap kétidu, pulni ishqa salmay bésip yatidighanlar pulning bundaq qorap kétishige chidap turalmaydude zakat bérishtin bash tartidu, buning bilen ular intayin xeterlik ehwalgha qalidu, chünki bular pulni bésip yétiwélsh arqiliq chong ikki jinayet sadir qilghan bolidu, birinchisi pulning zakitini bermigenlik, ikkinchisi pulni ishqa salmay rolini jari qildurmighanliq. Yene bir tereptin pul zakat bérish arqiliq qorap tügep ketmesliki üçün islam dinimiz pulni awutup turushni teshebbus qilghan, peyghember eleyhissalam mundaq dégen: "kim yitim yésirning mal- mülkidin xewer alidighan bolsa, uningda tijaret qilsun, zakat uni qoritiwetmesliki üçün tashlap qoymisun"

1489. sual: muzarabening jazanige özgürüshi

bundaq kélishimde islamning tüzümi yuqirqidek bolidu. Emma, hessilep köp payda bolsimu yaki qattiq éghir ziyan bolsimu ashmaydighan yaki kémimeydighan toluq kapaletlik payda belgilesh bolsa, éniq adilliqqa xilapliq qilghanliq, küch igisige qarshi pul igisige yan basqanliq, hayatning élip - bérighan qanuniyiti bilen kajlashqanliq, hemde héchqandaq ish qilmay we héchqandaq xeterge yoluqmay keskin paydini közleshke qiziqturushning del özidur. Mana bu meynet jazanining rohidur.

1490. sual: muzarebet muamiliside shérikleri tallash prinsipi

muzarebet kélishimige qedem qoyghanda ishenchlik, muamilisi durus, rastchil, allahtin qorqidighan heqiqiy musulman kishilerni tallash itayin zörür, chünki muzarebet kélishimi pütünley amanet üstige qurulghan bir shérikchilik. Xiyanet qilmaydighan, yalghan éytmaydighan heqiqiy musulman ademgila ishinip pulni tutquzghili bolidu. Chünki, küch igisi eger yaxshi tallanmastin, pul allahtin qorqmaydighan birining qoligha chüshüp qalghanda, u " payda chiqmida " yaki " ziyan chiqti " dégen'ge oxshash bahaniliri bilen pul igisini aldap kételeydu. Shunga ishenchsiz yaki rastchilliqida shubhe bar kishilerge pul tutquzmasliq lazim.

1491. sual: muzarebet muamiliside chiqqan ziyanning bir terep qilinishi

muzarebet kélishimide her ikkila terep paydigha érishishni meqset qilidu, payda chiqsa ikki terep pütüshken boyiche melum ülüsh yaki pirsent boyiche teqsim qilip alidu, eger desmayidin ziyan chiqsa chiqqan ziyan burun tapqan paydidin chiqirilidu. Nawada tartqan ziyan chiqqan paydini yep kétip paydidin éship chüshse yaki téxi héch payda almighan bolsa, éship chüshken ziyan desmayige bolidu, yeni pul igisige bolidu. Buningda pul igisi pulidin bir qismini, küch igisi bolghan shérikmu aqturghan terini we serp qilghan waqtini ziyan tartqan bolidu.

1492. sual: qaysi ehwalda chiqqan ziyanni küch igisila töleydu?

Küch igisi pewqul'adde biperwaliq qilip ziyan chiqishqa sewebchi bolghanda, yaki malni obdan saqlimay oghriqqa aldurup qoyghan yaki pul igisining ruxsitini almastin bashqa birige aylandurush üçün bergenliki yüzisidin desmayidin ziyan chiqqan teqdirde, chiqqan ziyanni peqet küch igisi özila tartidu, buningda pütünley amanet rastchilliq hökmi ijra qilinidu.

1493. sual: muzarebette melum miqdarda pul élishni shert qilish toghrimu?

Pul igisi bilen küch igisidin ibaret ikki shérikning qaysibirige melum miqdarda pul élish belgilense mesilen: pul igisi ming yüen alidu, yaki küch igisi besh yüz yüen alidu dep

kélishim tüzüshse, bundaq muzarebet kélishimi toghra bolmaydu. Chunki bu namelum payda üstidiki ittipaqtur. Nawada payda chiqmisa yaki payda ming yüwendin az chiqsa, küch igisi yénidin tölep bérishke toghra kélidu. Bu adaletsizliktur. Shundaqla pul igisi payda chiqsun yaki chiqmisun küch igisidin melum miqdarda pul élishni mesilen: ming yüen élishni shert qilsa bu muamile halalliq dairisidin chiqip kétidu. Chünki nawada payda chiqmisa yaki chiqqan payda ming yüwen'ge yetmise, kélishim boyiche küch igisi öz yénidin ming yüenni tölep bérishke mejbur bolup qalidu. Bu toghra emes.

1494.- sual: muzarebette payda nisbitining belgilenishi

muzarebet kélishimide ikki terep alidighan payda nisbiti qarisigha belgilenmeydu, belki küch chiqarghuchining bazarda ishlep alalaydighan muqim ish heqqige barawer kélidighan miqdargha yéqin halda mölcher qilinip belgilenidu, buninggha melum miqdarda tewekkulchilik qilish bedili qétilidu, chünki uning alidighan paydisi xeterge tewekkulchilik qilidighan éhtimalliq payda, uning muzarebet kélishimidin ziyan tartishi yaki peqet payda alalmasliq éhtimalimu bardur, démek uning ish heqqi muqim belgilen'gen kapaetlik ish heqqi emes, tüzülgen muzarebet kélishimimu adette hem nezeriye hem emeliy jehettin éytqanda küch igisi özi qobul qilidighan melum derijide éhtimalliq bolghan muwapiq paydini közligendila andin pütidu, elwette bu payda uning bazarda alidighan muqim ish heqqidin xeterge tewekkul qilghan'gha layiq derijide artuq bolishi kére k. Bolmisa u elwette bazarda ishlep xetiri yoq muqim paydini élishni tallighan bolatti.

1495.- sual: muzarebet shéríkchilikining shertliri

muzarebet shéríkchilikining toghra bolishining shertliri töwendikiler:

1. Tijaret qilishqa tapshurilidighan pul neq we teyyar pul bolishi kérek. Neq pul bolmay mal yaki bashqa tawardek nersiler bolsa yaki qerz bolsa toghra bolmaydu. Mesilen: "bu ming métir rextni sizge muzarebet tijaritige bérey, buningda tijaret qiling paydisini teng ülisheyli " dése muzarebet toghra bolmaydu.

2 - muzarebet shéríkchiliki üçün bergen pul miqdari éniq melum bolishi shert.

3 - payda pul igisi bilen küch igisi otturisida pirsent yaki ülüş boyiche teqsim qilinishi shert. Mesilen: pul igisi 40 pirsent, küch igisi 60 pirsent yaki pul igisi 75 pirsent, küch igisi 25 pirsent, yaki pul igisi töttin bir qismini, küch igisi töttin üç qismini dégen'ge oxshash.

4 - pul igisi muzarebet shéríkchilikidiki tijaret qilidighan pulni küch chiqiridighan kishige tapshurishi kérek. Chünki tapshurmighan teqdirde uningda tijaret qilalmay qalidu. Yene pul igisi küch igisi qilidighan tijaretke teng arilishishni shert qilghan bolsimu köpchilik alimlarning neziride muzarebet kélishimi toghra bolmaydu, chünki bu, pulni toluq tapshurmasliqtin dérek béridu. Bundaq ehwalda küch igisi toluq erkinlik bilen heriket qilalmay qalidu.

5- kéyinche jédelge seweb bolmasliqi üçün her ikki terep alidighan payda miqdarini

éniq belgilishi kérek. Ülishidighan payda miqdarini éniq belgilimeyla: " paydisigha ikkeylen shérikimiz" dep pütüshken bolsimu, bu muzarebet shérikchiliki kélishimi toghra bolawéridu, ikki terep paydini teng ulishidu, chünki shériklik barawerlikni teqezza qilidu.

1496.- sual: pul igisining bezi shertlarni belgilesh heqqi

pul igisi pulni melum bir tijarette yaki melum birer sheher yaki birer dölette ishlitishni shert qilsa, pulni ishletküchi shérikning bu shertni qobul qilish yaki ret qilish ixtiyari bar. Ege qobul qilghan bolsa bu shertlerge emel qilishi shert. Eger pulning igisi pulni qandaq tijarette yaki qaysi jayda ishlitishni shert qilmastin ishletküchige mutleq teserrup erkinlikini bergen bolsa, ishletküchi pulni xalighan ishqa we xalighan jayda ishletishte hördur.

1497.- sual: pul igisi qoyalmaydighan shertler

pul igisi töwendiki ikki shertni qoyalmaydu:

1 - pul igisining muzarebette ziyan chiqsa uninggha özi ige bolmasliqini shert qilsa kélishim buzulidu. Chünki bundaq shert qoyulghan muzarebet toghra bolmaydu.

2 - pul igisi küch igisi bolghan shérik bilen öziningmu birge ishlishini shert qilishi qobul qilinmaydu. Chünki undaq qilghanda muzarebet öz menisidin chiqip ketken bolidu.

1498.- sual: pulni ishletküchi shérik uni yene bir ishletküchige

bérelemdu?

Pulning igisi qoshulmastin ishletküchi pulni bashqa bir ishletküchige bérelmeydu. Eger pulning igisi bolghan shérik uni ishletküchi shérikke " pulni qandaq teserrup qilish séning ilkingde bolidu " dégen bolsa, bu waqitta uning ruxsitini almastin bashqa birige béreleydu.

1499.- sual: muzarebet kélishimining buzulishi

muzarebet kélishimi ikki shériktin qaysibirining shériklikni axirlashturush teklibini qoyushi yaki ikkisidin birining ölümü bilen buzulidu. Pul igisi bolghan shérik ölgen bolsimu, uning warisliri shériklikni dawamlashturushni xalisa yene dawam qilidu.

1500.- sual: desmaye igilirining shériklishishi

musulman kishi pul - mélini xalighan bir ishqa sélip payda alsa bolghinidekla, pulini bashqa bir tejribe igisige bérup pul ishlitish kélishimi boyiche payda alsimu bolidu. Tijaret, sanaet yaki herqandaq ish - oqetlerde bashqa pul igiliri bilen shérikliship payda alsimu bolidu. Chünki bezi ishlar köpning eqlige, köpning küchige we köpning desmayisige qarashliq bolup qalidu. Bundaq ishlarni qilishqa bir kishi yalghuz kélidu. Allah taala qur'an kerimde mundaq deydu: yaxshi ishqa we teqwadarliqqa yordemlashinglar [maide sürisi 2-ayet]

shexs we jem'iyetke yaxshiliq élip kélidighan yaki uningdin yamanliqni tosidighan herqandaq ish eger yaxshi niyet bilen qilinsa, yaxshi ish we teqwadarliqqa kiridu.

Démek: islam bundaq shérikliship qilghan ishlargha ruxset qilipla qalmastin, belki u ish

allah halal qilghan daire ichide bolup jazane, aldamchiliq, zulum, tamaxorluq we herxil xiyamet qatarliq yaman ishlardin yiraqla bolidiken, islam bu ishni qollap quwwetlep, uninggha dunyada allahning berikiti, axirette sawabi ata qilinidighanliqigha wede béridu.

On ikkinchi bap. Sughurta we bankigha munasiwetlik mesililerning bayani

1501.- sual: sughurta uqumi

qur'an kerim chüshken, muhemmed eleyhissalam yashighan zamanlarda, sahabilarning dewride, hetta meshhur mezheb péshiwali sheret ehkamlirini türlerge ayrip, mesililerning hökümlirini chüshendürgen dewrlerde, sughurta deydighan muamile otturigha chiqmighan idi. Shunga qedimqi islamiy kitablarda hazirqi zamanda otturigha chiqqan sughurtigha ait hökümlerni uchratqili bolmaydu. Hazir dunyada hayat sughurtisi, hadise - apetler sughurtisi, salamatlik sughurtisi, mashina sughurtisi, dégen'ge oxshash köpligen sughurtilar mewjud. Islam ölimaliri bu yéngi mesilige jawab bérish we halal yaki haramliq hökümini otturigha qoyush üçün jiddiy izdinishke bashlidi. Ular sughurtini " tijariy sughurta " we " islamiy hemkarliq sughurtisi " dep ikkige ayridi. Islamiy sughurtidin bashqa sughurtilarning hemmisini bu sughurta shirketlirining pul tépish üçün qurulghanliq étibari bilen " tijariy sughurta " dep atidi. Shuning bilen mutleq köp sandiki islam ölimaliri hazir dunyaning herqaysiy jaylirida dewr süriwatqan pütün sughurta türlerining ichidin islamiy hemkarliq sughurtisidin bashqisining haram ikenlikini we bu xildiki sughurtilargha qatnishishningmu haram ikenlikini qur'an kerim we sehîh hedislerning rohigga asalan'ghan halda, keskin otturigha qoydi. Bu xuddi qur'an kerim bilen hedislarda ochuq hökümi bolmighan tamaka bilen aq zherni palakiti we ziyini seweblik haram dep békitken'ge oxshash ijtihadiy hökümdur.

1502.-sual: sughurtigha bolghan éhtiyaj

insanlar (kündilik turmushlirida) türlük qiyinchiliq we xilmu xil xewp xeterge duch kélip turidu. Alayluq, déngizda paraxutlarning gherq bolup kétish qorqunchisida, sodiger jénidin éziz köridighan pul mallirini serp qilidu we iqtisadi menpeettin waz kichidu, gerche bu insanlar we her qaysi döletlerge zor derijide menpeet yetküzsimu.

Heqiqeten xewp xeterning yüz bérishi, iqtisadi we ijtimai balayi apetlerni keltürüp chiqiridu. Mesilen: birer zawutning köyüp kétishi we birer ishchining ölüp kétishi bilen bir tereptin shexsler kirzisqa düch kelse, yene bir tereptin pütkül jem'iyet kirzisqa duch kelginige oxshash. Xewp xeter ikki türlük bolidu. Birinchisini hadise yüz bergendin kéyin

ornini tolduruwélish mumkin. Qatnash hadiside weyrán bolup ketken mashinining ornigha yéngisini bergen'ge oxshash. Ikkinchisi ornini tolduruwélish mumkin emes. Mesilen: birer ishchining xizmet jeryanida zawutta ölüp ketkinige oxshash. Lékin ölüp ketküchining ailisige aymu ay maash bérish arqiliq qiyinchiligni yengillitish mumkin.

1503.-sual: sughurtining wujutqa kélishi

insanlar pikir tepekkur qilish we izdinish arqiliq weqe yüz bergendin kéyin, xewp xeterdin qutulushning birdinbir yoli sughurta ikenlikini bayqap shu yolda mangdi.

Sughurta gherbche atalghu bolup, bizning tilimizda, muessise, quruluş dégen menani ipadileydu. Tünji qétimlik wujutqa kelgen sughurta déngiz sughurtisi bolup, 1182 - yili italiyening lombaridiye dégen rayunida peyda bolghan, kéyin tijaret wastisi arqiliq en'giliye we yawrupa döletlirige kéngiyishke bashlighan. Déngiz sughurtisining qanunluq we meshhur bolghini, 1435 - yil peyda bolghan "barsluna ishliri " sughurtisidur. Kishilik turmushta tünchi qétim peyda bolghini, 1583 - yili en'giliye sughurtisidur. Quruqluq sughurtigha kelsek, uning wujutqa kélishi 20 - esirde körülüşke bashlidi. Firansiyelik tarixshunas 1930 - yili 7 -ayning 13 - küni sughurtining qanun tüzümlirini ornatti.

Bizning bilishimoche tünchi qétim sughurta heqqide toxtalghan islam alimi henepi fiqhshunas alim "ibni abidin" dur. U sughurta tüzümini inkar qilip, uning haramliqini ispatlap chiqqan we uni "sewkere (sughurta)" dep atighan.

1504.-sual: sughurta pelsepisi

shübbhisizki, sughurta pelsepisi ziyan zexmetni yoq qilish yaki azaytish meqsitide pütün insanlarning ishtirak qilish asasigha qurulghandur. Bu ziyan zexmet bir ademning zimmisigila yüklep qoyulsa, ya höddisidin chiqalaydu yaki chiqalmaydu. Biraq insanlarga ziyan zexmetni kötürüwétish üçün perqliq muamile qilin'ghanda, ziyan zexmetni yoqitishqa qatnashqanlardin héchkimge zulüm qilinmaydu. Biraq uzun muddet dawamliship kelgen sughurta asta asta hemkarliq dairsidin halqip payda menpeetnila qoghlishidighan saxta modigha aylinip qaldi. Halbuki uning birdinbir meqsiti insanlarga xizmet qilish we ulargha yüzlen'gen xewp xeterni yoq qilish idi.

1505.-sual: islamda xewp xeterning teltüküs yoq qilinishi

kishilerning neziride sughurta démek, xewp xeterni üzül késil yoq qilish démeaktur. Emma bizningche bolghanda, samawi dinlar, xususen islam dini sughurta tüzümige qarighanda nechche hesse aldinqi orunda turidu. Mesilen:

1) qerzdarlar tüzülmisi. Janabi allah tewbe süriside mundaq deydu: " zakat peqet péqirlargha, miskinlerge, we zakat xadimlirigha, dillirini islamgha mayil qilish közde tutulghanlargha, qullarni azat qilishqa, qerzdarlargha, allahning yoligha, ibni sebillerge bérilidu. Bu allahning belgilimisidur. Allah (bendilirining menpeetini) ubdan bilgüchidur." (tewbe sürisi 60 - ayet). Qerzdarlar démek, qutulalmaydighan bala qazagha duchar

bolghanlar, démektur. Pütün mal mülkini öz ichige alghan soda sarayliri köyüp kétép yéngidin tijaret qilishqa madari qalmighan yaki turalghu yerliri weyran bolup, héch panahlinidighan jay tapalmighan ademler allah otturigha qoyghan qerzdarlardur. Ene shundaq balayi apetke uchrighan ademlerni baylar döletning yaki xeyriyet uyushmilirning zakat méli arqiliq qutquziwalidu. Buning bilen baylar qerzdarlarning bixeterlikige kapaletlik qilidu.

2) aqilanilar tüzülmisi. Peyghember eleyhisslam mekkidin medinige hijret qilghan chaghda, musulmanlar jem'iyetni medinide bir birige kapaletlik qilish اساسida teshkillep chiqqan idi. Bu yerde qeyt qilin'ghan aqilaniladin, qebilisi, uyushmisi yaki siyasiy partiyning ichidin utuq qazan'ghanlar közde tutilidu. Bir adem yene bir ademni ixtiyarsiz öltürüwetse u ademege tölem tölesh wajibtur. Chünki tölemni qatilning aqilaniliri ölgüchining toghqanlirigha tölep ulargha teqsim qilip béridu. Egerde qatil bu tölemni yalghuz töleshke toghra kelse höddisidin chiqalmaydu.

1506.-sual: sughurtining türliri

sughurtini ikki türge ayrish mumkin. Birinchisi: payda élish sughurtisi. Ikkinchisi: kapaletlik qilish sughurtisi.

1507.-sual: payda élish sughurtisi

payda élish sughurtisi bedelsiz toxtam bolup, uning bilen qurulghan shirketlarning nishani jem'iyet yaki insaniyetke xizmet qilish bolmastin, belki özila payda élishdur. Shunga uninggha biz bu isimni muwapiq körduq. Payda élish sughurtisi - hadise yüz bergen chaghda, amanliq telep qilghuchi alidighan "sughurta puli" dep atilidighan mebleghni tapshurush üçün shirket bilen toxtam tüzüp, amanliq telep qilghuchi bilen sughurta shirkiti ottursidiki kélishim dep chüshendürüş mumkin, sughurta shirkiti hadisege yuluqqan chaghda bérish üçün shirketke eza bolghuchilardin sughurta puli alidu. Mesilen: bir karxanining xujayini sughurta toxtamnamisige 10000 yüen sughurta puli tapshurimen dep imza qoysa, shirket uning karxanisi köyüp ketse, uninggha 300000 yüen töleydu.

1508.-sual: payda élish sughurtisining islamdiki hökmi

birinchi: sughurta pulini öz ichige alghanliqtin payda élish sughurtissi hamaqetlik toxtamidur. Mesilen: ömür sughurtisida sughurtigha eza bolghuchi bir, ikki yaki üç (qétim)sughurta puli töleydu. Andin kéyin ölidu. Abtomobil sughurtisi (mashina sughurtisi) da eza bolghuchi bir qétim sughurta puli tapshurghandin kéyin hadise yüz berse, sughurtidin kapalet puli alidu. Hadise yüzbermise üç hetta on qétim sughurta puli töleydu. Halbuki kapalet puli öz péti qélip qalidu. 1000, 3000 hetta, aptomobillar hadisege uchrisa rémunt qildurush üçün mashina sétiwalghudek 50000 yüen kapalet puli bérilidu. Bu tölimu hamaqetlik bilen tüzülgen toxtamdur. Bedelsiz toxtamlarning hemmisi qubul qilinmaydighan toxtamlardur.

Ikkinchi: bu iqtisadi muamililirini qimarning bir sheklige oxshitip qoyidu-de, netijide toxtam tüzgüchi terep sughurta shirkiti héchbir xataliq ötküzместin jerimane töleshke, yene bir terepni heqisz olja élishqa mejbur qilidu. Bundin bashqa eza bolghuchi bir qétim sughurta puli tapshurghandin kéyin hadise yüz berse eza bolghuchi kapaletlik (sughurta) pulini toluq alidu.

Üchinchi: bu iqtisadi muamililerni yene artuq we berawer jazanige oxshitip qoyidu. Chünki shirket eza bolghuchigha eza bolghuchi tapshurghan sughurta pulidin köprek kapaletlik puli berse artuqi jazanige aynip qalidu. Shirketning eza bolghuchigha bir mezgildin kéyin sughurta puli bérishi jazane hésablinidu. Nawada shirket eza bolghuchigha eza bolghuchi tapshurghan'gha oxshashla kapalet puli berse, tengpung jazane bolidu, jazane ölimalarning birdek qarishi boyiche qet'iy haramdur. Eger shirket hadise yüz bermigenliki üçün eza bolghuchigha héch nerse (kapalet puli) bermise, eza bolghuchining pul mélini naheq yewalghan bolidu. Chünki shirket islah qilmaydighan nersining bedilige sughurta puli alghan bolup qalidu.

Tötinchi: menpeet qanuniyitige asasen payda élish sughurta toxtimini mubah, dep qarash jaiz emes. Chünki menpeet üç түrlük bolidu. 1-delili bar qanunluq menpeet. 2-sher'i qanun sukut qilghan menpeet. 3- sher'i qanunda bikar qilin'ghan menpeet. Payda élish sughurta toxtamliri üchinchi türkүmdiki menpeetke kiridu, chünki u hamaqetlik (aldamchiliq), qimar we jazanilerni öz ichige alghan.

Beshinchi: zörüriyet yüzisidin qurulghan, kishilarning éhtiyaji bar, dep qarap payda élish sughurta toxtamni mubah déyish qet'iy jaiz emes. Chünki her qandaq bir éhtiyaj halal sughurta shirkettirining qurulusi bilenla qamdilidu. Halbuki bu kapaletlik qilish (baghlinishliq) sughurtisidir.

1509.-sual: kapaletlik qilish (baghlinishliq) sughurtisi

kapaletlik qilish sughurtisini hadisige uchrighan birer ademning (maddi we meniwi jehettin) kapaletke ige qilsh bilen birge xewp xeterdin qutuldurush üçün bir türkүm insanlarning bir yerge toplanishi dep chüshendürüş mumkin. Kapaletlik qilish sughurtisi ikki türkүmge bölínidu.

1 - ijtimai sughurta. Buni dölet öz halal méhnitige taynip tirikchilik qilidighan ishchilarning menpeeti üçün qorup chiqidu. Wehalenki bu ishsizliq, imkansizliq we qériliqqa qarshi ishchilarning bixeterlikini meqset qilidu. Ayliq maashliridin her ayda melum miqdarda her bir'ishchi ijtimai sughurta sanduqigha ane qilip, iqtisadiy kirimning toplanishqa yordam qélidu. Xojaynilarmu ijtimai sughurta shirkettidiki shirik ishchining maashidin melum miqdarda (sughurta puli) tapshuridu, döletmu shundaq. Ijtimai sughurta shirkiti, döletning bir muessisi hésablinidu. Tilgha élishqa erziydighini shuki, ijtimai sughurtining ghayisi nepsaniyetchiliktin pütünley yiraq, insanlar ara hemkarliq asasigha qurulghan ijtimai xizmetlerge intayin yéqindur. Ishchilarning, xojayinlarning

tapshurghanlirining hemmisi sughurtigga qilin'ghan ane bolup, bu ane arqiliq sughurtigga eza bolghan ishchilar bixeterlikige kapaletlik qilish shert qilin'ghandur.

2- hemkarliq sughurtisi:

birinchi: hemkarliq sughurtisi démek, eza bolghanlardin apetke uchrichanlarni qutulduruwélis meqsitide bir türküm insanlarning bir yerge toplanishi démecktur.

Ikkinchi: bu ghayige yétish üçün nurghunlighan hemkarliq jem'iyetliri quruldi. Bu jem'iyetlarning xizmet obéykti, eza jem'iyetining shu jem'iyetke qatnashquchilardin toplan'ghan ane, tijaret qatarliq önümlük yerlerge ishlitip, toplan'ghan mallarning bir qismi bilen apetke uchrichanlarni qutulduruwélis, sélin'ghan mebleghdin payda élin'ghan bolsimu, apetke uchrichuchini qutuldurwélis mumkin bolmaydighan ehwal astida, jem'iyet qatnashquchilardin köplep meblegh sélishqa ündesh hoquqigha ige. Nawada bu yerde payda bolsa, bu payda qatnashquchining heqqidur.

1510.-sual: kapaletlik qilish sughurtisning sher'i hökmi

fuqehalarning héch béri ne hemkarliq sughurtisini, ne ijtimai sughurtini haram dep qarimastin, belki bir qanche qurultay we yighinlardin kéyin, "bu yaxshi ish we teqwadarliqqa yardemlishish" dep birdek yekün chiqirishti. Hessidarlarning bilimsizliki, ulargha menpeet yetküzüşke hergiz tosalghu bolalmaydu. Chünki ular ane qilghuchilardur.

1511.-sual: saghlam hemkarlishish sughurtisining sherti

herqandaq bir jamaet öz ezalirining béshigha kelgen apetlerni bir terep qilishda saghlam hemkarlishishi üçün, bu meqsette toplanidighan pul - mallargha birqanche shert qoyulidu:

1- herbir kishi qérindashliq heqqini ada qilish üçün öz pulidin bir kishilik hessini ane sheklide bérishi, müshundaq toplan'ghan pullardin muhtajlarga yardem qilinishi kérek.

2- eger toplan'ghan bu mebleghni ishqa sélip köpeytmechi bolghanda, islam yol qoyghan halal yollar arqiliqla ishqa sélinishi kérek.

3- hadisige uchrap qalsa melum miqdarda bir meylegh qayturiwélis sherti bilen birnerse ane qilishqa bolmaydu. Lékin jamaetning ehwaligha qarap uninggha jamaet pulidin ziyanning hemmini yaki bir qismining ornini toluqlaydighan bir miqdardiki meblegh bérilidu.

4- ane dégen bedelsiz bérilgen nerse yaki yardemdur. Uningdin yéniwélis haramdur. Ane qilinsa bu heqtiki sheret hökmi raye qilinishi kérek.

Bezi islam elliride hemkarlishish jem'iyetliri mushu shertlerge uyghun paaliyet élip baridu. Bundaq jem'iyetlerde herkishini ane teriqide ayliq bedel töleydu. Emma u, töligen bedellirini qayturiwalalmaydu yaki uningdin yéniwalalmaydu, yaki bedel töligende apetke uchrichanda melum miqdarda meblegh qayturup élishni shert qilmaydu.

1512.- sual: hayat sughurtirining islamiy sughurta shertlirige uyghun kelmeslikning sewebi

sughurta shirketlirige bolupmu hayat sughurtisigha yuqiridiki shertler héchqaysi jehettin uyghun kelmeydu. Chünki:

1- sughurtigha qatnashquchi sheksler pulni ane qilish meqsitide bermeydu. Pul töligende ane qilish ularning xiyalighimu kélip baqmaydu.

2- sughurta shirketliri qolidiki pul - mebleghlerni haram qilin'ghan jazane - ösüm ishlerida köpeytidu. Musulman kishi jazane arilashqan ishqa qatnashsa bolmaydu.

3- sughurtigha qatnashquchi sheks, shert qilin'ghan muddet toshqandin kéyin nechchige bölep töligen pulning hemmini élipla qalmay, uning bilen bille bir miqdar artuq pulni qétip alidu, bu ösüm bolmay néme?

4- sughurta tüzümining hemkarlishish rohigha zit kélidighan terepliridin biri bolsa: qol ilkide bar baygha, muhtaj kembeghelge qarighanda köprek bérishdur. Chünki bay sheks chongraq meblegh bilen sughurtigha qatnishidu, shunga ölüm yaki apet yüzbergende baygha kembegheldin köprek nésiwe bérilidu. Emeliyette bolsa, hemkarlishish dégen muhtajgha bashqilardin köprek bérishni telep qilidu.

5- kimki sughurta kélishimidin yanmaqchi bolsa, qayturup alidighan pulning köp qismi kémeytilidu, bu kémeytish islam sheritide orunsiz kémeytishtur.

1513.- sual: tijariy sughurtilarning haram bolishining sewebliri

1- sughurta ösümning özidur. Chünki melum miqdar pulni az yaki köp pulgha satqanliqtur. Buningda jazanxorluqning cheklen'gen ikki türi tépilidu.

2 - sughurta qilish qimargha oxshashtur. Chünki u melum bolmighan bir payda üçün pul tikish jehettin qimarning özidur. Allah qimarni haram qilghan.

3 - sughurta qilish namelum nersini satqan'gha oxshashtur.

4 - kishilarning mélini yolsiz yewélishtur.

1514.- sual: salametlik sughurtisi dégen qandaq sughurta?

Salametlik sughurtisi -biraw késel bolghanda dawalitish bedilige sughurta shirketige ayliq pul tölesh dégenliktur.

Salametlik sughurtisigha qatnishishqa bolmaydu. Chünki bumu qimargha oxshash namelum paydigha pul töligenliktur. Mubada sughurtigha qoshulghandin köp waqit ötmeyla köp pul kétidighan bir késelge griptar bolup, dawalinishqa muhtaj bolghanda, on yilda töleydighan sughurta puligha bir qétimda dawalansa ", bu bashqilarning heqqini yégenlik bolmamdu? Yaki yillarche sughurtigha pul töligen bolsimu késel bolmighanliqtin sughurta shérkiti héch chiqim qilmisa, ularning alghan sughurta puli qandaq halal bolsun? Shunga islamda kishilarning menpeetini qoghdash yüzisidin namelum nersini sétish haram qilin'ghan.

1515- sual: zörüriyet yüzisidin sughurta shirketlirige qatnishishqa bolamdu?

Heqiqiy zörüriyet yaki zor éhtiyaj yaki mejburiyet bolmighan halda sughurta shirketlirige qatnishishqa bolmaydu. Bu hazirqi zamandiki köpchilik ölimalarning ortaq qarishidur. Peqet zörüriyet yaki mejburiyet yüzisidin qatnishishqa bolidu.

1516- sual: sughurta shirkitige qatnishishni durus qilidighan seweblar

1- bir ademning turmush sewiyisi töwen bolup, késel bolup qalghanda dawalinishqa küchi yetmigidék yaki éghir qiyinchiliq tartip qalghidek ehwal yüz bérish ihtimali küchlük bolsa, u chaghda islam sheritining ” z örüriyet cheklen'gen ishlargha yol qöyidu “ deydighan umumiy prinsipigha asasen, sughurta shirkitige qatnashsa bolidu. Emma uning mal mülüki toluq bolup, késellerni dawalitishqa küchi yétip turup, sughurta shirketlirige qatnishish durus bolmaydu. Chünki eslide sughurta shirketlirige qatnishish haram. Haram ishlargha peqet zörüriyet yüzisidinla yol qoyulidu.

2 - dawalinish heqqi köpligen xelq ammisining sewiyisidin yuqiri bolup, teleb qilin'ghan chiqimni hel qilish qiyin'gha chüshidighan ehwal bolsa, sughurta shirkitige qatnashsa durus bolidu. Chünki u ziyanning aldini alidu, hayatni qoghdash sheretning meqsetlirining birsidur. Emma birawning iqtisadiy ehwalı yaxshi bolup, sughurtigha qatnashmisimu dawalinish imkaniyiti bolsa, uning sughurta shirketlirige qatnishishi toghra bolmaydu. Chünki bu ademde zörüriyet tépilmaydu.

3 - doktor yüsüp qerdawi bashchiliqidiki ” yawrupa islam birliki mejlisi “ gherb elliride, ikki amérikida we xelqi musulman emes memliketlerde yashawatqan musulmanlarning salamatlik sughurtisigha qatnishishini zörüriyet yaki jiddi éhtiyaj dégen étibar bilen durus dep petiwa bergen.

4 - islam elliride, islamiy hemkarliq sughurtisidin bashqa sughurtilarning hemmisi haramdur.

1517-Sual: sughurta shirketlirige qoshulushqa bolamdu?

Quran kerim chüshken, muhemmed eleyhissalam yashighan zamanlarda, sahabilarning dewride, hetta meshhur mezheb péshiwali sheret ehkamlirini türlerge ayrip, mesililarning hökümlirini chüshendürgen dewrlerde, sughurta deydighan muamile otturigha chiqmighan idi. Shunga qedimqi islamiy kitablarda hazirqi zamanda otturigha chiqqan sughurtigha ait hökümlerni uchratqili bolmaydu. Hazir dunyada hayat sughurtisi, hadise – apetler sughurtisi, salamatlik sughurtisi, mashina sughurtisi, dégen'ge oxshash

köpligen sughurtilar mewjud. Islam ölimaliri bu yéngi mesilige jawab bérish we halal yaki haramliq hökümini otturigha qoyush üçün jiddiy izdinishke bashlidi. Ular sughurtini " tijariy sughurta " we " islamiy hemkarliq sughurtisi " dep ikkige ayridi. Islamiy sughurtidin bashqa sughurtilarning hemmisini bu sughurta shirketlirining pul tépish üçün qurulghanliqi étibari bilen " tijar iy sughurta " dep atidi. Shuning bilen mutleq köp sandiki islam ölimaliri hazir dunyaning herqaysiy jaylirida dewr süriwatqan pütün sughurta türlerining ichidin islamiy hemkarliq sughurtisidin bashqisining haram ikenlikini we bu xildiki sughurtilargha qatnashishningmu haram ikenlikini quran kerim we sehih hedislerning rohigha asasan'ghan halda, keskin otturigha qoydi. Bu xuddi quran kerim bilen hedislarda ochuq hökümi bolmighan tamaka bilen aq zherni palakiti we ziyini seweblik haram dep békitken'ge oxshash ijthadiy hökümdur.

Yéngi peyda bolghan muamililer ichide (sughurta shirketliri) dep atalghan muamile bar bolup, bu muamile: hayat sughurtisi we hadise - apetler sughurtisi qatarliq birqanche türge bölünidu. Undaq bolsa bu shirketlerning hökmi néme? Islam buninggha qandaq qaraydu?

Bu suallargha jawab bérishtin burun sughurta shirketlirining tebiitige, hemde sughurtigha qatnashqan kishi bilen sughurta shirkitining munasiwétining qandaq ikenlikige qarap baqayli. Yaki bashqiche qilip éytqanda, mundaq sual qoyup baqayli: sughurta shirkitide sughurtigha qatnashqan kishi sughurta shirkitige qatnashqan bolamdu? Nawada shundaq bolidighan bolsa, islam körsetmiliri boyiche sughurtigha qatnashqan herbir kishi payda - ziyani tüzümige boy sunushi kérek.

Hadise - apetlerge qarshi sughurtida sughurtigha qatnashquchi, bir yilda melum miqdarda pul töleydu. Eger sughurta qilghan dukan, zawut - karxana, mashina qatarliqlar hadise - apetke uchrimalay salamet qalsa, sughurta shirkiti tölen'gen pulning hemmige ige bolghan bolidu - de, uningdin héchnerse qayturulmaydu. Nawada uninggha bir hadise yaki apet yüz berse, kélisken miqdarda tölep béridu. Bu muamile tijaret we özara shériklishish tebiitidin intayin yiraqtur.

Hayat sughurtisigha kelsek, eger 2000 dollar miqdaridiki bir hayat sughurtisi bar dep qarisaq, buninggha qatnashmaqchi bolghan bir kishi birinchi qétimliq sughurtigha qatnashish pulini tölep bolghandin kéyin ölüp kétip qalsa, u kishi 2000 dollarni toluq élishqa heqliq bolghan bolidu. Nawada u tijaret shériki bolghan bolsa, öz puli bilen pulining paydisidin bashqa nersige heqliq bolmighan bolatti.

Buning üstige u kishi sughurta shirkitige bir muddet pul tölep bolghandin kéyin bedel töliymey qalsa yaki sughurtidin chékinishni xalisa, burun tölep bolghan bedellirining hemmini yaki köp bir qismini ziyani tartqan bolidu. Démek: bundaq kélisim az dégende buzluq shertni öz ichige alghan kélisimdin ibaret bolidu.

"sughurta shirkiti bilen sughurtigha qatnashquchi özara razi boldi, ular özlirining menpeetlirini özliri bilishidu" dégendek sözlerning peqet qimmiti yoq. Chünki jazanide,

ösüm yégüchi bilen ösüm töligüchi her ikkeylen razilishidu, qimar oynighuchilarmu razilashqan halette oynaydu, lékin ularning muamililiri yalghuz bir terepningla paydisi, yaki zulum yaki bashqilarning heqqini orunsiz yewélish qatarliqlarni meqset qilghachqa, ularning raziliqi inawetsiz bolidu. Démek: herqandaq muamilide asas – adalettur. Bashqilargha ziyan yetküzüsh haramdur.

1518.-Sual: sughurta shirketliri hemkarlishish qurulmilirimu?

Eger sughurta shirkiti bilen sughurtigha qatnashquchi otturisidiki munasiwet héchqaysi jehettin shérik bilen shériki otturisidiki munasiwetke oxshimisa, ularning otturisidiki munasiwet néme munasiwiti bolmaqchi? Bu hemkarlishish munasiwitimu ya? Undaq bolmisa bu orunlar bir gorup iane qilghuchilar özara bir - birige yardem qilish meqsitide melum miqdarda qatidighan hessige tayinidighan hemkarlishish qurulmilirimu?

Lékin herqandaq bir jamaet öz ezalirining béshigha kelgen apetlerni bir terep qilishqa saghlam hemkarlishishi üçün, bu meqsette toplanidighan pul - mallargha birqanche shert qoyulidu:

1- herbir kishi qérindashliq heqqini ada qilish üçün öz pulidin bir kishilik hessini iane sheklide bérishi, müshundaq toplan'ghan pullardin muhtajlarga yardem qilinishi kérek.

2- eger toplan'ghan bu mebleghni ishqa sélip köpeytmechi bolghanda, islam yol qoyghan halal yollar arqiliqla ishqa sélinishi kérek.

3- hadisige uchap qalsa melum miqdarda bir meylegh qayturiwélish sherti bilen birnerse iane qilishqa bolmaydu. Lékin jamaetning ehwaligha qarap uninggha jamaet pulidin ziyanning hemmini yaki bir qismining ornini toluqlaydighan bir miqdardiki meblegh bérilidu.

4- iane dégen bedelsiz bérilgen nerse yaki yardemdur. Uningdin yéniwélish haramdur. Iane qilinsa bu heqtiki sheret hökmi riaye qilinishi kérek.

Bezi islam elliride hemkarlishish jemiyyetliri mushu shertlerge uyghun paaliyet élip baridu. Bundaq jemiyyetlerde herkishi iane teriqide ayliq bedel töleydu. Emma u, töligen bedellirini qayturiwalalmaydu yaki uningdin yéniwalalmaydu, yaki bedel töligende apette uchrighanda melum miqdarda meblegh qayturup élishni shert qilmaydu.

Sughurta shirketlirige bolupmu hayat sughurtisigha yuqiridiki shertler héchqaysi jehettin uyghun kelmeydu. Chünki:

1- sughurtigha qatnashquchi sheksler pulni iane qilish meqsitide bermeydu. Pul töligende iane qilish ularning xiyalighimu kélip baqmaydu.

2- sughurta shirketliri qolidiki pul - mebleghlerni haram qilin'ghan jazane - ösüm ishlirida köpeytidu. Musulman kishi jazane arilashqan ishqa qatnashsa bolmaydu.

3- sughurtigha qatnashquchi sheks, shert qilin'ghan muddet toshqandin kéyin nechchige bölep töligen pulning hemmini élipla qalmaq, uning bilen bille bir miqdar artuq pulni qétip alidu, bu ösüm bolmay néme?

Hemde sughurta tüzümining hemkarlishish rohigha zit kélidighan terepliridin biri bolsa: qol ilkide bar baygha, muhtaj kembeghelge qarighanda köprek bérishdur. Chünki bay shexs chongraq meblegh bilen sughurtigha qatnishidu, shunga ölüm yaki apet yüzbergende baygha kembegheldin köprek nésiwe bérilidu. Emeliyette bolsa, hemkarlishish dégen muhtajgha bashqilardin köprek bérishni telep qilidu.

4- kimki sughurta kélishimidin yanmaqchi bolsa, qayturup alidighan pulning köp qismi kémeytilidu, bu kémeytish islam sheriitide orunsiz kémeytishtur.

Méningche: apetke qarshi sughurta kélishimige birqanche tüzitish kirgüzüsh arqiliq uni islamgha uyghun muamililerge yéqin bir shekilge keltürüsh mumkin. U bolsimu: (bedel élish sherti bilen iane qilish kélishimi) bolup, bu kélishimge qatnashquchi shexs shirkette töleydighan pulni kéyinche bëshigha kélidighan balayi - apetlerni yenggillitish üçün shirkettin pul élish sherti bilen shirkette iane qilidu, bundaq muamile bezi islam mezhebliride jaizdur.

Nawada sughurta kélishimi uninggha özgertilse, hemde shirketning barliq muamililiri jazane - ösüm ishliridin pütünley xaliy bolsa, bundaq kélishim jaizliqqa yüzlinidu. Emma hayat sughurtisi méningche, islam yol qoyghan muamililerdin xélila yiraq.

1519.- sual: islamiy sughurta uqumi

islamning бүгүнки sughurta shirketlirining hazirqi shekli we hazirqi muamililirige qarshi turghanliqi, islamning sughurta qilish (amanliqqa kapaletlik qilish) mesilisige tüptin qarshi ikenlikini bildürmeydu. Eksiche, islam hazirqi sughurta tüzümige mezmun we usul jehettin qarshi kélidu. Emma, islamning muamile tüzümige zit kelmeydighan bashqiche sughurta qilish usulliri tépilsa, bundaq ehwalda islam uni qollap qarshi alidu.

Islamiy sughurta - bir türküüm kishilerning paydini közlimestin, ane teriqiside melum miqdardin pul töleshke kélishishi bilen qurulidighan muessese bolup, bu muessesege eza bolghanlardin ziyan - zexmetlerge yoluqqanlarni qutquzushni meqset qilidu. Bu xildiki muessese hemkarliq sughurtisi depmu atilidu.

1520.- sual: islamiy sughurtining sherti

islami sughurta töwendiki ikki shertke toshqan bolidu:

1 - sughurtigha ishtirak qilmaqchi bolghan her qandaq kishining melum miqdar pulini ane sheklide sughurtigha bérishi, toplan'ghan yaki sher'i qanunluq yollar bilen östürülgen pullardin ezalardin hadisige uchrighan yaki ziyan'gha uchrighanlarning, shundaqla jem'iyettiki muhtajlarning, jiddiy qutquzushqa hajet bolghanlarning paydilinishini meqset qilishi.

2 - sughurtigha eza bolghuchilarning eger hadisige uchrup qalsa yaki qaysibir seweb yüzisidin bergen pulidin melum miqdarni qayturup élishni shert qilmasliqi lazim. Nawada ezalardin birersi hadisige yaki iqtisadiy buhran'gha uchrisa, toplan'ghan puldin uning

uchrighan ziyinining hemmisini yaki bir qismining ornini tolduralighudek miqdar bérilidu. Bu shu kishining ehwaligha qarap belgilinidu. Bezi islam elliride " hemkarliq jem'iyetliri" dep atalghan jem'iyetler bu shertlerge oyghun paaliyet élip barmaqta. Bundaq jem'iyetlerde her kishi ane teriqiside ayliq bedel töleydu. Emma töligen bedellirini qaysibir seweb bilen qayturup almaydu yaki hadisige uchrisa qayturup élishni shert qilmaydu. Yuqiriqi shertlerge oyghun bolghan islamiy sughurta hazirqi sughurta shirketlirige héchbir tereptin oxshimaydu. Hazir dunyaning her qaysi jaylirida, xususen yawropa elliride dewr süriwatqan barliq sughurta shirketliri paydini asasiq meqset qilidighan " tijariy" muesseseler bolup, islamiy sughurta tüzümige tüptin oxshimaydu. Chünki islamiy sughurtining ghayisi payda élish emes, belki xalisane xizmet qilishtur.

1521- sual: islamiy sughurta bilen tijariy sughurtila rning perqi

islamiy sughurta bilen tijariy sughurtilar otturisdiki muhim perqler töwendikiche:

1- islamiy hemkarliq sughurtisida sughurta shirkiti özi üçün payda élishni közlimeydu. Belki chiqqan paydini ezalargha ularning qoshqan pulining nisbitige qarap bölüp béridu emma tijariy sughurta shirketliri payda élish üçün qurulidu we ishleydu.

2-islami sughurtining ghayisi ezaliri otturisida hemkarliqni emelge ashurush bolsa, tijariy sughurtilarning ghayisi ezalirining hésabigha payda tépishni ghaye qilidu.

3 - islamiy sughurta shirketide ezalar shu shirketning shérikleri hésablinidu. Shirket qanunluq yollar arqiliq tapqan paydigha shérik bolup, nésiwilirini alidu. Emma tijariy sughurta shirketliride ezalar shérik hésablanmaydu. Netijiside, shirketning paydisigha arilishalmaydu.

4 - islami sughurta shirketide pul pütün ezalarning mülki hésablinidu. Emma tijariy shirketliride pul peqet shirketning mülki hésablinidu.

5- islamiy sughurtigha ishtirak qilghuchilar jem'iyet ezaliri otturisida hemkarliq we xeyriyetni meqset qilghanliqtin, bergenlirini bedelsiz béridu. Emma tijariy sughurta shirketlirige sughurta qilish xuddi qimargha oxshashla bir ish. Sughurta qilghuchilardin beziler töligen pulining paydisini héch körelmise beziler töliginidin hessilep artuq paydilinidu. Mana bu adaletsizlik bolup islam diniy qaysi sharaitta we qaysi yol bilen bolmisun adaletsizlik qilishqa yol bermeydu. Beziler déyishi mumkin: " sughurtigha qatnashqan adem payda - ziyan'gha razi bolup qatnishidu, mubada sughurtidin héch paydlinalmisimu razi bolidu emesmu? " deymizki, ösüm muamilisi qilghanlarmu öz'ara razi bolushup qilidu, zina qilghanlarmu razi bolushup qilidu, emma allah taala bu qiliqlardin razi bolmaydu emesmu? !

6 - islamiy hemkarliq sughurtisida pul -mal sher'i qanunluq yollar arqiliq östürilidu. Emma tijariy sughurtalarda pul - mal ösüm muamilisini asas qilghan halda östürilidu.

1522- sual: islam dölitining puxralirining amanliqigha kapaletlik

qilish usuli

Islam, islam dōlitige tewe bolghanlarning amaniqigha özi xas usul bilen kapaletlik qilghan. Bundaq kapaletlik qilish ya jem'iyet ezalirining öz'ara bir - birige kapaletlik qilishi arqiliq yaqi hökümet we dölet xezinisi arqiliq bolidu. Chünki, dölet xezinisi islam hökümraniqi astidiki barliq gerejdanlar üçün omumiy sughurta shirkitidur.

Islam sheritide yene: shekslerni apet yüz bergende aman qilish, ularning béshigha kelgen balayi - apetlerning tesiridin halqip ötüp kétishke kapaletlik qilish tüzümi bar. Biz yuqirida balayi - apetke uchrighan kishi bashqilardin yadrem sorisa bolidighanliqini bayan qilip öttuq, buninggha asasen bir sheks balayi - apetke uchrisa, ziyanning hemmini yaqi bir qismini toluqlash üçün hökümettin yadrem sorisa bolidu. Shuningdek, ölgendin kéyin warislarni aman qilish tüzümini shu hediste éniq körüwalalaymiz:

Islam öz ewladlirini aman qilish üçün belgiligen tüzümlirining eng kattisi bolsa: zakat bérilidighanlar qataridiki qerzge boghulup qalghanlar ülüshidur. Burunqi alimlirimizning beziliri qerzge boghulup qalghuchi dégen sözni: öyi köyüp ketken yaqi pul - mélini kelkün apiti weyran qiliwetken yaqi tijaritini apet weyran qilghan yaqi shuninggha oxshash kishi dep chüshendürgen.

Bezi feqihler bundaq kishige, burunqi halitige qaytip qeddini rusliwélishi üçün ziyini nechche ming bolsimu zakat pulidin bérilse bolidu dep qarighan.

1523.-sual: bankaning peyda bolushi

Bankining qachan peyda bolghanliqi heqqide éniq bir néme déyelmeymiz. Biraq miladidin ikki ming yil burun babilunluqlarning mal mülkini saqlash üçün ibadetxanlirini banka süpitide qollan'ghanliqini bilimiz. Rahiplar bu mal mülükni qoghdash mes'uliyitini öz üstige alghan idi. Bankichiliq rum émpiraturluqi dewride keng tarqalghan idi. Gerche bu bankilar, pul tégishish we pul qerz bérish xizmiti ötiyelmigen teqdirdimu.

1524.-sual: bankining xizmet ötüshige köre türli

Banka peqet bizning menpeet üçünla tesis qilin'ghan dep qarighuchilarning éytiqindek, soda sanaet bankisi, yéza igilik bankisi, sanaet bankisi, hawale qilish bankisi, meblegh sélish bankisi, merkizi banka, dunya bankisi qatarliq bankilar bolsimu, biz uni töt türge yéghinchaqlaymiz.

Birinchi: qerellik meblegh sélish bankisi. Bu banka qerz bérsh, iqtisadi muamile qatarliq xizmetlerni öteydu. Soda sanaet bankisimu bu bankining dairisi ichige kiridu.

Ikkinchi: qerelsiz meblegh sélish bankisi. Bu banka qerelsiz qerz bérish we iqtisadiy muamile qatarliqlarni öz ichige alidu.

Üchinchi: merkizi banka. Merkizi banka döletning shu bankining mal mülkige wekillik qilish, qoghdash üçün insha qilghan muessese bolup, muessese pul chiqirish, döletning altun kömüşlirini zapas saqlash, amanet qoyulghan pullarni saqlash, baha

muqimligini saqlash.... Qatariq wezipilirini öteydu. Shuning bilen bir waqitta, déskotilashni qolaylashturup, képillik اساسida qisqa mezgillik ösümlük qerz pul bérish Qatariq xizmetlerni öteydu. Merkiziy banka döletning pul muamile siyasetige riyasetchilik qilidu. Jümlidin merkiziy banka, amma (xelq) bilen muamile qilmastin, belki dölet we bashqa bankilar bilen muamile qilidu.

Tötinchi: xelq'ara banka. Xelq'ara banka, xelq'araning kélishim hasil qilghan döletlerning öz ara hemkarliq اساسida ortaq güllendürüş meqsitide qurup chiqqan bankidur. Xelq'ara banka ikkinchi dunya urushidin kéyin tesis qilin'ghan xelq'araliq birmuessese bolup, ghayisi xelq'ara mehsulatlirigha kapaletlik qilishtin ibaret. Belgilen'gen bankining kaptali 21 milyart dollar, buningdin texminen 18.5 milyart dollar tizimgha élnip, 2 milyart dollar tapshurlmidi. Qalghini telep boyiche qélip qaldi. Banka buni tizimgha aldurghan döletler zörür tépilghanda, kirzisqa qarshi türüş üçün yaki urushta weyran bolghan döletlerni qaytidin qurup chqish we güllendürüş üçün alidu. Xelq'ara banka peqet qerzni kéyn qayturup béreleydighan döletkila béridu, qayturup bérelmeydighan döletke qerz bermeydu.

1525.-sual: bankining pul muamile ishlerigha köre türleri

bankilarni pul muamile sistémigha اساسen ikki türge ayrishimiz mumkin: ösüm bankisi, ösümsiz banka (islam bankisi)

1526.-sual: ösüm bankisi

ösüm bankisi kishilerning amanet pullirini qobul qilip, melum payda bilen qayturidu. Shuningdek, bu banka toplan'ghan amanetler sodiger we qol sanaetchilerdin ibaret qerz telep qilghuchilargha béridu hemde ulardin amanet qoyghuchilargha bergendinmu köprek payda alidu. Ikkining ottursidiki perq bankining paydisidur. Bankigha qoyulghan amanet qerzdin éship qalsa, bu banka, éship qalghan amanetni melum miqdardiki bir payda üçün bashqa bir bankigha amanet qoyidu. Bashqa bankimu shundaq qilidu-de, netijide éship qalghan amanetler, weyran qilsh xaraktérlik qural yaraq ishlepchidirighan yaki bu xil usul arqiliq islam dunyasini xaniweyran qilidighan bir türküüm yehudiylarning kontroliqidiki dunya shirkettirining chontikige chüshüp kétidu. Buningdin shuni köriwélishe boliduki, üçinchi dunya elliri hésablan'ghan islam ellirimu ishtirak qilghan chet'ellerdiki güllinish heriketlirining köpinchisi, ösüm bankilirigha amanet qoyush wastisi arqiliq pütün mal mülükni büyük xelq'ara bankilirigha tökidu.

1527.-sual: jazanining ziyan zexmetliri

mutepekkurlar we bashqa yazghuchilar tepsili toxtalghanliqitin, biz jazanining ziyan zexmetliri heqqide köp toxtalmaymiz, peqet uningdin ghafil bolup qélishe bizning qet'iy jaiz bolmaydighanliqi heqqide bir az nezer dairimizni aghdurmaqchimiz. Halbuki biz ösüm bankisi heqqide toxtiliwatimiz. Ösüm banka sistémisigha nezer tashlaydighan bolsaq, bu

sistémining nsanlar we jem'iyetke intayin ziyarliq ikenlikini köriwalalaymiz.

1528.- sual: usüm asasigha qorulghan banklarning ishlirining haramliqining bayani

künimizdiki bezi alimlar qilghan sözining toghra ikenlikini ispatlaydighan'gha héchqandaq delil pakiti yoq turup we quruq pelsepelerge tayinip turup banklarga pul qoyup uningdin alghan payda halaldur, dégen köz qarashqa keldi. Emma bu türdiki alimlarning qilghan bu dewasi orunsiz dewadur. Chünki bankigha pul qoyush, payda qayturushni shert qilip bergen qerzler qataridin hésablinidu. Shunga bankida pul qoyush nersining bedilini nési qilish jazanisining ichige kiridu. Nersining bedilini nési qilish jazanisi qur'an, hedis we barliq alimlarning birliki bilen haram qilin'ghandur. Bu jazanining haramliqida burunmu we hazirmu héchbir musulman shek qilmaydu. Bankida pul qoyushning ismi bolmisimu mahiyiti we heqiqiti peyghember eleyhissalamning zamanidimu bar idi. Birer ishning peyghember eleyhissalamning zamanida ismining bolmighanliqi uning hökmini özgertiwitelmeydu. Chünki, her qandaq ishta étibargha élinidighini xuddi usul alimlirining déginidek u ishning ismi emes uning mahiyiti we heqiqitidur.

1529.-sual: ösüm banka sistémisining shexiske (nsanlarga) bolghan ziyni

busistémining insanni béxil, mes'uliyetni öz üstige élishtin qorqidighan, bankigha pul amanet qoysa, peqet payda élish üçünla qoyidighan qilip qoyidu. Mes'uliyetisizlik aditini özige yétildürgen adem pütkül hayatida meghlubiyetke duch kéldu. Ailining, bala chaqilirining, xizmitining, dost buraderlirining we barliq chiqimlirining mes'uliyetidin bash tartqan adem meghlubiyetke yüz tutqan ademdur. Bu sistéma yene késhilik teshebbuskarliqni yoqitishqa sewebchi bolidu. Chünki insanlar pulni bankigha amanet qoyghan chaghda, eqli höshini yoqitip, puldin qandaq paydilinishni xiyalighimu keltürmeydu. Nawada bu pullardin özi paydilansa idi, téximu köp paydigha we téximu köp eqil parasetke ige bolghan bolatti. Qisqisi, bu heqte tolimu ehmiyetke ige bir halqini tutiwalghan bolatti. Kishlik teshebbuskarliq bilen iqtisad güllinip, ishchilarning tejribe we iqtidari kündin kün'ge ashidu. Bu sistéma yene nurgunlighan tijarechiler we karxanichilarning halak bolishigha sewebchi bolidu. Nahayiti roshenki, köpligen soda sanaetchiler bilen keng karxanichilar tebi halitidin halqip ketken banklarga ishinip kétip échinishliq halda weyran bolghan.

1530.-sual: ösüm bankisining ijtimaiy we iqtisadiy jehettiki ziyni

bu sistéma mehsulatlarning adettin tashqiri ishlepchiqirishni keltürüp chiqiridu.

Banka özgirishchanliq bir haletni keltürüp chiqarghanliqtin, karxanichilar köplep mehsulat ishlepchiqiridu. Zör hejimler mehsulatqa bazarning éhtiyaji bolmighanliqtin aqiwet kirizis yüz béridu. Halbuki mehsulat ishlepchiqiridighan döletler köp bolghanliqtin mehsulatlarini istémal qilidighan iqtisadiy bazarlarni hazirlash ünchiwala asasen emes. Mehsulat ishlepchiqiridighan döletlerning köp bolishi xelq'arada kirzis peyda qilip, bu kirzis urushqa sewebchi bolidu. Birinchi we ikkinchi dunya urushlirningmu yüz bérishi qandaqtur siyasiy jehettin emes, belki iqtisadi jehettin bolghanliqi hemmimizge ayan. (hijriye) 1411 - yilidiki qoltuq urushimu shundaq. Bu sistéma teyyar tapliq we ishsizliqni keltürüp chiqiridu. Chünki puldarlar we baylar pullirini kapalet sommisigha bankilarda amanet qoyup, turaqliq riziq menbining kapaliti qiliwalidu-de, bu netijide emgektin bash tartishni keltürüp chiqiridu. Emgektin bash tartish nurghunlighan ziyan zexmetlerni keltürüp chiqiridu. Jümlidin hurunluq, teyyartapliqta adetliniwélish. Buning aqiwiti pütmes tügmes balayi apettur. Mesilen: altundek qimmetlik waqitlirini bihude ötküzüwétish. Bu sistéma musulmanlarga qarshi kapirlarni küchlendürüp qoyidu. Öz nöwitide dep ötkinimizdek dunyaning her qaysi jayliridiki ösüm bankilirigha amanet qoyulghan pul mal yehudiylarning kontroliqidiki cheklik chet'el bankilirigha seldek éqip, aqiwet musulmanlarni weyrat qilip, ularning dushmanlirini kücheytidu.

1531.-sual: jazanining islamdiki hökmi

jazane islam dinida qet'iy haram. Allah ikki türlük usulning birining eng paydiliq, yene birining eng xeterlik ikenlikini bayan qilip, ikkinchi türlük usul bilen shughullan'ghuchining allahqa qarshi jeng élan qilghuchi ikenlikini otturigha qoydi. "jazane, ösüm yégen ademler (qyamet küni görilridin) jin chépilip qalghan sarang ademlerdek qopidu. Bu shuning üçünki, ular allah haram qilghan ishni halal bélip: "soda sétiq jazanige oxshash (jazane némishqa haram bolidu?)" dédi. Allah soda sétiqni halal qilidi. Jazanini (bedelsiz bolghanliqi, shexske we jem'iyetke ziyanliq bolghanliqi üçün) haram qildi. Kimki perwerdigari teripidin wez nesihet kelgendin kéyin (yeni jazane men'i qilin'ghandin kéyin uningdin) yansa, burun alghini özining bolidu. Uning ishi allahqa tapshurlidu (yeni allah xalisa uni kechüridu, xalisa jazalaydu). Qayta jazane qilghanlar ehli dozax bolup, dozaxta menggü qalidu. Allah jazanining (beriktini) uchurüwétidu. Sediqining (berikitini) ziyade qilidu. Allah her bir nashükür(yeni jazanini halal sanighuchi) gunahkarni dost tutmaydu. Iman éytqan, yaxshi emellerni qilghan, namaz oqughan we zakat bergen kishiler perwerdigarining dergahida(chong) sawabqa érishidu. Ulargha (axirette) qorqunch we ghem qayghu bolmaydu. I iman éytqan kishiler! (heqiqi) mömin bolsangla, allah (ning emrige muxalpetchilik)qilishtin saqlininglar. (kishilerning zimmeside qélip qalghan jazanini (yeni ösümni) almanglar, eger undaq qilsanglar, bilinglarki, allah we uning resuli silerge urush élan qilidu. Eger (jazane qlishtin) tewbe qilsanglar, (qerz bergen) sermayenglar özenglargha qaytidu, bashqilarni ziyan tartquzmaysiler. Özenglarmu ziyan tartmaysiler " (

beqere sürisi 275 - 276 ayetler).

Jazane (ösüm) peqet yégüchigila haram bolup qalmastin, belki jazanini yégüchi, yédürgüchi, jazanini yéysh yédürüshite ishtirak qilghuchi we jazanige yadrem bergüchi qatarliqlarning hemmisige ordaq haramdur. Jabir ibni abdullah mundaq dep riwayet qilidu: "peyghember eleyhisslam jazane yégüchi, yédürgüchi, jazane yazghuchi we jazanigha guwahliq birgüchige allah lenet qilghan

1532.- sual: qerz höjjetlirining haramliqining bayani

qerz höjjetliridin bolsa, shirketler melum miqdarda usüm bérish sherti bilen kishilerdin alghan qerzler üçün kishilerge bergen höjjetler yeni chek közde tutulidu. Kishiler bu höjjetni xuddi pulning ornida ishlitidu. Bezi waqitta shirket ishlinini kingeytmekchi bolghanda yaki birer iqtisadiy qiyinchiliqqa duch kelgende mebleghke muhtaj bolup qalidu we hetta shérıklarning shirkettiki péyining azlap ketmesliki üçün shirket yéngi shérıklarning shirkette meblegh sélishini xalimaydu. Shuning bilen shirket u mebleghni kshilerdin qerz élish yoli bilen tépishqa mejbur bolup qalidu. Shirket kishilerni pullirini shirkette qerzge bérup turushqa righbetlendürüsh we ularning ghem endishisini yoqutush üçün ulargha qerz höjjeti tarqitidu. Qerz höjjeti mundaq ikki xil yol bilen tarqitilidu.

1. pul igilirige qerzge bergen pulliri üçün melum miqdarda usüm pul bérishke pütüshüsh arqiliq bolidu.

2. qerz igilirige bergen qerz höjjetini yeni chekni xuddi pulning ornida ötidighan qilish arqiliq bolidu. Bu haldimu shirket qerz igilirige yene melum miqdarda usüm béridu. Usüm élip qerz bérishni islam dini haram qilghandur. Shunga shirkette qerz höjjetige qerz bérish haramdur.

1533.- sual: kirdit kartoshkisi ishlitishning hökmi

20- esirning otturlirida iqtisad meydanida peyda bolghan eng muhim yéngiliqlarning biri kirdit kartoshkisi ishlitish tüzimidur. Kartoshka tüzümi gherb dunyasida meydan'gha kélip bu tüzüm iqtisadiy pelsepeside we uslubida kapitalis asasida tereqqiy qildi, kartoshka ishletkenlerdin usüm qazan'ghili bolidighan hemme yolgha kirdi, hem buni qanunlashturdi hem tüzümleshtürdi. Ereb dunyasida mezkur kartoshka amanet kartoshkisi dep atilidu. Kartoshkigha bérilgen amanet dégen isim toghra we munasip emestur. Eslide u kartoshkigha bankidin qerz élish we kartoshka igisining bankidiki pulini udul éliwélis kartoshkisi dep isim qoyulsa, eng toghra bolatti.

Bu kartoshkini tarqatqan orun yerlik tijaret ornidur. Bu orun türlük nersilerni satidu we her xil xizmetlerni béridu. Bu orunning u kartoshkini tarqitishtiki meqsiti xéridar jelp qilish we ular bilen bolghan tijariy munasiwetni saqlap qilish. Shuning üçün bu kartoshka xelq'arada emes peqet dölet ichidila aqidu. Yuqirida bayan qilip utülgen kartoshkilar bilen muamile qilish jazane muamilisining ichige kiridu. Chünki, mezkur kartoshkilarni tarqatqan

orun meyli banka bolsun, meyli tijaret qilidighan orun bolsun, kartushkini usüm élish sherti bilen tarqitidu.

Birer payda élip kelgen qerzning haram ikenliki heqqide köpligen hedis we eserler riwayet qilindi. Shunga qandaq shekilde we qandaq sürette bolsa bolsun birer payda élip kelgen qerzning haram ikenliki islam qanunida haramliqida talash tartish qilinmaydighan ishlarning qatarigha kirip ketti. Qerz meyli qerz igisige payda élip kelsun, meyli bashqilargha payda élip kelsun, qerzdardin bashqa ademge payda élip kelgen qerzni élishmu we birersige shundaq qerzni bérishmu toghra emes. Birersige qerz bergende uninggha qerz igisige birer payda yetküzishni shert qilish uni qerz halitidin chiqirwétidu. Eger birersige qerz bergende uninggha qerzni usümi bilen qayturush shert qoyulsa, bundaq shert qoyush qerzni qerzlik sheklidin chiqirwétidu. Alghan qerzni usümi bilen qayturup bérishni shert qilish bilen qerz alghan nerse üçün uning ésilini qayturup bérishni shert qilishning arisida perq yoq yeni her ikkisi haramdur.

1534.- sual: shexsi hisabat kartisining hökümi

insan bankidiki shexsiy hésabidiki pulni élish üçün ishlitidighan kartoshka yuqirida bayan qilin'ghan, ishlitish haram qilin'ghan kartoshkilarning ichige kirmeydu. Shexsiy hésabidiki pulni élish üçün ishlitidighan kartushkini ishlitish sheretning köz qarishidimu toghridur we bu kartoshka kirdit kartoshkilarning ichide ishlitish toghra bolghan kartoshkidur. Yene kélip bu kartushkning igisi pulni banka bilen alghan paydini melum hessidin bölüshishke kélisip qoyghan bolsa, bu hem banka we hem pulning igisi üçün paydiliqtur. Chünki, kartushkning igisi banka hésabidiki pulning köpiyip turushi bilen payda alidu we uning pulidin bankimu payda alidu. Shunga paydidin banka bilen pulning igisi arisida tüzülgen kélisim boyiche her ikki terep paydilinidu.

1535.- sual: kirdit kartushkisi bilen shexsi hisawat

kartushkisining perqi

bu yerde shuni bayan qilip utüshke toghra kéliduki, yuqirida bayan qilin'ghan kartoshkilar bilen shexsiy hésabidiki pulni élish üçün ishlitilidighan kartushkning arisidiki perq bolsa, yuqirida bayan qilin'ghan kartoshkilarni ishlitish arqiliq qilghan muamilide kartushkning igisi imzasini qoyup bergen höjjetlerde bayan qilin'ghan pulni tijaretilerge banka öteydu. Emma shexsiy hésabidiki pulni élish üçün ishlitilidighan kartoshkida bolsa, bu kartoshka arqiliq ishlitilgen pulni banka tölimeydu. Banka peqet bu kartushkning igisi kartushkini ishlitish arqiliq sétip alghan nersining pulini u nersini satqan tijaretilarning hésabigha kartushkning igisining hésabidiki puldin ish heqqi almay yötkep béridu . Shunga bu kartushkini ishlitish xata emestur.

1536.-sual: ösümsiz banka (islam bankisi) ning wujutqa kilishi

nahayiti roshenki, ösüm bankiliri gherb döletliride peyda bolghan bolup, kéyin u asta

asta islam döletliride tarqilishqa bashlighan hemde bu islam ellirini bu xil usul arqiliq özlirining siyasiy mustemlikisige aylاندuriwalghan. Mustemlikichiler meghlub bolghandin kéyin nurghunlighan muesseseliri qélipqalghan. Jümlidin ösüm bankilirimu shundaq. Musulman islahatchilar ösüm bankilirining qalduqlirini teltüküs yoqitishqa urun'ghan bolsimu ish unchiwala asan'gha toxtimighan. Chünki buninggha perde arqisida turup yarem bérighan nurghunlighan döletler bar idi. Musulman islahatchilarning her tereplimilik izdinishe we tepekkur qilish netijiside, musulmanlarning jazanidin xaliy behuzur muamile qilalaydighan ösümsiz islam bankiliri barliqqa keldi.

1537.-sual: ösümsiz bankining puqehalar izdinip tipip chiqqan islam itirap qilghan bir qanche yolliri

islam dini itirap qilghan shert astida, islam iqtisadshunaslirining jazanining ornigha muamile qilalaydighan toghra bir yol tépishliri zörür idi. Aqiwet islam iqtisadshunaschiliri islam étirap qilghan mundaq bir qanche yolni tépip chiqti.

(1)payda ziyanda shiriklishish, yeni islam qanunining hökmige asasen, payda ziyangha shiriklishish tüzülmiside qilche ziyang tartmasliq. Buning mundaq bir qanche shekilliri bar:

(2)shirket- bir milyon (dollar) meblighi bar adem pulini amanet qoyghan islam bankisidin éliktir istansisi qurush üçün bir milyon qerz telep qilsa, shirket uninggha payda ziyanning üchten birige shirik bolush sherti astida qerz béridu. Mana bu qanunluq bir layihe we mal mülükning payda ziyinigha kapaletlik qilidighan shirkettur.

(3)muzarebe- yeni bir adem islam bankisigha kélip: "mal import qilish üçün meblegh telep qilimen" dése, banka uni tekshürgendin kéyin: "banka sanga telep qilghan mebleghni béridu, halbuki sen allahning iradisi boyiche bu mebleghdin önümlük paydilnip payda élishqa tirishqin, banka bilen sen shirik, eger ziyang tartsang banka pütün ziyanni öz üstige alidu. Gerche banka meblegh sahibi bolghan teqdirdimu. Emma séning tartqan ejring wemusheqqetliring zaya bolup kétidu" deydu. Mana bu muzarebe shirkitidur.

(4) resmul xidme - xizmet resmiyiti- buni emelge ashurush piriwut cheklirige oxshash qolay bolmastin, belki qerzning omumiy prinsipigha oxshash intayin qiyin, chünki banka telep qilghuchigha qerz bergen chaghda, qerz telep qilghuchi, bankining idare qilish rasxutini öz ichige alidighan "xizmet resmiyiti" din ibaret mebleghni qayturuwélishti öz üstige élishi shert. Buning hésabati intayin qiyin. Nawada qerz sorighuchi bundaq qilalmaidiken, u qerz meydanidin yiraq qilinidu. Bashqiche qilip éytqanda, banka bundaq qerzdin hergiz paydigha érshelemeydu -de, bu bankini qurup chéqishtiki meqset yoqilidu.

(5) muddetke bölüp sétwélishe- yeni bir adem karxanisi üçün xam matériyal sétiwalmaqchi bolup, qerz telep qilsa, banka uninggha: "sanga qerz bérilmeydu, biraq bu xam matériyallarni sétiwélip, peqet sangila sétip bérilidu" dep uning xam matériyallarni sétiwélishe üçün wede éliwalghandin kéyin, banka xam matériyallarni sétiwélip,

karxanichigha pulini muddetke bölüp tapshurushi üçün sétip biridu. Islam bankilirida keng kölemde dawam qiliwatqan bu usul: "sétiwélish uqturushi" dep atilidu. Islam bankilarning bir türküm islam elliride berpa qilinishi, kishilarning xoshal xuram halda uninggha yüzlitishtin ibaret xoshallinarliq bir weziyetni barliqqa keltürdi hemde sétiwélish uqturushigha oxshash payda ziyan'gha ortaqlashidighan bankilar téximu kéngiyishke bashlidi.

1538.-sual: islam bankilirining keng qanat yéyishi we tereqqi qilishdiki اساسلىق امىللار

birinchi: musulmanlarning étiqadi we exlaq prinsipigha zit kélidighan jazanining bolmasliqi, jazane tüzülmisning qanunluq tüzümlerge özgertilishi. Qanun kapitaliti küchke ige bolghanliqtin, her bir bankigha birdin qanun teptish hey'iti qurulup, her bir hey'etke nachar ishlarni tüzütüsh, islam qanunigha xilap herqandaq pul muamile heriketlirige qattiq zerbe bérish hoquqi bérilishi, shuning bilen bir waqitta: "qanun teptish hey'itining hoquqi banka hoquqidin üstündür" dep étibargha élinishi.

Ikkinchi: bankining öz meblighidin özi paydilnip, tijaret qilishi we yémek ichmek boyumliri impurt qilishi we bashqilar.

Üchinchi: islam elliridiki banka mebleghliridin paydilinalaydighan ewzel shert sharaaitlarning toghulushi, buninggha egiship, islam bankilirining islam ellirining tereqqi qilishigha hesse qoshushi we yarem bérishi. Birqisim ösüm bankilrining islam bankilirigha dehshetlik türde hujum qilishqa qarimay, islam bankilirining kündin kün'ge tereqqi qilishi.

1539.-sual: tashqi péréwut soda muamililirining türleri

muamililerni tepekkur nuqtisidin qarap ikki türkümge ayrishimiz mumkin: meblegh sélish muamiliri we xizmet qilish muamililiri.

1540.-sual: meblegh sélish muamililirining ehmiyeti we hökümi

sétiwélishqa buyrughuchining payda élishi. Sodiger bankigha melum bir tawarni élishni arzu qilghan bolsimu, uni sétiwélishqa yéterlik meblegh tapalmighanliqini melum qilsa, banka u tawarni bankining hésabigha élip, bankidin alghan mebleghni muddetke bölüp tapshurup we sodiger tapqan paydidin bankigha melum bir payda bérishni buyruydu. Bu muamile malikilarning mezhibide jaizdur. Yene kélishim boyiche sodiger tawar sétiwalidighan mebleghni bankidin alidu.

1541.-sual: islam kingishining meblegh sélish muamililirining hökümi toghirisidiki petiwaliri

1988 -yili 15 - 16 - dékabir kuweytta ötküzülgen islam kéngishi teshkilati qurultiyida, bu muamilening jaizliqi birdek maqullinip töwendikidek qarar chiqirildi:

birinchi: sétiwélishqa buyrughuchining payda élishi islam qanunigha köre jaizdur. Eger

meblegh telep qilghuchi mal mülükni igisige tapshurushtin burun yuqitip qoysa, tölep béridu. Mal mülükni igisige tapshurghandin kéyin mal kem bolsa yaki birer chataq chiqsa hem tölep béridu.

Ikkinchi: wede qilghuchi, choqum wedige emel qilishi yaki wedige xilapliq qilghanliqtin kélip chiqqan ziyanni tölep bérishi shert.

Üchinichi: wedileshken her ikki terepning öz ixtiyarliqi bolushi shert. Chünki ixtiyarliqi bolmighan wede jaiz emes. Qisqisi sétiwélishni wede qilghuchining sétiwalidighan nersige layiq meblighi bolushi lazim, undaq bolmighanda peyghember eleyhisslamning mal mülki bolmighan ehwal astida bir nerse sétiwalmasliq toghrisidiki chaqiriqigha xilapliq qilghanliq bolidu.

1542.-sual: islam kingishining meblegh sélish bankilirigha bolghan telipi

birinchi: islam bankiliri türlük usullar arqiliq iqtisadni güllendürüsh üçün paaliyetlirini paal qanat yaydurushi, bolupmu xilmu xil wastlerdin paydilinip soda sanaet muesseselirini berpa qilishi lazim.

Ikkinchi: islam qanunining omumiy ehkamlirigha asasen islam bankiliri heqiqetni emeliyettin izlishi lazim.

1543.-sual: muzarebe shirkiti

muzarebe démek: ikki terepning biride mal, yene biride emgek (küch) bolup, paydini teng bölüşishi démecktur. Ikki terepning birige "paydidin melum mebleghni men alimen" dep shert qoyush jaiz emes. Lékin ziyar sermayige qarita bolidu. Muzarebe shirkiti bir pütün islam qanunidur. Muzaribege peyghember eleyhisslamning, sahabilarning we tabinlarning kündilik hayatida emel qilin'ghan.

1544.-sual: omumiy igidarchiliq shirkiti

bu, ikki yaki köp terepning shirkettiki ulushi kémiyip ketse, sermayidin melum mebleghni tutup qélish sherti astida, ortaq meblegh sélish démecktur. Bu, toxtamgha uyghun kélidighan, toxtam tüzgüchi her ikki terepke menpeetlik bir shert bolup, henbelilarning neziride bu toghra shertke ruxset bérilgendur. Bu shirketmu omumiy igidarchiliq muzarebe sheklige oxshash bolup, sermaye banka tereptin, emgek bashqa tereptin bolidu we paydining melum bir qismi sermayige, qalghini emgekchige xas bolidu. Emma emgekchi paydining melum bir qisimini élish, banka emgekchidin éship qalghan paydini paydilinish üçün amanet süpitide saqlap bérishi shert.

1545.-sual: pul amanet qoyushning hökümliri

bundaq muamililer, banka paydilansa, payda bar dep qarap, bankigha pul amanet qoyulup, amanet qoyghuchigha, amanet qoyghan pulda tapqan paydining y zde melum bir qisimi amanet quyghuchigha tapshuridu. Gerche banka ziyan yaratqan teqdirdimu, pul amanet qoyghuchi h ch qandaq bir ziyanni  z üstige almaydu.  s m bankiliri amanet qoyulghan pullarning hemmidin meyli paydilinish jehettin bolsun yaki  lim b rim h sabatı jehettin bolsun toluq paydılınidighanliqini bilgen ch ghimizda, amanet pulı payda kelt rs n kelt rmis n, peqet qiyin ehwalda qalmisila,  s m bankilirida pul amanet qoyush jaiz bolmaydu. Paydisiz pul amanet qoymaq jaiz emes, chünki banka pul amanet qoyush arqiliq he dep tereqqi qiliwalidu. Bu xil tereqqi qilish, u kishining gunah mesiyetke, toghriraqi jazanigha yordam qilghanliqi bolup h sablinidu. Emma z r r ehwallarda,  s m bankilirida pul amanet qoyush jaizdur. Chünki sheret qanunida "z r riyet mezuriyet (cheklen'gen ishlar) ni mubah qilidu" d yilgen.  htiyaj z r riyetni keltürüp chiqiridu,  htiyaj d mek, mal mülükning oghri qaraqchılarning qoligha chüshüp k tishining qorqunchisi, pullarni qolay halda t gisht r sh we qolgha  lishi, bolupmu yiraq döletlerde bolghan chaghda, puldin bixeter paydılınish, d mektur.  htiyaj dairisidin halqip ketken ehwal astida,  s m bankilirigha pul amanet qoyush jaiz emes. Payda almighan teqdirdimu,  s m bankilirida pul amanet qoyush qet'iy haram iken, u halda, z r r bolmighan ehwal astida pul amanet qoyup payda  lishmu mutleq haramdur. Z r r we zörüriyetsiz her qandaq bir sewebtin paydini közlep pullirini  s m bankilirida amanet qoyghan adem töwendikidek t t  htimaldin chetnep k telmeydu.

Birinchi: uning paydini  lip bashqa mal mülkige qoshuw tishi.

Ikkinchi: jazane  lish  ch n (pul m lini) bankida qoyup qoyush.

 chinchi: paydini  lip weyran qiliw tishi.

T tinichi: paydini  lip paydılınishliri  ch n p qirlargha b rish.

Birinchi  htimal, uning jazane y genliki  ch n qobul qilinmaydu. Chünki jazane y g chi allahning dinida halal yashimaydu. Ikkinchi  htimalmu ret qilinidu. Chünki u mal mülkini gunah mesiyet t ridighan bankigha qoyup qoydi.  chinichi  htimalmu oxshashla qobul qilinmaydu. Chünki uninggha qet'iy jaiz bolmaydighan mal mülükni weyran qilishtin ibaret nachar xahish ariliship ketken. T tinichi  htimalliq uning mal mülkini p qir we miskinlerger nepiqe qilghanliqtin meqbuldur.

1546.-sual: zayumning hökümi

qerz bergüchi zayumni qereli toshmastin burun bankigha tapshurup, bankidin zayumning qimmitidin azraq meblegh (payda) alidu. Zayum heqqide mulahize y g zg chi, zayum muamilisining munu ikki ishning biridin tashqiri emeslikini tonup y teleydu.

Birinchi: qerz bergüchi qerellik qerzini qerzdin azraq bolghan neq pulgha satidu,

halbuki u, jazane bolghanlqtin halal emes.

Ikkinchi: banka qerz bergüchige zayumning qimmitidin azraq meblegh béridu, wehalenki qerz bergüchi alghan bu mebleghni qerz alghuchining zimmissige yüklep qoyidu. Chünki yil toshqanda, banka qerzdardin zayumning pulini toluq alidu. Eslide zayumning puli artuq bolup, artuq élin'ghan bu pul jazanidur we bankining uni élishimu jaiz emes.

1547.-sual: hawale kirimi

bu melum heq bedilige, dölet ichi sirtidiki bashqa bankilargha we sodigerlerge hawale chéki bergen'ge oxshash. Nahayiti roshenki, banka bilen chek bar adem ottursidiki toxtam ijare toxtimi, dep atilidu. Chek bar adem banka bilen chekni yötkesh bedilige bankining melum heq élishi üçün toxtam tüzidu. Egerde banka heq alalmisa, chekni igisige qayturup béridu, chek sahibi héchqandaq bir heq alalmaydu.

1548.-sual: pul péréwut qilish

bir dölettin yene bir döletke pul péréwut qilish, bankining bir qisim xizmet türidur. Melum bir adem bashqa bir dölette tapshuruwélish üçün melum miqdarda banikgha heq bérup pulini bankigha qoyidu. Bu pul péréwut qilish dep atilidu.

1549.-sual: neqleshtürüsh péréwut chéki

neqleshtürüsh péréwut chéki ékisport qilghuchi bilen import qilghuchilargha nahayiti zor menpeet élip kélidu, shunga u, бүгүнкү күнде, xelq'arda, soda saheside sodigerler teripidin keng qollinilmaqta. Neqleshtürüsh péréwut chékige jazane ariliship ketkenliktin, allahning dinida haram bolup, zörür bolmighan ehwal astida halal emes.

1550.-sual: kapaletname

kapaletname démek: xéridarning teliwige binaen, melum miqdarda meblegh bérish üçün, bankining tüzgen hel qilghuch toxtamnamisi, démeaktur.

1551.-sual: kapaletnamening shekli

bankining pulni saqlap bérish üçün, bankigha pul amanet qoyghuchi, banka bilen muddet toshqanda melum miqdarda meblegh bérish üçün banka bilen toxtam tüzidu. Adette banka bu kapaletnamige, qerz bergüchi, köchmes mülkini yaki bashqa nersini göröge qoyup, öz heqqige kapalet bergendin kéyinla ige bolidu hemde banka uning bilen kélishim boyiche mueyyen pul ötne yérin qilishidu.

1552.-sual: kapaletname bilen kipillik ottursidiki xitilap mesililiri

kapaletname "bankining képilliki" dep atalghan bolsimu, inchikilik bilen nezer tashlighinimizda, kapaletnamini, képillik éitibarigha alalaymiz. Chünki kapaletname bilen képillik otturisida bir bölük ixtilaplar bar, jümlidin:

1) képillik qilish bilen kapaletnamidin meqset, qerz bergüchini "hoquqingiz hergiz zaya bolup ketmeydu" dep xatirjem qilghan asasta, uning mal mülkini salamet saqlap

bérish.

2) eger képillik qilish, bankining sermayisi, amanet qoyghuchining sermayisiga qoshuwétilse, u halda, kapaletname telep qilish hoquqi bankigha xas bolidu.

3) kapaletname heqqide, banka bilen kapaletlik qilinighuchi ottursida qerz bergüchining ishtiraksiz bu toxtam tüzülüp, bu toxtam heqqide qerz bergüchining raziliqi élinmaydu. Chünki henbeliyler bilen ebu yüsuf qerz bergüchining ruxsisiz we raziliqsiz képillik qilish, munu hediske asasen jaiz, dep qaraydu. Buxarining seleme ibni ekwedini riwayet qilghan bir hedisida, peyghember'eleyhisslam gerdinde qerzi bar adem ölgen chaghda, uning namizini chüshürgili unimighan chaghda ebu qetade: "i allahning elchisi uning namizini chüshürsile, chünki méning gerdinimde uning qerzi bar dep, ebu qetade uning raziliqsiz uninggha képil bolghan"

4) képillik qilishta mushkülchilik toghulghanlqitin, kapaletnamida waqit toxtitalmaydu.

5) kapaletname, képillik qilghuchi (banka) bilen qerz bergüchi ottursidiki alaqe bolup, bu alaqe, buyrughuchi bilen képillik qilghuchi ottursidiki alaqidin musteqildur, biraq képillik qilish, bir tereptin qerz bergüchi bilen képillik qilghuchi ottursidiki alaqe, yene bir tereptin kapaletlik qilin'ghuchi bilen, kapaletlik qilghuchi ottursidiki alaqidur.

6) kapaletnamede, képillik qilin'ghuchi, banka (képillik qilghuchi) üçün, kapaletname toxtimi tüzgen chaghda, kélisim boyiche, qismen meblegh tapshuridu. Halbuki, fuqehalar, islam fiqhi qanunida, kapaletlik qilghuchining, kapaletlik qilin'ghanliqi üçün heq élishi jaiz emes dep qaraydu. Chünki kapaletlik qilish, ularning neziride musulmanlar ara bir birige éhsan qilish toxtamnamisi bolup, bu musulmanlarning bashtartip bolmaydighan mejburiyitidur.

1553.-sual:kapaletlikning türleri

kapaletlik qilish ikki türlük bolidu.

Birinchi: péqirlarning kündilik éhtiyajlarini qamdash üçün muddetke bölüp qerz bérishke kapaletlik qilish. Ajizlarning küchlinishi üçüq, ulargha yar yölek bolush, yaxshiliq üstide hemkarlishish insaniy we diniy mejburiyet bolup, musulmanlarning buningdin xaliy qélishi, musulman'gha xas xususiyet emes. Munu ayette allah buninggha buyrighan: "yaxshi ishqa we teqwadarliqqa yordemlishinglar, gunahqa we zulumgha yordemleshmenglar" (maide sürisi 2 - ayet).

Ikkinchi: baylarning soda sétiq bazarlirigha kirishi üçün kapaletlik qilish. Bu türde kapaletlik telep qilghuchi péqir emes, lékin, ijraiye shertlarini peqet mehsulat ishlepchiqiridighan bir pursitige ige qilishqa kapaletlik qilish arqiliqla hazirlash mumkin.

Kapaletlik qilghanliq üçün heq élish méningche jaiz. Chünki kapaletlik qilghuchi, iqtisadi jaza, jerimane we payda ziyanni öz üstige alghan bolidu. Bolupmu kapaletlik qilghuchi, kishilerge kapaletlik qilish arqiliq buni kishilarning bir türlük kesp yoli qilsa, heq élish jaizdur. Shuningdek, fiqhishunas alimgha, qur'an we fiqhi (islam qanunlirida)

ügetkinige heq alsa jaiz bolidu. Yéghip éytqanda, kapaletname, insanlarning türlük qéynchiliqlirini hel qilishda törtkilik rol oynaydighan jaiz we xas bir toxtamdur.

1554.- sual: öy sétiwélish üchün ösümge qerz élish durusmu?

Öyni satqanlar uni satqanda bahasigha ösüm qoshmay pulini birqanche qétimgha bölüp bérishni shert qilip satsa, birer qétimliq pul kéchikip qalghanda kichikishke ösüm bikitmise bu soda jaiz bolidu, buningda satquchi banka bolsun yaki bashqa shexs bolsun oxshash, chünki köpchilik alimlar pulni bölüp bérish usuli arqiliq sétishni jaiz dep qaraydu. Emma banka öyning pulini birqanchige bölüp alidighan bolup, her bir qétim alidighan pulgha melum pirsent ösum qoshup alidighan bolsa bu soda haramdur, chünki bu jazanining del özi.

1555.- sual: paychéki sodisi bilen shughullinish toghrimu?

Paychéki - shériketning omumiy desmayisidin cheklik bir qismi bolup, shériketke hessidar bolup pay salghan kishilarning nésiwiliri démeaktur. Paychéki emeliyettiki maddiy tawar qarshiliqi hésablinidu, shunga islam körsetmiliridiki omumiy élim sétim ishliqigha bérilgen ruxset dairisige kiridu, lékin bundaq paychéki sodisi töwendiki shertler tépilsa toghra bolidu:

1 - pay tewe bolghan shirket emeliyette jismi bar, mewjut shirket bolup, halal sahede shughulliniwatqan bolushi, quruq qeghez dila qurulghan mewhum yaki qurulush astida turghan shirket bolmasliqi shert.

2 - pay chéki sodisi qilin'ghan shirket jazane we ösüm bilen yaki haraq, choshqa göshi sétishqa oxshash haram tijaret bilen shughullinidighan shirketlerdin bolmasliqi shert.

3 - paychéki sodisi qilghanda neq we nési bolsimu bolidu, lékin bir pulni yene bir xil pulgha aylandurush ehwallirigha udul kelgende neqmu neq bolishi shert.

4 - paychéki sétish yaki élish bilen muamile qilmaqchi bolghan shériketning paycheklerni jazane qilidighan bankida qoyidighan shériketlerdin bolmasliqi shert. Chünki bu waqitta pay chékidin chiqqan payda jazanining haram méligha ariliship qalidu.

Kuwéytning petiwa ishlar komitéti xeyriyet, ziraetchilik, banka, sughurta we néfit shériketlirige pay sélishning hökmi toghruluq soralgan soalgha " eger mushu shériketler jazane bilen muamile qilidighan shériketlerdin bolsa, ulargha pay sélish yaki sétish bilen muamile qilishqa bolmaydu. Eger jazane bilen muamile qilmaydighanliqi éniq bolsa ulargha pay sélish yaki paychéki sétish arqiliq muamile qilish jaizdur" dep jawab bergen.

1556.- sual: qashtéshi sodisi qilish durusmu?

Qashtéshi yer bayliqlirining bir xil türi, u allahning insanlarga ata qilghan németlirining birsidur. Qashtéshidin ibaret yer bayliqini kolash we stéish halal yaki haram deydighan'gha héchqandaq delil yoq. Sherette haramliqi belgilenmigen herqandaq nerse, esli étibari bilen halaldur. Chünki shey'iler eslide halaldur. Qashtéshini türlük meqsetlerde ishletkili bolidu,

kapirlar qashtéshi üstige resim sizsun yaki güzel sen'et boyumliri qilip ishlep chiqarsun, uning mes'uliyti bilen bizning alaqimiz yoq. Chünki bu nerse eslide halal, qandaq istimal qilish shu ishletküchining mesilisi.

1557. sual: zakalet birish toghrimu?

Zakaletni bezi alimlar jaiz dep qarimighan bolsimu, kop sanliq alimlarning nezeride jaizdur. Chünki musulmanlar shertlirige turidu, shunga zakalet bilen muamile qilsaq bolidu. Zakalettin meqset: kélishim qilimen dep wede qilghan bir terep kéyin kélishimdin yéniwalsa wediside turmighanliqtin yene bir terepke bolidighan ziyanning ornini toldurush üçhün qarshi tereptin melum miqdarda pul élip turushtin ibaret. Mesilen: tawarni shu kishige qarap saqlap bashqa bir kishige satmay tursa sétish pursiti kétép qélishi mumkin yaki u tawarning waqti ötüp kétishi mumkin.

1558. sual: zakalet bergen kishi sodidin yéniwalsa qandaq qilish kérek?

Musulman adem birsidin zakalet alsa, kéyin u kishi kélishimdin yan'ghan teqdirde, bazar bahasida özgirish bolmay mal igisige héchqandaq ziyar bolmaydighan bolsa, zakalet pulini tutup qalmaq qayturup bérishi lazim, yaki azghine ziyar'gha uchrighan bolsa ziyar'gha layiq miqdarni tutup qalsa bolidu. Zakaletke teng yaki uningdin artuq ziyar bolghan sharaitta, peqet zakaletnila tutup qalsa bolidu.

1559. sual: zakalet alghan kishi sodidin yéniwalsa néme qilish kérek?

Zakalet élip turup sodidin yéniwalghan adem zakaletke yene bir hesse qétip qayturup bérishi lazim. Chünki u zakalet élip turup södidin yéniwélishta köpinche hallarda malni bashqilargha qimmetrek sétishni meqset qilghan we zakalet bergüchini exmeq qilghan, hetta bezi hallarda ziyar'gha uchratqan bolidu. Shunga uning zakaletke yene bir hesse qoshup qayturushi we zakalet igisidin chirayliqche özür sorishi lazim. Emeliyette bu bir tereptin örp adetke munasiwetlik ish, örpimizde qandaq muamile qilinip kelgen bolsa shu boyiche qilsaq jaiz bolidu.

1560. sual: ösümge qerz élishqa bolamdu?

Islam dini jazanini yigüchi we yégüzgüchige lenet qildi, jazane bilen shughullinishning yaman aqiwetliridin qattiq agahlandurdi, ösümsiz qerz bérishke terghib qildi we birawgha ösümsiz qerz bérup uning hajitini rawa qilishning katta sawabliq ish ikenlikini bildürdi. Bir adem ösümsiz qerz bérp turidighan ademni tapalmisa, u chaghda ösümge qerz élishqa mejbu r bolup qalidu. Bu chaghda ösümge alghan qerzning gunahi bergüchige emes, alghuchigha bolidu. Bu mesilining shertliri töwendikiche:

1- heqiqi zörüriyet bolushi kérek, heqiqi zörüriyet dégen bihajat bolghili bolmaydighan

yémek ichmek we kiyim kéchekke oxshash nersilerdur, yeni shu nersiler bolmisa adem halaketke uchraydu.

2- ösümge alidighan qerzni hajet miqdari élish, hajettin tashqiri almasliq.

3 - u kishi, ösümge qerz élishtin ilgiri mumkin bolidighan barliq yollarni izdinishi lazim, musulman qérindashliri uninggha yadrem qolini sunushi wajib. Eger u kishi buningdin bashqa yol tapalmisa, u chaghda allah kechüridu.

4 - bu ishni qilghanda qelbidin yaman körüp turup qilish lazim. Chunki jazane muamilisi keskin haramdur.

1561 - sual: bankining ösümini xejlesh halalmu?

Bankining ösümini xejlesh qetéiy haram we haramni bilip turup yégenliktur. Ösüm yéyishning gunahi adettiki gunahlardin alahide chong we éghir gunahtur. Undaqa bankining ösümini qandaq qilish kérek?

Diyarimizda islamiy bankilar yaki islamiy iqtisad tüzümidiki iqtisad uyushmiliri yaki tijaret birleshmiliri bolmighanliqi üçün, pulni bankidin bashqa orunda saqlashtin bashqa chare yoq. Bu sewebtin pul mallirimizni bankida qoysaq durus bolidu. Bankidin qerz alsaq ösüm puli töleyimiz, pul qoysaq mueyyen nisbette ösüm puli béridu. Banka bergen ösüm pulni alayli dések haram. Haram yéyishtin qorqimiz, almayli dések, pul bikardin bankida qélip qalidu, héchkim paydilinalmaydu. Belki jazanigha yadrem qilghan bolimiz. Shuning üçün banka ösüm puli dep bergen pulni bankida tashlap chiqip ketmey élip, u pulni muhtajlarga sediqe qilsaq yaki xeyriyet pondi jem'iyetliridin birersige bersek bolidu. Buning bilen haramdin qutulghan bolimiz. (doktor yüsüp el qerdawiyning "hazirqi zaman petiwaliri" namliq esiri. Toghrisini allah bélgüchidur.

Onuchinchi bap . Islamda iqtisadi güllinish

1562.-sual: güllinish we uning ghayisi

güllinish heqqide söz échishtin burun, "iqtisadiy güllinish" heqqide izahat bermekchimiz. Iqtisadiy güllinish démek- tereqqiyat we yüksélish yoli arqiliq, milliy kirimning jem'iyetke her daim éshishi démeaktur.

Iqtisadiy güllinish herikitining ghayisi peqet pütün küchi arqiliq tiriship tirmiship jem'iyetni güllendüridighan islahatchilar bilen, karxana, zawut we iqtisadiy baza qurup chiqidighan yéterlik meblegh, az küch serp qilip, köplep tawar ishlepchiqiridighan ilghar ishlepchiqirish esliheli, toghra yönishlik pilan we mehsulatlarning éhtiyajigha layiq bazar bolghandila ishqa ashidu. Buning tepsilati töwendikiche:

1563.-sual: ijtimai güllinish

güllinish herikiti peqet iqtisadiy heriket bolupla qalmastin, belki ishchilarning ang

sewiyesini östürüş, ulargha telim terbiye xizmiti ishlesh we namratchiliqtin qutuldurup, bay qilishtin ibaret. Bu asasen ikki nuqtigha merkezlishidu:

birinchi: riziq bergüchi, atalarni bexsh etküchi we tereqqiyatni ghelibige érishtürgüchi allahtur. Allah toghra yolda mangghan we heqiqetni boylap halal méhnet qilghanlarga, mol német we keng riziq bérighanliqini wede qildi. "munbet yerning giyasi allahning izni bilen toluq ünidu (bu wez nesihetke qulaq sélip, uningdin paydilnidighan möminning misalidur), nachar yerning giyasi az ösidu (bu wez nesihettin paydilinalmaydighan kapirning misalidur)." (eraf sürisi58 - ayet).

Bu yerdiki munbet yer démek, heriketliride ixlasmenlik bilen toghra yönish ghelibe qazan'ghan yaxshi jem'iyet démehtur. Nachar yer démek, parixurluq, aldamchiliq, kezzapliq we türlük nashayan ishlar yamrap ketken bozuq jem'iyet démehtur. Bu jem'iyet hergiz terqqi qilalalmaydu we güllinish pilanini ishqa ashuralmaydu. Bu jem'iyet gunah mesiyetke chömüp ketkenliktin, allah bu jem'iyetke peqet cheklik miqdarda riziq béridu.

"peyghemberlerni inkar qilghanliqtin halak qilin'ghan) sheherlerning ahalisi iman éytqan we (kufridin, gunahlardin) saqlan'ghan bolsa idi, elwette ularni, asman zéminning parawanlirigha muyesser qilattuq. Lékin ular (peyghemberlerni) inkar qildi, shunga ularni öz qilmishliri tüpeylidin hala qilduq ." (eraf sürisi 96 - ayet).

Ikkinchi: sebebiyet qanuni démek, illet qanuni démehtur. Wehalenki bu silam étirap qilghan qanun bolup, bu qanun wijdanning oyghaqligi, her zaman allahning közitip turishi bilen bolidighanliqini étirap qilidu. Herikitimizning heqqani bolushi, heriket waqitlirimizning zaya bolup ketmeslik sewebi, sebebiyet qanunidin tashqiri bolup, bu, güllinishning, ghelibige érshishning bir shertidur. Allahning her zaman küzitip turishi, ishlepchiqirish esilihelirini muhapizet qilidighan bir xil sewebtur. Allahning her zaman küzitip turishi, amanet we nesihet sewebliridin bir seweb bolup, bularning hemmisi ishlepchiqirishda kem bolsa bolmaydighan zörüriyetlerdur. Nahayiti roshenki, biz islamgha yüzlinish we güllinish heriketliride qilche hoduqup qalmaymiz. Iqtisadiy güllinish, peqet ixtisas igilirining yétiship chéqishi bilenla ishqa ashidu.

1564.-sual:ijtimai güllinishni ishqa ashurushta diqqet qlidighan ishlar

uchqandek tereqqi qilduridighan peziletini yétildürüş, halbuki pezilet rohta bolidu. Bedende bolsa rohning sighimchanliqini ishqa ashurush üçün hazirliq halitide bolidu.

Meghrurlanmasliq, chünki meghrurluq, xizmetchilerni, memuri xadimlarni we soda sétiqchiliklarni tehdit salidighan xewp xeterdur.

Adil we mötidil bolush, chünki adalet, hemme ishning asasi, mötidilliqliq, heddidin éship ketmeslik we aldıraqsanliq qilmasliqning asaidur.

1565.-sual:islamning güllinish herkiti üçün insanni

tawlaydighanliqi

hemmimizge melumki, güllinish herikiti üçün, insanni mumyagha oxshash yétishtürüp chiqidighan islamdek bir din yaki birer اساسning barliqini bilmeymiz.

1) islam insanni güllinishke yarem qilidighan yémirilmes bir étiqad bilen yétishtürüp chiqiduki, insan bu étiqad arqiliq közlerning xiyaniti we dillardiki yoshurun nersilerni xalis emel qilghan qilmighanlarni, mol mehsulat ishlepchiqirish üçün pütün küchini chiqarghan chiqarmighanlarni, aldamchiliq qilghan qilmighanliqini, jümlidin pütün heriketlirini bélip turidighan dunya we axirette hésab alidighan allahqa bolghan imani qelbide köchettek köklep, pütün wujudi pulattek yoghurulup chiqidu. "silerdin shundaq qilghanlarning jazasi peqet hayati dunyada xarliqqa qélish, qiyamet küni qattiq azabqa duchar bolushtur. Allah qilmishinglardin ghapil emestur." (beqere sürisi 85- ayet).

Nahayiti roshenki, insan güllinish herikitige pütün küchini, xojayinlarning könglini xosh qilish üçün emes, belki allahning rizaliqigha érishish üçün serp qilidu. Allah peqet xalis emellerni qobul qilidu. Allah eng yaxshi köridighan xalis emeller peyghember eleyhisslamning: "shübhisizki, allah jan köydürüp qilghan emelliringlarni eng yaxshi köridu" dégendek jan köydürüp qilghan emellerdur. Islam insan qelbide "emel qilish ibadettur" dégen étiqadni yétildüridu. Allah yolidiki jihatni sel chaghlap qalmang. Jihadta allah üçün kengliki asman we zémindek kéildighan jennetni teme qilip janlar sétilidu. Sediqlernimu sel chaghlap qalmang. Peyghember eleyhisslam: "eger birer musulman birer köchet tikip qoyssa yaki ziraet qilip qoyssa, andin uning méwisidin uchar qushlar yaki insanlar yése, u musulman üçün sediqe bolidu" dégen.

2) islam insanni ibadet bilen chéniqturup, hesetxorluq, körelmeslik, menmenchilik, aldamchiliq qatarliq ichiki tashqi késellerdin xaliy qilip saghlam bir wujud we igilmes, sunmas bir rohqa ige qilidu-de, buning bilen insan pütkül wujudi bilen allahqa yüzlinip, hesetxorluqning ornigha hemkarlishishtek bashqilarining mal mülkige heset qilish we temexorluqning ornigha qanaetchanliqtek alijanab rohani tallaydu. "siler behrimen bolawatqan nersilerning hemmini allah bergen". (nehli sürisi 53 - ayet).

Jenabi allahning "namazni (tedil erkan bilen) oqughin, namaz heqiqeten qebih ishlardin we gunahlardin tosidu" (enkebut sürisi 45 - ayet) dep wehyi qilghinidek, namaz insanni rohiy we jismaniye jehettin saghlamliq bilen temin étidighan waste bolup, namazgha torghan deqiqilerde hergizmu iqtisadiy ziyan tartip qalmastin, belki özi üçün eng paydiliq amilni hazirlighan bolidu. Chünki namazxan allahning huzurida turghan shu deqiqilerde, namaz insanning wijdanini oyghitip, qelbining chongqur qatamlirida allahning otluq muhebbiti bix sürduridu-de, buning bilen insan namazni küchining yétishche tedil erkan bilen oqushqa tirshidu.

3) islam insanni rastchilliq, xushxuy muamile qatarliq güzel we ésil exlaqlar bilen yétishtürüp chéqip, özige we özgige ziyanliq bolghan toghra hemkarlashquchilarning

arisini parchilaydighan gheywet shikayet we chéqimchiliqtin yiraq qildu. Amanet bilen ixlasmenlik bolsa, islam möminlerni yétishtürgen eng güzel exlaq prinsipidur, xuddi peyghember eleyhisslam: "amanetni saqliyalmighan ademde iman mewjut emes" déginidek, waste ish bijirgüchining qolidiki bir amanet bolsa, mehsulat ambarchining qolidiki bir amanettur. Bu güzel exlaq prinsipliri iqtisadning güllinishi bilen chamber ches baghlan'ghan bolup, uningsiz iqtisadning güllinishi mumkin emes. Hemmige melumki, bu exlaq prinsiplirigha köngül bülmigen her qandaq birdöletning iqtisadiy igiliki éghir weyranchiliqqa uchrighan hem uchrimaqta. Chünki tengpungluq yoqalghachqa, mizan tarazilar oghurlinip, namratchiliq we buzghunchiliq künsiri ashqan hemde bajxana, tamojna qatarliq orunlarning mes'ul xadimliri döletning ishlirigha qilche köngül bölmigechke dölet igiliki teltükös weyran bolghan bu xil nachar istillar arqiliq iqtisadning güllinishini qandaqmu ishqa ashurghili bolsun?

4) islam insanning pütkül wujudigha qérindashliri we dost buraderlirige köngül bölüshtek ésil insaniy pezilet tamghusini basidu. Buning bilen ishchilar bilen xojayinlar otturisdiki munasiwet peqet ishlepchiqirish muamilila bolup qalmastin, belki insanperwerlik muamilisige aylandu. Shuningdek, tijarechiler bilen tijarechiler, karxanichilar bilen karxanichilar, ishlepchiqarghuchilar bilen ishlepchiqaghuchilar otturisdiki muamile peqet xizmet yaki kesip muamilila bolup qalmastin, belki u ammiwi ramka ichidiki eng aliy insanperwelik muamilidur. Bu muamile insanlarni dostluq zenjiri bilen bir birige mehkem baghlap, qurbining yétishche biridin héchnémini ayimasliqtek ésil pezilitini wujudqa chiqiridu. Xuddi yétekchimiz peyghember eleyhisslam: "kimki birer möminning dishwarchiliqini hel qilip qoysa, allah u kishining qiyamet künidiki bir dishwarchiliqini hel qilip qoyidu" dep éytqinidek, insanlar yuqiriqu ésil exlaq prinsipini yoqitip qoyghan haman bu maddi dunyada, kishilik hayatning bixeterliki üçün ijtimaïy tüzüm we quruluş muesseselerni ornitishqa mejbur bolidu. Halbuki, bular insanlarning arzu armanlirini toluq kapaletke ige qilishtin intayin yiraq bolghachqa, netijide éghir'ijtimaïy we iqtisadiy kirizis otturigha chiqidu. Bu kirizislardin qutulushning aldinqi sherti yenila pütkül insaniyet dunyasining qet'iy étirap qilmisa zadi bolmaydighan islam dindiki eng ésil exlaq we muamile prinsipidur.

1566.-sual: mebleghni köpeytish

mebleghni köpeytish, güllinishning birdinbir sherti. Chünki iqtisadning güllinishi malgha muhtaj. Meblegh qanche köp bolsa, kirimmu shunche köp bolidu. Iqtisadning güllinishi üçün mebleghni köpeytish köpinche hallarda töwendikidek üç xil bolidu.

Birinchi: dölet güllinishke toluq kapaletlik qilidu. Egerde döletning bundaq qilishqa qurbi yetmise töwendikidek chare qollinidu.

1) xelqqa bajni köpeytip, yéngi baj qanunini yolgha qoyush, lékin bajni köpeytish bahaning örlep kétishke, xizmetchilerning dölettin maashlirini östürüp bérishni telep

qilishiga sewebchi bolidu. Buning bilen mebleghni köpeytish heqiqi emes wehimilik bolup qaldu.

2) dölet merkizi bankidin qerz élish: yeni merkizi banka köplep pul bésip, döletke tapshuridu. Bu pul paxalliqini keltürüp chiqiridu. Üchinchi dunya ellirining zamanimizdiki iqtisadini weyran qiliwatqan birdinbir amal mana bu.

3) döletning bashqa döletlerdiki yaki xelq'ara bankidin qerz élishi. Bu paydiliq bolsimu köpinche u jazane bolup, allahning dinda halal emes. Uning üstige, qerz bergüchi dölet yaki bankining qerz bérishite, siyasiy, iqtisadiy, ijtimaiy we medeniy gherez arilashqan bolghachqa xelqning éghir bedel tülishige toghra kélidu. Yene kélip bu musulmanlarning tüp menpeitige intayin ziyaniq.

Ikkinchi: chet'el shirkettirining biwaste meblegh sélishi, bu amaniq we exlaqi jehetlerdin tolimu xeterlik, bu xil ehwal astida dölet meblighidin toluq paydilinalmaydu. Chünki chet'el shirkettiri zor menpeetke érshishni közlimise hergizmu chet'elde meblegh salmaydu. Buningdin köriwélishe boliduki, iqtisadni güllendürüsh üçün chet'el meblighidin paydılınış zörür we mejburi bolup qalmighan ehwal astida jaiz emes.

Üchinchi: xelqni iqtisadi güllinishke seperwer qilish, yeni eger döletning iqtisadni güllendürüshke qurbi yetmise yaki xelqni iqtisadiy güllinishke keng seperwer qilmaqchi bolsa, islam iqtisadi tüzolmisi dairisi ichidila pilanni ishqa ashuralaydu. Yeni islam qanunining prinsipigha asasen, musulmanlar jem'iyti az chiqim qilip, mötidil xirajet qilidighan bir jem'iyettur, chünki islam barliq kırım chiqim ishlerida mötidil bolushqa buyruydu. " qolungni boynunggha baghliwalmighin (yeni bexilliq qilmighin), qolungni tolimu échipmu ketmigin (yeni israp qilmighin), (undaq qilsang pulsiz qélip) malametke, poshayman'gha qalisen" (isra sürisi 29 - ayet).

Janabi allah bu ayyette israpxorluqtin agahlandurghan. Israpxorluqqa qilin'ghan chiqim gerche az bolsimu u yenila haramdur. "israp qilghuchilar heqiqeten sheytanlarning qérindashliridur, sheytan perwerdigarigha tolimu kufrani német qilghan idi" (isra sürisi 28 - ayet). Shundaqla allah halal chiqim qilishta israpxorluq dep atalghanliqi üçün chektin éship kétishni qet'i chekligen, shuning bilen bir waqitta israp qilmighan ehwal astida normal halette halal (nersilerni) istémal qilishni cheklimigen. "i adem baliliri! Her namaz waqtida (yaki tawap waqtida ewritinglarni setri qilip turidighan) kiyiminglarni kiyinglar, yenglar, ichinglar, israp qilmanglar, allah israp qilghuchilarni heqiqeten yaqturmaydu. Éytqinki allah bendiliri üçün yaratqan libaslarni, shérin, pak riziqlarni kim haram qildi. Éytqinki, ular bu dunyada möminler üçün yartilghan (gerche ulargha kuffarlar shérık bolsimu). Axirette bolarmöminlergila xastur. (allahning bir we shiriki yoq ikenlikini) bilidighan qewm üçün ayetlerni mushundaq tepsili bayan qilimiz." (eraf sürisi 31 - 32 - ayetler).

1567.-sual: pen téxnikiyning tereqqiyati iqtisadiy güllinishning

sherti ikenliki

iqtisadshunaslarning hemmisi birdek: hazir iqtisadning güllinishi üçün choqum pen téxnikiyning tereqqi qilishi shert dep yekün chiqirishti. Tereqqi tapqan döletler, tereqqi qiliwatqan üçinchi dunya ellirining iqtisadiy jehettin güllinishini türlü usullar arqiliq boghup tashlap, ulargha pen téxnika arqiliq shiddetlik hojum qilmaqta. Démek, hazirqi zaman pen téxnikigha érishmey turup güllinishtin söz échshmu mkin bolmighan iken, u halda, musulmanlarning choqum özlirige xas pen téxnikisi bolushi shert. Lékin bu pen téxnikiyning srini peqet pewqul'adde eqil parasetlik we tejribilik mutexessislarla bileleydu. Shunga islam döletliri ene shundaq mutexessislarning yétiship chiqishi üçün putkül musulmanlar jem'iyitini heriketke keltürüp öz mes'uliyitini toluq jari qildurushi lazim.

1568.-sual: tawarlargha layiq bazar bolush

éqtisadning güllinishi démek, mehsulatlarning molliqi démecktur. Mehsulatlari istémalchilargha muhtaj, istémalchilar dölet ichide bolidu, undaqta ishlepchiqirilghan tawar choqum xelqning éhtiyajidin éship ketmesliki kérek. Tawar xelqning éhtiyajidin éship ketken haman, tawarlargha layiq tashqi bazar tépishqa toghra kélidu. Ortaq islam baziri berpa qilish musulmanlar jem'iyitining bash tartip bolmaydighan muqeddes burchidur . " mömin erler, mömin ayallar bir biri bilen dosttur " (tewbe sürisi 71- ayet). "yaxshi ishqa, teqwadarliqqa yardemlishinglar, gunahqa we zulumgha yardemleshmenglar " .(maide sürisi 2 - ayet).

1569.-sual:iqtisadiy güllinishini ishqa ashurushning sheritliri

islam orta q baziri iqtisadiy güllinishning eng muhim amillirining biri bolup, iqtisadiy güllinish peqet töwendikidek bir qanche shert astidila ishqa éshishi mumkin:

1) musulmanlarning bayliqini qoghdap, mal mülkini musulman döletlerde saqlap qélish, bolupmu bu döletlerde san sanaqsiz bayliqlar, sanaet, sanaet mehsulatliri we bashqa türlü bayliq menbeliri tolup yatqan ehwal astida, musulman döletliridiki sodiger we tijarechiler öz dölitining éhtiyajigha asasen özliride bolmighan qismen tawarlarni gheyri islam döletliridin import qilidu.

2) köplep mehsulat ishlepchiqirish, tawarlargha bolghan éhtiyaj ashqan chaghda bazarning mehsulatlargha bolghan telipimu shunche ashidu.

3) bu milliy sanaet we milliy sanaetni tereqqi tapquzidighan yéngi sanaetning berpa qilinishigha asas salidu.

4) süpetlik tawarlar bilen bazarning éhtiyajini qandurush, xilmu xil tawarlarning téximu köplep ishlepchiqirish we keshp qilishigha asas yartidu.

5) xilmu xil tawarlarning ishlepchiqirishi we keshp qilinishi téximu köp tejribilik ishchilar we mehsulatlarni telep qilidu.

6) bir qisim islam döletliri ishsizliqni yoqitish üçün jiddi heriket qilmaqta, chünki

islam ortaql baziri ishchilargha purset yaritip bérish bilen birge téximu köp tawarlarning ishlepchiqirilishi üçün köpligen qol sanaetchilirige toluq kapaletlik qilidu.

7) buning bilen namratchiliq, nadanliq (sawatsizliq) we késelliktin ibaret türlük ijitimaiy qiynchiliqlar hel qilinidu.

8) islam ortaql baziri, islam döletliri arisidiki iqtisadiy qorulmini tamamlighandin kéyin, öz éhtiyajini islam döletliri arisidiki eng yüksek sewiyede öz bayliqliri bilen temin étishni meqeset qilidu.

9) islam ortaql baziri musulmanlarni dostluq we qérindashliq zenjiri bilen bir birige chemberches baghlap, islam milletliri we döletliri ottursidiki ortaql ghaye we menpeetni ishqa ashurushni meqset qilidu. Payda menpeet ortaqlashqan chaghda bir dölette yüz bergen iqtisadiy kirizis, toghriraqi siyasiy kirizisning bashqa döletlarning tüp menpeitige ziyannexmet yetküzüshning aldini élip, hemkarliq dairisi ichide muqimliqni saqlap qalghili bolidu.

10) islam ortaql baziri islam döletliri arisida tengpungluqni saqlap qalghanliqtin, islam döletliri algha chong sekrep chiqidu.

11) islam ortaql bazirining qurulusi, musulmanlarning rohi dunyasigha ornap ketken, "qolimizdin héch ish kelmeydu" deydighan ajizane we mehkumlarche köz qarash we qulluq idiyisini pachaqlap tashlap, parlaql heqiqetni ishqa ashuridu.

12) tawar ékisport qilghuchi döletler daim bashqa döletlerni türlük shertler bilen boghup, ularning tüp menpeetlirini éghir depends qilip, mustemlikichilik késenliri bilen ularning put qollirini chüshep qoyidu. Bolupmu islam dunyasini. Islam ortaql baziri derhal heriketke kelgen chaghda, munupul qilin'ghan islam döletlirini qutuldualaydu.

13) buning bilen chet'elliklarning iqtisadiy arqiliql islam döletlride qalaymiqanchiliql tughdurushning aldini alidu.

14) islam ortaql baziri gheyri islam döletliridin tawar import qilishni qet'iy chekleydu. Gheyri islam döletlirining tawar ékisport qilishi we tijaret arqiliql islam we musulmanlargha ochuqtin ochuql jeng élan qiliwatqanliqlini tonup yetken chéghimizda, islam ortaql bazirining qurulusi musulmanlargha qarshi tenglen'gen mustemlike döletliridiki qural yaraqlarni üzül késil yoql qéliwételeydighan achquchluql amil ikenlikini biliwalalaymiz. Buningdin melum boldiki, islam ortaql bazirini qurup chiqish, islam döletlirini güllendürüshtiki amillardin birsi, shundaqla uni bilish her bir musulmanning bashtartip bolmaydighan mejburiyitidir.

15) islam ortaql bazirini qurush arqiliql, möminlarning bir birige sahip chiqishi we kuffarlardin ayrilip chiqishning asasini yaratqili bolidu.

1570.-sual: güllinishning asasi prinsiplri toghirisidiki qur'an

kerimning bayanliri

güllinishning ewzel shert sharaitini, déhqanchiliq, sanaet yaki bashqa shey'ilerning tereqqiyati bilen ölchesh anche aqilanilik emes. Biz peqet islamgha murajet qilghandila güllinish heqqide qanaetlinerlik jawabqa érsheleymiz. Alayluq: islamda achlarga tamaq bérish, yalingachlarni kiyim kéчек bilen teminleshtek ewzellikler we xususiyetler bar. "zakat peqet péqirlargha, miskinlerge, bérilidu " . (tewbe sürisi 60 - ayet). Bu ayette eng awwal péqirlarning éhtiyajini qamdash alahide tekitlen'gen. Allah ramizan tutalmay yaki qesem qilish, zinar qilish, adem öltürüshtek éghir yénik jinayetlerni ötküzüsh bedilige kapparet bergenler heqqide mundaq deydu: "heqiqeten yaxshilar kafur arilashturulghan (mey toldurulghan) jamlardin ichidu. (u kafur jennettiki bir) bulaqtin (étip chiqqan bolup), uningdin allahning (yaxshi) bendiliri ichidu, u, bulaqni ular (xalighan jaylirigha) éqitip baralaydu. Ular öz üstige qesem ichip alghan ishni orunlaydu we dehshiti keng dairilik bolghan künden (yeni qiyamet künidin) qorqudu. Özi muhtaj turuqluq, miskin'ge, yétimge weesirge taam béridu. (ular éytidu) "silerge biz allahning zaziliqi üçün taam bérimiz.. " silerdin (buning bedilige) héch qandaq mukapat we teshekkur telep qilmaymiz." (insan sürisi 5 -9 -ayetler).

Muhtajlarga özi bérish tügül bashqilarni seperwer qilmaydighan nakesler heqqide mundaq dégen: " dinni inkar qilghan ademni kördüngmu? U yétimni dühškeleydighan, miskin'ge tamaq bérishni terghip qilmaydighan ademdur. " (maun sürisi 1- 3 - ayetler) " hergiz undaq emes, siler yétimni hörmét qilmaysiler? Bir biringlarni miskin'ge ash nan bérishke terghip qilmaysiler. " (fejr sürisi 17 - 18 - ayetler). Muhtajlarni kiyim kéчек bilen teminlesh ikkinchi orunda turidu. Chünki ghiza bedenning qalqinidur. " atilar, anilar qaide boyiche yémek ichmek we kiyim kéчек bilen teminlep turushi kérek." (beqere sürisi 23 - ayetler). " allah silerni sehwenlik bilen qilghan qesiminglar üçün jawabkarliqqa tartmaydu. Lékin silerni qesten qilghan qesiminglar üçün jawabkarliqqa tartidu (mundaq qesiminglarni buzsanglar) uning keffariti ailenglarga béridighan ottura derijilik tamaq bilen on miskinni bir wax ghizalandurushtur, yaki ulargha (yeni on miskin'ge bedinni yépip turidighan) bir qur kiyim bérishtur, yaki bir qul yaki bir chörini azad qilishtur." (maide sürisi 89 - ayet). " allah tirikchilikinglarning asasi qilghan malliringlarni exmeqlerge tutquzup qoymanglar, ularni yémek ichmek, kiyim kéчек bilen teminlenglar, ulargha chirayliq söz qilinglar." (nisa sürisi 5 -ayet).)

yuqiriqilardin körüwélishta boliduki, güllinishimiz üçün aldi bilen biz muhtajlarning éhtiyajini qamdishimiz shert. Islam nuqtiyeneziridin qarighanda, muhtajlarga aldi bilen bedenning qalqini bolghan yémek ichmekni (uzuqluq maddisini) béríp bolghandin kéyin kiyim kichék bilen teminlesh sherttur. Chünki bular bash tartip bolmaydighan mejburiyetlerdur.

On uchinchi bۆlüm. Kündilik turmushqa alaqidar hۆkümlarning bayani birinchi bap. Wesiyetning bayani

1571- sual: wesiyet uqumi we uning yolgha qoyulushi

wesiyettin bir ademning, men ölgendin keyin palanigha palani nersini pütünley yaki ishliwalghili béringlar, dep qaldurup ketken sözi közde tutulidu.

Wesiyet qilip qoyup kétish islam dinida yolgha qoyulghan bir ishtur. Bu heqte allah taala mundaq dédi: eger silerdin bireylen ulüş aldida köp mal qaldursa, uning ata - anisigha we xish - eqribalirigha adilliq bilen wesiyet qilishi teqwadarlarning uteshke tégishlik burchi süpitide perz qilindi [süre beqere-180]

wesiyet qilish perz emes mustuheptur. Eger wesiyet qilish perz bolidighan ish bolsa, hemme musulmanning wesiyet qilishi lazim bolghan bolatti. Lékin eger bir ademning üstide bashqilarning qerzliri, heqliri we amanetliri bolsa, u ademning qerz igilirige qerzini bériwétishke, heq igilirige heqlirini ada qilishqa we amanet igilirige qayturup bérishke wesiyet qilip qoyup kétishi perzdur.

Ebu umame reziyellahu enhu mundaq deydu: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning: shek shübbisizki, alle barliq heq igisining heqqini toluq berdi, shunga mirasxorgha wesiyet qaldurush inawetsizdur, dégenlikini anglighanidim. (ebu dawud: 2870)

shuning bilen wesiyet qilishqa buyrughan mezkur ayetning hۆkmi emeldin qaldurulghan bolidu. Bezi alimlar, mezkur ayetning hۆkmi emeldin qaldurulmighandur, ayetning hۆkmi peqet kapiirgha yaki qul ata anilargha oxshash miras alalmaydighan ata anilarni we miras alalmaydighan uruq tughqanlarni öz ichige alidu, deydu. Zahhak, tawus we hesen qatarliqlarmu bu qarashtidur. Bu qarashni imam teberiy allah taala uninggha rehmet qilsun! Toghra qarash dep tallidi. Allah taalaning yuqirqi ayitide wesiyetke héchqandaq cheklime qoyulmastin mutleq halitide keldi. Lékin wesiyetning qanchiliq miqdarda bolidighanliqigha miras ayiti we töwendiki hedis cheklime qoydi.

Amir ibni seid atisining mundaq dégenlikini riwayet qilidu: widalishish hejide qattiq aghrip qélip, ulüm girdawigha bérıp qalghanidim. Shu chaghda peyghember sellallahu eleyhi wesellem méni yoqlap keldi. Men: i allening peyghembiri! Sen késilimning éghirliship ketkenlikini körüp turupsen, men bolsam köp malliq adem, méning bir qizimdin bashqa mirasxorum yoq, shunga mallirimning üchtin ikki qismini sediqe qilaymu? Dep sorighanidim, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: yaq, dédi. Men: i allening peyghembiri! Undaқта mallirimning yérimini sediqe qilaymu? Dégenidim, peyghember

sellellahu eleyhi wesellem yene: yaq, dédi. Men: i allening peyghembiri! Undaq bolsa, mallirimning üchtin biri bolsunmu? Dédim. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: üchtin biri bolsun, üchtin birimu köplük qilidu. Shek shübhisizki, warislingni bay halette qaldurushung, ularni kishilerge mohtaj qilip kembeghel halette qaldurushungdin yaxshidur. Allening raziliqini telep qilip serp qilghan herqandaq xirajitingge, hetta ayalingning aghzigha salghan nersigimu choqum ejir alisen, dédi. Men: i allening peyghembiri! Men késel sewebi bilen buraderlimdin ayrilip keynide qalarmenmu? Dégenidim, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: sen hergiz keynide qalmaysen (yeni sahabilerdin ayrilip mekkide qalmaysen), keynide qalghan teqdirdimu, allening raziliqini közlep qandaq bir emelni qilidikensen, shu emeling bilen derijengni we mertiwengni ashuriwérisen. Umrüng uzun bolushi, téxi nurghun kishiler sendin paydilinishi, yene nurghun kishiler sendin ziyan tartishi mumkin, dédi. Arqidinla: i alle! Sahabilirimning hijritini dawamlashturghin, ularni keynige (yeni hijret qilip chiqqan yurtigha) qayturuwetmigin! Dep dua qildi we: bichare seid ibni xewle déginiche, uning mekkide ulüp ketkenlikige ich aghritqanliqini bildürdi. (buxari: 4409)

1572- sual: wesiyetni orunlashta biliwilishqa tigishlik mesililer

bashqa mirasxurlarning raziliqi bolmighan halette omumiy mal mülükning üchtin biridin artuq wesiyet qilish toghra emes. Eger mal igisi ulüp ketkenden kéyin uning balaghetke yetken mirasxorliri uning omumiy mal mülküning üchtin biridin artuq bérishke qilghan wesiyetige razi bolsa, bu halda uning qilghan bu wesiyiti toghra bolidu. Chünki bu wesiyetke qoshulmasliq mirasxorlarning heqqi. Ularning razi bolghanliqi ularning bu heqqidin chüshüp bergenliki hésablinidu.

Qerz wesiyettin burun ada qilinidu. Mesilen, mal- mülkidin bashqilargha wesiyet qilip qoyup ketken bir ademning üstide bashqilarning qerzi bolghan we uning pütün mal- mülki uning shu qerzige yétidighan bolsa, uning mal- mülki uning qerzige tölinidu we uning wesiyiti orunlanmaydu. Chünki qerzni tölesh perzdur.

Wesiyet qilghan adem ulüshtin ilgiri u wesiyetni orunlash lazim emes. Shunga wesiyet qilghan adem, ulüshtin ilgiri qilghan u wesiyetidin yéniwalsimu bolidu.

Qilin'ghan wesiyet sheret ehkamlirigha uyghun bolushi lazim. Shunga bir adem mesilen ölgendin kéyin kishilerning üç kün'giche kélip uning öyidin tamaq yéyishige wesiyet qilip qoyghan bolsa, uning bu wesiyiti étibargha élinmaydu. Chünki kishilerning ölüm chiqqan öyidin ölüm uzighan kündin étibaren üç kün'giche tamaq yéyishi yaxshi ish emestur.

Bir adem, men ölgendin kéyin namizimni palani chüshürsun yaki méning ulükimni bashqa bir sheherge apirip qoyunglar yaki méning kipenlikimge mundaq, mundaq rext ishlitinglar yaki qebremni lay bilen qaturunglar yaki qebremge gümbez yasanglar, yaki qebremde qur'an oqughan ademge mundaq, mundaq nerse béringlar, dep wesiyet qilghan bolsa, uning bu wesiyiti étibargha élinmaydu. Yuqirida bayan qilin'ghanlardin wesiyetning

toghra bolushi üçün wesiyet qilghuchi adem, wesiyet qilin'ghuchi adem we wesiyet qilin'ghan nersidin ibaret üç terepning shertlirining toluq bolushi lazim.

1573.- sual: wesiyet qilghuchi ademde tépilishqa tégishlik

bolghan shertler

1- wesiyet qilghuchi adem wesiyet qilish salahitige ige bolghan bolushi lazim. Yeni balaghetke yetken, eqli hushi jayida we wesiyetni razimenlik bilen qilghan bolushi lazim.

2- wesiyet qilghuchi adem mal- mülkining hemmisi qerzge kétip qalghidek derijide qerzdar bolup qalmasliqi lazim. Chünki qerzni wesiyetni orunlashtin ilgiri ada qilish lazim. Chünki qerzni ada qilish perzdur. Wesiyetni orunlash yaxshi bir ishtur.

1574.- sual: wesiyet qilin'ghuchida tépilishqa tégishlik bolghan

shertler

1- wesiyet qilin'ghuchi bir nersige igidarchiliq qilalaydighan bolushi lazim. Shuning üçün bir nersige igidarchiliq qilalmaydighan ademge bir nersige wesiyet qilish toghra bolmaydu.

2- wesiyet qilin'ghuchi wesiyet qilin'ghan waqtida heqiqette bar bolush, yaki qorsaqtiki baligha oxshash hökmen bar bolush lazim.

3- wesiyet qilin'ghuchi terep wesiyet qilghuchi ademdin miras alidighan mirasxor bolmasliqi lazim.

4- wesiyet qilin'ghuchi wesiyet qilghuchi ademni öltüriwetmigen adem bolushi lazim. Eger shundaq qilghan bolsa, u adem xuddi mirasxor miras alidighan adimini öltüriwetse, mirastin mehrum qalghinidek wesiyettin mehrum qalidu.

5- wesiyet qilin'ghuchi mueyyen adem bolushi lazim. Eger u mueyyen adem bolmisa, wesiyet qilin'ghan nersini uninggha tapshurush mumkin bolmaydu we bir nerse bérishke wesiyet qilghanning héchqandaq paydisi bolmaydu.

1575.- sual: wesiyet qilinidighan nerside tépilishqa tégishlik

bolghan shertler

1- wesiyet qilinidighan nerse qimmiti bar bolghan mal bolushi lazim.

2- wesiyet qilinidighan nerse meyli bir nersining özi bolsun meyli menpeeti bolsun bir ademning uninggha ige bolushini qobul qilidighan nerse bolushi lazim.

3- wesiyet qilinidighan nerse biz yuqirida seid ibni ebuwaqqas (allah taala uningdin razi bolsun!) ning hediside bayan qilip ötkünimizdek wesiyet qilidighan ademning pütün mal- mülkining üchtin biridin artuq bolmasliqi lazim.

1576.- sual: bir ademning wesiyetlirini orunlashqa tallan'ghan

adem we u kishide tépilishqa tégishlik bolghan shertler

bir ademning wesiyetlirini orunlashqa tallan'ghan adem yaxshi ish qilghuchi adem hésablinidu. Shunga bu ademning wesiyet qilghuchi adem hayat waqtida we uning köz aldida uning wesiyetlirini qobul qilishi lazim.

1- bu ishqa tallan'ghan adem balaghetke yetken adem bolushi lazim.

2- u adem musulman bolushi lazim.

3- adil adem bolushi lazim.

4- ishenchilik adem bolushi lazim.

5- bu wezipining höddisidin chiqalaydighan adem bolushi lazim.

Bu ademning qilidighan ishliri, wesiyet qilghuchi adem ulüp ketkendin kéyin uning kipenlikini élip uni yuyup tarap yerlikide qoyidu. Ulüp ketken ademning kichik balilirining yémek ichmeklirini we kiyim kéçeklirini hel qilidu. Eger bashqilarning ulüp ketken ademning qéshida qoyup qoyghan amanetliri bolsa, uni igilirige tapshuridu. Ölgén ademning mal- mülkini saqlaydu, qerzini töleydu, uning birsige birnerse bérish toghrisida qilghan wesiyetini orunlaydu. Kelgen sougha salamlarni qobul qilidu. Ölgén ademning heqlirini élish üçün qilidighan dawa bolsa, uni qilidu.

Bir ademning wesiyetlirini orunlashqa u ademning dadisi tallighan kishi u ademning chong dadsigha qarighanda heqliqtur. Eger u ademning wesiyetlirini orunlashqa uning dadisi tallighan kishi bolmisa, uning wesiyetlirini uning chong dadisi orunlaydu. Eger chong dadisi bolmisa, chong dadisi tallighan adem orunlaydu. Eger umu bolmisa, uning ishlirigha qazi mes'ul bolidu.

Eger bu wezipige tallan'ghan adem ulüp ketken ademning yétim balilirining mal-mülkini satqan yaki özi üçün sétiwalghan bolsa, eger u adem bu wezipige qazi teripidin teyinlen'gen bolsa, uning bu élim sétimi toghra bolmaydu. Eger u adem bu wezipige shu balilarning dadisi teripidin teyinlen'gen we bu élim sétimining u yétim balilar üçün paydiliq ikenliki bilin'gen bolsa, bu halda uning bu élim sétimi toghra bolidu.

Eger bu wezipige tallan'ghan adem ölgén ademning kipenliri üçün uning hem tengtüşining kipenlirige ketken rextin köprek rext ishletken bolsa, artuqini özi töleydu. Eger ölgén adem uninggha kipenliki üçün rextni artuq ishletishke wesiyet qilghan bolsa, bu halda kipenlik üçün ishletilidighan rextning pulisi uning pütün mal- mülkining uchtin bir qismining ichidin chiqirilidu.

Eger bu wezipige tallan'ghan adem, ölgén ademning yétim balilirigha ular mallarni tapshurwalidighan haletke yetken waqtida bermekchi bolghan mal mülükni eqilge kirgen we lékin mal mülükni tapshurwalidighan haletke yetmigen bir chaghda bergen bolsa, u adem mal mülükni töleydu. Chünki u adem mal mülükni bérishke tégishlik bolmighan ademege berdi.

Bu wezipige tallan'ghan adem yétimge tewe mal - mülük bilen özi üçün tijaret qilmaydu. Bu wezipige tallan'ghan ademning yétimge tewe mal - mülük bilen yétim üçün

tijaret qilishi toghridur. Toghra riwayetke asasan'ghanda mezkur wezipige tallan'ghan ademge ish heqqi bérilmeydu. Shunga u adem ihtiyajliq bolsimu uni mezkur wezipige tallap qoyup ulüp ketken ademning yétim balilirigha qalghan mal mülüktin özining yémek ichmiki üçün ishlitishi toghra emes. Dimek wesiyet qaldurmaqchi bolghan adem sheretke muwapiq kilidighan mezmunda wesiyet qaldurushi, sheretke xilap mezmun teleplarning wesiyet ichige kirip qilishtin saqlinishi lazim.

ikkinchi bap. Miras ilmi toghirisida

1577.- sual: miras ilmining sherti

miras ilmidin ölgen ademning qaldurup ketken mal dunyani uning mirasxorlirigha teqsim qilip béridighan ilim közde tutulidu. Bu ilim peyghember eleyhissalam öginishke we ögitishke buyrughan ilimlarning qataridindur.

Ata - anisi we tughqanliri qaldurghan mirasta (yeni méyitning terekiside) erlarning hessisi bar. Meyli u (yeni tereke) az bolsun yaki köp bolsun, her adem allahning adil sheritide) belgilen'gen hessisini alidu [süre nisa-7].

Miras ilmi, mirasxor, miras qaldurup ketküchi adem we heqiqeten yaki hökmen miras qilinip élinidighan nersidin ibaret ich ishni asas qilidu. Bu ilimning üç sherti bardur.

1-miras qaldurup ketküchi ademning heqiqeten ölgen bolushi yaki yoqulup ketken ademge oxshash hökmen ölushi, yaki diyet bérish kérek bolghan kichik baligha oxshash teqdiren ulüshi lazim.

2- miras qaldurup ketküchi adem ölgen waqtida uning mirasxori heqiqeten yaki qorsaqtiki baligha oxshash teqdiren hayatta bolushi.

3- mirasxorning miras qaldurup ketküchi adem bilen bolghan alaqisining qandaq alaqe ikenlikini bilish we mirasning seweblirini we uning tosalghulirini bilish lazim.

Miras ilmi peqet qur'an, hadis we alimlarning birliki yeni ijmasi bilen meydan'gha kelgendur. Miras ilmide qiyas qaidisige emel qilinmaydu. Chünki qiyas qaidisige tötdin biri, altidin biri dégen'ge oxshash ölchemlerde emel qilinmaydu chünki, mesilen, néme üçün bir insanning mirasta beshtin birini almay töttin birini alghanliqining qandaq hékmiti barliqini bilgili bolmaydu.

1578.- sual: ölgen ademning qaldurup ketken mal dunyasigha qarashliq bolghan heqler

ölgen adem qaldurup ketken nersidin u adem ölgen waqtida arqisida qaldurup ketken pütün mal dunya közde tutulidu. U mal dunyaning ichige yene eger u adem bashqa bir kishi teripidin sewenlik bilen ultürülgen bolsa, u kishining u ademning uruq tughqanlirigha tölep bergen diyet, eger qestenlik bilen ultürülgen we buning üçün ultürgüchi u

ademning uruq tughqanliri bilen kélishop ulargha mal dunya tölep bermekchi bolghan bolsa, bu mal dunyamu kiridu.

Adem qaldurup ketken mal dunyagha töwendikidin ibaret töt xil heq qarashliq bolidu,

1- mal dunya qaldurup ketken ademning ulükini yerlikide qoyush üçün teyyarlash we uninggha bekmu ashurwetmestin yaki bekmu qisiwalmastin kipenlik élish.

2- mezkur ademning bendilerning aldidiki qerzlirini ada qilish, emma ada qilinmay qalghan zakatqa we kaffaretlerge oxshash allah taalaning aldidiki qerzlerge kelsek, eger ölgen adem bularni ada qilishqa wesiyet qilghan bolsa, uning ada qilmay qalghan zakat we kaffaretler uning ölimini uzutup bolghandin kéyin iship qalghan mal dunyaning üchtin bir qismining ichidin chiqirilip bérilidu.

3- u ademning ölimini uzutup bolghandin we uning qerzlirini ada qilip bolghandin kéyin qalghan mal dunyaning üchtin bir qismi bilen uning wesiyetliri orunlinidu.

4- bu ishlardin éship qalghan mal dunya, mirasqa heqliq bolushning sewebliridin birersi tépilghan ademlerning ichide teqsim qilinidu.

1579.- sual: mirasqa heqliq bolushning sewebliri

mirasqa heqliq bolushning sewebliri üchtur. Yeni bir ademning yene bir ademdin miras élishi üçün uningda töwendiki üç sewebning ichidin biri tépilishi لازم.

1- uruq tughqanchiliq sewebi. Uruq tughqanlar bir - biridin miras alidu.

2- er - xotunluq sewebi. Yeni bir ayal bir erdin u ikkisinin arisida er - xotunluq munasiwet bolghanliq sewebi bilen miras alalaydu.

3- bir qulni azat qiliwatqanliq sewebi bilen uning bilen bolghan yéqinchiliq. Yeni bir kishi qul bir ademni azat qiliwatqan, qul ölgen we uning héchqandaq mirasxori yoq bolghan bolsa, uning mal- mülkige uni azat qiliwatqan kishi mirasxorluq qilidu.

1580.- sual: melum ölchem boyiche miras alidighan

mirasxolarning bayani

ölgen bir ademning qaldurup ketken mal dunyasigha on түrlük adem mirasxorluq qilidu. Melum ölchem boyiche miras alidighan mirasxolar töwendiki kishilerdur.

1- er- ölgen ayalning meyli oghul bolsun meyli qiz bolsun balisi bolmisa, u ayalning éri uningdin qalghan mal - mülükning yérimini alidu. Eger ayalning balisi bar bolsa, u ayalning éri uningdin qalghan mal - mülükning töttin birini alidu.

2- ayal- ayal, erning meyli oghul bolsun meyli qiz bolsun balisi bolmisa, éridin qalghan mal - mülükning töttin birini alidu. Eger erning balisi bar bolsa, ayal éridin qalghan mal - mülükning sekkizdin birini alidu.

3- dada. Dada mundaq üç xil halette miras alidu.

Birinci, ölgen kishining meyli özining balisi bolsun meyli oghlining balisi bolsun baliliri bolsa, bu halette dada mal - mülükning altidin birini alidu.

Ikkinchi, eger ölgen kishining peqet birla qizi yaki oghlining qizi bolsa, bu halda uning qizi yaki oghlining qizi u ademning mal- mülkining yérimini alidu. U ademning dadisi melum ölchem boyiche miras alidighan mirasxoluq süpiti bilen mal - mülükning altidin birini we miras élish üçün melum ölchem békitilmigen mirasxoruq süpiti bilen mal - mülükning qalghanlirini alidu.

Üchünchi, ölgen kishining birmu balisi bolmisa, bu halette dada melum ölchem boyiche miras alidighan mirasxorlar özlirining miraslrini élip bolghandin kéyin qalghan mal - mülükning hemmisini alidu.

4-chong dada- chong dadining hökmi dada yoq ehwalda xuddi dadining hökmige oxshash. Bu eger hayat bar chong dada bilen ölgen ademge tutushidighan halqining birerside ayal bolmisa, ehwal shundaq bolidu. Bu chaghda chong dada biwaste chong dada dep atilidu. Eger hayat bar chong dada bilen ölgen ademge tutushidighan halqining birerside ayal bolsa, bu chaghda bu chong dada, wastiliq chong dada dep atilidu. Shuning bilen bu chong dada ölgen kishidin miras alalmaydu. Chünki chong dada bilen ölgen ademning arisidiki halqining birerside ayal kishining bolushi chong dada bilen ölgen ademning arisidiki nesebke dexli yetküzidu. Chünki bir balining nesebi erler teripidin ulunidu. Lékin wastiliq chong dada eger ölgen kishining melum ölchem boyiche miras alidighan mirasxorliri we miras élish üçün melum ölchem békitilmigen mirasxorliri yoq halette ölgen adem bilen arisida uruq tughqanchiliq munasiwiti bolghanliq süpiti bilen uningdin miras alidu.

5- ana, ana mundaq üç xil halette miras alidu.

Birinchi, ölgen kishining meyli özining balisi bolsun meyli oghlining balisi bolsun baliliri bolsa, yaki baliliri bolmisimu meyli qiz bolsun meyli oghul bolsun eng az ikki qérindashliri bolsa, bu halette ana mal - mülükning altidin birini alidu.

Ikkinchi, ölgen kishining birmu balisi yaki qérindashliri bolmisa, bu halette ana mal - mülükning üçtin birini alidu.

Üchünchi, er - xotunning biri mirasini élip bolghandin kéyin ana qalghan mal mülükni dada bilen ulüşidu. Yeni ana er - xotunning biri mirasini élip bolghandin kéyin qalghan mal - mülükning üçtin birini alidu. Uningdin qalghan mal - mülükning hemmisini dada alidu.

6- chong ana- chong ana meyli ana tereptin bolsun meyli dada tereptin bolsun mal mülükning altidin birini alidu. Eger chong anining sani birdin köp bolghan we ularning ölgüchi bilen bolghan munasiwiti oxshash derijide bolghan bolsa, bu halda ular u altining birini arilirida oxshash teqsim qilishidu. Eger ularning ölgüchi bilen bolghan munasiwiti oxshash derijide bolmisa, derijisi yéqin chong ana derijisi yiraq chong anini miras élishtin chekleydu.

Eger ölgen ademning birla qizi bilen oghlining bir yaki birdin qizi bolsa, bu halda qiz

mal - mülükning yérimini we oghlining qizliri esli ölgen ademning ikki we uningdin artuq qizliri élishi lazim bolghan üchtin ikki hessini toluqlash üçün altining birini alidu.

Eger ölgen ademning dadimu bir we animu bir peqet birla hemshirisi bilen peqet dada bir, bir hemshiri bolghan bolsa, bu halda dadimu bir we animu bir hemshirisi mal - mülükning yérimini we peqet dada bir hemshirisi esli ölgen ademning ikki we uningdin artuq qizliri élishi lazim bolghan üchtin ikki hessini toluqlash üçün altining birini alidu.

Peqet ana bir qérindash yaki hemshire eger birla bolsa, mal mülükning altidin birini alidu. Meyli oghul bolsun meyli qiz bolsun eger ular birdin artuq bolsa, ular mal - mülükning üchtin birini alidu we alghan u üchtin birini arilirida ortaq teqsim qilishidu. Allah taala mundaq dédi " eger miras qaldurghuchi ata - anisiz, balisiz er yaki ayal bolup, uning peqet ana bir qérindishi we ana bir hemshirisi bolsa, ularning her birige mirasning altidin biri tégidu. Eger miras qaldurghuchining (yeni miras qaldurghuchi méyitning ana bir, ata bashqa) qérindashliri we hemshiriliri buningdin (yeni birdin) köp bolsa, u chaghda mirasning üchtin biri ularning arisida ortaq teqsim qilinidu." "süre nisa 12- ayetning bir qismi"

birdin artuq qiz eger özliri bilen bille birer oghul qérindishi bolmisa, dadisidin yaki anisidin qalghan mal - mülükning üchtin ikkisini alidu.

Ölgen ademning oghlining birdin artuq qizimu, eger u ademning oghli yeni shu qizlarning dadisi hayat bolmisa we ölgen ademning eng az ikki qizi bolmisa, u ademning mal- mülkining üchtin ikkini alidu.

Eger ölgen ademning dadisi, yaki chong dadisi, yaki dadimu bir we animu bir qérindishi, yaki meyli oghul bolsun meyli qiz bolsun birermu balisi bolmastin peqet ikki we ya uningdin artuq hemshiriliri we bashqa mirasxorliri bolsa, bu halda uning hemshiriliri mal - mülükning üchtin ikkisini alidu.

Eger ölgen ademning dadisi, yaki chong dadisi, yaki dadimu bir we animu bir qérindishi, yaki dadimu bir we animu bir- birla hemshirisi bilen dadimu bir we animu bir qérindishi yaki dadimu bir we animu bir, ikki hemshirisi yaki meyli oghul bolsun meyli qiz bolsun birermu balisi yaki oghlining oghli, yaki peqet dada bir qérindishi bolmastin peqete dada bir ikki hemshirisi we bashqa mirasxorliri bolsa, bu haldimu uning dada bir hemshilirimu uning mal- mülkining üchtin ikkisini alidu.

1581- sual: miras élish üçün melum ölchem békitilmigen mirasxorlarning bayani

er bezide mirasxor emes ayalni mirasqa érishtürüp uni miras élish üçün melum ölchem békitilmigen mirasxorlardin qilidu.

Üch türlik ademler miras élish üçün melum ölchem békitilmigen mirasxorlar qatarigha kiridu ular: 1) özining wastisi bilen mirasqa érishkichi.2) bashqa birsining wastisi

bilen mirasqa érishkichi.3) bashqa birsi bilen birlikte mirasqa érishkichi qatarliqlardin ibarettur.

1- özining wastisi bilen mirasqa érishkichi bolsa, ölgen ademning oghligha yaki ana bir qérindishigha oxshash arisida ölgen ademge tutushidighan halqining birerside ayal kishi bolmighan erlerdur. Eger arisida ölgen ademge tutushidighan halqining birerside ayal kishi bolup qalghan er, özining wastisi bilen mirasqa érishküchi hisablanmaydu. Emma dadimu bir we animu bir qérindashqa kelsek, uning bilen ölgen ademning arisidiki tutushish halqisida ayal kishi bolsimu yeni u ölgen ademge anisi arqiliq tutashsimu u yene özining wastisi bilen mirasqa érishkichi hésablinidu. Chünki u ölgen ademge anisi arqiliq emes dadisi arqiliq nisbet bérilidu. Chünki ayal özining wastisi bilen emes, bashqa birsining wastisi bilen yaki bashqa birsi bilen birlikte mirasqa irishidu. Melum ölchem boyiche miras alidighan mirasxorlar özlirining hessilirini élip bolghandin kéyin, qalghan mal - mülükning hemmisini miras élish üçün melum ölchem békitilmigen mirasxorlar alidu. Eger ölgen ademning peqet miras élish üçün melum ölchem békitilmigen mirasxoridin bashqa héchqandaq mirasxori bolmisa, bu halda mal - mülükning hemmisini miras élish üçün melum ölchem békitilmigen mirasxori alidu.

Töt xil kishiler özlirining wastisi bilen mirasqa érishidu. Ular: ölgen ademning ewladliri, andin ölgen ademning ejdadliri, andin ölgen ademning dadisining ewladliri we ölgen ademning dadisining chong dadisining ewladliri. Eger ölgen ademning mirasxorlirining hemmisi bir tereptinla bolsa, bu halda uning mal- mülkige mirasxorluq qilish üçün uninggha yéqinliq derijisi eng yéqin bolghan ademler tallinidu. Eger ölgen ademge uning mirasxorliri yéqinliq terepte we yéqinliq derijiside oxshash bolsa, bu halda ularning ichidin ölgen ademge yéqinliq küchi eng küchlük bolghini tallinidu.

2- bashqa birsining wastisi bilen mirasqa érishkichiler bolsa, ölgen ademning qizliri, oghlining qizliri, oghlining newrilirining qizliri we meyli dadimu bir we animu bir bolsun meyli ana bir bolsun hemshiriliri qatarliqlardur. Eger bular peqet özliri yalghuzla bolsa, yeni bular bilen bille bular bilen oxshash derijide er bolmisa, bu halda bular melum ölchem boyiche miras alidighan mirasxorlardin hésablinidu.

Eger mezkur ayallar peqet özlirila yalghuz bolmay, özlirining derijisidiki erler bilen bille bolsa, bu halda ular melum ölchem boyiche miras alidighan mirasxorlarning qataridin miras élish üçün melum ölchem békitilmigen mirasxorlarning qatarigha ötidu. Mana bu bashqa birsining wastisi bilen mirasqa érishkenlik hésablinidu.

3- bashqa birsi bilen birlikte mirasqa érishküchiler bolsa, ölgen ademning qizliri bilen bille bolghan yaki uning oghlining qizliri bilen bolghan ölgen ademning hemshirisidur.

1582- sual: miras élishtin cheklinishning türi

buningdin mirasxorlarning birining yene bir mirasxorning bolghanliqi sewebi bilen alidighan mirastin cheklinishi közde tutulidu.

Miras élishtin cheklinish ikki türlük bolidu, bir türlüki pütün cheklinish bilen bolidu, yene bir türlüki yérim cheklinish bilen pütünley cheklinishtin, bir mirasxorning miras alidighan bashqa birsining bolghanliqi sewebi bilen miras élishtin pütünley mehrum qilin'ghanliqi közde tutulidu.

Yérim cheklinishtin, bir mirasxorning miras alidighan bashqa birsining bolghanliqi sewebi bilen toluq miras alidighan halettin yérim miras alidighan haletke chüshüp qélishi közde tutulidu.

1583.- sual: miras ilishtin pütünley cheklinip qalmaydighanlar

mirasxorlarning ichidin alte türlük mirasxor qandaq sharaitta bolsa bolsun miras élishtin pütünley cheklinip qalmaydu .ular:

1) anidur. 2) dadidur. Emma chong dada we chong anilar bolsa bezide miras élishtin yérim cheklinish bilen cheklinidu. 3) ölgen ademning oghul baliliridur. 4) ölgen ademning qiz baliliridur. 5) ölgen ademning ayalidur. 6) ölgen ayalning éridur.

Mana bu alte xil kishiler her qandaq ehwal astida miras élishtin pütünley cheklinip qalmaydu. Emma ular bezide miras élishtin yérim cheklinish bilen cheklinip qalidu.

Melum ölchem boyiche miras alidighan mirasxorlar bolsun meyli miras élish üçün melum ölchem békitilmigen mirasxorlar bolsun mezkur alte mirasxordin bashqa mirasxorlar bezide miras alidu, bezide mirastin cheklinip qalidu.

1584.- sual: mirastin pütünley cheklinip qilishning sewebi

mirastin pütünley cheklinip qélishning mundaq ikki sewebi bardur.

1-mirasxorlarning ichide mezkur alte mirasxordin bashqa eng yéqin mirasxor yiraq mirasxorni miras élishtin cheklep qoyidu.

2- ölgen ademege bir waste bilen tutushqan adem u waste bar yerde miras alalmaydu. Bir ademning oghlining oghli u ademege, u ademning oghlining yeni özining dadisining wastisi bilen tutushidu. Shunga eger u adem ölgen we uning oghli hayat bolghan bolsa, u ademning oghlining oghli u ademdin miras alalmaydu. Bu qaidige ana tereptin bolghan qérindash kirmeydu. Ölgen ademning ana tereptin qérindishi bolsa bu qérindash u ademege anining wastisi bilen tutushidu. Gerche u ademege anining wastisi bilen tutashsimu u qirindash ana bilen bille u ademdin miras alidu. Chünki ana bir yol bilen mal - mülükning hemmisini almaydu. Eger ana özi yalghuz bolsa yeni bir adem ölgen we uning mirasxorliridin peqetla uning anisila bar bolsa, bu halda ana hessisini élish we qalghinini qayta élish yolliri bilen uning mal mülkining hemmisini alidu.

Mirastin pütünley cheklinish bilen cheklen'gen adem bashqilarni mirastin pütünley yaki yérim cheklesh bilen chekleydu. Bir ademning qérindashliri we hemshiriliri u ademning dadisining hayat bolushi bilen miras élishtin pütünley cheklinidu.

1585.- sual: miras ilishtin yirim cheklinish bilen

cheklinidighanlar

besh türlü mirasxorlar miras élishin yérin cheklinish bilen cheklinip qalidu. Ular bolsa, ana, oghlining qizi, dada bir hemshirisi, éri we ayali qatarliqlardur. Mesilen, ana, ölgen ademning oghlining, yaki oghlining oghlining, yaki ikki we ikkidin artuq qiz oghul qérindashlirining hayat bolghanliqi sewebi bilen mirastin üchtin birini alidighan yerge, ornigha altidin birini alidu.

Ölgen ademning oghlining qizi, uning özining birla qizining hayat bolghanliqi sewebi bilen mal - mülükning yérimini alidighan yerge altidin birini alidu.

Ölgen ademning dada bir hemshirisi, uning dadimu bir we animu bir bolghan birla hemshirisining hayat bolghanliqi sewebi bilen mal - mülükning yérimini alidighan yerge altidin birini alidu. Er ölgen ayalining birer balisining hayat bolghanliqi sewebi bilen ayalining mal- mülükning yérimini alidighan yerge töttin birini alidu. Ayal ölgen érinin birer balisi yaki oghlining birer oghlining hayat bolghanliqi sewebi bilen érinin mal- mülükning töttin birini alidighan yerge sekkizdin birini alidu.

Ölgen ademning qérindashliri we hemshiriliri ölgen ademning oghlining yaki oghlining oghlining yaki oghlining oghlining oghlining, yaki dadisining hayat bolghanliqi sewebi bilen mirastin pütünley mehrum qalidu.

1586- sual: ölgen adem bilen arisida uruq tughqanchiliq munasiwiti bolghanliq süpiti bilen uningdin miras alidighanlarning bayani

bular, ölgen kishining melum ölchem buyiche miras alidighan mirasxorlirining yaki miras élish üçün melum ölchem békitilmigen mirasxorlirining ichige kirmeydighan uruq tughqanliridur. Shunga ölgen ademning mirasxori peqet bulardinla bolghan waqtida , u mirasxor er xetunning biri özining mirastiki hessisini élip bolghandin kéyin qalghan mal mülükni alidu.

Bu xildiki kishilarning miras élishining sewebi bolsa, xuddi miras élish üçün melum ölchem békitilmigen mirasxorlarga oxshash peqet ölgen adem bilen uruq tughqanchiliq munasiwitining bolghanliqidur. Shunga mirasqa ölgen ademge eng yéqin kishi érishidu.

Bu xildiki mirasxorlirimu töt xil bolidu. Bular töwendikidin ibarettur.

1- ölgen ademning ewladliri. Ular bolsa ölgen ademning qizining ewladliri, oghlining qizining ewladliri we ularning ewladlirining ewladliri qatarliqlardur.

2- ölgen ademning ejdadliri. Bular bolsa anining dadisigha we anining dadisining anisigha oxshash wastiliq chong dadilar we wastiliq chong anilardur.

3- ölgen ademning ata anisining ewladliri. Bular bolsa dada we ana bir yaki dada bir hamma achilarning baliliri, ana bir qérindashlar we hemshirilarning ewladliri, dada we ana bir qérindashlarning yaki dada bir qérindashlarning qizliri qatarliqlardur.

4- ölgen ademning chong dadisining yaki chong anisining ewladliri. Bular bolsa ana tereptin bolghan taghiliri we hamma achiliri, ana bir taghiliri, dada tereptin bolghan hamma achiliri, dada tereptin bolghan taghining qizliri we bularning ewladliri, ata anining hamma achiliri, ata anining aniliri teripidin bolghan taghiliri we hamma achiliri, dadining ana bir taghiliri we anining dada teripidin bolghan taghiliri qatarliqlardur.

Mezkur kishilerdin ölgen ademge eng yéqin bolghan tughqini mirasqa érishidu.

Eger mirasxorlarning hemmisi oxshash derijide we hemmisi dada tereptin yaki ana tereptin bolghinigha oxshash bir tereptinla bolsa, bu halda miras melum ölchem boyiche miras alidighan mirasxorlarning yaki miras élish üçün melum ölchem békitilmigen mirasxorlarning balilirigha bérilidu.

Eger mirasxorlarning hemmisi oxshash derijide bolghan lékin kélish teripi oxshash bolmay beziliri dada teripidin we beziliri ana teripidin bolghan bolsa, bu halda dada teripidin kelgen uruq tughqan'gha mal - mülükning üchtin ikkisi we ana teripidin kelgen uruq tughqan'gha mal mülükning üchtin biri bérilidu.

1587- sual: birla waqitta ulüp ketken uruq tughqanlarning miraslirining bayani

su astida qélip ölgen'ge yaki otta köyüp ölgen'ge yaki urush meydanida ölgen'ge yaki ayripilan yaki poyiz, yaki mashina hadisiliride ölgen'ge oxshash ishlar bilen ulüp ketken uruq tughqanlar bir - biridin miras alalmaydu. Bu eger ikki uruq tughqanning qaysisining burun ulüp ketkenliki bilinmise, ehwal shundaq bolidu. Yeni birla waqitta ulüp ketken uruq tughqanlarning qaysisining burun ulüp ketkenliki bilinmise, u ikki uruq tughqan bir - biridin miras almaydu. Ularning mal- mülkidin ularning her birining mirasxorliri miraslirini élishidu. Chünki miras shek shübhe bilen élinmaydu. Hayat qalghan ademning mirasqa érishishi éniqtur. Ikki uruq tughqanning qaysisining burun ulüp ketkenliki éniq bolmighan ehwal astida, ular bir - biridin miras alalmaydu. Emma ikki uruq tughqanning birining burun yene birining uning keynidin ulüp ketkenliki éniq bolsa, bu halda kéyin ölgini burun ölginidin mirasini alidu. Miras üçün kéyin ölginige teqsim bolghan mal mülükni uning mirasxorliri alidu.

1588- sual: téxi tughulmighan balining mirasining bayani

qursaqtiki bala tirik tughulsa, u bashqa uruq tughqanliridinmu miras alidu we bashqa uruq tughqanlirimu uningdin miras alidu. Eger qursaqtiki bala ulük tughulsa, u bashqilardin miras alalmaydu. Emma qursaqtiki bala, u bala ana qursiqida turghanda bashqilar anining qursiqigha urghinigha oxshash birer jinayet sewebidin ulük tughulghan bolsa bu halda u bala bashqa uruq tughqanliridinmu miras alidu we bashqa uruq tughqanlirimu uningdin miras alidu. Eger bala köp qismi tirik bolsa, tughulup bolghandin kéyin ulüp qalghan bolsa, bashqa uruq tughqanliri uningdin miras alidu we uning namizi chüshürilidu.

Téxi tughulmighan qursaqtiki baligha bir oghul balining hessisidin yaki bir qiz balining hessisidin köp mal - mülük qoyup qoyulidu. Bu eger qursaqtiki bala bashqa mirasxorlarga mirasta shérik bolsa yaki ularni yérim cheklesh halitide mirastin cheklise, ehwal shundaq bolidu. Emma qursaqtiki bala bashqa mirasxorlarni pütünley cheklesh halitide mirastin chekleydighan bolsa, bu chaghda mal - mülükning hemmisi taki tughulmaqchi bolghan u balining ishi bir terep bolghan'gha qeder teqsim qilinmay qoyup qoyulidu.

1589.- sual: yoq bolup ketken ademning hökümlirining bayani

yoq bolup ketken adem dégenlikdin öydin chiqip kétép tirik yaki ulük ikenliki melum emes bolup qalghan adem közde tutulidu. Bu adem bashqilarning uning üstidiki heqlerde tirik hésablinidu. Chünki eslide u tirik idi. Shunga u taki ölgenliki éniq bolghan'gha qeder tirik hésablinidu. Shuning üçün u ademning mal- mülki mirasxorliri arisida teqsim qilinmay qoyup qoyulidu. Qazi uning mal- mülkini saqlash we uninggha köngül bölüş üçün adem teyinleydu. U ademning bashqilardiki heqlirini toluq élip béridu. U ademning ayalining, baliwaqilirining we u ademge teminatini bérish kérek bolghan kishilarning teminatliri u ademning mal- mülkidin bérilidu. U ademning yoq bolup ketkinige töt yildin artuq bolghan bolsimu uning bilen uning ayali ayriwétilmeydu.

Umer ibni xettab reziyellahu enhu: her qandaq bir ayal érinu yüttürüp qoyup, uning nedilikini bilelmise, érinu töt yil saqlaydu. Andin kéyin töt ay on kün iddet tutuwétip, bashqa erge tegse bolidu, dégen. (malik 1219)

yoq bolup ketken adem özining bashqilarning üstidiki heqliride ölgen adem hésabida bolidu. Shunga u adem ölgen bashqa uruq tughqanliridin miras alalmaydu.

Bir adem, yoq bolup ketken bir kishige mal wesiyet qilip qoyup ulüp ketken bolsa, u mal yoq bolup ketken u kishige bérilmeydu. U mal taki u kishining yurtidiki tengtüşliri ulüp tögigen'ge qeder saqlap qoyulidu.

Yoq bolup ketken kishining yurtidiki tengtüşliri ulüp tögigen'ge qeder saqlash wesiyet ishigila xas bir höküm emes. Bu, yoq bolup ketken ademning barliq ishlirini öz ichige alghan bir hökümdur.

1590.- sual: qosh jinsliq ademning hökümlirining bayani

hem oghulluq hem qizliq jinsi ezasi bar adem, qosh jinsliq adem dep atilidu. Yene hem oghulluq hem qizliq jinsi ezasi yoq, süydük kindikidin chiqidighan ademmu buning ichige kiridu. Hem oghulluq hem qizliq jinsi ezasi bar adem balaghetke yétishtin burun, eger süydükni oghulluq ezasidin siyse, oghul hésablinidu. Eger u qizliq ezasidin siyse, qiz hésablinidu. Emma balaghetke yetken waqtida eger uninggha saqal chiqqan yaki xuddi saq er ihtilam körgen'ge oxshash ihtilam körgen bolsa, bu halda u oghul hésablinidu. Eger uninggha emchek chiqqan yaki uningdin süt kelgen yaki u heyz körgen, yaki qursaq kötürgen bolsa, bu halda u ayal hésablinidu.

Eger uningda mezkur alametlerdin yeni erlik yaki ayalliq alametliridin héchqaysisi körülmigen yaki her ikkisi tengla körülgen yaki bir muddet qizliq alamiti yene bir muddet oghulluq alamiti körülgen bolsa, bu halda u, qosh jinsliq adem hésablinidu. Bir ademning balaghetke yétip bolghandin kéyin bundaq bolup qélishi nahayiti az uchraydighan ishtur. Bolupmu doxturluq tereqqi qilghan bu zamanda téximu shundaqtur.

Qosh jinsliq adem heqqide uning ishi yeni yaki erlikliki yaki ayalliqighi bir terepke ayrilishtin ilgiri hemme hökümlerde eng ihtiyatliq teripi közde tutulidu. Imam ebuhenife (allah taala uninggha rehmet qilsun!) ning köz qarishi boyiche, uninggha er bilen ayalning hessisining eng az qismi bérilidu. Yeni u adem eger er hisablansa qanchilik miras alidighanliqigha, eger ayal hisablansa qanchilik miras alidighanliqigha qarilidu, andin uninggha bu ikki xil mirasning eng az bolghini bérilidu. U meyli er hisablansun meyli ayal hisablansun eger miras élishtin pütünley mehrum qilinidighan bolsa, bu halda uninggha héchqandaq miras bérilmeydu. Emma imam ebuyüsüf bilen imam muhemmed (allah taala ulargha rehmet qilsun!) larning köz qarishi boyiche, uninggha er bilen ayalning hessisining yérimi bérilidu. Lékin bu heqte petiwa imam ebuhenife (allah taala uninggha rehmet qilsun!) ning köz qarishi boyiche bérilidu.

1591- sual: miras élishqa tusalghu bolidighan amillar

bu amillardin mirasxorda körülgen birer seweb tüpeylidin u mirasxorning miras élishigha tusalghu bolidighan ishlar közde tutulidu. Bu halda u mirasxor mirastin mehrum qilin'ghan adem dep atilidu. Bu shekilde miras élishtin mehrum qalghan ademlarning qatarigha biz yuqirida bayan qilip ötken miras élishtin pütünley yaki yérim cheklinish bilen miras élishtin cheklinip qalghan ademler kirmeydu. Chünki bu ademler özliride körülgen birer sewebning tüpeylidin emes bashqa bir sewebning tüpeylidin miras élishtin cheklen'gen ademlerdur. Miras élishqa tusalghu bolidighan amillar tötdur.

1- qulluq. Bir ademning qul bolushi uning ölgen uruq tughqanliridin, miras élishidin chekleydu. Chünki qul héchqandaq nersige ige bolalmaydu. Qulning qolidiki pütün nersiler uning xujayinigha tewe bolidu.

2- mirasxorning miras qaldurup ketküchi ademni qisasni yaki kaffaretni keltüridighan bir shekilde öltürwwétishi. Qisasni yaki kaffaretni keltiridighan bir shekilde öltürwwétish bolsa, bir mirasxorning özining miras qaldurup ketküchi adimini qesten yaki qesten'ge oxshushup kétidighan bir shekilde, yaki sewenlik bilen öltürwwétishidur. Bu halda u adem mirastin mehrum qalidu. Chünki kimki bir nersige u nersining waqti kélishtin burun érishishke aldirisa, u adem u nersidin mehrum qélinish bilen jazalinidu.

Bir adem miras qaldurup ketküchisini biwaste qol tiqip öltürüwetmigen emma uning ulúshige seweb bolghan bolsa, u adem bu miras qaldurup ketküchi ademdin miras élishtin mehrum qilinmaydu.

Bir adem ayalini yaki uruq tughqanlirining birini töhmet chaplap emes ayalining yaki

mezkur tughqinining heqiqiy zina qilganliqi uchün öltürüwetken bolsa, u adem ultürülgen tereptin miras élishtin mehrum qilinmaydu. Bu henefiy mezhepidikilerning qarishidur.

Balisini ultürüwetken ademdin uning dada bolghanliqining hörmiti uchün qisas yaki kaffaret kechrwwétirse, u adem yene ultürüwétilgen oghlidin miras alalmaydu. Shuningdek yene eger bir ademge kaffaret bérish wajib emes peqet mustehap bolghan halette bolsimu yene u miras élishtin mehrum qilinidu.

Eger özining miras qaldurup kétidighan uruq tughqanlirining birersini ultürüwetmekchi bolghan adem, uni ultürüwetmekchi bolghan jeryanida yarilan'ghan we ultürüwetmekchi bolghan kishidin burun ulüp ketken bolsa, bu halda u kishi u ademdin miras alidu. Bu barliq alimlarning köz qarishidur.

3- ölgen adem bilen uning mirasxorining birining musulman yene birining kapir bolghinigha oxshash bashqa - bashqa dinda bolishi yeni bir musulman bir kapir uruq tughqinidin yaki bir kapir bir musulman tughqinidin miras alalmaydu.

Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: musulman kapirgha mirasxor bolalmaydu, kapirmu musulman'gha mirasxor bolalmaydu. (buxari: 6764)

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: ikki din ehli bir - birige mirasxor bolalmaydu. (tirmizi: 2108)

eger kapir adem ölgen musulman tughqinining mal- mülki teqsim qilinishtin ilgiri islamgha kirgen bolsa, bu haldimu u yene miras alalmaydu. Chünki bir adem mirasqa miras qaldurdighan ademning ulüshi bilenla heqliq bolup bolidu. Kéyin musulman bolghan kapir musulman tughqini ölgen waqtida téxi musulman bolmighanliqi uchün kéyin musulman bolghan teqdirdimu u yene mirasqa érishelmeydu.

Allah taala saqlisun! Islam dinidin yéniwalghan ademning musulman waqtida tapqan mal- mülki mirasxorliri arisida teqsim qilinidu. Emma uning islam dinidin yéniwalghandin kéyin tapqan mal- mülki musulmanlar uchün ghenimet hésablinidu.

4- yashawatqan yerning bashqa - bashqa yer bolishi uruq tughqan kapirlar, biri bashqa yerde yene biri bashqa bir yerde yashisa, ular bir - biridin miras alalmaydu. Chünki miras ishi uruq tughqanlar bir - birini qoghdash we yardem bérish prinsipining üstige qurulghan bir ishtur. Bashqa- bashqa yerde yashaydighan kapirlarning arisida bir - birige yardem bérish we bir - birini qoghdash ishi yoqtur. Eger ularning arisida öz - ara dishmenlirige qarshi bir - birige yardemlishish we bir - birini qoghdash ishi bolsa, bu halda ular xuddi bir yerde yashighan hésablinidu we bir- biridin miras alidu. Emma musulmanlar uruq tughqanlarning bashqa - bashqa yerde yashighanliqliri ularning öz - ara miras élishlirigha tesir yetküzelmeydu. Shuning uchün musulman bir tijarechi yaki kapirning qoligha esirge chüshüp qalghan bir musulman kapirning yurtida ölse, uning mal mülkini uning mirasxorliri miras qilip alidu.

Uchinchi bab. Tashliwitilgen bala, chüshüp qalghan nerse we kündilik turmushta uchraydighan mohim mesililerning bayani

1592.- sual: tashliwitlgen balining hökümlirining bayani

bu, péqirliqtin yaki tughup salghan éri yoq ayallarning zina töhmitidin qorqup tashliwitlgen balilarni körsütidu. Eger bala ulüp qalsa, uni tashliwetken adem gunahkar bolidu. U allah taalaning: kembeghelliktin qorqup baliliringlarni ultürmenglar. Ularning wesilerning rizqinglarni biz bérimiz, ularni ultürüş heqiqeten chong gunahtur [süre isra-31]. Dégen ayitide bayan qilin'ghan mezmunning ichige kiridu.

Eger bala chölge yaki ormanliqqa oxshash balining ulüp kêtish éhtimalliqi küchlük bolghan bir yerge tashliwitlgen bolsa, uni tipiwalghan adem sawabqa érishidu we ghenimetke érishken hésablinidu. Chünki allah taala mundaq dédi: "kimki bir ademni tirildirse yeni qutquzsa yaki hayat qélishigha sewepchi bolsa, u pütün insanlarni tirildirgendek bolidu." (süre maide 32- ayetning bir qismi)

1593.- sual: tashliwitlgen balini éliwélisning hökmi

u bala, eger uni körgen adem éliwalmisa uning ulüp qélishi guman qilinidighan bir yerge tashliwitlgen bolsa, uni körgen ademge uni iliwilish bir adem qilsa bashqilarning üstidin qilish chüshüp kétidighan perzdur. Yeni perz kupayidur. Eger u bala tashliwitlgen yer uni körgen ademdin bashqa adem yoq bir yer bolsa, uni körgen ademge uni iliwilish her bir ademning qilishi lazim bolghan perzdur. Kor bir ademning bir yerge chüshüp kêtish aldida turghanliqini körgen ademning hökmimu tashliwitlgen balini körgen ademning hökmige oxshashtur.

Eger bir bala, uning ulüp qélis éhtimalliqi bek küchlük emes bir yerge tashliwitlgen bolsa, uni körgen ademge uni iliwilish musteheptur. Chünki undaq qilghanliq uninggha ich aghritqanliq we yaxshiliq qilghanliq hésablinidu. Uni élip qutquzup bolghandin kéyin uni qayta tashliwétish haramdur. Chünki uni uchratqan ademge uni qoligha élishi bilen uni perwish qilip saqlash wajiptur. Shuning üçün uni burunqi halitige qayturush toghra emes.

Mal - mülük meyli tashliwitlgen balining astida bolsun meyli üstide bolsun eger uning bilen mal - mülük birge bolghan bolsa, u mülük u baligha tewe bolidu. Chünki emiliyet mal - mülükning balining ikenlikini ispatlap béridu.

Tashliwitlgen bala tépilghan yerni étibargha élip turup azat we musulman bala hésablinidu. Meyli uni tépiwalghan adem musulman bolsun meyli kapir bolsun u musulmanlar yashaydighan yerde tépilghanliqi üçün musulman hésablinidu. Eger tashliwitlgen bala musulmanlarga tölem tölep yashaydighan kapirlarning mehelliside yaki

ularning ibadetxanilirida tépilghan we uning üstide kiriske oxshash bashqa dindikilerning alametliri bolghan bolsa, bu halda u bala musulmanlardin emes shu kapirlardin hésablinidu.

Tashliwitlgen balini uni tépiwalghan ademning qolidin bashqa bir ademning iliwilishi toghra emes. Chünki uni saqlash heqqi uni baldur tépiwalghan ademning bolidu. Eger uni baldur tépiwalghan adem uni saqlashqa we uni terbiyeleshke heqliq bolmisa, balini u ademning qolidin tartiwélishturmoq lazim.

Eger tashliwitlgen balini bir musulman bilen bir kapir tépiwalghan u ikkisi buni men baqimen dep, taliship qalghan bolsa, qazi balini musulmanniing béqishigha buyrup béridu. Chünki u balining yaxshi adem bolup usüp yétilishi üçün uninggha musulman, kapirgha qarighanda eng paydiliq adem hésablinidu. Eger u balini tépiwalghan ademlerning her ikkisi oxshash ademler bolsa, bu halda qazi u balini kimgé bérish heqqide yaxshi oylishi we balini uninggha eng paydiliq bolghan ademge bérishi lazim.

Tashliwitlgen balini tépiwalghan adem uni özi gé nisbet bérishi toghra emes. Yeni u, méning balam déyishi toghra emes. Chünki yuqirida béqiwalghan balini béqiwalghan ademning ismi bilen emes uning eslidiki dadisining ismi bilen chaqirishning lazim ikenlikini otturgha qoyuldi.

Eger mezkur balini ikki ayal dawa qilghan we u ikki ayalning biri uning özining balisi ikenlikige pakit körsetken bolsa, bala pakit körsetken ayalning bolidu.

Eger mezkur balini uni tépiwalghan ademdin bashqa ikki adem, u méning balam idi, dep dawa qilghan, u ikki ademning biri balining tinide mundaq mundaq alametler bar idi, dégen we balining tinide uning dégen alametliri körülgen bolsa, yene bir adem balining özining balisi ikenlikige uningdinmu küchlükrek bir pakit körsetmise bala u ademge buyrup bérilidu.

1594.- sual: chüshüp qélin'ghan nersini uchratqan ademning élishining hökmi

chüshüp qalghan nersini tépiwalghuchi adem eger özi gé u nersini alsa uni kishiler arisida ilan qilidighanliqigha ishench qilalisa, u ademning u nersini igisige qayturup bérish niyiti bilen élishi musteheptur. Eger u adem özining u nersini igisige qayturup bermeydighanliqini hés qilsa, u ademning u nersini almay tashlap qoyup kétishi lazimdur. Bu halda u ademning u nersini élishi haramdur. Eger u adem u nersini özining qiliwélishturmoq niyiti bilen alsa, u adem u nersini bulap éliwalghan kishining hökmi bolidu.

Chüshüp qalghan nersini tépiwalghuchi adem u nersini eger almay tashlap ketse uning buzulup kétishidin qorqsa, u ademge u nersini élish perz bolidu. Chünki xuddi jan'gha oxshash mal - mülükningmu hörmiti bardur. Bu, eger u adem u nersini alsa uni kishiler arisida ilan qalalydighanliqigha özi gé ishench qilalisa, ehwal shundaq bolidu. Eger undaq

qilalaydighanliqigha ishench qilalmisa, uni almay tashlap qoyup k  tishi yaxshidur.

Eger ch  sh  p qalghan nersini t  piwalghuchi adem u nersini   yige   lip kelgendin k  yin uni yene ornigha qayta apirip qoyghan we u nerse u yerdin yoq bolup ketken, yaki buzulup ketken bolsa, k  chl  k riwayetke asasen u adem u nersini t  limeydu. Bu, u adem eger u nersini kishiler arisida ilan qilish   ch  n alghan bolsa, ehwal shundaq bolidu. Emma ch  sh  p qalghan nersini t  piwalghuchi adem u nersini   zi ishlitish   ch  n alghan bolsa, uni taki   z igisige qayturup bermigiche uni yoq qiliwatqan yaki buzuwatqan bolsa uni t  leydu.

Ch  sh  p qalghan nersini t  piwalghuchi adem u nersini alghan waqtida, özining uni igisige qayturup bérish   ch  n alghanliqigha guwahchi turghuzup qoyup alghan we k  yin u nerse buzulup ketken bolsa, u ademge uni t  lesh lazim emes. Chüshüp qalghan nersini tépiwalghuchi adem u nersini tépiwalghan yerde turup, kimki bir nersisini chüshürüp s  lip uni izdewatqan kishini anglisa yaki k  rse uni méning q  shimgha bashlap qoysun, dep ilan qilishi y  terlik bolidu. Eger chüshüp qalghan nersini t  piwalghuchi adem   zi uni ilan qilishtin ajiz kelgen we uni b  ridighan kishi ishenchilik bolghan bolsa, uni ilan qilish   ch  n u kishige berse bolidu.

1595.- sual: chüshüp qalghan nersini t  piwalghuchi ademde t  pilishqa t  gishlik bolghan shertler

chüshüp qalghan nersini t  piwalghuchi ademning mest halda bolmasliqi we eqli hushi jayida bolushi sherttur. Chüshüp qalghan nersini eqli hushi jayida, l  kin t  xi balaghetke yetmigen kichik baliningmu we qulningmu   lishi toghra bolidu. L  kin uni kishiler arisida ilan qilish kichik balining ige chaqilirining we qulning xojayining üstige yüklinidu.

Chüshüp qalghan nersini éliship qalghan sarangning, eqli kem, mest we bir nersidin heyran q  lip eqli hushi jayida bolmighan ademlerning ölishi toghra emes.

Chüshüp qalghan nersini t  piwalghuchi adem uni kishiler arisida taki emdi uni buningdin k  yin uning igisi izdimeydu, dep küchlük guman'gha kelgen'ge qeder ilan qilishi lazim. Her qandaq nerse uning   zlayiqigha yarisha ilan qilinidu.

1596.- sual: chüshüp qalghan nersining uni t  piwalghan ademning qolida turghan chaghdiki h  kmi

chüshüp qalghan nerse uni t  piwalghan ademning qolida bir amanet süpitide turidu. Shunga u adem eger uni qesten buzuwatmighan yaki yoq qiliwatmighan bolsa, uni t  limeydu. Eger nersining igisi kelse, uni igisige qayturup b  ridu. Eger nersining igisi kelmise, imkanining y  tishiche u nersini uninggha heqliq bolghan ademge yetk  zish   ch  n uni p  qirgha sediqe qilidu. Imkan y  tishiche chüshüp qalghan nersini igisige qayturush lazimdur. Bu, eger chüshüp qalghan nersining igisi kelse u nersining özini qayturup b  rish bilen, eger uning igisi kelmise uni sediqe qilip uning sawabini yetk  zish bilen bolidu. Chüshüp qalghan nersini t  piwalghuchi adem, eger u nersini taki uning igisi kelgen'ge

qeder uzun muddet saqlashni xalisa, shundaq qilidu.

Chüshüp qalghan nersini tépiwalghuchi adem eger péqir bolsa, uni kishiler arisida ilan qilip bolghandin kéyin igisi kelmise uningdin özi paydilansimu bolidu. Eger u adem péqir bolmisa, uni péqir adem meyli ata anisi bolsun meyli baliwaqiliri bolsun meyli ayali bolsun péqirgha sediqe qilidu. Eger chüshüp qalghan nersini tépiwalghuchi adem u nersini sediqe qilip bolghandin kéyin uning igisi kelse, igisi xalisa u ademning qilghan ishigha qoshulidu, yeni uni tölettürmeydu, xalisa uni töletküzidu.

Chüshüp qalghan nersini tépiwalghuchi adem eger uni tölise, u nersini tépiwalghandin tartip uning igisi hésablinidu. U nerse eger sediqe qilinip bolghan bolsa, uning sawabi uni tölep bergen ademge bolidu.

Bu höküm chüshüp qalghan nerse meyli bashqa yerde chüshüp qalsun meyli heremde chüshüp qalsun, chüshüp qalghan hemme nersini öz ichige alidu. Buningda bir yer bilen yene bir yerning arisida héchqandaq perq yoq.

Munbeisning azadgerdisi yezid mundaq deydu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemning sahabisi zeyd ibni xalid juheniy reziyellahu enhuning mundaq dégenlikini anglighanidim: biri peyghember sellellahu eleyhi wesellemdin tépiwalghan altun yaki kümüşni qandaq qilish kéreklik heqqide sorighanidi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: hemyanni we boghquchini bir yilgiche tonutqin, angghiche igisi chiqmisa, ishletkech turghin, u séningde amanet süpitide qalsun. Künlarning biride igisi kélip qalsa, uni igisige qayturup bergin! Dédi. Uningdin yene yütüp ketken tögini tépiwalsa qandaq qilish kéreklik heqqide sorighanidi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: töge bilen séning néme ishing? Uni qoyuwetkin, uning töt ayighi uzi bilen bille, su boyigha uzi baralaydu, ut chöpler bilen qorsiqini toyghuzalaydu, shu arida uni igisi tépiwalidu, dédi. Uningdin yene yütüp ketken qoyni tépiwalsa qandaq qilish kéreklik heqqide sorighanidi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: uni tutuwalghin, u ya séning yaki bashqa bir qérindishingning weyaki börining (rizqi) bolidu, dédi. Yene bir riwayette yezid mundaq deydu: qoymu hem tonutilidu. (muslim: 1722, buxari: 2428)

chüshüp qalghan nersini tépiwalghan ademning, u nersining igisi, u nersini manga qayturup bergen ademge mundaq nerse bérimen dep ilan qilghan söyüncini élishi toghra emes.

**1597- sual: üstide qalghan qerz pul we bashqlardin naheq
iliwalghan mal dunyaning mirasxorining kimlikini tapalmighan
ademning qandaq qilidighanliqi**

bir ademning üstide bashqilarning qerz pulliri we kishilerdin naheq éliwalghan mal dunya bolghan, u mal dunyaning igilirining kim ikenlikini, yaki u mal dunyaning igilirining mirasxorlirining kim ikenlikini tapalmighan we ularni tépishtin ümidi üzülgen bolsa, bu

halda u ademning üstümde kishilarning munchilik miqdarda heqliri bar dégen miqdardiki mal mülükni, eger u heqler uning mal dunyasining hemmisini tügitiwetsimu sediqe qiliwétishi lazim. Eger üstide birining qerzi bar adem, u qerzni qerzning igisi ulüp kétip bolghandin kéyin uning mirasxorlirigha bergen bolsa, u üstidiki qerzdin ada juda bolghan bolidu. Lékin qerzni ölgen igisige qerzni öz waqtida qayturup bermey uninggha zulum qilghanliqi üçün uning heqqi u ademning üstide qélip qalidu. U ademning ölgen u ademning heqqidin peqet tewbe, üstighpar éytish we uning üçün dua qilip qoyush arqiliq ada juda bolidu.

1598.- sual: bulap ilin'ghan yaki oüurlan'ghan mirasqa ige bolup qalghan ademning qandaq qilidighanliqi

bir mirasxor ölgen tughqinining üstidiki mal - mülükning bashqilardin bulap éliwalghan yaki ughurlap éliwalghan mal - mülük ikenlikini bilse, u mirasxorning u mal mülükni uning igisige ölgen tughqini qaldurup ketken mal dunyaning ichidin qayturup bérishi lazim. Eger u mirasxor u mal mülükni uning igisige qayturup bermise, u mirasxor axirette jazalinidu. Eger bashqa birsidin qerz alghan adem qerz igisini yaki uning mirasxorini tapalmighan we shuning üçün qerzge alghan pulning miqdaridiki pulni qerz igisining namidin sediqe qilghan bolsa, axirette jazalinishtin ada juda bolidu. Shuningdek yene u sediqini u ademning özi emes uning mirasxori qilsimu shundaq bolidu.

1599.- sual: chüshüp qalghan we naheq alghan nersilerning igisni bilmigende qandaq qilidighanliqining bayani

bir ademning yénida meyli bashqilarning chüshüp qalghan nersisi bolsun meyli bashqilardin bulap éliwalghan nerse bolsun meyli parigha alghan nerse bolsun kishilerdin naheq alghan nersiler bolghan we u nersilerning qaysi qaysisining, kim kimning ikenlikini bilmigen bolsa, u ademge u nersilerning hemmisini sediqe qiliwétish lazim. Eger u adem shu nersilerning hemmisini sediqe qiliwetse, u nersilerning igiliri kélip axirette u ademdin özlirining heqlirini bérishni telep qilalmaydu.

Bir adem chüshüp qalghan nerse tépiwalghan, uni kishiler arisida ilan qilghan, lékin igisini tapalmighan, shuning bilen u nersini péqir bolghanliqi üçün özi ishletken, kéyin u adem bay bolghan bolsa, u ademge bay bolup bolghandin kéyin u nersige oxshash bir nersini sediqe qéliwétish lazim emes.

Kimki sudin otun süziwalghan, u otun qimmet pulgha yaraydighan derijide bolsa, bu halda u otun xuddi chüshüp qalghan nersining hökmide bolidu. Eger u otun u derijide bolmisa, otun siziwalghan adem üçün xuddi téxi bir insanning qoli tegmigen nersilerge oxshash halaldur.

1600.- sual: seper üstide ulgen ademning mülki toghirisida

bir adem seper üstide ölgen bolsa, uning nerse kéreklerini uning hemrahining sétip pulini u ademning ata anisigha we baliwaqilirigha bérishi toghridur. Chünki seperde hemrah bolghan ademge shundaq qilishqa ruxset bérilgendur.

1601. sual: mirasxorning kimlikini bilgili bolmighan ademning mal mülki toghirisida

bir ademning öyide yaqa yurttin kelgen bir kishi ulüp qalghan we ulüp qalghan kishining mirasxorlirining kim ikenlikini bilgili bolmighan bolsa, bu halda uning mal- mülki xuddi chüshüp qalghan nersining hökmi bolidu.

1602. sual: melum seweb tépilghan adamlarni, teserrup qilishtin chekleshning bayani

yuqirida bayan qilip ötilgen baplardin islam dinining her qandaq nersini uninggha heqliq kishilerge yetküzishke nahayiti hérismen ikenlikini körüwalalaymiz. Eger mal - mülük igiliri kem eqil bolghanliqi üçün mal mülüklirini öz jayida bashquralmaydighan halette bolsa, islam dinining yene ularning mal mülüklirini zaya bolup kétishidin saqlashqa köngül bölishi, islam dinining mukemmelliklirining biridir we uning kamaletke yetken hékmetlik din ikenlikining pakitidir. Shuning üçün allah taala melum seweb tépilghan kishilerni mal- mülkini ishlitishke cheklime qoydi. Bu cheklimdin melum seweb tépilghan kishilerni bezi teserruplardin cheklesh közde tutulidu.

1603. sual: chekliming sewebliri

bu chekliming sewebliri kichiklik, sarangliq we exmeqliqtin ibarettur. Bularning qatarigha yene galwang ademmu kiridu. Yeni mushu xil süpetler tépilghan adamlar teserruptin cheklinidu.

1604. sual: bir ademge uning exmeq adem bolghanliqi sewebi bilen cheklime qoyulushining bayani

exmeq adem bolsa, mal- mülkini islam dinining yaki eqilning teliwi boyiche teserrup qilmastin eksiche buzup chachidighan, oyun temashsha, neghme newagha heddidin artuq pul xejleydighan, qimmet pulgha kepterge oxshash uchar qushlarni alidighan we tijarette gollinip qalidighan adamlardur.

Exmeqliq eslide eqli kichik dégenlik bolup bu süpet meyli yétim bolsun meyli kichik bolsun meyli sarang bolsun eqli ajiz kishilerning hemmisini öz ichige alidu. Bu süpet shuningdek yene balaghetke yetken chong adem bolsimu mal- mülkini buzup chachidighan adamlarnimu öz ichige alidu. Allah taala mundaq deydu: allah tirikchiliklarning asasi qilghan mallirlarni exmeqlerge tutquzup qoymanglar, ularni yémek - ichmek, kiyim -

kéchekler bilen teminlenglar. Ulargha chirayliq söz qilinglar [süre nisa-5] bu ayetning menisi, siler mal mülükni yaxshi teserrup qilalmay uni paydisiz yerlerge xejlep buzup chachidighan kishilerning qollirigha tutquzmanglar, dégenlik bolidu.

Emma nikahqa, talaqqa we qul azat qilishqa oxshash yiniwélishtiq bolmaydighan we chaqchaq bilenmu küchke ige bolidighan teserruplarda mezkur süpetlik kishilerge héchqandaq cheklime qoyulmaydu. Bu barliq alimlarning birlikke kelgen qarishidur.

Bir ademde exmeqliq süpetning bolghanliqi uning özining we bashqilarning uning üstidiki heqlirini emeldin qaldurmaydu. Shunga exmeq bolghanliqi üçün cheklime qoyulghan ademge, uning baliwaqilirigha, uning ayaligha we uninggha teminatini bérish kérek bolghan uning urugh tughqanlirigha uning mal- mülkidin teminat bérilidu. Chünki u, mezkur ademlerning اساسliq éhtiyajlirining qataridindur. Mezkur ademning mal- mülkidin bérish lazim bolghan zakat we pitre uning mélidin chiqirip bérilidu.

Mezkur adem özining mal- mülki bilen üstidiki perz hejni ada qilishtin cheklenmeydu. Chünki hej uninggha uning özi teripidin emes allah taala teripidin perz qilin'ghan bir ibadettur. Qazi uning hej qilishi üçün yolda kétédighan pulni uning qoligha emes uning bilen bille hejge mangghan hajilarning ichidin eng ishenchilik birsige tutquzidu. Eger mezkur adem ömrige barmaqchi bolsa, peqet bir qétimla ruxset qilinidu.

Eger mezkur adem wesiyyet qilip qoyghan we uning eng az birer mirasxori bolghan bolsa, bu halda uning wesiyyiti uning mal- mülkining üç qismining bir qismining ichidin orunlinidu. Uning wesiyyitining orunlinishi üçün uning wesiyyetni özining namidin hej qilip qoyushqa yaki péqirlargha pul tarqitip bérishke yaki meschit sélip qoyushqa yaki körük sélip qoyushqa yaki yol ongshap qoyushqa, oxshash yaxshi ishlarni qilish heqqide qilishi sherttur.

1605.- sual: qerzdargha cheklime qoyushning bayani

shuningdek yene qerzge boghulup qalghan ademgimu qerz igilirining heqlirini saqlap qélishtiq üçün cheklime qoyulidu. Bu cheklime eger qerz igiliri qazidin u kishige uning mallirini qerz igilirige zerer élip kélidighan bir shekilde serp qilishidin cheklime qoyushini telep qilghan waqtida qoyulidu. Qazining qerzdarni mallirini sétip qerzini ada qilishqa buyrushu lazim. Qazining shundaq qilishi bashqilarni bir ishqa mejburlighanliq hisablanmaydu. Eksiche toghra bir ishni qilghanliq bolidu.

Eger qerzdar qerzni ada qilalmaydighan derijide yoqsul bolsa, uning qerzni bérishni saqlash we uninggha möhlet bérish lazim. Chünki allah taala mundaq dédi: eger qerzdarning qoli qisqa bolsa, uning hali yaxshilan'ghuche kütünglar, eger (xeyrlik ish ikenlikini bilsenglar, qiyinchiliqta qalghan qerzdardin alidighan qerzni uninggha) sediqe qilip bériwetkinglar siler üçün téximu yaxshidur [süre beqer-280]. Yeni eger qerzdar yoqsul bolsa, taki uning hali yaxshilan'ghiche möhlet bérish we uningdin qerzni élishni kéchiktürüş yaxshidur. Islam dinida exlaq, hökümler hetta mal muamilisige alaqidar

bolsimu islam dinining hökümliridin ayrilip ketmeydu. Yoqsul qerzdarlarga möhlet bérish ésil bir exlaq bolup allah taala qerz igilirini bu exlaqni tutushqa buyrudi. Qerzdarlarga möhlet bérish yene kélip musulman jemiyyetide körülüp kéliwatqan bir - biri bilen yordemlashish körünishlirining biridir. Mezkur ayet qerzdarning üstidiki qerzni kechürüm qiliwétishning yaxshi ikenlikini bildürüp keldi. Emma qerzdar yoqsul bolsa, uninggha möhlet bérish wajiptur.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: bir adem peqetla yaxshiliq qilip baqmighaniken, emma kishilerge qerz bérip turidiken we qerzni süleydighan adimige: qolida barlardin alghin, qiyinchiliqta qalghanlardin almighin, belki kéchiwetkin. Alle taalamu bizning gunahlimizdin utüp kéter, deydiken. U ulüp ketkendin kéyin, alle taala uninggha: sen birer yaxshi ish qilip baqtingmu? Deptu. U: yaq, méning bir maliyim bar idi, men kishilerge qerz bérip turattim, maliyimni qerz yighqili ewetkende, uninggha: "qolida barlardin alghin, qiyinchiliqta qalghanlardin almighin, belki kéchiwetkin. Alle taalamu bizning gunahlimizdin utüp kéter " deyttim, deptu. Shuning bilen, alle taala: menmu séning gunahliringdin utüp kettim, deptu. (nesai: 4694)

qerzdar bolup qalghanliq sewebi bilen cheklime qoyulghan ademning hökmi xuddi saq waqtida qerz élip kéyin késel bolup qalghan ademning hökmige oxshash. Shunga cheklime qoyulghan u qerzdarning qerz igilirining heqqige dexli yetküzidighan, bashqilargha bir nerse sogha qilishqa we sediqe bérishke oxshash teserruplirining hemmisi cheklinidu.

1606.- sual: chekliming kötürülüp kétishining bayani

buningdin yuqirida bayan qilip ötülgen exmeq, kichik bala we saranggha oxshash cheklime qoyulghan ademlerdin cheklimini kötürüwétish we ularni erkin qoyuwétish közde tutulidu. Kichik bala we eqli ajiz ademning teserrupliri töwendikidek üç qisimgha bölünidu.

1- islamgha kirgen'ge, hediye'lerni qobul qilghan'gha we uni tapshurup alghan'gha oxshash nahayiti paydiliq ishlar. Eger kichik bala yaki eqli ajiz adem buninggha oxshash birer ishni qilsa, bu ish uningdin qobul qilinidu we ulardin bu ishning qobul qilinishi üçün ulargha mes'ul bolghan ademning ruxsitige éhtiyaj yoqtur.

2- ularning qilghan teserrupliri ayalini talaq qilghan'gha, qullirini azat qiliwatqan'gha, sowgha bergen'ge, sediqe bergen'ge we qerz bergen'ge oxshash özlirige ziyaniq ish bolsa, bularning bu teserrupliri eger ulargha ularning igiliri ruxset qilghan teqdirdimu toghra emestur. Chünki bu teserruplirining toghra bolushi üçün ularning bu teserrupni qilish salahiyitige toluq toshushi sherttur.

3- ularning qilghan teserrupliri soda sétiqqa oxshash paydiliq ish bilen ziyaniq ish arisidiki ish bolsa, bu ishning toghra bolushi ularning igilirining ruxset bérishige baghliqtur. Eger balaghetke yetmigen kichik bala kichik waqtida bir soda sétiq qilghan, andin balaghetke yetken we qilghan u soda sétiqining küchke ige ikenlikini dégen bolsa, uning

qilghan bu soda sėtiqi hem toghra we hem küchge ige bolidu.

1607- sual: kichik baligha we eqli ajiz ademge igidarchiliq qilidighan ademler we ularning tertiwining bayani

balaghetke yetmigen kichik baligha igidarchiliq qilidighan adem uning dadisidur. U balining dadisi ölse dadisining u baligha qarap qoyushqa wesiyet qilip qoyup ketken adimidur. Dadisining wesiyet qilip qoyup ketken adimi ölse, u ademning u baligha qarap qoyushqa wesiyet qilip qoyup ketken adimidur. Bu ademmu ölse mesilen, dadisining dadisining dadisigha oxshash yiraq bolsimu balining biwaste chong dadisidur. Mesilen, balining anisining dadisigha oxshash wastiliq chong dada u baligha igidarchiliq qilalmaydu.

Eger balining biwaste chong dadisi ulüp ketse, u chong dadining u baligha qarap qoyushqa wesiyet qilip qoyup ketken adimidur. Chong dadining wesiyet qilip qoyup ketken adimi ölse, u ademning u baligha qarap qoyushqa wesiyet qilip qoyup ketken adimidur. Bu adem ulüp ketse, höküm chiqirish wezipisi tapshurulghan waliydur. Eger höküm chiqirish wezipisi tapshurulghan wali bolmisa, u baligha igidarchiliq qilidighan adem döletning qazisidur.

Balining dadisining u baligha qarap qoyushqa wesiyet qilip qoyup ketken adimi bar yerde u baligha uning chong dadisi igidarchiliq qilalmaydu. Chong dada yaki uning u baligha qarap qoyushqa wesiyet qilip qoyup ketken adimi bar yerde waliy yaki qazi u baligha igidarchiliq qilalmaydu. Baligha igidarchiliq qilidighan ademler balini ish heqqi élip bashqilarning qolida ishlettürüş hoquqighimu ige. Eger bala bashqilarning qolida ishlewatqan chaghda balaghetke yetken bolsa, u ademning qolida ishleshni dawamlashturush yaki dawamlashturmasliq u balining ixtiyarigha qoyulidu. Shuningdek yene mezkur ademlarning u balining mal- mülkini sétish yaki balining pullirigha bir nerse élish hoquqi bar. Eger mezkur ademler u balining mülkini satqanda yaki uning pullirigha bir nerse alghanda bazardiki baha bilen oxshash yaki uningdin azraq üstün élip salsa yaki satqanda azraq töwen sétip salsa, bu soda sėtiq toghra bolidu we u balining hésabigha bolidu. Emma mezkur ademler satqan nersini bek erzan we alghan nersini bek qimmet alghan bolsa, bu soda sėtiq balining hésabigha emes ularning özlirining hésabigha bolidu. Kichik bala balaghetke yetkendin kéyin u özi kichik waqtida qilghan soda sėtiqlarni küchge ige bolushtin bikar qilalmaydu.

Kichik balining dada teripidin bolghan taghisigha we qérindishigha oxshash uning miras élish üçün melum ölchem békitilmigen mirasxorliridin bashqa anisigha we anisining u baligha qarap qoyushqa wesiyet qilip qoyup ketken adimige oxshash ademlarning u baligha tijaret qilishqa ruxset bérish hoquqi yoq.

Soda sėtiqning néme ikenlikini bileleydighan eqli ajiz ademge, uning tijaret qilishi üçün uning dadisi, dadisi ölgen bolsa, dadisining eqli ajiz ademge qarap qoyushqa

wesiyet qilib qoyup ketken adimi, bu adem ölgen waqtida eqli ajiz ademning chong dadisi ruxset béridu. Eqli ajiz adem pütün hökümde kichik balining hökümige oxshash. Eqli ajiz ademning balisining u ademge tijaret qilishqa ruxset bérish we u ademning mal- mülkini teserrup qilish hoquqi yoq. Shuningdek yene eger eqli ajiz ademning dadisi éliship qalghan sarang kishi bolsa, u dadiningmu eqli ajiz balisigha ruxset bérish hoquqi yoq.

Bu mal - mülükge alaquidar hökümlerdur. Emma nikahqa alaquidar hökümlerde kichik balining we yaki eqli ajiz ademlarning dadilirining yaki chong dadilirining ulargha qarap qoyushqa wesiyet qilib qoyup ketken ademlirining héchqandaq hoquqi yoqtur. Yeni bu ademlarning kichik balining yaki eqli ajiz ademning toy qilishigha ruxset bérighan hoquqi yoq. Nikah ishlirida ruxset bérish hoquqi peqet ularning dadilirining qolididur. Eger ularning dadiliri bolmisa, chong dadilirining qolididur. Eger bularmu bolmisa, ularning dada teripidin bolghan taghilirining qolididur. Bulardin kéyin ularning qérindashlirining qolididur. Eger ularning dada teripidin bolghan taghiliri we ularning qérindashliri yoq halette ularning anilirimu ularning toy qilishigha ruxset bérish hoquqigha ige bolalaydu. Eger bu kishiler kichik balining we yaki eqli ajiz ademning toy qilishigha ruxset bérishidin bash tartsa, ularning toy qilishigha qazi ruxset béridu.

totinchi bap. Qesemning bayani

1608.- sual: qesem atalghuliri

qesem, bir ademning bir ishni qilishqa yaki qilmasliqqa qilghan niyitini küchlendüridighan bir iradidin ibarettur. Qesem birer ishni ispatlash yaki inkar qilish üçün qilinidu. Birawdin ehde – misaq alghanda yaki guwahliq ada qilghanda yaki birer ishqa inkar qilghanda yaki zörüriyet shuni teqezza qilghanda qesem qildurushqa toghra kélidu. Shuningdek kelgüside birer ishni qilishni tekitlesh üçünmu qesem qilinidu.

Qesemge aalquidar bir nechche atalghular bolup her birining menisini bayan qilib utüshimizge toghra kélidu.

- qesem ichküchi, buningdin qesem qilghan ademning özi meqset qilinidu.
- qesem ichilgen ish, buningdin qesem qilish arqiliq, qilish yaki qilmasliq niyitini küchlendürgen ish meqset qilinidu.
- qesimide turush, buningdin men bu ishni qilimen, dep qesem qilghan bolsa shu ishni qilish, eger qilmaymen, dep qesem qilghan bolsa u ishni qilmasliq meqset qilinidu.
- qesimide turmasliq yaki qesimini buzush, buningdin qilimen, dep qesem qilghan ishni qilmasliq, qilmaymen, dep qesem qilghan ishni qilish közde tutulidu.

1609.- sual: qesemning shertliri

1- qesem qilghuchining musulman, balaghet yéshigha yetken, eqli – hoshi jayida

bolushi. Buninggha asasen, kichik balining, sarangning qesimi hésabqa élinmaydu.

2 - qesem qilghuchining qesemni uz ixtiyari bilen qilghan bolishi. Zorlan'ghanliqtin, éside yoqliqtin yaki xatalashqanliqtin qesem qilghan ademning qesimi étibargha élinmaydu.

3 - qesemni allahning ismliridin yaki süpetliridin birersini atash bilen qilish. Peyghemberlarning yaki perishtilarning yaki her qandaq bir mexluqatning namini atap qesem qilishqa bolmaydu hemde bundaq qilin'ghan qesem hésabqa élinmaydu. Chünki qesem peqet allahning ismi bilenla baghlinidu.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: "men islamdin ada juda bolup kéteyki..." dep qesem qilghan kishi, eger bu sözni yalghandin dégen bolsa, uzi éytqandek islamdin ada juda bolup kétidu. Eger (u sözni) chin könglidin éytqan bolsa, u, islamgha saghlam halette qaytalmaydu (yeni heqiqiy musulman bolalmaydu). (nesai 3772)

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: ata ananglarning yaki butlirlarning nami bilen qesem qilmay, peqet allening nami bilenla qesem qilinglar, hem allening nami bilen qesem qilghanda rastchil, semimiy bolunglar! (ebu dawud 3253)

4- qesemni uningda turush mumkin bolidighan bir ish üstide qilish.

1610.- sual: qesemning hökmi

qesemning hökmi bolsa qilghan qesimide turushtur. Eger bir adem qilghan qesimide turmay uni buzuwatqan bolsa, uninggha keffaret birish lazim.

Qesem qilishning hökmi éhtiyajgha qarap besh türlük bolidu. Ular perz, haram, musteheb, mekruh we mubah qatarliqlardur.

1611.- sual: qandaq waqitta qesem qilish perz bolidu?

Gunahsiz birer insanni halakettin yaki töhmettin qutquzush yaki birawning qanunluq heqqini qoghdash yaki heqqaniy nikahni yaki heqqaniy nesebni ispatlash üçün qesem qilishqa toghra kelse, bu waqitta qesem qilish perzdur. Buningdin bash tartqan adem gunahkar bolidu.

1612.- sual: qandaq waqitta qesem qilish haram bolidu?

Qesem gunahsiz birawni qarilash yaki uning halak bolishigha yaki birawning heqqining zaye bolishigha yaki yalghan nesebni ispatlashqa yaki batil nikahni yolluq qilishqa yaki yolluq nikahni inkar qilishqa yaki birawgha ziyani yetküzüshke seweb bolidighan bolsa, bu sharaitta qesem qilish haramdur. Qesem qilghuchi bilip turup yalghan ishqa qesem qilsa, u gunahqa paturghuchi éghir qesemni qilghan bolidu we özi munapiq bolidu. Munapiqning jazasi kapiirningkidin éghir bolidu.

1613.- sual: qandaq waqitta qesem qilish musteheb bolidu?

Arisi buzulghan ikki dostning yaki er - ayalning arisini eplashtürüp qoyush üçün heq ishqa qesem qilish musteheb yeni qilsa sawab bolidighan emeldur.

1614.- sual: qandaq waqitta qesem qilish mekruh bolidu?

Qesemge éhtiyaj tuyulmighan ishlargha yaki tawarni bazargha sélish üçün qesem qilish mekruh yeni yaman körilidighan ishdur. Peyghember eleyhissalam: qesem malni bazargha sélish üçün az tola paydiliq, emma, beriketni yoq qilidu , dep körsetken.

1615.- sual: qandaq waqitta qesem qilish mubah bolidu?

Qesemge éhtiyaj tuyulghan, emma qesem qilmisimu ziyan bolmaydighan waqitta qesem qilish mubah, gunah yaki sawab bolmaydighan ishtur.

1616.- sual: qesemning türleri

1. Meqsetsiz qilin'ghan qesem

bu hésablanmaydighan qesem - qesem ichishni oylimastin meqsetsiz halda qesem qilip sélish yaki bashqa bir gep qilmaqchi bolup diqqetsizliktin qesem qilip sélishqa oxshighan qesem bolup, uningda gunahmu yoq we kaparetmu kelmeydu. Mesilen: bir ishni tekitlesh üçün qesemni meqset qilmastin ” yaq, wellahi “ déwetken'ge oxshash.

Aishe reziyellahu enha mundaq deydu: {alle silerni sehwenlik bilen qilghan qesiminglar üçün jawabkarliqqa tartmaydu, lékin silerni qesten qilghan qesiminglar üçün jawabkarliqqa tartidu}, dégen ayet: ”allening nami bilen qesem qilimenki, shundaq!“, ”allening nami bilen qesem qilimenki, undaq emes !“ dégen'ge oxshash (tilgha adet bolup qalghan boyiche) qesem qilidighanlar heqqide nazil bolghan. (buxari: 4613)

2. Qesten qilin'ghan qesem yaki resmi qesem

bu qesemdin bir ishni kelgüside qilish yaki qilmasliq üçün qilin'ghan qesem közde tutulidu. Resmiy qesem yuqiriqi shertliri toluq bolghan qesem bolup, uninggha raye qilish perzdur. Mundaq qesemni buzghan kishige kaparet kélidu.

3. Qesten qilin'ghan yalghan qesem

gunahqa paturghuchi qesem allahning ismini yaki süpetliridin birini atap turup yalghan ishqa qilin'ghan qesem bolup, mundaq qesem gunahining éghirliqidin kaparet bilen yuyulmaydighan, peqet heqiqiy rastchil tewbidin bashqisi qutquzalmaydighan, qesem qilghuchisini eng éghir gunahlargha paturidighan qesemdur.

1617.- sual: yalghan qesemning jazasi

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: ”men islamdin ada juda bolup kéteyki... “ dep qesem qilghan kishi, eger bu sözni yalghandin dégen bolsa, özi éytqandek islamdin ada juda bolup kétidu. Eger (u sözni) chin könglidin éytqan bolsa, u, islamgha saghlam halette qaytalmaydu (yeni heqiqiy musulman bolalmaydu). (nesai 3772)

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: mushu munbirimning qéshida höl miswak chaghliq nerse üçün bolsimu yalghan qesem qilghan kishi özige dozaxin jay hazirlighan bolidu yaki uning dozaxqa kirishi wajib bolidu. (ebu dawud 3772)

1618.- sual: qesemning qandaq qilnidighanliqi

qesemni allahning namini atap " wellahi" yaki " tellahi" yaki" billahi " dégen lewzlerdin birersini tilgha élish bilen yaki herkim öz tilida "allahning nami bilen qesem qilimenki....." dep qesem qilsimu bolidu.

1619.- sual: peyghember eleyihssalamning qesemni qandaq qilidighanliq toghirisida bergen telimliri

abdullah ibni ömer reziyellahu enhumadin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem köpinche waqitta: qelblerni özgertip turidighan zatning nami bilen qesem qilimenki... Dep qesem qilatti. (buxari 6617)

juheyne qebilisidin quteyle isimlik bir ayaldin mundaq riwayet qilinidu: yehudiylardin biri peyghember sellallahu eleyhi wesellemning qéshigha kélip: siler alleqa shérik keltürüp, bashqa nersilernimu ilah qiliwalisiler. Mesilen, qesem qilghan waqtinglarda: "alle xalisa we sen xalisang", "kebining heqqi üçün" deysiler, dédi. Shuning bilen, peyghember sellallahu eleyhi wesellem sahabilargha: eger qesem ichmekchi bolsanglar: "kebining igisi we rebbi bolghan alle bilen qesem qilimen", "alle xalisa, andin sen xalisang" denglar ! Dédi. (nesai 3773)

1620.- sual: qesemni buzghanning jazasi

insan birer yaxshi ishni qilishqa yaki allah men'i qilghan ishni terk étishke qesem qilip, uni buziwetse, uninggha kaparet lazim kélidu. Shuningdek, péqirlargha yaxshiliq qilmasliqqa oxshash birer yaxshi ishni qilmasliqqa qesem qilghan bolsa, qesimini buzup kaparet ada qilishi perzdur. Qur'an kerimde mundaq déyilgen: yaxshiliq qilmasliqqa, teqwadar bolmasliqqa we kishilerni epleshtürmeslikke qesem qilish shekli bilen (ularni qilishqa) allahni tosalghu qilmanglar. [beqere sürisi 224- ayet]

abdullah ibni ömer reziyellahu enhuma mundaq deytti: kimki (bir ish heqqide) qayta qayta qesem qilghandin kéyin, qesimini buzsa, u, bir qul azad qilidu yaki on miskinni kiyindüridu. Eger birla qétim qesem qilghandin kéyin, qesimini buzghan bolsa, u, on miskin'ge bir mudtin bughday béridu. Eger bundaq qilishqa qurbi yetmise, üç kün roza tutidu. (malik 1035)

1621.- sual: némining qesem bolidighanliqi we némining qesem bolmaydighanliqining bayani

Allahning nami bilen we méhriban, shepqetlik, mulayim, hemmini bilip turghuchi we qiyamet künining igisi digen'ge oxshash allah taaladin bashqa birsige ishliitilmeydighan peqet allah taalaghila ishliitilidighan allah taalaning ismlirining biri bilen qilghan qesem, qesem hisablinidu. Shuningdek yene allah taalaning izziti, kattiliqi we ulughluqi digen'ge oxshash allah taala mezkur süpetlerning eksi bilen süpetlenmeydighan, allah taalaning

süpetliri bilen qilin'ghan qesemmu, qesem hisablinidu. Shuningdek yene allah taalaning ghezipi we rizasi digen'ge oxshash allah taala mezkur süpetning eksi bilenmu süpetlinidighan, allah taalaning süpetliri bilen qilin'ghan qesemmu, qesem hisablinidu. Bu, eger kishiler arisida bu süpetler bilen qesem qilish bir adetke aylan'ghan bolsa, ehwal shundaq bolidu. Chünki allah taalaning qaysi süpetliri bilen qilin'ghan qesem, qesem hisablinidighanliqini adet belgileydu. Adet belgileydighan qesem peqet allah taalaning süpetliri bilen qilin'ghan qesemdur.

Bir adem qur'an bilen qesem qilghan bolsa, u qesem qilghan hisablanmaydu. Emma bir adem qur'anning ichidiki allah taalaning sözi bilen qesem qilghan bolsa, u qesem qilghan hisablinidu.

Bir adem eger men mundaq ishni qilsam, yehudiy bolup kétey yaki xiristiyan bolup kétey yaki méning xiristiyan bolup kétédighanliqimgha guwahchi bolup qoyunglar yaki kapirlarning shériki bolup kétey yaki kapir bolup kétey digen bolsa, bu halda u adem qesem qilghan hisablinidu. Shuning üçün eger u qesimini buzuwatsa, uninggha keffaret birish lazim bolidu.

Bir adem heqning nami bilen yaki heq bilen qesem qilimen, dése u adem qesem qilghan hisablinidu. Chünki heq allah taalaning isimlirining biridur. Allah taalaning namidin we uning isimliridin bashqa bir nerse bilen qilin'ghan qesem, qesem hisablanmaydu. Eger bir adem allah taalaning heq hörmitining nami bilen yaki allah taalaning heqqi bilen qesem qilimen, dése u adem qesem qilghan hisablanmaydu. Shuningdek yene eger u adem qur'anning heq hörmiti bilen yaki allah taalaning sözining heq hörmiti bilen qesem qilimen, désimu u adem qesem qilghan hisablanmaydu. Chünki qur'anning heqqi bolsa, uni ulughlash we uninggha emel qilishtur. Bu bendining ishidur.

Eger bir adem peyghember eleyhissalamning heq hörmiti bilen yaki kebing heq hörmiti bilen qesem qilimen, digen bolsa u adem qesem qilghan hisablanmaydu.

Eger bir adem allah taalaning menggi qélishi bilen qesem, digen bolsa, u adem qesem qilghan hisablinidu. Bir adem allah képildur men bundaq qilmaymen, dése bu qesem hisablinidu. Shuningdek yene allah taalamanga guwah yaki allah taalabildi yaki bilidu yaki guwah bolidu, men mundaq ishni qilmaymen, dése umu qesem hisablinidu. Chünki kishiler buningghimu qesem dep qaraydu. Allah taalaning ehdi bilen we képilliki bilen qesem qilimen, déyishmu qesem hisablinidu.

Emma, eger bir adem peyghember eleyhissalamning ehdi bilen qesem qilimen, dése bu qesem hisablanmaydu. Allah taalaning yüzi bilen qesem qilimen, déyishmu qesem hisablinidu. Bir adem allah taalaning berikiti bilen yaki allah taalaning qesem qilghan nersiliri bilen qesem qilimen, dése u qesem qilghan hisablinidu.

Axirida shuni bayan qilip utüshke toghra kéliduki, her bir ademning qilghan qesimining qesem hisablinishi meyli erebchide bayan qilin'ghindek bolsun meyli undaq bolmisun shu

ademning örp aditige baghliqtur. Yeni bir adem özining örp aditide qesem qilghanliq hisablinidighan birer söz bilen qesem qilsa, u adem qesem qilghan hisablinidu. Lékin shu qesemning allahning nami bilen yaki uning isimliri bilen bolushi sherttur.

Qesemning keynidinla allah xalisa déyish qesemni bikar qiliwatidu. Mesilen bir adem allahning nami bilen qesem qilimenki, men ete kélimen, digen we keynidinla allah xalisa digen we etisi kélelmigen bolsa, bu halda uninggha keffaret birish lazim bolmaydu. Her qandaq ishni qilghan waqtida, allah xalisa digen gepni qilish heqqide allah taalamundaq didi: sen birer ishni qilmaqchi bolsang, "ete shu ishni choqum qilimen" démey [23], "xuda xalisa" dégen sözni qoshup dégin (yeni xuda xalisa qilimen dégin), (xuda xalisa dégen sözni untup qalsang, perwerdigaringni tilgha alghin (yeni "xuda xalisa" ni ésingge kelgende éytqin) hemde: "perwerdigarimning méni buningdinmu yéqin toghra yolgha bashlishini (yeni dinim, dunyayimda méni eng tüzük ishlargha muweppeq qilishini) ümid qilimen" dégin [süre kehep 23-24]

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki (bir ish üçün) qesem qilghandin kéyin: "alle xalisa" dése, (u ishni qilip salghan teqdirdimu) qesimi buzulmaydu. (tirmizi1532)

1622.- sual: qesemdiki muhim ikki qaide heqqide

birinchi qaide, qesem kishiler özlirining arisida ishlitip kelgen sözlerni asas qilidu. Buningdin qesemning qur'anda ishli tilgen sözlerni we lughette ishli tilgen sözlerni asas qilmaydighanliqini biliwalalaymiz.

Ikkinchi qaide, qesem meqsetlerni emes sözlerni asas qilidu. Bu sözlerdin biz birinchi qaidide bayan qilip ötkinimizdek kishiler özlirining arisida ishli tilip kelgen sözler meqset qilinidu.

1623.- sual: qesemning kapariti

qesemni buzghanning kapariti munu ayyette éniq körsitilgen: allah silerni sehwenlik bilen qilghan qesimnglar üçün jawapkarliqqa tartmaydu, lékin silerni qesten qilghan qesimnglar üçün jawapkarliqqa tartidu. Mundaq qesimnglarni buzsanglar uning kapariti ailenglargha bérighan ottura derijilik tamaq bilen on miskinni bir wax ghizalandurushtur, yaki ulargha yeni on miskin'ge bedinini yépip turidighan bir qur kiyim bérish tur, yaki bir qul yaki bir chörini azad qilish tur, kimki bundaq qilishqa küchi yetmise, üç kün roza tutushi lazim. Bu ene shu ichken qesimnglarni buzghanliqlarning kaparitidur, qesimnglarga raye qilinglar yeni kelse kelmes qesem ichmenglar. Silerning shükür qilishinglar üçün allah ayetlirini silerge ene shundaq bayan qilidu.[maide-89]

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: eger bir ish (ni qilish yaki qilmasliq) toghrisida qesem qilip, kéyin uning eksini toghra körsenglar, qilghan qesimnglarga keffaret bérup, toghra körgininglarni qilinglar!. (nesai 3782)

1624.- soal: kaparet bérish tertibi

kaparet bérish tertibi ikki bolup, birini orunlashtin ajiz kelgen kishi ikkinchisini qilidu. Ular töwendikiche:

1 - on neper péqirni ottura derijilik tamaq bilen bir wax ghizalandurush yaki ulargha bir qur kiyim bérish bolup, bu ikki ishning qaysisini qilish ixtiyardur.

2 - on péqirgha bir wax taam yaki bir qurdin kiyim bérishke qudriti yetmigen adem üç kün roza tutidu. Bu rozini arqa – arqidin tutush shert qilinmaydu.

bashinchi bap. Wede(nezir) ning bayani

1625.- soal: wedining türi

wede, yeni nezir ikki qisim bolidu. Bir qismi shu waqitning özide üstige yüklinidighan wedidur. Yeni nezirdur. Mesilen bir adem men allah taalaüchün munche kün roza tutimen, dep wede yeni nezire qilghan bolsa, roza tutush u ademge shu waqitning özidila yüklinidu. Shuningdek eger u adem allah taala késilimge shipaliq bergenliki üçün men allah taalagha shükür éytish yüzisidin munche kün roza tutimen, digen bolsa, u ademge roza tutush shu waqitning özidila yüklinidu.

Yene bir qismi bolsa, pukuni adem kelse yaki allah taalamanga dühminimge qarita ghelbe ata qilsa, men allah taalaüchün munche kün roza tutimen, digen'ge oxshash bir ishning yüz birishige baghlap qilghan wedidur. Yeni nezirdur. Bu halda uning üstige roza tutush shu ish yüz bergen waqtida yüklinidu.

Bu yerde shuni bayan qilip utüşke toghra kéliduki, yaxshi ish qilish üçün qilghan wedini yeni nezirni chaqchaq qilip yaki sewenlik bilen qilghan ademning hökmimu xuddi uni resmi qilghan ademning hökmige oxshashtur. Shuning üçün chaqchaq qilip wede qilghan ademge wede qilip qilmaqchi bolghan ishni, chaqchaq qilip wede qilghan waqtida niyet qilmisimu uni qilish lazim bolidu.

1626.- soal: yaxshi ishni qilish üçün qilin'ghan wedining yolgha qoyulghan bir ish ikenlikining bayani

yaxshi ishni qilish üçün qilin'ghan wedining yolgha qoyulghan bir ish ikenlikini we wede qilish arqiliq üstige alghan ishni orunlashning lazim ikenlikini qur'an, hedis we barliq alimlarning bu heqtiki qarashliri körsitip béridu. Allah taala wede qilish arqiliq üstige alghan ishlarni orunlash heqqide mundaq dédi: andin ular kirlirini tazilisun (yeni éhramdin chiqqandin kéyin chachlirini, tirnaqlirini alsun), uz üstige alghan ibadetlirini ada qilsun, qedimiy beyt (yeni beytullahni) tawap qilsun.[süre hej-29]

allah taala uz üstige alghan ishlarni orunlighan ademlerni maxtap mundaq didi: (u kafur jennettiki bir) bulaqtin étip chiqqan bolup, uningdin allahning (yaxshi) bendiliri ichidu, u

bulaqni ular (xalighan jaylirigha éqitip baralaydu [6]. Ular uz üstige qesem ichip alghan ishni orunlaydu we dehshiti keng dairilik bolghan kündin (yeni qiyamet künidin) qorqidu [süre insan 6-7]

emr ibni as reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: biz peyghember eleyhissalamni chördep olturattuq. U pitne heqqide sözlep kélip, barmaqlirini bir - birige gireleshtürgen halda: insanlar wedisige wapa qilmaydighan, amanetke sel qaraydighan bolup ketkende, halinglar néme bolup kéter? Dédi. Men: i resulullah! U chaghda qandaq qilay? Dégenidim, peyghember eleyhissalam: uyüngde oltur, aghzingni ching tut! Bilginingge emel qil, qarighularche emel qilma! Uzengning dinigha puxta bol, awam xelq bilen karing bolmisun! Dédi. (ebu dawut: 4343)

peyghember eleyhissalam hediste amanetke xiyamet qilidighanlar bilen yaxshi ish qilimen dep wede qilip, qilghan wedisige wapa qilmaydighanlarni bir yerde keltürdi. Amanetke xiyamet qilish yaman körilidighan we numusluq bir ishtur. Shundaq iken yaxshi ish qilimen, dep wede qilip, qilghan wedisige wapa qilmasliqmu yaman körilidighan numusluq bir ish hisablinidu.

1627- sual: yaxshi ish qilish üçün qilin'ghan wedining toghra bolushining shertliri

1. Qilish wede qilin'ghan ish, mesilen haraqqa oxshash haramliqi özidin qaynap chiqqan ish bolup islamda haram qilinip ketken ishlardin bolmasliqi lazim.

2. Qilishni wede qilghan ish, wede qilghan ademge shu waqitning özide yaki burun wajip bolmighan ish bolushi shert.

3. Qilish wede qilin'ghan ish, perz namazgha, perz hejge we perz rozigha oxshash bir ademge kelgüside perz bolidighan ishlardin bolmasliqi lazim.

4. Qilish wede qilin'ghan ish, namazgha, hejge we rozigha oxshash eslide uning xilidin perz qilin'ghan nerse bar bir nerse bolushi lazim. Eger qilish wede qilin'ghan ish, eslide uning xilidin perz yaki wajip qilin'ghan ish yoq birer ish bolsa, bu halda u ishni qilishqa özige wede bergen bolsimu uninggha u ishni qilish lazim bolmaydu.

5. Qilish wede qilin'ghan ish, bashqa bir ish üçün meqset qilin'ghan bolmastin öz aldigha bir ibadet bolushi sherttur. Shuning üçün taharet élish, yuyunush, qur'anni tutush, ezan oqush, késel yoqlash we ölükni kipenlesh üçün qilghan wediler toghra bolmaydu.

6. Qilish wede qilin'ghan nerse igidarchiliqda bar nersidin artuq bolmasliqi sherittur.

7. Qilish wede qilghan ish, bolushi mumkin bolmaydighan ishlardin bolmasliqi lazim.

1628- sual: bir ishning yüz bérishge baghlap qoyulghan we baghlap qoyulmighan wedining bayani

bir adem, mesilen men allah taalaüchün bir yil roza tutushni wede qildim, digen'ge

oxshash wedini bir ishning yüz birishige baghlimastin qilghan bolsa, u ademning qilghan shu wedisini orunlishi lazim. Bir adem eger allah taala késilimge shipaliq berse, men allah taala üçün bir ay roza tutimen, digen'ge oxshash wedini bir ishning yüz birishige baghlap qilghan bolsa, bu halda u ademning allah taala uning késilige shipaliq bergen waqtida, qilghan shu wedisini orunlishi lazim.

Bir shni qilishqa qilghan wedini, yüz birishini xalaydighan bir ishning yüz birishige baghligan adem, shu ish yüz bergende qilishqa wede qilghan ishni qilishi lazim.

1629.- sual: ölgen kishilerge atap bir nerse birishke qilin'ghan

wedining bayani

nezirni, mexluq üçün atap qilish toghra emestur. Chünki nezir qilish bir ibadet hisablinidu. Ibadet bolsa mexluq üçün emes peqet allah taala üçünla qilinidu.

Péqirlargha birishke atighan nersilerni bay ademge yaki péqir emes xojining ewaldlirigha yaki péqir emes alim kishilerge birish toghra emes. Péqirlargha birishke atalghan nerse pulgha oxshash, bir péqirgha birishke bolidighan nerse bolush lazimdur. Eger bir adem men allah taalaüchün mundaq bir ishni qilishni wede qildim, dep arqisidin allah xalisa digen bolsa, uning qilghan u wedisi emeldin qalidu. Chünki biz yuqirida bayan qilip ötkünimizdek qesemning keynidin allah xalisa digen sözni qilish, qesemni emeldin qalduridu. Eger allah xalisa digen sözni éghizida qilghan we wede qilish üçün ishletken söz, men mundaq bir ishni qilimen yaki qilidu, digen'ge oxshash xewer uslubi bilen bolghan bolsa, ehwal shundaq bolidu. Emma allah xalisa digen sözni éghizida emes dilida digen bolsa, bu halda bu sözni déyish uning wedisini emeldin qaldurwetmeydu.

altinchi bap. Weqpe qilin'ghan mallarning bayani

1630.- sual: weqpe digen sözning uqumi toghrisida

weqpe digen söz mena jehettin toxtitip qoyush, digenlik bolidu. Weqpe digen söz üstilah jehettin bir nersining özini allah taalaning igidarchiliqining hökmide toxtutup qoyup u nersidin kelgen menpeetlerni sediqe qilish, digenlik bolidu.

Weqpe – igidarchiliqning melum bir qismini yaxshiliq yolliridin mueyyen bir terepke uning paydisidin menpeetlinishi üçün atiwétish dégenlik bolup, sawabi üzülmeydighan" sediqe jariye" emelliridin biridur.

Weqpe qilinidighan mal, sheret hökmide mal dep étiraf qilinidighan we étibargha élinidighan mallardin bolushi lazim. Weqpe qilin'ghan malning toghra bir shekilde weqpe qilin'ghan bolushi üçün mal mülükni weqpe qilghan waqtida méning bu zéminim

allahning yolida péqirlar üçün menggölük weqpe qilin'ghan bolsun yaki méning bu zéminim allah taalaüchün yaki yaxshi yollargha ishlitilish üçün weqpe qilin'ghan bolsun, digen'ge oxshash xususiy sözlerni ishlitishi lazimdur.

1631.- sual: mal mülükni weqpe qilishning yolgha qoyulishining hikmiti

mal mülükni weqpe qilip qoyush esirler boyiche musulmanlarning arisida bir birige ige bolushtin ibaret yaxshi bir xisletning wujudqa chiqishigha chong rol oynap keldi. Mesilen mushu yol arqiliq toplan'ghan mal mülük bilen yitimlarga we xewer alidighan adimi yoq ajiz kishilerge köngül bölidighan merkezler we orunlar quruldi. Shuningdek yene mushu yol bilen kelgen mal mülükni toplaydighan urunlar oqughuchilarning teminatirini we ularning chiqimlirini öz üstilirige aldi. Yashlarning ilim élishi musulmanlarning arisida pikriy we ilmiy hayatning janlinishigha biwasite seweb bolghan ishlarning biridur. Shuning üçün alimlar weqpe qilin'ghan mal mülükni toplaydighan orunlarga qattiq ehmiyet berdi. Fiqhishunaslar bolsa, fiqhi kitablirida bu heqte mexsus bir bölüm ayrip bu bölümde mezkur orunlarga aalqidar sheret hökümlirini bayan qildi.

1632.- sual: weqip qilishning toghra bolushning shertliri

weqip qilishning sherti töwendikiche:

- 1- weqip qilghuchining balaghet yéshigha yetken bolushi,
- 2 - weqip qilghuchining eqli – hoshi jayida bolushi,
- 3 - weqip qilghuchining weqipni uz ixtiyari bilen qilishi,
- 4 - weqip qilghuchining weqip qilidighan nersige ige bolushi,
- 5- weqip qilmaqchi bolghan nersining mueyyen bolushi,
- 6 - weqip seweblik heq igrisige ziyan yetmesliki,
- 7 - haram nersini weqip qilmasliq yaki haram ish qilidighan orun'gha weqip qilmasliq.

Mesilen: haraq yaki choshqigha oxshash haram nersilerni weqip qilghan'gha yaki qawaqxanigha, tansixanigha bir nerse weqip qilghan'gha oxshash.

1633.- sual: mal mülükni allah taalaning yolida weqpe qilishning hökmi

allah taalaning yolida weqpe qilin'ghan nersining hökmi bolsa, u nersining weqpe qilghan ademning igidarchiliqidin chiqip allah taalaning hichqandaq bir ademmu shérík bolmaydighan igidarchiliqigha kirishtur. Bir nerse weqpe qilinishi bilenla u nerse allah taalaning yolida weqpe qilinip ketken hisablinidu. Shuning üçün bir nersini weqpe qilghan ademning u nersini weqpe qilghanliqini emeldin qaldurwétishi, yaki uni mirasxorlirigha miras qaldurup qoyup kétishi toghra emes.

Eger bir nerse allah taalaning yolida weqpe qilin'ghan hisablinip bolghandin kéyin u

nersini bashqilarning özlirinnig igidarchiliqigha kirgüzüwélishi yaki bashqilargha mülük qilip bériwétish yaki teqsim qilip bölüp birish yaki bashqa birsining ishlitip turushigha béríp turush, yaki görüğe qoyup qoyush toghra emes.

Ibni umer reziyellahu enhuma mundaq deydu: umer reziyellahu enhu xeyberde bir zémin'gha ige boldi. Andin peyghember sellellahu eleyhi wesellemning qéshigha kélip, u yer heqqide meslihet sorap: i resulullah! Men xeyberde bir zémin'gha ige boldum, men héchqachan uningdek ésil malgha ige bolup baqmighan, méni némige buyruysen? Dégenidi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: xalisang u yerning tégini saqlap qélip, kökini sediqe qilghin, dédi. Shuning bilen, umer reziyellahu enhu u yerni sediqe qilip: bu yer sétilmaydu, sowghat qilip bérilmeydu we miras qaldurulmaydu, dédi. U bu yerni kembeghellerge, tughqanlirigha, qul azad qilishqa, alle yolida ishlitishke we yolda qalghan musapirlargha atap sediqe qildi. Yene bir riwayette: méhmanlarchimu ishlitilidu. U yerni bashqurghuchi uzige mülük qiliwalmastin ish heqqige chushluq yése, héch gunah bolmaydu, déyilgen. (buxari: 2737)

seid ibni ubade reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: men: i resulullah! Anam wapat bolup ketti. Qaysi türdiki sediqe eng ewzel? Dep sorighanidim, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: su, dédi. Shuning bilen, men bir quduq kolap, anam ummu seidning namigha atiwettim. (ebu dawud: 1681)

1634.- sual: weqpe qilghan ademning meqsitige raye qilish lazim

weqpe qilin'ghan mal mülükni teqsim qilidighan waqtida weqpe qilghan ademning meqsitige we uning shertige raye qilish lazim. Bundaq qilishning asasi bolghan qaide bolsa, alimlarning mal mülükni weqpe qilghan ademning qoyghan shertliri xuddi sheret hökmige oxshashtur digen sözidur. Shuning üçün bir adem saq salamet waqtida mal mülükni baliwaqilirigha sediqe qilghan we bu mal mülük ulargha sheret körsetmisi boyiche teqsim qilinidu, digen bolsa, bu halda u mal mülük u balilarning oghul qizlirigha oxshash teqsim qilinidu.

Shuning üçün balilargha bérilidighan nersilerde ularning arisida adilliq qilish lazim. Balilargha weqpe qilip bergen mal mülüklermu ulargha bérilgen bir nerse hisablinidu. Shuning üçün balilirigha sediqe qilip bermekchi bolghan mal mülüklerde oghul qizning arisida barawer muamilida bolush lazim. Mal mülükni weqpe qilish heqqide sheretning körsetmisi bolsa, oghul baligha qizgha qarighanda artuq birishtur. Shuning üçün mal mülükni baliwaqilirigha weqpe qilghan bir adem bu mal mülükten bir oghulgha ikki qizning hessisi tégidu, démostin peqetla méning bu mal mülükim baliwaqilirimgha weqpe bolup ketsun digen bolsa, bu haldimu u mal mülük bir oghulgha ikki qizning hessisi boyiche teqsim qilip bérilidu. Chünki weqpe qilish bölümide sheret ölchimi bolsa, mal mülükten oghulgha, qizgha qarighanda artuq birishtur. Emma mal mülükni sediqe qilish bölümide, sheret ölchimi bolsa, mülükni qiz oghulning arisida oxshash teqsim qilishtur.

1635.- sual: weqpe qilin'ghan nersini almashturushning bayani

eslide weqpe qilin'ghan nersini bashqa birsige almashturush toghra emestur. Lékin eger weqpe qilghan adem weqpe qilghan waqtida uni almashturudighanliqini shert qilghan bolsa, bu halda uni almashturush toghra bolidu. Alimlar töwendiki shertler astida, weqpe qilin'ghan nersini almashturushni toghra kördi.

1. Weqpe qilin'ghan nerse pütünley paydilinalmaydighan haletke kélip qalghan bolushi lazim.

2. Weqpe qilin'ghan nersining, uni rémunt qilghudek kirimi bolmighan halette bolushi lazim.

3. Weqpe qilin'ghan nerse, almashturulush bahanisi bilen shu nersining oxshishigha qarighandae bek erzan sétilmasliqi lazim.

4. Weqpe qilin'ghan nersini almashturush jennet qazisi dep atilidighan ilim we teqwaliq bilen tonulghan yaxshi qazining közitishi astida bolushi lazim.

5. Weqpe qilin'ghan nersige qaraydighanlarning yep ketmesliki üçün zimin we uyge oxshash yökeltmeydighan nerse, pullargha almashturulmasliqi lazim.

6. Weqpe qilin'ghan nerse, guwahchiliqi qobul qilinmaydighan, yaki qerzge bughulup ketken ademge sétilmasliqi lazim.

7. Almashturulghan nerse we uning ornigha kelgen nerse bir tiptiki nersidin bolushi lazim.

1636.- sual: weqpe qilin'ghan nersini ijarige qoyushning hökmi

weqpe qilin'ghan nersini, uning weqpe qilin'ghan nerse ikenliki untulup ketküdek haletke apirip qoyidighan derijide uzun muddetlik ijarige birish toghra emes. Mesilen, eger weqpe qilin'ghan nerse öy bolsa, bir yilgha qeder ijarige qoyulsa, eger yer bolsa üç yilgha qeder ijarige qoyulsa, toghra bolidu. Eger mezkur nersilerni uningdin uzun muddet ijarige qoyushqa zörür bolup qalsa ularni zörür bolup qalghan shu muddet boyiche ijarige qoysimu bolidu.

1637.- sual: weqipning türli

weqip ikki türlük bolup, biri, xeyriyet weqpisi, yene biri, ewlad weqpidur.

Xeyriyet weqpisi – mujahidlarning, ilim tehsil qilghuchilarning, yolda qalghan musapirlarning, péqirlarning menpeetlinishi üçün yaki mesjid, mekteb, medrise, doxturxana, köwrük sélis, yol yasash, quduq qézishqa oxshighan omum xelq menpeetlinidighan yaxshi ishlar üçün atap qilin'ghan weqiptur.

Ewlad weqpisi – weqip qilghuchining uz perzentliri we perzentlirining perzentliri paydilinishi üçün atiwetken weqpisi bolup, bu xildiki weqipdin paydilinish weqip qilghuchining uruq ewladi bilenla cheklinidu.

1638.- sual: weqip qilishning paydisi

1- birawning qilip qoyghan weqpisidin kishiler menpeetlinidu, nurghunlighan éhtiyaj igiliri, musapirla, ajiz – uruqlar, ilim tehsil qilish yolidiki kishiler shu weqiplarning yardimi bilen hajetlirini qamdaydu. Mesilen: ejdadlirimiz utmüshlerde barghan bezi jaylirida binalarni sétiwélip allah yolida weqip qilip qoyghanliqtin, ana wetendin pakistan we seudi erebistani qatarliq memliketlerge chiqqan hajilar, bu memliketlerde turup qalghan yoqsullar we ilim tehsil qilish yolidiki taliblar bu weqip binaliridin paydilan'ghan'gha oxshash.

2 - weqipler omumgha menpeetlik bolghan nurghunlighan yaxshi ishlarning wasitisi bolup kelmekte. Mesilen: islam memliketliride nurghunlighan mekteb, medrisiler, doxturxanilar, kutubxanilar, mesjidler, darul eytamlar, péqir oqughuchilarning derslik qoralliri we kiyim – kéchek, hetta yémek – ichmekliri weqiplerdin temin étilidu. Musulmanlar ezeldin weqip ishlirigha köngül bölüp kelmekte. Mal – mülkning hemmisini yaki bir qismini allah yolida yaxshliq yollirigha weqip qiliwetkenler nahayiti köp.

3- weqip qilish – sediqe jariye sawabi üzülmestin dawam qilip turidighan sediqening uzidur. Weqip qilghuchining qilghan weqpisidin kishiler paydilan'ghan muddetche sawabi uninggha yétip turidu.

1639. sual: weqipning shertliri

her qandaq bir nersini weqip qilghuchi uningdin paydilinish qandaq kishiler üçün yolluq bolidighanliqini belgilep bezi shertlerni qeyt qilidu. Bu shertler weqipning teqezzasigha we islam sheritining r ohigha oyghun kélish sherti bilen küchke ige qilinidu. Eksi halda emel qilinmaydu. Shuningdek, weqipni xalisa uzi yaki warisliri satalaydighanliqini yaki yéniwalalaydighanliqini shert qilsa, mundaq shert étibargha élinmaydu.

1640. sual: seudi erebistanidiki uyghur weqpiliri

utmüshlerdiki uyghurlardin herem sepirige atlan'ghanliri musapirchiliqning qattiqliqi we hej sepirining qiyinliqini hés qilghandin kéyin, kéyinki ewladlirining ghémini yégenliktin, ular mekke we medine sheherlirining shu zamanlarga nisbeten eng heshemetlik binalirini sétip élip, uyghur élidin heremge kélidighan kéyinki ewladliri üçün weqip qilip qoyghan iken. Hazir seudi erebistanining mekke we medine sheherliride uyghur élining her qaysi sheher we nahiyilirining namida weqip qilin'ghan binalar köptur.

Weqip binaliri bu jayda " ribat " dep atilidu. Uyghurlarning bu jaylardiki weqip binaliri , " qeshqer ribat " "atush ribat" , " kuchar ribat " , " xoten ribat " , " ribat shahyar " , " qaghiliq ribat " , " ujat ribat " , " ribat kériye " we " aqsu ribat " dégen namlar bilen meshhurdur.

1641. sual: medine munewwere shehiriki xoten weqpi

seudi erebistanining medine munewwere shehiridiki xoten weqpi 21 - esirde qayta sélin'ghan tunji weqip binasi hésablinidu. Eslide u 1961 - uyghur élining xoten wilayitidin kelgen ibrahim qari damollamning bashchiliqida sélin'ghan ribat iken. Bu ribatqa medinide yerliship qalghan xotenlik döletniyaz hajimning oghli abdulla dölet mes'ul bolghandin kéyin, u kishi ribatni qayta sélip chiqishqa bel baghlap, seudi erebistanidiki uyghurlarning yordam qilishini sorighan, netijide, medinidiki xoten ribat 2005 - yili seudi erebistanidiki uyghurlarning yordami bilen 6 qewetlik qilip, yéngi zaman'gha layiq shekilde qaytidin bina qilin'ghan. Pütüp chiqishigha 2 milyon seudi erebistani riyali texmine 550 ming amérika dolliri ketken.

1642.- sual: mekke mukerreme shehiridiki yaqub bedewlet weqpi

mundin texminen 150 yil ilgiri uyghur élide 14 yil hakimiyet yürgüzgen perghanilik yaqup bék bedewlet seudi erebistanining mekke mukerreme shehiride mesjid heremning yénida, uyghur élidin hej we ömrige kélidighanlarning yétip qopushi üçün weqip tesis qildurghan iken. Kéyinki waqitlarda bu weqipning ornila saqlinip qalghan bolup, kéyinche melum bir shirket weqipning ornigha méhman kütüsh sélip melum muddet paydilan'ghandin kéyin qayturup bérishke kéliship, ornigha heshemetlik méhman kütüsh salghan. 2002 - yilliri heremning etrapini kéngeytish pilani bilen bu méhman kütüsh yiqitip tashlinip ornigha hökümet köp miqdarda pul bergen. Bu weqipke mes'ul bolghanlar hökümet bergen mezkur pulning bir qismigha mekking dawar kudey dégen yéridin 6 qewetlik bir binani sétip alghan. Hazir bu weqipning biri uyghur, yene biri özbék ikki mes'uli bar.

1643.- sual: jidde shehiridiki yaqub bedewlet weqpi

yaqub bedewlet seudi erebistanining port shehiri jidde shehiridimu shundaq weqip tesis qildurghan iken. Mekke we medine sheherliride uyghur élidiki her bir sheherning namida weqip binaliri bolghan bolsimu, jidde shehiride birla yaqub bek weqipisidin bashqa birmu weqip yoq iken. Jidde shehiride yerliship qalghan uyghurlarning pishqedemliridin abdulhemid hajimning éytip bérishiche, jidde shehiridiki yaqub bek weqpi ötmüşlerde uyghur élidin hejge kelgüchilerning mekke mukerreme we medine munewwere sheherlirige ötüstün burun panahlinishi üçün tolimu ehmiyetlik orun tutqan iken. Ötmüşlerde jidde shehiridiki yaqub bedewlet weqpige yéngisarliq abdulla buxari dégen kishi mes'ul iken. U zamanlarda hejge kélidighanlar asasen paraxot bilen jiddige kélip, andin mekkige kirettiken. Abdulla buxari her yili jidde shehiridiki déngiz boyigha chiqip paraxot bilen kelgen uyghur hajilarni kütiwélip yaqub bek weqipisige chüshürettiken. Uyghur élidin chet'ellerge chiqish yoli étilgendin kéyin, bu weqipke chüshüsh üçün adem kelmigenliktin, uzun zaman perwishesiz tashlinip qélish sewebi bilen mezkur weqip binasi hökümetning weqiplirige qoshuwétilgen iken. Yéqinqi

yillardin biri uyghurlar birliship bu weqipni hökümetning qolidin qayturup élishni qarar qilib, bu ishning arqisidin méngishqan bolup, resimiyet boyiche seudi erebistanining herqaysi sheherliridiki uyghurlar shu kishining weqipni qayturup élishini maqul körgenlikini bildürüp mehkimidin wakaletname chiqirishi lazim kélettiken, uyghurlar öz arisida birer ittapaqqa kélelmigenliki seweblik bu ishmü emelge ashmighan iken, bu weqipning ornigha birliri 4qewetlik bina séliwalghan bolup, on yildin kéyin hökümet weqpisige qayturup bérídiken. Weqipning orni jidde shehirining yerzémín eng qimmet bolghan " xasikiye "dégen yérige jaylashqan iken. Bu weqipning orni hazirqi künde az dégende 5 milyon amérika dollirigha yaraydiken, hazir bu weqipning ornigha sélin'ghan magazin we aile quruliridin kiridighan yilliq kirim 500 ming riyal texminen 130 ming dollargha yétidiken.

1644.- sual: medine munewwe shehiridiki qeshqer weqpi

medine shehiridiki qeshqer weqpi hazir ewlad weqpi süpitide kiragha qoyulmaqta. 2007 - yili iyul éyida biz medinidiki xoten weqpining mes'uli abdulla dölet ikkimiz qeshqer weqpining mes'uli Abdulmejid sadiq abadi dégen kishi bilen söhbet ötküzginimizde bo kishi medinide qeshqer weqpi deydighan bir weqip yoq, bu bizning hammachimiz ewladliri üçün atiwetken ewlad weqpi dégen idi. Abdulla döletning éytishiche, Abdulmejid hajimning bu weqipning igiliri bilen héchqandaq uruqtughqanliq munasiwiti yoq iken. Hazir héchqandaq uyghur bu weqiptin paydilanmaydiken. Medinide qeshqer weqpige ait ikki chong bina bolup, birige hazir Abdulmejid sadiq abadining ewladliri yene birige bashqa birsi igidarchiliq qilib kelmekte iken.

Mekke mukerreme shehiride mesjidi heremge eng yéqin bolghan ejyad kochisining mesafi mehelligide qeshqerlik hajilar teripidin tesis qilin'ghan bir qedimiy weqip bolup, bir qanche yildin biri taqilip qalghan.

1645.- sual: mekke mukerreme shehiridiki atush ribat

mekkidiki atushluq uyghurlarning pishqedemliridin merhum Abdul'eziz Yunus hajimning éytip bérishiche, 1930 - yilliri astin atushluq sodiger Abdurahman tash digen kishi soda ishliri üçün ürümchi terepke kétiwatqinida, aqsuda bir dengde hej sepiri üçün teyyarliniwatqan kucharliq teqwadar bir kishi bilen uchriship qélip, u kishige men sawabliq üçün mekkidin bir weqip öyi élip qoyushqa bir miqdarda pul toplighantim. Yashinip qalghanliqim seweblik baralmaydighan oxshaymen. Bu pulni silige bersem, uni mekkide bérer atushluqqa béríp qoysila, uninggha atushluq hajilar üçün bérer bina élip qoyghan bolsa dep ötünüp pulni tapshurghan iken. Abdurahman hajimning shu waqittiki puligha mekking mesfele Majid mehelligide kona atush ribat sétip élin'ghan iken. 1987 - yili seudi erebistan hökümiti ornigha yol we köwrük sélish zörüriyiti bilen bu ribatni yiqitip tashlap uning bedilige bir milyon amérika dolliridin köprek pul bergen iken. 1988-

yili mekkidiki uyghurlardin Abdul'eziz hajim bilen qasimjan hajimlar bashchiliqida ane toplanip 600000 riyal 160 ming 2695 dollargha yéqin pul yigish qilishqan we uni hökümet bergén pulgha qoshup, hazirqi atush ribatni sétip alghan iken. 2010- yili bu ribatning orni bir shirketke 18 yilliq muddetlik paydilinishqa bérilgen. Shirket bu ribatning ornigha 24 qewetlik méhman kütüsh sélip kélishken muddet ichide paydilinip bolghandin kéyin, atush weqpining mes'ullirigha qayturup béridiken we hazir mu her yili bir milyon 600 ming riyal pul tölep turidiken.

1646.- sual: mekke mukerreme shehiridiki xoten ribat

mekke mukerreme shehiridiki xoten ribat 1904 - yilliri xotenlik abduqadir hajim dégen kishi teripidin weqip qilin'ghan iken. Bu ribat tesis qilin'ghan waqtidin bashlap tak 1980 - yillirida uyghur élidin chet'ellerge chiqish yoli échilghan'gha qeder mekkidiki xotenlik ajiz oruqlarning yétip qopush orni bolup kelgen iken. Uyghur élidin hajilar kélishke bashlighandin béri, uyghur hajilarning ramizan we hej mezgilliride birdinbir yétip qopush ornigha aylan'ghan. Bu ribatning bashqa uyghur ribatlarigha nisbeten eng chong alahidilikleridin biri, uning mesjidi heremge eng yéqin bolghanliqi iken. Mesjidi heremni kéngeytish zörüriyiti seweblik bu ribat 2004- yili seudi erebistan hökümiti teripidin yiqiwétilgen we bedilige 7 milyon seudi erebistan riyali texminen 2 milyon'gha yéqin américa dollari bérilgen iken. Xoten ribatqa ait bu meblegh mesjidi heremning etrapida qurulushqa bashlighan " jebel ömer " shirkitining hessidarliqigha qoshuwétilgen bolup, yéqinda mezkur mebleghni ishlitip xoten ribat üçün mekke shehiri ichidin yéngi bina sétiwélish tirishchanliqi dawam qilmaqta iken. Mekkidiki xoten weqpining hazirqi mes'uli 1945 - yili gomindangchilar teripidin shéhid qilin'ghan inqilabiy shair bilal eziziyning inisi shemsiddin qarihakimning chong oghli muhemmed nur dégen kishidir.

1647.- sual: medine munewwere shehiridiki kériye weqpi

mundin 100 yildin köprek waqit ilgiri kériyidin heremge kelgen bir saxawetchi medine munewwere shehiride kériyiliklerge atap bir weqip tesis qilghan iken. Kéyinche bu weqipni bashquridighanlar alemidin ötkendin kéyin, bu weqip igisiz qalghanliqtin hökümet beytul mal hökümet bashquridighan weqipler qatarigha ötküziwalghan iken. Ötken esirning otturilirida hindistandiki oqushini püttürgen kériye jayliq osman mewliwi medine munewwere shehirige kélip, hökümetke erz sunush arqiliq ming japada bu weqipni qayturup alghan we 1991 - yili wapat bolghinigha qeder özi bashqurup, kériyidin hej we ömrige kelgenlerni qarshi élip, méhman qilip xizmet qilghan idi. Osman mewliwining wapatidin hazirghiche bu weqipke kériye kökyarliq muhemmed qarihakimning oghli ömer mes'ul bolup kelmekte. Medine munewwere shehiridiki kériye weqpining orni shu zamandiki mesjid nebewining yénida bolup, 1990- yilliri mesjid nebewini kéngeytishte kériye weqpi chéqilip kétip, weqipning ornigha hökümet köp

miqdarda pul bergen. Shu waqitta kériyilikler bu puldin ishlitip, medine munewwere shehirining qurban nazil kochisidin ikki chong bina sétip alghan idi. Hazir bu ikki binagha chüshidighan kériyilikler bolmighanliqtin, bu ikkisi méhman kütüsh ornida ishlitip kélinmekte.

1648. sual: mekke muckerreme shehiridiki kériye weqpi

kériyilik meshhur alim merhum Abdulheyxan hajimning atisi ubulhesen hajim ötken esirning bashlirida, mekke muckerreme shehirige kélip, kériyilik hajilarning yétip qopushi üçün mekkinning mesjid heremge eng yéqin bolghan yéridin ikki qewetlik bir öyni élip weqip qilghan iken. Kéyinche, mesjid heremni kéngeytishte bu weqip öy chéqilip kétip, hökümet ornigha köp miqdarda pul bergen bolup, bu pulni ular mekke etrapida qurulush séliwatqan melum bir qurulush shirkitining hessidarliqigha qoshqan. Kériyilikler 1999-yillirida hessidarliqqa qoshqan pulning paydisigha mekkinning mesfele dégen yéridin 5 qewetlik kichikrek bir binani sétip alghan. Shu waqittin biri kériyilik hajilar shu binagha chüshidighan bolghan. Mekkidiki kériye weqpining hazirqi mes'uli kériyilik tursun hajimning oghli muhemmed emin hajim dégen kishidur.

1649. sual: uyghurlar weqpilerdin paydilanmaydu

hazir uyghurlardin öz aldigha hej'ömriga kélidighanlarning sani intayin aziyip ketkenliki, ana wetende teshkillen'gen mexsus ömek bilen kelgenlarning ömek tereptin teyyarlan'ghan méhmanxanilargha chüshkenliki seweblik ular mekke we medine sheherliridiki uyghur weqpiliridin paydilanmaywatmaqta. Bu sewebtin mezkur weqiplarning hemmisi dégüdek bashqa milletlerge kiragha qoyulmaqta

yettinchi bap. Sowgha qilishning bayani

1650. sual: soghat uqumi

Sowgha qilishtin bir nersini uning bedilini élishni meqset qilmastin bashqilargha sowgha qilip birish meqset qilinidu. Shuning üçün sheret alimliri sowgha qilish digen sözge sowgha qilish bir nersini bedelsiz birish digen oqumni bergen. Bu emeliyette mewjut bir nersini sowgha qilishni we bir ademning üstidiki qerzni uninggha sowgha qiliwétishni öz ichige alidu. Mahiyette bir nersini sowghat qilish bilen uni hediye qilishning arisida hichqandaq perq yoq. Chünki hediye uni qayturup almasliq we bedelsiz sherti bilen bérilidu.

1651. sual: sowghining islam dinidiki orni

sowgha salam birish peyghember eleyhissalam özide özleshtürgen ésil exlaqlardindur. Aishe reziyellahu enha mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem

hediye qobul qilatti we uzimu uning bediliga muwapiq shekilde hediye béretti. (buxari: 2585)

sowgha salam élip kelgen ademge, eng az bolghanda, sowgha salam üçün élip kelgen nersining puligha udul kélidighan bir nerse birish lazim. Sowgha salam élip kelgen ademge uning bediliga bir nerse birish sünnettur. Eger sowgha salam élip kelgen ademge bir nerse birishke imkaniyiti yetmise, u ademge köp rehmet éytish we uning paydisi üçün dua qilip qoyush lazim.

Peyghember eleyhissalam sowgha salamlarning kishilarning könglide yaxshi tesiratlarni qalduridighanliqini bayan qilip mundaq dédi: qol éliship körüşünglar, adawet kétidu. (bir biringlargha) sowghat béringlar, (shundaq qilsanglar) bir - biringlarni yaxshi körüshisiler, aranglardiki adawet yoqilidu. (malik: 1685)

hediye yaki sowghat qilin'ghan nerse qanchilik addiy bolsa bolsun uni qobul qilish sünnettur. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: pachaq chaghliq nerse hediye bérilsimu, elwette qobul qilimen, chaqirghan yerge elwette barimen. (tirmizi: 1338)

1652.- sual: sowgha qilin'ghan nersining toghra sowgha salam bolushining shertliri

1. Sowghat salam qilghan adem eqli hushi jayida, balaghetke yetken we hör adem bolushi lazim.

2. Sowgha qilin'ghan nerse, sowgha qilin'ghan adem uni qoligha tapshurup alalaydighan shekilde sowghat qilinishi lazim.

3. Sowgha qilin'ghan nerse chek chigrisi ayrilghan, bashqa nerse bilen ortaq bolmighan nerse bolushi we bashqilar ishlitiwatqan nerse bolmasliqi lazim.

1653.- sual: balaghetke yetmigen kichik baligha qilin'ghan sowgha salamning bayani

balaghetke yetmigen kichik baligha igidarchiliq qilidighan bir ademning, u baligha bir nersini eger u melum bir nerse bolsa sowgha qilish ishi ikkisining arisida men bu nersini sanga sowgha qildim, digen'ge oxshash söz arqiliq pütüshüsh bilenla tamamlinidu. Bu sowgha salam, u nerse meyli shu ademning qolida bolsun meyli bashqa birsige amanet qoyup qoyulghan bolsun, meyli bashqa birsi ötnige sorap élip chiqip ketken bolsun toghra shekilde tamamlan'ghan bolidu.

Bir kichik baligha sowgha qilin'ghan nersini tapshurwélish hoquqigha ige kishiler bolsa, dada, uningdin qalsa uning wesiyetlirini orunlashqa tallan'ghan adem, uningdin qalsa chong dada, uningdin qalsa chong dadining mezkur wesiyetlirini orunlashqa tallan'ghan adem, uningdin qalsa qazi, uningdin qalsa qazining wesiyetlirni orunlashqa tallan'ghan ademlerdur.

Balaghetke yetmigen kichik balining özige qilin'ghan sowghini qobul qilmay red qilish

hoquqimu bar. Emma kichik baligha qilin'ghan sowghini, uninggha qilin'ghan sowghini tapshurwélish hoquqigha ige kishilerning qobul qilmay red qiliwétishi étibargha élinmaydu. Shunga u sowghini, kichik baligha qilin'ghan sowghini tapshurwélish hoquqigha ige kishiler qobul qilmay red qiliwétip bolghandin kéyinmu kichik balining qobul qilishi toghridur.

Kichik baligha sowgha qilin'ghan nersilerdin u balining ata aniliri yisimu bolidu. Bir adem saq waqtida mal mülkining hemmisini balisigha sowgha qiliwetse, uning qilghan bu ishi toghra bolidu. Lékin u adem undaq qilish bilen gunahkar bolidu.

1654.- sual: sowgha bilen para birishning perqi

para bolsa, bedilige bir nerse bérilmey élin'ghan we alghuchi eyiblinidighan bir nersidur. Eger sowgha salam para birish meqsitide qilin'ghan bolsa, uni qayturwétish we uni élishtin saqlinish lazim. Chünki allah taalamundaq didi: bir - biringlarning mallirini naheq yewalmanglar, bilip turup kishilerning bir qisim mallirini zulum bilen yewélish üçün hakimlarga para bermenglar.[süre beqer-188]

ebu humeyd saidi reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem ibni utebiyyeni beni suleym qebilisige zakat yighish üçün ewetkenidi. U qaytip kelgende, peyghember sellellahu eleyhi wesellemge hésab béríp: bular silerge tégishlik bolghini. Mawu manga hediye qilindi, dédi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: eger sen rastchil bolsang, ata - anangning uyide olturup baqqin, sanga hediye kélemdikin? Dédi. Andin ornidin turup, alle taalagha hemdusana éytqandin kéyin, jamaetke: aranglardin bir qisim kishilerni alle manga perz qilghan ish (zakat) üçün ewetsem, beziliri qaytip kélip: bular silerge tégishlik bolghini. Mawu manga hediye qilindi, deydu. Eger u rastchil bolsa, atisining yaki anisining uyide olturup baqsun, uninggha hediye kélemdikin? Alle taalaning nami bilen qesem qilimenki, kimki heqqi bolmighan nersini uzining qiliwalsa, qiyamet küni, allening dergahida toplan'ghanda, uni gedinige yüdüp kélidu. Bilip qoyunglarki, undaq kishi allening dergahigha kelgende, men uni choqum toniwalimen. Chünki, uning éliwalghan nersisi töge bolsa bozlaydu, kala bolsa möreydu, qoy bolsa mereydu, dep xitab qildi. Andin qolini qoltuqi körünüp qalghudek derijide yuqiri kötürüp: i alle! Yetküzdimmu? Dédi. (buxari: 7197)

1655.- sual: birilishi toghra bolghan sowgha salam

bir ademge bir nerse sowgha salam qilghan adem yaki u nerse sowgha qilin'ghan ademning dostliqini yaki uning yardimini yaki uning mal mülkini yeni sowgha qilin'ghan ademningmu uninggha bir nerse sowgha qilishini meqset qilidu. Bir ademge uning dostliqini meqset qilip sowgha salam birish bashqa meqsetlerni közde tutup sowgha salam bergen'ge qarighanda yaxshidur. Sowgha salam bérilgen ademning mal mülkini yeni sowgha qilin'ghan ademningmu uninggha bir nerse sowgha qilishini meqset qilip bir nerse

sowgha qilishmu toghridur. Bir adem bir nersining özüge sowgha qilinishqa muhtaj bolsa, undaq ademge bir nerse sowgha qilish musteheptur. Emma bir ademge yardimini telep qilib bir nerse sowgha qilishqa kelsek, eger u ademning eger yardimi telep qilin'ghan ish yaman bir ish bolsa, bu halda u ademge bir nerse sowgha qilish halal emes. Bu, para birish hisablinidu.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki bir qérindishigha melum bir ishta shapaet qilghandin kéyin, u qérindüshi uninggha birer nersini hediye qilsa we u uning hediyesini qobul qilsa, jazanining eng chong derwazisidin kirgen bolidu. (ebu dawud: 3541)

eger u ish, qilsa sawab bolidighan bir ish bolsa, bu halda u ademge bir nerse sowgha qilish musteheptur. Eger u ish qilsa xata bolmaydighan bir ish bolsa, bu halda u ademge bir nerse sowgha qilish toghridur. Bu, eger sowghat bérilgen adem hakimgha oxshash emeldar bolmisa, ehwal shundaq bolidu. Zulumni tosup qilish yaki öz heqqige érishish üçün bir ademdin yarem telep qilib uninggha sowgha salam birish toghridur. Lékin bu halda u ademning sowgha salamlarni almasliqi téximu yaxshidur. Bu, eger sowghat bérilgen adem emeldar bolmisa, ehwal shundaq bolidu. Eger u adem emeldar bolsa, bu halda u ademning sowgha élishi haramdur.

1656. sual: sowgha salamni qayturwélisning bayani

bir ademge qilghan sowgha salamni qayturwélis haramgha yiqin mekruh bolsimu, lékin uni qayturwélishtin chekleydighan birer amil bolmisa, uni sowgha qilin'ghan adem qoligha élip bolghandin kéyin qayturwélis mu toghridur. Qilin'ghan sowghini qayturwélisni chekleydighan amillar töwendikilerdin ibarettur.

1. Sowgha qilin'ghan nersining özide yüzbergen köpiyish.
2. Bir nerse sowgha qilin'ghan adem sowgha qilin'ghan nersini qoligha tapshurup ilip bolghandin kiyin ikki terepning birining ulüp kitishi. Eger ikki terepning biri ulüp ketse sowgha qilin'ghan nersini qayturwélis toghra emes.
3. Sowgha qilin'ghan nersining bedilige bir nerse ilish.
4. Bir nerse sowgha qilin'ghan ademning u nersini bashqilargha sowgha qiliwetkenlik sewebi bilen bolsimu uni qolidin chiqirwétishi.
5. Bir nerse sowgha qilishqan ikki terepning arisida u nersini sowgha qilghan waqtida er xotunluq munasiwetning bolishimu sowgha qilin'ghan nersini qayturwélisni chekleydu.
6. Bir nerse sowgha qilishqan ikki terepning arisida, bir biri bilen élip tégishish toghra bolmaydighan derijidiki yiqin tughqanchiliqning bolishimu sowgha qilin'ghan nersini qayturwélisni chekleydu.
7. Sowgha qilin'ghan nersining yoq bolup kitishi yaki u nersini pütünley ishlitip tügütiwitish u nersini qayturwélishtin chekleydu.

1657. sual: sowgha salamda shert qoyushning bayani

eger bir ademge qilin'ghan sowgha salam uning bedilige mueyyen bir nerse birish sherti bilen qilin'ghan bolsa, bu bashlinishta sowgha salam süpitide bashlan'ghan, ayaghlishta soda sétiq süpitide ayaghlashqan sowgha salam bolidu. Shuning üçün bu sowgha salamda her ikki terep bir birige bérilmekchi bolghan nersini shu meydanning özide qoligha tapshurup élishi sherttur. Bu bashlinishta sowgha salam süpitide bashlan'ghan, ayaghlishta soda sétiq süpitide ayaghlashqan sowgha salam bolghanliqi üçün ikki nersining her ikkisinde yaki biride eyib körülse, eyib körülgen nerse qayturup bérilidu. Her ikki terepning qoligha chüshken nersini körüsh ixtiyarliqi bolidu we sowgha salam üçün bérilgen nersige yaki uning bedili üçün bérilgen nersige qoshna bolup olturghan adem, u nersige qoshna bolup olturghanliq süpiti bilen eger u nersini özi élishni xalisa uni alalaydu.

Bir kishi bir ademge bu qoru sen ölgen'ge qeder séning bolsun, sen ölgendin kéyin manga qayturup bérilsun, digen'ge oxshash bir nersini shert qoyup ikkinchi bir ademge uning peqet ömür boyi ishlitiwélishi üçün sowgha qilghan bolsa, u nerse deslepte sowgha qilin'ghan u ademge, u adem ölgendin kéyin uning mirasxorlirigha tewe bolidu.

sekkizinci bap. Amanet (saqlap birish), képil bolush, wekil bolush qatarliqlarning bayani

1658. sual: amanet qoyush uqumi

nersini saqlap birishke qoyushtin bir nersini ishencilik ademning yinida qoyup qoyush yaki bashqa birsini ochuq ashkara yaki yushurun söz bilen özining mal mülkidin xewer élishqa teyin qilish közde tutulidu. Hemme ademge melum bolghinidek amanet digen qestenlik bolmay yutup ketken we shuning üçün tölesh lazim bolmaydighan barliq nersiler üçün omumiy bir isimdur. Shuning üçün amanet digen söz, ötnige élip yutup kétép, ijarige qoyup ijarikeshning qolida yutup kétép we birsining ishlitishi üçün wesiyet qilinip wesiyet qilin'ghuchining qolida yutup kétép tölesh lazim bolmaydighan hemme nersilerni öz ichige alidu. Emma bir nersini bashqa birsige saqlap birish üçün qoyup qoyulghan mesilige kelsek bu, nersining igisining qarshi terepke söz yaki heriket arqiliq méning bu nersemni saqlap béremsen déyishi, qarshi terepningmu söz yaki heriket arqiliq uninggha özining u nersini saqlap birishke qoshulghanliqini ipadilishi arqiliq tamamlan'ghan amanet hisablinidu. Shuning üçün amanet hisablinidighan bir nersini saqlap birishke qoyush amanet hisablinidighan bir nersini ötnige élip turush we ijarige

qoyush ishlirigha oxshiship ketmeydu.

Saqlap birish üçün bashqilarning yinida qoyup qoyulghan nersining hökmi bezi yerlerde amanetke qoyup qoyulghan nersilerning hökmige oxshimaydu. Chünki saqlap birish üçün bir ademning yinida qoyulghan nersige u adem xianet qilip ishlitip andin u nersini yene öz ornida qoyup qoysa, bu halda u adem u nersini yutup ketse tölesh mes'uliyitidin qotilidu. Emma bir adem yinidiki amanet dep atilidighan nersilerge xianet qilip ishlitip keyin u nersini yene öz ornida qoyup qoysimu u adem u nersini eger yutup ketken teqdirda töleshtin qotulalmaydu.

1659.- sual: bir nersini saqlap birishke qoyushning yolgha qoyulishining bayani

bir nersini saqlap birishke qoyushning yolgha qoyulishining delil pakiti bolsa, qur'an, hedis we alimlarning birlikke kélishidur. Allah taalabir nersini saqlap birishke qoyushning yolgha qoyulghan bir ish ikenlikini bayan qilip mundaq dédi: shübhizki, allah silerni amanetlerni igisige qayturushqa, kishiler arisida höküm qilghanda adil höküm qilishqa buyruydu, allah silerge nesihet qilghan ishlar némidégen yaxshi, allah heqiqeten (sözünlarni) anglap turghuchidur. [süre nisa-58]

eger siler seper üstide bolup, xet yazalaydighan ademni tapalmisanglar, bu chaghda (qerz höjjiti yézip bérishning ornigha) görü qoyidighan nersini tapshursanglar bolidu; aranglarda biringlar biringlargha ishinip amanet qoysa, u chaghda amanetni alghuchi adem amanetni tapshursun (yeni qerz bergüchi qerz alghuchigha ishinip uningdin bir nersini görü almisa, qerzdar qerzni déyishken waqtida qaytursun), (qerzdar amanetke raye qilishqa) perwerdigaridin qorqsun. Guwahliqni yoshurmanglar, kimki uni yoshuridiken, heqiqeten uning dili gunahkar bolidu. ALLAH qilmishinglarni tamamen bilgüchidur [süre beqere-283].

Her bir esirde ötken alimlar bir nersini bashqilarning yinida saqlap birishke birishning we bashqilarning nersilirini saqlap birish üçün élishning toghra ikenlikide birlikke keldi. Qiyasmu shundaq qilishning toghra bolidighanliqini körsitip béridu. Chünki kishiler bezide shundaq qilishqa éhtiyajliq bolup qalidu. Chünki hemme adem nerse kéreklirini özi saqlap kételmeydu. Shunga ularning nerse kéreklirini saqlap bérighan bashqa birsige éhtiyaji chüshidu. Bashqilarning nersilirini xianet qilmay saqlap birishke özige ishench qilalaydighan ademning kishiler saqlap béring, dep élip kelgen nersilerni qobul qilishi musteheptur. Chünki u adem shundaq qilghan waqtida özining mömin qérindishining éhtiyajidin chiqqan we uninggha yarem qilghan bolidu.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: sanga ishinip amanet qoyghan kishining amanitini bergin, sanga xianet qilghan kishige sen xianet qilma. (tirmizi: 1264)

1660. sual: bashqilargha saqlap birish üçün bergen nersining hökmi

bashqilargha saqlap birish üçün bergen nerse, saqlap birish üçün qoligha alghan ademning yinida amanet süpitide turidu. Shuning üçün u nerse saqlap birish üçün qoligha alghan ademning sel qarishi bolmastin yutup kétip qalsa, meyli u nerse bilen bille uni saqlap bérédighan ademningmu mal mülki yutup ketsun meyli undaq bolmisun saqlap birish üçün qoligha alghan ademge u nersini tölep birish lazim emes. Bu köp sandiki alimlarning köz qarishidur.

Emma, eger bashqilarning nersilirini saqlap birishke alghan adem u nersilerni gesterlik yaki saqlap birishke sel qarash tüpeylidin yüttürüp qoyghan bolse tölep biridu. Bu barliq alimlarning birlikke kelgen qarishidur.

Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: alle yolida ultürülüş pütün gunahlarni yuyidu. Peqet amanet buningdin mustesnadir. Namazda amanet bar, rozida amanet bar, sözde amanet bar. Bularning eng éghiri mal mülüktiki amanettur. (elkebir 10537)

1661. sual: képil bolush digen sözning oqumi

képil bolush digen söz mena jehettin bir nersini bashqa bir nersige qétish, digenlik bolidu. Képil bolush digen söz istilah jehettin képil bolghan kishini, u kishi képillikige alghan ademdin telep qilinidighan nerside bille qoshup telep qilish, digenlik bolidu. Képillikke élin'ghan ademdin telep qilinidighan nerse meyli jan bolsun, meyli qerz bolsun, meyli naheq tartiwélin'ghan nersige yaki sétish shertige toshmighan nersini élip salghan nersige oxshash, özi bolsa özini, özi bolmisa oxshishini, oxshishi bolmisa bazardiki neqide pulni igisige qayturush lazim bolghan nerse bolsun, meyli bir nersni sétishqa kélishop u nerse üçün alghan pul bolsun, meyli toyluq bolsun, meyli ayallani uninggha bergen toyluqni qayturup élish sherti bilen talaq üçün alidighan nerse bolsun, meyli qatil bilen sülhi tüzüshüp uningdin alidighan nerse bolsun bir kishining mushu nersilerde képil bolushi toghridur. Emma görüge we amanetke qoyulghan nersilerde képillik qilish toghra emes.

1662. sual: képil bolushning yolgha qoyulishining bayani

képil bolush qur'an, hedis we alimlarning birliki arqiliq yolgha qoyulghandur. Allah taala képil bolushning yolgha qoyulghanliqini bayan qilip mundaq dédi: ular: "padishahning (tamghisi bésilghan) qedehni yoqitip qoyduq, uni tépip kelgen kishige (mukapat üçün) bir töge ashliq bérilidu, men buninggha képil" dédi. [süre yüsuf -72]

ibni abbas reziyellahu enhuma mundaq deydu: bir adem on tilla qerz bérıp turghan qerzdarning arqigha kiriwélip: sen pulumni bermigiche yaki birer képil tépip bermigiche, men sendin hergiz ayrılmaymen, dégenidi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem u qerzge képil boldi. Qerzdar wede qilghan waqit toshqanda, peyghember sellellahu eleyhi

wesellemning yénigha kelgenidi, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: bu altunlarni qeyerdin taptinq? Dep soridi. U: kandin, dep jawab bergenidi, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: bu altunliringgha bizning ihtiyajimiz yoq, chünki uningda yaxshiliq yoq, dédi we uning qerzini peyghember sellallahu eleyhi wesellem uzi tölidi. (ebu dawud: 3328)

1663.- sual: képil bolushning islam dinidiki orni

bir ishqa képil bolush sawab bérilidighan yaxshi bir ishtur. Chünki képil bolushta qiyinchiliqqa chüshüp qalghan ademning qiyinchiliqini kötürüwétish we uning ishini asanlashturush qatarliq yaxshi ishlar bardur.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki musulman qérindishining bëshigha kelgen éghirchiliqni kötürüwetse, alle taala qiyamet küni uning bëshigha kelgen éghirchiliqtin birni kötürüwétidu. Kimki birining qiyinchiliqini asanlashturup berse, alle taala dunya we axirette uning ishlirini qolaylashturup béridu. Kimki bir musulmanni eyibini yapsa, alle taala dunya we axirette uning eyibini yapidu. Kimki musulman qérindishining hajitini rawa qilsa, alle uning hajitini rawa qilidu. (muslim: 2699)

bir qisim alimlar "kéyin képil bolghinigha pushayman qilip qélishidin endishe qilip qélish éhtimali bar ademning képil bolmasliqi yaxshidur" deydu. U ademning képil bolmasliqining yaxshi bolushi, mal dunyasining saq salamet qélish terepidin bolup din terepidin emestur. Eger képil bolush yaxshi niyet bilen bolsa, u sawab bérilidighan yaxshi bir ishtur.

1664.- sual: képil bolushning shertliri

1. Képillikke élinidighan nerse, zörür bolghan waqtida munasiwetlik yerlerge tapshurghili bolidighan tirik adem yaki mal mülük bolushi lazim.

2. Eger képillikke élinidighan nerse qerz bolsa, u qerzning ada qilish lazim bolghan qerzlerdin bolushi shert.

3. Eger képillikke élinidighan nerse qerz bolsa, u qerz peqet ada qilish bilen yaki qerz igisining ötiwétishi bilen chüshüp kétidighan qerz birish we élishning shertige toshqan bolushi we qerz qerzdarning ölüp ketkinige oxshash seweb tüpeylidin chüshüp ketken bolmasliqi lazim.

4. Bir nersige képil bolidighan adem, képil bolushqa layaqiti toshqan adem bolushi lazim.

1665.- sual: képil bolushning hökmi

képil bolushning hökmi képil bolghan ademdin, u adem képillikige alghan kishining üstige yüklen'gen nersini telep qilishtin ibarettur.

Bir ademning özining hem shérikinin arisida ortaq bolghan qerzge képil bolushi toghra emes. Chünki bu képillik eger toghra hisablansa, bu özige özi képil bolush

hisablinidu. Képil bolghan adem ada qilghan her bir som pulda uning shéríkiningmu hessisi bar. Eger u ademning képillikini peqet hem shéríkining hessisidila dep qarighan teqdirde, bu hem shérík ikki ademning arisidiki orta qerzni égisining qoligha tapshurushtin ilgiri ikkige bölishni keltürüp chiqiridu. Bundaq qilish toghra emestur.

Bir qerzdargha képil bolghan kishi u qerzdar taki boynidiki qerzni ada qilip bolghandin kéyin képilliktin ada juda bolidu. Bu barliq alimlarning birlikke kelgen qarishidur.

1666.- sual: wekil bolush digen sözning oqumi

wekil bolush digen söz mena jehettin tapshurush digenlik bolidu. U ademni bu ishqa wekil qilghin, déyilidu. Buning menasi bu ishta uninggha tayan'ghin we uninggha ishen'gin, digenlik bolidu. U adem bu ishqa wekil boldi déyish, u adem bu ishni qilishni öz üstige aldi we uninggha wekil bolushni qobul qildi, digenliktur.

Wekil bolush digen söz istilah jehettin, rahetlinish yaki ajiz kelgenlik sewebidin qélish toghra bolghan melum bir ishta bashqa birsini öz ornigha turghuzup qoyush, digenlik bolidu. Oqumda kelgen rahetlinish yaki ajiz kelgenlik sewebidin digen sözning menisi bir adem bir ishni qilishning mes'uliyitini we uni qilish jeryanida tartidighan chapa musheqqetlerni tartishni tashlap rahet körish üçün u ishni qilish üçün ornigha bashqa birsini turghuzup qoyush yaki u ademning bir ishni özining késel bolghinigha yaki yishining kichik bolghinigha, yaki eqli hushining jayida bolminigha oxshash birer özrisi tüpeylidin özi biwaste qol tiqip qilalmighanliqi üçün ornigha bashqa birsini turghuzup qoyush, digenlik bolidu.

1667.- sual: wekil bolushning yolgha qoyulushi

wekil bolush qur'an, hedis we alimlarning birliki arqiliq yolgha qoyulghan bir ishtur.

Bir ishqa bashqa birsini buyrushning toghra bolidighanliqini allah taalaning bu ayitidin köriwaalalmiz. Ularni uxlatqinimizdek, (gharda qanchilik turghanliqlirini) uz - ara sorashsun dep (ulümge oxshash uzaq oyqudin) ularni oyghattur, ularning biri "(bu gharda) qanche uzun turdunglar?" dédi. Ular: "bir kün yaki bir kündinmu az turduq" déyishti. Ularning (bezisi) dédiki, "qanche uzaq turghanliqlinglarni perwerdigaringlar obdan bilidu (buni sürüshtürüshning paydisi yoq, biz hazir ach), biringlarni buyrunqlar, bu tenggilerni sheherge élip bérip, kimning tamiqi eng pakiz bolsa, uningdin silerge sétiwélip élip kelsun, u (sheherge kirishte we tamaq sétiwélishta) éhtiyat qilsun silerni héch kishige tuydurmisun. [süre kehep-19]

1668.- sual: wekillikning toghra bolushining shertliri

1. Bir ademni wekil qilip teyin qilidighan kishi wekillikke teyin qilin'ghan adem qilidighan ishlargha ige we shu ishlargha qilghan teserrupi küchke ige bolghan kishilerdin bolushi lazim.

2. Wekil soda sétiqning we bir nerse üstide kélisim qilishning nime ikenlikini

chishinidighan we uni bileleydighan ademlerdin bolushi lazim.

3. Wekil qilin'ghan adem mueyyen bir adem bolushi lazim.

toqquzinchi bap.guwahliq we uninggha munasiwetlik mesililer

1669.- sual: guwahliq dégen néme?

Guwahliq parsche söz bolup, erebchisi" shahadet"tur. Menisi, bilgen nersisige iqrar qilish dégenliktur. U iqtisadiy muamililerdikige oxshash béwasite anglighinigha yaki hadisiler we weqeliklerdikige oxshash körginige yaki muhemmed eleyhissalamning peyghember ikenlikige oxshash küchlük delil - pakitlar arqiliq ispatlan'ghan qil sighmaydighan heqiqetlerge iqrar qilip guwahliq bergen'ge oxshash.

1670.- sual: guwahliqtin ötüşning hökmi

birer heq igisining heqqini ispatlash yaki birawning nesibini ispatlash yaki gunahsiz birini töhmettin qutquzush yaki birawdin ziyanni tosup qélish üçün guwahliq bérish zörür bolghan waqitta guwahliqni ada qilish perzdur. Bundaq waqitta guwahliqni yoshurush yaki guwahliq bérishtin bash tartish éghir gunahlardan sanilidu. Emma gunahsiz birawni qarilash yaki birawni ziyan'gha uchritish yaki birawning nesibini ret qildurush üçün guwahliq bérish haramdur.

Ibni abbas reziyellahu enhuma mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem qesemge we guwahchigha asasinip turup höküm qilghan. (muslim: 1712)

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: men silerge guwahchilarning eng yaxshisini éytip béreymu? U shundaq bir ademki, guwahliq bérishi telep qilinishtin burun özlükidin kélip guwahliq béridu. (muslim: 1719)

1671.- sual: yalghan guwahliq bérish we uning gunahi

yalghan guwahliq bérish birawgha töhmet qilip, qilmighan ishni qildi, démigen sözni dédi, dep yalghandin uni qarilash yaki guwahliqta heqiqetni yoshurup eksini sözlesh dégenlik bolup, yalghandin guwahliq bérish bigunah kishilarning qénini aqquzushqa, heq - hoquqlarning zaye bolup kétishige, gunahsizlarning qarilinishigha, gunahkarlarning jazasiz qélishigha seweb bolidighan, allahqa eng yaman körilidighan, kechürülgüsiz, eng qebih jinayettur. Bundaq jinayetni imani ajiz, exlaqtin nésiwisi bolmighan, rezil ademlerla qilidu. Allah taala mundaqlarni qattiq azap bilen tehdid qilghan.

Shebi mundaq deydu: ikki kishi bir ademning oghriliq qilghanliqigha guwahliq bergenidi, eli reziyellahu enhu shularning guwahliqigha asasinip, uning qolini kesti. Andin u ikkisi bashqa bir ademni élip kélip: (esli oghri bu idi) biz aldinqi ademni oghri dep

xatalishti, déyishti. Shuning bilen, eli reziyellahu enhu ularning guwahliqini emeldin qaldurdi we ulardin qoli xata késilgen kishining diyitini tölitip alghandin kéyin: bu ishni qesten qilghanliqlarni bilsem (yeni shundaq dep qarighan bolsam), qolunglarni késettim, dédi. (buxari muelleq riwayet qilghan)

1672.- sual: guwahliqning türleri

guwahliq ikki türlik bolup, biri, étiqadtiki guwahliq, yene biri muamilidiki guwahliqtur.

1673.- sual: itiqadtiki guwahliq

étiqadtiki guwahliq - qelbide ishen'gen nersilerge tili bilen iqrar qilish dégenlik bolup, buxil guwahliqta dil bilen til ikkisi birdek ishtirak qilidu. Dil chin iman bilen, til iqrar we étirap bilen ishtirak qilidu. Shunga qandaqla bir adem "allahtin bashqa héch ilahiy mebud yoq, muhemmed eleyhissalam allahning bendisi we elchisi" dégen shahadet kelimisining menisige chin dilidin ishinip, tili bilen iqrar qilidiken, u musulmanlardin sanilidu. Emma til iqrar qilghan bolsimu dil ishenmise bu iman emes, belki nifaq ikki yüzlimichilik bolidu. Allah taala munapiqlarni tonushturup mundaq dégen: munapiqlar séning aldinggha kelgen chaghda: " guwahliq bérimizki, sen heqiqeten allahning peyghembiridursen " deydu, séning heqiqeten allahning peyghembiri ikenlikingni allah bilidu, allah guwahliq bériduki, munapiqlar iman dewasida choqum yalghanchilardur. [munapiqun-1]

1674.- sual: muamilidiki guwahliq

muamilidiki guwahliq kishilarning ehwalidin, ishliridin, süpetliridin bilgenlirige eynen iqrar qilish dégenliktur.

Insanlar arisida yüz bérıp turidighan her xil muamililerde guwahliq teleb qilishtin meqset heq - hoquqlarni yaki nesebni yaki nikahni yaki talaqni yaki iddetni yaki mirasni yaki töhmetni yaki birer xewerni yaki birer melumatni yaki birer ishni yaki her qandaq bir nersini ispatlash yaki ret qilish üçü ndur.

1675.- sual: guwahliq bérishke salahiyetlik bolushning sherti

insanlar arisidiki muamile ishliridin birer ishqa guwahliq bermekchi bolghan guwahchining guwahliq bérishke salahiyetlik bolushining shertliri töwendikiche:

1- musulman'gha guwahliq bermekchi bolghan ademning musulman bolushi. Gheyri dindikilarning musulman'gha guwahliq bérishi ret qilinidu. Henefiy mezhibige köre, musulmanlarning yurtida yashaydighan kuffarlarning musulmanlarning nikah ishlirida guwahliq bérishini durus sanaydu.

2 - guwahchining eqli - hoshi jayida bolghan birsi bolushi, sarang yaki nirwisi jayda emes birining guwahliqi qobul qilinmaydu.

3 - guwahchining rastchil bolushi. Kishiler arisida yalghanchiliq yaki yalghan guwahliqi bilen tonulghan ademning guwahliqi qobul qilinmaydu.

4 - guwahchining ishenchlik bolushi, birer qétim amanetke xiyamet qilghan yaki

birawgha töhmet qilghan ademning guwahliqi qobul qilinmaydu.

Emr ibni shueyb dadisidin bowisining mundaq dégenlikini riwayet qilidu: peyghember selallahu eleyhi wesellem xianetxor er we xianetxor ayalning guwahliqini, shundaqla, musulman qérindishigha adawet saqlighuchining guwahliqini ret qildi. (ebu dawud: 3600)

imam malikning riwayet qilishiche, ömer ibni xettab reziyellahu enhu: dewagerning we töhmetke uchrichuchining guwahliqi durus bolmaydu, dégen. (malik: 1427)

5- guwahchining guwahliq bermekchi bolghan ademning düshmini yaki xizmetchisi bolmasliqi. Peyghember eleyhissalam xianet qilghuchining birawgha guwahliq bérishini, birawgha düshmenlik qiliwatqan birining uninggha guwahliq bérishi we xizmetchining xojayinigha guwahliq bérishini men'i qilghan.

1676.- sual: guwahliq bérishning shertliri

1 guwahliqni öz közi bilen körgen ishlargha bérish. Körmey turup anglighan ishlargha bérilgen guwahliq qobul qilinmaydu. Peqet nesebni, nikahni, ölümni ispatlash üçün guwahchining ishenchlik ikki er yaki bir er, ikki ayaldin éniq anglighanliri qobul qilinidu.

2 - guwahliq bérishte " shundaq guwahliq bérimen " dégen lewzi bilen bérilishi.

3 - guwahliq bérishte, guwahliqning teleb qilin'ghan san boyiche bérilishi lazim, mesilen: birawni zina bilen qarilighan adem 4 qétim guwahliqtin ötken'ge oxshash.

1677.- sual: guwahliqi qobul qilinmaydighanlar

töwendikilerning bergen guwahliqi qobul qilinmaydu:

1 - ata - anilardin birersining balilirigha yaki balilarning atisi yaki anisigha bergen guwahliqi qobul qilinmaydu.

2 - er - ayallarning bir - birige bergen guwahliqi qobul qilinmaydu.

3 - ikki shérikning özliri shérikleshken ishta bir - birige bergen guwahliqi qobul qilinmaydu.

4 - birawning düshmen tutup yürgen birige bergen guwahliqi qobul qilinmaydu.

5 -ema kishining qandaqla birige bergen guwahliqi qobul qilinmaydu.

6 -yalghanchiliqi yaki töhmetxorliqi yaki xianetchiliki bilen birer qétim éghizgha chiqip qalghan ademning qaysibir kishi üçün, qaysibir ishqa bergen guwahliqi qetéiy qobul qilinmaydu.

1678.- sual: guwahchining yalghanchiliqi kéyinche ashkarilansa néme qilish kérek?

Biraw guwahliqni pütün shertlirige oyghun halda ada qilip bolghandin kéyin, uningdin guwahliqini qobul qilishqa tosqun bolidighan yalghanchiliq, xianetchilik, töhmetxorluqqa oxshighan illetler körülse, uning burunqi guwahliqliri ret qilinidu. Chünki tebitidiki bu xil nacharliqlar pash bolghan kishining burunqi guwahliqlirigha ishen'gili bolmaydu. Terbiyening ademni islah qilidighanliqi bir heqiqet bolsimu, inisanlarning mijezi, xulqining

bir kéchididila yaxshi yaki yaman bolup özgirip ketmeydighanliqimu bir heqiqet.

1679- sual: guwahliqning derijiliri

guwahliqning derijiliri 4 bolup, ular:

1 - erler köprek bilidighan ishlar bolup, bu xildiki guwahliqta ikki erning guwahliqi qobul qilinidu. Mesilen: nikah, talaq, wesiye we bulargha oxshash erler köprek bilidighan ishlardur.

I möminler! Aranglardin birkim ölidighan chéghida wesiye qilmaqchi bolsa, uninggha ichinglardin ikki adil kishi guwah bolsun, yaki (öz dininglardikilerdin guwah bolidighan ikki kishi tépilmisa) gheyriy dindikilerdin ikki kishi guwah bolsun, eger siler seperde bolup, béshinglarga ölüm dehshiti kelgende, siler (bu ikki guwahning rastchilliqidin) gumanlansanglar, namazdin kéyin ularni élip qélinglar, ular: "biz paydisigha qesem qilidighan kishilerimiz, bizning yéqinimiz bolghan teqdirdimu qesimimizni héch nersige satmaymiz, xudaliq üçün bolghan guwahliqni yoshurmaymiz. Eger uni yoshursaq, biz elwette gunahkarladin bolimiz" dep allahning nami bilen qesem qilsun. [maide- 106]

2 - ayallar köprek bilidighan ishlar bolup, bu xildiki guwahliqta ayallarningla guwahliqi qobul qilinidu. Hetta birla ayalningmu guwahliqi hésabqa élinidu. Mesilen: tughut, qizliq, heyz, éghir ayaqliq, bala émitish, neseb, ayallarning idditi we eyibliri qatarliq ishlarda teleb qilin'ghan guwahliq.

Mulahize: biraw özining nikahliq ayali tughqan balining dadisi ikenlikini inkar qilip turuwalsa, bu balining shu ademning balisi ikenlikige birla ayal guwahliq bersimu, bu birla ayalning guwahliqi qobul qilinip, bala shu ademme qoshup bérilidu.

3 - iqtisadiy muamililerde ikki erning yaki bir er, ikki ayalning guwahliqi qobul qilinidu. Mesilen: élim - sétim, qerz, rene, shériketchilik we bashqilargha oxshash.

Siler er kishinglardin ikki kishini guwahliqqa teklipl qilinglar; eger ikki erkishi yoq bolsa, siler adalitige, diyanitige razi bolidighan kishilerdin bir er, ikki ayalni guwahliqqa teklipl qilinglar, bu ikki ayalning birsi untup qalsa, ikkinchisi ésige salidu.[beqer- 282]

4 - éri ayalini zina bilen qarilap erz qilsa, ayalini qarilashta guwahliq sözining rast ikenlikini delillesh üçün, allahning nami bilen töt qétim qesem qilip, beshinchi qétimlikida " eger bu dewayimda yalghan éytqan bolsam, manga allahning leniti bolsun " dep tekitlise, uning yalghuz guwahliqi qobul qilinidu.

Xotunlirini zina bilen qarilighan we özliridin bashqa guwahchisi bolmighanlar guwahliq sözining rast ikenlikini delillesh üçün, allahning nami bilen töt qétim qesem qilsun, beshinchi qétimida: " eger yalghanchi bolsam manga allahning leniti bolsun " désun [nur 6-7]

shundaqla, ayalning érinig uni zina qildi dep qarilighanlqini ret qilishta, érinig yalghanchi ikenlikige allahning nami bilen töt qétim qesem ichip, beshinchi qétimida, " eger érimning gépi rast bolidighan bolsa manga allahning ghezipi bolsun " dep tekitlise,

ayalning özini aqlashta yalghuz guwahliqi qobul qilinidu.

Xotun kishi érinining yalghanchi ikenlikige allahning nami bilen töt qétim qesem ichse, jazagha tartilishtin saqlap qélinidu. Beshinchi qétimida, u érim eger rastchillardin bolsa, manga allahning ghezipi bolsun dep qesem qilidu. [nur sürisi 8-9]

essalamueleykum!

**Alte basquchluq islam qiraetxanimizgha kirginingizni qarshi
alimiz!**

El-awam alte basquchluq islam qiraetxanisi

qiraetxanimizdiki kitaplarni öginishning basquch, tertip, waqit orunlashturush tekliptexminen 100ay, yeni 8 yil.

Birinchi basquch- islam telimati bilimlirini öginish.

Buningda islam telimatining 1-2-3- 4-jilidliri künige 5 bettin 24 ay öginilidu.

Ikkinchi basquch- tepekkurni ichish, islamiy hissiyat yitildürüş.

1. dinimni öginimen mejmuesi (künige 5 bettin 4 ay)
2. mining güzel dinim mejmuesi (künige 5 bettin 4 ay)
3. qelib sadaliri mejmuesi(künige 10 bettin 2 ay)

üchinchi basquch- terjimal, tarix, tezkirelerni öginish.

1. allahning peyghemberliri(künige 10 bettin 2ay)
2. shirin bulaq(künige 10 bettin 2ay)
3. izbasar töt xelipe (künige 15 bettin bir ay)
4. sahabilar hayatidin tallanmilar 1-2-qisim (künige 20 bettin 2 ay)
5. ayal sahabilar (künige 10 bettin bir ay)

tötinchi basquch- hadis öginish .

Jamul fewaidtin tallan'ghan sehîh hadisler 1-2-qisim (künige 5 bettin texminen 12 aydin 18 ayghiche)

beshinchi basquch- qur'an we tepsir öginish .

1. qur'an kerimning terjimisi (künige 5 bettin 4 ay)
2. nida ayetlirining tepsiri(künige 5 bettin 4 ay)
3. tepsiri ibni kesir1- qisimdin 6- qisimghiche (künige 5 bettin 24 ay)
4. ayetul ehkam 1-2- qisim (künige 10 bettin 4 ay)

altinchi basquch- omomlashturup tekrralash.

1. "islam telimatidin sual- jawaplar" (künige 10 bettin 8 ay)
2. rohidin islam (künige 10 bettin 2 ay)
3. din we hayat (künige 10 bettin 2 ay)

hemmemizge allah rehmet qilsun!